

WILSON
THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

[08]

2017-2018

[11]

આ પુસ્તકની સામગ્રી

નાગરિક ધર્મ	અનિર્મળકુમાર જોશ
મનુષ્યની લગ્નમ	શ્રી માતાજી - અનુ : નંદવરલાલ દવે
કમળામહેનનું રક્ત	હમર પેટલીકર
વિદ્યાવ્યાસગી કમુખલેન	જશભાઈ વિ. પટેલ
અમર પાટીદાર પરિષદ-૪	ડાહ્યાભાઈ મનોરભાઈ પટેલ
	મોહનભાઈ પટેલ
	સંતી, પાટીદાર યુવક સંઘ, મુંબઈ
નાને મોઢે મોઢાંની વાતો	અક્ષય નિરંજન
દુનર હિંદોળની ફગવળી	ચિમનભાઈ મ. અમીન
વિમાનથી ખેતી!	અનુ : અંબાલાલ ભા. પટેલ
પિતૃત્વનું યૌરવ	શરદ્ગાથુ
વિચાર કરો	અંબારશાસ્ત્રી
સમાચાર	...
પ્રમંગકથા	...

વાર્ષિક લવાજમ દેરામાં રૂ. ૩ : ૫૨૬૪માં શિલિંગ ૬

‘પાટીદાર’ કાર્યાલય - આણંદ

- + દર મહિનાની ૨૫મી તારીખે માસિક નિયમિત પ્રગટ થાય છે.
- + અંક ન મળ્યાની ફરિયાદ આપે તારીખ સુધીમાં જણાવી દેશ. તે પહેલાં પોસ્ટમાં તપાસ કરવી.
- + કાર્ટક અને વૈશાખ, એમ બે હપ્તે વાર્ષિક આલેખ નવાય છે. વર્ષે આલેખ ચતુરને શિલક હોય ત્યાં સુધી પાછલા અંક મોકલાય છે.

આ માસિક આણંદ ચરણતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શ્રી. આશાભાઈ ગોરધનભાઈ પટેલે હથિરભાઈ મોતીભાઈ પટેલ માટે છાપ્યું. તા. ૨૫-૬-૪૭.

ચાતુર્માસ માટે સંસ્તુતું સાહિત્ય

શ્રીગો તથા બાળકોને સમગ્રજ તેવા ગોટા અક્ષરોમાં છપાયેલા, ધર્મ અને નીતિના પુસ્તકો ઘરમાં વ્યાવે તેનાથી સાગ સન્ધાર પડે છે અને કુટુંબનો તેમજ સમાજનો પાયો મજબૂત બને છે

સાસ્તની દેવીગો	૯-૦	એકાદશ ઉપનિષદો	૨-૮
આખ્યાનમાળા	૬-૦	બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ	૧-૮
તુકારામ ગાથા	૬-૦	૧૦૦ ઉપનિષદો	૪-૦
સ્વામીનાં ૭ પુસ્તકોનો સેટ	૧૪-૦	વિવેકચૂડામણિ	૦-૧૨
વિવેકાનંદ ચરિત્ર	૩-૦	શતશ્લોકી ને બીજાં રત્નો	૦-૧૨
રામચંદ્ર દત્ત ને તાગ		સ્તોત્રસંગ્રહ	૧-૪
મહાશય	૧-૦	સર્વવેદાંત સારસંગ્રહ	૧-૪
ચૈતન્ય મહાપ્રભુ	૬-૮	મહાવાક્ય રત્નાવલિ	૦-૧૨
તુકારામ ચરિત્ર	૦-૮	ધર્મપદ	૧-૦
વિવેકાનંદના ઉપદેશ	૧-૮	વિદુરનીતિ	૦-૧૨
સ્વામી રામતીર્થ	૩-૦	મોક્ષમાળા	૧-૪
સ્વામી રામતીર્થના ઉપદેશો	૨-૮	ઉપદેશ સારસંગ્રહ	૩-૧૨
આદર્શ ચરિત્રસંગ્રહ	૦-૮	પ્રીતમદાસની વાણી	૨-૮
મહાત્મા સરચૂડાસ ચરિત્ર	૦-૧૦	સ્વરૂપવિચાર	૦-૧૦
પુરુષાર્થબોધિની ગીતા	૧૧-૦	પ્રભુમય છવનતું રૂહસ્ય	૧-૦
ગીતાપોથી	૦-૬	ગુણિસ્તં	૦-૮
ગીતાસાર	૦-૪	આગળ ધસો	૦-૮
અધ્યાત્મગીતા	૦-૮	ટૂંકી વાર્તાઓ ગ્રંથ ૧લો	૨-૮
જ્ઞાનસત્રગીતા	૧-૪		

સંસ્તુતું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

તદન નવું જ ચિત્રમય

બાલ સાહિત્ય

★

૧ મંજરી	૬ હંસા	૧૧ લીલાવતી	૧૬ જમાદરાજ
૨ અક્ષાદીન	૭ વાલિયો	૧૨ અક્ષીબાબા	૧૭ દોરડાંવાળો
૩ સુદામો	૮ વામનજી	૧૩ મીનીમાશી	૧૮ સિંદબાદ
૪ વડોદરા	૯ રત્નાદે	૧૪ સારંગીવાળો	૧૯ ઢીંગલો
૫ હીરામણુ	૧૦ લાખો	૧૫ તડાકિયો	૨૦ ગુલીવર

અને ૨૧ અણુહસન

નંબર ૧ થી ૨૦ સુધીના દરેકના ચાર આના, નંબર ૨૧ ના આઠ આના. ઉપરનાં ૨૧ પુસ્તકો, વિવિધરંગી સચિત્ર પૃષ્ઠામાં, બાલવિનોદ માળાના નવા અને છેલ્લા, ત્રીજા સેટમાં આપવામાં આવેલ છે. જેમાં એકંદર ૭૫૦ પાનનું વાચન, ૨૭૫ સુંદર ચિત્રો સાથે છે. મજબૂત જાકસમાં પેક કરેલા આ સેટની કિંમત રૂ. ૫-૧૨-૦ અને વી. પી. ખર્ચ બાર આના છે.

આખો પેકજાંધ સેટ અથવા ઉપરમાંનાં કોઈ પણ મનપસંદ છૂટક પુસ્તકો મંગાવો. આવાં જ રસિક બીજાં ૪૨ પુસ્તકોના ૧૫૦૦ પાનનો વાચનના ૬૦૦ ચિત્રોવાળા જે સેટ પણ સાથે સાથે વસાવો.

બાલવિનોદમાળાના ત્રણ સેટ, એકંદર ૬૩ પુસ્તકોના રૂ. ૧૭-૪-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૧-૧૨-૦

તમારા બુકસેલર પાસે માગો અથવા ખલાસ થાય તે પહેલાં મંગાવવા માટે લખો:-

બાલવિનોદ કાર્યાલય : ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

પાલોદાર

જનસમાજને વિચારગ્રેસ્ત વાચન પોસ્ટવાના અભિલાષ સેવક માસિકપત્ર

કાર્તિક
સં. ૨૦૦૪

ઓક્ટોબર-૪૭

[વર્ષ . ૨૫
અંક . ૧]

નાગરિક ધર્મ

નિર્મળકુમાર બોઝ

કલકત્તાના એક યા ખીંગ ખુલામાં રોજરોજ એકનો એક સવાલ બેઠવા હરે છે : મુસલમાનોનો ભરોસો અમે કેવી રીતે કરીએ ? એક આખું વગસ જે કડવા જાનુભવો અમને યથા છે તે પછી મુઢગવદી સાહેબનો ભરોસો કેમ શાય ? ગાંધીજી પોતાની પ્રાર્થના સભામાં એકા યતા તેમજ મુલાકાતે આવતા શ્રોતાઓને પરિસ્થિતિને આમ લાગણીવશ થકને જોવામાથી ઉગારી રાજકીય કડાપણની દૃષ્ટિથી જોવાનું સમજાવવાની એકધારી કોશિશ કરે છે.

ચોડા દિવસ પર વિચાર્ગાઓના એક સમુહને સંબોધીને તેમણે કહ્યું કે મુસ્લીમ લીગ પાકિસ્તાનની સ્થાપનાનો રાજકીય હેતુ પાર પાડવાને ખાતર લડત ચલાવતી હતી, એ તમારે યાદ રાખવું જોઈએ. પાકીસ્ટાનું હિંદ મુલકના લાગણ પાડવાની વાતનો વિરોધ કરતું હતું. તેનો હેતુ હિંદની અખંડિતતા અકબચ જાળવી રાખવાનો હતો. બ્રિટિશ સરકાર, કોંગ્રેસ, મુસ્લીમ લીગ અને શીખો, એ બધા પક્ષોએ પોતપોતાની લડત અથવા પ્રવૃત્તિ ગમે તે હેતુથી પ્રેરાઈને ચલાવી હશે પણ આખરે હિંદનાં મુલકના લાગણ પાડવાની વાત સ્વીકારી છે. હવે પાકિસ્તાન સ્થાપવાનું ધ્યેય સિદ્ધ થયા પછી કાયદે આગ્રમ મદમદઅલી ઝીણાં કહે છે કે પાકિસ્તાનમાં મુસલમાનો ને બધી લઘુમતી કોમોના માણસો સૌ સરખાં છે. કોંગ્રેસ પણ એવો જ દાવો રાખે છે.

દરેકે દરેક સભામાં શ્રોતાઓનું અથવા પોતાની મુલાકાતે આવનાર દરેક સમુહનાં લોકોનું ગાંધીજી એકજ મુદ્દા પર ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. તેઓ કહે છે કે હવે જ્યારે પાકિસ્તાન ને અખંડ હિંદુસ્તાન માટેની લડત પૂરી થઈ છે

ત્યારે આપણે વાસ્તવિક પરિસ્થિતિ ઝોજખી લઈ તેને ખ્યાલમાં રાખીને ચાલવું જોઈએ. તે પરિસ્થિતિ એ છે કે બંને રાજ્યોમાં હિંદુઓ અને મુસલમાનોએ તે તે રાજ્યના સમાન નાગરિક તરીકે એકઠા રહેવાનું છે. હજી આપણામાંથી કોઈ ભૂતદાગની મમત પકડી રાખશે તો તેથી આપણી પ્રગતિમાં મદદ નહિ થાય, બાધા થશે. આપણે એ વાસ્તવિક પરિસ્થિતિ સ્વીકારી લઈ બંને રાજ્યોના નાગરિકોને તે તે રાજ્યના લાયક નાગરિક બનાવવાના છે. હિંદી રાજ્યસંઘમાં વસતા મુસલમાનો પાકિસ્તાનની સ્થાપના માટેની લડતમાં સામેલ હતા તેથી આપણે તેમને પારખી અથવા પરદેશી માનીશું, તેમને તાબામાં અથવા પરાધીન રાખવાનો પ્રયાસ કરીશું તો આપણી રાજકીય નાદારી જ સાબિત થશે. આજે એ મુસલમાનો બીજા પ્રજાજનોના જેવા ને જોટલા જ હિંદી રાજ્યસંઘના નાગરિક છે. મુસલમાનોએ પોતે હિંદી રાજ્યના નાગરિક છે એ હકીકતનો સ્વીકાર કર્યો છે. અને તેની સાબિતી જોઈતી હોય તો શહીદ મુહમ્મદલીલી માંડીને કે અલ્લામાં અલ્લા દરજ્જાનો મુસલમાન હોંસથી ને જુલહં સુરે જય હિંદનો પોદાર રૂંદે છે તે જુઓ.

હિંદમાં વસતી કોઈ પણ લઘુમતીની વસ્તીને તેનો ધર્મ જુદો હોવાને કારણે જ પોતાનો દરજ્જો હલકો છે એમ આપણે લાગવા લાગ્યું તો તેને અંગે હું એટલું જ કહીશ કે મારા મનોરથનું હિંદ એવું નહોતું ને નથી. જેના ખાતર મેં મારી આખી જિંદગી લઈ ક્યું છે તે હિંદમાં માણસનો ધર્મ ગમે તે હોય તો પણ ને સૌની સાથે સમાન દરજ્જાનો હકદાર છે. રાજ્ય સંપૂર્ણપણે ધર્મથી પર રહેશે, રહેવાને બધાયેલું છે. હું તો એટલી હદ સુધી જવાને ઇચ્છું છું કે રાજ્યમાં હસ્તી ધરાવતી કેળવણીની કોઈ પણ સાંપ્રદાયિક સંસ્થાને રાજ્યનો આશ્રય ન હોય.

હું પોતે હિંદ પાસે એની અપેક્ષા રાખું છું કે રાજ્ય પોતાની હકૂમતમાં વસતી દરેકે દરેક વ્યક્તિને ગમે તે ધર્મ પાળવાની સ્વતંત્રતાની ખાંચધરી આપે. એ રીતે જ હિંદ મહાન બની શકશે. અને તેનું કારણ એ છે કે પ્રાચીન જગતમાં એ એક જ એવું રાષ્ટ્ર હતું કે જેમાં સંસ્કૃતિ અંગેની લોકશાહી પદ્ધતિનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો હતો. તે સાંસ્કૃતિક લોકશાહીને ધારણે હિંદ એમ માનવું કે ધર્મ સૌનો એક હોવાથી તેને મેળવવાના રસ્તા અનેક હોવા છતાં ધ્યેય તો સૌનું એક જ છે. હકીકતમાં જેવા જાણે તો આ પૃથ્વીના પડ પર જોટલાં માણસો છે તેટલા ધર્મરત્ને પહોંચવાના જુદા જુદા માર્ગ છે.

[હરિજનબંધુ]

શ્રી અરવિંદ સન ૧૯૧૦માં પોંડિચેરીમાં ગયા તે પછી ઘણાં વરસો બાદ એ મહત્વની વ્યક્તિઓ તેમની પાસે ગઈ. એ દતાં કેન્થન્ટપેતિ, પોલ રિશાર અને જેમને આંતે સૌ માતાજી કહે છે તે મોરિં રિશાર. પોલ રિશાર પાછળથી હિંદ જોડી ગયા. માતાજી અહીંજ રહ્યાં. પોંડિચેરીના શ્રી અરવિંદનો આશ્રમ જેમને લીધે જ હરવીમાં આવ્યો છે. —તમી

આપણે એક જંગલી ઘોડાને આપણા તાગામાં આણી શકીએ છીએ; એના મોંમાં લગામ ચલાવીને આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે કામ લઈ શકીએ છીએ; પરંતુ આપણે એક વાંધના મોંમાં લગામ ચલાવી શકતા નથી.

કારણ શું? કારણ કે વાંધમાં એક ખૂબજ ખૂસી અને ક્રોર વૃત્તિ હોય છે કે જે કદાપિ સુધારી શકાતી નથી. એ વૃત્તિને લઈને વાંધની પાસેથી કાઢી પણ સારી ચીજની—આરા વ્યવહારની આશા આપણે રાખતા નથી. અને તે આપણું કંઈ ન બગાડે એટલા માટે તેને ભારી નાખવાને આપણે વિવશ બનીએ છીએ.

એથી વિરુદ્ધ, એક જંગલી ઘોડો શરૂઆતમાં ગમે તેટલો તોફાની કે લાંડનારો કેમ ન હોય, પરંતુ થોડા પ્રયત્ન અને ધૈર્યથી તેને વશ કરી શકાય છે. હેવટે એ આપણી આગામી પાલન કરતાં અને પ્યાર કરવાનું પણ શીખે છે; અને પછી તે એટલી લદ સુધી જાય છે કે જેની આગળ લગામ લઈને ધાઈ જાય તો તે પોતે, લગામ લેવાને મોં આગળ લાવે છે.

મનુષ્યમાં પણ કેટલીક વિદ્રોહી અને તોફાની પ્રવૃત્તિઓ અને વાસ્તનાઓ હોય છે, પરંતુ એમાં કાળેજ એવી ચીજ હોય છે કે જેને વાંધની માફક વશ ન કરી શકાય. ઘણે મોટે ભાગે તે બધી જંગલી ઘોડના જેવી હોય છે અને તેને સુધારવાને માટે એક લગામ જેવી ચીજની જરૂર છે. એને માટે સહુથી સરસ લગામ એ છે કે જે મનુષ્ય પોતે પોતાની ઉપર લગાવી શકે. એને આપણે આત્મ-સંવર્ધના નામથી ઓળખીએ છીએ.

હજારો મહમદનો એક પૌત્ર હતો. જેનું નામ હુસેન. હુસેનનું મકાને આલિશાન હતું, એની થેલીઓ વ્યસરથીઓળી ભરેલી હતી. એમને નારાજ કરવા એટલે એક ધનવાન પુરુષને નારાજ કરવાના હતા અને એક ધનવાનને ક્રોધ ભારે પડી જાય એવો તો હોય છે.

એક દિવસ એક ગુલામ, ઉદ્ગતા પાણીનું વાસણ લઈને હુસેનની પાસે થઈને નીકળ્યો. તે વખતે હુસેન બોજન કરી રહ્યા હતા. કમનસીબે થોડું પાણી પેગમ્બરની ઉપર પડ્યું અને તે ક્રોધનો માર્ગો સીસ પાટી બિડ્યો.

તરતજ, ગુલામ ઘૂંટણો પડ્યો. એનું મન શાન્ત અને સંયમીત હતું. એને ઝડ એક કુશનની આપાત મોટે આવી.

“સ્વર્ગ એ લોકોને માટે છે કે જેઓ પોતાના ક્રોધને વશમાં રાખે છે.” એણે કહ્યું.

“મને ક્રોધ ચડ્યો નથી.” એ શબ્દોને જરાજર સમજીને હુસેન બોલ્યા.

“અને સ્વર્ગ એ લોકોને માટે છે કે જે માણસોને મારી આપવાનું જાણે છે.” ગુલામે ફરીથી કહ્યું.

“હું તને માફ કરું છું.” હુસેને કહ્યું.

“કારણ કે ભગવાન દયાળુ વ્યક્તિઓ ઉપર પ્રેમ રાખે છે.” નોકરે ફરીથી કહ્યું.

આ વાતચીત થતા થતામાં તો હુસેનનો ક્રોધ શાન્ત પડી ગયો. પોતાનું હૃદય ક્રામગતિથી ભરાઈ ગયું છે એવો તેમને અનુભવ થયો અને બિડીને ગુલામને કહ્યું, “આજથી તું સ્વતંત્ર છે. લે, આ ચારસો સિક્કા પણ તું લેતો જા.”

આ પ્રમાણે પોતાના ઉદાર તથા સાથેસાથ ક્રોધી એવા મન ઉપર લગામ ચડાવતાં હુસેન શીખ્યા. એમનો ઉચ્ચ સ્વભાવ, ખૂસી થી ન હતો ને કદોર પેણ ન હતો, પરંતુ તેને વશ કરી શકાય તેવો હતો.

+ + + +

કાંઈ તમને કહે કે આ મેલીધેલી ખૂંપડી અને સ્વચ્છ સુંદર મહેલમાંથી એકને પસંદ કરે, તો તમે એ બેમાંથી કોને પસંદ કરશો? નિઃસંદેહ, તમે મહેલને પસંદ કરશો.

એક વાત પ્રસિદ્ધ છે કે ત્યારે હજારો મહમદ સ્વર્ગ જોવાને માટે ગયા ત્યારે ત્યાં તેમણે કેટલાય મોટામોટા મહેલ જોયા, કે જે ઊંચી જગ્યા ઉપર અધિષ્ઠા હતા અને પોતાની મુંઝરતાથી સાચા દેશને માત્ર કડી રહ્યા હતા.

જે દિશ્વરો એમને આ બધું દેખાડી રહ્યો હતો, તેમને મહમદે પૂછ્યું, “એ ગિયાહલ! ક્યા માણસોને માટે આ મહેલ બનાવવામાં આવ્યા છે?”

દિશ્વરોએ જવાબ આપ્યો, “એ માણસોને માટે કે જેઓ પોતાના કોધને વશમાં લાવે છે અને જે શા કરનારને પણ માફ કરી મળે છે.”

શાન્તિથી હરપૂર અને દિસા-દેવ વિનાયુ મન એક સાચા મહેલના જેવું છે એ નિઃસ્પંદ વાત છે. પરંતુ સામી દિસામાં માનનાર તોફાની મનને માટે આપણે આમ કહી શકીએ નહિ. આપણી વિચાર-બુદ્ધિ એક મહાનના જેવી છે કે જેને આપણી પસંદગી પ્રમાણે સ્વચ્છ, મુદર અને પ્રસાદપૂર્ણ બનાવી શકીએ છીએ તથા સામંજસ્યપૂર્ણ અવેશથી ભરી દઈ શકીએ છીએ; અને જો આપણે ઇચ્છીએ તો, કનને કડવા લાગે એવા શબ્દો તથા બેચૂરી ચીંચીઆરીઓથી ભરેલું એક ભયજનક અને અધમરપૂર્ણ સ્થળ પણ બનાવી શકીએ છીએ.

+ + + +

ઉત્તર કાન્સલા ક્ષત્રીમાં રહેનાર એક હોડારને હું જોળખતી હતી. એનું મન બહુ સરળ હતું, પરંતુ એનું હૃદય ખૂબ ગરમ હતું, જાણે કે તે કોઈ કરવાને માટે બરાબર તૈયારીમાં જ હોય.

એક દિવસ મેં એને કહ્યું, “હીક, જરા વિચારીને મને કહે જોઈએ કે, તારા જેવા એક મજબૂત વૃદ્ધાનને માટે આ બે વાતોમાંથી કયી વધારે કઠિન છે—થપડને બદલે થપ્પડ મારવી, મારનારના મોં ઉપર ધુન્ધો મારી દેવો કે પછી એ વખતે પોતાની મૂઠીને ગળવામાં ધાલી દેવી?”

“પોતાની મૂઠીને ગળવામાં ધાલી દેવી.” એણે જવાબ આપ્યો.

“હીક, ત્યારે કહે જોઈએ કે તારા જેવા એક સાદસિક વૃદ્ધાનને સારું એક સહેલું કામ કરવું ઉચિત છે કે પછી સહુથી કઠિન એવું જે કામ હોય તે કરવું ઉચિત છે?”

એક મિનિટ વિચાર કરીને, જરા આનાકાની સાથે, એણે કહ્યું, “સહુથી કઠિન કામ કરવું એ.”

“ખૂબ સરસ. હવે ત્યારે તને આનું કંઈક કરવાની તક મળે ત્યારે આ પ્રમાણે કરવાનો પ્રયત્ન કરજે.”

કેટલોડ વખત વીત્યા પછી એક દિવસ એ જુવાન મારી પાસે આવ્યો અને સમુચિત ગર્વ સાથે બોલ્યો કે ‘સાલુથી દહિન કામ’ કરવામાં એને સફળતા મળી ગઈ છે.

એણે જણાવ્યું, “કારખાનામાં એક મારો સાથીદાર છે કે જે તેના ખર્ચા સ્વભાવને માટે ઠીક ઠીક મશહૂર છે. એક દિવસ ક્રોધના આવેશમાં તેણે મને માર્યો. એ બહુ સારી રીતે ગણતો હતો કે હું સાધારણ રીતે તો માફ કરનારો માણસ નથી અને મારાં બાવડાંમાં તાણત પણ છે એટલે પોતાનું રક્ષણ કરવાને તે તૈયાર થઈ ગયો. એ વખતે મને આપે કહેલી વાત યાદ આવી. પહેલાં મેં ‘ધાર્યું’ હતું તેના કરતાં તો એ વાત વધારે દહિન માલમ પડી. તો પણ મેં મારી. મૂઠ્ઠી ગળવામાં ઘાલી દીધી. અને મેં ત્યાં એનું ‘કર્યું’ કે તરતજ મેં અનુભવ કર્યો કે હવે મને જરા પણ ક્રોધ નથી, પરંતુ એની જગ્યાએ મારો સાથીદાર ઉપર મને દયા આવી રહી છે. પછી તો મેં મારો હાથ મારો સાથીદાર તરફ ફેરવ્યો. એથી એ એટલો બધો ચક્રિત થયો કે ધડીભર તો એ બાવડા જેવો મોં પહોળું કરીને મારો તરફ તાકતો જ ઊભો. મારી સાથે એક શબ્દ પણ ન બોલ્યો. પછી ખૂબ જોરથી તે મારો હાથ તરફ ધકેલ્યો ને ખૂબ જોરથી હાથ મીલાવ્યો. એનું હૃદય પાણીપાણી થઈ ગયું હતું, એ મારી સાથે બોલ્યો—આજથી તમે ચાહો તે કામ મારી પાસે લઈ શકો છો, હું તમારી ખરાબરતો તમારો મિત્ર છું.”

+ + + +

પરંતુ આ વાતથી કોઈએ એમ સમજવાની જરૂર નથી કે અમે એક એવા શિક્ષણની પ્રશંસા કરીએ છીએ કે જે મનુષ્યસ્વભાવની બધી શક્તિ અને પ્રેરણાને દૂર કરીને એને કમજોર બનાવનારી હોય. આપણે કોઈ જંગલી ઘેડાને લગામ ચઢાવીએ છીએ તે એટલા માટે નહિ કે એ લગામ એનું મોં જ ચીરો નાખે અને એના દાંતને પણ તોડી નાખે. ને આપણે ધમ્મજ્ઞતા હોઈએ કે તે આપણું કામ સારી રીતે પૂરું કરે તો આપણે એને એ રીતે લગામ ચઢાવી નોંદળીએ કે જેથી આપણે તેને ચલાવી શકીએ. પરંતુ નહિ કે એ લગામને આપણે એટલી નિર્હયાતાપૂર્વક ખેંચીએ જેથી તે આગળ વધી જ ન શકે.

એ દુર્ભાગ્યની વાત છે કે કેટલીય જાતના દુર્ગત સ્વભાવ થોડે ઘણે અંશે ઘેટાના સ્વભાવ જેવા હોય છે અને તેને ચલાવવાને માટે ખસ સહેજેસાગ થોંચ પડેલો જ પૂરતો બને છે.

કેટલાક સ્વભાવ શુભામના સ્વભાવ જેવા હોય છે, ખૂબ જડ હોય છે, કોઈ વાત એના મન-હૃદયને સ્પર્શ કરતીજ નથી, નિર્જીવ હોય છે અને જીવિવાત ડરતાં ક્યાંય વધારે પ્રમાણમાં બીજાની પરાધીનતાનો સ્વીકાર કરનાર હોય છે.

આજ ઉંમાન અલ-દિરી પોતાની વધારે પડતી સદ્ગુણિતા માટે પ્રખ્યાત હતા. એક દિવસ એ ઉત્સવમાં લાગ લેવાને માટે એમને નિમંત્રણ મળ્યું. ત્યારે એ પોતાના વજમાનને ઘેર પહોંચ્યા ત્યારે એ બજમાને તેમને કહ્યું, “માફ કરજો, હું આપનું સ્વાગત કરી શકતો નથી.”

આજ ઉંમાન પોતાને ઘેર પાછા ફર્યા. જેવા એ પોતાને ઘેર પહોંચ્યા. કે તરતજ એમનો મિત્ર પણ ફરીથી એમને આમંત્રણ આપવાને આવી પહોંચ્યો.

આજ ઉંમાન એમના મિત્રની પાછળ પાછળ દરગાઝ મુઠી મથા. પરંતુ એમનો મિત્ર ત્યાં જોયો અને એણે ફરીથી એમને એજ પ્રમાણે ક્ષમા કરવાની પ્રાર્થના કરી. આજ ઉંમાન ફરીથી કંઈ કહ્યા સિવાય પાછા આવ્યા.

ફરીથી ત્રીજી વાર, ચોથી વાર, ખસ, એકજ દૃશ્યને ફરી કરીને લગ્યો બતાવ્યું. પરંતુ છેવટે એમના મિત્રે એમનું સ્વાગત ધૃષ્ટ, અને સહુની સામે એમને કહ્યું, “આજ ઉંમાન! મેં આપના સ્વભાવની પરીક્ષા કરવાને સારું આપની સાથે આ પ્રમાણે વર્તન ધૃષ્ટ. આપના મિત્ર અને સહનશીલતાની હું પ્રશંસા કરું છું.”

“એને માટે આપ મારી પ્રશંસા ન કરતા,” આજ ઉંમાને જવાબ આપ્યો, “કારણ કે આ મુણુ તો એક ફેતરામાં પણ મળી શકે છે. ત્યારે એને બોલાવવામાં આવે છે ત્યારે એ આવે છે અને ત્યારે તેને ધૂતકારવામાં આવે છે ત્યારે એ પાછું ફરે છે.”

આજ ઉંમાન મનુષ્ય હતા અને નહિ કે ફેતરા. એમણે આ પ્રમાણે નવા અને આત્મસન્માનનો કંઈ પણ ખ્યાલ ન કરતાં પોતાની ઈચ્છાને

તિલાંજલિ આપી, પોતાના ચિત્રોની મસ્કરીનું ધારણ ગન્યા, એથી પ્રાંતનું યુવક બહુ થયું નહિ.

તો શું એક આવા સીધા સાદા, બીજનનું કશું માનનાર મનુષ્યની અંદર એવી કોઈ ચીજ ન હતી કે જેને તેમણે વશ કરવી નોંધતી હતી? જરૂર હતી! અને એ એક એવી ચીજ હતી કે જેને વશ કરવી વધારે કઠિન હતી. એ ચીજ હતી પોતાના સ્વભાવની દુર્ગતતા. અને એ એટલા કારણથી હતી કે એ પોતે એમ ગણતા ન હતો કે એમણે પોતાના ઉપર જેવી રીતે શાસન ચલાવવું નોંધ્યો. તેથી દરેક માણસ તેની પોતાની મરજી અનુસાર એમની ઉપર શાસન કરતો હતો અથવા એમને સહિત કરતો હતો.

+

+

+

+

એક નવયુવક બ્રહ્મચારી ખૂબ ચતુર હતો અને એ હકીકતને એ પોતે પણ ગણતો હતો. એની બસ એક દોષી ધમ્મજ હતી કે પોતે પોતાની કલા કૌશલ્યને વધારવી. અને લેકિ પણ સર્વત્ર એની પ્રશંસા કરતા હતા એટલે તેણે એક પછી એક એમ ઘણાં દેશોનાં પર્યટન કર્યાં.

એક જગ્યાએ એ તીર જનાવનારની પાસેથી તીર જનાવવાનું શીખ્યો.

પછી ત્યાંથી દૂર બીજી જગ્યાએ એ હોડી જનાવવાનું ને ચલાવવાનું શીખ્યો.

પછી એક ત્રીજી જગ્યાએ એ મદાન આંધવાનું શીખ્યો. પછી બીજી લુટી લુટી જગ્યાએ એથી બીજી બીજી કલાઓ શીખ્યો.

આ પ્રમાણે લગભગ સોળ દેશોમાં બ્રમણ કરીને એ પોતાને ઘેર પાછો ફર્યો અને ખૂબ ગર્વ સાથે બોલ્યો કે, “લક્ષ્મી, આ પૃથ્વી ઉપર મારા જેવો ચતુર અને ગુણવાન બીજો કોણ મનુષ્ય છે?”

એક દિવસ લગવાન બુદ્ધે એ બ્રહ્મચારીને નોંધ્યો અને એમણે વિચાર્યું કે આજ દિન સુધી એ જે કંઈ શીખ્યો છે એનાથી વધારે મદાન હલાવું શિક્ષણ એને આપવું નોંધ્યો. તેણે એક વૃદ્ધ શર્મણનું રૂપ ધારણ કરીને, હાથમાં એક શિક્ષાપાત્ર લઈને એ સુવકની સામે આવીને બોલ્યા.

“તમે કોણ છો?” બ્રહ્મચારીએ એમને પૂછ્યું.

“તમે શું કહેવા માગો છો ?”

“એક ધનુર્વિદ્ધ પોતાના તીવ્ર ચલાવી જાય છે,” જુદે ઉત્તર આપ્યો,
“એક નાવિક પોતાની હાડીને સુધારી જાય છે, એક ગિંધી પોતાની દેખ
કેમ નીચે મૂકી જાય છે, પરંતુ એક સ્ત્રી પોતા ઉપર પોતે શામન
કે છે.”

“એ કેમ ?”

“એટલે એની જે ક્ષમ પ્રજ્ઞા છે તે તરીકે એનું મન વિચલિત
નહોતું જાય, અથવા ક્ષમ જેની નિદ્રા છે તે પણ એનું મન જગાડ
અથવા મનનું નશી એ જગાડનારા શુભ વિધાનની અનુસાર પોતાનું કલ્પન
કલ્પનનું પચાડ છે અને મનના શાન્તિમા નિવાસ છે.”

૪

+

+

૫

તમે પણ તમારી પોતાની ઉપર શાસન કરતા નીખો, અને જે પોતાના
અભાવને વશમાં લાવવાને સારું તમારે કાઢીની લગામ ચલાવવાની જરૂરીયાત
જોવી શકે તે સહેજ પણ તમારું કલ્પન માનવા ન દે.

હિંદી કૈમાસિઃ ‘અર્ચના’ના આત્મચરિત્ર ‘વેળામાં’

નથરવીકાર

[૧] લોકમાતા : (ભારતની નદીઓ) — વેળાકે દત્તાત્રેય બાવકૃષ્ણ
કોવલકર, પ્રગણક. નવકલ્પન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, સુધારેલી ત્રીજી
આવૃત્તિ, રૂ. ૧૧

[૨] તારુણ્યમાં પ્રવેશતી કન્યાને પત્નો — લેખક નગરજી કાવ્યમય
મગીજ, પ્રગણક ઉપર પ્રમાણે, પાનખી, આગ્રતિ રૂ. ૧

ઉપરનાં બંને કૃત્તિકા કેટલા લોકપ્રિય થયા છે તે એની આગ્રતિઓની
આપે છે ન વાચ્યા હોય તે જરૂર વાંચે

[૩] શ્રી વિદ્યા કન્યા કળવણી મળીનું ૪૬-૪૭ની સાલનું નિબંધન

[૪] ની આશાપુત્રી આદિયા સાર્વ દયાબાનુ — પીપળાવતો ગિરોડ

કમળાબહેનનું રહન

કચ્છર પેટલીકર

ફૂદનો, દોડતો, હાંપતો મનુ ઘરનાં પગથિયાં ચડ્યો ત્યાં જોણે વધાઈ ખાધી :
'આ! આ! હું પાસ થયો.'

સમજુબહેન પણ જો મુલ સમાચારની ઉત્સુકતાપૂર્વક પ્રતીક્ષા કરી રહ્યાં હતાં, એટલે મનુતા જો શબ્દસમાં રસોડામાંથી બહાર આવ્યાં અને આનંદ વ્યક્ત કરતાં બોલ્યાં : 'તું પાસ થઈશ તેની મને ખાતરી જ હતી. તે માટે તો મેં જઈ પાડની લાપસી ભરડી રાખી છે.' અને યાદ આવતાં એમણે કહ્યું : 'મનુ! જા બેટા, કમળાદાદીને વધાઈ ખાઈ આવ. જો વિચારાં મારી જેમ અધીરાં મંછ રહ્યાં હશે.'

મનુ બાની એ સૂચના સમો જે વેગે દોડતો આવ્યો હતો તે વેગે ફગિયા બહાર દોડ્યો. અને કમળાદાદીના ઘરમાં પગ મૂકતાં જ જોણે વધાઈ ખાધી :
'દાદી! હું પાસ થયો.'

કમળાબહેન તે વખતે કંઈ જિંજા વિચારમાં હોય તેમ આગલા ખંડમાં જોઈ હતાં. જિંજામાંથી ગરતાં હોય તેમ બોલ્યાં : 'તું પાસ થયો, બાઈ!' અને તેટલું બોલતાં તે સાથે જ રડી પડ્યાં!

ચૌદ વર્ષના મનુએ કમળાબહેનને કદી રડતાં જોયાં ન હતાં. કમળાબહેન રડતાં અટક્યાં નહિ. મનુ ઉત્સુકતાભેર આવ્યો હતો, પણ જતું પડ્યું એને થીમે પગલ.

સમજુબહેન હર્ષવિશ્વાસ ગત્યત ચપેલા આવમાં ને લાવમાં મનુને પાડો આંવડો બોધ બોલ્યાં : 'કમળાદાદી ખુશ ખુશ રહ ગયાં હશે, નહિ? મારા જેટલો જ એને તારા ઉપર લાવ છે. મને તો શંકા હતી કે તને જો ત્યાં જ નમવાનો આગ્રહ કરશે.'

મનુ એક અક્ષર બોલ્યો નહિ એટલે સમજુબહેને એના મોં સામું બોધું, અને મુખ ઉપરનો લાવ છીં જતાં પૂછ્યું : 'મનુ! કેમ લાઈ આમ મોં પડી ગયું? કમળાદાદી ઘેર નહોતાં?'

સમજુબહેન હજુ આગળ કંઈ સવાલ પૂછે તે પહેલાં મનુની આંખમાંથી ડગ ડગ આંસુ પડવા લાગ્યાં!

ચૌદ વર્ષનો મનુ મેટ્રિક પાસ થયો, જો એના એટલા માટે ગૌરવનો વિષય ન હતો, પરંતુ દોષ અતના ટ્યુશન વગર, આવક વગર, સમજુબેન પોતાની અતમહેતવથી થર ચલાવતાં અને એને લણાવતાં એટલે એમને માટે

પણ એ ગૌરવનો વિષય હતો. મનુની દાદરૂદ્ધ માટે પણ એ અભિમાન સેવા જેવો વિષય હતો. આજ મુધી એ રૂઢિમાંથી આટલી નાની ઉંમરનો વિદ્યાર્થી કાંઈ પાસ થયો ન હતો.

એ-મનુ આજે પાસ રવાના ચુકચુકનમાં રડતો હતો ! એના જવાબમાં વગર બંધાયે કોઈ સમજુબહેનથી પણ રડી જવાયું ! કેવું વિચિત્ર !

આજેનો કોલરો સમી જતાં સમજુબહેને પૂછ્યું : ‘શું થયું બેટા ! કહેતો ખરો.’

‘મનુએ જે બન્યું હતું તે કહ્યું.

સમજુબહેન ઉરકરાઈ જતાં બોલ્યાં : ‘લોકાનું કહેવું મેં આજ મુધી ન માન્યું, પણ હવે મને ખાતરી થઈ કે કમળા મોઝી મીઠું બોલે છે એટલું જ; એના સ્વભાવ અંદરો છે એ સાચું. મારો દીકરો પાસ થયો ત્યારે એને રડવાનું ચલ્યું !’

સહેજ આટપીને કોથમાં ધૂળતાં ધૂળતાં એમણે ઉમેર્યું : ‘હું જ અભાગણી તે મેં તને એને થેર વધાઈ ખાવા મોકલ્યો.’

સમજુબહેન આમ ગંધી રીતે હાપલુવાળાં હતાં, પરંતુ એ કોષે ભરાતાં ત્યારે સર્વ હાપલુ પાણીમાં ખેસી જતું. રસોડામાં જેમાં જેમાં એ બગડવા લાગ્યાં : ‘આખા લીમડાઓમાં એનો પ્રેપ્રે પસ લેનાર કાંઈ હોય તો હું જાણી. પુરોમાં એ હરેરે તેની લોટા અને તેની વાતો કરે છે. એને થેર પુરો, આવે તેની પણ બેરાં ગોઝી ટીકા કરતાં નથી. છતાં વિધવાની સ્થિતિ હું પ્રેપ્રે સમજું એટલે મેં જ એનો મોરચો સાચવી રાખ્યો છે. મેં એને એટલે મુધી કહ્યું છે કે પુનર્વિજ્ઞ કરવું હોય તો કરે. પરંતુ ગોઝી મને કહ્યું છે કે મારું દિલ હવે સંસારમાં નથી રહ્યું, લક્ષિમર્ગે દોરાયું છે. વહેલી મોડી હું પોહિયેરી શ્રી અરવિંદ આશ્રમમાં જવાની.’

સમજુબહેને લોકાની ઘીછ ટીકાઓ કાંઈ વખત સ્વીકારી ન હતી. કમળાબહેન વિશે એમને શંકા હતી કે એ બાઈ બોલું આચરણ ન જ કરે. માળાપતો વિરોધ વહોરી એણે પ્રેમલભ કહ્યું હતું. એટલે પુનર્વિજ્ઞ કરતાં એને કાણ શકે તેમ હતું ? પતિ-પત્નિ એને સાચેજ પ્રેમ હતો અને તેથી જ એણે પુનર્વિજ્ઞ નહોતું કહ્યું.

પરંતુ કમળાબહેનને બાળકો પ્રત્યે જીડે જીડે અંદરો છે, એ લોકાની હકાકત સમજુબહેનને આજે પ્રત્યક્ષ પૂરવા સાથે સાચી લાગી. બીજો કાંઈ પ્રસંગ હોત તો સમજુબહેન તરત તડ ને દડ કહી દેવા કમળાબહેન પાસે પહોંચી

ગયાં હોત, પરંતુ આજનાં શુભશુકનમાં એવો કલેશ ડરવા જ્યો એમને હીડ ન લાગ્યો. હવે ફરી એ વાત, એમ સંવમ રાખી એમણે રસોઇ કરવામાં ચિત્ત પરોવ્યું.

કમળાબહેનને આ અવિનય તરત ખૂંચ્યો હતો તરત એમને સમજુબહેન પાસે દોડી જવાનું મન થયું. પરંતુ ઘણ કીકરાઈ ગઈ હતી. લાતનું આંધણ મૂકવાનો સમય થઈ ગયો હતો. ઘડિયાળ ટટટટ કરતું ફેલગો ભરતું હતું. બાલમંદિરમાં જતી વખતે એમને મળીને જઈશ માની કમળાબહેન... દેવરથ ગઈ રસોઇની પ્રવૃત્તિમાં પડ્યાં.

જે ઘેર એ દર વખત ઉમંગથી પગ મૂકતાં ત્યાં આજે કમળાબહેન શુભેચ્છા હાથ તેમ ખીતાં ખીતાં પગ મૂકતાં હતાં બારણામાંથી જમ પાડવાની ટેવ હતી — ‘સમજુબહેન! શું કરે છે!’ હતાં આ વખતે છલ ન કીપડી.

ધીમે પગલે કમળાબહેન અંદર ગયાં ત્યારે રસોડામાં સમજુબહેન દીડગને લાપસી પીરસી રહ્યાં હતાં. મનુની પીક હતી એટલે એણે કમળાબહેનને ન જોયાં. બંને સ્ત્રીઓની આંખો એક થઈ.

સમજુબહેનનો કોથ સાંત થયો હતો, પરંતુ સ્વભાવ પ્રમાણે એ ભડભડી કોક્યાં : કમળાબહેન! ખીન્ને કાઈ દિવસ હોત તો હું તમને કપડા આપવા આવત.’

મનુએ પાછળ મોં કર્યું.

કમળાબહેન બોલ્યાં : ‘એ કપડા લેવાજ હું આવી છું.’

કમળાબહેનના એ શબ્દો સમો એમનો સરળ, નિર્દોષ અને ક્રોમળ ચહેરો સમજુબહેન સામે તગતગી રહ્યો. ઘડી પહેલાં એમના અંગે કીપજેલી કંવાશના દેશણે મીઠાશ આપી ગઈ, ‘શયું — લોડ મમે તે કહે. કમળાબહેન જેવી ભલી સ્ત્રી કોઈ નથી. હું પણ નથી!

કમળાબહેને થેલીમાંથી પાગડ પેન કઢી. પતિને એ વ્રણી પ્રિય હતી, એટલે એમની પુણ્યસ્મૃતિમાં અંધરી રાખી હતી. પોતાની સામે જોઈ રહેલા મનુ તરફ હાથે લગાવી એમણે કહ્યું : ‘લે ભાઈ! તું વધાઈ ખાવા આવ્યો ત્યારે તો આંખુ સિવાય કંઈ ન આપી શકી. પણ.....’

સમજુબહેન પેન પ્રત્યેની કમળાબહેનની લાગણી સમજતાં હતાં એટલે એ બોલ્યાં : ‘એ ભેટ ન હોય, બહેન! એ તો તમારી પાસે રહેવા સર્ગઈ છે.’

કમળાબહેન : ‘આજ સુધી એ મારી પાસે રહેવા સર્ગઈ હતી. પરંતુ આજથી એ મનુ પાસે.....આજ સુધી હું એને મારા દીકરા જેવો માનતી હતી—આજથી એને મારો દીકરો માનું છું.’

કમળાગહેને એાં ફરવી લીધું. લગ્નાગેલાં લાગમાંથી મનુએ પેન લઇ લીધી. જીજી વાત સાંજે કદીશ એમ જોવી કમળાગહેન તરત આવમદિરના રસ્તે વિદાય થયાં.

સમગ્રગહેને સાડા પાંચ મુખી એના એ વિચારે કર્યા. પાંચ વાગ્યાથી એ જોડ્યા ઉપર એલી કમળાગહેનની ગાલ જેતાં હતાં. એમનો રસ્તો ત્યાં જ થઈને જતો હતો એટલે દરેક જાનેની આંખો જોડે મતાં, હમેશની જેમ જાનેનાં મોં મલક્યાં.

મનુ થેર ન હતો એટલે કમળાગહેનેને હેયું જોલતાં મુગમ પડ્યું.

‘મનુ આગો તે પહેલાં એનું જન્યું હતું કે મારું હેયું લગાઈ આવ્યું હતું. પાડોશવાળા રસિકભાઈ શાંક દામે જહારગામ જતા હશે, હું સામી મળી ગઈ. જર વખત અમે સામો મળીએ તો એ જોડ્યા વગર ન રહે’ કે, ‘કમળાગહેન કર્યાં જઈ આવ્યાં?’ પરંતુ આ વખતે મેં હંઈ એમનો મનો કર્યો હોય છતાં એ વ્યક્ત ન હરી શકતા હોય તેમ એમનું મોં મને જેતાં ગંબીર જન્યું. એ ન જોડ્યા એટલે મારી ટેવ પ્રમાણ મેં પૂછ્યું: ‘રસિકભાઈ! કંઈ જહાર જાવ હો કે શું?’ જીનિ પ્રસંગે હોત તો એ ન જોડે એમ ન જાત. પરંતુ એમણે રોકું દલાવી ન છૂટે હા પાડી. રસિકભાઈ કંઈ વિચારમાં છે મારી હું થેર આવી. અને રસિકભાઈને પણ મેં તરત પાછા વળેલાં જોયા. હું પૂછતી પૂછતી રહી ગઈ. થોડી વારે નીચે નળ આગળ એમનાં પત્ની નીચેનાં ઘરવાળાં માણેકગહેન સાથે વાત કરતાં હતાં—શું-કે પાછાં ન આવે તો? અપશુકન શાવ અને જાવ તો એમાં કદી ખરકત આવે.’

જાને વિધવાઓ હંઈ જોડ્યા વગર થડી કોઈખીજાને ટગર ટગર નોંધ રહી. જાને સન્મુખ રસિકભાઈ લટકી રહ્યા હતા. ગાંધીવાદી અને સુધારક રસિકભાઈને પણ વિધવાના અપશુન!

કમળાગહેન જોડ્યાં: ‘રસિકભાઈની વત્સલગે શાંક જીજી હોત તો મને આવડત ન લાગત. પરંતુ એમના પ્રમુખપણા નીચે સમાજસુધારાની, સ્ત્રી ઉન્નતિની અને વિધવાના પુનર્જીવની સલાઓ શાંક હતી! મારું દિલ ખાટું શાંક ગયું. મારી આંખો આગળ આંખો જીતકાળ ખડો થયો. મનુ આગો ત્યારે હું એ જ વિચારમાં હતી.’

કમળાગહેન અટકીને જોડ્યાં: ‘મનુએ ખૂમ પાડી—કાકી!—હું પાસ થયો, ત્યારે હું વિચારમાં જાગી. એ કણે જાનિ કાંઈ વિચાર આવવાને જલ્દે છ વર્ષ ઉપર મુજરી ગયેલાં મારા અનંત યાદ આવ્યા. શય—અનંત હોત તો એ પણ આગે મેટ્રિક પાસ થયો હોત! અને હું રહન ન રાકી-શકી!’

વિદ્યાવ્યાસંગી કમુખહેન

જશભાઈ વિ. પટેલ

ભાદરણ કન્યા વિદ્યાલયમાં હું ન્યારે આચાર્ય તરીકે ટામ દરતો હતો ત્યારે પુરુષોત્તમ ભજવાનનાં પૌત્રી કમુખહેન મળવા આખ્યાં મારે એમની સાથે કાંઈ જાતનો પરિચય નહોતો.

આવીને મને સીધો જ પ્રશ્ન કર્યો : ‘આ વિદ્યાલયમાં મને ટામ મળશે ?’

હું વિચારમાં પડ્યો. મને લાગ્યું કે એ સારા વાતાવરણાંથી આવતાં નથી. મંદિરમાં અનેક લીલાઓ થતી એમ વાતો ચાલતી. ગામમાં અને બહાર એ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા પણ સારી ગણતી નહિ. એવા રૂઝોથી આવતી બહેનને મારે શો જવાબ આપવો? મેં કહ્યું : ‘આવતી કાલે મારા મંત્રીછને પૂછીને જવાબ આપીશ.’

ગરબે ખૂબ વિચારે આખ્યાં. હું એ બહેન વિષે કશું જાણતો ન હતો. કાંઈ પણ જાતનું કંઈ સાંભળ્યું ન હતું. પરંતુ મંદિરનું વાતાવરણ મને ખૂંચતું હતું. છતાં ન્યાં સુધી એ બહેન અંગે કંઈ ખોટી હકીકત ન હોય ત્યાં સુધી એ અયોગ્ય છે એમ પણ કેમ મનાય? આમ અનેક વિચારે આખ્યાં અને ગયા.

બીજો દિવસે મંત્રીછને પૂછ્યું. તેમણે વળી, હું જે બોલે હળવો કરવા સલાહ માગતો હતો, તે મારા ઉપર મૂક્યો. કહ્યું — તમને યોગ્ય લાગે તેમ કરજો.

હેવટ અમે જાનેજો સાથે મળી કમુખહેનને જોડાવ્યાં. મંત્રીછએ સ્પષ્ટ કહી દીધું : ‘જુઓ બહેન, આ નવી સંસ્થા છે, શિક્ષક-શિક્ષિકાઓ ચારિત્રવાન હોય તો જ સંસ્થા વિકસે, આ સંસ્થામાં ખાદી પહેરવી જોઈશે, વગેરે.’

એ વખતે બીજી વાતો સાથે એમના અભ્યાસની પણ વાત ચાલ. મંત્રીછએ હેવટ મંત્રી આપી : ‘આવતી કાલથી ત્યારે આવજો.’

આમ કમુખહેન મારા હાથ નીચે શિક્ષિક તરીકે દાખલ થયાં, અને હું તેમના પરિચયમાં આવ્યો. એમનો સ્વભાવ મેં જાણી લીધો. વર્ગમાં કે ઓફીસમાં જરાયે નવરાં ન જોસે. કંઈ ને કંઈ વાંચે, ભરે અગર લખે. મેં

જોયું કે જોમને અભ્યાસનો ખૂબ શોખ હતો. એટલે એક દિવસ મેં પૂછ્યું :
‘કમુખહેન ! તમારે આગળ અભ્યાસ કરવો હો ?’

કમુખહેન ત્યાલાવિઝ બોલ્યાં : ‘હા, અભ્યાસ માટે તો હું કંઈ પણ પગે તૈયાર છું.’

મેં કહ્યું : ‘તમે ઘેર એસીને પણ મેન્ટુએટ ચાલ શકો છો.’

જોમણે જવાબ આપ્યો : ‘જોયું હોય તો હું આજથી તૈયાર.’

આ ઉપરથી મેં કેવે યુનિવર્સિટીનો અભ્યાસક્રમ મંગાવ્યો, અને જોમણે તૈયારી કર્યા માંડી. અંગ્રેજ મેં શીખવ્યું, પાકીના વિષયો જોમણે તૈયાર કર્યા. હું અંગ્રેજી ભણાવું ત્યારે કાંઈ સબ્જેક્ટનો અર્થ મને ન આવડે ત્યારે એ દુરત કહે. મને લાગ્યું કે એ ઘેરથી તૈયાર થઈને આવતાં હશે.

એક દિવસ મેં પૂછ્યું : ‘આ સબ્જેક્ટ તમે આગળથી તૈયાર કરી છો ?’

કમુખહેને કહ્યું : ‘ના, મને તો આખી રીફનેરી મોટે છે.’

મને નવાઈ લાગી — આખી રીફનેરી તે મોટે હોય ! ખાતરી કરવા મેં કહ્યું : ‘હું તમને સબ્જેક્ટ પૂછું ?’

એ તો તૈયાર હતાં. મને પોતાને પણ ન આવડે તેવા અધરા દસ સબ્જેક્ટો મેં રીફનેરી કાઢી તેમને પૂછ્યા. આંક સબ્જેક્ટના અર્થ ખરા મળ્યા, જે ખોટા. ધારણ આપું : ‘ગોખ્યાં વળત બહુ મજા’ ગયો એટલે બહી મજા છું, નહિ તો મને બધા મોટે હતા.’

મેં પૂછ્યું : ‘રીફનેરી મોટે કરવાની તમને શી જરૂર લાગી ?’

કમુખહેને જવાબ આપ્યો : ‘રીફનેરી વડે તો હું મેટ્રિક પાસ થઈ. મેં મેટ્રિકનો અભ્યાસ દોઢ વર્ષમાં કર્યો છે.’

તેઓ સને ૧૯૩૩ની સાલમાં અંગ્રેજી પહેલા ધોરણમાં જોડેલાં તે સમયે એ એકલા જ હાઈસ્કૂલમાં જવાર બહેન હતાં. ગામના કેટલાક લોકોએ તેમના જવાને કહ્યું કે હોડીને હોડીઓની નિરાગમાં શું કામ મૂકી છે ? જોડાવી રહ્યા ને. એ ઉપરથી ભગવાને કમુખહેનને જોડાવી લીધેલાં. પરંતુ તેમને અભ્યાસ કરવાનો હિમ્મત એટલે નિરાગથી જોડી ગયાં છતાં મેટ્રિક થવાની પ્રવળ ઇચ્છા રહી. એટલે રીફનેરી ગોખી નાખવાનો નિર્ણય કર્યો. એ માટે નિયમ કરેલા.

૩ શેઠનાં ૨૫ પાન પરોઢિયે આરથી સાત વાગ્યા સુધીમાં ગોખવાં. આમ ધર આગળ દોઢ વર્ષ અભ્યાસ કરીને તે મુંબઈ યુનિવર્સિટીની પરીક્ષામાં બેઠાં અને સન ૧૯૩૬ માં મેટ્રિક પાસ થયાં.

વિદ્યાલયમાં દાખલ થયા પછી મારી સૂચના પ્રમાણે એમણે કર્વેનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો. પહેલા વર્ષની પરીક્ષા અને ૧૯૪૧માં આપી અને પાસ થયાં. દંડગનો અભ્યાસ શરૂ કરવા માટેણે પણ ૪૨ની ચળવળ આવી એટલે વિદ્યાલય બંધ કર્યું. એમને લડતનો દંધ રંગ લાગ્યો ન હતો. એ વિદ્યા-આસંગી હતાં. વૈદક પ્રત્યે એમની રુચિ વળી વિશેષ હતી. એટલે મેં એમને સૂચના કરી કે તમે નડિયાદ આયુર્વેદિક હોલેજમાં દાખલ થાવ. ૪

પરંતુ ત્યાં સંસ્કૃતની મુશ્કેલી આવી. એ હોલેજનો નિયમ એવો છે કે મેટ્રિકમાં જણે સંસ્કૃત લીધું હોય તેને જ દાખલ કરે. ગોતે એક માસમાં સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કરી આપણે એમ કમુબહેનના કહેવાથી પ્રિન્સિપાલ એટલા સારા કે એમણે ખાતા સાથે લખાપડી કરીને એમની સંસ્કૃત પરીક્ષા લેઈને દાખલ કર્યાં. આ અગાઉ એ કન્યા વિદ્યાલયમાં હતાં ત્યારે એમણે રાષ્ટ્રભાષાની કોવિદની પરીક્ષા પાસ કરી હતી. શિવલુ, ચિત્રકામ વગેરેની પરીક્ષાઓ પણ પાસ કરેલી.

આયુર્વેદિક હોલેજમાં એમણે સારી પ્રગતિ બતાવી. એમની પાસે પૈસા ન મળે. એમના પિતાશ્રી એમને મદદ કરતા ન હતા. કરમસદના થી. અંબાલાલ ચોકસીએ એમને મદદ કરી અને એ રીતે એમણે આયુર્વેદિક હોલેજનો અભ્યાસ પૂરા કર્યો. એ અભ્યાસની સાથે એમણે કર્વેનો અભ્યાસ ચાલુ રાખેલો. ૧૯૪૫ ની સાલમાં તે ૭. એ. પ્રથમ વર્ગમાં પાસ થયાં, અને ૧૯૪૭ માં આયુર્વેદિકમાં ડી. એસ. એફ. ની પરીક્ષા પ્રથમ વર્ગમાં પહેલા નંબરે પાસ કરી. એક વિષયમાં તેમણે સો ટકા ગુણ મેળવ્યા છે, ત્રણ વિષયમાં ડીસ્ટીંગ્શન મેળવ્યું છે, એ વિષયમાં નવાં રેડ્ડ રજાખ્યાં છે.

આમ છેલ્લી પરીક્ષાનું પરિણામ મને ખૂબ સુંદર લાગ્યું એટલે આવાં બહેનને પરદેશમાં લાલુવા મોકલ્યાં હોય તો સાફ માની મેં એમને મારા એ વિચાર જણાવ્યો. કમુબહેનનો જવાબ એનો એ જ હતો : ‘હું તો અભ્યાસ કરવા તૈયાર જ છું. મને આખી હાંદળી લાલુવાનું ગમે, પણ મારી પાસે પૈસા નથી.....’

મે કહ્યું : ‘તમે પૈસાની ચિંતા ન કરશો. એ તો થઈ રહેશે. તમે પાસપોર્ટ કરાવો. અને ત્યાં ફીક લાગે તે હોલેજનું પ્રવેશપત્ર મેળવી લ્યો.’

એ ઉપરગી એમણે બધી તૈયારી કરી અને કપ્પીનમાં 'નેશનલ મેટર્નીટી હોમ' ને મોકલું પ્રસ્તુતિદંડ છે તેમાં અભ્યાસ માટે પ્રવેશપત્ર મેળવ્યું.

હેલ્થ ઉત્તાગમાં સરદાર સાહેબ જ્યારે નડિયાદ આવ્યા ત્યારે તેમના આશીર્વાદ લેવા મુલાકાત ગોડવેલી. પરિચયમાં જ સરદાર સાહેબને નવાઈ લાગી- બાફરણવાળા પુરુષોત્તમ ભગવાનનાં પૌત્રી! અને એઓશ્રીએ કહ્યું : 'ગોવ' ગહેન, તારે રૂપિયાની મદદ નોંઠજો છે.'

કમુખદેને કહ્યું : 'ના, મારે એની એવરથા થઈ ગઈ છે.'

કમુખદેને એમના પિતા રૂપિયા નથી આપતા વગેરે વાત જાણી સરદાર સાહેબે અંમને બધાને સૂચના કરી કે આનું તમારે સમાધાન કરી આપવું જોઈએ.

અને જણાવ્યું કે, સમાધાન માટે ખૂબ પ્રયત્નો કર્યા પણ કંઈ વળ્યું નહિ. તેમના પિતા તેમને રૂિ રિવાજ પ્રમાણે પરણાવવા હચે છે અને કમુખદેનનો સંક્રમ છે કે ત્યાં મુખી પારીદાર યાત્રિમાં પરણી વગેરેના રૂિવાજોનું સામ્રાજ્ય છે ત્યાં મુખી ધન કરવું નહિ. આ મતદાયની નજરેગત તેમણે દસેક વર્ષ ઉપર 'પારીદાર' માસિકમાં કરેલી પણ છે. સરદાર સાહેબ આ મુલાકાતથી ખુશ થયા હતા.

આવાં વિદ્યાવ્યાસગી કમુખદેન થોડા સમય પહેલાં એરોપ્લેનમાં જીડીને લઈને થઈ કપ્પીન ગયાં અને ફાત ત્યાં તેમના અભ્યાસમાં એકરત થઈ ગયાં છે.

અંકલ બડી કે ભેંસ!

પરોઢરાનાં તમાકુ ખાતાનાં એક અધિકારીએ કાપડનાં ઘટાવેલાં અર્થે લારે રમુંજ પેદા કરી છે. તમાકુની વખારમાં તમાકુ (સવાય બીજી વસ્તુઓ નહિ) રાખવાનો હુકમ છે. આ હુકમ વાંચી સાહેબ એક વખારમાં ગયા. તેમણે વખારમાં ગાંધીજી, જવાહર, સુભાષની તસ્વીરો જોઈ અને હુકમ કર્યો કે કાપડનો ભંગ કરી આ તસ્વીરો કેમ ગણી છે? તમાકુ જોખવા માટેની કંપાબી સરસાવવા રાખેલી લાકડાની ઘોડી જોઈ તેને ખસેડવાનો પણ હુકમ કર્યો!

—એક કાપડનાં સમાચાર.

સમસ્ત પાટીદાર પરિષદ-૪

[૧] ચર્ચા માટે ઠરાવોનો કાચો ખરડો

ઠરાવ ૧ : હિંદની આઝાદીના ઉગમકાળે અને સર્વોચ્ચ વિકાસ તરફના એના પ્રગ્ધાન ટાળે મળેલી સમસ્ત પાટીદાર પરિષદની આ એક આ ઠરાવથી ગૃહેર કરે છે કે પરિષદ ભરવાનો ઉદ્દેશ જ્ઞાતિવાદને પોષવાનો નથી. જ્ઞાતિવાદ રાષ્ટ્રીયતાનો વિરોધી છે અને હિંદુધર્મ તથા હિંદી રાષ્ટ્રીયતા તેથી નબળી પડી છે, એ કડનું સત્ય પરિષદ સ્વીકારે છે. આ પરિષદ ખોલાવવાનો ઉદ્દેશ માત્ર જ્ઞાતિના આંતરિક વિશિષ્ટ સવાલોનો ઉકેલ લાવવાનો છે.

ઠરાવ ૨ : જ્ઞાતિઓનાં જ્ઞાતિચર્યક ધંધાનાં લક્ષણ હવે પહેલાંના જેવાં રહ્યાં નથી, તેમજ રોડીમેડી વ્યવહારની દીવાલો ધટી નથી અને આ યુગને લાવતી પણ નથી એ જ્ઞેતાં, પહેલાં જ્ઞાતિઓ સાર્થક હતી કે નહિ એના વિવાદમાં ઉતર્યા વિના આ પરિષદ માને છે કે જ્ઞાતિઓનો નાશ થવો જોઈએ અથવા તો તે નામશેષ થવી જોઈએ.

ઠરાવ ૩ : જ્ઞાતિ-ઉચ્છેદન એ પહેલા નખરનું રાષ્ટ્રીય કાર્ય છે એમ માનવા છતાં આ પરિષદ માને છે કે એ કાર્ય તરતમાં થાય એવું સહેલું નથી. કેવળ કાયદાથી નહિ પણ લોકમત કેળવવાથી જ એ અને એવું છે. આ દૃષ્ટિએ પ્રથમ તે તે જ્ઞાતિઓમાંની પેદાજ્ઞાતિઓને તોડીને જે તે જ્ઞાતિને વિશાળ બનાવવી જરૂરી છે. પાટીદારોની મુખ્ય એ પેદાજ્ઞાતિઓ : કડવા અને લેઉવા, એમાં પણ અનેક નાના મોટા ભાગો, ગોળ, જથ્થા અને કુંડાળાં અને એમાં પણ અનેક ચડતા ઉતરતી શ્રેણીઓ છે, તેની આ પરિષદ એકપૂર્વક નોંધ લે છે. એ તમામ શ્રેણીઓ, ગોળ અને કડવા-લેઉવાના ભેદને તોડીને એક સમસ્ત પાટીદાર જ્ઞાતિ બનાવવી એ આ પરિષદનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે.

ઠરાવ ૪ : ગોળ અને શ્રેણીઓને પોષનારાં કારણોમાં કુલીનતા અને ખાનદાનીનાં પ્રચલિત ધોરણો મુખ્ય ભાગ ભજવે છે. એ ધોરણો એટલે વિધવાવિવાહની બંધી, સાટાં ત્રેખડોનો અભાવ, જ્ઞાતિભોજનનાં ખર્ચ, આપવા-લેવાના કંઠગા રિવાજો તથા મિથ્યાભિમાનને પોષનારા બીજા અનેક રિવાજો. આ ધોરણો કુલીનતા કે ખાનદાનીનાં કાષ્ટ રીતે સ્પષ્ટ નથી. આથી પેદાજ્ઞાતિઓને તેમજ ચડતા ઉતરતી શ્રેણીઓને પોષનારાં અને સમસ્ત જ્ઞાતિને એક બનાવવામાં અંતરાધરૂપ નીવડતાં ઉપરનાં ધોરણો આ પરિષદ સ્વીકારતી નથી એટલું જ નહિ પણ તેનો ત્યાગ કરવા દરેક જ્ઞાતિજનને આગ્રહપૂર્વક વિનંતી કરે છે.

કરાવ ૫: આજે પ્રવર્તતી જ્ઞાતિમાં જ્ઞાતિજનની અસમાનતા હિંદી લોકસભાએ ધરેલા મંજૂર હકની વિશેષી હોઈ આ પરિપદ માને છે કે જ્યાં પાટીદાર જ્ઞાતિજન તરીકે સમાન દરજ્જેને ધરાવે છે, અને કોઈ પણ જ્ઞાતિજનને સામાજિક વ્યવહારમાં ચડતાઘેતરતી ગણવાગણાવવાનો સખત વિશેષ કરે છે.

કરાવ ૬: પરંપરાગત ચાલી આવેલી અને રોજરોજ વૃદ્ધિ પામતી સમસ્ત પાટીદાર જ્ઞાતિની અંદરની અનેક શ્રેણીઓને હીંધે લખન્યવહારનાં ક્ષેત્ર અતિશય મર્યાદિત બની ગયાં છે. અને તેનો સોધો ભોગ જ્ઞાતિની નિર્દોષ અને મૂળી બેનદાકરીઓ બની છે. આવી કૃત્રિમ શ્રેણીઓને તોડી વિશાળ પાટીદાર જ્ઞાતિમાં અનુકૂળતા અને ગુણદોષનો જ વિચાર કરીને લખન્યવહારો ચોળવા, આ પરિપદ દરેક માગ્યપને અને યુવકયુવતીને હાક્સ કરે છે.

કરાવ ૭: આ પરિપદ વિધવાવિવાહને વિધુરવિવાહ જોડેલો જ યોગ્ય અને આદરણીય ગણે છે.

કરાવ ૮: આ પરિપદ દરેક પાટીદારને આગ્રહપૂર્વક વિનાંતિ કરે છે કે ગ્રામ્યની ખોરાકની કટોકટીના આગળ સમયે હાવદારી માન્ય હોય તેથી પણ જોહા જ્ઞાતિભોજનમાં બનાવેલો વ્યય કરવો.

કરાવ ૯: લખન્યવહારને કપડાં, ધરેણાં, જ્ઞાતિભોજન અને દાપાંના શિવાજીથી અતિશય મેધિા અને ગજ ઉપરવટનો બનાયો દેવામાં આવ્યો છે તેથી કન્યાપક્ષને અતિશય સહન કરવું પડે છે. આ પરિપદ દરેક પાટીદારને આગ્રહપૂર્વક લક્ષામણુ કરે છે કે લખન્યવહારને તેના તમામ ખર્ચસહિત ખર્ચે પક્ષોએ સમાન જવાબદારી અને લાગીદારીથી સરખે દિરૂંસે વહેંચી લેવો. લખન્યવહારમાં સાદાઈ અને સરળતાને સંરક્ષણની નિશાની લેખવાં.

કરાવ ૧૦: આ પરિપદમાં પસાર થયેલાં કારણોના અમલ માટે પ્રચાર કરવા અને લોકમત કેળવવા તથા સમસ્ત પાટીદારોના હિતમાં રાષ્ટ્ર વિશેષી ન હોય તેવાં કાર્યો આદરવા માટે 'સમસ્ત પાટીદાર મંડળ' સ્થાપવાની આવશ્યકતા આ પરિપદ સ્વીકારે છે અને તે મુજબ ૨૧ માણસોની કાર્યવાહક સમિતિ નીમવાનું કારણ છે. મંડળના ધારાધોરણો થરી કાઢવા માટે એક પેટાસમિતિ નીમવા કાર્યવાહક સમિતિને લક્ષામણુ કરે છે.

ઉપરના કારણોના સમર્થનમાં બે બેલ

પરિપદમાં હાલ રહેનારાં લાઇબ્રેરો તો આ કારણો પર વિચાર કરશે જ. પણ જો તે વેળાસર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે તો પરિપદમાં લાગ ન લેઈ શકનારાં અનેક લાઇબ્રેરો તેના પર ચર્ચા કરી પોતાના વિચારો ત્યાં મોકલી શકે એ હેતુથી

આ ખરડા પ્રસિદ્ધ કરવાનું યોગ્ય માન્યું છે. એના સમર્થનમાં વિશેષ લખવાની જરૂર જણાતી નથી, કારણ કે દરવો પોતેજ સરળ અને અર્થવાહી છે.

કાંઈ પૂછશે, “દરવોના આ ખરડામાં સાતિની ઉત્પત્તિ માટે શું છે? કેળવણી, વ્યાયામ, આર્થિક યોજનાઓ અને એવાં ખીજાં સાતિને આગળ વધારનારાં અને દીપાવનારાં કાર્યો માટે તો એમાં જરૂરે વિચાર જ કર્યો નથી.”

પહેલા દરવમાંજ આ વાતનો ખુલાસો આવે છે. કેળવણી, વ્યાયામ, આર્થિક યોજનાઓ વગેરે બાળતો સમગ્ર હિન્દી જનતાને સ્પર્શે છે. એને માટે દરેક સાતિ જુદો જુદો પ્રયત્ન કરે તો રાષ્ટ્રની શી દશા થાય? એથી તો હિન્દી રાષ્ટ્રમાંજ સાતિરૂપી અનેક ‘પાકીસ્તાનો’ ઊભાં થાય. રાષ્ટ્રીયતાની તો પછી આશા જ ક્યાંથી રાખી શકાય? આપણે ‘તો રાષ્ટ્રના વિદાસની બધી યોજનાઓમાં શક્તિ હોય તો આગળ પડતો લાગ લેઈને, નહિ તો અદના સેવક થઈને બતાવેલું ડામ કંટુંબે બેઠાં. રાષ્ટ્રની પ્રગતિમાં સાતિની પ્રગતિનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

કાંઈ પૂછશે, “તો પછી આવી પરિવેદો લખવાની જરૂર શી છે? વધારામાં તમે તો સાતિઓને મૂળથીજ ઉખેડી નાખવાની વાત કરો છો.”

વિશાળ દૃષ્ટિથી, રાષ્ટ્રીય દૃષ્ટિથી, હિન્દુ સમાજના સંગઠન અને બળની દૃષ્ટિથી જોતાં એની વાસ્તવિકતા જરૂર સમજાશે. એને સમજવા માટે સાતિવાદનાં પડળ ફર કરવાની જરૂર છે. તેમ છતાં દરવ ત્રીજામાં વિશાળ પાટીદાર સાતિને તેના લેઉઆ અને કડવાના બેઢેને, તેમાંની અસંખ્ય શ્રેણીઓને તોડી લગ્નવ્યવહાર માટે સાચેજ એક બહોળું ક્ષેત્ર બનાવવું તેને પરિવર્દનું પહેલું અને મહત્ત્વનું કાર્ય બબ્બું છે. જુદા જુદા જાગમાંની એનદીકરીઓની કાળજી કાપી નાખે તેવી સ્થિતિ તો છે જ. સાતિનાં આવાં દુઝોનો ઉકેલ લાવવો એ જ સાતિપરિવર્દનું મહત્ત્વનું કાર્ય હોઈ શકે. જે કરવાનું છે એને અસંખ્ય ગણી, જે નથી કરવા જેવું (કેળવણી, વ્યાયામ વગેરે) તેમાં માથું મારીએ તો તેથી સાતિને અને રાષ્ટ્રને બન્નેને નુકસાન છે. કેમકે તેથી સાતિના સામાજિક પ્રશ્નો તો આપણે ઉકેલી શકતા નથી અને રાષ્ટ્રીય દૃષ્ટિથી જોતાં સમગ્ર હિન્દના પ્રશ્નો ગણાય તેને સાતિના સંકુચિત ક્ષેત્રમાં લાવી મૂકીએ છીએ!

સાતિ એટલે શું? અમુક એક જ પ્રકારના ધંધાને લીધે સામાજિક વ્યવહારની અનુકૂળતા હોવાથી બધેલું એકમ. એ કાંઈ આર્થિક એકમ નથી જ. વળી સાતિ એટલે અમુક ધંધો એવું પણ રહ્યું નથી. આગી આવાં એકમોએ પોતાનાં પંચ, મંડળ કે પરિવેદમાં માત્ર સામાજિક પ્રશ્નોને જ જણાવના હોય.

જાતિની અંદરના વાકાઓ, તોડી જાતિને વિશાળ ખનાવવી એ જાતિના વાકાનું અને અર્થનું કાર્ય છે તે હવે સમજાશે. આ કાર્ય પરિષદ ઉપાડે એમાં જ એની સાર્થકતા રહેલી છે. ભલે એ કાર્ય સન ૧૯૨૦માંના (અને આજે પણ) અસ્પૃશ્યતાનિવારણ નેટવું જરૂર અને અશક્ય દેખાય, તેમ છતાં તેની શુભ શરૂઆત કરવા જેવી છે એમ લાગ્યા વગર રહેશે નહિ. અશક્ય ગણીને અસ્પૃશ્યતાનિવારણનું કાર્ય હિંદી મહાસભાએ પડવું મૂક્યું નહોતું. એ કાર્ય ઉપાડવા માટે હિંદુઓના મત લીધા હોત તો પાંચ ટકા પણ ન મળત. લોકમત વિરૂદ્ધ હોવાથી મોટાં પણ યોગ્ય કાર્યો શિષ્ટપુરુષોની પરિષદ પડતો મૂકતી નથી. કાળે કાળે સમાજના શિષ્ટ પુરુષો ધર્મના આચારોમાં સમાજને જીવંતો રાખવા ફેરફાર કરતા આવ્યા છે. સમાજે તેને માનવા એ મનુની આજ્ઞા છે. આ યુગપર્યાયને સમયે આપણી સામે એવું એક ભગીરથ કાર્ય પડ્યું છે. આપણે તેમાં પાર ઉતરીએ.

ખીન નાના મોટા અને યોજાવતા ઉપયોગી અનેક દરાવો થઈ શકે. પણ આ દરાવો તો સુચન તરફ માત્ર દાવો જ ખરડો છે. ખીન લાકડાં ખીન દરાવો પણ લાવશે જ અને તેના પર પણ પરિષદ ચર્ચા કરશે જ.

દારેસલામ,

ડાહ્યાલાલ મનોરભાઈ ખેડ

[૨] સામાજિક ઉન્નતિ થવી જોઈએ

પહેલી કેળવણી કે પહેલો સમાજસુધારો એ પ્રશ્નનો મમે તે નિર્ણય હોય, પરંતુ કેળવણીનો અભાવ જ સામાજિક સડા માટે જવાબદાર છે એમ કહેવું એ વધારે પડતું છે. ગયા વર્ષે મોગ્યાસામાં પૂર્વ આફ્રિકા પાટીદાર પરિષદ ભરાયેલી. તેમાં સમસ્ત હિન્દી કોમના નેતા મનાતા આપણા જાતિ ભાઈઓ—બેરીરદરા, ડોકરદરા, સુનંદા વેપારીઓ, સરકારી ક્ષત્રીઓના વડા મુનિમો અને જીવંતો હતા. આ બધા અસ્પૃશ્ય એમ અજાન હતા—છે, એમ કહેવામાં આવે તો કહેનાર જ મૂર્ખ કહે. છતાં આ પરિષદે કરેલા દરાવોમાંનાં ઘણાં તો હજી કાળના અંડલમાંથી ઉઠક્યા નથી અને સામાજિક સુધારાના દરાવો સામાન્ય જાતિજનો તો કીક પણ પરિષદના મુખ્ય મોવડીએ આજે હરેએક ઘોષી રહ્યા છે!

જગત આખું આજે અનાજની ખતરનાક તંગી ભોગવી રહ્યું છે ત્યારે આ પરિષદને યોજાવવાનું માન ખાટી જગાર મોગ્યાસા પાટીદાર સમાજ અત્યારે વાસણની સખત તંગીમાં છે! સરથા પાસે યોગ્ય પ્રમાણમાં વાસણ તો છે, છતાં વધારે માટે તાચેતરમાં ફૂંડની ટુકડાં નાખી સંભળાયા છે!

શાંતિજનો સામાન્ય પ્રસંગોમાં પણ સમાજના શાંતિમાં ગોટલા બંધાં સમુદ્ભવો જોઈએ છે કે વધારે પડતી વાત ન હોય તો સમાજને એક રીતરહિસ (ભોજનગૃહ) કહેવા જેવું ગણી શકાય છે ! લગ્નપ્રસંગોનાં ભોજન પરિવહનાં ઠરાવોથી જરાય અંકુશાયાં નથી. લેવડદેવડનો વ્યવહાર ઠરાવોની જરાય પરવા કરતો નથી. આમ જે જગ્યાએ પરિવેદ સમાજસુધારાના ઠરાવો કર્યા હતા એ જ સમાજના શાંતિમાં બધા ઠરાવો છડેચોડ ધોષીવાદ રહ્યા છે !

મુખ્ય ભરાનાર આ પરિવેદ કેળવણી, આર્થિક તથા શારીરિક પ્રશ્ન ન વિચારે—એને મટિ કંઈક સક્રિય કરવાના ઠરાવો ન કરે એવું કહેવું નથી. પરંતુ એટલું જરૂર કહેવું છે કે સૌ કરતાં માનવહવનના વિકાસ મટિ વધારે અગત્યનો પ્રશ્ન સામાજિક છે. એને જ વધારે વજન આપી એ વિષય પર ખૂબ ચર્ચા કરી અસરદારક ઠરાવો કરવા અને તેને અમલી બનાવવા વ્યવસ્થિત સક્રિય કામની રૂપરેખા તૈયાર કરવી.

કન્યા વ્યવહારનું દ્રેકું ક્ષેત્ર એ આપણી મોટામાં મોટી મુશ્કેલી છે. એનો ઉપાય ક્ષેત્રના વિસ્તાર સિવાય બીજો નથી.

રીતિનીતિમાં એક સરખાં ચરોતરનાં પડોશી લેઉવા પાટીદાર ગામો જુદા, જુદા જૂથમાં રહી કન્યાવ્યવહારમાં પારાવાર મુશીબતો વેડી રહ્યા છે. તે જૂથોને એક કરી કન્યાવ્યવહારમાં સૌને સમાન બનાવવા, કન્યાવ્યવહારના દ્રેકું ક્ષેત્રને વિસ્તારવાની બાળાખડી ઘૂંટવી પડશે. એ જ પ્રમાણે કાઠિઆવાડ અને બીજો વસતાં પાટીદાર ગામો કક્કા ઘૂંટવા મોડી જાય અને એમાં કંઈક સફળતા દેખાય. પછી કન્યાવ્યવહાર મટિ શાંતિ વિસ્તારનું સમગ્ર એકમ કરતાં અધર્ નહિ લાગે.

ઉપરાંત વરકન્યાની પસંદગીમાં કાંઈ જાતની રૂકાવટ જિલ્લી ન થવા દેવાના, તેમની યોગ્ય ઉંમરનું પ્રમાણ સચવતા, લગ્ન તેમજ બીજાં દરેક ખુશાલી નિમિત્તનાં સમુદ્ભવોજનો પર યોગ્ય પ્રતિબંધ મૂકતા, લેવડદેવડના વ્યવહારમાં યોગ્ય મર્યાદા મૂકતા, વિધવાવિવાહને ઉત્તેજન આપતા, વગેરે સામાજિક સુધારણા મટિ ઠરાવો કરવા.

આવા ઠરાવો અનેક પરિવેદો કરી ગઈ છે. પરંતુ ઠરાવોને અમલીરૂપ અપાવવામાં પરિવેદોએ કંઈ પણ સક્રિય યોજનાઓ નહિ કરેલી હોવાથી લગભગ બધા જ ઠરાવો હાસ્યારૂપ બન્યા છે. મુખ્યમાં ભરાનાર પરિવેદો આવા ઠરાવો કરતા પહેલાં તે ઠરાવો અમલીરૂપ થાય તેવી યોજના તૈયાર કરવી પડશે. આ યોજનાને કૃષીશ્રૂત બનાવવા “સમસ્ત પાટીદાર સમાજ” નામની એક

કાયમી સંસ્થા સ્થાપવી. ચરોતર પાટીદાર સમાજ, કાદિયાવાડ પાટીદાર સમાજ, અને એલી બીછ બેત્રાણ સંસ્થાઓ વિભાગવાર મુખ્ય સંસ્થાના છત્ર હેઠળ સ્થાપવી. અને એ પેટા સંસ્થાઓના છત્ર-હેઠળ યોગે ગામ યુવકસંઘો સ્થાપવાં. સ્ત્રીઓ માટે ક્રાઇ અલેગ સંસ્થા ઊભી નહિ કરતાં આ બે સંસ્થામાં તેમનો સમાવેશ કરી દેવો. આ કાર્યવાહીના સભ્યો પાસેથી પંચિત્તે કરેલા દરાવોના પાલન માટે અને સંસ્થાના ઉદ્દેશો માન્ય રાખવા માટે બાંહેધરી લેવી. એવી બે બાંહેધરી પેટા સંસ્થાઓ અને યુવકસંઘોની કાર્યવાહી પાસેથી લેવી. દરેક સંસ્થા અને સંઘોના કાર્યકર્તાઓ નિસ્વાર્થી અને સેવાભાવી હોવા ત્રેહનો અતે તેઓ એવા બે રહે જોડવા માટે બહુર લાગે ત્યાં તેઓને વેતન આપવું. મોરબાસા,

માહુનભાઈ પટેલ

[૩] પરિષદ ભરાવાનું લખાણ?

તા. ૧૨-૧૦-૪૭ના રવિવારે મુંબઈની દસ-પાટીદાર સંસ્થાઓની કાર્યવાહક સમિતિઓની સંયુક્ત સભા સમસ્ત પાટીદાર પરિષદનું કામકામ આગળ ધપાવવા માટેનો મહત્વનો નિર્ણય કરવા મક્કતલાલ બાગમાં શ્રી. શંકરભાઈ જોશભાઈ અમીનના પ્રમુખપણા હેઠળ મળી હતી. જેમાં સાડે સીતર ભાઈ-બહેનોએ હાજરી આપી હતી.

પરિષદ અંગે ચર્ચવા યોગ્ય અનેક મુદ્દાઓની વિસ્તૃત ચર્ચા બાદ યુવક સંઘના મંત્રી શ્રી. જગજીભાઈ તરફથી નીચેનો ફગવ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. જે સર્વાનુમતે મંજૂર રાખવામાં આવ્યો હતો.

“આજની આ સભા ફગવે છે કે સમસ્ત પાટીદાર જાતિની સર્વદલીલ ઉન્નતિ અર્થે સમસ્ત પાટીદાર પરિષદ ભરવા માટે ‘પરિષદ સમિતિ’ નીમવી. જેમાં મુંબઈનાં સઘનાં પાટીદાર મંડળો પાંચ પાંચ સભ્યો ચૂંટી મોકલે. આવા ચૂંટાયેલા સભ્યોની સંયુક્ત સમિતિને વધારાના સભ્યો કાન્થા કરવાની છૂટ રહેશે. આ સમિતિને પેટા સમિતિઓ નીમી પરિષદનું કામકામ આગળ ધપાવવાની સત્તા આપે છે.”

અહીંના કાર્યકરોની ઈચ્છા પ્રચંડ પ્રચાર કરવાની છે. જેથી ક્રાઈ પણ પાટીદાર પરિષદની જાણ વિતાંનો ન રહી જાય. આથી સંભવ છે પરિષદ ડિસેમ્બરમાં નહિ ભરાતાં થોડા મહિના વધુ લખાય.

મંત્રી, શ્રી પાટીદાર યુવક સંઘ, મુંબઈ

નાને મોઢે મોટાંની વાતો

અલખ નિરંજન

અનાજના ભાવ વધારવાની એમેરથી ખૂબ ઝડી હતી. તેમાં કંગ્રેસના કાર્યદર્શ અને સમિતિઓએ પણ મૂર પૂરાઓ હતો, એટલે ભાવ વધશે એમ સૌ આશા રાખી રહ્યા હતા. પરંતુ બાર વર્ષે આવો એલે કે, જાન્યુઆરી દુકાળ પડેલા, એવો જવાબ પૂરવડા પ્રધાન શ્રી. દિનકરરાય દેસાઈએ મુંબઈની ધારાસભામાં આપ્યો.

એમણે કહ્યું કે, અનાજના ભાવ ઓછા છે જ નહિ! લગાઈ પહેલાં જે આવ હતા તે કરતાં આજના બાંધેલા ભાવ લગભગ ૩૫૦ ટકા છે. અને બીજા બાળું છવનધોરણ લગભગ ૨૬૦ ટકા લગાઈ કરતાં વધુ છે.

એટલે આટલું કહીને ખેડૂતોને માફ કર્યા એ જ એ પ્રધાન સાહેબનો ઉપકાર માનો ને! બાકી છવનની મોંઘવારી કરતાં ૬૦ ટકા જે ભાવ ખેડૂતો મફતના વધારે લેઈ ગયા છે, તે એમણે કાપી નાખ્યો હોત તો ખેડૂતો શું મોઢાં મારવાના હતા?

જો હું ધારાસભાનો સભ્ય હોત તો તે વખતે શ્રી. દિનકરભાઈને જરૂર પૂછત કે, જો એ પ્રમાણે જ ધોરણ ગણવાનું હોય તો પછી કાપડ વગેરેના આવ બાંધતી વખતે ખર્ચનો હિસાબ શું કરવા ગણો છો? એ ભાવો કાં ૨૬૦ ટકાના છવન વધારા પ્રમાણે ગોલા હિસાબે નથી બાંધી દેતા? પણ એસા દિન કહાં કે મિયાં કે આવશે જૂની! હું ધારાસભામાં હોત તો પછી ધારાસભા બહાર કાણ રહેત?

બીજા દલીલ એમણે એ કરી કે આ બાંધેલા ભાવ ખેડૂતને નથી પોષાના. એમ શા ઉપરથી કહે છો? જો એમને સાચે જ એથી ખોટ જતી હોત તો છેલ્લા પાંચ વર્ષમાં ખેડૂતોનો મોટો ભાગ દેવા મફત થઈ ગયો એનું શું? આ જ સાબિત કરે છે કે ખેડૂતની ભાવ ન પોષાવાની વાત ખોટી છે. પોષાય છે અને નફો થાય છે એ હકીકત છે.

અને આ દલીલ તમે નાનીસૂની ન માનના. ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ તે દિવસની ધારાસભાનો હેવાલ લખતાં કહે છે કે, શ્રી. મોરારજી દેસાઈએ એક સભ્યને વાદ દેવડાનું કે ઘણા ખેડૂતો દેવામાંથી મફત થાય છે તેની આપને ખબર છે? ત્યારે ધારાસભામાં હસાહસ ચર્ચ હતી!

હું થ અનાજના લાવ વધવા જોઈએ એવી ખૂંચો આજ સુધી સમજના વગર પાડતો હતો. પરંતુ હવે મને સમજાયું કે વર્તમાનપત્રોએ અને એફોનોએ તો લોકોને હેતુથી હતા! સાચે જ, જો એફોનોને ન પોપાતું હોત તો દેવાં એમનાં પ્રીટયાં ક્યાંથી? દેવાં ઘણે અંશે પ્રીટયાં હતાં તે વાતમાં સંકે હતા નહિ. ધારાસભાના સભ્યો જેમ મહાત્મયજ્ઞ એવો કંઈ જવાળ ન આપી શક્યા અને પોતે ગેરરસ્તે દોરવાઈ ગયા હતા, એ પાતાની મરજાઈ ઉપર હમ્યા, તેમ હું મારા ઘરમાં બેઠો બેઠો હર્યો.

માણું! આપણા પ્રધાનો જો આટલા ચોર અને ચાલાક ન હોત તો જરૂર લુચ્ચા એફોનો સરકારને હેતરી જત! એમણે તો અતુલની પૂ. રવિશંકર મદારાજને પણ ભોળાયા હતા. એ ગામડામાં રહેતા હોવા છતાં, ખેતી અને એફોનોએ ભોળાયા હોવા છતાં પણ આપણે હેતરાઈ ગયા! અને એમણે પણ ગેરરસ્તે દોરવે તેનું નિવેદન પાડ્યું: 'વધારે અનાજ ઉઘાડાવાનાં સરકારનાં આ લક્ષણ છે?'

શ્રી ગવડભાઈ જેવા પીટ કોમિસ આગેવાન પણ હેતરાઈ ગયા! અને તેમણે પણ લાવ વધારે આપો તેવા સર પૂરાઓ.

પણ બાહું યજ્ઞ એ પ્રધાનોનું કે એમણે સૌની આંખ ઉઘાડી. કહ્યું— તમારી તે ફૂરી ગઈ છે? હું તમે નહીં અંદરના માણસ થઈ ગેરસમજીતી કરી એમો છો! એટલું નથી સમજતા કે જો એફોનોને ન પોપાતું હોય તો દેવાં તૂટ્યાં શી રીતે?

ડો. હરિપ્રસાદ લખે છે કે શ્રી. દિનકરજાઈએ દુખલાદલીસો સાથે આપીને ધારાસભ્યોની ધણી ગેરસમજીતો દર કરી હતી.

ડોક્ટર સાહેબ! તમે સર્વ ધારાસભ્યો તો વાત સમજે એવા ભણેલા અને ડાહ્યા રેલા એટલે ગેરસમજીતી તરત દર થઈ. પણ જહાર લોક બાહુ જડ છે. તેમ ન જુઓ, તેલની ખાર ન જુઓ ને બસ. સુલેમાનની માઝલી હાંકે ગાખ્યો.

મેં ગેરસમજીતી દર કરવા દલીલ દરી ત્યારે મને જ તોડી ખાવા લાગ્યા. કહે છે— ધારાસભાની વાત ડાહ્યા, પંખા નીચે બેસનારા અને ખેતીના ખિન-અનુશી લોકોને હું સમજતી ખાજે. અને કંઈ એવી હેતરવાની વાત સાંભળવા તૈયાર નથી.

ડોક્ટર સાહેબ! આ લોકો તો બુઝો! કંટવા ખેડે રસ્તે દોરવાઈ ગયાં છે? દલીલને પણ જે ન સાંભળે એવા જડ લોકોને શું કહેવું? સમજે નહિ અને સરખો ભાગ માગે તેમ મોટા મોટા પ્રધાનોના જવાબ સામેય દલીલ કરે કે. કહે છે—અમારે દેવું ન હોય માટે અમે વ્યાજખી ભાવે ન માગીએ? વ્યાજખી ભાવને અને દેવાને શું સંબંધ? અને દેવું હતું ત્યારે દયા ખાઈને કાણે વધારે ભાવ આપવાની વાત કરી હતી? મિલોવાળાને વધારે ભાવ આપો છો તે શું તેઓ દેવામાં ડૂબી ગયા કે? એમના ગંગત્રા અને મોટર દેવામાં ગયાં છે? જે લોકોનાં કાળે લેખાં ગણાય છે તેમની સામે દેવા—લહેણની દલીલ નથી કરતા અને અમારી સામે શું કામ કરો છો?

ડોક્ટર સાહેબ! આ લોકો આટલું જોલીને ખેત્રી રહ્યાં હોત તો તો સારું હતું. મેરી ખી ચૂપ, ઝોર તેરી ખી ચૂપ, એમ હું તમારા મુધી વાત કરવાનું આવત. પણ જલદા એ જડ લોકો તો એથીયે આગળ ગયા. કહે છે—તમારા પ્રધાનોને કહો કે ખેડૂતોનું દેવું તમે જે ભાવ બંધ્યા છે તેથી તો આ જન્મે તો દહી ન જાત. એ ગયું છે તેનું કારણ ખેડૂતોએ એ ભાવે કદી અનાજ વેચ્યું નથી તે છે!

ડોક્ટર સાહેબ! આવા લોકોને શું કહેવું? શહેરના લોક તો કાળું બનર કરે છે પણ મોંએ દહી એનો ઉચ્ચાર કરતા નથો. પણ આ લોકો તો કાળા બનરમાં અનાજ વેચે કે, એ વેચ્યાનો સ્વીકાર કરે છે અને ઉપરથી એને કાળું બનર માનતા નથી! કહે છે—એ તો સવિનય ભંગ છે! મરદાર વ્યાજખી માગણી ન સ્વીકારે તો એ કાયદાનો ભંગ કરશે એમ આપણેજ પ્રધાનોને પ્રથમ શીખવ્યું. એ જ શાસ્ત્ર આજે અમે એમની સામે વાપરીએ છીએ!

ડોક્ટર સાહેબ! ખાનગીમાં એક વાત કહું? તમે પ્રધાનોને પહોંચાડશો? અનાજના વ્યાજખી ભાવ નહિ વધે તેથી ખેડૂતોને કંઈ ઝાઝું નુકસાન નથી જવાનું. એ તો જે કરેતા હશે તે કર્યાં જશે. પણ એથી આપણા જેવા ખેતી ન કરનારને જ દુઃખ છે. મારી સાથે આપો તો ગામડે લેઈ જાઉં. ખતાવું કે આ સાલ બે વરસ જેટલું અનાજ પાક્યું છે કે નહિ? છતાં લોકો લેવી આપવાના નહિ—આપશે તો પૂરી આપવાના નહિ. એટલે હવે અનાજે આપણને રેશનમાં જીવાડ, મદાઈ, આટો, જવ અને એવું ધૂળ અનાજ મળ્યા કરવાનું. એટલે મરો છે શહેરવાળોના. તેમાંય કાળાજાનું લાવીને અનાજને તો કંઈ

ચિંતા નથી, પણ એની જેમને આવડત નથી કે શક્તિ નથી તેટલા રેશનની લાઇનમાં બેસી રહેવાનું જ આણું અડવાડિયું કામ કરે છે.

ગાંધી દેશમાં અનાજની જે તંગી દેખાડાય છે તે બોરી જે એમ અમ-
દાવાદની સભામાં શ્રી. મનુ મુર્મુદારે પણ કપૂર કયું છે. નહિ તો એ અમાણે
લોકો-બૂખમરાથી મરી જવા જોઈતા હતા. કાપડનું પણ એવું છે. કાઈ દરજ્જા
પાસે જઈએ છીએ તો મહિના વગર કપડાં આપતો નથી. જો સાચેજ
કાપડની તંગી હોય તો એ બધા રૂથા સિવાયવા આવે છે ક્યાંથી?

મરવા દો એ વાત. હું પણ પાછો રેશનિયો છું એટલે મેં જેટલો સાચે
શ્રી. રાવજીભાઈના નિવેદનની વાત કરી. કહ્યું—હવે બાજરી કાપી કનકતી
તમાકુ ન વાવે. સરકારની પાસેથી પૂરતા જાત મેળવવા કરતાં પ્રભુને વધુ
પ્રિય મૂડી પ્રાપ્ત કરવાની ખાતર પણ તમાકુ નહિ રોપતા. ઘઉં વાવજો.
સંભવ છે કે વધુ તમાકુ રોપનારને પાણી આપવાની મનાઈ થાય અને
ગુનામાં આવી પડે. એવા જોગમમાં પડવા કરતાં ઘઉં વાવવા એ જ ઉત્તમ છે.

આ જેટલો શું ચક્રલાગ્યું છે? શ્રી. રાવજીભાઈના નિવેદનમાંથીયે પોરા
શોધે છે. એક દહાડો મેં એ લોકોને સત્યનાગપણની ક્યા અંજે કહ્યું હતું
કે એમાં સત્યનાગપણની ક્યા કપી? એમાં તો ખીક, ભય, અને લાલચ જ
છે. કલાપતી પ્રસાદ લેવા ન રહી તે એના ધણીનું વહાણુ રૂખી ગયું. ગાંધીએ
અસાદનો અનાદાર કર્યો તેથી એની પુત્રસંપતિ નારા પામી અને દડિયારો
ક્યા કરતો તેથી ધનવાન થયો. અત્યંત પ્રગ્નને લગવાન ઉપર પ્રીતિ કરાવવા
માટે એમાં ભય અને લાલચની વાતો ઘાહજોએ એમના પેટ ખાતર જોડી
કાઢી છે.

આ મારી કહેલી વાત એ લોકોએ મારે મોઢેજ મારી. કહ્યું—શ્રી. રાવ-
જીભાઈના નિવેદનમાં એ ક્યા જોવું છે. પુણવની લાગ્ય આપે છે અને કાપડની
બીક બતાવે છે.

મેં કહ્યું—એવું નથી. શ્રી. રાવજીભાઈ તો ભાવ વધારવા માટે થાય
એટલું કરે છે. નહિવાદ મુકામે ગુજરાત પ્રાંતિક સંમિતિએ નીમેલી અનાજ
સંમિતિ મળી ગઈ. તેણે સરકારને લલામણુ કરી છે કે લાલમાં જેટલો લેવીમાં
જોટલું અનાજ આપે તેનો ભાવ દોઢો આપવો. અને લેવી ઉપરાંત ગાંધીજીથી
આપે તેનો ભાવ ગમણો આપવો.

હુન્નર ઉદ્યોગની કેળવણી

ચિમનભાઈ મૂ. અમીન

અત્યારે ગુજરાતમાં કેળવણીની સંસ્થાઓની યોજનાઓનો શરૂઆતી કાર્યો છે. એકલાં ચરોતરમાં જ પેટલાદ, આણંદ, નડીઆદ એ ત્રણ સ્થળે કોલેજો શરૂ થઈ છે. અને બીજાં અનેક ગામોમાં અગ્રેજી સ્કૂલો તથા હાઈસ્કૂલો શરૂ થવાની તૈયારીઓ ચાલી રહેલી છે. અમદાવાદ અને વડોદરા વચ્ચે યુનિવર્સિટીઓ કાલવાની બંને હરિકાષ્ટ ચાલી રહી છે!

કેળવણીમાં પછાત રહી ગયેલા આપણા દેશમાં આ રીતે કેળવણીની પ્રગતિ જોઈને કોઈ પણ કેળવણીકારને આનંદ થાય એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ અત્યારે આ પ્રવૃત્તિ એટલી બધી ઝડપી અને એક તરફી થઈ ગઈ છે કે ધણી વખત એમ વિચાર થાય છે કે હાલ જે કંઈ થઈ રહ્યું છે તેમાં કંઈક ઉતાવળ કે ભૂલ થઈ રહી છે.

સૌથી પ્રથમ તો પ્રશ્ન એ ગાય છે કે બહુ થોડા અંતરને છોટ કોલેજો સ્થપાય તે હિત છે કે કેમ? કોલેજો સ્થાપવી એ બહુ ખર્ચાળ છે. એમાં પૂરતી સંખ્યામાં વિદ્યાર્થીઓ ન મળે તો તે લાંબા વખત સ્થાપવાનું મુશ્કેલ પડશે. દૂંધા ક્ષેત્રમાં બહુ કોલેજો નીચે તો દરેકને વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યામાં વૃદ્ધિ પડશે અને દરેકને સ્વાત્રયી થતાં મુશીબત આવશે એમ જણાય છે.

કોલેજો માટે મધ્યસ્થ સ્થળ રાખી બીજા સ્થળે હાઈસ્કૂલો અને કક્ષાલવન જેવી કોઈ હુન્નરકળા શીખવવાની સંસ્થાઓ શરૂ થાય તો તેથી જનતાની વધુ સેવા થઈ શકશે કે કેમ તે વિચારવા જેવું છે. શાળાઓનાં પરીણામોનો અભ્યાસ કર્યું તો જણાશે કે અગ્રેજી પહેલાં ધોરણમાં હોય છે તેમાંથી લગભગ દશ ટકા વિદ્યાર્થીઓ જ કોલેજમાં જતા હશે. બાકીના નેવું ટકા મેટ્રિક થતાં મુખીમાં રખડી જાય છે. આવા અધવચ્ચે બિડી ગયેલા છોકરાઓ તેમનાં માતાપિતા ધંધામાં હામંતા રહેતાં નથી અને રખડી જાય છે. આ વર્ગને માટે હુન્નર ઉદ્યોગની સંસ્થાઓ ધણી ઉપયોગી નીવડશે.

દેશમાં કોલેજોની જરૂર નથી એમ કહેવાનો આશય નથી. પરંતુ અત્યારે ધનવાનો અને દાતાઓ દ્વંદ્વ કોલેજો પાછળ જ પડ્યા છે. પરંતુ કોલેજોમાં ન જઈ શકતા હોય તેવા મોટા વર્ગના વિદ્યાર્થીઓ માટે કંઈ જ પ્રયત્ન થતો નથી. એટલે તે તરફ ધ્યાન આપવાની સંસ્કાર તથા ધનિકાની ફરજ છે. કોલેજોની સંખ્યા વધવાથી વિદ્યાર્થી આલમના દેસ ટકા વર્ગની જ સેવા થઈ શકે છે. પરંતુ આવી હુન્નર ઉદ્યોગની સંસ્થાઓ શરૂ કરવાથી નેવું ટકા વર્ગની ઉન્નતિ કે સેવા થઈ શકશે.

સરકાર, કેળવણીકારો અને ધનિકા કેળવણીના પ્રશ્નની આ દિશા તરફ પણ વિચાર કરે તે જરૂરી લાગે છે.

વિમાનથી જેતી !

અનુ—અખાલાલ ભા. પટેલ

અમેરિકાના ખેડૂતો, ગોવાળો અને બીજા આમવાગીઓ પણ દિવસે દિવસે ધંધા અને આનંદ ખાતર વિમાનો વાપરતા થતા જાય છે. આજે વધતા જતા આ વપરાશ ઉપરથી એવી ગણતરી કરવામાં આવે છે કે આવતાં પાંચ વર્ષમાં આમવાગીમાં નહિ નહિ તોય પાંચ લાખ વિમાનો વેચાશે !

સમયનો એથી જે જશાય સાય જે તે જેતાં જુદા જુદા ધંધાના આમવાગીઓ સ્વાભાવિક રીતે જોના ઉપયોગ તરફ આકર્ષાતા જાય છે. વળી જોકે જીભાથી ફર ફર વસેલી પશ્ચિમ અમેરિકાની પ્રજા તો 'ફટલીક વખત જાગરનું' 'ચાઇલ્ડ' ખરીદવાચાલનું કામકાજ વિમાનદ્વારા જ કરે છે.

વિમાનના વધતા જતા વપરાશના ઉત્સાહથી ખેડૂતોએ જો અજો ખે મંદયાઓ પણ સ્થાપી છે. જોડલાસેમામાં ખેડૂતોએ 'જોડલાસેમા વિમાની ખેડૂત સંસ્થા'ની સ્થાપના કરી દીધી છે. અને જો પ્રમાણે જોડીઓના આગસો ખેડૂતોએ જો જોડેને ચોતાની સંસ્થાને 'રાષ્ટ્રીય વિમાની ખેડૂત મંડળ' સાથે જોડી દીધી છે.

આ સંસ્થાઓના વિદ્યાર્થીઓ ખેડૂતો અને જોવાળોને સરળતા મળતી જતી હોવાથી નાનાં નાનાં વિમાનોનો વપરાશ વધે જાય છે. પશ્ચિમના મોટા મોટા ખેડૂતો અને જાગીઆઓનાજા એમના પાકની દેખરેખ રાખવા, જાગર પાક ઉપર જંતુનાશક દવા છંટકા મેલે લાગે વિમાનથી જ કામ લે છે. એની સાથે સાથે તેઓ નહેરુ, પાણીના લાગિયા, પવનચક્કી અને બીજા પાકનાં ખેતરો પર પણ નજર રાખી શકે છે.

લગાધરિતે ખેતરના પાકને જાનરમાં પડેલોતો કરવાની સગવડ સો મળી રહી ગઈ છે. ખેડૂતોને પહેલાં જાનરના કેન્દ્ર ઉપર ઇંડાં, શાકભાજી અને ફળફળાદિ જરૂરીન માર્ગે પહોંચાડનાં જે એક દિવસ લાગતો હતો, તે વિમાનદ્વારા એક કલાકમાં પતી જાય છે. સમયની કડકસર કરનાર આ અદ્યતન યંત્રના લાગોની ફેરજદલી કરી એ ખેતીના જોગવદો તરીકે પણ વાપરી શકાય છે. એ જ પ્રમાણે માંદગીના પ્રસંગે દર્દીને ઝડપથી દવાખાને લેઈ જવાના એવાકૃપમાં પણ વિમાન ઉપયોગી થઈ પડે છે.

આથી આગળ વધી, તાજેતરના પ્રયોગોએ સાબિત કરી આપ્યું છે કે મોટા પાયા પર વાવણી કરવામાં પણ આ નાનાં વિમાનો અતિ ઉપયોગી છે. આ અજતરુઓ કરવામાં નીચી સપાટીએ ઊડતાં વિમાનોમાંથી બી વેરવામાં આવ્યાં હતાં. ઘણી થોડી મહેનતે અને ખર્ચે મોટા વિસ્તારમાં આ રીતે બી ત્રાવી શકાય છે. આ જાતના વાવેતરમાં ઘઉં, ચોખા, ચોટ વગેરે અનાજનો સમાવેશ થાય છે, તેમજ પશુઓ મારેનું લીલું ઘાસ પણ ત્રાવી શકાય છે. કેલિફોર્નિયાની ચોખાની ખેતીનો ૮૦ ટકા માત્ર આ રીતે વિમાનથી વચાઇ છે. વાવેતરમાં મોલ આવે ત્યારે એનો ખગાડ કરતા બનક અને દંડોને વિમાનથી ઉડાડી મૂકવામાં આવે છે.

આ પ્રમાણે ઘાસનાં મેદાનમાં હજારો એકર જમીનમાં અગાઉ ઘાસનું વાવેતર કરવામાં સફળતા પ્રાપ્ત થઇ છે. વરસાદ આવતા પહેલાં થોડા દલાકમાં મોટા વિસ્તારનું વાવેતર આમ સમયસર થઈ જાય છે.

પાકનું છવાતથી નુકસાન કરવું એ ખેતીનું અગત્યનું, કાર્ય છે. છવાત પડ્યા પછી જો થોડા સમયમાં એનો નાશ ન કરાય તો આખી ખેતીની ખરબાદી જ માની લેવા. એટલે આવા વખતે વિમાન સૌથી વધુ ઉપયોગી થઈ પડે છે. જંતુવિનાશક દવાઓ સાથે ઊડેનું વિમાન એક જ ગાતમાં પાકમાં પડેલી બધી છવાતનો નાશ કરી નાખે છે. આ વિમાન હાંકનારાઓ એટલા કુશળ હોય છે કે સો ફૂટથી ય નીચી સપાટીએ સંતત્ હાંટી શકે છે.

આમ છવાતના નાશ અંગેનો પહેલો વિમાની અખબાર દક્ષિણ અમેરિકાના કપાસના વાવેતર ઉપર પ્રથમ કરવામાં આવ્યો હતો. તે પહેલાં આ વાવેતર ઉપર આર્થિક ભય કાયમ ઝંખૂમ્યા કરતો હતો. એને ત્યાં સફળતા મળતાં આગળગીયાઓમાં અને ખેતીના પ્રીજ્ઞ પાકમાં પણ તે પ્રયોગ ચાલુ થયો. બીજા કોઇ ઉપાય કરતાં વિમાનમાંથી જંતુનાશક પાઉડર છોટવાનું વધારે અસરકારક સાબિત થયું છે. કારણ કે વિમાનમાંથી છોટાના પાઉડરને ચંદ્ર વડે એથી ગતિ આપવામાં આવે છે કે તે સીધો છોડના પાંદડાં નીચેના ભાગ પર, કે ત્યાં છવાત જામેલી હોય છે ત્યાં છોટાય છે.

વળી એટલોને વિમાનો એટલાં ઉપયોગી થઈ પડ્યાં છે તેટલાં જ ગોવા જોને પણ ઉપયોગી છે. મોટાં મોટાં મેદાનો ઉપર પશુપાલકોને પહેલાં એક મોટા મારતાં જે એક દિવસ લાગતો ત્યાં વિમાનથી તે કામ એક-દલાકમાં

પતી જાય છે. પણ પશુઓ ઉપર પણ દેખાવે એ રીતે રાકાય છે. પોશિંગ્સનો એક ઘેડાંપાલક પોતાના રહેણાણથી હોદસો માફલ ફર પોતાના ઘેડાંના ટોળાની સંભાળ લે છે.

પશ્ચિમ અમેરિકાના ખેડૂતો અને ગાવાળોને માટે કોયોલી (coyote) પશુ ઘણું નુકસાનકર્તા છે. એ પશુનો વિમાનમાંથી શિકાર કરવાનું ઘણું મુગમ રાજ પડ્યું છે. પહેલાં આ પશુના શિકારમાં ધણે સમય ખર્ચાઈ જતો અને તેમ છતાં સફળતા નહીં મળતી. પરંતુ હાલ એ પશુ ઉપર વિમાનમાં રહી ગોળીગાર કરવાની રમત રસદાયક અને લાલસાથી ઘણું પડી છે. જ્યારે એ પશુ નજરે પડે છે ત્યારે વિમાન નીચે ઉતરી આવે છે. એ પશુ એના પગથી નીચે ધૂળી જવા તરત નજીક દોડી આવે તે અને સહેલાઈથી પાપલોટની બાલુમાં મેડેલા શિકારીની ગોળીનો ભોગ થઈ પડે છે. આ પશુના શિકાર ખૂબ સરકાર તરફથી ધન્યમ મળે છે અને નફામાં આગળે જોઈ શકાય છે.

એવી જ રીતે, આ ખેડૂતો માટે જંગલી ઘોડાઓને એક જગાએ ભેગા કરવાનું કાર્ય તે પહેલાં અત્યંત અઘરું હતું, તે પણ વિમાનના ઉપયોગથી સરળ અને લાલસાથી ઘણું પડ્યું છે. પહેલાં ગાવાળ ઘોડા પર બેસીને ત્યાં ફક્ત એ ત્રણ ટોળાને એકઠાં કરી શકતો, ત્યાં આજે વિમાનથી અનેક ઘણાં મોટા વિસ્તારમાં ૭ ઉપગ્રાંતના ચરતાં ટોળાને સહેલાઈથી એક રથને ભેગાં કરી શકે છે. આ રીતે ઘોડાના ગેવાળો ૨૦૦ થી ૬૦૦ ઘોડાઓ આરવા લેઈ જઈ શકે છે.

આવી જ રીતે, અમેરિકાનાં ઘણાં અગત્યનાં ઈમારતો ટુસોનાં જંગલોનું અગ્નિદાંડ અગ્નિ નિરીક્ષણ કરવા માટે પણ વિમાનો ઉપયોગમાં આવી શકે છે. ભૂતકાળમાં જંગલોમાં અગ્નિ પેલાનું એટલું મોટું માલમ પડ્યું છે એ ગીચ જંગલમાં હોલવવાનું અશક્ય બનતું. આજે એ કામ કરનાર જમી વિમાન દ્વારા એ વિસ્તારમાં ઉતરી શકે છે કેટલાક નિષ્ણાંતો એવું અનુમાન કરે છે કે એવો સમય નજીક આવે રહ્યો છે કે અગ્નિ હોલવવાનો પાકાર વિમાનમાંથી જાંડી શકાયે!

(“મોડર્ન રીબ્યુ”માંથી અનુવાદ)

અત્યારે મને કન્યાઓની જવાબદારીથી લેવાયેલાં આપ-કાકા-મામાનાં ક્રોધાદ્ય મેં યાદ આવે છે. અને એ જ્યાં મુખમંડળમાંથી નીકળતી વાણી પણ એવી ખુશકદ્દ નથી. એ લોકો મારા વિષે એવી દુરિયાદ કરે છે કે હું મારી ઓપડીઓમાં પરંતુ વિરૂદ્ધ ખૂબ ઓરંગકાર કરી એમને મગવડ કેમ કરી આપતો નથી ?

હું જવાબમાં કહું છું કે, છોકરીને ન પરણાવો.

એ લોકો આંખો કપાળમાં ખેંચી કહે છે : ‘એ કેમ અને, મહાશય ? કન્યા તો પરણાવવી જ પડે.’

હું કહું છું : ‘કન્યા જે પરણાવવી જ પડે તો પછી એનો ઉપાય પણ તમે જ કરો, યાદી મને માથું પકવવાનો વખત પણ નથી, અને વરના આપને નિર્દર્શક ગણો દેવાનું મને મન પણ નથી. ખરી વાત એ છે કે જેવી રીતે પાશ્વતા મોમાં જીભ મૂકી, હાથ બેડી એને વખણવે થંપાની કાકલકીઓ કન્યાથી કંઈ વળે એવા મને વિશ્વાસ નથી, તેવી જ રીતે વરનો આપ કન્યાવાળાનો દાન આમળા રૂપિયા કદાવવાની આશા રાખે એને પણ ઘાતા કણું થવાનું કહેવાથી કંઈ લાભ થશે એવું મને લાગતું નથી. એના પગે પડવાથી પણ નહિ, એની સામે દાંત ભચવાથી પણ નહિ. અરે ઉપાય છોકરીના આપના હાથમાં છે—જે રૂપિયા આપે છે તેના જ હાથમાં’ છે એટલા ભાગના કન્યાવાળા મારું કહેવું સમજતા નથી. પરંતુ કાંઈ કાંઈ સમજે છે તેઓ મારું બગાડી કહે છે : ‘એ કેમ અને, મહાશય ? સમાજમાં રહેવું છે ને ! બધી છોકરીના આપ જે તમે કહો છો તેવું કરે તો હું પણ કહું, પરંતુ મારા ચોકલાથી કંઈ નહિ અને !’

શબ્દો બંધે ચતુર પુરુષના હોય એવા લાગે છે, પણ અરેખરે રોષ બંધી જ છે. દારણ કે દુનિયામાં કાંઈ પણ સુધારો કદી આખો સમાજ એક સામરો કરતો નથી એકલા જિલા રહેવું પડે છે. એમાં દુઃખ છે. પરંતુ એ રૂએચાએ રૂચીકારી લીધેનું એકલતાનું દુઃખ એક દિવસ સમાજ સ્વીકૃત અને અનેકનું કલ્યાણકર અને છે. છોકરીને જે મનુષ્ય તરીકે જુએ છે, માત્ર છોકરીરૂપે, ભારરૂપે, કે પરંતુરૂપે નથી ગણતો તે જ એકલો આ દુઃખ સહી શકે છે, બીજો નહિ. અને માત્ર ગણવાની જ વાત નથી, પણ છોકરીને મનુષ્ય ગનાવવાનો બાર પણ એ પોતાની ઉપર લે છે, અને ત્યાં જ પિતૃત્વનું સાચું ગૌરવ છે.

‘પાટીદાર’ માસિકના બુલાકાના અંકમાં પ્રગટ થયેલી ‘પ્રસંગિકા’માંથી નીચે ઉતારો આપો છે :

“શક્તિશાળી અને ધરણવાળી સેવકો દરેક ક્ષેત્રને ગોઝાવતા પ્રમાણમાં મળી રહ્યા છે. ફક્ત એનો બિલકુલ અભાવ હોય તો જ્ઞાતિના ક્ષેત્રમાં. પછી જ્ઞાતિમાં સડો દિવસે દિવસે ન વધે તો શું થાય? એટલે જ્ઞાતિઓ ન હોવી નેહનો એ સિદ્ધાંતમાં આપણે માનતા હોઈએ, છતાં એ પ્રમાણે આચરણ કરવાની આપણી તૈયારી ન હોય ત્યાંયુધી જ્ઞાતિઓને, એ ધ્યેય તરફ પ્રગતિ દરે એ દષ્ટિએ પણ સુધારવાની જરૂર છે. જ્ઞાતિને સિદ્ધાંત તરીકે ન માનવી, એની પ્રગતિ તરફ સાંવ એકાદર રહેવું અને આચરણ જ્ઞાતિની ફરિયાદો પ્રમાણે દરવું, એવી વ્યક્તિઓ ડરતાં જ્ઞાતિની સુધારણા માટે ધરણપૂર્વક કામ કરનાર કોઈ રીતે સંકુચિત દૃષ્ટિઓને પોષે છે એમ માનવાનું નથી. ફક્ત જ્ઞાતિઓમાં કામ કરનારો ફક્ત વિશાળ હોવો નેહનો; અને એણે એ રીતે કામ કરવાનું છે કે ભવિષ્યમાં નાતજનની દિવાલો દૂર કરવામાં જ એના કાર્યની ફરજ જઈ પહોંચે. એ વિશાળ ધ્યેયને લક્ષમાં રાખી જ્ઞાતિની પરિપક્વ ભગવા તેમાં પણ કંઈ અયોગ્ય નથી.”

‘પાટીદાર’ના તંત્રીને ચોતાને પણ જ્ઞાતિ છવે તે ડરતાં મરે એજ ધૃષ્ટિ નિશ્ચિત લાગે છે, એવું તેમની નોંધમાંનાં લેખકનાં વચનો જ્ઞેતાં સમગ્રાય છે; એટલે ઉપરની વિચિત્ર દલીલમાં એ આત્મપ્રતાપજ્ઞા ન હોય તો ગોઝામાં ગોઝા વિચારેતો ગૂંચવાડો તો અવશ્ય છે. અને છતાં આ પ્રકારની દલીલ કણા કરતા હોય છે એ પણ લક્ષમાં લેવા જોવું છે. મનનશીલ સ્વભાવના, વાચન પણ જોમનું વિશાળ છે એવા એક જાણકાર વકીલ વર્ગોથી ‘ઉત્સાહી’ જ્ઞાતિ કાર્યકર રહ્યા છે. જ્ઞાતિઓની હયાતી ફીટવા આંતરે એ એની એમને પણ કેશીજ શંકા રહી નથી. છતાં એ કાર્યક્ષેત્ર પોતે હોડતા નથી. હસતાં હસતાં કહે છે : “જ્ઞાતિસંસ્થાને સજેલી લેવાને પણ કોઈ જોઈએ ને?” અને એટલું જ બીજો કોઈ છે, “તમે એ ફિકર છોડો. એ એની મેજે સજેલાઈ રહી છે. પૂરી સજેલાઈ રહેશે તેની તમને ખચરે નહીં પડે, તમે તમારી જુદીને અને કાર્યશક્તિને ખચેખચ ઉપયોગી કાર્યમાં લાગો તો યલું.”

એ એક રાજવાદી મિત્રો હમણાં જાતિપ્રવૃત્તિમાં પડ્યા છે. મેં એમને પૂછ્યું કે, “તમે આમાં ક્યાં આવી બગાડ્યા? તમારી વિચારસરણી સાથે જાતિનો પાટો શી રીતે ગોડશે?” પણ મારી જૂથ થતી હતી. જાતિને ખચ ન પડે એમ એમને તો જાતિને પોતાના મતની દરી નાખવી હતી! મેં ત્યારે રાજવાદીઓની સંખ્યા વિચારી, અને દેશની અસંખ્ય જાતિઓનો ખ્યાલ કરી એનો નિશ્વાસ મૂક્યો! મને શું કે એક વાર શ્રી. દા.ય. પેતિ આને પક્ષનો દાર્પક્રમ બનાવે તોપણ જાતિઓ રાજવાદને અને વાદીઓને આખા ને આખા ભરખી નય એમ છે.

પણ જે પ્રસ્તુત છે તે આ છે કે હામ ડરવા માગતો માણસ ‘વિશાળ ફલદ’ રાખે, એટલે કે સમાજહિતની. વ્યાપક ભાવનાથી પ્રવૃત્ત થાય તો જાતિને દાર્પક્ષેત્ર તરીકે એ પસંદ કરી શકે ન શી રીતે? એ ગામ પસંદ કરે, ખમનો લત્તો પસંદ કરે, પણ અત્યંત વેશપેદી જાતિને શી રીતે પસંદ કરી શકે? અને એમાં એને ડરવાનું શું? જે હામ ડરવું હોય તો પોતે પસંદ કરેલા ક્ષેત્રની વ્યક્તિએ વ્યક્તિને પહેંચે એવું ન એ હામ હોયને? જાતિમાં એવા હામને મુદ્દલ અવકાશ નથી બીજાં બધાં ક્ષેત્રોને શક્તિશાળી અને ધગશવાળા દાર્પકર્ષે મળે છે અને જાતિને ન નથી મળતા એમ જે દુશ્મિદ ‘પાટીદાર’ના તત્ત્વોએ કરી છે તેનું પણ દાગળ એમણે વિચાર્યું થટવું હતું. સમાજ વિશેની હકપના વિશાળ બનતાં જાતિ જેવા સંકુચિત અને હવે કૃત્રિમ લાગતા ક્ષેત્ર પ્રત્યેની ઉદાસીનતા વધ્યાનું એ પરિણામ છે. લોકો દેવથી જાતિને વળગી રહ્યા છે પણ એ વળગવામાં કોઈ શુવનાદર્શની ભૂમિદા રહી નથી. એટલે ન જોઈ જાતિને દાર્પક્ષેત્ર બનાવે છે તેઓને કોઈ ને કોઈ શુવનાદર્શનો ભ્રમ એઓ કરી લોકોને મોહ પમાડવો પડતો હોય છે. તે વિના કોઈ પણ સમૂહને એકત્ર કરવો કઠણ છે. પણ આ ભ્રમ એઓ કરીને એકંદરે તો સેવાને નામે તેઓ દુસેવા ન કરે છે. કેમ કે, એમને હામ ડરવા ને મોટા થવા માટે પેસો ભ્રમ ચોપાતો રહે છે, જે સમાજની એક સંકુચિત, કૃત્રિમ દેવથી ને છડી રહેલી મૃતપ્રાય વ્યવસ્થાનું આયુષ્ય અમરતું વધારી આપે છે.

(‘પ્રજનબંધ’)

[હવેથી માસિકમાં સમાચાર 'લેવાનું' નક્કી કર્યું છે. તે નોંધપાત્ર લંબન, મરણ, દાન, રથાનિક અનેક સમાચાર, દેશ પરદેશના ધંધા અર્થે-અગર અભ્યાસ અર્થે જતી આવતી અક્તિઓના સમાચાર, જોયી ડિગ્રી મેળવી પાસ થયેલા વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓનાં નામ, આમ વિવિધ માહિતી આ સમાચાર વિભાગમાં અપાશે. એટલે દરેકને તેવા ખાત્રીવાળા સમાચાર મોડલી આપવા વિનંતી છે. એવા આવેલા સમાચારને સ્થાપોત્ર ન્યાય આપવામાં આવશે.—તંત્રી]

* શ્રી પાટીદાર યુવક સંઘ મુંબઈ નાતિની સેવા કરવાના હેતુથી 'પાટીદાર મિત્ર' નામનું નવું માસિક શરૂ કરે છે. તેનો પહેલો અંક દિવાળી ઉપર તા. ૧૦-૧૧-૪૭ના રોજ પ્રગટ થશે. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫ રાખ્યું છે.

* '૪૨ની લોક મતિમાં, તા. ૧૪-૮-૪૨ના રોજ અલ્હાસીમાં ગોળી-ખાર થતાં ખાર વર્ષનો ડિસેમ્બર ભાઈ મનુભાઈ ઈવરજાઈ પટેલ શહીદ થયો હતો. તેના સમારકમાં દવાખાનું કરવાનું નક્કી થતાં થી વિદ્યુલભાઈ શિવાભાઈ પટેલે રૂ. ૫૦૦૧ દાનમાં આપ્યા છે.

* રાસના મોઝાસા રહેતા શ્રી પૂજભાઈ રણછોડભાઈ પટેલે રૂ. ૨૦૦૦ પોતાને નામે તથા રૂ. ૨૦૦૦ તેમના માતૃપિતાના નામે રાસમાં બધાતા હસ્તુરખા પ્રસુતિગૃહ અને દવાખાનામાં આપ્યા છે. અને તા. ૧૫ જોગલ્ડના આઝાદીના ઉત્સવ અંગે રૂ. ૧૧૨૫ આપ્યા છે.

* શ્રી કચ્છ પાટીદાર સમાજ મુંબઈ તરફથી માંદગી વખતે ઉપયોગી થઈ પડે એવા ભાવજતનાં સાધનો વસાવવામાં આવ્યાં છે. જરૂર વખતે સંબંધોને ડા. વેલાણીના દવાખાનામાંથી (રેફરેન્સેસ આમે ધાટોદાપર) જરૂરી હિપોગ્રીટ આપી તે લઈ જવાની વ્યવસ્થા કરી છે.

* ભાદરણનાં અને આલુંદમાં દવાખાનું સ્થાપતાં ડો. કમુનહેન પટેલ વધુ અભ્યાસ માટે ડબ્લીન જ્યાં છે. એમની માહિતી આપતો લેખ, આ અંકમાં 'વિદ્યાઆસંગી કમુનહેન' એ મર્યાગા નામે આપ્યો છે.

* 'પટેલ ગૌરવ' નામનું માસિક સપ્ટેમ્બર માસથી ઉત્તરવા (વા. ક્લોલ ઉ. ગુજરાત) થી શરૂ થયું છે. વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂપિયા ત્રણ અને પરદેશ સાંચાર રાખ્યું છે.

ગાંધી જયંતીની ફેસલામણી

દર વર્ષે દેશ મહાત્માજીની વર્ષગાંઠ ધામધૂમથી ઉજવે છે. સ્વાયત્ત હિંદની આ પહેલી જયંતી, અને એમની ૭૯ મી જયંતી આપણે આ ઝાંઝોળગરમાં ઉજવી. પરંતુ આ વખતે ઉજતીને આપણે આપણો જ ઉપલાસ કર્યો છે. આપણે એમને મહાત્મા તરફકે પૂજ્યા છે, પણ તેમનું અનુકરણ નથી કર્યું એ તાજેતરના કંઈક બનાવેએ યોગ્ય બતાવી આપ્યું છે. એટલે લોકડયાની ખીખી જેમ આસ જેમી રોડીની બાધા રાખી પૂજાને ફેસલાવવાની વૃત્તિ રાખતી હતી, એના જેવો આપણો ઘાટ રયો. મહાત્માજીને આપણે સાચે જ ફેસલાવ્યા કર્યા છે. આપણે એમનું અનુકરણ ન કરી શકાવે તો બહેતર છે કે આપણો રાફ બદલી નાખીએ. પરંતુ રાફ રહેલી આત્મવચનામાંથી આપણે મુક્ત થવાની જરૂર છે.

‘મેં લાંબું જીવવાની ઇચ્છા ત્યજ દીધી છે’

તા. ૨૭ના રોજ પ્રાર્થના પ્રવચનમાં ગાંધીજીએ જણાવ્યું હતું કે, મને અભિનંદન દેવા હિંદ અને પાંદેશથી યોગ્ય તારો મળ્યા છે. એ બધાને વ્યક્તિગત જવાબો આપવાનું ડામ અશક્ય છે. પણ હું મને પોતાને પ્રેમ પૂછું છું, આમાં અભિનંદન આપવા જેવું શું છે? આને ખરખરો કહેવો એ વધારે વ્યાજબી નથી? મારા હૃદયમાં વેદના સિવાય ખીજું કશું જ નથી. એવો એક સમય હતો જ્યારે હું જે કંઈ કહેતો તેને લેકા અનુસરતા. આજે મારો અવાજ અટક્યો છે. હું ૧૨૫ વર્ષ છું એમ ઘણા મિત્રોએ કહ્યું છે. પણ મેં લાંબું જીવવાની બધી જ ઇચ્છા ત્યજ દીધી છે. પછી ૧૨૫ વર્ષની તો વાત જ ક્યાં કરવી? મારા ઉપર વરસાવવામાં આવેલા ફાલ પણ સંદેશાને હું મુદ્દલ અપનાવી રહ્યો નથી. ધિક્કાર અને ખુનામરકી વાતાવરણને દૂષિત કરતાં હોય ત્યાં સુધી હું છત્રી રાકું નહિ. માટે જ કહું છું કે ગાંડપણ છોડી દો. એ રસ્તે વિનાશ છે.

એની જયંતી ઉજવતા હોઈએ તેના અંતરમાં આપણું કૃત્યોથી આટલી વેદના હોય તે સાચે જ એની ફેસલામણી ગણાય. દેશ એમની આવતી

હજીડાં લગ્ન અટકાવતો ખરડા

પાંચીસ વર્ષથી ઉપરની ઉંમરનો પુરુષ, તેનાથી દસ વર્ષ કરતાં વધુ નાની સ્ત્રી સાથે લગ્ન ન કરી શકે એવા પ્રકારનો ધારો શ્રીમતી લીલાવતી મુનશી મુંબઈની ધારાસભામાં રજૂ કરવા માંગે છે, એવી ખબર મળે છે. આ કાયદો પ્રગમ નગરે જોતાં જ સ્ત્રીઓ માટે આશીર્વાદ સમાન લાગે છે. નાની હાકરીઓને અનુચ્છંએ આજે, મોટી વયના પુરુષ સાથે જોડાવું પડે છે, એ દૃષ્ટતા આમાં દીકરીક અટકે છે. અને પુરુષના માનસને જોગખતો સમાજ એનું ખીણું પરિણામ એ આવશે તેમ સહેજે માની લે છે કે એથી પુરુષો વિધવા સાથે લગ્ન કરશે. ગરબ કે, પુરુષો વિધુર રહે એ વાતમાં ઝાઝો માધ નહીં. અને એ ગણતરી વજૂદ વગરની છે એમ પણ નહિ. એટલે આમ એક પ્રકારે એ પણ પડે તેવો આ ધારો યશી એમ સમાજ સુધારકો માને છે.

આ કાયદાની એક મુશ્કેલી

આથી આજે લગ્નલગ્નમાં સ્ત્રીની જે દૃષ્ટિ દશા છે તેમાં જરૂર ફેર પડે છે. પરંતુ એ કરતાં આ ખરડાને ખીણ રૂપમાં રજૂ કરવામાં આવે તો જોશી વિશેષ કાયદો—લગ્નલગ્નમાં આજે એથી મહત્ત્વ બંધન જોડાવું જશે. લગ્ન એ મૂળ તો જોડનાર સ્ત્રીપુરુષનો અગત ત્રિવિધ છે. એમાં થોડું જે બંધન મળ્યું પડે તે સમાજના સ્વાસ્થ્ય ખાતર. એટલે જે સમાજ પૂરેપૂરું બાંધત હોય તો આવા કાયદાના બંધનની કંઈ જરૂર નથી. પરંતુ લગ્ન એ આજે મદદ અંશે માખાપનો પ્રત્યેક ગણ પડ્યો છે. અને તેથી જોમના દ્વારા જે અદિત. પરણનારનું—સ્ત્રીનું—રક્ષ રહ્યું છે, તે ન મળ્યું જોઈએ એટલે કાયદાનો હેતુ સરે જોઈએ જાય. પરંતુ આ કાયદાની એક મુશ્કેલી એ આવે છે કે દસ વર્ષ કરતાં વધુ અંતર હોય, છતાં બંને વ્યક્તિ સંવેચકાએ લગ્નચંચીથી જોડાવા માગતી હોય તે તેમ ન કરી શકે. તો આવા પ્રસંગોનું શું? વિધવાને માટે પણ આ રિપ્રિતિ જોખી સ્થાની.

જો મુશ્કેલી આમ ટાળી ન શકાય?

આ કાયદામાં ઉમરની મર્યાદા જે પુરુષની રાખવામાં આવી છે તેને બદલે સ્ત્રીની રાખવામાં આવે—૨૫ વર્ષ કરતાં નાનો કોઈ સ્ત્રી સાથે જોનાથી દસ વર્ષ કરતાં મોટા પુરુષ પરણી ન શકે. કાયદા દ્વારા સગીર કે અસહાય સ્ત્રીને વાલીઓ તરફથી આજે જે અન્યાય થઈ રહ્યો છે તે આથી

દૂર રહે. જે સમાજ માટે આ કાયદો કરવો જરૂરી છે તેમાં ૨૫ વર્ષ કરતાં મોટી કોઇ સ્ત્રી કુંવારી હોય તેમ ભાગ્યે જ બંને અને ત્યાં એવી છે ત્યાં એ સ્ત્રી પોતાનું હિતાહિત સમજે એવી કેળવણેલી અને વિચારશક્તિવાળી હોય એમ પણ માની લેવામાં ખાસ હરકત નથી. એટલે એ ઉમર પછીની સ્ત્રીને વાલીઓ બળાટદારે ગમે તેટલી મોટી ઉમરના પુરુષ સાથે પરણાવી શકે તેમ ન બને. આ મર્યાદાથી સ્વેચ્છાએ પરણનારને ઉમરના અંતરની મર્યાદા ઉપરના કાયદામાં જે નડવાની છે તે આમાં નહિ નડે. ધારો કે ૨૨ વર્ષની કોઇ છોકરીને ૩૫ વર્ષ ના કોઇ પુરુષ સાથે સ્વેચ્છાએ પરણવું હશે તો તે સ્વતંત્રતા એને ત્રણ વર્ષ રાહ લેતાં આપોઆપ મળી જાય છે. ત્યારે પેલા કાયદામાં કદી નહિ મળે. સ્ત્રીનો અન્યાય દૂર કરવા જુરમો ઉપર બંધન આપી પડે તેને અમને વિરોધ નથી. પરંતુ એ બંધન વગર સ્ત્રીને શ્વેતો અન્યાય દૂર નહોતો હોય તો એથી વધારે શું શું?

ધારાસભા અને પ્રાંતિક ભાષા

અગ્રેષ્ઠ ભાષાએ દેશમાં રાષ્ટ્રભાષાનું સ્થાન જે સત્તાના ભેરે પચાવી પાડ્યું છે, તે જવું તેષ્ઠીએ એ અગ્રેષ્ઠીને વંધી ન હોય. પરંતુ એના અતિરેકમાં મુળદંતી ધારાસભામાં સભ્યો પોત પોતાની પ્રાંતિક ભાષા 'બોલવા' લાગ્યા અને તેને વધાવી લેતાં તે તે પક્ષમાં તાળીઓના ગડગડાટ થયા ત્યારે વિચાર એ આવે છે કે માતૃભાષા પત્યે ભલે એમાં ગૌરવ દેખાતું હોય, પરંતુ ધારાસભામાં જે દર્શન બજાવવા એ સભ્યો બોલે છે તેમાં એથી ક્ષતિ આવે છે. ધારાસભા એ રંજન સભા કે મેદાનમાં ભાષણ મારવાનું સ્થળ નથી. પ્રાંતની પ્રજાના પ્રશ્નોનો એને નિરાકર લાવવાનો છે. આમાં જો સભ્યો પ્રદેશિક ભાષામાં બોલે તો એને ન સમજનાર શા આધારે પોતાનો યોગ્ય નિર્ણય કરી શકે? હિંદી એ એવી ભાષા છે કે માણસ સામાન્ય રીતે સમજી શકે છે. એટલે અગ્રેષ્ઠને સ્થાને એ વપરાય તેમાં વંધી નથી. પરંતુ માતૃભાષાના અભિમાનમાં જો ધારાસભામાં પ્રદેશિક ભાષા બોલાય તો તેથી ભલે ભાષાનું ગૌરવ વધે, પણ ધારાસભાનું ઘટે છે. એનો અર્થ એ થયો કે ધારાસભ્યો સામાન્ય વિચારો સમજતા વગર નિર્ણય કરી શકે છે! એટલે મુળદંત અને મદ્રાસ જેવા ઝાઝી ભાષા બોલનાર લેશનો આ પ્રશ્ન, ભાષાવાર પ્રાંત બને ત્યારે આપોઆપ ઉઠી જાય. એ પ્રશ્ન પણ ચોરસ ઉપર છે એટલે મુઝવાની કંઈ જરૂર નથી. ત્યાં સુધી જે સભ્યો હિંદીમાં બોલી શકતા હોય તે તેમાં બોલે, અગર અગ્રેષ્ઠમાં બોલે તો એથી કંઈ આપણે માતૃભાષાની અક્ષતમાં પાછળ રહી નહિ જઈએ.

પંચાયત રાજ્ય

મહાત્માજી જ્વરાન્યનો સાતમાં સારો અર્થ પ્રગટ ઓગળ મૂકતાં જે પ્રયોગ કરતા આવ્યા છે. એક, રામરાજ્ય અને બીજો પંચાયત રાજ્ય. અંગ્રેજોના રાજ્યવહીવટથી આપણી આખી મૂળ રાજ્યવ્યવસ્થાના ભૂકા ગઈ ગયા છે. દરેકે દરેક ગામ સ્વતંત્ર રીતે પોતાનો રાજકારણના ચલાવે, તેવી રાજ્યવ્યવસ્થા આપણે કરવા માગીએ છીએ. અને તેવી અવસ્થા એટલે પંચાયત રાજ્ય. એવી પંચાયતો ગામડાંમાં રજાપવા માટે ધાગસલામાં પંચાયત ગિર આપ્યું છે. જો ગિરમાં ગામ પોતે પોતાનો અમુક વહીવટ સંભાળે તેવી ભોગવાઈ છે. તે માટે પંચાયતને ગામની મહેસુલના ૧૫ ટકા આવક મળે. અને ઉપરાંત અમુક કાર્ય માટે જે પ્રભુ ઉપર ૨૨ પચુ નાખી શકે. આવી પંચાયતો ગામમાં વહીવટી પંચાયત ઉપરાંત ન્યાય પંચાયત પચુ બની શકે. કાયદો અમલો છે તેવો વિરોધ

પંચાયત રાજ્ય વિશે કાંઈક વિરોધ ન હતો. પરંતુ જે વિરોધ હતો તે જો હતો કે આ કાયદો અમલો છે. આ આદર્શને પહોંચી પહે તેવાં ગામડાં આજે નથી. જો જવાબદારી ઉપાડી શકે તેવી પ્રામપ્રાન પાસે રજાવણી અને દરિ. નથી. એના દાખલા તરીકે, વગેરે પ્રગતી દાથે ચાલતાં મ્યુનિસિપાલિટી, જિલ્લા લોકલ બોર્ડ અને જ્યાં પંચાયતો હવાત છે તેનો વહીવટ ફેટ્સો નિર્ણય નીવડે છે, તે મોજૂદ છે. આમ જો આજની પંચાયતો એનાં માથેની થોડી જવાબદારી પચુ અદા ન કરી શકતી હોય, તો પછી ગિરમાં નથી જે જવાબદારી મૂક્યામાં આવી છે તેને જો શી રીતે અદા કરશે? એટલે પંચાયતને આજે ને આજે જવાબદારી આપવાની ઉતાવળ ન કરતાં પ્રગમ ગામડાંને તૈયાર કરવાની જરૂર છે. ગામડાં માટે આજે જે કરવા જેવું છે, તે, એનું ઇવન ધોરણ બેથું લાવવાનું છે, રજાવણી આપવાની છે, તંદુરસ્તી વિશે પચુ એવું છે, ખેતીની મુધારણા ચાપ તે કરવાનું છે, ઉપરાંત તેના આર્થિક અને સામાજિક પ્રશ્નો ઉકેલવાના છે. આ સ્થિતિમાં અમલ અને પછાત પ્રામજનોને માથે જે જવાબદારી કાયદાથી મૂકાય છે તે પ્રમશી અને ન્યાયજીવિથી તેજા નહિ ઉપાડી શકે. આનો ખરો સમય પ્રથમ ગામડાંના ઉપરના પ્રશ્નો ઉકેલ્યા પછી છે. તે અસ્થામાં આજની પ્રગતીય લોકલબોર્ડો, મ્યુનિસિપાલિટીઓને અવસ્થિત. કરો, એટલે જો આદર્શ પોતાની સન્મુખ રાખી ગામડાં સારી પ્રગતિ કરી શકશે.

આ પ્રશ્નની બીજી બાજુ

ઉપરના વિરોધની દલીલમાં વજૂદ નથી એમ તો કાંઈ નહિ કહી શકે.

છતાં આજે ગામડાં જવાબદારી ઝેડાની શકે તેમ નથી માની હાલ તુરંત એ કામ સરકાર પરે એમ જે ઉપરની દલીલ છે, તે આજના તંત્રને જેવાં કંઈ સારું પરિણામ લાવે તેવી નથી. આ ખીલણી ગામડાં ઉપર જે જવાબદારી હોડી છે, તે સરકારે પોતાને અદ્ય કરવાની ફરજ હતી માની નથી. ગામડાં સાર્વજનિક કામો લાવડ માણસે જે ગામમાં નહિ હોય ત્યાં રાખ્યાં છે. એટલે આજે સરકાર તરફથી જે ડ્યુ થયું નથી, તેવાં કામો મહેસુલની આવકના ૧૫ ટકા ભાગ આપી પંચાયતને સોંપાય તેમાં મોટું નુકસાન જવાનું નથી. જે નુકસાન જશે, તેના કરતાં આજના સરકારના તંત્રમાં જોણું જતું નથી. કક્ત ન્યાયનો પ્રશ્ન પંચાયતને સોંપાય તે વિચારણા મંગે છે. 'શુદ્ધબુદ્ધિથી પક્ષપાત વગર તટસ્થ ન્યાય મળી શકે એવી પંચાયત તાત્કાલિક બનવી મુશ્કેલ છે. પરંતુ એ ઉપર અપીલની વ્યવસ્થા હોય એટલે એ અન્યાયનાં બીડનો ખાસ લવ રાખવાનું નથી. બાકી આજે પેસાંમાં ખુવાર થઈ ગામ-જનો જે ન્યાયની દોરોમાં અન્યાય પામી રહ્યા છે તેનો ય ડ્યાં સુમાર છે !

ગામડાં માટે ફરતી દોરોની જરૂર

ન્યાય અને સુલકા એ બંને ખાતાં સરકાર સાવ સ્વતંત્ર કરી નાખે અને ન્યાય અદાલત એક સ્થળે ન રહેતાં, તાલુકાના ચાર જગ્યા પાંડી, ફરે સ્થળે એક અડવાડિયા પૂરતી રહે તો ગામજનોને દોડદોડ મરી જાય અને ન્યાય સરતો પડે. વળી વકાલોની આજે જે રૂપમાં પ્રથા છે તેમાં પણ સુધારો કરવાની જરૂર છે. આજે તો વકાલો મોટા ભાગે અન્યાય વધારવામાં ભાગ લેજવતા હોય તેવી સ્થિતિ પ્રવર્તે છે. પરંતુ વકાલો અમુક કેસોમાં જ શાકી શકાય, તે સિવાયના અમુક કેસોમાં વકાલ જોલા ન રહી શકે તેમ થાય તો પણ કામ એકદમ ઉઘડી જાય. લાગલા તરફ—જણેતધારના કેસ અંગે પહેલાં વકાલ જોલા રહેતા હતા, હેલા સુધારૂ પ્રમાણે એ ન જોલા રહી શકે તેમ થયું.

ઔધમાં આ અખતરો શરૂ કર્યો છે

ઔધમાં નવા પંચાયતરાજનું મુજબ જે રીતે આપણે ત્યાં વકાલને સ્થાન છે તે રીતે ત્યાં રહેતું નથી. ન્યાયની જોગવાઈ પંચાયત દ્વારા કરવામાં આવી છે. એથી કાંઈ પક્ષને સંતોષ ન થાય તો તેને માટે સ્થાનિક ન્યાયસભાને અપીલ થઈ શકે છે. એ સભા પાસે ડાન્ટના અબ્વાસીઓ હોય છે. જે મુકદ્દમો વધારે ગૂંચવણભર્યો હોય તો તેને ન્યાયાધીશ પાસે લઈ જવામાં આવે છે. ન્યાયાધીશનો મુકામ ફરતા રહે છે. ન્યાયાધીશથી ઉપરના સર ન્યાયાધીશ પણ રાજ્યમાં ફરતા રહે છે. તેમાં ક્યાંય વકાલને સ્થાન મળતું નથી. આ

પદ્ધતિનાં સૂત્રો છે—‘પ્રામાણિક દાવાદારને વકીલની જરૂર નથી’ અને ‘વકીલ ન્યાયને મંદ બનાવે છે.’ ઔષ્ણિક વડા પ્રધાન એવો દાવો કરે છે કે આંદોળી ખેડા દાવા કરનારાઓની પ્રવૃત્તિ પર અંકુશ આવશે. વડા પ્રધાન પોતે એક વિરોધાત્મક નેતા છે. એમની ચૂંટણી રહેલી છે, એ પોતે યુવરાજ છે, એ સ્વસ્થ છે અને જેરીસ્ટર રહેલા છે !

ગણીતા નવલકથાકારની પશ્ચિમૂર્તિ

‘પ્રગ્નપંથુ’ સાપ્તાહિકના સદતંત્રી અને ગણીતા નવલકથાકાર શ્રી ચુનીલાલ વઃ શાહને સાઠ વર્ષ પૂરાં ગયાં હોય તેમની પશ્ચિમૂર્તિ ઉજવવાની હિલચાલ ગુજરાતની સાહિત્યરસિક જનતાએ શરૂ કરી છે. ‘રૂપમતિ’ ‘નિર્ગર’ અને અમી ‘તપોવન’ ‘વિચક્ક’ વગેરે શ્રી શાહની છેલ્લી નવલકથાઓ એટલી બધી હોદ્દાપ્રિય થઈ છે કે એનાથી આખાંદોળે વાચકો એમની પહેલાંની નવલકથાઓ વાંચવા પ્રેરાય છે. શ્રી શાહ આ રીતે નવલકથાકાર તરીકે ખીમ્મ કરતાં જુદી રીતે કૃતિ કોઈ ગયા છે. ઘણાં શરૂઆતમાં કૃતિ મળે છે અને પાછળથી, એમની હથેતિમાં જ એમના નેપથ્ય તરફ વાચકોની દૃષ્ટિ ઊડી જાય છે. શ્રી શાહના વિષયમાં વાચકોએ, પ્રથમ એમની નવલોની ઉપેક્ષા કરેલી, આજે એના એ જ વાચકો અપેક્ષા કરે છે ! શ્રી શાહની નવલો એટલે મોખપ્રધાન, દષ્ટિપ્રધાન અને વિષયપ્રધાન નવલો. પોતાનાં બાળકોને નવલો ન વાંચવા દેવા ઇચ્છતા વડીલો પણ શ્રી શાહની નવલો વાંચતાં કહે છે.—આવી વાતોમાં હોય તો કંઈ નુકસાન નહિ ! શ્રી શાહને નવલકથાકાર તરીકે જ ઓળખવા એ એમને અર્ધા ઓળખ્યા બરાબર હોવાય. એ જેમ સફળ નવલકથાકાર છે તેમ પીઠ અને ગંબીર પત્રકાર છે. ‘પ્રગ્નપંથુ’ ના વાચકોને એનો પૂરેપૂરો અનુભવ છે. ‘પ્રગ્નપંથુ’ નું આજે ગુજરાતના સાપ્તાહિકોમાં પ્રથમ સ્થાન છે તેનો મોટો યશ શ્રી શાહને જાગે જાય છે. વિષયની વિવિધતા, નવી દૃષ્ટિની રજુઆત, ભાષાનું ઊંચું ધોરણ, સપ્રમાણતા અને સુવચનતા એ બધાં ‘પ્રગ્નપંથુ’ નાં અંગે ભેનારને શ્રી શાહ ઊંચા પત્રકાર તરીકે આપોઆપ દેખાય છે. હવેનાં ચાલીસ વર્ષ આમ સાહિત્યસેવા કરનાર અને ક્યો જતા આવા ગુણીજનની પશ્ચિમૂર્તિ ઉજવવાની વિચારણા ડરી ગુજરાતની સાહિત્યિક જનતા સાથે જ એક દરજ્જા બન્નુઆ ઉપરાંત વિશેષ કંઈ કરતી નથી. પ્રભુ શ્રી શાહને તંદુરસ્ત દીર્ઘાયુષ આપે અને એ ગુજરાતની સાહિત્યસેવા અધિક કરે એ જ પ્રભુને પ્રાર્થના.

નાનો દેખતો પણ મોટો રાજકીય પ્રશ્ન

સ્વરાજ્ય મેળવતાં હિંદના બાગલા પડ્યા એ હરણુતા છે. છતાં અનિવાર્ય

કરણતા સ્વીકારી પાકીસ્તાન કબૂલ્યું. એનાં માઠાં ફળ તરિકિ પંજાબનો કરણ હત્યાકાંડ અને લાખોની વસ્તીની ફેરબદલી. આ તરફ દેશનું પૂરતું ધ્યાન ગયું છે, પરંતુ એ કરતાં વ લવિષ્યમાં ભારે પડે તેવો પ્રશ્ન જૂનાગઢનો છે. એ પ્રશ્ન દેખાતો છે નાનો, પણ છે હિંદ અને પાકીસ્તાનને રણમેદાનમાં ઉતારે તેવો. આ પ્રશ્ન જૂનાગઢનો નથી. અને આપણે એ રીતે નેહાશું તો બૂલા પડીશું. હિંદ સરકાર સામે લડવાનું જૂનાગઢનું યજ્ઞ પણ નહિ. જેમ રાજકોટ સત્યાગ્રહ વખતે રાજ્ય પાછળ બ્રિટિશ સરકાર હતી તેમ જૂનાગઢ પાછળ પાકીસ્તાન છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, પાકીસ્તાને મુસલમાન રાજકર્તાઓનાં રાજ્યો પોતાનામાં સમાવી દેવાના 'ટેરટ કેસ' તરિકિ જૂનાગઢનો કેસ રજૂ કર્યો છે. મિ. ઝીણાનો દ્વારગ્રહ આગે સફળ થયો છે, તે વખતે હિંદ સરકાર તરફથી એ અગે જે દીલ થઈ રહી છે તે લાભમાં નથી જ. આ પ્રશ્નથી જ મિ. ઝીણાનું હિંદને કિન્નબિન્ન કરવાનું માનસ પૂરતું સ્પષ્ટ થઈ ગયું છે. મુસલમાન વસ્તી માટે જ ને પાકીસ્તાન નેહા છે, એવું હોત તો જૂનાગઢને એમણે પાકીસ્તાનમાં સ્વીકાર્યું ન હોત. એ જ બતાવે છે કે મિ. ઝીણાને પાકીસ્તાનથી જ સંતોષ નથી પણ સમગ્ર હિંદને મુસલમાન વર્ચસ્વ હેઠળ લાવવું છે. આ કિનારોમાં જૂનાગઢના પ્રશ્ન માટે મતગણતરીની માગણી કરવી એ હિંદની નમતું મૂકવા જેવી માગણી છે. મતગણતરી શા માટે? જૂનાગઢમાં ખિન-મુસ્લીમ વસ્તી ૮૮ ટકા છે. પછી એ પ્રશ્ન જ થાય જો એ રાય છે? અને આ પ્રશ્નમાં જે દીલ થઈ રહી છે તે બેતાં દ્વારમત લેવાય તો પણ એ ગણતરી સ્વતંત્ર હશે તેમ શી રીતે માનવું? આ બધી દીલી નીતિ હિંદ સરકાર ક્યાં સુધી ચાલુ રાખશે?

બોરસદમાં હરિજન મંદિરપ્રવેશ

ગાંધી જયંતી પ્રસંગે બોરસદમાં શ્રી નારણદેવ મહારાજ તથા શ્રી ગોવર્ધનદાસજીનાં મોટાં મંદિર હરિજનો માટે ખુલ્લો મુકાયો હતો. મંદિરના પૂજારીઓએ અને કર્મચારીઓએ હરિજન પ્રવેશનો જરા પણ વિરોધ કર્યો ન હતો. મોડું મોડું પણ જે આવું હતાપણુ પૂજારીઓ બતાવે તો અભિનંદન, ખાત્રી પછી તો વાંકા રહીને બતાવવાનું છે જ !

प्रातीकार

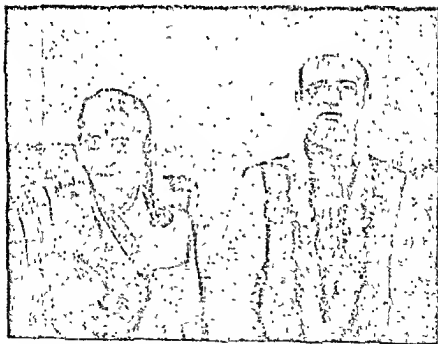
आचार्य स्वामीजी महाराज स्वामीजी महाराज

२००४]

नवम्बर-४७

[भागशर

इदंदिने ताडीने लग्नप्रसिंधी कोशनार हंपति

श्री जयप्रभुन

:

श्री जयप्रभुन

नारी

श्रीर चेष्टीकर

વિધાનગરમાં પ્લોટ જોઈએ છે?

* આસપાસ વિધાનગરમાં આજુબાજુ કરમસદ અને જાંઘેરાલની સીમમાં વસતલ વિધાનગર જાય છે, જો હવે સૌ જાણે છે.

* આ વસતલ વિધાનગરમાં ઉચ્ચ કિંમતવાળીની કોલેજો માટેનાં મકાનો તૈયાર થયાં છે. આર્ટ્સ અને સાયન્સ કોલેજો આ વર્ષે શરૂ થઈ ગઈ છે. અને આજેનાં જૂનમાં એન્જિનિયરીંગ કોલેજ શરૂ થશે.

* આ રજાએ કંઈલી લખનાં મકાનોવાળું ૧૦૦૦-૧૫૦૦ પ્લોટનું નગર તૈયાર થવાનું છે. ૫૦૦ ચો. વારના પ્લોટની કિંમત રૂ. છે. પ્લોટ ખરીદનારને આટલી જગ્યા ચોક્કસ મળવાની છે. તેમાંથી રહેતો કે જોવી ક્ષમ્ય જગ્યા કાપવાની નથી.

* પ્લોટ રાખનારે આસપાસ મંડળને રૂ. ૩૦૦ શેર માટે અને રૂ. ૨૦૦ રસ્તા ખર્ચના મળી કુલ રૂપિયા ૫૦૦ જુદા આપવાના રહેશે.

મં નો ર. ભાઈ જી જી ભાઈ પટેલ,

ડે. ચ. પ્ર. આર્થિકમંડળ, આજુબાજુ

અનેક રોગોની એક જ દવા

પ્રાનધારા

રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક "જેનસ" નં. ૩૦૨.

સંમલણી. શરદી, હાથ, ખમ, માથું તથા બહનનો દુઃખાનો, પાણી વિંકાર, ૧, અર્શાજી, સોનો, અપચત, અપચા, ખંડી, આસ, દમ, દાંત-દાદમાં બેરી રૂપ, પદર, પ્રમેહ, મોદાની દુર્ગંધ, પેટની ચૂક, રાજ, પેટ-પેટુનેક, અમુચ્છ, દરેક ભતના તાપ, થા પડવો, લોહી નીકળતું કાયાદિ અનેક દરદોમાં તેમજ દેહને, સ્કીમર થા મોટરની મંડાકરીમાં તારકાલિક ઉપયોગી મારી અમુચ્છ ઓપધિ. કિં. માટી બાટલી રૂ. ૧૫૦, વચલી બાટલી રૂ. ૧૫૦ બાટલી રૂ. ૧૦૦ મા. જુદું. (દરેક ડેમાન્ડે વિચાય છે)

જે. એન. શેઠના-જીવનધારા ઓફિસ નડીઆદ

માસિકની પોતાની વાત

* લડાઈ પહેલાં 'પાટીદાર'નું જે કદ હતું તે મૂળ કદમાં હવે માસિક આવી ગયું છે. લડાઈ પહેલાં કરતાં આજનું લવાજમ ઘોટું છે, અને મોંઘવારી ઓછામાં ઓછી ત્રણ ગણી તો છે જ. છતાં લવાજમમાં વધારો નથી, કુદરતે તે એમ માનીને કે એની ગ્રાહક સંખ્યા વધશે તો ખર્ચને પહોંચી વળાશે. એટલે સર્વને વિનંતિ કે એના ગ્રાહક ન હોય તેને કરવા એ પ્રયત્ન કરે.

* આફ્રિકામાં ગ્રાહકો ઘણા સારા છે એ કબૂલ કર્યા વગર છૂટકો નથી. પરંતુ લવાજમો ઘણાં મોડાં આવે છે. વળી એવા પ્રસંગો આવે છે કે બજાએ વરસનાં લવાજમ આપી પણ પછી એ ન આવવાને કારણે નામ કમી કરવાં પડે છે. માટે ત્યાંના લાઇઓને એ જ વિનંતિ કે લવાજમ મોકલવામાં ટીલ ન કરે.

આફ્રિકામાં લવાજમ ભરવાનાં સ્થળ

(૧) મોમ્બાસા—શ્રી. રજુહાડભાઈ એમ. દેસાઈ, જનરલ પોસ્ટ ઓફિસ

(૨) નાકરોળી—શ્રી. જ્યંતકુમાર કે. પટેલ, પો. બો. ૬૪૦

શ્રી. છતેન્દ્રકુમાર પી. દેસાઈ, સીલેક્ટેડ ટીચર એન્ડ

હાઈવેર સ્ટોર, ડયૂક સ્ટ્રીટ

શ્રી. કાન્તિલાલ એ પટેલ, ધી ટ્રેઝરી

(૩) કંપાલા—શ્રી. સોમાભાઈ આર. પટેલ,

C/o એલ. એન્ડ એ. બિ., પે. બો. ૩૨૪

(૪) દારેસલામ—શ્રી. ડાહ્યાભાઈ એમ. પટેલ, કસ્ટમ્સ ઓફિસ.

(૫) નકુરુ—શ્રી. નારણભાઈ એમ. પટેલ,

C/o કૅલોનિયલ સ્ટોર્સ, પો. બો. ૧૦૨

(૬) નિંજા—શ્રી. રાવજીભાઈ સી. પટેલ, પો. બો. ૧૪૩

(૭) ટાન્ગા—શ્રી. મહીજીભાઈ કે. પટેલ, પો. બો. ૧૩૨

(૮) કેરીયા—શ્રી. રજુહાડભાઈ જી. પટેલ, પો. બો. ૪૦

(૯) કિસુમુ—શ્રી. નારણભાઈ બી. પટેલ,

C/o સનસાઇન સ્ટુડિયો, પો. બો. ૧૭૦

(૧૦) મ્યાસે—શ્રી. ધનજીભાઈ એલ. પટેલ, પો. બો. ૧૧૧

(૧૧) થીકા—શ્રી. અંબાલાલ એસ. પટેલ, પો. બો. ૩૬

(૧૨) મસાકા—શ્રી. ઇશ્વરભાઈ એસ. પટેલ, પો. બો. ૩૩

માર્ગદર્શક

જનસમાજને વિચારપ્રેરક વાચન વિરમવાના અભિલાષ સેવતું માસિક પત્ર

માર્ગદર્શક
સં. ૨૦૦૪

નવેમ્બર-૧૯૭૭

[વર્ષ - ૨૫
અંક - ૨]

સમાજ દર્શન

ધર્મિયર પેટલીકર

ભાઈ જશભાઈની પૂર્વભૂમિકા

‘પરણું’ તો સોનાના વાળવાળી સોનાકુમારીને, બીજી મારે મા-બહેન, એવી એક રાજકુમારની પ્રતિમા, એક યા બીજા રૂપે દરેક નાનપણમાં આળવાતો તરીકે સાંભળી હશે. એ પ્રતિમા સોનાકુમારીનું રૂપ લેઇને મોહીત થયેલા રાજકુમારની હતી.

ભાઈ જશભાઈની પ્રતિમા પણ ચોડા જુદા અર્થમાં એવી જ કહેવાય. પરણું તો વિધવાને જ આડી . . . એ નિશ્ચય પાછળ પેલા રાજકુમારની એમ રૂપની ઓસકિત ન હતી, પરંતુ માની લીધેલા ધર્મની આસક્તિ હતી.

ક્રિશ્નાગવચ્ચામાંથી જશભાઈને વિધવાના દુઃખ તરફ અનુકંપા જાગી હતી જ્યારે જ્યારે ગામમાં કોઈ બહેન વિધવા થતી ત્યારે એ અપવાસ કરતો. સમજણ વધતી જતાં રાતોની ‘રાત રૂદન રેકાતુ’ નહિ.

હૃદયની આ અનુકંપામાંથી એક દિવસ અવાજ આપ્યો : ‘સાચો જ તને વિધવાનું દુઃખ લાગે જ છે ?’

‘હા.’

‘તો અપવાસ અને રૂદન એ એ. ! સાચો રસ્તો નથી.’ હૃદયના કોરાણમાંથી ગોઠાર થયો.

‘ત્યારે ?’

‘એવી કોઈ વિધવાને પરણું ત્યારે તારી લાગણી સાચી કહેવાય.’ અંતરના અવાજે સ્પષ્ટ આદેશ આપ્યો.

પરંતુ આ પગલું એ નાનાં છોકરાંનો એક ન હતો. ઘડીમાં એ નિશ્ચય પાકી યાય અને ઘડીમાં મન ડગી જાય. પુખ્ત ઉમર ચનાં લગ્નનો પ્રશ્ન આવીને ઊભો રહ્યો. એમણે વડીલોને જણાવ્યું કે પોતે કુવારી કન્યા સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર નથી. પરણવું હશે તો હું વિધવાને પરણીશ. વડીલોએ એ નિશ્ચયને યુવાનીનો તરંગ માની હતી કાઢ્યો. થોડો મોટો ચંદ્રે એટલે વ્યવહારને સમજશે અને દેરાણે આવશે.

એમના નાના ભાઈ પરણ્યા છતાં એ ન પરણ્યા એટલે લોકો પણ પૂછપૂછ કરે એ આભાવિક છે - જશભાઈ કેમ પરણતા નથી ?

જશભાઈની પોતાની હિંમત તે વળતે એટલી ન હતી કે મનની વાત પૂછનારને ખુલ્લી કરે. વડીલો તો એવી વાત કેઈને કહી જ શી રીતે શકે ? કાંઈ વધુ વ્યવહારિક એમ પણ રસ્તો કાઢવું કે, એમનું શરીર સાફ નથી રહેતું એટલે એ હાલ ના પાડે છે !

જશભાઈને પચ્ચીસ વર્ષ યાય છે ત્યારે એ આ નિશ્ચયમાંથી ડગે છે. એક છોકરી માથે વળા લગ્નનો પ્રશ્ન આવીને ઊભો રહ્યો. છોકરી કેળવાયેલી છે, યુરોપની મુઆફરી કરેલી છે, સુંદર તો છે જ અને જશભાઈનામાં સેવાભાવની જે વૃત્તિ છે, તે પોતાનામાં પણ છે, એમ એ પોતે કહે છે. મુલાકાતો યોગ્ય છે. જશભાઈને એ છોકરી બધી રીતે સાથી તરીકે સ્વીકારવા યોગ્ય લાગે છે. લગ્નની વાત પણ નક્કી સુધી યાય છે. પરંતુ જશભાઈના હૃદયમાં ઉઘાટ થતો કરે છે. મનને શાંતિ નથી. પોતે આત્માના અવાજ વિરુદ્ધ વર્તી રહ્યા છે એમ એમને પાકી ખાતરી છે. રાત્રિઓ ઊંઘ વગરની બને છે. ઈંચક એ બહેનને છેલ્લી મુલાકાતમાં પોતાના મનની વાત કહી દે છે.

એ બહેન એમનો નિશ્ચય જાણતાં ગુણ યાય છે. કાંઈ વિધવા બહેનને પરણીને સુખી યાવ એમ શુભેચ્છા ગતાવી એ બહેન એમના નિર્ણયને વધાવી લે છે. આમ જશભાઈનો પત્ર એમના નિશ્ચયમાંથી લપસ્યો હોય છે, પણ પડતા પહેલાં સ્વચ્છતા મેળવી લે છે.

જશભાઈ ૨૭ વર્ષના યાવ છે એટલે પોતાનો નિશ્ચય દરેકને ખુલ્લી રીતે જણાવવા લાગે છે. જે એ પગલાંને વધાવી લે છે તે એવી બહેનની તપાસ પણ કરતા હોય છે. પરંતુ હરિબળ કરતાં ય સમાજમાં વધુ અરપૂરક ગણાતી વિધવાના પ્રશ્નની કેને પડી છે ?

કોઇ કહેતું કે, તમે 'પાટીદાર'માં વિધવા અંગે જાહેરાત આપો. પરંતુ જશભાઈને થતું કે એવી ઘણી જાહેરાતો આવે છે તેમ પોતાના નિશ્ચયને જાહેરાતનું રૂપ આપતું એ કીક નથી. વળી એમનું પોતાનું મંડળ એટલું બહોળું હતું કે કીક કીક વર્ગ એમનો એ નિશ્ચય જાહેર થતો. વળી એ નિશ્ચય લગાવ તેનો એમને વસવમો પણ ન હતો. વડીલોની વખત જતાં સમતિ મળશે એની એમને ખાતરી હતી. એટલે એવી સમતિ સાથે પોતે યગતું બેરે એ તેમને વધુ દિનકર લાગતું હતું. નિશ્ચય હવે એટલો મહત્ત્વમ હતો કે એમાં ડગલાની ખીક રહી ન હતી.

આમ એ નિશ્ચયમાં અડગ રહેવા સાથે હરિજન કાર્ય કરતાં કરતાં વરસો વધી જતાં હતાં. જશભાઈને ત્રીસ વર્ષ પૂરાં થાય છે એટલે વડીલોને ખાતરી થાય છે કે આ કોઇ નરંગ નથી, સાચે જ એ એનો અડગ નિશ્ચય છે. એ નિશ્ચય પાછળ દસ વર્ષનું તપ છે. જીવનમાં એવાભાવ ભર્યો પડ્યો છે. સિત્તર વર્ષનાં બા વાતમથ્થભાઈ પિંગળે છે. ગડખુશીથી સંમતિ આપે છે કે જા પગથ, મારી સંમતિ છે! નાના ભાઈ પહેલેથી સંમત છે. એમનાથી ત્રણેક વર્ષ મોટાભાઈ રૂઢિને લીધે પહેલા સમત ન હતા તે પણ સંમત થાય છે. ભાંભીજો સંમત થાય છે. કિશોર ભત્રિજા-ભત્રિજીઓને તો કાકા આમાં શું ખોટું કરે છે એ જ સમગ્રણું ન હતું! એટલે એ સર્વ તો રાજી હોય છે.

જાહેરવારી માસના અંકની પ્રસંગિક્યામાં એક એટ્રિક મથેલ વિધવા બહેન થોડા સાથી સાથે પુનર્જન્ન કરવા માગે છે એમ ઉદ્દેશ યત્ન જશભાઈએ એ અંગે મને પૂછાવ્યું અને સાથે સાથે 'મારો નિશ્ચય' એ પોતાની પ્રતિજ્ઞા 'પાટીદાર'માં પ્રસિદ્ધ કરવા જણાવ્યું. પ્રસંગિક્યામાં ઉદ્દેશ કરાયેલાં બહેન ચરોતરનાં મામોનાં ન હતાં, પરંતુ પાટીદારસમાજના જે વર્ગમાં પુનર્જન્ન એ લગ્નની રીત જશભાઈએ છે તે સમાજનાં હતાં. એટલે રૂઢિને લીધે જેને વૈધવ્યનું દુઃખ અને આગે ભોગવવું પડતું હોય તે વિધવા બહેન સાથે લગ્ન કરવાની ભાવના એમાં સફળ થતી ન હતી, એટલે જશભાઈને એ બહેન અંગે કંઈ નિર્ણય કરવાનો ન હતો. આમ તેત્રીસ વર્ષની યુવાનીની પુખ્ત ઉમરે 'મારો નિશ્ચય' જશભાઈએ 'પાટીદાર'ના રેશુઆરીના અંકમાં જાહેરમાં મૂક્યો.

બહેન જ્યાબહેનની પૂર્વભૂમિકા

બહેન જ્યાબહેન ૧૭મા વર્ષમાં પરણીને પાંચ માસની અંદર વિધવા થયાં હતાં. પિતા સુધારક વિચારો ધરાવતા એટલે બાળકોને એ વારસો

સ્વાભાવિક મજેજ મોખ્યાસાનું વાતાવરણ દેશના વાતાવરણ જેવું ગંધિયાર નહિ એટલે જ્યાંજેનને દેશમાં બીજી જડેન વિધવા થતાં જે જાતનું ખૂણાનું છવન ગાળે તેવું દુઃખ, હતાસા નહિ ભોગવવાં પડેલાં. બીજી ડોકરીઓ જે રીતે સમાજમાં રવતંત્ર હરીફરી શકે તેમ મોખ્યાસામાં છવવાનું મજેજું. વળી સમાજના રૂઢિઓની ચર્ચાઓ થતાં જ્યાંજેનને પુનર્જન કરવું જોઈએ એમ પણ ગંધાના મન પડે. વળી પિતા સુધારક રહ્યા એટલે ઘણાં રૂઢિયાદ પણ કરે કે, જ્યાંજેનનું એ પુનર્જન કેમ કરાવતાં નથી ?

સત્તર વર્ષની ડોકરીને અહીંના વાતાવરણમાં વિધવા થતાં; એનું મન પુનર્જન તરફ હોય છતાં રૂઢિને લીધે વિચારોને વૈધવ્ય પાળવા તરફ જ નાખવા પડે. જ્યારે જ્યાંજેન એથી જુદા વાતાવરણમાં મૂકાયાં. એટલે પોતાનું પુનર્જન થવું જોઈએ, એ વિચારો તરફ એમનું મન વળે એ સહેજ સ્વાભાવિક છે.

વળી કાંઈ પણ જાળવિધવાને પુનર્જન કરવાની વૃત્તિ ન હોય એમ કહેવું સત્યથી વેગળું છે. એટલે જ્યાંજેનને જ્યારે જ્યારે પોતાના છવનનું દુઃખ ઘણું લાગી આવે ત્યારે એ પિતાને મર્મમાં ટકારે પણ મારે કે, સુધારાની વાતો કરે છે ત્યારે ઘરમાં સુધારો કરી જતાવો ને!

પિતા પોતે સુધારક વિચારના એટલે રૂઢિને લીધે બીજા જાપ જેમ વિધવા દીકરીનું દુઃખ સહી શકે છે તેમ સહી શકતા નહિ. દીકરીના પુનર્જન અંગે એમણે પોતે વિચારો સેવેલા અને એ અંગે પ્રયત્નો પણ કરેલા. પરંતુ આજે કુંવારી દીકરીને માટે ઘર મેળવવા સાનપાંચ થાય છે ત્યાં વિધવા દીકરીના લગ્નની વાત એમ શી રીતે પતે ?

પિતા આમ વિચારોમાં સુધારક છે ત્યારે જા સામી જાણુ એટલાં રૂઢિચૂસ્ત છે. દીકરીના પુનર્જનની વાત તો એ ન સ્વીકારી શકે એટલું જ નહિ, પરંતુ નર્સિંગનું કામ શીખવા જતા જ્યાંજેન તૈયાર થયાં ત્યારે એમણે વિશેષ ક્ષો—ઘરમાં ખાવાનું ખૂટ્યું છે તે છોડીને નોકરી કરવા જવું પડે! એને નર્સિંગનું કામ શીખવા મોકલશે તો હું દરિયામાં પડીશ!

જ્યાંજેનની સ્થિતિ ત્રિશંકુ જેવી ગણાય. વાતાવરણ પુનર્જનને ઉત્તેજન આપે તેવું. પિતાનો વિચાર પણ ખરો. પરંતુ એવો મૂર્તિયો કાંઈ મજે નહિ. અને જા સામી જાણુ રૂઢિચૂસ્ત! બીજી ડોકરીઓની જેમ પોતાની વિધવા દીકરી સમાજમાં છૂટી હરેફરે એ પણ જાને ખૂંચેજ. આવી સ્થિતિમાં જ્યાંજેનને જા જોડે જોખું જોડે એ સ્વાભાવિક છે.

આ સ્થિતિમાં ગયા ઓક્ટોબર માસમાં (સન ૧૯૪૬ના) જર્વાળહેન દેશમાં આવ્યાં. નડિયાદ પિયરમાં દાદીમા સાથે ગ્રહેવા લાગ્યાં. સાસરીમાં પણ ઘેર સાસુ ઓકલાં હતી. આમ અહીંનું વાતાવરણ વળી બાપી અડે એવું રૂઢિચૂસ્ત હતું. વિધવા માટે ગ્રહેલો દેવદર્શનનો ઓકમાત્ર માર્ગ જવાબહેન પણ મનના સાંત્વન માટે સ્વીકારે છે દેવદર્શનને જાણ છે, કથાવાર્તા સંભળે છે અને ત્રેનંતનો અભ્યાસ કરે છે! અને છતાં શાંતિ દૂરની દૂર હોય છે.

એ સ્થિતિમાં નાઇરાબીથી નીકળતો ‘પાટીદાર પડકાર’ દિવાળીનો વાર્ષિક અંક એમના હાથમાં આવે છે. પિતાનો એમાં લેખ વાંચે છે અને સળગી જાય છે પોતાના દુઃખનો પડઘો પાડતો પિતાને ગત લખે છે —

“‘પાટીદાર પડકાર’માં તમારો લેખ વાંચ્યો. બાપુજી, તમારા સારા અને સુધરેલા વિચાર જાણી આનંદ તો થાય છે પણ હું તમારી - દીકરી તો ખરી ને! જેના બાપના આવા વિચારો તેની દીકરીને તો ઘરમાં જેસી માંગો મારવા જેવું જ ને! હું પાંચ વર્ષ તમારી પામે ગઈ પણ ઘરમાં માંગો મારવા જેવું જ ને!”

એ પત્રના પ્રત્યુત્તર તરીકે પિતા પોતે કરેલા પ્રયત્નો ટાંકે છે. નિષ્ફળતા ચળી તે સ્થિતિ બતાવે છે. અને છતાં એ બહાનું ગજૂ કરી જીટકી - જવા માગતા નથી તેની ખાતરી આપે છે —

‘જવાના સુખને માટે હું કોઇ પણ ભોગ આપવા તૈયાર છું. ઘરમાંથી જોડે વિરોધ મરોજ પરંતુ તેને પણ ભરી પીરા. જો કોઈ મોટું પસંદગી કરી શકે તો પિતા તરીકે કોઈ અવેજી બાપની જરૂર નહિ જ પડે તેની ખાતરી આપું છું.’

આમ ડિસેમ્બર ‘૪૬માં પિતાનો આ પત્ર છે અને ફેબ્રુઆરી ‘૪૭ના રોજ જરાબાઈનો ‘મારો નિશ્ચય’ એમ વિધવા બહેન સાથે લગ્ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા ‘પાટીદાર’માં પ્રસિદ્ધ થાય છે, જે જવાબહેનના વાંચવામાં આવે છે.

ચાર માસ એ પછી વહી જાય છે

જવાબહેનને આમ તો પુનર્લગ્નના વિચાર આવતા જ. પરંતુ એવી ખુશી જાહેરાત એમની-સન્મુખ આવીતે જોવા રહી ત્યારે એ વિચારમાં પડી ગયાં. એમને બહેનપણીઓએ એ તક ઝડપી લેવા સલાહ પણ આપી. જરૂરીયાઈ કાણુ છે, કેવા છે, એ અંગે પણ માહિતી પૂરી પાડી. સ્વજન કોઇ

એવું પાસે ન હતું કે મનની મજબલુ કહી શકાય. દાદીમા જનણે તો ધરતીકંપ થાય. કોલેજમાં ભણતો ભાઈ સંમત થાય કે કેમ એની શંકા હતી. વિચારે એના સુધારક હતા એ ખરું, પણ આચરણ વળતે લુવકા પાછા હકે છે એ સર્વાનુભવે જ્યાંજહેન ભાઈ પ્રત્યે સ્વાભાવિક આશંક હતાં. પીછા પાડુ, એ પગલું ભરે તો ધરતી આખરનો ડર હતો. બે જાહેનો અને ત્રણ ભાઈ કુંવારાં હતાં. એક જાહેન તો પરણાવવા લાયક આજે જ આંખ આગળ દેખાતી. પોતાના એકના પગલે આખું ઘર મુશ્કેલીમાં આવી પડે!

આમ ચાર માસ કાંઈ નિર્ણય વગર જ્યાંજહેન પસાર કરે છે. છેવટ મનની વાત, પિત્રાઈ કાદા અને મોઝ્યાસામાં રહેતા એટલે નડકના સ્વજન યજ્ઞ ગયેલા શ્રી. રણુછોડભાઈ જોડાભાઈ દેસાઈ, નડિયાદમાં હતા એટલે એમને જ્યાંજહેન વાત કરે છે. એમનો પંદર વર્ષનો દીકરો અરવિંદ ક્ષયની બિમારીને ખાટલેયી ઉત્સાહ આપે છે. કહે છે કે, તમે મારાં જાહેન હોત તો હું તમને પગલું પરણાવત ! રણુછોડભાઈ પણ સહાનુભૂતિપૂર્વક એમની વાત સાંભળે છે. અને જ્યાંજહેન એક ડગલું આગળ ભરે છે. કાકાને કહે છે કે તમે જશભાઈને મળો. રણુછોડભાઈ હરિજન ઉદ્યોગમંદિરમાં જશભાઈને મળવા જાય છે. જશભાઈનો નિર્ણય અફર છે એટલે એ કહે છે કે હું તો તૈયાર છું. એમના પિતાની સંમતિની જરૂર હોય તો પહેલાં એમની સંમતિ મેળવો. તે પછી આપણે આગળ વાન કરીએ એ યોગ્ય ગણાય.

એટલે તા. ૧ : ૬ : ૪૭ના રોજ જ્યાંજહેને પિતાને એ અંગે સંમતિ આપવા પત્ર લખ્યો. સાથે રણુછોડભાઈએ જશભાઈને મળ્યા અંગે અને નેથી પોતાને પડેલી છાપ જણાવતો પત્ર લખ્યો.

પિતાએ તારથી સંમતિ આપી

તા. ૧૨મીના રોજ એ પત્ર મોઝ્યાસા મળતાં પિતાએ રણુછોડભાઈ ઉપર સંમતિ આપતો તાર કર્યો. અને તેજ દિવસે વિગતવાર પત્ર લખ્યો. તેજ તારીએ જશભાઈ ઉપર અને મારા ઉપર પણ જુદા પત્રો લખ્યા મારા ઉપરનો પત્ર —

“મારી છંદગીની એક મહત્વની અભિલાષા ફળવાની આજે આગાહી મળી છે એટલે આ પત્ર તમને લખું છું.

“મારી દીકરી ચિ. જ્યા, ઉં. વર્ષ ૨૩ની જાળવિધવા છે. તેના સંબંધી મેં કેટલીય વાર વિચાર કરેલા અને અગાધો તો કહ્યોય મેંવું છું. મારા

બગ દિલથી તે સુખી થાય એમ ઇચ્છું છું. 'પાટીદાર'ની જાહેરાત મુજબ બાઈથી જરૂરબાઈ સાથે મારી દીકરીનાં સંલગ્ન થાય તો તેમાં મારી સંમતિ - મારા કુટુંબી - બાઈ - ભાઈ - બહેન - બાઈ - દેવદાસ - બાઈ - મારી છે. જ્યાંની પણ સંમતિ છે. તેની જ્યાંની સંમતિ પૂછાવે છે પણ તેમની આગળ આ વાત જાહેર કરી અત્યારે વ્યાધિ વહેંચવા હું તૈયાર નથી. કાર્ય થઈ ગયા પછીથી સમજાવી લેવાશે. માનશે તો ઠીક છે નહિ તો પરવા નથી.

“ આ કાર્યમાં આપની સલાહ અગર સહાયની જરૂર પડે ત્યારે અને તમને યોગ્ય લાગે તે કરી શુભકાર્યમાં મરુજાગી થશે જ એવી આશા છે.”

આ પત્ર મળતાં જ હું આનંદમાં આવી ગયો. આવી ખુશી જાહેરાત હોવા છતાં જ ગામની એક ઇન્ટર સુધી લાણેલ બહેન સિવાય કાંઈકે પત્ર લખ્યો ન હતો. આં એ લખનાર જાહેરે પણ લખતાં શું લખ્યો પણ પાછળથી પરનાયાં હોય તેમ તેના જવાબમાં એ પત્ર જરૂરબાઈએ લખ્યા પણ એમના તરફથી કંઈ જવાબ ન હતો !

એ સિવાય સત્તાવીસના ગોળનાં એક જાહેર તૈયાર હતાં. પરંતુ જરૂરબાઈએ જ. ત્યાર વગેરે પ્રચલિત ગોળોની અનુક્રમ મર્યાદા રીકારી હતી. આજના ગોળોનું કુળાભિમાન પોષવાની વૃત્તિ ઊડે ઊડે એ મર્યાદામાં છે, એવી આસંકા કાંઈ કાંઈને લાગતી હતી. પરંતુ એમની ગણતરી એવી હતી કે જેમ ઉપસે ગોળ તેમ વૈધવ્યની મર્યાદા વધુ કડક. અને એ રીતે જ્યાં વધુ કડક રીતે એ મર્યાદા પગાતી હોય ત્યાંની વિધવા લગ્ન કરવા તૈયાર થાય એ કલ્પનાજન માટે વધુ સાફ ગણાય અને તેથી જ ઉપરની મર્યાદાનો તગ મળ્યો હતો.

પરંતુ ચાર માસ થયા છતાં ઉપરનાં ગોળમાંથી કાંઈકે તૈયારી ન જતાંની એટલે સત્તાવીસના ગોળનાં જાહેર અંગે તેમણે વિચારવાનું નક્કી કરેલું ત્યાં જવાબદારનો પ્રશ્ન આવ્યો. શય કે ઘણું સરમ આ તો ! બને પક્ષના ગોળા બાગતી સમતિ હોય તેથી કુડુ શુ !
પણ નહું જ બન્યું ! જવાબદારને પોતે ના પાડી !

જ માસના પૂરતા વિચાર પછી જાણના શિંગડામાં પેસનાર લગાઈ પડ્યો હતો એ લોક કહેવતની જેમ ચાર માસના વિચારને અંતે લેવા ધારેલા પગલામાં જવાબદાર લગાઈ પડ્યાં ! પિતાની મંજૂરી આવી. જાહેરબહેનોએ મંજૂરી આપી. કોલેજમાં જાયતા બાઈ કંદુકમારે ઉસ્તાદશી તેમાં મદદરૂપ થવાની

તૈયારી ખતાવી. સગા પ્રાણે મંજૂરી આપી. પરંતુ જે વિરોધી વૃત્તિઓમાં જ્યાંજહેન હિંમત હારી ગયાં. એક વૃત્તિ, પોતાના મુખ માટે નાનાંભોટાં વ્યવસ્થા મંજૂરી આપે છે, તે પોતે એકલી જ એ સ્વજનોના મુખનો વિચાર કરતી નથી? પોતે લગ્ન કરે તો આગરનું શું? નાનાં ભાઈજહેનોનાં લગ્નનું શું? પરંતુ આ પ્રશ્ન પહેલાં ય આવી ગયેલો હતો. બીજી વૃત્તિએ એમને ભાવિ જીવન વિષે સાશંકે બનાવ્યાં હતાં.

આપણા સમાજના સામાન્ય લગ્નપ્રસંગે વિરોધીઓ એકબીજા વિષે જેમ ખોટી વાતો કહી સામા પક્ષનું દિલ તોડવાના પ્રયત્નો કરે છે, તેમ આ પ્રસંગમાં બન્યું. જશભાઈ રોગી છે, અને તે કારણે અત્યાર સુધી તેમણે લગ્ન કર્યું ન હતું વળી જો એનું ન હોય તો આજે રહી રહીને તેનીસમા વર્ષે પોતાનો નિશ્ચય શું કરવા જાહેર કરે છે? ચાટલાં વર્ષે મુધી કેમ જાહેર ન કર્યો? મતલબ કે, જો કાયમના રોગી છે. સાથે સાથે જો પૂરેપૂરો ધૂની છે. દેડાંનું કામ કરે છે અને એમના ભેગો છાશ ને રાટલો ખાઈને જીવે છે. એટલા સુધી તો ફીક, પણ કાલ જીડીને ન અને તો એવો ધૂની કે છૂટાછેડા આપી દેતાં એને વાર નહિ!

એક વખત વિધવા જનેલ જહેન પાસે ભાવિ પતિ અંગે રોગની વાત એટલે હિંમત હારી જાય એ સ્વાભાવિક છે. તેમાં ય એ વાત કરનાર પોતાનો હિતેચ્છુ હોય, સામા પક્ષને ઓળખનાર હોય અને વિચારે મુધારક હોય ત્યારે નિર્ણય કરનારને માટે વધુ હિંમત તોડનાર બને.

એ કિસ્મતમાં જશભાઈ અને જ્યાંજહેનની મુલાકાત ગોડવાય છે. પોતાના મનમાં જે જે શંકાઓ હતી તે જ્યાંજહેન પૂછે છે. જશભાઈ ઝોના ખુલાસા કરે છે. જશભાઈનો એક જ જવાબ એમના રોગી શરીર અંગેની શંકા નિર્મૂળ કરવા માટે પૂરતો હતો.

‘આ જાતની શંકા એટલે મારા નિશ્ચય અંગે શંકા. જે વર્ગને સમાજમાં હું વધુ દુઃખી માનું છું, તે વર્ગની લાગણીનો પ્રેર્યો હું આ પગલું ભરી રહ્યો છું. પછી એક જહેનને હું મારા પગલાથી દુઃખી કરવાનું જતણી જોઈને પગલું શી રીતે ભરી શકું?’

જ્યાંજહેનને બધા જવાબોથી સંતોષ થાય છે. પરંતુ શંકાનું ઝોપડ નહિ, એ રીતે વૃત્તિઓ અંદર રહી ગઈ હશે અને બીજી બાજુ કુટુંબની આબરૂની બીક હલેલો કરતી હોય છે, એમ મન અસ્થિર બને છે. થોડા દિવસના વિચારને અંતે જાતે પોતે ના પાડી દે છે!

આવા નાનુક પ્રત્યેમાં કામ કરનારને માટે આ પ્રસંગ નવા હતો. જીવન પ્રસંગો કરતાં આ પ્રસંગ સાવ નવીન જન્મ્યો. માથાપ વિરહ હોય, કુટુંબીઆ વિરહ હોય, સામા પક્ષમાં પાત્ર જ્યો વર્જ વિરહ હોય તેવી સ્થિતિમાં કામ કેમ કરવું તેવો અનુભવ સામાન્ય રીતે કામ કરનારાઓને હોય છે.

મોઝાસાનો પત્ર મળતાં મેં પોતે નડિવાદ રણુહોડભાઈને પત્ર લખ્યો હતો. તેમણે જણાવ્યું કે, એ સહેજે પતી બંધ એવું છે, છતાં તમારી હાજરીની જરૂર પડે તો લખીશું. એટલે મને તો જ્વરે ય ખ્યાલ ન હતો કે આરે આવેલું વહાણ આમ છિછમ પાણીમાં ફળશે!

અર્ધવંદી તળિયત અગે એને વડોદરા ટી. બી. હોસ્પિટલમાં ખમેડવાનો ચતાં રણુહોડભાઈને વડોદરા જવું પડ્યું. આમ મનની વાત કરવાનું એકમાત્ર અગા જન્મોગહેનનું દૂર ગયું. અને એ સ્થિતિમાં એમણે નિર્ણય કર્યો ના તો—

કારણ ?

જવાબ હતો — હું હિંમત હારી ગઈ છું. મારી એટલી નિર્જનતા છે. પિતાનો હિંમત આપતો પત્ર આવ્યો હોય છે છતાં તા. ૧૭:૭:૪૭ના મેઝ જ્યાંજહેન પોતાની ના જણાવતો પત્ર જશભાઈ ઉપર લખે છે.

“ ઘણા સમયથી મુક્તતરી રાખેલ કાર્યમાં આજે ના દર્શાવી રહી છું, તે અદલ ઘણી લાચાર છું. ઘણા વિચારોને લઈ (સાચી રીતે ચિંતાઓને લઈને - લેખક) મારા મનથી એક નિશ્ચય થતો નથી. હાલમાં તો વિચારોને લઈ હિંમત ગુમાવી દીધી છે.

“કેઈ વિદ્વંસતોનીના કહેવાયા મારા મનમાં તેમાગે માટે કંઈ શંકા હતી, તે પ્રશ્ન પણ મારી ખોરી નિર્જનતા મૂકે છે. હું મારી રહી છું કે ગુભકાર્ય ગુભ આશયે કરતાં જગતી દયાવાની જરૂર શી? માયું જીવું મળીને કરવાની હિંમત મારા અનેક વિચારોથી ગુમાવી દીધેલ છે.

“ હેવરે આખરી નિર્ણય તમને જણાવી રહી છું. મારા આ પ્રજ્ઞાથી તમે જાણી લેજો કે મારા અનેક વિચારોથી આ તક ગુમાવી તમને ના દર્શાવી રહી છું.”

જશભાઈ એ પત્રનો જવાબ તા. ૧૯:૭:૪૭ ના મેઝ આપે છે—

“તમાગે પત્ર વાંચ્યો. વારંવાર વાંચ્યો. તમારા હૃદયમાં આલવું પુરૂ તથા મનની મૂલ્યવજ્જ જાણી મને કંઈજ આશ્ચર્ય થયું નથી. કારણ કે, આ એક નવું આદ્ય છે — એક નવા રસ્તો છે. સાહસમાં લેખક અને ફાવેલો જાતે છે.

આશાવાદી લેણી કાવંદાને દષ્ટિમાં રાખીને પૂરા વિશ્વાસથી કંપલાવે છે. નિરાશાવાદી જોખમને જ ધ્યાનમાં રાખી શંકાથી ડરી ડરીને આખરે એ સાહસને છોડે છે.

“મારે તમારી સાથે એક જ મુલાકાત અને આ એક જ પત્ર છે. જે ઉપરથી તમારા વિષે અભિપ્રાય અગર તમારા જ્વલાવંતું વિવરણ કરવા હિંમત કરું છું.

“તમે તમારા પત્રના પહેલા ફકરામાં જણાવો છો કે ‘ઘણા વિચારોને લઈ મારા મનથી એક નિશ્ચય થતો નથી. હાલમાં તો વિચારોને લઈને હિંમત ગુમાવી છે.’ તેજ ફકરામાં તમે જણાવો છો કે, ‘આજે ના દર્શાવી રહી છું.’ તમે હિંમત ગુમાવી છે અને તેથી જ તમે ના કહો છો. પણ ત્યારે તમને આટલો બધો સાગ છે ત્યારે હિંમત રહેવી જોઈએ. એ સાથે મારા મનમાં પ્રશ્ન ઊડે છે. ‘બીજું’ હાલમાં હિંમત ગુમાવી છે એટલે એ લવિષ્યમાં આવશે એવા ખ્યાલ સાથે તમે લખ્યું હોય એમ જણાય છે. એટલે આ ઉપરથી હું એમ સમજું છું કે તમારા પિતા હિંદમાં આવે તો હિંમત આવે એવું તમારું કહેવું છે !

“જે તમારી ઈચ્છા હોય કે તમારા પિતા આવે તો આ લખ થાય તો તમારે તમારા પિતાને એમ લખવું જોઈએ. અને હું પાસુ લખું, પણ તમારી ઈચ્છા હોય તો. એટલે તમારે એકચિત્તે વિચાર કરી થોડા નિર્ણય કરવો એ જ છોટ છે.

“પાંચમા ફકરામાં એક વાક્ય ખૂબ જ મહત્વનું છે. ‘હું પોતે નજાબતને વસા થઈને છેવટે આખરી નિર્ણય તમને જણાવી રહી છું.’ જે એ આખરી જ હોય અને કાંઈ પણ કાળે અને કાંઈ પણ વ્યક્તિથી ફરવાનો ન હોય તો આ બધો પ્રયત્ન કરવો ઉચિત નથી.”

આ પ્રશ્નમાં રસ લેતા સર્વને માટે નાબુક કાણ આવી પહોંચ્યા. મુરખી રાવજીભાઈ મણિભાઈ પટેલને થયું કે, આખી સ્થિતિમાં એ બહેનને મળી હિંમત આપવી જોઈએ. કંઈ શંકા જોડે જોડે રહી ગઈ હોય તો તે નાબુક કરવી જોઈએ. એટલે તા. ૨૨:૭:૪૭ના રોજ રાવજીભાઈ જ્યાબહેનની મુલાકાત લે છે. એમને હિંમત આપે છે. સમજાવે છે. જ્યાબહેન એક અદવાડિયું વિચાર કરીને છેલ્લો જ્યાબ આપવાનું કહીને છૂટાં પડે છે.

એ અરસામાં હિંમત આપતો પિતાનો બીજો પત્ર તા. ૧૭.૭.૪૭ના રોજ મોખ્યામાથી લખેલો જ્યાંજહેનને મળે છે. એ અઢવાડિયું એ વિચાર કરવાને બદલે ચિંતામાં જ પસાર પડે છે. વિચારતું સ્થાન જ્યારે ચિંતા લે છે ત્યારે માણસ વધુ ને વધુ ગુસ્સાય છે. એમાંથી ઉદ્ધેવ લાગ્યે આવે છે.

આમ પિતાના હિંમત આપતા પત્રો હોવા છતાં એક અઢવાડિયાના વિચારને અતે જ્યાંજહેન ના પાડે છે! અને જ્યાંજહેનના પ્રકરણ ઉપર પડી પડે છે.

દિલ ક'એ એવો પ્રસંગ બને છે

જ્યાંજહેનને તારથી સંમતિ આપતાં જ શ્રી. રણછોડભાઈએ મને પણ ચોખ્ખ મદદ કરવા પત્ર લખ્યો હતો. એનો આગળ ઉલ્લેખ આવી ગયો છે. રણછોડભાઈનો સંબંધ 'પાટીદાર' સાથે વધેતો છે. એ પ્રમાણે 'પાટીદાર' મારી પાસે આવતાં એમનો સંબંધ મારી સાથે થયો. એ પોતે ઉમરમાં મારા મુરખી જેવા છે, પરંતુ એમણે મને મિત્ર તરીકે પહેલેથી સ્વીકારી લીધા છે. મારા ઉપરના એમના પત્રો કોઈ વાંચે તો વાચકને એમ ન લાગે કે આ અને એકબીજાને નજરેનજર જોવા વગરના મિત્રો હશે!

એટલે જ્યાંજહેનના પ્રશ્નમાં, એક પ્રેમભર્યા સંબંધને લીધે હું વધુ ઉપયોગી બનવા પ્રયત્ન કરું એ શ્વાભાવિક છે. છતાં હું અહીંના વાતાવરણના છેલ્લા સમાચારો પત્રદ્વારા જણાવ્યા સિવાય બીજી રીતે નિષ્ક્રિય રહ્યો હતો. આજે એ પ્રસંગ વિચારું છું ત્યારે મને મારી એટલી વ્યવહારકુશળતાની ખામી લાગે છે.

જ્યાંજહેન કે એ પ્રશ્નમાં સક્રિય કામ કરતા એમના કાકા રણછોડભાઈને હું દીકરે યોગ્ય નહિ. એમનો પત્ર હતો કે જરૂર પડશે તો તમને જણાવીશું. એટલે આ પ્રકરણ નાજુક સ્થિતિએ આવ્યું ત્યારે ગવણભાઈની જેમ મને પોતાને પણ જ્યાંજહેનને મળવાનું મન થયેલું. પરંતુ જશભાઈ સાથેનો મારો સતત સંપર્ક એટલે મારી મુલાકાત એમને શ્રદ્ધા પ્રેરશે કે કેમ, એની મને શંકા હતી. વળી માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ એક પક્ષ વધુ આગ્રહ કરે એટલે બીજા પક્ષને વધુ શંકા જન્ય, એમ પણ મને લાગેલું.

એટલે ગવણભાઈ જેવા મુરખીની સલાહ છતાં જ્યાંજહેનમાં હિંમત ન આવી તો પછી હું એમાં શું કરી શકવાનો હતો, માની હું એમને ન મળ્યો. જશભાઈ પણ મારા જેવા 'બિનવ્યવહારકુશળ' એટલે તેમણે મારા એ મતને ટેકા આપ્યો.

જ્યાઅહેનતું પ્રકરણુ તો પૂરું થયું. હવે શું? ‘મારે નિશ્ચય’ બહેર ક્યાં છ માસ પૂરા થયા હતા. એની ઉપર ચર્ચા અને પત્રો છપાયા હતા. છતાં સત્તાવીશનાં એક બહેન સિવાય કોઈના નવો પત્ર ન હતો. એટલે એ બહેન અંગે જ વાત કરવી રહી. તા. ૮:૮:૪૭ના રોજ એ બહેન સાથે ‘જશભાઈની’ મુલાકાત નક્કી થાય છે. એમનાં પિતામાતા પણ સંમત છે. જશભાઈ પોતે હા પાડે છે.

ન્યારે બીજી બાજુ, જ્યાઅહેન ચિંતાગ્રી એવાં મૂઝાયાં હોય છે તે પિયર છોડી શાંતિ શોધવા સાસરીમાં જાય છે. પરંતુ જેના અંતરમાં શાંતિ નથી તેને પિયરમાં કે સાસરીમાં, ધર્મમાં, કે વૈભવવિલાસમાં, ક્યાંય શાંતિ શી રીતે મળે?

એક બાજુ, રૂઢિ રૂપી અચલાયતનના કિસ્કાનો દરવાજો ઉઘાડી જશભાઈ જાણે છે. હિંમત કરીને એ કિસ્કામાંથી બહાર નીકળે તો સુખ દેખાય છે. મન અને હૃદય એ ધન્ય છે. માબાપ, ભાઈબહેન બધાં એ પગલું ભરવા હિંમત આપે છે. રૂઢિને લીધે જીલું થયેલું સમાજનું વાતાવરણ ફક્ત એમને નિર્બળ બનાવી દે છે. નજર તો ઉઘડેલા દરવાજા ઉપર જ હોય છે.

સાસુ સાથે રહેવામાં પહેલાં જે દુઃખ હશે તેમાં કંઈ આ વખતે વધારે શયો હશે તેવું કંઈ નથી. પરંતુ એક કાળે એ દુઃખ નફરતે ભોગવવાનું હતું, આજે પોતાની નિર્બળતાને લીધે ભોગવવું પડે છે એમ જ્યાઅહેનને હર પળે લાગ્યા કરે છે.

સમાજની બીક છોડવી નોંધજો, એમ દિલમાં વળી પોકાર જતો છે. કાને કહે? ‘પિતાના પત્રો છતાં એમનું સાંભળ્યું ન હતું. જે કામમાં પહેલેથી કાકાને આગળ ક્યાં હતા તેમનું પણ માન્યું ન હતું. એમને ખતેને લખતાં સંકેત થતો હતો. ડૉલેજમાં લખતા ભાઈ ઈન્દુકુમારને છેવટ પત્ર લખ્યો – પોતે હવે સંમત છે !

ઈન્દુકુમારે તે નિર્ણય મોઝાસા પિતાને અને વડોદરા રણજોડભાઈને લખી જણાવ્યો. એ સમાચાર મોઝાસા તા. ૧૮:૮:૪૭ના રોજ પહોંચતાં પિતાએ મને તાર’ ક્યો – જ્યા હવે સંમત છે. જશભાઈને જણુ કરો !

એ તાર વાંચતાં જ મારી દષ્ટિ સન્મુખ એ છોકરીઓ ખડી થઈ. મેં ખતેમાંથી એકને નોંધ ન હતી. પરંતુ રતેહી, મિય અને મુરબ્બી રણજોડભાઈને લીધે જ્યાઅહેન પ્રત્યે નાની બહેન જેવી લાગણી હોઈ મન એના તરફ વિશેષ

વળે તે કુદરતી છે. એ સાથે બીજી અનામી બહેનનું ક્ષણતાબધું મુખ મને વિચારમાં નાખી દે છે. એ બહેન કહેતી સંભળાઈ છે —

‘એક વખત મને હા પાડી ના કહો એ વ્યવહારમાં બસે બનવું હોય, પરંતુ જરાભાઈ તો ધર્મકૃત્ય માની આ પગલું ભરે છે. પછી વચનભંગ કરવામાં ધર્મકૃત્ય ક્યાં રહ્યું? મારી અને જ્યાબહેનની, બનેલી ઈચ્છાઓ જરાભાઈ આગળ મુકાઈ હતી. કોની સીધારથી એ જરાભાઈનો સ્વતંત્ર હક હતો. એ રીતે એમણે જ્યાબહેન માટે શક્ય ત્યાં સુધી રાહ જોઈ. અપભ્રંશો, આશાજનક ન લાગ્યું ત્યારે એમણે હેવટ મને હા પાડી. હવે એમાં પિછેહડ કરી એ શું ધર્મ છે?’

એ અનામી બહેન મને ઉદ્દેશીને આગળ બોલતાં હોય તેમ મારા અંતરમાં સંભળાવું હતું—

‘પેટલીકર! જરાભાઈનો આ અગત પ્રશ્ન છે એટલે એ કદાચ થોડા આર્થિક વશ થાય, પરંતુ તમારે તો જે ધર્મ લાગતો હોય તે જ કર્તવ્ય બજાવવું જોઈએ. આ પ્રશ્નમાં તમે સામેલ થયા છો તે એક વ્યક્તિ તરીકે નહિ, પણ ‘પાટીદાર’ના તંત્રી તરીકે. બાકી જરાભાઈને આ જાહેરાત અગાઉ તમે ઓળખતા ન હતા. રજુહોડાભાઈ તમારા સ્નેહી હોય કે જ્યાબહેન તમને નાનાં બહેન સમાન લાગતાં હોય, પરંતુ ‘પાટીદાર’ના તંત્રી તરીકે તમારે મન તો હું, જ્યાબહેન કે બીજા કોઈ બહેન સરખાં હોવાં જોઈએ. કુળવાન અકુળવાનના ભેદ ગણ તમારી દૃષ્ટિમાં ન હોવા જોઈએ. બોલો, તમારો ધર્મ તમને શું કહે છે? જરાભાઈ બસે ગમે તે પગલું ભરે, પણ તમે એમને શી સલાહ આપશો?’

હું ગેંડા વિચારમાં પડી ગયો.

એક જણને હાં વાડીને ગમે તે કારણે નાં પાડવી એ વચનભંગ તો કહેવાય. જરાભાઈ માની લીધેલું ધર્મકૃત્ય આચરતા હોય ત્યારે એમણે શા માટે વચનભંગ કરવો જોઈએ? એ રીતે અનામી બહેનની વાત મને વ્યાજબી લાગતી હતી.

પરંતુ બીજા બાબુ જરાભાઈના નિશ્ચય પાછળની વૃત્તિને હું વિચારતો ત્યારે એથી બીજો માર્ગ દેખાતો. વિધવા બહેન સાથેના લગ્નમાં તાત્કાલિક રીતે ધર્મ પણ નહોતો તેમ અધર્મ પણ નહોતો. લગ્નના મૂળ હાર્દ પ્રમાણે આજે સમાજમાં ગેંડાવાતાં લગ્નોની પદ્ધતિ એ જેમ બરાબર નથી, તેમ જરાભાઈના

લક્ષ્મીની પદ્ધતિ પણ આદર્શ ન કહેવાય. પરંતુ આજે સમાજજીવન જે બતતનું છે, તે રીતે આ પ્રશ્નને મૂલવતાં જશભાઈનું પગલું એ ધર્મકૃત્ય ગણાય. કારણ કે, સમાજમાં પુરુષો સ્ત્રીઓને ફરજિયાત વેધવ્ય પગાવતા હોય ત્યાં એ દુઃખના પ્રેયાં આવું પગલું ભરવું એ પીર કૃત્ય પણ છે. આ પગલું ભરવાનું મુખ્ય કારણ સમાજની અધર્મિ તોડવાનું જ ગણાય. જશભાઈ પોતે એ રૂઢિ તોડે તેથી સમાજમાં બીજી વ્યક્તિઓ એનું આચરણ ફેટલું કરશે એ ભુદો સવાલ છે. પરંતુ જશભાઈનો નિશ્ચય તો એ અન્યાયી રૂઢિ પોતે તો તોડવી જ એ છે. એને એ પોતાનું ધર્મકૃત્ય માને છે.

આ નિશ્ચયના હાર્દને વિચારતાં જ્યાંબહેન સાથે એ લક્ષ્મી કરે એમાં જ રૂઢિનો લંગ પ્રમાણમાં વિશેષ થાય છે. આમાં ક્રાંતિની સાથે પરિચય થયાનો કે પ્રેમ થયાનો પ્રશ્ન જ નથી. બાપી લક્ષ્મીના હાર્દને વિચારતાં એને પ્રથમ મહત્ત્વ આપવું જોઈએ. એટલે જશભાઈએ રૂઢિને તોડવાનો જે નિશ્ચય કર્યો છે તે માટે વચનલગનું પાપ વહોરીને પણ એમણે જ્યાંબહેન સાથે લક્ષ્મી કરવું જોઈએ, એમ મારી ભુદિએ જવાબ આપ્યો.

આ નિર્ણય મેં રણછોડભાઈ કે જ્યાંબહેન તરફના પક્ષપાત વગર તટસ્થ રીતે કર્યો છે એમ મારી ભુદિ કહેતી હતી. મારી ભુદિની અપૂર્ણતાને લીધે એ ખોટો હોય તો જુદી વાત છે. છતાં જશભાઈને સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરવા દેવો, મારી વિચારસરણીમાં એમને ન દોરવાનો સાથે સાથે નિર્ણય કરી હું એ તાર લેઈ નડિયાદ ગયો. સંજોગવશાત્ જશભાઈ ન મળ્યા. પણ મૂકીને પાડે આવ્યો.

જશભાઈ બીજે દિવસે નડિયાદ પોતાને મુલાકાતે આવી ગયા. મારે પણ વાંચ્યો. રાવજીભાઈની મુગ્ધા તરીકે જશભાઈ દર વખતે આમાં સલાહ લેતા તેમ આ વખતે પણ લેવા ગયા. એમણે જ્યાંબહેન અંગે સલાહ આપી. તે જ અપોરે (તા. ૨૧ : ૮ : '૪૭) જશભાઈ મારી પાસે આણુંદ આવ્યા. મને પૂછ્યું — તમારી શી સલાહ છે ? હું હસ્યો. ક્યું — તમે શું વિચારો છો ? એમણે રાવજીભાઈની સલાહ કહી. વળી એમને પોતાને પણ એ જ વ્યાજબી લાગતું હતું. ફક્ત એક જણને હા પાડીતે ના કહેવી પડે તેનો હૃદયમાં ડંખ રહેતો હતો. પછી મેં મારી પોતાની વિચારસરણી રૂપે જણાવી. જશભાઈ પણ એ નિર્ણયમાં સંમત થયા, છતાં હૃદયે વિચાર કરીને જણાવીશ એમ કહી એ નિદાય થયા. રાત્રે વિચાર કરી એમણે મને બીજે દિવસે પણ લખી જ્યાંબહેન સાથે આગળ વાન કરવાની સંમતિ આપી.

એ નિર્ણય લીધા છતાં જરાભાઈનો દિલમાં ડંખ રહ્યો હતો કે પોતે એક ગહેન સાથે વચનભંગ કર્યો છે. પરંતુ તા. ૨૪-૮-૧૮૭૫ના રોજ, ‘હિન્દુમુસ્લીમ’ ગાપુછનું પિંડીનું પ્રવચન વાંચ્યું તેમાંથી એમને ઘણું સમાધાન મળ્યું: “આપુછ એક પત્રલેખકને સંબોધીને જણાવે છે કે તેમણે તા. ૧૫મી ઓગસ્ટે નોઆખાલી પહોંચવું જ જોઈએ. તેમણે વચન આપ્યું છે. આપુછએ એ વચન પાળ્યું નહિ, કારણ કે તા. ૧૫મીએ તેઓ કલકત્તામાં હતા અને ત્યાં હિન્દુમુસ્લીમ એખલાસનું કામ ચમત્કારિક રીતે થયું. પણ વચનનું શું? મને વિચારતાં લાગ્યું કે આપુછએ લલે શાખિદક રીતે વચન ન પાળ્યું પણ એના હેતુના અર્થમાં પાળ્યું છે. એમનો હેતુ હિન્દુમુસ્લીમ એકતાનો હતો. એમને લાગ્યું કે કલકત્તામાં શાંતિ થશે તો નોઆખાલીમાં પહોંચશે, કારણ કે કલકત્તામાંથી એ એપ ત્યાં ગયેલો.

“આ વિચાર ઉપરથી હું મારા વિચાર ઉપર વળી ગયો. મેં પણ એવું સમાધાન માન્યું કે વિધવાવિવાહ ન કરવા દેવામાં છ શામવાળા જ પ્રથમ છે. એમાં હું-ફેડિ તોડી શકું તો શાખિદક રીતે સત્તાવીસના ગોળનાં બહેનને ના પાડી વચનભંગ કરી રહ્યો છું છતાં આચરણમાં હું વચન પાળી રહ્યો છું.”

છતાં એ વચનભંગનો ડંખ અમાગ્ર સર્વના દિલમાં રહ્યો છે, એ હકીકત સ્વીકારવી રહી.

ખાનગી વાત સમાજમાં ખુલ્લી થાય છે

જ્યાંજાહેન પોતે નિર્ણય જાહેરતાં ધર્મજથી નડિવાદ આવે છે. એમને પોતાને ખબર નહોતી પણ સાસુ સર્વ બેદ જાણી જાય છે. ભાઈ ઉપર બિડેલાં પત્ર લખાતાં એમને શંકા જાય છે. એમનાં એક પત્ર જ્યાંજાહેન એક કિશોરને ‘ટપાલમાં નાખવા આપે છે તે સાસુ લેઈ લે છે. ફોડે છે. મૂળ કાગળ પોતાની પાસે ગ્રાખી તેની નકલ જ્યાંજાહેનના કાકાને બિડે છે. નડિવાદ ખીન્ન સગાઓને એની જાણ કરે છે. અને આમ જે વાત ખાનગી હતી તે જાહેર થતાં દાદીમાને એ હકીકત જાણવા મળે છે. દેસાઈગામાં જૂના વિચારની સ્ત્રીઓ એ જાણતાં- કહે છે - આ છાડી શું કરવા બેઠી છે! દાદીમા કહે છે - દેસાઈગામાં તારા જેવી કેટલીય છાડીઓ છે. કાઈ એવું નથી કરવા તૈયાર અને તું શું કરવા બેઠી છે! એમના જેવી સરખા દુઃખવાળી બહેનો સત્રાદ આપે છે - તારાં માઆપ, ભાઈજાહેન બધાં સંમત છે, પછી તું શું કરવા બેઠી છે? અમારાં માઆપ તૈયાર નથી, બાકી અમેય હમણાં દિંમત કરીએ!

જ્યાબહેનો નિર્ણય ચર્તા મારે હવે જ્યાબહેનને મળવું રહ્યું. હું પોતે એમને જોળખતો ન હતો. વાત ખાનગી એટલે નડિયાદ ન જતાં પ્રથમ હું વડોદરા ટી. બી. હોસ્પિટલમાં રજુહોડલાઈને મળવા ગયો. તેમને તો જ્યાબહેન ધર્મજ છે એવો ખ્યાલ હતો, હું પેરતે પણ એ ક્યાં છે તે જાણતો ન હતો, એટલે એમને વડોદરા આવી જવા ધર્મજ પત્ર લખ્યો. એ દિવસે જ્યાબહેન મને મળવા આણંદ આવ્યાં, પરંતુ હું વડોદરા હોષ ન મળી શક્યો. પરંતુ નડિયાદ એમને મળવા માટે એક ભાઈનું ઠેકાણું મળ્યું હતું એટલે હું બીજે દિવસે (તા. ૨૫ : ૮ : ૪૭) એમને મળવા નડિયાદ ગયો. ભાદરજીના થી. જાણુભાઈ કાશીભાઈ પટેલને સાથે લીધા. જ્યાબહેનને એ આ અગાઉ મળ્યા હતા. અમે જ્યાબહેનને મળ્યા.

મેં કહ્યું : 'હવે તો હિંમત નહિ હારી જાઓને, જ્યાબહેન?'

જ્યાબહેન હર્યાં, કહ્યું : 'હું હિંમત હારું એવી નથી, પણ અહીંનું વાતાવરણ મારી હિંમત તોડી નાખે છે.'

મેં જવાબ આપ્યો : 'વાતાવરણ મને તો ઘણું સારું લાગે છે.' અને પાસે જીમેલા જુવાન ભાઈ તરફ દ્રષ્ટિ કરી મેં ઉમેર્યું : 'તમારા આ પિત્રાઈ ભાઈ તમને મદદ કરે છે. આણંદ પણ સાથે આવ્યા હતા. અહીં પણ એમને લીધે અનુકૂળતા છે. તમને પત્ર પહોંચાડવામાં પણ એ મદદ કરે છે.' અને એ કરતાં ય મજબૂત દાખલો યાદ આવતાં કહ્યું : 'તમારા દેસાઈવજાના વયોવૃદ્ધ આ વાત જાણે તો એ આ લગ્ન ન થવા દે એમ બધા માનતા હતા. એમનો વિરોધ હોય તો, તમને મદદ કરનાર પણ કળૂહ કરે છે પોતાની હિંમત ન ચાલે. એવા વડીલે પણ આ ખાનગી વાત જાણી ત્યારે શું કહ્યું તે તમે જાણો છો—ચાલ તેમાં મને વાંધો નથી. ફક્ત જે કરે તે નડિયાદ જહાર કરજો! અત્યારે જે ઘરમાં આપણે આ વાતચીત કરીએ છીએ તે ઘરના વડીલ, વૃદ્ધ પુરુષ આ બધું જાણે છે છતાં આપણને ખાનગી વાતચીત કરવા સ્થાન આપે છે એ પણ એમની મદદ કે બીજું? આજથી પંદર ૫૫ ઉપર આ પ્રમાણે મારા જેવો કોઈ આમ દેસાઈવિશામાં મળવા આવ્યો હોય તો આ અનુકૂળતા મજે? મારી ને કંઈક દાટી દે ત્યાં મુઠ્ઠી પણ વાત જાય!'

તે ઘડીએ મને તો ખબર નહોતી, પણ એ વૃદ્ધ વડીલ જ્યાબહેનને જોલાવવા આવનારને જવાબ આપી રહ્યા હતા—મહેમાન આવ્યા છે. જ્યા

આ ત્રુટિ છે તે હમણાં આવે છે! આમ જોણાવવા આવનારને ધરના આશુભાંથી નિદાય કરે છે!

મેં આમળ કહ્યું: ‘વાતાવરણમાં રૂક્ત વિરોધ દાદીમાનો છે એમાં એમનો રોય જોવો એ પણ સમજણ ન કહેવાય. એમને જે સરકારો મળ્યા છે તે પ્રમાણે એ તો વિરોધ કરે જ. ન કરે તો જ નવાઇ કહેવાય!’ તે સિવાય તમારા પક્ષે કોઈ કહેનાં પ્રાધનો વિરોધ નથી, એ રીતે તમારું વાતાવરણ ઘણું સારું કહેવાય.’

જ્યાગહેને મક્કમતાથી વાત કરી. પોતે એ પ્રશ્ન ઝટ પતાવી દેવા માગે છે તે પણ જણાવ્યું. અને તેથી આવતી કાલે જ વડોદરા આવવાનું તેમણે મને કહ્યું. મારે અને જશભાઈએ પણ એ પ્રમાણે દી બી દારિપટલમાં જવાનું નક્કી કરી અમે છતાં પડ્યાં.

ગરનામાં જાણુભાઈને મેં કહ્યું: ‘મને તો જ્યાગહેન જાહુ હિંમતવાળો લાગ્યાં. છતાં એ સી રીતે પહેલાં આટલાં નિર્જળ પડી મયાં એ મને નધા સમજાતું.’

જાણુભાઈએ જવાબ આપ્યો: ‘મેં તો એમની આ હિંમત અને પહેલાંની નિર્જળતા જોઈ છે. એમને વાતાવરણની ધણી ગસગ થાય છે. આપણે બધા હોઈએ ત્યારે એ વાતાવરણને લીધે હિંમત જતાવે છે. ધણી પછી જૈરાં ભેગાં થઈ વિરુદ્ધ કહે તો પાછા એ એટલાં નિર્જળ જતી ગય છે.’

અને સાચે જ, બીજે દિવસે એમણે નિર્જળતા જ પતાવી. એમને મળાને બપોરે હું આણંદ ગંગો એવો મેં જોખ્યાસા તારે કયોં છે કે, જશભાઈ સંમત છે અને સુખદ અંત આવશે; પણ બીજે દિવસે જ્યાગહેન વડોદરા ન આવ્યાં. મેં એમને તે વખતે કહ્યું હતું કે, દાદીમા તમને નહિ આવવા કે તો? એમણે હિંમતથી કહેલું કે, ના કહેશે તોપણ આવીશ. અને છતાં ન જ આવી શક્યાં!

રણુભાઈએ કહ્યું: ‘એ હેઠરી આમ તો જાહુ હિંમતવાળા છે કોઈને માટે જોવી નથી. પણ નડિયાદના વાતાવરણને લીધે જ બી ગંધ છે.’

પયારીમાંથી બેડો થઈ અગવિન જોણી બેડતો: ‘ઈન્દુની જગાએ હું જોનો જાણ હોઈ તો તગત કાંઈ’ જણીને એમને જંગી લાંબું!’

મેં કહ્યું: ‘ઈન્દુ પણ શું, કરી ત્રુટિ? એ તો જાહેન માટે બધી રીતે તૈયાર છે.

આમાં કાઢનો દોષ હોય તો જ્યાંજહેનનો છે. અને એથી અકળાઈ તમારે લાગણીવશ ન થવું જોઈએ. તખિયત ઉપર એની અસર થાય.’

અરવિંદે હસીને કહ્યું : ‘મારી તખિયત જ્યાંજહેન પરણે એટલે જો જો અરાગર ન થઈ જાય તો !’

અમે ઇન્દુકુમારને અધેરીથી બોલાવવાનો નિર્ણય કર્યો. ઘરમાં જ્યાંજહેન એટલાં મૂર્ખાં છે. હિંમત હારી જાય છે. તેમની સાથે ઇન્દુકુમાર હોય તો એમને હિંમત આવે, વાત કરી શકે તથા હવે શું કરવું તે પણ એના દ્વારા જાણી શકાય.

એ પ્રમાણે મેં ઇન્દુકુમારને પત્ર લખ્યો. પરંતુ મારો પત્ર પહેંચે તે પહેલાં, આગલો દિવસે, જ્યાંજહેને પત્ર લખ્યો હતો એ આધારે એ નડિયાદ આવી પહોંચ્યો. જ્યાંજહેને આ પ્રશ્ન ઝટ પતાવી દેવાનું. કહ્યું. એ મારી પાસે આણુંદ આવ્યો એટલે અમે અને વડોદરા ગયા. કૃષ્ણજયંતિનો દિવસ નક્કી કરી દીધો. ઇન્દુકુમાર જ્યાંજહેન પાસે ઘેર ગયો.

દાદીમાથી આ હિલચાલ શી રીતે અજાણી રહે? વાત તો એ જાણીતાં હતાં. કોલેજ છોડી રંગઓ વગર ઇન્દુકુમાર આવ્યો હતો. એ દોડાદોડ કરતો હતો. દાદીમા વગર બોલ્યેચાલ્યે જાનાં જાનાં રજા કરતાં હતાં. આંટલો મૂકી વિરોધ પણ જ્યાંજહેનની હિંમત તોડી નાખવા માટે પૂરતો હતો !

એમણે ઇન્દુકુમારને કહ્યું : ‘પેટલોકરને તું ના નો પત્ર લખી દે.’

ઇન્દુકુમારમાં તો જુવાનનું આવેગવાળું લોહો છે. એ ખિન્ન થઈ જાય છે. કહે છે - જ્યાંજહેન ! આ તે શું તમે દીંગલાદીંગલીની રમત માનો છો ? ઘડીમાં હા ને ઘડીમાં ના ! પણ એમાં એનું કંઈ વળતું નથી. ટપાલનો વખત થઈ જવાથી પોસ્ટ ઓફિસમાં આવી તારના ફાર્મ ઉપર ઇન્દુકુમાર ના જણાવતો મને પત્ર લખે છે. અને તે પહેલાં, સવારમાં જ્યાંજહેન પોતે ના જણાવતો પત્ર પિતાને મોઝ્યાસા લખે છે ! તા. ૧ : ૬ : ૪૭નો એ દિવસ.

મને એ ટપાલ મળવાને પંદર મિનિટ વાર હોય છે અને જશબાઈ ભાદરજીથી નડિયાદ જતાં મોટરમાંથી ઊતરી મને મળવા આવે છે. કૃષ્ણજયંતિનું નક્કી કર્યું છે, એ પત્ર મેં એમને લખ્યો હોય છે છતાં એ સમાચાર વિગતથી જણાવું છું. આ વખતે પત્ની જયે એમ વાત પણ કરે છે. એ ઉત્સાહમાં અમે બંને છટા પડીએ છીએ, અને તરત ટપાલ આવે છે. ઇન્દુકુમારનો પત્ર

ત્રાંચતાં હું ખીછ ટપાત્ર વાંચ્યા વગર એ પત્ર લેઈ સ્ટેશને ફોફું છું. મોટરમાં બેઠેલા જશભાઈને નીચે ઉતારું છું. કંઈ બોલ્યા વગર પેલો પત્ર આપું છું. એમના મોં ઉપર ગિચતા હવાય છે.

મેં કહ્યું: ‘આપણે નિરાશ થવાની કંઈ જરૂર નથી. મને શ્રદ્ધા છે કે આ કામ જનવાનું છે. છેલ્લા ઉપાય તરીકે રણછોડભાઈને મોમ્યાસાથી અહીં બોલાવીને પણ એ પતાવવું છે. અમે વળતે આપણે પ્રયત્ન કરવામાં સમજદારને લીધે જોઈએ તેટલો પ્રયત્ન નહોતો કર્યો એ ભૂલ હવે ફરી કરવી નથી. જે કૃત્યને ધર્મકૃત્ય માનતા હોઈએ તેમાં નિરાશા મળે, એમાં પડવાનો પ્રસંગ જાને કે લાતો પડે છતાં એ પાર પાડ્યા છેલ્લી ધડી સુધી પ્રયત્ન કર્યો જોઈએ.’

જશભાઈનું મોં મલકે છે, પણ એમાં નિરાશાની વેદના ચોખ્ખી વરતાય છે. મેં કટાક્ષ કરતાં કહ્યું: ‘લગવાન પણ જાતનો અવળચડો છે. કાઈ કહે કે હું ધર્મ આચરવા માગું છું કે લાગલો એની અગ્નિપરીક્ષા કરવા મટે છે. હરિશ્ચંદ્રે કહ્યું કે હું સત્ય છોડીશ નહિ તો એને કહ્યું કે જાઓ રહે, તારી પરીક્ષા કરવા દે! એવો તમારો અને રણછોડભાઈનો એ ઘાટ કરતો લાગે છે. જધા માને છે કે જ ગામની કાઈ ગહેન હોય તો રૂઢિના લાંગ તરીકે સાફ, તો ધડીપડીમાં નિર્જાળતાને વશ થાય તેવી એક ગહેન સિવાય કાઈને જોણે જોબી થવા ન દીધી! અને એ ગહેનના પિતા દીકરીને પરણાવવામાં ધર્મકૃત્ય માનવા લાગ્યા ત્યારે એમને પણ પડકાર આપ્યો કે, તમે ગમે તેટલી દિંમત આપો પણ એને હું નિર્જાળની સખળ થવા દેઈશ ત્યારેને?’

આમ કહીને હું જશભાઈથી છૂટો પડ્યો, પણ મારા અંતરમાં પણ નિરાશા છવાઈ હતી ત્યાં સાડાનવના ફાસ્ટમાં બેઠ લેઈને ઇન્દુકુમાર જોશિસાં આગ્યો. મને યયું કે, હવે તે મુંબઈ જતો હશે, પરંતુ વિગતથી શું જાન્યું તે કહેવા પૂરતો વચ્ચે મળવા જિતયો હશે.

ઇન્દુકુમારે કહ્યું: ‘તમને મારો પત્ર મળ્યો છે ને?’

ઉત્સાહ વગર મેં કહ્યું: ‘હા.’

ઇન્દુકુમારે કહ્યું: ‘જ્યાગહેને મેં એ પત્ર લખ્યો તે પછી વિચાર ગઈયો છે.’

‘એટલે?’

‘હા પાડી છે.’

મને તો કશું સમજતું ન હતું. એ વિચાર બદલે તો પણ અને ન બદલે તો પણ સર્વ સરખું હતું. કારણ કે, એ ક્યારે શું કરે એનું આ રિયતિમાં ભગવાન પણ ભવિષ્ય ન બાપી શકે.

મેં કહ્યું : 'પણ એમનો બરોસો શો?'

ઈન્દુકુમાર : 'મેં એ માટે એમને કહેવાય તેટલું કહ્યું છે. એમણે મક્કમતાથી હા પાડી છે. એમનાં કપડાંની એમ પણ તૈયાર કરીને એમણે આપી છે.'

મેં પૂછ્યું : 'પણ એમને એકલાં મૂક્યાં એટલે એ હિંમત નહિ હારી જાય?'

ઈન્દુકુમાર : 'એમના કહેવા પ્રમાણે કયું છે. હું ઘેરથી આવતો રહી એટલે જાને થશે કે હમણાં બધું બંધ રહ્યું હોયું જોઈએ. હું મુંઝાઈ જાઉં છું એમ જાને કહ્યું છે.'

અમારો પહેલાનો કાર્યક્રમ એવો હતો કે તા. ૮:૮:૪૭ (કૃષ્ણજયંતિ)એ લગ્ન રાખવું. તા. ૪ થીએ જ્યાબહેને વડોદરા આવી જવું. એ એટલાં વહેલાં આવે તો જ ખીનજોને આમંત્રણ આપી શકાય. બાકી એ ઉદ્દેશે દિગેસે આવે એ પ્રમાણે એમના ઉપર વિશ્વાસ ન રજાય.

ખીછ તારીખની આ વાત હતી. ઈન્દુકુમારના કહેવા પ્રમાણે ચોથાએ સવારની લોકલમાં એ આવશે તેવી ગોટવણ હતી.

વચ્ચેના બે દિવસ શું જન્યું તેની અમને ખબર ન હતી. પ્રસંગ ધાર્યા કરતાં જુદી રીતે જનતો હતો. બા બૂલાવામાં પડશે એમ જ્યાબહેન સમજતાં હતાં પણ એથી બચતું જન્યું. ઈન્દુકુમાર હતો ત્યાં સુધી બા મૂળાં મૂળાં જાનાં રડતાં હતાં, તે એના જવા સાથે ખુલ્લો વિરોધ શરૂ કર્યો. જ્યાબહેનને લાંડવા લાગ્યાં. એમને અને આખા કુટુંબને, જ્યાં એમાં સંમત હતાં એટલે શાપ આપવા લાગ્યાં. જ્યાબહેનને એટલા સુધી આકળાં વેણ કલાં કે, હું તારે માફ ન માની ફરી લગ્ન કરવું હોય તો કર. પણ છ મહિનામાં ફરીથી તારું એવું ને એવું ના થાય તો મને કહેજે!

બેસ ખત્રાસ! વૈધવ્યના આકરા શાપે જ્યાબહેન હારી ગયાં. રડ્યાં અને કકળ્યાં હશે તે જુદું. અને જે લાછ તેમને મદદ કરતા હતા તેમને એમણે કહી દીધું કે વડોદરા તાર કરી દો. ચોખ્ખી ના પાડી દો!

એ ભાઈની સમજતવટ કંઈ કામ ન લાગી. તા. ૨ છતી સાંજે, જે દિવસે ઇન્દુકુમાર સવારમાં નીકળ્યો તે જ સાંજે તાર થયો—જ્યાણહેન ના પાડે છે !

તા. ૩ છતાં-રોજ સવારમાં વડોદરાથી ઉપડતી લોકલમાં હું છેલ્લા સમાચાર જોવા વડોદરાથી નડિયાદ ગઈ છું. ગાડી દોઢ કલાક મોડી છે એટલે રા. ૩ વાગે એ ભાઈને મળું છું. મને એ પૂછે છે—વડોદરા મેં ગઈ કાલે તાર કર્યો છે તે મળ્યો નથી ?

વિગત જણાવી દુઃખનો પાર રહેતો નથી. અમારી ગોઠવણ રખડી જાય છે. પીત્તે દિવસે (તા. ૪ થીઓ) રણછોડભાઈ અને ઇન્દુકુમાર નડિયાદ જાય છે. દાદીમાને ખુશ્કે ખુશ્કી વાત કરે છે વિરોધ કરશે તો પણ હવે તમારું કંઈ નહિં વળે. જેવટના ઉપાય તરફ એના બાપ મોખ્યામાથી આવીને પણ આ લગ્ન પતાવશે એમ નિર્ણય જણાવે છે.

દાદીમા એથી ડગતાં નથી. કહે છે કે—એ આવીને મને પહેલાં અફીણ પાપ. મારા છવતાં હું જનવા દેવાની નથી ! દેવાય એટલી માગો પણ લોડે એ નવાઈ જેવું નથી. .

ઉપર સાંજે રણછોડભાઈ અને ઇન્દુકુમાર નડિયાદથી નીકળે છે ત્યારે દાદીમા નમતું જોએ છે. કહે છે—મારી નાંચ નથી, અને હાંચ નથી. એને આવવું હોય તો લેઈ જાય !

જ્યાણહેનને માટે ધર છોડવાની આ કીમતી ક્ષણ હતી. પરંતુ એ તૈયાર ન થયાં. કહ્યું : ‘આવા કંઠાસમાં મારે નથી આવવું !’

કામ કરનારને માટે જ્યાણહેન એક કોપડો હતો. જાનાંમાનાં એ આવવા નૈયાગ ન હતાં. ઉઘાડે જોગે એ કસીને પણ આવી શકતાં ન હતાં, ખોટું બદાનું કાઢીને એ શાંતિથી નીકળવા માગતાં હતાં. એમાં કંઠાસ થાય તો ય એ ના કહે !

આ પ્રશ્નમાં ૨૫ લેનાર દરેક કપડો આવતું કે, વાતને લંબાવ લંબાવ શું કામ કરો છો ? લંબારો એમ જ્યાં જણાતા થશે એટલે વધુ હિંમત હારશે ! જગડી જશે !

મોંઘામોંઘ આવું કહેનારના મનમાં એમ પણ કેમ ન આવે કે, કામ કરનારમાં જ આવડત નથી ! જાણી જ્યાં સંમત હોય પછી વાર શી ?

આમ-નૃશ્ચયનિની ગોઠવણ અમારી નિષ્ફળ ગઈ.

ક્યાં મુધીની મક્કમતા ! છેવટ મોમ્યાસામાં લેગ્ન ગોઠવવું !

નડિયાદથી નીકળી તે રાત્રે ઇન્દુકુમાર આણંદ મારી પાસે આવે છે. ઘેર શું બન્યું તે વાત કરે છે. જ્યાબહેન તૈયાર તો છે, પરંતુ કંકાસમાં થોડો વખત રાહ જોવાનું કહ્યું છે. જે રીતે બન્યું હતું તે રીતે જોતાં હવે મોમ્યાસાથી એમના પિતા અહીં આવે તો પ્રંકરણ લંગાતું ચડે એમ અમને સર્વને લાગ્યું. અમે બધાંએ એ અંગે પત્ર લખ્યો. બાંએ પણ શાપ વર્ષાવતો પત્ર દીકરા ઉપર લખ્યો.

એ હેલા સમાચાર મળતાં મોમ્યાસાથી રણછોડભાઈએ ત્રણ સૂચનાઓ મૂકી હતી. દર વખતની જેમ હિંમત આપતો પત્ર જ્યાબહેન ઉપર લખ્યો અને ઇન્દુકુમાર અધિરીમાં રૂમ રાખી લે એટલે તેની સાથે રહી શાન્તિથી વિચાર કરી છેવટનું પગલું ભરી દેવું. બીછ સૂચના એ હતી કે પોતે દેશમાં એ પ્રસંગ એમ ન પડતો હોય તો આવવા તૈયાર છે. ત્રીછ દરખાસ્ત એ હતી કે, જ્યાબહેનને પોતે મોમ્યાસા બોલાવી લે. અહીં તો એનો વિરોધ કરનાર કોઈ નથી. બધાંના ઉમંગ સાથે એ લગ્ન અહીં પતી જશે. જો જશભાઈ મોમ્યાસા આવવા સંમત થાય તો. બાને પણ દુઃખ સાથે કડવાં વેણ કાઢતો પત્ર એમણે લખ્યો.

અમારા તે ઝોજા ભોગ હતા ! વચ્ચે ભાદરવો મહિનો આવતો હતો તેમાં જ્યાબહેન તૈયાર ન હતાં. એટલે એ આજો મહિનો સાવ શાંત રહેવાનું હતું. જાણે એ પ્રશ્ન મગજમાંથી કાઢી નાખ્યો હોય તેમ અમે પોતપોતાના કામમાં પરોવાઈ ગયા.

આ પ્રશ્નમાં રસ લેનારની અધીરાઈનો પાર ન હતો. જશભાઈનાં બાનાના ભાઈ બાણુભાઈને પૂછે છે : ‘અધ્યા, જસ્યાનું કેટલે આગ્યું ?’

બાણુભાઈ બાનું મન બલુવા કહે છે : ‘કેટલે શું આગ્યું ? તમારા વાંધા આવે છે એટલે એ છોકરી ના પાડે છે !’

‘અધ્યા માત્રે શાનો વાંધા !’

‘એ છોકરી કહે છે કે તમારી બાનો વિરોધ ન હોવો જોઈએ !’

‘લાવ બોલાવ એ છોડીને વડોદરા મનુ (જશભાઈના બેટાભાઈ)ને

ધેર. હું કહીશ કે માગે વિરોધ નથી. આ તો લોકલાજ છે. હું એવી છું ત્યાં ગુપ્તી મારા ધરમાં રોતે ના પેસવા દેનાર કાણ છે ?

સિત્તેર વર્ષનાં ગાંધે પુત્રપ્રેમને લીધે આટલી તૈયારી બતાવી છે! બપોરે એટલી જ ઉમરનાં દાદામા પૌત્રપ્રેમને લીધે ૫ તૈયાર થતાં નથી! રૂઢિસંસ્કાર બનેને સરખા અસર કરે છતાં આટલો બેદ શાથી? જશભાઈએ બાને પ્રેમથી છતાં છે એટલો જ્યાગહેન દાદીમાને છતી નહિ રાક્યો હોય તેનું આ પરિણામ હશે? કે અમુક રૂઢિચુસ્ત માનસ કહી છતાતા નહિ હોય? છતાં એ માનમે ૫ હા-ના ન કહેવા જેટલું તટસ્થ એક કાણ બન્યું હતું. વળી વિરોધનું એક કારણ જે એ આપતાં હતાં એ ભેટાં એ પગલાનો એમનો વિરોધ લોકલાજ પૂરતો હતો—હમણાં બે બેપાંચ જણે એવું ક્યું હોય અને તું કરતી હોઈ તો કીડ છે!

આમ પ્રસંગ લખાતાં શ્રદ્ધા દૃઢ થતી જતી હતી કે આ પગલું લગવાનું છે એમાં શંકા નથી. ભાદરવાનું પહેલું પખવાડિયું આમ કંઈ દિવસાલ વગર પસાર થઈ ગયું. બીજા પખવાડિયામા તા. ૪:૧૦:૪૭ના રોજ જ્યાગહેન સવારમાં આણંદ આવશે તેવા સમાચાર એમના તરફથી આવ્યા. જશભાઈ તે દિવસે આવ્યા. પરંતુ જ્યાગહેન સવારની લોકલમાં કે હાન્ટમાં આવ્યાં નહિ!

આવા પ્રસંગથી અમે હવે એવું ટેવાઈ ગયા હતા કે જ્યાગહેન ન આવે તેમાં અમારે નવાઈ ન હતી, આવે તો જ નવાઈ લાગે! એટલે જશભાઈ નડિયાદ ગયા.

નિયમ મુજબ એ સાંજે સાત-સાઝસોતે-હું ફરીને ઘેર આવ્યો ત્યારે મારી આંખોએ નવાઈનું દ્રશ્ય બોયું. જ્યાગહેન મારા ધરમાં હતાં!

મોટરમાં પાંચ વાગે નીકળ્યાં હતાં. જાને કયું હતું કે, મોન્ગાસાથી મારા ગાપુછના મિત્ર આવ્યા છે તેમને મળવા જઈ છું! એ અસત્યમાં ૫, મારા ગાપુછના મિત્રને મળવા જઈ છું, એટલું સત્ય તો હતું જ ને!

જ્યાગહેને પૂછ્યું: ‘જશભાઈ નથી આવ્યા?’

હું કહ્યો. કયું: ‘જશભાઈએ તો, જાણે સાત પેઢીમાં એમને દેવતા ન મળવાની હોય અને કાથમાં આવેલાં જ્યાગહેન ઘટ્ટી જશે તો પાંદા મરી જનું પગલાનું હોય તેટલી ઠોડાદોડ કરી છે! સવારના પહોરમાં એ તો

લાદરણુથી આવ્યા હતા. ફ્રસ્ટ ઉપર તમારી સામા અમે બંને આવ્યા હતા. પંજી નડિવાદ ગયા.'

જવાબહેને કહ્યું : 'મેં ધાર્યું કે સાંજ સુધી રાહ જોશે.'

હું ફરી હસ્યો. જવાબ આપ્યો : 'તમે આવવાનાં એવી ખાત્રી હોત તો સાંજ સુધી શું, આખી રાતને ઉઝાગશે પણ કરે! પણ તમારો વાયદો જોટલે અગત્યનો.' અને એ ચર્ચા ત્યાં રહેવા દેઈ મેં પૂછ્યું : 'બાને ક્યારે પાછાં ફરવાનો વાયદો કરીને આવ્યાં છો?'

'આવની કાલ સાંજ સુધીમાં આવીશ એમ કહ્યું છે.'

'તો સવારમાં પોણાસાતે ઉપડતી ગાડીમાં જઈને જરાભાઈને નડિવાદથી બોલાવી લાવીશ.'

સવારની એ ગાડી ઉપર ગયો ત્યારે ગાડી ઉપડી ગઈ હતી! આગલા દિવસથી જોનો સમય અર્ધો કલાક વહેલો થયો હતો. આઠ વાગે મોટરમાં જવાનું થયું જોટલે પાછો ઘેર આવ્યો.

'જવાબહેને કહ્યું : 'ખાલી ધક્કો પડ્યો તમને.'

હું વળી હસ્યો. બોલ્યો : 'આ ધક્કાની કંઈ નવાઈ નથી. આ કેટલામો ધક્કો છે એ ગણતાં આંગળીના વેદા કદાચ ખૂટી જાય. હવે નવા ધક્કા ન ખવડાવો તો જ તમારો પાડ!'

જવાબહેન જાય એવાં ન હતાં. જવાબ આપ્યો : 'આવા ધક્કા ન પડ્યા હોત તો હું તમને યાદ પણ ઝાંરીતે રહેત!'

મોટરમાં જઈને જરાભાઈને હું નડિવાદથી બોલાવી લાવ્યો. જમ્યા બાદ જુદા જુદા વિષય ઉપર ચર્ચા થઈ. છેવટ જરાભાઈએ કહ્યું : 'ચાલો હવે મુદ્દા ઉપર આવીએ.' અને એ સાથે એમણે જવાબહેનને સીધો સવાલ કર્યો : 'હવે માછલો રજા આપી કે નહિ?'

જવાબહેન : 'રજા તો ખાસ નહિ, પણ ના જેવું' એ ખાસ નહિ. જોકે અહીં એમને જૂઠું કહીને જ આવી છું.'

જરાભાઈ : 'હવે નગજાઈ નહિ આવે ને?'

મેં વચ્ચે જવાબ આપ્યો : 'હવે એ સમજ થઈ ગયાં છે. અહીં આવ્યાં એ એની નિશાની છે. આપણે દિવસ જ નક્કી કરોને. દરોશ રાખીશું?'

આમ વીસ દિવસ દરની મુદત હું નાખતો હતો તે જ્યાંજહેનના માનસની આધારે. બાકી મારા માનસ પ્રમાણે ચીકવાનું હોત તો નવી મુશ્કેલીમાં પડવા કરતાં આજનો દિવસ રો જોડો હતો? લગ્નશયિની જોડાનાર અને અક્તિ હાજર હતાં. અને જ્યાં ખેસી અને આ ચર્ચા કરતાં હતાં એ મારા ઘરની બારીથી માંડ દસ ફૂટ દૂર ધર્મસંસ્કરે કરવાની આર્થસમાજની યત્નશાળા હતી. અને જુજસતમાં આજે આંગણાને વેટે ગણાય તેટલા જે વિદ્વાન પંડિતો છે તેમાંના એક આચાર્ય મયારાંકર ચર્મા એ યત્નશાળામાં બિરાજેલા હતા. આમ જોશીનીય પૂછવા જવાની જરૂર ન હતી. પરંતુ ઇન્દુકુમારે મને કહ્યું હતું કે જ્યાંજહેન શ્રાદ્ધ અને નવરાત્રિ ગયા પછી જે ચાપ તે કરવું એમ મને કહ્યું છે. એટલે એ ગણતરીને અધારે મેં વહેલામાં વહેલી મુદત નાખી. અને સમત થયાં.

ખીજે પ્રશ્ન લગ્ન ક્યાં જોડવનું? જ્યાંજહેનમાં કવે દિંમત આવી હતી. એમણે કહ્યું : ‘અહીં જોડવશો તો પણ વાંધો નથી.’

ખીજે પ્રશ્ન—જ્યાંજહેને ઘર હોડવુ શી રીતે ?

જ્યાંજહેન : ‘આજે આવી ભેમ તે દિવસે આવીશ.’

શંકા—વારં વારે બા આવવા દેજો ? વળી એ રીતે તમે ચારપાંચ દિવસ અગાઉ ન આવી શકો. આજની જેમ આજે દિવસે નીકળી શકો. અને એમ છેક છેલ્લી ઘડીએ બાજો ન આવવા દીધાં, તમે એ રોકકળે જોડલે ન નીકળો તો અમે ખીજને આગતણુ આપ્યાં હોય જોડલે ફરેતી ચાપ કે ખીજુ ?

ત્યારે ?

શીધો અને સાચો રસ્તો તો જાને ઉઘાડે હોયો કહીને આવવાનો હતો. પરંતુ એટલી નિડરતા જ્યાંજહેનમાં આવી ન હતી. એટલે એમને જુલાવામાં નાખવાનો હેતુપિંડીતો રસ્તો ચોધવો રહ્યો.

મેં રસ્તો મૂચવ્યો : ‘આપુછએ જાને પત્ર લખ્યો છે એમાં લખ્યું છે કે જ્યાંજહેન કવે હું તમારી પાસે રાખવા માગતો નથી. એનો લોષ અધેરીમાં રૂમ ગળી લે એટલે એની સાથે લલે રહે. એટલે ઇન્દુકુમારને સત્તરમી તારીખે દિવાળીની રત્નજો પડે છે. તે તમને પંચગીની આસપાસ પત્ર લખે કે મેં રૂમ ગળી લીધી છે, માટે તમારે તા. ૨૦ મીએ કાન્ટમાં નીકળી અહીં આવવું.’

હું ઈશને સામે આવીશ. જાણે તમને અહીં આવવા દીધાં છે, હજી પ્રમાણે તમે પાછાં જાઓ છો એટલે એમને જે વહેમ હશે તે પણ ઓછો થશે. એટલે મુંબઈ જવા દેશે એમ માનું છું. ૨૦ મીએ તમારે ફાયરમાં નીકળી આવુંદ ઝિતરી પડવું. ઇન્દુકુમારને તો રાગ્યો છે એટલે તે પણ તે અગાઉ અહીં આવી પહોંચશે. અને તા. ૨૪ મી (દશેરા)એ લગ્ન પતાવી દેખો. આમ ચાર દિવસ અગાઉ તમે અહીં આવો તો જ એ અગે આગળ પગલું ભરાય.’

આ બધું જુદાણું જરાભાઈને ડાંખતું હતું. મને નહોતું ડાંખતું એમ નહિ, પરંતુ ખીજે શો ઉપાય હતો? અને હોય તો પણ મારી સુદ્ધિ બહાર હતો. એટલે વાસ્તવિકતા આગળ આદર્શવાદને મૌન રહેવું પડે તેમ જરાભાઈએ મૌન રહી મારા મૂંચવેલા એ રસ્તાને મંજૂરી આપી.

મૂળ વાત પત્ની જતાં થોડી ખીજ વાતો કરી જરાભાઈ વિદાય થયા. પાછળ થોડી વારે જ્યાંબહેન જવા નીકળ્યાં. પણ એક જ મોટરમાં પાછાં ભેગાં થઈ ગયાં. સાથે નડિયાદ ગયાં.

આ હેલ્લી ગોડવણુ જણાવતો પત્ર મેં મોખ્યાસો રણજીભાઈ ઉપર લખ્યો હતો. જણાવ્યું હતું કે ૨૦મીએ જ્યાંબહેન મારે ઘેર આવી જશે તો તાર કરીશું. અને તાર આવે તો બહુશો કે દશેરાએ ગોડવણુ, પ્રમાણે મન રાખ્યું છે.

માન્યું હતું કે હવે બધું સીધું પાર ઝિતરી જશે, પણ ભગવાને એની અવગચાંઠાઈ મૂકી ન હતી. જા તરફની મુશ્કેલી જ્યાંબહેન માટે પહેલાં હતી તેટલી જ ચાલુ રહી. ઇન્દુકુમારનો પત્ર આવ્યો પણ મુંબઈ જવાની રજા જાણે ન આપી. પેટલાદ જવાનું બહાનું કાઢ્યું ત્યારે પોતે સાથે આવે તેની વાત કરી. પાછાં જ્યાંબહેન ગૂંચાયાં. તા. ૧૮ મીએ મને એમનો પત્ર મળ્યો. ઉપરની હકીકત તેમાં જણાવી હતી અને કહ્યું હતું કે, આમ ઘર છોડવાની મુશ્કેલી આવી છે!

દર વખતે આવી મુશ્કેલી આવતી ત્યારે જ્યાંબહેન ના પાડી દેતાં એવું આ પત્રમાં નહોતું લખ્યું, એટલો એમનો વિકાસ આ વખતે મને ચોખ્ખો દેખાયો.

‘પાટીદાર’નું લખાણ તે દિવસે પ્રેક્ષમાં આવવાનું હતું એટલે એ કામ પરવારી મોડો હું નડિયાદ ગયો. જે ભાઈ મારફત એમને મળી શકાય તે ભાઈ ન મળ્યા. ખીજે દિવસે રવિવાર હતો એટલે એમને મળવાનું અને તેમ ન હતું. આમ વાત સોમવારે જતી હતી. તા. ૨૦મીએ.

મનમાં મેં આ વખતે તો એવું વિચાર્યું કે જ્યાંજહેનનો નિર્જળતા જોતાં હવે એમની ઉપર જોડકાની જ ચલાવવી પડશે. હવે ધીરજનો અંત આવી ગયો કહેવાય. ૨૦માંએ એમને કાંઈ ઉપાયે આણુંદે લાવવાં જ.

એ વાઈ મારફત એમને મળવા જોલાવવાં. દૂરના સ્થળે જોલાવવાં. એમ આવવામાં એમની ઉપર કંઈ અધન ન હતું એટલે આવશે એમાં શંકા ન હતી. એમનો વિચાર જોયા વગર હુકમ જ કરવો કે, અહીંથી આરોપ્યાર તમારે આવવાનું છે—આવતું પડશે!

સોમવારે આ પગલું ભરવાનું વિચાર્યું છે ત્યાં એ સવારમાં ઇન્દુકુમાર અને સુર્યકુમાર (મોખ્યાસાવાળા શ્રી. પી. ડી. માર્ક્ટરના પુત્ર) વડોદરાથી આફની ગાડીમાં આવે છે. એમને તો આ નવા પ્રસંગની ખબર નથી. એ એમ ધારીને આવ્યા છે કે સાગનવ વાગે ફાસ્ટમાં જ્યાંજહેન આવવાનાં છે!

મેં ઇન્દુકુમારને જ્યાંજહેનનો પત્ર આપ્યો અને છેલ્લો ઉપાય કહ્યો.

જ્યાંજહેન તૈયાર હોત તો ઝાની રીતે મોટરમાં તેડી જવાનો રસ્તો ઇન્દુકુમારે ગયા પ્રપત્નમાં (મૃણુજપતિ વખતે) સૂચવ્યો હતો. પરંતુ એ રીતે એ સમત નહોતાં થયાં એટલે એ છેલ્લા ઉપાયને છેલ્લે વખતે અજમાવવાનું વિચારતાં એણે મને નવો રસ્તો સૂચવ્યો. ‘અમે અત્યારે કાકા પાસે કપડવંજ જઈએ. એ ઘેર જઈને ખાને કહે કે, જ્યાંજહેનને મુંબઈ જવા દો. કાકા કહેશે એટલે આ ના નહિ પાડી શકે.’

‘એ પાડું, પણ કાકા એટલું કરશે?’ મેં શંકા બતાવી. શંકા આવે તેનું કારણ હતું. જ્યાંજહેનના એ સમા કાકા હતા. આ પ્રશ્ન શરૂ થયો ત્યારે એમણે સંમતિ આપી હતી. લગ્ન વખતે હાજર રહેશે એમ પણ કહેલું. પરંતુ એ ખાનગી વાત ઉઘાડી થઈ જતાં એમણે ડન્ટું કે હવે હું લગ્ન-વખતે હાજર નહિ રહું. જોકે મારી સંમતિ છે જ, પરંતુ એટલી મારી નિર્જળતા માનો.

મેં શ્રી. રામસાહેને નજરે જોયા નથી. પરંતુ એમની આટલી ચોખ્ખી વાતથી મને એ બહાદુર લાગ્યા છે. પોતાની નિર્જળતા કબજામાં પણ ચીરતા રહેલી છે. જો એમણે ખુલી રીતે મદદ કરી હોત તો આ પ્રસંગ જો લગાવો તે ન લગાત. પરંતુ એમણે વિરોધ નહોતો કર્યો એ પણ મોટી મદદ હતી. જ્યાંજહેન જ્યાં જાના એકતા વિરોધે આટલાં હારી જતાં હતાં,

તે દાકાનો વિરોધ હોત તો છેલ્લે છેલ્લે એ જે પગલું ભરી શક્યાં તે ભરી શકત કે કેમ એ સવાલ હતો. એટલે એ રીતે એમની નિષ્ક્રિય સંમતિ પણ ઝાઝી મદદરૂપ નથી. એ કારણે, મેં શંકા જતાની હતી.

ઇન્દુકુમારે કહ્યું : ‘મને ખાતરી છે કે કાકા એટલું કામ તો કરશે.’

મેં કહ્યું : ‘તો જવ. એથી રહું શું ?’

જાને તરત કપડવંજ જવા ઉપડી ગયા.

એ ગયા અને જશભાઈ આવ્યા. મેં છેલ્લી હકીકત કહી. એમને ભાદરણ જવું હતું. મેં કહ્યું — ઇન્દુકુમાર શું સમાચાર લાવે છે તે જાણીને કાલે સપારમાં જાશે. એટલે એ પાછા નડિયાદ ગયા.

રાત્રે આડની ગાડી આવી ગઈ પણ કાંઈ ન આવ્યું. મને શ્રદ્ધા જન્મી કે કાકા જરૂર નડિયાદ એ કામ કરવા ગયા હશે. બાકી જાને જણુ આ ગાડીમાં પાછા આવી જવા જોઈતા હતા.

અને મારી અખબખી વચ્ચે જાને જવાનો વિજય મેળવીને રાત્રે નવની ગાડીમાં જયાગહેનને લેઈને આવી પહોંચ્યા. ગુલામીમાંથી મુક્તિ મેળવવા હચ્છનાર માણસ મુક્તિ મળતાં જોઈએ હરખાય તેટલાં જયાગહેન હરખાતાં હતાં.

અને ઇન્દુકુમારે સાચે જ જાહેનને મુક્તિ અપાવી હતી. કાકાએ તો ચોખ્ખી ના પાડી દીધી. કહ્યું — હું જાને જાહેન ન કહી શકું ! છતાં જણાવ્યું કે, આ પ્રશ્ન હમણાં રહેવા દો મારા ઉપર ઝાડી દો. માગશર મહિનામાં હું પતાવી આપીશ !

હવે શું કરવું, એ નિર્ણય એ જાને વીસ વર્ષના કોલેજિયનોએ કર્યો. કાંઈ ઉપાયે ઘેર જઈ જયાગહેનને તેડી લાવવાં એમ નક્કી કરી જાને જણુ કપડવંજથી સીધા નડિયાદ — ઘેર ગયા. જયાગહેનને ‘કહ્યું કે તમારે મુંબઈ આવવાનું છે — તૈયાર થાવ.’

જા કંઈ ન જોડ્યાં. એમણે રસોઈ કરી. જ્યાં જમ્યાં. અને મેલમાં જઈએ છીએ એમ કહી, ટાઇમથી ટ્રેલવાય વહેણાં, આઠે નડિયાદથી ઉપડતી લોકલમાં જવા એ જ્યાં નીકળ્યાં. જાએ રસ્તામાં પાણીની જરૂર પડશે માટે પ્યાલો લેઈ જવા જયાગહેનને આગ્રહ કર્યો. ‘આવજો’ કહી જાએ સાચે જ મુંબઈ જતાં હોય તેમ સર્વને વિદાય કર્યાં. જયાગહેનને જે રીતે નીકળવું હતું તે રીતે એ ચૂપકાપી નીકળી શક્યાં !

બા બુલાવામાં પકાં એમ માનવા કરતાં એમણે જાણીને આંખ આડા
 ધન કર્યા એમ માનવાનું મને મન થાય છે. પોતાનું હવે કંઈ નહિ વળે
 એમ માની એમણે નમતું મૂક્યું હોય તેમ આ પ્રસંગ જોતાં લાગે છે.
 બાકી શંકા આવે એવા સવાલો આમાં ચોખ્ખા હતા. ૨૦ મીએ મુંબઈ
 રેશને બહેનને લેવા આવનાર લાઇ એ જ સાંજનો નડિયાદ ક્યાંથી આવી
 પહોંચે? ધારો કે તારીખોનો આ પ્રશ્ન એમને ખ્યાલમાં ન આવે. પરંતુ
 સાંજનો આવીને તરત જ લાઇ બહેનને લેઈ જાય એટલી ઉતાવળ મુંબઈ
 સામે જ જવાનું હોય તો પણ શી હોય? દર વખત મેલમાં જનાર લાઇ આ
 વખત આટલો વહેલો રેશન ઉપર શું ધ્યાન જાય છે? આટલી બધી શી
 ઉતાવળ છે, આજે આવ્યો છું તો એકાદ દિવસ રહીને કાલે જગે; એટલું
 સહેજ પણ બા એને કેમ ન કહે?

આ બધો વિચાર કરતાં લાગે છે કે બાએ આંખ આડા ધન કરી
 અવધારદક્ષતા બતાવી હોવી જોઈએ. બીજાને એ કહી શકે કે, મને તો ખબર
 નહિ, મુંબઈનું નામ દેઈને એનો લાઇ તેડી ગયો હતો!

બાના મનમાં શું છે તે તો એ કહે તો ખબર પડે. પણ આ પ્રસંગ
 જોતાં આવી શંકા આવે છે. અને એ સાચી હોય તો એમની એવી એવી થ
 મૂંગી સંમતિ મળી તો કહેવાય! ગમે તેમ પણ લજવાન તેમના હૈયામાં
 વચ્ચે એ સાચું.

એ દિવસે સવારમાં વડોદરાથી રણછોડલાઈનો પત્ર આવ્યો હતો કે, ૨૦મી
 આવી. શું બન્યું તે જણાવશે. અરવિંદની તબિયત વધારે બગડી છે.
 એટલે હું વડોદરા છોડી શકું તેમ નથી. માટે તા. ૨૪ મીએ લખનાં
 આણંદ લાગર રહી શકીશ કે કેમ તે કહી શકતો નથી.

સમાજમાં ખુલ્લી રીતે જેમણે જ્યાંબહેનના પ્રશ્નમાં લાગ લીધી છે, એમની
 મદદ ન હોત તો જ્યાંબહેને પહેલેથી જ ડગ ન બધું હોત, તે પોતે લખનાં
 લાગર ન રહે એ કેમ બને?

બીજે દિવસે ઇન્દુકુમાર અને મૂર્ધકુમાર વડોદરા ગયા. આગલે દિવસે જણાવ્યા
 પ્રમાણે જરાલાઈ આણંદ આવ્યા. રણછોડલાઈ અહીં આવી શક્તા હોય
 તો લખ આણંદ રાખવું, નહિ તો વડોદરા એમ વિચાર્યું. વળી કોઈ વિરોધ
 કરવા આવી પહોંચે અને તેથી જ્યાંબહેનને બી જવાની બીક હોય તો આણંદ
 કરતાં વડોદરા લખ રાખવું એ હિતાવહ હતું.

મેં કહ્યું : 'જ્યાગહેન! હવે એવું બને તો ના નહિ પાડોને?'

જ્યાગહેને શેર બની જતાં જ્યાગ આપ્યો : 'હવે તો જશભાઈ ના પાડે તો. હું કદી ના ન પાડું!'

હું અને જશભાઈ હસી પડ્યા.

મેં જશભાઈને કહ્યું : 'એતલે હવે. બાછ હવે પલટાઈ ગઈ છે. અત્યાર સુધી જ્યાગહેન રૂઢિરૂપી પાંજરામાં પૂરાયલાં હતાં, તે આજથી મુક્ત થયાં છે. અને તમે અત્યાર સુધી જે મુક્ત હતા તે આવતી કાલથી (લગ્ન થયે) તમને એ લગ્નરૂપી પાંજરામાં પૂરશે!'

બપોરે ઇન્દુકુમારનો વડોદરાથી તાર આવ્યો કે જ્યાગહેનને લેઈને અહીં આવો.

અમે ત્રણેય ત્રણુરી ગાડીએ વડોદરા જવા નીકળ્યાં. ગાડી ચિકાર હોવાથી ટિકિટો બંધ હતી. વગર ટિકિટ જવાનું થયું. ગયા વગર છૂટકા ન હતો. વચ્ચે જે દિવસ હતા એમાં બધે ખખર આપવાની હતી. જશભાઈએ કહ્યું : 'વગર ટિકિટ ગાડીમાં આ પહેલી વખત ગેસનું પડશે.' જ્યાગહેને કહ્યું—મારું પણ એવું છે.

મેં કહ્યું : 'અત્યાર સુધી તમે અને વેરાગી હતાં. સંસારમાં પડવાની થડી આપી પહોંચી તે પહેલાં એની માથા તમને વળગવા માંડી!'

આખરે દશેરાએ જ્યાગહેનનું ઘોડું દોડયું ખરું!

વિધિનો પણ કેવો અક્ષય સંન્નિગ છે. આજથી પચ્ચીસ વર્ષ ઉપર આંજાના અને મોમ્યાસા રહેતા શ્રી. પી. ડી. માસ્તરે વિધુર થતાં, જશભાઈના જેવા નિશ્ચય કર્યો હતો કે વિધવાને જ પરણવું. એમની સાથે શ્રી. વિનુમતી-ગહેનનાં લગ્ન ગોડવાયાં તેનું નિમિત્ત બન્યાં હતાં મોમ્યાસાના શ્રી. એ. બી. પટેલનાં પત્ની શ્રી ગંગાગહેન. આટલા વર્ષ પછી એવા બીજા લગ્નમાં હેવટ હેવટ પણ એ જ ગંગાગહેનને નિમિત્ત બનવાનું થયું. જ્યાગહેનને વડોદરામાં એમને ઘેર અમદાવાદી પોળમાં જોતાયાં. અને લગ્ન પછી વિનુમતી-ગહેન વડીલ તરીકે એમને પગે લાગેલાં તેમ જ્યાગહેનને એ જ પગતી અરણ્યજ લેવાનું નિમિત્ત બન્યું!

રૂઢિનું બંધન તોડતાં પોતાને સમાજ શું કહેશે, એ બાકી કહીશું જ્યાગહેને પાટીદાર જાત્રાલયમાં લગ્ન પ્રસંગે નવું જ દ્રશ્ય જોયું. જશભાઈનું

કહિ અનુસાર કોઈ કન્યા સાથે લગ્ન હોય અને કુટુંબીઓ હાજર ગહે તેમ તેમના ભાઈઓ, ભત્રિયઓ, ભત્રિણીઓ અને વિશેષમાં સામાન્ય લગ્નમાં ભાબીઓ હાજર ન ગંધી શક્યા હોત તે પણ હાજર હતા। બી ન કુટુંબીઓ, નાગરિકો અને સગાઓ પણ હતા વૃદ્ધો હતા, મુગ્ધ સ્ત્રીઓ હતા મિત્રો હતા અને માડી મોડી પડવાથી ૫૦-૬૦ વાહેર જીવનમાં કામ કરતા આગેવાનો અને ભાદરણ કન્યાવિદ્યાલયની બહેનો લગ્ન પત્ની ગયા પછી આવી પહોંચ્યા તે વિશેષમાં દરોગાને દિવસે ગિરદીનો પાગ ન હતો, જતા એ હાડમારી વેડી બધા શી રીતે આન્યા હતા, એ કયા સાંભળો ત્યાં એ લગ્ન અગે એમને કેટલો ઉસાહ હતો તે આપોઆપ જણાય.

આ આખા પ્રસંગમાં પૂરેપૂરી મજા આપી રસ લેનાર મનુષ્યોનાં એ નુરમી તરીકે ઉપકા આપ્યો. ‘માડી મોડી હતી તો તમે ગદ્ય કેમ ન લેખ ?’

જણાવ્યું ‘અમે ધાર્યું કે માડી મોડી હતી એટલે તમે નહિ આનો’

‘તમે એવું ધાર્યું જ કેમ ?’

પૂરવિશ કર મહાગજ ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરનાર, સિદ્ધિ ન મળવાને અસાધ્ય દુર્ઘટના ક્યાસની સિદ્ધિ લેખને પણ ત્રીજા વર્ગની મુસાફરી કરવા તૈયાર થયા હતા।

કન્યાવિદ્યાલયની વિદ્યાર્થીનીઓ કહતા વાગી કે અમે તમને કંઈ પગલાંનીશું। અમે લખ ન જોયું એ કેમ આને।

જલ્દગતોનો જ આટલો લગ્ન પ્રત્યે આવશ્યક હતો એવું ન હતું. યુગના લાક્ષણિકતા અને ભાબીઓમાં પણ ઉમંગ હતો જેની ખાતરી પગથીને એક ગતિ મોટાભાઈ - મનુભાઈ - ને જે ગેર ગેરતા જણાઈતી તેથી થઈ ગઈ.

આગેને દિવસે એ જગમગદનને મનાદ આપી હતી કે જણાવ્યાના બાદ એટલે તમારે લગ્ન પછી તરત ભાગ્યે જોમોના આરીવાં લેવા જવું બીજાના માર્યા તમે જો તરત ભાદરણ નહિ જવ તો પછી ભવિષ્યમાં જતા પગ ભાગે પડશે.

પગલું મારી એ સનાદ ત્રીજાગેને ભાગ્યે જવાની હિંમત જવામહેનમાં ન હતી એમણે કહ્યું ‘જેકામ ત્યાં જવાની માગી દિંમત નથી’

અને બીજો જ દિવસે, એક રાત્રિ જ મનુભાઈને ઘેર રહેતાં, કુટુંબનો પ્રેમ જોતાં એમનો સંકોચ દૂર થઈ ગયો. મને કહ્યું : 'આજે સાંજે અમે લાદરણુ જઈએ છીએ !'

મેં કહ્યું : 'ચાર મહિના સમાજથી ફેડામાં ઠર્યાં, તે એક દિવસના અનુભવથી લાગ્યું' ને કે એ લય ખોટો હતો ?'

જવાબદેન : 'મેં નહિ ધારણુ' કે જયભાઈના લાઈઓ - લાલીઓ અંતરથી પણ આટલાં સંમત હશે !'

લાદરણુમાં પણ એવો જ આવકાર મળ્યો. બા તૈયાર હતાં જ. પરંતુ ગામે પણ એ લખને બીજાં સર્વ લખ જેમ આવકાયું. ઘેર ઘેરથી ચાપણી નિમિત્તે આમંત્રણ મળ્યાં. એપાંચ વૃદ્ધ ડોશીભાઈઓ પણ દિલ ખોલતાં કહ્યું કે 'ગાહુ જ સાઈ' ક્યું. બાળવૈધવ્ય પાળેલી આધેડ સ્ત્રીઓએ કહ્યું : 'શું દુઃખ છે તે અમને ખગર છે. તમે જે ક્યું' તે સાઈ' ક્યું' છે.' મુધારાના વિચારોને ન સમજતા, પણ ઘરમાં બહેનદીકરીનાં દુઃખ જોયેલા વૃદ્ધોમાંથી પણ આવકાર મળ્યો : 'મારા ઘરમાં દીકરી બાળવિધવા હતી. એના દુઃખનો પાર નથી. તમે જે ક્યું' તે સાઈ' ક્યું' છે !'

છવનમાં આનંદ આનંદ અનુભવતાં તા. ૩૦ : ૧૦ : ૪૭ના રોજ જવાબદેન લાદરણુથી મને પત્ર લખે છે તેમાં જણાવે છે કે, લાદરણુમાં આવણુના વરસાદની જેમ અભિનંદનનો વરસાદ અમારી ઉપર વર્ષે છે !

એના જવાબમાં મેં પત્ર લખ્યો તેમાં જણાવ્યું કે, એ અંધું પાણી ક્યાંથી વરસે છે તે જાણે છે ને ? દસ વર્ષની જયભાઈની સેવામાંથી જે પરસેવો પડ્યો છે તેની પરાજ ચક્રિ લોકોના હૈયામાં વાદળ બંધાયો છે. અને એ આજે તમારા ઉપર વરસે છે માટે એ વાદળ લોકહૃદયમાં વધુ ને વધુ બંધાય તેવું તમારું દંપતિ છવન સેવાભાવિ નીવડે, એ જ પ્રભુને પ્રાર્થું છું.

વિના - એણી - લવાજમ ફંડમાં મદદ

જેરજેરાથી શ્રી. ગોરધનભાઈ એસ. પટેલ, રૂ. ૭, છગછગાથી શ્રી. ભાદલાલભાઈ સી. પટેલ, રૂ. ૬, નાધરીખીથી શ્રી. મનુભાઈ ધનજીભાઈ પટેલ, રૂ. ૫, કલકતાથી શ્રી. એ. સી. પટેલ, રૂ. ૪ અને મુંબઈથી સોમાભાઈ છગાભાઈ પટેલ, રૂ. ૨, મળ્યા છે. જે સાચાર સ્વીકારી તે ખાતે જમા કર્યા છે.

[૧]

[તા ૬ ૩ '૪૭ના રોજ નવિયાદથી શ્રી જ્ઞાણહેને પિતાને પોતાના પુનર્વર્તન અંગે મજૂરી માગતો પત્ર લખ્યો સાથે એમના પિતાઈ કાકા શ્રી રણુછોડલાલ જે દેસાઈએ પત્ર લખ્યો અને તેનો જવાબ કાકાને આપવો મારે શ્રી જ્ઞાણહેને જણાવ્યું હતું સાથે બાની પણ મજૂરી માગી હતી એના જવાબમાં પિતાએ મજૂરી આપતો પ્રથમ પત્ર લખ્યો]

મોખ્યાસા

ગુરુવાર તા ૧૨ ૬ '૪૭

ભાઈશ્રી ગુણોડસાઈ,

તમારો ગનિરૂટ પત્ર તા ૬ ૬ '૪૭નો મળ્યો વાચી આનંદ થયો જ્યાં જામત તમને મજૂરી આપતો આજે તારૂં કયો છે, તે મળ્યો હશે જ્યાં સગથી મેં ઘણો વિચાર કરેલો અને તે અઠી હતી ત્યારે પ્રસન્નો પણ કરેલા મારી અભિવ્યક્તિ મુજબ તમારે પત્ર મળવાથી ખરેખર આનંદ થયો છે મારી સંપૂર્ણ સમતિ ન પાડવાનું થશે તેની મોં પગવા નથી જ્યાં મુખી સાય ગોરુજી હુ ઈન્દુ છુ પત્રીથી લેવેને ગંધી દુનિયા દુસ્મન બને

આ લગ્ન જનતી તમને પત્રની દેશ તમે યોગ્ય ગોઠવવું કર્યો અને મારું કાર્ય પાટ બેતાગશે તો હુ તમારે ઉપર ગ્રાન્ડની સુધી નહિ જૂનું જરા પણ આશિર્વાદ આપમે તમ ન આ સંસ્કાર્યમાં ઈવગ તમને સહાય કરે એની પ્રાર્થના કરું છું

આમા માગ સિવાય કોઈની નમતિ માગવાની જરૂર જોતો નથી તેની જાના આગળ આ વિવાન બહેન કરી નમમી આધિ નહાના હુ તૈયાર નથી કાર્ય થઈ ગયા પત્રીથી સમજવડી લેવાગ માનને તો હીમ, નહિ તો મને પગવા નથી

આશુદ પાત્રીદારના તની, શ્રી પેટલી ૨ માગ મિત્ર છે જાણ પણ જામનમાં તેમની સલાહ અને સહાય લેના સચેત્ર ગળગો નહિ વળી વાટાપાટો મારે મધ્ય રથગ તરીકે આશુદનો ઉપયોગ શઠ નકે

આ બાળક કદાચ એંદાય અને ઘર આગળ તેથી જવાને ત્રાસ થાય તેમ લાગે તો તેને તમારે ત્યાં લઈ લેશો અમર તો બીજે રાખવાની ગોઠવણ કરશો.

લાઇ રામલાઇ તો સંમતિ આપશે જ અને યોગ્ય મદદ પણ કરશે. તેમને ભુદો પત્ર લખતો નથી. પણ જરૂર પડ્યે આ પત્ર બતાવસી.

ઈશ્વર આ કાર્યમાં નમને સહાય કરી યશ અપાવે એવી ખરા દિલની પ્રાર્થના છે.

રણછોડલાઈ માતીલાઈ દેસાઈ
ના શુભાશિષ

[૨]

[કેઈ વિનસનેલીના લખત્યાથી શ્રી જ્યામહેન નિર્ભળતાને લીધે લગ્ન કરવા ના પાડે છે. એમના મનમાં ઊંડેલી શંકાઓ એ શ્રી જસલાઈને પહેલી મુલાકાતમાં પૂછે છે. એ ઉપરથી ને છાપ પડી હોય છે તે જણાવતો પત્ર શ્રી જસલાઈ પોતે મોઆસા લખે છે, અને પોતાના તરફથી ને ખુલાસા કરવાના હોય છે, ને એમણે શ્રી જ્યામહેનને કબજા કરેલા હોય છે. ને પછી પિતા આ પત્ર લખે છે.]

મોઆસા,

મંગળવાર, તા. ૧ : ૭ : ૪૭

ચિ જવા,

ગઇ કાલે તારા કાકાનો અને શ્રી. જસલાઈનો, બંને પત્રો મળ્યા. વિચારોમાં આગકાલ મે કોંઈ પણ ગુમાવી છે મારે નિર્ણય તો અડગ છે. અને આ મુલ કાર્ય જલદી પતી ગય એમ ઈચ્છું છું.

તારે માટે મુખી યવાનો બીજને કોઈ માર્ગ હું જોતો નથી. અને ઈશ્વર પ્રેરીત આવી પડેલી આ તક તું નગજાઈને વરા થઈને જતી કરીશ તો, મને લાગે છે કે, તારી જિન્દગીમાં કદી પણ સુધરી ન શકે એવી હિમાલય જેવડી તે બૂલ થશે.

સમાજનો કે કુટુંબનો કાંઈ ડર કે શોચ અસ્થાને છે. ધર્મ અને કર્તવ્યની દૃષ્ટિએ તારે યોગ્ય સાથી મેળવી લેવો એજ ઈચ્છુ છે.

સમાજનો આત્મચુર્ગ-ગાતી અને વિચારકર્ત્ત્વ તો આ મુલ કાર્યને પધ્ધતી લેશેજ. હલકા લોકો બે દિવસ વાત કરીને થાકી રહેશે. તારાં લાઈબહેનોના હિતને પણ કંઈ આંચ નહિ આવે એની ખાતરી રાખજો. કેમ કે સમય હવે ઝડપથી ગદલાઈ રહ્યો છે. 'ધર્મક્ષેત્રે-કુરુક્ષેત્રે' અર્જુન જેવાને

પણ વિચાર થયો હતો. અને તે ઉપર ‘અશોચ્યાન - પશોચસ્ત’ પ્રતાવાદાંશ ભાષ્યે - ‘શોચ નહિ કરવા યોગ્યનો તું શોચ કરે છે અને જાનીઓને નહિ શોચે તેવાં કહાપણનાં વચન બોલે છે’ કહીને કૃષ્ણ ભગવાને ગીતાબોધ કરેલો. તું પણ તેમ જ કરે છે.

૧. શ્રી. જયભાઈની તબિયત નબળી હોવાને કારણે લગ્ન કરતા ન હતા એ ભ્રમ કાઢી વિદ્યસંતોષીએ ભગવ્યો લાગે છે. એમાં કાંઈ કહેતાં કાંઈ વળૂંદ નથી.

૨. બાદરણમાં સત્કાર થશે કે નહિ તે પ્રશ્ન તારી નિર્જળતા સૂચવે છે. ને કે શ્રી. જયભાઈ જણાવે છે તેમ તેમનાં બા, ત્રણ ભાઈઓ અને બાલીઓ તો સંમન જ છે. એટલું જોઈ નથી. બાકી આવું પગલું ભરતાં આખી દુનિયાનો વિરોધ અને સામનો હિંમતભર કરતાં પણ ન અવ્યકાતું જોઈએ.

૩. નડિયાદ સ્થળ બદલવાનો તો તેઓ ઉદાર દિલથી સ્વીકાર કરે છે પણ તેમ કરવાની પણ મને તો અગત્ય લાગતી નથી. શુભકાર્ય - શુભ આશયે કરતાં જગતી દયાવાની જરૂર શી? માથું ઊંચું ગળીને કરવાની હિંમત જોઈએ.

૪. તેમના અને તારા સંસ્કારોમાં આજ અને જમીનનો ફેર આ છે: સ્ત્રીકારેલા આદર્શને - એક કહેતાં એકવાશી મને તે સંસ્તેગોમાં મળી રહે છતાં ૫ - તેઓ વગળી રહ્યા છે. અને હરિજન પ્રવૃત્તિ અને સેવાનાં કાર્યો એ તો તેમના છવનમંત્ર છે. આદર્શો મારે મને તેવા ભોગ આપવા તેઓ તૈયાર છે. મારે મન તો તે વીરપુરુષ જ નહિ પણ દેવ છે - અને પંદનીય છે. તારા સ્વભાવને આ ન મને પરંતુ સાચો શ્રેયસ માર્ગ માત્ર તે જ છે. નહિ કે સમાજમાં ફરિ અનુચાર કરવું - મદાલવું. એમનો રંગ તને જો લાગી જાય તો તારું છત્ત સાર્થક થઈ જાય. એટલે હરિજન પ્રવૃત્તિ કે સેવાભાવને આડે આવવું એ નીચ કાર્ય છે. જીલટું તારે તો તેવા શુભ કાર્યોમાં સાથ, સહકાર અને અનુમોદન આપી તેમને ઔર પ્રેરણા આપવાની તત્પરતા બતાવવી જોઈએ.

તે આત્મા આપવાનો જ મને અધિકાર હોય તો હું તને આ સ્વયં આલીને આવેલી તકને તરત જ વધાવી લેવાનું કહું. પરંતુ તું હવે એટલી નાની તો નથી જ કે તારા પોતાના હિતનો તું સ્વતંત્ર રીતે વિચાર ના કરી શકે. એટલે એ બાબત આખરી નિર્ણય કરવાનું તારા ઉપર છોડી દઉં છું.

બાકી મારું મન સાક્ષી પૂરે છે અને મને શ્રદ્ધા છે કે આ કાર્યથી તારું કલ્યાણ જ થશે - શ્રદ્ધાવાન લખતે ક્ષત્ર -

એટલે ફરીથી કહી બનઉં કે, આ સુભાગી તકને તું પ્રમાદ કે નિર્જન વિચારોથી ગુમાવીશ તો તને તારી જિંદગીમાં ફરીથી એવી બીજી તક મળવાની નથી, અને તેથી જ આ તક તું સદર્પ ઝડપી લે એમ હું ખરા દિલથી ઇચ્છું છું.

ક્ષુદ્રમ્ હૃદયદૌર્ભયં ત્યક્ત્વોત્તિષ્ઠ પરંતપ શ્રી કૃષ્ણે ગીતામાં બોધ્યું તે હું તને પણ બોધી હૃદયની નિર્જનતા તણ દઈને હિંમતભર અડગ ડગ ભરવાની સલાહ આપું છું.

પછી તો જેવી તારી મરજી.

કાંઈ પણ સંબોધોમાં - તારા સુભાગ્યમાં કે દુર્ભાગ્યમાં છવીશ ત્યાં સુધી હું તારો પિતા છું અને રહેવાનો. એટલે તારા કાંઈ પણ નિર્ણયથી મને તારા ઉપર - મારી દીકરી ઉપર રોષ તો નહિ જ અદે તેની ખાતરી રાખજો - હૃદયને દુઃખ તો થાય એ જુદી વાત છે.

મને લાગે છે કે, તને મારી ઉપલી સલાહ ગમશે જ - એજ.

બાપુના-શુભાશિષ

[૩]

મોખાસા,

તા. ૧૭ : ૭ : ૪૭

શિ જયા,

તારો તા. ૯ : ૭ : ૪૭નો પત્ર મળ્યો.

મેં તને આગલા પત્રમાં વિજતવાર બધું સમજાવ્યું હતું. છતાંય તું તો એ ને એ જ કાઢી કાઢી વાતો કરે છે હવે વળી ધર્મજ (સાસરી પક્ષ) ની લાગણી બતાવે છે. એ તારો બોરો મોહ છે. કાંઈ કહેતાં કાંઈ તને સુખી કરવાનું નથી. નકામા લાગણીવગ્નથી કંઈ વળતું નથી. તારો ઉદ્ધાર તારાથી જ થાય તો થાય, બીજાથી નહિ એ ચોક્કસ માનજો.

ઉદ્ધરેદાત્મયનાત્માનં !

એટલે તારા હિતનો, તારો પોતાનો જ, તારે તો વિચાર કરવો જોઈએ. કૃત્રિને તોડતાં ધર્મજવાણાનું શું થશે, તેઓ શું કહેશે, માનશે કે નહિયાદ-વાળા - તે જો - તેમાંના કાંઈ તારા સાચા હિતમાં કંઈ ફરી શકવાના નથી જ તો - પછી તને તેમના મોહ શા ? માટે વિચાર કરી નિર્ણય કરી લે. પછી ગમે તો આ પાર કે પેલી પાર.

કાંઈ પણ જનનું હું તને દયાણુ નથી કરતો. રાજાખુશાચી આનંદ અને હિંમતથી આ કાર્ય તારે કરવું હોય તો કરવાનું છે. કાર્ય પતી ગયા

મુઠી છાતી પથ્થરની બનાવવી પડશે. પછી તો કોઈ તારું નામ દેવાનું નથી. થોડા દિવસ બધાને લાગશે. પછીથી બૂલી જશે. સંભવ છે કે તેં સારું જ કંઈ એમ પણ અંતરથી તો માને, પણ બહાર ના બતાવે. એજ આપુના શુભાશિષ્ય.

[૪]

મોખ્યાસા,

સોમવાર, તા. ૨૮ : ૭ : '૪૭

ચિ. જયા,

ગઈ કાલે વડોદરાથી તારા રજીડોકકાકાનો પત્ર મળ્યો. મારી ગેરહાજરીને લીધે તેં ના પાડી છે અને હજીયે તને ફરીથી વિચાર કરવા એક માસની તક આપી છે, એમ મને છે.

પહેલાં તો તને એક ખુશખબર આપું. તારાં કાશીજાને 'પાટીદાર' અને ખાસ કરીને શ્રી. જશભાઈના લેખો વગેરે વાંચી સહજાવતો હતો. વાતવાતમાં મેં કહ્યું, 'બધી જાગૃતો વિચાર કરતાં જવાનાં શ્રી જશભાઈ સાથે લગ્ન થાય એમ હું તો ઇચ્છું. પણ માગ્યો તે - જ્યાં પોતે ન કહે ત્યાં મુઠી એને પૂછાતું નથી. અને તેવી જ રીતે કદાચ જ્યાંને ઇચ્છા હોય તો પણ મને પૂછનાં સંકોચ થતો હોય. પણ જે જ્યાંનો વિચાર બહુવા મને તો આ કામ થઈ જાય. તારાં કાશીજાએ તેમની સંમતિ આપી અને તે વિષે તારા સારાકાકા (સગા કાકા શ્રી. રામભાઈ) મારફતે - તેમની પણ સક્ષાત્ હોય તો - તારી મરજી બહુ લઈને યોગ્ય કરવું, એમ મને મૂલ્યવ્યું છે.

એટલે હવે અનાયાસે તારાં જાની સંમતિ પણ મળી ગઈ છે. તારાં જા જેવાં તદ્દન જૂનવાણીની સંમતિ એ તો જરૂરજ આશ્ચર્યજનક ઘટના કહેવાય. અને ખીણ જાગૃતું મારી દીકરી હોઈ, ફક્ત રૂઢિનાજ વિચારોએ નાદિમત જાની, ઘરડી કોશી જેની કીલીદસ યઈ ગઈ છું' બહુ, મને તેથીય વધારે આશ્ચર્ય અને દુઃખ થાય છે. શરમ આવે છે.

મારી ગેરહાજરી એ તો તારું એક ગહાતું માત્રજ મને લાગે છે. મારે નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થવાને હવે જે વરસંજ જાગી છે. હું દેશમાં અત્યારે આવું તો પાછો આવેલા પછી મને મોખ્યાસાને બદલે ખીજે પણ મૂકી શકે. આ આખું વસાવેલું ઘર અસ્તવ્યસ્ત થઈ જાય. અને સિનિયર મુઠી બહુવાની નવે મળે અનુકૂળતા ન હોય તો તારાં લાઈગહેતોનું બહુવાનું પણ જાય.

એવા સંનેગોમાં મારે એ વરસ વહેલાં નોકરી પણ છોડવી પડે. એ અધું
 જોતાં તું તેવો આગ્રહ ન રાખું તો સારું. અને છતાંયે જો તું ખાતરી
 આપતી હોઈ કે હું દેશમાં આવું તો તું આ કામ કરીશજ તો, જો કે
 રૂબરૂ મળતી મુશ્કેલ છે તો એ ગમે તે ભોગે રૂબરૂ માટે ધમપછાડા કરીને હું
 દેશમાં આવું.

એટલે આ બધાંનો વિચાર કરીને તું મને જવાબ આપજો.

આ વિષયે હવે આ છેલ્લો જ પત્ર માનજો. હવે હું તને -તે- વિશે વધુ
 લખીને હેરાન નહિ કરું. જે તે નિશ્ચય કરીને રણછોડકાકાને અને મને
 ખબર આપજો.

તારે હજી આખી જિન્દગી કાઢવાની છે - રડાફટામાં, શોકમોહમાં,
 હૈયાફાટ અસાંતિમાં, હાવવરાળમાં - અને તું ગમે તેવી શુદ્ધ અને સંયમી
 હોઈ તો પણ આ નકરી બેશરમ દુનિયા તો તને હમેશાં શંકાની દૃષ્ટિએજ
 જોશે. તને નહિ જ પવા દે. અહીંનો દાખલો તો તું જાણે છે. બિચારીને
 શાંતિથી રહેવું ભારે પડ્યું અને આખરે હવે પરણીને સુખશાંતિમાં રહે છે.

આ બધાની મતલબ એ નથી કે હું તને અમુકજ કરવાની, ફરજ
 પાડું છું. ફક્ત મારા અનુભવે તને યોગ્ય સલાહસૂચન માત્ર કરું છું. બાકી તું
 દુઃખી હોઈશ તો તેથી વધારેમાં વધારે દુઃખ મને જ થવાનું છે; તને સુખી
 જોઈ મારી આંખ ફરશે અને શાંતિ થશે. તું જાણે છે કે, તારા બધાં
 ભાઈબહેનોમાં એક તારા ઉપર કંઈક કુદરતી મને પહેલેથી જ વધારે
 વડાલ છે.

તારા નિશ્ચયની આડે જો માત્ર ફટિંગધનનો જ વાંધો આવતો હોય તો
 તો તારે તે બધન હિંમતથી તોડીને ફગાવીજ દેવું જોઈએ, એવો મારો
 ખાસ આગ્રહ છે. અને જો બીજું ગમે તે કારણ હોય તો તારી મરજી વિરુદ્ધ
 કંઈ પણ કરવાની ફરજ પાડતો નથી, એટલું જ નહિ પણ તેથી તારે સહન
 કરવું પડે તેને માટે યોગ્ય ઉપાય અને તારી મરજી મુજબ કાંઈ પણ સરળતા
 કે અનુકૂળતા હું કરી આપીશ, એની ખાતરી રાખજો. પણ તું દિલ ખોલીને
 વાત કરે તો સમજણ પડે અને કંઈક થાય. માટે શાંતિથી વિચાર કરજો
 અને બહારાઈશ નહિ. એ જ.

આપુના સુભાશિય

[૫]

[શ્રી ન્યામહેન ફરી સમત થયા હોય છે. લગ્ન ફળ્યુ નયતિ ઉપર નક્કી કર્યું હોય છે. તેમા દાદીમા રહે છે અને એ ખાઈશ એમ કહે છે એટલે ના પાડે છે. અને એ અમે પિતાને તા. ૧૦૯: 'જીના રોજ એ પત્ર લખે છે. તેમા જણાવે છે કે, આ કાર્ય કંવામાં ઘણી તકથી છે. આ એક નવો રસ્તો આપણા સમાજમા છે આપણો સમાજ તમને કે મને બિના પણ નહિ રાખે. વાત પણ ઘણી જગ્યાએ ચર્ચાઈ છે. જધાને મુશ્કેલીમા નાખવા કરતા મારી આ સ્થિતિ સારી છે. માગ મનમાથી જ આ વાત કાઢી નાખીશ ને એક પ્રભુભક્તિ પડીગ. આમ ન્યામહેન જે પત્રમા ફરીથી પિતાને ના જણાવી દે છે.]

મોખ્યાસા,

તા. ૬ ૯: '૪૭

ગિ. જયા,

‘આપણો સમાજ તમને કે મને બિલાં નહિ ગહેવા દે’ એ ખાંકિ હવે તુ રૂઢિને માન આપવાનું જણાવે છે તો લખે તારી મરજી. પણ મને તો અનુભવ છે કે જે લોકો રૂઢિને અનુસરે છે તેમની પણ ઉમંગલાયક ૨૫-૨૫ અને તેથી વધારે ઉમંગની દીકરીઓને અને તાગ જેની કમનસીબ હોકરીઓને દોકરેજ ચઢતુ પડે છે. જે પૈસા હોય તો પરણે-ન હોય તો ગમે ત્યાં લાકડે માઢકુ ગોડવાદને દુખમા દિવસો ગુજારે-ન સહન થાય તો મરે. સમાજ હોકરીઓની આવી કંઈ કંઈ છે. વળી માગ જેવા પાય દીકરીઓના ગાપનું સમાજમા કેતુ આન હોય છે તે હું જાણુ છું. એટલે હવે એ સમાજમા મહાવવાની કે રૂઢિઓને અનુસરવાની મને તો દોષ અપેક્ષા નથી ૯-૬ પણ માગ જ વિચારનો છે. એટલે માગ ઘરમાં તમને જધાને જેને જાતિના મોહ હોય તેઓ યોગ્ય લાગે તેમ વર્તે, રૂઢિઓને અનુસરે. અમે ગાપનીડરે તો નાતવહાર ગહેવામા જ સવાગતી માનવાવાળા અને તદનુસાર અમે-હું તો ખગે જ-વર્તવાનું નક્કી કર્યું છે

‘વાત પણ ઘણી જગ્યાએ ચર્ચાઈ ગઈ છે’ એમ તુ લખે છે. વાત ઉવાડી પડતા વધારે ચર્ચાગ્રસ્ત થાય જ. અને તેને પ્રસંગે તુ નફાતોટાનો દિસાગ જણવા બેસે છે પણ તે ય તને જણતા આવડ્યો નથી ગમજ્યા (સાનુ) માગકે વાત ચર્ચાઈ ગઈ. લોકોને પૂછી જાગ તો ના જ લેાય એટલે જે થોડું ઘણું જણવા મળ્યું હોય તેની ગમે તેમ ખૂટતી કડીઓ મેળવી, વાતમા મીઠું મગચુ બબગની વાતનું વતેસર દરવાના અને ગમે તેવા ગપગોળા-કપનાના મોઢા મેકામ દોઢારી, કાળલીઓ ફૂગી ગણ થવાનો યોગ્ય મોક્ષ મળ્યો

તારી ધર્મજ - નડિયાદની આબરૂના કાંકરા થવાની તને જે ખીક હતી તે તો થઈ જ ગયા. અને હજી જગતની નંદનત્રીશીએ ચઢીને ફજેત થવાનું હોય ત્યાં છે. વળી તારા આગિય વિષે પણ લોહિત ખરી ખોટી વાતો ફરવાનું નહિ ચૂકવાના. એટલે તે લગ્ન કર્યું જ હોત અગર હવે કરું તો તો લોહિત જે જ દિવસ વાત કરીને વિરામે. પણ હવે તો તું છવીશ ત્યાં સુધી નિંદા કરશે, મેંભાં મારશે. એટલે તારે તો ડાણું જોઈને ડોર બનવાનું.

તારી જગાએ હું હોઉં તો - આવે પ્રસંગે ખુલ્લે ખુલ્લી રીતે હિંમતથી વિરોધીજાને, સમાજને અને આખા જગતને પડકારીને કહું કે, દીકરાઓ, મેં પરણવાનો નિર્ધાર કર્યો છે. અને જગતની કાંઈ પણ શક્તિ મને મારા નિશ્ચયથી ચલાવમાન કરી શકશે નહિ. મને તો આમ બળવો ફરવાની મજા આવે.

મારી કુળની વ્યાખ્યા તું જાણે છે. હું ફરીથી કહું - હું નાનો હતો ત્યારે ધર્મજ ખડોસાજમાં જોશિદાની ગાદી બનાવી દાદાને કહેતો - 'દાદા, દેસાઈ આમ ગાદી ઉપર બેસે.' એટલે હું જન્મે 'દેસાઈ' હતો એ ખરું. પણ ૧૨૫૫ પછી સાત્તરીમાં જમાઈને 'પટેલ' કહેવાનો ગિવાજ ફં એટલે 'દેસાઈ'નો 'પટેલ' થઈ ગયો. બાકી હવે તે તમને બે દીકરીઓને ગિવાજથી વધારે પરણે આપી. પરણાવવી પડી એટલે 'પટેલ'માંથી 'કણબો' થઈને પૂરું થયું! અને હું એકલો જ નહિ પણ પરણે આપીને છોડીને પરણાવતી વખતે ગાહે તો 'દેસાઈ', 'અમીન' કે ચમરખંધીનો બેટો હોય તો તેને પણ શું 'કણબો' નથી થવું પડતું, આપણા સમાજમાં?

હાલે હું 'કણબો' જ રહું. પણ મારાં છોકરાંએ શું થવું તે તેમના પુરુષાર્થ ઉપર અવલંબે છે. એટલું તો ચોક્કસ જ છે કે સમાજની કે ફિઝિયોની પરવા ફરનારને તો કણબા જ થવું પડવાનું.

જાસ લેવા જવું અને દોણી પાછળ ગ્રાખરી એ મને ન ગમે. એટલે તારા સંગથી જ્યાં પત્રવ્યવહાર મેં શ્રી. પેટલીકરને ચોખ્ખા લાગે તેમ છાપવાની પરવાનગી આપી છે. એટલે મેં તો ઉધાડો પડવાનું નાકી કર્યું છે. આબરૂના

* શ્રી. જયાજહેને ચોખ્ખી ના પાડી દીધી ત્યારે મેં શ્રી રણછોડસાહેબને પત્ર લખ્યો કે, કેમેદ તો એવી હતી કે લગ્ન પત્યે તમારા પત્રો 'પાટીદાર'માં છાપીશ. પણ લગ્ન બંધે રહ્યું, એટલે નામદામ વગર એક પિતાના પત્રો તરીકે એને છાપું તો તેમને વધે છે! એના જવાબમાં એમણે લખ્યું કે, મને વ્યવહારમાં કંધાડી બાજુ રમવાની ગમે છે. એટલે નામદામ સાથે છાપશો તો પણ મને વધે નથી. એ વખતે શ્રી. જયાજહેન હા પાડશે નેમ ન હતું. —તંત્રી

પ્રકર થવાની બીક જેમ તને મુઝવણ થાય તેમ મારો બીજા હોકરને ન મુઝવું પડે એને સારુ એ બે કાંકડા બાકી હોય તે પણ ગરીબ સમાજ ઉપર ફગાવી દઇ મુક્ત થવું—આજીવ માનવી જનતું હું વધારે પસંદ કરું છું.

તારો લગ્ન થયાં હોત તો હું આજીવ માનવી તરીકે જાની અક્કડ ગાંખીને અપરાધી સમાજને પડકારવાની મારી અલિલાયા પૂરી કરત. હજી શું નામી ગયું છે? તારા સિવાય તો હજી તમે બધાં મળીને આદ જણ્ય હો. એમાંનું એકાદ પણ મારી અલિલાયા પૂર્ણ નહિ કરે!

હવે તો તને યોગ્ય લાગે તેમ કરજે. ઈશ્વરલક્ષિતાના વેશ કાઢવા નાકામા છે. તેને માટે તું લાયક નથી. હવે તો રૂઢિના ક્ષવામાં પડી સડજે અને આખરુ સાચવજે.

‘તું લગ્ન કરીશ તો લોકો માત્ર એ જ દિવસ ગૂંચપૂંચ વાત કરી થાકીને વિરમે. અને ખુદશી રીતે તો તને અલિનંદન આપે. હવે તો વાત અચાંધ એટલે તેઓ ઉઘાડે હોગે તને ના સંભળાવવાનું સંભળાવશે. અને સાગં સમજી માણુમો પણ તારી નિર્જનતા ઉપર દયા ખાશે અને તિરંદાર કરશે. તારી નિર્જનતાનું વાસ્તવિક પરિણામ તારી અપકીર્તિ અને નિંદા સિવાય બીજું કંઈ નજર સમક્ષ આવતું નથી.

ઈશ્વર ભજનનું, ક્યાકિર્તનમાં જઈને સાધુડી થવાના તને કોડ હોય તો ભલે, પણ સમન્ત્યા વગરનું તે ગયું તો તારા આત્માની અધોનતિ કરજે. ‘ત્યાગ ન ટકે રે વૈરાગ્ય વિના’ એ ભજન વિચારી જજે. ગીતાજી તો તને મારે છે. તેમાંથી પણ સારુ ખેંચાય તો પ્રાપ્તજે. સમન્ત્યા વગરનાં આવા ઈશ્વર ભજનનાં ધર્તિગ ના તો તારા ફેલતું કે આત્માનું કપ્પાણુ કરી શકશે.

અહીં હતી ત્યારે તું મને મર્મમાં ઘણી વાર રહેતી, ‘મોટા લેખ તો સુધાગના લખો છો. એમાં શું વળ્યું? ધરમાં જ સુધાગ કંગાને’ એ ગયું કયી જયા કહેતી હતી? એ ને એ જ જયા ફરીથી માનવી ચક્ષુ કે ના, આપુછતો થાંક નથી!

હવે તને યોગ્ય લાગે તેમ કરજે. ઈશ્વર તારું કપ્પાણુ કરે. એ જ આપુના શુભાશિષ્ય

[૬]

[તા. ૧ : ૯ : '૪૭ના રોજ શ્રી જ્યાજહેન પિતાને ના લખી દે છે. એ નિર્ણય તો તે રાત્રે જ બદલે છે. લાઇને હા પાડી, પોતાનાં કપડાં આપી આજુદ મોકલે છે. પરંતુ બા એમને આકરો શાપ દે છે—વૈધવ્યનો—એટલે તે હિંમત હોતી નથી છે. બા જેવટ હા—ના ન કહેતાં એમની હપ્ત છેડે છે. જલુ' હોય તો ય અને ન જલુ' હોય તો ય. પરંતુ કંકાસમાં એ ધર છાડતાં નથી. એટલે એ રિયતિ જલુજ્વલો પેત્ર એ પિતાને લખે છે. તેના જવાબમાં પિતા નીચેનો પત્ર લખે છે.]

મોખ્યાસા,

તા. ૧૪ : ૯ : '૪૭

ચિ. જ્યા,

તારો પત્ર મળ્યો. ઇન્દુનો અને શ્રી. પેટલીકરના પણ મળ્યા. બાએ તને આકરો શાપ આપીને તારું દિનારે આવેલું વહાણ લાગ્યું? પણ તેં લાગવા શા માટે દીધું?

બાના શાપ લાગતા હોત તો દુનિયા ગંધી વળી ગઈ હોત. બાએ મને ય કાગળ લખ્યો છે અને મને, તારાં બાને અને તારાં બધાં લાઇબહેનોને શાપ આપ્યા છે. પણ મેં તો એ બધા શાપોનો હસતે મોટે સ્વીકાર કર્યો છે. બાને પણ બાએ કાગળ લખ્યો છે. તેમની પાસેથી લેઇને વાંચજે.

શાપ આપે કે ના આપે, ટાઇના શાપ લાગતા નથી. અને લાગે તો પણ નિંદ્રામાંથી ડગવાનું તો મોતથી ય જૂડું છે. બાના શાપની તને બીક લાગી? ત્યારે તેં મહાત્મા ગંધી, સરદાર વલ્લભભાઈ અને દરબાર ગોપાળદાસ જેવા ઈશ્વરી અવતારોની શુભેચ્છાઓ અને આશીર્વાદોનો ખ્યાલ કેમ ના કર્યો? અને હવે તો તારે આ રિયતિમાં રહેવું એ નરકમાં રહેવા કરતાં ય જૂડું છે.

અહીં પણ વાતો આવી ગઈ છે. લેટિ ગૂસપૂસ વાતો કરે છે. અને માફ કામ નબળાઈથી જ અપૂરું રહ્યું એટલે લોક કહે એ ય નીચું માથું કરી સદન કરવું રહ્યું.

તને કંઈ પણ દબાણ નહિ કરવા બધાને લખી દઉં છું. પણ તું બહારાઈ ગઈ છે, મજાઈ ગઈ છે એટલે વિચાર ન કરી શકે. છતાં ય શાંતિથી ઈશ્વરનું મનન કરીને વિચાર કરજે. અમે બધા તો હજી એ ઈશ્વરી બીજે કે ઈશ્વર તને સારી જુદિ આપે.

તું નહિયાદ છોડીને ઇન્દુ ગોસ્વયી ઉરે ત્યાં બીજો જ. અગર અંધેરીમાં ઘર મળે તો ઇન્દુની સાથે રહે. અને શાંતિથી વિચાર કર. તને યોગ્ય લાગે તો પછી હા પાડજો.

પછી કંઈ ન જ ડરવું હોય તો અહીં પાછી આવતી રહે.

તારી જગાએ હું હોઉં અને આટલી મુશ્કેલીમાં કંઈ વિચાર ન કરી શકું તો, હું તો વિચાર કરવાના જ માંડી વાળીને મારી નાવતું સૂકાન એક જ હિંતચિતકને સોંપી દઉં. ચાહે તારે કે ઇચ્છાકે. એટલું જ તું ન કરી શકે ?

જાની લીતેથી ભોળવાઈયા નહિ. જાના શાપોથી પણ ન ડરીશ. અહીં હું, તારાં બાં અને બધાં ભાઈબહેનો તારી પડખે છીએ. ત્યાં સારાકાકા, રણછોડકાકા, શ્રી પેટલીકર એ બધા ય ઊભા છે આખરે ટ્રાઈ નહિ તો સત્યને પથે, તારા શુભ આશય અને શુભ દર્શનમાં ઈશ્વર તો છે જ. અને છતાં ય, ગાંડી છાકરી, તને ભરોસો નથી આવતો. આટલાં બધાં સ્વજનો તારે પડખે ઊભાં રહીને કહે છે કે, ડા બર. છતાં ય તને હિંમત નથી આવતી !

તારાં બા અને બધાં ય હવે આ એકાદ ગયેલી વાતથી કહે છે કે તું આ બલ કરે છે. અને એથી તારુ, તારાં માઆપડું, ભાઈબહેનતુ, બધાંનું જો હવે તું ડા ન ભરે તો અકિત જ થશે.

બા કેને શાપ નથી આપતાં ? એમના શાપ લાગ્યા હોત તો અત્યારે કાલ્યુ જીવતું રહ્યું હોત ! તેમને તો ટેવ પડી, અને તું એવા વહેમમાં માને છે !

મેં કલ્યા વિચાર કર્યા છે, કલ્યાં લખ્યું છે. વિચારી વિચારીને, લખી લખીને સાવ યાકી ગયો છું. એટલે વધારે નથી લખાવું. પણ તું શાંતિથી વિચાર કરે તો સારું.

કંઈ ના બને તો અહીં આવતી રહે.

બાપુના શુભાશિષ

જ્ઞાતિનાં બે નવાં માસિકો

પાટીદાર બંધુ : તંત્રી : વિઠ્ઠલભાઈ પુરુષોત્તમદાસ અમીન, શ્રી દસકોઈ લેકેઆ પાટીદાર મંડળ દ્વારા એનું સંચાલન ચલાવતું છે. વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં ત્રણ રૂપિયા, પરદેશ ૭ શિલીંગ. એના બે અંકબહાર પડી ચૂક્યા છે. એનું કાર્યાલય-૨૩૮, ધારીગ્રામની પોળ, સારંગપુર, અમદાવાદ

પાટીદાર મિત્ર : તંત્રી - જયભાઈ પટેલ, સંસ્થાપક - શ્રી પાટીદાર સુવક સંઘ પહેલો અંક બહાર પડ્યો છે. વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. પાંચ, પરદેશમાં ગિ. દસ, કાર્યાલય - ૬, મકતલાલ બાગ, કેન્ડ્ય પૂલ, મુંબઈ-૭

નાનો છતાં જ્ઞાતિના હિસાબે ઘણો મોટો પ્રસંગ

ભાદરણના શ્રી. જશભાઈ વિક્રમભાઈ પટેલે યથા વરસના ફાગણ માસના અંકમાં 'મારો નિશ્ચય' એ મથાળા નીચે વિધવા બહેન સાથે લગ્ન કરવાનો પોતાનો નિશ્ચય જાહેર કર્યો હતો. તેનીસ વર્ષની ઉંમરે, દસ વર્ષના સમાજ-સેવકના અનુભવ પછી, એ પોતે પગલું ભરવા તૈયાર હતા એટલે. એની પાછળ પૂરતી વિચારણા હતી જ. નડિયાદના અને મોખ્યાસા રહેતા શ્રી. રણછોડભાઈ મોનીભાઈ દેસાઈનાં પુત્રી શ્રી. જયાબહેન સાથે તેમણે વિજ્યાદસમી, તા. ૨૪ : ૧૦ : ૪૭ના રોજ વડોદરામાં પાટીદાર છાત્રાલયમાં લગ્ન કર્યું છે. વીસમી સદીમાં, હિંદ સ્વાયત્ત થયા પછી, વિધવાવિવાહ જેવો પ્રસંગ એ ઘણો નાનો કહેવાય. છતાં પાટીદાર જ્ઞાતિ પૂરતો. એ ઘણો મોટો છે.

એક જ જશભાઈ જ્ઞાતિમાં પાક્યા,

જેમણે ખિલાડીને કોટે ઘાંટ બાંધ્યા !

પાટીદાર જ્ઞાતિ આજે સરદારશ્રી વલ્લભભાઈ અને સ્વ. વિક્રમભાઈ, દરબારશ્રી ગોપાળદાસ દેસાઈ અને શ્રી રાવજીભાઈ મણિભાઈ પટેલ, જેવા રાજદ્વારી પુરુષો જ્ઞાતિમાં પાકવાથી અભિમાન લે છે. સિવિલિયનો અને બેરિસ્ટરો, ડોક્ટરો અને ઇજનેરો, શાહસોદાગરો અને નામાંકિત વેપારીઓ જ્ઞાતિમાં હોવાથી પણ નાત અભિમાન લે છે. ખેડૂત તરીકે પાટીદાર જ્ઞાતિએ છેલ્લા પચાસ વર્ષમાં વિવિધ ક્ષેત્રમાં જે પ્રગતિ કરી છે તે એની શક્તિની સાબિતી છે. પરંતુ એ જ જ્ઞાતિ ધીરજ ક્ષેત્રે આટઆટલી પ્રગતિશીલ દેખાતી હોવા છતાં સામાજિક શીતરિવાજોમાં એટલી જ રૂઢિચૂસ્ત છે. પરંપરાની પ્રથા કેળવણી વધે છે તેમ વધતી જાય છે. અને આજે એના ભાવ પણ ઢાળા બગરના હિસાબે વધી ગયા છે. છતાં પરંપરા લીધા વગર, સાદાં લગ્નો પણ જ્ઞાતિમાં નોંધાયાં છે. તેમ છતાં જ્ઞાતિમાં વિધવાવિવાહનો પ્રશ્ન લગુરુપર્યો પડ્યો રહ્યો છે. વિવિધ ક્ષેત્રના પુરુષો પકવીને ગૌરવ લેનાર જ્ઞાતિ જે સાથે જ ગૌરવ લેવા માગતી હોય તો ભાઈ જશભાઈ જેવા સમાજસુધારક યુવક માટે. એણે ગૌરવ લેવું જોઈએ. શ્રી રણછોડભાઈ દેસાઈ જેવા જ્ઞાતિમાં પિતા છે, તે માટે એણે અભિમાન લેવું જોઈએ. વિધવાવિવાહનો પ્રશ્ન ક્યારેનો ય પાટી ગયો છે.

એમ જ્ઞાતિના વિચારકો માને છે પરંતુ બિલાડીને કાટ ઘંટ કાણ બાધે, એ જ લયે એ પ્રશ્ન વલુરપક્ષી પક્ષો રજો હતો જેને લાઇ જરાલાઇએ અર્પણ કર્યો. શ્રી રણછોડલાઇ જેવા પુત્રીના પિતા મળ્યા.

પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાં એક યુવકે

શ્રી જરાલાઇ જેવી ઊંડી ધર્મભાવના બતાવી હતી

શ્રી જરાલાઇએ જ્ઞાતિમાં વિધવાવિવાહની પ્રતિજ્ઞા પ્રથમ અદ્યયરી બતાવી એમ કહીએ-છીએ ત્યારે પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાંના એક પ્રસંગ અમે બૂઝ્યા નથી. ચાંગાના અને મોમ્બાસા રહેતા શ્રી પી ડી માસ્તરે વિધુર થતાં, વિધવા સાથે જ ફરી લગ્ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, બાકરોલનાં શ્રી વિનુમતીબહેન સાથે મોમ્બાસામાં એ લગ્ન થયું. અને એટલાં વર્ષ પૂર્વે પણ શ્રી વિનુમતીબહેનનાં માતાપિતાની સંમતિ સાથે પિતા કેક મોમ્બાસા મુંધી એ લગ્ન પતાવવા ગયા હતા! પરંતુ એ પછી આટલાં વર્ષ વિતાં છતાં જ્ઞાતિ જેમને કુળશિરોમણી માને છે તે છ ગામમાં આજ મુંધી આ ગતતનું પગલું કાઢ્યું હતું હોય તેમ જાણમાં નથી.

સામાજિક પ્રશ્નોમાં આ પ્રશ્ન પ્રથમ હાથ ધરવા જેવો છે

જ્ઞાતિ તરીકે વિચાર કરી કંઈ ધમ કરવું, એ સમાજની સેવા નહિ પણ કુસેવા છે. એવો મત સુધારક તરફથી વધતો જાય છે. એ અંગેનો એક અભિપ્રાય ગયે અંકે 'વિચાર કરો' એ મથાળા નીચે સસારશાસ્ત્રીએ 'પ્રજાગણ'માં જણાવેલ તે ઊતાર્યો હતો. એને અનુમોદન આપતો વિચાર 'જ્યોતિર્ધર'ની તા. ૧ : ૧૧ : ૪૭ ના અંકની પ્રાસંગિક નોંધ 'જ્ઞાતિસેવા'માં દર્શાવ્યો છે. પરંતુ સંસારશાસ્ત્રીના એ વિચારમાં એક અપવાદ એ નોંધમાં સ્વીકાર્યો છે. 'પરંતુ સંસારશાસ્ત્રીના મતને એક અપવાદ કરવાનું અમને ગોચ લાગે છે. જે જ્ઞાતિએ અત્યારે કેળવણી અને બીજી રીતે છેક પછાત છે જેવીકે મોચી, રવારી, લરવાડ, કાળી, વાળંદ, દાકર, હરિજન, બીલ, દુબળા વગેરે તેમની જ્ઞાતિમાં જ જે સ્ત્રી કે પુરુષ શિક્ષણ લેઈ સંસ્કારી બને તેમણે, હાલના આપણા સમાજના સંભોગો જેતાં, પોતપોતાની જ્ઞાતિનાં સ્ત્રીપુરુષ અને બાળકોને કેળવણી આપવાની અનુકૂળતા કરવાના તથા પોતપોતાની જ્ઞાતિના અનિષ્ટ રિવાજો દૂર કરવાના કાર્યમાં પ્રયત્ન ચલાવી જરૂર અમને જણાય છે.' આમ 'જ્યોતિર્ધર' પછાત કામમાં જ્ઞાતિસેવાની જરૂર માને છે. ત્યારે આપણા જાણીતા વિવેચક શ્રી. ડાહ્યાભાઈ મનોરભાઈ પટેલ ગયે અંકે દર્શાવેલી ચર્ચા

અગે જણાવતાં લખે છે, - ‘જુદા જુદા ગોળમાંથી ખેનદીકરીઓની કાળજી કાપી નાખે તેવી સ્થિતિ તો છે જ. રાતિનાં આવાં દુઃખોનો ઉકેલ લાવવો એ જ રાતિ પરિષદોનું મહત્વનું કાર્ય હોઈ શકે. જે કરવાનું છે એને અશક્ય બણી, જે નથી કરવા જેવું (જગવણી, વ્યાયામ વગેરે) તેમાં માથું મારીએ તો તેથી રાતિને અને રાષ્ટ્રને બનેને નુકસાન છે. કેમ કે તેથી રાતિનાં સામાજિક પ્રશ્નો તો આંપણે ઉકેલી શકતા નથી અને રાષ્ટ્રીય દૃષ્ટિથી જોતાં સમગ્ર હિંદના પ્રશ્નો ગણાય તેને રાતિના સંકુચિત ક્ષેત્રમાં લાવી મૂકીએ છીએ! આથી આવાં એકમોએ પોતાનાં પંચ, મંડળ કે પરિષદોમાં માત્ર સામાજિક પ્રશ્નોને જ જણવાના હોય.’ આમ રાતિસેવા એજેના ત્રણ વિવિધ અંભિપ્રાય જોતાં, સામાજિક કુરુદિઓ તોડવા માટે રાતિનું ક્ષેત્ર પસંદ કરાય તે તેથી કુસેવાનો લય રહેતો નથી. અને એ રીતે પારીદાર રાતિના સામાજિક પ્રશ્નોમાં વિધવાવિવાહનો પ્રશ્ન પ્રથમ હાથ ધરવા જેવો છે.

પ્રશ્ન હાથ ધરનાર હોય તો સમાજ તૈયાર છે

પારીદાર રાતિની એવી સ્થિતિ છે કે એની બહેનદીકરીઓએ જેટલાં આંતર-રાતિય લગ્ન કર્યાં છે, તેટલી સંખ્યામાં પણ વિધવા બહેનદીકરીઓનાં પુનર્લગ્ન થયાં નથી! એવી બહેનો તૈયાર હોય તો પણ કોઈ પુરુષ સમાજમાં અસ્પૃશ્ય ગણાતી એવી બહેનનું પાણી ગ્રહણ કરવા તૈયાર નથી. એટલે હિંદુસમાજમાં હરિજનોની અસ્પૃશ્યતા ટાળવા સારી દિલચાલ થઈ, પણ રાતિમાં એના સોમા લાગતો પ્રયત્ન વિધવાવિવાહ માટે થયો નથી. આ સ્થિતિમાં શ્રી જશલાલના અને શ્રી જય્યાબહેનના લગ્ન અગે સમાજદર્શન કરવાનો પ્રસંગ મળતાં, આ નાના લાગતા પ્રસંગને આ એકમાં વિસ્તારથી સ્થાન આપ્યું છે તે એટલા જ માટે કે, સમાજની એ અગે શી માન્યતા છે તે વાચકોને જણાવવા મળે. અને એ દર્શન કરતાં ખાતરી થઈ છે કે યુવકો એ પ્રશ્ન ઉકેલવા માગતા હોય તો સમાજનો જૂનવાણી વર્ગ મૂળે રહીને સહકાર આપવા તૈયાર છે. જે મુશ્કેલી છે તે એવા લાવનારીય યુવકો નથી તેની છે. અને બહેનો પગલું ભરતાં પાછી પડે છે તેનું કારણ એ વાતાવરણથી જડકાઈ ગયેલી છે. છતાં પહેલ થઈ છે એટલે એ પ્રશ્ન હાથ ધરાય તો સમાજ આંખ આડાં કાન કરવા તૈયાર છે.

ભાદરણ અને નડિયાદ

આ પ્રશ્ન અગે આ બંને ગામનો વિચાર કરતાં, આ પગલું ભરાય તેમાં બંનેમાંથી કોઈને વિરોધ ન હતો. છતાં બંનેમાં ફરક પણ છે. ભાદરણે આ

લગ્નમાં ખુલ્લો સદકાર આપી પોતાની સંમતિ જતાની છે. લગ્નપ્રસંગે કુટુંબીઓ અને ખીજ આગેવાનો સ્ત્રી સંખ્યામાં હાજર રહ્યા હતા. બાઈબાઈમાં પણ લોકોએ એ જ પ્રમાણે આપણીનું આમંત્રણ આપી પોતાનો એ પગલા પ્રત્યે આવેશ દર્શાવ્યો હતો. નડિયાદે એવો ખુલ્લો સદકાર—શ્રી. રણછોડભાઈ જે. દેસાઈના અપવાદ સિવાય—નથી આપ્યો, છતાં આ પ્રશ્ન ઉઠાડે શકે જોયો હતો તો પણ જોણે એનો વિરોધ ન કરતાં મંત્રો સદકાર આપ્યો છે. અને એ સદકારમાં એકલા જુવાનીઆજ ન હતો, પરંતુ પ્રખર વિરોધ કરે એવું જોઈ જઈએ, માટે મનાય છે તેમણે પણ ખાનગીમાં કહ્યું છે કે, અમારા વિરોધ નથી! આજ બેતાં સમાજ મનાય છે તેટલો શુદ્ધિમત નથી. એને હંમે પણ આ કુશિવાજનાં દુઃખ વસી જ્યાં છે. ફક્ત ટેવને લીધે સમાજ એને વગમી ગયો છે, કાંઈ એને ફગાવી દેવું હોય તો તેઓ અંતરથી દબા છે.

અને પક્ષના અંગત કુટુંબીઓ

જેમને આ પ્રશ્ન સાથે અંગત કંઈ હાજરુવજનનું નથી, તેવા લોકો સદકાર આપે ત્યાં 'કુધી મોટી વાત ન કહેવાય પરંતુ જે પ્રશ્નથી સીધી કુટુંબીઓને અસર થવાની' છે તે જાને પક્ષે પામુ સદકાર આપે છે. શ્રી. જસલાલને આર બાઈઓ છે. એમાંના એ બાઈઓ લગ્ન વખતે હાજર હોય છે, ત્રીજા બાઈ તે પછી આવી મહેંચે છે. ચોથા બાઈ હાજર ન હતા પણ એમનો વિરોધ નથી એમ એમણે કહ્યું હતું. સિરેર વર્ષનાં જા તો આશીર્વાદ આપવા તૈયાર છે અને લગ્ન મનાં ઉમંગદાએ. કુટુંબીઓ શ્રી જ્યાજહેનને સ્વજન તરીકે સીધા છે. સામે પક્ષે, શ્રી જ્યાજહેનનું કુટુંબ પેલું આ લગ્નમાં એટલોજ સદકાર આપે છે. પિતા તરીકે, શ્રી રણછોડભાઈએ આ પ્રસંગમાં શ્રી જ્યાજહેનનો વિચાર ટાળવાં શ્રીમૃણુની મજા સારી છે! એની સાક્ષી આ અંકમાં છપાવેલ એમના પક્ષે પૂરે છે. જૂનપાણી માતા, જે એક દિવસ શ્રી જ્યાજહેનને નર્મિજનું લાંબુવા જવા દેતા પણ સમત મનાં નથી, તેય સમત થાય છે! બીજા બાઈએનો પણ સમત હોય છે. તેમાં ૨૦ વર્ષના, યુવાનીને ઉગરે ઉમેલા ભાઈ દંત્રુંકેમાંદે આ પ્રસંગમાં જે દિમલ જતાથી છે તે પણ ભાઈ તરીકે આંદર્ય છે. અમાજમા ઉઠાડ પડી, વિરોધ જામી છે! મુઠી શ્રી જ્યાજહેનને હિંમત આપનાર કુટુંબી શ્રી રણછોડભાઈ જે. દેસાઈ ન હોત, તો પણ મુશ્કેલી હતી. રાજા કાકા શ્રી ગેમજાઈ સંમતિ આપી, સર્વિય મદદ આપવાની પોતાની અશક્તિ દર્શાવી. મગી મદદ આપે છે દાદીમાનો વિરોધ એ ખંદે બેતાં આભાવિત છે. અને

તે પણ લોકલાજ પૂરતો છે એમ એ પોતે વિરોધમાં કબૂલ કરે છે !

સબળને નિર્બળ કરતું વાતાવરણ

આ કિસ્સામાં શ્રી જય્યાબહેનની નિર્બળતા વાચકને દેખાશે. પરંતુ તે સિવાય બીજો પ્રસંગેનો એમનો વર્તીવ વાચક ધ્યાનમાં લેશે. તે જાણીએ કે એ સગળ પણ છે. ત્યારે આમાં એમનું સાચું સ્વરૂપ કયું ? પિતાને મોઢામોઢ ઘરમાં સુધારો કરવાનું કહેનાર, પત્રમાં પણ પિતાના સુધારાના લેખો વાંચી આવ્યરણ ન કરવાની ટીકા કરનાર, અને ગતે પગલું ભરવા અંગે નિર્ણય કરી પિતાની સંમતિ માગનાર શ્રી જય્યાબહેનને નિર્બળ શી રીતે મનાય ? છતાં પાછળ એમણે જે નિર્બળતા બતાવી તે અચૂર્નના જેવો વિશાદ હતો. અને એ વાતાવરણમાંથી જન્મ્યો હતો. પુરુષને સ્વાભાવિક રીતે જાહારના જગત સાથે સંબંધ હોય છે એટલે એના વિચારને પ્રોત્સાહન આપનાર મળી રહે છે. અને અને તેમાં ૫ વિધવાને માટે જગત ઘણું નાનું હોય છે. અને એમાં ૫ જોને જેના સંબંધમાં આવવાનું હોય છે તે સ્ત્રીસમાજનો મોટો વર્ગ ફિટફેડ છે એટલે એ વાતાવરણ કેટલો ભાગ ભજવે છે તે જ આ દાખલામાં જોવા મળે છે. વળી શ્રી સ્વજાતે સહનશીલ અને લાગણીપ્રધાન છે એટલે સમાજ એના દુઃખનો વિચાર નથી કરતો છતાં એ પોતે સમાજની ચિંતા કરે છે. પોતાના પગલાથી કુટુંબીઓને આગર જવાને લીધે સહન કરવું પડશે, એ લાગણીને લીધે પોતાનું અસહ્ય દુઃખ સહન કરવા પ્રયત્ન કરે છે. છતાં એ સ્થિતિ અસહ્ય છે એટલે મોટે ભાગે ફટિ નાજવવા જતાં એ કંઈ હાલતમાં મુકાઈ ગય છે—નિંદાને પાત્ર બને છે અને છેવટે રિયાઈને મરે છે. છતાં આજે નંવા વર્ષમાં જે જાગૃતિ આવી છે તે પ્રમાણે ઘણી બહેનો સમાજ કે કુટુંબની પરવા કર્યા વગર પગલું ભરવા તૈયાર છે. પરંતુ આજે ૨૫ - ૨૫ વર્ષની કુંવારી કન્યાઓ મોંમાગી પરણી આવવાની પિતાની શક્તિ નહિ હોવાથી કૌમાર્ય સહન કરે છે, એવું માનસ ધરાવતા યુક્તો સમાજમાં છે ત્યાં વિધવા બહેનની વાત કરવી જ ક્યાં ? એટલે જે બહેનો આજે નેવાર છે તેમને માટે યુવકા નથી, એ ગ્રામ્યની સ્થિતિ છે. બાકી એ પગલું ભરાય તો સમાજ નેવાર છે એ ઉપરના પ્રસંગે જતાવી આપ્યું છે.

એ પ્રશ્ન ઉકેલવા આજે જરૂર છે જરાભાઈઓની

એટલે પંદરમી ઓગસ્ટથી દિંદમાં જે નવો યુગ શરૂ થયો છે તેમાં

સામાજિક ક્ષેત્રમાં કામ કરવા દબાવતાં સ્ત્રીપુરુષોએ બાંધણી કરનારની મુખ્ય જરૂર નથી. હરવો મૂકનાર અને તેને ટેકા આપનારનો પહેલી જરૂર નથી. એ બધું આ અગાઉ લગવાઈ ગયું છે. લોકો કુદરિને એના નગ્ન સ્વરૂપમાં નહોતા પીછાનતા ત્યાં સુધી એની ખાસ જરૂર હતી. પરંતુ આજે તો લોકો દુરુમનને જોળાળી ગયા છે, છતાં એને હાંકી કાઢવાની અસક્તિને લીધે જ એ દુરુમન ઘરમાંથી નીકળતો નથી. એને હાંકી કાઢવા આજે, જશભાઈઓની જરૂર છે, રાજકોટભાઈઓની જરૂર છે, ઇન્દુભાઈઓની જરૂર છે, જવાબદારોની જરૂર છે, અને એવાં જ કુટુંબીઓની જરૂર છે.

છે કોઈ જશભાઈ તૈયાર ?

‘સમાજ દર્શન’ના આ અંકના લેખમાં એવાં એક ખોળાં જાહેન તૈયાર છે જોમતાં માતપિતા તૈયાર છે, એ અગિયો ઉલ્લેખ છે. તો જે જાડી ધર્મભાવનાથી ભાઈ જશભાઈએ આ પગલામાં પહેલ કરી છે તે પ્રમાણે જોમની પાછળ આવવા કોઈ ખીલ જશભાઈ તૈયાર છે ?

સંસ્કાર મંડળ

અચેતર અને તેની પડોશના કેટલાક યુવકભાઈઓ ‘જહના મે માસમાં આણુંદ મુકામે નવસમાજ રચવાના વિચારે પ્રથમ ભેગા થયા હતાં. એ પ્રાથમિક અર્થાં પછી તા. ૮ : ૧૧ : ૧૪ ના રોજ લીજાસી, (તા માનર) મુકામે ફરી ભેગા થયા. અને સમાનતાના ધોરણે સમાજ રચવા એ હેતુ સ્વીકારી ‘સંસ્કાર મંડળ’ એવા એક સમાજને આકાર આપ્યો છે. આ મંડળના સભ્યોએ આ શુભ કાર્યની શરૂઆત પોતાના ઘેરથી જ કરવાને અને ચારિત્ર ખીલવી પોતાના પ્રભાવ અને કાર્યદ્વારા સમાનતાના ધોરણે વર્તવાનું સ્વોદ્દેશ્ય છે. સંસ્કાર મંડળની કલ્પના એવી છે કે અન્યારના સંકુચિત જોગની મર્યાદાઓમાં ન જરૂરતાં જ્યાં ત્યાં સંસ્કાર અને વિચારોની સમાનતા જુએ ત્યાં પોતાનો, પોતાની જગ્યાજગ્યા નીચેના જાહેન, હીદરા, ‘દીલી’ઓનો લગ્ન વ્યવહાર કરે. સંસ્કાર મંડળે સભ્યો મંટે પ્રનિતાપત્ર ઉપર સદી કરવા પરિપત્ર પણ તૈયાર કર્યું છે. આ અંગે જેમને રસ હોય તેમણે નીચેના સિદ્ધાંતોને લખવું.—શ્રી વિઠ્ઠલભાઈ જે. પટેલ, ડા. ન. વિનય મંદિર, આણુંદ. સંસ્કાર મંડળ ઉપરનો પ્રજા હાય ધરે તેવી વિનંતિ.

જાલમિત્ર

—: તંત્રીઓ :—

મગનભાઈ ઝોઝા, એમ.એ., બી.ટી.

ધંધિરભાઈ પટેલ, એમ.એ., બી.ટી.

ગુજરાતનું જુનામાં જુનું જાલમાસિક. ગુજરાતની કેળવણીની એક જાહેર સંસ્થા તરફથી જાહેર પડતું આ માસિક છેલ્લાં સત્તાવીસ વર્ષ સુધી ધ્યાં જાળકોને સાચા નાગરિકે બનાવવા પ્રયત્ન કરે છે.

આ માસિકમાં જાલસોગ્ય અને જાલમાનસને પોષક નાનાં કાવ્યો, ટાંટી અને રસપ્રદ વાતો, ગ્રેસક જીવન કથાઓ અને ઇતિહાસ, ભૂગોળ અને વિજ્ઞાનની રસીલી વાતો હર વખત આપવામાં આવે છે. જાલમાનસને ઘડના અને જાલ કેળવણીમાં રસ ધરાવતા એવા જાલ સાહિત્યના લેખકો આ માસિકના ઘડવૈયા છે.

માસિક મિત્ર છે. માસિક પાછળ કોઈ ધંધાદારી વૃત્તિ નથી. માસિકમાં કોઈ જ જાતની જાહેર જાગર લેવામાં આવતી નથી. માસિક ફક્ત લવાજમ અને સંસ્થાની આનંદથી ચાલે છે. એને જગભર જનાવડું એ સૌ કેળવણીપ્રેમીની ફરજ છે.

આપ ઐ આહુક ન બન્યા હો તો આજે જ આહુક બની. માસિકને અને સંસ્થાને આભારી કરશો. આપ આપના મિત્રોમાં પણ એનો ખૂબ પ્રચાર કરશો. અને તવા તવા આહુકો, મોકલાવી આપશો. વાર્ષિક લવાજમા દેશમાં રૂ. ૫૦, પરદેશમાં શિ. ૧૦

—: વાંચો અને વંચાવો :—

આહુક બની જાલમિત્રની ઝાળી તર કરો અને જાલકેળવણીના કામને મદદ કરો.

સરનામું : 'જાલમિત્ર' કાર્યાલય,
ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી, આશુ'દ

કોઈ પણ જાતની દવા ખરીદવા માટે
આણંદમાં વિશ્વાસપાત્ર સ્થાન

એન. અંબાલાલની કંપની

ડીસ્ક્રી : ખરોટા કેમીકલ

રજીસ્ટ્રેશનરોડ : આણંદ.

[આણંદની બે લગ્ન દુકાનો]

પુરુષોત્તમ, સોમાભાઈ એન્ડ કંપની

[૧] તાગડ શિરનામુ “હાઈવેર” [૨]

ફેન્સી કાપડની દુકાન

ગરમ — ખનારસી,
રેશમી અને ફેન્સી
સુતરાઉ કાપડ,
બેલ્ડર — મોજા

ચાદર — દુવાલ — શેનલ,
પુશ કોટનું ફેન્સી કાપડ,
અવરનવર છેલ્લી ડીઝાઈનના
માલ આવતા જ રહે છે.

અળ : ગોપાલ ટોર્કી સામે

હાઈવેર અને મરીનરી,
એન્જનને લગતો સામાન
પુલી, પટ્ટા, શાફ્ટીંગ, બોલ્ટ,
નટ, બોલ્ટબ્રેકીંગ, ખારો વગેરે.
ઉત્તર, ઘંટી તથા તેનો સામાન-
મકાન ખાંધકામ સામાન
રંગ, જાળી, સ્ક્રૂ, વગેરે.

અળ : નાવલીવાળા દવાખાના સામે

આ અને એને લગતી નાની મોટી તમામ ચીજો
ખરીદવા માટે અમારી ખંને દુકાનોની મુલાકાત
લેવાથી ફાયદો થશે.

તદન નવુંજ ચિત્રમય

બાલ સાહિત્ય

★

- ૧ મંજરી ૬ હંસા ૧૧ લીલાવતી ૧૬ જમાઈરાજ
૨ અલાદીન ૭ વાલિયો ૧૨ અલીબાબા ૧૭ દોરકાંવાળો
૩ સુદામો ૮ વામનજી ૧૩ મીનીમાશી ૧૮ સિંદબાદ
૪ વડોદરા ૯ રત્નાદે ૧૪ સારંગીવાળો ૧૯ લીંગલો
૫ હીરામણ ૧૦ લાળો ૧૫ તકાકિયો ૨૦ ગુલીવર

અને ૨૧ અબુલકસન

નંબર ૧ થી ૨૦ સુધીના દરેકના ચાર આના નંબર ૨૧ ના આઠ આના. ઉપરનાં ૨૧ પુસ્તકો વિવિધરંગી સચિત્ર પૃષ્ઠમાં, બાલવિનોદ માળાના નવા અને છેલ્લા ત્રીજા સેટમાં આપવામાં આવેલ છે. જેમાં અંક ૬, ૭૫૦ પાનનું વાચન ૨૭૫ મુંદર ચિત્રો સાથે છે. મજબૂત બોક્સમાં પેક કરેલા આ સેટની કિંમત રૂ. ૫-૧૨-૦ અને વી. પી. ખર્ચ બાર આના છે.

આખો પેકબંધ સેટ અથવા ઉપરનાં કોઈ પણ મંત્રપસંદ છટક પુસ્તકો મંગાવો. આવાં જ સસ્તક બીજાં ૪૨ પુસ્તકોના ૧૫૦૦ પાનના વાચનના ૬૦૦ ચિત્રોવાળા બે સેટ પણ સાથે આવેલાં છે.

બાલવિનોદમાળાના ત્રણ સેટ, એકદર ૧૩ પુસ્તકોના
રૂ. ૧૭-૪-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૧-૧૨-૦

તમારા બુકસેલર પાસે માગો અથવા બેલાસ થાય
તે પહેલાં મંગાવવા માટે લખો:-

બાલવિનોદ કાર્યાલય : ૧૪૬, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

પ્રેતિમા

[કુટુંબ અને સમાજના નવચલતરતું માસિક]

ગુજરાતી માસિકોમાં પ્રતિમા સૌથી જુદું તરી આવે છે, કારણ કે

- એનું લવાજમ ઓછું છે.
- સંમાજ, જીવન અને કુટુંબને સ્પર્શતું સાહિત્ય ખીલું કાઢે માસિક આવી રીતે નથી આપતું.
- 'શક અને સકાન'ના મથાળા નીચે જીવન વ્યવહારના અનેક પ્રશ્નોનું માર્ગદર્શન મળે છે.
- જાગૃકતા ઉદ્દેશી માંડી એમના વિકાસનાં સર્વ અંગોની બાળમાનસના વિદ્વાનોના હાથે રજૂઆત થાય છે.
- આરોગ્ય પ્રશ્નોત્તરી અને આરોગ્ય વિભાગે હર કાઢનું લક્ષ્ય છે. 'પ્રતિમા'નું લખાણ વાંચકને પોતાને જ ઉદ્દેશીને લખાયું હોય એમ એના પ્રત્યેક અંકની કાષ્ઠ જોતાં લાગશે. ઉપરાંત સત્યકથા, વાર્તા અને બીજી ઘણી વાતો મળશે.
- લવાજમ સાથે એક મુંઢર ભેટ પુસ્તક પાકા પૂંઠાનું, જેકેટ સાથે અપાય છે. (ભેટ પુસ્તકનું રજૂરજૂટ રૂપાલ ખર્ચ જુદું.) તમે વિચારશો ?

તમે ગ્રાહક ન હો તો ચોક્કસ માનવો કે મને ત્યારે પણ લવાજમ લેવાનું મન થશે. તો આજે જ જા માટે નહિ ?
 વાર્ષિક લવાજમ હિંદમાં રૂ. ૫૦૦, પરદેશમાં રૂ. ૬૦૦, છટક નકલ આદિ આના.

પુષ્પ

[ખાસકર જી. બાળક સંઘ અખિલ ભારત બાળ સંઘ → હું મુખપત્ર]

ગુજરાતી બાળકોનું આ જૂન પ્રિય માસિક છે. આપનાં બાળકો માટે કાઢે બાળ માસિકની જરૂર હોય તો પુષ્પ તમને સંપૂર્ણ સતોષ આપશે ને બાળકના સર્વાંગી વિકાસમાં જૂન ઉપયોગી જણાશે.

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૩૦૦, પરદેશમાં રૂ. ૩૫૦ નક્કી.

જીવન સાહિત્ય મંદિર

કાવ્યપ્રેમી શ્રી, મુખ્ય : ગાંધીશાહ, અમદાવાદ.
 અમારાં પ્રકાશનોનું વિસ્તૃત મુદ્રણ મંગાવો.

વાંચન રસમય હોય તો, ટળે બધા સંતાપ !

અસાંતિના જમાનામાં વાંચન જ દિલેદુઃખ
ભુલાવનારું સાત્વિક રસાયન છે.

ગાંડીવનાં નવાં પ્રકાશનો.

તાણુવાણુ

રંગતરંગ

જનમટીપ વડે જનમભરનો જશ
જમાવનાર જીવાન લેખક
પેટલીકરની, ગુજરાતનું સાચું
ખમીર ધણકાવનારી નવલિકાઓ.
રૂ. ૩-૦-૦

હસાવી હસાવી લોથપોથ કરનાર,
શ્રી ઝંયોતીન્દ્ર દેવેનાં રસમાણિક-
નો સંભર લંકાર. છંદો ભાગ
સાથે જ ખંડીદી લ્યો. દરેકના ૧૫૫
રૂ. ૧૦-૦-૦

પાનનાં ખીડાં

પ્રણય અને પરિણય

ઝંયોતીન્દ્ર દેવેનાં આ તાંબુલ
તમારા હોઠ પર જ નહિ, સંમગ્ન
ચહેરા પર લાલી ઝળકાવશે.
રૂ. ૩-૦-૦

દરેક જવાન સ્ત્રી પુરુષે સુખી
લગ્નજીવન મેળવવા માટે
ચુનીલાઇની આ નવલકથા
વાંચવી જ જોઇએ.
નવી આ. કિં. ૪-૮-૦

બકેર પટેલ

વિષયક

ગુજરાતને હસાવવાનો ઇબ્તદા
લેનાર આ મુરખીજીને તમારે
ત્યાં પધરાવો.
૨૪ ભાગ રૂ. ૧૩-૦-૦

માપળંધીના કાજળકાળા જમા-
નાનો હૈયાવલોવણ ચીતાર
આપતી ચુનીલાઇની સોસરી
નવનવલ. રૂ. ૪-૮-૦

દરેક ચોપડીનું ટપાલખર્ચ ભુકું.
કોઈ પણ ચોપડી કે ભાગ છૂટકે પણ મંગી શકે છે.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર :: સુરત

ગાંડીવ-આગપખવાડિકનું લવાજમ
રૂપિયા ૭, પસંદશ રૂ. ૧૬ છે.

પાલોદાર

સ્થાપક: સ્વ- નરસિંહભાઈ ઇન્દિરભાઈ પટેલ.

૦૦૪]

ડિસેમ્બર-૧૯૭૧

[પૃષ્ઠ

ભગવાન બુદ્ધે રૂઢિચુસ્ત અને પ્રગતિશીલ વ્યક્તિ વચ્ચેનો ભેદ આ રીતે દર્શાવ્યો છે.

ધાસની જે ગાંસડીઓ ઉપાડીને જે માણસો ચાલ્યા નય છે. રહેને જતાં કપાસનાં ખેતરો આવે છે. જોડે કહે છે કે, ધાસને ફટકે ફટકી લાંચો છું. જો હોડીને કપાસ સા માટે ઉપાડું? ખીલો માણસ પ્રગતિશીલ છે. જો માણસ ધાસની ગાંસડીને ત્યાં હોડીને કપાસની ગાંસડી બાંધીને ઉપાડે છે. કચી આગળ જતાં રસ્તામાં કોનના દમલાગો જુઓ છે. પહેલો માણસ લગુ ધાસ હોડી ચાલતો નથી. બ્યારે ખીલો માણસ ઉત્તરોત્તર મધ્યવાન વસ્ત્ર અલણ કરતો રહેતો આગળ ધપે છે.

તંત્રી

ઈન્દિર પેટલીકર

આ અંકની સામગ્રી

અનીતિનું અન્ન	નવલભાઈ શાહ	૧
સલાહ	ઈશ્વર પેટલીકર	૩
ગામડામાં ગટર અને નળ	રમણલાલ ઝોન્જિનિયર	૯
બારીકદુર દોડશે	ચિમનભાઈ મ. અમીન	૧૨
સમસ્ત પાંટીદાર પરિષદ-૫	મટુભાઈ ધ્રુ	૧૫
	મોહનભાઈ ઈ. પટેલ	
સામુદાયિક લગ્નો	નાનુભાઈ દવે	૨૦
વસોનો બોધપાઠ	શંકરભાઈ સો. પટેલ	૨૧
નોંધપાત્ર લગ્ન	સંસારશાસ્ત્રી	૨૪
નાનો મોઢે મોટાંની વાતો	અલખ નિરંજન	૩૦
પ્રસંગકથા	...	૩૫

વાર્ષિક લવાજમ દરમાં રૂ. ૩ : પરદેશમાં શિલ્પિંગ ૬

છૂટક નકલ પાંચ આના.

‘પાંટીદાર’ કાર્યાલય-આણંદ

શિક્ષક બેઠકો છે ?

આફ્રિકાની ઘાઇ પાણી ગુજરાતી પ્રાથમિક શાળામાં અનુભવી ટ્રેન્ડ શિક્ષક (૩૫૯) ની જરૂર હોય તો નીચેના શિરનામે પત્રવ્યવહાર દેરશો. હાલ આ કપડાં ભરૂં જિલ્લા સ્કૂલ બોર્ડની પ્રાથમિક શાળામાં ૧૬ વર્ષથી ચાલુ સર્વિસ કરે છે. ઉમ્મર વર્ષ ૩૫ છે.

મારતર પ્રભુદાસ બાબરભાઈ પટેલ, ગજેરાવાળા
મુ. ગજેરા (તા. જાંબુસર, જિ. ભરૂચ)

નાઈરોબીના આલુકભાઈજીને

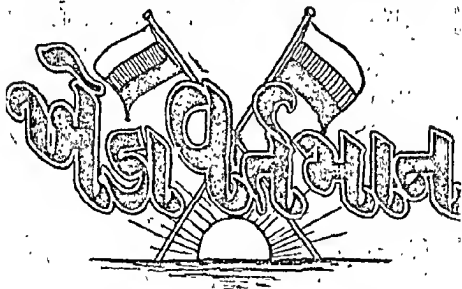
શ્રી જયંતકુમાર કે. પટેલ હાલ દેસમાં આત્મા હોઈ લવાજમ શ્રી ક્રાંતિલાલ એ. પટેલ, ટ્રેડરી, અગર શ્રી રાવણભાઈ અમ. પટેલ, લાયબ્રેરિયન, પટેલ બધરહડ એ શિરનામે પહોંચાડ્યું.

આ માસિક આણંદ અંકેતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શ્રી. આશાભાઈ ગોરધનભાઈ પટેલે ઈશ્વરભાઈ મોતીભાઈ પટેલ માટે અપ્યું. તા. ૨૫-૧૨-૪૭

(લાયબ્રેરીઓ માટે લવાજમમાં રાહત)

દાદાભાઈ નવરોજી વાંચનાલયોના મંત્રીઓને

તમારૂં ૧૫^{મું} તા. ૩૧ મી ડીસેમ્બરે પુરૂ થાય છે તો
૧૯૪૮ની સોલ માટે આપની પસંદગી 'ખેડા વર્તમાન'
ઉપર ઉતારી. આપનું નામ તાકીદે ચરૈતર પુસ્તકાલય
પ્રવૃત્તિના સંચાલકને આવુંદ સરનામે મોકલી આપો.

દા. ન. વાંચનાલયની લાયબ્રેરીઓને જાસ ઉત્તેજન આપવા આરૂ
વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫-૦-૦ને બદલે રૂ. ૪-૮-૦ રાખ્યું છે
તથા વધુમાં નવા ચનાર તમામ ગ્રાહકોને સંવત '૨૪૦૩' નો
દિપોત્સવી અંક પણ લેટ આપવામાં આવશે તો;

આપની પસંદગી "ખેડા વર્તમાન" ઉપર અવશ્ય ઉતારી
તુરંત જ નામ મોકલશે એવી આશા.

(પાછળ વાંચો)

જાહેર વાંચો

જાહેર વાંચો

અમારા પત્ર “ખેડા વર્તમાન”ના વાર્ષિક ગ્રાહક ધર્મ નિયમીત એકેએક અંક જાહેર વાંચો. જે આપને ખેડા જિલ્લાના છેલ્લામાં છેલ્લા સમાચારો પુરાં આપે છે, તદુપરાંત અઠવાડિક લવિંધ્ય, રાષ્ટ્રીય પ્રવાહો ઉપર ચર્ચા કરતી આઝાદીની આગેદૂર; દક્ષિણ ભારતનાં તીર્થધામો, રસમય હુકી વાતાં ત્યાં ખેડા જિલ્લાનાં કલેક્ટર સાહેબ તરફથી જાહેર પડતાં તમામ હુકમો, પ્રેસનોટો વિગેરે નિયમીત પ્રસિદ્ધ કરે છે.

ગુજરાતનું જુનામાં જુનું ૮૭ વર્ષનું રાષ્ટ્રીય સાપ્તાહિક

ખેડા વર્તમાન

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫-૦-૦ દેશાવર શિલીંગ ૧૪
છુટક કિંમત ૦-૨-૦

જાહેર ખખર માટે ઉત્તમ સાધન છે.

નમુનાના અંક માટે ખેડાના પોસ્ટલ સ્ટેમ્પ ખીડવા.

ચેતનજી,

“ખેડા વર્તમાન”

ખેડા, (ગુજરાત)

વાંચન રસમય હોય તો, તુજે બધા સંતાપ !

અંશાંતિના જમાનામાં વાંચન જરૂરિયાત

હુસાવનારું સાત્ત્વિક રસાયન છે.

ગાંડીવનાં નવાં પ્રકાશનો

તાણાવાણા

જનમટીપ વડે જનમભરનો જશ
જમાવનાર જુવાન લેખક
પેટલીકરની, ગુજરાતનું સાચું
ખરીદ ધણકાવનારી નવલિકાઓ.
રૂ. ૩-૦-૦

રંગતરંગ

હુસાવી હુસાવી લોથપોથ કરનાર,
શ્રી બંધોતીન્દ્ર દવેનાં રસમાણિક-
નો સભર ભંડાર. છએ ભાગ
સાથે જ ખરીદી લ્યો. દરેકનો ૧૥૫
રૂ. ૧૦-૦-૦

પાનનાં ખીડાં

બંધોતીન્દ્ર દવેનાં આ તાંબુલ
તમારા હોઠ પર જ નહિ, સમગ્ર
અહિંસા પર લાલી અળકાવશે.
રૂ. ૩-૦-૦

પ્રણય અને પરિણય

દરેક જુવાન સ્ત્રી પુરુષે મુખી
લગ્નજીવન મેળવવા માટે
ચુનીલાઈની આ નવલકથા
વાંચવી જ જોઈએ.
નવી આ. કિ. ૪-૮-૦

બકેર પટેલ

ગુજરાતને હુસાવવાનો ઈન્તજો
લેનાર આ મુરબીજીને તમારે
ત્યાં પધરાવો.

૨૪ ભાગ રૂ. ૧૩-૦-૦

વિષયક

માપગંધીના કાળગણા જમા-
નાનો હુસાવલોચણ ચીતાર.
આપતી ચુનીલાઈની સોસરી
નવનવલ. રૂ. ૪-૮-૦

દરેક ચોપડીનું ટપાલખર્ચ જુડે.

કોઈ પણ ચોપડી કે ભાગ છૂટક પણ મળી શકે છે.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર :: સુરત

ગાંડીવ આગવજવાડિકનું લેવાનું

રૂપિયા ૭૫, પંદરશા રૂ. ૧૬ છે.

તદન નવુંજ ચિત્રમય

ખાલ સાહિત્ય

★

૧ મંજરી ૬ હંસા ૧૧ લીલાવતી ૧૬ જમાઈરાજ
૨ અલાદીન ૭ વાલિયો ૧૨ અલીબાબા ૧૭ દોરડાંવાળો
૩ મુદામો ૪ વામનજી ૧૩ મીનીમાશી ૧૮ સિંદબાદ
૪ વડોદરા ૬ રત્નાંદે ૧૪ સારંગીવાળો ૧૯ લીંગલો
૫ હીરામણ ૧૦ લાખો ૧૫ તડાકિયો. ૨૦ ગુલીવર

અને ૨૧ અબુહસન

નંબર ૧ થી ૨૦ મુધીના દરેકના ચાર આના નંબર ૨૧ ના
આઠ આના. ઉપરનાં ૨૧ પુસ્તકો વિવિધરંગી સચિત્ર પૃષ્ઠામાં,
ખાલવિનોદ માળાના નવા અને છેલ્લા ત્રીજા સેટમાં આપવામાં
આવેલ છે. તેમાં એકદુ ૭૫૦ પાનનું વાચન ૨૭૫ સુંદર ચિત્રો
સાથે છે. મળખૂત ઝાંકસમાં પેક કરેલા આ સેટની કિંમત રૂ.
૫-૧૨-૦ અને વી. પી. ખર્ચ બાર આના છે.

આખો પેકજ સેટ અથવા ઉપરનાં કોઈ પણ મનપસંદ
છટક પુસ્તકો મંગાવો. આવાં જ રસિક બીજાં ૪૨ પુસ્તકોના
૧૫૦૦ પાનના વાચનના ૬૦૦ ચિત્રોવાળા બે સેટ પણ સાથે સાથે
વસાવો.

ખાલવિનોદમાળાના ત્રણ સેટ, એકદર ૬૩ પુસ્તકોના

રૂ. ૧૭-૪-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૨-૨૨-૦

તમારા બુકસેલર પાસે માગો અથવા ખલાસ થાય
તે પહેલાં મંગાવવા માટે લખો:-

ખાલવિનોદ કાર્યાલય : ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

કોઈ પણ જાતની દવા ખરીદવા માટે
આણંદમાં વિશ્વાસપાત્ર સ્થાન.

એન. અંબાલાલની કંપની

ડિપ્ટી : ખરાડા કેમીકલ

રેશનરોડ : આણંદ.

[આણંદની બે લખ્ય દુકાનો]

પુરુષોત્તમ, સોમાભાઈ એન્ડ કંપની

[૧] તારુ' શિવાયુ "હાર્ડવેર" [૨]

ફેન્સી કાપડની દુકાન

ગરમ — બનારસી,
ફેશન અને ફેન્સી
મુતરાઉ કાપડ,
ગોલ્ડસાઈ — મોઝા

આદર — હવાસ — શેરૂંઢ,
ખુશ કોરનું ફેન્સી કાપડ,
અપરનવર છેલ્લી ડીઝાઈનના
માસ આવતા જ રહે છે.

અંગ : ગોપાલ ટ્રોપીક મામે

હાર્ડવેર અને મશીનરી,
એનજીનને લગતો સામાન
પુક્કી, પટ્ટા, સાઈટીંગ, બોલ્ટ,
નટ, બોલ્ટબેરીંગ, બારાં વગેરે.
હાસર, ઘંટીતથા તેનો સામાન-
મકાન બાંધકામ સામાન
રંગ, લાળી, સ્ક્રૂ, વગેરે.

અંગ : નાવલીવાળા દવાખાના સામે

આ અને એને લગતી નાની મોટી તમામ ચીજો
ખરીદવા માટે અમારી બંને દુકાનોની મુલાકાત
લેવાથી ફાયદો થશે.

જીરણી

બહેનો, પ્રદર, લોહીવા, અનિયમિત અટકાવ, અટકાવ વખતે પેટ કે પેડુમાં થતી પીડા, પેશાબમાં બળતરા કે કળતર, ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહીને અવી જવો-કસુવાવડ, સગર્ભા અવસ્થામાં અત્ર ઉપર અભાવ, ઉલ્ટી, ઉબકા, છાતીમાં દાહ, અમુંઝણુ, કોડે રતવા, પ્રસવ સમયે પીડાવું, સુવાવાડની નબળાઈ, સુવારોગ, ધાવણુની અછત, ઊંઘ ન આવવી, હીરદીરીઆ વિગેરે મારે જોમેશ્ચી વાપરે. બ્રીછ નિષ્ફળ બનાવટોથી સાવધાન રહેજો.

બધા દવાવાળા વેચે છે

જોગન્દો:-કંચનસાલ વાડીસાલની કું. મંગળદાસ શેડ, મુંબઈ ૨.

ચલો આણંદ

પાપડના ઓડરો આજેજ નોંધાવો.

તરેહ તરેહના તાજા, સ્વાદિષ્ટ, મસાલેદાર, પાતળાં આંકર્ષક રંગ અને સાઈઝના પાપડ તેમજ દાળ, શાક, તથા વ્હાન્તો સ્વાદિષ્ટ તૈયાર મસાલા છત્રક તેમજ જથાગંધ મળવાનું કેક્રાણુ:-

શ્રી સરસ્વતી પાપડ ભંડાર

જુના રામજી મંદિર પાસે.

આણંદ.

પાત્રોદાર

જાતરામાળાને વિચારપ્રેરક વાચન વિસ્તરવાના અભિલાષ સેવતું માસિકપત્ર

પૌષ
સં. ૨૦૦૪]

૧૧ સેપ્ટેમ્બર ૨૦૦૪

[વર્ષ. ૨૫
અંક. ૩

અનીતિનું અન્ન

નવલસાઈ શાહ

મહાભારતના યુદ્ધનો ૧૨મો દિવસ હતો. શિખડીની આડમાં લપાઈ હોડેલાં અર્જુનનાં બાણેથી વજ્રથી શિખમ્પિતામહની ડાયા છેલ્લાઈ ગઈ. તેમણે સત્નો હેડાં મૂક્યા. પણ એ વીરે તો મૃત્યુને મરીમા લીધું હતું. આ હતા કૃષ્ણપક્ષના દિવસો. એ દિવસોનું અવસાન મનુષ્યને અધોગતિએ લેઈ જાય એ શાસ્ત્રવાક્યને મરીને, પિતાને ખાતર આ જીવન નૈર્દિક સ્વભાવના ભેખધારીએ મૃત્યુને આપી હતી, 'યબી જા' અને તે યોજ્યુ; ૩ નહિ, મરાઈ નહિ, પૃથ્વી નહિ, પાપાણુ નહિ, પણ વીર યોદ્ધાને છાન્ને જોડી; મણિમણને ગોખાવે જોવી શરણેયા ઉપર પોતાની જાતને લખાવી દીધી.

કુરુક્ષેત્રની યુદ્ધભૂમિ પર ધર્મયુદ્ધ બેલાઈ ગયું હતું. કાળ એ નહિ જમ્યો નહિ, પણ લાગોની મજબૂતો દ્રાણિયો કરી પોતાની ભૂખ સંતોષતો હતો. ત્રિવલ્લભની આ મહાગલીલા બેઈ ચાકેલો સૂરજ પણ આંખ મીંચવા જાણે ઉતાવળે થયો હોય એમ અખતાવલ તરફ ડગ દેઈ રહ્યો હતો. યુદ્ધભૂમિ પર ચાલી રહેલા એ મહાસંહારનું પ્રતિનિધિ મુખે રવિદેવના અગેઅંગમાં ન પડતું હોય એમ આકાશ પણ રક્ત રંગે રંગાઈ ગયું હતું. પૃથ્વીએ પડખું ફેરવ્યું અને સૂર્યદેવે પોતાની આંખ મીંચી. યુદ્ધવિગમનો નાદ સભળાયો. એ હતા ધર્મયુદ્ધના દિવસો. અગ્નિ દિવમાં સમાવી સૌએ સત્નો હેડાં મૂક્યાં.

ગત્રિનો અધરાર ધરતી પર ઝીતરો ન ઝીતરો ત્યાં તો શરણેયા પર સૂતેલા શિખમ્પિતામહની બેલામાં પાંડવો પડેંગી ગયા. શરણેયા પર સૂતેલો એ

હવે વધારે આપવાના કહ્યા હતા એટલે એ વિવાહ ન થયો. વડીલોએ કહ્યું એક વખત કેઈને હા પાડ્યા પછી ના પાડીએ તો આપણી આગર શી ?

હું પણ એ જનમાં ગયેલો. પરણવા જવાનું થયું ત્યારે એ જનના ઉતારેથી તૈયાર થતો ન હતો. હેવટ એવળ વડીલોએ ભેગા થઈ સામેટાં એને ધમકાવીને જાઓ કર્યો ત્યારે એ રડતો રડતો પરણવા બેઠ્યો. પરણ્યાં !

‘એ છોકરી એક તો દેખાવે સ્વામ છે, સુદ્ધિમાં પણ કમઅક્ષર ખરી અને પાછી અલણ. પરણ્યા પછી નહુએ સાસરિયાને કહ્યું કે તમે એને બહાવો. પણ સાસરિયાએ કહ્યું કે આટલી ઉમરની છોકરીને હવે અમે બહાર લણવા મોકલીએ તો અમારી આગર શી ? અને એને ન બહાવી.

રતિભાઈ સહેજ અટક્યા એટલે મારા સ્વભાવ પ્રમાણે હું મીન ન રહી શક્યો. બોલી ઉઠ્યો : ‘પછી ?’

‘પછી શું ? આજની થયો ને કાલનો દહાડો. આઠ વર્ષ થયાં એ વાતને નહુ એની સાથે એક અક્ષર બોલ્યો નથી !’

‘શું કહ્યો છો, રતિભાઈ !’ મારી જાતી જ એસી ગઈ. ‘અરે ! આ તો હું જોઈએ કહું છું. નહુનાં માખાંએ તો એ જોલતો થાય એ માટે ઘણા પ્રયત્નો કર્યા પણ એ દુરનો દૂર લાગે છે. એણે પાણી ભરીને લોટો મૂક્યો હોય તો પીએ નહિ. એણે રસોઈ કરી હોય તો જમે નહિ !.

કોઈ સુસ્ત સનાતની મદાપાપની વાત સાંભળતાં શાંતમ પાપમ ઉચ્ચારે તેમ માઈ હંચુ પાદારી બેઠ્યું - આટલો બધો અધમ તિરસ્કાર !

મારા મોં ઉપરની કડવાચને પામી જતાં રતિભાઈ બોલ્યા. ‘એને એ છોકરી પ્રત્યે આટલો તિરસ્કાર છે. પછી એને કોઈ હીટલરી કાપદો ફરજિયાત સંસાર મંડાવે તો પણ એમી એ છોકરી શી રીતે સુખી થવાની ?’

દરેક દિવસ પછી દારીએ મને ગંજે સુતી વખતે કહ્યું : ‘તે દિવસે રતિભાઈ વાત કરતા હતા તે કમળા આવી છે.’

‘ક્યાં કમળા ?’ મને કંઈ તાત્કાલિક ખ્યાલ ન આવ્યો.

‘કેમ ? રતિભાઈ શું પૂછવા આવ્યા હતા કે એક ઉપર બીજી કરેલી હોય તો’

‘હા...હા...જેની સાથે એ જોલતા પણ નથી એ જેની પાની આવી છે,
એમ ને?’

‘હા.’

‘રતિભાઈને ઘેર છે?’

‘હા, પણ હમણાં સિનેમા જોવા બધાં ગયાં છે.’

મેં પથારીમાં સતાં રહ્યું: ‘મારે એને જોવી પડશે.’

‘કંઈ એને પૂછવું છે?’

‘ના, ના, એ દુઃખી બહેનને શું પૂછવાનું હોય? અને પૂછીને હું એને
શું આવાસન આપી શકવાનો હતો!’

સવારમાં ઊઠીને કાશીએ મારી વાત રતિભાઈની જાણીને કરી. ચારદાગણેન
એવાં લખખાજોલાં કે એ વાત સીધી હમણાં કહી—પેટલીકર. તને જોવા
માગે છે. એ નરુભાઈને સમજાવે અને તારી વાત સીધી ઊતરી જાય તો કશું
કહેવાય નહિ!

હમણા કંઈ મને કે ‘પાટીંગર’ને ઓળખતી ન હતી. પરંતુ મઠ ક્ષત્રે
આવી ત્યારે એક તાજબ બનેલા પુનર્લબ્ધની સ્ત્રીમંડળ ચર્ચા કરતું હતું. એ
લગ્નમાં માસે પણ હાથ હતો એ નિમિત્તે મારી વાત યથેલી તેથી હું કાણુ છું
તેનો હમણાં થોડો ખ્યાલ હતો.

વળી હમણાં કાંઈ જોવા માગે તેની નવાઈ પણ નહોતી રહી. જેમ
‘મઠ સૌંદર્યવાન સ્ત્રીને પુરવો ઉઘાડી રીતે નહિ તો છાની રીતે પણ તાપ્ત
તાપ્તને જુએ છે તેમ હમણાં પણ લોકો જોતા હતા. એક જ કુદરતથી કે
એની તે એ ઊઠી કેવી છે કે નરુ એની સાથે જોલતો પણ નથી.’

મેં ઊંચી નજર કર્યા વગર હમણાંને જોઈ. કાંઈ મરજદી સ્ત્રી હર્ષને
લીધે નરુકે પોતાનું શુભ અંગે કંઈકરને બતાવવા તૈયાર થાય, અને એ
બતાવતાં જે સંકાય માં ઉપર જવાઈ જાય, તેવો સંકાય એના માં ઉપર
જવાયેલો મેં નીચી નજરે પણ જોયો.

એ ક્ષિપ્તે મને હમણાંના જ વિચારો આવ્યા કર્યા હતા. જાણે મારી
સન્મુખ એ જાતોજાત ઝાંખી હોંબ તેમ મારી દષ્ટિમાં એ રમમાણુ કરી રહી
હતી. એ લીંબો લાંબી બાંધોનો હમણે, આરંભાની સાડી. હેલ્લી વળા

દિસામે વધુ પડતું લાગે તેમ વાગની બિલકુલ પાંચી ન દેખાય ત્યાં સુધીનું દાંડેલું માયું. સ્વામ રંગમાં સોનાનાં વિશેષ ભુદાં તરી આવતાં ઘરેણાં અને ઝાંખો દેખાતો ચાંદ્રો ! વદન ઉપર આમણવનનું અરબચડાપણું, અંગની ખડતલતા અને મોં ઉપર કંઠણુલવનની નિસહાયતા !

ગરબે સ્વપ્નામાં પણ કમળા આવીને ખડી થઈ. એણે છૂટા મોંઝે રડવા માંડ્યું.

મેં કહ્યું : ‘ રડ નહિ ગહેન ! તારા દુઃખને હું સમજું છું. તારી જગાએ હું હોઉં તો મારાથી આ વેણે કે કેમ એની મને જ ખબર નથી ! ’

કમળા જાની ન રહી. મેં એને રડવા દીધી.

હૈયું હળવું થતાં એ આંસુ લૂછીને બોલી : ‘ મારે તમને પતિ વિરુદ્ધ એક જ ફરિયાદ કરવાની છે. એ મારી સાથે વહુનો સંબંધ ન રાખે તે દુઃખ મને નેટકું નથી લાગતું તે કરતાં બીજું વધારે લાગે છે. ’

‘ એ વળી હું દુઃખ છે ? ’ નવા દુઃખની વાત સાંભળી હું એનાં સામે ફાટી આંખે તાકી રહ્યો.

કમળા બોલી : ‘ મારે એ કહેવું છે કે હું એમના ઘરની, નોકર હોત, તો એ મારા હાથનું પાણી ન પીચત ! મારી કરેલી રસોઈ ન જમત ? મને ઘરના ચાકર કરતાં એ ન પાવટ ગણે એ દુઃખ મારાથી શી રીતે સહ્યું જાય ! ’

‘ અરે ! નોકર - ચાકર જવા દો. હું ડોર થઈને એમને ખીંચે બંધાઈ હોત તો શું એમણે મારી સાથે માયાભરી આંખે ન જોયું હોત ? હું તરસ્યું થઈને થાંધડતું હોત તો શું એ મારા ગળાની સાંકળ કાઢીને તળાવે પાવા લેઈ ન ગયા હોત ? મારી ગમાલુ ખાલી હોત તો ચાસ ન નીચું હોત ? મેં પૂછડા વતી ઝાણમૂતરના ઝાંડા ઉગાડ્યા હોત તો શું એમણે ‘ કમળત’ની મીઠી ગાળ દેઈને મારું એ તોફાન ન વેંકી લીધું હોત ? મારાં ઘી, દૂધ, દહીં, ઝાણ ન આખ્યાં હોત ? ’

કમળાની આંસુ અને કંઠણુતાસરી મૂર્તિ સામે તાકી રહેતાં મારી આંખમાં પાણી આવી ગયું.

એ સર્વ પ્રશ્નોના જવાબરૂપે એ છેકડું બોલી : ‘ ઘરના ડોર તરેક’ એ નેવો વર્તાય રાખે તે કરતાં ય હું ગઈ ? ’

સવારમાં મેં રતિભાઈને કહ્યું કે તમે મને તમારા જો મિત્ર, નહીં બાઈ, બેગો ન કરો ?

‘ ખુશીથી ’ રતિભાઈએ સ્વાભાવિક રીતે જ તરત જવાબ આપ્યો : ‘ અમે જાણીએ અને સમજીએ તમારા ધાર્મિક જીવનને જોઈને રસો વિચારો છીએ. તમારાથી સમજે તો અમે તો ખુશી છીએ. ’

નહીં બાઈ અને હું, બંને એકંદરમાં બેઠા. રતિભાઈએ આખી દુકાન કબજે ને મારી સાથે મુલાકાત ગોઠવી હતી. એ ભાઈ આગળ કેવી કેવી દલીલો કરવી, ક્યા ક્યા કાપલા રસ્તો કરવા, લગ્ન, મુખ અને દાંપત્યજીવનના વિવિધ વિચારો, કાઈ વકાલ પોતાનો આંદોલનવાળો કેસ છતાં માટે જેમ જુદા જુદા હો ગિરોઈમાંથી અવસરો તૈયાર, રાખે તેમ, મેં એ મુલાકાત પાંદણ તૈયાર ગણ્યા હતાં. અને રતિભાઈએ એમની જે માનસિક બુદ્ધિ અને જણાવી હતી એ જોતાં હું એમાં સફળ થઈશ એમ ઉમેદ પણ હતી.

પરંતુ હું શરૂઆત કરું તે પાંદણ એકંદર મળતાં નહીં બાઈએ શરૂ કર્યું : ‘ જુઓ પેટલીકર ! તમે અમારો મેળ કરાવવા પ્રયત્ન કરો તેની હું કદર કરું છું. એક ઉપર બીજી પત્ની ન કરવી જોઈએ એ માનવતા પણ હું સમજું છું. મને તેથી તો વધુ મારી પત્ની છે છતાં દોષ કરતાં વિશેષ અવહેલના મેં જોની કરી છે, કદં છું, એ મારી જાણ જાહેર નથી અને જોનું મને દુઃખ નથી થતું એમ પણ નહિ. ’

‘ હું મુરખ નથી. સત્તાવીસ વર્ષનો, ઠીક ઠીક સમજુ તેજો યુવક છું. રાજ્યમાં પણ બે સરસ વાંચાળો છું. મતલબ કે મારું પગલું બુદ્ધિનિતાને આગળી છે, એમ તમે ન માની લેતા જોટલું જ મારું હોય છે. ’

હું એ નવજુવાનની નિષ્પાલસતા, મુખ ઉપર જે વિહસી રહી હતી તે નોંધી રહ્યો.

એ આગળ બોલતો હતો : ‘ વાસનાના આવેશમાં સ્ત્રીપુરુષો યુ’ કરે ને તે વધુ આ યુદ્ધના દાગમાં સારું રીતે વાંચુ છે. સાલજગેએ મહેલી સ્ત્રીઓ ઉપર પણ પાવતાબધું વર્તન કર્યું છે. રાજ્યેદની જગતમાં ગોટી મૂકી ગઈ છે. ગોટી લગ્નનાં જોઈ પતિ લગ્નમાં હોવાથી કાળા નેત્રીઓ જોઈ વાસનાતૃપ્તિ કરી છે. એથી મેંદોષ બાજુમાં થયાં છે. અને સામે પક્ષે એ જ પતિઓએ નેત્રીવ સ્ત્રીઓ સાથે કામવાસના સંતોષી છે. અને એક અનિવાર્ય જરૂરિયાત માની સગર લગ્ન મટે જોની અવગણ પણ કરે છે ! ’

મારી જાતીનાં પાટિયાં ઉપર કાંઈ લાતો મારી રહેલું હોય તેમ કડાકા ગોઠતા હતા.

‘એ કામવાસના મને પણ, પેટલીકર, પીડી રહી છે. માથાપે મેળા કરાવવા રાતોની રાત અમને એક ખંડમાં રાખ્યાં છે, પરંતુ એ વાસના પણ પોપવા એ સ્ત્રી તરફ શરીર ખેંચાયું નથી. પંછી એ સ્ત્રી સાથે હું સંસારે માંડું એમાં માફ કે એનું શું કન્યાણુ થવાનું છે? પશુ જેનું અમે છતીએ એ સમાજને પસંદ છે?’

એનો જવાબ મારી પાસે એ મામતો હોય તેમ મારા સામે થોડી ફાલ એ તાકો રહ્યો. હું ન જોત્યો એટલે એણે આંખળ કહ્યું : ‘ભુદ્ધિ આ બધું સમજતી હોવા છતાં, હૈયામાં દુઃખ થતું હોવા છતાં, આઠ વર્ષ થઈ ગયાં છતાં ધરના દોર તરફ જે હૈયું વળે તેટલું પણ ધરની સ્ત્રી તરફ નથી વળતું, એ હૈયાને ક્યારે નાખવાનું કહો તો નિર્દય રીતે ક્યારે નાખવો તૈયાર છું, પરંતુ એને કાપીને ખીમના હાથમાં શી રીતે આપી શકું?’

તબે એમનું કહેવાનું પૂરું થઈ ગયું હોય તેમ નટભાઈ મોઝતા પાંચ થઈ ગયા. ફાળો પસાર થઈ ગઈ પણ એ આગળ ન જોડ્યા.

હું એમને શી સલાહ આપું, કાંઈ કહેશે?

કમળાની આદ્ર અને કંઠજીતાલરી મર્તિ સામે તાડા રહેતાં મારી આંખમાં પાગલી આવી ગયું.

ચિના-ઓછા-લવાજમ ફંડમાં મદદ

રાસના અને મોખ્યાસામાં કસ્ટમ્સ ખાતામાં નોકરી કરતા શ્રી પૂનભાઈ એસ. પટેલ. ગેશિયાવામી દરકુનોમાંથી ઓપ્રીસરનો હોદ્દો મેળવનાર પ્રથમ છે. આ પ્રેશિયલ એડ મળ્યાનાં શુભ નિમિત્તે એમણે શિ. ૩૦ આપ્યા છે. અને ત્યાં મુધી નોકરીમાં ચાલુ હશે ત્યાં મુધી દર વરસે રૂ. ૨૦ આપતા રહેશે એવી જાહેરાત કરી છે. કરમસદના અને મોખ્યાસા રહેતા શ્રી ગોરધનભાઈ એસ. જવાહર પટેલ રૂ. ૨, મર્મજના કંપાલા રહેતા રતિલાલ ૭. પટેલ રૂ. ૨૦૦૦ તે કરતાં છે. જે સાક્ષર સ્ત્રીકારી તે ખાતે જમા કર્યા છે.

ગામડામાં નળ અને ગટર

રમણલાલ એન્જિનિયર

આજે પ્રામાણિકતા પ્રશ્નમાં ગામડામાં નળ અને ગટર લાવવાનો સવાલ ચર્ચા છે ત્યારે અમુક કેળવણી વર્ગ પણ એ આવવાથી મહેનત આજી થવાને પ્રતાપે સ્ત્રીની તદ્દુરસ્તી ઘટશે, તેમજ ગરીબ પ્રજાને એ નહિ પોષાય એમ માની એનો વિરોધ કરે છે. એ વિચારસરણી ધ્યાનમાં લેઈ લેખકે આ લેખ લખ્યો છે. હૃદયી ઉપચારોને લગતું આરોગ્યનું સાહિત્ય લેખકે એમનાં અનેક પુસ્તકોદ્ધાન ગ્રન્થસત્તન આપ્યું છે એવા અધિકારી નિસર્ગોપચારનો આ લેખ વાચકોને વિચારનો સારો મસાલો આપશે.

યુરોપ અમેરિકામાં છેલ્લાં સો વર્ષમાં જાહેર સ્વચ્છતા અને રોગપ્રતિબંધક પેંકની દિશામાં જે અદ્ભુત સિદ્ધિઓ મળી છે. એને લગતા આપણા અજ્ઞાનને લીધેજ આપણે નળ અને ગટરનો નહિવાં કાગ્લોસર વિરોધ કરીએ છીએ.

ગામડાંની આરોગ્યવિષયક લયકે દુર્દશાનો ખ્યાલ ખુદ આપણા ભણેલા વર્ગને પણ નથી. આ અજ્ઞાનને કાગ્લેજ મોટા ભાગના લોકો એનો ખ્યાલ એવતા હોય છે કે જાતમહેનતને સેધને ગામડાંનું આરોગ્ય સારું છે. જોડેને તે કુવાનું આગ પાળીતા નળ લેશે તો આ આરોગ્ય ક્ષયી જશે.

સાચી દ્રષ્ટિ જોનાથી સાવ જલદી છે ! દુનિયામાં જ્યાં પુરુષ કરતાં સ્ત્રી જાણુ છવે છે દ્રષ્ટ આપણે ત્યાં જ એ જોણુ છવે કે, આપણું જાળમરણુ જગતભરમાં અત્રેડ છે. દર સાલ દસ કરોડ માણસો મેલેરિયાથી પિડાય છે. આં એમાંથી દસ લાખ મરી જાય છે. કોલેરા જેવા રોગો તો આપણે ત્યાં વેન્ના વાગતી છે. યુરોપથી આવેલો ટાઇફોઇડ પણ કાયમ થયો છે. વળી દિંદી ખેડતની અને મજૂરની હાર્યક્ષમતા દુનિયાભરમાં આજમાં જોણી છે.

આનાં કાગ્લો - ગુલામી, ગરીબી અને ગંદકી.

પહેલને અંત આવી નવે છે. હવે જે અનિષ્ટો સામે દિંદી પ્રજાએ પડવાનું રહે છે. આમાં ગટરીને દૂર કરવાની શરૂઆત વૈદ્યવર્ગથી થાય છે. જોયી સ્ત્રીઓના હાથપગ લાંબી જગે એ-એક જોડો ખ્યાલ છે. ત્યાં એ નથી ત્યાં શ્રીમંત વર્ગની સ્ત્રીઓ પૈસા આપીને પાણી ભરાવે છે. મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓ લાજમજાનને લીધે પાણી ભરી શકતી નથી, અને પૈસાને અભાવે પાણી ભરાવી શકતી નથી, પરિણામે પાણીની અસહ્ય તંગી વેડે છે. ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓ ખીજા કામ આડે નવગમ ન હોવાથી કૂવેથી પાણી લાવવાનું

હોવાથી જોખમાં જોખું પાણી વાપરે છે. જોટલે જે ગામમાં વોટરવર્ક્સ થાય તો શ્રીમંત સ્ત્રીજોતી સ્થિતિ પહેલાંની જેમ આજંસુજ રહે છે. મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓ તંગીમાંથી છૂટે છે, અને ગરીબ સ્ત્રીઓને બીજી મજૂરી મળી રહે છે. જોટલે કાષ્ટને કસો ગેરલાલ નથી.

ઊલટપક્ષે, વોટરવર્ક્સને લીધે પીવા, નાવાધોવા, ઘરને શેરી સ્વચ્છ ગ્રામવા, દોરડાંખરને નવડાવવા, ગાળગાળીયા અને તરવાના હોજ માટે, જેતી, ગૃહઉદ્યોગ અને વૈદકીય ઉપયોગ માટે પ્રગતિ પૂરતી સ્વચ્છ ને સલામત પાણી મળી રહેશે. એનાથી પ્રગતિનાં આરોગ્ય સુધરશે. બગડવાનાં નથી. માગાદીક થતો પાણીનો વપરાશ એ તો પ્રગતિય સંસ્કારિતાની એક પાગાશીશી છે. જોટલે વોટરવર્ક્સ એ પતનનો માર્ગ નહિ, પણ ઉત્થાનનો માર્ગ છે. એ વિલાસ નથી, પણ પ્રગતિય આરોગ્યની એક પાયાની જરૂરિયાત છે.

ગટર અંગે એ દલીલ કરવામાં આવે છે કે પાણી, અધિરી ને ધાટકાપર જેવાં મુંબઈનાં પરાંમાં, અમદાવાદની સોસાયટીઓમાં અને સુરત જેવાં મોટાં શહેરોમાં ત્યારે ગટર નથી ત્યારે જામડે જામડે ગટરની વાત કરવી એ શી રીતે શક્ય છે?

સાફ આરોગ્ય એ માગી લે છે કે ત્યાં ત્યાં વોટરવર્ક્સ હોય ત્યાં ત્યાં ગટર હોવી જોઈએ. ગટર વગરનું વોટરવર્ક્સ આરોગ્ય સુધારણું નથી, પણ બગાડે છે; એનો મોટો દાખલો મઈ પેટીમાં ‘મુંબઈનું પાણી’ લાગવાનો રોગઃ ઓ ‘મુંબઈનું પાણી’ બીજું કંઈ જ ન હતું. પણ મુંબઈનું ખરાબ આરોગ્ય (સેનીટેશન) હતું. હવે મુંબઈના રસ્તાઓ પાક અને પરાંજા થયા. ફેટલાક નવા થયા, મકાનો સુધાર્યા, વોટરવર્ક્સ અને ગટરની યોજનાઓ વ્યાપક બની અને માટુંગા જેવાં આદર્શ પરાં ઊભાં થયાં. જોટલે એ જ મુંબઈ આરોગ્યવ્યાપી બની ગયું છે. ઊલટ જાણુ એનાં પાણી—અધિરી જેવાં પરાં મંદાં છે. મેલેરિયા, મરો, ટાઈફોઇડ અને કાલેરાનાં ધામ બની રહ્યાં છે; ગટરો ન કરવાથી એમને જે ગેરલાલ થયો તે નજરોનજર નેઈ શકાય એવો છે. એ જ સ્થિતિ બીજાં સ્થળોની પણ છે.

જોટલે આરોગ્ય માટે આ બે યોજનાઓ જરૂરી છે એમ સ્વીકાર્યા પંડી બીજાં મુદ્દો એના અર્થનો આવે છે. આપણી પ્રગતિ ગરીબીને આગળ કરીને આ યોજનાનો વિરોધ કરવાનું કંઈ કારણ નથી. આવી આરોગ્યદાયક યોજનાનો ગરીબાઈને લીધે વિરોધ કરવાને બદલે પ્રગતિ ગરીબાઈ ટકાવનાર અને વધારનાર નીચેની બીજીઓનો વિરોધ કરવાની ખાસ જરૂર છે. જેની કે, કુદ્ર અગ્રગાઓ પાછળ કેટલેકેરીનો અર્થ, સામાજિક જોડા અર્થ દાદ, તેમજ, આ વગેરે અસનો પાછળ થતો ખર્ચ, રજાની ગાયો, નંબરિયાતાં ફેતરાં, બેતીને બરબાદ

કરતાં ગેઝથી અને વાંદરાંથી થતું નુકસાન સટો, જુગાર ને આંકૂરકની ખદી. એક ગામે મોનાના સદામાં એકજ વરસમાં ત્રીસ લાખ રૂપિયા ગુમાવ્યા છે! આ દુર્ઘટ્ય નાગરિક હજી માટે એક પાછના ખર્ચની જરૂર નથી. માત્ર લોકમત ફેરવવાની જરૂર છે. એમ કરવાથી પ્રજાના લાભો રૂપિયા ખચશે.

વળી આં યોજનાઓ કરવા માટે જે ગામડાં પાસે શહેરને મુકાબલે ફૂં પૈસા પણ નહિ હોય, તેમનું કામ પણ ખુશીથી ગાંધ સકશે. એવાં ગરીબ ગામડાંમાંથી કડિયા, સુથાર, મિસ્ત્રી, મજૂરો અને આગપ્રગ દરરોજ માત્ર કલાક સેવાભાવે મહેનત કરે તો આ કામ ફૂં પૈસામાં ઉઠ્ઠી જાય, અને યોજના ખર્ચાળ છે એવી કોઈની ખૂમ ન રહે. ગરીબાઈ એ પાર્ષ નથી, પણ પ્રમાદ એ તો પાપજ છે.

ગાંધ પ્રજા સુધી સાર્વજનિક કામ માટે મહાગરની ભાવના આપણામાં હતી. એ ભાવનાને જોરે આપણા પૂર્વજો આજે પૈસે મોટાં મોટાં કામો કરી ગયા. આજે આપણામાં એ ભાવના નાશ પામી છે. આપણને મજેલી જતનતા ભોગવવા માટે આપણે જો લાયક થવું હોય તો આપણે એ ભાવના ફરીથી પ્રગટાવવી જ પડશે. જગતભરની એક અમલખી સમું મનાવું, મોંઝાની અમલો ડેવનું મુખ્ય ઝેસન એ સંવરના મજૂરોએ દરરોજની એક કલાકની મફત મજૂરી આપીને ઊભુ થવું છે.

વળી મુંગઈનું ગટરનું પાણી દરિયામાં છોડી દેઈ રાષ્ટ્રીય સંપત્તિનો એક અક્ષય દુર્ઘટ્ય થઈ રહ્યો છે તેવું ગામડાંમાં નહિ જનવા દેતાં, એ પાણી ખેતીમાં આપવાથી પાંડ સાથે થશે અને ગામને ઉત્પન્ન મળશે.

ગામ જો ગામડાંમાં ગટર અને નળ આવશે તો એથી પ્રજાને નુકસાન થવાનું નથી પણ ઘણા ફાયદા થવાના છે. લોકોને અગત ઉપયોગ માટે તેમજ ખેતી માટે મજુ અને વિપુલ પાણી મળશે જે મળમજ, જાણ વગેરે આજે ગામમાં ગંદકી, ગંભો અને ગેઝ વધારે એનું કીમતી ખાતર થઈને જોનાથી કળકલ અને શાકભાજી તૈયાર થશે. લોકોને સ્વસ્થતામાં વૃક્તાહાર મળશે. માંદા માણસ માટે આજે ફોલા લેવા શહેરમાં દોડવું પડે છે, એને બદલે ઘરઆંગણે ગામડાંને એ મળી રહેશે. આરોગ્ય મુશ્કરતાં બાળમરણનું અને સામાન્ય મરણ પ્રમાણ ઘટશે. મેલેરિયા જેવા ચોમાસુ રોગો નાશ પામવાથી ખેડૂત ખેતી વધુ સારી કરી શકશે.

એટલે નળ અને ગટર એ ગામડાં માટે શહેરની વાંદરાંકલ નથી, પરંતુ આરોગ્યનો પ્રથમ પાયો છે. આમોન્નતિનો પ્રશ્ન વિચારતાં એથી શરૂઆત કરી જ ગામડાં રળિયામણું બનશે.

ખારીસ્ટર દીકરો !

ચિમનલાલ મુ. અમીન

નોકરીના કામ અંગે ગામડે ગયો હતો, કામ પરવારી રાત્રે ચોરે
ગેલો હતો. ગામના થોડા ગૃહસ્થો ખેડ હતા. વાતોમાં એ ગામની નિશાળ,
ભણેલા માણસો વગેરેની વાતો નીકળી. ભણતરનું પ્રમાણ જોઈને તેમણે તેમણે
કારણ પૂછતાં ગામમાં નિશાળ નથી તે કારણ સમજાવ્યું. એક સારી સ્થિતિના
જણાતા વયોવૃદ્ધ ગૃહસ્થને કહ્યું, 'કાકા, તમે પાંચેક હજાર રૂપિયા આપી
ગામમાં નિશાળ બંધાવો.'

કાકા બોલી ઊઠ્યા, 'ના લાલ. મારે તો નિશાળ કંઈ બંધાવવી નથી.
પૈસા ખર્ચવાની ઇચ્છા મને ત્યાં છે' તો એક ધર્મશાળા કે મંદિર બંધાવીશ.'

મેં પૂછ્યું, 'એમ કેમ ? ધર્મશાળા અગર મંદિર બંધાવો તે કરતાં તો
આજે નિશાળ બંધાવો તો ગામને વધુ લાભ થાય. ગામનાં છોકરાંને ભણવા
મટે એ ગાઉ ચાલીને બહારગામ જવું પડે છે. એને લીધે છોકરાઓ ભણતા
નથી. એથી તમે પાછળ રહી જાઓ છો.'

કાકા બોલ્યા, 'અમારે ત્યાં છોકરા છો ના ભણે. અમે છો પાછળ પડી
ગયા. છોકરાંને બહુ ભણાવવાનું અમને સાડું નથી લાગતું.'

હું બોલ્યો, 'કાકા તમારી ભૂલ થાય છે. ગામમાં ભણેલાની સંખ્યા
વધશે તો આખા ગામને લાભ થશે. તમે ભણવા નથી એટલે તમે આમ
બોલો છો.'

કાકાને માંડું છેલ્લું વાક્ય જરા વધુ પડતું લાગ્યું. તે જરા અકળાઈ
ગયા અને બોલ્યા, 'હવે તમે એ વાત જવા દોને. તમને કાલે તેમ તમે
કરો, અમને કાલે તેમ અમને કરવા દો.'

મને લાગ્યું કે કાકાને કંઈક ખરાબ અનુભવ થયો હોવો જોઈએ. પાસેના
ગ્રામ ગૃહસ્થને મેં પૂછ્યું, 'કાકા આમ કેમ બોલે છે ?'

પેલા ગૃહસ્થ કહે, 'આ ગામતમાં એમને ખરો અનુભવ થયો છે. વાન એમ
જની કે અમારો ગામમાં આ કાકા જ સાધનસંપન્ન અને સુખી હતા. એમને
મોટાં બાંનેમાં સારી સગાઈઓ છે. એવા એક સગાને ત્યાં એમણે છોકરાને
ભણવા મોકલ્યો હતો. સુખદુઃખ વેડી તેને પૈસા મોકલતા. છોકરો ભણવામાં

હાથિવાર જોડેલો સાડો બધો. પછી તો એને મુંબઈ મોકલ્યો. મુંબઈનું ખર્ચ વધારે; પણ કાકાને એમ કે ગામમાં કાકાનો જે નહિ ને મારા જ હાકરો બધો છે. એને પૂરો લાણવાનો. અને એમણે એમની પાસે હતું તે બધું રોકડ ખર્ચાં તેને ખૂબ લાણ્યો. હાકરો રબરબોમાં ઘેર આવે ત્યારે કાકા તેના કપડાંલતાંની સફાઈ, બોલવાની અવગણ વગેરે નિંદા ખુશ ખુશ થઈ જતા. મુંબઈનું પૂરું બધી હાકરાએ વિલાયતનું લાણવા છત્તા દેખાડી. કાકાએ પૂછ્યું કે ખર્ચ કેટલું થાય? હાકરાએ કહ્યું કે દરેક દબાર મરો. ત્યારે કાકાએ કહેલું કે ના બાઈ, મારી પાસે પૈસા નથી. થોડા છે, પણ મારે બીજા હાકરા છે. ત્યારે હાકરાએ કહ્યું કે તમે બીજાઓની ચિંતા ન કરશો. એમની હું સંભાળ લેઈશ. મને મને તેમ સગવડ કરી પૈસા લાવી આપો. કાકાએ જમીન મીંચી મુઝી પૈસાની સગવડ કરી ને હાકરાને લાણ્યો. હાકરો મીંચી બારીસ્ટર માં પાછો આવ્યો.

એ વાતને આજે પાંચ વર્ષ થયાં. પણ તે ઘર સામેય બેતો નથી. આ કાકા જે વર્ષ પહેલાં બહુ માંદગી થઈ ગયા હતા ત્યારે અમે તેને પ્રગળા નાખ્યો હતો. એ જતે આવ્યો નહિ પણ લખ્યું, કાંઈ સાગ કાકરાની દવા કયાવજો. એને એને ય ના થયું કે સાગ કાકરાની દવાના પૈસા ક્યાંથી લાવવા? મહ સાગ આ કાકાની દીકરી પરણાવવાની હતી. દેસા ખર્ચાં ન શકે-તો સારી સગાઈ ન મળે. જોડેલો એમણે હાકરાને લખ્યું કે પૈસા મોકલો. હાકરાએ લખ્યું, દીકરીના લગન પાછળ પૈસા ખર્ચવા એ અત્યાંત છે. પૈસા વગર દીકરી ન પરણાવી શકાતી હોય તો તેને કુંવારી રાખવી જોઈ સાડો છે. વળી મારે વિચાર દમણાં એક જંગલો ખરીદવાનો છે જોડેલો પૈસાનું પૂંદ બની શકે એમ નથી! કાકાએ ઘર મીંચી મુઝી દીકરી પરણાવી. આજે તેમનો બીજો દીકરો પરણવા લાગ્યો છે. પરંતુ માથે ફેવુ જોડેલો કાંઈ પૂછ્યું નથી. તેમનો બારીસ્ટર હાકરો મીંચે દબાર કમાય છે. એમણે આર પાંચવાર લખ્યું કે આપ તરીકે તું મારા પ્રત્યે હજી દરજ્જા ન સમજતો હોય તો બહે, પણ મેં તારી પોજી ખર્ચ્યા છે તેટલા ફીઆ વ્યાજ સાથે મોકલી આપ. જોડેલો હું મરતા પહેલાં દેવામાંથી છૂટું. પણ આનાથી તો તે કોમટો ગણે મર્યો. મીંચના પહેલાં હું મુંબઈ ગયેલો ત્યારે તેને મળ્યો ને ડેસાને પછી મુશીબતની વાત કરી. ત્યારે તે કહે એ તો મામે છે! મારી પાસેય વ્યાજ માંડ્યું. મારે કેટલી બીડ છે તેની પદવા વગર પૈસાની કેટલીય ઉચરાણી કરી! હવે કાકાએ એની આશા ટેડી છે. અને હાકરો જણાવવાથી ખગડ્યો, એમ આની કાકાને જણાવવાની પાત આવતાં મુસે થાય છે.

એ બધું સાંભળી લીધા પછી મેં કહ્યું, “કાશ બધા ભણેલા હોકરા એવા નથી હોતા. અપવાદ તો હોય. વળી એ જાતે તો સુખી હોજને? ભણ્યો ન હોત તો આજે શું કરતો હોત?”

કાશ જોડ્યા: “એનો જવાબ મારી પાસે ન માગશો. ભણ્યો ન હોત તો એને જે કરવું હોત તે કરત. આજે મોટરમાં ફરતો હશે. અભણું રહ્યો હોત તો મારા ગાસ્તામાં ફરતો હોત. જે ફકિ મૂકી મળવું હોત તે અમારી સાથે બેસી ખાતો હોત. પણ આ રીતે મને લાતો ન મારત. મેં મારી પાસે હતી તેટલી શક્તિ એની પાછળ જગાડી એની ય એને કદર નથી. બાપ છું એટલે હું તો ભગવાન પાસે માગું છું કે તે સુખી થાય. પણ ઘડપણમાં મને ઘર ચલાવવામાં પડતી મુશીબત, અને એનાં ભાઈપણેનની ચરીય અવસ્થા જોઈ મને રોજ એમ લાગ્યા કરે છે કે, મેં હોકરાને ભણાવી બલ કરી. પૈસા ને હોકરા જાને શુભાખ્યાં. અને હું તો દરેકને સલાહ આપું છું કે કાશ હોકરાને ન ભણાવશો!”

કાશના રોપ પાછળ કારણ હતું. પરંતુ એ કારણોથી એમણે ‘હોકરા ભણાવવા નહિ’ એ પ્રમાણે કરેલ નિર્ણય સાથે મારાથી સંમત થઈ શકાયું નહિ.

પરંતુ સાથે સાથે તેમના એ નિર્ણયમાં શી બૂલ છે તે પણ મને સમજાયું નહિ. મારે એમને શો જવાબ દેવો તેના વિચારમાં હું ઊઘી ગયો. મવારે જાણ્યો ત્યારે એક વિચાર આવ્યો. અભ્યાસ કરતા ભાઈઓને આ વાત જણાવું જેથી તેઓ કાશ પણ સંજોગોમાં માથાપના મૂકી ન જાય તેની કાગળ રાખે.

ઈશ્વર પેટલીકરની આ માસે
બહાર પડેલી નવી નવલકથા
પાતાળ કૂવો

‘પાટીદાર’નું વાચન બહુનોમાં વધારે પ્રમાણમાં વંચાય તે માટે વિના-ગોષા-લવાજમ ફંડમાં દરેક યથાશક્તિ મદદ કરે તે જરૂરનું છે.

સમસ્ત-પાટીદાર પરિષદ-૫

[૧] જ્ઞાતિ પરિષદો જે ભરવી જ હોય તે

જ્ઞાતિઓની કે કામની પરિષદો અને સંમેલનો-ખાસ કરીને આંગણ વધલી અને જેમાં શિક્ષિત સ્ત્રીપુરુષોનું મોટું પ્રમાણ હોય તેવી જ્ઞાતિ કે કામોની-દેશ સમસ્તની પ્રગતિ અને કલ્યાણના માર્ગમાં અવરોધકતા છે એવો મત અંગે ધગગીએ છીએ અને એ વિષેની ચર્ચા અંગે આ પત્રના બધા અંકમાં જ કરેલી છે. તેમ છતાં આવતા માસમાં ભરવામાં આવનાર પાટીદાર પરિષદમાં રજૂ કરવાના દરોવાની જે સૂચનાઓ 'પાટીદાર'ના ઓક્ટોબર માસના અંકમાં પ્રગટ થઈ છે તે વિષે ચર્ચા કરવાનું અમને જરૂરનું લાગે છે.

અત્યારની દેશની પરિસ્થિતિ, પ્રગતિમાન વિચારો, સમસ્ત દેશનો એકત્ર અને સમૃદ્ધકલ્યાણનો ખ્યાલ, જ્ઞાતિની અને કામોની સંકુચિત મનોવૃત્તિથી એ જાતની પ્રગતિમાં થતો અવરોધ વગેરેનો ખ્યાલ રાખી એ સૂચનાઓ મોટા ભાગે કરવામાં આવી છે અને જે કે એ સૂચનાઓ સ્વીકારવાનો સંભવ થોડો છે, છતાં એ કામના યુવાનોનું માનસ કેવા પ્રગતિશીલ વિચારો કરી રહ્યું છે તેનો એ ઉપરથી ખ્યાલ આવે છે. એટલું જ નહિ પણ બીજી જ્ઞાતિ અને કામી પરિષદોને એ દૃષ્ટાન્તરૂપ અને તેવી સૂચનાઓ છે. એ બધી સૂચનાઓ સ્વીકારવામાં આવે, અને મંજૂર કરવામાં આવે તો, કાંઈ વહેપારી પેઢી કે કંપની અથવા કાંઈ જાહેર સંસ્થા પોતાની સર્વ પ્રવૃત્તિઓ એક પેઢી કે સંસ્થા તરીકે-સંકેલી લેવા માટે જેવી યોજના કરે તેવી એ યોજના જાણાય છે અને તેનું જ એનું પરિણામ આવે. અર્થાત્ એ કામનાં સ્ત્રીપુરુષો સહુ કાંઈ સાથે મળીને સમસ્ત હિન્દુ પ્રજામાં મળી જવાનો, અને વ્યક્તિગત અસ્તિત્વ નાબૂદ કરવાનો દરોવ કરતાં હોય એવું લગભગ લાગે છે.

સૌથી પ્રથમ દરોવની સૂચનામાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે, “જ્ઞાતિવાદ રાષ્ટ્રિયતાનો વિરોધી છે અને હિન્દુધર્મ તથા હિન્દી રાષ્ટ્રિયતા તેથી નબળી પડી છે, એ કડવું સત્ય પરિષદ સ્વીકારે છે. આ પરિષદ બોલાવવાનો ઉદ્દેશ માત્ર જ્ઞાતિના આંતરિક વિશિષ્ટ સ્વાલોનો ઉકેલ લાવવાનો છે.” અત્યાર સુધીમાં ભગવલી કાંઈ પણ જ્ઞાતિપરિષદમાં આવો સ્પષ્ટ સ્વીકાર કરવામાં આવેલો અમારા જાણમાં નથી. ગ્રીક્સ દરેક જ્ઞાતિપરિષદના દરોવમાં અને પ્રમુખના ભાષણોમાં જે જ્ઞાતિની સર્વોપરિતા, પ્રાચીન ઉચ્ચસ્થાન, પૂર્વજોનાં

ગુણગાન અને હિન્દુસ્તાનની સર્વ જ્ઞાતિઓ કરતાં પોતાની જાતિને સર્વોત્તમ ગનાવવાના માર્ગો સૂચવવામાં આવેલા હોય છે.

બીજા દરાવની મૂચનામાં, સ્વીકાર કરવામાં—૨૫૪ રીતે જણાવવામાં—આવ્યું છે કે, “જાતિ ઉચ્છેદન એ પહેલા નંબરનું રાષ્ટ્રીય કાર્ય છે એમ આ પરિપદ માને છે.” આ પછી પાટીદાર કામના મુખ્ય વિભાગો અને પેટા વિભાગોને એકત્ર કરવાની મૂચનાના દરાવો છે. ગોળ, કુલીનતા અને તેને પરિણામે લાભનું સંકુચિત ક્ષેત્ર દાદી નાખી વિશાળ દૃષ્ટિથી સંમસ્ત પાટીદાર કામને એકત્ર કરવાના દરાવની મૂચના ૨૬૪ કરવામાં આવી છે.

બીજા એક દરાવમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે “આજે પ્રવર્તતી જાતિ-જનની અસમાનતા હિન્દી લોકસભાએ ઘડેલા મૂળભૂત હકોની વિરોધી હોઈ આ પરિપદ માને છે કે બધા પાટીદારો જાતિજન તરીકે સમાન દરજ્જે ધરાવે છે.” આ દરાવમાં એક જ જાતિમાં કુલીનતા કે શ્રીમન્તાઈ કે કહેવાની અને માની લીધેલી સંસ્કારિતાના દૃઢિમભેદ કરીને શ્રેણીઓ અને ઉચ્ચ-નીચની ભાવના જે લગભગ બધી જાતિઓમાં પ્રવર્તે છે તેનો વિરોધ-કરવામાં આવ્યો છે, એટલું જ નહિ પણ “હિન્દી લોકસભાએ ઘડેલા મૂળભૂત હકોની વિરોધી” એ સ્થિતિ છે એવી રાષ્ટ્રીય દૃષ્ટિથી એ પ્રયાતો વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે. ગુજરાતમાં ઉચ્ચ અને ઉચ્ચતમ ગણાતી ‘કેટલીક’ જાતિઓના પેટા વિભાગોને એકત્ર કરવાના પ્રયાસ—ફાંફાં—કરવામાં આવે છે ત્યારે એ પેટા વિભાગોમાં પ્રવર્તતી કેટલીક ખામીઓ, સંસ્કારિતાની ગણપં વગેરેને અતિ-મદત્તે આપી એ પેટા વિભાગો એકત્ર—સંપૂર્ણ રીતે એકત્ર કરવાના દરાવ પણ પસાર થયા પામતા નથી.

વિધવાવિવાહની પરવાનગી—માત્ર પરવાનગી—આપવાનો દરાવ પણ હજી ગુજરાતની એ ત્રણ જાતિઓએ કર્યો છે. તેમાં પણ બાળવિધવા, જેને પોતાની પવિત્રતા અને વૈધવ્ય ઇવન સાચવી રાકવાની અનુકૂળતા કે સંભોગો ન હોય એવી વિધવાને મદાગારો પુનર્વિવાહની પરવાનગી આપવાનો કચવાતે મને દરાવ કરવામાં આવેલો હોય છે. પાટીદાર પરિપદમાં આ બાબતમાં બહુ જ ૨૫૪, ન્યોધી અને સમાન હકની દૃષ્ટિએ યોગ જ સખદોમાં દરાવ ૨૬૪ કરવાની સૂચના કરવામાં આવી છે. “આ પરિપદ વિધવાવિવાહને વિધુર વિવાહ જેટલો જ યોગ્ય અને આદરણીય ગણે છે.”

પરિપદમાં પસાર થયા તે દરાવોનો અમલ કરાવવા માટે અને તે સંબંધી લોકમત ફેળવવા માટે ‘સંમસ્ત પાટીદાર મંડળ’ સ્થાપવાના દરાવની મૂચનામાં

પણ જાણાવવામાં આવ્યું છે કે “સમસ્ત પાટીદારોના હિતમાં ગાંધી વિગેધી ન હોય એવાં ડાયો આદરવા માટે આ જાતનું મહાન સ્થાપવાની ભલામણ કરવામાં આવી છે.”

સામાન્ય રીતે જાતિપરિષદોમાં વ્યાયામ, કેળવણી, કન્યાકેળવણી, વગેરે જાગતો વિષે દરારો કરવામાં આવે છે. પાટીદાર પરિષદ માટેની ઉપર જણાવેલી સૂચનાઓનું સ્પષ્ટીકરણ કરતાં જાણાવવામાં આવ્યું છે કે “જાતિના આવા (કુલીનશાહીને પરિણામે નીચગતી અનિષ્ટ લગતો વગેરે સામાજિક અનિષ્ટો) દુઃખનો ઉદ્ધેશ લાવવા એ જ જાતિપરિષદોનું મહત્ત્વનું કાર્ય હોઈ શકે. જે કરવાનું છે તેને અસકય ગણી જે નથી કરવા જેવું (કેળવણી, વ્યાયામ વગેરે) તેમાં માથું મારીએ તો તેથી જાતિને અને ગાંધીને જાતેને નુકસાન છે. કેમકે તેથી જાતિના સામાજિક પ્રશ્નો તો આપણે ઉદ્ધેલી શકતા નથી અને ગાંધીય દષ્ટિથી જોતાં સમગ્ર હિન્દના પ્રશ્નો ગણાય તેને જાતિના સકુચિત ક્ષેત્રમાં લાવી મુકાએ છાએ.”

આ ઉપરાંત જણાવે છે આગામી પાટીદાર પરિષદમાં રજૂ કરવાના ઠરા-
ઓની સૂચનાઓમાં માટે જાણે ગાંધીય દષ્ટિજ રાખવામાં આવી છે. અમે આ વિષય અહીં એટલા માટે અર્થમાં છે કે જાતિપરિષદોએ — જો એવી પરિ-
ષદો ભરવી જ હોય તો — હવે કેવળ ગાંધીય દષ્ટિએ જ વિચાર કરવા એકાએક
એવી જાતિ અન્ય જાતિઓ કેળવે.

‘જાતિપરિષદ’

ગદ્ગદાઈ દુ

[૨] અસ્પૃશ્યતાનિવારણનો પ્રશ્ન

તત્ત્વી મહાશય, પાટીદાર,

શ્રી ડાહ્યાભાઈએ અર્થમાં માટે ડગવેનો મોડેલો ડાયો ખરેખર ‘પાટીદાર’માં
વોંચે. એમણે રજૂ કરેલા ડગવે ગહુ વિવાદાસ્પદ નથી. એ-ડગવેના અનુ-
માનમાં ઘણા સુધારકોનાં અને વિચારકોનાં લખાણો ‘મોઝુ’ છે. વળી આપણો
અમાજ પણ કુટિઓ અને કુટિવાલ સમાજને દાનિકર્તા છે એમ સમજે છે.

આ ડગવે પસાર તો થવાનાં, કારણ કે દરારો ગીધા અને ખોયવાહી છે.
એના માટે વિગેધ હોઈ શકે જ નહિ. પાટીદાર પરિષદનું ખરું કામ તો એ
ડગવેનો અમલ કરવાનો છે. માટે પરિષદની અર્થમાં અને કાર્યવાહીમાં

વધારે વજન એ દરખોતે આંચરણમાં કઈ રીતે મૂકી શકાય અને ક્યા માર્ગોથી એ દરખો સફળ બને એ વાતને અપાવું જોઈએ.

દરાવ કે અને પનો વિષય એક જ લાગે છે. એકમાં ગોળ; જરૂર અને કુઝાળાંના બેદરે તોડી નાખવા જણાવવામાં આવ્યું છે; તો બીજામાં દરેક માતિજનને સમાન લેખવાની વિનંતી કરવામાં આવી છે. એટલે એ બેઉ દરાવ એકમાં સમાવી શકાય.

વળી વધારે અગત્યનો એવો એક દરાવ રહી ગયો છે; તે મોકલવો હું ઉચિત માનું છું. એ દરાવ અસ્પૃશ્યતાનિવારણને લગતો છે.

દરાવ : સમસ્ત પાટીદારપરિષદને સમક્ષ છે કે માતિના સર્વદેશીય વિકાસમાં અસ્પૃશ્યતા એક વિશ્વ છે. માતિ અસ્પૃશ્યતા જેવી રૂઢિ આલુ ગ્રામે એ સંસ્કારિતાની મોટી ઊણપ ગણાય. તેથી આ પરિષદ દરેક પાટીદારને મુજબ સરકારના હરિજનોને લગતા હાથધાનું સંપૂર્ણપણે પાલન કરવા વિનંતી કરે છે. પોતાના ગામનાં વાવ, ફૂલ અને બીજા સાર્વજનિક સંસ્થાઓનો હરિજનોને લાભ આપી એમનાં દુઃખ નિવારવાં એ પાટીદારોની ફરજ છે. વધુમાં, અસ્પૃશ્યતા-નિવારણના કાર્યમાં સક્રિય ફાળો આપી આપણા સમાજમાંથી એ પ્રજો પ્રાપ્ત જેમ બને તેમ જલદી દાઢી નાખવા દરેક યુવકયુવતીને આ પરિષદ હાકલ કરે છે.

દરાવ સરજા અને સર્વ સ્વીકાર્ય છે. એના સમર્થનમાં કશું લખવું જરૂરી માનતો નથી. પ્રશ્ન એટલો જ છે કે અસ્પૃશ્યતા એ વિષય સમગ્ર દેશનો છે. પાટીદારો એટલાને જ એ લાગુ પડતો નથી. દેશની બધી જ નાતોને ત્યારે એ કામ કરવાનું જાકી છે, તો આપણે પાટીદારો તરફ જ શા માટે ધમકું ભરવું?

આ પ્રશ્ન મને લંડનમાં વસતા પાટીદારોએ કર્યો છે. અસ્પૃશ્યતા નિવારણ વિષેનો દરાવ. પાટીદારપરિષદમાં મોકલવાનો મારો વિચાર અહીં દેશના મિત્રોને જણાવ્યો અને એમનો અભિપ્રાય માગ્યો ત્યારે એમણે મને આ જ પ્રશ્ન પૂછ્યો. દેશવિક વળી એમ કશું કે સરકારે કાયદો કર્યો છે, પછી એથી વધુ આપણે શું કરી શક્યાના? કાઈને દરાવના વસ્તુ સાથે વિરોધ ન હતો. બધાનું હેતુ એમ જ હતું કે આ દરાવ પાટીદાર-પરિષદમાં અસ્થાન છે.

પરિષદમાં આ ફરાવના ધ્યાન માટે માગે નીચે મુજબનો જથ્થો છે.

પહેલું તો સરકારના કાયદાઓથી કાંઈ વળે નહિ. એ કાયદાઓનો અમલ એના અમલદારો ઉપર નથી અવલંબતો, પણ એનો સમજતો અમલ ડગના પ્રત્ન ઉપર અવલંબે છે. મુળે પ્રાંતમાં પાટીદારોની પ્રતિનિધિ એવી આ પરિષદ જ પાટીદારો પાસે એ કાયદાનો અમલ કરાવી શકે. સરકારના કેટલાય પ્રતિજ્ઞા પહેલાં નિષ્ફળ નિવાડ્યા છે - છેલ્લામાં છેલ્લો જમણવાગનો. જે પાટીદારોની કોઈ મધ્યસ્થ સંરક્ષા હોત તો ઘણા પાટીદારો એ કુગિવાજને કોઈ મૂકવા તૈયાર થયા હોત. કાયદો હતો તેથી લોદાએ ખાનગીમાં ધુલું પણ તેથી કાયદાનો કોઈ અર્થ સર્જો નહિ. માટે પાટીદાર પૂરતી તો આ પરિષદ જ અસરકારક નીવડે.

એટલે અસ્પૃશ્યતા આખા દેશનો પ્રશ્ન છે, એમ માની પાટીદારોએ ખસી જવું ન જોઈએ. જમણવાર અને પરફણ વગેરે કુગિવાજો બીજા જાતિઓમાં છે. પણ આપણે એને આખા દેશના કે પ્રાંતના ગણી કાઢી નાખતા નથી. હરિજનોનો પ્રશ્ન પણ એવો જ છે. પાટીદાર કોમ જ્યાં જ્યાં વસેલી છે ત્યાં ત્યાં આ જરૂરી છે. અને એમાં પહેલ કરીએ તેમાં ખોટું થ શું? આપણે જો પહેલ કરીશું તો બીજા ઘણીએ જાતિઓ આને પોતાનો અંગત પ્રશ્ન ગતાવશે.

આશા છે કે પાટીદારપરિષદની વિષયવિચારણી સમિતિ આ ફરાવને આવકારશે.

સંડન

મોહનભાઈ ઇ. પટેલ

સુધારો

(૧) કોર્ટના અંકના ૩૭ મા પાન ઉપર - શ્રી. પૂનભાઈ રણજીભાઈ છે ત્યાં - શ્રી. પૂનભાઈ શંકરભાઈ વાંચવું.

(૨) માગશરના અંકના ૩૪ મા પાન ઉપર - જહેન જ્યાગહેન ૧૭ મા વર્ષમાં પરણીને પાંચ માસની અંદા વિધવા થયાં હતાં ત્યાં - એક વરસ પાંચ માસ વાંચવું.

(૩) આ અંકના ૮ મા પાન ઉપર 'સજાદ' પ્રસંગની છેલ્લી બે લીટીઓ - 'કમળાંની આર્દ્ર.....પાણી આવી ગયું.' રદ અમલવી.

વત્સ ને ઉત્સવોની ઉજવણીમાં વધુ આનન્દ લેવા કેટલાંક કુટુંબો ગોઠડી શાય છે. વસંતોત્સવ, કૃષ્ણજન્મ, કે સાંપ્રદાયિક સમવાયોમાં ભેગા મળીને હ્લાવો લેતાં દર્શી દરકત આવતી નેચી. જધાને સગવડ થાય છે. સહભોજનના પ્રસંગે ભોજન ભણે સાદુ હોય તોયે એની લિંગ્ગત વધી જાય છે. સમુદાયમાં વ્યક્તિ વધારે શુદ્ધ અને સાત્ત્વિક અને છે અને એથી જ વધુ આનન્દ ઉપજે છે. આપણાં લગ્નપ્રસંગોમાં આ ભાવના દાખલ કરી હોય તો?

કેટલાક મિત્રો એક જ તિથિએ અને એક જ સ્થળે લગ્ન કરવાને વિચાર કરે, અગર તો ન્યાતનું કાષ્ઠ મંડળ અનુકૂળ તિથિ જાહેર કરી નિમંત્રણ આપે. એક નવી જ પ્રથા પડે. અને એથી કેંક ફેફફારે સાધી શકાય. એના થોડા નિયમો વિચારી લેવા જોઈએ.

લંલે કંકાતરીઓ જુદી જુદી નીકળે અગર મહેમાનો ખાતર અલગ સાદાર-એકા ગોઠવાય. પરંતુ તે સિવાય સૌનો ભેગો કાર્યક્રમ ગોઠવવો જોઈએ. એક જ વરધોડો નીકળે, એમાં મંગલવાદોનો સામાન્ય પ્રબંધ હોય. સ્ત્રીઓને સાદુની સાથે અગર તો આગળ સ્થાન આપવામાં આવે, ખાજકો માટે સામાન્ય વાહનો હોય. વરલોકોનું પણ સામાન્ય વાહન હોય અને જે લગ્નના અતિ વરધોડો નીકળે અને એ જ છંદ છે, તો વરકન્યાનાં જોડલાં સાથે ફરે. એક જ ભોજનસમારંજ થાય. વાનીઓ સરખી, સૌ સાથે બેસે. મુકરર દેશનું જ ભોજન થાય. રંગન કાર્યક્રમ પણ વ્યવસ્થિત અને અમુક જણુ ગીતો ગાય, નૃત્ય કરે કે અભિનય કરે તે ઉત્તમ હોય, પત્રદંડીનાં હોય, ભાવવાદી હોય, કથું બેવડાય નહિ, શક્તિઓને ખીલવવાને તક મળે. દુર્ઘર્ષ ન થાય.

લગ્નનો એક જ મંડપ રચાય. એક જ ગુરુમંડળ મંત્રોચ્ચાર કરે. મહેમાનો એક બીજાના લગ્નમાં સાથે હાજરી આપી શકે. સૌનું મન રાહ રહે.

આમાં ખાનગી અર્થ કરવાનું ન હોય. કાષ્ઠ મંડળ આ કામ ઉપારી લે. જે વધારે થાય છે. મંડળનું ગળુ જોડું હોય તો સાદાર્થ રાખે અને એ જ વધારે જાહે. પહેરવેશ કે આશુષ્ણો વિષે નિયમો ન હોય, પણ પ્રદર્શનની કુટેવ સ્વાયા સમારંજોમાં નબી ન કરે એ દેખીતું છે. આવી પ્રથા ચક્ર ચલા પડી ને નિયમો લગ્નો કરે એમાં કાષ્ઠો હાજરી આપી ન રહે. સમાજમાં સૌ સરખા છે. આથી લગ્નોની ખાટી અને અર્થાળ ધમાસો બંધ જ રહે.

ગયા તાજાતે ખીજે દિવસે વસોમાં હિંદુમુસલમાનનું તોફાન થયું. હિંદુઓએ મુસલમાનોનાં પચાસેક ઘર બાળી નાખ્યાં, માલમિલકત લૂંટી લીધી. અને એમાં આરેક માણસ મરી ગયાં અને કેટલાંક માણસ ઘવાયાં આ વસ્તુચિતિ સતોષકારક ન ગણાય.

આ તોફાન હિંદુમુસલમાન વેપારીઓના અંગત દ્વેષમાંથી થયું એમ ઘણાંનું કહેવું છે. આમ હોય તો એમની જાગમાં ફસાનાર માણસોની દૂંડા દબિ ખરેખર દયાને પાત્ર છે. આપણે જે પગલુ લેઈએ છીએ તેમાં ઘણાનું ભારે અદિત છે અને એમાં કાઈનું કષ્ટ હિત નથી, એટલું એ તોફાનમાં ભળનાર માણસો ન સમજી શક્યા એ એમને ગોળા આપનાર નથી.

હિંદુ ધર્મ કે હિંદુસ્તાન એટલી નિર્બળ નિયતિએ નથી કે એના રક્ષણ માટે મોટી વસતિવાળા હિંદુઓની વચ્ચે સેક્ટો વર્ગોથી વસનાર મુસલમાનોની ઓટી વસતિ ઉપર આમ વૂટી પડે. મુસલમાનો ઉલ્લાં કેટલાંક વર્ગોથી પાકિસ્તાન મેળવવા માટે હિંદુઓની તથા હિંદુસ્તાનની વિરુદ્ધ પગલાં ભરતા હતા; પણ પાકિસ્તાન તો તેમને હવે આપ્યું છે, એટલે હવે એ સંબંધી તેમના ઉપર શુભે થવાનો કંઈ અર્થ નથી. વળી મુસલમાનોને પણ હવે પાકિસ્તાન મેળવવાને અગે દેંદ્ર ડરવાનું રહ્યું નથી, એટલે તેમણે પણ હિંદુઓ સાથે વેર ગ્રાખવાનું હવે ખાસ કારણ નથી. અવગત, હજી હિંદુઓ-મુસલમાનો વચ્ચે નજવા ખટગ્રામ હોય એ સભવ; પણ તેટલા માટે આટલા પાળા ઉપરનો વિનાશ હવે જરૂરી નથી.

મુસલમાનોએ પાકિસ્તાન મેળવવા માટે જે ઇચ્છા તે ખરું. હવે તેઓએ હિંદુઓ સાથે ભાઈભાઈથી વર્તવું જોઈએ. મુસલમાનોમાં મેળવણી જમતની માલી ખુમારી હોય તે હવે કંઈ નબ્બે નહિ. પ્રગતિતંત્રમાં બધાં લોકો સરખા ગણાય, એટલે એમણે પણ આપવડાઈ મૂકી દેવી જોઈએ. પાકિસ્તાન મેળવવા માટે પણ તેમણે હિંદુઓ સાથે દુશ્મનાવટ કરવાની જરૂર નહોતી; કારણ કે પાકિસ્તાન મળ્યા પછી પણ હિંદુસ્તાનમાંના મુસલમાનોને હિંદુઓ બેગુ જ રહેવાનું હતું. પાકિસ્તાન મળવાની સાથે સાથે તેમણે હિંદુઓ સાથેનો બંધન જણાવવાને બદલે મુઠાગવા લોકતો હતો. એ વસ્તુ એમને અત્યાર સુધી ન સમજાતું હોય તો તેમણે હવે તો તે સમજી લેવી જોઈએ.

હિંદુઓએ સમગ્રનું જોષ્ટ્ર છે કે હિંદુસ્તાનમાં હજી ચાર કરોડ ઉપરાંત મુસલમાનો છે. આ વસતિ લગભગ વિલાયતની વસતિ જેટલી થઈ. આટલી મોટી વસતિનો કોઈ સમર્થ નેતા કે કોઈ જળવાન પ્રજા ધારે તો પણ નાશ થઈ શકે નહિ, કે તેમને દેશમાંથી કાઢી મૂકી શકાય નહિ, કે તેમને રંગ-ડીને દેશમાં શાંતિથી રહી શકાય નહિ. આનો રસ્તો તો એ જ છે કે એ લોકો જોડે સારો વર્તાવ રાખી એમને હિંદી બનાવી દેવા. એમાં જ આપણી અને એમની શોભા છે. એમાં જ આપણું અને એમનું કલ્યાણ છે, અને એમાં જ હિંદ-પાકીસ્તાનનું હિત છે.

હિંદુસ્તાનમાં અનાયો હતા, દ્રાવિડ લોકો હતા; પાંજળથી આર્યો આવ્યા. પછી જુદી જુદી જ્ઞતો દેશપરદેશથી આવી. એમાં શક હતા, દ્રણ હતા, સિંધિયા હતા. આ બધા લોકોના સમન્વયથી આપણે હિંદુઓ બન્યા. હિંદુઓ મુસલમાનોને પણ આગલી જ્ઞતોની માફક અપનાવી શક્યા હોત તો આજે દેશમાં હિંદુ - મુસલમાનો તેમ જ હિંદુસ્તાન - પાકીસ્તાનનો પ્રશ્ન ઊભો થયો ન હોત. હિંદમાં પારસીઓ આવ્યા તે હિંદુઓથી જુદા રહ્યા ખરા; પણ એમનો અને હિંદુઓનો સંબંધ ભાઈચારાનો રહ્યો. મુસલમાનો પણ હિંદુઓમાં ન બળી શક્યા તે તો કીક; પણ તેઓ હિંદુઓ સાથે ભાઈચારાથી રહ્યા હોત તો સારું. આ ભાઈચારે અને કોમો વચ્ચે કેમ ન સ્થપાયો તે જોવા જતાં તેમાં બનેલી તુટી દેખાય છે. મુસલમાનોના સ્વભાવમાં, તેમના ધર્મમાં કંઈ એવું રહેલું દેખાય છે કે તે સંલેલાઈથી ખીન્ન લોકોમાં એગળીને એકાકાર થઈ શકે નહિ. વળી હિંદુઓમાં પણ પાંજળથી એવી સંકુચિતતા તથા વાગળો પડી ગયા કે તેમાં મુસલમાનોને સમાવી લેવાની શક્તિ રહી નહિ. આટલે સુધી તો જાણે કીક; પણ હિંદુઓએ પોતાના હિંદુઓને પણ ધીમે ધીમે ગુમાવ્યા. વિપરિત સંલેગોમાં કોઈ હિંદુને મુસલમાન થવું પડ્યું, તો હિંદુઓએ તેનો કાયમનો બહિષ્કાર કર્યો. હિંદુસ્તાનમાં બહારના દેશોમાંથી આવેલા મુસલમાનો જૂન છે; મોટા ભાગના મુસલમાનો તો અહીંની જ બનાવટ છે. એ બનાવટમાં બહાર દેશના મુસલમાનોનો દિરસો છે તેથી વધારે દિરસો હિંદુઓનો છે. હિંદુએ મુસલમાનનું પાણી પીધું કે તે હિંદુ મટી મુસલમાન થઈ ગયો એવી પામર માન્યતા હિંદુઓમાં હોવાથી હિંદુઓની મુસલમાન-બનાવટ મોટે ભાગે બનેલી છે. મુસલમાનોએ હિંદુઓને, ખ્રિસ્તીઓને, જૌહોને, મુસલમાનો તરફ પોતામાં સમાવી લીધા. ખ્રિસ્તીઓએ પણ હિંદુઓને, જૌહોને, મુસલમાનોને ખ્રિસ્તીઓ બનવા આવકાર આપ્યો. આથી

તેમની વસતિ વધતી રહી, તેમનામાં સંકુચિતતા વધતાં અટકી. હિંદુઓએ આથી વિરુદ્ધ જ વર્તન રાખ્યું. પરિણામે, તેમણે પોતાના જ ભાઈઓને પોતાના વિરોધીઓ બનાવ્યા. વળી આ સંકુચિત નીતિમાં વધારો થતાં થતાં હિંદુઓમાં નાતોનો અને પેટા નાતોનો પાર રહ્યો નહિ. હિંદુઓ પોતે પણ એક સંયુક્ત બળ તરીકે ટકવાને બદલે એકબીજા સાથે ઊંચાનીચાની તકરાર કરતાં અનેક તકેમાં વહેંચાઈ ગયા.

હિંદુઓમાં જેમને બહુ નીચાં પગથિયાં ઉપર ઊભા રાખ્યા, તેમનો અસતોષ વધતાં વધતાં તેઓ હિંદુઓથી પોતાને બુદ્ધ ગણવા લાગ્યા, આમ હિંદુઓના સ્વર્ણ અને અન્ય હલકા હિંદુઓ જેમ બે ભાગ પડ્યા. બીજા ભાગની વસતિ પણ આરોહ કરી નેટલી ગણાય. જે દેશમાં દસ કરોડ મુસલમાનોને બુદ્ધ ગણવામાં આવે, આરોહ કરી હલકા હિંદુઓ તરીકે બુદ્ધ ગણાય, તે દેશમાં પ્રજા સુખસાંતિથી શી રીતે રહી શકે? એવી પ્રજા બળવાન પણ શી રીતે બને? એવી પ્રજા હિંદ બહાર હિંદીઓને થતા અન્યાયો સામે ક્યા મોજો અસરકારક વિરોધ કરી શકે? બીજાઓ તરફથી એમ જ સાંભળવામાં જ આવે કે તમે બધા એકબીજાને સરખે દરબજે ગણતા નથી અને આમરી પાસે શાનો સરખો દરબજો માગો છો?

આ બધા પ્રશ્નોનો ઉદ્ધ લાવવા માટે હિંદુસ્તાનની પ્રજાએ હવે દિશા બદલવી જોઈએ. મુસલમાનોએ સમજવું જોઈએ કે તેમને આ દેશમાં રહેવાનું હોય તેમણે આ દેશના લોકો સાથે ભાઈચારુથી રહેતાં રાખવું જોઈએ. હિંદુઓએ પણ પોતે મુસલમાનો કરતાં જોયી જાતના છે એવો કાંઈ ગણવાની જરૂર નથી, મુસલમાનો ભણે હવે હિંદુ ન બને; તો પણ તેમની અને હિંદુઓની વચ્ચેની ફાટ હવે વધવાને બદલે ઘટે તે તરફ તેમણે ધ્યાન દોરવું જોઈએ. આમ માત્ર તો જ હિંદીઓ પ્રજા તરીકે રહી શકે અને પ્રજાતંત્ર ટકારી તેને સમૃદ્ધ બનાવી શકે. અંગ્રેજો જ્યાં એટલે આપણે હવે કંઈ કરવાનું રહ્યું નથી. એવા બ્રમ હોય તો તે આપણે છોડી દેવો જોઈએ. અંગ્રેજો જ્યાં તે પડી આપણે આપણા વિરોધી એકાઓ ઉઠાવી લેઈ બધાએ હિંદી તરીકે ઊભા રહેવાનું છે. એમ માત્ર તો જ સ્વરાજનો લાભ આપણે બધાં ઉઠાવી શકીએ. તો જ પરદેશીઓ સામે દેશનું સ્વરાજ ટકાવી શકીએ, તો જ આપણે દુનિયાના પ્રગતિપ્રરક દેશો સાથે કચકચ કરી શકીએ.

આપણે હવે પણ આપણી દષ્ટિ હિંદુ, મુસલમાન, હરિજન-એમ જુદી જુદી રાખીએ તો આપણો ઉદ્ધાર નથી. એ બધાનો સમન્વય થતાં વાર લાગે,

તો પણ એ જાંઘા વચ્ચે સડકાર તો અવશ્ય સ્થપાવો જોઈએ. હિંદુઓમાં ન તો તમને પેટાનાતો છે તે પણ ટકે ત્યાં સુધી આપણો આરા નથી. એ હોય ત્યાં સુધી મુસલમાનોનો અને હરિજનોનો હિંદુઓમાં સમન્વય થવો-મુશ્કેલ છે, હિંદુઓનું જાન વધવું પણ અશક્ય છે. દેશની પ્રગતિનું તથા હિંદુઓનું પગલું એકજ રહે છે. અને તે બેઠને બદલે અબેઠને રહેતે ચડતાંઝીતરતાં પગથિયાંને ટપારી રાખવાને બદલે સપાટ મેદાન ખડું કરવાને રહેતે.

પાટીદારો પણ દેશમાં તથા હિંદુઓમાં આવ્યા. તેમણે પણ ઉપલી નીતિ અને તેટલી વેળાસર અપનાવવી જોઈએ. હિંદુઓમાં એકાધાર થતાં પહેલાં તેમણે પોતાના જ ઊભા કચેલા વાડાઓ સંકેતી લેવા જોઈએ. તો જ તેઓ હિંદુઓમાં એકાધાર મઠ વેળાસર હિંદી બની શકશે, અને દેશનું અને પોતાનું જાવિ સુધારી શકશે. આ વાડાઓ ઘણા જાહેરા છે, એમાંથી બહિષ્કાર રીતે છટકા જતાં મુશ્કેલીઓ ઊભી થાય તેમ છે; તેમ છતાં એ વાડાઓને સાચવી રાખવાની દિમાખ તો હવે દેશદાજની વિરુદ્ધનો પ્રવાહ છે, એટલું તો આપણે સમજી જવું જોઈએ.

નોંધપાત્ર લગ્ન

સંસારશાસ્ત્રી

‘પાટીદાર’ માસિકના નવમ્બર અંકમાં શ્રી જશભાઈ પટેલ કરીને એક પાટીદાર યુવક કાર્યકરે શ્રી જયજાહેન નામના પાટીદાર વિધવાગૃહેન સાથે લગ્ન કર્યાના સમાચાર વિસ્તારથી આપવામાં આવ્યા છે. એક રીતે કહીએ તો એ અંક આ લગ્ન અંગેનો વિશિષ્ટ અંગે છે. એ માસિકના તંત્રી શ્રી હર્ષવર પેટલીકર, જેઓ આપણા એક મુખ્ય પ્રસિદ્ધ વાર્તાલેખક છે, તેમણે માસિકના ‘સમાગ્રદર્શન’ નામે વિભાગમાં પૂરાં ૩૨ પાનાં બરીને આ લગ્નનો આખો વર્ણન રસિક શૈલીમાં આપ્યો છે. તેનું દસ્તાવેજ મુદ્દત પણ પાંચ ઓંચું છે. એ લેખથી અનાયાસે જ વાસ્તવિક સમાગ્રદર્શન મળી રહે છે.

આપણી ઘણી સામાજિક ક્ષતિઓ, ખાસ કરીને કુદરતી અંદરથી ખવાઈને પોલી થઈ ગઈ છે. એમને તોડવા માટે અસંખ્ય જે ઉચ્ચ ક્ષતિનું સંકલ્પન, ન્યાયજન અને ધર્મજન અંગેના દાખવવું પડ્યું હતું તે હવે દાખવવાની

જરૂર રહી નથી. આસલ રૂદિ તોડનાર વર્ષ સામે આખો સમાજ ખંડે શરૂ
જતો હતો. રૂદિ ત્યારે સમાજને હવનતરવ સમી લાગતી હતી, અને તોડનાર
ત્યારે હવનદોહી, સમાજદોહી કે વિધ્વંસક લાગતો હતો, એ જ્યાં સુધી એક
સાચી લાગણી હતી ત્યાં સુધી રૂદિ તોડવાનું કામ ઘણું જ અવડ હતું. તોડનારમાં
ત્યારે અસાધારણ માનસિકજ્ઞ અને નૈતિક દિમતની અપેક્ષા રહેતી, કેમકે
સંઘાયક રૂદિઓને કારણે ત્યારે સમાજે સંકુચિત અને જડ હતા. અને
સંઘાય ને જડતા પોતે સંગઠન સાધનામાં જણો હતાં. પણ જેમણે હિચ્ચતર
હવનતરનાનાજ આગ્રહથી રૂદિઓને તોડી, સમાજને પ્રકાશ વહોરીને પણ
જેમણે પોતાનું ગાંભીર્ય, પોતાની સામાજિક પ્રતિષ્ઠા, પોતાનું આસ્થિય એ
બધાંને કારણે સમાજને કુરૂદિઓ વિશે વિચારતો કરી મૂક્યો, ને પરિણામે
સંઘાયને બેઠો તેમણે પછી આવનારાઓનું કામ ઉત્તરોત્તર અધિદાધિક
સરળ બનાવી દીધું. સંઘાય બેઠાયો તેથી સંકુચિત સમાજનેનું સંગઠન પણ
પણ શિથિલ થતું ગયું. આજે નાના સમાજે વિશુષ્પલ બની ગયા છે,
જે સમાજે કદમાં મોટા છે અથવા ધેમેટ્રેક સુખી છે તેમાંજ સંગઠનનાં
તરવો વિશેષ પ્રમાણમાં હોવાય છે. કારણ એ જ કે સામાન્ય વ્યક્તિની સામા-
જિક અપેક્ષાઓ પૂરી કરવાની સ્થલક તેમણે ધરી રાખી હોય છે. પછી શું
કામ તેને અધિક વિશાળ બતાવવાની તરફી સેવી પડે? જ્યાં વ્યક્તિઓની
સામાજિક અપેક્ષાઓ પૂરી નથી પડતી હોંતી ત્યાં સાંકડા સમાજને વિશુષ્પલ
કે છિન્નગિન્ન કરનારી અનૃષ્ઠિ મોજૂદ હોય છેજ. એવા અનૃષ્ણોના વર્ણમાંથી
જે આજે રૂદિને આમાન્ય કરીને વર્તે છે તેને સમાજ આંગળી મુદ્દાં અડાડી
શેડતો નથી. અનૃષ્ણોમાં જેઓ બીરૂઓ છે—અને એમની જ સંખ્યા ઘણી
મોટી છે—તેમની ગડમથતો હજી પૂરી રાખી નથી. છતાં રૂદિ તોડવામાં આજે
મોટા પારતબી જરૂર પડતી નથી એ દફાકત છે. એક પ્રકારનો મૂક સામા-
જિક બદિનાર રૂદિબજલને કદાચ બોગવવો પડે. જે કે એમનો અર્થોર્થ તે
જેણે કમળાયા ઉપગમસો હોય છે. પોતાના કાર્યમાં રહેલી વિક્ષેપશક્તિની
પ્રતીતિ કરવા કે કદાવવા પોતાને કે અન્યને એ કસાવે છે કે પોતા
પર સમાજનો રાજ ફાટી નીકળ્યો છે, જાણી અત્યારે તો સમાજનો રાજ
નહિ, પણ આદરમિશ્રિત કુદ્દલ ફાટી નીકળતું હોય છે. કુદ્દલ નવી વાતનું,
અને આદર પોતે વિચારવાં છતાં જે નથી આચરી શક્યો તે બીજાને
કેન્દ્રમાં આચરું તેનો આમ સામાજિકવાતાવરણ આજે કુરૂદિબજલને અન્યતઃ
અનુકરણ છે. અસામાન્ય ગુણો કે શક્તિ-ધર્યા વિના આજે કુરૂદિ તોડનારની
અસામાન્યમાં ગણના થાય છે! એની પ્રતિષ્ઠા વધે છે! કેમકે, હજી પણ

મૂલતાથી છવનારો સમાજનો મોટો વર્ગ સારીખોટી રૂઢિઓને અનુસરી રહ્યો છે. સમજીને નહિ પણ ઘણા કાળથી ટેવ પડી જવાને કારણે એ અનુસરી રહ્યો છે, અને એવી સ્વાર્થની દૃષ્ટના પણ એ ટેવથી જ મર્યાદિત થયેલી હોય છે. છતાં એવો વર્ગ હયાત હોય ત્યાં સુધી રૂઢિચુસ્તનામાં વિક્રમશીલતાનો અગકોટ રહેજ.

પણ જો કુરૂદિઓ ખવાઈને પોલી મદ ગઇ છે, સમાજ એને તોડી પાડવાનું સુદૃઢ કરનારાઓને અનુકુળ જતી ગયો છે, તોડનારને કંઈ સગ પણ થતી નથી, ઊલટું એની પ્રતિક્ષા વધે છે, તો શું દામ કુરૂદિઓ તોડનારા ગટ ગટ બહાર પડતા નથી, એ પ્રશ્ન સહેજે ઉપસ્થિત થાય છે. એનો જવાબ શ્રી. પેટલીકરે આપેલા વૃતાંતમાંથી જાણી રહેશે. અહીં સંક્ષેપમાં એની મુખ્ય વિગતો આપી છે.

શ્રી. જશભાઈ પટેલને નાનપણથી જ વિધવાઓનાં દુઃખો જોઈ જોઈને તેમની પ્રત્યે અનુકંપા જાગેલી થી. પેટલીકરે એનું જે વર્ણન કર્યું છે તે પરથી તો એમ જ કહેવું જોઈએ કે એ અનુકંપા જ નહિ પણ તીવ્ર ક્રૂણા હતી. એમાંથી કાળે ફરીને નિઃશ્વ પ્રગળ્યો કે પોતે વિધવા સાથે જ લગ્ન કરશે.

અહીં એ પ્રશ્ન થાય કે એક વિધવા સાથે લગ્ન કર્યા પછી પણ દુઃખી વિધવાઓનો તો ઘણો મોટો વર્ગ શ્રેય રહેવાનો. એ લાઇએ હરિજન કાર્યને જાહેરે વિધવાઓનું દુઃખ નિવારવાનું દામ કેમ ન સ્વીકાર્યું? પણ એનો જવાબ સહેજે છે. વિધવાઓને આખી પરિસ્થિતિથી છૂટી પાડીને અલગ રીતે વિચારવાનો સમય હવે પૂરો થયે ગણાય. કવિચંદ્રાએ તેમનાં દુઃખો પર જે આંસુ વહાવ્યાં હતાં તેથી વળી તેમણે એ દુઃખો તાદશ પણ કરી આપ્યાં હતાં તેથી, મુધારકાએ એ સંજોગો જે ઊદાપોદ મચાવેલો તેથી, સ્ત્રીઓમાં આવેલી વર્ગીય જાગૃતિથી, અલ્પતર વધવાથી ઉપલા વર્ગોમાં સોસ-માનની વૃત્તિનો ઉદય થવાથી—જ્યાં કારણો બેગાં થઈ જવાથી, વિધવાની સ્થિતિ હવે પહેલાંના જેવી અસહ્ય રહી નથી. એમની પ્રત્યેના વર્તોવ પ્રમાણમાં ઘણા જ ફેરો જુઓ છે. વિધવાવેશ પણ હવે કદાચી નખાવવામાં આવે છે. ઘણાં કુટુંબોમાં વિધવાને જોણું ન આવે એ માટે ખાસ ખ્યાન પણ અપાતું જોવા મળે છે. એમને આગળ અણુવણની અને તેમને યોગ્ય ઇવનકાર્ય ઉપગતી આપવાની પણ તજ્જીજ થતી હોય છે. સર્વત્ર આટલો ફેરફાર જોવા મળતો નથી, ઉપર કહ્યું તેમ સમાજના મોટા ભાગના અપદાર મૂક ને ગતાનુગતિક જ હોય છે. છતાં વિચારશીલ ને વર્ચસ્વી વર્ગોના

અવધારની અસર ધીમે ધીમે પણ પડ્યા વિના રહેતી નથી, એ નિઃસંક છે. એ વર્ગને વિધવાઓ પ્રત્યે જે અનુકંષા છે, જાળવિધવાઓ અને પરણીને તરત જ વિધવા મળેલી બહેનો પોતાને કુમારિકાતુલ્ય ગણીને ફરી લગ્ન કરી સુખી થાય એમ એ વર્ગના મનમાં વસ્યું છે એ હકીકત પોતે પણ એ જ સૂચવે છે કે કવિનેષિકાનાં આંસુ અને સુધારકોનો ઊદ્ધાપોદ એજ ગયો નથી. ઊદ્ધાપોદની દવે જરૂર રહી જ નથી. વિધવાને માથે વિધવાધર્મ પરાણે ન લદાય એટલું જ દરવાની દવે જરૂર છે. એને પરણવું હોય તો એ પરણે, ને ન પરણવું હોય તો જેમ છે તેમ રહે. પણ એને માટે અલગ નીતિ નક્કી ન થાય, તો ધણું.

આટલું ક્યાં છતાં અત્યારની પરિસ્થિતિમાં કુમારિકાઓનાં લગ્ન જે રીતે ગોઠવાય છે તે વિધવાઓનાં ગોઠવવાં ફરે તેમ નથી. પોતાની જીવનસહચરી પરત્વે પુરુષની અખંડ દૌર્ભાગ્યની અપેક્ષા પણ આમાં આડે આવે તેમ છે. વિધવાઓનું પોતાનું પણ માનસ પુનર્જનન પ્રત્યે થોડું સુગાળવું હોવાનો સંભવ છે અને કોઈ પણ લાગણી સ્વાભાવિક હોય, વળી એ ધર્મ્ય પણ ન હોય કે અધર્મ્ય પણ ન હોય તો એની વિરુદ્ધની લાગણી પણ જો ધર્મ્ય કે અધર્મ્ય એમાંથી એકે ન હોય તો એને ધર્મ્ય તરીકે ઇસાવવામાં ઔચિત્ય કે ગૌરવ નથી. વિધવા વિધવા મટે ત્યારે જ એનાં દુઃખો પણ મટે એ સ્પષ્ટ છે. પરંતુ એને સંધવા કરવા માટેની દિલચાલ આરંભી શકાય તેમ નથી. અને સમાજમાં વિધવાઓને નસાવવી હોય તો જ દવે એમને માટે ખાસ સંસ્થાઓ સ્થાપવી પણ જરૂરની ગણાય.

શ્રી જગન્નાથજીએ મહેલા માર્ગનું ઔચિત્ય આટલી ચર્ચા પરથી સમજાઈ રહેશે એવી આશા રાખીએ. એ રીતે એ લાભો થવાનો સંભવ છે. આ વ્રતનાં વધુ ને વધુ લગ્નો થતાં રહે તે નાતો રૂપી સમાજે પોતાને ત્યાંની જાળવિધવાઓને કે પરણીને તરત જ વિધવા થયેલી બહેનોને કુમારિકાતુલ્ય ગણીને તેમના પુનર્જનને એક આવરપક કમ તરીકે સ્વીકારવાનું માનસ ખિલવતા જશે. અને અખંડ દૌર્ભાગ્ય માટેનો પુરુષોનો આગ્રહ, જે તાત્કાલિક દૃષ્ટિએ ફર્યાદીકર હોવા છતાં અવધારમાં વડતાથી ઉપાસવા જેવો નથી તે, યોછે ચતો જશે. દુઃખમાં આ રીતે માર્ગ માંડ્યો થશે, અને લગ્ન કરનારાઓ પસંદગીના વર્તુળમાં વિધવાઓનો પણ સમાવેશ કરતા થઈ જશે. પછી વિધુર તો વિધવાને જ પરણે એવો પરિસ્થિતિજન્ય આદર્શ સેવવાની જરૂર નહિ રહે. વિધુર ચાહે તો કુમારિકાને પણ પરણી શકશે અને કુમાર ચાહે તો વિધવાને પણ પરણી શકશે.

મૂળ વાત પર પાછા આવીએ. જયભાઈએ વિધવાને જ પરણવાનું આગ્રહ રાખ્યો ને તેમના એ આગ્રહનું બળ જોઈને કુટુંબીઓ પણ એની સામે મોટો સમય વિરોધમાં ટપી ન શક્યાં. જયભાઈના સુઆગમને પણ એમાં ધારણભૂત ગણવું રહેશે. એ પોતાનો નિશ્ચય મનદેર કરતા જ રહ્યાં. હવે એ નિશ્ચયને 'પાટીદાર' માસિકમાં મનદેર પ્રસિદ્ધિ પણ આપી. એમનો નિશ્ચય કુટુંબી તોડવાનો હતો, એટલે પાટીદાર તાતેમાં જે વર્ગ વધારેમાં વધારે સ્થિતિચુસ્ત છે તેને આઘાત આપવામાં પ્રથમ પસંદગી આપવાનું પણ દરાવ્યું; પણ આ દંડ એક વ્યક્તિની નહિ પણ એ વ્યક્તિની હિંમતનો પ્રશ્ન હતો. છતાં થોડા મહિના રાહ જોયા પછી એમની સાથે લખનવિધી જોડાવા એક જાહેન તૈયાર થયાં ખરાં એ જણાવેલા. એમનો ઉડેર, વાતાવરણ, પિતા, ભાઈઓ, વડીલો ને હિતચિંતકો બધું જ અનુકૂળ હતું; છતાં જ્યાંજોઈને નિશ્ચય દેરે, ફર નેંડો. આટલી બધી અનુકૂળતા છતાં શાળી એમ થતું હતું તે પ્રશ્ન ખૂબ ખારીશાહી વિચારવા જેવો છે.

એમાં વ્યક્તિનું પોતાનું માનસ ધણે અંગે જ્યાંજોઈને, પરંતુ સામાજિક વાતાવરણનો દાગ એમાં મહત્વનો ભાગ ભજવે છે એ પણ એટલું જ સાચું છે. શ્રી પેટલીકરે એનું વિગતે વર્ણન કર્યું છે. તેથી જ એ લેખનું દસ્તાવેજ મૂલ્ય તું એનું આંકું છું. શ્રી પેટલીકરે કહ્યું તરી, પણ સંભવ છે કે ગિરજિવાન મનાતા વર્ગોની સ્ત્રીઓ એક લવમાં એ લવ નહિ કરવાની જે મનોદશા ધરાવે છે તેથી પણ આ પ્રસંગમાં જોર કર્યું હોય. એ જાહેને ધર્મધ્યાનમાં હવે પડેવવા મારેલા ને આ વિચારોમાંથી પાછા વળવા થોડો વખત પોતાને સાસરે પણ એ રહી આવ્યાં. એ લગ્નકત ખૂબ અચક છે. પણ જો 'જી' ગણતરીઓની વ્યક્તિ પોતાના દૃષ્ટ માર્ગેથી પણ પાછી પડતી હોય છે તેનું એ મહત્વનું દર્શાવે છે. મુદ્દાને વિલંબમાં નાખવા મારે કે દિવ્યાનું આયુષ્ય વધારવા મારે આવાં સદૃશ તત્ત્વો પુરુષ જ્યાંજોઈને છે; છતાં ત્યારે દિવરસ્ત સગાંવહાણ જ્યાંજોઈને નારીપાસ કરતાં હતાં ત્યારે એસાહન આપવામાં વિધવાઓ હતી એ શ્રી પેટલીકરે નેંધેલી લગ્નકત પણ ખૂબ મુશ્કેલ છે. એમાંની યુવતીઓએ જ્યાંજોઈને કહેલું: "તારાં માળાપ, જામજોઈને ગંધાં સમેત છે. પછી તું મુંડેરવા જીએ છે? અમારાં માળાપ તૈયાર તરી, જાકા અમેય લમખાં દિંમત કરીએ!" પણ યુવતીઓએ જ નંદિ, જામપણમાં વિધવા થયેલી આધિર જાહેનોએ પાનું કહેલું: "શું દુઃખ છે તે અમને ખબર છે. તમે જો કર્યું છે તે સાહે કર્યું છે."

આ આખા ચે પ્રકરણમાં જેમ શ્રી જશભાઈના અગ્ર નિશ્ચયને ધન્યવાદ થયે છે તે રીતે અથવા તે કરતાં ય વિશેષ જ્યાંજેનના પિતાએ પુત્રી પ્રત્યેના પિતૃહર્ષવ્યતિ અદા કર્યું તેને ધન્યવાદ થયે છે. નિશ્ચય કરી કરીને પાછાં પડતાં જ્યાંજેનના નિશ્ચય દલાવવાં એમણે જે પત્ની લખ્યા છે તે ઘણા પિતાઓને માર્ગદર્શક થાય તેવા છે. શ્રી. પેટલીદરે એમાંના કેટલાક પત્રો 'પાટીદાર'ના નવેમ્બર અંકમાં છાપ્યા પણ છે. પિતા તો આવા જ હશે એમ એ પત્રો વાંચીને જાણે તેને લાગશે.

શ્રી. પેટલીદરે આ લગ્ન વિષે લખેલી તંત્રીતોંધમાં એવે 'નતો જતાં જાતિના દિસાએ ધૂણે મોટા પ્રસંગ' ગણ્યો છે. હું એ સાથે સંમત નથી. વિશાળ સમાજની દૃષ્ટિએ પણ આ પ્રસંગ ઘણો મોટો છે, કેમ કે આમાં વિધવાની સાથે જ લગ્ન કરવાનો એક યુવકનો મંબીર નિશ્ચય પ્રગટ થયો છે. શ્રી પેટલીદરે મથાળે જ કહ્યું છે કે "વિધવાગૃહેન સાથેના લગ્નમાં તાન્વિક રીતે ધર્મ પણ નહોતો તેમ અધર્મ પણ નહોતો. લગ્નના મુગ હાર્દ પ્રમાણે આજે સમાજમાં ગોડવાતાં લગ્નોની પદ્ધતિ જેમ જરાબર નથી, તેમ જશભાઈના લગ્નની પદ્ધતિ પણ આદર્શ ન કહેવાય. પરંતુ આજે સમાજ જીવન જે જાતનું છે, તે રીતે આ પ્રશ્ને મુક્તવતાં જશભાઈનું પગલું એ ધર્મકૃત્ય છે." અને જો એમ જ હોય તો, એટલે કે લગ્નનું 'મુગ હાર્દ' જે પ્રેમ, તેનાથી એ પ્રગટ ન થયા હોય તો એ તો કેવો અસાધારણ નિશ્ચય છે? એ કંઈ નાનોમનો પ્રસંગ ન કહેવાય. એમાં જોખમ પણ ખરું. કેમ કે પરણવા તૈયાર થનાર બહેનો કંઈ એટલી ગંધી ન હોય કે પસંદગીની વિચાર તક મળે. એટલે વિશાળ સમાજની દૃષ્ટિથી પણ આજે જશભાઈની અભિનંદનના અધિકારી ગણીએ છીએ. અને પોતાના સંકલ્પવિકસેમાંથી એમાં આવીને ફરી લગ્ન કરવાની નૈતિક હિંમત બતાવવા બદલ જ્યાંજેનને પણ અભિનંદન થયે છે. એકેનો સંસાર મુખી હશે એમ પણ હમ્મીએ છીએ.

[પ્રગળધું]

જોધએ છે

આફ્રિકામાં વસતા માસેક શ્રી. ૫૦૦ની આવકવાળા ચરોતરના વિદ્યુર પાટીદાર યુવકને રૂ૦-૨૫ વર્ષની વિધવા અગર કુમારિકા.

લંબો : શ્રી. C/o. 'પાટીદાર' કાર્યાલય, આણંદ

નાને મોઢે મોટાંની વાતો

અસખ નિરંજન

મુંગઈ ધારાસભાએ અનેકપત્ની પ્રતિજ્ઞાએ કાયદો અને લગ્નવિચ્છેદનો કાયદો પસાર કર્યો ત્યારે મેં ધારુ દે સ્ત્રીઓને હવે સંપૂર્ણ સતોષ થઈ જશે. પરંતુ એ કાયદો ચતાં જ શ્રી અનીલા દેસાઈએ કુમરો કર્યો કે, લગ્નવિચ્છેદ માટે જે કારણો કાયદામાં રાખ્યા છે તે આજપંખાજ જેવાં ઉપરચોટિયાં છે. ખરી રીતે, પતિપત્નીનું ઇચ્છન હૃદયમેળ ન હોય ત્યારે ખાફ થઈ જાય છે. એટલે જ કાયદો સાચે જ ઉપયોગી થવા માગતો હોય તો એણે લગ્નવિચ્છેદની એ કક્ષામાં હૃદયમેળ ન હોય તેવા કારણે પણ છૂટા પડવાનો હેઠ મંજૂર રાખવો જોઈએ.

મને યશું, બહેલી સ્ત્રીઓ ત્યારે વિચાર કરે છે ત્યારે એ પોતાના નાના સરખા સમાજનો જ ખ્યાલ રાખતી હોય છે. હૃદયમેળ ન હોવાને લીધે આજે થોડી બહેલી સ્ત્રીઓ કુખી થતી હશે એની ના નહિ, પરંતુ સામી જાણુ પુરુષની સંખ્યા અનેકગણી છે. એ ક્ષમ જો રાખવામાં આવે તો અંધ સંખ્યાની બહેલી સ્ત્રીઓ લગ્નવિચ્છેદ સેધ શકે, પરંતુ સામી જાણુ અનેક ઝોઝી બહેલી અને અજણુ સ્ત્રીઓને એમના પતિ તરફથી વિચ્છેદ મળી જાય! અને સરવાળે જે કાયદો સ્ત્રીના હિત માટે કર્યો છે તે અહિતકર્તા થઈ પડે. આજની આ આંખો મીઠાને જોઈ શકાય તેવી રીતિ શ્રી અનોદ્રાખરુંનને ઉધાડી આંખે દેમ નહિ જોઈ શકતી હોય, એવી મને શંકા આવેલી.

યશી અમદાવાદની એક સ્ત્રીઓની સભામાં હાપણુ આપતાં મુંગઈનાં શેગીક શ્રીમતી મોડાં લામે ઑસ્ટ્રેલિયાનો અનુભવ વ્યક્ત કરતાં ત્યાંની સ્ત્રીઓની દયા ખાધી. એ સ્ત્રીઓની પ્રગતિ થઈ હોય તેવું એમને કંઈ ન જણાયું. કારણ કે ગિયારી એ સ્ત્રીઓને ઘરનું કામ જણું જ દાથે કરવું પડે છે!

ઉપરના અને પ્રજો જોતાં મને વસી યશું કે, સ્ત્રીઓએ પુરુષો સામે પૂર્વગાહત અને વ્યવસ્થિત જગતો કરવાનો પ્રોગ્રામ ઘડી કાઢવો છે. સામી જાણુ પુરુષોને એની ગંધ પણ આવી ન હોય તેમ નિરાતે ઉધે છે! છતાં આપણા સમાજમાં આલજન્યર્ગ દમિય જનમત રહ્યો છે. ને તેમાંય શાસ્ત્રીઓ તો સૌ કરતાં વિશેષ. એટલે શ્રીમતી મોડાં લામના એ કથનનો વિદોધ. તરત શ્રી સંસારશાસ્ત્રીએ ‘પ્રજનયધુ’માં કર્યો.

શ્રી સંસારશાસ્ત્રીએ જનપુત્ર કે સંસ્કૃતના શ્લોકો દાંડીનું તેને આજની જે સ્ત્રીઓ હસી હાલશે એમને તો પશ્ચિમ દહે એ વેદવાક્ય છે. એટલે પશ્ચિમમાં ૫ આજે અગ્રગણ ગણાતા અમેરિકાના સ્ત્રીસમાજના દાખલા આપી શ્રી સંસાર-શાસ્ત્રીએ શ્રીમતી મીરાં લામના કથનનો રદીઓ આપ્યો. અને માફ સાફ સમુદાયમાં જણાવી દીધું કે, ધરદામ પ્રત્યેનો અણગમો એ અધોરૂપ મનોવૃત્તિ છે અને અત્યાચારના ખોટા ચીસે ચાલતા શિક્ષણનું એ અનિચ્છનીય પરિણામ છે. વરદામમાં સ્ત્રીઓએ હીલુપત ન માનતાં તેમાં ગૌરવ માનવું જોઈએ.

મારા પુરુષસ્વભાવને સતોષ ગયો. જસ! આવું ભણેલી સ્ત્રીઓને મોઢામાં માટે ત્યારે જ એ બહેનોની સાત ઠેકાણે આવે. વળી શ્રી સંસારશાસ્ત્રીને ગટે તેવો તમતમતો જવાબ આપણા શાન્ત અને સરળ વડા પ્રધાન શ્રી ખેર સાહેબે શ્રીમતી લીલાવતી મુનશીને ધારાસભામાં આપ્યો. શ્રીમતી મુનશી દરખાસ્ત લાખ્યાં હતાં કે જેમ છોકરાઓ માટે હોસ્ટેલો છે તેમ પાનગી તેમજ સરઘરી દરેક હોસ્ટેલમાં છોકરીઓ માટે ફરજિયાત હોસ્ટેલની ગોઠવણ કરવી જોઈએ. શ્રી ખેર સાહેબે ચોખ્ખું ને ચટ કહી દીધું કે, હું નથી ધારતો કે છોકરા-છોકરીને સરખી રીતે વડવામાં સમાજ સુખી થશે. ગેશક, હું માનું છું કે સ્ત્રીને લકપૂર્વક એનો શોગ્ય દરજ્જો મળવો જોઈએ. ઘણા પ્રસંગોમાં એનો દરજ્જો પુરુષ કરતાં ૫ અડિયાતો છે. - દાખલા તરીકે, માનવર્ગમાં વિદ્યાસમાં પુરુષ કરતાં એનું જ્ઞાન ઓછું છે. પરંતુ એનો અર્થ એવો તો નહિ કે, જે છોકરા માટે સારું છે તે છોકરી માટે પણ સારું હોય જ. એ નમ્મ સત્ય છે કે પુરુષે પુરુષ રહેવું રહ્યું અને સ્ત્રીએ સ્ત્રી! શ્રી સંસારશાસ્ત્રીની જેમ ભણેલી સ્ત્રીઓનું માનસ એ પણ પામી ગયેલા. એટલે એમણે ૫ એના સમર્થનમાં પાંચ અંગ્રેજ મહિલાઓએ લખેલા પુસ્તકમાંથી ધારાસભામાં જ ઉનારાઓ વાંચી સંભળાવ્યા. અને મીચીસ હેમીલટનનું કથન દાંડાને શ્રી ખેર સાહેબે ઝોડા કટાક્ષ પણ કેમ ક્યો ન હોય?

શ્રીમતી મુનશી! તમે ધારાસભામાં જે વાતનો પક્ષ કરો છો, તે વિચાર-સરણીનો એક વખતનાં પિટનની પાલ્લીમિન્ટનાં સહ્ય મીસીસ હેમીલટન વિરોધ કરે છે. માટે નવો મુસલમાન વધુ બાંગ પોકરે એવું તમે હિંદની ભણેલી સ્ત્રીઓ ન કરી એસો એ જો જો!

પરંતુ આપણા પુરુષો જ આપણું વહાણ દુશ્વારવા બેઠા છે ત્યાં કોને કહેવું? ૫૨. ફૂટે, ૫૨. ૫૫, એમ પુરુષો સ્ત્રીઓના આ જળવાને પ્રોત્સાહન આપે છે.

સંસારસાસ્ત્રીના કથનનો શ્રી ગુટલાઈએ તરત 'જ્યોતિર્ધર'માં વિશેષ થો : " ધરકામનો - પરિશ્રમનો - ભણેલી સ્ત્રીઓને જ હોજ છે એમ શા માટે ? એ કામ પ્રત્યે હોજ ન હોય એવા શિક્ષિત પુરુષો કેટલા એવામાં આવે છે ? સંસારસાસ્ત્રી અમેરિકાની વાત કરે છે, પણ ત્યાંની ગૃહિણીઓને ધરકામ પાંનિક સાધનોથી કરવાનું હોય છે. એટલે ગૃહિણીનો શ્રમ ગમે છે. એટલે અહીંની સ્ત્રીની જેમ ત્યાંની ગૃહિણીને વૈતરું કરવાનું હોતું નથી. ધરકામ અને કંટાળા ભરેલું વૈતરું એ બેમાં ભેદ છે - મહત્વનો ભેદ છે.

" ધરકામ પોતાની જાતે વિનાશકારી અને આનંદથી કરવું એ જરૂરનું છે. તેમ છતાં શિક્ષિત સ્ત્રીને બીજી પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લેવાનો અવકાશ મળે માટે એ બધા કાર્યમાંથી કંટાળા ભરેલા વૈતરનો અંશ જેટલો બને તેટલો જોડો થવો જોઈએ, અને પ્રગતિમાન સમાજે એવી અનુકૂળતા કરી આપવી જોઈએ એ સમાજની ફરજ છે.

" આપણા સમાજમાં કુટુંબની વધુ અને મોટી હિમરની હાકરીઓને સમારના છીંચી રાતના અગિયાર વાગ્યા સુધી જરા પણ પગ વાળવાનો પ્રસંગ મળતો નથી. શામકામાં સ્ત્રીઓ ઘરનું, ઢોરકાંબરનું અને કેટલુંક ખેતરનું પણ કામ કરે છે. અને એ રીતે આખો દિવસ એ શ્રમ ભરેલા કાર્યમાં કલાકાંના કલાકાં સુધી તે ગેદાયેલી હોય છે એ જાતનું વૈતરું કરવાનો કંટાળો શિક્ષિત સ્ત્રીઓને હોય તો અને એમાં એમનો દોષ જણાતો નથી."

મુરબ્બી ! તમને એકવાર નહિ, પણ સૌ — જૂજ અપવાદ સિવાય — એમાં શિક્ષિત સ્ત્રીઓનો દોષ નહિ જુએ. પરંતુ મારે પૂછવાનું છે તે એટલું જ કે આજે ધરકામ પ્રત્યે જે કંટાળો એ ભણેલી ગહેનો જતાવે છે તેમાં કામગીરી સ્ત્રીઓનું ડામ જતાવું તેટલું અને તેનું વૈતરું છે ખરું ? સવારના છ થી ગતના અગિયાર વાગ્યા સુધી દેશમાં લાખો સ્ત્રીઓને કામ કરવું પડે છે, પરંતુ જે ગહેનોની આમાં વાત થાય છે તે શિક્ષિત ગહેનો સામે જ એટલા કસાક વૈતરું કરે છે, માટે એનો એ વિશેષ કરે છે.

પરંતુ વૈતરા ઉપર શ્રી ગુટલાઈએ જે ભાર મૂક્યો તેનો પડો તોડી નાખતાં, શિક્ષિત સ્ત્રી ધરકામ કેમ કરવા તૈયાર નથી તેનો નવું જવાબ શ્રીમતી સરોજિની મહેતા 'જ્યોતિર્ધર'માં આપતાં લાગ્યાં. વૈતરું છે માટે ધરકામ પ્રત્યે ભણેલી સ્ત્રીને સ્વગ છે એ એકમાત્ર કારણ નથી. એ વૈતરું શ્રી ગુટલાઈ કહે છે તેમ મર્યાદાથી બહાર થાય. તો પામુ એમને શિક્ષિત

સ્ત્રીઓને એ પ્રત્યે સ્વયં રહેવાની ! અમેરિકામાં ધોનિક અને બીજી સગવડો છતાં પણ બાણેલી સ્ત્રીઓને ધરકામ તરફ દેડાજો હોય છે. ધરકામ એ સમાજે બહુ મહત્વ મળે છે એટલે સ્ત્રીના હાથમાંથી રસોઈનું કામ ગયું તો જ એની પછી ઉત્તર ગ્રામ. જ્યાં મુધી સ્ત્રીને માથે એ કામ છે ત્યાં મુધી એ સોંધી મગૂરણ જ મણાયે. સ્ત્રીના સંબંધમાં અનેકનોક પ્રશ્નો છે પણ તેને રસોડા-માંથી મુક્તિ અપાવવાનો સવાલ પણ મોટો છે.

પણ આ નવા માર્ગથી પુરુષોએ ભંડકવાની જરૂર નથી. રસોઈ માટે સ્ત્રીમતી મહેતાઓ રરતો પણ જતાઓ છે. સરકાર કે રસાનિક સ્વરાજ્યની દેખરેખ નીચે ચાલતાં સ્વચ્છ બોબનગણે મહેસલાવાર બનાવી શકાય. આ સુચનાથી પુરુષે ભંડકરો તેની એમને ખબર છે. એટલે એમણે સાથે સાથે ઇંગ્લેન્ડનો દાખલો આપી એવા ભાડનારાઓને શાંતચિત્તે વિચાર કરવા ઠહું છે. ઇંગ્લેન્ડમાં પણ પહેલવહેલી જમરની પાંઉરેડી ખાવાનો રિવાજ શરૂ થયો ત્યારે રૂઢિચુરતોએ હોલ મચાવેલી અને જમરની મોટી ખવડાવનારો ફરજથી બચી ગયેલી સ્ત્રીઓ બાણેલી. પણ પછી દાગડમે એ શાઈદો અવધાર થઈ પડો.

સરેશનિનીગહેન ! રૂઢિચુરતો તો સર્વ જગાએ સરખા. એમની ચિંતા કર્મે પાલવે પણ નહિ. રસોડામાંથી મુક્તિ મળે તો સ્ત્રી બાગકો પ્રત્યે પણ વંધારે ખ્યાન આપી શકે, એમ આપ કહે છો. પરંતુ બાણેલી સ્ત્રી પછી બાગક ઉછેરવાનું કામ — ધરકામ જેવું — દલાડું નહિ લાગે ? શક્ય આવવાનું દારણુ એ કે અમેરિકન સ્ત્રીઓનો અમુક વર્ગ એ અંગે પણ જગાપા કહે છે. અને એના ઉપાર્ય તરીકે એ સ્ત્રીઓ સ્વયં છે કે, બાગકો માટે શિશુ સંગોપનગ્રહોની વ્યવસ્થા થવી જોઈએ, જ્યાં માતાઓ આસાનીથી પોતાનાં બાળકોને ઉછેરવા આપી દેઈ શકે અને બાળકોતિયો જલ્લવાની અને બાળકોને ખવડાવવાની વેડમાંથી આ રીતે છૂટેલી માતા આત્મવિકસનના પોતાના પ્રિય કાર્યમાં પછી લાગી જઈ શકે.

અને આમ અમેરિકન સ્ત્રીની જેમ ઘર છોડી સ્ત્રીપુરુષ અને પંહારનું હાર્લેસ પસંદ કરે તો પેરિશ્વામ શું આવે ? કુટુંબવ્યવસ્થાનો નાશ.

શાઈ સ્ત્રી દલીલ કરશે કે, શું એ વ્યવસ્થા સ્ત્રીને બોગે છવતી રાખવી છે ? એનો લાલ પુરુષને જ મળે છે અને તે સ્ત્રીને બોગે, એટલે એ વ્યવસ્થા કાલે નાશ પામતી હોય તો આજે નાશ પામે, પણ સ્ત્રી પોતાના બોગે એ જગવવા માગતી નથી !

તો બીજું શું શાય? કુટુંબવ્યવસ્થા તૂટવા દેવી રહી. અને એ તૂટતાં પરિણામ શું આવશે? અમેરિકામાં એની હિલચાલ સરૂ થઈ ગઈ છે તે — કુટુંબ-
હવન કેમ સમૃદ્ધ કરવું!

અમેરિકાના બધા પક્ષોની સૌ કરતાં વધારે સંસ્થાઓ, જેના કુલ ચાર કર્ણ સભ્યો છે તે આવતા વર્ષે વૅશિંગ્ટનમાં કુટુંબહવન અંગે પહેલી રાજકીય પરિષદ ભરવાની તૈયારી કરે છે. પ્રેસિડેન્ટ ટ્રુમેને એ પરિષદ સરકારી વાદ્ય હાઉસમાં ભરવા નિમંત્રણ આપ્યું છે. એ પરિષદનો હેતુ આધુનિક અમેરિકન હવનમાં કૌટુંબિક કોયડા ઊંચા ચતાં જે મુશ્કેલીઓ ઊભી થઈ છે તેનો શી રીતે નિકાલ લાવવો અને કૌટુંબિક સંબંધો કેમ મજબૂત અને તેનો ફરજિયાતો રસ્તો કાઢવનો છે, એરિક બેન્સને એ પરિષદ બોલાવવાના ખોય અંગે જણાવ્યું છે — ઇતિહાસે આપણને બોધપાઠ આપ્યો છે કે બે પ્રગત કૌટુંબિક હવન સામે નક્કર જતાવશે તો એ વેરવિખેર અને પાયમાલ થઈ જશે!

એટલે સરોગિનીબહેન! પશ્ચિમને પગલે પગલે જતા માગતાં આપણે પણ એક દિવસ ઉપરના જેવી પરિષદ બોલાવવાનો પ્રસંગ ન આવે માટે કુટુંબ-
હવનને પશ્ચિમની જેમ વેરવિખેર ન કરતાં, એમાં જે અનિષ્ટો છે તે દૂર કરવા પ્રયત્ન કરીએ તો? પણ બૂઝ્યો! તમે બધાંએ બળવો કરવા જ પાર્યું છે ત્યાં હું વળી સમાધાનનો રસ્તો ક્યાં શોધવા બેઠો!

*

સ્વીકાર

(૧) વાણી - સંપાદક : સુરેશ હ. જોષી અને મોહનભાઈ પટેલ, આણંદ વાર્ષિક લલાજીમ ચાર રૂપિયા.

(૨) પાટીદાર પડકાર - વાર્ષિક દિપોત્સવી અંક. પ્રકાશક - પાટીદાર પડકાર કાર્યાલય, નાકરોથી.

(૩) આપણા જવાહર - લેખક : પી. ડી. માસ્તર, મોખ્યાસા.

(૪) આપણા સરદાર - લેખક : પી. ડી. માસ્તર, મોખ્યાસા.

(૫) લલાનીપુર ગુજરાતી બાલમંદિર-કલકત્તાનો સન ૧૯૪૬-૪૭નો અહેવાલ.

(૬) શ્રી ધર્મજ બધુ સમાજનો અહેવાલ તા. ૧-૮-૪૫ થી તા. ૩૧-૭-૪૭ સુધીનો.

એક પત્ની ઉપર બીજી

સારસના શ્રી રંગની પટેલ, બાર-ઑટ-લો, કમ્યુનિસ્ટ નેતા છે. અને મુંબઈમાં વકીલાત કરે છે. એમને ૨૭ વર્ષનાં શ્રી તારાબહેન નામે પ્રથમ પત્ની છે. એ બહેન સાથે એમનું લગ્ન થયાં પછી એ વિધાયત બારીસ્ટર થયા ગયા. એમ આગળ લાણીને એ દૂર દૂર નીકળી ગયા અને શ્રી તારાબહેન તો ત્યાંનાં ત્યાં સારસા અને સાધીના સંસ્કારમાં રહી ગયાં. કહેવાય છે કે એ બહેન એમને પસંદ ન હતાં એટલે એમની સાથે સંબંધ ગ્રખતા ન હતા. વળી એ કાયમ માંદાં રહે છે એમ પણ કહેવાય છે. જે હો તે, શ્રી રંગની પટેલે તા. ૨૩ : ૧૧ : ૪૭ના રોજ પૂનામાં દક્ષિણી બ્રાહ્મણ શ્રી સુશીતા ગોખલે, એમ. એ., સાથે ફરી લગ્ન કર્યાં છે. અને એ પણ એ બહેનનાં માતાપિતાએ કંકાત્રી કાઢી જતે કરાની આપ્યાં છે !

કોણ કોનાથી ચડે ?

ન્યાય અપાવવાનો ધંધો કરતા એક બારીસ્ટર પોતાની પત્નીને જ અન્યાય કરે છે ! બરીએને, પગાવ વગેરે અને મજૂરોને ન્યાય અપાવવા માટે લડતા સામ્યવાદીઓના આ નેતા જતે પોતાની બરીય પત્નીને અન્યાય કરે છે ! કમલ એન્યુએટ શ્રી સુશીતાબહેન પુરુષ વર્ગ તરફથી પોતાની જાતને મદદ રહેલા અન્યાયને દૂર કરવાનું કામ કરવાને બદલે એ પણ પોતાની એક બહેનના લગ્ને ફગાડે છે ! અને એ કૃત્યનો વિરોધ તો ક્યાં ગયો પણ જાણે એમાં કંઈ અનુગતું ન હોય તેમ એમનાં માતાપિતા લગ્નની કંકાત્રીઓ કાઢી લગ્ન ઉઠાવે છે ! આપણી પ્રગતીય સરકારનો તમાસો પણ એવા જેવો છે. એક પત્ની ઉપર બીજી ન કરી શકાય તેવો કાયદો કર્યો એટલે લોકોએ માન્યું હતું કે એક કુરુદિ તો અટકી. પરંતુ કાયદાની શબ્દજનંતર્ય એવી છે કે ધારાસભીઓએ એને નકમો કરી મૂક્યો. પ્રથમ પત્ની ફરિયાદ કરે તો જ કેસ ચાલી શકે ! કાયદો ઘડવાનો ઉદ્દેશ તો સીધો હતો. એટલે શબ્દજનંતર્યમાં આવી બારી રહી મદદ હોય તો તરતે એને પૂરી દેવી જોઈએ. પરંતુ એ તો સરકારી નમે ચાલવાનું. ક્યારે એ રહી એલી ખામી પૂરાશે એ તો પ્રભુ જાણે ! આમ બધું પક્ષે જોઈએ છીએ ત્યારે પ્રશ્ન રાખ છે કે કોણ કોનાથી ચડે ? અને આ લગ્નને વગોડી કાઢીએ છીએ.

આમાંથી કોણ થતો એક પ્રશ્ન

આ પ્રસંગે એક પ્રશ્ન એવો થાય છે. ઉભરનાં કનૈઠાં કરતાં સંસ્કારનાં કનૈઠાં એ કશું સ્થિતિ છે. જનેમાં ક્રોધ જ્વલતી સમાનતા ન હોય ત્યાં પતિપત્ની તરીકે સહજીવન અશક્ય બની જાય છે. અને સમાજની રૂઢિને લીધે સાથે જીવન ગાળે તો એ પશુજીવન કરતાં કાંઈ રીતે અડિયાતું હોતું નથી. તો આવી સ્થિતિમાં જને પોતપોતાનો રસ્તો લે એ શું યોગ્ય નથી? સ્ત્રી આને દગવણીને અલાવે રસ્તો ન લેઈ શકતી હોય તો એના કારણે શું પુરુષે પંથ દુઃખી થવું? આમ જને દુઃખી થાય તેના કરતાં એક સુખી થઈ શકે તે હોય, તો એ રસ્તો કેમ ન લે? આવા પ્રશ્નો થાય એ સ્વાભાવિક છે અને ઉપરજીવો વિચાર કરતાં એમાં કંઈ ખોટું નથી એમ પંથ દેખાય. પરંતુ આ પ્રશ્ન વિચારતાં નરી વ્યક્તિનો વિચાર નથી કરવાનો. સમાજનો પણ કરવાનો છે. માણસ સામાજિક પ્રાણી છે એટલે સમાજની તંદુરસ્તીને ધરકત આવે એવું પગલું એ ન ભરી શકે. આજના સમાજના બંધારણ અનુસાર લગ્નની જે પદ્ધતિ છે તેમાં પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓને વધુ અન્યાય થાય છે. અને અદ્ય સંખ્યામાં પુરુષો પણ થાય છે. એ અન્યાય કાંઈ પક્ષને ન થાય તેવી સ્થિતિ થવી જોઈએ. એ સ્થિતિ આવતાં વાર લાગવાની છે. એ વચસા ગાળા સુધી જે કશું સ્થિતિ રહે તે અનિવાર્ય અનિષ્ટ તરીકે સ્વીકારી જને પક્ષે ગાલતું રહ્યું. અને તે મારે જ કાયદાએ છૂટાછેડામાં પણ સંસ્કારનાં કનૈઠાંને છૂટા પડવાની કલમ ઉમેરી નથી. એનો અર્થ ભવિષ્યમાં નહિ ઉમેરે એવું પણ નહિ. એટલે લગ્ન મળે તો સમજાવ્યવસ્થા મારે જ જન્મેલી વ્યવસ્થા હોઈ સમાજને તેટલે દરનજે વ્યક્તિએ આધીન રહેવું રહ્યું. ગુનાઓ શાથી અટકે?

સમાજમાં બીજા કાયદાઓનો લગ્ન કરનાર ગુનેગારો હોય છે. તેમ આ ક્ષેત્રમાં પણ ગુનો કરનાર વર્ગ રહેવાનો. અને એવા ગુનેગારોને શિક્ષા માત્ર એટલાથી સમાજ જે સતોષ માની લેશે તો ગુનાઓ અટકી જશે એમ માનવું બલ ભરેલું. એમ નરી શિક્ષાથી જ ગુના જે અટકતા હોત તો ફાંસીથી અટકી ગયા હોત. એટલે શિક્ષા એ તો રાગને તાંત્રાણિક દાંડી દેવા મારેની મહત્ત્વપૂર્ણ બાબત છે. એ ગુનાઓ ચતા અટકાવવા હોય તો એ સ્થિતિમાં મૂળભૂત કારણોનો અભ્યાસ કરી તે દૂર કરવાથી જ ગુનાઓ અટકી શકે. આ ક્ષેત્ર પૂરતો વિચાર કરીએ તો માન્યપોએ કંઈ વિવાદ નહીં કરતા

પહેલાં વર - કન્યાની પસંદગીનો ખ્યાલ રાખવો / લેઈએ. આ આંકની
 'સલાહ' ફિરસામાંના નાદુઆઈને પહેલેથી કમળા સાથે પરણવું ન હતું.
 છતાં માળાપોએ એને પરણે પરણાવ્યો. પરિણામ હકલ આપ્યું. એવું સાંભળે
 પછે પણ અને છે કે કન્યાની ઇચ્છા ન હોય છતાં એને પરણાવવામાં આવે.
 આવું પહેલાં ઘણું બન્યું છે, પરંતુ હવે તે યુગ આવ્યો ગયો. વળી પરણાવતી
 વખતે માળાપો પોતાના કુટુંબની દક્ષાનો વિચાર કરે છે, પરંતુ પોતાની
 દીકરીની કે દીકરાની દક્ષાનો વિચાર નથી કરતાં. અને એ દક્ષાભેદને લીધે
 સંસ્કારનાં કળેડાં એમાં રાય છે. એટલે આવા શુનાઓ અટકાવવા તથા
 વખના રાકાટા ટાળવા માળાપો ક્ષણ કરી શકે તેમ છે. અને તે કરવું તે
 તેમની નૈતિક ફરજ છે.

વસોનાં અને વિદ્યાનગરનાં તોફાન

તા. ૨૫-૧૧-'૪૭ ની રાત્રે વસોમાં મોટું તોફાન થયું. મુસત્તમોન
 વાતોને ઘેરો લેઈ હુમલો કરવામાં આવ્યો. આગ આપવામાં આવી. ૫૦-૬૦
 જેટલાં ઘર બગીને બરબીચૂત થયાં. આગમાં ફેંકી દેવાને કારણે બે સ્ત્રીઓ
 અને ત્રણ પુરોનાં મરણ નીપળ્યાં. વળી થોડા દિવસ પહેલાં દરબાર સાહેબને
 દક્ષાની ગાત્રી પાછી મળી ત્યારે વસો ગામે જેના લાથે દરબાર સાહેબને
 માનપત્ર અપાઈું હતું એવા પવિત્ર નરભાઈ આયા. જેમને મન દિન્દુ-
 મુન્દીમના કોમી બેરબાવ ન હતા તેમનો પણ એ તોફાનમાં ભાગ લેવાયો !

એ જ પ્રમાણે આખું વડવઝવિદ્યાનગરમાં બહુના કોલેજના સિધ્ધી-
 ગુજરાતી વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે તા. ૧૧-૧૨-'૪૭ ના રોજ તોફાન ગયું. પહેલે
 દિવસે તે સામસામી પાંચ દસ વિદ્યાર્થીઓમાં તોફાન થયું. તેમાં ગુજરાતી
 વિદ્યાર્થીઓએ માર ખાધો. એનું વર લેવા બીછ રાત્રે મોટું તોફાન થયું.
 હુમલો, બાકેદાઝ અને આણુંદધી બીજા પુરેસા ગુજરાતીઓની પક્ષે ચડ્યા
 જે તોફાન બેદાશ બન્યું. સામસામી મારમારી થઈ. પહેરેક નત્સાન વાગ્યું.
 વાથપગ ભાંજી ન્યામી બે સિધ્ધી વિદ્યાર્થીઓ દવાખાને પડ્યા. એકબીજાએ
 સામસામી સરસામાન તોફાનો, ફેડગો, ચોર્ગો અને તેના ઉપર દોષ અને
 લથુ શંકાઓ કરી ત્યાં સુધીની દવાકરતા બતારી ! સિધ્ધી વિદ્યાર્થીઓ અને
 વિદ્યાર્થીનીઓ દોલેજ હોડી ચાલ્યાં ગયાં. અવરથા વળાવવા દોલેજ આડવાડિયું
 બને કરી પડી.

તંત્રી : નટવરલાલ દવે : સહતંત્રી : મગનભાઈ પટેલ
વાર્ષિક લવાજમ ફક્ત ત્રણ રૂપિયા

- * આ પંખવાડિક ખેતીવિષયક અને વિશાળ આમપ્રજ્ઞના રોજના ઉપયોગી સલાહોની ચર્ચા કરે છે.
- * સામાન્ય સ્થિતિના માણસને પણ ગોવાય તે માટે એનું લવાજમ આગળની મોંઘવારીમાં પણ સાવ થોડું રાખ્યું છે.
- * દર પંખવાડિયે ફક્ત રૂ. ૩૦૦ આપી પાન લગાણ આપવામાં આવે છે.
- * દર મહિનાની પહેલી અને પંદરમી તારીખે તે બહાર પડે છે.

આપ એના ગ્રાહક ન હોય તો તરત થાય.

વ્યવસ્થાપક : 'એડૂન', ટે. આણંદ તાલુકા વિકાસ મંડળ, આણંદ.

દાંતના ડૉક્ટર

- અમેરિકન દાંતનાં ચોક્કાં તદ્દન નવી જ શોધ મુજબનાં અને અદ્યતન અંધ ખેડતાં બનાવવાં.
- ઈન્જેક્શનથી વગર ઈન્જેક્શન દાંત ખેંચવા તથા દાંતના તમામ રોગોની સારવાર તદ્દન છેલ્લી પદ્ધતિથી કરનાર.

ડૉ. એસ. પી. પટેલ

રજેશન રોડ, આણંદ.

આ માસનાં અમારાં નવાં પ્રકાશનો

૧. પારકા જણ્યાં	ઉમાશંકર જોષી	૩-૦-૦
૨. નિશીથ	„	૩-૦-૦
૩. રૂપકલા [સીને જગતની નવલકથા] અધિકારી		૧-૪-૦
૪. અપંગ માનવતા ઈન્દુલાલ ગાંધી		૩-૦-૦
૫. યુવતી સાથે : દાંપત્ય જીવન સોપાન		૦-૬-૦
(સંસારચક્ર અંગ્રાવલિનું આકર્ષુ પુસ્તક)		
૬. કૃષ્ણલાલનું વીલ જાકીમખાણુ		૨-૪-૦
૭. કલાને ચરણે ડા. હરિપ્રસાદ દસાઈ		૨-૬-૦
૮. માતાનું હૃદય નવલકથા		૨-૬-૦
૯. અથડાતા વાયરા	„	૩-૪-૦
૧૦. પથ્થરનાં પારેવાં ઈન્દુલાલ ગાંધી		૨-૨૨-૦

૨. ખ. જૂડું : વી. પી. માટે પુસ્તક દીઠ ૦-૭-૦ આના

સામાન્ય ઓર્ડરમાં પુસ્તક દીઠ વી. પી.ના ૦-૩-૦ ઓછા ગણવા.

જીવન સાહિત્ય મંદિર

કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ ૨ : ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

અમારું વિસ્તૃત સચિપત્ર મંગાવો :

અમારે ત્યાંથી તમામ શુભદ્રશી-પ્રકાશનો મળી શકશે.

વિધાનગરમાં પ્લોટ જોઈએ છે?

- * આરુતર વિધાનગરમાં આશુદ્ધ કરમસદ અને બાકરાલની સીમમાં વેલ્લમ વિધાનગર બાંધે છે, એ હવે સૌ જાણે છે.
- * આ વસ્ત્રલ વિધાનગરમાં ઉચ્ચ કેળવણીની કોલેજો માટેનાં મકાનો તૈયાર થયાં છે. આર્ટ્સ અને સાયન્સ કોલેજો આ વર્ષે શરૂ થઈ ગઈ છે. અને આવતા વર્ષમાં એન્જિનિયરીંગ કોલેજ શરૂ થશે.
- * આ રથોજી હોસ્ટી ટળનાં મકાનોવાળું ૧૦૦૦-૧૫૦૦ પ્લોટનું નગર તૈયાર થવાનું છે. ૫૦૦ ચો. વારના પ્લોટની કિંમત રૂ. છે. પ્લોટ ખરીદનારને આટલી વળથા ચોક્કસ મળવાની છે. તેમાંથી રસ્તા કે એવી કોઈ જગ્યા કપાવાની નથી.
- * પ્લોટ ગ્રાખનારે આરુતર મંડળને રૂ. ૩૦૦ રોડ માટે અને રૂ. ૨૦૦ રસ્તા ખર્ચના મળી કુલ રૂપિયા ૫૦૦ જુદા આપવાના રહેશે.

મનોરભાઈ જીભાઈ પટેલ,

ડે. ચ. પ્ર. આયોજક, આણંદ

અનક રાગાની એકજ દવા
જીવનધાર

રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક "જેનસ" નં. ૩૦૨.

કોલેરા, અમલખી, શરદી, દાઘ, પગ, માથું તથા જઠનનો દુઃખાવો, પાણી વિષાર, સંધિયા, અસાધ્ય, રોજો, અથડા, અપચો, ખાંસી, આસ, દમ, દાંત-દાદમાં જાતર, હંડી ડાંખ, પદર, પ્રમેહ, મોદાનો દુર્ગંધ, પેરની ચૂંક, શૂળ, પેર-પેદનો દુઃખાવો, જમુંજણ, ફરે મલત્તા લાવ, યા પડવો, લોહી નીકળતું ઇત્યાદિ અનક ભવતાં ફરેદામાં તેમજ ફેલ્ડે, રીમર થા મોટરની મુસાફરીમાં તારાકાલિક ઉપયોગી થઈ પડનારી અમુક્ય ઔષધિ. ડિ. માડી બાટલી ૧, ૩, ૧૧, ૫૫ થી બાટલી રૂ. ૧ અને નાની બાટલી રૂ. ૦.૫૦ થી. જુદું. (ફરેક ડેગલે વિશ્વાસ છે)

જે. એન. શેઠના-જીવનધાર ઓફિસ, નરીઆદ.

પાલકીર

સ્થાપક : સ્વ-જનસિંહભાઈ ધૃષ્ટ્યસ્વરભાઈ પટેલ

૨૦૦૪]

જાનવારી-૪૮

[આદ્ય

યે કેચિત્ દુઃખિતા લોકે સર્વઆત્મસુખેચ્છયા ।
યે કેચિત્ સુખિતા લોકે સર્વેભન્યસુખેચ્છયા ॥

સંસારમાં જેટલાં માણસો દુઃખી છે એ એટલા માટે
દુઃખી છે કે, એ પેતાને જ સુખી બનાવવાની ઇચ્છા રાખે છે.
અને સંસારમાં જેટલાં માણસો સુખી છે એ એટલા માટે
સુખી છે કે, એ બીજાઓને સુખી કરવાની ઇચ્છા ધરાવે છે.

તંત્રી

ધંધર ચેટલીકર

વિધાનગરમાં પ્લોટ જોઈએ છે?

- * ચારતર વિધાનગરમાં આણંદ કમિસનર અને જાકારેલની સીમમાં વેલ્લભ વિધાનગર બાધિ છે, એ હવે સૌ જાણે છે.
- * આ વેલ્લભ વિધાનગરમાં ઉચ્ચ કેળવણીની કોલેજો માટેનાં મકાનો તૈયાર થયાં છે. આર્ટ્સ અને સાયન્સ કોલેજો આ વર્ષે શરૂ થઈ ગઈ છે. અને આવતા જૂનમાં એન્જિનિયરીંગ કોલેજ શરૂ થશે.
- * આ સ્થળે છેલ્લી ઢબનાં મકાનોવાળું ૧૦૦૦-૧૫૦૦ પ્લોટનું નગર તૈયાર થવાનું છે. ૫૦૦ એ. વારના પ્લોટની કિંમત રૂ. છે. પ્લોટ ખરીદનારને આટલી જગ્યા ચોકખી મળવાની છે. તેમાંથી રહેતા ૩ એવી કાંઈ જગ્યા કપાવાની નથી.
- * પ્લોટ રાખનારે ચારતર મંડળને રૂ. ૩૦૦ શેર માટે અને રૂ. ૨૦૦ રસ્તા ખર્ચના મળી કુલ રૂપિયા ૫૦૦ જુદા આપવાના રહેશે.

મનોરભાઈ જીભાઈ પટેલ,

કે. એ. એ. આર્યસમાજ, આણંદ

અનક રાગાનો અંકજ દવા
જીવનધારા

રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક "જીનક્ષ" નં. ૩૦૨.

કોરોના, સંઘરાણી, ચારદી, દાપ, પગ, માથું તથા જાનનો દુઃખાવો, પાણી પિયાર, સંધિયા, અશાંતિ, સોન, અલ્પ, અધ્યક્ષ, ગાંડી, આસ, દમ, હાંત-હાંતમાં ફગતર, ઝેરી ટંપ, પદર, પ્રમેદ, મોદાની દુર્ગંધ, પેટની ચૂંક, શૂળ, પેટ-પેટનો દુઃખાવો, અમુંજણ, હરેમ મળના લાવ, ધા પડવો, લોહી નીકળતું હત્યાદિ અનક ભતનાં દરદામાં તેમજ ફેલ્, સ્ત્રીગર વા મોટરની મુસાફરીમાં લાભાલિહ ઉપયોગી થઈ પડવારી અમુક્ય ઓપાંધ. કિં. મોટી જાટડી રૂ. ૧૫૫, વચલી જાટડી રૂ. ૧૧ અને નાની જાટડી રૂ. ૭૫૦ થી. જુડું. (દરેક ટેબલે લેવાય છે)

કે. એન. મેદના-હનનધારા ઓફિસ, નડીઆદ.

શિષ્ટ સાહિત્યનાં નવાં પ્રકાશનો

ગુણવંતરાય આચાર્ય

સૌહિન્દ્રમોહન મુકરજી

વતનાનો સાદ	૬-૦-૦
અણ્ણાગ્રેહી	૨-૦-૦
ભગવાં નેત્રો	૩-૦-૦
ભસ્મંગના	૩-૨૨-૦
વિરાટનો અણ્ણો	૩-૮-૦
કોણુ ગુન્દેગાર	૨-૦-૦
કારી કિતાગ	૨-૮-૦
નિવેદિતા	૪-૮-૦
પૂર્વજોના પાપે	૩-૮-૦
તરંગ	૩-૮-૦
મુંઝવતા પ્રશ્નો	૩-૮-૦
નર અને નારાયણ	૪-૮-૦
સૈનાપતિ	૪-૮-૦
અમતમાયી ૧-૨ (દરેકનાં)	૪-૮-૦
હિન્દી સાહિત્ય	
સસદસાટ (ગો. ભેશી)	૩-૮-૦
આનંદનાં ઝોધ	૪-૦-૦
ગોંડનો ગવાણી	૪-૦-૦
વ્યંગ વિનેદ	૩-૮-૦
મુખ મલકાટ	૪-૦-૦
પાંચમોતી મસ્તકદીર	૩-૮-૦
અદ્રશ્યમાનવી (વિલા)	૩-૮-૦
ધીમતિ રાય	૩-૦-૦

સાહસિકા	૩-૮-૦
પાપાણ	૩-૮-૦
અશ્વીકાર	૪-૦-૦
મુખપંખી	૩-૮-૦
ગૃહત્યાગ	૩-૦-૦
નિરૂપમ	
નારી	૩-૦-૦
લાલમાટીનો રસ્તો	૩-૮-૦
મમતા (શરદ બાણ)	૩-૦-૦
સ્વદેશ (ગો. મુ. ધામી)	૫-૨૨-૦
કાંતિની આસરી	૩-૦-૦
વિગેતા	૨-૦-૦
ગામને આંધે દેવશંકર	૩-૮-૦
પેપા અને લીંબોળી	૨-૮-૦
કથાવત્તિ રોકડેટોય	૩-૦-૦
સ્ત્રી અને પુરુષ	૨-૮-૦
પદ્મીની શ્રીધરાણી	૨-૮-૦
નયના રસિકલાલ ભેશી	૩-૦-૦
બાગકેળું હિંદુસ્તાન	૨-૦-૦
ભગતમાપા (ધામી)	૨-૦-૦
બાકાદુર બેટો	૨-૦-૦
પરણ્યાપછી ત્રણ ભાગ	૬-૦-૦

વધુ વિગત માટે અમારું સચિપત્ર મંગાવો

નવયુગ મુસ્તક ભંડાર

મુંબઈ

રાજકોટ

પબ્લીશર્સ

વિધાનગરમાં પ્લોટ જોઈએ છે?

- * ચામર વિધાનમંડળ આણંદ, કરમસદ અને આકરોલની સીમમાં વસત્રમ વિધાનગર બાંધે છે, એ દ્રવ સૌ જાણે છે.
- * આ વસત્રમ વિધાનગરમાં ઉચ્ચ ફળવર્ણીની કોલેજો માટેનાં મકાનો તૈયાર થયાં છે. આર્ટ્સ અને સાયન્સ કોલેજ આ વર્ષે શરૂ થઈ ગઈ છે. અને આવતા જૂનમાં એન્જિનિયરીંગ કોલેજ શરૂ થશે.
- * આ બંને કોલેજી કક્ષમાં મકાનોવાળું ૧૦૦૦-૧૫૦૦ પ્લોટનું નગર તૈયાર થવાનું છે. ૫૦૦ એ. વારના પ્લોટની કિંમત રૂ. છે. પ્લોટ ખરીદનારને આરટી જગ્યા ઓફીસ મળવાની છે. તેમાંથી રૂ. ૬ એવી કાંઈ જગ્યા કપાવાની નથી.
- * પ્લોટ રાખનારે ચામર મંડળને રૂ. ૩૦૦ શેર માટે અને રૂ. ૨૦૦ રૂ. ૨૦૦ અર્થના મળી કુલ રૂ. ૫૦૦ જુદા આપવાના રહેશે.

મનોરભાઈ જીજીભાઈ પટેલ,

ઠે. ચ. મ. આર્યસમાજ, આણંદ

શક્તિ-મદિ-મયદી-કાઠ
અમૃતગુરીકા
રજીસ્ટર્ડ ટેકમાર્ક
જેનરલ નં. ૩૦૨

પીંપીદારનાં તમામ દર્દો જરૂરમંથી દૂર કરી જલ્દન તાકાતથી ભરપૂર અને પ્રજ્વલીત થાય છે, નીરસો અરોગને ક્ષન્તીવાન અને આનંદી બનાવે છે, મગજની કમજોરી, જલ્દનો દુઃખાવો, માંદગી પડીની નમગાઈ, અરુચિ, અપચો દત્યાદિ અનેક પ્રકારની નમગાઈઓ દૂર કરી નસોની શિથિલતા મટાડે છે. દરેક કસુમાં એક સરખો ગુણુ આપે છે. સ્ત્રીઓ માટે પલુ ઉપ-યોગી છે. કિંમત ૩૨ ટીડીઓની ૧ ટયુબના રૂ. ૨૦, ૮ ખ. જુદુ—દરેક જાળીત દવા પેચનારને ત્યાંથી જ્યાં સહેશમાં મળી શકશે—

 જી. એન. શેઠના જીવનધારા ઓફીસ નડીયાદ (ગુજરાત)

“અખંડ આનંદ”

તંત્રી : સોપાન

‘અખંડ આનંદ’ નીચેના લેખકોનો સહકાર મેળવવા ગફલાગી થયું છે.

કાદા દાસેલકર	દિલીપ કાદારી	રમણલાલ ગોન્ડલ્લીયાર
મનુ સુભેશર	મધુકર રદિરિવા	વળુભાઈ શાવ
રવિશંકર મહારાજ	જયનિલાલ મહેતા	છાટુભાઈ સુગાર
જ્યોતીન્દ્ર દવે	પીતાંબર પટેલ	રતિલાલ અદાણી
કિમાશંકર જોષી	વેદ. પ્રાગદ્ધ રાંડોડ	ચંદુલાલ પટેલ
ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ	સ્વામી માધવતીર્થેશ	રમણીક દિ. મહેતા
કરસનદાસ માણેક	વાલુજી ગોવિંદજી દેસાઈ	લાલુભેન મહેતા
ધર્મર. ગેરલીકર	હરભાઈ ત્રિવેદી	‘પ્રસાંત’
સુનીલાલ મડીઆ	રામનારાયણ ના. પાંડે	સોપાન
ધનસુખલાલ મહેતા	સાને ગુરુજી	શાન્તિલાલ હાકર

લેખો, વાર્તાઓ, નાટકો, ધર્મકથાઓ, જીવનચરિત્રો ઇત્યાદિ સામગ્રીથી ગુજરાતનું સસ્તામાં સસ્તું છતાં સમૃદ્ધ માસિક

સવા છ અથવાં સવા રૂપિયો મોકલો

‘સસ્તું સાહિત્ય કાર્યાલય’ તરફથી આ માસિક દર્શકોના દિવસે પ્રસિદ્ધ ધર્મ ચૂકયું છે. પહેલો અંક રોયલ માર્પનાં ૨૪૦ પાનાંઓ અને પછીના અંકો ૧૪૦ પાનાંના છે. ૧૨ અંકનું ટપાલખર્ચ સાથે વાર્ષિક લવાજમ માત્ર રૂ. ૬-૪-૦ છે. પહેલા અંકનો રૂ. ૧-૪-૦

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

૯૬, અમદાવાદ : : કલગાદેવી રોડ, સુખર્ષ.

આ માસનાં અમારાં નવાં પ્રકાશનો

૧. પારકા જાણ્યાં ઉમાશંકર જોષી ૩-૦-૦
૨. નિશીથ ” ૩-૦-૦
૩. રૂપકલા [સીને જગતની નવલકથા] અધિકારી ૧-૪-૦
૪. અપંગ માનવતા ઈન્દુલાલ ગાંધી ૩-૦-૦
૫. યુવતી સાથે : દાંપત્ય જીવન સોપાન ૦-૬-૦
(સંસારચક્ર ગ્રંથાવલિનું આઠમું પુસ્તક)
૬. કૃષ્ણલાલનું વીલ બંકીમજીભાણુ ૨-૪-૦
૭. કલાને ચરણે ડૉ. હરિપ્રસાદ દસાઈ ૨-૮-૦
૮. માતાનું હૃદય નવલકથા ૨-૮-૦
૯. અથડાતા વાયરા ” ૩-૪-૦
૧૦. પથ્થરનાં પારેવાં ઈન્દુલાલ ગાંધી ૨-૧૨-૦

૧. ‘બ. જૂઠું’ : વી. પી. માટે પુસ્તક દીઠ ૦-૭-૦ આના
સામગ્રી ઓર્ડરમાં પુસ્તક દીઠ પી. પી.ના ૦-૩-૦ ગોળા ગણવા.

જીવન સાહિત્ય મંદિર

કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ ૨ : ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

અમારું વિસ્તૃત સૂચિપત્ર મંગાવો :

અમારે ત્યાંથી તમામ ગ્રન્થદાની પ્રકાશનો મળી શકશે.

પાલિકા

નનસભાગને વિચારપ્રેરક વાચ્યત પિતૃસવાતા અભિજ્ઞાપ સેવતું માસિકપત્ર

માહ
-સં. ૨૦૦૪]

જાતેવારી-૪૮

[વર્ષ - ૨૫
અંક - ૪]

એક અંગત પત્ર

રણછોડભાઈ મો. દસાઈ

ગ. ભાઈશ્રી,

આપણી સમપ્રયા બધી જાગૃતો વિચાર કરતાં મને સારી ગઈ હેતુ તેની લાગે છે જે કંઈ સુધારા થતા હોય તે જાણે ન છૂટકે થતા હોય તેવા, એટલે સયોગો પદ્ધતિમાં પાછા જમણા જોરમાં ફરી નીકળવાના, સિવાય કે કામદો મામ અને તે પ્રમાણે બંધાને અનુસરવું પડે જાડી, વિચારપૂર્વક છુદ્ધિથી તો કોઈએ કંઈ ક્યું નથી અને કરવાના પણ નથી.

આપણે પણ દીકરી પરણાવતી વખતે પરણુ દેવી પડે છે એટલે દીકરા પરણાવતા પરણુ ન લેવી એ વ્યવહારિક વાત નથી, એમ તમારું કહેવું છે. જે, કુટુંબે આપણી પાસેથી જેટલી પરણુ પડાવી હોય તે કુટુંબ પાસેથી આપણો દાવ આવતાં તેટલી પરણુ જોડાવવી એવું જો હોય તો તે વ્યવહારિક દૃષ્ટિએ જગજગ કહેવાય. અને એમ કરનારને હું એક પીરપુરુષ ગણું-પણુ આપણા વહેવારિયા એવા વીરપુરુષો નથી. જદાર વધારે જળવાનતો માર જોઈ આવી ધરમાં નજાલો માટી ટેરી ઉપર શરે થાય તેમ મોટાંતી પરણુતો માર ખાદને જિયાગ કાંઈ નાના ઉપર પરણુ લેવાનો શય કાઢવા જેવી આવશ્યકતિ પ્રમાણેજ અત્યાગ મુખી આપણા વહેવારિયા વર્ત્યા છે. એટલે વ્યવહારની રીતે પણ પરણુ આપીએ એટલે લેવી એ તમારી દલીલ જગજગ નથી.

ચોરી કરવી એ પાપ જ. જૂઠું જોડવું એ પણ એક જોડું પાપ છે. પરંતુ યજ્ઞ જૂઠું આશ્રય લેધને અને લગબગ ચોરી જેવું કરીને લાજોપતિ થયા છે-માથ છે. માટે આપણે પણ એમ કરીને બીજાની માફક પૈસાદાર

થઈ જવું? એટલે અવહારિત રીતે- પરંતુનો કોઈ બચાવ શોધી કાઢે, પરંતુ નૈતિક દૃષ્ટિએ વરવિક્રય-દન્યાવિક્રય એવા અધર્મોને માન્ય રખાય જ કેમ?

એટલે અવહારના પ્રવાહમાં, નદીના પ્રવાહમાં નિર્હવ લાકડાનો દુકડો તણાય તેમ, યુવકોએ તણાવું એનો અર્થ એ પશું નિર્હવ લાકડાના દુકડા જેવા છે, એમ થાય. હવંત યુવકો માટે એ દૃષ્ટિ નથી. પરંતુ અનિષ્ટ ને તો પછી નગ્ન લેવી અને જેનોને પરંતુ વગર પરણાવી શકાય એવી રીતિ ઊભી કરવી એ ક્રેવસ માર્ગ બચાવ.

વરે વરઘોડો નહિ કારતાં ચાલતા પરણવા જવું અને વાંઝનું પણ ન વગાડવાં છત્યાદિ યોગ્ય નથી લાગતું, એમ તમે લાખ્યું. જમણવાર પણ સંયોગોનુસાર કરવાં અને લગ્નપ્રસંગ છે તેવું લાગે તેમ રસ્તો નીકળવો જોઈએ, એમ તમે સૂચવ્યું.

લગ્નના રિવાજો મૂળે તો જાધા ધર્મપથને અનુસરીને જ નીકળેલા એટલે ધાર્મિક કહેવાય. મંદિર મહાદેવમાંય ઘંટ વાગે છે. ઉત્સવો પણ શાય છે. તેમ લગ્નપ્રસંગે ધર્મભાવનાએ વાંઝનું નહિ પણ વાગ્ગિત્ર વાગતાં હોય તો મનને આનંદ થાય. એ વાગ્ગિત્ર ધાર્મિક ભાવનાએ જ હોય તો સાર્વિક હોવાં જોઈએ. અત્યારનાં વાંઝનાં સૂર સાર્વિક તો નહિ પણ રાજસિક અને તામસિક કરતાં પણ વધે એવા અધમ હોય છે. મંગળ સંગીત એ લગ્ન જેવા માંગસિક પ્રસંગે તેના યથાર્થ રૂપમાં હોય તે દરજ્જાનીય જ છે. પણ આ તો સાપંગણ અને લિમોટાય નથી રહ્યા. જેમ જેને કાચું તેમ સાથે ગ્રાખ્યું છે.

વરઘોડો — વર ઘોડે ચઢીને પરણવા જાય તે. પાકળી, જેને આપણા જેવા માનવીઓ જ ટોરની માફક ઝેંચકે અને કેમ જાણે આપણે મોટા રાજા હોઈએ એવા દંભ કરીએ! અન્યારે વળી મોટરમાં બેસી વરઘોડે ચડે છે. મોટર ક્રૂપી વાદન છે. ઉતાવળથી જવું હોય ત્યાં તેની અગત્ય ખરી. પરંતુ વરઘોડામાં ધીમી ગતિને લીધે એનું એંછન પણ ગરમ શરૂ જાય, અટકી પડે. આવા રિવાજોમાં છે કંઈ વિવેક, વિચાર, ડાળા, સંગમ, કંઈ કહેતાં કંઈએય! જાણે નર્થ મુખાંધવડા!

જમણવારના પ્રસંગો પણ ધાર્મિક મનાતા. અન્યારે લગ્નપ્રસંગે નોતર દેનાર કોઈ અન્ય પ્રસંગે એ જ આમંત્રિતને કંઈ દિસાજમાં પણ લેતો હોતો નથી. ક્યાં છે એમાં ધર્મભાવના, સમાજભાવના, બ્રાહ્મણ દે સમાનભાવ? હા માત્ર નર્થો દંભ. કોઈ પિત્રાદેને પોતાના તેજમાં આંધ નાખવાનો કુદ પ્રયાસ!

માનવી સામાજિક પ્રાણી છે એટલે સમૂહમાં જમતાં તેને આનંદ થાય તે સ્વાભાવિક છે. પરંતુ એ જો સામાજિક પ્રાણી હોય તો તેણે સમાજને અનુકૂળ થાય તેમ વર્તવું એ પણ એની સામાજિક ફરજ છે, એ આજે સાવ ખસાઈ ગયું છે. એ સગા ભાઈઓ આર્થિક રીતે અસમાન હોય; એક મોટા ધનના ડગલા ઉપર પડાસી વાળીને બેસે હોય, બીજો પગણે દહાડા કાઢતો હોય. ધનિક ભાઈઓ પ્રસંગ આવતાં મોટા જમણવાર કર્યો અને ભાઈને પણ જમવા બોલાવ્યો. પૈસાની દૃષ્ટિએ અને તેણે તે બિચો હોય પણ ઈદુણિક દૃષ્ટિએ, સામાજિક દૃષ્ટિએ તો બંને સમાન ગંધવા ઈચ્છે છે, ઈચ્છવું જોઈએ. એટલે પછી પૈસા નજાણે ભાઈને ત્યાં પ્રસંગ આવતાં તેણે ઘર એતર-વેચીને પણ ધનિક ભાઈ જેમ ખર્ચ કરવું રહ્યું! એટલે પૈસા ધનિક ભાઈની—માનવી સામાજિક પ્રાણી હોવાથી—ભાઈને પણ અનુકૂળ થાય તેવી રીતે પ્રસંગ ઉગવવાની સામાજિક ફરજ હોય છે જ. પરંતુ એવી ફરજને એ લોકો ગાંડવાના નથી, વાળ્યા વગવાના નથી. એટલે જેને પોતાના ભવિષ્યની કીડર હોય તેવા નવયુવકોએ વિચાર કરી રહતો છાત્રો જોઈએ. યુવકોમાં દમ હોય તો ક્ષાન્તિનો માર્ગ છે.

આપણા ઘરમાં કેમ ચાલે છે તે તમે લખ્યું. માગશી એ સર્વ અત્યવધુ નથી. હું જાણું છું, સમજું છું કે લિંગ લિંગ સન્ધારનાં અને જુદી જુદી પ્રકૃતિનાં આપણા કુટુંબ જેવાં કેટલાંય કુટુંબ હશે, એને શંભુભેળા કહે છે. શંભુને આપણે ભગવાન તરફ પૂજ્યો છીએ. એમનાં ઘરનો તાલ જોવા જેવો છે. પાર્વતીનું વાદન મિંદ, શંભુનું વાદન પોહિયો. અને આમ સામી આવી જાય તો! પોહિયો ગિયાગે શંભુને લેઈને કે ફેફા ફેફાને છવ લેતો ક્યાંય નામે! એ ધમાચકરીમાં શંભુ-પાર્વતીના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણ ગણપતિજનો વિચારો ઉદર તો ક્યાંય અગાઈ જાય! એકબેકનો મેળ ન ખાય તેવા એ શંભુભેળામાં ખમ્બે વિગ્રહાભાસ જેવા કુટુંબનું હળાહળ એ મુખ્ય વ્યક્તિ વિચારે શંભુને બળે કોતારવું પડયું, તેથી તે નિલકડે કહેવાયા. એ પ્રમાણે ઘરનો ખવો તાલ સદન કરી નિભાવવામાં જ કુટુંબના મુખ્ય માણસની ફરજ આવી જાય છે. એજ.

જોઈએ છે

આકાશમાં વસેલા માસિક શિ. ૫૦૦ની આવકવાળા અરેતરના ત્રિધુર પાટીનર કુવરને ૨૦-૨૫ વર્ષની વિધવા.

લખે: સી. C/o. 'પાટીદાર' કાર્યાલય, 'આણંદ'

શરીરમાંથી હવે ઊડી ગયા પંખી જે એના પ્રત્યે માનથી જોવાનું સહુને સ્વીકાર્ય છે. એમ પણ કહી શકાય કે હજી કરતાં મુઝા પંખી વધારે માન આપવાની ઉનાવળ આવી ગય છે. કારણ કે કસર રહી ગઈ હોય તે પૂરી કરવાનો પંખીથી ક્યાં અવસર મળવાનો હતો? જોટલે તો આપણે ખભે મૂકીને મૃતદેહને ઘેરથી સ્મશાન સુધીની યાત્રા કરાવીએ છીએ, અને કાંઈ પણ કે યંત્રની મદદ લેઈ એ માન ઓછું કરતા નથી. માત્ર ખભો ન આપીએ છીએ કારણ કે માથા ઉપર મૂકીને લેઈ જવાનું કાવતું નથી, ચારેય ઝંઝકનારાની જોપરીએ સરખી નથી હોતી.

આની યાત્રાનો માર્ગ પણ કેવો છે? પગદંડી પણ આવે ત્યાં જે જણ સાથે મુશ્કેલીથી ચાલે, વરસાદનું પૂર જોળંગવાનું પણ આવે, જાહેર ધોરી માર્ગ પણ આવે, ટાળેટોકા જે હોય ને રેતી કે ધૂળાના લાંબા પટ વિસ્તાર પણ હોય. ધમધમતા તાપથી હવા અને ધરતી બન્ને તપેલાં હોય કે મુશળધાર વરસાદમાં મારગ ડૂબી ગયો હોય.

આ બધાને પ્યાનમાં લેઈને મૃતદેહને હલકું, સાંકડું, સાકું વાદન આપ્યું છે. એ શબવાહિની તો ઉત્તમ છે, એને સન્માનવાનું સ્થાન-ખભો-એ પણ બદલી શકાય એવું નથી. છતાં એ વજન અને તે ઉપાડવાની શક્તિ વચ્ચે મેળ ખાતો નથી. ધમરાળના દરવારમાં ભડે આપણે સાદી સવારીએ નવું પડે. પરન્તુ જેમના ખભે લાય સરજો નથી મૂકવો પણો એના ઉપર સવાર થઈ એને દયાની મૂકાવીને જવાનો વિચાર કરું છું તો અત્યારથી શરમ આવે છે. મૃતદેહનું ભડે સન્માન થતું હોય, ઝંઝકનારાઓનું તો અપમાન જ થાય છે.

એક દાકતર મિત્રે માર્ગ સુચ્યો છે; એની એ જ શબવાહિની એ તો એ જ ખભો, પરન્તુ વજન બધું ગાડીનો કમાન ઉપર રહે એની કરાંમતવાળી ગાડી જોડે. જેટલો સન્માન માટેનો માર્ગ હોય ત્યાં સુધી જ આની મદદ લેવાની પંખી તો રાહદુ વાદન વાપરતું એ જ પ્રમાણિક છે. સન્માન ગાડી અને રીતસરનું વાહન (Transport Vehicle) એ બન્ને જાહેર સંસ્થાઓએ તાબત કરવાં અને નિભાવવાં જોઈએ.

હિંદુ સંસારમાં કાળજીએ જે કેરફાર થાય છે ને મવાના છે એમાં એક આવો ફરફાર થાય તો તે આંદોલન દોકની વ્યવસ્થામાં કરી ગરબ નહિ થઈ ગયે એની ખાતરી આપી શકાય એમ છે.

જવાબદારી ન. છોડી શકાય

ગૂંચરાત વિચારીકના મહામાત્ર અને વિદ્વાન વિચારક શ્રી મગનલાલ દેસાઈને મળ્યા અંકના 'સલાહ' પ્રસંગ અંગે ચોતાની સલાહ આપવા વિનંતિ કરેલી. એ એમણે માન્ય રાખી ચોતાના વિચારો નીચે જણાવ્યા છે. બાચારાણ વલ્લભ વિદ્યાવ્રથના આચાર્ય શ્રી રિવાબાઈ ખટેલે પણ તે અંગે ચોતાનો મત દર્શાવ્યો છે. ઉપરાંત 'પાટીદાર'ના જાણીતા લેખક અને વિચારક શ્રી રાહાબાઈ ખટેલે હારેસલામથી હાથ વતન આણુંદમાં આવ્યા હોઈ તેમને વિનંતિ કરતાં, એમણે પણ ચોતાનો મત દર્શાવ્યો છે. આશા છે કે એ પાત્રોને અનુલક્ષીને તે છે, ને ઉપરાંત બીજાં ધણાંને તે ઉપયોગી થશે.

[૧]

ભાઈશ્રી પેટલીકર,

તમારો પત્ર મળ્યો. તેની સાથે તમે 'પાટીદાર'માં પ્રગટ થયેલો 'સલાહ' નામનો લેખ બીજો તે પણ પહોંચ્યો. એ લેખ વાંચતાં તો લઘુકથા જેવા લાગે; પરંતુ તમે જણાવે છો કે, એ 'એક સત્ય કરણ પ્રસંગ' છે. એટલે કે એ કથાનું વસ્તુ સાચું છે; અને એ કરણ છે એ તો ઉપાડું છે.

માનું છું કે કથાનાં બે પાત્રો - નરુભાઈ અને કમળા - પાટીદાર છે. એટલે એવી શાંતિનાં કે જેમાં શ્રી ફરી લગ્ન કરે એવો વિચાર નથી.

અને કેટલાક કેસમાં કૃષ્ણ કે પૈસાની લાલચથી માથાપો ચોતાનાં હોરગંને તેમની મરજી-વિરુદ્ધ પરણાવી મારે છે તેમ, નરુભાઈને તેની નો છતાં માથાપો પરણાવ્યો અને તે પરણ્યો. તે વખતે તેની ઉંમર કેટલી હતી એ જાણવા નથી મળતું. પરંતુ, માનું છું કે જાણલગ્ન નથી. સત્તરેક વર્ષે તે લગ્ન થયું લાગે છે. મતલબ કે, નગણાઈને કે લાલચને વરા ગઈને અમજાવી ઉમરે નરુભાઈ પરણ્યો છે. પરિણામ - આ કન્નેડું નીવડ્યું છે. એનું મું કરવું - એ તમારો પ્રશ્ન સમજું છું.

કથા તમને વાદ કરે કે આને જ મળતો એક કિસ્સો 'ચોડા મહિના ઉપર મેં' 'શિક્ષણ અને સાહિત્ય'માં ચર્ચા હતો. તેમાં પણ એક યુવકને ચોતાની પત્ની મમતી નહોતી; તે પણ કાળવશતાની ચોતાની મનાઝા મુજબતો હતો; તેને પણ પત્નીથી છટકું હતું. તેની આ મંજૂરથી એક પ્રશ્ન રૂપે મારી પામે મોહનલાલમાં આવી હતી ને મેં તેની ચર્ચા જાહેર રૂપે કરેલી,

* પાટીદાર છે. —તંત્રી

+ અદાર વર્ષ પૂર્વે થયે લગ્ન થયેલું છે. —તંત્રી

કારણ કે મેં માનેલું કે, આજના સુપ્રિકાળના જમાનામાં આવા પ્રસંગો ખીન પલુ લગે. નમાન 'સલાહ' લેખ એવો જ પ્રસંગ ગણાય. તેથી એ મારા લેખમાં ચર્ચેલી કેટલીક તાત્વિક આજતો અહીં એવડાવતો નથી; તમે એ લેખ* 'પાટીદાર'માં ઉતારવા જેવો માનો તો લેશો.

નટુભાઈને કમગા નદિ ગમવામાં પણ કારણો બણાવવામાં આવ્યા છે : (૧) "દેખાંચે સ્થામ છે, (૨) કમઅક્કલ ખરી, અને (૩) પાછી અમલુ." આ બેમાં કારણો ખરાં માનીએ તો પણ લગ્ન કર્યા પછી તે શી રીતે ચતુરવાળાં હોઈ શકે ! મૂતી એટલી કડી બાદ આવે છે એમ પરણ્યા પછી તો "પડ્યું પાનું નભાવી લે"—એ જ-યોગ્ય નીતિ અને વ્યવહાર પણ ગણાય. માલુસ જેવા માલુસ અજે તેની માલુસાઈ અને ગુલુજ ગમવા ન ગમવાના કે કાવવા ન કાવવાનું કારણ સંભવી શકે. શ્રી કમગાખહેન સાવ સાચું કહે છે કે, મને પણ જેટલી પણ કદર ન મળે એ તે કેવો અત્યાચાર ! અને હું પૂછું છું કે, એમાં જે કમઅક્કલપણું છે તે કમગાનું છે કે નટુનું ! કમગાને શા પરથી કમઅક્કલ કહેવામાં આવે છે ? બહુતરની નવા જમાનાની દાપટીય ન હોય કે અમુક અપરાધપણું કદાચ ન હોય, તે પરથી માલુસને કમઅક્કલ એ કહેવામાં આવે, તો તેમ કહેનારની જ અક્કલ વિશે વિચાર ન કર્યો થતે !

કમગા અમલુ કં. નેને નટુભાઈ પોતે બણાવી શકતા હતા. તેમનાં સાસરિયાં એવા તો દાંગ નહોતાં કરતાં ને કે, અમે નદિ બણાવીએ પણ તમેય ન બણાવી શકો !

દેખાંચે તે સ્થામ છે. મને પેલા બકત દવિની લીટી અહીંયાં બાદ આવે છે—

"હાંચે ગોરે તન પર રૂલે,

તન ગમેશ જલ ઝે!"

આજનો પુતક નેનું પહેલું ચરણ તો જરૂર સાચું પાડે કં. પણ તે ખીલું ચરણ ન સમજે. જરૂર, તેનો વધિ નદિ, તો તેને હું એ બાદ દેવડાનું કે, આજે મેંને માટે પડ્યાઉંડર અને હાથ પગ તથા નખ હોડ ઇ.ની રંગીઓ એટલી તો નીકળી છે કે નેનો આસરો લઈને પુવંધ્યુવનીઓ પોતાની રંગમુગ્ધતા સતોવી શકે છે. નટુભાઈ એ માર્ગ કેમ નથી લેતા ? વાત એમ છે કે, નટુભાઈએ સમજવું જોઈએ કે, આ સવાલ કેવળ એમની હામવાસનાનો

* 'ગિ. મા.' જાનેવારી, ૧૯૪૬ના અકમાં 'છવન અને લગ્નનું પંચ' એ લેખમાં આ વચો છે.

કે મોહનો નથી. એ સચાલ એમની માલસાથ અને સામાજિક જવાબદારીનો છે. એ જવાબદારીને કમળા સમજે છે, તે પ્રમાણમાં એ વધારે દેખવાયેલી ગણાય. તે પોતાની કમવાસના આગળ નથી કરતી. તે પોતાની સમજ પ્રમાણેનાં ધર્મ ને સેવા જ ગાત્ર માંજે છે. તેની સામે પુરખની શી મારણી છે ? નટુભાઈ ભણેલા છે એમ કહેવામાં આવે છે; પરંતુ આ દૃષ્ટિએ જોતાં તે ભણતર કહેવાનું જ — આજની પેલી પદ-પાઠકર અને હાથ-હોડ, રંગીચો નેવું દેખવા પૂરતું જ.

તમારા લેખમાંથી કાંઈક એવો ભાવ સમજવામાં આવે છે કે, નટુભાઈનો પક્ષ પણ અમુક રીતે સજ્જ છે. (એમ કે નટુભાઈના મોંમાં આ વાક્ય મૂક્યું છે—‘મારું પગલું જીહ્વીનીતણે આભારી છે એમ તમે ન માર્ગી લેતા...’). નટુભાઈની નીચેની ઉક્તિમાં તમે એ મજાળતા મૂકી છો :—

“હૈયાને કચરી નાંખવાનું કંઈ તો નિર્દય રીતે કચરી નાખવા તૈયાર છું, પરંતુ તેને કપીને જીવનના હાથમાં જી રાખે આપી શકું.”

એટલે કે, નટુભાઈ હાથાર છે; તેનાથી કમળા પર મનજ નથી કરી શકાતું. (‘દયું’ કાંઈ ખીજે તો નથી અપાઈ ગયું ને’) ઉપર મેં ‘શિક્ષણ સાહિત્ય’ના લેખની વાત કરી તેમાં પણ આવી દલીલ આપેલ છે, તે જોશો.

નટુભાઈ કેમ આ ન સમજે ? એ એવા કાયર કેમ થઈ ગયો ? જો એમ જ હોય તો તેણે પડી કમવાસનાની વાત માડી વાચવી જોઈએ, અને કાંઈ વધારે પરમ કવન તરફ વળવું જોઈએ. પણ એવું તો ક્યાંય છે જ નહિ ! અને કમળાની વાસના નહિ કે ? તેનું શું ? આ દિગ્ગામાં એમ તો નથી ને કે, પ્રેમનો નિકાલ કે એનું કાંઈક ઝાટાગિયું પણ છે :

આવા દિગ્ગામાં એ જાગત વિચારવાની જાતી થાય છે—

૧. વ્યક્તિ તરીકે આ કળેડાનાં પાત્રોને માટે ભવિષ્ય શું ?

૨. સમાજ આવાં કળેડાના દુઃખી લોકોથી જી રીતે જત્યા શકે ? કેમ કે, તેઓ વાસનાના વિચારથી સમાજના સ્વાસ્થ્યને તો થ્રેશિ પહોંચાડે : આ દયાપ્રેમી હોઈ ગિચારી પડાઈ શકે. પણ પુરુષ તો ધાન્તીરૂપ ખરો જ. એનું શું ?

આનો ઉપાય, અગાઉ તો, સમજો ધણી કરી પરખીને કરી લેતા ને અગળા જીતે તરહોડી દુઃખી કરતા. આજે એની સામે સમાજે કાયદો કરી જીતે આ આપી છે. નટુ જેવા લોક તેથી જ કરી પગલી શકતા નથી. તો પડી કળેડાનું શું ? આ ઉપાય પણ એને કામ ન આપી શકે. દેવજ અણગમ્યા કાંઈ કળેડાનું પ્રશ્ન કાયદામાં પૂરતું ન હોઈ શકે. અને આજે કે નટુ કળેડા મેડા મળવી ગદે તોપણ કમળાનું શું ?

આજે સમાજમાં એવી સ્ત્રીને પરણવાને માટે પુવેક્ષા તૈયાર થાય કે ! એટલે, છૂટાછેડાનો હક પણ ધણી ગમે તેમ બોગવે તો સ્ત્રી જ આજે તો દુઃખી થાય. તેથી એ પણ બની ન શકે, એટલે, નટુએ યા તો કમળાને જાંડીને ગમે તેમ એકલા લગ્ન ખાતું રહ્યું, અથવા તો કમળાને સંધરવી નેહજી. લગ્ન ખાતમાં નથી માનવતા કે નથી પુરુષાર્થ; નથી એમાં જીવનની ઉદ્ધતતા પણ. એણે કમળાની જવાબદારી સમજતી જ નેહજી. આ એની જવાબદારી એ કેમ ન સમજે ? ટોટ્ટોપની 'રિઝરવેશન' વાત (ગુજરાતીઅનુવાદ 'પ્રરમણે' બદાર પાડ્યો છે) વાદ આવે છે. પોતાની જવાબદારીનો અંગીકાર કરીને જીવનમાં ચાલવું એ વિકાસનો માર્ગ છે. આ કથા એનો ઉમદા નમૂનો પૂરે પાડે છે. નટુ કમળાને વિધિસર પરણ્યા પછી તેના જીવનની જવાબદારી કેમ ફેંકી દે શકે ? એણે એ સ્વીકારવી નેહજી; તો જ એને હૃદય છે અને અકલ્પ પણ છે એમ ગણાય. ગાફી તો કેવળ બેજવાબદાર અનૈતિકતા જ ગણાય. એનો એ કેમ વિચાર ન કરે ?

આ તમને પ્રસિદ્ધ કરવા જેવું લાગે તો હરી શક્ષા હો. 'શિ. સા.'ના લેખની પ્રતજ તો તમારી પાસે હશે માનું છું.

તા. ૧૦-૧-૧૯૪૮

મગનભાઈ દેસાઈ

[૨]

બાઈશ્રી ધીવરભાઈ,

વિ. પોપ માસના 'પાટીદાર'માં 'સલાહ' વિષેનો તમારો લેખ વાંચ્યો. તમે અતિ પ્રશ્નાર્થ મહત્ત્વ ઠે એટલે એ વિષેનો મારો વિચાર રજૂ કરવાનું મન થાય છે, તેથી આ પત્ર લખું છું.

ભાઈ નટુભાઈ મૂળ નથી, સમજુ છે; પણ તેમની સમજ રૂબરૂ નથી (મારી દૃષ્ટિએ) એમ મને લાગે છે.

તે પોતાની સ્ત્રીને દોર કરતાં હલકી ગળે છે એમ તે સ્વીકારે છે અને સાથે સાથે એમ પણ કહે છે કે 'મારું પગલું જીવિતીનતાને આજારી છે એમ ન માન્યો.' આ બે વિરોધી વાતો છે.

વળી એમની કામવાસના એમને પીડી ગઈ છે, એમ તે જણાવે છે અને પણ જેવું જીવન જીવવાનું પસંદ કરતા નથી. આ પણ બે વિરોધી વાતો છે.

+ તે લેખ 'પાટીદાર'ના કેમુઆરી 'જાના અંકમાં 'જીવન અને સંજનું સ્વેચ' એ મથાળા નીચે પ્રસિદ્ધ કરેલો છે. —તંત્રી

મનુષ્યે મનુષ્ય તરીકે જીવવું હોય તો કામવાસનાને સંયમમાં ફેરવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. એ વાસનાને માર્ગ આપવા તરફ પ્રયત્ન કરવાનો હોય નહીં. સ્ત્રી કામવાસનાને પોષવાનું સાધન નથી.

પેલી બહેન પ્રત્યે એમનામાં જે વૈરાગ્ય (!) (જોડી કે ખરી રીતે) આવ્યો છે, તે યોગ્ય હોય તો જાણે તેની સાથે લગ્નજીવન ન બોજવે; પણ એમના હાથનું ખાવાનું પણ ન ખાઈ શકે, એ માનવતાની દૃષ્ટિએ જરાય યોગ્ય નથી. એ માણસની બુદ્ધિ યોગ્ય રહે છે, એમ ન જ કહી શકાય.

સામા વ્યક્તિના દોષે નહીં, પણ પોતાની જ ખામીને કારણે જે હૈયામાંથી માનવતા નીકળી ગઈ, તે હૈયાની ખામી છે અને તે સુધારવી જોઈએ. એ સુધારવાને જો કાંઈ કચરવાનું માને તો ભુલી વાત.

ભાઈ નટુભાઈ જો કમળાબહેનને ન્યાય આપવા ઇચ્છતા હોય, હૈયાવાળા અને બુદ્ધિવાળા હોય તો તેમને માટે ઉત્તમ માર્ગ ફરી સ્પષ્ટ ન કરવા તરફ પોતાની બધી શક્તિ ખર્ચવાનો છે. કમળાબહેન પ્રત્યે જે તિરસ્કારની લાગણી છે, તે કાંઈ વિચારવાન, બુદ્ધિશાળી કે ભાવનાશીલ યુવકમાં હોઈ શકે નહીં. એમણે એમનું દિલ તપાસવું રહ્યું. અને તત્કાળ ઉપાય ન જડે તો પીરજ ગમતી રહી. આઠ વરસ પીરજ ગમી હોય, અને પીરજ ખૂટવાથી ફરી પરણે તેમાં તેમણે યોગ્ય જ કર્યું છે, એમ ન કહી શકાય.

તેમની કામવાસનાની તૃપ્તિ નથી થતી, તેમાંથી તેમના દિલમાં રોષ ઉત્પન્ન થયો છે. અને તે રોષમાંથી કમળાબહેન પ્રત્યે તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થયો છે. આમાં તેમનું દિલ યોગ્ય રહેતે વળ્યું છે એમ ન ગણાય.

તેમણે કમળાબહેન પ્રત્યે શરૂઆતથી તેમની રૂપ અને બુદ્ધિની માનેલી ઉબુપને કારણે તિરસ્કાર ફળવ્યો છે, અને તે રીતે વર્ગોથી તેમણે કમળાબહેનને અન્યાય કર્યો છે, તેની ક્ષમા માગવી જોઈએ. અને એ સાચા દિલથી થશે તો તેમાંથી જ તેમને પોતાના કર્તવ્યનો રસ્તો મળી રહેશે.

જીવનમાં જેની જેની સાથે થોડાં વા વધુ સમય રહેવાનું પ્રાપ્ત થાય, તે દરેક સાથે સુમેળથી રહેતાં આવડે, તો તે બુદ્ધિશાળી અને હૃદયવાળો માણસ ગણાય. અને સુમેળ સાધવાનો પ્રયત્ન કરવાનું દરેકનું કર્તવ્ય છે.

આથી બીજાનું માને વા કરે, તો મને લાગે છે કે તે યોગ્ય નહીં ગણાય.

[૩]

બાઈશ્રી નંદુભાઈ,

તમારો ફક્ત બાઈ પેટલીકરે રજૂ કરી તમારા જેવા અનેક બાઈઓના વતી અવાજ ઊઠાવ્યો છે.

તમારા જેવા સૌ ફેસોમાંથી લગભગ નેવું ટકા તો પહેલાં જે ત્રણ વરસમાંજ માથાપ અને સગાંવડાલાંના દગાણથી અથવા કામવાસનાની તૃપ્તિ માટે સંસાર માંડે છે. જાણી રહેલા ફક્ત ટકા ફરીથી લગ્ન કરે છે. તમારે માટે આ માર્ગ પણ ખામ થયો છે.

તમે શ્રી પેટલીકરને આપેલા નવાઓથી સમજી શકાય છે કે તમે એક જાણેલા અને સંસ્કારી યુવક છો. તમે એટલું તો કમૂલ કરશો જ કે તમારા પોતાના પ્રત્યેની તમારી ફરજ ઉપરાંત બીજી પણ ફેટલીક ફરજો તમારે અદા કરવાની છે. ખાનગી શબ્દોમાં કહીએ તો તમે તેમાંથી મુક્ત રહી શકતા નથી. એમાંની સામાજિક ફરજો જ અત્રે ઉલ્લેખ કરવાનો છે.

આજે તમારું વય ૨૭ વર્ષનું છે. એ હિસાબે લગ્ન વખતે તમે ખાત્રસા ૧૬ વર્ષના હતા. એ કાળે તમે કંઈ સરકારી ગુનો કર્યો હોત તોપણ તમે સગતને પાત્ર ક્યાં હોત. વળી તે વખતે તમે મેટ્રિક પાસ થઈ કોલેજમાં હશે. સૌ ટકા અસંમત છતાં તમે રડતા રડતા પરણીને ઊઠ્યા. એ લગ્નનો વિરોધ કરવાની તમારામાં તાકાત ન હતી; કારણ કે વડીલોનો તાપ આડેશ હતો. પણ તે પછી આ સ્થામ, અભણ અને કદાચ કમઅક્ષર હોદ્દારીને તરછોડવાનું કામ રાંદલું અને સુગમ હોઈ એ તમને ફાવતું આવ્યું. વારુ, તમે તમારા એ લુહમી અને જાગાદાર કરનારા બાપ અને કાકાનો પણ અસહકાર કર્યો છે કે? કે પછી એમની જાગતમાં નિરુપાય ના?

તમારા હૃદયના મેળ મેળવવા માટે આ પ્રશ્ન અપ્રત્યુત છે. પરંતુ તમે માનો છો કે ભણેલી અને દીદે બને તેથી કન્યા જેમને પરણવા હોત તો તેથી તમે સુખીજ રાત? સાચી ઘટનાઓ નાજર સામે રાખીને તમને હું કહું છું કે ન જમતી પત્નીને તરછોડી બીજી નેંદરને પરણેલા બધા સુખી નથી થયા. રૂપ, બાબતજ અને સંસ્કારની અમાનતા છતાં બીજી દગાર પાતો લગ્નજીવનમાં સુખી થવા માટે જરૂરની કે નેંદરને યુવક (કે યુવતી) સું લુગે છે! મોં અને મોંમાંથી પ્રશ્નના ઉત્તરરૂપે નીકળેલા એ આર જોત.

પછી કહી દેવાની હા કે ના. ઝોડખીઝના સંસ્કાર અને સ્વભાવના મેળ ખાવાની વાત એ જોવાની વિધિમાં ક્યાંથી સમગ્રાય? એ પછી લોટગી લાગવાની વાત રહી. યુવકને સારી યુવતી કે યુવતીને સારો યુવક મળી ગયે અને એમાંથી એકને ઘર માંડવાની અનિચ્છા ન હોય એટલે સોમ નાહ્યા. પછી બાળકો થાય એટલે ગાંડ વજો. 'ત્રેમ, ત્રેલ, અધુ' પાછળ તણાવું આવે!

આજે તો આ રિયતિ છે. ભાવિ દંપતી ઝોડખીઝના વધારે નિષ્ઠ પરિચયમાં આવે એવાં બહોળાં ક્ષેત્ર, સંવનનનાં ક્ષેત્ર આજે તો મુદ્દતે નથી. ક્યો બાપ ઝાકરીને પારકા હોદ્દા સાથે ફરવા દેવા મોડલશે? હા, સીનેમા અને નવલકથાઓમાં એવું જોવાવાંચવા મળે ખરૂં. એ રિયતિ લાવવા માટે આજના સમાજમાં, એમાંની અસંખ્ય જ્ઞાતિઓ, પેટા જ્ઞાતિઓ, ગોળ, એકઠા અને જૂથના ભાંગીકાઠીને બૂકકા ફરવા પડશે. તમને કલ્પ આ બધી વાતો સાથે નિન્યત નહિ હોય. તમને તમારા સુખનો પ્રશ્ન પ્રવૃત્ત હોય એમ જાને. પણ આ બધી વાતો એની સાથે સંકળાયેલી છે એનું શું?

એટલે આ સંક્રાન્તિકાળમાં પડયું પાનું નભારી લેવું એ જ સલાહ આપવી યોગ્ય લાગે છે. કમળાબહેનના છવનમાં તમે જોતપ્રોત નહિ યદ્દ શકો પણ કમળાબહેન તો જરૂર તમારામાં જોતપ્રોત યદ્દ જશે. બાકી ભ્યાં સંવનનનાં બહોળાં ક્ષેત્ર છે ત્યાં પણ દેવાજ્ઞેનક રિયતિ છે. માનવ છવનમાં મુધારાની ગતિ અવિરત ચાલ્યા જ ફરે છે હવે તો ત્યાં (પશ્ચિમમાં) મુક્ત સહચાર, અખતરાનાં લગ્ન વગેરે પ્રદર્શ દેવાતિમાં આવ્યા છે. માનવે રચેલી લગ્ન સરથા જ મળે કુદરતના નિયમોને અવગણનારી, અધૂરી અને અપૂર્ણ યોજના છે. એમાં દોષ ગ્રહેવાના જ. જોહામાં જોગ્ય દોષ અને વધારેમાં વધારે દાંપત્ય-સુખ જોજ એક દષ્ટિ જોના નીતિનિયમો ઘડવી વળતે લક્ષ્યમાં રાખવાની હોય.

આજે તો આપણું કુદરતુવતીનું ભાવિદંપત્યસુખ એક લોટરીની રચામાં છે. છટાછેડા અને પુનર્વિવાહ સામાન્ય ચર્તા તથા સવનનનાં બહોળાં ક્ષેત્ર ચર્તા એમા મદસ્વનો ફગક પડશે એમાં શંકા નથી. દરમ્યાન નટુભાદઓ કમળાબહેનો સાથે પડયાં પાનાં નભાવી લે તો સારૂ. બાકી તો દુઃખચી ભેરેલી આ સંજિદમાં દુઃખનો અંત જ નથી. આ પશ્ચમાં સીધી મળે જોતરે એવી કોઈ બીજી સલાહ જ નથી.

હવે એ ત્યાં દુઃખી ચાલ છે અને પડતાવ છે. એ કાંઈ રીતે છૂટાં થવા માગે છે. તો આપણી, એટલે પાટીદાર સુધારકોની તેને મદદ કરવાની ફરજ છે. તો આપ આ બાબતમાં મદદ કરી શકશો?

આ બહેન સાથે કાંઈ સંસ્કારી, સાચા બહેનો અને સારી સ્થિતિનો માણસ લગ્નપ્રથિયી જોડાય તેમ હોય, તો તબવીજ કરી આપે તો, હું એ બહેનને કાંઈ રીતે ત્યાંથી છૂટાં કરવાની જવાબદારી માટે માથે લેઈશ.

આ બાબતનો આપ વિચાર કરી મને ચોખ્ખા ખુલાસો કરો.

લિ. રતેદાધીન,

.....ના સપ્રેમ નમસ્તે

રા. બાઈશ્રી,

એ બહેનની સ્થિતિ સમગ્રતઃ તેવી છે. માબાપો પોતાનું કુળાભિમાન પોષવા માટે આજે એવા વર ન મળવાથી દોકરીઓને ૨૫-૨૭ વર્ષ અને કાંઈ કાંઈ દાખલામાં ૩૦ વર્ષની કુંવારી રહેવા દે છે. એવા દુઃસ્થિતિમાં કૌમાર્યને લીધે કાંઈ કાંઈ બહેન ફસાઈ જાય, તે સમગ્રતઃ તેવી સ્થિતિ છે. એ સ્થિતિમાં એની પાસે લગ્ન વગર બીજો રસ્તો સામાન્ય રીતે નથી રહેતો. એ પરિસ્થિતિમાં મકાઈ એ બહેને લગ્ન કર્યું, તે પણ સમગ્રતઃ તેમ છે.

પરંતુ તમે જે બીજો મુદ્દો રજૂ કર્યો છે, તે વિચારસરણી મને લખેને નોકરીના રૂપમાં ફરવા નાખતી હોય તેમ લાગે છે. કાંઈ માણસ એક જગ્યાએ નોકરી કરતો હોય, તે બીજી જગ્યાએ જોયો સારી નોકરી મળવાનું નક્કી થાય, ત્યારે જ મોટે ભાગે ચાલુ નોકરી છોડે છે. આ પ્રશ્નમાં પણ એનું ચતુ' હોય તેમ નથી લાગતું? કાંઈ સંસ્કારી, સાચા બહેનો અને સારી સ્થિતિનો માણસ લગ્નપ્રથિયી જોડાય તેમ હોય તો એ પ્રયત્નના લગ્નથી છૂટાં થાય, બાકી ત્યાં સુધી એ લગ્ન (નોકરી) ચાલુ રાખે! એ સ્થિતિમાં શી તપાસ કરવી? કુંવારી કન્યા માટે કે વિધવા માટે તપાસ કરી શકાય, પણ આમાં શું કહેવું? એમ કહેવું કે એક બહેનને જે કાંઈ લાયક પુરુષ પહોંચવા તૈયાર હોય તો છૂટાંડા લેવા તૈયાર છે?

જો એ બહેન સાચે જ એ લગ્નજીવનથી દુઃખી જ હોય અને સદૃશ્યન અસદૃશ્ય હોય તો એમણે પતિથી જુદાં પડવું જોઈએ. એ પોતે બહેલાં છે, નોકરી કરી શકે તેવાં જ, એટલે પોતાના પોષણનો પ્રશ્ન ઉભો થતો નથી. કમ્પો જુદાંડા અપાવી શકે તેમ નથી. છતાં પતિ સમજીને આપે તો જ એ

છતાં શકે શકે. એમ અને તો સારું. પછી જ શીક તપાસ થઈ શકે. અને તેમ ન અને તો પણ, એ જાહેરે જનતાં રીતે જુદાં રહેવું જોઈએ. એ જાહેર પ્રથમ એ રહેતો હે તે પછી જ કોઈ તપાસ થાય. એ જ

તંત્રીના વં. મા.

[૩] આળવિધવા જોઈએ છે .

સુત મદાસલ,

તમારો 'પાટીદાર' નવેજીર અંદે વાંચ્યો. 'હું કોઈ જગ્યામાં તૈયાર!' તે આગળ જાણવાનું કે હું ચરોતરનાં મજાતાં મોટાં ૭ ગ્રામમતી વતની છું. મારી ઉમર લગભગ ૪૮ વર્ષની છે. શ્રીયત્ જગ્યામાં અને શ્રીમતી જગ્યાએનો ઉત્તમ લાખલો જોઈને, મારો વિચાર કોઈ સદગુણી તેમજ સારા સંસ્કારવાળી આળવિધવા અત્યારે પુખ્ત ઉમરની હોય તેવી કોઈ સ્ત્રી સાથે હું લગ્ન કરવાને તૈયાર છું. તે આપ આપના પત્રદ્વારા તપાસ કરી અને જોગ્ય લાગે તો પૂરતી વિગત સાથે પત્રવ્યવહાર કરવા મેં કરેલું.

લિ., આપનો

.....જયદિ-૬

x

શ. બાદશી,

વિધવા સાથેની આપની લગ્ન કરવાની તૈયારી જણાવર છે. આ ઉમરે લગ્ન ન કરે તો, એમ પણ કોઈ પ્રશ્ન છે. પરંતુ એ પ્રશ્ન જાણ્યો સખીએ તો પણ પુખ્ત ઉમરની કોઈ વિધવા તમને શી રીતે પસંદ કરે? તમે પોતે પુખ્ત ઉમર વટાવીને પાકટ ઉમરમાં પ્રવેશી ગયા છો. એટલે એવી કોઈ પાકટ ઉમરની વિધવા જુદુ જુદુ તો તમને પસંદ કરે. દરે એવી પાકટ ઉમરની વિધવા આળવિધવા જોઈએ એમ પણ સાચી? વિધવાના વર્ગ પાડવાનો સમય દરે સાહ્યો ગયો છે. વિધુને જેમ પરજવાનો પૂરતો દડ છે તેમ વિધવાને પણ હોવો જોઈએ. પછી તે તમારી જેમ ૪૮ વર્ષની લગેને હોય.

એવી કોઈ વિધવા તૈયાર હોય અને તમે પરજો તેમાં વાંધો કોઈને ન હોય. પરંતુ આજે પુખ્ત ઉમરની વિધવાઓ લગ્ન માટે ઇચ્છા હોવા છતાં દિમત નથી જતાવતી. તો પાકટ ઉમરની વિધવા ક્યાંથી તૈયાર હોય?

તંત્રીના વં. મા.

વિધાનગરની યોજના

અભ્યાસી

વિધાનગરની યોજના વિષેની અત્યંત ઊંચી ધાર્મિક માહિતીને લીધે કદ કદ ગેરસમજ થાય છે. એ યોજનાથી ગામડાં સમૃદ્ધ બનવાને બદલે શહેરી વર્ગને બચાવે, એ ગેરસમજનો પ્રકાર સાર છે. એ દષ્ટિ ધ્યાનમાં રાખી લેખક તે આગે ચોતાની અભ્યાસી દષ્ટિએ યોજનાનું હાર્દ સમજાવે છે.

*

સૌથી પહેલાં આપણે એ બાબતને જોઈએ કે વિધાનગરની યોજના એ કેવળ વોટરવર્ક્સ યોજના નથી. પણ ચરોતરની સર્વાંગી પુનર્ગઠનાની, જનતાના જોરથી ઊભી થયેલી એક મહત્વાકાંક્ષી પ્રગતીય યોજના છે. આ યોજનાનું મધ્યગિદ્ધ ચરોતરનો ખેડૂત છે. આ યોજનામાં આપણા પાયાના પ્રશ્નોને પાંચ વિભાગમાં વહેચી નાખવામાં આવ્યા છે.

(૧) ખેતી અને ખેતરો (૨) વસ્તી-સ્થાવરબંધન અને પ્રાથમિકશિક્ષા. (૩) રહેણાંક (૪) કેળવણી (૫) આરોગ્ય અને જાહેર સ્વચ્છતા.

આરોગ્યના પ્રશ્નના નીચે મુજબ મુખ્ય ચેટા વિભાગો છે: (૧) ઉપક્રમણા ઉદર સુધીના કુલજાઓથી મુક્ત હોય એવાં સ્વચ્છ સુવ્યવસ્થા, સડતાં, પાકાં અને દવાપ્રકાશવાળાં ઘરો. (૨) સીધાં પહોળાં, અને પાકાં રસ્તા. (૩) વોટરવર્ક્સ. (૪) ગટર. (૫) જાહેર મજર, મતરડી અને સ્નાનગૃહો. (૬) જાહેર આગમગીચા. (૭) જાહેર સ્વચ્છતા પગલે પ્રજાની કેળવણી.

ઉપરના પાંચેય પ્રશ્નો અને આરોગ્યના પ્રશ્નના સાતેય વિભાગો એકબીજા સાથે એટલા સંકળાયેલા છે કે, આ પ્રશ્નની માત્ર એકાદ બાજુ લેઈને એની ઉપર ટીકા કરવાથી અને બાજુઓની ઉપેક્ષા કરવાથી આપણે સમગ્ર યોજનાને સંતોષી શકીએ છીએ છીએ એમ મને લાગે છે.

ખીજ એક મહત્વની દષ્ટિકાંત એ ખ્યાલમાં ગણવાની છે કે વિધાનગરની યોજના એ કદાચ શહેરી યોજનાની વાંદરનકલ નથી, પણ ચરોતરની પરિસ્થિતિના અભ્યાસ પછી, તેમજ આ દિશામાં થયેલ અનેક સફળ પ્રયોગો પછી ધડવામાં આવેલી અવલોક યોજના છે. વિધાનગરના વિશ્વકર્માની ભાવના તો વિધાનગરને એક આદર્શ ગામકું બનાવવાની છે, જેથી સમાજના સદગણ પર્વત્ય લોકો ન્યાં રોજ અને ગટી મેળવી શકે અને સ્વચ્છ, સુવ્યવસ્થા અને સમકારી જીવન જીવી શકે.

આ લાવનાને અમલમાં મૂકવા માટે છેક પહેલેથી જ પ્રયત્ન ચાલુ છે. એનો એક પુરાવો એ છે કે ગામમાં મધ્યમ વર્ગને વસાવવા માટે સંસ્થાએ પ્લોટોના લાવ બાંધી દીધા છે, અને એ રીતે લાખો રૂપિયાની ખોટ ખાધે એ ગામડાની પ્રજાને મદદ કરી રહી છે. જે એમાં શ્રીમતો જ વસાવવા હોત તો પ્લોટોના લાવ આસમાનમાં ગયા હોત !

માટે મોંઘવારી અને વસ્તુઓની તંગીની મુશ્કેલી આગળ ધરીને આવી પ્રગતકથાઓની યોજના માટે લોકોને નિરુત્સાહ કરવાની જરૂર નથી. આજે ને મોંઘવારી છે, તો સામે પક્ષે પ્રજા પાસે પ્રમાણમાં પૈસો પણ છે. બીજા વસ્તુઓની તંગી અમુક અગે ટાળવા માટે, આ યોજના માટે શક્ય હોય એટલી વસ્તુઓનું ઉત્પાદન વિદ્યાનગરમાં થાય એવા પ્રયત્નો ચાલી રહ્યા છે. અત્યારે આ યોજના માટે જરૂરી ઇંટો, ચૂનો, હુમ પાઈપો, સીમેન્ટની જાળીઓ, મિજાગરાં, ફરનીયર, ટોપલાં વગેરે વસ્તુઓનું મોટા પાયા ઉપર ઉત્પાદન ચાલી રતું છે. ભવિષ્યમાં એમાં અનેક નવી વસ્તુઓ ઉમેરાશે.

આ યોજનાથી પ્રગતે નીચેના ફાયદા મળે : (૧) પ્રગતો વધારાને પૈસો આ યોજનામાં રોકાવાથી એનો સદુપયોગ થશે. (૨) પ્રગતે જંદગી વસ્તુઓનું ઉત્પાદન અહીં થતાં એ એટલું સ્વાવેશખી થશે. (૩) લોકોને છૂટકો પાણી મળશે. (૪) ગટર થવાથી જંદગી જશે અને એ પાણીના ઉપયોગથી શાકભાજી અને ફળફૂલ મળશે. (૫) પાકો રસ્તાં થવાથી અવર-અવરની હાડમારી ઘટશે. (૬) મેલેરિયા, ટાઇફોઇડ, કોલેરા, પ્લેગ જેવા રોગો ને પ્રાણુચાતક રોગો નાશૂદ થશે. (૭) એન્જિનિયરીંગ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓને ગામડાંની પ્રત્યક્ષ સેવા કરવા માટે એક મોટું ક્ષેત્ર જીલું થશે. આ ઉપરાંત બીજા અનેક લાભો છે જે એનો ઝીણવટથી અભ્યાસ કરનારને જરૂર માલૂમ પડી આવશે.

શ્રી ભાઈલાલભાઈ કેવળ એક જાહેરા એન્જિનિયર જ નથી, પણ સાથે સાથે વ્યવહારુ અર્થશાસ્ત્રી પણ છે. એમની યોજનાઓ ગામડાંના ખિસ્સાને પરવડે એવી હોય છે. શ્રી ભાઈલાલભાઈનો આ અનુભવ, શ્રી બીખાભાઈનો દેગવણીકાર અનુભવ આ યોજનાના પાયામાં છે. જુદા જુદા વિષયોના નામાંકિત નિષ્ણાતોની સલાહ અને સહાય એમને સતત વગર પૈસે મળે છે.

અસંતરનું એ સફળાચ્છ છે કે એને આ યોજના માટે અરદાર પ્રેરણાની ગદગરી સાંપડી છે. પૈસાને અભાવે આ કામ બંધ નહિ પડે એ પ્રકારનું અભયવચન એમણે અસંતરની પ્રગતે આપી દીધું છે. ખીરસા જેવા સમર્થ

ઉદ્યોગપતિનો એને એન્જિનિયરિંગ-કૉલેજ ખાંધવા પૂરતો સહકાર મળ્યો છે. તેમ જ પ્રથમ બે વર્ષમાં લાખો રૂપિયાનું કામ સફળતાપૂર્વક પાર પડ્યું છે.

અસો વરસની શુભામીને કારણે દેશની બરબાદીનો કોઈ પાર રહ્યો નથી. તેને વખતે પ્રગતી પહેલામાં પહેલી ફરજ એ છે કે એણે આ યોજનાને ઝડપી અને પૂરતી મદદ કરવી. વિદ્યાનગર યોજનાના પ્રણેતાઓએ માગેલી અર્ધા કંગડની રકમ બે પ્રગ્ન પૂરી પાડશે તો લોકો પાંચ વર્ષમાં બેઠા ગકશે કે આ યોજના ખેડૂતને કરભારથી લિખારી કરવાની નથી, પણ ચરેતરને બીજું દોલેન્ડ બનાવવાની અને પૂ સરદાર સાહેબના શબ્દોમાં કહું તો - ધૂળમાંથી સોનું - પેદા કરવાની એક સંગીન યોજના છે.

બે મહાન રોગ

ચિમનભાઈ મુ. અમીન

અત્યારે આ દેશની તેમજ આખી દુનિયાની પ્રગ્નમાં બે મહાન રોગ આપી ગયેલા જણાય છે. એ બે રોગ તે કાળાં બગ્ગરનો અને લાંચરૂસ્વતનો. આને વહેપારી વર્ગનો મોટો ભાગ કાળાં બગ્ગર કરીને અને તેટલું, ધન બેચું કરવાની ગડમથલમાં પડી ગયો છે; અને સરકારી તંત્રનાં અગત્યનાં સ્થાનોના હોદ્દાધારીનો મોટો વર્ગ લાંચરૂસ્વત લેઈ પૈસાદાર થઈ જવામાં પડ્યો છે. પૈસાની વધતી લાલસામાં આ બંને વર્ગ ચોતાની આસપાસના માનવોને બેહદ મુશ્કેલીઓમાં મૂકી દે છે.

કેટલાક વહેપારીઓ તથા અમલદારો પાસે તો એટલું બધું સાધન હોય છે કે તેઓ શા માટે આવા ધંધા કરતા હશે તે સમજવું મુશ્કેલ છે. રૂપીએ આનાનો નફો લેઈ ધંધા કરનાર લગભગ પહેલાંના વહેપારીઓને વીસ ટકના સરકારે દરારેલા નફાથી સતોષ થતો નથી! હજાર રૂપિયાના પગારની નોકરી કરનાર અમલદાર પણ કમાવાના બીજા રસ્તા શોધે છે!

આ રીતે કમાણી કરીને તેઓ શું કરવા માગે છે, તે સમજવું મુશ્કેલ છે! લાખોની મિલકત હોવા છતાં કેટલાક તો નિરાતે ખાતાપીતા થઈ ને ગમે તેમ કરી વધુ ને વધુ ધનવાન થવાના જાન જાતના કામીઆ શોધવામાં જ મગ્ન રહે છે. એટલે આ લોકો ચોનાનાં મુખવૈભવ વધારવા આમ કરતા હોય તેમ લાગતું નથી. વળી તેઓ મોટાં ધન પણ કરતા નથી.

એટલે તેઓ કીર્તિ માટે આ બધું કરે છે એમ પણ નથી. ત્યારે શું તેઓ પોતાનાં હોકરાંતા હિત માટે આ કરે છે ? તે હેતુ હોય એમ પણ દેખાતું નથી. કારણ કે આવી ગડમથલમાં પડેલા ધણી લેશિના હોકરા આપના પૈસા જોઈ જુગાર-રેસ-દારૂઆદ-અલિચાર વગેરે પાયમાલના પથે લેઈ જનાર રસ્તે જઈ રહ્યા છે તે જગતને દેખાય છે, તો તેમને નહિ દેખાતું હોય તેમ માનવાને કારણ નથી. કદાચ તેઓ દેશના ઉદ્ધાર માટે આમ કરે છે, દેશને ઉદ્ધોગો જોઈશું, તે ખીલવવા નાણું જોઈશું, એટલે તેઓ નાણું જોઈ કરતા હશે ? પરંતુ દેશના હુન્નરઉદ્યોગની ખીલવણી માટે સરકાર ટેકા માગે છે ત્યારે તો તેઓ ટેકા બચાવવા ગંભીરે તેટલા રસ્તા શોધી દાટે છે !

ત્યારે સામાન્ય જનતાનું અહિત કરીને અને પોતાના આત્માની શાન્તિ કે ઉન્નતિ માટેની શ્રવણમાં મગતી તંકા જતી કરીને પણ આ લેશિ પોતાની લોભાવૃત્તિ છોડતા જ નથી તે ક્યા હેતુ માટે હશે તે સંમજનું ધણું મુશ્કેલ છે.

સરકારે આ બે વર્ગની પ્રવૃત્તિઓ અટકાવવા ધણી પ્રયત્નો કર્યા છતાં તે વધતી જ જાય છે. પરંતુ આ બે મહાન રોગને આગળ વધવા દેવામાં આવશે તો સરકારનું તંત્ર લાંગી પડશે. ન્યાય, નીતિ, વફાદારી, પ્રામાણિકતા, કર્તવ્યનિષ્ઠા વગેરે સમાજને નલાવનાર તત્ત્વો મરી પરવારશે. દુનિયામાં અધેર વ્યાપી જશે.

એમ થતું અટકાવવા સરકાર અને પ્રગ્નજો આ બે મહાન રોગોના નાશ માટે વધુ સખત અને સક્રિય પગલાં લેવાં જોઈએ. આ રોગ ફેલાવનાર વર્ગને પકડી આપનાર કે પકડવામાં મદદ કરનારનું જાહેર રીતે બહુમાન કરવાની કે કંઈક બદલો આપવાની પ્રવૃત્તિ શરૂ થશે તો કદાચ આ રોગ કાબુમાં આવી શકશે.

વિના - એણી - લવાજમ ફંડમાં મદદ

નકુરૂથી શ્રી ચિમનભાઈ બી. પટેલ રૂ. ૮, શ્રી વિદુલભાઈ ને. પટેલ રૂ. ૬, શ્રી રમણભાઈ ઉ. પટેલ રૂ. ૪, અને શ્રી કંચનલાલ સી. અમીન રૂ. ૨, તથા ગિંનથી શ્રી ડાહ્યાભાઈ રેવાભાઈ પટેલ રૂ. ૫, મસાકાથી શ્રી રામભાઈ ત્રિમભાઈ પટેલ ચિ. ૬, કિશુમુથી શ્રી આર. સી. પટેલ ચિ. ૪, અને દેવાના વડોદરા રહેતા શ્રી ઉમેશભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલ રૂ. ૨, મળ્યા છે જે સાબર સ્ત્રીકારી તે ખાતે જમા કર્યા છે.

‘હિંગ લે, હિં...ગ.’ હિંગવાળા કાષ્ઠલીનો અવાજ સાંજળતાં સરળ ઓરડામાં કંઈ કામ કરતી હતી તે બહાર આવી. પાંચ જ ઘરનું એક તરફની દારવાળું એ ફળિયું નાનું હતું. વળી પહેલા અને છેલા ઘરમાં વસતી હતી. બાકીનાં ઘર કોઢિયાઘર તરીકે વપરાતાં હતાં વળી એ છેલ્લું વઝનીવાળું ઘર પણ તે ઘડીએ વામેલું હતું.

એટલે ‘હિંગ લે, હિં...ગ’ની બીજી જૂમ છેલ્લે ઘેર નાખીને બંને હિંગવાળા ત્યાંથી પાછા વળ્યા. મોખરેના ઘરની ઓસરીમાં સરળને ઊંભેલી બેતાં એકે પૂછ્યું: ‘બાઈ! હિંગ લેના હમ?’

સુતા ફળિયામાં, કાઈ કાઈ વખત બહાર સૂકવેલાં કપડાં કે એવી ચીજો ચોરાઈ જતી, એટલે અમસ્તું એવું ધ્યાન આપવા માટે જ સરળ ઓરડામાંથી બહાર આવી હતી.

પરંતુ સ્ત્રીસુલભ, ખાલી ભાંજજડમાં પડવાના સ્વભાવને વશ થતાં સરળે કહ્યું: ‘નેહ, કંઈ સારી હિંગ છે?’

બંને ઓટલી ઉપર બેઠા. આપદીકરો હોય તેટલી ઉમરનું બેઠે વચ્ચે અંતર હતું. જુવાન દાબડો ઉઘાડતાં બોલ્યો: ‘માત્રમાં કંઈ જોવાનું નથી.’

સરળના ઘરમાં હિંગ કાયમ વપરાતી ન હતી. વારતહેવારે દાળ કરે ત્યારે હોય તો એમાં નાખે. ન હોય તો એના વજર દાળનો સ્વાદ ઓછો લાગતો એમ પણ ન હતું. ફક્ત પાપડ કરવાના હોય ત્યારે એમાં એની જરૂર પડે. એમાં દાળની માફક અપવાદ ન ચાલે.

સરળે હિંગ સૂંઘી નેહ. એની સુગંધ જે હોય તે ખરી. પણ હિંગવાળાના વખાણની મુગંધ એમાં ભળી એટલે, એને એ ગમી ગઈ. ખરીદવાનો એણે હજુ નિર્ણય કર્યો ન હતો, છતાં ભાવ પૂછ્યો.

: ખરીદીમાં સ્ત્રીએ એક સૂત્ર મળ્યુંથીમાંથી શાખી લીધું હોય છે. વેપારી જે ભાવ કરે તેથી લગભગ અર્ધો કિંમતે માગણી કરવી. વેપારી પણ એમને એજામતો હોય છે, એટલે સામે સ્ત્રીજાતિ છે એ બેતાં વેચાણકિંમત બમણી કરીને જ વાત સાંધે છે.

આ પ્રમાણે સૂરજે હિંગનો ભાવ પાછો હઠાવ્યો, એટલે એને પોતાની બુદ્ધિ માટે સતોષ થયો. હિંગ સરસ દેખાઈ. અને અત્યાર સુધી ખરીદવાનો જે નિર્ણય નહોતો કર્યો તે કરી દીધો. આ વખત પાપડ બરાબર ધમધમાટવાળા દરવા છે, એમ એના મનમાં મહેચ્છા પણ તત્કાળ જાગી ગઈ.

જે આનાનું હિંગનું પડીકું હાથમાં લેઈ સૂરજ ઘરમાં પૈસા લેવા ગઈ. ચૂલા આંગળ રસોઈ મૂકવાનો કાઠલો હતો તે ઉઘાડ્યો. એક ખૂણામાં મયાળે પૈસા મૂકવા કાગીબરે નાનું ચું કોડિયું બનાવેલું હતું. સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓની શિલક એમાં પડી રહેતી હોય છે. એમાં હતા તેટલા પૈસા કાઢી, બહાર અજવાળે સૂરજે ગણ્યા ત્યારે સાત થયા. એક પૈસો ખૂટ્યો.

એક હાથમાં સાત પૈસા અને બીજા હાથમાં હિંગનું પડીકું લેઈ સૂરજ બહાર આવી. પૈસા વૃદ્ધને આપ્યા. અને તે ગણે તે પહેલાં એણે કહ્યું : 'એક પૈસો ઓછો છે. બેસો, હું જોડેથી લેતી આવું.'

એ ફળિયાના આંગણે મોઢે એવડું જ બીજું નાનું ફળિયું હતું. ઝડપમાં પચ ઉપાડી સૂરજ ત્યાં ગઈ. પહેલે ઘેર, સાચુ ન હતી એટલે વહુ દંઈ કરી શકે તેમ ન હતી, બીજે ઘેર કંકુકાકી છીંકણી સુધતાં ઉમરા પાસે જ બેઠાં હતાં.

સૂરજે પૈસો માગ્યો. કંકુકાકીએ ત્યાં બેઠેલો જ ઘરમાં કામ કરતી બંમનાને કહ્યું : 'વહુ, કાલામાંથી એક પૈસો લાવજો નેઈ.'

અને સૂરજના હાથમાંનું હિંગનું પડીકું ખોત્રી, છીંકણી સુધતાં હોય તેમ નાક ખેંચીખેંચીને હિંગ, નાણી જેવા લાગ્યાં, અને પડીકાની હિંગને બદલે સામાન્ય અનુભવ જણાવતાં કાકાએ કહ્યું : 'રૂપ્યા, જો હિંગવાળા જગરા હેતરનારા હોય છે. નમૂનો બતાવે છે સારો અને નેખી આપે છે ખરાબ. મકિરના ગયા વખતે દસ ગેરના પાપડ ધૂળ થયા. ખારસી, નેઈએ એના કરતાં બે અપટ્ટી વધારે હિંગ મેં મારે હાથે નાખીંતી, પણ પાપડ ખાઈએ ત્યારે સહેજ પણ પાસ ન લાગે !'

સૂરજે હાથમાં પૈસો રમાડતાં કહ્યું : 'હું એમ જો રૂપ્યાથી ગાંઠ જાઉં એવી નથી તો. જાતે જોખી રહીને નમૂનો બતાવ્યો એમાંથી જ નેખાયીને લીધી છે.'

કંકુકાકીએ એનો સ્વીકાર કરતાં કહ્યું : 'આ તો દેખાંતી જ લાગે કે જે સારી છે. હું સંધું એટલે મને એની તરત પરીક્ષા થઈ જાય.'

વેળા એ ઉપર બીજી થોડી ચર્ચા થતા પછી સૂરજને જ્ઞાન આગ્યું કે પોતે ઘર સુનું મૂકીને આવી છે !

કંકુકાકોના સવાયનો જવાબ આપ્યા વગર જ એ દોડતી ઘેર ગઇ એટલી ઉપર બને દિગ્ગજાળામાંથી એકેય ન હતો. ગજરાઈ ગઇ હોય તેમ હહકૂડ હહકૂડ સૂરજ આખા ઘરમાં બેઠણ વાર વૃમ્મી વળી ધગમાંની ચીજો બધી જ્યાંની ત્યાં હતી. બેસના માંડવા ઉપર મકવેલાં સાંસો ઘાઘડે, ચોળા અને ઘોતિયુ અકળાધે હતાં બહાર જોસરીની ખીંકી ઉપર પાણી ગાળવાનું ગળણું પણ જોણું થયું ન હતું. બેસનું જાણ વાળવાના પાવડા ઉપર પણ સૂરજની નજર ફરી વળી. ટોલ્લા જોડેના જમણી ખાજીના એખલામા પડી રહેલાં તાળુંકૂચી પણ હલ્યાં ન હતાં !

ધગતી એક સળી સરખી હલી ન હતી તેની ખાતરી મતાં સૂરજના જીવને ધરપન વળી. થયું—જગ વાર ચર્ચા એટલે બીજો ફળિયે ચાડ્યા ગયા હશે. જતી વખતે અહીં ચઇને બીજાથે ત્યાં જાડીને ચેમો લેતા જશે.

‘ દિગ લે, દિ...ગ ’ની જૂમ પડી ત્યારે સૂરજ બેસ મારે ચૂલે મૂકવાનું જોતું પડતું મૂકીને બહાર આવી હતી એટલે પાછી એ કામે વળગી. માટલામાં કપાસિયા પૂર્વા હતા, એટલે થોડી ફૂસકી તથા ગ્સોઈનું જોંકું પાણી રેડી જોતે ચૂલે મૂક્યું. પાણી ખૂટજે માની ખાગપાણીનો ઘડો જીંચકી લાવી સૂરજે ધુળધગ્ગાવું, તે એટલા સુધી કે જલકાઇને પાણી ચૂલામાં ગળું.

સૂરજે ઘડો ત્યાં જ નીચે મૂકી, ચૂલામાં હોલવાઇ ગયેલા લાકડાં તજેઉપર ફરી ચેતાવવા ફૂંકે મારી. દર વખતે એક કે બે ફૂંકમાં તો ચૂલો ચેનતો, પરંતુ આ વંચા સૂરજે પાચસાત ફૂંકે મારી પણ ચૂલો સળવળ્યો જ નહિ ! મોદાનો ફૂંકે સીધો વાગવાને બદલે ઝાડીઅવળી પસરી જતો ધુમાડોને લીધે સૂરજની આંખમાં પાણી આવી ગયું. સાહસના મેંડા વતી લૂછતાં એ બગડી—મારો જીવ ડેકાણે હોય તેમ લાગતો નથી.

જીવ ડેકાણે લાવી સૂરજ ચૂલો ચેનાવી બહાર આવી. સૂકવેલા લૂગડાંને હાથ અડકાડી જોયો. ચોળા અને સાંસો મુક્રાયાં હતાં તે વાળી લીધાં તાળે કરેલો પોદરો બેસ પાછલા બે પગે ચૂલતી હતી તે પાવડા વતી વાળી લીધા સૂરજનો વિચાર બોરે જોડકીમાં દોગ નાખવાનો હતો, પરંતુ દિગ્ગજાળા હજી સુધી ગામમાંથી પાઠ આગ્યા ન હતા. એના જીવમાં જોતે ન સમગ્રવ તેમ કંઈ બટક્યા કરતું હતું. એ લોકનાં જગ્યાં પણ જોતે કાટાની જેમ બોધાના હોય તેમ, સવારમાં આંગણું વાળ્યું હતું છતાં માંડવા ઉપર મૂકેલો

સાવરણી ઉતારી સૂરજે ફરીથી આંગણું વાળીઝૂડી નાખ્યું. અને ઠાણીની પગલાંનું નામનિશાન ન રહેવા દીધું !

પરંતુ આરમો કલાક કે દોઢ કલાક થયો છતાં હિંગવાળા જણાયા નહિ એટલે સૂરજની ધીરજ ન રહી. એ જહાજ નીકળીને ધોરી રસ્તા ઉપર ગંભી રહી. જતાંઆવતાં સ્ત્રીજાળકોને પૂછવા લાગી : ‘હિંગવાળા ક્યાંય જોયા ?’

સાંભળનાર ડાહ્યું હોય તો સામું કારણ પૂછતું અને સૂરજની વાત સાંભળતાં કહેતું : ‘મેર મારી જઈ! તારે એમની શી ગરજ છે? ઘણો પ પૈસો જોઈતો હશે તો આવશે. બૂલી ગયો હશે ને જયો રહેશે તો એટલું જોઈશે. ક્યાં જોઈએ છેનરે છે!’

જપોરની વાતને સાંજ પડી પણ એ લોક ન દેખાયા. સૂરજને શંકા થઈ : ‘પૈસો બૂલી ખીજે જામ તો નહિ આપ્યા ગયા હોય?’

રાત પડી. ગિરધર ખેતરમાંથી ઘેર આવ્યો. સૂરજે દિવસે જનેલા જનાવની વાત કરી. ગિરધરના કાન સૂરજ બોલની એ તરફ હતા, પરંતુ મન સીમમાં હતું. વાદરાંનું ટાણું એ જો હાજર ન હોત તો તુવેરને મારીને રમણમણ કરી નાખત. એ જપોરનો જનાવ તાજો હતો ત્યાં ઘેર આવતાં રસ્તામાં સામે પા (તરફ)થી આવતો સાથી મળ્યો હતો. એજો કંઈ હતું કે રાતનું ટાણું અમે એ પાથી તમારી પા નસાડ્યું છે. માટે વાળું કરીને તરત ખેતરમાં જજો. બાકી, હુકો પીતા કે ટોળાંપા કરતાં ઘેર જો મોટું થયું તો તુવેરની ખાનાખરાખી કરી નાખશે.

એટલે સૂરજનું મન હિંગવાળામાં રમવું હતું ત્યારે ગિરધરનું મન રાતના ટોળામાં રોકાયું હતું. કરોજના કરતાં ઉતાવળું ઉતાવળું ખાઈ લેખને ગિરધરે તરત ખેતરમાં જવાની તૈયારી કરી.

સૂરજે ખિન્નજ નતાં કહ્યું : ‘અરે! તમે તે કેવા છો?’

માથે ફાળિયું વીંટનાં ગિરધરે પૂછ્યું : ‘કેમ?’

ગળગળા સાદે સૂરજ બોલી : ‘તમે તો સાવ સીમાડું ને સીમાડું રહ્યા. હું કહું છું કે આજ જપોરનો માગે છવ ગૂંચાય છે. આજ ફરકે મે. મનમાં.....’

‘એવી બોલી ખીજે તે રખાની હશે? જામ વાલિયાજામણની જેમ તું કાલી કે દા’ડાની થઈ ગઈ? હિંગવાળો પૈસો બૂલી ગયો તેમાં તું શું કરવા ખીજો છે? ફરી ઉધારણી કરતો આવે તો આપી દેવાનો. આપણે કંઈ એનો ધાલી નો નથી ગયા ને?’ ગિરધરે ખેતરમાં જવાની તૈયારી કરતાં કહ્યું.

સૂરજ જીવી થઇ એને જાગી-પડતાં બોલી: 'ના, આજ હું તમને વામો નથી જવા દેવાની. મને બીક લાગે છે.'

દિવેલના દીવાના ઝાંખા તેજમાં સૂરજનો ગોરો કસાયેલો દેહ ગિરધરને એક વખતે તો લોભાવી ગયો. અને જુનજોમાં હતું તેટલું જળ સામંદું ઠાલવી નાખી સૂરજને એણે બાથમાં બીડી પણ ખરી. 'શિયાળાની કંડીએ એ હાંફને મધુર બનાવી દીધી.

પરંતુ યૌવન, સૌંદર્ય કે શીતળતાથી લોભાઈ જઈ ગિરધર-ઘેર રહે તેવો મોક્ષ ન હતો. છ વીધાંના પુવેરના ખેતરમાં રેઝનું ટાળું પેગી જાય તો વરસની મહેનત છૂટી પડે.

ઉત્તરને ઢકળતી મૂકી અભિમન્યુ ફરજ ઉપર ગયો હતો, તેમ ગિરધર સૂરજના કાલાવાલાને ન ગળુકારતાં સીમમાં વામો આપ્યો ગયો.

સૂરજ મનની બીકને ખાલી માની, હિંમત રાખી, એકત્રી સ્થળે તો ગઈ પરંતુ જાણે એને તાબે થવા ધરીને ના પાડી

ઘડીમાં એને પોતાની જાત ઉપર રીસ ચડતી હતી. હું રાંડ ખોટી પડપૂછ કરવાના રવલાવવાળા છું. દિંગને મારે મળામાં ય નહોતી ધાલવી, પછી જોઈને, લાય પૂછીને કે લેછને કામ શું હતું? અને પૈમો લેવા ગઈ ત્યારે એ નખખોદિયાઓને સાથે લેઈ ગઈ હોત તોય કશી પંચાત ન હતી. કંડુકાકી પાસે લપ ઝૂડવા ન રહી હોત અને તરત પાછી ટળી હોત તો ય ધૂળ નાખી. પણ...

આમ પોતાની જૂઠા પરપરામાંથી બીછ પજે એને ધણી ઉપર ખીજ ચડતી. ખેતીવાળા લોક જડસરત હોય છે તે આનું નામ. મેં કાલાવાલા કરીને કહ્યું કે આજનો દાંડો વાસો જવાનું રહેવા દો. મારા છવને ગભરામણ થાય છે... અને તેમાંથી એનું યૌવન જાગીને બોલ્યું. કડકડતો શિયાળો જાય છે, બંનેની પૂરજહારમાં જુવાની જાય છે, અને છતાં એક સીમમાં પડી રહે, એક ઘેર પડી રહે. બે ટંક ખાવા જેટલો જ ઘેર સંજોઈ! ખાવાપીવા માટે ઘી, દૂધ ને પકવાન હોય. પહુંરવા, જોડવા માટે મોનાની ગણેશ ને હીરાગર લૂગડાં હોય, છતાં હૈયાને શું સુખ? છતાં એ પાતની મેં કાંઈ દાંડો હક નથી કરી. પણ આ એક દાંડો જ ઘેર રહ્યા હોત તો.....રેઝ મૂઆં જગાડી જગાડીને બે મણ, પાંચ મણ પુવેરો જગાડત, કંઈ જિંદગી તો ન જગાડત ને? અને એમ તુટી મરે જંગલા બધાતા હોત તો ખેડોતો જ અંમલાવાળા હોત. પરંતુ બધાં નસીબનું

બોમ્બે છે. તૂટી મરે તો ય જેડુંતના કરમમાં તો મરચું ને રાટલો.....
 બોમ્બેવાયાળા તો રૂના ગાદલામાં નિરાંતે બેંચતા હશે. એને તો વાંદરાંની
 કે રોઝાંની કાઢની પડી નથી! કાઢનો શું કામ દોષ કાઢવો? આપણે ય
 પેલા ભવમાં એવાં કર્યાં હશે ત્યારે જ આમ છતાં હેવાતણે એકલાં પાસાં
 ધસવાનું કરમમાં લખ્યું હશે ને? એક રાત પૂરતી ય સોખત નહિ લખાઈ
 હોય ને?

શિળાગાની કંડી અને લાંબી રાતના ગાર વાગતામાં તો સૂરજ અવળા-
 સવળા વિચારો કરતી કરતો ઊંઘી ગઈ.

ધરના માગિયા ઉપરનાં ડાંગરનાં પૂજિયાં દાહ્યાં. દિવસે એની તળે સંતાઈ
 રહેલા અને અર્ધી રાતના સમયની રાદ બેતા એ એ જણ પૂજિયાં ખખડે
 નહિ તેમ ધીમેથી ઊભા થયા. નીચે ઊતરવાની નીચરણીએ મધને ચૂપકી
 પગે નીચે આઘ્યા. એક જણે વીજળીની પત્તી હાથમાં ઝાલી હતી: બેઉ
 જણા સૂરજના ખાટલા આગળ આવીને ઊભા. એક જણે ચકચકતો છરો
 હાથમાં ઝાળ્યો હતો. બીજાએ સૂરજનો ખજો ઝાલીને ટંકોળી.

અગોરથી બે મૂર્તિગોના જે ગોળાથી સૂરજ ફફડતો હતો તે આમ મધરાતે
 આવીને તેની સામે ખડી થઈ. સૂરજે આંખો ચોળી. બેઠી થઈ. એણે પટ-
 પટતી પાંપણો ઉપર હાથ ફેરવી ખાતરી કરી કે એ સ્વપ્નામાં નથી પણ
 જાગે છે.

છરાવાળો બોલ્યો: 'જૂમ પાડી છે તો જનનથી જન્મશ. રોકડ નાણું કે
 દરદારીના ન્યાં હોય ત્યાંથી કાઢી આપ.'

સૂરજ કંઈ સંભળ્યું ન હોય તેમ શાંત બેસી રહી. પેલાએ એ જ પ્રમાણે
 બીજી વખત કહ્યું બીજી કાંઈ ઉપાય ન હતો. એટલે છેવટે સૂરજે એની
 માગણી સ્વીકારી.

ચૂલા આગળના કાંટલા પાસે જાને જણુને લેઈ જતાં એણે કહ્યું:
 'જાને ખસેડવો પડશે'

'કેમ?'

'એની નીચે મેં જણુસો દાટી છે.'

બે છેડેથી જાને જણે ઝાલી કાઢ્યો દૂર ક્યો. અગાથર વચ્ચે, કંડીના
 પાછલા આપવા વતી સૂરજ બોદવા બેઠી. દિવેલનો દીનો ક્યો હતો તે ખડુ
 ધીમો બળતો હતો. વેંત ખાતું એટલે ડખ્યાનું ઢાંકણું દેખાયું. અવાજ ન
 થાય તેમ ધીમેથી આંખો ડખ્ખો સૂરજે જહાર કાઢ્યો, બોલ્યો. અંદર અંધી

મોનાની જણ્યો હતી છુટ્ટા કાચલીએ હાથમાં લેઈ ચાંદાછ તોલ વિચારી જોયો. સ્વસ્થી થાર તોલા મોનું હશે, તેમ લાગ્યું.

સીધું સટ દારેલુ જોખમ પહેલું કાઢ્યું એટલે જાને જણ્યો ચપુન્ડે, ધાયું હતું તેમ સ્ત્રી મોતથી પૂરેપૂરી ફફડી ગઈ છે. જુવાને કારણ વગર ફરી મોતની દારી આપી. સૂરજ એમને આગલા ખંડમાં લેઈ ગાઈ. પટારું ઉઘાડ્યું. તેમાં એની ચાંદીની જણ્યો હતી, સુતરાઈ તથા હીરાગર કપડાં હતાં. જણ્યો સાથે એણે હીરાગર કપડાં પણ કાઢ્યાં.

છુટ્ટો બોલ્યો : ‘અમારે લૂગડાના રૂચા નથી જોઈતા.’

સૂરજે, કાઈ જોખમીતા જોડે સ્વાભાવિક વાત કરે તેમ, કહ્યું : ‘તમારે નથી જોઈતાં, પણ મારે જોઈએ છે ને ?’

જુવાને ન સમજ પડવાથી પૂછ્યું : ‘એટલે ?’

‘એટલે એ જ,’ સૂરજે એ જુવાનના મોંમાં પાણી ફેટે તેમ આંખ મિચકારતાં કહ્યું : ‘આ ધણી જોડે ધન માંડી કદી સુખી થઈ નથી. રાજ એતરમાં પડી રહે છે. જુવાનીની મળ તો એ સમજતો જ નથી.’ અને સૂરજે ફરી આંખ મિચકારી.

જુવાન મલકાઈ જતાં બોલી ઊઠ્યો : ‘એટલે તું પણ અમારી સાથે આવે છે ?’

સૂરજે ગોંઝે બોલ્યા વગર ડોકું હલાવી હા પાડી, અને કીંમતી વખત ગુમાવના વગર એણે કપડાની પોટલી પણ આંધવા માંડી.

જુવાન એના સામે નરી દિષ્ટએ જોતાં તાકી રહ્યો. છુટ્ટો અનુભવી હતો એટલે સ્ત્રી એમ બોલી છેતરતી તો નથી, એની ખાતરી કરવા એ હિલચાલનું ખારીક નિરીક્ષણ કરવામાં રોકાયો હતો.

સૂરજે કપડાંની પોટલીને ગાંઠ વાળતાં જુવાન બહી દસીને કહ્યું : ‘તમે ગમે તેવો ધંધો કરતા હશો. પણ એ જાણું ઐરાંછાકરં માટે ને ? જીવના જોખમે તમે એમના સારુ કાંઈને જણ્યો મેળી કરો છો. અને મારો એ તો.....’

જોશિંતી એ વાતને ત્યાં અટકાવી સૂરજ બોલી : ‘સહેજ વાર ખમી જવ તો હું વાટે ખાવાનું ભાયું કરી લેઉં. સવાર પડતાં આપણે ક્યાંય સંતાઈ જવું પડશે માટે.’ અને છુટ્ટાની મંજૂરી લેતી હોય તેમ એના તરફ તાકીને એણે કહ્યું : ‘કહો તો કુટારામાં જનાવી દેઉં.’

બુદ્ધને જૂખ તો લાગી હતી. સૂરજના જાવ ઉપરથી હજુ એને કંઈ શંકા જેવું લાગ્યું ન હતું. વળી એવો પ્રસંગ આવે તો એ માટે એ જાગૃત પણ હતો.

સૂરજે ગભા યતાં કહ્યું : ‘હું ચૂલો ચેનાવું. તમે ત્યાં બેસીને તાપો. હું તરત ખાવા કરી જાણું.’

સૂરજની આ દરખાસ્તથી બુદ્ધને પણ શંકા ન રહી. થયું—જરૂર જાઈ દુઃખી છે, નહિ તો આટલો જથ્થો ઉમંગ નાસી છૂટવાનો હોય નહિ !

ચૂલો ચેલો. દેજરાં કરવા ઝટપટ મસાલો નાખી સૂરજે લોટ ખાંધી દીધો. ચૂલે કદઈ ચડાવી. દેજરાં થાગડવા લાગી અને વાત પણ કરવા લાગી. અને જલ્પ ચૂલા નહક બેસી તાપતા હતા.

સૂરજે પૂછ્યું : ‘તમારે દેશમાં બેરાંઝોડરાં તો હશે ને ?’

બુદ્ધને તરત જવાબ આપ્યો : ‘કાકાને એ બધીં જંગમળ છે, હું તો અહીંથી જઈને શાદી કરવાનો હતો.’ અને હવે તો એ ઉપાધિ જ ગઈ, એમ મોં ઉપર હાવ લાવી બુદ્ધાન તાકી રહ્યો.

સૂરજે કાઠમાં તેલ કડ કડ યતાં ‘છમ’ કરતું ‘પહેલું’ વહું ખાતરી કરવા મૂક્યું. અને સાથે બીજાને પ્રશ્ન કર્યો : ‘તમે બે શા સગા થાવ ?’

બુદ્ધને જવાબ આપ્યો : ‘કંઈ સગા નથી, અંદી’ આખ્યા પછી અમે બેઉ એકબીજાને ઓળખતા થયા.’

સૂરજે બુદ્ધ તરફ તાકતાં કહ્યું : ‘વેઝાવ તો મને સાથે લેજો. ખાકી, હું તો અહીંની ના રહું ને તહીંની.....’

બુદ્ધાએ હોઠનો જવકારો કરતાં કહ્યું : ‘આવા ધધા કરનારનું એટલુંય કાળવું નહિ હોય !’

‘બસ ત્યારે,’ કહેતી સૂરજે એક યાત્રીમાં વડાં કાઢીને આપ્યાં. અને કાંલામાંથી આખી ગોરસી લાગીને દહોની જે વાટકીઓ ભરી આપી.

બુદ્ધાન તો પહેલેથી જ લોભાયો હતો. બુદ્ધાને શંકા હતી, છતાં વડાં ને દહીં ખાતાં એ પારકા ઘરમાં લૂંટ કરવા ભગ્યો હતો એ સ્થિતિ જ વીસરી ગયો. અને જલ્પ આખા દહાડાના જૂખ્યા હતા એટલે નિરાંતે ખાવા લાગ્યા.

અને એમની ધડી ભરાઈ ચૂકી હોય તેમ સૂરજે દુમલો કર્યો. તેલની દહાઈનું કડકડનું તેલ બેઠેના મોંદા ઉપર રેસ્યું. આંખો દાઝી ગઈ. ત્યાં જ પડ્યા. અને ધડી પછી દોરડે જધાઈ ચોરામાં પુરાયા !

‘રેખા’માંથી .

સંસ્થાઓ ચલાવો છો?

ચિમનભાઈ હ. અમીન

દેશના સર્વાંગી વિકાસ માટે વ્યવસ્થિત પ્રવૃત્તિઓ ચલાવવા અને જુદાં જુદાં સેવાનાં કાર્યોના સંચાલન માટે શહેરો અને દેશનાં લાખો ગામડાંમાં સામાજિક, રાજકીય, ઔદ્યોગિક અને કેળવણીવિષયક સંસ્થાઓ સ્થાપવાની અને વ્યવસ્થિત રીતે ચલાવવાની અતિ અવશ્યકતા છે. એટલે ચૌદ વર્ષની ઉમરથી સંભાળેલા વરણુમાં મિત્રમંડળ પુસ્તકાલય અને તે પછી ત્રણ વર્ષે સ્થાપેલા વરણુમાં સેવાસમાજ અને એ પછી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના તાલુકા, પ્રાંત અને રાજ્યમંડળો, પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, આરોગ્યમંડળ, આયામશાળા, અગ્નેશાળા, છાત્રાલય, વિદ્યાર્થી સહાયક સહકારી મંડળ, શિક્ષક મંડળ અને કેળવણીને લગતી બીજી સંસ્થાઓ તેમજ વડોદરા રાજ્ય પ્રજામંડળ અને તેની તાલુકા, પ્રાંત વગેરે શાખાઓ તથા પ્રાંતપંચાયત અને ધારાસભા, આમ જુદી જુદી સંસ્થાઓની પ્રવૃત્તિનો, ત્રીસ વર્ષના સેવાકાર્યનો જે કંઈ અનુભવ છે અને તેને અંગે જે જોવા, જાણવા અને વિચારવા મળ્યું છે, તેમજ જુદા જુદા સેવાભાવી કાર્યકરો અને નેતાઓના પરિચય અંગે જે જે શીખવાનું મળ્યું છે, એ જુદી જુદી સંસ્થાઓ ચલાવતા અને ચલાવવા મામતા કાર્યકરો માટે કંઈક ઉપયોગી થશે એ હેતુથી અહીં ૨૦૦ કંઈ છું.

સંસ્થાઓ દ્વારા થતા સેવાકાર્યમાં ઘણી વખત ઓદ્દેશરોની ચૂંટણીઓ ખોટી રસાકસી પડે છે અને વેર-ઝેરનાં બીજ રોપી સંસ્થાને અને તેના સેવાકાર્યને જ હાનિ પહોંચાડે છે. એટલે જે તે મામની સ્થાનિક ચૂંટણીઓ માટે કેવા પ્રમાણના માણસ ચૂંટવા જોઈએ તેનો પ્રચાર કરવો, પરંતુ અમુક માણસને જ ચૂંટે એવો પ્રચાર કરવો નહિ. તેમજ મત ખુલ્લા નહિ પણ મત આપવાનો હોય તેમનું જ નામ લખવાની કાપલીમાં (એલેટથી) મત લેવા. મિત્રોની સાથે પણ કેને મત આપવો છે તેની વાતચીત કે સંતલસ કરવી નહિ. ગુણદોષના અનુભવ પર-તદન સ્વતંત્ર મતે જ ચૂંટણી થવા દેવી. એનાથી વૈમનસ્ય થવાનો સંભવ રહેશે નહિ અને સેવાભાવી માણસો ચૂંટાશે.

ઉમેદવારીઓ લેવાને બદલે બીજા સભ્યો જે નામો ૨૦૦ કરે અને જેનો

ચૂંટનારે ઇન્કાર કર્યો ન હોય તેવાં નામો પરથી ચૂંટણી થાય એ ખાસ દરખાસ થાય છે.

વિસ્તૃત પ્રદેશની ચૂંટણી થાય ત્યારે ઉમેદવારોનાં નામ જોગ પ્રચાર થાય તેમાં ત્રાંધો નહિ, પરંતુ મત તો મતપ્રતિષ્ઠાથી જ લેવાવવા જોઈએ.

જે સંસ્થાને માટે પોતાને પ્રેમ ન હોય, તેમાં વખત આપી સેવા કરવાની જાણના ન હોય અને માત્ર નામને ખાતર જ ઉમેદવારી થતી હોય તો એ સંસ્થાને અને તેની પ્રવૃત્તિને રૂંધવા સમાન જ થઈ પડે. ત્યાં ચોટે ઉમેદવારી કરવાને બદલે યોગ્ય માણસને ટેકો આપવાનું કાર્ય કરવામાં જ ખરી સેવા છે.

સંસ્થાની લુદી લુદી સમિતિઓમાં પણ જેને જે ખાતરનો રસ હોય તેને તે ખાતર માટે મૂકવા જોઈએ. અને તેમણે તે ફરજ યથાર્થ રીતે બજાવવી જોઈએ.

સંસ્થાના કામકાજના કાગળો, પત્રો અને હિસાબી ચોપડા જેટલા વ્યવસ્થિત, નિયમિત અને પદ્ધતિસરના હોય તેટલી એ સંસ્થાની પ્રગતિ થાય છે. આ કાર્ય માયાદુટવાળું હોઈ સારા સારા કાર્યકરો પણ ધણી વખત એ નથી કરી શકતા. જેથી કેટલીક વખત તેઓ વિનાકારણ પણ વગોવાય છે અને રજતું ગઈ થઈ તેની ચર્ચાઓ ચાલે છે.

બધી દૃષ્ટિએ વિચારતાં હિસાબો, દફતરી કામ વ્યવસ્થિત રીતે કરનારની સેવા સંસ્થાના હિત્ર અને પ્રગતિ માટે વધુ કીંમતી છે.

સંસ્થાના કાર્યકરોએ અંગત રસાર્થ અને પક્ષાપક્ષીથી સાવ વેગળા રહેવું જોઈએ. વિરોધીઓની ટીકાઓ ઉરકરાવું નહિ, પરંતુ એના યોગ્ય ખુલાસા કરવા અને સામાની સાચી-ઉપયોગી દલીલોનો સ્વીકાર પણ કરી લેવો. જેનાથી વિરોધાભાસ બણે સમી જશે અગર ઓછો થશે. દરેક ચર્ચા વખતે પોતાનો આભાસિક મત નિર્ભય રીતે રજૂ કરવો અને કરવા દેવો, પરંતુ બીજા પર શરમ કે દાગ બેસાડી પોતાની માન્યતા કે મત લાદવો નહિ. છેવટે વધુ મતીને જ માન આપવું.

ફંડ-ફાળો મેળવવામાં અમુક માણસ પાસે અંગત વિરુદ્ધતાને કારણે ન જવું કે અમુક જણ તો નહિ જ આપે તેવા પૂર્વગ્રહ બાંધી લેવા ન જોઈએ. આવી ખાતરમાં ધાર્યો કરતાં ભૂરાં જ-ધણાં સારાં-પરિણામો આપ્યાનો અનુભવ થયો છે.

સંસ્થાનાં સેવાકાર્યોમાં ધંસા, ખર્ચવાની જરૂર હોય ત્યાં તો ખર્ચવા જ પડે, પરંતુ ખિનજરૂરી ફંડ ખર્ચ થવો જોઈએ નહિ. વ્યતભહેનતને વધુ

મહત્તર આપવું એક પાઈની પણ કિંમત ગણવી. જે સંસ્થામાં આજે કાળ-
છત્રી પાઈના હિસાબ ગણાતા હશે તેના હાથમાંજ આવતી કાલે હજારો
અને લાખોના હિસાબ પણ આવશે.

સંસ્થાનું કાંઈ પણ કાર્ય નાનું-નહતું ન ગણાવું જોઈએ. અને તે
બિનકાળજીએ—ઉપલક્ષ દષ્ટિએ પણ થવું ન જોઈએ. કામની શરૂઆતથી અંત
સુધીની બ્યવસ્થિત યોજના પહેલેથી વિચારીને નક્કી કરી નાખવી જોઈએ
હોદ્દાદારોને યોગ્ય અધિકારો આપવા જોઈએ અને તેમજ સભ્યોની અભિરચિ
તપાસતા રહી તેનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. આપખુદ સત્તાથી સાવ વેગળા
રહેવું. પોતાની સમિતિ સાથે વિચારી, નક્કી કરીને આગળ પગથું ભરવાની
ટેવથી સાચીદારો વધારી શકાય અને તેમનો વિશ્વાસ, ભાવના અને મનઃ
મેળાવ્યાથી કામ સહેલાઈથી થશે.

સંસ્થાના કામનું નિવેદન અને હિસાબ સભ્યો પાસે વખતોવખત જાહેર
થવાં જોઈએ. તેમ જ જાહેર જનતાની જાણમાં પણ આણવાં જોઈએ.

ધણી જગ્યાએ ગામ આગેવાનોથી ચાલતો ગામના ઉત્પત્ત-ખર્ચનો
બિનજાહેર વહીવટ અને આપખુદ રીતે કામ કરવાની કે કાવતા માણસોને જ
પૂજાની સગવડીઆં તે જૂનવાણી પદ્ધતિથી વિખવાદ વધી એ વહીવટ કરનાર
પાસે અને તેમનું જોઈ બીજાઓ પાસે પણ ગામાત કે સંસ્થાઓની શિલકા
હળાયાના અને પછી એકબીજાના જહાનાં કાઢી માત્ર લડવાના પ્રસંગો બને
છે, અને સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ રૂંધાય છે.

સંસ્થાના જવાબદાર માણસે પોતાની પાસે માત્ર ચાલુ ખર્ચની જોખમાં
જોખી રકમ ગખી વધારાની શિલક પોતાની પાસે નહિ રાખતાં, તેમ જ
ખાનગી ઇસમોને ત્યાં વધુ બ્યાજની લાલચે પણ જમા ન મૂકતાં, સારી
સહકારી મંડળી કે સહર જોકમાં જ જમા મૂકવી જોઈએ.

સંસ્થાના સહકાર્યકરો તરફ પ્રેરણા અને પ્રેરણાદનજનું વર્તન,
સંસ્થા પ્રત્યે એકનિષ્ઠા, ઉપલક્ષ કે માયા ઉતાર નહિ પણ ખાંત અને
ઉત્સાહથી—દિલપૂર્વક કામ કરવાની વૃત્તિ, નિઃસ્વાર્થતા અને પ્રામાણિકતા,
હિસાબની ચોખવટ અને બ્યવસ્થિત વહીવટ, કાંઈની અવગણના નહિ પણ
મૌનો સાથ મેળવી સફળતા મેળવવાની વૃત્તિ, સહનશીલતા અને ધીરજના
ગુણ, મજતાવતા સ્વભાવ સાથે મોટાઓ પ્રત્યે માન અને નાનાઓ પ્રત્યે
ભાવના, એકબીજાની મુશ્કેલીઓ જોઈ મદદગાર થવાની વૃત્તિ, આમ સાગ
ગુણ હશે તો સફળતા જરૂર મળશે.

સમસ્ત પાટીદાર પરિષદ-૬

સમસ્ત પાટીદાર પરિષદ સંયોજક સમિતિ

પરિષદને સંપૂર્ણ સફળ બનાવવા માટે મુંબઈના પાટીદાર યુવક સંઘે એ જવાબદારીનો બોલે મુંબઈના સઘળા પાટીદારો પર નાખવા માટે તા. ૧૨-૧૦-૪૭ ના રોજ મુંબઈનાં સઘળાં પાટીદાર મંડળોના 'કાર્યકરોની સભા' બોલાવી હતી એમાં દરેક મંડળે પોતાના તંત્રથી પાંચ-પાંચ પ્રતિનિધિઓ મોકલવા એવો નિર્ણય થયો હતો. આમ મુંબઈના સઘળા પાટીદારોનું 'પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી પ્રતિનિધિઓની કમિટી'એ શ્રી. પ્રમુખલાલ મણીલાલના પ્રમુખપણા હેઠળ કાર્યવાહક મંડળની ચૂંટણી કરી, પરિષદનું કામકાજ આગળ ધપાવવા "પ્રચાર સમિતિ" અને "નાણાંવિષયક સમિતિ" નીમા દીધી છે. આ સમિતિઓ તરફથી કામકાજ ધણી વેગથી આગળ ધપી રહ્યું છે. અમે હિંદ કે હિંદ બહાર ક્યાંય પણ વસતા પાટીદાર બંધુઓને પાટીદાર પરિષદની દરેક સમિતિને પોતાની ફરજ સમજી તબ, મન અને ધનથી સહકાર આપવાની જાહેર વિતરિત કરીએ છીએ.

પરિષદની અગત્યતા

આ પરિષદ બરવાનો હેતુ જ્ઞાતિઓને પોતા કામવાદના ઝેરને વધુ પ્રસારવાનો નથી, પરંતુ આપણી વેરવિખેર પડેલી વિશાળ જ્ઞાતિને સંગઠીત કરી, આપણા આંતરિક સવાલનો સમજપૂર્વક અને સર્વમાન્ય રીતે ઉકેલ લાવવા માટેનો છે. રાષ્ટ્રના હિતને ખાતર જ્ઞાતિઓનો નાશ થવો જોઈએ, એવી વાતો આપણે ચારે વ તરફથી સાંભળીએ છીએ. આવું કહેનારાઓએ સમજવું જોઈએ કે ફક્ત વાતો કરવાથી જ જ્ઞાતિઓનો નાશ નથી થવાનો. જુદી જુદી વિચારસરણી, જુદા જુદા રીતરિવાજો અને જુદા જુદા પ્રદેશોમાં વસતિ એક જ જ્ઞાતિ ન્યાં સુધી એક નેતાગીરી હેઠળ એકનીત ન થાય ત્યાં સુધી એ કાર્ય આઠાકસુમખત્ત છે. એટલે જ્ઞાતિ ઉચ્છેદન માટે પરિષદનારો લોક-મન કેળવવો આવશ્યક છે.

પરિષદના ઉદ્દેશો

(૧) ગુજરાત, કર્ણાટક, કાકીઆવાડ તેમ જ અન્ય સ્થળોએ વસતાં પાટીદાર બ્રાહ્મણોને સંગઠીત કરવાનો. (૨) જ્ઞાતિના સામાજિક રીતરિવાજોમાં કાયમી સુધારો કરવાનો. (૩) "સમસ્ત પાટીદાર સમાજ" નામની ગદ્યા જ પ્રદેશોનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી કાયમી સંસ્થા સ્થાપવાનો. (૪) કેળવણી પ્રચાર માટે મોટું ફંડ એકઠું કરી વિદ્યાર્થીઓને લોન, શી, સ્કોલરશીપ કે પાઠ્યપુસ્તકોની

મદદ કરવાનો (૫) પરિષદે પસાર કરેલા ઠરાવોના પાલનાર્થે ઠેર ઠેર યુવક સઘો સ્થાપી તેમની દ્વારા ઠરાવોનું પાલન કરાવવાનો.

મુંબઈમાં વસતા પાટીદારોનું સંમેલન

સમસ્ત પાટીદાર પરિષદની સંપૂર્ણ સફળતા માટે અને તેના કાર્યને વેગ આપવા માટે મુંબઈના સગળા પાટીદારોનું એક સંમેલન ફેબ્રુઆરી માસમાં ગોળવામાં આવનાર છે. મુંબઈનાં પાટીદાર લાઈબ્રેરોના એમાં પૂરા ઉત્સાહથી ભાગ લેઈ એને સફળતા અપાવે. સમસ્ત પાટીદાર પરિષદની સફળતા કે નિષ્ફળતા આપણી જાગૃતિ અને શક્તિ ઉપર અવલંબે છે. એટલે જેટલું સફળ આપણું સંમેલન તેટલી સફળ આપણી પરિષદ. સમસ્ત પાટીદાર પરિષદને મુંબઈના આગાહચૂક પાટીદારોનો સહકાર છે એની ખાતરી કરાવવા આગામી સંમેલનમાં મોટી સંખ્યામાં હાજર રહેજો. જે જે લાઈબ્રેરો પોતાનાં નામ-શિરનામાં ન મોકલ્યાં હોય તેમણે “મંત્રી, સમસ્ત પાટીદાર પરિષદ સંયોજક સમિતિ, ૬, ફ્રેન્ચ પૂલ, મુંબઈ ૭.” એ શિરનામે મોકલવી કૃપા કરવી આ કાર્ય માટે સ્વયંમેવકાંતી પણ જરૂર હોવાથી દરેક મંડળે સ્વયં-મેવકાંત યવા ઇચ્છતાં લાઈબ્રેરોનાના નામ, શિરનામા સત્વરે મોકલી આપવાં. અન્ય સ્થળોના પાટીદારો.

જહાગરામના-ગુજરાત, કચ્છ, દાદીઆવાડ કે અન્ય સ્થળોએ વસતા પાટીદાર બંધુઓએ જુદા જુદા જુથોમાં વહેંચાઈ આવાં પ્રાથમિક સંમેલનો યોજી સમસ્ત પાટીદાર પરિષદને આવકારતા, સહકાર આપતા અને તેમાં હાજરી આપવાના ઠરાવો કરી મોકલી આપી સ્થાનિક પ્રચારકાર્યનો જોગો ઉપાડી લે તે અહીંનું કાર્ય ધણું જ હળવું અને આશા છે કે આજ સુધી અમારા કાર્યને સહકાર આપતા લાઈબ્રેરો આનો સુંદર જવાબ આપશે.

પરિષદ નજીકના ભવિષ્યમાં જરવામાં આવશે. સ્થળ અને સમયની જાહેરાત પૂર્ણ ભૂમિકા તૈયાર થતાં કરવામાં આવશે.

પ્રચાર મંત્રી, સમસ્ત પાટીદાર પરિષદ સંયોજક સમિતિ

ચરોતરનાં પાટીદાર લાઈબ્રેરોના માટે

જાણ માસિક ‘આલમિન’નું વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા પાંચ છે. પરંતુ જેમને ઝોમ્બી કિંમતે — રૂપિયા ત્રણમાં — માસિક મંગાવવું હોય તેમણે નીચેના શિરનામે તેટલી રકમ મોકલવી. સાથે પૂરું શિરનામું અને વિગત લખવી. આ રીતનો લાભ ૫૦ જહેનો અને ૫૦ લાઈબ્રેરોની સંખ્યા સુધી આપવાનો છે. લખો — ‘આલમિન’ કાર્યાલય, આણંદ.

ગ્રંથસ્વીકાર

(૧) મારી છવનકથા — જવાહરલાલ નેહરુ : અનુ.—મહાદેવ દેસાઈ, પ્રકાશક — નવછવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, મુદ્રારેલી ત્રીજી આવૃત્તિ, સાતસો પાન, ૭ રૂપિયા.

જવાહરલાલ નેહરુ એ આપણા દેશની જ નહિ, પણ જગતની વિદ્યમાન મહાન વ્યક્તિઓમાંની એક વ્યક્તિ છે. આપણા દેશની તો છવતી જગતી આશા છે. એનું છવન હજુ જેણે ન વાંચ્યું હોય તે એ વાંચ્યા વગર કેમ રહી શકે ?

(૨) દીવડા : લેખક — રમણલાલ વહોરા, પ્રકાશક—ચરોતર એન્ડ્યુકેશન સોસાયટી, આણંદ, દસ આના.

ઉમદા ચારિત્રતા ધડતરમાં મદદરૂપ થાય એ દૃષ્ટિએ સોસાયટીએ જાલ અને કિશોર સાહિત્યનું પ્રકાશન શરૂ કરેલ, તેમાં લડાઈ આવી એટલે બંધ પડ્યું.

‘દીવડા’થી ફરી એ પ્રકાશન પ્રગટે છે. જાલ અને કિશોરોમાં માણસાઈનું તેજ પ્રગટાવે એવા નાનામોટા માણસોના છવનમાંથી સત્ય ઘટનાઓ ‘દીવડા’ માં લીધી છે. એના આમુખમાં થી દાદાસાહેબ માવલંકર લખે છે કે, ‘એમાંના કેટલાક પ્રસંગો પીઠ ઉમરે પહોંચેલા મારા જ્યોતી ભાવનાઓને સ્પર્શી આંખો ભીની કરે છે, તો જાળકોના દિલમાં એ જીંઘા પ્રવેશ કરી, ભંવિખના નાગરિક ધડવામાં સંગીન ફાળો આપશે, એમાં મને કોઈ સંદેહ નથી.’ આથી વિશેષ એ પુસ્તક માટે શું લખવાનું હોય ?

(૩) ક્રાંતિનાં પરિખજો : લેખક — ચંદ્રલાલ ભટ્ટ, પ્રકાશક — નવચેતન સાહિત્ય મંદિર, અમદાવાદ, રૂપિયા પાંચ.

(૪) સુવાસિની : લેખક — પ્રબોધ મહેતા, પ્રકાશક — ઉપર પ્રમાણે, ત્રણ રૂપિયા.

(૫) રેણુ અને બીજી વાતો : લેખક — રમણિક કિશનલાલ મહેતા, પ્રકાશક — ઉપર પ્રમાણે, ત્રણ રૂપિયા.

(૬) ગીતા માધુરી : ડાહ્યાલાલ દ. વનની, પ્રકાશક — સ્વ. મણિ-જાદેન કે. પટેલ સ્મારક તરફથી શ્રી વસંત કન્યાવિદ્યાલય, વડોદરા, આઠ આના. ગીતાનું સમશ્લોકી અનુગાન.

(૭) ધરતી મૈયા : — જોરસદના પાટીદાર વિદ્યાર્થીઓએ તેમના દસ્તાવિજિત પત્રનો દીપોત્સવી અંક જાપીને પ્રસિદ્ધ કર્યો છે.

ગોળા બહારનું લગ્ન

બહેન બાનુબહેન બોગીલાલ પટેલ સોજીત્રાનાં વતની છે. ૧૯ વર્ષની ઉંમરનાં છે. તે બહેન તા. ૪-૧-૪૮ના રોજ અમદાવાદ આર્યસમાજમાં લાગેજ (તા. આણંદ)ના વતની શ્રી મણિભાઈ કુલાભાઈ પટેલ સાથે વૈદિક વિધિ અનુસાર લગ્નગ્રંથિથી જોડાયાં છે. ભાઈ મણિભાઈ ૨૩ વર્ષની ઉંમરના છે. આર્યસમાજમાં લગ્ન થયું છે, તે બતાવે છે કે બહેન બાનુબહેનનાં કુટુંબીઓનો વિરોધ હોવો જોઈએ. એ સ્થિતિમાં પોતાને હિતાવહ લાગતું પગલું કુટુંબીઓની વિરુદ્ધ જઈને પણ બહેન બાનુબહેને ભર્યું છે, તે આજની બહેનોમાં આવી રહેલી જાગૃતિની નિશાની છે. બહેન બાનુબહેનની હિંમત બદલ અમે એમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

બૂલો ઠરવાનો હક

આવાં પગલાં ભરાય છે ત્યારે કોઈ કોઈ પ્રસંગમાં પસંદગી કરવામાં બૂલ ચલાવી પાછળથી વ્યક્તિ દુઃખી પણ થાય છે. તે વખતે રૂઢિચૂંતો રૂઢિ તોડવનો કારણે દુઃખ હોય તેમ દલીલ કરે છે. પરંતુ એમ રૂઢિ અનુસાર વર્તનાર પણ દેડલાં ય દુઃખી હોય છે તે તરફ એ જોતા નથી—આંખ આડા કાન ઠરતા હોય છે. મહાત્માજીએ માપબંધી રદ કરવા માટેની દલીલ વખતે એ વસ્તુ કહી છે જ, કે પ્રજાને બૂલ ઠરવાનો અધિકાર છે. બૂલો ઠરતાં ઠરતાં એને સુધારતા જનને વિકાસ સાધવો એ સતતાતન અને સીધી રીત છે. એ રીતે સમાજમાં જે વર્ગ દુઃખી છે તેમણે પોતાનો વિકાસ સાધવા બૂલો પણ ઠરવાનો હક છે. એ બૂલો સુધારી આગળ વધવામાં જ વિકાસ છે.

એક વિધુર ભાઈની વિધવા સાથે પુનર્લગ્ન કરવાની ઇચ્છા

એક વકીલ ભાઈ નીચે પ્રમાણેની ઇચ્છા પત્ર દ્વારા જણાવે છે: ‘હું ‘પાટીદાર’નો ગ્રાહક છું. નિયમિત રીતે ‘પાટીદાર’ વાંચું છું. ભાઈ જશભાઈ અને જયાબહેનનો આખોય કેસ ‘પાટીદાર’માંથી વાંચ્યો. મને તે હકીકત વાંચીને અલૌકિક આત્માનંદ થયો. હું વિધુર છું. મારે એક દીકરી અને એ દીકરા એમ ત્રણ સંતાન છે. ઉંમર ૩૮ વર્ષ છે. સારી જોડી કમાણી છે. મને કન્યા આપવા ઘણા તૈયાર છે. મારે ફરીથી પરણવું એવો નિર્ણય હમણાં મેં કર્યો છે. તેથી તમને આ પત્ર લખવા પ્રેર્યો છું. મને યોગ્ય વિધવા મળી રહે તો હું પુનર્લગ્ન કરવાની ઇચ્છા ધરાવું છું.’

ઈચ્છા ફળે એમ આશા રાખીએ

એ વકીલ ભાઈને એટલી વિનંતિ કે ભાઈ જશભાઈની જેમ દદ લાવના સેવા. કોઈ પણ સંજોગમાં કુંવારી કન્યા સાથે લગ્ન ન કરવું એમ મનથી સંકલ્પ જો દદ હશે તો વહેલામોડા-કોઈ ને કોઈ લઈને આપને અનુરૂપ મળી રહેશે. ભાઈ જશભાઈના પ્રસંગમાં આપે બેસું કે એમના મનોરમ આગળ માતાએ, ભાઈએએ સેદર્ષ સંમતિ આપી. બહેન જશગહેનના પ્રસંગમાં એથી ઊંચું એમની હિંમતને પિતાએ, ભાઈએ ભાંગી ઠંટી અંટકાવી. એટલે તમે વિધુર હોવાથી વિધવાને પરણવામાં ધર્મ માનો. અને એમાંથી ચળવું એટલે અધર્મ એમ જો માનશો, તો જરૂર આપની ઈચ્છા ફળશે.

આત્મવચના ત્યજીએ

૩૮ વર્ષે પણ ગાળકાના પિતા હોવા છતાં એક વકીલ-ભાઈ ફરી પરણવાનો નિર્ણય કરે તો, વિધવા બહેનને પુનર્લગ્ન કરવાની ઈચ્છા ન હોય, તેમ કહેવું એ જુદાણું છે — આત્મવચના છે. પરંતુ પુરમે પોતાના અધિકારમાં સ્ત્રીના પુનર્લગ્નનો હક ઝૂંટી લીધો. ક્યા કાગમાં એમ બન્યું, શાયી બન્યું, એ બધા સ્વાસોના જવાબ તે તે પરિસ્થિતિમાં, સંરાખર હતા એમ કોઈ સાબિત કરી આપે, તો પણ આજે એ અન્યાય આપણે ચલાવી રહ્યા છીએ, એ ધરમજનક છે. વરોથી અદ્ભુત માનેલા અને સંમાજથી દર રાખેલા અરપૂર્યોના હક માટે આજે આપણે જૂનીવાણી માનસ સામે લડીએ છીએ. પરંતુ નવાઈની વાત તો એ છે કે આપણા પોતાના ઘરમાં જ બહેનદીકરીઓ અરપૂર્ય ગની છવતાં મરેલું છવત છવે છે, તેની આપણને અરેરાટી આવતી નથી! એ પ્રશ્ન ધણો મુશ્કેલ છે માની આપણે એને રૂપરવાનો વિચાર પણ કર્યો નથી. પરંતુ આજે આપણે ઓગરડનો પંદરમીથી નવા યુગમાં પ્રવેશ્યા છીએ. એ આઝાદ હિંદમાં આપણો બહેનોની સ્થિતિ, વિધવા બહેનોની સ્થિતિ એ ની એ જ પુરાણી રહે તે કેમ ચાલે? એટલે આજ કોઈ ભાઈ, જેમને આપણે જ કુંવારી કન્યા પરણાવવા, પડાપડી કરતાં હોઈએ ત્યારે, જો એ ભાઈ કોઈ વિધવા બહેનને પરણવાની ઈચ્છા બતાવે ત્યારે, એવી કોઈ બહેન ન મળે તો એનો અર્થ એ થયો કે આપણે તૈયાર નથી. સમાજ તૈયાર હોય તો બહેન ન મળી આવે એમ માનવું એ આત્મવચના છે.

વિધવા બહેનોને

તમારું અકલ્પ્ય દુઃખ કેટલું છે તે એ સ્થિતિમાં મૂકવા પગર સમજવું

મુશ્કેલ છે. છતાં દરેક મનુષ્યમાં સદ્વ્યસદ્ વૃત્તિઓ જોઈવાતાં પ્રમાણમાં હોય છેજ, એટલે દરેક મનુષ્ય પોતાના અનુભવ ઉપરથી તમારું દુઃખ સમજવા પ્રયત્ન કરે, તો જરૂર એને લાગે કે સમાજ તમને લાવેલ અન્યાય કરી રહ્યો છે. એ અન્યાય સમાજ દૂર કરે એના જેવું તો શું? પરંતુ એ સ્થિતિ આવે ત્યાં સુધી તમે જો આમ એ અન્યાય સહી લો—જેમ સહેતાં આન્યાં હો તેમ—તો એ સ્થિતિ વધુ લાજાશે. આજે અસ્પૃશ્યો પણ પોતાના હક માટે લડે છે, તો તમે એ અસ્પૃશ્યો કરતાં વિશેષ જાગૃત હો. શા માટે એ અન્યાય સહીને તમારા આત્માને ક્યારે હો? કાઈ વખત એવું બને છે. કે તમારી ઈચ્છા હોય, પરંતુ એવો કાઈ યુવક તૈયાર નથી હોતો.. તમે એવું પણ કહો છો કે કુંવારી કન્યા ન મળતી હોય એવો કાંઈ રડ્યોખડ્યો અમને સંતોષાવવા તૈયાર હોય છે, અને તેથી સમાજમાં અમારું સ્થાન એવું ને એવું જ રહે છે! એ દલીલમાં પણ સત્યાંશ હશે, પરંતુ આજે ન્યારે કાંઈ કાંઈ બાંધ આવી રીતે વિધુર હોવાને લીધે વિધવાને પરણવામાં યુગધર્મ માને ત્યારે સમાજની બીક રાખ્યા વગર હિંમત બતાવવી જોઈએ. સમાજ આજે, તમે ધારો છો એટલો જૂનો નથી. કાંઈ એવું પણ લંચા માગે તો એ અંદરથી ધ્રુષ્ટ છે, એમ તમે જ્યાંબહેનના પ્રસંગ ઉપરથી જાણ્યું હશે. લગ્ન પત્ની ગયા પછી બધાંજો એમને આવકાર્યા તે પણ તમે જાણ્યું. એટલે સમાજમાં પુનર્લગ્ન કરવાથી તમારી સ્થિતિ હલકી ગણાય, એ જૂનો જમ તમારા મગજમાંથી હવે કાઢી નાંખજો. અને પોતાને થતા અન્યાય માટે થોડું સહન કરીને પણ તમારે પગલું ભરવું રહ્યું. તમારામાંથી કાંઈ બહેન ઉપરના ભાઈને જવાંબ આપવા તૈયાર થશો? ચાવ તો ‘પાટીદાર’ કાર્યાલયને શિરનામે પત્ર લખશો.

હરિજન બહેનો સાથે સહુલોજન

ભાઈ જશભાઈજો વિધવા બહેન સાથેના લગ્નની પોતાની પ્રતિજ્ઞા બહેરં કરી ત્યારે એમાં ઉદ્દેશ્યે કરેલો હતો કે પોતાના હરિજન મેવાના કાર્યની ભાવનાને અનુસરવા જે તૈયાર હોય તેવી બહેન સાથે લગ્ન કરવા પોતે વિસ્તુક છે. અને એ ભાવના અનુસાર સાચાં સહધર્મચારિણી બની બહેન જ્યાંબહેન પણ એ ક્ષેત્રમાં જોડાઈ ગયાં છે. બોદાવ (તા. બોરસદ)માંના હરિજન કન્યા છાત્રીલયનાં ગૃહપતિ તરીકે તે કામ કરે છે. એ બંનેને સી. આર. કો-ટાક્ટર-વાળા શ્રી સુનીલાઈ જેઠાભાઈ ખરે મુંગંધી ભાદરણ આવતાં જમવાનું આમંત્રણ આપ્યું. ભાઈ જશભાઈજે ઈચ્છા બતાવી કે હરિજન બહેનોને સાથે લાવીએ તો સારું. શ્રી સુનીલાઈજે એ ઈચ્છાને વધારી લીધી. તા.-૩૧-૧૨-૪૭ના

રોજ એ દંપતિ જાત્રાલયની નવ હરિજન ગહેનોને લેઈ ભાદરણ ગયાં. કંઈ પણ ભેદભાવ વગર એ ગહેનો સાથે શ્રી સુનીભાઈના ઘેર એમના કુટુંબે સહભોજન કર્યું. રાત્રે ગરબા થયા અને તેમાં ખીછ ગહેનોએ પણ ભાગ લીધો.

‘હું કંઈ હરિજન છું?’

આજે બહાર વસતાં કુટુંબોમાં ઘણાં કુટુંબો હરિજનો વચ્ચે ભેદભાવ નથી રાખતાં. એમને રસોડે હરિજનો જામે પણ છે. એ દષ્ટિએ આ પ્રસંગ મોટો નહિ લાગે. પરંતુ પોતાના વતનમાં, કુટુંબીઓ વચ્ચે, આવાં સહભોજન થવાં જનજીમાં નથી. એ દષ્ટિએ આ પ્રસંગ જરૂર આવકારદાયક છે. વળી એ નિમિત્તે એથી ૫ વધુ અન્ય પ્રસંગ—વિળળી ચમકી જાય તેમ—જે જમકી ગયો તે આ છે. શ્રી સુનીભાઈનાં ઘણી શ્રી કશીઆ ૪૫ વર્ષનાં આધેડ અને સુસ્ત વૈષ્ણવ છે. એ પોતે સહભોજનમાં ભાગ નહિ લે એમ સૌએ સામાન્ય રીતે કહ્યું. એટલે એમનો વિચાર જાણી લેવા પૂછ્યું—કાકી! તમારે માટે જુદું કંઈ લેવું પડશે? શ્રી કશીઆએ કોઈએ નહિ કહ્યો હોય તેવો જવાબ આપ્યો—મારું જુદું શું કામ? હું કંઈ હરિજન છું? અને એમણે પણ સૌ સાથે સહભોજન લીધું!

ન્યારે ડોકરનાં મંદિરમાં પ્રવેશતાં.....

મુંબઈ સરકારે મંદિરમાં હરિજનોને દાખલ થવાનાં અને પૂજાઅર્ચા કરવાનો અધિકાર આપવા બાબતનો ધારો (નં. ૩૫-૧૯૬૭) તા. ૨૩-૧૧-૪૭ના રોજ અમલમાં આવ્યો, એટલે હવે હરિજનોને મંદિરમાં પ્રવેશવાનો અધિકાર કાયદાથી માન્ય થયો છે. પરંતુ વ્યવહારમાં એનો અમલ થયો નથી. એટલે એની શરૂઆત ગુજરાતના જાણીતા તીર્થધામ ડોકરથી શરૂ કરવા માટે પૂજ્ય રવિશંકર મહારાજની આગેવાની નીચે જાણીતા કાર્યકર્તાઓ અને હરિજનો તા. ૧૨-૧-૪૭ના રોજ રણછોડજીના મંદિરમાં દાખલ થવા ગયા. પરંતુ જૂનવાણી વિચારો ધરાવતાં સ્ત્રીપુરુષો મંદિરના આગળના ભાગમાં ખડાં થવાં અને મંદિરપ્રવેશ મુસ્કેલ બનાવ્યો. લાગણીવશ થઈ ધક્કામુકી અને માલો પણ જોલાઈ. પંદરપુરના શ્રી વિડોળાના મંદિરમાં પ્રવેશતાં તા. ૨૪-૧૧-૪૭ ના રોજ વિરોધ કરનાર સામે પોલીસનો આચરો લેવાયો હતો તેમ અહીં કરવું હોત તો થઈ શકત પરંતુ એમ ન કરનાં પૂજ્ય રવિશંકર મહારાજે તે સમયે મંદિરપ્રવેશ મુક્તતરી રાખ્યો અને અપવાદ શરૂ કર્યો. જૂનવાણી માનસનો વિરોધ થોડા દલાઈમાં સમાી ગયો. અને ત્યાંના આગેવાનોએ વતે મંદિરપ્રવેશ માટે વિનંતિ કરી. એટલે તા. ૧૩-૧-૪૮ના રોજ સવારમાં

પૂજ્ય મહારાજે પોતાની હરિજન મંડળી સાથે મંદિરપ્રવેશ કર્યો. જ્યારે હોડોડાના અવાજોથી મંદિર માં જોડાયું !

સંમતિવચનો કાચદો

કન્યાની ઉમર ચૌદ વર્ષ કરતાં નાની હોય તો તેનો પતિ પણ તેની સાથે સંસાર માંડી ન શકે, અને માટે તો ગુનેગાર ગણાય. અને પતિ સિવાય અન્ય પુરુષ માટે કન્યાની સંમતિની ઉમર સોળ વર્ષની રાખવામાં આવેલી છે. અર્થાત્ સોળ વર્ષથી ઓછી ઉમરનો કન્યા સાથે શારીરિક સંબંધ કરનાર એમ સાબિત કરે કે તે કાર્યમાં તે કન્યાની સંમતિ હતી તો પણ તે ગુનેગાર ગણાય, કારણ કે સોળ વર્ષથી ઓછી ઉમરની કન્યા સંમતિ આપવાની અધિકારી કે યોગ્ય ઉમરની ન ગણાય એમ કાયદાએ ફરમાવ્યું. આ કાયદાને સંમતિવચનો કાયદો કહે છે. આ કાયદામાં સુધારો કરવા મધ્યસ્થ ધારાસભામાં થી કાર્યવે બીજા રજૂ કર્યું છે. તેમાં એવો સુધારો સૂચવ્યો છે કે, પતિના સંબંધમાં કન્યાની સંમતિવચ ચૌદને બદલે પંદરની રાખવી અને અન્ય પુરુષના સંબંધમાં સોળને બદલે અઢારની રાખવી. આ બીજા નહેરુમત માટે ફેરવવાનો ફગવ કરવામાં આવ્યો છે. એ અંગે પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવતાં બણીતા વિચારક અને સુધારક શ્રી ગુડબાઈ કુ 'ન્યોતિધર્મ'માં લખે છે કે, 'ન્યારે માલમિલકત, વારસો, લગ્ન વગેરે માટે કન્યા અઢાર વર્ષ અગાઉ સગીર ગણવામાં આવે છે, ત્યારે આં અતિ અગત્યની અને સ્ત્રીના જીવનમાં સૌથી મહત્વની બાજતમાં અઢાર વર્ષની ઉમર 'સંમતિ' માટે યોગ્ય ગણવાની જોઈએ. પતિના સંબંધમાં પણ સંમતિની ઓછામાં ઓછી ઉમર સોળ વર્ષની રાખવી જોઈએ. સોળ વર્ષથી નાની બાળાં શારીરિક તેમજ મનસિક આરોગ્યની દૃષ્ટિએ, સંસારમાં પડવા માટે નાની ગણાય.'

આદર્શ અને વ્યવહાર

આદર્શ તો એ કહેવાય કે, સગીર વયમાં લગ્ન જ ન થવું જોઈએ. એટલે જ પતિ માટે, કે જુ અન્ય પુરુષ માટે અઢાર વર્ષથી નાની ઉમર સંમતિ માટે ન હોવી જોઈએ. પરંતુ એ આદર્શ ઉમર રાખવા જેટલો સમાજ તૈયાર નથી એટલે સમાજ જેને ગેરકાયદેસર કૃત્ય માને છે તે અન્ય પુરુષ સાથેના સંબંધમાં અઢાર વર્ષની ઉમર બીજામાં રાખવામાં આવી છે, ત્યારે પતિ માટે પંદર. ઉમર પંદર કે સોળ રહે, એ સારું છે. પરંતુ એક કાયદો જે ઉમરે સ્ત્રીને પતિ સાથે પણ સંસારમાં પડવાની મના કરતો હોય, ત્યારે બીજો કાયદો,

લગ્ન કરવાની મંજૂરી આપે એ, પરસ્પર સુસંવાદી તથી. મતલબ કે, પતિ માટે સંમતિ વ્યવસ્થા કરવાની હોય તેટલી મર્યાદા બાળલગ્નના કાયદામાં કન્યા માટે રાખવી જોઈએ. આજે ચૌદ વર્ષની મર્યાદા બાળલગ્નમાં છે, સાથે સંમતિ વ્યવસ્થા પણ જોઈએ કે. એ સુસંગત છે. હવે જો સંમતિ વ્યવસ્થા ઉભર પંદર કે સોળ વર્ષની કરવી હોય તો, એ પ્રમાણે બાળલગ્નમાં પણ મર્યાદા રાખવી જોઈએ. બાકી, સરકારનો એક કાયદો જો ઉભર લગ્ન કરવા ચોખ્ખો (સ્વીકારે) અને એ જ સરકારનો બીજો કાયદો, એ દંપતિને સંસારમાં પડવાની ઉમર બીજી દર્શાવે, એ અસંગત ગણાય.

સંમતિવય અને બાળલગ્નની વય પંદર થવી જોઈએ

બાળલગ્નનો આજે જે કાયદો છે તેમાં કન્યાની ઉમર ચૌદને બદલે પંદર કરાય તો વ્યવહાર ગણાયો. આપણો આદર્શ હોયો છે, પરંતુ પ્રજામાનસ અનુસાર ચૌદ વર્ષની ઉમર દર્શાવી છે. આટલે વર્ષે એક વર્ષનો ઉમેરો થાય તો એમાં કશું વધારે નથી. ઉપરાંત દરેક લગ્ન સરકારી દફતરે નંધાવવાનો ફરજિયાત કાયદો થવો જોઈએ. અને કાયદા કરતાં જો લગ્નમાં ઉમર ઓછી હોય તે અંગે ગુનેગાર ઉપર ફરિયાદ કરવાની જવાબદારી પણ સરકાર ઉપર હોવી જોઈએ. એ તથી જોટલે આજે બાળલગ્નનો કાયદો ફારસરૂપ જ છે. કારણ કે, દેશમાં પછાત ગણતરી ઝાતિઓમાં હજુ બાળલગ્નો ચાલુ જ છે. અને ઉપર મુજબ એવો કોઈ અસરકારક કાયદો ન થાય ત્યાં સુધી એમાં ખાસ મુદ્દાશે થવા સંભવ નથી.

વસતિ વંચતી અટકાવવા માટે કૃત્રિમ સંતતિનિયમન

ગયા ડિસેમ્બરની આખરે મદ્રાસમાં ભરાયેલ અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદના વીસમા અધિવેશનના પ્રમુખરથાતેથી શ્રીમતી અનસુયાબાઈ કાળેએ દેશમાં વધી રહેલી વસતિ અંગે ભવમૂલ્યન કરતાં જણાવ્યું કે, ‘આપણી વસતિની સંખ્યામાં જે ભયાનક વધારો થઈ રહ્યો છે તે આપણી પ્રગતિમાં ખરેખર વિઘ્ન છે. વસતિના આ હદ બહારના વધારાનું કૃત્રિમ ઉપાયોથી જો નિયમન નહિ થાય તો દેશની અર્થવ્યવસ્થા તૂટી પડશે.’ સંતતિનિયમનના કૃત્રિમ સાધનોના ગોંધીજી દ્વારા વિરોધી છે. સાથે સંતતિનિયમનમાં તેઓ માને છે. પરંતુ તેના ઉપાય તરીકે તેઓ સંયમીજીવન રજૂ કરે છે. કૃત્રિમ સાધનોની દિમાગત કરનાર વર્ગ કહે છે કે સંયમીજીવન માનવસ્વભાવ સુધરે નથી. જોટલે આદર્શને વ્યવહારમાં મૂકવો હોય તો કૃત્રિમ સંતતિનિયમન એ જ એક રસ્તો રહે છે. મહાત્માજીના આદર્શનો વાત જતા દેષ, વ્યવહારની રીતે પણ જ્યારે અમે

શ્રીમતી કાળે જેવા પક્ષકારોનો વિચાર કરીએ છીએ, ત્યારે એક પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે, દેશની વસતિનો વિચાર આ વર્ગે કરે છે ત્યારે એ દેશ કાને માને છે? સાત લાખ ગામડામાં વહેંચાયેલો આમસમાજ કે પોતાના જેવો શહેરમાં રહેતો આધુનિક કેળવણી લીધેલો અને પશ્ચિમની જ મોટે ભાગે વિચારસરણી ધરાવતો અફધ મર્યાદિત વર્ગ? અને એટલો નાનો વર્ગ, માનો કે કૃત્રિમ સાધનોનો ઉપયોગ કરી વસતિનો વધારો અટકાવે, તો પણ દેશની વસતિના કેટલા ટકા એ હશે? દેશની ૯૦ ટકા વસતિ જે ગામડાંમાં પડી છે, અને શહેરમાં દસ ટકા છે તેમાંની આઠ ટકા જેટલી જે આમમાનસ ધર્મો છે, ત્યાં આ ઉપાય, વ્યવહારુ હોય તોય કેટલો દેશસમગ્રને માટે આજે અસરકારક છે? આમસમાજ હજી બાળકોમાં રાગે છે, ખાવા માટે અને પહેરવા માટે વસ્ત્ર પૂરતું જેમનું બજેટ પહોંચતું નથી, અસ્વસ્થતાથી પણ વંચિત છે ત્યાં કૃત્રિમ સંતતિનિયમનની વાત કરવી, એ સમસ્ત પ્રગ્નમાનસનો અવાજ રજૂ કરતી વિચારસરણી નથી, પરંતુ એક વર્ગીય વિચારસરણી છે.

આજની પરિસ્થિતિમાં એનો ઉપાય

શ્રીમતી અનસુયાબાઈ કાળેએ એ પરિવહના પ્રમુખસ્થાનેથી બીજી એક દિશાસૂચન કર્યું છે — ‘રાજકીય સ્વાનંત્ર્ય માટેની આપણી લડતમાં સામાજિક પ્રશ્નોના મહત્ત્વ પ્રત્યે દુર્લક્ષ થયું છે પણ હવે આપણે રાજકારણ અને સમાજકારણનું સંકલન કરીએ એ ખૂબ જરૂરનું છે. ત્યાં સુધી સામાજિક ત્રુટિઓનું નિવારણ થાય નહિ ત્યાં સુધી કોઈ પણ દેશ પ્રગતિ સાધી શકે નહિ — રાજકીય પ્રગતિ પણ નહિ.’ આમ આ સામાજિક ત્રુટિઓના નિવારણથી વસતિની સંખ્યા ઉપર નિયમન આવી શકે. લગ્નવય હાલ જે ઘણી ઓછી છે તે વધારવાથી વસતિ વધતી અટકે, જે વિગટ આમસમાજ દેશમાં છે, તેને લક્ષમાં લેતાં લગ્નવય હાલ જે છે તેમાં વધારો થાય, અને તેનો અમલ ચૂસ્તપણે સરકાર કરે, તો જ આજની સ્થિતિમાં વસતિનો મુખ્ય વધારો અટકે. નવી પરિસ્થિતિ દેશમાં ઊભી થતાં બીજાં ઉપાય હશે વ્યવહારુ થાય, પરંતુ આજે આ એક રસ્તો અમને દેખાય છે.

કોઈ પણ જાતની દવા ખરીદવા માટે
આણંદમાં વિશ્વાસપાત્ર સ્થાન

એન. અંબાલાલની કંપની

ડીસ્ટ્રી : ખરોડ કેમીકલ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ લિ.

રજીસ્ટ્રેશન રોડ : આણંદ.

[આણંદની બે લવ્ય દુકાનો]

પુરુષોત્તમ, સોમાભાઈ એન્ડ કંપની

[૧] તાલુકા શિતલામું "હાર્ડવેર" [૨]

ફેન્સી કાપડની દુકાન

ગરમ — બનારસી,
રેશમી અને ફેન્સી
સુત રાઉ કાપડ,
બેંગ્લોરક — મેઝ

ચાદર — દુવાલ — શેન'લ,
પુરા કોટલું ફેન્સી કાપડ,
અવરનવર છેલ્લી ડીઝાઈનના
માલ આવતા જ રહે છે.

સ્થળ : ગોપાલ ટોપીઝ સામે

હાર્ડવેર અને મશીનરી,
એનજીનને લગતો સામાન
પુલી, પટ્ટા, શાફ્ટીંગ, બોલ્ટ,
નટ, બોલબેરીંગ, બોરાં વગેરે.
લસર, ઘટીતથા તેનો સામાન,
મકાન બાંધકામ સામાન,
રંગ, બળી, સ્ક્રૂ, વગેરે.

સ્થળ : નાવલીવાળા દવાખાના સામે

આણંદ

આ અને એને લગતી નાની મોટી તમામ ચીજો
ખરીદવા માટે અમારી બંને દુકાનોની મુલાકાત
લેવાથી ફાયદો થશે.

નવું સાહિત્ય

કલાને ચરણે	ડૉ. હરિપ્રસાદ પ્ર. દેસાઈ	૪-૮-૦
રસદર્શન	" "	૨-૧૨-૦
નાના હતા ત્યારે	" "	૨-૮-૦
પરિહાસ	સ્વ. નવલરામ જી. ત્રિવેદી	૨-૮-૦
શેષ વિવેચનો	" "	૨-૦-૦
અજ્ઞાતા	ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ	૧-૮-૦
ખલ્લિકાર	'પ્રસાદ'	૩-૦-૦
વ્રજરાણી	સ્વ. પ્રેમચંદ્ર	૩-૮-૦
ધુવડ બોલ્યું	નીરુ દેસાઈ	૨-૪-૦
પ્રેમ અને પૂજા ભા. ૧-૨	'દર્શક'	૫-૦-૦
વૈજ્ઞાનિક વાર્તાઓ	કલિદાસ જાદવ	છપાય છે
વિદ્રોહી આત્મા	ખલીલ ગિયાન	"

પ્રાપ્તિ સ્થાન

આદર્શ પુસ્તક ભંડાર

લદ્ર : અમદાવાદ

આશુદ તાલુકા વિકાસ મંડળનું પંખવાડિક

તંત્રી : નવવરલાલ દવે : સહતંત્રી : મગનભાઈ પટેલ

વાર્ષિક લવાજમ ફક્ત ત્રણ રૂપિયા

- * આ પંખવાડિક ખેતીવિષયક અને વિશાળ આમગ્નના રેગનના ઉપયોગી સવાલોની ચર્ચા કરે છે.
- * સામાન્ય સ્થિતિના માણસને પણ પોષાય તે માટે એનું લવાજમ આગળની મોંઘવારીમાં પણ આવ થોડું રાખ્યું છે.
- * દર પંખવાડિયે ફક્તકેપ સપ્તઋનાં આઠ પાન લખાણુ આપવામાં આવે છે.
- * દર મહિનાની પહેલી અને પંદરમી તારીખે તે બહાર પડે છે.

આપ એના ગ્રાહક ન હોય તો તરત થાવ.

વ્યવસ્થાપક : 'ખેડૂત', ડૉ. આશુદ તાલુકા વિકાસ મંડળ, આશુદ.

તદ્દન નવું જ ચિત્રમય

બાલ સાહિત્ય

★

૧ મંજરી	૬ હંસા	૧૧ લીલાવતી	૧૬ જમાદરાજ
૨ અલાદીન	૭ વાલિયો	૧૨ અલીબાબા	૧૭ દોરકાંવાળો
૩ મુદાબો	૮ વામેનજી	૧૩ મીનીમાથી	૧૮ સિંદબાદ
૪ વડોદરા	૯ રત્નાદે	૧૪ સારંગીવાળો	૧૯ ઢીંગલો
૫ હીરામણ	૧૦ લાખો	૧૫ તડાકિયો	૨૦ ગુલીવર

અને ૨૧ અબુહસન

નંબર ૧ થી ૨૦ સુધીના દરેકના ચાર આના નંબર ૨૧ ના આઠ આના. ઉપરનાં ૨૧ પુસ્તકો વિવિધરંગી સચિત્ર પૃઠામાં, બાલવિનોદ માળાના નવા અને છેલ્લા ત્રીજા સેટમાં આપવામાં આવેલ છે. તેમાં એકદર ૭૫૦ પાનનું વાચન ૨૭૫ સુંદર ચિત્રો સાથે છે. મજબૂત પૃષ્ઠક્રમાં પેક કરેલા આ સેટની કિંમત રૂ. ૫-૧૨-૦ અને વી. પી. ખર્ચ બાર આના છે.

આખો મેકઅપ સેટ અથવા ઉપરમાંના કોઈ પણ મનપસંદ છટક પુસ્તકો મંગાવો. આવાં જ રસિક બીજાં ૪૨ પુસ્તકોના ૧૫૦૦ પાનના વાચનના ૬૦૦ ચિત્રોવાળા એ સેટ પણ સાથે સાથે વસાવો.

બાલવિનોદમાળાના નવું સેટ, એકદર ૬૩ પુસ્તકોના

રૂ. ૧૭-૪-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૧-૨૨-૦

તમારા બુકસેલર પાસે માગો અથવા ખસાસ થાય તે પહેલાં મંગાવવા માટે લખો:-

બાલવિનોદ કાર્યાલય : ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ

પાત્રીકા

સ્થાપક : સ્વ. જયજિહ્વાદાસ ઇન્દરભાઈ પટેલ.

[૦૦૪]

ફેબ્રુઆરી-૧૯૮૮

બાપુ

જન્મ : તા. ૨-૧૦-૧૮૬૯ : મૃત્યુ : તા. ૩૦-૯-૧૯૪૮.

પોદામંદર

ન્યુ દિલ્હી

તંત્રી

ઈશ્વર ચેટલીકર

આ અંકની સામગ્રી

કાળ મયુર ?	હિરોલાલ ધ. મસરવાળા	૧
આપણી ફરજ	ડૉ. રાજેન્દ્ર પ્રસાદ	૨
પ્રભુને પ્રાર્થના	ચિમનભાઈ મ. અમીન	૪
વિધવાવિવાહની અમિત	નાનુભાઈ દવે	૫
જાતિ માસિક	પ્રજ્ઞાભાઈ મનોરભાઈ પટેલ	૮
વરપક્ષ અને પરપક્ષ	આરવિંદ પટેલ	૧૦
આપરીશ સ્ત્રી	કમળદેવ પટેલ	૧૩
સમસ્ત પાટીદાર પરિષદ-૭	ભાઈરાવભાઈ જી. પટેલ	૧૬
વાઝતાનો પત્ર	ઈશ્વર પેટસીદર	૧૮
આપણો ખોરાક	વિદ્યાધર કાદિયાર	૨૨
હુ રૂડી પડ્યો !	ભૂપેન્દ્રકુમાર પટેલ	૨૬
જૂઠાંમંદા	મણિભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ	૩૧
અંશસ્વીકાર	...	૩૨
પ્રસંગગાથા	...	૩૩
સમાચાર	...	૩૬

વાર્ષિક સવાજમ ફેરામાં રૂ. ૩ : પંદરેરામાં શિલિંગ ૬

છૂટક નકલ પાંચ આના.

‘પાટીદાર’ કાર્યાલય-આણંદ

- + હર મહિનાની રપમી તારીખે માસિક નિયમિત પ્રગટ થાય છે.
- + અંક ન મળવાની કિસ્સાદ આખર તારીખ સુધીમાં જણાવી દેશે. તે પહેલાં પોસ્ટમાં તપાસ કરવી.
- + ઈર્ષ્ય અને વેશાખ, એમ બે દરેક વાર્ષિક આદક નવાય રૂ. વચ્ચે આદક રજારને શિલક હોય ત્યાં સુધી પાછલા અંકે મોડલાય છે.
- + નવા આદક રજારને મદના આદ્યી માસિક મળશે. પાછલા વર્ષ અંક ખલાસ થયા છે.
- + નનામા પત્રો કે લેખ હિપર પ્યાન આપવામાં નથી આવતું. ન સ્વીકારાયેલ લેખ પોસ્ટની વિધિએ જીડી કરે તો જ પરત દગશે.

આ માસિક આણંદ ચરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શ્રી. આશાભાઈ ગોરખનલા પટેલે ઈશ્વરભાઈ મોનીભાઈ પટેલ આટે છાપ્યું. તા. ૨૫-૨-૧૯૮૮

રૂપી જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ચેરમેને : શેડ બી: એમ. બીરલા

પ્રિન્સીપલ એક્ઝિઝ, ૨૧, દરીયાગંજ, દિલ્હી

દાક્ષિણ દરોહરીના સમયમાં પણ રૂપીની વિજયકૃત્ય, સને ૧૯૪૭માં
ભરપાઈ કરેલું રૂ. ૨,૭૫,૦૦,૦૦૦નું છાંછીના વિમાનું દામકાળ.

દરેક પ્રકારના વીમાઓ લખતી સંપૂર્ણ સદર રહેલી સંસ્થા.

કે જેની શાખાઓ આખા હિંદુસ્તાનમાં આવેલી છે.

વીમાના કલેમ ચૂકાવવામાં ધણી જ ઉતારતીતિ.

એજન્ટો માટે કમાણીની સુંદર તક

મળે અગર લખો :—

શ્રી બી. કે. સેતલવડ,

જનરલ મેનેજર

ઇન આર્ડ બોમ્બે ડીવીઝન

બેંક રોડ, ફોર્ટ, મુંબઈ

શ્રી. ત્રીભોવનદાસ કે. પટેલ

આન્ય મેનેજર (લાઈફ)

દીવાળી ભુવન, રાવપુરા,

પોરબંદર

આણુંદ તાલુકા વિકાસ મંડળનું પખવાડિક

એડુટ

તંત્રી : નરવરલાલ દવે : સહતંત્રી : મગનભાઈ પટેલ

વાર્ષિક લવાજમ ફક્ત ત્રણ રૂપિયા

* આ પખવાડિક ગેતીવિત્તક અને વિશાળ આમગ્રામના રોજના
ઉપયોગી સવાલોની ચર્ચા કરે છે.

* સામાન્ય સ્થિતિના માણસને પણ પોચાપ તે માટે એનું લવાજમ
આજની મોંઘવારીમાં પણ સાવ ચોક્કસ ગણ્યું છે.

* દર પખવાડિયે ફક્ત રૂ. ૩ આડ પાન લખાણ આપવામાં
આવે છે.

* દર મહિનાની પહેલી અને પંદરમી તારીખે તે બદલ પડે છે.

આપે એના આધક ન હોય તો તરત ચાવ.

વ્યવસ્થાપક : 'એડુટ', ઈ. આણુંદ તાલુકા વિકાસ મંડળ, આણુંદ.

કર્મયોગી રાજેશ્વર

શ્રી ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ કૃત આ નવલકથા માટે શ્રી વિજયરાય વેદે માનેસી પત્રમાં લખેલો અભિપ્રાય.

ઇતિહાસની પાતળી શી પોથી દ્વારા, જે નાનાં હાટકો ત્રીસેક વર્ષ પર માસ્તરે રૂબરૂ ફરેલાં ચાલે આવે છે. તૈલબળુના રાતનાં સેનાપતિ બારણે-મૂળરાજ સોલંકીને કાળો હાથી બેટ મોકલી તેનું અપમાન કરવાથી મૂળરાજ અને એના કુંવર ચામુડે લાટ પર ચડાઇ લઇ જઈ બારણે હરાયો અને માર્યો હતો; આજના અવદીય બ્રાહ્મણો એટલે મૂળરાજે ઉત્તરમાંથી જોલાનીને ગુજરાતમાં વસાવેલા સેંકડો બ્રાહ્મણોના પંડિત... આજે પ્રાગૈતિહાસિક લાગતા જે રાજાજીવનના અવશેષોમાં આ રસવંતી નવલનું વાચન માંસરૂપિર પૂરી એને રોનલવર્ણી ચર્મે મટે છે-બારણની હાર અને વધ પછી તુર્ત રાત થતી ‘કર્મયોગી રાજેશ્વર’ ઉત્તરાપચની સહસ્રાધિક સંસ્કાર-મૂર્તિઓ ગુજરાતમાં પદ-ધારવા સાથે ઔચિત્યપૂર્વક સંકેતન પામતી નય છે. જે એ છતાંની વચ્ચે નવા ઔદિચ્યાગમન પછીનાં દસ પ્રકરણમાં શું શું છે એનો સારોસ પણ અહીં આપવો નથી; કેમકે નવલ તમે વાંચી હોયો તો સારની જરૂર નથી; નહિ વાંચી હોય, તો નમારી પાસે એ વંચાવવી છે માટે, ને વાંચી ત્યારે એની શિખરત પૂરેપૂરી ખાત્રો માટે એ સાર નથી આપ્યો.

સાર-બાર ને સાટે આટલું જ: વાર્તા પૂરી કર્યા પછીના દિવસો ને દિવસો લગી એનાં પાત્રોન માટે કંટો ચૂક્યો નહોતો. આસપાસ આકાશમાં અંતરમાં આભાસ જ થયા કરતો હતો. એ ચામુડ-પલ્લવી અને લલ્લ-ફેતકીનાં યુગલોનો, જે પદમાર્પથી મૂળરાજ અને સ્થિતપ્રજ્ઞ કંથડીનો, એ વિશ્વકુળ નંબદેવ અને અદ્ભુત વિદ્યાસીંયાની વચ્ચેલવદેવનો, એ લઘુ ચામુક્ય ત્રિભુવદમૂનો, એ તેજ-સ્વિની છતાં પતિપ્રશયજ્ઞા ચૈકાદેવી અને રમતિયાજ વાવિળીનો. વાચકની ચિત્ત-ખગિમાં આમ જીવતા બની જતાં સખ્યાબંધ પાત્રો; પ્રસંગાનુકૂળ ઘટતા રસને-અવસ્થિ હોય ત્યાં અનુર્મિલ છે. શૃંગાર હોય ત્યાં પણ મર્યાદિત છે-અણુછતી સચોટ ક્લાષી જમાવાની ઘટનાઓ, તટસ્થભાવી રહીને, એમાં સચ્ચા વિના અપાયેલા ખટપટો અને કાવતરાનો વાસ્તવિક ચિતાર, મધ્યકાલીન ગુજરાતને ખડું કરી દેતાં નકશીદાર વર્ણનાં; સ્થળો, સમારંભો, વર્ગરેનાં; આનુર્ભવ છતાં વાક્યાપલ્લ રહિત, મૂર્તિમય છતાં અંજનમણી રહિત સંભાષણો; યથાચ્ચાન મર્મગ્રાહી ધર્મતત્ત્વચર્ચા; ખોટી ચમકકમક વિનાની અને તેથી સમતોલપણે વહેતી રસાળ લેખનશૈલી; આવાં મુખ્ય મુખ્ય લક્ષણોવાળી આ ખરી ઐતિહાસિક (એનાં વીસબાવીસ મુખ્ય પાત્રોમાંનાં સોળ પાત્ર નો શુદ્ધ ઐતિહાસિક અને ઇતિહાસને વફાદાર રહીને સર્જન-વેલાં છે) નવલકથા દરેક સામાન્ય તેમ જ અસામાન્ય નવલવાચકનું પ્રીતિભાજન થવાને યોગ્ય છે.

આ નવલકથાની મુદ્રારેલી, ગુજરાતના તે પેઢાના નકશાવાળી નર્મી આપત્તિ (કિમેત ડૉ. જા.) મુદ્રતના “ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર”માંથી અગર કોઈપણ ગ્રાપીવાળાને ત્યાંથી મળશે.

જોડેશી

રજી.નં. ૨૦૦૦

બહેનો, પ્રદર, લોહીવા, અતિયમિત અટકાવ, અટકાવ વખતે
પેટ કે પેડુમાં થતી પીડા, પેશાબમાં અકાતર કે કાતર, ગર્ભ ન
રહેવો, ગર્ભ રહીને થતી જ્યો-ક્રમવાવડ, સગર્ભા અવસ્થામાં અત્ર
ઉપર આભાવ, ઉડી, ઉમકા, છાતીમાં દાહ, અમુઝણ, કોઠે રતવા,
પ્રસવ સમયે પીડાવું, મુવાવડની નબળાઈ, મુવારોગ, ધાવણની
અછત, ઊંઘ ન આવવી, હીસ્ટીરીઆ વિગેરે માટે જોડેશી વાપરો.
ખીંછ નિર્દોષ બનાવટોથી સાવધાન રહેજો.

બધા દવાવાળા વેચે છે

જોડેશી:-કંચનલાલ વાડીલાલની કું. મંગળદાસ રોડ, મુંબઈ ૨.

લગ્નસરામાં જરા ખાટવા
વાપરો સુપ્રસિદ્ધ

સરસ્વતી પાપડ

લગ્નસરા માટે શ્રોત્રાંધ ઝોડેશી અગાઉથી આવતા દેવાથી આદરેને વિનુંતી
કે આપના ઝોડેશી જેમ બને તેમ જલદી નોંધાવો.

શ્રી સરસ્વતી પાપડ ભંડાર

જૂના રામજી મંદિર પાસે,

આણંદ (બી. બી સી આર્ચ. રે.)

જોડેશી છે : આકિદા માટે જોડેશી

કોઈ પણ જાતની દવા ખરીદવા માટે
આણંદમાં વિશ્વાસપાત્ર સ્થાન

એન. અંબાલાલની કંપની

ડીસ્ટ્રીબ્યુટર : ખરોદા કેમીકલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિ.

રજીસ્ટ્રેશન નોંડ : આણંદ.

[આણંદની બે લવ્ય દુકાનો]

પુરુષોત્તમ, સોમાભાઈ એન્ડ કંપની

[૧] તારલું સિલ્દામું "હાર્ટવેર" [૨]

ફેન્સી કાપડની દુકાન

ગરમ — બનારસી,
ફેશન અને ફેન્સી
મુત્તર ઉ કાપડ,
બેઝરસાઈ — મોન્સ

ચાદર — ડુવાલ — શેવેન્ડ,
બુરા કોટનું ફેન્સી કાપડ,
અવરનવર છેલ્લી રીઝાઈનતા
માલ આવતા જ રહે છે.

અંગ : ગોપાલ રોકીઝ આમે

હાર્ટવેર અને મશીનરી,
એન્જીનને લગતો સામાન
પુલી, પટ્ટા, શાફ્ટીંગ, બોલ્ટ,
નટ, બોલબેરીંગ, બારાં વગેરે.
લક્ષર, ઘંટીતથા તેનો સામાન,
મકાન બાંધકામ સામાન,
રંગ, જાળી, રૂંદ, વગેરે.

સ્થળ : નાવલીવાળા દવાખાના સામે

આણંદ

આ અને એને લગતી નાની મોટી તમામ ચીજો
ખરીદવા માટે અમારી બંને દુકાનોની મુલાકાત
લેવાંથી ફાયદો થશે.

પાતોદાર

જનસમાજને વિચારપ્રેરક વાચન પિરસવાના અભિલાષ સેવતું માસિકપત્ર

કોંગ્રેસ
સં. ૨૦૦૪

ફેબ્રુઆરી-૪૮

[વર્ષ - ૨૫
અંક - ૫]

કોણ મર્યું?

પૃથ્વિ જાણુએ કોણ મારી શકે એમ હતું? એ તો ક્યારના અમર થઈ ચૂકેલા હતા. એના પર જોળી છોડનારે એમને સોકેટીસ, કૃષ્ણ અને ઈશુની હરોળમાં જોસાડી એમની અમરતા પર મહોર મારી. જે જોળીઓ છૂટી તે એમના જીવનને હણી શકી નથી. એ મહાન જીવન તો વધારે દીર્ઘ જન્મ્યું છે. પણ એ જોળીઓએ તેને છોડનારના પોતાના જ ધર્મને માર્યો છે, અને તેના પોતાના જ જનોનું નુકસાન કર્યું છે. સોક્રેટીસને મારી શીકેએ પોતાની જે હાનિ કરી, કૃષ્ણને મારી યાદવોએ કરી, ઈશુને મારી યહૂદીઓએ કરી, તેમ આ ભાઈએ ગાંધીને મારીને હિંદુ જનતાને અને ધર્મને કરી છે. વિયોગથી થયેલા દુઃખનાં આંસુ જો કે પડ્યા વિના રહી ન શકે છતાં આંસુ જાણુને માટે પાડવા જેવું કશું નથી. સહાનુભૂતિને પાત્ર જાણુ કે જાણુના અંગત જનો અને લક્ષ્યો નથી, આત્મભાન ભૂલેલા કોમી વૃત્તિના લોકો છે.

વર્ષા, ૩૨-૨-૪૮
('દરિદ્ર જાણુ')

કિશોરલાલ ઘ. મશાફવાળા

આપણી સાથે જોડવાને, આપણને દિલાસો આપવાને, આપણને પ્રોત્સાહન આપવાને, આપણને દોરવણી તેમ જ ગ્રેવણ આપવાને ગાંધીજી આજે સરેહં દાજર નથી. પરંતુ તેમણે જ આપણને વારંવાર નથી કહ્યું કે શરીર નાશ-વંત ને ક્ષણભંગુર છે અને એકસો આત્મા અમર ને અવિનાશી છે ? તેમણે જ આપણને નહોતું કહ્યું કે ઇશ્વરને માગી શરીરનો ખપ દશે ત્યાં સુધી તે તેને નભાવશે ? એમ કેમ ન બને કે દેહનાં બંધનથી મુક્ત થયેલો તેમનો આત્મા વધારે મુક્તપણે કાર્ય કરશે અને હજી જે અધૂરું રહ્યું છે તે પૂરું કરવાનું તેમ જ સાર્થક કરવાને નવાં સાધનો પેદા કરશે ? એમ કેમ ન બને કે ગેર-સમજૂતીનાં અને પરસ્પર વહેમનાં જે કાળાં વાદળ આજે દેશના વાતાવરણમાં ફેરામાં છે તેને વિદારી જે જ્વલતા મુખેજ અને શાન્તિ સ્થાપવાને તેમણે 'તાનુ' સારુ ઇવન વિતાવ્યું ને કાર્ય કર્યું અને અફસોસ ! જે કાર્યમાં આખરે ક્ષતિય જોણીતો ભોગ બન્યા તે કાર્યને પાર પાડનારી શક્તિ જન્મનાધાટ પરની એમની ભરમમાંથી પ્રગટ થશે ?

હિંદુ ધર્મમાં બ્રહ્મે માનવતામાં જે કઈ ઉદાત્ત ને ભવ્ય છે તેના સાર રૂપ તેમનું ઇવન નહોતું ! તે સર્વ તેમનામાં મૂર્તિમંત થયું નહોતું ? અને છતાં જ્વલિત, વંચ, ધર્મ કે દેશની મર્યાદાઓને ન જોણખનારા એ હૃદય સામે પિરતોડ તાકી તેમાં જોણી છોડનારા હાય એક હિંદુ ધર્મી માણસનો નહોતો ! આ જુનો કન્વામાં એ માનવીનો શો આશય હતો ? શું તેને હિંદુ ધર્મનું રક્ષણ કરવું હતું ? શું તેણે હિંદુ સમાજની સેવા કરવાનું પાર્યું હતું ? શું એ રીતે હિંદુ ધર્મનું રક્ષણ થયું ? શું એ રીતે હિંદુ સમાજની સેવા થઈ ? હિંદુ ધર્મ તેમ જ હિંદુ સમાજની જ્વલજ્વલતા વાર-ફરામાંથી પસાર થયેલી તવારીખનાં પાનાં ચાલી વળે. આ જુનાના જેવા દીન તેમ જ દગાગાજ દૃત્યનો એક પણ બીજો દાખલો તેમાં જોખો નહિ જડે. આ જુનો એ તવારીખ પરનો એવો કાળો ડાઘ છે જે કાઈ રીતે ધોવાવાનો નથી.

આજે આપણા દિલમાં દુઃખ ભર્યું છે. આજે આપણી બુદ્ધિ બંદર મારી ગઈ છે. પણ 'શું ખરે જ આપણે નિરાશ થઈ માથે હાથ દેઈ ગેરી ગઈશું' ?

અલગત, તેમના શરીરનાં હવે આપણને દર્શન નહિ થાય; ખેશક, તેમની વાણી હવે આપણને સાંભળવાની નહિ મળે. પણ તેમણે આપણને શું એક કામની વાતો નથી સોંપે? આજ મુઠ્ઠી તેમણે આપણને એવી દોર-પણી તેમજ પ્રેરણા પૂરતા પ્રમાણમાં નથી આપી જેથી આગળને આગળ આપણે કૃત્ય કરતા રહીએ ને તે કૃત્યમાં આપણને પોપણ આપનારું પૂરતું બાધું મળી રહે? આ બધાનકે કદાચ ઘટનાનો મુદ્દાગણો કરી તેની છુદ્દ દાકલ કરી એક વાર આપણને આપણી ફરજનું જાન કરાવે. “મારીમાંથી તેમણે વીર નર ધડ્યા. અન્યાયની સામે, બુલમની સામે, શુદ્ધામી સામે, જીવનભર તેમણે જે લડત ચલાવી તેમાં અધૂરું, જેવાં તેવાં સાધનોથી તેમણે પૂરી કુશળતાથી કામ લીધું. આજે ધર્મસંસ્થાપનાને અર્થે, ગ્રામરાજ્યની રચનાને અર્થે હિંદને એ જ ગીરતાની, બધ સામે એવી જ બેપરવાઈથી ઝડમવાની, પરિણામોનો વિચાર સરખો ક્યાં વિના કાર્યમાં ઝંપલાવવાની સાહસિક વૃત્તિની જરૂર છે. ધર્મસંસ્થાપનાને અર્થે, ગ્રામરાજ્યની રચનાને અર્થે ગાંધીજીએ દેવનું બલિદાન આપી દીધું. તો શું આ દુનિયામાં તેઓ સદેહે વિચરતા હતા ત્યારે જેમ આપણે તેમની પાછળ ચાલ્યા તેવી રીતે તેમના મૃત્યુ પછી તેમને નહિ અનુસરીએ?

રોમે ભગાઇ ગયેલો લેવાની વાતો વિચારવાનો આ વખત નથી. ગાંધીજીના હિપ્પેશમાંથી એ બેમાંથી એક વાતને રજભાર અવકાશ નથી. બેમાંથી એક વાતને માટે એક પ્રસંગ નથી. આત્માને દણી નાખનારી જે કોમી વાડાજથી અથવા સાંપ્રદાયિક સંકુચિતતાની અધમ વૃત્તિને શરણે આ ગુનો જનતા પામ્યો તેને જરૂરથી નાજુદ કરવાના દંડ નિશ્ચયના જગની આજે જરૂર છે. ગાંધીજીએ શરૂકીય, સામાજિક અથવા આર્થિક ક્ષેત્રોમાં મેળવેલી સર્વ સિદ્ધિનાં વખેશ બે અંગો રહ્યાં છે : એક વિરોધી અથવા ખંડનનું અને ગાંધીજી વિધાયક અથવા રચનાનું. પ્રેમનું, સમજાવનું સામ્રાજ્ય ચલાવી સદાય તે માટે દેવની અને મતસરની વૃત્તિઓને નાજુદ કરવી પડશે. કોમી અવિશ્વાસ તેમ જ કુસંપને મિટાવી તેને ચાલે કોમી એકગમ અને સંપને સ્થાપવો પડશે. આ ગાંધીજીની હેવટની આકાંક્ષા હતી. તેમની એ આકાંક્ષા પૂરી કરવાની આપણી ફરજ છે અને તે આપણે પૂરી કરીશું જ કરીશું. (‘દરિદ્રન બંધુ’)

પ્રભુને પ્રાર્થના

ચિમનભાઈ મુ. અમીન

તા. ૩૦ જાન્યુઆરી ૧૯૪૮નો દિવસ હિંદના ઇતિહાસમાં, દુનીઆના ઇતિહાસમાં, એક મહાન કુરુણ જનાવનો દિવસ ગણાશે. તે દિવસે મહાત્મા ગાંધીજીનું ખૂન થયું!

આ દિવસે જ્યારે હિંદમાં મોટા ધરતીકંપ થયો હોય એવી હવા ફેલાઈ ગઈ. અને આ ધરતીકંપના આંચકા આખી દુનીઆમાં જણાયા. મેંકંડા વર્ગોથી દુનીઆએ જે જાતનો મહાપુરુષ જોયો નહોતો તેવો મહાપુરુષ હિંદે જન્મતો આપ્યો, અને એક હિંદીના હાથે જ તેનું ખૂન થયું! આ જનાવથી હિંદ અને દુનીઆની પ્રજા રોષ અને આશ્ચર્યની લાગણીથી મૂર્છાવશ બને. એ તફત સ્વાભાવિક છે.

દુનીઆના ઇતિહાસમાં અનેક મહાપુરુષો પાડ્યા છે. દરેક પોતાપોતાની રીતે જગતની યોગીવર્તી સેવા કરી છે. ઘણાએ મહાન કાર્યો કરી પોતાનાં જીવન ઉત્તમ બનાવ્યાં છે, ઘણાએ બીજાનાં જીવન ઉત્તમ બનાવ્યાં છે. પરંતુ ગાંધીજીએ જેટલાં ક્ષેત્ર ખેડ્યાં છે તેટલાં ભાષે જ કાંઈએ ખેડ્યાં હશે. રાજકીય, સામાજિક, આર્થિક, ધાર્મિક, નૈતિક, બલકે, મનુષ્યજીવનને સ્પર્શ કરતાં લગભગ તમામ ક્ષેત્રોમાં મહાત્માજીએ કામ કર્યું છે. અને લાખો માણસોને જીવનઉત્તમતાના મત્ર આપ્યા છે. વર્ગોથી ગુલામી, અજ્ઞાન અને ગરીબાઈમાં સંપડતી દુનીઆની પાંચમા લાગતી વસ્તીને તેમણે સ્વતંત્રતા અપાવી છે એટલું જ નહિ, પરંતુ મનુષ્ય માને કેવું જીવન જીવવું જોઈએ તે પોતાની જાતની જગતના માનવીઓ આગળ એક નમૂના તરીકે આપ્યો છે.

આવા મહાપુરુષનું આપણાં જ દેશમાં, આપણા જ માણસના હાથે ખૂન થયું છે. ઘડીભર આપણને એ કૃત્ય ક્રનાર તરફ અપાર ક્રોધ આપે એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ એ રીતના ક્રોધની લાગણીને વશ થવું એમાં ગાંધીજીને બુદ્ધિ નહોતી.

કેટલાકને એમ લાગે છે કે હવે આ દેશની અવસ્થા મશે. પણ એ શક્ય લાગતું નથી. જે દેશમાં ગાંધીજી પાડ્યા તે દેશે દુનીઆમાં અગત્યનું સ્થાન લેવાનું છે એવો કુદરતનો સંકેત લાગે છે. એ સંકેત પૂરો પડે તે માટે દરેક હિંદીએ ગાંધીજીને સમજ તેમનો સંદેશ દુનિયામાં પ્રસારે તે માટે પોતા શું કરવાનું તે જ વિચારવાનું છે. પ્રભુ આપણ સૌને એ મહાન આત્માના જીવનમાંથી આપણું પોતાનું જીવન ઉત્તમ બનાવવાનો રસ્તો બતાવે, એજ પ્રાર્થના.

વિધવાવિવાહની ભૂમિકા

નાનુભાઈ દવે

શ્રી. નાનુભાઈ હવનના પ્રવાહોને સ્વતંત્ર દૃષ્ટિથી નીરખનાર એક અસ્થા સમાજચિકિત્સક છે. વિધવાવિવાહનો પ્રશ્ન ઉઠેલવા માટે, પુરુષ માનસ રત્ન કરી, પ્રથમ શું કરવું જોઈએ તેનું અહીં એ દિશામૂલ્યન કરે છે. સૌ પહેલાં તો વિધવાની જે આજે સ્થિતિ છે તે સુધરવી જોઈએ. એને અધારાખૂણામાં ફેંકાઈ ગઈ છે ત્યાંથી એનું સ્થાન બીજી સ્ત્રીઓને ફરજતે પ્રથમ લાવવું જોઈએ. સમાજ એને ઉદ્ધારવાની જ નજરે નહિ, પણ સ્નેહ, સૌન્દર્ય, વિદ્યાસગી નજરે એને અપનાવે તો વિધવાવિવાહના સર્વસામાન્ય દિવસ ફર નહિ ઠેલાય.

‘એને તે કેમ પરણાવ?’

ફેંકે આશ્ચર્યથી શુદ્ધાગરાયે કહ્યું અને ધડીભર બધા ચૂપ થઈ ગયા. એમાંના દરેક જણે થોડી જ વાર પહેલાં વિધવાવિવાહની તરફેણ કરી હતી. શુદ્ધાગરાય પણ એ જ મતના હતા એમ સૌ જાણતા હતા; એટલે એમણે આવીને જે કહ્યું. ‘તેથી જાણે ધડાકા થયો. બધા એમની સામે એમના બાવ ઉઠેલવા તાકી રહ્યા.’

‘એ પરણે તે મને કમ્બલ છે, પણ એની સાથે હું કે તમે કે બીજાને કોઈ મુશ્કેલી રીતે પરણી શકે એ મને નથી સમજતું. હું કેવી રીતે બુલી નહીં કે એ વિધવા છે?’

‘તેથી શું? એ વિધવા જે એટલે એ મુલાન મરી ગઈ, ફોણી મરી ગઈ કે ભગેલી મરી ગઈ? અકસ્માત એના હવનમાંથી એક જાણુ આવ્યું એમાં એ સી રીતે ગદગાઈ ગઈ?’ મૂર્ખામાંથી ગતમત-ચતાં એક જણે પૂછ્યું.

‘ખટ્ટી વાત છે. શુદ્ધાગરાય, તમે એના ઉપર વાગેલી નવી ઝાપનો વાંક કેવી રીતે કાઢી શકો? એ જાપ તો બીજાઓએ મારી છે, એમાં એનું કશું ચક્કણ નથી.’ બીજાને ય હિંમત પાડી આવવી લાગી, ‘જો કે શરીર કપી મોકલ્યું હતું. શુદ્ધાગરાય સ્વસ્થ હતો પણ એના ગોં ઉપર આરોપીનો પડાજપો ઝેતરતો હતો.’

‘મેં એનો વાંક નથી કાઢ્યો. એના હકનો વિરોધ નથી કર્યો. હું તો આટલું જ માણું છું કે કુંવારિકા સાથે લગ્ન કરવાનું છોડી દેઈ એ ખડિતાને કાણુ પડે?’ ગુલાબરાય રુષ્ટ થવા ધસ્યો હતો.

‘તમે હજી અનાદાત કુખની ખુશ્ખી લોભાય છે? એ તો એકપક્ષી ને સ્વાર્થી કષ્ણતા છે.’

‘એવી કાન્યમય લાગણીઓનો આશરો લેઈ વિધવાને ઉતાંરી પાડવી એ તો નફાવાદ કહેવાય.’ બીજાએ સહેજ તપીને કહ્યું. બાકીના કાંઈ બોલ્યા નહિ. છતાં, ગુલાબરાય સમજી શક્યો કે એના તરફ ઘૂણાથી સૌ બેવા, લાગ્યા, હતા.

‘હું તો રૂપરૂટ કહું છું. મનમાં સંતાડતો નથી. મને સ્વાર્થી કહેલો કે અણુધડ ગણ્યો. એક વખત જેના ઉપર વૈધવ્યનો કારી ધા પડેલો હોય અને જેની લાગણીઓ છુદાઈ ગઈ હોય એને નવપરિવિત થતાં ફટકો સમય વીને અને અંતે એટલી જ સ્વાભાવિકતાથી એનું મન પત્ની તરીકે ફરીથી રજા એમ ને કહેતા હોય તે દંભ એવે છે. કાંઈ એનું માનવું નથી. એનું ઔઆમ ખડિત થયેલું જે એ હું કેમય બૂલી ન શકું.’

‘એટલે તો એમ કે માણસે દુર્ભાગીઓને હંમેશાં અવગણવાં અને એમના દુર્ભાગ્યનો અંત આવવા જ ના દેવો, નહિ?’ કાંઈક ખૂણામાંથી બોલી ગઈ.

‘ના ના, એમ જ કહેવા દો ને કે જીવનને સેચેલું દિલ પાછું એવું જ ઊર્મિવાળું, દ્રાડલ્યું ને આશાવાદી રહેશે કે નહિ એની શંકા છે. ગુલાબરાય, કન્યા એ શંકા બાજબી હોય તોયે શું? એનો આધાત હળવો કરી શકો, એનાં કિમત ફરીથી જગાડી શકો, એના દ્રાડ પૂરી શકો તો એ બધું દર્શી વિસ્તાતમાં નથી.’ ફરીથી બધા ગુલાબરાય સામું જોઈ રહ્યા.

‘હું એનો ઉદ્ધારક બનવા નથી માગતો,’ ગુલાબરાયે વારાફરતી સૌના તરફ નજર ફેરવતાં જણાવ્યું : ‘એ જાણે કે મારા અનુગ્રહ વડે એ રક્ષાયેલી છે તો એ કૃતજ્ઞતાનો બાર અમારા જન્મેની વચમાં દિવાલ બનીતે રહેવાનો. મારા દરેક વર્તનમાં એને ઉપદાર જોડે, ઊર્મિ, નહિ, એવી ઓશિયાળી પત્નીથી સંસાર કેમ ખીલે!’ ફરીથી બધા-શાંત થઈ ગયા, જાણે મનમાં કશુંક શોધતા હતા.

ગુલાબરાયે જ આગળ ચલાવ્યું : ‘તમે પ્રાચીન રૂંદો એનો અગિયાર

કરવાનું કહ્યો એને હું યોગ્ય ગણું ખરો, બીછાં શ્વેદ, સપોટી મને નજરની નથી, જ્યાં અમે સમાનતાનો ભાવ અનુભવી શકીએ.

આખી અર્થા હું પ્રસન્નચિત્તે સાંભળી રહ્યો હતો. મને વિચાર કરવાની તક પણ મળી હતી. કપી ભૂમિકા ઉપર બીજું લગ્ન આવકારી શકાય એ પ્રશ્ન અગત્યનો લાગ્યો. એક બે ક્ષણ મેં સૌના તરફ નજર ફેરવી પણ સૌના મનમાં વિચાર ઘોળાતા હતા એટલે મેં વાત ઉપાડી.

‘ગુલાબરાય કીકા કહે છે. માણસ પરણે છે તે સ્નેહ મેળવવા, સાચી મેળવવા, અનુકંપા દર્શાવવા નહિ. આખા જીવનનો સંબંધ કરતી વેળા એ શું કામ ઝોછેથી મન મનાવી લે? એના હૃદયના આદેશ હેઠળ સરીને જ્યારે ઉમંગ ઉભરાઈ રહે ત્યારે એ સ્વીકાર કરે. એમાં પ્રાયશ્ચિત્ત પણ ન આવે, અને ઉદ્ધાર પણ ન આવે.’

‘એટલે આપણે વિધવાને ‘વધૂ’ બનાવવી રહી. એની શુદ્ધતા ઘટી નાખી, એની કંઠાલિપિત ખંખેરી નાખી, એની પરવશતાને વિદાય કરી દેઈ, એને ફરીથી લાડકોડભરી નવપૌચંદા સ્નેહથી રહી. એનો શોક બુજાવવા એને વધારે સતોષથી રહી. અને નવપદ્મલલિત કરવા એને વધારે સ્તુતકારથી રહી.’

‘નવી પ્રયાગો પાડી એની હાજરી આવશ્યક બનાવવી પડશે અને નવા પ્રયત્નો બોળી સમાજ આગળ એની સક્તિઓ પ્રગટ કરવી જોઈશે. ત્યારે જ મોરક્ષાઓની કળા ખીલવા માંડશે અને નવા સંવનનનું નૃત્ય શરૂ થશે.’

‘આપણે સહુ ઉદારતાની જ નજરે નહિ, પણ સ્નેહની નજરે, સૌન્દર્યની નજરે, વિકાસની નજરે વિધવાઓને અપનાવીએ તો એ દિવસ દૂર નહિ હોય, જ્યારે ઝોનિ એને કટુતાનાં દરખોતે ખરડે જીવનનો ખાસો મધુર રસથી જીતકાતો હશે.’

વિના-એલ્બા-સવાજમ ફંડમાં મદદ

‘એડનાં રાન્ના રહેલાં શ્રી હીરાએનં નાયાભાઈ પટેલ તરફથી સદ્ગતન પુત્રી પુષ્પાએનના સ્મરણાર્થે શિ. ૩૨, માન્ગ્રથી શ્રી અતુરભાઈ એલ. પટેલ શિ. ૧૨, એડન કેન્ગથી શ્રી અબ્બાસજી બી. પટેલ અને શ્રી કાન્તીલાલ સી. પટેલ તરફથી પાંચ પાંચ રૂપિયા, નાઈરોબીથી શ્રી કશાભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ શિ. ૪ અને ફિઝોમાથી શ્રી-વિક્ટોરિયા મારીઆઈ પટેલ શિ. ૩, મળ્યા છે. જે સાબાર સ્વીકારી તે ખાતે જમાં થઈ છે.’

દમણાં દમણાં જે નવાં નવાં જ્ઞાતિ માસિકો દરેક કામનાં નીકળવા માંડ્યાં છે, તેમને હવે ફક્ત જાણો એમ કહેવાનો વખત આવી લાગ્યો છે. એવાં પત્રો કાઢતા દરેક તંત્રી - સંપાદક નિયુક્તતા હોય છે કે, જ્ઞાતિના વિશિષ્ટ પ્રશ્નો, કેળવણી, સંગઠન, જાગૃતિ, સંસ્કાર વગેરે ઉદ્દેશો માસિકનાં છે.

દલે. જો દૃષ્ટિએ આપણે આપણી જ્ઞાતિની જ વાત કરીએ. પાટીદાર જનતાના વિશિષ્ટ પ્રશ્નો કયાં? સામાજિક કુરિવાજો, બીજા, પ્રશ્નો તો બધી જ્ઞાતિઓ માટે સર્વ સામાન્ય છે. તો શું સામાજિક કુરિવાજોનાં શોધણાં? રૂઢવા માટે વિવિધ જ્ઞાતિ માસિકોની જરૂર છે! ત્યારે શું જો માસિકોને પાટીદારનાં સાહસ અને સમૃદ્ધિનાં ગીત ગાવાં છે? અરેઅર ચોમાસામાં ફૂટી નીકળતા ગિઝાડીના રોપની મારફત આજે આપણી આઝાદીના ઉગમકાળે જ્ઞાતિ માસિકોનો ચાક્રો ફાટ્યો છે. આજે પાટીદાર જ્ઞાતિનાં આઠ પત્રો થયાં છે. આં પાટીદાર જ્ઞાતિની સમૃદ્ધિ!

હિન્દી પ્રજામાં, અગર આજના કમનસીબ સમયે એથી જરા નીચે ઉતરીએ તો હિન્દુઓમાં બધી જ્ઞાતિઓ અને સંપ્રદાયોનો સમાવેશ શું નથી થઈ જતો? જ્ઞાતિઓને પોતપોતાના અલગ અલગ આત્મધાતક સામાજિક કુરિવાજોને તોડવાના કાર્ય સિવાય બીજી કંઈ જાગૃતિમાં નોખા નોખા જોવાની જરૂર છે! કેળવણી, વેપાર, ખેતી, ઉદ્યોગધંધા, રમતગમત, ભાષા, સંસ્કૃતિ અને સાહિત્ય વગેરે વિષયોમાં પ્રગતિ માટે શું પ્રત્યેક જ્ઞાતિ અલગ અલગ ચોક્કસ જમાવશે? એમ થશે તો આપણે તાજી મેળવેલી સ્વતંત્રતાનું શું થશે! શું સ્વાધીન હિન્દીઓ પોતપોતાના અલગ ધર્મો, જ્ઞાતિઓ અને સંપ્રદાયોમાં પોતાની આગવી પ્રગતિ માટે દીવાલગચ્છ વાગ્યો. બાંધી જોલો રહેશે? પરંતુ દુર્ભાગ્યે જો દક્ષીણત ફક્ત ભારતની આઝાદીની જ શાંતિ જોનાં હોય તેમ આજે તો જ્ઞાતિ અને સંપ્રદાયોનાં પત્રોનો ચાક્રો ફાટી નીકળ્યો છે. નવાઈની વાત તો એ છે કે એ બધાં પોતાના કુલમાં રહીને વિચાર, વાણી અને વર્તનનાં વ્યવસ્થા અને સામ્ય કેળવી જાગૃતિ લાવવાની વાતો કરે છે! આઝાદીના ઉગતા સૂર્યની આ શું લાલી દશે? કે પછી ચેતનદાથી તેજને શેકનાં વાદળાં!

આજે 'પટ્ટી દાર' માસિક ૨૫મા વર્ષમાં પ્રવેશી ચૂક્યું છે. એનો જાતિવાદ પાટીદારોમાં પ્રવર્તતા કુરિવાલોની ચર્ચા કરવા પુરતો જ હતો. તે કાળે એની જરૂર હતી; હજી પણ છે. મરતુ રાષ્ટ્રીયતાને આડે આવતા જાતિવાદને તેણે દર્શાવ્યો છે. જેમ કે જાતિનાં અલગ વિદ્યાર્થીગૃહોને તેણે વખોડી કાઢ્યાં છે. આ વર્ષથી તો એ એથી આગળ વધી રાષ્ટ્રીયતામાં ભળી જવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યું છે. એવે સમયે અફસોસની વાત છે કે નવાં નવાં જાતિપત્રો નીકળે જ નવ્ય છે. એ બધાં પત્રોના હેતુઓ તરફ નોંધ્યો છીએ તો જાતિ-પત્રમાં જ એને મર્યાદિત કરવાનું કાંઈ કારણ દેખાતું નથી. એનો એક-અંક પ્રગટ થતાં નોંધ્યો છીએ તો પેલા હેતુઓનું નામનિશાન એમાં નોવા મળતું નથી. મમતા, મિત્થાલિમાન અને આત્મલાધા સિવાય બીજું કંઈ નોવા મળતું નથી.

હું જાણું છું કે આ કડી વાત અનેક જાતિજનોને ગમશે નહિ. પણ હું ઇચ્છું છું કે તેઓ પોતાની દલીલો સાથે મારા પર વૂટી પડે. જાતિપત્રો મને ઉધડો લેતાં ન હોય પોતાની દસ્તીનું ગળે ઊતરે તેનું સમર્થન કરશે તો હું ગ્રાજી યદશ અને આ ટીકા કરવામાં મારી બૂલ થતી હશે તો સ્વીકારીશ.

આજે કાંઈ હિન્દુ છે, કાંઈ મુસલમાન છે, કાંઈ શીખ છે; પણ બહુ થોડા હિન્દી છે. એવી જ રીતે હિન્દુધર્મ રસાતળ જવાની દિશા કરવાવાળાને પણ પૂછી શકાય કે આજે કાલુ હિન્દુ છે? કાંઈ બ્રાહ્મણ છે, કાંઈ વાણિજ્યો છે, કાંઈ પાટીદાર છે, પણ કાંઈ હિન્દુ નથી. અને જાતિપત્રોમાં પાટીદારની સેવા અને સંગઠન, સ્વાતંત્ર્ય અને આશ્વની વાતો કરનારાઓને પણ એવી રીતે પૂછી શકાય એમ છે કે આજે કાલુ પાટીદાર છે? સમાજના વહેવારોમાં એના રહેતી વખતે આ ગોળ અને આ જથો; આ કાનમ, વાકળ અને ભાલ; આ મુરતી, કચી અને કાકીઆવાડી; આ લેઉઆ, કડવા અને કણબી; આ ગામડાના અને આ શહેરના, આ કુળવાન અને આ કુળહીણ અને એમ અસંખ્ય નાનાં નાનાં એકમો અને ત્રેણીઓમાં પાટીદાર નથી વહેવાર જતો? ક્યાં આગળ છે પાટીદાર જાતિ? જન્મના અકરમાતથી ખાલી નામ સાથે ઓળખાવવામાં કે બીજી વાતમાં? અને આમ વાસ્તવમાં જ્યાં જાતિ જ નથી ત્યાં એની મમતા શી?

જાતિએથી હિન્દુસમાજ દુર્જન છે અને હિન્દી રાષ્ટ્રીયતા અપંગ છે. એ જાતિઓ અને એ સંપ્રદાયોના નાના નાના વાડાઓ તોડી એક સુદૃઢ, સંગઠિત અને વ્યવસ્થિત હિન્દીસમાજ ધડવા માટે જુદી જુદી જાતનાં પત્રોની બહુ જરૂર છે. હિન્દ બહાર જગત સામે તો દષ્ટિ કરે. કેવાં કેવાં

ઐતિહાસિક ગળો આજે કામ કરી રહ્યાં છે? અને આપણા અંતઃકર્મો માનવીય પ્રશ્નોનો તો ખ્યાલ કરો. દેવા જાડીએ અને દુષ્ટન જો પ્રશ્નો છે? ક્રાવણીના પ્રશ્નો, 'આર્થિક પ્રશ્નો', સામાજિક પ્રશ્નો, ખેતીવાડીના પ્રશ્નો, આરોગ્ય અને વૈદ્યકીય પ્રશ્નો, દોર અને દુધના પ્રશ્નો, લાંબા અને લિપિના પ્રશ્નો, પેટકેટલા પ્રશ્નો આપણી સામે પડ્યા છે? અને જો પ્રશ્નોમાં સાતિને અલગ રચાવે છે ખરું? નાતજનતને દૂર રાખીને આ બધા પ્રશ્નો પર અનેક પત્રો નથી દાઢી થકાય તેમ? કે પછી સાતિજનોની સાતિમમતાનો લાલ લેવાનું, સાતિ-પત્રો ખપવવાનું સસ્તુ અને સુગમ છે માટે આ રાફડો ફાટ્યો છે? શું આઝાદી આવનાં જ? આપણને સાતિના જોડ પત્રથી આગળ વધી આજે પત્રની જરૂર એવી થઈ ગઈ!

ફક્ત જાણો. સાતિની મમતામાં જુદે પાટે જઈ રહેલા ભોંછા, ફક્ત જાણો. સાતિની સેવા કરી નાખવાની તમારી ધમસ માટે ધન્યવાદ. પણ જો ધમસ જરૂર આવજો પાટેથી સવજો પાટે ચઢાવો અને આપણી આઝાદીમાં પ્રાણ પૂરો.

વરપક્ષ અને પરપક્ષ

આર્થિક પટેલ

સામાજીક પરપક્ષ અને લેવડદેવડ અંગે સામાન્ય રીતે આપણે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે મોટે પક્ષ જોવા કંઈ છે કે, દન્યાપક્ષ આમાં ઝાઝું કરી શકે નહિ. વરપક્ષ જ જ ન લેવાની તૈયારી બનાવે તો જ જો કુરુદિ જાય.

આજની રીતે જાતાં જો દલીલ અપવાદ લાગે છે. દન્યાપક્ષ પોતે માની લીધેલા ગોળ, કુટુંબ કે કુળને દષ્ટિ સંમૂખ રાખી જ્યાં સુધી વરની પસંદગી કરતો હોય ત્યાં સુધી, જોવા વર મેળવવા માટે જોવા વરપક્ષની માગણી કમજોરી રહી. અને જ્યાં સુધી આપણું આ માનસ બદલાય નહિ ત્યાં સુધી આ કુરુદિની લગભગ વરપક્ષ પામે જ રહેવાની, જો પાળુ-ગોટલી જ ઉપાડી પાત છે.

તો હવે પ્રશ્ન જો રહ્યો કે, શું વરપક્ષ નેચરોએ આ કુરુદિની લેવડદેવડ જાની કરશે?

અક્ષિતગત અને અપવાદરૂપે નાજસા જાણુએ મૂકીએ, તો જ્યાંય એ મળે છે કે, એ ખતનું આજનું પ્રગ્નમાનસ છે તે જલ્દલાય નહિ ત્યાં સુધી અશક્ય છે.

આજનું આપણું માનસ અર્થ તરફ જોડતાં આંધળિયાં કરીને દોડી રહ્યું છે કે, પૈસા મેળવવા માટે આપણે નીતિ-અનીતિ, પ્રામાણિક, અપ્રામાણિક, દરેક પ્રકાર અજમાવતાં પાછા પડતા નથી. એનો ઉદ્દેશ દાખલો, લાઠીએ કાળું ચત્તર સહીને એવો આપણુ દરેકને અનુભવ દેવાનો છે કે, એની વિશેષ ચર્ચાની જરૂર રહેતી નથી.

મનુષ્યજીવનનાં પુરુષાર્થ તરીકે આપણાં શાસ્ત્રોએ ચાર સ્ત્રેષ દર્શાવ્યાં છે—અર્થ, ધર્મ, કૌશલ અને મોક્ષ. પરંતુ આજનું આપણું જીવન બેઠકનું તો જાણે મનુષ્ય અવતારમાં અર્થ વિના બીજું કાંઈ કર્તવ્ય હોય જ નહિ તેવું દેખાય છે. અને એ સિદ્ધ કરવા માણસો ગમે તેવાં અપ્રામાણિક રસ્તાઓ લેતાં અચકાતા નથી. બંદક, એ રસ્તાઓ છૂપાવવા પડે, એ જાહેર રસ્તાં સમાજમાં આપણે જાય, એવી બીતિ પણ રહી નથી. ઘણા વખત તો એ રીતે પૈસા મેળવનાર બીજાને એ કહેવા જોવો વિષય હોય તેમ જોરવથી અની કુર્માવી, પોતાની એ અપ્રામાણિક રીત વર્ણવી જતાવે છે.

કાંઈને આપણે પૂછીએ છીએ—કેમ ભાઈ! શા ધધો કરો છો? ‘મિલમાં સેક્ટરી છું’ અગર ‘સરકારી કંટ્રોલ ખાતામાં ઇન્સ્પેક્ટર છું’ એમ સામે જવાબ મળે જોડે આપણે પ્રશ્ન કરીએ છીએ—શા પગાર મળે છે?

‘પગાર તો રીકડીક—૧૫૦, ૨૦૦ જ મળે છે. પરંતુ બીજા, મહિને ૫૦૦ સુધી મળે જોડે જ ધધામાં જરૂર છે!’

એવી જ રીતે કાંઈ વેપારી કાળાજાતરની પોતાનો કમાણી કેવી રીતે કરી તે જોરવપૂર્વક વર્ણવી જતાવતો હોય છે.

બીજા તરફ એ જ સમાજમાં કાઈ ઘરડોડની, જુગારની, દોડની કે અભિચારની વાંત છુપાવવા ફરે છે. કારણ કે, એ તરફ સમાજ નફરતથી જુએ છે.

મતલબ કે, આજનો સમાજ મનુષ્યજીવનનું ધ્યેય ફક્ત પૈસા કમાવો એ જ માત્રી જોડે છે અને તે પ્રામાણિક રીતે જ મેળવવો બેઠકને એનું કાંઈ નૈમિક ધોરણ હોવું બેઠકને, એમ પણ સ્વીકારતો નથી—ફક્ત તો નૈમિક.

આમ પોતાના ધધામાં હરકાઈ રીતે પૈસા મેળવવા જાણતો, પુરુષ એનો દીકરો પરણાવવાનો પ્રશ્ન આવતાં પડેણ લેવી એ ખરાબ છે એમ સમજતો હોય છતાં શી રીતે એ જતી કરશે? જો એનું દિલ હરકાજ એના

ધંધામાં અપ્રામાણિક રીતે પૈસા કમાતાં ડંખતું નથી, તો પરદણુ લેવામાં શી રીતે ડંખશે? પ્રામાણિક રીતે કમાતું એ ધર્મ છે, એમ જાણ્યા છતાં એ ધર્મ રીતે ધંધો કરતો નથી, તો પરદણુ કે લેવડદેવડ કુરૂદિ છે એમ જાણ્યા છતાં, એ શા માટે માની લેછએ કે એને તોડશે? ત્યાં સુધી પ્રગ્ન-માનસ પ્રામાણિક રીતે જીવવાનો આદર્શ ન સ્વીકારે, પોતાના ધંધામાં એ રીતે ન વર્તે, ત્યાં સુધી સમગ્ર સમાજમાં વરપક્ષ પરદણુ કે લેવડદેવડ છોડે, એ માનવું તે વાચ અહિંસાધારી અને તેમ માનવા બરાબર છે.

અહીં એક પ્રશ્ન એ થશે કે, પરદણુ એ કંઈ દરેક જાતિમાં નથી. જલદે, મોટા ભાગની જાતિઓમાં નથી. તો શું એ બધી જાતિઓ એમના ધંધામાં પ્રામાણિક હવે છે? ના, એ સમાજ પણ પૈસા કમાવામાં સંરંખો જ છે. એ પરદણુ નથી લેતો એ કંઈ કુરૂદિ છે માટે નહિ, પરંતુ મળવી શક્ય નથી માટે. એ માટે પાટીદારનો જ દાખલો લેછએ. પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાં પરદણુ અને લેવડદેવડ એ મુખ્યત્વે ઉપજાં છ અને બાર ગામનો પ્રશ્ન હતો. પરંતુ જેમ જેમ કન્યાની આપણે કરવા માટે સગવડ ખાતર જુદા જુદા ગોળ રચાતા ગયા તેમ તેમ એ પ્રશ્ન આજે નીતેમોટે અંશે ચરેતર આખાનો પ્રશ્ન થઈ ખેડો. અને થોડા પ્રમાણમાં કાનમ અને વાકળમાં પણ વધતો જાય છે. એવા દેરેર દાખલા સૌ જુએ છે કે, મોટા દીકરાને પરણાવતાં જે બાપે કંઈ નહિ માગેલું, તેજ બાપ આજે નાના દીકરાને પરણાવતાં લાંબી લેખણે પાદી કરવા બેસે છે! એટલે જે સમાજમાં એ કુરૂદિ નથી એનું દારણુ એ કે, ત્યાં કન્યાની અજીત છે, જે કન્યાની જીત થાય અને ઉપરા-
જાપરી એક કરતાં અગિયાર કન્યાપિતાઓ ઉમરે ઘસી નાખતા થાય તો એ પણ સેધોમેધો થવા વગર ન રહે. એ જ શતિ સામી બાજુ કન્યાની ઘણી અજીત છે ત્યાં કન્યાવિક્ષનો રૂદિમાં દેખા દે છે.

તાત્પર્ય કે, ત્યાં સુધી પ્રગ્નમાનસ અર્થ એજ મનુષ્યજીવનનું એકમાત્ર ધ્યેય સમગ્રતું હોય, અને એ ધ્યેય પાર પાડવા જીવનના બીજા ક્ષેત્રે અપ્રામાણિક રહેતો વર્ત્ય ન હોય, ત્યાં સુધી પરદણુ આપનાર કન્યાપક્ષ દશે ત્યાં સુધી વરપક્ષ નહિ લે એ જીવવાનું નથી.

એટલે પરદણુ અને લેવડદેવડ અજે વરપક્ષને બાજુએ મૂકી કન્યાપક્ષ એ પ્રશ્ન નહિ વિચારે ત્યાં સુધી આ કુરૂદિ અટકવાની નથી. આપનાર નહિ મળે ત્યારે લેનાર અટકશે. બાપી, એ વાચ ધંખણ ગાળ એ વાતમાં કંઈ માલ નથી!

આયરીશ સ્ત્રી

કમુખહેન, પંદર

કાર્તિકના અંકમાં 'વિદ્યાવ્યાસ'ની કમુખહેન' એ લેખ સૌએ વાંચ્યો હશે. એ ઠી. કમુખહેન ડબ્લીન વધુ અભ્યાસ કરવા ગયાં હતાં, તે હવે પરત આવી ગયાં છે. ત્યાંના એમના દૃઢ વસવાટ દરમિયાન આયરીશ સ્ત્રીઓનો જે નતઅનુભવ થયો તે આ લેખમાં એમણે વર્ણવ્યો છે.

આયરીશ પ્રાચીન કુળ કરતાં પુત્રી તરફ વધારે પ્રેમ હોય છે. સ્ત્રીસન્માનની ભાવનામાં કદાચ એમનો પહેલો નંબર આવે. બાળકનો જન્મ થયા પહેલાં દસ બેડ કપડાં તૈયાર રાખે. અસહ્ય ઈંડીના પ્રદેશમાં જન્મવા છતાં એને જરાય ઈંડી લાગવાનો સંભવ નહિ. જન્મે કે તરત ખૂબ કપડાં પહેરાવી વીજળીથી સતત ગરમ રહેતા પાટણમાં મુકાડે. કુદરતની કૃપા પણ ત્યાં વધુ પડતી જણાય છે. ચાંચડ, મોકડ, માખ, મચ્છર કે ટ્રીડી જોવા પણ મળે નહિ. નાનપણથી એને રોજ બાળાગાડીમાં બહાર ફરવા જવાનું મળે. એકદમ સ્વચ્છ ને આરસ જેવા રસ્તા પર મળે એની ગાડી આવે. રસ્તા પર લોકોની અવગતિ ખૂબ હોય છતાં ધમાક કે ધોંધાટ જરાય નહિ. મોટરોને હોર્ન નથી ને સાયકલને ધંટડી નથી! જવાઆવવાના રસ્તા જૂદા હોય કે, અવસ્થા એટલી સારી કે અકસ્માત ભાગે જ થાય છે.

બાળક દ્વાર્ય ગિમાર થાય તો બાળકોની હોસ્પિટલમાં મૂકી આવે, બાળક એકઠું જ ત્યાં રહે ને સાંજુ યઈ થેર આવે. મામાપ અડવાડીએ એકદમ વખત ખંચર કાઢી આવે ને રોજ થેપરમાં એની તબિબનના સમાચાર આવે તે વાંચી લે. બાળકને થેર કરતાં હોસ્પિટલમાં થઈ ગમે, જન જતની રમતો રમવા મળે. વાંચી શકે એવાં બાળકને ચોપડીઓ વાંચવા મળે. ન વાંચે એવાંને જોવા અને ફાડવા માટે રંગીન ચિત્રોથી લરપૂર ચોપડીઓ મળે. માતા કરતાં વધુ એવો નસોનો રોદ મળે!

બાળકને નાનપણથી જ નિશાંજી જવાનો શોખ થાય છે. હાંથમાં પાંઉ કે ગિરફીટ લેઈ દોડતાં દોડતાં નિશાંજી જાય. શિક્ષકનો દુરોદ નેઈ એનો ઉત્સાહ અમોઘ થાય છે. આમોડોન રેકર્ડ, સીનેમાં રસાઈડ મારફતે યજ્ઞા વિષયો શિખવાની મઝા આવે છે.

પંદર સોળ વર્ષની ઉંમરે એને દમાવાની ફરજ પડે છે. વધુ અભ્યાસ

કરવો હોય તો રાત્રિશાળામાં જાય. સાંજના પાંચ વાગે કામેથી છૂટી બાકીના જે ત્રણ કલાક અભ્યાસ માટે મળે છે. ગમે ત્યારે ગમે ત્યાં એકલા જવામાં જરાય બીક નથી. કદાચ કંઈ વસ્તુ ખોવાઈ જાય તો જેને જડે તે પોલીસને સોંપે. પોલીસ 'ખોવાયેલી વસ્તુ રાખવાની ઓફિસ'માં મોકલાવે. ત્યાં તપાસ કરતાં ખાત્રી આપીને એ વસ્તુ લેઈ આવવાની. રસ્તામાં કંઈ અકસ્માત થાય તો ઠેકાણે ઠેકાણે 'પ્રાથમિક મદદનું યાત્રુ' (First aid dressing station) હોય ત્યાં એની તરત સારવાર મળે.

કાંઈ સ્ત્રીઓ દુકાન ચલાવતી હોય તો કાંઈ મોટી મોટી દંપતીઓમાં નોકરી કરતી હોય, કામ અડધી, ચોકસાઈથી ને પ્રામાણિકપણાથી કરે છે. આવર્લેન્ડમાં વાવડો કદી ખોટો પડતો નથી. એ લેક્ટ્રા દ્રવ્ય કરતાં સમયને વધુ કીમતી મળે છે. દ્રવ્ય ફરી ફરી મેળવી શકાય છે. ગયેલો સમય કદી પાછો આવતો નથી. કદાચ વાવડા પ્રમાણે કામ ન થયું તો ફરી આપણે 'જવાનું' રહેતું નથી. ઘેર બેઠાં એના અર્થે મોકલાવે છે. એ ઉપરાંત આપણને દ્રામ કે ટ્રાસના લાડાના પૈસા આપે છે.

સવારે આઠે કોડી જલદી પરવારને નવ વાગે પોતાના કામ પર હાજર થઈ જાય. જો મોડું થયું હોય અને નાસ્તો કરવા જેટલો સમય ન હોય તો, હાથમાં ચીજ લેઈને ચાલવા માટે. દ્રામ કે જસની વાગે હોય તો ખાતાં ખાતાં દોડવા માટે ને દ્રામ જસ કરતાં જલદી પહોંચી જાય! આપરીશ સ્ત્રી બહુ જ ઉભરી છે. દ્રામ, જસ કે આગળાડીમાં જતી હોય એ દરમ્યાન પણ કંઈક ભરે કે વાંચે. ઉતાવળમાં ટિકિટ લેવાની રફી ગઈ હોય તો ઊતરતી વખતે પૈસા આપી દે. ગાડી મોટર આવે ત્યારે બધાં ઊતરી રહે તે પછી જ ચડે. ગાડી મોટર ઉપડી જાય તો ધીરજથી બેસી રહે, પણ ધક્કા મારી કદી ન ચડે. દ્રામ કે જસની હડતાળ હોય તો ગમે તેની મોટર જતી હોય એમાં બેસી જાય. ગરીબ સ્ત્રીઓને તો હડતાલથી ઊલટ ફાવેલો થાય. સગવડ વધુ મળે ને પૈસા જાય. પોતાનું કામ ફરજ સમજી આનંદથી કરે. એના પર કદી દેખરેખ રાખતી પડતી નથી. ફરી ફરી પૂછવા છતાં જરાય ચીડાય નહિ. ખૂબ ઉતાવળથી દોડતી હોય ને આપણા જેવા અજાણ્યા રસ્તો પૂછે તો તરત જ બેસી રફી આપણે હાથ પકડી આપણી સાથે ક્યાંય સુધી આવે. રસ્તો પૂછતાં ગતાંત્રીને ચાલવા માંડતું એ અસંભવ બગાડ છે.

આપરીશ સ્ત્રી ધરરખુ ગૃહિણી છે. સુંદર અને મજાજૂત છે. ૨૫-૩૫ વર્ષની ઉંમરે પોતાની જાતે લગ્ન કરે છે. અંગ્રેજ સ્ત્રીઓની માફક એ છૂટાંડ લેતી નથી. વિધવા થતાં પુનર્લગ્ન કરે છે. વહેમી, ડરપોક કે અજ્ઞાની નથી.

કમાય એટલું વાપરે ને આનંદ કરે. એના મોં પર કંઈ ઉદાસીનતા કે ગાંભીર્ય નથી. હમેશાં હસતી જ હોય.

કાષ્ટને ત્યાં હું ગએલી. મારા કપાળે, ચાંદ્રો નોઈ એક સ્ત્રી ગભરાઈ હોય એમ એકદમ દોડી આવીને મારા કપાળે હાથ ફેરવીને બોલી કે તમને લોહી નીકળે છે? (are you bleeding?)

એક આયરીશ સ્ત્રીને મેં પૂછ્યું કે, નાતાલ (તા. ૨૫ ડીસેમ્બર)ને દિવસે તમે શું કરો? એ કહે અમે અંભારી બોચી ધોઈએ. (We wash our necks on christmas day) નહાય ક્યારે એ તો ભગવાન ગણે.

એક દુકાને હું સ્વેટર લેવા ગઈ. દુકાનદાર સ્ત્રીએ કુપન માગી. મેં કહ્યું કુપન નથી. આ સાંભળી બીજી એક સ્ત્રી, કંઈ ખરીદતી મારી સાથે ક્રિબી હતી, એણે તરત જ પોતાની કુપન બુક મને આપીને કહ્યું કે, આમાં જ નોંધણી એટલી કુપન લો!

બીજી દુકાને વળી ગયી પણ અદ્યુત ગનાવ બન્યો. દુકાનમાં કામ કરતી સ્ત્રીને મેં કહ્યું કે, હું પરદેશી છું, ને ફક્ત ત્રણ માસ અહીં રહેવાની છું. એટલે મને કાપડની કુપન મળી નથી ને હંડી ખૂબ લાગે છે. એ સ્ત્રી જરા ઉદાસ થઈ બોલી કે તમે પરદેશી છો એમ માનશો જ નહિ. અમારો દેશ તે તમારો દેશ. તમે તો અમારાં મહેમાન કહેવાળા. કાંઈ જાતની અગવડ વેંદશો નહિ. મારી પાસેથી ગમે તેટલું કાપડ લેઈ જાઓ. ને બીજી દુકાનેથી કંઈ લેવું હોય તો હું નોંધણી એટલી કુપન આપીશ. મને પડીખર લાગ્યું કે હું સ્વર્ગમાં છું કે શું?

આયર્લેન્ડમાં સોનું નથી. મોટરમાં એક બાઈ મારી જંગડી નોઈ કહે કે ચોકખું સોનું છે? (It is pure gold?) મેં લા કહી અને ઉમેર્યું કે પરદેશમાં કદાચ અચાનક પૈસાની જરૂર પડે તો જંગડી વેચી દેવાય. એ સ્ત્રી તરત જ બોલી કે આ જંગડી ઘણી જ સુંદર છે. (It is lovely.) એ વેચશો નહિ, પૈસાની જરૂર પડે તો મારે ઘેર આવજો. એણે મને શિરનાથ આપ્યું ને રવિવારે મને બોલાવવા એની જાહેનને મોકલી. ઘેર લેઈ જઈ મને કહ્યું કે, કાંઈ જાતની તકલીફ વેંદશો નહિ. જે કામ હોય ને મને કહેજો. પરદેશને મફદ કરવામાં મને ખૂબ આનંદ આવે છે.

એ જ સ્ત્રી સાથે એક દિવસ હું પર્યટ પર જંગલમાં ગઈ. અમે બે જ દનાં ચાર પાંચ માઈલ ચાલ્યા પછી મેં કહ્યું પાછાં જઈએ. એને ગવાઈ લાગી. મેં કહ્યું, મને પીક લાગે છે. એ કહે શાની પીક? મેં કહ્યું કેમ વળી? જંગલમાં પીંછી, સાપ, વાઘ, વર. ચોર, હુટાફ વગેરે અનેક જાતનાં હાથ

હોય છે. એ કહે એમાંનું એકેય અહીં નથી. કુદરતની મહેર છે, મેં કહ્યું, આપણે યાકી જઈશું તો પછી શી રીતે જવાશે? એ કહે તમને કોઈકને હું લેઈ જઈશ. મેં કહ્યું એવું તો મને ન ગમે. એણે સૂચવ્યું કે કોઈની મોટરમાં બેસીને જઈશું. એ વિચાર મને ગમ્યો. પર્વત પર પણ ડામરની સડક હોય છે એટલે બૂલા પડવાનો જરાય સંભવ નથી, જંગલમાં એક ઘર હોય તો પણ એના આગળમાં મોટર લેઈ જઈ શકાય તેવો રસ્તો હોય છે. વીજળીની બત્તી ને પાણીનો નળ પણ હોય છે.

એમના ઉચ્ચાર વિચિત્ર છે 'ક' ને ગદ્ગદે 'ખ' અને 'પ' ને ગદ્ગદે 'ફ' બોલે છે. મને હંમેશાં ડૉ. ફોલ કહીને જ બોલાવે. હું 'પટેલ' શિખવી શિખવીને યાકી!

સમસ્ત પાટીદાર પરિષદ-૭

સમસ્ત પાટીદાર પરિષદ અતેકવિધ સુધારાની દૃષ્ટિએ લગાનાર છે. તે માટે અનેક સુધારા પણ સૂચવવામાં આવ્યા છે. તેમાં ખાસ કરીને ગોળ અને કુલીનતાના સંકુચિત ક્ષેત્રને તોડી સુધારક પણ સંસ્કારી લગ્નોનો વિચાર અમલતરતો છે. આવાં લગ્નો માટે કેવળ દરવા પસાર કરવાની સાથે જ એવાં રીતસરનાં લગ્નો પરિપક્વના આચાર હેઠળ પરિપક્વના અધિવેશનમાં જ યોગ્ય એ ધ્વિજ્ઞા યોગ્ય છે.

આવાં લગ્નો માટે અગાઉથી સમસ્ત પાટીદાર સમાજનાં યુવક, યુવતી તેમ જ વિધવા અને વિધુરોની ઉમર, શિક્ષણ અને કામધંધા વગેરેની માહિતી મેળવી તેવાં લગ્ન કરવા ધ્વિજ્ઞાનાની મુલાકાતો ગોઠવી તેવાં યુગલો પહેલેથી નક્કી કરવાં જોઈએ.

આવાં યુગલો નક્કી કરવામાં એક વસ્તુ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જોઈ છે. આજ સુધી ઉપલા ગોળના કે કહેવાતા કુળવાનો પોતાનાથી નીચલા ગોળની અને કાનમ, વાઠજ કે દરાકોઈની કન્યાઓ લાવી પોતાના જ ગોળમાં અવિવાહિત કન્યાઓની કોડી રિયતિ કરવાનું પાપ વહોરવા છતાં સુધારક લગ્ન કર્યાનો જસ ખાટી ગયા છે. અને 'પાટીદાર' પણ પોતાનાં પાનાં ઉપર તેવી પ્રસંગિકાઓ આજ સુધી અનેકવાર છાપી તેવાઓને પ્રેતસાહન જ આપ્યા કયું છે. તો આવાં યુગલો ગોઠવવામાં કાં તો સમાન કે એક જ ગોળનાં યુવકયુવતીનાં લગ્ન ગોઠવવાં જોઈએ અને આંતરગોળમાં ન્યાં લગ્ન

ગોઝવવાનાં હોય ત્યાં ઉપલા ગોળની કન્યા અને નીચલા ગોળનો યુવક એમ ગોઝવવા પ્રયત્ન થવો જોઈએ. અલગત તેમાં શિક્ષણ અને સંસ્કાર તો ખાસ જોવાનાં જ રહે છે.

આંવાં લગ્નોની પૂર્વભૂમિકા માટે આણંદમાં સ્થપાએલ 'સંસ્કાર મંડળ' અથવા વિશાળ ભાવનાવાળું એવું કાર્ષ્ણીયું ઉપરિચિત કરેલું મંડળ આ કામ ઉપાડી મેં. વળી આવાં લગ્નો માટે એક અતુલ્ય કરવા જેવી પદ્ધતિ સૂચવી શકાય. જોગ્ય ઇમારતી કામમાં તેમના અગાખાન સાહેબની સમક્ષ સેંકડો યુવકયુવતીઓ નક્કી કરેલા એક જ દિવસે કાષ્ઠ પણ જાતની ધમાલ સિવાય લગ્નમંથિયી જોડાઈ તેમના આશીર્વાદ મેળવે છે. તે જ પ્રમાણે સમસ્ત પાટીદાર પરિષદના પ્રમુખની સમક્ષ સુધારક પાટીદાર યુવકયુવતીઓ લગ્નમંથિયી જોડાય, અને તેમના આશીર્વાદ મેળવે.

સમસ્ત પાટીદાર પરિષદને નિમંત્રણનાગ અને 'સંસ્કાર મંડળ'ના સ્થાપકો સામાજિક ક્રાંતિની ભાવનાવાળા છે એમ માની લેવું જોઈએ. તેમને પંથુ દીકરા, દીકરી, ભાઈ, બહેન છે જ. કેટલાકના કુટુંબમાં વિધવા અથવા વિધુર પણ હશે જ. એટલે બીજી વ્યક્તિઓ આવાં લગ્ન કરે અને પોતે ફક્ત તેના ગુણગાન ગાય એટલી એક જ આશા રાખ્યા સિવાય પોતાને ઘેરથી જ તેવાં લગ્નોની શુભ શરૂઆત તેઓ કરે.

વધુ નહિ-તો આવાં પાંચ-સડો પણ પરિષદના આશરે હેઠળ ઉજવાય તો ગોળની સંકુચિત ભાવના તોડવામાં મોટી ફતેહ ગણાશે, તેમ જ પરિષદની સાર્થકતા પણ પૂરવાર થઈ ચૂકશે. અને તેમ ચતાં સમસ્ત પાટીદાર આલમમાં તેનો પવન ફૂંકાયા વગર રહેશે નહિ. અને પાટીદારસમાજ સામાજિક ક્રાંતિને રસ્તે તરત વગરો.

જો પરિષદ પોતાના અધિવેશન દરમિયાન આપું એક પણ લગ્ન ઉજવે તો શકે-અથવા તેના પરિણામે એવું એક પણ લગ્ન નિપજ્યાં ન શકે તો પાટીદાર પરિષદને આમંત્રણનાગો અને 'સંસ્કાર મંડળ'ના સભ્યોની ભાવના અને વાતો પોકળ છે એમ સાબિત થવા વગર રહેશે નહિ.

પરિષદના અધિવેશન દરમિયાન આવાં લગ્નોમાં માનનાર સારી લાગવળ ધરાવતી દરેક પ્રદેશની પ્રતિષ્ઠિત પણ સુધારાની ધગશવાળી વ્યક્તિઓને સ્થાન આપી એક મંડળ આપી તેને વિશાળ સ્વરૂપમાં મૂકવું અને પરિષદના દરેક અધિવેશન વખતે અને જરૂર પડે તો બીજે વખતે પણ તેવાં વધુ અને વધુ ક્રાંતિગારી લગ્નો ઉજવાય તેવી વ્યવસ્થા કરવી.

મોખાસા

લાહલાલભાઈ લા. પટેલ

ગોવિંદ કોલેજમાં ભણતો યુવક છે. તેનો વિવાહ સુધા નામની યુવતી સાથે થયો છે. અને ગોવિંદની સૂચના પ્રમાણે સુધા મોઝાસાથી આવ્યા પછી કન્યાવિદ્યાલયમાં અભ્યાસ કરે છે. લગ્ન અભ્યાસ પૂરો થયા પછી કરતું એમ બનેએ નક્કી કર્યું હોય છે. વાગ્દત્તા સુધાનો આ પત્ર વિવાહ થયા પછી થોડા વખતે લખાયેલો છે.

પાવાગઢની તળેટી,
ચાંપાનેરની ધર્મશાળામાંથી,
વસંત પંચમી

પ્રિય ગોવિંદ,

પત્ર લખવાનો મોકો હું કેટલાક દિવસથી શોધતી હતી. પરંતુ તારૂં આ વિદ્યાલય સાથે જ જોડ છે. તારૂં એટલા માટે હું છું કે તેં એનાં ખૂબ વખાણ કર્યાં હતાં. અમે છપી રીતે પણ ટાઈ, કવર કે ટિકિટ રાખી શકતાં નથી. તેમાં અમારી હોકરીઓની ભત્તા આડીચૂમલી ખાનાર સૌ. એક વખત નોટ પેષ્ટ પત્ર લખવા પણ મેં વિચાર્યું હતું. છતાં શુકન એથી ન કરવા માની માંડી વાળ્યું. તારે તો એ વાત મજાની ફાવી ગઈ. ટાઈ પાણીએ ખસ ગઈ એમ ને? હું ઘેર હતી ત્યારે મેં ત્રણ પત્રો લખેલા એના તારૂં જવાબ કેટલા ઠંડા હતા?

ગઈ કાલે અમે બધી વિદ્યાલયની હોકરીઓ પાવાગઢના પર્યટને નીકળ્યાં છીએ. આજે વહેલી સવારમાં પાવાગઢ ચડવો શરૂ કર્યો હતો. મહાદાળીએ એનાં દર્શન કરાવતાં અમને ખજાર પાડી દીધી. હું મોઝાસાના આસફાહટના રોડ ઉપર ચાલેલી એટલે એ જિંયાનીયા પર્યટ ઉપર ચાલતાં ત્રણ વખત દોડર ખાઈને ગળડી ગયેલ. મારી બહેનપણી ચયેલી હતીને ખરો મેં હાથ મૂક્યા પ્રયત્ન કર્યો ત્યારે એણે શું કહ્યું, કપ્પી શકે છે?

કહે છે—હું કેંઈ ગોવિંદ નથી, કે ટેકા આપું!

સાથે જ એ કહે છે મને યાદ આવ્યો. યયું, ભણે ગોવિંદ આજે અહીં નથી, પરંતુ હવનસંગ્રામમાં દોડર ખાવાનો પ્રસંગ આવશે ત્યારે જરૂર મને એ ટેકા આપશે. આપીશ ને?

વળી હું બહુ અભિમાની છું. તે કહે જ બીજે વિચાર આવ્યો. ટેકા તો બનેએ એન્ડોન્સ આપવાલેવાનો છે. હું પણ એ જ રીતે એને ટેકા આપીશ.

પણ ગોવિંદ! એ તો મારું અભિમાન એટલું જ નાહી મારી પાસે એવું શું છે કે તને દેશરૂપ નીવડે? વિદ્યાલયમાં આવતાં ખાદીનાં કપડાં મને વસમાં લાગેલાં માંડેલાં. કારે અને ખરબચડાં તારી શિખ્યાં બનવું નહીં થયું છે, પછી એ ઉમંગથી ન પહેરું એ કેમ અને? છતાં આ તારું વિદ્યાલય મને નથી ગમ્યું એમ કહું તો આહું ન લગાડતો. છાત્રીઓએ લવિષ્યમાં સમાજમાં લખવાનું છે તો એની ઉપર આવી ખોટી ચોટી શું કરવા? મનની પ્રતિ જે અંચળ હશે તો આમ કેદમાં પૂરવા જેવી રીતિ કરવાથી એ અંચળતા જતી રહેશે?

મારે જ નાખ્યો. મારે તને કાંઈ દિસાએ પત્ર લખવો હતો, તે આ પર્વશાળામાં ચોરીછપીથી પણ લખું છું કે નહિ? આવો લાંગો પત્ર લખવાની એકાંત મેં કેમ મેળવી તે તને કહું? આ પર્વટનની મુખ્ય સેવિકા હું છું. એથી જ મારી પાસે. કાંડ, ક્વર અને ટિકિટો પણ છે. એક ક્વરનો દિસાજ નહિ મળે એટલે ચાર પૈસા ખિરસામાંથી મૂકી દેશ. હું પર્વટનનો પ્રવાસ-લેખ લખું છું એમ કહી મને ખસેલ ન કરવાનું બહાનું કાઢી એકાંત મેળવી લીધી છે.

વળી મારે લેખ બતાવવો તો પડશે. પણ એનો ૫ મેં રસ્તો શોધી રાખ્યો છે. જરાજર કંઈ ન લખાયું. કાંડી નાખ્યો. હવે નિગૂંતિ વિદ્યાલયમાં જઈને લખીશ. એમ બહાનું કાઢીશ.

તને યશ છે, સુધા આમ સાવ છેતરપિંડો કરે એવી છે? એનો જવાબ તું જ આપ. માણસની વૃત્તિઓને તમે સીધે રસ્તે ન વહેવા દે તો એ આડે માર્ગે જ વહે ને? આમ છેતરપિંડો કે ચોરીછપી વગર ખીન્ને કાંઈ રસ્તો હોય તો મને જણાવજે. હું તે પ્રમાણે કરીશ. પણ હા, તું એમ કહીશ કે એવી રીતે તારે પત્ર ન લખવો તો એ નહિ જાને, હં કે ગોવિંદ!

પણ તારે તો મોટી નિગૂંત છે. હું આ જોલમાં હોઈ ત્યાં સુધી તારે પત્ર લખવાની ચિંતા જ કર્યાં છે? પરંતુ વાદ ગ્રખજે, રાજ્યોમાં એનો બહેલો આજ સાથે પાળવો પડશે. સુધા લહેણું પસલ કરવામાં પકાણ કરતાં વધી ગય એવી છે, તે સાથે સાથે દહીં રાખું છું.

લતા હમણાં જ મારી એકાન્ત ગોરડીમાં ડોકિયું કરી ગઈ. મેં પત્ર બધું કરી દીધો. કહ્યું - એક વખત મને લેખ પૂરો લખી ગયેલા દે. વચ્ચે મને કાંઈ ખસેલ કરે તેથી મારી કલ્પના વૂટી ગય છે!

મને આમ સામાની નજર ચૂકવતાં સરસ આવડે છે. હું જો ગોવિંદ હોઈ અને તું જો સુધા હોત. હું તારી જગ્યાએ 'ગોકુળ'માં હોત અને તું મારી

ગયાએ વિદ્યાલયમાં હોત તો હું તને જરૂર પત્ર લખત. વિદ્યાલયના આચાર્ય : જાનાલયના મુદ્દપતિ એ પત્ર લખત છતાં એ ન મળત!

તું આ લાંબીને હસ્યો, નહિ? હું એમાં માફ છું એમ તને લાગ્યું ખરું? પણ હું સાચું કહું છું. એવા કામણો આવે છે તે તે સાંભળ્યું હશે. જે પોણીમાં એવો એટલે અંદર લખેલું વંચાય! લોકવાર્તા જેવું લાગ્યું, નહિ? પણ લોકવાર્તાઓ એવા જનાંવા ઉપરથી જ બનેલી હોય છે. એવા લોકવાર્તાના કાગળ આજે મોજાદ ન હોત તો હું તૈયાર કરત. પણ જવાદ એ વાત, હું ગોવિંદ હોત તો ને?

મને ગોવિંદ યવાનું આજે થેલું લાગ્યું હોય તેમ થયું છે. મંતાજનાં દર્શન કરવાં અમે ગયાં તે પહેલાં, પાસે નાનું તળાવ છે, તેં એવું છે ને! તેમાં અમે નહાવા પડ્યાં. મને એમાં પગ મૂકતા પહેલાં શે વિચાર આપ્યો, કહું? આ તળાવડી પેલી લોકવાર્તા જેવી હોય અને હું પુરુષ-ગોવિંદ-બની બનિં તો? પણ બીજી ઊંડરીઓ તે વખતે નહાંતી હતી એટલે મારા એ તરંગ જ હતા એની ખાતો હતી. હું નાહી છતાં સુધાની સુધા જ રહી.

છતાં માન કે હું પુરુષ બની ગઈ હોત તો તું, શું કરત? તારું વચન પાળવા તું આ તળાવડીમાં આવીને નહાત? સ્ત્રી બનત? મને પરણત? કે પછી મને મૂકી કાઢ બીજી ઊંડરીને પરણી મને બૂલી ગત?

તેં મારી આ વાત હસી દારીને? હસી કાઢ્યો તેની મને ખાતી હતી. કાઢ પુરુષ સ્ત્રી યવાનું ઇચ્છતો જ નથી. ફક્ત સ્ત્રીઓ જ એવી છે કે મેં હું પુરુષ હોત તો એમ વિચાર કરે છે. એનું કારણ, સ્ત્રીની, પરાંધીનતા.

અમને વિદ્યાર્થીઅવસ્થામાંથી જ પરાંધીનતાના પાક પદાવવામાં આવે છે. અમે રક્ષિત વસ્તુ હોઈએ તેમ ગણવામાં આવે છે. અમે કાઢ ગુનેગાર હોઈએ તેમ ચોરી ગણવામાં આવે છે. અમે પારકી યાપણ હોઈએ તેમ જતન કરવામાં આવે છે. આ બધી ભાવના માનવોમાં હોય ત્યાં સુધી તો સમજમાં આવે છે, પરંતુ વિદ્યાર્થી પાણુ એજ મનોદશા સેવે ત્યારે આજની ઊંડરીને યુવક યવાનું મન ચાલ એમાં એનો શે દોષ?

તું આજે પારકે ઘેર રહીને ગણી રહે છે. મારી જેમ ઊંડરી હોત તો બની રાહત? સવિતા અને તારો જ કામણો એવા એવો છે. એક દિવસ તને કેડમાં ધાલી ફરનાર ઊંડરી આજે પંચુ બની ગઈ છે. અને એ કેડમાં બેસનાર ઊંડરી એનો ઉદારક બની રહ્યો છે. કારણ? સવિતા ઊંડરી હતી એટલે એને ચોદમા વર્ષે ધરસંસાર માંડવા પડ્યો ને તેય ગાંડી ઉંમરના પતિ સાથે! ગોવિંદ કાકરો હતો એટલે મરીગાઈ છતાં ધરકામ કરીને ૫

પારકે ઘેર ભણવા રહ્યો છે. કન્યાનાં માથાં આઘ્યાં છતાં ના પાડી શક્યો. સુધાને સ્વીકારી છતાં લગ્ન પણ વર્ષો કરવાની શરતે. હું આ બધી સગવડ સવિતાને મળી હોત તો એ ગોવિંદને ન દપત ?

મને આવા વિચાર જ ક્યાંથી આવત ? એ બાપુજી જેવા ઉદાર વિચારના પિતા ન મળ્યા હોત તો ? છતાં સુધાનો અભ્યાસ મોખ્યાસમાં કેમ અટક્યો ? સમાજના બંધારણને લીધે. આજે એને વળી કેમ અભ્યાસ કરવા બેસવું પડ્યું ? ગોવિંદ મળ્યો માટે. એટલે સુધાને પદાટી કાના પ્રમાણે આવના ? પિતા પ્રમાણે, સમાજના બંધારણ પ્રમાણે, ગોવિંદની રુચિ પ્રમાણે. એને બદલે સુધાને પોતાને સ્વાભાવિક ઘડતર મળ્યું હોત તો ?

અહીં વિદ્યાલયમાં અમને દગ્ગાનું, ખાંડવાનું અને રસોઈ કરવાનું શીખવે છે. એ બધું સ્ત્રી કરતી જ આવી છે. કરશે પણ ખરી. મને એ કરતાં ખીછાં તાલીમ જ લેવાની ગમે. ગોવિંદને હું કેમ ઉપયોગી થઈ શકું. એને વગ્નલ થવું હોય તો હું એની સેક્રેટરી કેવી ગતે બની શકું. એના કામગીરી રાઈષ કરી આપવા કેમ તત્પર રહું. ગોવિંદ ગરીબોની સેવા કરવા માગતો હોય તો હું એ સેવામાં એની કેમ ભાગીદાર થઈ શકું.

ગોવિંદ, હું તો આવી યવાનાં સ્વપ્ન સેવું છું. મને વિદ્યાલયની આ ફેઢ અને દગ્ગાખાંડવામાં કંઈ રસ નથી. અગ્રેજને બદલે માતૃભાષા ઉપરની કેળવણીનું મંડાણ મને સંતોષવું નથી. માતૃભાષા ઉપર મને પણ મમત્વ છે, પરંતુ મારા ભાગીદાર અગ્રેજ શીખતો હોય ત્યાં હું એના અભ્યાસ વગર શી રીતે ચલાવી શકું ?

વિદ્યાલય ઉપર મારા આ આક્ષેપો નથી. મેં મારી પોતાની રુચિ જણાવી છે એટલું જ. વળી વિદ્યાલયની કેળવણી લેવા તેં પણ આંત્રદ કરેલો નથી. આ દર્મ નક્કી જતી હતી એટલે નવા અનુભવ ખાતર જ હું આમાં આવી. હવે મને લાગે છે કે હું જો ઇચ્છું છું તે મને અહીંથી નહિ મળે. અમદાવાદ કે વડોદરાની રાઈ હાઇ સ્કૂલમાં હું નવા વર્ષે જોડાઈ જઈશ. તને એ ગમશે ?

પત્ર લાગ્યો થયો કે. છોકરીઓથી પકડાઈ જવાની પણ ખીદ છે. જોડેના રસોડામાંથી લાકડની સુગંધી પણ આવે છે. એટલે હવે બંધ કરી દેઉં ? આમ લાગ્યા કરે તો એના અંત ક્યાં આવે ?

રાધાગહેનને વંદના કહેજે. મુરબ્બીઓને પ્રણામ.

મહાકાળીનાં દર્શન ક્યાં છતાં તારીજ સકત રહેલી, સુધા

આપણે સામાન્ય રીતે કમત્વા વિષે જ વિચાર કે ચિંતા કરતા હોઈએ છીએ. કેટલું વજન આપણા શિવાજી વિષે ચર્ચા કરીએ છીએ. પરંતુ આરોગ્ય વિષે, ખોરાક વિષે, રહેઠીકરણી વિષે ભાગ્યે આપણને પ્રશ્ન નથી. હવે આપણે એવા યુગમાં પ્રવેશ્યા છીએ કે સમગ્ર રીતે આપણે જીવનનો વિચાર કરવો જોઈએ. ખોરાક અંગે કંઈ વિચાર કરવાની સામગ્રી આપણે માની આ લેખ અહીં લેતાઈ છે.

ખોરાક એ જિંદગીની સૌથી પહેલી જરૂરિયાત છે. આજે દિંદમાં ખોરાકનો પ્રશ્ન જટિલ થતી ગયો છે. લગાઈ પહેલાં પશુ વસ્તુઓથી દેશના લોકોને પૂરતો ખોરાક તો મળતો જ ન હતો. રાજાઓના દેશવા માટે દિંદુરતાનનાં દ્વાર દમેશાં ઓઢાડાં જ છે. દર વસ્તુ પંદર લાખ મેલેરિયાથી, એક લાખ કોલેરાથી, લગભગ અઢી લાખ કળિજિયાત જેવા રોગથી મરે છે. વળી ક્ષયનો પ્રશ્ન પણ વધારે ને વધારે આકરો થતો જાય છે. સત્તર લાખ બાળકો એક વરસની જિંદગી પણ બોજાવા વગર મૃત્યુ શરૂ થાય છે. વળી એક દિંદીનું સરેરાશ આયુષ્ય ૨૭ વર્ષનું છે. ત્યારે એક આસ્ટ્રેલિયન સરેરાશ ૬૭ વર્ષ જીવે છે. પ્રગતી રોગ સામે ટકર ઝીલવાની શક્તિ જ કળે જતી રહી છે. આ બધાંનું કારણ છે સારા પૌષ્ટિક ખોરાકની ઊણપ. લગભગ અડધા જ રોગોનું મૂળ ખામીવાળો ખોરાક છે. ત્યારે દેશભરમાં પ્રગતી આહાર-વિષયક પરિસ્થિતિ આવી ચિંતાજનક છે ત્યારે યુગરાતીઓનો આહાર ક્યાં ક્યાં સુધારા માગે છે તે જોયું લઈ જ આવશ્યક છે.

સામાન્ય રીતે યુગરાતી આહાર દેશરીની દૃષ્ટિએ જ ઊણપવાળો છે.

આનું પહેલું કારણ આર્થિક છે. ગરીબવર્ગની લગાઈ પહેલાંની પશુ ખોરાક પાછળ પોષક તરફ પૂરતાં મળે તેટલું ખર્ચ શકે તેથી તેની આવક નહોતી. પણ લગાઈએ, તેના પંડીની તેની કારી અસરે, તો ખાલ પદાર્થોના મત્સ્યમાં કદી નહોતા એવા વધારા કરી દીધા છે. લગાઈ ગઈ છતાં ન સુધરી આર્થિક સ્થિતિ કે ન કમી થઈ મોંઘવારી. આ દેશનો ગરીબ વર્ગ વસ્તુઓ અધો-ગ્રાસ બુજે મરતો આવ્યો છે તે તો હવે ખૂબ જાણીતી વાત થઈ ગઈ છે, છતાં તેના નિવારણ માટે જોડતાં પગલાં હજી વ લેવાત નથી; કારણ કે

આર્થિક ક્ષિયતિ બહુ ખરાબ છે. તેને સુધારવો એ ઘણો જ કષ્ટ પ્રશ્ન છે. માટે જ્યાં સુધી સોટા પાયા ઉપર કાંઈ પણ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી ખીન્ને દેશો રસ્તો તો છે જ નહિ. પરંતુ તેથી ખીન્નું કાંઈ પણ ન થઈ શકે તેમ માનવાને પણ કારણ નથી, કારણ કે ખીન્ન દોષો જે હોય તે નિવારવા તો ઉપાયો લેઈ સકાય તેમ છે.

આહારના દોષનું ખીન્નું કારણ એ જનતાનું અજ્ઞાન. જનતા ખોરાકના મુલ્યદોષ જાણતી નથી. ક્યો ખોરાક પૌષ્ટિક ને ક્યો શક્તિ આપનારો તે પણ તે જાણતી નથી. દાખલા તરીકે, લીલાં પાંદડાંવાળાં, શાકભાજી ગ્રામગ્રામી ઘણાંપરાં સસ્તાં મળે છે અને તે વિદ્યામીન 'એ' અને દારૂ માટે સારાં છે. તાંદળાને ગ્રામગ્રામી પેસે શેર વેંચાય છે. વળી જોડૂતવર્ગ પોતાના કુટુંબ પૂરતાં તો ઉગાડી શકે છે. આ ભાજી ને શિક્ષક લેવામાં આવે તો વિદ્યામીન અને દારૂની જીલુપ જતી રહે. આમ જતાં લોકો આ ખાના જ નથી તો ઉગાડવાની વાત જ શી ?

સામાન્ય રીતે લોકો અમુક ચીજ ખાતા આગળ હોય છે ને અમુક ચીજ વાપરતા હોતા નથી, અને તેથી વાપરવા પ્રેરતા પણ નથી. દાખલા તરીકે, ગાજર સામે લોહિત મૂગ હોય છે. ગ્રામગ્રામી તો તે સસ્તાં હોવા છતાં પણ વપરાતાં જ નથી. પારસી, મુસલમાન અને હરિજન સિવાય કોઈ તે વાપરતું નથી. તેમાં વિદ્યામીન 'એ' સારા પ્રમાણમાં છે. તે જ પ્રમાણે સ્કીમ્ દૂધમાં ચરબી સિવાયનાં બધાં તત્ત્વો છે. જતાં લોકો તે સાફ નહિ એમ માને છે ને વાપરતા નથી. આવા વહેંચ અને પ્રથા સામે જરૂરી પ્રચાર થવો જોઈએ.

અયોગ્ય આહાર હોય તો ઘણા રોગો થાય છે. યોગ્ય આહાર હોય તો સામાન્ય તંદુરસ્તી રહે અને માણસની આમડી અકબકતી રહે છે. અયોગ્ય આહારથી તંદુરસ્તી બગડે છે અને તેમની આમડી સૂકા અને ખરબચડી રહે છે.

આ થઈ શારીરિક તંદુરસ્તીની વાત. પરંતુ અયોગ્ય આહાર મગજને પણ નબળું બનાવે છે. વળી આ લોકો વરસોથી અડધા બૂખ્યા રહેતા આવ્યા છે. તેમને તેથી નિંદગીમાં સગમળ્યા થયા ત્યારથી પેટ ભરવા ઉપરાંત ખીન્નું કશું જોવાનું મળતું નથી. તાત્પર્ય કે ગોનાના પોષણ સિવાય ખીન્નું કશું કરવાનો તેમને વખત નથી તેથી તેઓ નિરાશાવાદી અને નસીબ ઉપર આધાર રાખનારા થઈ ગયા છે. વળી આદર્શ વરસોના બુખમગ્રથી તેમને

નવું કાંઈ કરવાનું મન નથી થતું, કારણ કે સાદસ કરવામાં ગુમાવવાની નૈવારો ભેદજો પણ પોતાની પાસે નહિજેવું હોય તેમાં સાદસ શું કરવું? એટલે તેઓ દૈવિયૂસ્ત જતી જાય છે અને સાદસ કરવાની શક્તિ પણ તેઓ ખોઈ બેસે છે. આવું માનસ લગભગ દરેકનું થઈ ગયું છે તે પણ અયોગ્ય યોગ્ય અને આર્થિક સ્થિતિને લીધે જ છે. આદર્શ યોગ્યક ડો. ચીમનલાલ મહેતાજો નીચે પ્રમાણે સૂચવ્યો છે :

	ઑસ	ખાંડ	૧૯૧૧
ચઉં, પાણરી કે ધાન્ય	૮,	ગોળ	૧૦૦,
ચોખા	૪,	દૂધ અને તેની જનાવટ	૨૦૦૦,
દોળ	૫,	લીલાં પાનવાળાં શાક	૪૦૦,
ધી	૧૦૦,	,, પાંદડાં વગરનાં	૧૦૦,
તેલ	૧૦૦,	કંદ	૦૦૧૫.

આ ક્રોડામાં શાકભાજીનું પ્રમાણ આપેલું છે પરંતુ જેમાં વિટામીનની દૃષ્ટિએ ખાસ કાંઈ ગણતરી કરી નથી.

બુદ્ધા બુદ્ધા આહાર: સ્ત્રી તથા પુરુષના તથા ઉંમર પ્રમાણે આહારનું પ્રમાણ ગણવાનું રહે છે. અને તે પ્રમાણે કેટલો યોગ્ય લેવો ભેદજો તે દેવે ભેદજો.

માતાનો આહાર: ખાસ લક્ષમાં રાખવાનો જો હોય તો તે ગર્ભવતી સ્ત્રી તથા ધવરાવતી સ્ત્રીનો યોગ્ય, કારણ તેમાં જે જણને પોષણ મળવાનું છે. કારણ અને વિટામીનનું પ્રમાણ જમણું ભેદજો, જેનો અર્થ જો નહિ કે તે લોકોજો જમણું ખાવું ભેદજો, પરંતુ તેમણે વિટામીન તથા કારવાળા પદાર્થો, પ્રોટીનવાળા પદાર્થો વધારે લેવા ભેદજો અને આહારમાં તે પ્રમાણે ફરકાર કરવો ભેદજો. જે ચરખીમાંથી વિટામીન ન મળતાં હોય તે ન લેવી અને માખણ, ઘી વગેરે લેવાં; દૂધ, ડાઘ, વગેરે પ્રોટીન અને વિટામીન માટે સારું છે. કેટલીક વખત ગર્ભવતી સ્ત્રીજોને કાંઈ ખાવાની વિચિત્ર ઈચ્છા થાય છે. આ યોગ્યમાં કાંઈ જાતની જીજુપ દેખાડે છે. આમાં સાચો યોગ્ય તો ઘેર દેલેલો ઘઉંનો લોટ, દૂધ, ડાઘ, માખણ, ગટાટા, દાંધે ઝડેલા ચોખા, તાજાં ફળ અને લીલાં પાનવાળાં શાકભાજી જે છે. ઉપરાંત વિટામીન 'ડી' માટે ખુસ્તી દવા અને તરફમાં દરવુંદરવું પણ આવશ્યક છે.

ખરચાંનો આહાર: સાધારણ રીતે તો જન્મ્યા પછી આજક માતાના દૂધ ઉપર નબે છે. જેમને માતાનું દૂધ ન આપાતું હોય તેમને ગાયનાં દૂધમાં થેડું પાણી અને મધ નાંખી આપવું જોઈએ. વળી વિટામીન 'એ' અને 'ડી' માટે કાકલિવર ગોષ્ઠ આપવું જોઈએ. સૂર્યનો તડકો મળે તેવી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. વિટામીન 'સી' માટે નારંગી અગર મોસૂળીનો રસ આપવો જોઈએ. ટામેટાનો રસ પણ આપી શકે. આ સર્વે નિયમિત આપવાં આવશ્યક છે.

છોકરાંનો આહાર: સાધારણ રીતે આજકા ખૂબ સ્ટાર્ચવાળો ખોરાક લે છે. કાર્બોહાઇડ્રેટના પ્રમાણમાં વિટામીન 'બી' પૂરતું હોતું નથી અને અપચાથી-રોગથી પીડાય છે. પ્રોટીન અને વિટામીન 'એ'ની ખામી તો હોય છે જ. દૂધ, દહીં, ઝાચ વગેરે પૂરતા પ્રમાણમાં લેવાં જોઈએ. વળી ઘેર દળેલા ધઉનો લોટ (ધૂલા સાથે), હાથે ઊડેલા ચોખા, ખાંદલા બટાટા, લીલાં સાંકલાણ અને ફોજ પૂરતા પ્રમાણમાં આપવાં જોઈએ. વળી દિવસમાં ત્રણ વખત ખોરાક આપવાની ટેવ પાડવી એ જરૂરી છે. ગમે તે વખતે ગિરિકંદ, મીઠાઈ વગેરે છોકરાં પામ અને પછી જમવાની ના પાડે તો જરૂરી પોષક તરવો તેમને મળતાં નથી. ખૂબ સ્ટાર્ચવાળા પદાર્થો ખાવાથી ખૂબ મરી જાય છે અને તેથી પોષક તરવો પૂરતા પ્રમાણમાં શરીરને મળતાં નથી.

પુરુષ તથા સ્ત્રીનો આહાર: આનું પ્રમાણ તો ઉપર જણાવ્યું છે તે પ્રમાણે જ છે. સ્ત્રી કરતાં પુરુષને ખોરાક સહેજ વધારે જોઈએ.

સખ્ત મજૂરી કરનારનો આહાર: આ લોકોને પ્રોટીન તો તેટલા જ પ્રમાણમાં જોઈએ, પણ ચરબી તથા કાર્બોહાઇડ્રેટ વધારે લેવાં જોઈએ. પ્રોટીન શક્તિ પૂરી કરવા માટે વપરાય પણ તેમ કરવાથી પાચનક્રિયાના અવયવોને વિશેષ બોલે પડે છે. વિટામીન તથા સ્ફારોનું પ્રમાણ સહે જ વધારે જોઈએ.

મોટેરોં અને ઘરડાંનો આહાર: હિમર વધ્યા પછી જે સ્થૂલતા નજરે પડે છે તે બતાવે છે કે મનુષ્યશક્તિનો ઉપયોગ ઓછો કરાય છે અને તેથી શક્તિ આપનાર ખોરાક ઓછો લેવાંવો જોઈએ. પરંતુ સામાન્ય રીતે સ્ટાર્ચવાળા પદાર્થો વધારે લેવાય છે. ખૂબ કાર્બોહાઇડ્રેટવાળા પદાર્થો ને લેવાય તો આંતરડાંને શ્રમ પડે છે અને ચેનક્રિયાસ નામની જે ગ્રંથિ તેના પાચન માટે રસ ઉત્પન્ન કરે છે તેના ઉપર કામનું ખૂબ દબાણ આવવાથી કામ

કરતી અટકી જાય છે. જે વજન વધતું હોય તો પચાસ વર્ષની ઉંમર પછી ખોરાકનું પ્રમાણ ઓછું કરવું આવશ્યક છે. ઘાણમાં શરીરની બધી જ ક્રિયાઓ ધીમી પડી જાય છે. ખોરાકનું કુલ પ્રમાણ ઓછું હોય કે, કાર્બો-હાઇડ્રેટનું પ્રમાણ સહેજ વધારે હોય છે.

ઋતુ અને આંખોહવા પ્રમાણે આહાર : ખોરાકનું એક કાર્ય શરીરની ગરમી ટકાવી રાખવાનું છે. આથી શિયાળામાં અગર કંડી આંખોહવા-વાળા પ્રદેશમાં ગરમી આપતો ખોરાક વધારે જોઈએ. માટે ચરબીવાળા પદાર્થો વધારે લેવા જોઈએ. સાથે સાથે પ્રોટીનવાળો ખોરાક પણ વધારે લેવાનો જોઈએ કે તે ચરબીના પાચનમાં મદદ કરે અને વધારે પ્રમાણમાં ચરબી હોવાથી થતું કીટોસીસ (Ketosis) અટકાવે. ગરમ ઋતુમાં આથી ઊલટું ચરબી તથા પ્રોટીનનું પ્રમાણ જેમ જને તેમ ઓછું જોઈએ, જ્યારે કાર્બો-હાઇડ્રેટનું પ્રમાણ વધારવું જોઈએ. વર્ષા પરસેવાદ્વારા ખૂબ પાણી તથા, ક્ષારો જતા હોવાથી વિશેષ પાણીવાળો અને ક્ષારવાળો ખોરાક લેવો જોઈએ.

કેટલાંક સૂચનો : યુવરાતીઓના ખોરાકમાં જોઈતા ફેરફારો તો આગળ દર્શાવવામાં આવ્યા છે. તે ઉપરાંત નીચેની ચીજોનો વપરાશ વધારવો જરૂરી છે, કારણ કે તે ગોળણની દૃષ્ટિએ ઘણી સારી છે.

મલાશ વગરનું દૂધ (સ્કીમ્ડ મિલ્ક) : દૂધમાંથી ચરબી (મલાશ) દાદી લીધા પછી બાકી રહેલ દૂધમાં ચરબી સિવાયનાં બધાં તત્ત્વો હોય છે. એટલે પ્રોટીન, વિટામીન અને ક્ષારોની દૃષ્ટિએ તેમાં ખાસ ફેરફાર થતો નથી. તે નીચેના આંકડા ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાશે :

	દૂધ	મલાશ વગરનું દૂધ
પાણી	૮૭.૭૫	૯૦.૪
ચરબી	૩.૪	૦.૨
પ્રોટીન	૩.૪	૪.૦
કાર્બોહાઇડ્રેટ	૪.૦૭	૪.૦૭
ક્ષારો	૦.૭૫	૦.૦૭

સામાન્ય માન્યતા છે કે આ દૂધ પૌષ્ટિક તત્ત્વોમાં ઊતરતું છે તે બ્રમ છે. ડૉ. આયકોર્ડ અને કૃષ્ણને પ્રયોગ કરી ને ચિદ્ધ કર્યું છે. તેમ વગરનું દૂધ એ સરેરાશ ખોરાક આપવા ઉપરાંત સસ્તું પડે છે અને તેને માટેની

અગ કાઠી નાખવી નોંધજો અને તેનો ઉપયોગ વધારવો નોંધજો. પરંતુ બીજી મુસીબત એ છે કે તે આપણા દેશમાં મળતું નથી અને બીજેથી આવાત કરવું પડે છે.

ફળગાવેલાં યા ઉંઘાડેલાં કોળા : કોળાનો વપરાશ જ ખાસ એકો છે અને ફળગાવીને તે લાગ્યે જ લેવાય છે. પણ ઝોરાકમાં વિદામીન 'સી'ની ખામી જોતાં આ રીતે કોળા લેવાની આવશ્યકતા લાગે છે. વિદામીન 'સી'નું જો સરસ સાધન છે. અને દાંતના રોગો જે રહેરમાં ખૂબ સામાન્ય થઈ ગયા છે તે જોનાં વિદામીન 'સી'ની જીલ્પ જ ઝોરાકમાં લાગે છે. વળી ફળગાવેલાં કોળા વિદામીન 'બી' તથા 'એ'નું પણ સાધન છે.

કંદેળો : ફળો એ સાધારણ સાધનના માણસને નિયમિત લેવાં પડવડે નહિ, પણ બની શકે તો તે લેવાં નોંધજો. આમાં સસ્તાં મળતાં પૌષ્ટિક ફળો જેવાં કે કેળાં, પપૈયાં અને ફરી બની શકે તેટલાં પ્રમાણમાં ઉપયોગમાં લેવાવાં નોંધજો. આ ત્રણેની ઉપયોગિતા તો આગળ જણાવેલી છે. પ્રત્યેક ઋતુમાં પાકતાં કંદમૂળ ઝોરાકમાં લેવાં નોંધજો.

કંદમાં ગાજર એ વિદામીન 'એ'નું સરસ સાધન છે. વળી તે સસ્તાં મળે છે પણ જોની સામે પ્રભને ખોટી મૂળ છે, ગાજર બને તો રાજ લેવાં આવશ્યક છે જેથી વિદામીને 'એ' સારા પ્રમાણમાં મળે.

સોયાબીન : સોયાબીન કીમતી ઝોરાક છે. તેમાં ૩૨ ટકા પ્રોટીન અને ૧૭ ટકા ચરબી છે. વળી તેનું પ્રોટીન પણ ઉંચા પ્રકારનું છે. તેમાં વિદામીન 'એ' પણ સારા પ્રમાણમાં છે અને બનિજ તરવ ૪૮ ટકા છે. ગયા મહાયુદ્ધમાં માંસને બદલે સોયાબીનની બૂકી આપવામાં આવતી. વળી જ્યારે શુદ્ધ કુદરતી દૂધની તાણુ 'પડી ત્યારે' વ્યવસ્થિત જનાવટનું દૂધ આપવામાં આવ્યું. આ સોયાબીન અને બદામમાંથી બનાવવામાં આવ્યું હતું. તેમાં તરવોનું પ્રમાણ નીચે પ્રમાણે હતું :

પ્રોટીન ૭ ટકા, ચરબી ૨૫ ટકા, સાંકર ૪૨ ટકા.

ચીન તથા જાપાનમાં સોયાબીનમાંથી બનાવેલું દૂધ કેટલાંયે વર્ષોથી કુદરતી દૂધને બદલે લોક વાપરે છે. આની બનાવટ અધરી નથી, કારણે કે કુદરતી દૂધનાં તરવો સોયાબીનમાં પણ આવેલાં છે.

સોયાબીન લેવાથી આહારમાં દૂધનું પ્રમાણ ઓછું કરી શકાય અને તે ઘઉંના લોટ સાથે ૧ : ૪ના પ્રમાણમાં મેળવીને વાપરી શકાય. પરંતુ સોયાબીન માટે મુશ્કેલી એ છે કે તેનું વાવેતર હિંદમાં ખાસ નથી. તે માટે ગુજરાતમાં પ્રયાસ થયા હતા. પરંતુ વધારે પ્રયાસની આવશ્યકતા છે. તે પરદેશથી લાવવું પડે છે એટલે જ્યાં સુધી અહીં પહોંચી નહિ ત્યાં સુધી તેની વપરાશ માટે સૂચના કરવી નહીં છે.

મગફળીનો ઓળ : ગુજરાતમાં મગફળીનો પાક પુષ્કળ છે. તેમાં પ્રોટીનનું પ્રમાણ પણ ઘણું સારું છે. પણ સાથે સાથે ચરબીનું પ્રમાણ પણ વધારે છે. એટલે મગફળી વધારે લેઈ શકાય નહિ, પરંતુ તેનું તેલ કાઢી લેવામાં આવતાં ચરબી ચાલી જાય છે અને બધાં પ્રોટીન ઓળમાં રહે છે. ઉપરાંત તે વિટામીન 'બી'નું પણ સારું સાધન છે. જો ઓળ તાજે મળે તો તેનું વધુ સત્વ મળે, પરંતુ આ પણ જલદીથી મળતો નથી. જો મળે તો એ વાપરવો એ ઘણું સારું છે.

આ ઉપરાંત નીચેનાં મૂચનો ધ્યાનમાં રાખવા જોવાં છે :

(૧) જેમ અને તેમ હાથે છોલા અને હાથે દબોલા અનાજનો ઉપયોગ વધારવો જોઈએ.

(૨) ચોખા ખૂબ ઘોવા ન જોઈએ અને દાળ કે ચોખાનું ઓસામણ કાઢી નાખવું ન જોઈએ.

(૩) પદાર્થો જેટલા અને તેટલા કાચા લેવા અજર તો સહેજ શેકીને અથવા વધારીને, ખૂબ તળવા જોઈએ નહિ. તે પર વાસણ ઢાંકી રાખવું. જેથી તેમાંનાં વિટામીન નાશ પામે નહિ.

(૪) સૂર્યના તડકામાં થોડો વખત ફરવું જોઈએ.

(૫) ખાંડ કરતાં ગોળ વધારે સારો છે તો તેનો ઉપયોગ વધારવો જોઈએ.

(૬) ગાજર, કેળાં, બટાટા, કાજેજ, કાંદા ખાસ ગોંધાં હોતાં નથી. તે જો નિયમિત લેવામાં આવે તો વિટામીન અને ક્ષારો મળી રહે. વળી અંહર, પપૈયાં, કેરી, કરમણ લેવાય તો લેવાં જોઈએ.

(૭) શીંગ એ વિટામીન 'બી' અને પ્રોટીનનું જોડ સરસ સાધન છે. *

* શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સમાજ-ત્રિમાસિકના 'ગુજરાતીજ્ઞાને ખોરાક અને તે સંબંધે મુધારા માટે અવકાશ' એ લેખમાંથી

આપણા નિલ્લાની બહેનો પરણી અને લેવડદેવડના રિવાજોને લીધે દુઃખી થઈ રહી છે, ત્યારે બીજા નિલ્લાઓમાં બીજા રિવાજોને કારણે એક યા બીજા રૂપે દુઃખી થઈ રહી છે. સૂરત નિલ્લામાં છટાછેડાના રિવાજોને લીધે માખાપ કન્યાવિક્રય થતો હોવાથી પૈસાની લાલચે એ રિવાજનો કોમ દીકરીઓને કંવો બનાવે છે. તેનો એક સત્ય કિસ્સો લેખક અહીં રજૂ કરે છે. મતંજળ કે, બહેનોને અધિકાર મળે છતાં એને ભોગવવાને લાયક કેળવણી મળે નહિ ત્યાં સુધી બહેનોનાં એક યા બીજા રિવાજોને લીધે દુઃખ ભર્યાં રહેવાનાં.

(૨)

મોરારજી સ્વભાવતો તીખા મરચા જેવો તેમ જ અંતરનો એટલો જ ચોખ્ખો. કાંઈ પણ આદર્શોને તડતે ફડ ફટેતાં એ જરા પણ અચકાતો નહિ. પોતાની બૂંટો પણ ચોખ્ખી કબૂલનાર. મેં હજી મોરારજી જેવો કાંઈ આદર્શો જોયો નથી.

સાલત્રેગડાની પ્રથા એટલે મોરારજીને મોટી ઉમરે કન્યા મળી. તે વખતે એની ઉમર સત્તીસ વર્ષની હતી. લગ્ન થયાં પછી બીજે વર્ષે મોરારજીને લકવો થયો. અને એને એટલું બધું દુઃખ થવા લાગ્યું કે એણે એમાંથી છૂટવા કૂવામાં પડ્યું મૂક્યું. પરંતુ એનું મોત ન થયું. ઇવતો બહાર કાઢ્યો. અને સારા નરીમે ત્યાર પછી એની તળિયત ધીમે ધીમે સુધારા-પર આવી. એ વખતે એને લગ્ન કર્યાને ત્રણ વર્ષ થયાં હતાં. એવામાં સ્વસુર પક્ષે સમાજમાં વાતો ચર્ચાની મૂડી કે, એ તો નામરદ છે. દીકરીની નિંદગી શું કામ બગાડવી ?

આમ મોટી વાતો ફેલાવી સ્વસુરપક્ષે મોરારજીની બદનામી કરી. લગ્ન-છવનના પ્રથમ ત્રણ વર્ષમાં બાળક ન થાય એથી કંઈ પુરુષ કે સ્ત્રીની ખોડ માની લેવાય નહિ. વળી મોરારજીની તળિયત લકવો થવાથી વચ્ચે એવી અંધ એટલે બાળક ન થાય એ સ્વાભાવિક હતું. પરંતુ તળિયત પૂરી સુધારા પર આવી ત્યાં સ્વસુરપક્ષે દીકરીના છટાછેડાની માગણી મૂકી. મોરારજીના પક્ષે કહ્યું. એક વર્ષ જોખમાં જોણું થોભી જવ. મોરારજીએ પોતે પણ પત્નીના પ્રેમને લીધે એક વર્ષ થોભી જવાની પિનની કરી. અને એ કહેતાં એમની આંખોમાં પાણી લંગાઇ આવ્યું હતું.

પરંતુ દુર્ગામહેનના પિતા ધીરજ શી રીતે-ધરે ? એમ કહે તો છટાછેડા લેવાની મળેલી તક ચાલી જવ તો ? અને તો દીકરીને બીજે વળાવનાં મળનાર પૈસા જતા રહે તેનું શું ? ચિતાની ના ની હા ન જ મેંદ.

દુર્ગામહેન પોતે પણ છટાં થઈ ગાજી ન હતાં. પરંતુ દીકરીને પરણાવની વખતે, જેમ એની અનિચ્છા હોય છતાં ન અમતાં વર સાથે એને પરણવું

પડે છે, તેમ પરજુલા પછી આવા ફિસ્સા જોવા થાય ત્યારે પણ જોની અનિચ્છા હોય છતાં માથાપને લીધે છૂટાછેડા લેવા પડે છે !

અને વચ્ચેના પટેલિયાઓ એટલા ખાઇ ખટ્ટલા હોય કે કે આવાં કાળાં-ધોળાં કરવાનાં મળે એ એમને ઘીકળાં નીવડે છે. એટલે નાનના રિવાજો મારી મચડીને એ મનફાવતો અર્થ કરી, પોતાનું 'ધારુ' કરે છે. આમ ન આશ્ચર્ય મોચારછતું, ન આશ્ચર્ય એમના પક્ષનું અને ન જોવાઇ. દુર્ગાજીનેની ઇચ્છાઅનિચ્છા, અને ફારગતી લેવાનો છેલ્લો નિર્ણય લેવાઈ ચૂક્યો !

જે ઘરમાં એ ફારગતીનો લેખ લખાનો હતો તે ઘરમાં હું પણ ફારગ દતો. છૂટાછેડાની કલમો વફાજની માફક પટેલિયાઓને મોટે જ હોય કે. બંધી કલમો લખાઇ ગયા પછી મોચારછતો આંખમાં આંસુ સાથે સંઘી કરી, અને એ જ પ્રમાણે દુર્ગાજીને પણ રડતાં રડતાં પોતાનો અંગૂઠો આપ્યો.

પોતાને પણ મળે એવી દુઃખ થતું હોય તેમ દુર્ગાજીનેનો બાપ પણ એ લેખ કાચમાં લેતાં રડી પડ્યો.

એ જોનો રોજ મોચારછતી ન સહી શક્યો. એ પોતાનું દુઃખ બહાર કરતાં જોડ્યો : 'રડવાના ખાલી રોજ શું કામ કરે છે ? જો સાચે જ દુઃખ થતું હોય તો એક વર્ષ થોભી કેમ ન ગયા ? હવે ખાલી દુનિયાને શુકામ ઊંડા છે !' અને મનનો ફોમો દર્દુ ન્દી ગયો હોય તેમ સહેજ રહીને એણે ઉમેર્યું : 'જર ગામના ડાઇ કણખીએ આવી ફારગતી નથી કરી. મને નામદ-લીજડા કદી દલકો પાડ્યો. ડાઈની ધમખી આપી. એવી તમારી એકે ધમખીને હું જરા પણ નહિ સ્વીકારતે, પણ કેવળ મારા વડીલોના માન ખાતર મેં આ ફાર ઉપર સહી કરી છે.'

દુર્ગાજીને તો અંગૂઠો આપી નરત ત્યાંથી જોડી ખીમત ખંડમાં ચાલી ગઈ હતી. અને ત્યાં છાની આંસુ સારી રહી હતી. પરંતુ નિર્દય બાપને એ દિલની એકતાની ક્યાં પડી હતી ? એને તો દોકરીને પેચીને એચાર દમર રૂપિયા ખીમત મરનિયા પામેથી ઉપમનવા દતો.

દુર્ગાજીનેની અનિચ્છાની મોચારછતે પૂરી ખાતરી હતી. એટલે એ લેખ લેઇ જોના પિતા વિદાય ગયા ત્યારે દુર્ગાજીનેને મોચારછતો અંતરના આશીર્વાદ આપ્યા : 'ત્યાં મળ્યો ત્યાં સુખી થજો. તારું કલ્યાણ થજો !'

અડધા કલાક બાદ મોચારછતે દેવું છટું મૂકીને એકાદ રડ્યા. ખૂંસ રેવા. પરંતુ સમાજ એમ રડીને ય મોચારછતે શાંત થવા દે એવો ક્યાં છે ? મોટા લાઇએ એને કપડા આપતાં કહ્યું : 'બેરી માટે આમ છો એવો રડતાં તને યરમે ય આવતી નથી !'

સાચે જ એ બેંકુ દસ્ય બેઈ હું પણ રડી પડ્યો !

છૂટાછેડા

શીમાન તંત્રીશ્રી, 'પાટીદાર'

'પાટીદાર'ના મનેવારીના અંકમાં એક સમાજસુધારકો પત્ર આપવામાં આવ્યો છે. કોઈ સંસ્કારી માણસ લગ્નચરિત્રી જોડાવા તૈયાર હોય તો એક બહેન છૂટાછેડા લેવા તૈયાર છે. આપને તે વિચારસરણી લગ્નને નોકરીના રૂપમાં ફેરવી નાખતી હોય તેમ લાગે છે, અને તે વાત સાચી પશુ છે. છતાં અત્યારની સ્થિતિમાં કોઈ વિધવાને પુનર્લગ્ન કરવું હોય કે કોઈ બહેન પા પુરુષને છૂટાછેડા લેવા હોય તો કેટલોય વળત વિચાર કરે ને કેટલાય મનોમંથનને અંતે બ્યારે કોઈ ઉપાય ન રહે ત્યારે તે પગલું ભરવા પ્રેરાય. તે દરેક જાણતી પાસે શ્રી જરાભાઈ જેટલા અડમ મનોબળની અપેક્ષા ન જ રાખી શકાય. તે બહેન આજના જમાનામાં છૂટાછેડા લેવા જેટલી પશુ દિમ્ભત બતાવી શકે છે તે માટે ખરેખર તેમને ધન્યવાદ આપવો ઘટે છે. પરંતુ બીજા લગ્નનું નકી ચલાવેલા પહેલાં છૂટાછેડા લેવાની કદાચ તેમની દિમ્ભત ન આજની હોય, મનમાં ખલભગાટ હોય કે બીજો કોઈ માણસ લગ્ન કરવા તૈયાર થશે કે કેમ, તો તેમને તે સ્થિતિમાં મદદ કરવાની શું આપણી ફરજ નથી? તે છૂટાછેડા લે પછી જ કંઈક તપાસ થઈ શકે એવા આગ્રહ શા માટે રાખવો જોઈએ? આપની પાસે પુરુષોના પશુ અનેક પત્નો આવતા હશે. તેમાંથી કોઈક તો તૈયાર થશે જ. તો આપ તેઓમાંથી કોઈની લગ્નની ઇચ્છા હોય તો પૂછીને તે બહેનનું ધાગ વધુ સરેલું બનાવી શકો છો.

તો પછી લગ્ન એ બહેન નોકરીના રૂપમાં ફેરવાવું હોય, છતાં સમાજસુધારકને કંઈક મજાની હોય તો તેમાં કંઈ વાંધો ન રાખવો જોઈએ, એવા મારી નમ્ર વિનંતી છે. તે જો આ કિસ્સો સહેજે બની જશે તો બીજા કેટલાય એવા કિસ્સા બહાર આવશે એમાં સંદેહ નથી.*

અમદાવાદ

મણિભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ

• જન્મ માટે ઉપરની વિચારસરણી બહુજરૂરી નથી એટલું જ નહીં જનતા જવાબમાં કહેવામાં આશય છે. વિધવાના પ્રશ્નમાં જેમ તપાસ થઈ શકે તેમ બાની કરતી શક્ય નથી એટલું જ. બાકી મદદ થતી હોય તો કરવાની ના નથી. તંત્રી

કન્યા જોઈએ છે

પાંચ ગ્રામ પંચ (નાર)ના આનંદાન કુટુંબના છત્રીસ વર્ષના વિધુરને સાતમીથી લગ્ન કરવા ઇચ્છા છે. હિંદુસ્તાનમાં સારી બાણાતી કંપનીમાં નોકરી છે. પરંતુ વહાર આનંદી રહેશે.

લખો—પી. C/o 'પાટીદાર' કાપોલેય, આણંદ

ગ્રંથસ્વીકાર

(૧) અદ્વૈતાત્માનું આત્મપુરાણ : લેખક - જ્યોતીન્દ્ર દવે, પ્રકાશક - ગાંધીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત. કિંમત ત્રણ રૂપિયા.

(૨) પાનનાં બીડાં : લેખક, પ્રકાશક અને કિંમત ઉપર પ્રમાણે.

શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવે આજે ગુજરાતના હાસ્યસમ્રાટના તાજા ઉપર બિરાજે છે. એમનાં પુસ્તકો એટલે વિચારસામગ્રી સાથે હાસ્ય ને કટાક્ષથી ભરપૂર, એમ વાચકોનો સર્વસ્વીકૃત અભિપ્રાય થઈ ગયો છે. આ અને નવાં પુસ્તકોના લેખોમાં પણ એ જ દક્ષા છે. જે કોઈ વાચકે તેમનું કોઈ પુસ્તક કંઈ ન વાંચ્યું હોય તેને વાંચવા ભલામણ, અને જે વાચકે એમના લેખો અગાઉ વાંચ્યા છે તેને તો ભલામણની જરૂર નથી, એ તો વાંચશે જ.

(૩) સમજભૂમિ ગુજરાત : લેખક - ગોકુળદાસ રાયસુરા, પ્રકાશક - પુસ્તકાલય સદાયક સહકારી મંડળ સિ., વડોદરા; કિંમત રૂપિયા બે.

સ્વ. મો. ન. અમીન આરંભક ગ્રંથમાળાનું આ ૭૬મું પુસ્તક છે, ગુજરાત વેપારી છે એટલું જ નહિ, પણ સમજ પણ છે એ ખતાવવાનો પુસ્તકનો ઉદ્દેશ છે. અને એવી ગુજરાતની સમજ ચૌદ જાતિ (આહિર, રણારી, કાઠી, વાઘેર, પાટનુવાડિયા વગેરે)નો આ પુસ્તકમાં લેખકે એમની સાદી સુલભ ભાષામાં પરિચય આપ્યો છે. વાંચવા ભલામણ છે.

(૪) શ્રી પુરુષોત્તમ પ્રકાશ : નંત્રી - કમુગદેન નારાયણભાઈ પટેલ, પ્રકાશક - શ્રી પ્રગટ પ્રભું જ્ઞાનપ્રચારક મંડળ, અમદાવાદ; વાર્ષિક લવાજમ દ્વાદ રૂપિયો, પચ્ચેશમાં સિ. ચાર.

ભાદરાજના સ્વ. પુરુષોત્તમ ભગવાનના જ્ઞાનમાર્ગનો પ્રચાર કરવા આ માસિક શરૂ થયું છે. આ પહેલાં અંકમાં સદગતનાં લખાણો સંપાદન કરીને આપનામાં આવ્યાં છે. સ્વ. ભગવાનના એ લલિતમાર્ગ અંગે સમાજમાં જે ચક્રવાર તંગેલી તે પૂર્વપ્રદયી મુક્ત રહીને, આ અંકના લખાણ ઉપરથી જ અભિપ્રાય માંધતાં પણ એટલું જ કહેવાનું કે, ગુજરાતને લલિત કે જ્ઞાન-માર્ગના જ્ઞાન માટે પણ આવાં લખાણોવાળા માસિકની કંઈ જરૂર નથી.

(૫) શ્રી ઓડ - વસંત - સારંગી - ભાદરવાના વીસા ખગવતા વહિવટના એકાદાનું કેળવણી કંડ, તા. ૨૭, ૨૮-૨-૪૭ની સમાનો અહેવાલ. પંસાને અભાવે એકાદાનાં ગાળકોનો અભ્યાસ અટકી પડે નહિ એ આ કંડનું ધ્યેય છે.

કર્મચોગી આપુ

તા. ૩૦મી જાન્યુઆરીના સાંજના ૭ વાગે એવો ધરતીકંપ થયો કે જોતા આંધ્ર પ્રદેશ આખી પૃથ્વીના ખૂણે ખૂણે અનુભવ્યો. જાપાનું મૃત્યુ મૃત્યુ અને તેમ જોનારો જાતીમાં ઝીલીને, એ સમાચારના આંચકે જગત ધડીભર રતબંધ બની ગયું. દરદમેશ પોતાનાં આજ્ઞાની ચિંતા કરતા કર્મચોગી જાપાનું મૃત્યુ દરેકને નિવંશ બનાવે એ સ્વાભાવિક છે. માથે પહાડ તૂટી પડ્યો હોય તેવો સૌને આચ્છાદિત રહ્યો પરંતુ એ આચ્છાદિત સમય પીટ્યા પછી વિચાર કરતાં લાગવા માંડ્યું કે, જાપાને જીવનમાં જે કર્મચોગ આવરી બતાવ્યો, તે જ મૃત્યુમાં પણ એ આવરી બતાવતા ગયા.

આપુ અમને ગયા ?

આપુ સવાસો વર્ષ જીવ્યા હોત તો પણ એમનું મૃત્યુ અમને જ પ્રાપ્ત થાયત કર્મચોગીનો કાળ કદી પૂરો થતો નથી. પરંતુ આજે દેશમાં જે સ્થિતિ છે તે જોતાં સૌને લાગે કે જાપાનું જીવ હોત તો સાફ. પરંતુ ખીજ જાણુ જોતાં જાપાનું કાર્ય પૂરું થયેલું નથી લાગતું ? હિંદને સ્વાધીન કરવો, અને એ ક્રાન્તિકારી જગતની પરાધીન પ્રજાને પણ સ્વાધીનતા તરફ દોરવી, એ એમનું અવતારી કાર્ય દેખાય છે. મહાન માણસોનાં જીવન અમંત્રણરૂપી ભરપૂર હોય છે. ચાલીસ કરોડની પ્રજાને અહિંસાદ્વારા હિંસાથી ભરપૂર યુગમાં સ્વતંત્ર કરનાર જાપાને એ શું જોડો અમત્રણ કર્યો છે ? સગીર ઉમરના વારસદારને પુત્ર ઉમર ચતાં જેમ વાલી વડીલ સોપી દે તેમ જાપુ આપણને સ્વતંત્ર હિંદ સોંપીને ચાલી ગયા. અને શહીદ બનીને કહેતા ગયા કે, સ્વતંત્રતા જાળવવી હોય તો, રામરાજ્યનાં મીઠાં ફળ આપવાં હોય તો, કાંઈ પણ બાગે કામી એકતા સ્થાપવો.

જાપુને સરખાવવા કોઈ માપદંડ નથી

જાપુના મૃત્યુના પ્રસંગે એમને ઈશુ, કૃષ્ણ, સોક્રીસ અને લિંકન સાથે સરખામણીમાં મુદ્રા દીધા છે. કાંઈ ચીજને આપવા માપદંડ તો નોંધવો, એ દૃષ્ટિએ જાપુને સરખાવવામાં આવે એ જરાગર છે. જાકી જાપુનાં જીવનમાં જોતાં એમની સરખામણી કોઈની સાથે થઈ શકે તેમ નથી. અને એ જ કારણ જીવન યુગપુરુષો માટે પણ કદી સકાય. કારણ કે, જે યુગપુરુષ પાકે છે, તેનું કાર્યક્ષેત્ર તે યુગને આવરી લેતું હોય છે. જાપુને માટીમાંથી માનવી પેદા કર્યો, એ સત્તે વિચારતાં તરત એમનાં કાર્યનો ખ્યાલ આવશે. હિંદ

સાવ માટી બની ગયેલું હતું. એટલે એનાં દરેક ક્ષેત્રો આમૂલ્યવાદી પક્ષેરે માગતાં હતાં. અને એ પક્ષેરે દરેક ક્ષેત્રમાં બાપુજી આપ્યો. એ ક્ષેત્રો ઉપર સહેજ દષ્ટિ નાખતાં જ લાગશે કે એમને મરણવા આપણી પાસે બૂતકાળો કાંઈ માપદંડ નથી.

આપુનો સ્વતંત્ર હિંદ માટેના આદર્શ

સામાન્યમાં સામાન્ય માણસો લાગણું નોંધીને કે મારો દેશમાં અવાજ છે. હિંદમાં જિંદગી અને નીતિ, એવા પ્રશ્નના બે વર્ષ ન હોવા નોંધ્યો. હિંદમાં દરેક જાતિ સુખ અને શાંતિમાં રહેતી હોવી નોંધ્યો. દેશમાં અમૂલ્ય એવો તિરસ્કૃત વર્ગ ન હોવો નોંધ્યો, અને પાપદુષ્ટ નશાગાર પીણાં ન હોવાં નોંધ્યો. પુરુષના નોંધના જ સ્ત્રીના દક્ષ હોય. જગતની બીજી પ્રજા સાથેના એના સંબંધ મૈત્રીનો હોય, ન એ કાંઈ પ્રજાને ચૂસે, ન કાંઈ પ્રજાથી ચૂસાય. સમગ્ર પ્રજાના હિતમાં જ બધા સંબંધો સમારોજી હોય.

પ્રજાના હક્ક

અહિંસાના પાપા ઉપર સ્થપાયેલા સ્વરાજ્યમાં પ્રજાએ પોતાના દક્ષ જાળવવાની ચિંતા નહિ કરવી પડે. અતલબ કે, 'એ' રક્ષાયેલા જ હશે. પ્રજાએ એમાં જ ચિંતા કરવાની રહેશે તે એની ફરજે અંજો. દરેક ગામડું ગ્રામ-પંચાયતના ધોરણે એનો વકીલટ કરતું હશે એટલે દેશનો દરેક માણસ સીધા રાજકાજમાં ભાગ લેતો હશે. લોકશાસનમાં સમગ્ર અને નિર્બળને એકસરખી લંકા હશે. બળિયાના બે ભાગ એવું નહિ હોય. પ્રભુના રાજ્યમાં કાંઈ જિંદગી નથી અને કાંઈ નીતિ નથી. સૌ સરખા છે. જિંદગીપણનો દાવો કરનાર પ્રભુનો અને માણસનો મુનેગાર છે.

ધર્મ

જગતના સર્વ ધર્મોનાં મૂળતરનો એકસરખાં ઉચ્ચ છે. અને દરેક ધર્મ પોતપોતાની પ્રજાને માટે એકસરખા ઉપયોગી છે. અને સમભાવપૂર્વકે જ દરેક ધર્મનો અભ્યાસ કાંઈ માણસ કરે તો જરૂર એનાથી એને લાભ જ થવાનો છે. અને એમાંથી એ સત્ય સમજશે કે, બધા ધર્મો સાચા છે. સાથે સાથે દરેક ધર્મમાં કંઈ ને કંઈ ખામી છે. એટલે ધર્માતરની જરૂર માણસને એની ધત્તી નથી. પોતાના મગ ધર્મમાં રહેશે પણ એ બીજા ધર્મનાં સારાં તરંગો અપનાવી શકે છે.

સત્ય અને અહિંસા

સત્ય અને અહિંસા એ આપુનો જીવનમંત્ર હતો. પહેલું અને પ્રથમ બીજા આપુનું અહિંસા હતું. અહિંસા એ ગરવીરનું મોઢામાં મોઢું સત્ય છે.

જો સત્યથી વાપરનારનું, અને જેની સામે તે વપરાય તેનું, અનેનું હિત જ સાચું છે. અસાદુરી - સરસીરતા જો સરસીરતા ગુણ નથી, અસામાનો શુભ છે. અત્યંત આચર્યું જો જ પ્રભુની ભક્તિ છે.

અસપૃશ્યતા

અસપૃશ્યતા જો પાપ છે, અને વળતર જો જો એવી સામે મારી નાખવામાં નહિ આવે તો હિંદુ ધર્મને જો ગંભીર જો હિંદુ પાંચમા લાગતી વસતીને જો આપણે અસપૃશ્ય રાખીશું તો સ્વરાજ્યનો કંઈ અર્થ નથી. સર્વાઈ હિંદુઓ દરિજનોના ઉદ્ધાર માટે લાખો રૂપિયા ખર્ચે, છતાં જો એક જ રૂંદી વસ્તુ નહિ કરે—દરિજનો સાથે સમાન વર્તન—તો પણ સ્વૃષ્ટ આર્થિક લોગણ કંઈ હિંદુ જાતિને કાયસે નહિ આવે.

ખાદી

કાંતનું જો ફરજ અને જોને પત ગણવો લોહજો. હિંદુ પાંચમા ચંદ્ર રહ્યું છે. જો જોને જોમાંથી અસાવવું હોય તો ખાદીને અપનાવવી જ રહી. અત્ર અને કપડાં જો માણસની પ્રાથમિક જરૂરિયાત છે, અને તેમાં દેશે સ્વાવલંબી જાણવું જ લોહજો.

ઐક્ય

હિંદુ અને મુસ્લીમમાં ભેદભાવ રાખ્યા વગર દરેક ઉપર સરખો પ્રેમ હોવો લોહજો. હિંદુ - મુસ્લીમ એકતાનો અર્થ જો અને કામો પૂરતો કરવાનો નથી, હિંદુમાં વસતી સર્વ ધર્મની કામો વચ્ચે એવી એકતા હોવી લોહજો.

સ્ત્રીજાતિ

સ્ત્રીજાતિને એવી કેળવણી મળવી લોહજો કે જેથી તે સમજે કે, જો પતિને સીકવવા માટેની પૂતળી નથી, કે નથી જો પતિનું સ્વૃષ્ટ સાધન. સ્ત્રીજાતિને પોતાને પાણુ પુરુષ જેમ અત્યંત હક્ક છે તેમ જ ફરજો છે. અને જો જાદા કરવામાં જ એના જન્મની સાર્યક્તા છે. સ્ત્રીજાતિને અગળા કહેવી જો જોને અન્યાય કરવા બરાબર છે. જો સજાનો અર્થ, કેવળ શારીરિક જાળમાં જ સમાઈ જતો હોય તો જોશક જો પુરુષ દરતાં પાશવી જાળમાં નિર્જળ છે. પરંતુ સજાનો જો આત્મિક જાળમાં અર્થ કરવામાં આવે તો સાચે જ એનામાં જો જળ પુરુષ કરતાં પણ વધારે છે. લગ્ન જો નવા ઇવનની મુસાફરી છે. જો ઇવનની અગત્યની મુસાફરીને નીકળનાર છોકરી પુખ્ત ઉમરની હોવી લોહજો, ગૌહિક વિકાસ પણ એનો પૂરો થયો હોયો લોહજો અને પતિની પસંદગીમાં એનો પૂરતો હક્ક હોયો લોહજો. સ્ત્રી જો પુરુષનો સાથી છે. પુરુષના જેટલી જ કુદરતે એનામાં પણ માનસિક શક્તિ મૂકી છે. પુરુષ

પ્રાચીદારની પ્રવૃત્તિઓમાં રસ લેવાનો, એને ઉપયોગી થવાનો એને પૂરતો હક છે. અને સાચીદાર જેટલી જ એ સ્વતંત્ર અને હક્કદાર છે.

કેળવણી

કેળવણી સિવાયનો માણસ પણ સરખો છે એમ કહેવામાં અનિશ્ચયોક્તિ નથી. અને જૌદિક સાચી કેળવણી માણસને એના શારીરિક અંગોના વિકાસ અને તાલીમ દ્વારા જ મળી શકે. મતલબ કે, બુદ્ધિપુરઃસર જાળકની શારીરિક તાલીમ દ્વારા જ એનો સાચો માનસિક વિકાસ થઈ શકે. કેળવણીની સરખાતમાં, આંખ, દાન અને છલને પહેલી તાલીમ મળતી જોઈએ અને પછી હાથનો ઉપયોગ થવો જોઈએ. મતલબ કે, લેખન પહેલાં વાચન થવું જોઈએ. આ કુદરતી રીતે અપનાવવામાં આવે તો જાળકની સમજશક્તિનો સીધો અને ઝડપી વિકાસ થાય. પરંતુ શારીરિક અને માનસિક વિકાસની સાથે સાથે જો આત્મિક વિકાસ ન થાય તો પણ કેળવણી નિષ્ફળ નીવડે. જમે તેટલી વિદ્વતા હોય પરંતુ ચારિત્ર્યવ્રતર વગર, વિચાર અને વર્તન ઉપર કાબૂ મેળવ્યા સિવાય, જો વિદ્વતા લારફ છે.

યંત્ર - ઉદ્યોગ

યંત્ર - ઉદ્યોગનો મુધાંગ એ રોજ છે. એથી વખત બચે છે એ ખરું, પરંતુ જો માણસમાં રક્ષસી હરીફાઈ પેદા કરે છે અને તે જૂથ સતોપથા એને પૃથ્વી પણ જોડતી પડે છે. વિકાસનો જંગ છે, સ્વતંત્રતાની પણ જરૂર છે, પરંતુ જો વિકાસ અને સ્વતંત્રતા આત્મા માટે હોવાં જોઈએ. આ વસ્તુ યંત્રમાંથી માણસને મળે નહીં! યંત્રથી વખત બચે છે, અને મજૂરી બચે છે. પરંતુ એથી વસતીનાં મોટા સમૂહ જોડાર બને છે. વખત અને મજૂરી બંને જો સારી વસ્તુ છે, પરંતુ એનો લાભ આખા જગતમુદને મળતો હોય તો જો લાભ કહેવાય. યંત્રો જો લાભ ફક્ત યોગ્યને આપી, મોટા સમૂહનો જોગ લે નહીં. મૂડી અને મજૂરી

ધંધામાં મૂડી અને મજૂરી જોડખીતનાં પૂરક છે. અને જોડખીતને મદદ કરવામાં જ બનેલું દિત છે. જો કે વિશ્રામ કહેવું શાંતિ અને આજ્ઞાદીમાં હવતું હોય તેવો જોડકપ સંબંધ મૂડીદારો અને મજૂરીમાં જાળવાવં જોઈએ. મૂડીદારોએ મજૂરીના આર્થિક પ્રશ્ન પૂરતો જ વિચાર કરવા ન જોઈએ, પરંતુ તેના સમર્થ વિકાસનો ખ્યાલ રાખવો જોઈએ. મૂડીદારોએ લક્ષ્મીના દ્રવ્યોનો જ બળવું રાખવું. આપણી કપડામાં કપરી મજલ રાકે ધાય છે

દર્મયોગી જાપુનાં આમ વિવિધ ક્ષેત્રો છે, જે કાન્તિકારી ફરફારો માટે છે. આપુના આ વિચારો આજે આજે માટે નવીન નથી. પરંતુ જો ફળી

બૂત થયા નથી. કદા પરદેશી રાજકીય ધૂંસરીમાંથી મુક્ત થયા છીએ એટલું જ. પરંતુ આ સર્વ ક્ષેત્રોનો એમના તરફથી મળેલો વારસો આપણે કર્મ કરો દીખાવીએ તો જ આપણે જાપુને માનતા હતા એમ કહેવાય. સ્વાતંત્ર્ય મળ્યા પછી કોંગ્રેસના કાર્ય અંગે એમણે મૃત્યુ પહેલાંના બે દિવસ અગાઉ (તા. ૨૭-૧-૪૮) લખ્યું છે કે, 'કોંગ્રેસે ગુજરાતી સ્વતંત્રતા સિદ્ધ કરી, પણ દેશની આમ વસતીને માટે આર્થિક સ્વતંત્રતા, સામાજિક સ્વતંત્રતા તેમ જ નૈતિક સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવાનું કામ હજી તેણે કરવું જોઈએ. એ ત્રણ પ્રકારની સ્વતંત્રતા મેળવવાનું કામ કરવામાં રાજકીય લડતના કામ જેવી ધમાલતો નહીં નથી, ઉત્તજના નથી. તે કામ એવું લાભક ભરેલું નથી અને રચનાનું છે તેટલા જ કારણસર વધારે કપરું છે. પરંતુ સર્વને સમાવી લેનારું રચનાકાર્ય આપણી કચેરીની વસતીનાં બંધાંયે અંગોની શક્તિને જગાડનારું નીવડશે, કોંગ્રેસે પોતાની તેમજ મુલકની મુક્તિની શરૂઆતની તેમજ જરૂરી મજલ પૂરી કરી છે. પણ કપરામાં કપરી મજલ હવે આવે છે. લોકશાહી પદ્ધતિના સીધા ચલાવવાને રસ્તો અનિવાર્યપણે તેણે વાડાગંધી કરનારાં ગ્રામીણ પાણીવાળાં ખાખો-ગિયાં જેવાં મંડળો બનાવ્યાં કર્યાં છે અને તેમાંથી અનેક પ્રકારની બદલો પેદા થઈ છે; માત્ર નામધારી લોકપ્રિય તેમજ લોકશાહી સંસ્થાઓ બિભી થઈ ગઈ છે. આ નિરાંમણ ઉબેડો કાઢી જારૂપ જતેલી શીતરસોમામાંથી રસ્તો કમ કાઢવો એ કોંગ્રેસની સામે ખટો થયેલો આજનો સવાલ છે.'

('હરિજન બધુ', તા. ૧-૨-૪૮)

દરેક હાથોહાથ કરશે તો જ આ ભગીરથ કાર્ય થશે

આ કપરામાં કપરા કામમાં જ આપણી કચેરી ચલાવી છે. વળી માથેથી શિરછત્ર પણ જાપુનું ગયું છે. એટલે આપણી જવાબદારી કે તેથી વ વધી પડી છે. આ દિશ્વિતમાં કચેરીનું કામ કંઈ થોડા સેવકો કરી શકે નહિ, દરેક હાથોહાથ એ સંસ્થાત્મક કાર્યમાં લાગ લગવશે, તો જ એ જનશે. આજે પ્રજાનો મોટો વર્ગ સાર્વજનિક કામો માટે ઉતાસીનતા સેવે છે. એને મનથી એમ છે કે આપણે સાધારણ માણસ દેશના બારે કામોમાં શું કરી શકીએ ? આપણે આપણું પેટિયું કમાવામાંથી જ નવગ થતા ન હોઈએ ત્યાં એ બધી સેવા કરવા કેવાં જઈએ ? પરંતુ પ્રજાના ગોંટા સમૂહ સેવા કરવા ક્યાં વ જવાની જરૂર નથી. દરેક પોતપોતાનો ધંધો દેશના હિતમાં કરે તો એ જ મોટી સેવા છે. દેશમાં આજે અનાજની મોટી જરૂર છે માટે ખેડૂત પોતાની જમીન શક્તિ એમાં વાપરી વધારે અનાજ ઉગાડે, મજૂર એ પ્રમાણે વધારે

મહેનત કરે, તો એ પણ દેશની સેવા છે. એ પ્રમાણે વેપારી. પણ સંઘર્ષ-
જોરો કે ડાકું જાનર ન કરતાં આજ્ઞી રીતે વિનિમય કરે, સરકારી નોકર
લાંચકશ્ચતરી મુક્ત થઈ, પ્રગતો સાચો સેવક બને, એમ દરેક ક્ષેત્રમાં કામ
કરતો માણસ ધધામાંથી નવરો થવા વગર કે જીજ્ઞે ગણ વગર દેશની સેવા
કરી શકે છે. કામ કામ વચ્ચેની એકના જાગવડી અને રાષ્ટ્રીય સરકારના
દામ મળ્યાત કરવા એ આજે પ્રત્યેક નાગરિકનું કર્તવ્ય છે. જે આવું
પ્રાર્થામક કાર્ય કોઈ જાતના આજ્ઞી હકનો ભોગ આપ્યા વગર થઈ શકે
તેનું ય આપણે કરવા માગતા નહિ હોઈએ તો આવેલી આજ્ઞી રહેશે નહિ.

આગેવાનોની પણ એટલી જ જવાબદારી છે

એમ પ્રત્યેક વ્યક્તિને કાર્ય કરવાનું છે તેમ આગેવાનોની એવી વિશેષ
જવાબદારી પધે છે. બાપુએ કહ્યું છે તેમ, વાડાજાંઘી કરનારાં ગંધાતાં પાણી-
પાયાં ખાઓચિયાં જેવાં મંડોળે જોવાં થયાં છે તે દીર્ઘદષ્ટિપૂર્વક તોડવાં
પડશે. પેતાના કાર્યક્રમની સક્રિય વિરોધાપુએ પોતાના મરણ પછી જે આશા
ગણી છે તે પૂરી કરવી એ દરેકનું કર્તવ્ય ગણાવું જોઈએ. ‘આગાખાન
મહેલમાં કોઈ કે કશું કે ગંધીજીના અનુયાયીઓમાં એટલે કે સામાન્ય રીતે
કાર્ય કરનારાઓમાં તેમનો સદેશ ઉવન્ત અરૂપમાં જનતાને પહોંચાડી શકે
એવું તેજ કે અસ્તિત્વ નથી, આતા જવાજમાં ગંધીજીએ હોલું કે, “હા,
આજે તેજા અસદાવ જેવા લાગે છે ખરા. પણ એમાં દોષ મારો છે. દરેક
જાજતમાં તેજો મારી દોરવડીની અગેસા ગ્રામે છે. મને લાગે છે કે હું
ઉવતો હોઉં ત્યાં સુધી એવી જીવું સંભવી શકે એમ નથી. પરંતુ માગ
અવસાન પછી તેજો ફાલશે અને આ ગંધા સમય દરમ્યાન તેમણે ચૂપચાપ
જે પ્રદાન કર્યું છે તે કાગદાથી ઘરે એવી આશા હું ગામું છું.” થોડીવાર
ધાબી વાદને તેમણે ઉમેર્યું કે “ઈશુના કત શિષ્યે તેમની દયાની દરમ્યાન
આરંભ લાવકાત લાગતી હતી! ઈશુના અવસાન પછી જ તેમના ઉપદેશનો
પ્રચાર કરવા માટેની સક્રિય પ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ” (‘દરિદ્રતા બંધુ’, તા. ૧૫-૨-૨૦૦૩)
બાપુએ હન્ડેલી સક્રિય રૂપે તેમના શિષ્યોએ ગતાવી એમનું અધરું કામ
પૂરું કરવું રહ્યું.

રમે આપુને નાના વાડામાં ન પૂરી બેસીએ!

બાપુને જગતભરમાંથી જે અંજલિઓ મળી છે તેવી અને તેટલી
આજ નુર્ધાના દોષ પુરવને મળી નથી, એમ કહેવામાં કંઈ અતિગ્રેહાસ્તિ
નથી. એ જતાને છે કે બાપુ કંઈ દિદ્વિદ્યોદયાના ન હતા, સાચા જ જગતના

હતાં. સારુ ૫ વિશ્વ એ એમનું કુટુંબ હતું. એવા વિરાટ પુરુષને આપણે નાના વાઙમાં ન પૂરી દેઈએ, એના સિદ્ધાંતોને સંકુચિત અર્થમાં ન લેઈએ, એ હવે આપણે જ્ઞેવાનું રહ્યું. આપુની જરૂમ પધરાવવા અંગે તા. ૧૨મીએ દિવમાં જુદે જુદે રચે જે વાત્રા વીકળી ત્યાં મું જાન્યું તેની ખબર નથી. પરંતુ આજ્ઞાદેથી ભરમનું સરખસ નીકળ્યું ત્યારે એવું સ્વચ્છ દરવામાં આડ્યું હતું કે, ખાદીધારીએ જા ભરમખાત્રને અડકવું ! જે જાપુ અરૂપૃથ્વતા માટે લંડી છૂટના, એની જ ભરમના સ્પર્શ માટે ખાદી ત્રણરો મેટિા વર્ગ અરૂપૃથ્વ ખની જન્ય એ કૈવી કહ્યુંતા ! શું જાપુએ કદી ખાદીધારી ન હોય તેને અરૂપૃથ્વ માન્યો હતો ! એની જુદિની, એની કર્તવ્યનિષ્ઠાની અને એની શક્તિની, ખાદીધારણ ન કરવાને કારણે કદી એમણે એાંએ કિંમત આંકી હતી ? તો જાપુએ જેને છવતાં અરૂપૃથ્વ નથી માન્યા તેને એની ભરમના સ્પર્શ માટે અરૂપૃથ્વ ગણવામાં આવે, એ વિચારસરણી જાપુને નાના વાઙમાં પૂરવા જેવી છે.

જાપુને સાચી અંજલિ એક જ હોય

જાપુને આપણે જે અંજલિ આપવા માગતા હોઈએ તો, જેમ એમના સ્વૃક્ષ શરીરને એક જણે ગાળીઆથી હણ્યું, તેમ આપણે આપણા વર્તનથી એમનો આત્મા હણાય તેમ ન કરવું જોઈએ. જાપુના દરેક ક્ષેત્રમાં આપણે દરેક કંઈ હાર્ય ન કરી શકીએ. એ તો સર્વ હતા. પરંતુ આપણે એ પ્રદાશસાંધી હોવડો જલતો રાંખી આપણી આસપાસ અજવાળું રાખીએ એ જ જાપુને સાચી અંજલિ છે. કર્મગોળી જાપુને કર્મ દ્વારા જ અંજલિ આપણે આપવી રહી.

સ * મા * યા * ૨

★ પૂર્વ આક્રિકા પાટીદાર પરિષદનું બીજુ અધિવેશન આગામી ઇન્ટરના તંદવેરામાં (માર્ચ તા. ૨૬-૨૭ અને ૨૮) નાઇરાબીમાં કરવાનું નક્કી થયું છે.

★ મોખ્યાસાથી શ્રી રણજીડભાઈ મો દેસાઈના તંત્રીપણા નીચે ' સંસ્થાન-વાસી પાટીદાર ' ટ્રેમસિક્કયર પ્રસિદ્ધ થવાનું છે. પહેલાં અંક ઉપરાંકન પરિષદને ચમત્તે બહાર પડશે.

★ ડૉ. ઇમુઅલેન ડબ્લીનથી નર્ચિંગેનો અભ્યાસ કરી પરત આવતાં નડિયાદમાં પ્રસતિગ્રહના મુખિ-૨-૩-૪ તરફિ જોડાયા છે.

★ આંખમાં શ્રી ગોરખનભાઈ પેલાભાઈ પટેલે સ્વર્ગસ્થ પિતાની યાદ-ગીરીમાં ગ્રામમાં જાણમહિર ઉઘાડવા સ્ત દત્તર કૃપિયા આપવાનું જતેરે કયું છે.

આ માસનાં અમારાં નવાં પ્રકાશનો

૧. પારકા જાણ્યાં ઉમાશંકર જોષી ૩-૦-૦
૨. નિશીથ ૩-૦-૦
૩. રૂપકલા [સીને જન્મની નવલકથા] અધિકારી ૧-૪-૦
૪. અપંગ માનવતા ઈન્દુલાલ ગાંધી ૩-૦-૦
૫. યુવતી સાથે : દાંપત્ય જીવન સ્થાપન ૦-૬-૦
(સંસારચક્ર અંધારાનિર્મુલ આકાશ પુસ્તક)
૬. કુંજગુલાલનું વીલ બંડીમખાણુ ૨-૪-૦
૭. કલાને ચરણે ડા. હરિપ્રસાદ દેસાઈ ૨-૮-૦
૮. માતાનું હૃદય નવલકથા ૨-૧૨-૦
૯. અથડાતા વાયરા ૩-૪-૦
૧૦. પથ્થરનાં પારેવાં ઈન્દુલાલ ગાંધી ૨-૧૨-૦

૧. 'જા. જૂડ' : વી. પી. માટે પુસ્તક દીઠ ૦-૭-૦ આના
સામગ્રી આર્ડરમાં પુસ્તક દીઠ વી. પી.ના ૦-૩-૦ ગોળા મળેલા.

જીવન સાહિત્ય મંદિર

કાલ્યાણદેવી રોડ, મુંબઈ ૨ : ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

અમારું વિસ્તૃત અધિષ્ઠાન મળેલું :

અમારે ત્યાંથી તમામ ગુજરાતી પ્રકાશનો મળી શકશે.

પાલિકા

સ્થાપક સ્વ. શ્રી સિદ્ધાંતજી સુરભાઈ પટેલ

૦૦૪]

માર્ચ-૧૯૮૮

ધાર્મિક અને વાણીના આધાર, માણસ એ કમાવ છે. તે ઉપર નથી, પરંતુ એ એ જાણે છે તે ઉપર છે. માણસની નંદુરનીના આધાર એ એ માણ છે એ ઉપર નથી. પણ એ કેટલું પૃથાવી થકે છે તે ઉપર છે. માણસ વિદ્યાને છે કે નહિ, તે એના વાચન ઉપરથી નહિ પણ એ વાચનને કેટલું અમજીય છે, તે ઉપરથી માણસ પડે છે. —અંતરિયાન કહેવન

૧૩
કચ્છ ચેરલીકર

આ અંકની સામગ્રી

ફવામાંનો દેડકો	વિનોદિની નીલકંઠ
સમાવનું ઘડતર	નાનુભાઈ દવે
સાથીની પસંદગી	ઈશ્વર પેટલીકર
વળના ધૂંટડા	મયસાઈ પટેલ
મુખડા દેખો દર્પણમે	અરવિંદ પટેલ
પડદો પડ્યો!	ઈશ્વર પેટલીકર
નાને મોઢે મોટાંની વાતો	અલ્પાબ નિરંજન
ધનામી નિયંધ	વાકળ દેવવર્ણી મંડળ
ખેતીની મુધાગમ્મા	સર મણિલાલ નાભાવટી
મંચસીકાર	
પ્રસંગદયા	

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૩ : પશ્ચિમમાં શિલિંગ ૬

છટક નક્કા પાંચ આના.

‘પાટીદાર’ કાર્યાલય - આબુદ

- + હર મહિનાની ૨૫મી તારીખે માસિક નિયમિત પ્રગટ થાય છે.
- + અંક ન મળ્યાની કુરિયાદ આખર તારીખ સુધીમાં જત્યાની દેવી. તે પહેલાં પોસ્ટમાં તપાસ કરવી.
- + કાર્ડ અને વંશાખ, જોમ જો દપ્તે વાર્ષિક આલક નંધાય છે. વચ્ચે આલક ચનારને શિવક હોય ત્યાં સુધી પાછલા અંક મંગાવાય છે.
- + નવા આલક ચનારને કાગળના અંકથી માસિક મળશે. પાછલા આર સંકે ખલાસ થયા છે.
- + નવામાં પત્રો કે લેખ ઉપર ધ્યાન આપવામાં નથી આવતું. ન ત્વીકારાયેલ લેખ પોસ્ટની દિલ્લિયા બીડી દરે નો જ પરત ફરશે.

આ માસિક આબુદ ચંદાનર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં થી. આગાત્સાઈ માર્ગમનવાકે પટેલે પ્રજગ્યાઈ મેળનીવર્ણા મિલ્લ માટે અપ્પ. ના. ૨૫-૩-૪૮

શિષ્ટ સાહિત્યનાં નવાં પ્રકાશનો

શુભવંતરાય આચાર્ય

સૌહિન્દ્રમાહુન મુકરજી

જતનાનો સાદ	૪-૨-૨
અલ્લાખેલી	૨-૨-૦
ભગંવો નેજો	૩-૨-૨
ભક્તમાંગના	૩-૨-૦
વિરાટનો ગળ્લો	૩-૮-૦
કોણુ શુન્દેગાર	૨-૦-૦
કોરી કિતાબ	૨-૮-૦
નિવેદિતા	૪-૮-૦
પૂર્વજોના પાપે	૩-૮-૦
તરંગ	૩-૮-૦
મુંઝવતા પ્રશ્નો	૩-૮-૦
નર અને નારાયણ	૪-૮-૦
કોનાપતિ	૪-૮-૦
જતમતમાથી ૧૦૨ (દરેકના)	૪-૮-૦
હાસ્ય સાહિત્ય	
જમલસાટ (ઓ. જોશી)	૩-૮-૦
આનંદનાં ઓધ	૪-૨-૦
ગાંધીનો ગવારો	૪-૨-૦
વ્યંગ વિનોદ	૩-૮-૦
મુખ મલકાટ	૪-૨-૦
પાન્યમાતી મસ્તકપીર	૩-૮-૦
અઠ્ઠશ્યમાનવી (વિલ્હા)	૩-૮-૦
શ્રીમતિ. કાય	૩-૨-૦

સાહસિક	૩-૮-૦
પાપાણુ	૩-૮-૦
અચ્ચીકાર	૪-૨-૦
મુખપંખી	૩-૮-૦
શૃંગત્યાગ	૩-૨-૦
નિરૂપમ	૩-૨-૦
નારી	૩-૨-૦
સાતમીનીય રસ્તો	૩-૮-૦
મમતા (સરદ આણુ)	૩-૨-૦
રૂપકોશ (ઓ. શુ. ધામી)	૪-૨-૦
કાંતિની આતરી	૩-૨-૦
વિજેતા	૨-૨-૦
આમને અધિ દેવશંકર	૨-૮-૦
પેપા અને લીખાળી	૨-૮-૦
કથાવતિ દોહરોટાય	૩-૨-૦
સ્ત્રી અને પુરુષ	૨-૮-૦
પમીના શ્રીધરાણી	૨-૮-૦
નયના રસિકસાત જોશી	૩-૨-૦
બાળકોનું હિંદુસ્તાન	૨-૮-૦
ભગતઆપા (ધામી)	૨-૨-૦
ભવાદુર બેટો	૨-૨-૦
પરજ્યાપણી ત્રણ ભાગ	૪-૨-૦

વધુ સિંગલ માટે અમારું સચિપત્ર મંગાવો

નવયુગ પુસ્તક ભંડાર

મુકેશજી રાજકોટ પાલીમર્સ

નદન નવુંજ ચિત્રમય

બાલ સાહિત્ય

★

૧ મંજરી	૬ હંસા	૧૧ લીલાવતી	૧૬ જમાધરાજ
૨ ગાલાદીન	૭ વાલિયો	૧૨ અલીબાબા	૧૭ દોરડાંવાળો
૩ મુદામો	૮ વામનજી	૧૩ મીનીમાશી	૧૮ સિંદબાદ
૪ વડોદરા	૯ રત્નાંદે	૧૪ સારંગીવાળો	૧૯ હીંગલો
૫ હીરામણુ	૧૦ લાખો	૧૫ તડાકિયો	૨૦ ગુલીવર
- અને ૨૧ અબુહસન

નંબર ૧ થી ૨૦ સુધીના ઠરેકના ચાર આના નંબર ૨૧ ના આઠ આના. ઉપરનાં ૨૧ પુસ્તકો વિવિધરંગી સચિત્ર પૃષ્ઠમાં, બાલવિનોદ માળાના નવા અને છેલ્લા ત્રીજા સેટમાં આપવામાં આવેલ છે. જેમાં એકઠર ૭૫૦ પાનનું વાચન ૨૭૫ સુંદર ચિત્રો સાથે છે. મજબૂત બોક્સમાં પેક કરેલા આ સેટની કિંમત રૂ. ૫-૧૨-૦ અને વી. પી. ખર્ચ ૧૧૨ આના છે.

આખો પેકબંધ સેટ અથવા ઉપરમાંનાં કોઈ પણ મનપસંદ છંદક પુસ્તકો મંગાવો. આવાં જ રસિક બીજાં ૪૨ પુસ્તકોના ૧૫૦૦ પાનના વાચનના ૬૦૦ ચિત્રોવાળા બે સેટ પણ સાથે સાથે મસાવો.

બાલવિનોદમાળાના વજુ સેટ, એકઠર ૧૩ પુસ્તકોના રૂ. ૧૭-૪-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૧-૧૨-૦

તમારા બુકસેલર પાસે માગો અથવા ખલાસ થાય તે પહેલાં મંગાવવા માટે લખો:-

બાલવિનોદ કાર્યાલય : ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ :

“અખંડ આનંદ”

તંત્રી : સોપાન

“અખંડ આનંદ” નીચેના લેખકોનો સહકાર મેળવવા ગૃહભાગી થયું છે.

કાકા કાલેલકર	- દિલીપ કોડારી	રમણલાલ એન્જિનીયર
મનુ સોનેદાર	મધુકર રાઉરિયા	વજુભાઈ શાહ
ગવિસંકર મહાશાસ્ત્રી	જયનિવાસ મહેતા	જોડુભાઈ મુશાર
જ્યોતીન્દ્ર દને	પીતાંબર પટેલ	રતિલાલ અદાણી
કિમાચંકર જોષી	વૈદ પ્રામણ શેડેડ	ચંદુલાલ પટેલ
ડા. હરિપ્રસાદ દેસાઈ	સ્વામી માધવવીર્યા	રમણીક દિ. મહેતા
કરસનલાલ માળેક	પાલક ગોવિંદક દેસાઈ	લાભુબેન મહેતા
ધર્મર પેટલીકર	હરભાઈ ત્રિવેદી	‘પ્રશાંત’
ચુનીલાલ મરીઆ	રામનારાયણ ના. પાદક	સોપાન
ધનસુખલાલ મહેતા	સાને ગુરુક	શાન્તિલાલ ડાંકર

લેખો, પાતાંચો, નાટકો, ધર્મકથાઓ, હવતવરિત્રો ઇત્યાદિ સામગ્રીથી સુજસતનું સસ્તામાં સસ્તું છતાં સમૃદ્ધ માસિક

લવાજમ : માત્ર રૂ. ૬-૮

‘સસ્તું સાહિત્ય’ તરફથી પ્રગ્રહ થતા આ માસિકમાં વરસે દિવસે ૬૩૩×૧૦ના કદનાં લગભગ ૧૬૦૦ પાનાનું વાચન આપાશે.

પ્રથમના આર અંકો ખલાસ થઈ જયા છે. એટલે માર્ચ માસથી નવાં ગ્રાહકો બાર માસ માટે નોંધવામાં આવે છે.

માર્ચ માસમાં ‘આપુણનો સમારક અંક’ ખાસ જગદાર અંક નીકળશે. તમારી તકલ મેળવવા રૂ. ૬-૮ મનીઓઈરથી મોકલી આપેલ આકલ થઈ જવા વિનંતિ છે.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

ભદ્ર, અમદાવાદ :: કલ્યાણદેવી રોડ, સુળઈ.

વિધાનગરમાં પ્લોટ જોઈએ છે?

- * ચારનર વિધાનમંડળ આંશુદ્ધ કરમસદ અને બાકેલાની સીમમાં વડત્રબ વિધાનગર બાંધે છે, એ હવે સૌ જાણે છે.
- * આ વડત્રબ વિધાનગરમાં હિન્દુ કેળવણીની કોલેજો માટેનાં મકાનો તૈયાર થયાં છે. આર્ટ્સ અને સાયન્સ કોલેજો આ વર્ષે શરૂ થઈ ગઈ છે. અને આપના જૂનમાં એન્જિનિયરીંગ કોલેજ શરૂ થશે.
- * આ રૂઢિગે જેઠલી દળનાં મકાનોવાળું ૧૦૦૦-૧૫૦૦ પ્લોટનું નગર તૈયાર થવાનું છે. ૫૦૦ ચો. વારના પ્લોટની કિંમત રૂ. છે. પ્લોટ ખરીદનારને આટલી જગ્યા ચોકખી મળવાની છે. તેમાંથી રસ્તા કે એવી કંઈ જગ્યા કપાવાની નથી.
- * પ્લોટ ગ્રાખનારે ચારનર મંડળને રૂ. ૩૦૦ શેર માટે અને રૂ. ૨૦૦ રસ્તા ખર્ચના મળી કુલ રૂપિયા ૫૦૦ જુદા આપવાનાં રહેશે.

મનોરમાઈ જીજ્ઞાસુ પટેલ,

ડૉ. ચ. મ. આર્યસમાજ, આણંદ

શક્તિ માટે સવર્ણ શાક

અમૃત ગુટીકા

રજીસ્ટર્ડ ટેડમાર્ક

જેનરાલ. ૩૦૨

પીચંબીકારનાં તમામ દર્દો જડમળમાંથી દૂર કરી બદલ તાકાતથી ભરપૂર અને પ્રજ્ઞાવીત થાય છે, નીરસતા અદેશને કાન્તીવાન અને આનંદી બનાવે છે, મજબૂતી કમળેરી, બદતનો દુઃખાવો, માંદગી પછીની નબળાઈ, અરુચિ, અખંડો દંત્યાદિ અનેક પ્રકારની નબળાઈઓ દૂર કરી નસોની શિથિલતા મટાડે છે. દરેક ક્ષત્રમાં એક સરખો ગુણ જાણે છે. સ્ત્રીઓ માટે પેશુ ઉપ-યોગી છે. કિંમત રૂ. દીકડીઓની ૧ ટપુજના રૂ. ૨૧, ટ. ખં. જુદું—દરેક જાણીતા દવા વેચનારને ત્યાંથી જ્યાં સહેલમાં મળી શકે—

 જે. એન. શેઠના જીવનધારા એજીસ નડીયાદ (ગુજરાત)

પાત્રોદાર

જનસમાજને વિચારપ્રેરક વાચન વિસ્સવાના અભિલાષ સેવતું માસિકપત્ર

ચેત્ર
સાં. ૨૦૦૪]

માર્ચ-૨૪

[વર્ષ ૨૫
અંક ૬]

કુવામાંના દેડકા

વિનાદિની નીલકંઠ

જે જાનમાં આપણે રહીએ છીએ, તેને વિષે આપણે બધાં પ્રશ્ન થાડું જ નાંખીએ છીએ. તેથી આપણી સ્થિતિ કુપમંદુક—કુવામાંના દેડકા જેવી રહે છે.

આમ ધવાનીં 'ધણીં શરણો છે. મૂળ તો આપણે ગરીબ તથા અજાણ, બંધા આપણે 'મારું', તારું, નાત, જનતં વગેરેના વાણ બહુ બાંધી દીધા, એટલે આ સાંકડાં બંધને કહી જ્યાં આપણને અધરાં લાગે છે. આતું ને બવાય, આને ન અડકાય, પેલાનું પાણી ને પીવાય, જાણ્યાનો તો છાંયો પણ ન લેવાય, એવી બુલબુલેલી માન્યતાઓમાં આપણે ફસાઈ ગયાં, અને અજાનકૂળી અધિકારમાં ખૂબ અટવાયાં.

હવે આપણો દેસ આગદ થયો. એટલે આપણે પણ આપણા મન ઉપર પંચાઈ ગયેલાં નફેમ અને અજાનની રાખ ખંખેરી એતનેવત્તા બંનેનું પટ છે. આપણે અપણી સાંકડી શેરીઓ, અધારી પોળા, પોતપોતાની લતા, અને પોતાની નાતજનતના સાંકડા વાણ વગેરેમાં રચ્યાપચ્યા રહીએ એવું રહે નહિ પાલવે. આપણે બુલામ દેતાં ત્યાં સુધી જે બુલામીની ઝોંઘા નીચે આપણી સર્વ જોગ દેકાંઈ સજાતી, પણ હવે આપણે ઉન્નત મુખે જગતના ગીચ દેશોની દરજ્જામાં જોવાં રહેવાનું છે. તેવે વખતે આપણો અજાનને લેઈને, આપણી વહેંચી પ્રતિઓને લેઈને આપણી જારતમાતાને બીજા દેશોની આજળા શરમાતું પડે તો કેનું અરાખે કહેનાય ?

જેને વિષે આપણે કંઈ જાણતાં નથી, તે સર્વને આપણે તિરસ્કારને પાત્ર ગણીએ તેમાં યોગ્યો અન્યાય સમાયેલો છે. જે કાંઈ આપણાથી જુદું છે, તે ખરાબ કે દસવા સરખું છે, એમ માનવામાં આપણી મૂખાંધ છે. આપણે જે દુનિયામાં રહીએ છીએ તે કેટલી વિચાળ છે, તેનો ઝટ લેખને ખ્યાલ આવતો પણ મુશ્કેલ છે. બધા દેશનાં દવાપણી એકસરખાં નથી હોતાં, અને તેથી જ કરીને બધા દેશના રીતરિવાજ, રહેણીકરણી, ખાણી-પીણી તથા પરદેશમાં તકાવત પડી જાય છે. આપણું છે તે સારું એમ માનીએ ત્યાં સુધી રીક; પણ આપણું જ સારું અને બીજાં સર્વત્ર બધું જ ખરાબ, એવો જે પૂર્વગ્રહ આપણે બાંધી બેસીએ છીએ તે સામાને અન્યાય કરે છે એટલું જ નહિ પણ આપણને પોતાને પણ નુકસાન કરે છે.

જે દેશમાં પાણીની તંગી હોય, પીવાના પાણીના પણ સાંસા હોય, ત્યાંના લોકો આપણી માફક રોજ નહાય નહિ ને રોજ કપડાં ધૂવે નહિ, તો મો નવાઈ! તેથી જ રીતે જે દેશમાં અનદક તાદ પડતી હોય ત્યાં પહે જુદોગતનું ને જાડા ડગ્ગા પહેરવાં પડે, તે કાંઈ દસવા સરખું ન કહેવાય. કેટલાક પ્રદેશો એવા છે કે ત્યાં એટલો ગંધો બરક હોય છે કે કોઈ જ પ્રકારની વનસ્પતિ ત્યાં ઝીંજે જ નહિ. આવી જગ્યાએ કોઈ શાકાહારી ન રહી શકે, એ આપણી સમજણમાં બિતરતું ભેદાયે. આપણા ગરમ દેશમાં ગરમમાં કે દેવસ્થાનના પ્રવેશતી વખતે ભોડા બિતારી નાખવાનો રિવાજ છે; એ પશ્ચિમના દેશોમાં ભોડા બિતારી નાખે તો મારહો થઈ ગયા વગર ન મહે, એટલે એ રિવાજ ત્યાં પેડો જ નથી.

આ તો થોડાં સરળ ઉદાહરણો આપ્યાં છે. દરેક દેશમાં, દરેક કાળમાં શ્રીંગો પોતાના દેહને હોય તે કરતાં વધુ સુંદર બતાવવા મથે છે. આપણા દેશમાં દાયેપહે મેંદી, કપાળમાં કંકુ, સેયીમાં સિન્દૂર, હોડે પાન, પાનીએ બળતો (પોથી), આંખે ઠાળળ વગેરે વાપરવામાં આવે છે. આપણે રક્ષાં કાળો કે શંકિંવર્ણો, એટલે માલ ઉપર સાલી ન શોભે, એટલે તે આપણા શબ્દગારમાં આવતી નથી. તો પછી આપણે લીપરટીક (હોદનો રંગ) કે રૂઝ (માલનો રંગ)ની હાંસી શા રીતે કરી શકીએ? આપણા પરદેશમાં જે યોળી હોય છે, તેમાં આખું પેટ ને અર્ધો વાંમો ખુલ્લો રહે છે, અને હમખામાં તો વાંસા ઉપર પણ કમો જ આવે તો પછી જાંવ વગરના કે ખુલ્લા ગળા કે વાંસાવાળા ખલાઉઝની આપણે મરહરી કેમ કરી શકીએ! આપણા દેશમાં જનને કામ કરનારી બહેનોને સાંસાનો કચોટો મારવો પડે છે.

તો પછી બીજા કાંઈ દેશમાં કામકાજ કરતી વખતે ફેલકો, પગ છૂટા રહી શકે, તેવો પોષાક ભેઈ શા માટે આપણે તેનો તિરસ્કાર કરીએ ?

આપણા દેશમાં ડાકરી નાનકડી હોય ત્યારે જ નાકકાન બધું કાચી નાખવામાં આવે છે, કે જેથી તે મોટી થાય ત્યારે તેમાં ધરણી ધાતી સુંદર દેખાઈ શકે—તો પછી બીજા કાંઈ દેશમાં કન્યા નાની હોય ત્યારે તેના પગ સાંધી લેવામાં આવે—કે જેથી તેના પગ નાના ને નાજુક રહી જાય—તો તેમાં શું નવાઈ પામવા જેવું છે ?

આપણા દેશમાં પરણતી કન્યાને પીકી ચોળે છે, કપાળે પિપળા દરે છે. તો ત્રીજા દેશમાં સફેદ ચોખ્ખાના લોટથી પરણતી કન્યાને રંગે તો તેમાં કંઈયું ન ભેઈએ.

વળી ખાસ ચાલ રાખતું ભેઈએ કે ગમે તેવું ખાવું પીએ, પહેરું, ચોરે તો પણ બીજા દેશમાં પણ સર્વ માણસો જ છે, તેમને હંમેશાં પણ આપણા જેવાં જ રૂપ ને શોક હોય છે. સર્વ છેવટ તો એક જ પિતાના સંતાનો છીએ.

બીજા દેશો વિષે વધારે જણવાની, તેમને અમળવવાની વૃત્તિ વધારવી ને સંતોષવી ભેઈએ. આમ ક્યાંથી ધનું શું સારું ને શું નરમું, શું માલ્ય બને શું અમાલ્ય છે, તેનો આપણને કાંઈક ખ્યાલ આવી શકે. આ જ્ઞાન મેળવવાં માટે પુસ્તકો વાંચવાં ભેઈએ, અને પોતાનાથી બની શકે તેટલી મુસાફરી કરવી ભેઈએ. આ બંનેથી મનની ઉદારતા વધે છે. આપણા એક જ દેશમાં પણ હરેક પ્રાંતમાં ધંજા નાના મોટા રિવાજોનો, પહેરવેશનો, ખોરાકનો, શાખાનો ફરક હોય છે.

પોતાના કુવાની બહાર પણ વિજ્ઞાન જગત અસ્તિત્વ ધરાવે છે. એ કુવાનાં ફેલકાં ન સમજે, પણ આપણે તો સમજવું ઘટે છે. (શમિતી)

નાના શાકભાજીના આભોચિયામાં પડ્યા રહીશું તો બહોળો છૂટકો આભોચિયાં પૂરવાની વૈધો સલાહ આપે છે. તેમાંથી બહોળો છૂટે એટલું જ નહિ પણ તેમાં મધુર પેદા થાય છે અને એ માંતક નીવડે છે. તેમ જ આ શાંતિકેપ શાકભાજી મનુષ્યના પાતક નીવડે છે એમ સમજાવે.

સમાજનું ઘડતર

નાનુભાઈ દવે

પરદેશી સરકાર દત્તી ત્યારે આપણા સમાજ અને ધર્મમાં દસ્તકેવ કરતાં જે વિચાર કરતી, કાયદો કરતાં હીલ હતી. રાજ્યની ઉપેક્ષાથી સમાજનું ઘડતર થયળી ગયું અને પંચોએ જે કારભાર કર્યો એમાં નથી દષ્ટિ, તટસ્થાતિ કે ન્યાય. એટલે સમાજનાં તડ પડતાં ગયાં—ગાયથી, અમંતોયથી, ક્ષુદ્રતાથી.

હવે જ્યાં વહેણ ગદ્ગાયું છે ત્યારે સમાજનું ઘડતર સારી અને ઊંચી ખુમિયાએ લઈ જવાની તક આવી છે. એમાં કાયદાની મદદ જરૂર લેવી જોઈએ એટલું જ નહિ પણ સમાજના સર્વ નિયમો અવશ્યન કરી એનું પાલન કરાવવાની વ્યવસ્થા ઊભી થવી જોઈએ. કદાચ કાયદાને અનુકૂળ પ્રજામત ન હોય તો એટલું શિક્ષણ આપી પ્રજાને વાળવી જોઈએ. પ્રજામત ફેળવાય નહિ ત્યાં સુધી કાયદો ગ્રાહ જમા કરે નહિ, એથી તો નિકામતો કમ ખૂબ જ હીલમા પડી જાય. સમાજમાં જે સમસ્યો છે, શાશ્વત છે, દષ્ટિવાળા છે એમના હાથમાં સત્તા સોંપી પડી એમની દોરવણી કબૂલ થવી જોઈએ.

ચાર વર્ષ જે અઢાર વર્ષ, એક જાતિ કે એનાં તડ-ગોળ-ગામ, એક દુરંબની શાખા કે એક ઘર — એ ગદ્ગદું જ દેવ ખુલાઈ જવું જોઈએ. માનવતાની અને ગૌરવીયતાની દષ્ટિએ આપણે શ્રેષ્ઠ આર્થ ધર્મના વિકાસ સાધવાનો છે. આપણી ગંદખાંઈથી એ રીતે ઘાપી જોઈએ કે આપણું સ્વાસ્થ્ય સુધરે, આપણું જીવન લગ્નાય, આપણું શક્તિશાળી થતીએ. આપણી મનોદશા સ્વચ્છ રહે, આપણે માંતિ અને ઉદ્વેગસ અનુભવીએ.

એને પામવા આપણું મન અને આપણી ક્રિયા — એ બંનેનું નિયંત્રણ કરીશરી લઈએ તો માર્ગ સરળ છે એ માર્ગે જે સમજીને વળે તે મૂલ્યો અને, જે બીજાને અનુસરી ખેંચાય તે ગમી જાય, ખીચતોને ત્યાં શિક્ષા રહેશે જોઈએ — કડક શિક્ષા.

આપણા દેશના અવદારધર્મ એવા સપાટીએ લઈ જવાના છે, પહેલાં વિનિતિથી, સમાજવદ્થી. પછી કાયદાની અને કાયદામાં રહેલી સમસ્યા દેવ દેવેક જાતિનાં જુદા કલેશ, જુદા ધમડ. જુદા પાખંડ નહિ નાબી રહે. મોટાઈઓ ગંધી મરી પરવારી. એવી મોટાઈઓનાં પ્રશ્નોનો દેવ કિશ્કો ને દાસ્તારપદ જાની રાગાં. કંડામ અને કનડામ. સમય, મહેનત અને નાખતો અતિ દુર્લભ, કટાક્ષ અને કળેતી દીકરાદીકરીમાંથી કમાતો એ ગદ્ગદું મરી પરવાયું એને આને ઉમંગ, સાદાઈ સમાજનાની રૂપાપના વેળાસર થવી પડે; પડી ભલે એ માટે કાયદા આવે અને કાયદાનું કડક પાલન આવે.

અમદાવાદથી એક કોલેજમાં અભ્યાસ કરતા યુવક લાખનો નીચે પ્રમાણેનો પોસ્ટ કાર્ડ છે.

“ ચારિત્ર્ય ધરાવે એ માત્ર રચનાત્મક કાર્ય છે. હું ત્રેવીસ વર્ષનો, આત્મનું ખતચારી રહેવા ન છાજીતો, તેમ જ રંગીસો પણ નહિ એવો, સામાન્ય વિદ્યાર્થી છું. નીચેના પ્રશ્નો અંગે યોગ્ય માર્ગદર્શન મળે છે.”

(૧) લગ્ન કયી દૃષ્ટિએ સારું ?

(૨) સાથીની પસંદગીમાં કયા મુદ્દાઓ ધ્યાનમાં રાખવા ?

(૩) સફળતા પ્રાપ્ત કરવા અનેનું કેનું વર્તન હોવું આવશ્યક છે ? ”

આ લાખને જે પ્રશ્નો થયા છે, તે એ ઉમરનાં યુવકયુવતીને એક બાળીન રૂપમાં થવા જ કરતા હોય છે. અને યાવ તે સ્વાભાવિક તે સદજ છે. વળી આ પ્રશ્નો સનાતન હોવા છતાં નિત નવીન રહેવા સર્જાયેલા છે, એટલે એ નિત થવા જ કરવાના, અને નિત નિત એનું માર્ગદર્શન યુવકયુવતી શોધ્યા કરવાનાં.

આવા સનાતન અને નિત નવીન પ્રશ્નનું માર્ગદર્શન દરેક સમયે એની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે અને પોતપોતાની સ્વઝ પ્રમાણે જે તે રજૂ કર્યા કરે છે. એટલે કોઈ એક માર્ગદર્શન એ જ કાવમનું કે સર્વમાન્ય હોય તેમ માની લેવાય નહિ. અહીં રજૂ કરેલું માર્ગદર્શન એ જ એકમાત્ર એવડનું નથી, એમ એ દ્વારા હું જણાવી લેઉં છું.

દેવે પ્રથમ પ્રશ્ન લેઈએ. અરૂપ અપવાદ પાદ કરતાં સર્વ સ્ત્રીપુરુષ સમગ્રચિંતી નોગ્રય છે અબર શરીરસુખ ભોગવે છે. મતલબ કે, પ્રાણીમાવમાં શરીરસુખ ભોગવવાની કુદરતે મૂકેલી સ્થૂલ વૃત્તિથી માંડી લગ્નના ઉચ્ચ આદર્શ સુધીનાં જુદાં જુદાં અંગો વિચારતાં, દરેક દૃષ્ટિએ લગ્નજીવન એ મનુષ્યજીવન માટે સારું છે. અને એથી જ જગતની ધથી પ્રવૃત્તિઓમાં લગ્ન પદ્ધતિ જુદા જુદા રૂપમાં સ્ત્રીકારાયેલી છે. લગ્નસંસ્થામાં હમેશ સંધારા સ્વચારા રહે છે. સમય પ્રમાણે એમાં રૂપાંતર પણ થવા કરે છે.

યુવકયુવતીનાં લગ્ન કરતાં જરૂર આગળ જાણ છે. પરંતુ એ વિચારસરણી યથુત પરિસ્થિતિ કરતાં આગળ વધેલી નથી. ફક્ત કોઈ યુવક એની કમાવાની શક્તિ સાબિત કરે અને પછી કોઈ યુવતીને પરણે એટલે કંઈ લાભાનુવન સુખી થશે એમ ન કહેવાય. એ ઉપરથી એટલું જ ધોરણ ફાટી શકાય કે, એ કુટુંબનારે ઉપાડી શકશે.

પરંતુ સ્ત્રી એ કંઈ જાણ નથી કે પુરુષે એને કો વકાલી રહી—અને એ મોંઝકે એટલેથી જ લાભાનુવન કંઈ કૃતકૃત્ય ન થઈ જાય. સ્ત્રી એ પુરુષની સાથી છે અને પુરુષ એ સ્ત્રીનો સાથી છે. ઉપરના વિચાર પ્રમાણે જાને એકબીજાનાં પૂરક છે.

એટલે યુવકયુવતીએ પોતાનો સાથી નક્કી કરતા પહેલાં પોતાના જીવનની મુસાફરી ક્યાં દિશામાં કરવી છે અથવા કરવી પડે છે, તેનો નિર્ણય લેવો જોઈએ. અને તે માટે યુવકયુવતીએ અભ્યાસ કરી રહ્યા પછી પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર નક્કી થતા સુધી સાથીની પસંદગી કરવા માટે થોભવું જોઈએ. આમ જો યુવકયુવતીએ પોતાપોતાનું કાર્યક્ષેત્ર પસંદ કરી લીધેલું હશે તો સાથીની પસંદગી કરતી વખતે વિચારી શકશે કે જાને એકબીજાને પૂરક છે કે કેમ? જાને એકબીજાને કાર્યક્ષેત્રમાં મદદગાર થઈ પડશે કે કેમ?

આજની પરિસ્થિતિ વિચારતાં રમ્યે એક મૂલો ઉભો યશે. આજે વળી સ્ત્રીને કાર્યક્ષેત્ર ક્યાં છે કે એ અંજે સ્ત્રી નિર્ણય થતાં સુધી થોભે? જવાબ કે, નથી એટલે ન હોવું જોઈએ, એમ તો કોઈ નહિ જ કહે. ફક્ત મતભેદ જોએ યશે તે એનું કાર્યક્ષેત્ર કેવું હોવું જોઈએ, તે અંજે જ રહેવાનો. અને એ દૃષ્ટિએ એનું કાર્યક્ષેત્ર આજે ય જે તો ખરું, પરંતુ એ એની પસંદગીનું જ છે એમ નહિ. એટલે સ્ત્રીને પણ એની રુચિ પ્રમાણે જો કાર્યક્ષેત્ર પસંદ કરવાની છૂટ ન હોય તો એ કદી પતિની સાથી નહિ જાતી શકે—એ ખાસ જ જાતી રહેવાની. એટલે જો યુવક પત્નીને સાથી જનાવવી હોય તો એને રુચિ પ્રમાણે કાર્યક્ષેત્ર પણ આપવું રહ્યું. યુવતીને જો પતિના સાથીદાર જાતી સમોવરી જાનવું હોય તો એણે પણ કાર્યક્ષેત્ર વિચારવું રહ્યું. સ્ત્રીપુરુષના કાર્યક્ષેત્ર અંજે ભલે કોઈ મર્યાદા ન સ્વીકારીએ, પરંતુ પતિપત્નીના કાર્યક્ષેત્રે એક મર્યાદા સ્વીકારવી પડે. અને તે, જાનેનાં ક્ષેત્ર એકબીજાને પૂરક હોવાં જોઈએ. અને તો જ જાને એકબીજાનાં સાચાં સાથી જાતી રહે.

સાથીની પસંદગીમાં જો આપણે આ વિચારસરણી સ્વીકારીએ તો સ્થિતિ સ્વાભાવિક એ આગીને એની રહે કે, સાચોદરેને એકબીજાનાં

મુખ્યધર્મનો સાચો અનુભવ હોવો જોઈએ. એકબીજાને સામસામી પૂરનો પ્રતિયથ હોવો જોઈએ. છવનમાં આપણે ઘણાંના પરિચયમાં આવીએ છીએ, પણ મિત્રતા ઘણા દેડાં સાથે બધાય છે. અને તે ય જેમ જેમ પરિચય વધતો જતાં જાનેને એકબીજાના સ્વભાવનો મેળ બેસતો જતો લાગે તો. ઘણા વખત મેળ બેટેલો લાગવા છતાં પાછળથી ન બેસતો દેખાય એટલે મિત્રતા ટૂંકી જાય છે. એટલે મૈત્રી જેમ પરિચય વિના બધાતી નથી, તેમ સાથીદારની જોડી પણ પરિચય વગર ન બધાય.

આમ, પરિચય, કાર્યક્ષેત્રની પૂરકતા અને ઉપરાંત એકબીજાનો સરખો મુખ્યધર્મ, એટલા મુખી લગ્નની પસંદગી લગ્નાવીએ તો યુવકયુવતી એક જ જનનાં, એક જ ગાળતાં હોય તેવું અપવાદ જેવા દાખલામાં જાને. ગોળમાં કે નાતમાં એવાં યુવકયુવતી ન હોય એવું નથી, પરંતુ એ જાનેનો પરિચય થયો એમ સહેલો નથી. આવી પસંદગી યુવકયુવતીના નજીકના છેત્રમાંથી જ થાય. અને તેથી. લગ્ન માટે નાતજનનું 'બંધન' ફરીકારનાર માટે એવી સાથીની પસંદગી સર્વસામાન્ય શક્ય ન જાને — જનાવવાની જરૂર પણ નથી રહેતી.

દ્વયે લગ્નની પસંદગીમાં યુવકયુવતીને ઘણો જ મંજવતો મુદ્દો વિચારીએ. મુદ્દરતા એ દરેક યુવકયુવતીને માટે એટલો અગત્યનો સવાલ છે કે, મનગમતી પત્ની ન હોય તો યુવકને એની સર્વ જીજ્ઞા લાપકાત નકામી દેખાય છે. એકો જ જાવ પતિ માટે યુવતીને હોય એ પણ સ્વાભાવિક છે. એ જાવનાને વંચાવવાનું કંઈ કારણ નથી. દરેક વસ્તુ માણસને મનપસંદ જોઈતી હોય છે, તો આથી પણ મનપસંદ જોઈએ. અને એમાં સાથીની મુદ્દરતા પણ આવી જાય છે. પરંતુ અહીં જે કહેવાનું છે એ એટલું જ કે, સાથીની પસંદગીના મુદ્દાઓમાં જે યુવકયુવતી સૌંદર્યને જ નેટલું મુખ્ય અને મોટું રૂપ આપી દે છે, તેટલું લગ્નજીવનની સફળતામાં એ ભાગ બજવતું નથી. મનપસંદ રીતે પરચેક્ષા પતિપત્ની પણ સ્વભાવમેળ ન મળવાથી દુઃખી થતાં નજરે પડે છે અને સૌંદર્યના અભાવવાળાં પતિપત્ની સ્વાભાવમેળને લીધે મુખી છવન ગાળતાં જેવામાં આવે છે.

મતલબ કે, મનપસંદગીની ના નથી, પણ એ મનને તો જલો છે ને! એવું ચંગળાં છે કે એની આંખે જેવા માળનારને એ સ્થિર થવા દેતું નથી. એટલે સૌંદર્ય એ જુદી વીજ છે, મનપસંદગી એ જુદી વીજ. સૌંદર્ય

સાથીની પસંદગી.

પાછળ દષ્ટિ છે, મનપસંદગી પાછળ મન છે. દષ્ટિપૂર્વક તમે પસંદગી કરી દશે તો, એ પસંદગી સ્થિર રહેશે, મન પ્રમાણે કરી દશે તો એ અસ્થિર રહેશે. એટલે સૌંદર્ય તો પ્રશ્ન સાથી માટે વિચારો તો પણ દષ્ટિપૂર્વક વિચારવું મનની ચંચળવૃત્તિ પ્રમાણે નહિ.

જો બંને જણ પોતે લગ્નથી જોડાવાનાં છે તે ખ્યાલ વગર પ્રથમ પરિચયમાં આવ્યાં દશે તો એકબીજાના સ્વભાવભેદ, ગુણભેદ એમને જાણવાનો સારો અવકાશ મળ્યો દશે. અને જો પરિચયમાંથી જો બંને લગ્નથી જોડાવાના નિર્ણય ઉપર આવશે તો એ સ્વાભાવિક ગણાશે. બાકી, બંને જણ લગ્નથી જોડાયા માટે છે એ માટે પરિચય સાધવા માગશે તો, એમાં એવું બનવાનું થયું શક્ય કે કે દરેક પોતાના ગુણો નહિ દોષ તે થ કૃત્રિમ રીતે તેટલો વખત ખડા કરશે અને નિર્જળતાઓ સંતાડશે. પરિણામે લગ્ન બાદ જો પરપોટા ફૂટી જશે અને બંને જોવાં દશે તેવાં ખુલ્લાં પડી જશે. એટલે આવી પસંદગી વખતે અનુભવી મુરખીઓ, કે જે બંને પાત્રોને સારી રીતે જોળખતા હોય તેમની સલાહ લેવાય તો જો મદદરૂપ થઈ પડશે. કારણ કે, જો તદ્દરથ રીતે અભિપ્રાય આપી શકશે, જે સામાન્ય રીતે પક્ષકારને ધોરણ જાળવવું મુશ્કેલ છે.

શાંતિ, શોખ કે શામેલી જે મર્યાદા છે તે આપણે કાઢી નાખીએ તો પણ એમાં જે શૂન્ય તરફ છે, એકસરખા સંસ્કાર, ઉછેર, જીવનપદ્ધતિ, આર્થિક સ્થિતિ, વગેરે આમાં પણ જોવાં રહ્યાં. કારણ કે, જો સ્થિતિમાંથી જ વ્યક્તિનું વાતાવરણ ચંડાવ છે. અને જો વાતાવરણ જ વ્યક્તિના ગુણધર્મને ધોરે છે.

હવે હંફેલો અને ઝીંજો પ્રશ્ન. લગ્નજીવનની સફળતા માટે પતિપત્નીનું વર્તન કેવું હોવું આવશ્યક છે ?

સામાન્ય રીતે યુવકયુવતી એવું માનતાં હોય કે જે પોતે પસંદગીથી પરણે તો બંનેનાં જીવન સુખી નીવડશે, મનભેદ જાગશે નહિ. આવી ભાવના સેવવી એમાં કશું જોડું નથી. અને જો ભાવનાને સફળ કરવા માટે તો સાથીની પસંદગી કરવામાં કયા મુદ્દા જોવાં જોઈએ, તે જીંજો સલાહ વિચારો. પરંતુ લગ્નજીવન સફળ બનાવવા માટે એટલાથી જ પત્ની જતું નથી. આ બધું જોવા પછી પણ લગ્નજીવનની સફળતાનો આધાર પતિપત્નીના વર્તન ઉપર અવલભે છે.

પ્રથમ જાણાવ્યું તેમ, કુદરતે એકએક માનવીના દેખાવમાં કંઈ ને કંઈ ફેર કરી, એને બીજાથી જુદો પાડ્યો છે, તેમ એવો કંઈ ને કંઈ સ્વભાવભેદ પણ દરેક માનવીમાં જુદો હોય છે. અને એ રીતે પતિપત્નીના સ્વભાવભેદમાં બિન્નતા રહેવાની. એવી પોતાના સાથીની બિન્નતા પતિપત્નીએ ઓળખી લેવી જોઈએ. અને એ બિન્નતાને સ્વીકારીને જ, એને ન્યાય આપીને, સાથીદાર સાથે વર્તન રાખવું રહ્યું. જો ઉપર પ્રમાણે પસંદગી કર્યાં જતાં આ બિન્નતાનો સ્વીકાર ન થાય તો બંને વચ્ચે નાનીમોટી અયગમજ થવા શરૂ. આ બિન્નતા કુદરતી છે, એ દરેકમાં ઓછીવત્તી રહેવાની, અને એને સ્વીકાર્યા વગર બીજા કોઈ ઉકેલ નથી.

આ કુદરતી બિન્નતા ઉપરાંત માણસમાં બીજી પણ નાનીમોટી અપૂર્ણતા હોય છે. જે માણસ પુરુષાર્થથી નિવારી શકે છે. જતાં માણસ એટલે જ અપૂર્ણ. માટે સાથીની અપૂર્ણતા જ્યારે સાથે ત્યારે દુઃખી થવાને ગઈલે પોતાની અપૂર્ણતા પણ ક્ષી ક્ષી છે, તે પતિપત્નીએ જોવી જોઈએ. અને દરેક માણસમાં કોઈ ને કોઈ અપૂર્ણતા છે જ, એટલે આત્મનિરીક્ષણ કરતાં માણસને એ દેખાય જ. અને એ જોનારને પછી પોતાના સાથીની અપૂર્ણતા માટે દુઃખ નહિ થાય.

આ અપૂર્ણતા માણસે માણસે ભિન્ન ભિન્ન અને વિધ વિધ રીતે એટલે એ અંશે દરેકને પોતાનું વર્તન એકસરખું હોવું આવશ્યક નથી. દરેકને પોતાના ગતિજીવનને સકળ જતાવવા માટે એ વર્તન નિરાજું હોવાનું.

દરેક એટલું જ યાદ રાખવાનું છે કે પોતે બીજાનો સાથીદાર છે, એટલે મુખમાં કે દુઃખમાં, અપૂર્ણતામાં કે પૂર્ણતામાં, પોતાના સાથીનો સાથ ઓડવાનો નથી. એવી સાથે જ ચાલવાનું છે. એણે આપણો સાથ રોધ્યો કે કારણ કે એ અપૂર્ણ છે એટલે પૂર્ણ થવા. આજણે જોનો સાથ રોધ્યો છે, કારણ કે આજણે અપૂર્ણ કીએ એટલે પૂર્ણ થવા. એટલે હું પૂર્ણ નથી પછી મારે સાથીની અપૂર્ણતા જોવાનો શો દર ? દર ફક્ત એનો સાથ આપવાનો જ છે અને એ દર પોતે એટલો ન પૂર્ણ કરે એટલી પોતાની જ ખામી છે.

આવી જાણના સાથે જીવનની મુસાફરી કરનાર સાથીદારને પરોખાપરોખે તો પણ જીવાં થઈ સકળતાએ પરોંઆ વગર રહેવાનાં નથી.

શ્રી જશભાઈનો વિધવાચિવાહની એમની પ્રતિજ્ઞા નિમિત્તે મારે પરિચય થયો. એ દુઃખ પરિચયમાં પણ મને એમની સંસ્કારિતાએ, વિનમ્રતાએ અને સેવાસંવનનથી એટલો સ્પર્શ કે મારે માટે એ-મિત્ર મોનું હું એટલે વદનીય સખ્દ નથી શાપરતો એટલું જ, - પ્રેરણાસ્થાન બન્યા છે. એટલે મેં એમના દરિદ્રાગ્રસ્ત અંગના અનુભવો બહુવા માગ્યા. એમણે મને એ અનુભવોની નોંધપોથી વાંચવા આપી. સેવાગ્રસ્તમાં એ દસતા મોંએ જે વખના ઘૂંટડા પીતા થયા છે તેમાંના ઘોડા ઘૂંટરા એ નોંધપોથીમાંથી અહીં જિતારવાની લાલચ જતી કરી શકતો નથી. આશા છે કે સામાજિક ક્ષેત્રે કામ કરવા માગતાં યશુને એમાંથી પ્રેરણા મળશે. તાંત્રી

... આશ્રમમાં આપ્યો. મહાન જોયું. આસપાસ દરિદ્રજનોની વસ્તી તોંદને ખૂબ આનંદ થયો. અત્યાર સુધી જે આશ્રમોમાં કામ કર્યું હતું, તેમાં આશ્રમનું જ કામ થઈ શક્યું હતું. અહીં જાન્યુઆરી દરિદ્રજનોનાં ઘર હતાં એટલે એ જરૂરીમાં પણ કામ થશે તેથી આ સ્થળ વધુ પસંદ પડ્યું. આશ્રમ સામે સો ઘર ચમારોનાં હતાં. જાન્યુઆરી પચ્ચીસ ઘર શાંતીનાં હતાં. પાસે એટલાં ઘર વણકરોનાં હતાં.

પરંતુ સ્થળમાં એટલી જમીન જહકી નોંધ કે મેં મારી જિંદગીમાં આટલી મંદકી ખીજે જોઈ હોય તેવું શક નથી ! આશ્રમની વાહને ફરતી ચાર જાન્યુઆરી પર લોકો મર્જતામ કરે. અંગો પણ બેસે. જરૂર સરમાવ નહિ. કહે તો પણ બહુકારે નહિ ! આ સ્થિતિ મને અગ્રજામણી લાગી. મુએલાં દોરનાં માથાં રણડતાં, ફૂતરનાં મુદડાં, ગીધોની વસ્તી. આશ્રમના મહાન હિપર ગીધોનો વાસ. સવાર યાવ અને આશ્રમના ખેતરમાં ગીધો બેસે અને કંઈક મડદાલ ચૂંચે. સામેના ચમારવાસમાંથી ફૂતરાં માંસનો દુકડા આશ્રમમાં લાવે, નાખીને ચાટ્યાં જાય ! હોદરાં પણ ખૂબ જંદાં અને ખૂબ તોફાની. આપો વખત આશ્રમના ઝાંપા હિપર ચડી દિવસ આવ અને આશ્રમવામીને પચ્ચે. કંઈ ને કંઈ નુકસાન કરી જવાની એમની વૃત્તિ હોય જ.

મને ધ્યાનમાં કે જારું દરિદ્રજનોનાં ક્ષેત્ર અહીં જ છે. અને ખરેખર એ જુનુંસતમાં જોયું છે કે, જે દરિદ્રજનોનાં સાચાં અને તેના જગત સ્વરૂપમાં અનુભવ લેવો હોય તો આ જ સ્થળ વધુ અનુકૂળ છે. લોકો પણ એવા - મુદદાજ આય. દાદ પીએ.

આપણે ફરીએ કે, જાણ તમે દારૂ ન પીઓ, માટી ન ખાઓ તો ન ચાલે? તો સાચો જવાબ આપે કે, ચાલે, ન ચાલે એ બધું જવા દોને અહીં તો બલબલ્યા આવી ગયા. પરિસ્થિતિલાલ અને હકરખાપા મુઠાં આવી ગયા, પણ અમે તો દત્તા તે ના તે જ છીએ!

આવો જવાબ મને ઘણા અમારેએ અને બંગીઓએ આપ્યો એટલે હું તો સહાદ ચલ ગયો. એમાંથી મને વિચાર આવ્યો કે ઊકરગને વિસ્વાસમાં લેવાં. પણ ઊકરગને પાસ તો મોઢાંનો ને? ઊકરગ ખૂબ જ તોફાની. મજદૂરી કરે ને ગાળો જોડે. મુઠાલ માંસ ન ખાવાતી વાત આવે કે તરત જોડી ઊઠે—મોઢાંની મજા તો જોર! તમે શું જાણો. તમે કદી ખાધો કે? એક વખત ખાઈ જુઓ અને તેને ઊડો તો કહેજો! અમે અમારો ના ખાઈએ તો પ્રાણુ ખાઈ! વગેરે જવાબ આપે. રસ્તામાં હિચાડાં ભોમાં માથા હિપર મુઠાને લેઈ જાય. ઊકરગ જતાં જતાં અમને ખીજવવા બતાવે, કહે—આ જોયાં ખાવાં કે કે? અમ્યા જવા દે કે એ શું સમજે ખાવામાં, વગેરે ટોળટોળા અને હસાહસ ચાલે!

૪

એક વખત નાશ્વરમાં ફૂતરો મરી ગયા. બગીને કહ્યું પણ તે ન આવ્યો. મને ચપુ કે આંતો નિશ્ચય આપણે જાતે જ કરવો જોઈએ. એટલે મેં તથા બીજા સાહેબ મળીને જાડો જોડીને ફૂતરને દાટ્યો.

ઘોડા દિવસ પછી ગજડતો એક વંકરો આશ્રમ બદાર મરી ગયો. તેની ખગર બંગી લોકોને આપી ત્યારે કહે રૂપિયા દસ આપો તો દસરડીશું. કહ્યું, આવડી મોટી વક્રમ ને અપાય? કહ્યું આમીશું. પણ ન માન્યું. પછી ખુનિસિપાલિનીમાં નેના ખગર આપી. ત્યાંથી એક ટોળી મોકલી. એનો મુકાદમ આગળે મને કલ, સાહેબ, સાચો દુધો દેડ આ તો નાખી ગયો છે. કિંવાદ કરવી જાડો. તમે અહીં સહી કરો.

મેં કહ્યું, સહી શાળી? ફરિયાદ કરવી હોય તો તમે કરો. તમને ચાહ આડિસર સાહેબે કહ્યું એ કે તમારે એ દસડવાનું છે. મારો જવાબ સાંભળી મુકાદમ કહે, પણ પેસા પેણુ આપશે? મેં કહ્યું, એ કહે હું ન જાણું. મધ્યાં તલાસ કરેલો એ ટોળી ઘોડી આપીપાછી મર્ફ. પાંચ એક બંગી આવ્યો અને મને કહે કે તમારામાંથી જેએક જાઈએને મોકલો, અમને દસડવામાં મદદ કરે!

હું ચકિત ગયો. આટલી વિનંતિ કરી. કંઈ આપવાનું કહ્યું છતાં ન

‘વડપુ’ ત્યારે ફરિયાદ કરી. ‘મુકાદમે’ ચેસા લેવા અને દુધાને સકાવવા જેવ રહ્યો. તેમાં વ ને ફાળ્યો. ત્યારે ઉવટની માંગણી દસાવામાં મદદ કરે !

૪

આજે સવારનાં ડોકરોંઓ પુસ્તકો લેવા માટે આવેલાં, પણ પુસ્તકો આંગનાં ન દતાં, એટલે આવરી ત્યારે આપીશું એમ જણાવ્યું. તેથી ડોકરોં તોફાન કરતાં કરતાં ઝાંપા ઉપર ગયાં. ત્યાં ગાળો વગેરે બોલવા લાગ્યાં. ખોરાના કંઠીથી પુસ્તકોની ઉપરાણી કરવા લાગ્યાં. બધાં ડોકરોં અમાગનાં દતાં. ઉમરમાં છ થી બાર વર્ષ મુધીનાં. ડોકરોંએ બોલવામાં દદ મૂકી જેમ આવે. તેમ ગાળો દેવા માંડી.

મેં હોટાલાકને (એક જિલ્લા દરિજન સેવકસંઘના મંત્રી) કહ્યું, આપણને ધોની નાળો પીરસે છે. પીવાય એટલી પી લેએ !

આ હું કદાચમાં જોઈએ હતો, પરંતુ અમને બનેનં તે દિવસે ઘણા કિંદગ થયો. ‘એ માનસિક રિયતિમાં આ રચણ નકામું’ છે, આને વેચી આશ્રમ સાગ રચણ ‘ખસેકવું’ એમ વિચાર આવ્યો. પરંતુ એ ઉદ્દેશ શમતાં લાવ્યું કે, આ રચણ નકામું છે માટે તો અહીં મેંવ ની જરૂર છે. રોગ ન ફાય તો ડોકરોંની ક્યાં જરૂર હોય ?

ડોકરોં અમને રોજ આમ ગાળો તો દે છે જ. ખૂબ હેરાન કરે છે. પરંતુ આજે બીજીગહેનને (આશ્રમમાં કામ કરતા ગોવિંદભાઈનાં પત્ની), ખચ ખૂચ ગંદી ગાળો દીધી. એ ગિચાનં ત્રાસી ગયાં પણ શું કરે ? મને ફરિયાદ કરી. હું પણ શું કરું ? દરિજનનાં ડોકરોંને ન મારવાં એવું મેં મનસો નક્કી કર્યું છે. નં ૬ માનસિક રીતે તો ખૂબ જ મારી રહ્યો છું. મારવાનું ખૂબ મન થાય છે પણ કાખ રાખું છું. પણ નારાયણાઈએ કાળ ન રહ્યો, એમણે હાથ ઉપાડ્યો. પરંતુ એથી ગાળો વધી. ગાળકાના પક્ષે એમની મા ગાળો દેવા લાગી !

આ બધા ઉપર વિચારતાં મને દરિજનસંઘા ધણી જરૂરની લાગતી હતી છે અને સામે પક્ષે એટલી જ કપરી દેખાય છે. દરિજન વસ્તીમાં રૂઢીને કામ કરવું ઘણું કઠણ છે. એનો દક્ષાજ કાંઈ લાગતો નથી. એ દક્ષાજ નથી જડતો એનું કારણ કાર્યશક્તિની અપૂર્ણતા માનું છું. અને શ્રદ્ધા કે એક દિવસ કાર્ય કરતાં કરતાં એ કઠણ રસ્તો પણ પાર થશે

*

આશ્રમમાં પાંચ બંગી વિદ્યાર્થીઓને આ પ્રયમ લાખલ કર્યા હતા. ધણું.

દહુ તે પળ નોગા અને એક ન પચારીમાં બેગા સૂત. સવારે ઊઠાડ્યા જઈ ત્યારે જાન્યું જાય હોય એટલે ચોલવું પડે, કપડાં પહેરે એટલે બારણું ઉઘાડતાં વાર ગાય. એક દિવસે બોલાવીને પૂછ્યું ત્યારે તેમણે ઉપરની વિગત કબૂલ કરી. વિદ્યાર્થીઓ પેદર વર્ષની ઉમરના હતા. ખસ નીકળેલી, ગોરડીમાં મૂકે, કપડાં ધૂંતે નહિ, તલાવા નય પળ એમ ને એમ તલાવાની ગોંડીમાંથી કપડાં બદલીને પાછા આવે.

આ બધા પ્રશ્નો જૂજ મૂઝવે ઇ. ને નેરશી એ વિદ્યાર્થીઓને કહીએ તો મેંર પાછા આઠ્ઠા નય આશ્રમનો વસ્તુઓનો જગાડ કરવાની ટેવ પડી ગયેલી. કામળા બનાવવા માટે જાપાનામાંથી કામળાનાં કતરણ આણેલાં હતાં. તે જાણીને ટાદ ઉઠાડી! આ વાત જાણતાં મને ઘણું દુઃખ થયું. એ છોકરાંઓને કહી કરાવે તો આક્રો દતો, એટલે મેં ઉપવાસ કર્યો. પછી બધા લાદઓએ દિવસીરી નંદેર કરી. કરીરી કાઈ નુકસાન નહિ કરવાની ખાત્રી આપી. અને મને તેઓએ તેમને રસોડે જમાવ્યો.

આશ્રમમાં એક વખત સોર ન હોવાથી ખીગડી રંધાવી ને વિદ્યાર્થીને દળાવા કરવાનું હતું તે એ કામ બહી ગયો આમ ખેલતાં પળ એકાદ વખત જોલેલું. જેથી બધા વિદ્યાર્થીઓએ વાંધા ઊઠાવ્યો. તેઓએ સલા લરી, એક પ્રતિનિધિ નીમ્યો તે મને મળ્યો. મેં તેને કાટણ સમજાવ્યું. ત્યારે એ કહે, એ ગધું નંવાની ફરજ તમારી છે. અવરયાપક તરીકે તમારે એ બધી અવરયા કરવી નંદજો. પ્રાર્થના પછી આની ચર્ચા બરાબર નગી. એક વિદ્યાર્થી ગમે તેમ બોલવા લાગ્યો. તેની સાથે ફલીલો કામ ન આપી. કંવટ બધાએ બેગા મળીને મુ પગિસિતજાહને અરજ કરી! ખીજ તરફે એ ન વિદ્યાર્થીઓ સાથે મારે ધજો મારા અગમ દતો.

એ ગુને મને મેવાધર્મનું હાર્દ સમજાયું. કપિવર ટાગોરનું કથન પૂરેપૂરું પ્રત્યક્ષ થતું દેખાયું. એમણે મેવાધર્મ અજે હતું છે કે, કાઈનું જાણ કરવાની પૂજામાંથી જાણ થતું નથી. આમાની સેવા કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત સેવકે મેગવંચો નંદજો. એ દદ મેગવંચો સહેલો નથી. મેગા કરનાર ને વર્ગની સેવા કરવી હોય તેના જાણગરિયા થવું પડે છે. માનસ 'કાઈ દિવસ કાઈની મેગા ગિહાદ્યે પ્રદણ કરતો નથી, કાણ રૂપે પળ નહિ, કકત દક તરીકે ન અવણ કરી શકે છે. અને એ ન પ્રમાણે મારા પ્રતે વિદ્યાર્થીઓને માન હોવા જતાં, મારી વિરદ અરજ કરીને, મારી પામેથી એમણે દદ તરીકે સેવા સેવાતો એમનો અધિકાર મોગ્યો!

मुण्डा देवो हर्षिषुमे

અરવિંદ પટેલ

ડોકરવાળી ઝાડીના એક કચ્છામાં રણછોડજીની જતરાએ વલ્લભિ પાછા
 ફરતાં પાંચાળુએ વાતો કરનાં હતાં. એક ગદેન બોલતાં હતાં : 'હર પરી
 અમે એક વખત ડોકર આવીએ છીએ. પાંચ પાઠાણુ રંગાડીએ છીએ,
 અને રણછોડજીના માથામાં અગિયાર રૂપિયા આપીએ છીએ. આ વખત તો
 ગૌરાળામાં પણ સાત રૂપિયા આપ્યા....'

એ વાત આગળ આવે તે પહેલાં દિલ્હિ તામસવા ડી. ડી. આંગ્રો.
પહેંનના પતિએ. એ દિલ્હિ છાત્રીને જતાવા જહેનની પાસે જોડ્યા એમંદા
હીમંગને જતાવા ડી ડી.એ પૂછ્યું : ‘ આ હાકરાની દિલ્હિ ? ’

५ पति इष्टं नृणां आप्ते ते अश्वति पत्तां जह्नेन गोक्षी भिक्षाः 'स्त्रीणां भिक्षां शिष्टिः' ओ तो ददु... 'इत्यां वर्षं भिक्षां तेनो विचारं ते दरी' शिक्षां क्षेप तेभ्यो ओ त्यां नृ अश्वति भ्यां.

‘पुरगे नृपु’ गोलतां कृपु: ‘पांय पय . . .’

‘શ્રાવ્યાં એને પાંચ વર્ષ, એ તો જ્યાં હાડકાંના ડં એટલે દેખાય છે.
એને ત્રીસું જીવડી સ્વપ્ન પોદું !’

મોશી પકડાઈ હતી અને તેમણી ઇચ્છાનુસાર તેમ ન હતું, એટલે પુરુષે
આઈ બરી દીધા. ડી. ડી. ગ્રો એટલે પેલાં બંધન બોલ્યાં : - એનો આ
શિશુગ્રાંથો આંતરું કોતરી નવમું બેઠું !

उतां इह 'अर्थे' अंशर आनी धर्मक्षेत्र 'अर्थ' इत्यां पतिपत्नीने अ
 प्रेक्षणानी अर्थां टिकिट सेवानो धर्म 'अर्थ' अक्षतो! ओमने देवी इति
 समन्वयेनां इ अंशर न आन्यां क्षेत्र तो, त्यां नाना न अर्थ' क्षेत्र तो 'अधर्म'
 न राग, पण मुसाक्षरी इत्यो उतां टिकिटनी आनी इति ओ आन्या 'अधर्म' छे!

‘‘ हापडनुं देरनिम गतां बजां वषंथी जेय अनुवावता असिहसाव
 शतपिण्णमां हापड नरीदवा गवा. भास्सुं वज्जुसो इणियानुं हापड अरीघं. ’’

—બંપારી પ્રાપ્તિ થતા. સંજ્ઞા વર્ષે-વંપાર શરૂ થતો હતો એટલે એ પણ જાણા આદ્યો પાછા આવુ રહે તેમ ઈચ્છતા હતા. અને તેથી એ રાહ રહે તેમ પતાવા બંપારીઓ દેવાઈ ગયેલા હોય જ.

એટલે રસિકભાઈને અંગત સંબંધ જાણવાં વેપારીએ પૂછ્યું : 'બીલ જનાવું ને !'

રસિકભાઈ એ પ્રથમો અર્થ સમજી જતાં બોલ્યા : 'ના, ના, જો જો બીલ જનાવીને નાદક દોડસો આનાને ગોઠો મારતા.'

વેપારી મીઠું દસીને બોલ્યા : 'સરકાર કહે તો આપણી કે. એને એના કંઠના કર નહિ આપીએ તો એ રાજ્ય શી રીતે ચલાવશે ?'

રસિકભાઈ : 'અહીં સેલેટેક્સ નથી આપતો, તેથી કંઈ કું ફાવી નથી મળે. આના કરતાં દોઢો ટેક્ષ ધેરથી નીકળતાં આપીને આપ્યો છું.'

વેપારી : 'સાનો ટેક્ષ ?'

રસિકભાઈ : 'શહેરમાં નિર્વાસિતો માટે ફંડ બેંકું કરે છે તેમાં વીસ રૂપિયા આપવા પડ્યા. એ ય નિર્વાસિત ટેક્ષ જ માનો ને.'

અને સેલેટેક્ષ ન આપતો પડે માટે બીલ લીધા વગર રસિકભાઈ કપડાં ક્ષેત્રને વિદાય ગયા. એ રસિકભાઈને કાળુ કરે કે, નિર્વાસિત ફંડમાં અડકરી એ સાંતું કર્યું, પરંતુ ન કરી હોત તો ય અધર્મ તો ન જ ચાત, પણ સેલેટેક્ષની સરકારની ચોરી કરીને તો ખુલ્લો અધર્મ કર્યો છે !

✽

જનભાઈને દરરોજ ગોઝામાં ગોઝી પાંચ પૂણીઓ કાંતવાની પ્રતિજ્ઞ હતી. એ ન કાંત ત્યાં સુધી સાંજનું વાળુ કરતા નહિ. અને બીજી ધમાલમાં જો ન કાંતાય તો સાંજે વાળુ કરવાનું માંડી વાગતા. એટલે વાળુ માટે પત્નીએ જુમ પાડી ત્યારે એમણે જવાબ આપ્યો કે, હજું મારે વાર છે. કાંતીને આવું છું. અને એમ કહી એ રટિયો બોલીને બેઠો ત્યાં એક બાઈ આવી પહોંચ્યા અગત્યના હતા. એક ચિટ્ટી લાવ્યા હતા. તે એમણે મૂશ મૂશ જનભાઈના હાથમાં મૂકી.

મ્યુનિસિપાલિટીમાં સેક્રેટરીની જગ્યા ખાલી હતી. તેને માટે જાહેરાત જાપમાં આપવામાં આવી હતી. એ માટે આવનાર લાઈ ઉમેરવાર હતા. જનભાઈ મ્યુનિ.ના પ્રમુખ હતા. કેમિસ્ટી હતા. પેલા બાઈ એમના સગા યના કેમિસના ઊંચા દોઢેદારની બલામણુચિટ્ટી લાવ્યા હતા. તેમાં લખ્યું હતું કે, આવેલા લાઈ મારા ખાસ સગા છે. સેક્રેટરીની તમે જે લાપડાત અને અનુકૂળ માગ્યા છે તે જો કે એમનામાં નથી, તો પણ બીજા સભ્યોને સમજાવી આ બાઈની એ જગ્યાએ નિમણૂક કરશે !

આમાં કંઈ મોટી વાત ન હોય તેમ મોં મલકાવી. છગનભાઈએ/ચિટ્ટી માંથી ભેતાં જવાળા આપ્યો : 'જરૂર, જરૂર, નરેરભાઈએ કહ્યું એટલે બસ. અગિયાર અરજીઓ આવી છે, માગેલી લાયકાત અને અનુભવ પણ સારા છે. પરંતુ કમિટીના સભ્યોને હું એ તો સમજાવી દેશ.'"

પેલા ભાઈ એ હાથ ભેડીને વંદન કરીને વિદાય થયા. અને છગનભાઈએ એમનું ધર્મ કાર્ય-કાનવાનું-સરૂ કયું !

આ છગનભાઈને કોણ સમજાવે કે નહિ કહી તેથી અધર્મ નહિ થાય, પરંતુ પ્રભુએ તમને ચૂંટીને જે જગ્યાએ મુક્યા છે, તેની દુરજ બજાવવામાં આવી સિક્કરસચિટ્ટીઓની લાગવગથો અનધિકારી માણસો નીમશે એમાં તો ચોખ્ખો અધર્મ છે !

રમણભાઈને સમાજ ઉપર ઘણો મુસ્સો આપ્યો છે. પાંચ પાંચ વર્ષથી એ એમની દીકરી માટે વર શોધે છે. પણ જેને પૂછે છે તે મોં મચકાડે છે. અને એ ગણકાડનારા કંઈ અજાણ્યા નથી, જોળખીતા છે. અરે ! રમણભાઈના સેવાકાર્યનાં મુક્ત કંઈ વખાણ કરનારા છે !

રમણભાઈ વિદ્યાપીઠના જ્ઞાતક થયા પછી પચ્ચીસ વર્ષથી શામમાં કેળવણીની વિવિધ સંસ્થાઓનું સંચાલન કરે છે. સર્વ એ કબૂલ કરે છે કે શામની કેળવણીની સંસ્થાઓની જે આગાહી છે તેનો આભાર રમણભાઈને છે. અને એ કીર્તિ શામમાં જ નહિ, પણ આખા જિલ્લામાં પસરાયેલી છે.

છતાં આજે એમની દીકરીને ૨૩મું વર્ષ જાય છે. પાંચ વર્ષથી વર શોધી વળવામાં બાકી નથી રાખ્યું. છતાં એમણે આખી જિંદગી સેવા કરી છે એટલે દીકરીને શું આપવાના હતા, એ ગણતરીએ જ એમની સેવાનાં વખાણ કરનાર પણ કન્યા લેવા ના પાડતા હતા

જેવટ કાંઈ ઉપાય ન રહ્યો ત્યારે દસમણું આડત્રીસ વર્ષે વિધુર થયેલ, ચાર હાકરાના પિતા એવા એક મુંબઈના વેપારી સાથે દીકરીનો વિવાદ થયો. તેનીસ વર્ષની દીકરી કંઈ જોણી અણુસમજુ છે ! એ એનો વિરોધ કરે છે. રમણભાઈ એને કળકાવે છે. પોતે લાચાર છે એમ કહે છે. કારણ કે, કુળવાન ધરમાંથી ખીજે કાંઈ સારો વર મળે એવી સંજ્ઞા નથી !

આ રમણભાઈ તો જોણા કંઈ અતાની જે કે એમને ધર્મ શું એ સમજાવવું પડે ?

‘કનુ! અહ્યા આ પાંચગમાં પૈયું મૂક્યું હતું તે ત્રણ ખાઈ ગયું!’ સવિતાબહેને પૂછ્યું.

‘હું નથી જાણતો. સુશીલાને પૂછો.’ કનુએ જવાબ આપ્યો.

નીચે રમતી સુશીલાને સવિતાબહેને ખૂબ પાડી ઉપર મેડે બોલાવી. પૂછ્યું : ‘તેં પૈયું લીધું છે?’

‘ના, બા! હું તો જાણતી જ નથી.’

સવિતાબહેન પટાવતાં બોલ્યાં : ‘સાચું બોલે. જેણે ખાધું હોય તે કહી દે. જુદું બોલશે તેને માર્યા વગર નહિ મૂકું.’

આમ આ પ્રશ્ન એરણ ઉપર હતો ત્યાં નીચે દાતબુવાળાએ જૂઠી પાડી : ‘દાતબુ! દાતબુ!’

‘સાવ જોઈ ઉપર.’ સવિતાબહેને એને બોલાવ્યો. પૂછ્યું : ‘જેટલાં આખાં?’

‘આનાના દસ’

‘અરે! પાંચગમાં બાર જોઈએ એટલાં મળે નહીં.’

આમ સવિતાબહેને જુદીથી વાત ચલાવી. બાર દાતબુ લેવા રકમ કરી પણ ન વળ્યું એટલે દમના લાંબું લેવા તૈયાર થયાં. દાતબુવાળાએ જૂઠા નીચે મૂક્યો. એમણે મનફાવતાં ગણી લીધાં. અને દાતબુવાળા તરફ દારૂં ખર્ચો—એને ગણી લેવાં હોય તો તે ખાંટ. અને સામાન્ય રીતે વિવાસ મૂકા દાતબુવાળો મળતો નથી. એ દમચંદા અનુકરે એ ના કહે તે પહેલાં સવિતાબહેને દાયમાંતાં દાતબુ કનુને આપતાં કહ્યું : ‘લે મૂકા આવ.’

કનુએ દાતબુ પાંચગાં મૂકતા પહેલાં ગણી લેવાં. અગિયાર થયાં. બાળી બૂલ થઈ દશે માની એણે અદરથી મારેથી ખૂબ પાડી! ‘બા, એક દાતબુ વધારે આપ્યું નહીં.’

દાતબુવાળાને કાને પચાવ્યાં કોતરતાં એ રાખે પણ તેથી સવિતાબહેન ખિન્ન થયાં. અંદર જતાં એમણે કનુને એક તમાચા જેવો કાઢી : ‘વધારે કે જોડું, એનું તને કાણ દેવાનું કરાવે છે? તેં ગણ્યાં શું કર્યા?’

કનુ ધડી પહેલાં સાચું બોલવાની, અને જુદું બોલશે તો માત્ર પડશે, એમ કહેનાર આ મામે સાચું બોલ્યા જાણ એના દાયે મારે ખાઈને મરતો રડતો તાકી રહ્યો!

સવિતાબહેને કાણ કહે કે બાળક જુદું બોલતાં મીઠું છે તે પૈયું આંગળે આવામાંથી નહિ પરંતુ પડીલાના જુદા આવરણથી!

પડદો પડ્યો!

[સત્ય કથા]

ઈંદિર પેટલીકર

પ્રથમ દૃષ્ટોદ્દૃષ્ટ મળતાં જ કાંઈ કાંઈ યુવકયુવતીને પ્રેમ ચક્ર બંધ થઈ જાય જ. એવી જ પ્રથમ દૃષ્ટોદ્દૃષ્ટ હું અને કૌશિક આદિ મિત્રો જાતી ગયા. અને એ પ્રેમને લીધે કૌશિકનું કૌમાર્ય મને સાલવા લાગ્યું. અઠ્યાવીસ વર્ષનો કબલ મેન્યુએટ યુવક. આરસોથી પાંચસો રૂપિયા માસિક કમાતો. શરીર પણ તંદુરસ્ત અને સુંદર. છતાં એને કુંવારા રહેવું પડે!

કૌશિક ગામડાનો હતો. એમનાં જ આગોમાં લગ્નસંબંધ આરસપરસ મતો તે પછાત અને કેળવણી વગરનાં હતાં. એ નિયતિમાં કૌશિક કેળવાયેલી ઊંડરી ઇચ્છતો હતો તેવી મળવી શક્ય ન હતી. એ ગામોમાંથી પાંચસોત કન્યાનાં માગાં એને મારે આવ્યાં હતાં. એ જ્યાં એણે એ દારણે નકાર્યાં હતાં એટલે એ રીસથી એના માટે ગોળમાં એવું વાતાવરણ ઊભું થયું હતું કે એને કાંઈએ કન્યા આપવી નહિ. આપવા બંધ એને જવા દેવો નહિ!

કૌશિકને એનો હરખશોક ન હતો. કુંવારા રહેવું પડે તો બહેતર પણ અણપડ, વાગકેળવાયેલી, અશિક્ષિત ઊંડરી સાથે વાસના ખાતર જ. લગ્ન કરવું એ કૌશિકની દૃષ્ટતા બદલવું હતું. એવી કન્યા ગોળમાંથી મળવી મુશ્કેલ હતી. ગોળ બહારથી પોતાની જાતને જોયા માનતા ગોળમાં જોવી પણી કન્યાઓ કાપલ વર વગર કૌશિકની જેમ કૌમાર્ય મેવતી હોય છે પણ એ કન્યાપિતા ગામડાના કૌશિકને શી રીતે કન્યા આપી શકે!

હું-મિત્ર થયો ત્યારે કૌશિકની આ પરિસ્થિતિ હતી. અને એ જ દારણે એ અઠ્યાવીસ વર્ષનો થયો હતો છતાં કુંવારા હતો. લગ્ન વિશેની એની મેકમતા વ્યક્ત કરતાં એણે મને કહ્યું: 'હું પોતે મારા વિચારમાં દંડ છું. વાસના ખાતર નાનમાંથી મને તેવી કન્યાને હું નહિ જ પરણું. માનવસદબ આલેશને લીધે કદાચ પરણી જેમું તો પણ એથી કુખી જ થાઉં. એટલે હવે હું કંઈકા નિર્ણય ઉપર આવ્યો છું કે કાંઈ લાવક ઊંડરી મળે તો આંતરજાતિય કે આંતરગ્રાંતિય લગ્ન પણ કરવું.'

અમારો જાનેનો મેળાપ આમ અચાનક એક પરિપદમાં પણ દિવસ થયો વધી વાતો કરી. ચર્ચા કરી. અને છૂટા પડ્યા.

તે પછી અમારે જાનેનો પત્રવ્યવહાર ચાલે. હું કટાક્ષમાં પૂછું કે, કાંઈ ઊંડરી ભટકાઈ કે નહિ? મને પોતાને પણ વિચાર આવે કે કૌશિકને માટે

‘કાઈ હોઈરી હું શોધી શકું તો સારું. આનો સર્વ રીતે લાવક યુવક સમાજની કુશળતાને લીધે લગ્ન ન કરી શકે એ કૈવી કશ્ચતા!’

અને વિધિ મને જરા અપાવવા માગતી હોય તેમ એક ડોકરી અંગે મારી આગળ એક મુરખી સમાજસેવકની દરખાસ્ત આવી કે બે કોઈ લાવક યુવક હોય તો એક વિધવા બહેન લગ્ન કરવા છામે છે. ૫૨૫૨૯ વર્ષની. મેટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ. મુંદર. મુંધારક કુટુંબમાં ઉછેર. મને કૌશિક વાદ આપ્યો. એને માટે સર્વ રીતે આ હોઈરી લાવક ગણાય. પરંતુ મુંધારકોમાં ૫ કુળબેદ રહેતો હોય છે એટલે મેં એ મુરખીને બધી પરિસ્થિતિ રૂપક કરી કૌશિક અંગે હકીકત જણાવી. એ બહેનને અને એમના પિતાને મામડાના બેદનો વાંધો નથી એમ જણાવતો પત્ર દરખાસ્ત મૂકનાર મુરખી તરફથી મને મળી ગયો. હવે જે પ્રથમ વિધિ કરવાનો હતો તે બંનેની મુલાકાત. વળી જે મુરખી તરફથી દરખાસ્ત આવી હતી એમના પ્રત્યે મને જેટલું માન હતું તેટલું એને પણ માન હતું.

એના પદાકાર બની મેં જે વિધિ ચલાવી હતી, તે સંપૂર્ણ જણાવતો રિજતથી મેં કૌશિકને પત્ર લખ્યો. અને ત્રિવેલીની જેમ એના પ્રત્યુત્તરની રાત્રે જોવા લાગ્યો. પ્રત્યુત્તર પણ ધાર્યો હતો તેમ વળતી ટપાલે મળ્યો.

“રતેલી.....

તમારો પત્ર અત્યાદે જ મળ્યો અને હું જવાબ પણ લાગ જ આવું છું.

મારે માટેની તમારી મુશ્કેલી મારે હું દરખાઉં છું. મારા લગ્ન માટે નમે ચાપ તેટલા પ્રયત્નો પણ કરે છે તે ૫ જાણું છું. પણ મારી કમનસીબી છે કે કોઈ જોગ ખાતો નથી.

તમે જે વાત લખી છે તે જાગતમાં નમને કદાચ આવાત લાગે તેવું લખવું પડે છે. લગ્ન જાગતમાં મેં એકસ નિર્ણય કરી લીધો છે. મને મનગમતી કન્યા મળે તો જ પગલુ, નાદિ તો નાદિ. પછી તે કન્યા મને તે નાતની હોય. મનગમતીનો અર્થ બહેલી, દેખાવડી અને સંસ્કારી હોઈરી. જેને જોવા પછી મનમાં સંતોષની ઝાપ પડે. આવું કંઈ હોય તો જણાવશો.

સાચું કહું તો મેં હવે મનમાંથી એ વાત જ દાદી નાખી છે, ગઈ સાલ મેં તેને માટે ગભાન પ્રયત્ન કરેલા. પણ કશું નિષ્ફળતા મળી. હવે પછી હું કોઈને કંઈ કહેતો નથી. કોઈ પૂછતું મેં નથી. ને ચાપ તેવું લાગતું મેં નથી. કદાચ આમ જ એકલા રહેવાનું નિર્માણ ચલું કરે.

યુવક, તમે કહે છે તેવી સર્વ રીતે હાકરી હોવા છતાં, એ એક વિધવા છે તે કારણે જ નવારે વગર નેમેર્યે જ ના પાડે ત્યારે કુળવાનશાહીની મનોન્યામાં રાચતો વર્ણ વરની જમી સાવકી હોવા છતાં એયું કુળ ન હોવાને કારણે ના પાડે; તે દક્ષામાં તમે ખણી મૂકાઈ જાવ છો. તમે એ ગહેનને પગે જાડો જ એવા મારો કાંઈ આગ્રહ નથી — ન હોઈ શકે. મારો તમને જે આગ્રહ છે તે એટલો જ કે, તમે એને મેળો. તમે જેવી ઇચ્છા હો તેવી એ હાકરી જે કે નહિ, તેની ખાતરી કરો. અને હેલો નિર્ભય એની સામગ્રીથી કરો, નહિ કે વિધવા કે કુંવારીના નામ માત્રથી !

એનો જવાબ આપ્યો.

“તમારો પત્ર મળ્યા. તેના પર, તમારી મારે માટેની મમતા પર, ખૂબ વિચાર કર્યો. છતાં મેં કાણ જાણે કેમ પણ મન માનતું નથી. આવાં કામ ઉમળકાથી થવાં જોઈએ. તેમાં શરમ કે દગાણ ન આવે. તમે કહે છે તેમ એ વાત મને જમી રીતે અનુકૂળ દેશે. અરે, હું ક્યારેય છું તેમ જ હશે. છતાં એમ થાય કે, એ મધું ના છૂટકાનું કે. મને સામા માણસ માટે મમતા જાગી હોય તે હું છું નો કીક કે. અગર નો આવે તાવે સુધારક તરીકે છું ને જ કીક છે. પણ આમ તો મનને પણ એમ લાગે કે કે રખડી પટેલા માણસ જે આવે ને લેઈને ગેરી જાવ છે. જીજીએ ઘણી ઘણી ગળનરીઓ મનમાં ગાય કે. જમી રીતે વિચાર કરતાં એમ થાય કે કચવાતા મને કંઈ જ ન કરવું. મેં..... (એક સમાજસુધારક ને વિચારક) ને પણ તમામ પત્રની વાત કહેલી. તેમણે પણ મને કહેલું: ‘હું પણ તમને એ રીતે પરમુવાની ના પાડું.’ તમ મારી રીતે વિચાર કરશો તો કદાચ હું તમને ન્યાયી લાગીશ.

એક સુધારક તરીકે તો તમને હું પાણી વગરનો યુવાન લાગીશ. ને છું પણ એમ જ. નથી વિદ્વાન કે વિચારક. જે છું તે તો કાચી મારીનો. તો એ જાગતના પડે પાડી દેજો.”

અને એ વાત ઉપર કામનો પડો પડી ગયો !

કન્યા જોઈએ છે

પચીસ વર્ષની ઉમરના સ્વતંત્ર ધંધાવારી યુવકને.

સંપર્ક :— ૯ C/o. પાટીદાર કાર્યાલય, આણંદ

નાને મોઢે મોટાંની વાતો

અક્ષય નિરંજન

‘રજીડોડગાઈ, જુઓ સાંભળો, આ ડોક્ટર સાહેબ આપણા ગામડાના લોકો વિશે ફરિયાદ કરે છે.’

‘કયા ડોક્ટર સાહેબ?’ રજીડોડગાઈએ પૂછ્યું

‘ડોક્ટર સુમન મહેતાનું નામ તો તમે સાંભળ્યું જ ને!’

‘હા, હા, મણી વખત કોઈ કોઈ વખત અપાંમાં એમના લેખ પણ વાંચું છું. મોટા સરકારી હોદ્દો ઝાડી એ લોકોની સેવા કરે છે, પછી એમનું નામ કેમ ન સાંભળ્યું હોય!’ રજીડોડગાઈએ એમના અંગે જાણતા હતા એટલી જોશળ આપતાં કહ્યું.

મેં વાત શરૂ કરતા પહેલાં જણાવ્યું: ‘જે ડોક્ટર સાહેબ અને તેમનાં પત્ની શ્રીમતી શારદાગંધન ગામડાંમાં ફરે છે. ગામડાંના લોકોની સ્થિતિનો અભ્યાસ કરે છે. અને એમને જેવા અનુભવ સાવ છે તે માસિકમાં લેખો દ્વારા રજૂ કરે છે.’ અને હું વાચતો હતો તે ‘સર્જન’ માસિકનો ફેબ્રુઆરીનો અંક દ્વારમાં હતો તે રજીડોડગાઈની સ્ત્રીને ધરીતે મેં કહ્યું. ‘આમાં એમનો એક લેખ છે ‘ગુજરાતી સ્ત્રીઓને પડકાર’ એમાં ગામડાંની ગંદકી અનુભવ લખતાં એ કહે છે કે, ગામડોડગાઈને સ્વાવલંબન અને પદપદાગની એ ગુણ્ય ગુમાવ્યા છે.’

‘એવો એમને કયો અનુભવ થયો!’ રજીડોડગાઈએ પૂછ્યું.

‘એ લેખમાંથી મેં એમનો અનુભવ વાંચી સંભળાવવા માંડ્યો: ‘સાગરમતી શેઠનરથી અંગે દોરેક માહત્ત મળ્યાં હોઈશું એટલામાં એમને આમંત્ર્યનનો એક પદાર્થ પાડ મળ્યો. એક નાના ગામડાના પાદરમાં રસ્તામાં ખાડો પડી ગયો હતો અને તેમાં પાણીનું ‘ખાખોચિયું’ લાગ્યું હતું. આ ‘ખાખોચિયાના કાદવમાં અમારી માટર ખૂંચી મળી. અમારી સાથે જે લાદ્યો હતો તેમણે ધક્કા મારવાનો ધજો પ્રયાસ કર્યો, પણ તે કાદવમાંથી નીકળી રાકી નહિ. આશરે ૧૨-૧૫ નવજુવાનો અને વીસેક નાના છોકરાઓ ત્યાં અમારો તમામો નંબા ફરતા હતા, પણ તેમાંથી કોઈને એમ ચપ્પું નહિ કે આ મુશ્કેલીમાં આવી પડેલા મુસાફરને મદદ કરીએ. સેંકડો ચર્પાંની અગત્યકતા તથા બ્રિટિશ હકૂમતમાં ભાગવેલી પરત્રત્રવાને લીધે આપણા જોગા માવાળુ ગામલોકોએ જે ચીજ મોટા પ્રમાણમાં જોઈ છે, એક છે સ્વાવલંબન એટલે પોતાની સ્થિતિમાં કામ કરી લેવાની હોંશ અને ચીજ આજ છે પગપકારી કામ કેપાડી લેવાની પહેલ અત્યંત યોગ્ય.’

મેં આટલું વાંચી રહીને રણછોડલાઈ સામે નજર કરી એટલે એ ખરખર દર્યા. મને ય વિચ્છેદ થયું કે આમ જો દસે છે શું કરવા? ખાપાં કરતાં વિશેષ જોમળે દર્યા થયું એટલે મેં પણ સામે એવો પ્રત્યાધાન પાડીને પૂછ્યું : 'આમ દસો હો કેમ? આમાં દસવા જેવું શું નહ?'

રણછોડલાઈ થોડી વાર રહીને બોલ્યા : 'તું ય સહેરી છવનના પાસવાળો ન થયો હોત તો જરૂર દસત. ડોક્ટર સાહેબ વાલે ગામડાંની સેવા કરવા અનુભવ કરતા હોય, પણ જો જાણું સહેરી દૂળે જ વિચારાય છે. આવા અનુભવા હાગ ગામડાને જો જે રીતે જૂઓ છે તેમાં હીવા તજે અધારું નહે જોવી ખાપી ગદી નવા છે.' સહેજ રહીને રણછોડલાઈએ કહ્યું : 'માગે એક પ્રસંગ ડોક્ટર સાહેબને તમે પહોંચાડશો?'

મેં દમીને કહ્યું : ડોક્ટર સાહેબની વાત પછી, એક વખત મને તો કરો.' રણછોડલાઈ : 'એક વખત અમે જાણું નંદીને અમદાવાદ મયા લતા. દીલ્લી ચક્રામા ખીસો નીકળી જવાયી પેડું નીકળી પડ્યું. અંદર રૂં અને દાંડે જો જ જાય દતા. કોષ કોંચી કરવા જે માણસ નોંધજો. પેડું ચક્રવતાર રીતે નંદજો. ૭ કાસનું પાણી જતું હોય તેમ માણસોનો પ્રવાહ રમતા ઉપર વહી જતો હતો. અંગે જને જાય નીમ્ન માણસને દેખ માટે શાંધતા રમતા ઉપર નોંધ રજા દના. કોળ્યાં કપડાંમાં જતા માર્ગ માણસને જાણાયવાની અમારી રી રીતે વિચન આલે? થોડી વાર તાકી રહીને મેં કોષ કોચકવા પ્રવળ થયો પણ ગાડામાં થોડું વચ્ચન દતું એટલે પેડું પડવાવા લટકું કંચુ એકલાયા મયું નહિ.'

દું સંશયની દષ્ટિએ તાકી રહ્યો હતો એટલે વાતને વચ્ચે તોડીને રણછોડલાઈએ કહ્યું : 'દસતો નથી, હોં. સાગી વાત છે.' અને જોમળે કંચુ : 'એટલી વારમાં તો ચક્રામાં જોલેલા પોલીસે ખૂસ પાડી. જટ આડું ખમેડી સેવાનો દુકમ હાજો છેવટ એક મજૂર જેવા સામતા માણસને મેં વિનાંતિ કરી—એ ભાઈ, જગ આ કોષ કોચકવા સાગ નોંધ, જોજો તોજો જવાળ આખો—તાગ સારુ દંધ અડી નવગ નથી. અને એ આજો મયો!'

'પછી?' એ અટકાવે ક્રિતા રજા એટલે મેં પૂછ્યું.

'પછી શું, એક ભલે મજા ગામડાના દતા. તેમને લગવાન વરજા એટલે વિનાંતિ કરતાં જોમળે મદદ કરી.' અને રણછોડલાઈએ મેં મત્રાપી કંચુ : 'ડોક્ટર સાહેબ ગાડા માણસ એટલે જોમળે એ પ્રસંગો સેવ સખો,

નગરા-જવા બધાંએ એ વાંચ્યો, વળાવ્યો. તે મારા જેવા ગામડાના લોકોને ને અનુવાદ રાજ થાય છે એ ડોક્ટર આજે જોવા મળ્યુવાના હતા !

મેં કહ્યું : 'જો ખરું, પણ એનો અર્થ એવો તો નહિ ને કે ગામડાવાળાંએ કાલા મદી તમાસો નેયો એ સારું ક્યું ?'

- 'સારું તો કેમ કહેવાય ?' રણછોડલાલએ સામે પ્રશ્ન કરતાં કહ્યું : 'પરંતુ માટે તો એ કહેવું કે ગામડાના લોકો જ તમાસો જુઓ છે એવું નહિ, પણ શહેરના લોકો ય એવા છે. એ દુર્બુદ્ધ શહેર અને ગામડાના, બંને લોકોમાં જે વળી દું તો માનું છું કે આવા દાણસામાં ગામડાના લોકો કંઈક સારા હશે એ મોટર ધંધલાવતું બિલેસા રોજાને નાં કહ્યું હોત તો નહીં. માનતો કે એમણે ના પાડી હોત !'

મેં એ લેખને જીએ મુદ્દો રણછોડલાલ આગળ મૂકી કહ્યો : 'ડોક્ટર સાહેબનું એમ કહેવું છે કે, ઇસમગ્રન્ની અધ્યાગતિનું મુખ્ય કારણ સ્વાસ્થ્ય અને સફાઈની કાણુપ છે.'

'રણછોડલાલ એમાં પણ સદમત ન થતા હોય તેમ જોડ્યા : 'જવા દો તે એ વાત. મોટા માણસો કહે એ ખરું.'

મેં આગળ કહ્યો : 'ના, ના, કહો તો ખરો. તમને એ સાચું નથી લાગતું ?'

રણછોડલાલએ પૂછ્યું : 'સા ઉપરથી એ જોવું કહે છે ?'

મેં એ લેખમાંથી એ મુદ્દો વાંચી સંજ્ઞાવવા માંડ્યો : 'આખા ગામડાને કાંઈ પણ પ્રદારનો અન્યાય થતો હોય, વા કાંઈ પણ પ્રદારની નડતર અગર મુશ્કેલી હોય તો તે દૂર કરવાના પ્રયાસમાં પોતાના ગામલોકોને અને પાડોશીઓનો સાથ મળશે કે કેમ તે વિશે સખજ શંકા હોવાને લીધે કાંઈ પણ વ્યક્તિ તેવું કામ-ઉપાડવાની હિમત કરતી નથી અને તેથી ઇસમગ્રન્ને પહેલાં કરવાની શક્તિ (ઇનિશિયેટિવ) ઘણે અંશે ખોટા છે.'

રણછોડલાલ તરન જોડી જોડ્યા : 'આપણા કરતાં શહેરના લોકો વળી પાડોશીને સમજાશે સાચા આપતા નથી. મારો નાનો બાપ, ચિમન માંદો થયો. એકલો હતો એટલે વીંશીમાં જગી લેતો. વધુને મૂકી જવા એણે કામગી લખ્યો. હું વધુને તેડી ગયા ત્યારે એ એની ખોલીમાં તાવે ફફડે. ના પાડોશી પાણી પાવાની દરમર કરે, કે એ માંદો છે કે સાલો છે તે જાણવાની વ ગિંતા કરે! આગ એ લોકો સાન્નેમદિય કામ ન આવે તો ગીમત વખતે શો સાચા આપતાં હશે ?'

હું દંઈ ન જોડ્યો એટલે એ સહેજ અટકીને જોડ્યા : ‘શહેરના લોક અન્યાય થાય ત્યારે જો મદદ કરવા દોડી જતા હોત તો હિંદુમુસલમાન તોફાનો વળતે જો માર ન ખાત. એકે વ દહાડે છાપાંમાં વાંચવામાં ન આવ્યું કે એક છેડે તોફાન ચલાવી બીજા છેડાના લોકો એમની વહાલે ધાયા હોય !’

મેં જરા નારાજ થઈ પૂછ્યું : ‘તું ત્યારે તમારું જોગ કહેવું કે કે ગામડાના લોકો શહેરના કરતાં કાંઈ રીતે ઊતરે એવા નથી ?’

રણછોડભાઈ ધીમેથી જોડ્યા. ‘એવું મારું કહેવું કે જ નહિ. પણ જે આવશ્યક ડોક્ટર સાહેબ ગામડાના લોકોમાં ધારી લે છે એ શહેરીજોગમાં પણ છે.’

‘તો પછી શહેરના લોકો સમૃદ્ધ કેમ કે ?’

‘ગામડાને લટીને. ગામડામાંથી નર્મો માલ જ લટી જાય છે એવું નહિ, પણ સારા સારા માણસો પણ લટી જાય છે. સરકારમાં પણ શહેરી લોકો છે. એટલે બધું ધણે ત્યારે નાણિયેર થઈ શકી નાખે તેમ શહેરમાં જ વધારે પૈસા ખર્ચે છે. શહેરને જે સમૃદ્ધ છે, તે ગામડાને હોય તો એ પણ પાછળ ન રહે.’

મેં પૂછ્યું : ‘એટલે ડોક્ટર સાહેબ કહે છે તેમ ગામડાં નહિ સુખરે ?’

‘જો કાંઈ રીત કહે છે !’

મેં જો લેખમાંથી ડોક્ટર સાહેબની સચવા વાંચી સંભળાવવા માંડી : ‘આપણા ગામડાનું જીવન સુધારવું હોય તો કસ્ટરના ટ્રસ્ટનું અથવા તેના જેવું કામ માંડા પાયા પર ઉપાડી લેવું પડશે. ગુજરાતકારિયાવાડનાં અનેક શહેરોમાં અને ગામોમાં સ્ત્રીઓનાં મંડળો છે. જન ગુજરાતની સ્ત્રીઓ અને સ્ત્રીઓનાં મંડળો આ પ્રશ્નને ઉપાડી કે તે જ આપણા ગામજીવનમાં કંઈક સુધારો ચલાવી શક્યાન થાય.’

રણછોડભાઈએ કહ્યું : ‘જો તમે ધૂમ ઉપર લીપળ છો. આપણા ગામમાં શંકિસે જ્યાં અખતર ક્યાં તે તમે જ જોયા છે. વર્ધા પોસ્ટના પ્રમાણે નિશાળ ચલાવી, ફેટિંગો અને માંગાછીજના અખતર ક્યાં. નાના ગ્વિસ્ટર મદાગજ રાખાય તેવા ચક્રગ્રહ આશ્રમ નાખીને દસ વર્ષે ચલા. એ નર્મો પણ પાંચ પાંચ વરસ રહી મર્યું. પણ તમે મને જતાં તો કે આપણા ગામમાં અને બીજા ગામમાં દંઈ ફર કે ?’

રણછોડભાઈની એ અનુભવવાળી સાંજળી મને દરનું આવ્યું. એમની પાન આવી હતી. ડોક્ટર સાહેબ જે અખતરની પાન કરતા દવા ને અમાર

ગામમાં ગયા થઈ ગયા હતા, પણ ધૂળ ઉપર જ લીપણ નીવડ્યા હતા. એટલે એ એનો સ્વીકાર કરતાં પૂછ્યું : તો પછી આ ગામડાં સુધારવાનો ઉપાય શો ?

રણછોડલાઈ એમની સાક્ષીએ સૈલીએ મનુષ્ય કરતાં બોલ્યા : ‘અંધકાર દૂર કરવા આગિયાનું અગ્ન્યાણ કામ ન લાગે ! ગામડાં સુધારવા ડોક્ટર સાહેબ કે એમના જેવા શહેરીઓ ને મેવાના અખતરા કરવાનું કહે છે તે એમાં કંઈ કામ નથી લાગતના. એ માટે માનફી પ્રકાશની ગામડાંને જરૂર છે એ નહિ આંધ ત્યાં સુધી ગયા અખતરા જેને કરવા હોય તે. કાલે કરે પણ ધૂળ ઉપર લીપણ છે !’

૨

“વાકળ પ્રદેશના પાટીદારોની સમાજસુધારણા” વિષે ઇનામી નિબંધ

‘વાકળ પ્રદેશનાં જે પાટીદાર બાઈબહેનો ઉપરોક્ત વિષયનો ફૂલ્સફેય કાગળની સાઈઝનો નિબંધ ૬ થી ૮ પાનનો (ફૂલ્સફેય કાગળની એકે આજુનાં) નિબંધ લખી મોકલશે તેમાંથી પહેલે નંબર આપનારને રૂ. ૩૦ અને બીજે નંબર આપનારને રૂ. ૨૦ ઇનામ તરીકે આપવાને વાકળ પ્રદેશની એક વ્યક્તિએ અમને જાહેરાત કરી છે. આશા છે કે, પ્રદેશનાં પાટીદાર બાઈબહેનો મે ‘૪૮ આખર સુધીમાં ઉપરોક્ત નિબંધ લખીને નીચેના શિરનામે જરૂર મોકલી આપશે

આવેલા નિબંધોમાંથી જે એ નિબંધો પાસ થશે. તે પ્રચારાર્થે પ્રસિદ્ધ કરવા માટે પણ સદર અક્રિયે બીજા વધુ રૂ. ૫૦ પણ આપવાના જણાવ્યા છે.

મંત્રી, વાકળ ફેળવણી મંડળ
મોસારોડ (તા. પાદરા)

ખેતીની સુધારણા

સર મહિલાલ નારાયણી

આપણી પ્રાંતિક સરકારેનું લક્ષ્ય એવુંજો દાખલો એક મુખ્ય આર્થિક પ્રશ્ન જમીનદારી પદ્ધતિની નાજુદીનો છે. એજામ કલાકેક દમિયનો તેનો અહેવાલ પ્રસિદ્ધ કર્યો ત્યારથી આ જૂનવાણી પદ્ધતિ છોડી દેવાની તરફેણમાં નહેરુ જનનાનો અભિપ્રાય મજબૂત રીતે બંધાતો ગયો છે. તેથી આ જાગતમાં સિલસાલ કરતાં સરકારને અગતિ દિતેના સમનો કરવામાં મુશ્કેલી ઓછી નહો.

પરંતુ જમીનદારીનો નાશ એ દૃષ્ટિ ધ્યેય એક સાધન માત્ર છે. મુખ્ય પ્રશ્ન આ જાગતમાં આપણા ધ્યેયની સ્પષ્ટતા કરવાનો, તે માટે એક યોગ્ય નીતિ ઘડી દાદવાનો છે. આપણો મોટા ભાગની સરકારોએ પ્રશ્નની આ જાલુ વિચારી નથી. તેથી જનનાનો એ ખ્યાલ નથી કે જૂનાનો નાશ થતાં નવું શું આવવાનું છે.

આપણું ધ્યેય એ છે કે જો તીથે વધારેમાં વધારે ઉત્પાદન થાય તેવા પ્રકારની ખેતીની પદ્ધતિ અપનાવવી. આની પદ્ધતિ રચતાં પહેલાં આપણે જીવન કેટલાંક અગત્યનાં તરવાને પણ સક્ષમાં લેવાં જોઈએ. દા. ત. વસ્તીની ગીચતાનું વિધ વિધ પ્રમાણ, ખેડૂતોની જીવનશૈલી, મનોરંજના અને આર્થિક ક્ષમિતિ અને ઉલોગોની મર્યાદા.

જાગતનો ખેતીવિષયક અર્થશાસ્ત્રનો અભ્યાસ દર્શાવે છે કે ખેતીની મુખ્ય પદ્ધતિઓ આર છે. પહેલું તે અંગરિશ અને બ્રિટનની પદ્ધતિની મહીવાદી ખેતી છે; પરંતુ ગરેગસ દિદી ખેડૂતાં સાધનો જેતાં દિદમાં આવી કાર્થ પદ્ધતિની સક્ષતા વિધે આશ્ના-પદ ધારણા રૂપની સક્ષતા તેમ નથી. જમીનદારી પદ્ધતિની નિર્દુષ્ટતા પોતે જ આ દર્શાવતો નિર્નયક પુગવો છે.

વળી આવા મોટા ખેતરે ગણ્ય થતા સાથે કુંકે નવા પ્રદેશો કેસા થાય. એકારી અને અર્ધ-એકારી જેવી ક્ષમિતિ આગરંજોમાં પ્રવર્તે છે ને જગદી વધ. આ પદ્ધતિને નવા જ વિન્નાગની ખેતી 'મોટ મોટા' ધજા અપકાર છે—એમાં વધુ પ્રમાણમાં મહી ગેકવાની ગહે.

આમો જાલુએ, આપણી સામે રજિવાની સામુદાયિક ખેતીની પદ્ધતિના નજરો છે તેમાં જમીન નેમ જ ખેતરને સ્વમી થવી મિલકત સરકાર

ખેડૂતો પાસેથી લેઈ લે છે. આ બધાં સાધનોને ગોઠાડી દે છે અને મોટા પાયા પર વાંચિક સાધનો વડે સમઢખેતીનું સંચાલન કરે છે તેમાં ગભરાતા કંઢક નિરીક્ષણ નીચે ચોક્કસ યોજના મુજબ દરેક ખેડૂતને ખેતરો પર કામ કરવાની ફરજ પાડવામાં આવે છે.

આ પદ્ધતિમાં માનવનું માનવ તરીકે મૂલ્યાંકન નથી; જેમાં ખેડૂતોની લાગણીઓ અવગણાય છે; ખેડૂત માત્ર મજૂર બની જાય છે. વળી એથી કેટલાયે માણસો બેકાર બની જાય અને પરિણામે વ્યાપક અસતોષ ને અધાધૂધી ફેલાય. આ પદ્ધતિ શરૂ કરતાં પહેલાં બધા બેકારોને સમાવી રહે તેથી ઔદ્યોગિક વિકાસની યોજનાઓ થયો નહોતો.

ત્રીજી પદ્ધતિ સહકારી ખેતીની છે, જેમાં કેટલાક વિશિષ્ટ લાભો રહેલા છે. પરંતુ અવલારમાં જેમ માણસ પડ્યું છે કે આ પદ્ધતિના મૂળ પાયા રૂપ સહકારની જાવના સદજ સ્વરૂપે તેના સંબંધમાં ન પ્રક્ટી હોય તો પદ્ધતિ સફળ થતી નથી. નિરક્ષર અને હિંદુસ્ત ખેડૂતોને આવા સંધોમાં જોડવાના પ્રયત્ન આ તથાકે નિષ્ફળ જવાનો છેલ્લાં ૪૫ વર્ષ દરમ્યાન પ્રાપ્ત થયેલ સહકારી પ્રવૃત્તિના અનુભવે આપણને આ અગત્યનો પાઠ શીખડ્યો છે.

ખેતીની ચોથી પદ્ધતિ ખેડૂત માલિકાની ખેતી છે, જેમાં દરેક ખેડૂત પાસે યોગ્ય પ્રમાણમાં એકઢી જમીન ખેતી માટે હોય છે. આ પદ્ધતિ આપણી પરિસ્થિતિને વધારેમાં વધારે અનુકૂળ છે આ પદ્ધતિ પ્રમાણે ખેતીમાં વધુમાં વધુ માણસોને કામ મળી રહે છે, ખેડૂતની માલિકાની લાગણી સતોષાય છે, અને એ રીતે જમીનની સુધારણામાં તે અગત રસ લે છે અને પોતાની સાથે દેશના લાભમાં પણ વધારેમાં વધારે ઉત્પાદન તરફ તેની દષ્ટિ દોડે છે.

જે લેખિ સહકારી વ્યવસ્થામાં માને છે, તેમને માટે પણ આ પદ્ધતિ એક મુખિકારૂપ જનશે. જેમાંથી સહકારી પદ્ધતિ તરફ સરળતાથી રૂચ થઈ શકશે.

તેથી મહત્વનો પ્રશ્ન આ છે: ખેડૂતની માલિકાની પદ્ધતિ કઈ રીતે રચવી અને તેને સલામત પાયા પર કઈ રીતે મૂકવી? જે નીતિ આ હેતુ માટે સરકારને અખત્યાર કરવાની રહેશે તેને માટે તેમણે આટલાં પગલાંઓ લેવાનાં રહેશે: (૧) બધી જમીન ગવર્નની માલિકાની હોવાની જાહેરાત, જમીનમાં સર્વ મધ્યસ્થ દિતોનો લેાપ, જેઓ પોતે જ ખેતી કરતા હોય તેમને જમીન આગવાની અને તેમને અધિકારો પરત્વે જમીનની અદલાજદલી કે તેના અગ્રતા કરવા અંગે પ્રતિજ્ઞ. (૨) દરેક ખેડૂતનું ખેતર એક આર્થિક એકમ

ગળાય અને અને ત્યાંસુધી ગંતી જમીન એકડી હોય. (૩) ખેડૂત એના ખેતરમાં કે શક્ય તેટલા ખેતરની નજીકમાં નજીક રહે. (૪) ઉત્પાદન સિંચાવના હેતુએ માટે જમીનનો ઉપયોગ કરવા સામે પ્રતિજ્ઞા. (૫) જે માણસની માલિકીની જમીન છે અથવા જેના ક્યાનમાં છે તે જ ખેતી કરે. (૬) પાકના આગની પદ્ધતિ નાખૂદ કરવી; તેને જાહેલે ઝોણું રોકડ બાફું રાખવું. બાકાનો સંગ્રહ બાંધોના પ્રમાણ સાથે જળાવવો. (૭) જમીન પરનો આકાશીમાં જમીનનો વિચાર કરવો. (૮) પાકના ધોરણ પર જમીનની દિમત નિયત કરવી. જમીન પર સદાખેરનો પ્રતિજ્ઞા, જે ખેડૂતો જમીન જરીદવા માગતા હોય અને તેમને માટે સરળતાથી ને સસ્તામાં નાણાં મળે તેવી વ્યવસ્થા.

ઉપરોક્ત રૂપરેખા જમીનદારી તેમજ રાયતવારી અને પ્રતિનિ લાગુ પડે તેમ છે. કારણ કે જીવન પ્રકારમાં પણ મોટા ભાગની 'રાયત' જમીન પરનો પેતાનો ક્યાનને ખોદી ખેડી રહેવા છે અને બાકી પેતાના પાકમાં ભાગ ભેગવવાનો અધિકાર માત્ર ધરાવનાર કે મજૂર જની ગણેલ હોય છે. આપણા અંતિમ ઉદ્દેશ એક સંતુષ્ટ અને નિરોગી કિસાનવર્ગ જોડો દરવાનો છે કે જે પોતે જ પેતાની મેળે વધુમાં વધુ ઉત્પાદન પૃથ્વીમાંથી કરી શકે. આ રૂપરેખા જુદા જુદા પ્રકારના વિગ્તાઓને માટે મોજતા નેમાં અયોગાનુરૂપ ફેરફાર કરવા જોઈએ. શરૂઆતમાં એ હદાય મંદ પણ લાગશે. સાથેસાથ તેમાં મોજ ને સવિસ્તાર કાવગળા પણ કરવા જોઈએ. આ ઉપાયોની સમગ્ર અસર એવી થશે કે ખેડૂતની માલિકીની સુખોજ ખેતીપદ્ધતિ અગત્યમાં આવશે. આ નવરચનામાં કેટલાક નાના ખેડૂતો રહેશે તેમને સદકારી પદ્ધતિમાં સાંકળી લેવા જોઈએ અથવા વધારે વજતર આપતા ઉદ્યોગોમાં કામે લગાડી લેવા જોઈએ અથવા સામાજિક સેવાઓમાં પરોવવા જોઈએ. આ સંદર્ભમાં મુખ્ય સરકાર અભિનંદનની અધિકારી છે. તેજે જમીનના વિકાસન પ્રતિજ્ઞાને 'શ-સોલીડેશન તેમજ ટેનાન્સીના જે કાયદાઓ કર્યા છે તે મુચિત દિશામાં છે.

જમીનદારી પ્રતિમાં એક નવો મુદ્દો ઉપરિચિત થયો છે. જમીનદારી પદ્ધતિ લુપ્ત કરનાં જમીનદારોને વજતર શું આપવું? એવું એક મુદ્દન તે કે જમીનદારોને વજતરમાં જોડા આપવા, જેના રેશા સરકાર તેમને અમુક રૂપે રૂપે આપે. વજતરની આ પ્રથમાં કેટલાંક જંગમો રહેલાં છે. પહેલું. આ વજતરમાં કુલ જે અજાજ રૂપિયા જેની રકમનો પ્રશ્ન જોડો થાય છે. પ્રાંતીય સરકારોના જનર દેવાનો આ પ્રકારનો ઉમેરો તેમને જમનકર્તા તરીકે અને નંદરકાર, વિદ્યુત, જળી-સુધારણા વગેરે જેની રાષ્ટ્રવિધાયક

પ્રવૃત્તિઓ કરતાં તેમને સતત અવ્યક્તપુ પડે. 'ગીભુ', આ ખાન્ડો વાસ્તવિક થાપણ નહિ હોવાથી તે અત્તરમાં આવે, લાવ પર અસર કરે અને ઉત્પાદક હેતુઓ માટે સરકાર નયું નાણું જીભુ કરે તો તેમાં તે નવી મુશ્કેલી જીભી કરે. 'ગીભુ', આ રીતે મેળવેલો પેસો ઉગાઉ જમીનદારો મોડીવારમાં ઉગાવી દેવાના. નાના જમીનદારોને પણ રોકડ રકમ આપતાં તેનો પત્તો નહિ હાથે અને ચિથર આવકના અભાવ જૂતપૂર્વ માર્લિકોને મુશ્કેલીમાં મુકશે.

જમીનદારોને વળતર આપવાની વધુ વ્યવહારુ પદ્ધતિ 'આ કંઃ જમીનદારી પદ્ધતિ લુપ્ત થતાં સરકાર દર વર્ષે જે મહંમલ મેળવે તેમાંથી જમીનદારોને વળતર આપવું; જમીનદારી લુપ્ત થતાં જે વધુ આવક થાય તે વધારામાંથી જ 'આ વળતર અપાવું' નોંધજો.

જમીન અને ખેતી વિષેના આ ગદ્યા સુધારાની સફળતાનો આધાર એ તે તો વહીવટીતંત્રની કુશળતા પર રહે છે. આ નવી પદ્ધતિને અનુકૂળ તેવું નયું વહીવટીતંત્ર રચવું નોંધજો. ફક્ત રેવન્યુ ખાતુ આ કાર્યમાં પહોંચી વળવા શક્તિમાન નહિ જાને. જમીનસુધારાનું એક અલગ ખાતું જ ખોલવું નોંધજો; એમાં નિષ્ણાતોને જ નિમવા નોંધજો; એ નિષ્ણાતો સેન્ટ્રલમેન્ટ ડીપાર્ટમેન્ટને વધારે અનુરૂપ હોય; તેમાં સદાયજૂત થવા માટે એન્ટીઅરો હોય અને ગિરીક્ષક નરીકે પ્રોટેક્શન જમીન કમિશનર હોય, જમીનની ફેરવદલી, આંકણી, રસ્તા ત્રણે પ્રશ્નો હાથ ધરે. આ પ્રશ્નો મૂંઝવણભર્યા હોય કં, અને તાત્કાલિક નિર્ણય અને અમલ માગતા હોય છે; વરતીમાં ગતા કડપી વેધારાની દૃષ્ટિએ, જમીનસુધારણાના- ઉપાયો અને ઔદ્યોગીકરણ એક સાથે ચલાવવાં નોંધજો; એ જાને એક તીતિ વડે સાંકળવાં નોંધજો; જેથી ખેતીમાં જે નિષ્ફળ, નકામા કે અકુશળ નીવડે તેને માટે સમયદ થઈ શકે.

['પ્રગ્નપંથુ']

વિના-આછા-લવાજમ ફંડમાં મદદ

નાઇરોબીથી આંધણીના શ્રી ડાહ્યાબાઈ ક્રવેરગાઈ પટેલ શિ. ૭-૫૦ અને સોહ્યાનાના થી ફરીરોલાઈ અંબાલાલ પટેલ શિ. ૭-૫૦ અને સરોડીથી થી અઆલાલ જે. પટેલ શિ. ૨; મળ્યા છે. જે સાબાર સ્વીકારી તે ખાતે જમા કર્યા કં.

ગ્રંથસ્વીકાર

(૧) ચંદ્ર : લેખક-કોટુબાઇ સુધાર, પ્રકાશક-તારક મંડળ, આનંદ, દિગ્મત રૂપિયા ત્રણ.

આપણી ભાષામાં ખગોળવિષયક સાહિત્ય નહિ જેવું છે. એ દરિદ્રતા ફેડવામાં પોતાની શક્તિ પ્રમાણે જે કંઈ શક્ય રહે તે કરી છૂટવા આજુબાજુનારક મંડળની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. મંડળ તરફથી અત્યાર સુધીમાં વિશ્વદર્શન, આકાશના તારા-નાકશા, અને ખગોળ પ્રવેશ પ્રકાશનો જાદાર પત્રો છે. ચંદ્ર તે પછીનું ચોથું પ્રકાશન છે. વિજ્ઞાનની અભિરુચિ ધરાવતાં કેળવણી માટે આ ગ્રંથોમાં સરળ અને મધુર ભાષામાં સચિત્ર પુસ્તકો જાદાર પાડવામાં આવે છે. વળી શ્રી. કોટુબાઇ સુધાર વિજ્ઞાનના જોડા અભ્યાસી છે એટલે વિગતો અને માહિતીની અશુદ્ધિનો ભય પણ રહેતો નથી. આવી પ્રત્યક્ષગણણીની પ્રવૃત્તિ કરતા મંડળને સહકાર આપવાની સૌની ફરજ છે.

(૨) યંત્રો સાથે બળવો : લેખક-એલ. પી. જેક્સ, અનુ.:-ચંદ્રશંકર પ્રાજુશંકર શુક્લ, પ્રકાશક-નવલકૃપન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, દિગ્મત દસ આના.

લેખકે નવ શબ્દનો અર્થ ધણે વિજ્ઞાન કરેલો છે. જેમાં એકની એક કિંવા ફરી ફરીને થતી હોય તે નવ. એ રીતે જોતાં વિશ્વની રચના, સામાજિક ને રાજકીય તંત્રો, સમાજની શક્તિઓ અને પ્રણાલિકાઓ, એ બધાં યંત્રો છે. એવાં યંત્રો માણસને તથા સમાજને પોતાનું જીવન ટકાવવામાં તથા તેનો કલ્પ સાધવામાં ઉપયોગી નહિ, જલકે નહીં છે. પણ એ ઉપયોગને અમુક મર્યાદા છે. તે જ્યારે પોતાની મર્યાદા પડાવે, ને માણસનો વિશ્વસ રૂંધે ત્યારે તેની સામે લડવાની જરૂર જોવી આવે છે. આ અનુવાદ શુભરોની વાચકોને જરૂર ઉપયોગી થશે.

(૩) વાકળ કેળવણી મંડળ : આદમું નિવેદન (૧૯૪૧-૪૭), ચરોતર એન્ક્યુરેશન સોસાયટી, આજુબાજુનારક મંડળમાં એવી પ્રવૃત્તિ શરૂ કરવાનાં ઉદ્દેશથી મોઝારોડ રોડન ઉપર સન ૧૯૩૪માં વાકળ એ. વી. રૂઢ સરૂ કરવામાં આવી. આજે એ વિદ્યાર્થીને ચ. એ. સોસાયટીની નાની આવૃત્તિ મળે છે. સંસ્થાએ કાચાં મધાનને રંગાને પાકાં નવીન બાંધ્યાં એ બતાવે છે કે મંડળની જરૂરિયાત એ પ્રદેશને લાગી છે. એનો જસ એ મંડળના મંત્રીઓ શ્રી વલ્લભભાઈ મ. પટેલ, ખુશાલભાઈ ઠા. પટેલ અને પ્રમુખ શ્રી હિમેશભાઈ મો. પટેલને ફાળે જાય છે. આજે રાખીએ કે એ પ્રદેશની એ વધુ ને વધુ સેવા કરે.

ત્રિપક્ષી વિશેષ છતાં થયેલું સમન

આદરણીય શ્રી જશુમતીજીને જોરધનભાઈ પટેલ અને કરમસદના શ્રી રમણભાઈ જોરધનભાઈ પટેલને અમદાવાદમાં કોલેજમાં બાણતાં પરિચય થયા અને જો પરિચય સમયમાં પરિણમે તેવી સ્થિતિ ઊભી થઈ. શ્રી જશુમતીજીનેના કુળવાનસાહીમાં માનતા ગમ્યોએ એનો વિશેષ કર્યો. કારણ કે, શ્રી જોરધનભાણું કુળ એમને મન પોતાની કન્યા આપવા જેવું ઊંચું ન હતું. શ્રી જશુમતીજીનેના ભાઈ શ્રી અમુલખભાઈ અમદાવાદ રહે છે. ફળવણેલા છે. એમને કુળનો એવા કંઈ જોયનીયનો વધો ન હતો. પરંતુ એમજો ફળવણીની દ્રષ્ટિએ ના પાડી હતી. શ્રી જશુમતીજીને સિનિયર બી.એ.માં છે, શ્રી રમણભાઈ ન્યુનિયર બી.એ.માં છે. અને શ્રી રમણભાઈના કુટુંબીઓનો વ્યવહારિક વધો હતો. એમનું કહેવું એ હતું કે, એ કુટુંબ આપણને કન્યા આપવા ન ઇચ્છતું હોય તો એમની વિરુદ્ધ જઈ શા માટે એવું સમન કરવું? બીજો પક્ષની રાજપુત્રી હોય તેવો સંબંધ બાંધવો એ જ વ્યવહાર કહેવાય. આમ ત્રિપક્ષી વિશેષમાં અને જાણે આનગી રીતે વચ્ચેના જઈ કારેલીબાગમાં સમન કર્યું.

વિશેષના મુદ્દાઓ વિચારીએ

કુળવાનસાહીના જોયનીયના બેદનો વિશેષ ખ્યાનમાં લેવાનો હોય જ નહિ. વરપક્ષનો જે વધો હતો, બીજા પક્ષની અનિચ્છાનો, તે વ્યવહારિક ભલે હોય, પરંતુ બીજી રીતે સમર્થા જોડાનાર યુવકયુવતીને સરખાપણું હોય તો એટલા ખાતર જ એમને સમર્થા ન જોડાવા દેવાં એમાં ભવાળપણું છે. વડીલોની એ સંદેહમાં એવી દીર્ઘદષ્ટિ નથી કે જે યુવકયુવતીએ સ્વીકારવી જોઈએ. દરેક ત્રીજો વધો શ્રી અમુલખભાઈનો ફળવણીના જોછાવણાનો જોઈએ. કુળનું જોયનીયપણું જેમ ફરિવાદી માનસને ખિલકુલ સ્વીકાર્ય નથી, તેમ બાણતરનું જોયનીયપણું ભણેલા વર્ગને સ્વીકાર્ય નથી. ઊંકરી મેટ્રિક હોય તો વર જોછામાં જોછો ટ્રેન્યુએટ જોઈએ, છેવટ અનર ટ્રેન્યુએટથી જોછો તો ન જ ચાલે. એવી રીતે ટ્રેન્યુએટ ઊંકરીને ડગલ ટ્રેન્યુએટ વર હોય તો સારો, સરખા દરજ્જાનો હોય તો ન છૂટકે સ્વીકારી લેવા જેવો ગણાય. પરંતુ કન્યા કરતાં વર જોછું ભણેલો તો કોઈ રીતે ન ચાલે! આવી આજે જે આપણી મર્યાદાએલી છે તેમાંથી નીકળી જવાની જરૂર છે. જો નહિ નીકળીએ તો, જેમ કુળવાનસાહીયા આપણી જાહેના કુટુંબનો ભોગ અને છે, તેમ આ મર્યાદા એમના વિકાસનો - ફળવણીનો ભોગ

લેવાશે. આજે આપણે વણાં વડીલોને જોઈએ છીએ કે એમને દીકરીને વધારે ભણાવવામાં વાંધો નથી, પરંતુ એવો બાણેલો વર નહિ મળે એટલા કારણે જ એ હોશિયાર અને આગળ વાણી શકે તેમ હોવા છતાં અભ્યાસ બંધ કરાવે છે. આ પ્રકારે જેમ વડીલોમાં છે તેમ જહેનોમાં પણ છે.

‘જહેનોના વિકાસ માટે એ પ્રથિમાંથી મુક્ત થવું’ જોઈએ

દળ કન્યાશિક્ષણી એ પાશોરામાં પહેલી પૂણી જેવી છે. એ કળવણી દિવસે દિવસે વધવાની છે. અને એને ઉત્તેજન આપી આપણે જહેનોમાં જે કુદરતી શક્તિ છે તેનો સંપૂર્ણ વિકાસ કરવા માગતા હોઈએ તો, કન્યા કરતાં વર વધુ બાણેલો જોઈએ તે પ્રકારે કાટવી જોઈએ. વરને આપણે જો કન્યાનો માલિક, શેઠ કે એવા કંઈ ઊંચો માનતા હોઈએ તો એ જૂની પ્રથિ બગાડે છે. પરંતુ વરકન્યા એકબીજાનાં સાથી, સરખા દરજ્જાનાં માનતા થઈએ તો એવી પ્રથિ મર્યાદા મળવાની જરૂર નથી. મર્યાદા છે અનેના સંસ્કારની, વિકાસની, રચિની. આ સર્વ કંઈ એવાં નથી કે ભણતરનાં એક બે વર્ષ જોઈતાં હોય એટલે સરખાં ન હોઈ શકે. અને આ પ્રકારે આપણા પ્રાંતમાં જ્યાં કન્યાશિક્ષણી પ્રમાણમાં જોઈ છે ત્યાં જ મોટા મદસ્તબો બન્યા છે. જાકી મદાસ્, મદારાષ્ટ્ર, ગંગાળ વગેરે પ્રાંતોમાં એવાં કેટલાંય દંપતિ છે કે, જેમાં પત્ની એલ્યુએટ હોય અને પતિ મેટ્રિક હોય. મુજરાતમાં પણ એવા દાગણા યોધે તો જોવા મળે તેવી શરૂઆત થઈ છે. એટલે આ પ્રકારે આપણા વડીલો ઠાઠી નાખે, વાણુતી જહેનો તો ખાસ, નહિ તો એથી ઓછા વિકાસને જ દાનિ થશે. શી અમુલ્યખજાને એ અંગે થોડો વાંધો દશે એટલું જ, જાકી એ લગ્ન પછી અને જલ્દી એમને વર રહી સાથે ભળે છે એ ગતાંવ છે કે એમને વડીલોની જેમ જોવાનીઓ વાંધા ન દતો. રૂઢિચુસ્તનાનુ બન જોવું છે કે પરિસ્થિતિ પ્રમાણે એ જુદા જુદા સ્વરૂપે આપણામાં દાખલ થાય છે. સમાજના વિચારક વર્ગની ત્યાં જ દક્ષતા છે કે એ જમ તેડું રૂપ લેશે આંતરે તો પણ એને સમાજમાં પ્રવેશવાનો મોક્ષ ન આપવા જોઈએ. આપણી જહેનોના વિકાસને કંઈતો આ મનોદશા કુળવાનશાહીના શીઘ્રરૂપે આપણામાં ન ઘૂસે તે હવે નવા જમાનાએ જોવાનું રહ્યું.

મેલી રમત

શ્રી જ્યાજહેને પુનર્જન્મ કપ્પું ત્યારે તેમના કુટુંબનાં જુદાનો અને કંઈક અંગે વડીલો પાત્ર સાફ કપ્પું એમ કહેવા દતા. પરંતુ આ સદાનુભવિ

ધન્યવાદ. પર્ગ ફટકો નિર્ગળ છે અને નાત આગેવાનો કેવી મેલી રમત રમે છે, તેનો દાખલો શ્રી રણછોડભાઈ મોતીભાઈ દેસાઈના ઘરને અને શ્રી જ્યાળહેન ને તેમનાં સગાંવહાલાંને કુટુંબ બદાર મૂક્યાં છે તે પ્રસંગમાંથી મળી રહે છે. શ્રી જ્યાળહેનના સખ પછી તેમના કુટુંબના જીવાનો તથા ઘરડાઓ સલામો ભરતા પણ છેલ્લો નિર્ણય કરી શકતા નહિ. ઘરડા માણસો તેમના ઘરને બદાર મૂકવાનું કહેતા, જીવાનો નમતું મૂકાને કહેતા કે, આખા ઘરને નહિ, પણ જ્યાળહેનને ચિટ્ટી ન આપવી. હવેલ યુવકાનું કંઈ ન વળ્યું ને આગેવાનો છતાં. એ ઘરને કુટુંબ બદાર મૂક્યું. શ્રી રણછોડભાઈ મોતીભાઈ દેસાઈના શ્રી જ્યાળહેન ઉપરના જોમણે પત્રો વાંચ્યા હશે તેમને તો લાગશે કે જોમને જોની કંઈ પડી નથી. જોમણે તો સડી અપેલા સમાજની આગરના જે એ કાંકરા હતા તેય ફેંકી દીધા છે. શ્રી જ્યાળહેન તો સેવાના ક્ષેત્રમાં પડી, અંધાઈ જોડેલા સમાજમાંથી નીકળી ચેતનવંતા સમાજમાં જઈને રહ્યાં છે એટલે જોમને ચિટ્ટીની કે બારસને શી પડી કે!

કેને ઘર બહાર મૂક્યા, નિર્દોષને કે દોષિતને ?

કુટુંબના આગેવાનો સાચે જ એ પ્રસંગને ગુનો માનતા હોય તો જોમણે કોને કુટુંબ બદાર મૂકવા ભેદભેદ? છેલ્લી ધડી સુધી વિરોધ કરનાર, હજુ પણ જો પૌત્રી સાથે સજા ન ગણનાર શ્રી જ્યાળહેનનાં દાદીમાને કે જો લગ્નમાં મુખ્ય ભાગ ભજવનાર, જો ન હોત તો આ લગ્ન જાન્યું ન હોત તેનો સક્રિય રસ લેનાર, લગ્ન વખતે દાજરી આપનાર શ્રી રણછોડભાઈ જેઠાભાઈ દેસાઈને? ખૂબી તો જુઓ. આ આગેવાનોની મેલી રમતની કે શ્રી જ્યાળહેનના દાદા શ્રી ગંગભાઈ, જે સમાજની બીકે હૃદયની લાગણી દેવા છતાં આખા કિસ્સામાં તટસ્થ રહ્યા છે તે કુટુંબ બદાર! તમાસો તો જુઓ, જોમણે ગિચારાંજો રડી રડીને, એ પીવાની ધમકી આપીને પણ પૌત્રીને જો પગલું ન ભરવા થાય તેટલું કંઈ તેમને કુટુંબ બદાર! જો સાચે જ આ ગુનો આગેવાનો ગણતા હોય તો જોમણે શ્રી રણછોડભાઈ જેઠાભાઈ દેસાઈને કુટુંબ બદાર મૂકવા ભેદભેદતા હતા. એવી દ્વિમત જનાવનાર શ્રી રણછોડભાઈ એવી કરવાના પણ ન હતા. ત્યારે એવા પ્રથમ દક્ષાના ગુનેગારને કેમ કંઈ શિક્ષા ન મળે? આગેવાનોની અંધાઈ તે આનું નામ. જોમને મૂકવાનો પ્રશ્ન આવે તો આખી વાત જ તૂટી પડે. પટલાઈ કરનારાઓના પગ તંત્ર જ રહેલો આવે; એટલે અંકુ નગરીના ગાંધારભાઈમાં વનડા નરને મળીએ અંધારે તેમ શ્રી જ્યાળહેનનાં દાદીમાને અને દાદાને મળીએ અંધારી

દીધાં, પાતળા શ્રી રણુભાડલાઈને હાડી દીધાં ! જતાં આ મુદ્દા ઉપર યુરુદ્ધ વર્ગ જોટલીય દક્ષર ન લેઈ શક્યો કે, જે તમારે કુટુંબ બહાર એમને મુક્યા હોય તો પહેલા શ્રી રણુભાડલાઈને મુકા !

નાત બહાર મૂકવાનું મુદ્દત્ત જોઈએ, એ નવું જાણ્યું !

એક જોશીના પરમાં રાતના બાર વાગે ચોરી મ્હ. જોશી જાગી ગયા પણ એમણે ખૂમ ન પાડી. દીપણું લેઈ મૂરત જોવા લાગ્યા. સવારના ૭ વાગે મૂરત આવ્યું જોટલે એમણે તે ઘડીએ ખૂમો પાડવા માંડી - માળે, માળે, ચોર આવ્યા છે, લોક બેગા મ્હ જ્યા. અને આ ગાંડપણ શું ગાંડપું છે તેમ જોશીને દપકા આપવા લાગ્યા. જોશીએ કયું - ખોટી વાત નથી. ગતે બાર વાગે ચોર આવેલા. પણ ખૂમ પાડવાનું મૂરત ૭ વાગે હતું જોટલે દમણાં ખૂમ પાડું છું ! આ વાત ઘણા દસી કાટે છે, પણ જોવા જોશીઓ આજે ૫ કાં ! શ્રી જ્યાળહેના પ્રશ્નને લીધે આગેવાનો આગળ કુટુંબની આખરે જાય તેવા દોઢ વરસ પર બનેલો ખીજો એક પ્રસંગ પણ રજૂ થયો. આવા વિચક્ષણ નાત આગેવાનોને શ્રી જ્યાળહેનાનું પગલું તરત ખૂચ્યું તો એ કેમ તરત નહિ ખૂચ્યું હોય ! પેલા જોશીની પેઠે આપણે એમ માની લેવું રહ્યું કે એ જાહને કુટુંબ બહાર મૂકવાનું મૂરત અત્યાર સુધી નહિ આવ્યું હોય ! એટલે જ રૂઢી રૂઢીને એમને આજે કુટુંબ બહાર મુક્યા ! આમ વિચારતાં શ્રી રણુભાડલાઈ જેઠાલાઈ દેસાઈને દહાસ મૂરત નહિ આવ્યું હોય તે માટે બહાર ન મુક્યા હોય, અને કાંઈ શુભામૂરતની મુદત ઉપર એ દામ મુલતી રાખ્યું હોય તો ૫ કાંને બહાર ! નાત આગેવાનોને કાણ કહે કે નાત ખૂડવા બેઠી છે તે આવી મેલી રમતોથી જ, બાપા તમે જેમને નાત બહાર મુક્યા એ તરવો તો બીલક સમાજને તારનાર છે.

નાકરોળીમાં જમણવાર

પૂ. ગાંધીજીના અવસાનના સોગમ દિવસે (તા. ૧૪-૨-૪૭) પોલ અંધરહાડમાં મોટો જમણવાર થયો. એ કરનાર ત્રીસ વર્ષથી ત્યાં રહે છે, અને પ્રત્યેક પ્રસંગે ત્યાંના સમાજને જોમપાદ આપતા આવ્યા છે. અને એથી એ 'સાક્ષર'ના નામે ત્યાંની પ્રગમમાં જોમખાય છે. જતાં આવા કાંકના દિવસોમાં પણ એમના પુત્રના લગ્ન નિમિત્તે જમણવાર મવા વખર ન રૂઢી શક્યો ! એ અટકાવવા પાટીદાર પડકાર કાર્યવાહી પત્રિકા બહાર પાડી. વાવરલેસ રોચાળી જોડકાઈદ કરવામાં આવ્યું. જતાં અરવળ રુદાની માકક જમણવાર બે ટંક મળ્યાં. પાછળથી વગાંડી પણ મ્હ. એમ; ખોટા વર્ગે જાગ લીધા. મ્હ કાંકે

પટેલ બધરદ્વામાં આપુની શોકસભા મળી હતી ત્યાં 'એ જ નાગરિકો પકવાનની મહેફિતો ઉઘાડવા લાગ્યા ! અને આપુની શોકસભા પ્રસંગે પૂર્વ આફ્રિકા નેશનલ કમિસનના પ્રમુખે આજીવન બ્રહ્મચર્ય પાળવાની અને વધીકાંતના ધધાતો ત્યાગ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી, તે માનનીય સભ્યે પણ એ જ મહાશ્વવારમાં ભાગ લીધો !

આવી વાતો કરીને હવે એને મહત્ત્વ ન આપવું જોઈએ. એટલાં પચ્ચીસ વર્ષથી આપણે આવા પ્રસંગોને જે લોકોને બહુ વખોડી કાઢ્યાં, એ નિગિતો ઘણી ચર્ચા કરી. હવે દિંદના નવા યુગમાં આ પ્રસંગોને દુર્ગંધ માની જ્યાં અને ત્યાં દાટી દેખાએ એમાં એનો આવરણ ટૂંકો થશે. આવા રિવાજો ખોટા છે તે પ્રચાર કરવા પચ્ચીસ વર્ષ આપણે જોની બહુ ચર્ચા કરી. હવે જે લોકો આવા પ્રસંગો કરે છે અને એમાં ગાયે છે તે પ કપૂરે છે કે જે ખોટું છે. જતાં એ કરે છે તેનું કારણ સમાજમાં એની વાલ વાલ થાય છે અને જમનાર વર્ગ જીવતો કે. હવે નવા યુગમાં જે કરવાનું છે તે પેલા વર્ગને બોધ આપવાનું નહિ. બોધ તો જોને જ્ઞાન ન હોય તેને આપવાનો હોય. પરંતુ આ વર્ગ કંઈ અજ્ઞાનને લીધે કરતો નથી, સાક્ષર જ કરે છે ! એટલે આ જ્ઞાની વર્ગની નિર્જનતા દૂર કરવાનો ઉપાય જે નાનો પણ વખત આવે આવરી જતાવે તેવો વર્ગ છે, તેણે પહેલ કરવી અને પોતાના પક્ષમાં કાર્યદ્વારા સંખ્યા વધારવી. આ જમણમાં બહુ બહુ તો પાંચ ટકાએ જાગ નહિ લીધો હોય. એ નાનો વર્ગ સંખ્યાની દૃષ્ટિએ પોતાને નિર્જન માને છે તે મંચિં જોણે દારી નાખી આચરણ કરવાની કમર કસી જોઈએ. ઉપરનો પ્રસંગ એટલું જ જતાવે છે કે, સાક્ષરો અને દેશના રાજકીય આગેવાનો, રાજમાં કે કાયદામાં બસે નિષ્ણાત હોય, પણ સામાજિક ક્ષેત્રે એટલા જ નિર્જન છે. એવા નિર્જનોને સામાજિક પ્રવૃત્તિના સારથિ ને જનાવતાં એ ક્ષેત્રે જોણે આચરણ કર્યું હોય તેવા વર્ગને એ લગભ મોંપવી જોઈએ. અને એવા વર્ગ પણ છે એ નાદરિખીમાં ધમેકું, સાદું લગ્ન જતાવે છે.

નાદરિખીમાં સાદું લગ્ન

કરમસદના શ્રી. જરાભાઈ ગોરધનભાઈ પટેલનું લગ્ન એ જ પટેલ બધરદ્વામાં એ અરસામાં જ તારાપુરના શ્રી. ચુનીભાઈ ભાઈલાલભાઈ અમીનનાં પુત્રી શ્રી. વિમળાગંદન સાથે થયું. શ્રી જરાભાઈ ૩૨ વર્ષની કમરના છે. શુભાગામાં ૩૦ ફર છે. શ્રી વિમળાગંદન ૨૦ વર્ષનાં છે અને

પ્રોલીમીનરી સુધીનો અભ્યાસ કર્યો છે. આ લગ્નમાં જનન, પગલુ કે વ્યંજાની લેવડદેવડને ધ્યાન ન હતું. આમ સારાઈથી લગ્ન પતાવવાનો ખર્ચો યશ શ્રી જરાભાઈને ફાળે જાય છે. જાકી કન્યાપક્ષે તો આ અગાઉના લગ્નપ્રસંગે મોટી ધામધૂમ કરેલી કે. એટલે શ્રી જરાભાઈની જગ્યાએ કામ ખીન્ને ધામધૂમીઓ વર હોત તો એ તો આ વખતે ય ઉપર પ્રસંગ ઉજવાયા તેવા કલ્પવત. આમ કાંઈ જાતની લેવડદેવડ ન રીકારનાર શ્રી જરાભાઈ તરફથી ગામની દીકરીઓને વરસલામી વહેંચાઈ! એ કરતાં કામ ખંદેનાના મંડળને મદદરૂપે એ રક્ષમ અપાઈ હોત તો એ દ્વાર જે સુવાસ ફેલાત ને જ નવી સલામી તરીકે શોભારૂપ ગણાત. આવા યુવકો દબ્બુ આફિકામાં છે ત્યાં સુધી જીવવાન વર્ગે 'હિંમત દારવાનું' કાગળ નથી. કવે જે કામ કરવાનું છે તે આવા નાના વર્ગને સંગઠીત કરી સ્વતંત્ર દિંદી તરીકે પરદેશમાં પોતાનો માલો વધારવાનું.

જમણવાર પરનો અંકુશ રદ નહિ થાય

અનાજની તંગીને કારણે સામુદાયિક જમણવાર પર સરકારે લકાઈના સમયે પ્રતિજ્ઞા મૂક્યો. અનાજની માપજમી નીકળી જવાથી એ પ્રતિજ્ઞા વંદીદાર ગભરે દુર કર્યો. મુજબ પ્રાંતમાં પણ તે કાઢી નાખવા એક ધારા-મળ ધારાસભામાં ફરજાજત લાગ્યા હતા. પરંતુ પૂરવઠા ખાતાના પ્રધાન શ્રી દીનકરગવ દેમાઈએ જણાવ્યું કે, અનાજ મેળવવામાં મુશ્કેલી છે અને દંટોલ ખમેડના પછી આખાના બાંધામાં જે વધારો થયો છે તે જોતી જમણવારે પરનો અંકુશ ઊઠાવી લેવાશે તો હજી પણ બાવો જાંચા જશે, એટલે દરોવ પાછો ખેંચી લેવાશે હતો. અનાજની પ્રધાન સાહેબની મુશ્કેલી સાચી કે. પરંતુ માપજમી ઊઠાવી લીધી તે જતાં છે કે અનાજની કિંમતિ કંઈક અંશે તો સુધરી છે. એ પ્રમાણે જમણવારનો પ્રતિજ્ઞા સંપૂર્ણ કાઢી નાખવામાં ન આવે તો પણ સંખ્યાની હાલની રૂપની પતામાં વધારો થવાની જરૂર હતી. આજે તો એ કારણે ઉપદ્રાસપાત્ર જ બન્યો. કે. જમણવાર માગ છે પણ એ અંગે દરેક પગલાં લેવાતાં હોય તેવું નજરે પડતું નથી.

નવી વ્યાખ્યા — પત્ની એટલે પતંગિયું!

દિંદની પાર્લામેન્ટમાં સને ૧૯૪૭-૪૮ના ૨૭૬ દરેલા જનરેટ ઉપર જે રીકાગો મૂકે હતી તેના જવાબ આપતાં નાણાંપ્રધાન શ્રી વણમુખમ ગેટીએ કહ્યું કે, 'એક સમયે જણાવ્યું હતું કે આ જનરેટ નવી સાડીમાં જૂની પત્ની જેવું છે.

આમાં મને મોટામાં મોટી અંતરિક્ષ મળી છે એમ હું માનું છું. મનુષ્ય ત્યારે મોટો થતો જાય છે ત્યારે જૂની પત્નીની કિંમતનું એને જ્ઞાન થાય છે. ને મારા જીવનમાં હું એવી ઉમરે દેવે આવી પહોંચ્યો છું જે વખતે નવાં પતંગિયાં ફરતાં હું જૂની પત્નીને વધારે પસંદ કરું છું! તે સમયે પાર્લામેન્ટમાં હસાહસ થઈ. આ જ પ્રધાન સાહેબ જો કાંઈ સ્ત્રીઓની સભામાં જોડવાનો પ્રમંગ હોત તો સ્ત્રીને માનવીને રચાનેથી દેવાના આસને બેસાડી દેત. પરંતુ આમ કટાક્ષ કરવા જતાં એમના અંતરમાં સ્ત્રી માટે જે ભાવ છે તે ઉઘાડો પડી ગયો છે! એ જ પુરુષ માનસનો બીજન સમયોએ હસીને પકડ્યો પાડ્યો છે. સ્ત્રી વિશે લાલે સરખાપણાની વાતો થાય, પણ પુરુષના અંતરમાં સ્ત્રી રમકડું, કટાક્ષની વસ્તુ, બે ઘડી મોજની વસ્તુ રહી છે. આ પુરુષનું માનસ ત્યારે જ જલ્લાયે કે સ્ત્રી એવી જનવાનો ઈન્કાર કરે.

જ્ઞાતિની હાઉસીંગ સોસાયટીઓ હવે નહિ સ્થપાય

શહેરમાં આજે વસવાટ મારે સહકારી ધોરણે નથી ના! સોસાયટીઓ જંધાતી જાય છે. પાટીદાર હાઉસીંગ સોસાયટી જેવી જ્ઞાતિઓની જુદી જુદી સોસાયટીઓ હાલ છે. હવે જ્ઞાતિના ધોરણે કાંઈ સોસાયટી સરકાર માન્ય નહિ કરે. આ એક શુભ સંસ્કાર છે. પરંતુ એથી આગળ વધી ધાર્મિક કે પ્રાંતિક ધોરણે જે જંધાય છે તેને પણ સરકારે માન્ય ન કરવી જોઈએ. જેવી કે જૈન સોસાયટી, મહારાષ્ટ્રીય સોસાયટી વગેરે. કારણ કે જ્ઞાતિવાદ જેવા આ'વાદો પણ પોષવા જેવા નથી.

નાઇરોબીમાં પાટીદાર પરિષદ

પૂર્વ આફ્રિકા પાટીદાર પરિષદનું પહેલું અધિવેશન મોમ્બાસામાં સન ૧૯૪૬ના માર્ચ માસમાં ભરાયું હતું. તે પછી બે વર્ષે આ બીજું અધિવેશન ચાલુ માસની ૨૬-૨૭-૨૮ તારીખોએ નાઇરોબીમાં ભરાવાનું છે. પહેલા અધિવેશનના ડરાવોમાં મોટે ભાગે આર્થિક સ્થિતિ અંગે દરેક થયા હતા. પરંતુ એના અમલ રૂપે કંઈ પરિણામ આપ્યું કે નહિ તે જનજમાં નથી. આ પરિષદ ભરાઈને, શું કરે છે તે જોવું રહ્યું. આશા રાખીએ કે તે પહેલી પરિષદના અનુભવમાંથી પરિશિષ્ટિ પામી કંઈ આગળ વધશે.

સુધારો: ગયા અંકમાં ડૉ. કમુજહેન ઉચ્છીનથી નર્મિજનો અભ્યાસ કરીને આત્મા છે એમ સમાચાર છે, તેને જાહેર સ્ત્રીઓ અને જાણકોના ખાસ યોગેનો અભ્યાસ કરીને આત્મા છે તેમ સાંચવું.

ઇશ્વર પેટલીકરનાં પુસ્તકો

નવલકથાઓ

૧. જનમટીપ (બોહ આવૃત્તિ) ૩-૦-૦

૨. લખ્યાલેખ (") ૩-૧૨-૦

૩. ધરતીનો અવતાર ૨-૮-૦

૪. પંખીનો મેળો ૨-૮-૦

૫. પાતાળ કૂવો ૩-૦-૦

૬. કળિયુગ ભા. ૧ ૩-૦-૦

૭. કળિયુગ ભા. ૨ ૩-૦-૦

નવલિકા

૮. તાણાવાણા ૩-૦-૦

૯. માનતા ૨-૮-૦

૧૦. પટલાઈના પેચ ભા. ૧ ૦-૧૦-૦

૧૧. પટલાઈના પેચ ભા. ૨ ૦-૧૦-૦

રેખાચિત્રો

૧૨. ગ્રામચિત્રો ૨-૮-૦

સર્વ બુકમેલરને ત્યાંથી મળી શકેશે

મુખ્ય વિદેતા

ભારતી સાહિત્ય સંઘ લિ.

અમદાવાદ

વગાદરા

મુંબઈ

કર્મયોગી રાજેશ્વર

શ્રી સુનીલાલ વર્ધમાન સાહુ કૃત આ નવલકથા માટે શ્રી વિજયરાય
ચૈદ્ર માનસી પત્રમાં લખેલો અભિપ્રાય.

ઇતિહાસની પાનળી શી પોથી દ્વાન, જે નાનાં હાટકાં ત્રીશેષ વર્ષ પર મારતરે
રત્ન કંદેલાં યાદ આવે છે. તૈલજાળના તાનના સેનાપતિ ખારે મૂળજાત મોલકાંને
કાળો હાથી બેઠ મોલકી નેનું અપમાન કરવાથી મૂળજાત અને એના કુંવર ચામુડે
સાટ પર ચડાઈ લઈ નજી ખારપને હસાર્યા અને માર્યો હતો; આજના અપદીગ
જાદાગો એટલે મૂળજાતે સત્તરમાંથી બેસાવીને ગુજરાતમાં વસાવેલા રોકડો જાદાગોના
વંશજ... આજે પ્રાગૈતિહાસિક સાગના એ સાગાજીવનના અવશેષમાં આ રમવંતી
નવલનું વાચન માંસરુપિર પૂરી અને મોનલવણી સર્મ મટે છે-ખારપની હાટ અને
વંશ પછી તર્વ સર થતી 'કર્મયોગી રાજેશ્વર' ઉત્તરપથની સદુત્સાધિક સંસ્કાર-
મૂર્તિઓ ગુજરાતમાં પદ-પારવા સાથે ઔચિત્યપૂર્વક મંડેલન પામતી બધ છે. એ
જે છતાંની વચ્ચે તથા ઔદિઆજમન પછીના દસ પ્રકરણમાં શું શું છે એનો સારોસ
પણ આવી આપવો નથી; કેમકે નવલ તમે વાચી દશે નો સારની જરૂર નથી; નહિ
વાંચી દોષ, તો તમારી પાસે એ વચાવની છે માટે, ને વાંચી ત્યાં એની ચિત્તવત
પૂરેપૂરી માંગો માટે એ સાર નથી આપ્યા.

સાર-ખાર ને સારે આટલું નર: વાર્તા પૂરી કર્યા પછીના દિવસો ને દિવસો
તમી રંગનાં ખાતોગે મારો કેડો મૂક્યા નહોતો. આસપાસ આકાશમાં અંતરમાં
આખાસ નર થયા કરતો હતો. એ ચામુડ-પલ્લવી અને સલ્લ-કેતરીનાં ગુમડોના,
જે પરમાર્થપથી મૂળજાત અને સિવપ્રજ કચડીના, એ વિચિત્રજ નજકદેવ અને
અદ્ભુત વિભાસીયાઓ વચાવસવદેવનો, એ સધુ ચાળુક્ય વિષ્ણુપદમૂનો, એ તેજ-
સ્વિની છતાં પનિપરામણા ચાંસાદેવી અને રમતિયાજ વાધિળીનો. વાચકની વિન-
મમિમાં આમ જ્યતાં બની જતાં સમ્યાજયે પાત્રો; પ્રસંગાનુકૂળ યદતા કેસને
આબજિ દોષ ત્યાં અનુર્મિલ છે. સુજાર દોષ ત્યાં પણ મર્યાદિત છે-અલ્પછતી સચોટ
કલાથી જમાવાની યદનાઓ, તદઅજમાની રહીને, એમાં રાધ્યા વિના આપાયલો
ખટપટો અને કવતાનો વાસવિક ચિતાર. મધ્યકાલીન ગુજગનને ખુદ કરી દેતાં
નજીસાર પર્ણનો; રથનો, રમારનો, વગેરેનાં. આત્મમય છતાં વાસ્તવપલ રહિત,
વલ્લિમય છતાં અંબમણી રહિત સંભારણે; વચાવ્યાન મર્મઆલી મર્મતત્ત્વવર્ધ;
બોલી સમકથમક વિનાની અને તેથી સમતોષપત્રે વહેતી રસાળ સેખનશૈલી; આવાં
મુખ્ય મુખ્ય લક્ષણોવાળી આ ખરી ઐતિહાસિક (એનાં વીસબાવીસ મુખ્ય
પાત્રોમાંનાં સોળ ખાત તો શુદ્ધ ઐતિહાસિક અને ઇતિહાસને વફાદાર રહીને સર્વ-
વેલાં છે) નવલકથા દરેક સામાન્ય તેમ જ અસામાન્ય નવલવાચકનું પ્રીતિમાનન
થવાને માન્ય છે.

આ નવલકથાની સુધારેલી, ગુજરાતના ને વેંગાના નાકાવાળી નવી આવૃત્તિ
(કિંમત રૂ. ૧૦) મુદતના "ગાંડીય સાહિત્ય મંદિર"માંથી અગર દોષપાત્ર
ચોપડીવાળાને ત્યાંથી મળશે.

કોઈ પણ જાતની દવા ખરીદવા માટે
આણંદમાં વિશ્વાસપાત્ર સ્થાન

એન. અંબાલાલની કંપની

ડીપ્ટીબુટર : અરોહ કેમીકલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિ.

રજીસ્ટર્ડ શોપ : આણંદ.

[આણંદની બે ભવ્ય દુકાનો]

પુરુષોત્તમ, સોમાભાઈ એન્ડ કંપની

[૧] તારુ સિત્તામું "હાર્ડવેર" [૨]

ફેન્સી કાપડની દુકાન

ગરમ — બનારસી,

ફેરામી અને ફેન્સી

સુતર કે કાપડ,

એપ્રિલ — ચોખ્ખા

ચાદર — દુવાલ — શેવર,

ગુણ કોટનું ફેન્સી કાપડ,

અવરનવર હેલ્દી ડીઝાઇનના

માસ આવતા જ રહે છે.

સ્થાન : ગોપાલ રોડના સામે

હાર્ડવેર અને મશીનરી,

એન્ટનને લગતો સામાન

પુલી, પટ્ટા, શાફ્ટીંગ, બોલ્ટ,

નટ, બોલબેરીંગ, બારાં વગેરે.

લસર, ઘંટી તથા તેનો સામાન,

મકાન બાંધકામ સામાન,

રંગ, જાંબી, સ્ક્રૂ, વગેરે.

સ્થાન : નાવલીવાળા દવાખાના સામે

આણંદ

આ અને એને લગતી નાની મોટી તમામ ચીજો
ખરીદવા માટે અમારી બંને દુકાનોની મુલાકાત
લેવાથી ફાયદો થશે.

પાલોદાર

સ્થાપક: સ્વામીજી સિંહભાઈ ઇન્દરભાઈ પટેલ

૨૦૦૪]

એપ્રિલ-૫૪૮

[વૈશાખ

હવેની મજબૂત વસ્તુ સુખ પણ નથી, તેમજ
દુઃખ પણ નથી; પરંતુ એ બંનેની હાજરીથી બની
યતી ખેંચાતાણું બાન છે. બંનેમાંથી માત્ર એકવાળું
હવેન કંઈપણ સકારાત્મક નથી. જેમ પાણીની ઉત્પત્તિ
માટે ઓક્સિજન અને હાઈડ્રોજનની મેળવણી જરૂરી છે,
તેમ હવેનના પ્રકાર માટે સુખ અને દુઃખની
મેળવણી આવશ્યક છે.

—એલ. પી. જેક્સ

તંત્ર

હિન્દુ પેટલીકર

આ અંકની સામગ્રી

એક યુવકનાં મનોમંથન	...	...	...	૧
સ્ત્રીઓ અને અર્થજીવન	મણિભાઈ શનાભાઈ	પટેલ		૩
વિધવાવિવાહનો ઉકેલ શો ?	ચટુભાઈ	ધુ		૭
અંધસ્ત્રીકા:	...	...	...	૧૧
નારજીની ગિમારી	ધશ્વર	પેટલીકર		૧૨
પરિષદ ક્યારે સફળ થાય ?	પોતાંબર	પટેલ		૧૬
મુંગદ પાટીદાર સંમેલન	મંત્રી, સ. પા. પ. સં. સમિતિ			૧૯
બળેલી સ્ત્રીઓ ને બદારનું કામ	પુણ			૨૧
ગોખળી ને ચંદ્ર પાત	અરવિંદ	પટેલ		૨૪
આપણું મનદાગે	નિગીશક			૨૮
સમાચાર	...	...	...	૩૦
પ્રસંગકથા	...	...	...	૩૩

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૩ : પચ્ચેશમાં શિલિંગ ૬

છટક નક્ક પાંચ આના.

‘પાટીદાર’ કાર્યાલય-આખુંદ

- + દર મહિનાની ૨૫મી તારીખે માસિક નિયમિત પ્રગટ થાય છે.
- + અંક ન મળ્યાની કિસ્સાદ આખર તારીખ સુધીમાં વળાવી દેવી. તે પહેલાં પોસ્ટમાં તપાસ કરવી.
- + કાર્ટક અને વેશાખ, એમ એ દોઢે વાર્ષિક પ્રાદક નધાય છે. વચ્ચે પ્રાદક શત્રુતરે શિલક રોગ ત્યાં સુધી પાછલા અંકે પ્રાદકાય છે.
- + નવા પ્રાદક યનાગને વેશાખના અંકથી માસિક ગણશે. પાછલા અંકે ખલાસ થવા છે.
- + નનામા પત્રો કે લેખ ઉગર ખાન આપવામાં નથી આવતું. ન સ્વીકાર્યેલ લેખ પોસ્ટની ટિકિટો જીકી દશે તો જ પરત કરાશે.

આ માસિક આખુંદ ચંદનર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શ્રી. આશાભાઈ ગોરમનભાઈ પટેલે મંથરભાઈ મોતીભાઈ પટેલ માટે જાણ્યું. તા. ૨૫-૪-૪૪

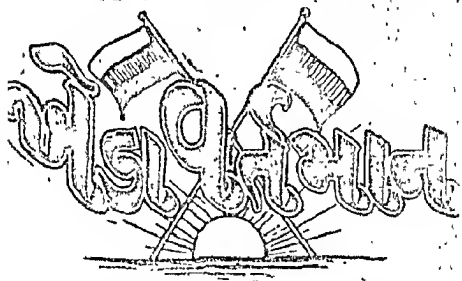
→ ખેડા જિલ્લાના વર્તમાન ←

તમે વેપાર અગર નોકરી અથે ગુજરાતના કોઈપણ
શહેરમાં હો. અગર તો દર દેશાવર આફ્રિકા
વસતા હો. ત્યાં તમોને તમારા વતનની યાદ

અને ખગરો કોણ ખૂરી પાડશે ?

ગુજરાતનું જુનામાં જુનું ૮૮ વર્ષનું અલોક

★ રાષ્ટ્રીય સાપ્તાહિક પત્ર ★

જે તમોને વિદેશમાં પણ એક તમારું સગું જ સોડમાં
હોય તેવો સાથ અને સંતોષ આપશે.

વાર્ષિક લવાજમ : ચાર્જ સાથે

રૂ. ૫, ૬ માસના રૂ. ૩.

આફ્રિકા ત્યાં પરદેશમાં વર્ષ ૧ ના શિલોંગ ૧૪.

○ નસુતાના અંક માટે જે આનાના સ્વેચ્છ બીરવા ○

લખા:-મેનેજર, "ખેડા વર્તમાન"

ખેડા, (ગુજરાત)

→ પ્રાપ્તિ માંગો ←

આમ જનતાના માનીતા આ રાષ્ટ્રીય સાપ્તાહિક
 “ખેડા વર્તમાન”ના વાર્ષિક ગ્રાહક થઈ તેનો એકેએક અંક
 નિયમીત વાંચો. જેથી તમોને “ખેડા જિલ્લા” ઉપરાંત ગુજ-
 રાતના છેલ્લામાં છેલ્લા અમાચારો મલી રહેશે. ઉપરાંત,
 અઠવાડિક લવિધ્ય, રાષ્ટ્રીય પ્રવાહો ઉપર ચર્ચા કરતી “આઝાદોની
 આગેકુચ, નિયમીત રસમય દુંદ્રી વાર્તા, ખેડા જિલ્લાના કલેક્ટર,
 સાહેબ તરફથી તથા સિવિલ સપ્લાઈઝ ડિપાર્ટમેન્ટ મુંબઈ
 તરફથી બહાર પડતા તમામ હુકમો, પ્રેસનોટો વિગેરે નિયમીત
 પ્રસિદ્ધ થાય છે. આક્રિષ્ટ ખાતે એજન્સી આપવાની છે

ખેડા વર્તમાન

તદુપરાંત વાર્ષિક ગ્રાહક થનારને સ્પેશીયલ અંકો
 ભેટ અપાય છે.

તદુપરાંત જાહેર બખર માટે આ પત્ર ઉત્તમ સાધન છે.

વધુ વિગત માટે આજેજ લખો

મેનેજર, “ખેડા વર્તમાન”

ખેડા. ઈન્ડિયા, ગુજરાત.

કર્મયોગી રાજેશ્વર

શ્રી ગુનીલાલ વર્ધમાન શાહ કૃત આ નવલકથા માટે શ્રી વિજયરાય
વેદે માનસી પત્રમાં લખેલો અભિપ્રાય.

ઈતિહાસની પાતળી શી પોથી દ્વારા, જે નાનાં હાટકાં ત્રીશેક વર્ષ પર મારતરે
મન ફરેલાં યાદ આવે છે. તૈલજળના તળના સેનાપતિ બારે મૂળસંજ્ઞ સોત્રકીને
પાણે દાથી બેઠ મોડસી નેતું અપમાન કરવાથી મૂળરાજ અને એના કુંવર ચામુડે
હાટ પર ચડાઈ લઈ જઈ બારપને દરાબે અને માર્યા હોતો; આત્મના અવહીય
બાકાએ એટલે મૂળરાજે ઉત્તરમાંથી એવાલીને ગુજરાતમાં વસાવેલા રોકડો બાકાઓના
વંશજ... આજે પ્રાચીનદાસિક સાગતા એ સાજાજીવનતા અવરોધમાં આ રસવંતી
નવલનું વાચન માંડકધિર પૂરી એને મોનલવર્ણી કર્મ મટે છે-બારપતી દાર એને
પથ પછી જીતે રહે પતી 'કર્મયોગી રાજેશ્વર' ઉત્તરાપથની સદસ્યાધિક સંસ્કાર.
મુર્તિઆ ગુજરાતમાં પદ-બારવા સાથે ઔચિત્યપૂર્વક સંકેતન પામતી ન્યય છે. એ
જે હંડાની વચ્ચે તથા ઔદિચામન પળીનાં દરા પ્રકરણમાં શું શું છે એનો સારાંગ
ખબ્બ અહીં આપવો નથી; કેમકે નવલ તમે વાંચી દરો તો સારંગી જરૂર નથી; નહિ
વાંચી હોય, તો તેમારી પારો એ વંચાવવી છે મારે. ને વાંચા ત્યારે એની સિત્તલત
પૂરેપૂરી માણે મારે એ સાર નથી આપો.

સાર-બાર ને સારિ આટલું જ: વર્ના પૂરી કર્યા પછીના દિવસો ને દિવસો
જગી એનાં પાત્રોએ મારો કેટો મૂક્યા નહોતો. આમપસ આકારમાં અંતરમાં
આખાસ જ થયા કરેનો દનો. એ ચામુડ-પક્ષની અને શક્ત-કેતકીનાં હુમલોનો,
જે પરમાર્થપથી મૂળરાજ અને સ્થિતપ્રજ્ઞ કંચડોના, એ વિચારણુ જખકદેવ અને
અફળુત વિલાસીમાંથી વપજસ્સવદેવનો, એ સધુ ચામુકય વિષ્ણુપદમૂનો, એ તેજ-
મિત્રની છતાં પતિપરાયણા ઔદારેથી અને રમતિયાજ વાલિખીનો. વાયકની ગિત-
બમિમાં આમ જીવતાં બની જતાં સુખ્યાજમે પાત્રો: પ્રસંમાનુજ પદના રસને
અભક્તિ હોય ત્યાં અનુર્મિલ છે. શુભાર હોય ત્યાં પણ મર્મસ્થિત છે-અણુછતી સચોટ
કતારી જમાપતી પદનાઓ. તદ્વ્યબાની રહીને. એમાં મચ્ચા વિના અપાયવો
ખટપટે અને કાવતરાનો વાસ્તવિક ગિતાર. મધ્યકાલીન ગત્વરાવન ખટું કરી દેતાં
નકમીદાર વખુંનો; રથજો, સમારેસો, વંચેનો, ચાનુર્થમથ છતાં વાદ્યાપલ રહિત.
પતિમથ છતાં અંબમલી રહિત સંજારેસો; વપામ્યાન મર્મચાલી મર્મતત્ત્વચર્ચા;
ગાંધી ચમકમક વિતાની અને તેથી સમતામથજે વહેતી રસાજ લેખવશીલી: આવાં
મુખ્ય મુખ્ય લક્ષણોવાળી આ ખરી ઈતિહાસિક (એનાં વીરગાથીસ મુખ્ય
પાત્રોમાંનાં સોજ પાત્ર તો સુદ્ધ ઈતિહાસિક અને ઇતિહાસને વકાદાર રહીને સર્વ-
વજા છે) નવલકથા દરેક સામાન્ય નેમ જ અસામાન્ય નવલવાચકનું પ્રીતિમાન્ય
પવાન વાચ્ય છે.

આ નવલકથાની સુમારેલી, ગુજરાતની તે પેઠાના નકસાવાળી નાં આગ્રંતો
(કિંમત રૂ. ૪૫) સુરતના "ગાંધીવ સાહિત્ય મંદિર"માંથી અમર દાહ્યાજી
વેલપીવાળાને ત્યાંથી મળે.

૨૭.નં. ૨૦૦૦

જાણી

ખડેનો, ખેર, લોહીયા, અનિયમિત અરકાવ, અરકાવ વખતે
ધર કે પેડુમાં થતી પીડા, પેશાબમાં બળતરા કે કળતર, ગર્ભ ન
રહેવો, ગર્ભ રહીને શ્રવી જવો-કુસુવાવડ, સગર્ભા અવસ્થામાં અત્ર
ઉપર અભાવ, ઉલ્ટી, ઉબકા, છાતીમાં દાહ, અમુંઝણ, કોઠે રતવા,
પ્રસવ સમયે પીડાવું, સુવાવડની નબળાઈ, સુવારોગ, વાવણની
અછત, ઊંઘ ન આવવી, હીરોટીરીઆ વિગેરે માટે જોએશ્રી વાપરે.
શ્રીછ નિર્દેશ બનાવટોથી સાવધાન રહેજો.

અથા દવાવાળા વચે છે

જોગ-દોઃ-કંચનસાલ વાડીસાલની કું. મંગળદાસ રોડ. મુંબઈ ર.

લગ્નસરાની ધામધૂમમાં

સરસ્વતી પાપડ

લોકપ્રિય અને પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યા છે.

આપના ઓર્ડરે જલદી નોંધાવો.

શ્રી સરસ્વતી પાપડ ભંડાર

નવા રામજી મંદિર પાસે.

આણંદ (બી. જી. મી. આઈ. ર.)

લોકપ્રિય છે : આણંદ માટે જોગ-દો

આ માસનાં અમારાં નવાં પ્રકાશનો

૧. પારકા જાણ્યાં ઉમાશંકર જોષી ૩-૦-૦
૨. નિર્ણય ૩-૦-૦
૩. રૂપકલા [સીને ગ્લોબની નવલકથા] અધિકારી ૧-૪-૦
૪. અપંગ માનવતા ઈન્દુલાલ ગાંધી ૩-૦-૦
૫. યુવતી સાથે : દાંપત્ય જીવન સોપાન ૦-૫-૦
(સંસારચક્ર અંગાવલિનું આક્રમક પુસ્તક)
૬. કૃષ્ણલાલનું વીલ અંદીબખાણુ ૨-૪-૦
૭. કલાને ચરણે ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ ૨-૮-૦
૮. માતાનું હૃદય નવલકથા ૨-૧૨-૦
૯. અથડાતા વાયરા ૩-૪-૦
૧૦. પથ્થરનાં પારેવાં ઈન્દુલાલ ગાંધી ૨-૧૨-૦

૧૧. ડૉ. જુહુ : વી. પી. મારે પુસ્તક દીઠ ૦-૭-૦ આના

સામગ્રી આઈ.આઈ.માં પુસ્તક દીઠ વી. પી.ના ૦-૩-૦ ગ્રાંજી મળેલા.

જીવન સાહિત્ય મંદિર

કાલ્યાણદેવી રોડ, મુંબઈ ૨ : ગોંધી રોડ, અમદાવાદ

અમારું વિસ્તૃત મુદ્રિતન મળેલું.

અમારે ત્યાંથી તમામ યુગસતી પ્રકાશનો મળી શકશે.

વહલભ વિધાનગરના પ્લોટની વહેંચણી

વહલભ વિધાનગરના નદરાને સરકારની મંજૂરી થોડા વખતમાં મળી જશે અને હોદ નાખીને પ્લોટની વહેંચણી તા. ૧-૬-૪૮ના રોજ મંડળની ઓફિસ આગળ જપોર પછી બે વાગે થશે. મંડળને કરમસદ અને આણંદની દબી જમીન આપનાર અને તે સ્થળોના વિધાનગરના પ્લોટ ખરીદનાર સર્વ આઈમહેનોને આ વખતે દાગર રહેવા વિનંતિ છે. ગાકરોલની હદના પ્લોટની વહેંચણીની તારીખ પછી તહેર કરવામાં આવશે. પ્લોટની વહેંચણી નીચેના ધારણે થશે.

૧. મંડળને એક થીયુ જમીન આપનારને ૫૦૦ ચો. વા. ના બે પ્લોટ મળી કુલ ૧૦૦૦ ચો. વા. પ્લોટના રૂપમાં પાછા આપવામાં આવશે. પ્લોટ નાના મોટા દશે વા જમીન વધારે ઓછી દશે તો એક ગુડા જમીન બદલ ૪૨૬ ચો. વા. ને દિસામે કુલ ક્ષેત્રજના પ્રમાણમાં પ્લોટ આપવામાં આવશે અને તે દિસામે વધતાં ઓછાં નાણાં આગવા લેવામાં આવશે.

૨. પાણીના નજ, મેલાપાણીની મટગ, રસ્તા, વગેરે પ્રાથમિક ખર્ચ માટે પ્લોટના ક્ષેત્રજના વાર દીઠ ૩ ૩૭ લેખે સુધારણા ખર્ચ પેટે જમીન માલિકે તા. ૧૫-૫-૪૮ પહેલાં મંડળની ઓફિસમાં નાણાં ભરી દેવાં જોઈશે.

૩. જમીન આપનાર પાસે સુધારણા માટે આપવાનાં રોકડાં નાણાં નહિ હોય તો તેમની પાસેથી મંડળ નાણાં માટે ૪૨૬ પ્લોટ વેચાતા લેશે અને સુધારણા માટે નાણાં ભરવાની સગવડ કરી આપશે.

૪. જે જમીન માલિકાએ સુધારણાનાં નાણાં તા. ૧૫-૫-૪૮ પહેલાં ખર્ચાં નહિ હોય તેમના પ્લોટ એક જાનુએ દાદી આપવામાં આવશે અને તેમાં પાણીના નજ, મટગ, રસ્તા, વગેરેની વ્યવસ્થા મંડળ કરશે નહિ.

૫. મંડળ પાસેથી સીધા પ્લોટ ન લેનાર, પણ બીજા કોઈ પાસેથી પ્લોટ લેનાર માણમે ઉપર મુજબ સુધારણા માટે નાણાં ભરી દેવાં જોઈશે.

૬. જેમણે મંડળમાં પૂરેપૂરાં નાણાં ભરી પ્લોટ રીઝર્વ કરાવ્યા છે તેમને જે શમતી દરમાં પ્લોટ રીઝર્વ કરાવ્યા હશે તે દરમાંના પ્લોટ આપવામાં આવશે.

૭. પ્લોટ રાખવા ઇચ્છનારને જનતી અનુકૂળતા આપવામાં આવશે.

૮. પ્લોટની વહેંચણી તા. ૧-૬-૪૮ના રોજ થનાર છે. તે પહેલાં ૫૦૦ ગા. વા. ના પ્લોટની જમી મળી કિંમત રૂ. ૨૨૫૫૭ છે તે ભાવથી પ્લોટ મળી શકશે. વહેંચણી થવા પછી પ્લોટના ભાવ ઉપર કોઈ પણ પ્રકારનો અંકુશ રહેશે નહિ.

વહલભ વિધાનગર,
આણંદ, તા. ૧૫-૪-૪૮

બીખાભાઈ કુ. પટેલ
મંત્રી

ઉપનિવદનો સામાન્ય અભ્યાસ પણ કર્યો, છતાં દંત્ર મારી જૂજ સમર્પી નથી. શ્રી અરવિંદ સાદિત્ય ખરીલું એ તો આપને યાદ દરો. એટલાકાદિત્ય હેઠળ હું મુંઝવે આપ્યો. ઉત્તરપાકા વ્યાખ્યાન આપે વંચાવેલું અને એની મોટી અસર થયેલી. ત્યાં હું ઝેરો છું ત્યાંથી દવે ઉર્ધ્વ પ્રવાણ કરવાનો વિચાર મને થોડા લાગે છે. પરંતુ નાના કાંઈએને છોડીને આગળ જવામાં આત્મ ઉત્તરપિંડી કરતો હોઈ તેનું લાગે નં.

શીશુ, બહુજન કરવાણ એ જ આત્મસાક્ષાત્કાર છે એમ સમજવું છે. એક જાણુ વાસ્તવિકતા પકડી રાખે છે, જોશ જાણુ ધ્યેય જોયે છે, મનમાં થાય છે કે જો કાલમાં ખૂબી થયો તો પાછો તરવા વારો નહિ આવે. તો કહે છે કે અનાસક્તિભાવ રેખવતો જજો. હીક ભાઈ, હીક!

ઘણી વખત થાય છે કે શ્રી વિનોબા ભાઈ પાસે દોડી જઈએ. અને એમનો શિષ્ય મહં રહું અને મારો વિકાસ સાધું. પણ માખાપે જે નાના ભાઈઓના વાલીપણનો વારસો મને સોંપ્યો નં, તે એમને મધે વળગાડ્યા વગર છોડી શી રીતે સકાય? મા જાણું મને મોટા આદે કહી રહી હોય કે, તારે બગેસે મેં એમને મુક્યા દતા અને એમને રખડતા મૂકી તું ક્યાં ચાલ્યો જાય છે? અને તરત પાછો પડું છું. સાચે જ સમાજમાં જે સ્થાન અમારું છે તે જોતાં મારા જતાં એ અને નાના ભાઈ રખડી જાય. ન મધે વળગી સહે કે ન જગણી સહે. અને આજીવન એ અપરણિત રહે તો કેવું પાપમય જીવન એમનું થાય એ દમ્બ મારી આંખ આગળ ખરું મતાં પ્રાસી એકું છું.

સમજાય છે કે મારી આસક્તિ છૂટતી નથી. મારું મનોગમ એટલી દંડે રેખવાયું નથી. એટલે ધડાકા માર્યા મહં ચકતો નથી. ભુદ્ધેવ મનોધર્મ મળીને મૂર્તી મૂકી સાત સાત વખત ઉંચરા જલાર ગયા અને પાંચ આઘ્યા એનું કારણ મારી દષ્ટિએ માયું છું તો રાણી નહિ પણ આસક્તિ જ દરો. અને એટલા પ્રયત્ન એમનું મનોગમ રેખવાયું અને એટલી વખતે એ તરંગો 'બહુજન કરવાણ' કરવા ચાલ્યા ગયા.

આપના લખવા પ્રમાણે 'વચો સામે જગતો' 'મુક્તક ખરીદીને વાંચી નાખ્યું'. વિચારે મૌલિક છે. એનો મુખ્ય મુદ્દો, જીવન સ્વભાવન. માર્ગનમીલ છે - એ સાચે જ મૌલિકવાંતી જરાપણ છે. ફરજ પડે અને આપની કૃપાળુ આદુ છું.

ના જી, મારાંજે

સ્ત્રીઓ અને અર્થજીવન

મણિભાઈ રાનાભાઈ પટેલ

માનવજીવનમાં લગ્ન અનિવાર્ય મનાયું છે. જુદા જુદા દેશોએ અને જુદી જુદી પ્રજાઓએ કાળના જદલાયેલા પ્રવાહો છતાં લગ્નનું ગંધન જુદે જુદે સ્વરૂપે સ્વીકારેલું છે. એટલે માનવની જાતને માટે પુરુષનું અને સ્ત્રીજાતિનું મિલનજીવન આવશ્યક છે એ નિર્વિવાદ વાત છે.

જીવનમાં ચાર પુરુષાર્થ મનાયા છે. ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ. આ પુરુષાર્થ સાધતાં સાધતાં સ્ત્રીઓએ અને પુરુષોએ જીવવાનું છે. અર્થનો પુરુષાર્થ તાર્ત્વિક દૃષ્ટિએ ઘણી વખત હસકા પ્રકારનો લાગવાનો સંભવ છે. પણ પ્રકૃતિએ ધર્મોશાં દરેક રચનામાં દ્રવ્ય પદાર્થોને આવશ્યક માન્યા છે. માનવના આત્માને પ્રગટ થવા માટે માનવદેહની આવશ્યકતા છે. જો દેહ સ્વરૂપ ન સ્વીકારવામાં આવે તો આત્મ તત્ત્વને માત્ર તત્ત્વ તરીકે જ રહેવું પડે. એ તત્ત્વને પ્રગટ થવા માટે દ્રવ્ય પદાર્થ અનિવાર્ય છે. અર્થજીવન એ માનવજીવન જીવવા માટે અનિવાર્ય છે. સાહિત્ય અને કલા, શિક્ષણ અને સંસ્કાર, તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મશાસ્ત્રી એવાં એવાં જીવનનાં જુદાં જુદાં ઉચ્ચ પ્રકારનાં અંગો ખીલવવાને માટે, એવાં અંગો દ્વારા માનવ આત્માને પૂર્ણપણે પ્રગટ થવાનો અવકાશ આપવા માટે પણ અર્થજીવનની જરૂર છે. એટલે માનવજીવનમાં અર્થજીવન વિના જીવવું જ, જીવવાની કલ્પના કરવી અશક્ય છે.

માનવીઓના સમુદાયમાં લગભગ ૭૦ થી ૮૦ ટકા માનવીઓ એવા હશે કે જેમને સવારથી સાંજ સુધી પોતાના અર્થજીવનને સુમેળમાં જોડાડવા માટે મહેનત કરવી પડશે. તેના મનને ઘણા સમય દરમિયાન અર્થપ્રાપ્તિના અવસાયમાં મૂકાવવું પડશે. તેનું અર્થજીવન કંઈક અંશે સમતુલા પ્રાપ્ત કરે છે, તે પછી સદૃઢ રીતે તે પોતાના માનસિક અને આત્મિક વિકાસ પાછળ જ્વાન આપે છે. ગણવા આવી શકે છે. પોતાના અર્થજીવનને માટે ઉદાસીન રહેતે માનસિક અને આત્મિક જીવનની સકલતાઓ પાછળ મંડી જનારો વર્ગ ગણુ જોડો હશે. પાંચ ટકા જેટલો પણ નહિ નીકળે. સામાન્ય મંત્રૂરી કરનારાને સવારથી સાંજ સુધી પોતાની શેડી કમોંવાં પાછળ મંડી રહેવું પડે છે.

આવા એક જરૂરી અને ગહરવના અર્થજીવનમાં માનવજાતિનું અર્ધું અંગ નારીજાતિને એ જીવનમાં ભાગ લેવાવાનો હોય એમાં કશી નવાહ

નયો. આમાન્ય ગીતે નારીગતિને પોતાનું ઘર સંપાદવાનું અને પોતાનો પ્રગતિ ઉછેર કરવા ઉપરાંત પોતાના કુટુંબનો આર્થિક આવસાય હોય તેમાં તેને ભાગે મદદ કરવાનું આવે, અથવા તો એવાં કુટુંબો કે ધંધાદારી વર્ગોમાં નારીગતિ પોતાનો કામચલાઉ સમય આપીને અર્થક્રમમાં એક પૂરક અંગ બની જતી હતી. જેતીવાડી, દરજી, લુહાર, ભોગી અને ખીમ ધારીઓની જૂની પદ્ધતિમાં નારીગતિ પોતે અર્થપ્રાપ્તિમાં પુરુષગતિની સાથે સાથે એક પૂરક અંગ તરીકે કામ કરતી હતી. અને કેટલીક આગનોમાં તો નારીગતિને પુરુષની પેઠે જ સવારથી સાંજ સુધી પુરુષગતિની સાથે ને સાથે જ નદીને ખેતરોમાં કે ખીણ જંગલોમાં કામ કરીને કુટુંબના પુરુષવર્ગના જીવન જ સંતોષ કાઢી આપતો રહેતો હતો.

આપણા દેશમાં અર્થોપાર્જનનાં સાધનો ગદસાવા લાગ્યાં અને યુગની સાથે સાથે કેટલાક નવીન પ્રકારના ધંધાઓ પણ અસ્તિત્વમાં આપ્યા. આ ધંધાઓ આવનાં નારીગતિમાંથી કેટલીક નારીઓએ આ ધંધાઓને પોતાના કામમાં લેવા માંડ્યા એટલે સમાજની નજર ને પ્રત્યે ગઈ અને કેટલીક વખત તેની સામે વાંધાઓ પણ ઊઠ્યા. ઉદાહરણ તરીકે ગણાતી કામમાં કેટલુંક બેઠાબેઠાપણું આવી પડેલું હતું. ઘરમાં પુરુષવર્ગ અર્થોપાર્જન કરે અને સ્ત્રીવર્ગને અર્થોપાર્જનમાં મુખ્ય અંગ કે સદાયક અંગ તરીકે કરું જ કરવાનું નહિ એ સમાજને લાગેલા પદ્ધતિ તરફ ગણેલા. પણ એ પદ્ધતિ તરફ જોઈએ અને દરજી આપે છે. પણ સમાજના રિવાજ મુજબ મંડળી પદ્ધતિ તરફ વર્ગની વિધવાઓને પોતાના જીવનપ્રેમણ માટે કરું જ સાધન ન રહ્યું ત્યારે શિશિઓ, નસોં કે એવા કેટલાક આવસાય સ્વીકાર્યાં. પણ આવા આવસાયો સમાજે આદરપૂર્વક અને આવશ્યક માનીને સ્વીકારેલા ન હતા. જરૂરિયાતના કારણે જરૂરિયાત ગીતે તે સ્વીકારાયેલા હતા.

પણ તે સિવાય કેટલીક સ્ત્રીઓએ હાલતરી અને એવા ખીમ ધંધાઓ સ્વીકાર્યા હતા અને એ ક્રમ ક્રમ માટે સ્વીકારેલા હતા.

છોકરીઓને લણ્યાં વાની વૃત્તિ વધતી ચાલી અને પરિણામે છોકરાઓની પેઠે સંખ્યાગૃહ પાસે મળેને બદલે પડવા લાગી. અલગત આ તો મુંઝવણ અને કલકતા જેવાં શહેરની વાન છે. પણ એક શહેરમાં આ તો સંમાજના સ્ત્રીવર્ગમાં એક વૃત્તિ આજે ઉદ્ભવેલી દેખાય છે તે કાલે જીજ્ઞાસા શહેરમાં આ તો દેશના જીજ્ઞાસામાં કોલેલી દેખાશે. અને કોઈ જ તેની ખાતરી નાખવી. આજે દેશ સ્વતંત્ર થયો છે. દેશની રાષ્ટ્રીય સરકાર આપણા દેશને ઉદ્યોગ પ્રત્યે લલ્લ જવાની છે. કેટલાક ઉદ્યોગોનું તે રાષ્ટ્રીયકરણ કરવાની છે. ઉપરાંત પરદેશી સરકાર હોવાને કારણે ઓળખિતે સ્વતંત્ર કાર્યક્ષેત્ર મળવું ન હતું, તેને બદલે હવે સ્વતંત્ર કાર્યક્ષેત્ર મળશે. સરકારે પોતે સરેશિની દેશને ગવર્નર નીમીને અને વિજ્ઞાપકથી પંડિતને એવાની બનાવીને જાહેર કર્યું છે કે નવીન સરકાર સ્ત્રીઓને પડકારમાં પૂરી રાખવા માગતી નથી પણ તેમની શક્તિઓ અને વૃત્તિઓ દેશના ઉત્કર્ષમાં, દેશની નવીન રચનામાં પૂરેપૂરો સાથ લેવા માગે છે. એટલે હજારે અસરમાન વધશે અને અસરમાન સાથે સ્ત્રીવર્ગ જનજીવનમાં અને પોતાને માટે કાર્યક્ષેત્ર પણ શોધશે.

કેટલી લડાઈ, દેશભાગ અને કન્ડોલ ખાતાંનો ઉદ્ભવ અને સરકારી જુદી જુદી ઓફિસોમાં વધેલી કામગીરીએ મુંઝવણ અને કલકતા જેવાં શહેરોમાં એકઠાં સ્ત્રીઓને માટે એક કાર્યક્ષેત્ર પૂરું પાડ્યું છે. આ સર્વ જગ્યાએ જ સ્ત્રીઓ મહત્વની ફરજો બજાવે છે. આ ઉપરાંત એકઠાં વેપારી પેટીઓમાં પણ કામ કરે છે. આ વૃત્તિને આવકારદાયક લેખવાં જોઈએ. સ્ત્રીજાતિમાં જાગેલી આ વૃત્તિને કેટલાક શંકાની નજરે અને કેટલાક ધુભાની નજરે પણ જોનારા હશે ખરા.

સૌથી પ્રથમ મોટી ફાલિય એ કરવામાં આવે કે સ્ત્રીઓ જો આવી રીતે કામ કરવા જવાની હોય તો તેમના કુટુંબજીવનનું શું? તેમનાં બાળકોનાં આવજીવનનું શું? આ સવાલો સાચા છે. અલગત જનતામાં કામ કરવા જતાં સ્ત્રીઓ પોતાનાં બાળકોને સાથે લેઈ જતી અને ઝાડની ડાળે બોલ્યા બાંધીને બેસતી અને મનરાવતી.

અત્યારની મિલોમાં ફેક્ટરી એક્ટ સુધારીને બાળકોને માટે ફરજિયાત રીતે સર્વ પ્રકારની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે અને નવી લગના સુધારેલા ફેક્ટરી એક્ટ પ્રમાણે દરેક મિત્ર પ્રામાણિકપણે બાળકોનું આજીવન સલામત રાખવાનું જોઈએ. ત્યાં થઈ શકે તેમ જ.

પણુ આ સમરકોથી શિલોમાં અને કારખાનાંમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓના ગળાઉછેરના પ્રશ્નો ઉઠે છે. ઉલ્લેખની જગ્યાએ નવ છે. પણ વેપારી પેઢીઓ અને મરકારી ઓફિસોમાં જે સ્ત્રીઓ કામ કરતી હોય છે તેમનાં જાળકાના ઉછેરનો અને ખાસ કરીને જે કે ત્રણ કલાકને આંતરે ધવગ્રાવવાનો પ્રશ્ન એમ જ રહી જાય છે. તેનો કોઈ નિદાન આમાં ચતો નથી. અંગ્રિકા જેવા દેશમાં ત્યાં સ્ત્રીઓ પણ મોટા પ્રમાણમાં વેપારી પેઢીઓ અને મરકારી ઓફિસોમાં કામ કરે છે ત્યાં પણ જાળકાને થોડા થોડા કલાકે ધવગ્રાવવાના પ્રશ્નો ઉભા નથી. માતાના દુધ સિવાય બીજા પ્રાણીઓના દુધ ઉપર આગળ તો કૃત્રિમ દુધ આપીને જાળકાને ઉછેરવાનો ઉલ્લેખ છે ખરો.

દિલ્હીસ્તાન દેશની ચમ્પાના મોટા ભાગ દરમિયાન અને નાનાં નાનાં ગામડાંમાં છે. ત્યાં દરમિયાન એવીજથ્થા લોકો વસે છે, ત્યાં એવીની સાથે સાથે દોગઉછેરનો મુદ્દો એક સદાયક મુદ્દો તરીકે ચાલે છે અને સ્ત્રીઓનો કેટલોક સમય તેની પાછળ જાય છે; પણ કેટલાંક નાનાં ઘરોમાં સ્ત્રીઓનો ઘણો સમય આજસમાં જ જાય છે. ત્યાં એવાં મંડળો હોય કે જોઈ ગીતે કુટુંબના આર્થિક ઉપાર્જનમાં સ્ત્રીએ સીધો વધારો થાય એવી શીતના અવસ્થામાં સીધવા જોઈએ અને મોજાના મોટા ખર્ચાને દૂર દૂરથી અર્થોપાર્જનના પ્રયાસોને આગળ વધારવા જોઈએ. અત્યાદે રાષ્ટ્રમાં ઉપાદાનની ખાતે કોઈકટી કોબી થઈ છે. તેવા સંજોગોમાં રાષ્ટ્રનું અર્થ આંગણ પક્ષાધાતથી પીંછાનું ન રહેવું જોઈએ. નાની નાના ગ્રામીણો યા તો કારખાનાનું નાનું નાનું કામ સ્ત્રીમુખ્ય ઉપાડી લે એવા પ્રયાસો થવા જોઈએ.

આફ્રિકાના જે આદ્યજાતિઓએ પોતાનાં લવાજમ ન લાવી દેવા તે હવે ખરી કે તેવી વિનંતિ છે. નિર્વચન લવાજમ ન આવવાથી માસિકને આર્થિક મુશ્કેલીમાં મુકાયું પડે છે. તેથી વર્ષ આખરે જેમનાં લવાજમ ખાતી પડે છે તેમનાં માસિક બચે દરવાં પડે છે, અને માસિકને આર્થિક ખોટ ખમવી પડે છે. એટલું જાણત ન કરતાં દરેક પોતાનું લવાજમ વખતસર ભરી દેવા આ મુશ્કેલી ટાળશે તેવી આશા છે.

વિધવાવિવાહનો ઉકેલ શો?

ગુલુભાઈ દુ

એવજી વિધવાગહેનોના પુનર્લગ્ન અંગેના પ્રશ્નમાંથી એમનું જે માનસ નક્કીવા મળ્યું તેથી એ પ્રશ્ન કેટલો વિકટ છે તેનો ભાવઅનુભવ થયો. એ વિકટતામાંથી હાલ પૂરતો વ્યાવહારિક ઉકેલ શો કાઢી સકાય તે અંગે માર્ગદર્શન મેળવવા મુ. ગુલુભાઈને જે પત્ર લખ્યો. એમણે જવાબ આપ્યો કે, 'આપે પૂછાવેલા પ્રશ્નની ચર્ચા—ઉત્તર તો ન કહેવાય, પણ થોડી ચર્ચાનાં લેખ 'ભારતી' માટે એ મોકલી આપ્યાં છે. આપે પૂછેલા પ્રશ્નોના વ્યવહાર ઉકેલ તો એ લેખમાં નહિ જઈ પણ એ પ્રશ્ન વિશે વિશેષ વિચારવાનું સાધન મળશે, એવી ઉમેદ છે. બીજા વિચારકો પણ એ પ્રશ્ન અંગે ચોતાના વિચારો દર્શાવશે એવી ઉમેદ મારે એ લેખ અહીં જતાયો છે. —ત'ચી

△

એક મિત્ર લખે છે "વિધવાગહેનોનો લગ્નનો પ્રશ્ન મારે જ વિકટ છે. એ મનાપસંદ પુરુષ શોધે એ જગજગ છે. પરંતુ સામે પક્ષે પણ એવી સ્થિતિ થાય છે. મોટે ભાગે યુવકો તેમ પરણ્યા તૈયાર રતા નથી, અને કોઈ તૈયાર થાય છે ત્યારે ઉમરને લીધે, જાળમરને લીધે, વિધવાગહેન એમને પસંદ કરતી નથી. ઉમરનું થયું પડતું પ્રમાણ એ કોઈ પસંદ ન કરે એ જગજગ છે. પરંતુ સમાજમાં આવા યુવકો ભાગ્યે મળે છે એટલે થોડું અંતર હાલ પૂરતું સહી લેવું રહ્યું. વિધુર તોય એટલે જોવા થોડા પ્રસંગ થાય કે એમને જાળમર ન હોય. પરિણામ એ આવે છે કે 'કોઈ' યુવક તૈયાર થાય છે ત્યારે એને જોતા કોઈ બહેન મળી રહેતી નથી. આ સ્થિતિમાં જે કોઈ વિધવાગહેનો કુલર્ગન કરવા તૈયાર હોય, તેમણે પસંદગીમાં કંઈ વિચારસરણી રાખવી જોઈએ".

આ પ્રશ્નો ઉકેલ સહેલો નથી. આપણા સમાજની આત્માની સ્થિતિમાં વિધવાગહેનો ચોતાની નિવેશ્યગી પરણવાની જાતે માગણી જાગ્યે જ કરે. વિધવા સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છનારા પુરુષોની સંખ્યા હવે વધતી જાય છે એ દર્શાવતું છે. પરંતુ તો જોટલા પુરુષો—ધણે ભાગે મોટી ઉમરના પુરુષો—વિધવા સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર હોય છે તેના દસમા ભાગની પણ વિધવાઓ લગ્ન કરવા તૈયાર હોતી નથી, અને જોય તો તે જાગતની માહિતી મળતી મુશ્કેલ છે. મારી પાસે આશરે પચાસેક પુરુષોની અંદાજે વિધવા સાથે લગ્ન કરવા માટેની પડેલી છે. પરંતુ જાગ્યે જ એ વધુ વિધવાઓએ પરણવાની

છત્તી મને જાણ્યેલી છે. જે પુરુષો વિધવા સાથે સગ્ન કરવા ખુશી દોષ છે તેમાંના મોટા ભાગના પોતે મને તેટલી મોટી ઉમરના દોષ, તો પણ ખાતરી; પત્નીસ અને વધારેમાં વધારે અગ્નિપીઠ વર્ષથી ઉપરની ઉમરની વિધવા સાથે સગ્ન કરવા ખુશી દોષ નથી. એમનું એવું માનવું લાગે કે જે સ્ત્રી વિધવા રાત્રિ જોડે, જોડે ફરી સગ્ન માટે ઉમરના અંતરને વિચાર કરવાની જરૂર નથી. વળી પોતાનાં બાળકોની સંભાળનું અને ઉછેરની મુશ્કેલીનું કારણ જો પુરુષો ફરી સગ્ન કરવા માટે રજૂ કરે છે. પરંતુ વિધવાને પહેલાં પત્નું બાળક દોષ જોને ઉછેરવાની, ભણાવવાગણાવવાની અને ખર્ચ નિભાવવાની પુરુષો કરતાં ઘણી વધારે મુશ્કેલી દોષ જો સમજવા લાગતાં તેના બાળકની જવાબદારી પોતે લેવાને લાગે જ કોઈ પુરુષ તૈયાર હોય કે, પુરુષોમાં જે સાધનસંપત્તિ હોય છે અગર શ્રીમંત હોય છે તે તો એમ જ મનને જે કે એની આર્થિક સ્થિતિ જો વિધવાને સગ્ન કરવા માટે 'પૂરણ' આકર્ષણ હોય તેમજ. પરંતુ જાણનાર વિધવાને પોતે બાધાબંધી સુખી બનશે, ધરખાર સોંપશે અને લગ્નકાંધરેણીની ખોટ નહિ રહે જોટલું જે વિધવા માટે શું જોણું છે? વિધવાને પરંબુવામાં પોતે જાણે કે તેના ઉપર જોડે પ્રકારનો ઉપકાર કરતા હોય એવી વૃત્તિ પુરુષોની જોવામાં આવે છે. બધા જ પુરુષોને તંદુરસ્ત, ઢેખાવડી, પત્નીસથી વધારે ઉમરની નહિ, કારી મંદકારી અને મરીગ આલસ સ્વભાવની, ટુંકમાં "શ્વશુરના ધરમાં શોભે એવી," વિધવા સાથે જ સગ્ન કરવાની ઇચ્છા હોય છે — પોતાનામાં આમાંના એક પણ મુખ્ય નહોય તો પણ — કારણ કે પોતે પેસેટકે સુખી રહે અને તે ઉપરાંત પેલી વિધવા છે!

ઉપર જે મિત્રતા પ્રેરના જણાવ્યો તે તેના સંબંધમાં આટલું લખાવ્યું પૂરેપૂરા તરીકે મ જોટલા માટે જણાવ્યું કે એમણે રજૂ કરેલા ચિત્રની આ બીજી બાજુ છે. એમના સખવાની મતલબ-ચર્ચિત રીતે કાંઈક એવી જણાય કે અત્યારના જમાનામાં કોઈ વિધવા સગ્ન કરવા ઇચ્છતી હોય તો તેણે પોતાની પસંદગીનું પોરણ ગદ્દ કડક ન રાખવું, કારણ કે એને પરંબુવા કોઈ નવાર માય જો જ જોણું છે! મેં ઉપર જણાવ્યું તેમ હવે એવો જમાના

૧ આ સ્થિતિની બીજી બાજુ એ છે કે, જે પચાસ પુરુષોએ કચ્છ બતાવી છે તેમાંથી એકાદ જે માગે એવા નીકળે કે ને તેમને કુવારી જેવા જાતિમાંથી મળતી દોષ તો એ વિધવા સાથે સગ્ન કરે! બધારે લગ્નની જગ્યા ખાંડ સમાજના વ્યવસ્થાને લીધે ફરી સગ્ન ન કરી શકતી વિધવાની નંબર મળે જાણે અને મળતી છે. — નંબર

આગ્યો ને કે વિધવાને પરણનારની જોટ નથી રહે પશુ પરણવા હચ્છનાર વિધવાની જોટ છે. જોટલે જો કાષ્ટજી પશુ પસંદગીનું ધોગણુ નરમ કરવાની જરૂર હોય તો તે પુરુષોને છે, રૂઝીઓને નહિ. પરંતુ આ તો જુદી વાત મર્ધ મારા ઉપર આવેલા પત્ર વિશે વિચાર કરીએ.

પુત્રકો-તે મરો તેટલી ઉમરની હોય ૨૮, ૩૦ કે ૩૨ વર્ષના હોય અને નાતિમાં કન્યા સત્તર, અઠાર કે વધારેમાં વધારે વીસ વર્ષથી મોટી નંબર મળી શકતી હોય છતાં તેવડી કન્યાને જ પરણવાનું પસંદ કરે અને પચીસ વર્ષની વિધવાને પરણવાનું પસંદ ન કરે એનો ગચાવ યથ શકે તેમ નથી. મોટી ઉમરની કન્યા અગર વિધવાએ તે જાદુ મોટી ઉમરની ન હોય તો પશુ ખીચ્વર મેળવવાની જ આશા રાખવી જોઈએ એવો નિયમ નક્કી કરવો એ જરાજર નથી. કે પ્રથમ પત્નીનું બાળક અગર બાળકો હોય એ હકીકત પરણનાર પુરુષની જીજી ગંધી લાયકાત ખરેખર સારી હોય તો તેની વિરુદ્ધમાં ન જવી જોઈએ એ તું સ્વીકારે છે. પરંતુ આવડા સંબંધોમાં જે ક્રમક્રમ, વેરભાવ, કુમંય અને ઊંચાં મન થઈ કંપની છવનના પોણા ભાગના મુખનો નાશ થાય છે અને એનું વધારે દુઃખ નથી સ્ત્રીને જ મોગવવાનું હોય છે, એવાં આપણા સમાજમાં ફેર ફેર નજરે પડતાં દૃષ્ટાંતો જોવા છતાં બાળકોવાળો પુરુષ વિધવાએ પસંદ ન કરે એમાં એમનો દોષ છે કે અને મેં ઉપર જણાવ્યું તેમ, પરણવા હચ્છનાર વિધવાના બાળકને માટે પોતાનું મન વિશાળ અને ઉદારપ્રતિ રાખવાની તૈયારી પુરુષોની સોવાની બાળક

૨. ને પુત્રો આજે વિધવાને પરણવાનો હચ્છ છતાં પરણી શકતા નથી, તેનું કારણ એમની પસંદગી ભયી છે-દેખાવડી, સારી સંસ્કારી, જલુસ્થના ધરમાં રોલે એવી-માટે નહિ. પરંતુ કોઈ પણ વિધવા એને પસંદ કરવા તૈયાર નથી મારે! —ત'ની

૩ એવો નિયમ નક્કી કરવાની વાત જ નથી. પરંતુ આજે સમાજમાં જેવોય વર્ગની મોટી ઉમરના પુત્રો (જેમને કન્યા મળી શકે તેમ છે તેવા) ભાગ્યે કુવારા હોય છે. એટલે સ્વાભાવિક પરિણામ એ આવે છે કે મોટી ઉમરની કુવારી કન્યાને કે વિધવાને વિધુર સાથે જગન કરવાની સ્થિતિ જાણ થાય છે. —ત'ની

૪ દોષનો સવાલ નથી. સામાન્ય રીતે ૨૫-૩૦ વર્ષના વિધુરને એટલે જ બાળક હોવાનાં, એ સ્થિતિમાં આજે મોટી ઉમરની કુવારી કન્યાઓ બચાવ-હાથિક ખીલે રસ્તો નથી એમ માની પરણવા તૈયાર થાય છે તેમ વિધવલે થવું એ જ કહેવાનો મુદો છે. —ત'ની

મને ઉપેક્ષા થાઓ એ મોઝર છે ?

હવે ઉમરનો પ્રશ્ન નોંધજો. વિધવાએ અત્યારના સંજોગોમાં “ થાકે નાંતર હાલ પુરવું સહી લેવું રહ્યું ” એમ શા માટે ? વિધવા પોતાની પસંદગીના ધોરણ મુજબનો પુરુષ ન મળે તો એ લગ્ન ના કરે. પુરુષો લગ્ન કરવા તૈયાર હોય—ઉમરના અંતરનો બાધ ન ઝણીને—તેટલા માટે એણે શા માટે એ બાધ ન ઝણ્યો ? પુરુષોની સમગ્ર સાચવવા માટે એ પરણે છે કે પોતાના સુખ માટે ? હું ફરી જણાવું છું કે મળ તો વિધવા છે, સમાજનો પ્રતિષ્ઠિત રૂઢિ વિરુદ્ધ મળને એને પ્રસ્તુતું છે, કાંઈ પુરુષ ‘ હિંમત કરોને ’ એને પરણવા તૈયાર થયો છે, નો પછી એણે ‘ નાનો મોટો શીર કરવા, ’ એવી વિચારસરણી મને તો આમાં જણાય છે, જે ગેરવાજગી છે એટલું જ નહિ પણ વસ્તુસ્થિતિની બોટી માલિતી જણાવે છે. સમાજમાં વિધવાઓ દરતાં વિધવાઓને પરણવા છુટ્છાત મળ્યોની સંખ્યા ઘણી વધારે છે, એટલે હવે તો પસંદગી કરવાનું વિધવાઓને છે, પુરુષોને નહિ તો પછી તે પોતાની પસંદગીનું ધોરણ નરમ શા માટે કરે ? મારો વિચાર કદાચ વિગિચ લામશે છતાં ૬ જાણું છું કે પોતાનાથી એ વધે મોટી ઉમરની વિધવા માથે પરણવા પુરુષ કેમ તૈયારી જતાવતો નથી ! મારા નામ અભિપ્રાય પ્રમાણ ૨૮ વર્ષનો પુરુષ ૩૦ વર્ષની વિધવા સાથે, અગર ૩૨નો ૩૪-૩૫ વર્ષની વિધવા સાથે લગ્ન કરે એમાં કાંઈજ અગોચર નથી.

આ બધી મુશ્કેલીઓ રહે છે અને રહેશે—ત્યાં મુધી સમાજમાં સ્ત્રીપુરુષ જલકુળનીઓ છૂટથી દળતાંમગતા નથી અતઃ પોતપોતાની જાતિ કે વાડામાંથી જ પસંદગી કરવાની પ્રથા પકડી રહ્યાં છે ત્યાં મુધી. વિધવાઓએ, દુર્મારિકાઓએ, પદવરોએ કે વિપુરોએ પોતપોતાના વાડાઓમાં જ કામ ન કરાવતાં જાયો—અર્થ તે કામ કે અર્થ તે જાતિમાંથી—પોતાને માન્ય અને

૫. પુરુષો કરતા વિધવાઓ ઘણાં જ એમ છતાં એટલી વિધવાઓ થ પચળી મને તેટલા પુરુષો ત્યાંથી મળી નથી રહેતા એ દુઃખકર છે. એમ ન હોત તે ૧૧૬ વિધવા માટે પુરુષ શોધવાના પ્રયત્ન કરવાનો રહેત જ નહિ. હું ખરી જે ઉમરનુ અતઃ ૬૬ થ તે દરમિયાનું છે. અને તે એવા કાળમાં કે એ પુરુષને કુવારી કન્યા, જે એનું ઘર અગાવી રહે તેવી પુખ્ત ઉમરની. મળી રહે તેમ છે. ઉપરા ઉપરી તેનાં મામાં આવે છે, છતાં વિધવાને પસંદગીમાં તે સામાનિક ફાલ સમજે છે. નો એવી રખતે વિધવા પસંદગીનું ધોરણ નરમ કરે એમાં જયદામિતિ છે - એવો પોતાના સુખની લીલે ગંતા પાવ.

—નર્મી

અનુક્રમ જીવનસોજની મેળવવાનો નિશ્ચય કરેલાં જોઈએ. સમાજે સ્ત્રીપુરુષોને વ્યવસાયમગવાના પ્રસંગો વધારે પ્રમાણમાં ઉપસ્થિત કરવા જોઈએ. સ્ત્રીપુરુષોએ પોતાની જાત ઉપર સંયમ ફગવી ગૃહસ્થાઈ અને નિર્વિકાર ચિત્તથી મિશ્રસમાજમાં હાજરું મગવું જોઈએ અને પરિચય ફગવી પોતાનો જીવનસોજની ઓધી લેવા જોઈએ. એ જ આ જાતની મુશ્કેલીઓનો ઉકેલ છે. પોતાની અનુકૂળતાનું ધોરણ પોતાની જાતની લાવકાત વિચારીને બાંધવાનું છે એ વાકમાં રહેલું જોઈએ. સહુને સહુની અનુકૂળતા અને લાવકાત મુજબના સોજની મળી રહેવાનો સંભવ એ અવસ્થામાં ઓધી વધારે છે. આવી સ્થિતિ ન્યાં સુધી નહિ થઈ હોય ત્યાં સુધી અસ્થિમત પ્રજાનો ઉકેલ કરવાની જરૂર રહેશે.

૧. જે આદર્શ સ્થિતિ કહી છે તે આજે ને આજે આવવાની નથી. દરેક વિચારક સમજીવન મુખી થાય તેવી સ્થિતિ જામી થાય તેમ ઇચ્છે છે. પરંતુ વાસ્તવિકતા આજે તેથી દુરથી છે. એટલે કુવારાં સ્ત્રીપુરુષોને પણ એ અમિદા ઉપર રહેલીને સગન માટે પસંદગીનું ધોરણ નીચું કરવું પડે છે, તે અનુભવ છે. તે સ્થિતિમાં, આદર્શ સ્થિતિ ન આવે ત્યાં સુધી, આજનું ફરજિયાત વૈધવ્ય જીવન કરતાં પુનર્જન જીવન, પસંદગીનું ધોરણ થોડું નીચું જિતારવું પડે તો તેમ કરીને પણ, જીવવું તે વિધવાને માટે મુખ્યદ્વંદ્વે નેમ માનું છે. બાકી વિધવા એનું મનપસંદ પુરુષ સાથે પરણી શકે, એની પસંદગીનું ધોરણ સહેજ પણ નીચું જિતારવું ન પડે, તેવું ઇચ્છનારાઓમાંનો દુઃખલુ એક છે. —ત્રી

અંતસ્વીકાર.

(૧) આદી વિદ્યા પ્રવેશિકા: પ્રકાશક—નવજીવન કાર્યાલય, અમદાવાદ, સંપા રૂપિયો.

પુસ્તકની આ ત્રીજી આવૃત્તિ છે. આદીની વિદ્યા તરીકે ઉપાસના કરવા ઇચ્છનારો આ પુસ્તક એના નામ પ્રમાણે એમાં પ્રવેશ કરાવે છે.

(૨) સંસ્થાનવાસી પાટીદાર: ત્રીજી—રમુછેડાવાઈ મો. દેસાઈ, પ્રકાશક—જગન્નાથ મ. પટેલ, પો. ઓ. ૨૮૦, મોઆસા. વાર્ષિક લ્લાજનમ પૂર્વ આફ્રિકામાં શિ. ૫ અને અન્યન રૂ. ૪ અગર. શિ. ૬.

પાટીદાર અને સામાન્યતઃ જલદ મુજરાતી જનતાને સ્પર્શતા, સાંસ્કૃતિક, સામાજિક અને આર્થિક અગોઠારા યુવક-વર્ગમાં વિચાર, વાણી અને વર્તનનું સ્વાર્તન અને સામ્ય ફેળવાય અને નામરૂતિ આપે એ આ ત્રીમાસિક પત્રનો ઉદ્દેશ છે.

નારણની બિમારી

૪૫૨ પૃષ્ઠીકર

હું દિવાળીની રત્નગોમાં ઘેર બેઠો ત્યારે નારણની તબિયત સાવ સ્થગી ગઈ છે તેવા સમાચાર જાણ્યા. શું દર્દ છે તે જાણવા મેં જાને પૂછ્યું.

જાએ એના તત્ત્વજ્ઞાન પ્રમાણે જવાબ આપ્યો : 'શું થવાનું છે ? મેં વરસથી વધુને તેડતા નથી તે નિસાસો લાગ્યા વગર રહેતો હતો ? લોશિ જાત ખોળે છે તે કંઈ અમરતા ? એ ધરતી કન્યા એમના મેનિ તો હોય જ નહિ. પણ જમાનો કોઈ એટલે . . . ને તોય શું સુખ કાઢવું સચિતાના જાગે છોડી આપીને ?'

મેં કહ્યું : 'ન તેડવાનું કંઈ કારણ હતો ?'

'કારણ વળી જીલ્લુ શું હોવાનું હતું ? સહેજ ગોધુંવણ પડે એટલે જલ્દને ના તેડે.'

નારણના પિતા કેશવલાલ આમ સાવ આવી વાતમાં દીકમની વધુને ન તેડે તેવા હોય તેમ હું નહોતો માનતો. અપોરે હું નારણની તબિયત જોવા એમના ઘેર બેઠો ત્યારે મેં એ વાત ઉપાડી : 'કાકા ! તમારા જેવા સહેજ લેવડદેવડ સારુ વધુને ન તેડે એ સારું કહેવાનું હતો ?'

કેશવલાલે સામે પ્રશ્ન કર્યો : 'તું મને શું માને છે ? હું એવા સાવ પાછા હોઉં તેમ તને લાગે કે ?'

'મને તો નથી લાગતું. પણ જલ્દને તેડતા નથી . . .'

મે જાધી વાતો હું તને ક્યાં કહેવા એમું ? એટલે એ એવો મોટો, આયકવાદ
તરકાર હોય તો રહો એને ઘેર. એના કબૂળી મંદિરો મારે એની
મોડી શું કરવી છે ?

મારી હતી તેના કરતાં બુદ્ધી જ વાત નીકળતાં મેં પૂછ્યું : 'નારણને
રૂદ્ધ શું છે ?'

દેશવલાલ : 'એ જ સમગ્ર કાંઈ ડોક્ટરને પડતી નથી.'

મેં પૂછ્યું : 'પણ નારણ શું કંઈ છે ?'

'હું એનું કપાળ. અમને તો એ દુસ્મન દેખતો હોય તેમ કંઈ પૂછતાં જ
હાંતિયાં કરે જ. પહેલેથી જ એ મેંદો છે. એ તારું ક્યાં અગ્નિસ્થું છે ? જાંઘ
કડીએ ત્યારે કહે છે, હું કંઈ ડોક્ટર છું તે બધું, મને શું દર્દ છે ?'

નારણ તે ધડીએ કાંધતો હતો એટલે મેં હું : 'હમણાં એ જામરો
એટલે હું એને પૂછીશ. મને એ એના મનની વાત જરૂર કહેશે.'

અમે બીજી સામાજિક વાતો કરીએ છીએ ત્યાં નારણના સસરા
મગનભાઈ અને એક બીજા એમના કોઈ આવી પહોંચ્યા. આ અગાઉ પણ
એ એક વખત ગાગર જેવા આવી ગયા હતા. નારણ જામરો હતો.
આટીઅવળી વાતો ગયા પછી એમના પેટમાં શું તે તે જાણવા હું તેમને
આપીવાના નિમિત્તે મારે ઘેર તેડી ગયો. દેશવલાલ મારે આગળ સમજી ગયા
હોય તેમ સાથે ન આવ્યા.

મેં જ વાતની શરૂઆત કરી : 'મગનભાઈ ! તમારા જેવા 'કેળવાયેલા
ચર્ચિત્ર આવા જ્ઞાન લગાવે તે સારું કરવાય ! અને તેમાં જ જમાઈ ઝિમ્માર
દોષ ત્યારે દીકરીને મોકલવી એ તમારી ફરજ નથી ?'

મગનભાઈ : 'જાણીભાઈ ! હું કંઈ અંધો છું કે તમારું મન કંઈકું પડે ?
દીકરીને એમણે તેડવા મોકલ્યું હોય અને મેં પાછું કાઢ્યું હોય તો જુદી
યાત. વળી એમને તેડવાં મોકલવાની મુશ્કેલી હોય તો હું વગર તેડવે પણ
મોકલી દેઉં. પાટીદારિયા પોટી મોટાંઈ મારામાં છે નહિ. અને હોય તો એ
ઘેર મેં દીકરી આપી ન હોય. પરંતુ એ મારી દીકરીને તેડવા નથી સજ્જતા
જામ જાણવા પછી હું કપી રીતે વગર તેડવે એને મોકલું ?'

મેં હું : 'પણ નહિ તેડવાનું કંઈ કારણ દર્શાવે ?'

'એ નો એમને પૂછી જુઓને ?'

‘મારે તમારી પાસેથી જનજનું છે.’

‘હું જનજનું છું ત્યાં સુધી તો લલિતાને મેં એની કાકીસાસુનાં પિયરમાં
જન્મ પળને ન મોકલી ત્યારથી એમણે એને તેડી નથી.’

‘તમારે ન મોકલવી લેઈએ?’

‘મારે ને એ લોકોને અવધાર નથી. હું અવધાર રાખવા માગતો નથી.
એમની સગાઈની રીતે મોકલવી હોય તો મેં કહ્યું કે તમે એને તમારે ત્યાં
તેડી જાવ અને પછી મોકલો. પણ એમનો ખોટો આગ્રહ હતો કે, અસ,
મારે ઘેરથી જ એને મોકલવી!’ સહેજ હિતાવળા સાથે મનનભાઈ એટલા :
‘મેં કહ્યા આપી એમી હું કંઈ એવી એમની લાતો ખાવા ગંધાયો નથી.’

મેં બીજાં સીધાં સવાલ કર્યાં : ‘તમે એમને તુરંત ગજો હો, એ સાચું!’

‘તદન ખોટું. ફક્ત એમને મારે માથે બેસવું છે, ને હું બેસવા દેના
નથી એની જ આ બધી પચાત છે.’

‘એમ જા ઉપરથી કહો હો!’

‘માગ બે મારા જમાઈ પાછળ હું એટલું ઘસાંચો, એમની જેટલી કોડવેડ
કરી તેટલી એમની નથી કરતો એ એમને ખટકે છે. અને હું નથી કરતો
મેં સાચું છે. એ જલ્દીની કરી કરીને એવો કંટાળો થયો છું, કે ત્રીજી વખત
મેં ગુલામી ન કરવી પડે માટે કુળવાન જમાઈ ન શોધ્યો. એનો અર્થ એવા
નહિ કે હું એમને દલકા ગણું છું. હું સરખા દરબજો ગણું છું. એ એમાં
પોતાનું અપમાન સમજે તેમાં હું શું કહું! કહ્યા આપવી એટલે જ ગુલામી
એમ લે અર્થ ગંના હોય તો પછી મોટાની ગુલામી કરવી શું ખોટી!’
મનનભાઈ એ પ્રશ્નનો જવાબ માગતા હોય તેમ માગ સામે તાકી રહ્યા.

મેં પૂછવા જાતો પૂછ્યો : ‘એ તેડવા મોકલે તો તમે તરંત મોકલવું
પરા ને?’

મનનભાઈ : ‘આ તમે શું બોલો છો! મારા મનમાં શું મનું દગે ને
મારું મન જલજે છે. એ તો હાકરાના બાપ છે એટલે એમને ચિંતા નહિ,
મારે તો દબાર ચિંતા. જુવાન હાકરાં, કંઈ બૂલ કરી બેઠાં તો મારે સમાજમાં
શું મોટું જતાવવાનું રહે! મને લાગતી ન હોય તો ખબર લેવા શું કામ
આનું! પૂછી લેલે એમને, લે એમણે સાબનમાંથી ખબર મોકલી હોય તો.

હું તો હમણાં જન્માઈને તેડો જઈને દવા કરાવું, પણ આવી સ્થિતિમાં હું તે છૂટી પડે માની મૌન રહું એ જ સારું.”

એમના વિદાય થયા પછી નારણને હું એકાંતમાં મળ્યો. હું એને સલાહ પૂછું તે પહેલાં એણે ગૂંટી દીધું. નારણ આમ તો મારાથી દસકે નાનો, પરંતુ મારા સ્વભાવની નિખાલસતાને લીધે ‘હું’ મારાથી નાની ઉમરના બુલકોનો અને ગોટી ઉમરના આધેડોનો મિત્ર બની શકું છું, અને પોતાની ઉમરના મિત્રો તો દરેકને લોચ જ. એમ ત્રણ પેઢીના મિત્રમંડળવાળા મારી આગળ ધણા ખુલ્લા દિલે જાંડી વાત કહેતા. એમને ખાની રહેતી કે હું એમાંથી કંઈ રસ્તો કાઢીશ.

મેં નારણને આશ્વાસન આપનાં કહ્યું : ‘પેટછરી જે વાત હોય તે મને કહી દે. માથાપ ઉપર તું મિદાય છે તે ઉપરથી હું સમજી ગયો છું કે તારા પેટમાં કંઈ ના હોવાનું તેની વાત છે — જેમાંથી આ દર્દ બીજું થયું છે.’

નારણ નીચું નેંચે ગયો. બોલ્યો : ‘તું કહું ! તમારા આગળ કહેતાં મને શરમ આવે છે.’

મેં નારણના મોં ઉપરથી લગભગ નેંચે. વચલાં રસ્તો કાઢતાં કહ્યું : ‘એમ કર તો, કાળજી ઉપર લખી નાખ. તું બોલવાની લગભગમાંથી ઉમરી જઈશ. અને હું જનશૂન્ય તો એનો ઉપાય કરી શકીશ.’

નારણને એ વાત જિતરી. એણે દૂંધમાં મનની વાત લખીને મને આપી એ મોં ફેરવી ગયો. થોડુંજ લખ્યું હતું

‘લલિતાને ન તેડવામાંથી જ મારું આ દર્દ બીજું થયું છે. લગભગવનનું સુખ મોજબા પછી માંડ એક વરસ પરાળે મન ઉપર કાળ રાખી શક્યો. પછી દસ્તહોવની કુટેવ ઉપર ચડી ગયો. વાઈદ્યાનો બોમ થઈ પડ્યો છું. એ વંચર બીજું કંઈ દરદ નથી !’

વિના-ઓછા-લવાજમ ફંડમાં મદદ

મોજબાસાથી શ્રી. બેચરબાઈ છ. પટેલ શિ. ૧૦, શ્રી. ગંગાલાલ ઈ. પટેલ શિ. ૪, શ્રી. પુરુષોત્તમ જે. પટેલ શિ. ૪, શ્રી. બાલલાલભાઈ લ. પટેલ શિ. ૪ અને સોલાપુરથી શ્રી. અંબાલાલ એમ. પટેલ રૂ. ૫ મળ્યાં છે. જે સાચાર સ્વીકારી ને ખાતે જમા કરાવે છે.

પરિપદ ક્યારે સફળ થાય?

પીતાંબર પટેલ

‘પાટીદાર’ના કાગળના અંકમાં મોજાસાવાળા શ્રી. આદ્યક્ષાલભાઈ પટેલે સમસ્ત પાટીદાર પરિપદ વિશે લખતાં આંતરગોળ લખનની વાત કરી છે. અને એવાં સુધારક લખ પરિપદના અધિવેશન વખતે ગોઠવાયે તે સુધારાની માગણિને પંચ મળે અને સમાનતાની દિશામાં આપણે એક રંગબુંદ બનું’ કહેવાય. તેમના આ વિચારો સાથે હું સંમત થાઉં છું. પાટીદાર ‘કામ એક મર્દ ત્યારે જ કહેવાય કે જ્યારે આજના ગોળ કે વાડા કે જીંચનીચના બેઠા ન હોય. અને બેઠા નાખુદ દરવા માટે આંતરગોળ લખોને વધુ ને વધુ હિંમત આપવું જોઈએ. આપા આંતરગોળ લખની દિમાપત કરનાર સેખક પણ ખૂબે તેવી જિનસુધારક વાત કરે છે. તેઓ લખે છે : ‘આવાં યુગસો નક્કી કરવામાં એક વસ્તુ ખાસ ખ્યાલમાં રાખવા જોવી છે. આજ સુધી ઉપલા ગોળના કે કહેવાતા કુળવાનો પોતાનાથી નીચલા ગોળની અને કાનમ, વાઢા કે દસકોઈની કનાઓ લાવી પોતાનાજ ગોળમાં અવિવાહિત કન્યાઓની દોડી સ્થિતિ કરવાનું પાપ પહોરવા છતાં સુધારક લખ ક્યાંનો પણ ખાતરી નથી. અને ‘પાટીદાર’ પણ પોતાનાં પાનાં ઉપર તેવી પ્રસંગિકાઓ આજ સુધી અનેક વાર જાણી નેવાઓને પ્રેરણાદન આપ્યા હયું છે.’ આ વિચારો પાંચી આશ્ચર્ય સાથે દુઃખ થાય છે. જે માણસ આંતરગોળ લખની વાત કરે છે તે, પાછો આવું સંકુચિત માનસ ધરાવે છે! તે જુવાનોને જુનાપુરાજી વાડામાં જ જકડી રાખવા માગે છે! આ બે વિરોધી વિચારો એક સાથે કયી રીતે ઝીખા રહી શકે? એક જાનુ વાડા તોડી આંતરગોળ લખની વાત કરી અને જીજી કણે વાડાનું જથ્થન સ્વીકારવાની વાત કરવી . . . કેવું હાસ્યાસ્પદ અને જાલિસ લાગે છે. જો સેખકે સ્વચ્છતા અને તાલસ્થિતિ વિચાર કર્યો હોત તો તે પોતે જ તેમના તકદીય ઉપર દસી પડત.

ખરી વાત તો એ છે કે આજના વાડાને અને ગોળને ભણેલા માણસો જ મજબૂત બનાવી રહ્યા છે. ગોળ ખરાબ છે, જીંચનીચનો બેઠા રાખવો તે ખરાબ છે એવું માનનારા, તે વિશે સેખ કણનારા અને તક મળે લાપખ કરનારા જ. ગોળને મજબૂત કર્યો જાય છે. સમસ્ત પાટીદાર પરિપદ નં. અગાધ તો, તે કંઈ પદેલી વાર બગતી નથી. અગાઉ પણ એનાં અધિવેશન

મગ્રાઈ ચૂક્યા છે, એ વળતે જેઓ સુધારાની વાતો કરનારા નવજુવાનો હતા તેઓ અત્યારે આગ્રાના પિતાઓ અને ચૂક્યા છે. તેમાંના ઘણા ડોક્ટરો છે, વકીલો છે, અમલદારો છે, વેપારીઓ છે. એવા શિક્ષિત અને સમજુ પાટીદારો પણ વાડાના અને ગોળના બંધનને તોડવાને બદલે મજબૂત થયું છે. આંતરગોળ લગ્નની વાત તો બાબુઓ રહી, પરંતુ કે લેવંડેવડ વગર, સાદા વિધિથી લગ્ન કરવા કેટલા તૈયાર થાય છે ? જેઓ સુધારાનો ભાવણો કરે છે, રાજદારાણીમાં પણ નામના મેળવી ચૂક્યા છે એવા પાટીદારો તેમનાં પુત્રપુત્રીઓનાં લગ્નોમાં કયો સુધારો આવરી જતાવે છે ? સૌને ગોળ ટકાવી રાખવા છે. જિંદગીયના બેદરકારી પોને જોયા છે એવું અહમ પણ ટકાવી રાખ્યું છે. પોતાના ઘરના લગ્નના અવસરોમાં જરાયે નમતું મૂક્યું નથી. એવા શિક્ષિત, કેળવણેલા અને સદ્ગત થયેલા પાટીદારો ઘણા છે.

કરાંચો કરો, બાપણો કરો કે લેંજો લખ્યે કરી સુધારો થવાનો નથી; આવરણથી જ સુધારો થઈ શકે. અને એ કામ આજનાં યુવકયુવતીઓનું છે. જેઓ અવિવાહિત છે તેઓ પાણી મૂકે કે પોતાના ગોળમાં નહિ પરણે. પાટીદાર માંત્ર એક છે, સમાન છે એમ ગણી મોઝ્ય જીવનસાથી શોધી પરણી બેસે તો જ પાટીદાર કામના વાડાઓ વૃદ્ધો. અને એવા છૂટાછવાયા પ્રસંગો અને પણ છે. તેને શ્રી. ભાઈલાલભાઈ જાણે રોકવા માગે છે. મોટા ગોળનો નવજુવાન તેનાથી નાના ગોળમાં, ગોળ શા માટે, ગમે તે પાટીદાર યુવતીને પસંદ કરે, પરણે એ શું આવકાર્ય નથી ? તેને શા માટે એમ કહેવું કે ના, તું તો તારા ગોળમાં જ પરણજે ! તેને વાડો તોડવો. હોય, ગોળનું બંધન ફગાવી દેવું હોય તોય તેને પકડી રાખવો ને એને એ જૂના વાડામાં પૂરી રાખવો ? નં એમ કરવામાં આવે તો પછી સુધારો ક્યારે થાય ? આ સ્થિતિમાં ગોળ ક્યારે તૂટે ?

શ્રી. ભાઈલાલભાઈની દલીલ પાછળનો મર્મ હું સમજું છું. મોટા ગોળવાળા તેમની કન્યાઓ બહાર આપતા નથી. અને ગોળના જુવાનો જો બહાર પરણે તો ગોળની કન્યાઓ રખડી પડે. આજે છ ગામવાળાઓની આ મોટામાં મોટી મંજૂરણ છે; પણ ખરું જોતાં તો એ ઉપેક્ષાથી કાંદેલી મંજૂરણ છે. ગોળ બહાર કન્યા આપતાં તેમને કાણુ રાકી રાખે છે ? ગોળનો મોઢ હોડવો નહિ ને પછી અકળાયા કરવું તે બંને કેમ બને ? એક બાબુ બહેલા અને શિક્ષિત પાટીદાર જુવાનોને મોઝ્ય કન્યાઓ મળતી નથી. ખીજી બાબુ બહેલી કન્યાઓને મોઝ્ય વર મળવા નથી. આ મુશ્કેલીનો અંત ગોળનો બંધન

ડોળાં દઈએ તો જ આવે. એટલા માટે જ ગોળ બહાર પરણનારને 'પાટીદાર' જેવું માસિક અભિનંદન આપે છે. હું તો બારપૂર્વક માનું છું કે જો મોટા ગોળના જુવાનો વધુમાં વધુ સંખ્યામાં બહાર પરણે તો જો ગોળની કન્યાઓને પણ ફરિયાદ થીતે બહાર આપવી પડશે અને જો થીતે ગોળનાં જમન શિથિલ થશે.

આજના જુવાનો કાન્તિની મોટી મોટી વાતો કરે છે. '૪૨ ની લડતમાં ગોળ બનાવવા પણ ગેરી ગયા હતા. રાજકારણમાં પણ આજના પડતા આવ લે છે. વિચારમાં તો હમેશાં આજના જ હોય છે, એવા જુવાનો લખ વખતે ગોળમાં પરણવાનું કેમ પસંદ કરતા હશે, એજ સમજાવું નથી. સમાજવાદીઓ વર્ષબેદ મિટાવવા માટે ખૂબ લાંબી લાંબી વાત કરશે. અને પરણવાનો સમય આવે ત્યારે તે વર્જીત, ગોળને, વાડને તોડવાનો કદી વિચાર જ કરતા નથી. રાજકારણમાં પડેલા કામી ઐક્યની વાતો કરે. ધારાસભામાં જે કોંગ્રેસમાં ચર્ચાઓ કરે, કાયજો કરે... લખ વખતે નાતના ઐક્યનો, નાતની સમાનતાનો કદી પ વિચાર કરતા નથી. અરપૃસ્થતાનિવારણ માટે મંદિર પ્રવેશ કરાવવા માટે આગેવાની લેશે, પણ પાટીદાર કામમાં રહેલા ઐક્યનીચના બેદને નાજુદ કરવા માટે કંઈ જ નહિ કરે. તેમનાં હાકલના લખ વખતે તો ઐક્યનીચના બેદને વધુ મજબૂત કરશે. જ્યાં આવી સ્થિતિ પ્રવર્તતી હોય ત્યાં ગોળ તોડનાર પુવક કે વૃત્તની માનને પાત્ર નથી? તેને 'પાટીદાર' અભિનંદન કે મુબારકબાદી ન આપે તો બીજું શું આપે?

પાટીદાર પરિવહન ખેત્રે જોડું છે. તેના કરાવે પાટીદાર કામને એક કરી સામાજિક ક્ષેત્રમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનારા છે. જો કરાવે ત્રાંચવામાં સારા લાગે છે, પરિવહન ખેતરો ત્યારે તેનું પર કાયજો મશે. તે વળી તેનાથી જ સારાં વાગશે. કાચખ વખતે તાલીઓના અડગાદ થશે. ઉત્સાહના વાતાવરણ વચ્ચે જો કાચે પસાર થશે. પણ પડી શું? જો કરાવે પસાર થશે પાટીદાર કામને કેદાર મશિનરો? જો કરાવેનું પાલન ન થયું તો? પરિવહન પાસે એવી ને કમી સલા છે કે તે કરાવેનું પાલન કરાયું? અને આજની વિવિધ પરિસ્થિતિ સ્થિતિ એમ લાગે છે કે કરાવેનો અમલ કંઈ મુશ્કેલ છે. મુશ્કેલીનું જમન તુટ્યું છે. અરપૃસ્થતાનું પણ નિવારણ મળ જલ છે. કામી ઐક્ય પણ મેળાળ બનવું જલ છે; છતાં ગોળનું જમન તુટ્યું નથી ઐક્યનીચના બેદનું નિવારણ મળું નથી. નાતનું ઐક્ય કામનું નથી આ વાચનનિઃ પરિસ્થિતિના પ્રવહ

કરીને પરિષદ બરાલી હોય તો ભલે બરાલ. હું પરિષદનો વિરોધી નથી. હું ના એટલું જ ઇચ્છું છું કે પરિષદનું કામ માત્ર કરાવ કરવાનું ન હોયું જોઈએ. ગીર્ણ કાંઈ નહિ તો પરિષદમાં ભાગ લેનારા, તેની કારોબારીમાં ચૂંટાનારા, પરિષદ બોલાવનારા... આટલાં તો ચૂસ્ત રીતે કરાવોનું પાલન કરે જ. ગીર્ણ સુધારકોનો તેમને જરૂર સાથ મળશે. અને ગીર્ણનો સાથ મળે કે ન મળે, તેની જ અપેક્ષા મળ્યા વિના નેજો તો દગવનો અમલ કરશે તો એટલી નિષ્ક્રિયોની અસર પણ મોટી પડશે અને સુધારાની દિશામાં ધ્યાન ખેંચે તેવું કાર્ય થશે. આ વગર તો દહી વ ગોળનાં બધન તૃટવાનાં નથી. અને પરિષદ એ વગર સફળ પણ થવાની નથી.

પરિષદ વખતે આંતરગોળ જાગ્રત થાય તો સારું છે. પણ એ વખતે ગોવા સમ થાય કે ન થાય, તે જ જો તેમાં ભાગ લેનારા પછીથી આંતરગોળ સમજો કરશે, કરાવશે તો થોડાંક વર્ષમાં જ ગોળનાં બધન વૃદ્ધિ થશે. આજના નવજુવાનો ધારે તો આ કાર્ય ધાર્યા કરતાં પણ વહેલું પાર પાડી શકે. જો સમગ્ર પાટીદાર પરિષદને સફળ બનાવવી હોય તો આ કામ કયે જ છટકા છે.

મુંબઈ પાટીદાર સંમેલન

સમગ્ર પાટીદાર પરિષદ સંમેલનક સમિતિ તરફથી તા. ૧લી અને ૨જી મે એ મુંબઈમાં વસતા પાટીદારબાઈઓનું મહત્ત્વાકાંક્ષી આગમી સંમેલન યોજવામાં આવ્યું છે. આગામી પાટીદાર પરિષદના આગ્રહથી આ સંમેલન થશે. તે દિવસે જાતિનાં નીકળતાં માસિકોના તંત્રીઓ હાજર થશે તેટલું જ નહિ, પણ સમાજમાં સેવા કરતા કેટલાક બાઈઓને પણ આમંત્રવામાં આવ્યા છે. આમ પહેલી વખત પ્રગતિની દિશામાં કામ કરતાં તરફ એક મંચ ઉપર મુંબઈમાં બેઠાં થશે.

સંમેલનનું ધ્યેય — મુંબઈમાં પાટીદાર જાતિમાં કામ કરતાં સગણ ૧૦ મંડળો છે તેમનું એકીકરણ કરી એક સ્થાયી સંસ્થા જુદી જીલી કરવી તથા દરેક મંડળને તેની દિશામાં કામ કરવા દેવું. આમ સમવાયતંત્રના સિદ્ધાંત ઉપર મંડળોનું જોડાણ કરવું.

તેની કામગિરી — ૧. મુંબઈમાં રહેતા લાઈઓનું સંગઠન કરવું. ૨. નાતિ માટે દવાખાનું તથા મફત દાકતરી મદદ મળે તેવી અવરજી કરવી. ૩. વિદ્યાર્થી સહાયક ફંડ જીભું કરી, વિદ્યાર્થીઓને સ્કોલરશીપ, ગ્રાન્ટપુસ્તકો વગેરે આપવું. ૪. મુંબઈમાં એક સેવાદાયક જીભું કરવું. ૫. મુંબઈમાં એક લાયબ્રેરી શરૂ કરી નાતિમાં સુધારા અર્થે, શંકે તેવાં પુસ્તકોનું વાચન પૂરું પાડવું. ૬. મફતલાલ ઝાનાલખને વિકસાવી વધારે વિદ્યાર્થીઓ રહી શકે તેવી ગોઠવણ કરવી. ૭. ધી પાટીદાર કન્ઝ્યુમર્સ કો-ઓપરેટીવ સોસાયટી લિ.ના પ્રચાર કરી તેને વધુ લોકપ્રિય બનાવવી. બને તો અગત્ય અને કાર્યાવાહક ગાળુ તેની ગ્રામ્યાંગો ખોલવી. ૮. દેશપરદેશ જતા લાઈઓને મદદ મળે તે માટે ચક્રાન્ત તથા ચોખ્ખ સલાહ આપનાર માણસ રાખવા. રહેવા તથા જમવાની સગવડ કરી આપવી. ૯. સામાજિક કુશિલ્પને જેવા કે ગાળલન, ગારમાં, પરફલ, મંગળાદેવની લેવાદેવડ વગેરેને નાખક કરવાં. ૧૦. યુવકોમાં અને યુવતીઓમાં સમાજસુધારા માટેનું આંદોલન જગાવી, તેમને સુધારા કરવા માટે હિંમત મળે તેવી કુશિલ્પ જગાવવી.

શ્રી. પ્રમુખલાલ મણિલાલ પટેલના પ્રમુખપદે ચોક્કસ ઉપરની સમિતિને સ્વાગત સમિતિમાં ફેરવી નાખવામાં આવી છે અને તેથી સ્વાગત સમિતિના પ્રમુખ પણ તેઓ જ છે. નાણાં ઉચ્ચગતિની વ્યવસ્થા તેમણે રાખેલ છે. ડેલીગેટો, પ્રસ્થવર્ગ માટે રૂ. ૧૦૭ અને શહેરો માટે રૂ. ૫૭ થી રાખવામાં આવી છે. પ્રેક્ષકો માટે મફત નં, છતાં તેમને ચાર આનાના સબ્બ ચવા વિનંતિ કરવામાં આવેલ છે. તા. ૧લીએ વિચારણીય સમિતિ મળશે તથા ૨૨જીએ ખુલ્લી બેઠક રહેશે.

મુંબઈમાં રહી પોતાની જગતને આગળ પ્રગતિ કહેવનાવવાનો મંત્ર ને કરવામાં આવે છે તે પૂરવાર કરવાની આ કસોટી છે. મુંબઈના પાટીદાર નાગરિકો, મોટાપણ બૂલી જઈ તે દિવસે, તા. ૨૨જી મેના દિવસે, મફતલાલ આગ, ફ્રેંચ બ્રીજ, મુંબઈ ન. ૭ ના ચયળે હાજર રહી, સમિતિનને સફળ બનાવે એવી આશા છે.

મંત્રી. સમસ્ત પાટીદાર પંચાયત સંયોજક સમિતિ

ભણેલી સ્ત્રીઓ ને બહારનું કામ

પુરુષ

ભણેલી સ્ત્રીઓને ઘરકામ કેમ પસંદ નથી, અને તે બહારનું કામ શાથી પસંદ કરે છે; એ બે મુદ્દા તરફ ધ્યાન એવવા આ નાનો લેખ હું મારા પુરુષ માનસ પ્રમાણે લખું છું. કાંઈ બહેનને એમાં ગેરસમજ કે અગત્ય કરવાની જરૂર લાગે તો જરૂર ચર્ચા કરે.

સ્ત્રીના પક્ષે ઘરકામ અંગે એ મુદ્દો રજૂ કરવામાં આવે છે કે, સ્ત્રીને કુદરતે માતા બનાવી છે એટલે એ પુરુષની જેમ બહારનું કામ કામગીરી, નિયમિત અને ખડતલપણે કરી ન શકે. એમાં સ્ત્રીના કામગીરી બાંધો આડે આવે, પ્રસૂતિ આડે આવે અને જાળવિંદર આડે આવે. વળી એની પાસે જે કામ છે, તે પણ કુટુંબ લેઈને માણસ બેઠેલ છે એટલે એ નહિ કરે તો પુરુષને કરવું પડશે. એથી એટલો વખત પુરુષ બહારનું કામ શોધું કરી શકશે. એટલે સરવાળે કુટુંબને ફાયદો નહિ થાય. એ કરતાં સ્ત્રીને જ કુદરતી રીતે અનુકૂળ છે તે ઘરકામ એ સંભાળે તેમાં જ કુટુંબની આખાઈ છે.

ભણેલી સ્ત્રીના આ પ્રશ્નનો વિચાર કરતાં મને સાથે સાથે ગામડાંનો વિચાર આવે છે. ઘરકામ કુટુંબને ઉપયોગી હોવા છતાં જેમ ભણેલી સ્ત્રી એમાં પૂરાંપડ રહેવા માગતી નથી, તેમ બેટા દેશને ઉપયોગી હોવા છતાં ગામડાંનો માણસ, વર્ગોથી એનું કુટુંબ બેટા દેશનું આવું છે છતાં, જો મુશ્કેલી હોય તો શહેરમાં આવે છે—નથી આવી શકતા એ આવવા ઝંખે છે. અને જે ઝંખતા નથી તે પણ શહેરી જીવન પોતાના કરતાં સાદું એમ કબૂલાત હોય છે. આમ માનસ બદલાવાનો દિવસે દિવસે ગામડાં ભાંગી શહેર વધતાં જાય છે. સ્ત્રીને જેમ કુદરતી રીતે ઘરકામ ફાયદાકારક છે, તેમ ગ્રામજીવન માણસ માટે ફાયદાકારક છે. એજીપ્તી દવા મળે છે, શુદ્ધ ખોરાક અને શુદ્ધ પાણી મળે છે. છતાં આ બંને વર્ગ — સ્ત્રી અને ગ્રામજીવન બંનેનો કેમ કરવા તૈયાર થવાં છે? હજારો વર્ષોથી જે અવસ્થા ચાલતી આવે છે તેમાં આજે એવું તે શું તત્ત્વ આવીને ભરાયું છે કે બંને વર્ગ એના પક્ષે જે લાભ છે તે જત્તા કરીને પણ નવા ક્ષેત્રમાં ફરી પડવા ઝંખે છે?

દિવસે દિવસે માણસની યારીરિક બૂખની સાથે માનસિક બૂખ પણ વધતી જાય છે. અને અમુક વર્ષમાં તો એવી સ્થિતિ બની યઈ છે કે માનસિક બૂખ તેની સતોવાય નહિ તો એને પોતાનું જીવન કુઝળી જાય છે. અને તે સતોવા એ યારીરિક જરૂરિયાતોને મોઢાં આપવો પડે તો

આપે છે. એટલે દવા અને પાણી કુદરત તરફથી મફત મળી રહે છે તે જાદ કરતાં, અમલી અને વસ્ત્રની મુખ્ય જરૂરિયાત માનવજીવનમાં પહેલાં મળ્યાની; એટલી જ માગણી આજના માનવીને રહી હોત તો એક મામડું ન હોત, સ્ત્રી ધરકામ ન ડાડત. પરંતુ આજે, હિપર કહ્યું તેમ એક નવી જૂથ - માનસિક જૂથ - પ્રજા પધતી ગય છે. વિજ્ઞાન જેમ વધુ પ્રગતિ કરતું ગય છે તેમ તેમ એ પધતી જવાની છે, અને એ આજે અમુક નાના વર્ગમાં જાગી છે તે દિવસે દિવસે જામડાની પ્રજામાં અને સ્ત્રીમાં જાગવાની છે.

એ સંતોષાય તેવી વ્યવસ્થા જો જામડામાં થાય તો જામડાં જાગતાં ગમે. એક રહેરમાં આવતો અટકે. એ કેમ થાય એ આ લેખનો વિષય નથી. આપણે અહીં સ્ત્રીની જ વાત કરવાની છે. જાણેલી સ્ત્રીની એ માનસિક જૂથ દ્રવે રાકાવાની નથી. અને જ્યાં સુધી એ ધર સંજાણીને ખેડી રહે ત્યાં સુધી એ જૂથ જોની સંતોષાવાની નથી. એટલે કુદરતી રીતે ધરકામ એને અત્યુજ દશે, અને જદારનું કામ પ્રતિકૂળ દશે તો પશુ એ પ્રતિકૂળતા વેડીને એ જોની માનસિક જૂથ સંતોષવા જદારનું કામ કરવા તૈયાર થયા વગર સ્ત્રી રહેવાની નથી.

વળી ખેતીનું કામ શિષ્ટ સમાજે હલકું માન્યું છે, તેમ ધરનું કામ પુરુષવર્ગે હલકું ગણ્યું છે. અને જો કામ હલકું મળ્યા પછી કરનાર પણ આપોઆપ હલકા દરજ્જે આવી જાય! એટલે એ દષ્ટિએ પણ જાણેલી સ્ત્રીને ધરનું કામ પસંદ ન પડે, ખેતીનું કામ એક પસંદ ન કરે, તો એમાં હોય એ કામને હલકું માનનારનો છે. એટલે જાણેલી સ્ત્રી પુરુષ પાસે ધરકામ હલકું નથી જોવો દષ્ટિકેર માગે છે. અને એ દષ્ટિકેર સ્ત્રી માગે તેથી મળવાનો નથી, પુરુષ મોજે એમ કહી જતાવે તેથી વર્તનમાં એ દેખાવાનો નથી. એ ત્યારે જ આવે કે સ્ત્રી પુરુષના જેટલો માનસિક વિકાસ સાધે, એના કાર્યોમાં સહકાર્યકર્તા બને.

એટલે લેખની શરૂઆતમાં મુકેલા જાણેલી સ્ત્રીના મુદ્દાનાં જવાબ આ પ્રમાણે છે. જાણેલી સ્ત્રીને ધરકામ પસંદ નથી તેનું કારણ, એ કામથી એનો પુરુષ જેટલો માનસિક વિકાસ થઈ શકતો નથી. અને એ કામ પુરુષ હલકું માને છે એટલે એ દષ્ટિ ન્યાં સુધી હોય ત્યાં સુધી સ્ત્રી પુરુષની સંમાન થઈ ન શકે. એટલે એનું કામ એને પસંદ ન હોય તો એમાં એનો હોય તે રીતે કામ ?

ખીજ મુદ્દાનો જવાબ પહેલામાં આવી જાય છે. સ્ત્રીને જે માનસિક ભૂખ નહીં છે તે બહારનું ક્ષેત્ર પસંદ કર્યા વગર સંતોષાય તેમ નથી.

અને આ મતિ ત્રોલાવિક છે. એમાં બલેલી સ્ત્રીઓને વગોવવાનો કે ગ્રેયી સમાજનું સત્વાનાશ વળી જશે એમ માનવાની કંઈ જરૂર નથી. એક પછી એક એમ એના પરિણામ રૂપે આ પગલાં ભરવામાં આવે છે. સ્ત્રીની કેળવણીનો સ્વીકાર કરવાનો સવાલ આવ્યો ત્યારે પણ સમાજ ભાડકતો હતો કે એને બહાવવાથી સત્વાનાશ વળી જશે. એમ જાણુ કે નહિ, બનશે કે કેમ, એ ચર્ચામાં નથી પડવું, પણ જે પરિણામ આવશે તે સહીને પણ આજે સ્ત્રીને કેળવણી આપતો સમાજ થયો છે.

હવે એ કેળવણી વખતી જાય છે એટલે બીજું પગલું આવીને એવું રહેલું છે—સ્ત્રી ધરદમમાં જ શા માટે ભગાઈ રહે? એના વિદ્યાસનું શું? સમાજ તો કાંઈ નવી વાત આવે એટલે હંમેશા બધા બતાવતો આવ્યો છે. પણ એ બધને લીધે સ્ત્રી કંઈ અટકવાની નથી. કુદરતને નામે, કુટુંબને નામે, કે ધર્મને નામે એ ધરમાં જ ભગાઈ રહે એ સ્થિતિ એ હવે નહિ સ્વીકારે. એમાં એનો દેખ નથી. આ યુગની જે માનસિક ભૂખ છે, એ એને પણ પુરુષ જેમ પીડે છે.

એટલે હવે જે નિર્ણય સમાજે કરવાનો છે તે એ કે સ્ત્રીના બહારના કામનો અધિકાર સ્વીકારી લેછને પુરુષે પોતાના કામમાં જગા કરી આપણી કે જેથી એ એનું વ્યક્તિત્વ દર્શાવી શકે.

વર્ગી દિવમાં આપણે જે નવો યુગ લાવવા માગીએ છીએ—સમાજવાદી યુગ. તે યુગમાં મૂડીવાદી વર્ગ નહિ હોય કે મરીય વર્ગ નહિ. હોય, હશે મધ્યમ વર્ગ—સમાજવાદી વર્ગ. એ વર્ગ પાસુ ત્યારે જ આવી શકે કે સ્ત્રીવર્ગ ઉત્પાદક કાર્યમાં પુરુષને મદદ કરતો થાય. કારણ કે જો કુટુંબનું ઉત્પાદન વધે નહિ તો આજે મધ્યમ વર્ગીય સમાજનું જીવનધોરણ જીંચુ શી રીતે આવે? આજે તો એક કુટુંબમાં એક જણુ કમાનાર અને સરેરાશ ચાર-પાંચ માણસ ખાનાર છે. આ સ્થિતિ મૂડીવાદ વર્ગમાં ચાલે કે બૂખ્યે મરતા મરીય વર્ગમાં ચાલે પરંતુ જે દેશ એ જેલિ વર્ગ નાખૂદ કરી, સમાનવર્ગીય એવા જીવનધોરણવાળો સમાજ જીવો કરવા માગતો હોય તે દેશમાં સ્ત્રીવર્ગની સક્રિય કાટ ખોલ એ ન ચાલે એટલે એ રીતે પણ નવા યુગમાં આપણે સ્ત્રીને બહારનું કામ કરવા દેવું પડશે.

ચોખ્ખી ને ચટ વાત

અરવિંદ પટેલ

દેવલ ઉપર નીચું મોં રાખીને હું મારા કામમાં એવો મૂંઝાયેલો હતો કે સામેી ખુરશી ઉપર આવીને કાણુ બેઠું તેનો પણ મને ખ્યાલ ન હતો. જોટલે મને ખ્યાલ આવવા એ ભાઈએ જનાવટી ઉધરસ ખાધી. મેં કીધું એવું. જોષ્ટતાભાઈ હતા.

મારો ગુનો થયો હોય તેમ જોષ્ટતાભાઈ જોલ્યા : 'તું તો ભલ જાગે કામગરો થઈ ગયો છે. જાની ઉપર આવીને જોલા રડીએ છીએ પણ કીધું ન જોતો નથી.'

મેં પૂછ્યું : 'કમ છરી જાલુથી ?'

'ધેરથી જ આ મોઢરમાં આવ્યો. વડોદરા જવું મેં, પણ ગાડી દોઢ કલાક સેટ છે, જોટલે થયું લાવને રેશને જગાસાં ખાવાં તે કરતાં અરવિંદને મળતો જાઉં !'

આ જોષ્ટતાભાઈને મેં તરત છલી દીધું : 'તમારે રેશને દોઢ કલાક જગાસાં ખાવાં પડે એમાં મારો શો ગુનો ? તમે જુઓ છો કે હું કામમાં હતો—તમારી જેમ જગાસાં તો નહોતો ખાતો.'

જોષ્ટતાભાઈએ આવા જવાબની આશા જ નહોતી રાખી. એમણે ઘેર જઈને આખા કામમાં મારું વગોણું ક્યું.

જો પછી હું ઘેર ગયો ત્યારે મહં પેઢીમાં કાઈ જાપનું જારમું ન કરે ને જોને જેમ જધા તોડી જાવ તેમ મને તોડી જાવા લાગ્યા—સાચું ! અરવિંદ ! તેં જોષ્ટતાભાઈને મોઢે જ એવું કહ્યું ?

મેં સામેી સવાલ કર્યો : 'એમાં જોટું શું ક્યું ?'

'તને જામનો જલ્લી મળવા આવ્યા ત્યારે'

'મને મળવાનું તો ખાલી જહાનું હતું. ગાડી દોઢ કલાક મોડી થઈ જોટલે એમને મળેલી કુરસદનો ઉપયોગ મારા કામનો બોગ લેવામાં એ કરવા માગતા હતા અને મેં ના કરવા દીધો જોટલો જ મારો ગુનો !'

મારા આ જવાબથી સાંભળનારને જોષ્ટતાભાઈની જેમ અંતરમાં ખીજ થઈતી, પરંતુ મારા મોં સામે એ વ્યક્ત ન કરતાં, જે તે એક જ વાત કરતું : 'એ બધું જોરા લોકોના દેશમાં ચાલે. આપણે તો દેશ એવો વેશ કરવો પડે. આંગણે આવેલાને વખત નથી કહીને જોછો પાછો કદાવ છે ?'

હું સામું પૂછતો : 'ઝેગાં ખોદું શું છે ? કાઢતું કામ કરવું ઝે
પગપર છે. ઝે માટે આપણું કામ ખોટી કરવું પડે ઝે પણ ક્ષીકરવાની
મારી ના નથી. પરંતુ કાઢને જ્યાસાં ખાવાનાં થાય તે માટે મારે જગાસાં
ખાવાં, ઝે કુટેવ મને કબૂલ નથી.'

મારા મિત્ર ગોરધને મને કહ્યું : 'તારી ઝે વાત પગપર છે. પરંતુ
આમડાના લોકો ઝેગાં નને અક્ષિમાન આવ્યું છે ઝેમ માને.'

મેં કહ્યું : 'ઝે, જેમ માને ઝેમ વર્તે આપણને કેમ પાલવે ! સામાજિક
કુરિવાને જેમ આપણે કાઢવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ, તેમ આપણા જીવનમાં
ઝલે ને પગલે પડેલી કુટેવો કાઢવા પ્રયત્ન કરવો રહ્યો. આપણે ના કાઢી
શકીએ તો હીક, પણ કાઢ ઝેરી કુટેવ ધમ્મજીતો ન હોય તો ઝેને વગોવવો
ઝે આઝાદ હિંદમાં કેમ શોભશે ? પોતાને પ્રગ્લહ હોય માટે કાઢને મળવા
જવું ઝે કુટેવ છે. લોકોની ચિંતા ન કરતાં, યોગ્યપોષ્યનો વિચાર, કરી
વર્તવું ઝે જ જીવવાનો સાચો રતો છે.'

ગાડીને હજુ વાર દતી એટલે બાંકડા ઉપર ખેસીને હું આજનું છાતું
વાંચવામાં તસ્લીન ચુર્ચિયો હતો, ત્યાં મારી બાજુમાં એકલા ભાઈએ એક પાન
ખેંચ્યું. મારું ધ્યાન વાંચવામાંથી કાઢે ન થાય તેમ મેં એક પાન સરકી
જવા દીધું.

આઝાદ હિંદનું પહેલું અંદાજપત્રક જસર પણ હતું—તે વાંચવામાં
હું મશગુલ હતો. એલા ભાઈએ થોડોક વાર ચઢીને મારા હાથમાં બીજું
પાન હતું તે ખેંચવા માંડ્યું. એલા પાનમાં એમને કંઈ રસ ન હોય તેમ
ત્રાગ્યું. નવા અંદાજપત્રકની અસર બળતર ઉપર શી થઈ છે તે એલા
એમને ભાવતું પાનું ભેંધતું હતું. જે મારી પાસે હતું.

એમની ખેંચનાણુ એટલી વધી કે મારાથી ખોટવા વગર ન રહેવાયું.
એમના તરફ ભેઈ મેં પૂછ્યું : 'શું છે ?'

'એક મિનિટ, જરા ભાવ ભેઈ લેવા દો ને.'

મેં કટાક્ષર્યા સાદે કહ્યું : 'તમારી એક મિનિટ શું પાંચ મિનિટની
મને ના નથી. પરંતુ પહેલી એક મિનિટ કાતી ? મારી કે તમારી ? સામાની
વસ્તુનો બીજા ઉપયોગ કરે તેની ના નથી, પરંતુ એનો ઉપયોગ કરવાનો
પ્રયત્ન હક ધણીને છે એટલે વિવેક શું શીખવાની જરૂર નથી ?' અને
આમજ અર્થમાં ન પડતાં હું અંદાજપત્રકની બાકીની વિગત વાંચવા લાગ્યો.

પેલા સબ્જનને હું વાંચી રહું તેટલી ધીરજ રહે તેમ ન હતી. એટલે દૂર જોવા જોવા એક ભાઈ 'જાણ' વાંચતા હતા, તેમાં માયુ' મારવા એ ચાલ્યા ગયા. મારામાં એવી વેવલાશભરી ઉત્તરતા ન હતી કે હું મારે કંઈ કરતો કરી એમની ઇતેન્નરી સંતોષી શકું.

‘તારાચંદલાઈ કે કે?’ મેં જૂમ પાડી.

સોડામાંથી બહાર નીકળી બહેને પૂછ્યું: ‘કેમ? ક્યાંથી આવેલો?’

મેં જવાબ આપ્યો એટલે મને ઝાળખી હોય તેમ મોં ઉપર મલકાટ પથરાયો. જાત્રી કરતો સવાલ કર્યો: ‘તમારું નામ અરવિંદભાઈને?’

‘તમે મને ભલો ઝાળખી કાઢ્યો?’

‘નજરે તો તમને આજે જોઈ છું, પણ ‘એમણે’ તમારી ધણી વાતો કરી છે.’

‘ક્યારે ઘેર આવશે?’

‘આજે રવિવારે જ એટલે કંઈ કહવાય નહિ. એક દોડ તો થવનો જ તમે આવવાના હો એમ એ જાણે કે?’

‘ના, એમણે રાનિવારે લખેલ, પણ હું બહારગામ હતો એટલે ગઈ કાલે આવી શક્યો. આજે આપીસ એવી એમને ગણતરી પણ ક્યાંથી હોય?’

આટલી વાત થાય છે પણ બહેન કહેતાં નથી કે, અંદર આવો, જેસો. બહેન અને હું પ્રથમ વખત મળીએ છીએ એ ખરું, પણ તારાચંદલાઈ થયેનો મારો સબ્જ એ જાણે છે. એ પોતે જ ગામનું નામ દેતાં મને ઝાળખી કાઢે છે. શહેરમાં ધણી ‘લપો’ વળગે છે તેમણે હું નથી, એટલું ન સમજે તેવાં એ મૂરખ નથી. એમના પતિના બોલાવ્યાથી જ આવ્યો છું, છતાં આ કેળવાયેલ યુવતી મને ઘરમાં જેસાડવા જેટલો વિવેક કરતાં નથી. એમને કાંડે બાંધેલ ધડિયાળના કાંટા સામે જોતાં સાડા અગિયાર વાગ્યા હતા. અહીં જ જમીશ એમ ગોડવીને જ રેસનેથી સીધો આખું શહેર વીંધી એલિસાવિજ આવ્યો હતો. હાથમા થેલી પકડીને મારે હવે શું કરવું તે વિચારમાં બારણામાં સ્થિર જોઈ રહ્યો. બહેનને પણ વાત કરવાની ન રહી એટલે મૌન જોવા ગયાં.

એક ક્ષણ તો વિચાર આવ્યો કે, ચાલ હવે શહેરમાં જમીને એક વાગ્યા બાદ આવીશ. ત્યાં સુધીમાં તારાચંદલાઈ પણ આવી જશે.

પણ બીજી ક્ષણે મારો ઝોખખી ને ચટ વાત કહી નાખનાર અભાવ કહી પડ્યો. ‘તારાચંદલાઈને ઘેર એવો ખોટો સંક્રાંતિપ્રવાનું શું કારણ છે?’

અહંનાની પ્રથમ ઝોળખ એ એટલે સ્ત્રીસુધાન સ્વભાવને લીધે 'બહે વિવેક ન કરે, તું તારે ચોખ્ખી વાત કહી દેને.'

અને તરત જ મેં આરણ્યથી આગળ પણ મૂકતાં કહ્યું : 'તમે તમારે અહંના, એક વખત મને ખાણીનો લોટાપ્પાલો આપી, જે ક્રમ કરતાં હો ને કહે. હું અહીં જન્મનાનો છું. નિરાંતે શ્રેષ્ઠખાનામાં બેઠો બેઠો પાંચું છું!'

એ જાહેન ગિચારાં અવિવેક મનમાં વચ્ચે હોય તેમ જાબીલાં પડી ગયાં. એમના મનના એ લાયક છુ ઠણી ગયો હતો એટલે લોટાપ્પાલો એમના લાગમાંથી કોતાં મેં એમના સામે નજર ન માંડી.

તારાચંદલાઈ આવતાં, હું કંઈ ફરિયાદ કરું તે પહેલાં, એ જાહેનના મનમાં જે વિચારમાળા ચાલી હશે તેનો પડધો પાડતાં એમણે પતિને કહ્યું : 'અરવિંદલાઈએ આજે મને વિવેકનો એવો પદાર્થપાદ ગ્રાખ્યો કે મરતાં મુખી હું નહિ બૂલું!'

*

કાલબાહેવી રોડ ઉપર અંધ અચાનક બેગો ચાલ જતાં મનની ધરાળ કાદવા મંડી પડ્યો : 'ભે અરવિંદ! તુ ભાઈલાલના અંગે તેટલા ગુણ ગાધ, પાંચ હું એને ઝોળખું તેટલો તને એનો અનુભવ નથી. આપણે સાથે કોસ્ટેલમાં રહેતા અને તે વખતે એ ભાઈલાલ જે હતો એ હવે નથી રહ્યો.'

મેં પૂછ્યું : 'એણે તારું શું બગાડ્યું? કાલકું તને મુંબઈ લાવી નોકરી આપાવનાર એ જ કે બીજો?'

'મુંબઈ બોલાવીને એણે અને કોલેરા ગંધેડે બેસાડ્યો!'

'શા રીતે?'

'એક આગળ મારી બદનામી કરી મને કાઢીની કિંમતનો કરી નાખ્યો.'

એ બદનામી સાચી છે કે જૂઠી એની ચર્ચામાં પણ વખર એં કહ્યું : 'માની લઈ' છું કે, ભાઈલાલે તને ગંધેડે બેસાડ્યો. પણ હવે તું એમ કહેતો ગાધ ને ગંધેડા ઉપર બેસી રહે, એમાં તો એનો દોષ નથી ને?'

'એટલે?'

'નોકરી છોડી દેખે ગંધેડા ઉપરથી કોતરી બને.'

'એવી નોકરી બીજી મળવી જોઈએ ને?'

'તો ગંધેડા ઉપર કાપળે બેસાડાનો દોષ કાદવા કરતાં, પોતે અણપા છતાં ગંધેડા ઉપર બેસી ગયો કે મારે જાતનો દોષ કાદવો હોય તો કાદ.'

આપણે મતદારો

નિરીક્ષક

આજે દેશના રાજકારણ અંગે લોકો અંદર અંદર જે ચર્ચાઓ કરે છે તેનો અર્થ તારવીએ તો અંગ્રેજ સરકારને કાઢવા જેમ આપણે તબેઉપર યઈ ગયા હતા, તેમ કોંગ્રેસને સત્તા ઉપર આગ્યાં (મધ્યમાં) ગ્રેક વરસ પબ્લુ યયું નથી ત્યાં કોંગ્રેસ સરકાર નવ તો સારું જેમ લાગણી ઊભી થતી લાગે છે.

કારણ કે, સ્વરાજ્ય આવતાં લોકોએ આકાશનો ચાંદો હથેળીમાં લેઈ શકશે માની લીધેલું, તે ચાંદો આજે પણ ગોટલો જ દૂર રહ્યો છે ! અંગ્રેજ સરકારના વખતમાં જે તાંત્ર ચાલતું હતું તેવું જ, જોકે કોઈ કોઈ ચક્ર તો એથી ય ઊલટ ખગડ્યાં છે.

જે સેવકો ગઈ કાલે સત્તા ઉપર ન હતા ત્યારે જે સેવાભાવ ખતાવતા હતા તેમાંના ઘણા આજે સત્તા ઉપર બેસતાં અમલમાં મદ યજ્ઞ બધા હોય તેમ લોકોને દેખાય છે. જે સેવકો નિઃસ્વાર્થભાવની વાતો કરતા હતા તે આજે એ જ સેવાની મૂડીનો વેપાર કરી સ્વાર્થ સાધતા દેખાય છે. જે સેવકો ગઈ કાલે બાપુની અદ્વિસાની અને સત્યની વાતો પ્રજાને સુણાવતા હતા, તે આજે વેરવૃત્તિથી પ્રેરણને બીજાનું અહિત કરતા અને સેવાને નામે જૂઠું આચરતા દેખાય છે. રચનાત્મક કાર્યક્રમ અને ખાદી એ તો હવે જંગત મિથ્યા અને પ્રહાર સત્ય, એ સૂત્રની જેમ ફક્ત ચર્ચાના વિષય જ રહ્યા છે. આચરણુ તો મિથ્યા જખતને સત્ય માનીને જ ચતાં હોય છે. ખાદી હવે દેખાડવા પૂરતી ટકી રહી છે, ખાદી ખાદી પાછળ બાપુએ ઇચ્છેલા મુજો તો કર્યાંય દૂર રહ્યા છે !

જનતા કોંગ્રેસને ચોખ્ખું દૂધ માનીને અત્યાર સુધી પોતાનો ગોરસીમાં સંધરી રહી હતી. પરંતુ કોંગ્રેસ-દૂધ ન્યાં સત્તા રૂપી સંચામાં પીલવા મૂક્યું ત્યાં એની મલાઈ સાવ ઓછી ઊતરી. ફસ ફેટો આંક પોતાના દૂધનો ઊતરશે એવી શ્રદ્ધા સાથે એક માણસ પોતાનું દૂધ સમૈ રેડવા નવ, અને આંક ઊતરે પાંચ જેટલો, ત્યારે એ જેટલો ખિન્નદ જઈ-તેટલી જનતા આજે ખિન્નદ ઊઠી છે.

પરંતુ કોઈ માણસ પોતાના દૂધનું કેટ ઓછું ઊતરવા માટે સંચા ઉપર ખિન્નદ, તો એને આપણે શું કહીશું ? દૂધ ઉપર ખિન્નદ તો શું કહીશું ? એને ફેટ પૂરતું ઊતારવું હોય તો ધરની પૈરી છાનું પાણી અંદર ન મેડી દે

તે જોનું જોઈએ, બેંચને સત્તવીન જોરાઈ અપાતો હોય તે સુધારેલા જોઈએ. અને તો જ દૂધની જાત સુધરે કે ખાલી ખિન્નવાળી?

જોનું જ આપણા કૌંસ-દૂધનું છે. કૌંસના કાર્યકર્તાઓ રૂપી જે દૂધ બેંચું થયું છે તે ક્યાંથી આવ્યું છે? જો દૂધમાંથી જે ફેટ કાઢ્યું. રાજ્યતંત્ર ચલાવવા, તે આપણે ધાર્યા કરતાં ઓછું કિંમતી, એટલે આજે આપણે ખિન્નજોની જો જે ફેટ ઉપર, દૂધ ઉપર, પણ જો ઉત્પન્ન કરનાર આપણે પ્રધા - જનતા - નહિ સુધરીએ ત્યાં સુધી જો દૂધ ઓછું નહિ આવે, ફેટ પૂરતું નહિ એતરે, પછી તમા કૌંસના હાથમાંથી ગેદને સમાજવાદીઓને આપો, કે સામ્યવાદીઓને આપો.

આપણે પહેલાં આપણી જાતને પૂછે - કૌંસીઓ બાંહે ગમડી થયા, આપણે ઓખ્યા છીએ? આપણે સ્વાર્થ આવે છે ત્યારે જોમનું જોળાખાણ હોય છે તો ઉપયોગ કરીએ છીએ? આપણે નિ.સ્વાર્થ છીએ? આપણે જનતાના કાર્યમાં કંઈ કરીએ છીએ? વેરઝેરથી ભરેલા છીએ? આના જવાબો જો શુભ નહિ હોય તો આગેવાનો રૂપી દૂધ ઓખ્યું ક્યાંથી હોવાનું? કારણ કે આગેવાનો જનતા જ ઉત્પન્ન કરે છે કે ગઠારનું કાંઈ તત્ત્વ?

હવે જનતાનું પોતાનું રાજ્ય છે. કૌંસ જો દૂરની તરીકે સત્તાનો ઉપયોગ ન કરતી હોય તો જરી, જોને રાખવા ઈન્જનારનું કંઈ નહિ આવે. પરંતુ જો જનતા ફક્ત એમ જ માનતી હોય કે અમારે સુધરવાની કંઈ જરૂર નથી, રાજ્ય ચલાવનાર વર્ગે જ સુધરું જોઈએ, તો જોની મનોદશા સાથે જો રામરાજ્યના સુખનાં સ્વપ્ન સેવતી હોય તો આકાશનો અદિ યૂટીને હાથમાં ઝાકવા જેવી જો આકાશકુસમવત્ વાત છે.

શું કૌંસમાં કે શું સમાજવાદી પક્ષમાં કે સામ્યવાદી પક્ષમાં સારા માણસો છે જ. અરે, અપવાદ તરીકે વેસ્પાઓમાં કે ચોરકાકુની સુષ્ટિમાં, નીતિ જેવાં તત્ત્વો શોધ્યાં જડે છે તો ઉપરના પક્ષમાં સારાં તત્ત્વો હોય જોમાં નવાઈ જેવું શું છે? પરંતુ જો શુભ તત્ત્વો થોડા પ્રમાણમાં હોય ત્યાં સુધી સ્વરાજ્યના તંત્રનાં મીઠાં ફળ જનતાને આપવા ન મળે. જો માટે સમગ્ર તંત્રે સારું થવું જોઈએ. અને સમગ્ર તંત્ર તો ત્યારે સારું થાય કે જનતાનો મોટો વર્ગ સારો.

એટલે આજે આપણે જો કોઈની ઉપર ખિન્નવાનો હક હોય તો પોતાની જાત ઉપર છે. પંદરમી ઓગસ્ટ પછી પંદરમી સરકારને બદલે પ્રજાનું રાજ્ય થયું. આપણે મુલામ હતા તેને બદલે સ્વતંત્ર થયા. પરંતુ સ્વતંત્ર માણસને શોધે જોનું આપણું વર્તન થયું છે? આ તંત્રમાં હું પણ એક નાનું ચક્ર છું.

બીજાં ચક્રની વાત બીજાં પાસે છે, પણ મારે મારું ચક્ર વ્યવસ્થિત ગતિમાં ગળવું જોઈએ, એમ માની ફરજ અદા કરી છે? જો આપણે આપણી ફરજ અદા ન કરતા હોઈએ તો બીજાં ફરજ અદા નથી કરતો એનો શય ફરવાથી જ તંત્ર સુધરી જશે?

આજે આપણી પાસે મત રૂપી ગ્રંથતંત્ર ગઢવવાનું અમોઘ શસ્ત્ર હાથ આવ્યું છે. જોટલે નવી ચૂંટણી વખતે ક્યા પક્ષને ચૂંટવો એ આપણા હાથમાં છે. માનો કે, આપણે કોંગ્રેસના તંત્રથી કંટાળી ગયા છીએ અને તેથી સમાજવાદી પક્ષને ચૂંટી કાઢીએ. પરંતુ કોંગ્રેસ પાસે જે માનવધન રૂપી આજે જીંવી મૂકી છે, જોટલી તો શું પણ અર્ધો વ મૂકી આજે સમાજવાદી પક્ષ પાસે છે? અને જે છે તે, આજે ભલે સત્તા ઉપર નથી જોટલે સેવાની મોટી વાતો કરે, પણ સત્તા ઉપર આવતાં એમને પણ કોંગ્રેસના માણસોની માફક મદ નહિ મહે જોની ખાત્રી છે?

રાજદારશૂનો તખ્તો એ ચડતાઊતરતી ઢાળવાળો છે. સત્તા ઉપર હોય તેણે પ્રત્યક્ષ હામ કરવાનું હોઈ ચડતા ઢાળે મજલ કાપવાની છે. અને ચડતા ઢાળની મજલ દંમેશ ધીમી હોય છે, પડવાઆગડવાનું પણ ગમે તેટલી આવચેતી રાખે છતાં બને છે અને સત્તા ઉપર આવવા માગતા વિરોધ પક્ષને પોતે સત્તા ઉપર આવે તો શું શું પ્રજા માટે કરી નાખશે તેનાં વચન આપવાની ઊતરતા ઢાળની દોટ હોય છે.

આપણને પ્રેક્ષક તરીકે આભાવિક રીતે ઊતરતા ઢાળની ઝડપી ગતિ માણવી વધુ ગમે છે. પરંતુ આપણે નાટકશાળામાં જોડેલા નિષ્ક્રિય અને બેઘડી મન બહેલાવવા આવેલા પ્રેક્ષકો નથી. આપણે સક્રિય અને જવાબદારીવાળા પ્રેક્ષકો છીએ. ઊતરતા ઢાળની દોટ આપણે માટે કંઈ હામની નથી. ચડતા ઢાળે જો કેટલી દોટ મૂકી શકશે, એ તુલના કરીને જ આપણે આપણો મત આપી શકીએ.

આજે આપણે જોઈએ છીએ કે સમાજવાદને સારો સહકાર મળતો જાય છે. મુંબઈમાં એવી ભારે હડતાલ પાડી કે કોઈ પણ ક્ષેત્રનો હામદાર એક દિવસ કામે ન ગયો. કેવો ચાજવ સહકાર! સમાજવાદીઓ કોંગ્રેસને હરાવી જશે એમ જ્યારે આપણે કહીએ છીએ ત્યારે એમ બનશે કે નહિ, એ કરતાં આપણે એમ ઇચ્છીએ છીએ અને તેનો જ પડવો પાડીએ છીએ, એમ સમજવું રહ્યું.

પરંતુ કોઈ પક્ષનો સહકાર, એ પછી કોંગ્રેસનો હોય, સમાજવાદનો હોય કે સામ્યવાદનો હોય, પરંતુ ત્યાં સુધી એ સહકાર કરનારાઓની સંકલ્પ શક્તિ કોઈ ઉચ્ચ ધ્યેય ઉપર કેન્દ્રિત ન થઈ હોય ત્યાં સુધી એ સહકાર

લેખકારક વરતુ છે. એમાંથી કુળ એ આવે કે દુઝાળાએ કાવતરાં રચે, કાવરાં ખંડાનાં શોધી છટકી ગય અને મૂર્ખા અને અણુચક ભયંકર બૂલો કર્યા કરે.

આજે સંઘાઈ રહેલો સદકાર કોઈ ઉચ્ચ ધ્યેયને જલે જીનરતા દાખતી દોટની જેમ સ્વાર્થ માટેનો છે. જે કામદાર સંઘ પગાર વધારા નિમિત્તે હડતાલ પડાવી શકી પોતાનો સદકાર જતાવે છે, એ સંઘ દેશના વધુ ઉત્પાદન માટે એવો સદકાર, મજૂરોમાં સાધ્યતો દાખલો આપણી પાસે નથી. કિસાન વર્ગને જમીનદારોના ચૂસણમાંથી જાચાવવાની લાલચે જે સદકાર સામ્યવાદીઓ સાધેલો જતાવેરે, તેવધુ અનાજ ઉગાડે એ ક્ષેત્રમાં કિસાનો સદકાર જતાવી શક્યા નથી.

એટલે આવા એકતરફી સદકારને નામે ઊભા થયેલા મુજબીય પક્ષો, આપણને ગમે તેવાં વચનો આપે છતાં એ સત્તા મળતા પાળી જતાવરે એમ માનવાનું કારણ નથી.

વળી આજે સમાજમાં અને રાજ્યતંત્રમાં દીવ્ય સમો જે ક્રિયક જનમી મયો છે તે ગમે તે પક્ષ સત્તા ઉપર આવે તો પણ એક ગતમાં સાફ ન કરી શકે. એ ક્રિયકથી આપણા પર રાજોગાય છે એટલે આપણે જિજ્ઞાસુઓ છીએ, પણ જે મહા દારુણ યુદ્ધ આપણે અનુભવ્યું તેમાંથી કાલ્પની ઉત્પત્તિ વગર 'ખીનું' શું પેદા થાય? મહાભારતના યુદ્ધ પછી પ્રજાનું 'દેહનું' નૈતિકપતન થયું હતું? અહાર દિવસના એ દૂંઝા અને આવાંત પૂરતા મર્યાદિત યુદ્ધનું ભયંકર પરિણામ વાંચતાં જો આપણને કમકમાં આવે છે, તો એ હિસાબે જનન્યાપી આ વિશ્વયુદ્ધ સાતસાત વર્ષ ચાલે, છતાં સમાજમાં નૈતિકપતનનો કાલ્પ ન જામે એમ આપણે ઇચ્છીએ. ભલે, પણ એ ઇચ્છા પૂર્ણ શી રીતે થાય? યુદ્ધને કારણે પ્રજાને જો મોટામાં મોટો કટોકટી પડતો હોય તો નૈતિકપતનનો.

દોઢ સૈકાની ગુલામી પછી 'નિર્ધન, અભણ અને અર્ધભૂખી પ્રજાને સ્વરાજ્ય મળ્યું' છે. પરંતુ એ સ્વરાજ્યનું 'મીઠું' કુળ યુદ્ધના પરિણામે આજે નૈતિકપતનના કાલ્પમાં અટવાઈ ગયું છે. એને કાલ્પ મારાનાર કોઈ પણ પક્ષના કાલ્પ કાલ્પવાળા થયા વગર પછી શી રીતે રહે? એ પક્ષ આજે કોંગ્રેસ છે એટલે એના કાલ્પ અરજાયેલા લાગે છે, સમાજવાદી પક્ષ હોત કે કોઈ બીજો સ્વર્ગીય પક્ષ હોત તો એના પક્ષે એટલા જ અરડાંત.

આમ રાજકારણના અડતોઝિતરતાં દાળવાળા તખ્તા ઉપર કોંગ્રેસ ક્યાં પક્ષને મત આપવો, એ અધિકાર આપણને મળ્યો ને. પરંતુ એ અધિકાર આપણને ત્યારે જ ઉપયોગી થશે કે જ્યારે પ્રથમ આપણે 'એ' અધિકારને લાયક થઈશું.

★ મુળાઈ પાટીદાર યુવક સંઘના ઉપપ્રમુખ શ્રી રતિભાઈ વી. પટેલ. બી. કોમ., એલએલ. બી. તા. ૧૨-૩-૪૮ના રોજ સંઘનાં મંત્રી શ્રી રમાજીવન એન. પટેલ, બી. એ. સાથે લખત્રાંગિયા બેઠાવા છે. લખ ગીવમાં સાદાઈથી ચર્ચા કરતાં.

★ ઉપરોક્ત સંઘના માછ મંત્રી અને 'પાટીદાર મિત્ર'ના માછ તંત્રી શ્રી જશભાઈ સોમાભાઈ પટેલ, વકીલાતના પોતાના કુવનક્ષેત્રમાં કામ કરવા આફ્રિકા ગયા છે.

★ નારાપુરના અને નાઈરાબી રહેતા શ્રી ગોરધનભાઈ જે. અમીન રેવન્યુ ખાતામાં નોકરી કરતાં ઘેર અભ્યાસ કરીને બી. એન્ડ સી. ની લંડનની પરીક્ષા પાસ કર્યા પછી એક વરસ લડન જઈ બેરિસ્ટરની પરીક્ષા પાસ કરી આવ્યા છે.

★ આંગામાં હાઈ સ્કૂલ ગંધાવવા માટે શ્રી બાઇલાલભાઈ અમયાભાઈ પટેલના પુત્રોએ રૂ. ૨૫૦૦૦ અને તેના નિભાવ માટે રૂ. ૩૫૦૦૦નું દાન તબેર કર્યું છે.

★ નવાગામ તા. માતરમાં રૂ. ૧૦૦૦૦ શ્રી સારાભાઈ નારણભાઈ પટેલે બાલમંદિર માટે સખાવત આપી છે.

★ સારસામાં હાઈ સ્કૂલ અંગે રૂપિયા વીસ હજાર શ્રી મોતીભાઈ વેણીભાઈ પટેલે આપ્યા હતા અને તા. ૨૭-૩-૪૮ના રોજ એ મકાનનો શિલારોપણ વિધિ ચર્ચાં બીજા વીસ હજાર આપવાની જાહેરાત કરી હતી.

★ આંગાના અને મોખ્યાસાના જાણીતા વેપારી શ્રી બેચરભાઈ ગોવિંદભાઈ પટેલ લંડનમાં ઇન્ટ આફ્રિકન ટ્રેડ પ્રમોશરેશનની નવી કંપની શરૂ કરતાં તેના મેનેજિંગ ડાયરેક્ટર તરીકે કુટુંબ સાથે લડન રહેવા ઉપડી ગયા છે.

★ વડોદરામાં ટાઉન હોલ ગાંધવા માટે અમુક શરતોએ રૂપિયા ૭૫૦૦૦ હજાર આપવાનું શ્રી મણભાઈ શંકરભાઈ પટેલે જાહેર કર્યું છે.

★ આણંદમાં રામન ક્રેયોલિક ખ્રિસ્તિ સંસ્થા તરફથી આણંદ-ગોધગ લાઈન બાજુ જૂનથી નવી હાઈ સ્કૂલ—સંત ઝેવિઅર'સ હાઈ સ્કૂલ—શરૂ થવાની છે. જેમાં ધર્મ કે ક્રામના બેદલ્લાવ વગર દરેકને દાખલ થવાની છૂટ રહેશે. આ વર્ષે પાંચ ધોરણ શરૂ થશે. આવતી સાલે સાત ધોરણ પૂરાં થશે.

★ નડિયાદના જાણીતા અને વ્યોવૃદ્ધ નાગરિક શ્રી મગનભાઈ રામભાઈ દેસાઈ તા. ૩-૪-૪૮ને મેજ ૮૭ વર્ષની ઉંમરે દેવલોક પામ્યા છે.

લગ્ન કર્યાની ભૂલ

નિધિવાનનાં અને મુજબ રહેતાં શ્રી જયમતિજીદેન પટેલ આગળ '૪૪માં તેમનાં લગ્નનો પ્રશ્ન આપીને કાઢ્યો રહ્યો. તે વખતે એ જાહેન દોલેજના પહેલા વર્ષમાં હતાં. એ જાહેનનો વિચાર આગળ જણવાનો હતો અને લગ્નછવનમાં પડવાની તે વખતે ઈચ્છા ન હતી. ન પરણવાની પોતાની એ ઈચ્છા માથાપને જણાવી. માથાપે-અવદારિક મુસ્લેલી અતાવતાં કહ્યું કે, મોટી હિમરે પાછળથી વર શોધવાનું કામ મુસ્લેલ અને છે, માટે લગ્ન ક્યાં છતાં અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યા એ રહેતો સારો છે. શ્રી જયમતિજીદેન સદમત થયાં. બાદરણના શ્રી જયનિજાઈ પટેલ સાથે એમની મુલાકાત ગોઠવી. બનેલી ઈચ્છા પછી લગ્ન થયું.

પરણ્યા છતાં કુંવારાં

લગ્ન વખતે બને અભ્યાસ કરનાં હતાં અને તે દરમિયાન લગ્નછવન ન બોગવવું માની બને જણે સદ્ગુણ દર કેદ્યું. વખત વહેતાં શ્રી જયમતિજીદેનને લાગવા માંડ્યું કે પોતે લગ્ન કર્યું એ ભૂલ કરી છે. 'તે દૈયામાં લગ્નછવન છડવાની ઈચ્છા નથી નામતી તો લગ્ન ચાલુ રાખવાનો કંઈ ઉપાયો નથી. પોતાની એ સ્થિતિ એમણે સામા પક્ષને કહી. બી. એ. ચાઈ એ એમ. એ. નો અભ્યાસ કરનાં હતાં અને વધુ અભ્યાસ માટે પરદેશ જવા માગનાં હતાં, સામી જાણુ શ્રી જયનિજાઈએ અભ્યાસ હોડી દીધો હતો આ સ્થિતિમાં બને જણે લગ્નમાંથી છૂટાં થાય તે બનેને માટે દિતાવદ છે એમ સ્વીકારી ચાર વર્ષ પછી બનેએ છૂટાછેડા કરી નાખ્યા. 'પરણ્યાં છતાં કુંવારાં અને તેમાંથી છૂટાછેડા એમ આ લગ્નનો અંત આવ્યા પછી થોડા વખત પર શ્રી જયમતિજીદેન એમ. એ. ના ચાલુ અભ્યાસમાંથી પતકારનાનો અભ્યાસ કરવા અમેરિકા ગિમાન મારફત ઉપડી ગયાં જે.

સમાજમાં છૂટાછેડાનો રિવાજ શરૂ થાય છે

આ માસે અમદાવાદ-મુંબઈના બીજા સમાજોમાં છૂટાછેડાના પ્રસંગો જાન્યના સમાચાર વર્તમાનપત્રોમાં આવ્યા છે. આપણા સમાજમાં પણ આમ એની શરૂઆત થાય છે. છૂટાછેડા 'અનિવાર્ય અનિષ્ટ' તરીકે સમાજમાં શરૂ થાય તે દિતાવદ છે. પરંતુ માનવસ્વભાવ સ્વાભાવિક સ્વાર્થ તરફ જ દળતો હોઈ, આવા એક વખત 'અનિવાર્ય અનિષ્ટ' તરીકે સ્વીકારેલા રિવાજે કેવળ 'અનિષ્ટ' જ બની રહે છે. પશ્ચિમ આ રિવાજમાં એનું દર્શાવ પૂરું પાડે છે,

તે કે દિંદમાં જે સમાજોમાં આ રિવાજ ચાલુ છે તેમાં પશ્ચિમના જેવી રીતિ ઊભી નથી થઈ. થોડા દાખલા જ એવા બને છે. એટલે જે સમાજમાં આ રિવાજ નથી તેણે સ્વીકારવા જોઈએ એમ કહેનાર વિચારક વર્ગ એ માટે એવી પણ દલીલ કરે છે કે, પશ્ચિમ તરફ જોઈ આ અંગે ભડક રાખવી ખોટી છે. કારણ કે, દિંદમાં આજે જે સમાજમાં આ રિવાજ છે ત્યાં મર્યાદિત દાખલા બને છે. મતલબ કે, પશ્ચિમ અને પૂર્વનું માનસ, સંસ્કાર જુદા છે. આ દલીલમાં સત્ય જરૂર છે, પરંતુ જે મર્યાદિત દાખલા બને છે તેનું કારણ સ્ત્રીવર્ગની જોગી કેળવણી, જુદારત્નું જીવન નહિ જેવું, અને થોડા વારસામાં મળેલા સંસ્કારો. આજે જગત વિજ્ઞાનને લીધે એક થઈ ગયું છે. કોઈ દેશ પ્રાદેશિક રીતે, સંસ્કાર રીતે, કે ધર્મ રીતે પોતાનો જુદો વાડો કરવા માગતો દશે તે બનવાનું નથી. જગતના જુદા જુદા દેશોની અસર એક બીજા ઉપર પડવાની છે. અને એ રીતે સ્વતંત્ર દિંદનું ઉદ્યોગપ્રધાન, વૈજ્ઞાનિક દેશમાં ફાંતર થતાં પશ્ચિમની ગ્રેણીક્રેણીની અસર આપણા ઉપર પડવાની છે. સંસ્કાર કે ધર્મના જુદાપણાનો આપણે ગમે તેટલો દાવો કરીએ પણ સમાજનું માનસ એ સર્વ ચ્યે એકસરખું હોય છે. જે ફેર હોય છે તે જુદી જુદી પરિસ્થિતિને જ આભારી છે. એટલે આજે છૂટાછેડાને અનિવાર્ય અનિષ્ટ તરીકે સ્વીકારતી વખતે એ રિવાજ અનિષ્ટ જ નહિ બની રહે તેની ખાત્રી કોઈ આપી ન શકે. પરંતુ એ સાથે ભવિષ્યમાં એ અનિષ્ટ બની જશે માટે દાક્ષ તેનો અનિવાર્ય અનિષ્ટ તરીકે સ્વીકાર ન કરવો એ પણ એટલું જ અનિષ્ટ છે.

આપણે કેટલા બદલાવ રહ્યા હીએ ?

સામાન્ય રીતે આપણે સામાજિક ક્ષેત્રે બદલાવ નથી એવી છાપ લેખને આપણે કરીએ છીએ. પરંતુ એ છાપ સિકાની એક બાજુ જેવી છે સમગ્ર સમાજ એક સાથે બદલાતો નથી એટલે એવી છાપ ઊભી થાય છે. જ્યારે બીજી બાજુ સમાજ બદલાવાનાં ચિહ્ન સમા દાખલાઓ બનતા હોય છે. અને આજે જણાતાં એ ચિહ્નો સમાજ આવતી કાલે બદલાવાનો છે તેની નિશાની, ભવિષ્યવાણી છે. વિધવાવિવાહના ક્ષેત્રે આપણને એક ઉમદા દર્શાવત શ્રી જયભાઈ-જયાબહેનના પ્રસંગે પૂરું પાડયું. એ જ વર્ષમાં છૂટાછેડાનો પણ એવો ઉમદા પ્રસંગ ઉપરના દાખલાથી પૂરો પડે છે. અનિવાર્ય અનિષ્ટ તરીકે આ રિવાજને સ્વીકારીને તે દષ્ટિએ જોતાં જરૂર આ ઉમદા પ્રસંગ છે. અને તે એક બાજુથી નહિ પણ સમગ્ર બાજુથી.

એની સમગ્ર આજીવન

આજે જ્યાં આપણાં યુવકયુવતીઓ વિલાસ તરફ જઈ રહ્યાં છે એમ આપણે જે સમય માટે ફરિયાદ કરીએ છીએ, તે સમયમાં લગ્નસંબંધથી જોડાયા છતાં અવ્યાસને વરેલાં એ યુવકયુવતી પુખ્ત ઉમરનાં હોવા છતાં કૌમાર્ય છવન છરે એ એક ઉમદા તત્વ છે. આજની આપણી યુવતીઓની કેળવણી કેવળ શબ્દગારકપ કે એવી ફરિયાદ છે, ત્યારે મુંગમમાં રહેતી ધનવાનની દીકરી, રેટિયો ફેરવે, સાદાઈથી ગ્લે, ને અવ્યાસી છવન ગાળે એ ઉમદા તત્વ કે બીજું? લગ્નમાંથી છૂટા થવાની દરખાસ્ત મૂકે તે પણ પતિ સામેની કાંઈ ફરિયાદ છે એવા કારણે નહિ, પરંતુ પોતાને લગ્નસુખ ભોગવવાની દબ્બુ રુચિ જાગી નથી અને લગ્નછવનથી છૂટાં થઈ પોતાનો વિકાસ સાધવો છે માટે. પતિપત્ની મનઝેળ ન બેસવાને કીધે જુદાં થાય તે કરતાં આ કારણ સાથે જ ઉમદા છે. સામે પણે યુવકની ખાનદાની પણ જેથી તેવી નથી. છૂટાછેડા એ જ જ્યાં સમાજની આજની રિયતિમાં એઆયર કરે તેવો પ્રસંગ ગણાય તે કાળે, અને તે પણ પોતાની કાંઈ પણ ગેરલાયકી, અવગુણ કે અયોગ્ય વર્તણૂક વગર પત્ની છૂટાછેડા ઈચ્છે તે છતાં પુરુષમાનસના અદ્ભુત દૂર કરી, કાલો અને સમાજ બેઉ પોતાના તરફે હોવા છતાં, આજની ખોટી ચિંતા ક્યાં વગર, યુવક પોતાની પત્નીને લગ્નછવનમાંથી છૂટી કરે, એ શું ઝોઝી ખાનદાની છે! આપણે કેટલા બદલાઈ રહ્યા છીએ એનાં આંખમાં ચિહ્નો છે. ગઈ કાલની આપણી ઠાકરીઓ, પુરુષાર્થ તરફ, પોતાના વિકાસ તરફ જવાની છે એની આ નિશાની છે. ગઈ કાલનો યુવક હોત તો વડું નાક કાપરા તૈયાર થયો હોત. એવા યુવને પિતા ગઈ કાલે શું કહેત? આજે એ જ વરપિતા લગ્નછવનમાંથી છૂટી ચયેલી, ગઈ કાલની પોતાની પુત્રવધૂને, અમેરિકા જતી વખતે એની સફળતા ઈચ્છે છે, સગાઈ તરફનો સંબંધ ભણે ન રહ્યો, પણ રતેલીઓ તરફનો સંબંધ આવું રહેશે તો પોતાને આનંદ થશે એવી ઇચ્છા વ્યક્ત કરે છે! પોતાની સામાજિક આયર બગડે એવી રિયતિ બીજી થાય તો દીકરીને સજાગવી દેવામાં કે એર આપવામાં જે પિતા અચક્ષતો નહિ; એ જ પિતા આજે કેટલો બદલાયો છે? ગઈ કાલનો પિતા હોત તો દીકરીને સંભળાવી દેન—દીકા દેવ ને પડાંગી નેત્રા. બહુવી એનું જ આ પરિણામ. મારે તને આજળ બહુવવી જ નથી પણ આજનો પિતા એવી કાંઈ રૂતિને તાણે થયા વગર દીકરીને અમેરિકા બહુવા મોકલે છે! આમ એમેર ઉમદા તત્વોનાં ચિહ્ન નજરે પડે પછી સમાજ નથી બદલાઈ રહ્યો એમ શા ઉપરથી આપણે કહી શકીએ?

આફ્રિકાની પરિવદ પડી લાંગી કે મુલતવી રહી?

માર્ચની તા. ૨૧-૨૭-૨૮મીએ નાધરોગોમાં પૂર્વ આફ્રિકા પાટીદાર પરિવદનું બીજું અધિવેશન ભગવાનું હતું. જેલ્લી ધડીએ તે પરિવદ મુલતવી રહી એવા સમાચાર છે. પરંતુ આર દિવસ અગાઉ પ્રમુખની મોગમારીમાં એ મુલતવી રહી એટલે પડી લાંગી કહેવી એજ વધાર્યું છે, અને પ્રમુખ ચવાની આ હંસાવૃંસી જે હદે પરિવદને લેઈ ગઈ તે ખતાવે છે કે કોઈને પરિવદની લાગણી, કે કામ સાથે કામ નથી પણ મોટાછનો મોદ છે. એવી જો કાઈ મોટાછની મારામારી ન હોત તો સામાજિક કામ બગડી જાય એ ખંદિ, બાળકના દડકા કરવાની વાત આવતાં જેમ સાચી માગે પોતાનો હક ઝેડાવી લેઈ બાળક છવતો રહે એ જ છવ્છા બચ્ચા કરી હતી તેમ, સાચા પ્રમુખપણની લાગણીવાળાએ હંસાવૃંસી કરી ન હોત. એર ! જે ધાય છે તે આપણી મનોદશા જ બચ્ચા કરે છે, અને બીજી રીતે બેઠાએ તો આવી માંદગી મનોદશા સાથે પરિવદો ભરવી એ અનેક સામાજિક કુશિવાનેમાં એકનો વધારો કરવા બરાબર છે. સામુદાયિક લગ્નો.

માસિકના પોષના અંકમાં શ્રી નાનુભાઈ દવેનો 'સામુદાયિક લગ્નો' એ લેખ છપાયો હતો, જે સૌએ પાંચે દશે આપણા બીજા ઉત્સવો—વસંતોત્સવ, કૃષ્ણજયંતિ, દીપોત્સવી—જેમ એક દિવસે સામુદાયિક ઉજવાય છે તેમ લગ્નોત્સવ એવો એક લગ્ન અંગેનો ઉત્સવ એક દિવસે સમાજ ઉજવે 'ને આમ સામુદાયિક લગ્નો ગાય તો યંણા યંણા કાપદો ગાય જેમ જેમણે મંદિરા બચ્ચા કરેલી. એવાં સામુદાયિક નવ લગ્નો મોખ્યાસામાં ગ્રાંથવાળા વણિક જાતિએ સામુદાયિક ખર્ચે ઉજવ્યાં. પાટીદારને શ્રી દવેની એ છવ્છા સ્વપ્ન સમી લાગી દશે, પરંતુ ગણા વણિકોએ એને વ્યવહારુ કરી ખતાવી અને મોખ્યાસના પાટીદારોએ એ નજરોનજર જોયું. પરિવદોના લાંબાવેડા હાલો ક્યાં કરતાં આટલું થઈ શકે તો વ બસ છે !

નવાં મનુ મહારાજો સૂચવેલો મનુસ્મૃતિમાં સુધારો !

હિંદુ સમાજની ધારાપોથી રચી જનાર મનુ મહારાજ હતા. મનુસ્મૃતિ એ હિંદુ કાયદો. આજે એ કાયદા બગવાનું મનુ મહારાજનું કામ આપણે ડો. આંબેડકરને સોંપ્યું છે. એક કાળે બ્રાહ્મણે મનુસ્મૃતિ રચી, આજે એક દલિતને એ મનુસ્મૃતિમાં સુધારો સૂચવે છે ! છતાં આપણે શી રીતે કહી શકીએ કે સમાજ નથી પાલ્લાઈ રહ્યો ? દિંદની પાર્લામેન્ટમાં ડો. આંબેડકરે હિંદુ કાયદો સુધારવાને લંગતો ખરડો રજૂ કર્યો છે અને તેમાં નીચેના મુદ્દા ઉપર

‘પાન દોર્યું’ છે. (૧) મન્મહદનાખડી અને વારંસા દ્વારા મિલકત હકની નાખડી. (૨) પિતાની મિલકતમાંથી પુત્રીને અર્ધો હિસ્સો મળે. અને તે પ્રમાણે પુત્રને પણ માતાની મિલકતમાંથી અર્ધો હિસ્સો મળે. (૩) સ્ત્રીની મર્યાદિત મિલકતને સંપૂર્ણતઃ સ્ત્રીની મિલકત બનાવવી. (૪) લગ્નની અને વતનની બાબતમાં સાતિની નાખડી. (૫) એક પત્નીવ્રતનો સિદ્ધાંત. (૬) છટાછેડાનો સિદ્ધાંત.

પુત્રપુત્રીની સમાનતાનો સ્વીકાર

મિલકતમાં પુત્રની જેમ પુત્રીને પણ હિસ્સો આપવા એથી ખરડો. પુત્રપુત્રીની સમાનતાનો સ્વીકાર કરે કે. પરંતુ ખરડામાં સરખી મિલકતને બદલે અડધી મિલકતનો એમ અધૂરો સ્વીકાર કેમ હવામાં આવ્યો હશે? એકદમ - સુધારો ન કરતાં ધોમે ખીમે કરવો એ દષ્ટિએ હમણાં અર્ધી મિલકત પુત્રીને આપવી એમ વચસો રસ્તો કાઢ્યો હશે? અમે તેમ પણ પ્રમતમાનસ ધડવા આવા વચસા રસ્તા લેવાય તો ખબર સુધારકોએ ઉતાવળ કરવાની જરૂર નથી. સ્ત્રીને આજે મર્યાદિત મિલકત ઉપર જે હક છે તેને બદલે અમે તેટલી મિલકત હોય તો પણ એને સંપૂર્ણ હક મળે છે. આમ સ્ત્રીના આર્થિક ક્ષેત્રે સમાનતાના હકનો સ્વીકાર થાય છે. કાયદો આમ સ્ત્રીને પોતાના હક આપે એ જરૂરનું છે. પરંતુ એ હક ભોગવવા માટે ત્યાં સુધી સ્ત્રી પુરુષના દરબજે કેળવાઈને બનમત નહિ હોય ત્યાં સુધી એના એ બધા હક પુરુષવર્ગ જ ભોગવ્યા કરશે. પુત્રીને માગાપની મિલકતમાંથી ભાગ મળશે તો પણ એનો ભોગવરો એનો પતિ કરશે. વળી આર્થિક હક સ્ત્રીએ સાચે જ પુરુષની જેમ ભોગવવો હોય તો, ફક્ત મિલકત દ્વારા અર્થ મળે એટલાથી એ સતોષ માને તો એ હક પૂરો ભોગવી શકશે નહિ. અર્થોત્પાદનના ક્ષેત્રમાં એણે પણ લાભ ભજવવો જોઈએ. અને એ રીતે એ અર્થ-ભોગવવામાં પુરુષની ભાગીદાર બનશે એટલે આપોઆપ એને આર્થિક ક્ષેત્રે પણ હક મળશે.

સત્ત્વ પૂરતી ટકી રહેલી જ્ઞાતિનો કાયદો અંત લાવે છે

હિંદુ સમાજમાં આજે જ્ઞાતિઓના વંશ જે યુગકાળની વિસ્તૃત ઝોનનું અસ્તિત્વ સત્ત્વ પૂરતું કાલ ટકાવી રહ્યા છે તેનો નવો કાયદો અંત લાવે છે. આજે હિંદુ કાયદા પ્રમાણે કાષ્ઠ હિંદુ પોતાની જ્ઞાતિ બહારની બીજી જ્ઞાતિની કન્યા સાથે પરણી શકે નહિ. એ મુસ્લિમીને લીધે જ્ઞાતિઓમાં ન માનતા આર્યસમાજે આંતરજાતીય લગ્નો માટે આર્યન મેરેજ એક્ટ લાબલ કરાવ્યો હતો. અને એ આધારે જ આજ સુધી એવાં લગ્ન કોઈએ મન્યતા નવાં

કાયદો અમલમાં આવતાં દિંદુ કાયદાની જો મુશ્કેલી દૂર થશે. દત્તકમાં પણ જાતિની મર્યાદા રદ કરવામાં આવી છે. એટલે હવે જાતિગો રૂઢિ પૂરતી દંકેલી ગણાશે. કાયદાનું રક્ષણ ચાલ્યું જશે.

ડૉ. આંબેડકરનાં લગ્ન

આ પ્રસંગકથા લખાતી છે ત્યાંજ નવા મનુ મહારાજ ડૉ. આંબેડકરનાં લગ્ન મુંબઈનાં ડૉક્ટર કુ. લક્ષ્મી કુમ્બીર સાથે થયાં એવા સમાચાર વર્તમાનપત્રે આપ્યા! અને એ સાથે જો ચિત્રો ખડાં થયાં. ત્રીસ વર્ષ પહેલાં ડૉ. આંબેડકર વડોદરા રાજ્યમાં અમલદાર નીમાયા ત્યારે એ હરિજન હોવાના કારણે એમના ટેગલને અડીને કાગળિયાં મૂકવા એમનો પટાવાળો પણ તૈયાર ન થયો! સવર્ણોની હરિજન પ્રત્યેની આ અસ્પૃશ્યતાની મુજે ડૉ. આંબેડકર વડોદરા રાજ્યની નોકરી છોડીને ચાલ્યા ગયા. અને પેટનો બાળ્યો ગામ બાજે તેમ ગઈ કાલ સુધી અંગ્રેજ સરકારના ખાંધિયા બની એમણે હરિજનોના મેતા તરીકે કાંઈસ વિરુદ્ધ, સવર્ણો વિરુદ્ધ પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ કર્યો કર્યો. ગણવારે હરિજનો મુસલમાન થઈ જશે એવી ધમકી આપ્યા કરી. કાંઈએ અને વિચારક સવર્ણો હરિજનને થઈ રહેલો અન્યાય દૂર કરવા પ્રગતમાનસ થઈ રહ્યા હતા. પૂજ્ય ગાપુછનું તો એ મુખ્ય રચનાત્મક કાર્ય હતું. આઝાદી હાંસલ થતાં કાંઈસે વિરોધ પણમાં કામ કરનાર એ જ ડૉ. આંબેડકરને પોતાના પ્રધાનમંડળમાં લીધા એટલું જ નહિ, પણ કાયદા ધડવાનું પ્લાહણનું કામ-મનુ મહારાજનું કામ-એમને સોંપી બતાવી આપ્યું કે આઝાદ હિંદમાં મવર્ણ હરિજન એવો કાંઈ બેદ સરકાર ગણવાની નથી. ત્રીસ વર્ષ ઉપર જે સવર્ણ પટાવાળો એમને અડવા ના પાડતો હતો એ જ ડૉ. આંબેડકરને ૫૬ વર્ષની ઉંમરે સવર્ણ જાતિની સ્ત્રી રનેદલગ્નથી પરણે છે!

હવેનો ઈન્કારો

પરદેશી સરકારના અમલમાં જામડાંના જોગે મુંબઈને દૂધ પૂરું પાડવાની જોજના તરીકે આણંદ અને તેની આજુબાજુનાં ગામોમાં દૂધનું ભાવનિયમન અને નિદાશખંધી કરવામાં આવી હતી. અને તેનો ઈન્કારો આણંદની પોલસન ડેરીને આપેલો હતો. આ રીતે ગામડાંને જોગે મુંબઈને ઈન્કાર પદ્ધતિથી દૂધ પૂરું પડાય તે સામે કાંઈસી આગેવાનોએ વિરોધ નોંધાવેલો. છતાં એ જ કાંઈસના રાજ્યમાં ઈન્કાર પદ્ધતિ ચાલુ રહે એ દુઃખદ છે.

સહકારી સંઘથી સ્થિતિ મુશ્કેલી નથી

અત્યાર, સુધી પોલસન ડેરી અને ખીજ ખાનગી કંપેનીઓ દૂધ લેતી હતી; આ બાતને ખેડૂતોને અન્યાય ન સાવ તે માટે ખેડૂં નિરંજા દૂધ

ઉત્પાદક સહકારી સંઘ આખુંદમાં રચાયેલ છે. સંઘની ઉદ્ધાટન ક્રિયા -જ્યાં મદિને મુંબઈના વડા પ્રધાન શ્રી જાજાસાહેબ ખેરે કરી. આ સંઘ ખીજી દૂધ લેનાર કંપનીઓની જેમ આમકાંભેંટી દૂધ લેઈને પૂરું પાડશે. ખીજી કંપનીઓનો વહીવટ ખાનગી કે ત્યારે આનો વહીવટ અને નફો સહકારી ધોરણે થશે, 'જેટલું' તત્ત્વ જાદ મૂકતાં જે દૂધ ઉત્પન્ન કરે છે, તેને કંઈ લાભ થયો નથી. પ્રજાનો જે વાંધો હતો તે ખાનગી કે સહકારી ધોરણે કામ ચાલે તે ખાનગીનો નહિ, પણ ઇજ્જત પદ્ધતિ જવી જોઈએ તે સામે. જ્યારે જે ઇજ્જત પદ્ધતિ ચાલુ છે અને હાલ જે સત્તર ગામોમાં મર્યાદિત છે તે એથી વધીને ૪૩ ગામ જેટલી વિસ્તૃત ચવાની વાત સંભળાય છે! આમ જ્યારે પરદેશી સરકારના વખતની ઇજ્જત પદ્ધતિ કાયમ રહે, જેટલાજની અધિકા ભાવ કાયમ રહે, અને દૂધ અને દૂધની જાનાવટો ઉપર નિકાસખંધી ચાલુ રહે, તે સ્થિતિમાં પ્રજા ખાનગી વ્યક્તિથી લૂંટાય કે સહકારી ધોરણે લૂંટાય તેમાં જેનું શોખણ ચાલે છે તેને તો સર્વ સમુદાયે!

ઇજ્જત પદ્ધતિનો હડહડતો અન્યાય

આખુંદમાં જ્યારે ચાર આને રતલ દૂધ વેચાય છે અને તે જ લાભ આજુબાજુ છે ત્યારે સરકારે દૂધનો ભાવ અઢી આના બાધો છે. આમ થવા છ રૂપિયે માથું ઉઘરાવેલ દૂધ ઇજ્જત રાખનાર કંપનીઓ સરકારને મુંબઈ સ્ટેશને અગિયાર રૂપિયે વેચે છે. એ દૂધ મુંબઈની પ્રજાને સરકાર સાડા સત્તરના ભાવે વેચે છે. આમ દૂધ ઉત્પન્ન કરનાર અને લેનાર વચ્ચે ત્રણ ધણો ભાવમાં ફેર પડે અને એ વહીવટ સરકાર માન્ય કરે અને ઉત્પન્ન કરનારને જોછા લાવથી ખોટ જાય એ વસ્તુ ન સ્વીકારે, એ જતાવે છે કે રેસેસના સરકારી તંત્રમાં પણ આમપ્રજાને - ખેડૂતોને - છવાડવાના પ્રયત્ન કરતાં, વેપારી અને શહેરી વર્ગને માતજર કરવાની જૂની પદ્ધતિ ચાલુ છે. આ નુસણનીતિ સરકાર દૂર કરવા માગતી હોય તો સહકારી સંઘ એનો ઇજ્જત લે તેથી એણે સતોષ માનવો ન જોઈએ. પરંતુ ઇજ્જત પદ્ધતિ કાઢી નાખી દૂધ જાનરભાવે લેવાનો સર્વનો હક ખુલ્લો કરવો જોઈએ.

• નર્મદા કુંડમાં રોકાયેલાં નાણાં

મુંબઈ સરકારે હિંદુ ધાર્મિક અને ધર્મોદ્ધાર દ્રષ્ટ માટે તપાસ સમિતિ નીમી છે. એના અધ્યક્ષ ન્યાયમર્તિ શ્રી નેન્ડુકરે એક આમઆરી પરિષદમાં જાહેર કર્યું હતું કે, 'મુંબઈ સંદેશમાં જ આસરે ૩૦ કરોડ રૂપિયાની ચાપલુ અને એક કરોડ રૂપિયાની વાર્ષિક આવકવાળાં ૬૫૦ હિંદુ દ્રષ્ટો છે. આખા મુંબઈ પ્રાંતમાં એવું ખારી શકાય કે હિંદુ દ્રષ્ટોમાં અને નર્મદા કુંડમાં રોકાયેલી

યાપણુ આશરે ૧૦૦ કરોડ રૂપિયા જોટલી દરો. આ ધનનો ફેટલોક ભાગ તો વહીવટનાશરે પોતે રાક્યો હોય છે, કેમ કે જો ધન ધાર્મિક છે અને અપૂર્ણપણે વપરાયા વગર પડી રહે છે. એવો એક મત પ્રવર્તે છે કે, આ રાષ્ટ્રીય ધન કે જે જિનજરૂરી રીતે પડી રહે છે તે બંહેર દિતો માટે અને રાષ્ટ્રધક્તરની પ્રવૃત્તિઓ માટે છૂટું કરવું જોઈએ. મુંબઈ શહેરમાં જ આશરે ૧૦૦ સદાવતો અને ઝંજીરો ચાલે છે અને મને આશ્ચર્ય થાય છે કે રેશનનાં વર્ષો દરમિયાન આ ગધું કેવી રીતે ચાલુ રહ્યું દરો! ફૂતરાને રોટલી આપવી, 'ક્રીડીઓને ખાંડ આપવી અને આપણા વડવાઓના વાંદરાઓને ખવડાવવા માટેનાં પણ દૂરદો છે! દાલના સમયમાં આવા હેતુઓ યોગ્ય છે કે કેમ અને તેમના માટે અલગ દાહવામાં આવેલું જંગી ફંડ દેશના વધુ કમવાળુ માટે પાપરી શકાય તેમ છે કે કેમ એ પ્રશ્ન સમિતિ નપાસશે. અને દુરંદ ફડોનો દાલમાં થયેલો દુરુપયોગ અને ગદીઓ દૂર કરવા બંહેર પ્રગ્ન પાસેથી સચ્ચનો માગવામાં આવ્યાં છે.'

આપના ફૂવામાં ડૂબી ન મરણ

ધાર્મિક દૂરદો અને ફડો જુદા જુદા પરિસ્થિતિમાં જુદા જુદા ખ્યેય માટે તે તે કામના માણસો મૂકી ગયા, પરંતુ તેનો જમાનાને અનુરૂપ ઉપયોગ થવો જોઈએ. જો બધા પાછળ એક દષ્ટિ છે અને તે લોકકલ્યાણની, એટલે એ જનતા કાંઈ કાર્યમાં આજની રીતે ઉપયોગ થાય એ જ દિતાવદ છે. 'પાકી જિનજરૂરી જૂના ચીજોને ચાલવા દેવા એ તો આપના ફૂવામાં ડૂબી મરવા જેવી મનોદશા કહેવાય

મહર્ષિ કર્વે ઘણું જીવો

દિંદના સામાજિક ધક્તરમાં અને તેમાંય સ્ત્રીજાતિના ઉત્કર્ષમાં જેમનો કાજો અમૂલ્ય છે તે મહર્ષિ ધોંકા કેરાય કર્યેને આ માર્સની ૧૮મી તારીખે નેતું વર્ષ પૂરાં થઈ એકાણુ મું વર્ષ એકું છે. અર્ધી સદી પૂર્વે સામાજિક ક્ષેત્રમાં ગતે પુનર્લન્ કરી એ વખતનો સમાજનો બહિષ્કાર વેકીને વિચારને વર્તનમાં આવરી જતાવનાર મહર્ષિનું આખું જીવન ગ્યંતાત્મક કાર્ય સાથે મૂંચાયેલું છે. વિધવા આશ્રમમાંથી એ ત્યકતાના પ્રશ્નમાં પડ્યા, ત્યકતાના પ્રશ્નમાંથી સ્ત્રીની કેળવણીમાં પ્રવેશ્યા. આમ સ્ત્રીજાતિના ઉત્કર્ષમાં એક ક્ષેત્રે કામ કરતા કરતા એ નવાં નવાં ક્ષેત્રે પ્રવેશતા ગયા. સ્ત્રીકલવણી માટે કર્વે વિદ્યાપીઠ એ જેમના જીવનનું મોટું કોર્ક છે. એવા કર્મશીલ આ યુગના મહર્ષિ ઘણું જીવો એ જ અતરેચ્છ

વિધાનગરમાં પ્લોટ જોઈએ છે?

- * ચારતર વિધાનમંડળ આણંદ, કુરમસદ અને બાકરાલની સીમમાં વસતી વિધાનગર ગાંધી ડે, જો દરેક સૌ બને છે.
- * આ વસતી વિધાનગરમાં ઉચ્ચ કેળવણીની કોલેજો મારનાં મકાનો તૈયાર થયાં છે. આર્ટ્સ અને સાયન્સ કોલેજો આ વર્ષે શરૂ થઈ ગઈ છે. અને આવતા જૂનમાં એગ્રીકલ્ચર કોલેજ શરૂ થશે.
- * આ વસતી કોલેજી દમનાં મકાનોવાળું ૧૦૦૦-૧૫૦૦ પ્લોટનું નગર તૈયાર થવાનું છે. ૫૦૦ ચો. વારના પ્લોટની કિંમત રૂ. છે. પ્લોટ ખેરીદનારને આટલી જગ્યા ચોખ્ખી મળવાની છે. તેમાંથી રસ્તો કે એવી કાંઈ જગ્યા કપાવાની નથી.
- * પ્લોટ રાખનારે ચારતર મંડળને રૂ. ૨૦૦ રોક માટે અને રૂ. ૨.૦૦ રસ્તા ખર્ચના મળી કુલ રૂપિયા ૫૦૦ જુદા આપવાના રહેશે.

મનોરભાઈ જીભાઈ પટેલ,

ડે. ચ. પ્ર. આર્યસમાજ, આણંદ

શક્તિ માટે સળથી ખાઈ

અમૃત ગુરીકા

રજીસ્ટર્ડ ટેડમાર્ક

જેનરાલ નં. ૩૦૨

સીર્વિસારનાં તમામ દર્દો જડમજામાંથી દૂર કરી બદલ તાકાતથી ભરપૂર અને પ્રકૃતિય યાવ છે, નીરવેજ ચહેરાને કાન્તીવાન અને આનંદી બનાવે છે, મજબૂતી દમગેરી, બદલનો દુઃખાવો, માંદગી પછીની નબળાઈ, અરુચિ, અપચો, કંથાદિ અનેક પ્રકારની નબળાઈઓ દૂર કરી નસોની સિયલતા મટાડે છે. દરેક કાનુમાં એક સરખો ગુણ આપે છે. સ્ત્રીઓ માટે પણ ઉપ-યોગી છે. કિંમત ૩૨ પીકીગ્રામની ૧ ટ્યુબના રૂ. ૨), ટ. ખ. જુદું—દરેક બપોળીના દવા વેચનારને ત્યાંથી બધાં સહેરામાં મળી સકશે—

જે. એન. શેઠના જીવનધારા એજીસ્ટ્રેડ નડીયાદ (ગુજરાત)

તદન નવુજ ચિત્રમય

બાલ સાહિત્ય

★

૧ મંજરી	૬ હંસા	૧૧ લીલાવતી	૧૬ જમાધરજી
૨ અલાદીન	૭ વાલિયો	૧૨ અલીબાબા	૧૭ દોરડાંવાળો
૩ સુદામો	૮ વામનજી	૧૩ મીનીમાથી	૧૮ સિંદબાદ
૪ વડોદરા	૯ રત્નાદે	૧૪ સારંગીવાળો	૧૯ લીંગલો
૫ હીરામણ	૧૦ લાખો	૧૫ તડાકિયો	૨૦ ગુલીવર

અને ૨૧ અબુહસન

નંબર ૧ થી ૨૦ સુધીના દરેકના આર આના નંબર ૨૧ ના આડ આના. ઉપરનાં ૨૧ પુસ્તકો વિવિધરંગી સચિત્ર પૃષ્ઠમાં બાલવિનોદ માળાના નવા અને છેલ્લા ત્રીજા સેટમાં આધવામાં આવેલ છે જેમાં એક દર ૭૫૦ પાનનું વાચન રૂ. ૭૫ મુંદર ચિત્રો સાથે છે. મજબૂત પૌકસમાં પેક કરેલા આ સેટની કિંમત રૂ. ૫-૧૨-૦ અને વી પી ખર્ચ ગાર આના છે.

આખો પેકજ સેટ અથવા ઉપરમાંનાં કોઈ પણ મનપસંદ છૂટક પુસ્તકો મંગાવો. આવા જ સ્થિતિ ગીતાં ૪૨ પુસ્તકોના ૧૫૦૦ પાનના વાચનના ૬૦૦ ચિત્રોવાળા જે સેટ પણ સાથે સાથે વસાવો.

બાલવિનોદમાળાના ચલુ સેટ, એક દર ૬૩ પુસ્તકોના

કો. ૧૭-૮-૩ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૧-૧૨-૦

તમારા બુકસેલર પાસે માગો અથવા બાલવિનોદ સાથે તે પહેલાં મંગાવવા માટે લખો:-

બાલવિનોદ કાર્યાલય : ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

નેશનલ ઇન્ડીયન

લાઈફ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લી.

માં તમારું ભાવિ સલામત છે.

વિચિત્ર તથા એજન્સી માટે સંજોગો—

એન. એલ. અમીન, પ્રાન્થ મેનેજર.

મુંબઈ શાખા: નેશનલ ઇન્ડીયન ઇન્સ્યુરન્સ પ્રીમીયમ

કલાયોગ, કોટ, મુંબઈ નં. ૧

સ્થાપના-૧૯૦૧

—: એજન્સી અગર પ્રોપ્રિયેટર માટે સંજોગો યા મંજો:—

મહાલકાશ્વ જે. અમીન, એક્સવાયર.

ઇન્ડિયન.

દહેગામ.

કે. ડી. પટેલ, એક્સવાયર, મોરબી.

આરજેનાઇઝર, જોડા એજન્સી.

રાતપોળ, અમદાવાદ.

હિન્દુ અનાથાશ્રમ નડીઆદ

માખાપ વિનાનાં ગરીબ નિરાધાર રખડી ગએલાં બાળકોને પાળી પોષી બણાવી ગણાવી સ્વાશ્રયી જીવન ગાળવાની કેળવણી આપી જીવનના યોગ્ય રસ્તે ચડાવે છે. સંખ્યા ૧૫૦ ની આસપાસ રહે છે. સંસ્થાના કાયમી રોકાણોની આવક રૂ. ચૌદ હજારને આશરે છે. ખર્ચ રૂ. ચાલીસ હજાર ઉપર થાય છે. સંસ્થાને આશ્રયે રહેલાં તથા આવતાંને નિભાવવા આપ આપનું બનતું કરશે.

મંત્રી. હિન્દુ અનાથાશ્રમ, નડીઆદ.

ભારતી સાહિત્ય સંઘ લિમિટેડ

પુસ્તક પ્રકાશક, વિદેશ અને સંચાલક 'ભિર્મિ-નવચરના'

મીમંગ્રજ ગિર્દિગ, ઇન્ડિયા, ફરનાન્ડીજ પુલ નીચે,
૪૦૫, કલગાદિરી રોડ, મુંબઈ ૨. ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ
સ્નેહી વાચકો,

તમારા પોતાના અને તમારા જાળકોના તથા સ્વજનોના વિકાસમાં તમે પૂરતો રસ લઈ રહ્યા છો એવા ખ્યાલથી પ્રેરાઈને આ પત્ર તમને લખી રહ્યા છીએ. ધનપ્રાપ્તિ કરતાં પણ સંસ્કારપ્રાપ્તિ એ મોંઘી વસ્તુ છે. આપણાં સંતાનો માટે, આપણી પ્રજા માટે આલેશાન ઇમારતો, હાલો સંપત્તિ કે સોનાની લગડીઓ મૂકી જઈશું કે પછી હૈયામાં પ્રાણ ને પૌરુષ પ્રગટાવે તેવા પ્રયત્નો, ને ગમે તેવી વિપત્તિ વળતે પણ ચૈત્ર સંચવાઈ રહે તેવા જ્ઞાનભર્યા સાહિત્યનો વારસો મૂકી જઈશું? પસંદગી આપણે કરવાની છે. દરેક સંસ્કારી ઘરમાં સુંદર ને ઉપયોગી એવાં પુસ્તકોનો એક કળાટ તો અવશ્ય હોવો જોઈએ. માણસ યાદે ત્યારે એ નાના કળાટ પાસે જઈને પ્રેરણા મેળવી શકે. જ્ઞાનપ્રાપ્તિ એ આપણો આગ્રહ્યદેવ જનશે ત્યારે આપણામાં મોટી ક્રાંતિ આવી જશે. આપણી કુલકતા નાશ પામશે. અને પછી દુનિયાના કોઈ પણ ખૂણામાં આપણે ટકાર ગરદને ચાલી શકશું.

અમં 'ભિર્મિ-નવચરના' નામનું ગુજરાતનું અગ્રણી ને શ્રેષ્ઠ માસિક બાર વર્ષથી પ્રગટ કરી રહ્યા છીએ. આજ સુધી એના ઘડતરમાં ૨૫. અંગ્રેજીકે મેથાણીનો અગ્રગણ્ય હિસ્સો હતો. હવે શ્રી. ધૂમકેતુજી એ જવાબદારી સ્વીકારી છે. અને ગુજરાતના મુખ્ય લેખકોના પૂરતા સહકારથી આજે એનું સંચાલન થઈ રહ્યું છે. કેવળ સાડા સાતજ રૂપિયાના લવાજમમાં અને પચ્ચેશ માટે ૩૧. દસમાં ૮૦ પાનાં અને આર્ટ પેપરનું સુંદર ગેરંગી પૂર્ક આપાય છે. દર મહિનાની પહેલી તારીખે એ પ્રગટ થાય છે. તમારા ઘરમાં કે લાયબ્રેરીમાં એ ન હોય તો અવશ્ય મંગાવજો તમને એનું વળતર એકજ વર્ષમાં મળી રહેશે.

એક વાર અમારાં પુસ્તકો મંગાવીને આ વાતની ખાતરી કરજો. પુસ્તકોનું મુશ્કેલ મંગાવવાથી મોકલી આપવામાં આવશે એજ,

લિ. આપનો,

ઈશ્વરલાલ દવે

સંચાલક : ભારતી સાહિત્ય સંઘ લિ.

પાલીકાર

સ્થાપકશ્રી જીવિલાલ ઇસ્વરનાથ ચૈટલ

૨૦૦૪]

મે-૪૮

[૯૬]

‘ સિદ્ધાંત પ્રમાણે તો આ બધી સાચી વાત છે પણ વ્યવહારમાં
મિત્ર કેમ થાય ? ’ વખતોવખત આ રાખ્દો સાંભળીને અચરજ
થાય છે, તોયે સિદ્ધાંત આગળે જાનો કરવાના સુદર રાખ્દો, કોઈ દિવસ
એનો અમલ કરવાનો જ નહિ ! અમુક વસ્તુ અમુક રીતે કરવી જોઈએ
એમ સિદ્ધાંત તરીકે સ્વીકાર્યો પણ આગળથી એથી જલદુ જે કામ
હોય તેવું ? એ કોઈ જનાવવાનો સિદ્ધાંત એવા હોય કે પહેલી
કબૂલ પાંપચી અને પછી તેને આપો ચરવા દેવા તો પછી આ
સિદ્ધાંત જાનવાણામાંથી કોઈ સફળ થાય તે જ એથી જલદુ કરે !

— ટાલરટાલ

તંત્રી

ઈશ્વર ચેટલીકર

ભારતી સાહિત્ય સંઘ લિમિટેડ

પુસ્તક પ્રકાશક, વિકેતા અને સંચાલક 'ઊર્મિ-નવરચના'

મીમરાજ ગિરિડગ, ફરનાન્ડીઝ પુલ નીચે,
૪૦૫, કલગાદેની રોડ, મુંબઈ ૨. Δ - ગાંધી રસ્તા, અમદાવાદ
સ્નેહી વાચકો,

તમારા પોતાના અને તમારા બાળકોના તથા સ્વજનોના વિકાસમાં તમે પૂરતો રસ લઈ રહ્યા હશે એવા ખ્યાલથી પ્રેરાઈને આ પત્ર તમને લખી રહ્યા છીએ. ધનપ્રાપ્તિ કરતાં પણ સંસ્કારપ્રાપ્તિ એ મોંઘી વસ્તુ છે. આપણાં સંતાનો માટે, આપણી પ્રજા માટે આલેશાન ઇમારતો, હળો સંપત્તિ કે સોનાની લગડીઓ મૂકી જઈશું કે પછી દૈયામાં પ્રાણ ને પૌરુષ પ્રગટાવે તેવા પ્રયોગ, ને જો તેવી વિપત્તિ વળતે પણ ચૈત્ર્ય સંચવાઈ ગઈ નેવા જ્ઞાનભર્યા સાહિત્યનો વારસો મૂકી જઈશું? પસંદગી આપણે કરવાની છે. દરેક સંસ્કારી ઘરમાં સુંદર ને ઉપયોગી એવાં પુસ્તકોનો એક કળાટ તો અવશ્ય હોવો જોઈએ. માણસ યાદે ત્યારે એ નાના કળાટ પાસે જઈને પ્રેરણા મેળવી શકે. જ્ઞાનપ્રાપ્તિ એ આપણા આરાધ્યદેવ જનશે ત્યારે આપણામાં મોટી ક્રાંતિ આવી જશે. આપણી ક્ષુલ્લકતા નાશ પામશે. અને પછી દુનિયાના કોઈ પણ ખૂણામાં આપણે દટાર ગરદને ચાલી શક્યું.

અમં 'ઊર્મિ-નવરચના' નામનું ગુજરાતનું અગ્રણી ને એક માસિક બાર વર્ષથી પ્રગટ કરી રહ્યા છીએ. આજ સુધી એના ઘડતરમાં ૨૨. અંતર્યદ મેંદાણીનો અમરગુણ હિસ્સો હતો. હવે શ્રી. ધૂમકેતુએ એ જવાબદારી સ્વીકારી છે. અને ગુજરાતના મુખ્ય લેખકોના પૂરતા સહકારથી આજે એનું સચાલન થઈ રહ્યું છે. કેવળ સાડા સાતજ રૂપિયાના લગભગમાં અને પરદેશ માટે રૂ. દસમાં ૮૦ પાનાં અને આર્ટ પેપરનું સુંદર એકેંગી પૂર્ણ અપાય છે. દર મહિનાની પહેલી તારીખે એ પ્રગટ થાય છે. તમારા ઘરમાં કે લોન્ડોનમાં એ ન હોય તો અવશ્ય મંગાવજો તમને એનું રજાતર એકજ વર્ષમાં મળી રહેશે.

એક વાર અમારાં પુસ્તકો મંગાવીને આ વાતની ખાતરી કરજો. પુસ્તકોનું મુદ્રિત મંગાવવાથી મોકલી આપવામાં આવશે એજ,

લિ. આપનો.

ઈશ્વરલાલ દવે

અંચાલક : ભારતી સાહિત્ય સંઘ લિ.

કોઈ પણ જાતની દવા ખરીદવા માટે
આણંદમાં વિશ્વાસપાત્ર સ્થાન

એન. અંબાલાલની કંપની

ડીપ્ટીબુટર : ખડાહા કેમીકલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિ.

રેશન રોડ : આણંદ.

[આણંદની બે લબ્ધ દુકાનો]

પુરુષોત્તમ, સોમાભાઈ એન્ડ કંપની

[૧] તારુ શિસ્તાયું "હાઈવેર" [૨]

ફેન્સી કાપડની દુકાન.

ગરમ — ખનારસી,
ફેરામી અને ફેન્સી
સુત રાત્રી કાપડ,
ગંજીરાફ — મોખ

ચાદર — દુવાલ — શેત્રેલ,
ખુશ કોટનું ફેન્સી કાપડ,
અવરનવર છેલ્લી ડીઝાઈનના
માત્ર આવતા જ રહે છે.

સ્થળ : ગોંપાલ રોડીક સામે

હાઈવેર અને મશીનરી,
એન્જીનને લગતો સામાન
પુલી, પટ્ટા, શાફ્ટીંગ, બ્રાકેટ,
નટ, બોલબેરીંગ, ખારો વગેરે.
હતર, ઘટીતથા તેનો સામાન,
મકામ ખાંધકામ સામાન,
રંગ, જળી, સ્ક્રૂ, વગેરે.

સ્થળ : નાવલીવાળા દવાખાના સામે

આણંદ

આ અને એને લગતી નાની મોટી તમામ ચીજો
ખરીદવા માટે અમારી બંને દુકાનોની સુલાકાત
લેવાથી કાયદો થશે.

“અખંડ આનંદ”

તંત્રી : સોપાન

‘અખંડ આનંદ’ નીચેના લેખકોનો સહકાર મેળવવા સહભાગી થયું છે

દાદા દલેલદર	દિલીપ ડોહારી	રમણલાલ ઝોન્નિનીઅર
મનુ સખેદાર	મધુકર રઢિચિયા	ચલુભાઈ શાહ
રવિશંકર મહાગજ	જયંતિલાલ મહેતા	છોટુભાઈ મુથાર
જ્યોતીન્દ દવે	પીતાંબર પટેલ	રતિલાલ અદાણી
ઉમાશંકર જોષી	વૈદ પ્રાગજી રાડોડ	ચંદુલાલ પટેલ
ડૉ. દરિપ્રસાદ દેસાઈ	સ્વામી માધવનીચંદ	રમણીક દિ. મહેતા
દરસનરાસ માણેક	વાલજી ગોવિંદજી દેસાઈ	લાલુભેન મહેતા
ઈશ્વર પેટલીકર	દરભાઈ ત્રિવેદી	‘પ્રસાંત’
ચુનીલાલ મડીઆ	ગમનારાયણ ના. પાઠક	સોપાન
ધનમુખલાલ મહેતા	સાને ગુરુજી	શાન્તિલાલ દાકર

લેખો, વાર્તાઓ, નાટકો, ધર્મકથાઓ, જીવનચરિત્રો ઇત્યાદિ સામગ્રીથી ગુજરાતનું સસ્તામાં સસ્તું છતાં સમૃદ્ધ-માસિક

લવાજમ : માત્ર રૂ. ૬-૮

આફ્રિકા તેમજ પરદેશો માટે રૂ. ૧૦ અથવા શિ. ૧૫

‘સસ્તું સાહિત્ય’ તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા આ માસિકમાં વરસે દિવસે ૬૦૦૦ના કદનાં લગભગ ૧૬૦૦ પાનાનું વાચન અપાશે.

પ્રથમના ચાર અંકો ખલાસ થઈ ગયા છે. એટલે માર્ચ માસથી નવા આઠકો જારે માસ માટે નોંધવામાં આવે છે.

માર્ચ માસનો ‘આપુજીનો સ્મારક અંક’ ખાસ દળદાર અંક નીકળ્યો છે. તમારી નકલ મેળવવા લવાજમ મોકલી આપો જાહેક થઈ જવા વિનંતિ છે.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

૬૬, અમદાવાદ : : કાલ્યાણેવી રોડ, સુખર્ષ.

અનંક રાગાની એકજ દવા

જીવનધારા

રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક "જેનસ" નં. 302.

કોલેરા, સંચિદળી, શરદી, હાથ, ખગ, માથું તથા બદનનો દુઃખાવો, પાણી વિકાર, સંધિવા, અરાક્તિ, સોન, આંધુ, અપચો, ખાંસી, વાસ, દમ, દાંત-દાઢમાં ખગતર, જેડી ડંખ, પ્રદર, પ્રમેહ, મોઢાની દુર્ગંધ, પેટની ચૂક, યજ, પેટ-પેટનો દુઃખાવો, અમુંઝણ, દરેક જાતના વાય, ઘા ખડવો, લોહી નીકળતું ઇત્યાદિ અનેક જાનના દરદોમાં તેમજ રહેલે, સ્ત્રીમર યા મોટરની મુસાફરીમાં તાત્કાલિક ઉપચારી થઈ ખડનારી અમુલ્ય ઔષધિ. કિ. મોટી બાટલી રૂ. ૧૦૦, ઘણી બાટલી રૂ. ૨૨ અને નાની બાટલી રૂ. ૧૦૦ થી નુદુ. (દરેક ડેકાએ લેવાય છે)

જે. એન. શેઠના-જીવનધારા આફિસ, નડિયાદ.

એન્જન. પંપ, વગેરે મશીનરી રાખનારાઓને

સંકટ સમયે સાંકળ એવવાનું રચણ

શ્રી અંબિકા વિજય એન્જિનિયરીંગ વર્ક્સ

આણંદ

[સ્ટેશન રોડ, રીજન ટેલીફોન આજુમાં]

અમારે ત્યાં એન્જનરીપેરીંગ વખતસર, સંતોષકારક અને કિંદાયત દરે કરી આપવામાં આવે છે. તેમજ એન્જનને લગતો બધો સામાન-પંપ, પાઈપ વગેરે વ્યાજગી દરે મળશે.

એક વખત અમારી સાથે કામ પાડવાથી

તે અગે આપને પૂરેપૂરી ખાત્રી થશે.

તદન નવું જ ચિત્રમય

બાલ સાહિત્ય

★

૧ મંજરી ૬ હંસા ૧૧ લીલાવતી ૧૬ જમાધરાજ
૨ અલાદીન ૭ વાલિયો ૧૨ અલીબાબા ૧૭ દોરડાંવાળો
૩ સુદામો ૮ વામનજી ૧૩ મીનીમાથી ૧૮ સિંદબાદ
૪ વડોદરા ૯ રત્નાંદે ૧૪ સારંગીવાળો ૧૯ ઢીંગલો
૫ હીરામણ ૧૦ લાખો ૧૫ તડાકિયો ૨૦ ગુલીવર

અને ૨૧ અબુલકસન

નંબર ૧ થી ૨૦ સુધીના દરેકના ચાર આના નંબર ૨૧ ના
આઠ આના. ઉપરનાં ૨૧ પુસ્તકો વિવિધરંગી સચિત્ર પૃષ્ઠમાં,
બાલવિનોદ માળાના નવા અને છેલ્લા ત્રીજા સેટમાં આપવામાં
આવેલા છે. જેમાં એક દર ૭૫૦ પાનનું વાચન ૨૭૫ સુદર ચિત્રો
સાથે છે. મજબૂત ઝાકસમાં પેક કરેલા આ સેટની કિંમત
રૂા. ૫-૧૨-૦ અને વી પી ખર્ચ બાર આના છે.

આખો પેકબંધ સેટ અથવા ઉપરમાંનાં કોઈ પણ મનપસંદ
છૂટક પુસ્તકો મંગાવો. આવાં જ રસિક બીજાં ૪૨ પુસ્તકોના
૧૫૦૦ પાનના વાચનના ૬૦૦ ચિત્રોવાળા બે સેટ પણ સાથે સાથે
વસાવો.

બાલવિનોદમાળાના ત્રણ સેટ, એક દર ૬૩ પુસ્તકોના
રૂા. ૧૭-૪-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂા. ૧-૧૨-૦

તમારા બુકસેલર પાસે માગો અથવા બલાસ થાય
તે પહેલાં મંગાવવા માટે લખો:-

બાલવિનોદ કાર્યાલય : ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

પાતોદાર

નનસમાજને વિચારપ્રેરક વાચન વિસ્તારવાના અભિલાષ સેવકો માસિકપત્ર

જેઠ
સં. ૧૦૦૪]

૧૯૪૮

[વર્ષ . ૨૫
અંક . ૮]

પૃથ્વી

પરમ સુખની ઇચ્છાવાળો એક પુરુષ દેલાસ ઉપર ગયો. એણે પોતાની મનોકામના પૂર્ણ કરવા તપ કરવા માંડ્યું. શંકર એના તપથી પ્રસન્ન થયા. એને દર્શન દીધું અને વરદાન માગવા કહ્યું.

‘પેલા પુરુષે તો તપ શરૂ કરતા પહેલાં જ શું શું માગ્યું તે વિચારી ગામ્મું હતું. શંકરના દર્શનને ખદેસે વરદાન માગવામાં જ એનું ચિત્ત એકાગ્ર હતું.’

વર્ષોની મનોકામના ફળે એના આનંદમાં એ પુરુષે પોતે જેમાં કમ માન્યું હતું તે માગવા માંડ્યું: ‘મને એક સમૃદ્ધ રાજ્ય મળે, અને એ પ્રભુ, મને દેવ ગણીને પૂજે. ઇન્દ્રના મહેલ જેવો એક રાજમહેલ હોય, અને તેની ઓગેર સુંદર અને ફળપૂર્ણથી ભરપૂર એવો ગીચો હોય કે જે ફળની ઇચ્છા રાખે તે એમાંથી મળી રહે. મેનકા જેવી રૂપરત્નો અંગાર પત્ની મળે અને એ મારા સિવાય કોઈને નાહે નહિ. મારા પુત્રો મારાથી સવાવા પાંદે અને મારા પછી એ પણ મારું ઈશ્વર્ય નિર્વિધિ બોગવે. મારું આકુષ્ઠ આરોગ્યદાયી અને હું ઇચ્છું એટલું દીર્ઘ નીવડે.’

એ પુરુષની એ મનોકામના સાંભળી શિવ ખડખડ કર્યા, ગોઠ્યા: ‘હે પુરુષ! એટલું બધું સુખ જો પૃથ્વી ઉપર હોત તો હું પોતે જ દેલાસ તપ છ પૃથ્વી ઉપર જે બોગવવા ગયો હોત! અને એ સુખ જીવન કોઈને આપ્યા વગર હું જ બોગવત!’

જાતિવિહોણું સમાજ

મુદ્રાભાઈ મનોરભાઈ પોરલ

‘પ્રત્યક્ષ’ સાપ્તાહિકમાં હિંદુ ધર્મ, જાતિઓ, લગ્ન વગેરે અંગેની ચર્ચા જુદા જુદા લેખકોએ કરાડી હતી. તેમાં એક ભાઈ, શ્રી. પી. કે. શાહે જાતિઓ નાબૂદ કરી એના બદલે આપણે ખીજું શું મૂકવું, તેમ સલાહ કર્યો હતો. એના ન્યાય તરીકે આ લેખ શ્રી. રાધાભાઈએ લખ્યો છે. જે ‘પ્રત્યક્ષ’માંથી અહીં લેવાયો છે.

ભાઈ પી. કે. શાહ પૂછે છે, “નાનના સંકુચિત વાગાઓ નબ એ મરૂરી છે પણ એના બદલે આપણી પાસે જીજીનું શું મૂકવાનું છે?”

લગ્ન વગેરે સામાજિક વ્યવહાર માટે જાતિ કે એવું જીજીનું સામાજિક માધ્યમ અનિવાર્ય છે, એમ આ પ્રશ્નમાં માની લેવાયું છે. જાતિની દિવાલો તોડીને લગ્નવ્યવહારનું ક્ષેત્ર વિશાળ ગનાવીએ તો તે વ્યવહાર સામાજિક મંદી જશે, સમાજ તૂટી જશે એવા વાલ પણ આ પ્રશ્નમાં રહેલો છે. જાતિવિહોણું સમાજની જો કલ્પના કરી રાખીએ તો આખો સમાજ (આ ચર્ચામાં હિંદુસમાજ) સામાજિક વ્યવહારનું માધ્યમ બની રહે. વસ્તુતઃ લગ્નવ્યવહાર પૂરતી જ જાતિઓ રહી છે; આપી ધંધાની દૃષ્ટિએ સમાજ જાતિવિહોણો જ યથા લાગ્યો છે.

જાતિ એટલે શું? સુધાર, લુહાર, કુંવાર એ ગ્રંથો જે તે જાતિની ઓળખ માટે પૂરા અર્થવાહી છે. વાળંદ દબ્બમત રહે, કણ્ણી જમીન ખેડે, વાણિયો વેપાર કરે. આમ જાતિ એ વિશાળ સમાજમાંનાં ધંધામુલક નાનાં વર્તુળો બણાય. વંત્રયુગ પહેલાં જાતિઓનું આ ધંધામુલક સ્વરૂપ કાયમ હતું અને તેથી લગ્નવ્યવહારનું પણ તે સ્વાભાવિક અને વ્યાજબી માધ્યમ બની રહેતી. માટી મુંદવાનું જ્ઞાન ધરાવતી કુંભારની દીકરી કણ્ણીના દીકરાને એનીના કામમાં શી રીતે મદદગાર થાય? અને એમજ બધી જાતિઓનું અને તેના ધંધાઓનું સમજવું. એમાં સ્ત્રી માત્ર ધરતી લક્ષ્મી કે શોભા નથી પણ ધંધામાં મદદરૂપ છે, પૂરક છે. શ્રમજીવીઓમાં હજારે એમજ છે.

પણ કમલાગ્યે ધંધાની મર્યાદા પૂરતી જ લગ્નક્ષેત્રનો મર્યાદા કાયમ ન રહેતાં એથીયે ટૂંકી ચૂંટી ચાલી. નાતોમાં પણ અધડા કરી અને એવાં જીજીનું કાંજોથી પેટાજાતિઓ નાનાં નાનાં વર્તુળોમાં પહોંચાડી એકાગ્રી

દયાનીમાં આવી. એક બાબુ આ રિયતિ આવી ત્યારે બીજી બાબુ બેનયુગના આક્રમણ સાથે જાતિનું ધંધાચત્ર લક્ષણ વસ્તુ આપ્યું. વળી ખિસ્તી મિશનોએ આવી સમાજના નીચા ગણાતા યરને હાથમાં લઈ શિક્ષણ આપ્યું. આ પદાદાના વર્તુળમાંથી—જાનિમાંથી તેઓ બહાર નીકળ્યા અને બધા ધંધાનાં ક્ષેત્ર પહેલી જ વાર તેમને મળે ખુશ્કાં થયાં. ઉપરના ગણના યરમાં પણ એમ જ ગન્યું. કણબી વેપાર, નોકરી, શરારી કે બીજી કામગીરી કરના થયાં. બ્રાહ્મણ પણ ખેતી કે વેપાર કરના થયાં. આમ ધંધાની સેજબેજ ચલે અને જાતિ માત્ર જન્મના અક્ષરમાત્ર રહે જ કપાલે ઝોંટી રહી. એક જ ઓડિસમાં અને એક જ ઓરડામાં બ્રાહ્મણને દીકરા નોકરી કરે, દરિજાને પણ કરે. આમ જાતિઓ માત્ર લગ્નવ્યવહાર પૂરતી જ રહી. એ લગ્નવ્યવહાર સરળ રીતે હોય શકે? એક જ ઓડિસમાં હામ કરતા અથવા એક જ ધંધામાં પડેલા પણ જન્મથી વુઠી વુઠી જાતિના માણસો મિત્રો હોય, એમનાં ઠોકરો એક જ સાળામાં કે કોલેજમાં જાયતાં હોય, એકબીજાને સારી રીતે ઝાળાળતાં હોય. એમનાં લગ્ન થાય એ જ સ્વાભાવિક અને સરળ સામાજિક વ્યવહાર ગણાય. પરંતુ અકસોસ, બનેને પોતાની જાતિનાં વર્તુળમાં જઈ દીવો લેધને વેવિશાળ શોધવા નીકળવું પડે કે! હવે એ નેમ લગ્ન કરી નાખ્યાં પડે છે! અને એવાં લગ્નની સફળતા લોટરીની દશમાં રહે તેમાં શી નવાઈ? એક જ જાતિના હોવા છતાં પેટાજાતિના કે શ્રેણીના તફાવતે પણ આવાં લગ્ન સારાં નથી બનતાં. આમાં નાત હાથમ રહે છે તેથી ગણ શું થયાનું છે? લગ્નવ્યવહારનો અર્થ કેટલો બધો મુશ્કેલ બની જાય છે તે જોવાનું છે.

વર્તુલોવિદોષો, જાતિવિદોષો સમાજની કલ્પના આપણે નથી કરી, શકતા તેવાં ધણાં કારણો છે. લગ્નપ્રસંગ કહેતાં જે ચિત્ર આપણી સામે ખડું થાય છે તેનું રથાન આ જાતિવિદોષો સમાજમાં ક્યાં કશે? કેટકેટલી તૈયારીઓ, ઝાંઝગડો, જાનિઓજનો અને બીજા અનેક દરેકા રિવાજો—એટલે લગ્નપ્રસંગ. માતો કે આમાં સુધારો થાય તો પણ લગ્નની સાક્ષીરૂપે જોઈ રહેવું પેલું વર્તુળ ન હોય તો કેમ આવે? વળી લગ્નની કર્મોમાંથી ચસકવા ન દેવું; વિધવા, ત્યકના, દૂધાઈડા, વારસો અને એવા બીજા લગ્નજનમાંથી ઊભા થતા સવાલો માટે નિયમો થડી તેનું પાલન કરાવનાર, નિયમભંગ કરનારને દંડ, અદિબહાર પડે કે કોઈમી અકિતને કળ્પનમાં રાખનાર પડી દોષ રહેશે? જાતિવિદોષો સમાજમાં કોણ કોણ?

સામાન્ય જ્ઞાતિજનને આવી મંજૂરણ થાય એ રેવાજાવિક છે. આવા બાઈજોએ જાણવું જોઈએ કે નાતના હાથમાંથી હવે ઘણીખરી સત્તા રાજ્યના હાથમાં જવા લાગી છે અને તે ચોગ્ગજ થયું છે. હાથે અને વ્યવસ્થામાં સામાજિક નીતિનિયમો અને વ્યવસ્થાનો પણ સમાવેશ થવો જોઈએ. વારસો, તપકના કે છૂટાછેડા જેવો પ્રશ્ન લો. જુદી જુદી નાતોના જુદા જુદા ઉદ્દેશ રાજ્ય કેવી રીતે નભાવી લે? એમાં તો સર્વને લાગુ પડે તેવા વ્યવહારુ નિયમો રાજ્યેજ ઘડવા રહ્યા. નાત પાસેથી આ મહત્વનો કારણાર જતો રહેતાં જાણી રહે કે લગ્નવ્યવહારની સામાન્ય ભાંજગડો—વેવિરાળ, ચાંડેલા, દાપાં, પરદણુ વગેરે નિયમો ઘડવાનું. લગ્નસંસ્થામાં આ બધું અનિવાર્ય નથી. વર્તુળોના નાશ સાથે જાતિવિહોણા સમાજમાં એનો નાશ થાય તો, તેથી અફસોસ કરવાની જરૂર નથી.

સાંકડાં વર્તુળો, કોણીઓ, ઝોકડા, જોળ, જૂથ, પેટાજાતિઓ વગેરેનો નાશ કરીને અનેકો જાતિવિહોણો સમાજ વિશાળ અર્થમાં સમાજ ગણાશે. આખો સમાજ સામાજિક માધ્યમ બની રહેશે તો આ સામાજિક માધ્યમની કાઈ જરૂર નહિ રહે. મિત્રતા અને જોળખાણુપિંજનનાં વર્તુળ તો હાવજ પણ ની દીવાલો ન રચાય, ન બંધારણ ઘડાય. લગ્નવ્યવહાર માટે પસંદગીનાં કેવળ વિશાળ બનશે. જન્મના અકસ્માતને હિસાબે મળેલી જાતિ નહિ પણ મેત્રમંડળના હિસાબે, પરિચય અને સચિના હિસાબે લગ્નસંબંધો ચોગ્ગશે. એમાં ઉછીના વ્યવહાર, દાપાં, પરદણુ, મોટા ભોજન કે કપડાંદાગીનાનું બંધન નહિ હોય. જાતે કમાણી કરીને શોણ પ્રમાણે ભવિષ્યમાં કપડાંદાગીના લેવાનું જાતે કન્યાપિતાને માથે એ જોગે ન હોય. લગ્નજીવનનાં પરિણામો માટે રાજ્યના હાથને વફાદાર રહેશે જેમ પહેલાં જાતિના કાલદા માટે હતું તેમ.

નાતના કે એવા બીજા માધ્યમની કશી જરૂર નથી. અત્યારે પેલાં અસંખ્ય વર્તુળોના. હાથમાં સત્તા પણ શી છે? સંસારશાસ્ત્રીએ વાણિયાની ડાહી જાતિનો—એમાંની એક પેટાજાતિનો દાખલો લીધો અને લાઇ પી. કે. શાહની દૃષ્ટિ એની બહાર ન જઈ શકી માટે જ તેઓ જાતિમાં 'સમયાનુકૂળ બંધારણ'ની અને 'અકિને સંપૂર્ણ છૂટ'ની વાતો કરે છે. અપવાદ હશે પણ અસંખ્ય વર્તુળો માટે તો એવી આસા આમક જે. એક જ દાખલો આપીને આ ચર્ચા પૂરી કરીશ.

ગુજરાતના પાટીદારો મુજે કણ્ઠી છે. હાલ અમુક વર્ગને જ કણ્ઠી કહેવામાં આવે છે. કણ્ઠીઓમાં પણ અનેક વર્તુળો છે. પાટીના પાટીદાર પંડેરામાં હડવા અને લેડિયા એમ બે ભાગ છે. પણ લગનવ્યવહાર માટે બન્નેમાં અનેક વર્તુળો છે. એ વર્તુળોને પેટાસાતિઓ જેવાં નામ નથી. એને ગોળ, એકડા કે જૂથ કહે છે. એવા ગોળમાં પણ અનેક શ્રેણીઓ છે. વળી એકડાથી બધાગેલાં ગામો છરતાં છટા ગામો હમ્મરોને હિસાબે છે. એકડાનું બધારણ દન્યા આપવાની મર્યાદા પૂરતું જ છે. દન્યા લાવવામાં કરું બંધન નથી, ગમે ત્યાંથી—વધુ પરંબલ મને ત્યાંથી—લાવી શકાય. બાધિકાં અને છટાં ગામોમાં કુંભવાન અને કુંભાલીની ચટનાડીનરતી શ્રેણીઓની પરંપરા છે. ઉપલી શ્રેણીઓમાં વરના ભાવ ઉપજે છે. નીચેની શ્રેણીઓમાં વાંદા કુંવારા મરે છે! દારણ કે પૈસાના તોલે દન્યા લાવવાની હોય છે અને પૈસા તો એના પરણાવવામાં ખર્ચી નાખવામાં આવે છે. ભાઈ પી. કે શાહ જેને સ્વાભાવિક ગણે છે અને નવો વાડો નથી ગણના તેજ અહીં જાની રહ્યું છે. સૌ પોતાની ઉપલી શ્રેણીમાં દન્યા આપવા મથે છે. હવે એમાંથી નીપજતું કંઈ ચિત્ર જુઓ.

આખી સાતિના ટોચે છે ૭ ગામ. નડિયાદ, વસો, કરમસદ, સોજીત્રા, ભાદરણ અને ધર્મજ. આ ૭ ગામને વીરસદ અને તારાપુરની પણ બધી દન્યાઓ લેવી પડે છે, અત્યંત પરંબલ સાથે. ઉપરાંત ગામડાંમાંથી દન્યાઓ આવે તે જુદી. ગામડાંમાંથી આવતી દન્યાઓ એક ગામ જેટલી જ ગણીએ તો ઉગરના ૭ ગામને પોતાની બધી દન્યાઓ બધારણની રૂએ પોતામાં સમાવવાની, ઉપરાંત વીરસદ, તારાપુર, અને એક ગામ જેટલી જીજી. આંખે ૭ ગામના વર માટે નવ ગામની દન્યાઓ ધર્મ દોઢગાહોકરીની સરખી સંખ્યા ગણીએ તો પણ દન્યાએ બે વર થયા. આ ફેર દૂધ પીની કરીને તેમજ પુરુષ વિધુર યનાં ફરી પરણે તેથી અને બહુપત્નીનથી લાગતો. પણ બે દશકાથી દૂધ પીતી થયાનું લગભગ અંધ છે ત્યારે હવે દન્યાઓ માટે વર નથી મળતા. પુત્રી માટે ગોળમાંથી કાઢતો દીકરો જોઈએ છે પણ દીકરો ગોળ બહાર પરંબલ લઈને પરણાવવો છે. ફગવાયલા તેમજ કાંઠેસવાદીઓએ પણ આમજ કર્યું છે અને ત્યારે વર્તુળમાં સરખે સરખામાં દન્યા આપવા માટે પરંબલ અને પરંબલ નહિ તો દાખાં, કપડાં, રાગીના દારા મોટી રકમ ખરચે તો જ મરતીઓ મળે છે. આથી દન્યાનો ઉછેર ન કરી શકાય એટલાં, મરેલ જાની યો છે. આ સ્થિતિમાં ચુસ્ત સાતિવાદીઓ પણ કબૂલ કરે છે કે સમયસર દન્યાઓને દૂધ પીતી નહિ કરવામાં આવે તો દન્યાઓ બગડે.

કરીને જાનિને તોડશે. આવી સ્થિતિ જીવન જોગ કે યોદ્ધામાં પણ છે. છતાં જાઓમાં વાંદાઓની હાથ પેલી ઉમરલાયક કન્યાઓના જેવીને છે.

કોઈ કહેશે પાટીદાર જેવી ભણેલીચણેલી આગળ વધેલી જ્ઞાતિ આનો ઉકેલ કેમ નથી લાવી શકતી? ના, ઉકેલ નથી લાવી શકતી. દાખાં, પઠ્ઠાણ અને આપખાત્રેવાના જીવન બંધારણમાં ઘડેલા નિયમો તૂટી ગયા છે. જોગમાંજ કન્યા આપવા પૂરતી મર્યાદા રહી છે. 'જીન્ટુ' ગધું ગરજ અને અછતનના દિસાએ જાગરણાવે. સૌ સૌના ઘરના પટેલ થઈને યથા બેઠા છે અને તેથી જ્ઞાતિનું પંચ ભરાય અને વિચાર કરી મુશ્કેલીઓતો ઉકેલ લાવવામાં આવે એવી શક્યતાજ નથી. કોઈને કંઈ પડીજ નથી. ખીછ બાણુ ઉમરે પહોંચી જ્યાં છતાં એ કન્યાઓમાં એવી ગહુ ઘોડી છે જે બળતો કરી નાતની બહાર જાય. માની લીધેલી કુટુંબની આબરૂ તેમને બળવો કરનાં રોકે છે. ભણેલી ગહેનો પણ વર્તુળ બહાર લગ્ન કરો શકતી નથી. વળી જીજીતર તો લગ્નના શાશ્વતરૂપ છે. મરતીઓ માગે છે માટે તે રીતે તેટલુંજ જાણવાવાનું. ઉપડા ઘરની કન્યાઓને વર નથી મળતા, નીચલા ઘરના વાંદાઓને કન્યા નથી મળતી! કેવી જ્ઞાતિ! કેવો લગ્નબંધાર! અહીં તે લગ્નસરથા કાંચાકાંચ થઈ પડી છે અને વર્તુળોજ તેનાં કાંસિયાં જન્યાં છે!

ખીછ જ્ઞાતિઓમાં ખીજે સ્વરૂપે આવા સવાસો ફરે.

જાતિવિરોધી સમાજમાં વ્યક્તિગત લાયકાત અને પરિચય પ્રમાણે રાજસાંધો યોગ્ય. આજો સમાજ એનું માધ્યમ બને. લગ્નજીવનની જવાબદારીઓ રાજ્યના કાયદા ધ્યાનમાં રાખી પૂરી થાય. સમાજને વ્યવસ્થિત અને જીવંત રાખવા માટે નાગરિકત્વ અને રાષ્ટ્રીયત્વની જરૂર છે સામાજિક માધ્યમની નહિ. જ્ઞાતિવિરોધી સમાજની વાત આજે જરા વિચિત્ર લાગશે પણ તે અનિવાર્ય છે. આપણને બગર પણ ન પડે તેવી રીતે જ્ઞાતિઓ તૂટી રહી છે.

સ્મૃતિકાંડોએ કોઈ કાળે ધંધાઓ અને વર્ણોની ઉચ્ચનીચતા કહી, તે પ્રમાણે વિવાહ, વારસા, સ્પૃશ્યસ્પૃશ્યતા, સંકરશુદ્ધતા, સગા-ફામ વગેરેના કાયદાઓ ધડથા, અને જાતિભેદોનો પાયો નાખ્યો. તે કાળે કદાચ એજ થઈ શકે એવું હશે. પણ એ આપણે માટે સનાતન સિદ્ધાંતો થઈ પડ્યા. એ શાસ્ત્રો હવે અપ્રમાણ જન્યાં છે એમ કહેવાની કાલુ હિંમત કરે?

કે. ઘ. મંશાંકવાળા

નાગરિકતાની ખામી

શંકરભાઈ સો. પટેલ

આપણાં હૃદયમાં નાગરિકતાની ખામી કમલે ને પગલે ભોવામાં આવે છે. આપણા ઘરનો કચરો આપણે પાડોશીના આંગણમાં, મહેલ્લામાં કે રસ્તામાં નાખતાં અચક્ષતાં નથી. પેસાળ પણ આપણે ગમે ત્યાં ફરીએ છીએ. નાનાં ડોકરોને જાડે પણ ગમે ત્યાં બેસાડીએ છીએ.

ફવા ઉપર પણ આપણું વર્તન તેવું જ હોય છે. કપડાં ધોયેલા પાણીના છાંટા ફવામાં ન પડે તેની આપણે કાળજી રાખતાં નથી. ઉટોલાં વાસણ પીવાના પાણીમાં ધોવામાં આપણને અંદરતી મની નથી.

શાળાઓમાં આપણાં આર્થિક પણ આપણી માફક જ વર્તે છે. જો શાળાની આશુભાગ્યુ ગમે ત્યાં પેસાળ કરે છે; ઘણી વાર તો બેલાં બેલા પણ પેસાળ કરે છે.

આપણે સભામાં, સિનેમામાં કે આગળાડીમાં ક્યાં જોરો ધોંધાટ ફરીએ છીએ? આપણા પાડોશમાં કોઈ માફુ હોય તો પણ આપણે લગ્નમરણ પ્રસંગોએ ધમાલ કરવામાં ક્યાં જાડી રાખીએ છીએ? શહેરમાં વસનાર આપણાંમાંના ઘણા પાડોશમાં કોઈની પરીક્ષાને અંગે તેવારી ચાલતી હોય કે કોઈ માફુ હોય તો પણ આમોંડાન કે રેડિયો મૂકવાનું જવા દેતા નથી. કેટલાક તો મધરાત કે પરાદિવાના વિચાર ક્યાં વગર નજરમાં આવે ત્યારે આમોંડાન વગાડે છે.

આપણી જાનો એટલે નાગરિકતાની આપણી ખામીઓનું પ્રદર્શન. બિનારામાં જામો પહેંચે તેટલાં ગોદડાં હોય તો પણ આપણાંમાંના કેટલાક અજો નણુ નણુ ગોદડાં પચાવી પાડી ગોદડાં ખુટાડવાના જ. ગોદડાંમાં પાનના કાંધા પણ આપણે પાડવાના. બીડીઓ કે હુકા વડે ગોદડાં થોડાંધણાં જાળવાના પણ ખરા. પીવાના પાણીમાં પીધેલું વાસણ કે અસ્વચ્છ વાસણ ભોળી પાણી અચ્છાડતાં આપણને સંકેત મતો નથી. જનમાં આપણાંમાંના પચાખરા લોટા લઈ જવાના નહિ; અને જાડે જતી વખતે કે જમતી વખતે ગમે તેનો લોટો લઈડાવવાના.

ગામપરગામ જતાં આગળાડીનાં એસનોએ ટિકિટખારી આગળ દારમધ. બેલાં રહેવાને જાહેર આપણે વચ્ચે ઘુમવાનો પ્રયત્ન કરી બીજાં વહેલાં આવેલાંના દફની અવગણના કરીએ છીએ. ત્રીજા વર્ગની ટિકિટ લઈ ઘણી વાર બીજા કે પહેલા વર્ગમાં ઘૂસી જઈએ છીએ. કેટલીક વાર તો ગિલકુલ ટિકિટ લેતા નથી. આડીમાં આપણે બેસી ગયા હોઈએ. અને પછી જગ્યા

હોય તો પણ જીવન ઉતાડ્યોને ઘેળી વાર આપણે અંદર આવવા દેના નથી. જીવન ઉતાડ્યોને સંકેતક પડતી હોય તો પણ આપણે આપણી પથારી પાથરી આડા પડીએ છીએ. આપણો સરસામાન ઉમિ પાટિયા ઉપર કે જેડકની નીચે મૂકવાને બદલે જેડક ઉપર કે આગણા આગળ કે જવા આવવાના રસ્તામાં આપણે મૂકીએ છીએ. ગાડીમાં ખેડાં ખેડાં આપણે ખીડીઓના ધુમાડાના ગોટા દાદચા દરીએ છીએ. પાસે જેડલાં સ્ત્રીઆળકોને કે ખીડી ન પીનારને એની ધુમાડી ન જાય તેની આપણે દાળછ રાખતા નથી. ચવાણું ગમે ત્યાં વેરાય નદિ તેની આપણે ચીવટ રાખતા નથી. કેળાં ખાઈ તેની છાલ કે જોર. જાંબુ ખાઈ તેના ફળિયા આપણે ડબ્બામાં જ કેંડાંએ છીએ.

સાર્વજનિક સ્થળોને નુકસાન ન કરવાની દાળછ રાખવાને બદલે તેને નુકસાન કરવાની જ આપણે દાનત રાખતા હોઈએ એમ દેખાય છે. આગણાડીનાં કે રાહેરનાં જાળમાં આપણે બમે તેવા લીટા દરીએ છીએ તથા ગલીય લખાણ લખીએ છીએ; રસ્તા ઉપરની વીજળીની યતીઓના ગોળા આપણે ફેટલીક વાર તોડી નાખીએ છીએ; સડકની ધાર ઉપર લોખંડની પાછોના કોંગ કચેલા હોય છે તે પાછોને વાળી દહાળે છીએ કે કાઢી લઈએ છીએ; દુધા ઉપરની લોખંડની ગરબડીઓ કે મૂલતા પૂલ ઉપરનાં પાટિયા તોડીકાડી નાખવામાં આપણે ગૌરવ માનીએ છીએ. આ બધામાં આપણી નાગરિકતાની ખામી જ જણાઈ આવે છે.

ધર આગળ સાર્વજનિક જગ્યામાં કાચી ગોટલી કરી પાછળથી પાકી ગોટલી કરી લેવાને લોભ આપણામાંનાં ઘણાંખણમાં હોય છે. પાડોશીની જગ્યા ધરમાં, દોરના ખીલામાં, કે ખેતરમાં દુશ્વારવાની તક આપણે લાગ્યે જ જતી કરીએ છીએ. આપણું ખેતર રસ્તા ઉપર હોય તો વાડ દર વખતે આપણે આગળ તે આગળ ધપાવતા જઈ રસ્તો સાંકડો કરતા જઈએ છીએ. આપણે હદનાં નિશાન રહેવા દેતા નથી; જીવનના ખેતરમાં ચાર, પાંચ, પાપડી કે કેરી હોય તો તે પણ ઉઠાવી લેવામાં આપણે સંક્રાંત્ય અનુભવતા નથી; કોઈના ઝાડનાં ઝાળાં કાપી લેવામાં કે કાઢ કાઢ વાર જીવનનું આખું ઝાડ કાપી લેવામાં આપણા દિલને કંઈ જ દોભાયતો નથી. કોઈના ખેતરમાં આપણો હક્ક ન હોય તેમ છતાં તેમાં ગાડવાટ પાડવામાં આપણે અચકાતા નથી. જીવનને આપણા ખેતરમાં ચઈ આપણે પાણીનો દાળિયો લઈ જવા દેતા નથી; પણ જીવનના ખેતરમાં ચઈ આપણે આપણો દાળિયો લઈ જવા મમત કરીએ છીએ. આમ આપણામાં નાગરિકતાની ખામી જ્યાંત્યાં દેખાય છે. આ ખામી કેવી રીતે દૂર થાય તે એક મોટો પ્રશ્ન છે.

વિક્રમ અને લેવડદેવડની પ્રથા લગ્નસંગ્રામમાં અનિષ્ટ છે અને એ નાખૂદ ચર્ચા જોષ્ઠો, એ અંગે અહીં થોડો વિચાર કરવા ધાર્યો છે. એના ગુણદોષની ચર્ચા અપ્રસ્તુત છે. યાત્રિએ અને વ્યક્તિએ આ પ્રથા નાખૂદ કરવા કયા ઉપાય અજમાવવા રહ્યા એટલું જ જોવાનું છે.

આપણી તો ઘણી યે ઇચ્છા હોય પરંતુ આવી પ્રથા નાખૂદ થઈ શકશે કે નહિ એ પહેલો પ્રશ્ન છે. વર્ષોથી સમાજમાં પ્રચલિત થયેલી રૂઢિઓ દાદી શાય ખરી? નથી પ્રથાઓ જે સરલ શકે તેજ ઉઠેલી શકે એમ માનવું જોઈએ કે? અને લગ્ન એક અવધાર મનાયો કે એમાં આદર્શ રચાવેલો એ આભાસિક છે? અનિષ્ટ પ્રથા નાખૂદ કરતી વેળા એટલી સાવચેતી રાખવી જરૂરી છે કે સોદરિન સચવાઈ રહે, અને લગ્નની સંસ્થાને આંધ આને નહિ.

વિક્રમે અને લેવડદેવડની શરૂઆત કરનારે કયું પ્રયોજન જોયું હતું અને સારી એ પ્રથા ગતી ગઈ હતી? સંભવ છે કે દુકું ક્ષેત્ર હોય, સારા વરની અછત હોય, પોતાની સુખી સ્થિતિ હોવાથી કન્યાને દુઃખ ન પડે તે જોવાની ઈચ્છા હોય, વરપક્ષની સાલગી, જાન કે તારિખનું આકર્ષણ હોય. પરંતુ, આવી લાયકાતો વારસામાં ઝીતરે અને માન્ય રહે એ અચરજ થવા જેવું લાગે છે, પણ એમ તો ગાજાદોનો કે મંદિરના મહારાજનો વારસાદક હતો જ ને—કે જ ને. એટલે જેનું આશુ તેણે વંશપરંપરાની દૃષ્ટિએ જોખા ગમડાવ્યા અને જોખા લોધાને ભરમાવ્યા.

પછી વારસાદકનો સિદ્ધાંત ઉઘાડો પડતો ગયો. રજવાડાંનો મૂળ ઉગડવા તારખ્યાં. સંપ્રદાયોના મહારાજોની પોલ કચેરીઓમાં ચલાતી થઈ. પછી પિંચવથી વસૂલાત કરનારના વારસાદક શી રીતે ગળી રહે? એમાં ૫ મહ્યાંકન ગદલાતું ગયું. લોકોએ ફરીથી વિચાર કરી જોયો : કાણ વધારે લાયક છે?

આ લાયકાત જમાને જમાને ગદલાની રહી. પહેલાં કર્મકાંડ કે ધર્મનિષ્ઠા ઉપર લોકશ્રદ્ધા હતી. તે પછી પ્રતિષ્ઠા, જીવનશક્તિ અને ઔદાર્ય ઉપર ધ્યાન ગયું હતું. અધરના વરસોમાં વારસદક ઉપર નજર. અને હવે નોકરીની લાયકાત આગળ આવવા માંડી છે. કન્યાને લગ્ન પછી શહેરમાં લઈ જશે એમાં થોડી નિગ્રાંત વરતી છે. મોટા કુટુંબનો ભાર, પાણીનું સાધન નહિ અને સાસુભણ્ડના કળિયા—જોનાથી કાણ ના તામે? પરગામ લઈ આવે એટલે પતિપત્નીનો પ્રેમ તો વધે ને! લણ્યા વિના નોકરી યે ક્યાંથી મળે? આ નવી લાયકાત જમાની ગઈ. પરંતુ, એણે જૂની લાયકાતને વ

ટકાવી રાખી. બન્ને લાલ મગતા હોય તો કેમ જવા દેવાય! વારસાદંડ અને મોદરીની સમયડ એ બંને હોય તો શા માટે રકમ ના વધે? એમાં બીજા લાલ ઉમેશતા બધા અને રકમ વધતી મદ. વગર મહેનતની કમાણી શાણુ જતી કરે?

આવી લાલચ સિવાય બીજું 'એક દારણુ - જે તે દેખાડે કરવાનું. સમાજમાં ગણાય તો સૌ સરખા, પણ બીજાની તોલે કે જિંદગી આવવા માટે પ્રસંગની રાહ જોવાની હોય, ટાણું દીપાળીને વાદ વાદ મેળવવા છતાં તલસતો હોય, 'કે જેમણે સતોખાનો ગાલિય ઉમંગ. સિદ્ધ કરવો હોય. જિંદગીમાં કમાણી કરેલી કે અને કુટુંબનો ભાર ઉપાડવાની લાલચાત-રંદલી કે એની જાણે સમાજમાં ખાતરી કરાવવાની હોય. એકલા જમણથી લવિષ્ય જાણાય નહિ એટલે જાણે કરારનામા મારફતે આગર વધારવાની હોય. એમાં જે લેખીત, મૌખિક ને પ્રચલિત-એમ સહિત્ય પ્રકારે રાખી વધારે ચૂંચવણો રાખી અને છેવટે મદ સર કર્યાનો વધારે દલાવો લીધો. એમ કપડો એમ વિજયનું મુજબ વધારે.

અનિષ્ટ નાખક કરતી વેળા આવાં કારણો ને સંજોગો ધ્યાનમાં લેવાનાં છે. માનવની તરફથી ભુલિએ જિંદગી પાયા નાખ્યા કે. જેથી ઇમારતનાં ખડેર થઈ જાય તોયે દર કરીને ત્યાં જ રહેવાનું મન થાય-ઠોડાય નહિ.

તેમ છતાં આ પ્રયાને કુતકારનાર નીકળ્યા છે. એમણે સમાધાનની ચાતો દાન ઉપર ધરી નથી. નવો ધારો મંજૂર કરાવ્યાથીયે લવિષ્યમાં એ નહિ વધી જાય એવું શાણુ કઠી શકે? અને સમાજમાં સંમાનતા સ્વીકાર્યા પછી મુલવવાનું શું? એટલે આ પ્રયા તોડનારાઓએ વૈશ્વવૃત્તિ કઠી નાખી. પણ એવું કેટલા કરે? અને એમના ચીંધેલા માર્ગે 'કાઈ વીરજા વટેમાર્ગે જ જઈ શકતા હોય તો આપણે બીજો ધારો રસ્તો જોઈએ જ રહ્યો.

સંભવ છે કે પહેલાં કન્યાઓમાંની પસંદગી કરવાની 'કાઈ તરફી લેવું' નહિ હોય. તે દિવસોમા કાશી ને ઉજમ, મુદ્દાદાર ને મંજા, દિવાળી ને રેવા એ જાંબાંય સરખાં જ મનાતાં હશે. હજીયે શું 'એવું જ છે? ના, વર જાતે જોવા જાય છે, નારતો અને મીડી વાતચીત પણ કરે છે. એને જોઈએ છે રૂપ, લાજુતર, ટાપટીપ, છદ્મ. હવે પસંદગીનું 'ધારણુ દાખલ થયું છે ને' છતાંયે લાલ તો ચૂકવે જ પડે છે.

એટલે એક વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે આ તો માનસિક બચાડ છે લેનારની વૃત્તિઓ હલકી થતી જાય છે અને આપનાર તે પોષે છે. નિર્બળિતો સમાજ એમ મૂંઝાણોને નોંતરે છે તેમ જા અનિષ્ટ પ્રયાનું પોષણ કરનારાઓ એની

ગુપ્ત વધારતા જાય છે. કનડગન વેદીને કંઠાળી ગયેલી વહુ સામુપદે આગે ત્યારે વધારે નાશ એવાંયે જોના જેવું જ આ મૂંઝવણ છે. આગનારને ય વખત આગે લેનારની પદવી મળવાથી વિષયક વધતું જ જાય છે.

આ સ્થાવામાંથી ઉગરી જતા માટે જોનો મહિમા તોડવો જોઈએ. આપણેથી મોટાછ મળતી તે અંધ કરી અંધલામાં અંધનામી મળે એવી ગોઠવણ કરવી જોઈએ. જોના કારરયાનમાં સદાયજન ચનારાઓની કુજેતી ગોઠવવી પડે. સમાજમાં આવું અનિષ્ટ આચરનારને ડર લાગવો જોઈએ. જેમ ચેરી, દેશદ્રોહ, ખૂનની હીણપણ લાગે છે તેમ વિદ્યવતી અને લેવડદેવડની શરમ લાગવી જોઈએ.

આવી પ્રસિદ્ધ કેવી રીતે યોદ્ધા સકાય? રખટ છે કે દયાલાવ ગુપ્તીને કે જ ના ચર્મ રહે. આપણને આ અનિષ્ટ જો ખરેખર સાલવું હોય તો જોના બોધ થયેલાઓને પ્રકાશમાં લાવી જીવનજોની સાવધાની માટે ગીધામણાં કરવાં પડે. એમના મળતિયાઓ, રેકા આપનાસ, સાજનિયાની પણુ જો જ વડે યવી થટે.

આમાં કાપડો યશે તો પે ઘોળીને પીનારા પી જશે. એકલા કાપડાની ગુંગનશ નથી. આમાં તો સમાજના જંગલ યોદ્ધાઓની જરૂર છે, જેઓ જોળી તપાસીને પ્લેગના ઉંદર જેમ લેવડદેવડિયાઓને ચોતરે ચઢાવી દે. ખાજી કાઢતી દેન નથી કે એ રહેતે જાય. પછી તો કંકુ ને કન્યાની તાદ તાદ માતા સહુ યર્મ જશે.

આવા યોદ્ધાઓનું શર્વ સરળ અને એ માટે જોઈ તુરખો છે—તે સામુદાયિક હશે. એક જ મુહૂર્ત ને બેડો પાર. સહુનો સરખો આનન્દ, સહુનો સરખો ખરચ, સહુની સરખી ઝોલા. એ મુહૂર્ત કાઢતો પ્રહ માનતો ના હોય તો ચોડ જાય કરાવી ગણે! સાજનિયાં ને સુખ—જોકે ફેરામાં ઘણા રાજી રહે. કાઢતે કનડવાની તક મળે જ નહિ. આવા સાર્વજનિક હશે. સાવધો આખાં સમાજમાં આનન્દ પ્રસરી રહે, કમેરા-કંકાસનું નામ ના રહે.

જોયો માર્ગ છે રોડલાગતો, પણુ એમ યશે ત્યારે ન્યાતનાં બંધન જોનાં દશે! આદર્શને આપણે પહેંચી ના રાકીએ તો ભડે, પરન્તુ આપણી દષ્ટિ જોયી વિમુખ ના યવી જોઈએ. જેઓ અનિષ્ટથી દૂર જાય છે તેમનાં કૃત્યને આપણે કેમ નાં વધાવી લઈએ? એથી બચવું, એમાં જ ગરડી બેસનાં હોય તેમનાં કપર. ‘લાવ’નાં પાટિયાં કેમ નાં દોડી બેસાડીએ? સરખો એમ અને તામસનો દેવ અને જરૂરી છે.

મુંબઈ પાટીદાર સંમેલન— એક દષ્ટિપાત

ડાહ્યાભાઈ મનોરભાઈ પટેલ

મુંબઈમાં પાટીદારોની નાની ચોટી દશેક સંસ્થાઓ છે. ‘પાટીદાર યુવક સંઘ’ એમાંની એક છે. અગ્રે વરસે એના યુવક કાર્યકર્તાઓએ અને ઉત્સાહમાં આવી જઈ મુંબઈને આંગણે જૂદા મુજબસતના સમસ્ત પાટીદારોની પરિષદ ભરવાના વિચારને વહેતો મૂક્યો. ‘પાટીદાર’ માસિકના અંકે અંકે એ આગામી પરિષદ માટે યોજનાઓ પ્રગટ થઈ. એને માટે સૂચનાઓ અને દસ્તાવેજો મોકલવા વિતરિત થઈ. તે પછી જાત જાતની સૂચનાઓ અને દસ્તાવેજો ‘પાટીદાર’નાં જૂદા શોભવા લાગ્યાં. ૧૯૪૭ના નાતાલના તહેવારોને ચાર માસ પાડી હતા પણ તે મે નજીક આવીને ઊભા એટલે નાતાલને જાહેર ઇન્ટરના તહેવારોમાં પરિષદ ભરવાનું નક્કી થયું. દરમિયાન વધુ સૂચનાઓ અને દસ્તાવેજો ખરડા ‘પાટીદાર’નાં જૂદા પર ખડકાવા લાગ્યા. ઇન્ટર. પણ આવી અને મઈ. અખબર લાઈઓ પૂછવા લાગ્યા કે પરિષદ કયાં મઈ કે કેમ? ત્યાં તો ‘પાટીદાર’ના એક અંકમાં વાંચવા મળ્યું કે એના એક પ્રયોજક અને ઉત્સાહી કાર્યકર્તા આક્રિષ્ટ રીધાગ્યા. એમના સાથીદારોએ વ્યવહારૂ માર્ગ લીધો. માત્ર મુંબઈમાં વસતા સમસ્ત પાટીદારોની પરિષદ એલાવી સતીષ મોનવો. આમ લાંગી બાથ ભરવાને ખરડે દેંડી આમ ભરવાને માટે મેની ૧લી અને ૨૭ તારીખો મુકરર થઈ.

ચોપાટી નજીક ઝોગેરા હાઉસ સામે રોડ મફતલાલ ગગલભાઈએ વિશાળ યોગાનવાળું એક મકાન મુંબઈ પાટીદાર સમાજને, દાનમાં આપ્યું છે એમાં સમાજ ઉપરાંત પાટીદાર છાત્રાલય, પુસ્તકાલય, યુવકસંઘ અને કન્ગ્રેસ ‘ડા. એ. પટેલ’ ટોર એમ ચાર ક્ષતિસંસ્થાઓ છે. આ રચણ ‘મફતલાલ ગાગ’ નામથી યોજાયા છે. એના યોગાનમાં સુશોભિત મંડપ નીચે મુંબઈ પાટીદાર પરિષદનું અધિવેશન થયું.

મુંબઈમાં સમસ્ત પાટીદારોની વસ્તી કેટલી છે તે કહેવું મુશ્કેલ છે, છતાં અંદાજ પંદર હજારનો મનાય છે. એમાં પુખ્ત વયનાં સ્ત્રીપુરુષોની સંખ્યા પાંચ હજારની ગણીએ તો પણ પરિષદમાં એકાદ બે હજારની હાજરીની આશા સહેજે રાખી શકાય. મંડપ પણ વિશાળ હતો. પરિષદ માટે પ્રચાર પર્લુ કીક કીક કરવામાં આવેલો. આમ છતાં પહેલે દિવસે મોટી જામે માણસની જ હાજરી હતી. એમાં કાર્યકર્તાઓનો દોષ નથી. ‘એમાં શું?’

‘પરિપક્વ ભાગે’ મુંબઈ વગેરે? એવી ઉપેક્ષાવૃત્તિ જ એમાં મુખ્ય ભાગ લઈએ છે. શહેરમાં વ્યક્તિ જીવનનો વિકાસ થયેલો હોય છે એટલે એવા માણસો સમૂહથી દૂર ભાગે છે. વળી કેળવણીની અને ધનની દૃષ્ટિએ પોતાને ઉપલી શ્રેણીમાં ગણતા ભાઈઓ પણ આવી પરિપક્વોમાં ભાગ લેના નથી; સિવાય કે પ્રમુખ કે એવું કંઈ પદ શ્રેણીવચ્ચનું સારણ એમને માથે લદાયું હોય.

પ્રમુખ ડૉ. ભાસ્કર પરેસે પોતાની, પડછંદ કાયાને રજૂપૂરી પાયાકથી વધુ પડછંદ ગનાવી હતી. તેઓ માર્ક ઉપર બોલતા હતા ત્યારે સામેના અદ્ય શ્રોતાઓને ભેઈને મારી જરૂર નથી એમ કહેવું માર્ક જાણે લઘુતા અનુભવવું હતું! પ્રમુખનું ભાષણ જાનિપરિપક્વને અનુકૂળ ન હતું. જન્મે દિવસ તેઓ ખાદી પર જ વિશેષ બોલ્યા. એમના ગુણગાન ગાનારે પણ એ જ રીતે એમની પ્રશંસા કરેલી. સમાજને ઠારી ખાતા પ્રત્યેનાં મૃદાકરણ અને માર્ગદર્શન જેવું એમાં કંઈ જ ન હતું.

પરિપક્વ જન્મે દિવસનું કામકામ અતિશય સરળતાથી પૂરું થયું. બધાજ દરજ્જા એના પર આબેસા મુધાગ સદિન વિના ચચાં, વિના વિરાધે સર્વાનુમતે પસાર થયા.

કરાવમાં રાષ્ટ્રપિતા ગાંધીજી અને શ્રેષ્ઠ મહત્તાલના અવસાન માટે ખેદ વ્યક્ત કરતા એ કરાવો પ્રથમ પસાર થયા. તે પછી સરદાર પટેલ અને દરબાર સાહેબને તેમની મહાન રાષ્ટ્રસેવા માટે અભિનંદન આપી દીધાં. પ્રાર્થનામાં આગમું. પૂજ્ય સરદાર સાહેબ સમસ્ત દેશનું ગૌરવ છે એ નિર્વિવાદ વાત છે છતાં એમને માટે કરાવમાં ‘જાતિશીર્ય’ જેવો રાજ્યપ્રયોગ કરવો એ આપણી જાનિ પ્રત્યેનું અદમ અને મૂઢ ગમતા જ ગત્ય છે.

તે પછીના સામાજિક કરાવો અત્યંત આકર્ષક હતા. શ્રી. જશભાઈ સાથે જ્યાજહેનનાં શયેલાં પુનર્જન માટે અભિનંદન વ્યક્ત કરતો કરાવ પ્રશંસાપાત્ર છે. આટલા એક કરાવમાં પણ એમને પરિપક્વની સાર્થકતા જણાય છે. પરિપક્વો મોટા ભાગ સુરત, અમરવાદ, કચ્છ અને કાઠિયાવાડના પારીદારોનો હતો અને તેમને માટે તો પુનર્જનની નવાઈ ન હતી. પરંતુ અદ્યનર અને એની આસપાસના કહેવાતા કુળવાન પારીદારોમાં વૈધવ્ય ફરજિવાત છે. અને એ જ ‘જાતિપ્રતિષ્ઠાનું’ ધોરણ છે. સામાન્ય જાતિજન એવગા-વર્તવાની દિવત જ ન કરી શકે. તેમાં ન વળી જિંદગી ગણાતાં જ આમનો દુર્ગ તોડવા એક વાવનારાણી કુંવારો સુવક પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ થઈને એ જ આમની વિધવા યુવતી સાથે લગ્નથી ભોગ્રાય એ નાનીચૂની વાત નથી.

ભાઈ જરાભાઈ પરિવર્તનમાં લાગર હતા. તેઓ તો પ્રશંસાથી પર હતા, શાંત અને સૌમ્યભાવે તેઓ બેઠા હતા. પરિવર્તન પૂર્ણાવસ્થાએ પહોંચે પછી આગ્રહ છતાં તેઓ કંઈ ન બોલ્યા. પણ એમને બોલવાની જરૂર જ ક્યાં હતી? તેઓ દાર્પમાં માનતા હતા અને કરી બતાવ્યું.

રાષ્ટ્રવાદની આડે જાતિવાદ ન આવ્યો જોઈએ તે અને સમસ્ત પાટીદાર જાતિમાં બધા પાટીદારોની સમાનતાનો દગવ અગત્યનો હતો. એમાં અશ્વસ્થતાનિવારણનો વિશાળ અર્થ હતો. દારણ ગાંધીજીએ તો જીંદગીભરના જોડ અને કુળાકુળને પણ આલડજેટમાં ગણાવી છે. એના પર અમલી સુધારો આવ્યો. મુંબઈના સમસ્ત પાટીદારોનું જે મધ્યસ્થ મંડળ બને તેની દાર્પવાદીનો દરેક સભ્ય આ સમાનતાનો દગવને અનુસરતો હોવો જોઈએ. આ સુધારા સાથે દગવ સર્વાનુભવે પસાર થયો ત્યારે જે વર્ષ પહેલાંનો કરણ પ્રસંગ યાદ આવ્યા વિના રહેતો નથી. પૂર્વ આફ્રિકામાં પાટીદાર સંસ્થાઓ છે પણ તેની મર્યાદા અચેતર, કાનગ, વાકળ અને દસકોસીના લેલિયા પાટીદારની હોય છે. આ મર્યાદાવાળા પાટીદારોની આખા પૂર્વ આફ્રિકાની પરિવર્ત ૧૯૪૬ના ઇસ્ટરના તહેવારોમાં મોખ્યાસામાં મળી હતી. એમાં આથી છેક જ દર્શાવે—માત્ર સિદ્ધાન્ત તરીકે જાતિજનને જાતિજન તરીકે સમાન ગણવાનો દગવ આ લેખકે ૨૦૦૨ કરેલો. એના પર અતિશય ઉચ્ચ અર્થ થઈ હતી અને દગવ પાછો જોઈ લેવાનો આગ્રહ થયો હતો. મક્કમતા છતાં લડકો ચવાની અણી પર પરિવર્તનાં બીજાં કાર્યો ૨૦૦૩ ન પડે તે હેતુથી મળ દગવને કેવા પીખી નાખેલા સ્વરૂપમાં સ્વીકારી પસાર કર્યો હતો તે પ્રસંગ ‘પાટીદાર’ના વાચકોને યાદ હશે. સમાનતાનો જો દગવ તે વખતે કેટલાકને ખયાસ વર્ષ વહેલો લાગતો હતો. બ્યારે અહીં મુંબઈમાં તો મર્યાદિત નહિ પણ કચ્છી, દાકિયાવાડી, અમદાવાદી અને સુરતી સહિત કડવા લેલિયા તમામ પાટીદારબંધુને સમાન ગણવાનો દગવ સર્વાનુભવે પસાર થયો, જો આનંદની વાત છે.

ત્રીજો સામાજિક દગવ બધા કુરિયાનોને માટે સામ્રો હતો. અને જો યાદ રાખવું જોઈએ કે પરિવર્તો અને હંડ દેરવાની તાકાતવાળાં જાતિપંચોમાં કેર છે. વળી આપણે ત્યાં હવે ખાસ સત્તાવાળાં જાતિપંચો પણ ક્યાં રહ્યાં છે? પરિવર્તો તો લોકમત કેળવવા દગવ કરે જો જ. દગવના અમલ માટે એની પાસે દર્શી સત્તા નથી. એટલે આ દગવ પર આજુ દહેવાનું રહેતું નથી.

બાકીના દગવો સ્થાનિક હતા. મુંબઈના સમસ્ત પાટીદારોનું જોડ મધ્યસ્થ મંડળ સ્થાપવાનો, પાટીદાર કન્ઝ્યુમર્સ કો-ઓપરેટિવ સ્ટોરને ઉત્તેજન

અપતો, સ્થાનિક પારીદાર સ્ત્રીસંસ્થાને ઉત્તેજન આપવાનો અને હેડેસો અનાજ સંગ્રહી હતો.

પરિવહન દોરવણી આપવા જાતિભાંસિકાના તંત્રીઓને અને જીમ્ન ડેટલાકને ખાસ જોડાવ્યા હતા. આ બોલકાઓના મનમાં એમ હતું કે પ્રસ્તુત પરિવહન જાહેર ગણાયેલી જુદા જુદા ગુજરાતના સમસ્ત પારીદારોની આગામી પરિવહન ભરવાને માટે ચોક્કસનાં ધરવા અને મુશ્કેલીઓને તોડ દાઢવા મળે છે. પરંતુ આશ્ચર્ય તો એ કે જાગૃતનો અહીં વિચાર સરખો ન થયો! સ્થાનિક પરિવહન ભરી મુંબઈએ સતોષ માન્યો. માથેથી જાણે મોટા જોશો કીતરો હોય એમ જીમ્ન દિવસના કાર્યને અંતે કાર્યકર્તાઓએ 'હાર' અનુભવી. બદારથી આવેલા બાલકોને પરિચિતિ પ્રત્યક્ષ થઈ. જુદા જુદા ગુજરાતની સમસ્ત પરિવહન માટે મુંબઈ ચોક્કસ સ્થળ નથી અને તેને માટે ઉત્સાહ પણ નથી જોટલે, એ વાત જ ન ગીધી. એને માટે લાવક સ્થળ-કેન્દ્ર અમદાવાદ મળ્યાય; કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ચરોતર, કાનમ, ચૂરતની વચ્ચે એ આવેલું છે માટે. પણ આ તો અમદાવાદના પારીદારોના ઉત્સાહની વાત છે. જોટલે અહીં જ વિરમીશું.

રોજનો કઠંગાટ

અરવિંદ પટેલ

હું જમીને આજા દિવસનો ચાઓપાઓ પતંગમાં આડો પડી આંખો મીચીને રેડિયો સાંભળી રહ્યો હતો ત્યાં કનુભાઈ એમની હેવાળગતરા મારા આમળ હાલવવા મારા ખંડમાં ધરી આવ્યા. જોડ્યા : 'અરવિંદભાઈ! આ મુંબઈથી હવે તોયા થઈ ગયા! શું સાળી હાડમારી છે! નવની લોકલમાં આજે ઘેર આજો તોય જોટલી બીડે! દેડ કોનો ને કોનો જ આજો.'

મેં રેડિયોની સ્વીચ ધીમી કરતાં કહ્યું : 'કનુભાઈ! આ રોજનો કઠંગાટ' હવે આપણે બંધ કરીએ તો સારું.'

કનુભાઈ : 'કઠંગાટની આગાં ક્યાં વાન છે? કાતની નવની ગાડીમાંય ખેસવાનું ન મળે અને દોઢ કલાક સવારસાંજ કીબા રહીને આવવું પડે એ શું જોણું દુઃખ છે? લડાઈ દની ત્યાં સુધી તો એમ માનતા કે, બાઈ, આવા વખતમાં સુખેદુઃખે નજાતી લેવું. પણ લડાઈ પ્રત્યાંય ત્રણ વરસ પૂર્વ થઈ ચોથું બેઠું. સુલોમ આપણે રક્તંત્ર ગયા. રામરાજ્યની વાતો કરનાર કેમિસ હવે સરકાર થઈ, તોય હાડમારી વધે છે...'

મેં એમને ખોલતાં અટકાવી કહ્યું : ‘કનુભાઈ! જે દુઃખ અનિવાર્ય છે તેને ધીરજપૂર્વક સહેનું એ જ મુખી થવાનો સીધો રસ્તો છે. જાકી ન શીટનાર દુઃખનાં રોજ ને રોજ રોડણાં રડ્યાં એ કકળાટ જ કહેવાય.’

‘પણ આ હાડમારીઓ ન કેમ શીટે? મુંઝાઈમાં રહેનાર માટે એ આ ત્રાસ અનિવાર્ય હોય તો પછી આપણી પ્રગ્નકીય સરકારનો અર્થ શો?’

હું કંઈ બોલ્યાઆલ્યા વગર ફક્ત દસ્યો જ.

કનુભાઈએ પૂછ્યું : ‘કેમ દસ્યા?’

‘બાલિશ વાત ઉપર દસવું ન આવે તો શું રડવું આવે?’

મારા સ્વભાવથી કનુભાઈ દેવામેલા હતા એટલે ખિન્નતા વગર એમણે કહ્યું : ‘શું મારી વાત બાલિશ છે?’

મેં પ્રત્યુત્તર વાળ્યો : ‘એનો નિર્ણય તમે કરો એ જ ફીક રહેશે. એક દાખલો આપું. આજે તમારી જે ખંડની રૂમમાં તમે જે બાળકો સહિત અગવડેસવગરે રહી શકો છો. હવે એ રૂમમાં તમારાં જે રતેલીઓ કુટુંબ સાથે મહેમાની કરવા આવે તો કેટલી અગવડ એની થાય? તમે સમજો છો એટલે એ અગવડ મૂંઝે મોટે સહી લો અને તમારો બાળક ન સમજે એટલે કહિયો માંડે—મારું રમકડું ભાગી ગયું. મારી સાપકલ ઉપર બેબી બેસી ગઈ! તો એ બાલિશ કકળાટનો તમે શ્રો જવાળ આપશો? વધારે બાળકો બેબાં થાય ત્યારે એમ જ થાય એમ સ્વીકારી તમે ચાલો છો, ત્યારે એ બાળક એ અનિવાર્ય રિયલિટી સમજતું નથી અને કકળાટ કરે કે, તમે બાપુજી યઈને કેમ કંઈ રસ્તો ન કાઢો? તો તમે ખડખડ ફરો કે બીજું! બાપુજી બિચારો શું કરે, એ તો બાપુજી જ બાળતા હોય છે!’

મારા કટાક્ષને લીધે કનુભાઈ હસી પડ્યા.

મેં આગળ કહ્યું : ‘એવી રિયલિટી આજે મુંઝાઈની છે. સરકારે, મ્યુનિસિપાલિટીએ મુંઝાઈ સહરની જે રચના યોજેલી, પાણીની વ્યવસ્થા કરેલી, ટ્રામ, બસ અને રેલ્વેનાં વાહનો પ્રયોજેલાં તે પંદર લાખની વસ્તી વિચારીને જ કરેલાં, એ પંદર લાખની વસ્તીને જલ્દે આજે પાંત્રીસ લાખની મુંઝાઈની વસ્તી યઈ છે અને રોજ રોજ વધતી જાય છે. નહિ કલ્પેલો નિર્વાસીતોનો પ્રશ્ન પણ જોયિતો આવી પડ્યો. એ રિયલિટીમાં મુંઝાઈમાં દરેક ક્ષેત્રે ગિરદી ન હોય તો શું હોય? બાળક કંઈ નિકાલ ન આવતાં—તમે બાપુજી શાના? એવો સામો બાલિશ સવાલ કરે તેમ આજે આપણી અગવડે દર ન થાય ત્યારે સરકાર સામે આપણે સવાલ કરીએ-છીએ—ત્યારે સરકાર પ્રગ્નકીય શાની!’

‘કનુભાઈએ પોતાની ગાલિશતા કબૂલ્યા બદલ મોં મલકાવ્યું.’
 ‘મેં ઉગેયું’ : ‘કનુભાઈ! એટલે આપણે ઘેરથી ઓફિસે જવા નીકળીએ ત્યારે એમ માનીજ નીકળવું કે ટ્રેનમાં બેસવાની જગા મળવાની નથી પણ લટકાને જવાનું છે. અને જે દિવસે જીભા રહેવાનું મળે ત્યારે સતોષ માનવો. બેસવાનું મળે ત્યારે મુખ માનવું. આમ જો આપણે અનિવાર્ય દુઃખને સમજીને એની સાથે કામ પાડીશું તો જ મુખી થઈશું. બાકી રોજ એનો કકળાટ કરવાથી કલેશ જ થવાનો છે.’

✽

કાલિયાવાડ એકસપ્રેસ સેન્ટ્રલ સ્ટેશનથી સવારમાં સાત ને ત્રીસે ઉપડી ત્યારે બહાર લટકવાની જગા પણ ન મળવાને લીધે અમે લગભગ સોરોડસો મુસાફરો રહી ગયા. અમારે માટે હવે બાર ને વીસે ઉપડતી બોઠલમાં જ જવાનું નીરમ્યું એટલે પાંચ કલાકનો લાંબો ગાળો કેમ ટૂંકા કરવો એ માટે વાતોનું જ શસ્ત્ર અમારી પાસે મુખ્ય હતું. અને એ વાતોનો મોટો સ્ત્ર એજનો કકળાટ. તેમાં જ આજે ગાડીમાં જગા ન મળી એટલે વિષય શોધવા જવાનો જ ક્યાં હતો ?

એક ભાઈ કહે, આ રેલ્વેવાળા એ કબૂલા વધારે જોડતા હોય તે કશી ગિરદી ના થાય. આપણે બધા રહી ગયા તે રહી ન જાત.

બીજા ભાઈઓએ પણ એ વાતને ઉપરાઉપરી ટેકા આપ્યો. આટલા ટેકાથી હજુ સંતોષ ન થયેલા હોય તેમ પેલા મૂળ દરખાસ્ત મુકનાર ભાઈએ મારા સામે જોઈ કહ્યું : ‘કેમ તમે શું માનો છો ? આપણી સરકાર ચઈ પણ એ વ ક્યાં કંઈ જુગો છે !’

મારે જોલવા ઈચ્છા ન હતી, પણ જ્યારે એ પૂછે ત્યારે મૂળો પણ શી રીતે રહું ? મેં કહ્યું : ‘તમે ક્યાં રહો છો — અહીં મુંબઈમાં કે બહાર ?’

એ ભાઈએ કહ્યું : ‘મુંબઈમાં.’ ને સામે સવાલ કર્યો : ‘કેમ એમ પૂછવું પડ્યું ?’

મેં પ્રત્યુત્તર આપ્યો : ‘તમે પૂછ્યો એનો જવાબ આપવા.’

‘કેમ મારું કહેવું બોલું છે ?’ એમને શંકા આવતાં સવાલ કર્યો.

‘બોલું છે એટલું જ નહિ, બાલિશ પણ છે.’

બધા કરતાં મેં જુદો સૂર કંઈક એટલે સૌ મારા સામે તાક્યા. મેં પેલા ભાઈને સંબોધી વાત શરૂ કરી : ‘તમે રહો છો એ જગા કેવડી છે ? તમારા કુટુંબની પૂરી સગવડ સચવાય એવડી કે નાની ?’

પેલા ભાઈ બોલ્યા : ‘મકાનની વાત જ ના કરશો ને. આજે એમો દેખ રહીએ છીએ એ તો અમારું જ મન બંધાયું છે. મોટા કોકરોને, બિચારોને, કિચકાંમાં ભણે છે પણ ઘરમાં શાન્તિથી વાંચવાની જગા મળતી નથી.’

મેં કહ્યું : ‘એ છોકરો તમને એવું કહે કે આ મકાન સાંકડું પડે છે માટે એ રૂમ વધારે ભાડે લ્યો તો ?’

પેલા ભાઈ : ‘એ એ શું જાત રૂમ લેવાની વાત કહે, પણ એક રૂમે ૫ મળે એવો સમય આજે ક્યાં છે ? નહિ તો હું લીધા વગર જ શું કામ રહું ?’

મેં કહ્યું : ‘બસ, એના જેવી જ આ તમારી, માડીને એ રૂબરૂ વધારવાની, વાત છે ! એવા રૂબરૂ કાઢવા હોય તો તમે કહો એ પહેલાં જ રહેલો જોડો દે, પણ રૂબરૂ હોવા નોંધ્યો ને ?’

*

મારા પરિચિતોને મારા અંગે એવી એક છાપ છે કે હું સરકારનો પક્ષ કર્યા કરું છું. એટલે સરકારનો દોષ કાઢવાની વાત હોય ત્યારે એ પરિચિતો વાતની એવી રીતે મારા આગળ સરખાવ કરે છે કે, જુઓ આ તમારી સરકાર, શેઠો પાપડે ૫ લાગી રહેતી હોય તો !

દમણી કાપડના ભાવ ને આસમાને ચડી ગયા હતા તે અંગે કહ્યાત કરતાં મારા એક પરિચિત ભાઈએ મને કહ્યું : ‘નોંધ આ તમારી ક્રેઝિસ સરકાર ! આટલા કાપડના ભાવ વધી ગયા પણ કંઈ ચોખ્ખા વહેંચણી કે ભાવને કાજુમાં લેવાની આવડત ખતાળી રહે છે ?’

મેં સામે જવાબ આપ્યો : ‘તમે લોકો પ્રગતી સરકાર થઈ એટલે એને જોડી જામણીનું ખેતર માનવા લાગો છો.’

‘દેમ એમ કહ્યું ?’

‘તમે કાપડના ભાવ વધી ગયા તેનો દેમ કહ્યાત કરો છો તેનું કારણ હું બાણું છું.’

‘શું બાણો છો, લ્યો કહો નોંધ ?’

‘તમે કાપડના વેપારી નથી અને તેથી જોઈ કાપડ લેવાનું થયું તેનો એ કહ્યાત છે. બાકી જોડા ભાવ સામે તમને વાંધો હોત તો તમારા ટોર્સમાં જે ચીજો વેચાય છે તેનો કાળો ભાવ લેવાય છે તે ન લેવાતો હોત.’

પેલા ભાઈ હસાઈ ગયા હોય તેમ મારા સામે તાકી રહ્યા.

મેં મારો અનુભવ કહ્યો : ‘ચક્રવાકિયા ઉપરની જ વાત છે મેં તમારા માણસને પૂછ્યું : ૫૦૧ સાથુ છે ? મારી પાસેથી કાળો ભાવ નહિ

સેવાય એ બીક એણે ના પાડી અને મારા પાડેસી તમારા જ ટોર્સમાંથી તે દિવસે સાબુ લાવ્યા !'

પેલા ભાઈ સ્વસ્થ ચતાં હસીને બોલ્યા : 'અમે કાણુ બગ્ગર કરતા હોઈએ તો સરકાર અમને પણ પકડે, ક્યાં ના પાડીએ છીએ !'

મેં કહ્યું : 'પકડે ના પકડેની કું વાત નથી કરતો.' પણ 'બોડી' આમણીના ખેતર જેમ આપણી સરકાર ઉપર, એર કાટવાળને દહે તેમ આપણે બધા આક્ષેપો કરવા નીકળી પડીએ છીએ એ સામે મારો વાંધો છે.'

'તો શું સરકારની કાંઈ જવાબદારી નથી?'

'પ્રજ્ઞનો હલ ટકા વર્ગ ત્ને મુનો કરવા માટે તો સરકાર જવાબદારી રી રીતે અદા કરી શકે? એટલે સરકારની જવાબદારી છે એવો રાજ કટકાટ કરવાયો કંઈ વળગે નહિ, પણ આપણી પણ જવાબદારી છે અને તે અદા કરવી જોઈએ એમ માની વર્તીએ તો જ, સરકાર પ્રજ્ઞનો નાનો વર્ગ એ જવાબદારી અદા ન કરતો હોય તો એને કાયદા દ્વારા પહોંચી વળે.'

પેલા ભાઈ હસીને બોલ્યા : 'આપણે પોતે મુધરવું જોઈએ એવો તો તમે રાજ કટકાટ કર્યા કરો છો. પણ એથી કંઈ કાંઈ ઓછું મુધરવાનું છે?'

મેં કહ્યું : 'આપણને એમ મુધરવું નથી મળતું માટે જ એ કટકાટ લાગે છે. જાણી એ જ રહેતો સમસ્ત પ્રજ્ઞને સુખી થવાનો છે. જે દેશ પોતાનું પ્રજ્ઞકીય જીવન અવરિચિત કરવા માગતો હોય તે દેશના લોકોએ પ્રથમ પોતાનું કુટુંબજીવન અવરિચિત કરવું જોઈએ. અને જે પોતાનું કુટુંબિક જીવન અવરિચિત કરવા માગતો હશે તેણે પ્રથમ પોતાનું વ્યક્તિગત જીવન મુધરવું પડશે. અને જે પોતાનું વ્યક્તિગત જીવન મુધરવા ઈચ્છતો હશે તેણે પ્રથમ પોતાનું હૃદય શુદ્ધ કરવું પડશે. અને જે પોતાનું હૃદય શુદ્ધ કરવા માગતો હશે તેણે પોતાની મનોદામનાં શુભ સેવવી જોઈશે. શુભ મનોદામના જીવનની જોડી સમજશક્તિમાંથી આવે છે. અને એ સમજશક્તિ જ્ઞાનમાંથી આવે છે. પ્રજ્ઞકીય વિદ્યાસનાં આ ક્રમિક પગધિયાં ભલે આપણને લાંબો પંથ હોવાને લીધે નિરર્થક અને કટકાટ સમાં લાગે, પણ એ જ આપણો રાજનો કટકાટ ટાળવા માટે એક માત્ર રસ્તો છે.'

મુંબઈ પાટીદાર ઊનાલય

પીતાંબર પટેલ

મુંબઈ પાટીદાર સમાજના હસ્તક મફતલાલ આજમાં એક પાટીદાર ઊનાલય આલે છે. તેમાં કોલેજની ઉચ્ચ કક્ષા સુધી લેતા હોય તેવા વિદ્યાર્થીઓને દાખલ કરવામાં આવે છે. જગ્યા મર્યાદિત હોય અમુક જ વિદ્યાર્થીઓનો સમાવેશ થઈ શકે છે. વિદ્યાર્થીઓને દાખલ કરવાનું કેવું ધારાધોરણ છે એ કંઈ જાણતો નથી. પણ આજે જે વિદ્યાર્થીઓ રહે છે તેમની વિગત જાણવી પડી તો એમ લાગે છે કે વિદ્યાર્થીઓની પસંદગીનું ધોરણ નવેસરથી વિચારવા જેવું છે. એમાં એવા ય વિદ્યાર્થીઓ છે કે તેઓ જેમાં અભ્યાસ કરે છે તેવી કોલેજો મુંબઈ શહેર પછી છે. એવા પણ વિદ્યાર્થીઓ છે કે જેમની આર્થિક સ્થિતિ સદૃશ છે અને તેઓ જાણે પૈસા ખર્ચીને પણ વ્યવસ્થા કરી શક્યા હોત. આવું કેમ જનતું હશે તેના ખુલાસો તો તેના વ્યવસ્થાપકો જ કરી શકે. પણ મને એમ લાગે છે કે જે વિદ્યાર્થીઓને દાખલ કરવાનું ધારાધોરણ નવું ન થાય તો જાણેઅજાણે પણ હાયક અને મદદની જરૂરવાળા વિદ્યાર્થીઓને અન્યાય ચલાવે સંભવ છે. એ વસ્તુ પર વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે પસંદગીનું ધોરણ આ પ્રમાણે રાખવામાં આવે તો યોજામાં યોજો અન્યાય થવાનો સંભવ છે.

૧. એવા જ વિદ્યાર્થીઓને પહેલી પસંદગી આપવી કે જેમને મુંબઈ સિવાય ખીજે ક્યાંય અભ્યાસ કરવાનો કોલેજની જોગવાઈ ન હોય.

૨. એમાં ય એવા વિદ્યાર્થીઓની પહેલી પસંદગી કેળ્યા કે જેમની આર્થિક સ્થિતિ નરમ હોય.

૩. આ એ ઉપરાંત ત્રીજી વસ્તુ પણ પસંદગી વખતે હક્કમાં રાખવા જેવી છે. મુંબઈ પાટીદાર સમેલને હમણાં જ હરાય કર્યો છે કે પાટીદાર માત્ર સમાન છે. એટલે સમાનતાનું ધોરણ જરાજર જણવાય તે માટે જે પ્રદેશમાં કેળવણીનું પ્રમાણ ઓછું હોય એવા પ્રદેશના વિદ્યાર્થીઓની પસંદગી સૌથી પહેલી કરવી. અને એ રીતે એ પ્રદેશના બોદેને પ્રોત્સાહન આપી જોગે લાવવાનો સજાન પ્રયત્ન કરવા.

જો આ ધોરણ પ્રમાણે વિદ્યાર્થીઓની પસંદગી કરવામાં આવે તો મુંબઈમાં રહેવાની જગ્યાના અલાવેજ જેમનો અભ્યાસ અટકી પડે છે તેમને જેમ મળશે; અને ઊનાલયની સ્થાપનાનો સાચો ઉદ્દેશ બર આવશે

દૂધનો પ્રશ્ન

ભાઈલાલ પટેલ

ખેડા જિલ્લામાં દૂધના પ્રશ્નને અંગે હીક હીક સવાલો ઊભા થતા જાય છે. જાણેઅજાણે એ સ્થાંમાં આજુબાજુમાં નવીન સ્થપાયેલ 'ખેડા જિલ્લા સહકારી દૂધ ઉત્પાદક સંઘ' અંગે ખેડો પ્રચાર થાય છે. તે ગ્રેસમજ દર કરવાનો આ લેખનો આશય છે.

ખેડા જિલ્લામાં અને તેમાંય આજુબાજુ તાલુકામાં દૂધનું ઉત્પાદન સારા પ્રમાણમાં થાય છે. એટલે એ તાલુકામાં દૂધ અને તેની જનાવટોનો ઉદ્યોગ હીક હીક પ્રમાણમાં વિકસે છે. વળી એના તરફ સરકાર પૂરેપૂરું લક્ષ આપી એ ઉદ્યોગ વિકસાવવામાં મદદ કરે તો આ જિલ્લો દિવંતું ડેન્માર્ક બને. આ બધુંય કોયા જનાં આ ઉદ્યોગ તરફ લોકોને એક જાતની આકર્ષણ બળ આપી ગરીબ દૂધઉત્પાદકોને જાગના. એવાર અગ્રગણ્ય આગેવાનોને કાજુનાં રાખી ચૂરી સકાય તેવી અને તેટલી રીતે ચૂસતા ત્યારે 'દરની લોકશાન્તિ શરૂ થઈ, કોંગ્રેસે જનતાને આદેશ આપ્યો કે બ્રિટિશ સરકાર જે આપણું કોઈ ચૂસે છે તેને મદદ ન કરીએ, ત્યારે જિલ્લાના કાર્યકર્તાએ અનાજ, દૂધ, માખણ કે કોઈ કોઈ ચીજ સરકારને ન મળે તે માટે લોકોને આપીક કરી. પરદેશી સરકારે આપણું ખાઈ આપણને ગુલામ રાખે, પછી જનતા તેને દૂધ શી રીતે આપી શકે! આજુબાજુ એક જાણીતી કંપનીએ સરકારને માટે માખણ, ચીઝ વગેરે જનાવી આપવા કગર કર્યો હતો. આ સામે જનતાએ વિરોધ ઊઠાવ્યો અને એમા થોડો સમય તો હીક હીક સફળતા મળી. પરંતુ દૂધ આપનાર ખેડો વર્ગ ખેડુતોનો હતો અને તેમાંય ખાસ કરીને ગરીબ ખેડુત વર્ગ હતો; જે વર્ગ બાજુબરુ જનનિર્વાહની દૈનિક ચીજો દૂધ વેચીને ખર્ચાદી શકે. આથી આ લડત જનતાને સાચી લાગવા જતાં થોડા સમયમાં ભાગી પડી.

મૂડીપાદી માનસ ધરાવતી જાનગી કંપનીએ દૂધ અને દૂધની જનાવટોના મનમાન્યા બાવ લેતી હતી ત્યારે તે દૂધ ખેડુતો પાસેથી ત્રણ પૈસે શેર મૂંધી લેવાયું હતું. આ શોષણથી જનતા ત્રાસી ઊઠી હતી, આર્થિક સંકટગમ્યને લીધે દૂધ વેચ્યા સિવાય છૂટકો નહોતો. આનો શો ઉપાય કરવો? તેની જાધા કાર્યકર્તા પિચારણા કરી રહ્યા હતા.

તેવામાં મુંગઈ સરકારે મુંગઈમાં દૂધની અસલ તંગીને લીધે આણંદમાંથી દૂધ મળવાની શક્યતા નોંધ. આમ તો ઘણા વહેપારીઓ દતા, પણ મુંગઈ દૂધ લઈ જવું હોય તો દૂધને ‘પેસ્ટ્યુરાઇઝ’ કરવું પડે. આ પેસ્ટ્યુરાઇઝીંગ મશીન એકલી પોલસન માટેલ ડેરી પાસે હતું તેથી તેની સાથે સરકારે દરાર કરી દૂધ લેવાનું શરૂ કર્યું. આથી પેસ્ટ્યુરાઇઝીંગ માટે જ દૂધ નવ તો હતુથી સરકારે આણંદની આલુઆલુનાં ગામે પર પ્રતિબંધ મૂક્યો કે દૂધ અને દૂધની જનાવટ પરમીટ સિવાય કોઈ પણ વ્યક્તિ બહાર મોકલાવી શકે નહિ. જૂના વહેપારીઓને દૂધ અને તેની જનાવટ માટે પરમીટ આપવામાં આવેલી. આ રિયનિમાં ખેડૂતોને ઓછામાં ઓછા અમુક ભાવ તો વહેપારીએ આપવા જ એવું નક્કી કર્યું. આ ભાવ તે અગાઉ વહેપારીઓએ જે પ્રમાણે દૂધ લીધેલું તેના કરતાં ઊંચા ગાંધવામાં આવ્યા હતા. આ ભાવ ફક્ત દૂધના વજન પર નહિ પરંતુ નેમાં રહેલ અગ્ની (કેટ) ના પ્રમાણમાં આપવાના નક્કી કરેલા હતા. આ સાલ, નીચે મુજબ ભાવ ગાંધવામાં આવેલા છે :

૧ ટકાની ચરખીવાળા કાચા એક શેર દૂધના રૂ. ૦-૩-૬

૭ ” ” ” ” રૂ. ૦-૪-૧

૮ ” ” ” ” રૂ. ૦-૪-૮

૯ ” ” ” ” રૂ. ૦-૫-૩

પરંતુ સવાલ એ છે કે ઉપરના ભાવ મુજબ પૈસા અપાય છે? સ્થાપિત અને લાગતાવળગતા દિનોવાળાઓ નો એવો પ્રચાર કર્યો કે અને જનતાની આંખે અવળા પાટા ગાંધ્યા કે કે ચોખ્ખા દૂધનો ભાવ રૂ. ૦-૨-૯ સરકારે નક્કી કરેલ છે. અને તેથી જે ચોખ્ખું દૂધ નજરોનજર દોહી આપે તેને ખાનગી દિતો પર ચચાએલ માલિકા રૂ. ૦-૨-૯ પ્રમાણે પૈસા ખેડૂતને ચૂકવે છે. સાધારણ રીતે સારા ભોરાક આપેલી બેંસનું દૂધ ૮ થી ૯ ટકાની ચરખીવાળું હોય છે. એટલે ખેડૂતને ને પૈસા આપવામાં આવે તો સરકારે ગાંધેલ ભાવ પ્રમાણે ઉપરના દૂધના આશરે ૦-૪-૮ થી રૂ. ૦-૫-૩ મળે.

આ આજની ભાવો ઊતરામણી વગર ખેડૂતને ત્યારે જ મળે જ્યારે સરકારી ધોરણ પર ખેડૂતોની ગચાએલ સંસ્થાઓ સ્થાપી તે વહીવટ કરે. જનતાના કાર્યકરોએ આ માર્ગ ઝોધ્યો ને સામરખા ગામે આજથી દોઢ વર્ષ પર શ્રી મોરારજી દેસાઈના પ્રમુખપણા નીચે આણંદ તાલુકાના ખેડૂતોની સભા મળી. સભામાં શ્રી. મોરારજીભાઈએ મુંગઈની ‘મિલક’ રફીમ’ સમન્વેલી અને આગ્રહ પણ કરેલો કે હું જેમ નથી કહેવા માગતો કે તમે

તમારું દૂધ પોલસનને ન આપજો; પરંતુ જરૂર પૂરતું ગ્રામીને આપજા માલનાં પૂરતાં નાણાં મળે તો જ આપવું જોઈએ. તે સભામાં 'ખેડા ગિલ્લા સદકારી દૂધ ઉત્પાદક સંઘ' રચાવવાનો ઠરાવ ગધાએ આનંદસાથે વધાવી લીધો હતો.

જો ઠરાવ મુજબ 'ખેડા ગિલ્લા સદકારી દૂધ ઉત્પાદક સંઘ'ના કાયદાકાનૂનો થકી તેને રજિસ્ટર્ડ કરાવી આ સંઘે તેનું કામ શરૂ કર્યું છે. અનેક મુશ્કેલીઓમાંથી આ સંઘ પસાર થઈ રહ્યો છે. એક બાબતથી જાણનારે ખાત્રીદેલ વહેપારીઓનો સામનો કરવાનો છે. જ્યાં જ્યાં દૂધઉત્પાદક કો-ઓપરેટિવ સોસાયટી ખોલવામાં આવે છે ત્યાં દરીદ્રાદમા ભારેમ ભારે ભાવ મૂકી સોસાયટીને ખોટમાં લાવી ગધ કરાવવાની તેમની ચાલબાજી છે. ગીછ બાબુઓથી સંઘને આ કાર્યક્ષેત્રનો નવીન અનુભવ છે. મશીનરી ખરીદવા જેટલાં નાણાં સદકારી સંઘ પાસે નથી. લોકા શેર લેતાં ગમગાય છે. કનચ ખોટમાં જાય અને નાણાં જાય તો! સરકારની આજ્ઞામાં 'રીસર્ચ ડેરી' હતી તે ડેરીનાં મંદ્રનો, મશીનરી વગેરે સરકારે સંઘને જનતાનાં દિનને ધ્યાનમાં લઈ આપી છે. આમ સરકાર તરફથી કીક કીક મદદ મળી છે.

ઉપરાંત દરેક દરેક ગામે સદકારી ધોરણ પર ગ્રામ્ય ખેડૂત સદકારી સંઘો રચાય અને તે ગાંધીજી મંડળીઓ સંગઠિત અને તેો દુધના ગોમ્ય ભાવો હંમેશાં ખેડૂતોને—દૂધઉત્પાદકોને—મળે અને વેપારીઓ જે દૂધ મનકાચ્યા ભાવે લેતા હતા તે અટકી જાય. ખેડૂતોને જે ભાગે કે હાલના ભાવ પણ ગોમ્ય નથી તો તે માટે તે લડી શકે. આમ દરેક દરેક જગ્યાએ દૂધ ઉત્પાદક સંઘો શરૂ કરવા જોઈએ. પરંતુ ગધું કંઈ એક દિવસમાં ન થાય. જો 'માટે' સમય, કાર્યકરો અને શક્તિ જોઈએ. નીચેનાં ગામોમાં જે ખેડૂત મંડળીઓ છે: (૧) જોપાળપુરા, (૨) હાડગુડ, (૩) અજરપુરા, (૪) સામરખા, (૫) રાવળાપુરા, (૬) વડોદ, (૭) લાંભવેલ.

સદકારી સંઘો જ્યાં જ્યાં સંગઠિત થતા જાય છે ત્યાં ત્યાં તેનો લાભ ચોખ્ખો દેખાય છે. વડોદમાં ખાનગી વહેપારીઓ ચોખ્ખું દૂધ ૭ થી ૮ આને ચાર ગ્રેડ લેના હતા. સંઘ ત્યાં ટૂંક સમયમાં જ ઊભો કરવામાં આવ્યો છે. મંડળે કામ કરવાનું શરૂ કર્યું જે જ. દિવસથી દુધના ફેટના ધોરણ પર ગાંધિકા ભાવ મુજબ જોટલે ચોખ્ખા દુધના રૂ. ૦-૧૪-૦ થી ૦-૧૫-૦ આપવા શરૂ કર્યાં. વહેપારીઓએ પણ જોટલા જ ભાવ કર્યા અને હવે તો તેની સામે દરીદ્રાર્થ કરી સદકારી મંડળીને કમ તોડી નાખવી તે પ્રવૃત્તિ કરવા માંડ્યા છે. મંડળી આર્થિક રીતે ખોટમાં જાય તે જ વૃદ્ધી

પડે. મંડળી ખૂબ જ ગોઠાં નાણાંથી સંગઠિત થઈ છે, ત્યારે સામે વર્ષોથી માણેતુમ્હાર અનેક વહેંપારીઓ છે. એટલે થોડા સમય પૂરતું વધુ ભાવ આપી મંડળીને કામ કરતી ભાગી પાડ્યા હાલ તુરત પૂરતા તો વહેંપારીઓએ ચાર શેર દૂધનો એક રૂપિયાથી સવા રૂપિયા આપવો શરૂ કરી દીધો છે. આથી સહકારી મંડળી પામે એ વિકલ્પો રહે છે.

ક્યાં તો સ્પર્ધા કરી વધુ ભાવ આપવા. આમ અને તો મંડળીઓ દ્વંદ્વ સમયમાં જ વેગલેગેલું અને જાય. મંડળી જતાં જ વહેંપારીઓ મનફાવતી દ્વિમતે દૂધ લઈ ચક્રવર્તિ ત્યાર સહિત જોડ મેળવી લે. અન્યથા, સામગ્ર્યા વગેરે ગામોમાં પણ વેપાર જેવી જ સ્થિતિ હતી અને ત્યાં પણ વહેંપારીઓએ ભાવ ઊછાળ્યા છે. છતાંય મંડળીએ ત્યાં નક્કી કર્યા મુજબના ભાવ આપવા ચાલુ રાખ્યા છે કામલું સ્પર્ધા કરે તો તો એનું તંત્ર તરત જ તુટવાનો સંભવ રહે છે અને આથી ગીછ પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ છે. વહેંપારીઓ થોડા સમય પૂરતું વધારે નાણાં આપે છે. તેથી સાધારણ રીતે જ લોકો તેમને દૂધ આપવા તૈયાર છે. આથી મંડળીઓને દૂધ એટલું બહું જોઈ મળે છે કે જેથી તેનો શર્જિલો ખર્ચ નિભાવવો પણ મુશ્કેલ થઈ પડ્યો છે.

આ સ્થિતિમાં જે દૂધના ધંધાને જોડતોના હિતમાં મજબૂત પાયા પર સૂકવો હોય તો સરકારે સહકારી મંડળીઓને પ્રોત્સાહન આપી વહેંપારીઓની મૂડીવાદી અને શોષણ પદ્ધતિની નાગચૂડમાંથી બચાવવા તેને રક્ષણ આપવું જોઈએ. એ ત્યારે જ અને ત્યારે સહકારી મંડળીઓની મામે કામ કરતાં વહેંપારી દિતોને કાયદાથી અટકાવવામાં આવે. અને આ રીતે 'ફેટલાંક ગામોમાં જ્યાં જ્યાં સહકારી ધોરણે મંડળીઓ શરૂ થાય છે ત્યાં ત્યાં તેને રક્ષણ આપવાના હેતુથી જીતનજો દૂધ નિકાસ ન કરી શકે એવો પ્રતિબંધ મૂકાયો છે. હાલ પણ ગામમાં પ્રયોગ પૂરતો જ પ્રતિબંધ મૂકાયો છે. વિરોધ કરનારાઓએ આ પદ્ધતિને ઇન્કાર પદ્ધતિ કહી વિરોધ કર્યો છે. વહેંપારીઓને આપેલ ઇન્કાર અને સહકારી મંડળીને રક્ષણ આપવામાં મૂકવામાં આવેલ પ્રતિબંધમાં કંઈ તફાવત નથી? સંઘ નફો કરે તો તે કાની પાસે જવાનો? આ મંડળી જોડતોના ઈ અને નફો દૂધઉત્પાદકોને જ તેમણે જે પ્રમાણમાં દૂધ આપ્યું હોય તે પ્રમાણે વહેંચવાનો છે. કાણ ફેટલું દૂધ આપે છે તેનો હિસાબ રાખવામાં આવે છે. જો કે આ મંડળીનો મુખ્ય ઉદ્દેશ નફો કરવાનો નહિ, પરંતુ જોડતોના ઉત્પત્તના તેને ચોખ્ખા ભાવ મળે અને શોષણમાંથી મુક્ત થાય તે હેતુથી જ કામ કરવાનો છે. જ્યાં નફોતુકસાન થાય તે તો

સંભવિત છે. શેર હોડરને કાંઈ જનતનો નફો આપવાનો નથી. બધો જ નફો દૂધ આપનાર ખેડૂતને જ દૂધના પ્રમાણસરના દિરસે વહેંચી આપવાનો છે. ગોપાળપુરામાં આ રીતે જ થયું છે. દરેકને વર્ષ પૂરું થતાં પૈસા સરખા દિરસે વહેંચી આપવામાં આવ્યા છે. એમાં કાંઈ એક વ્યક્તિને કાંઈ લેવાદેવા નથી અને આથી જ પ્રતિબદ્ધ મુકવામાં આવે, મંડળીઓ સહર પાયા પર મુકાય, તો દૂધનો આખો ખર્ચો મજબૂત અને અને લેકિના દિનમાં હમેશાના માટે સહર થાય. એટલે ઇન્ટરપ્રાઇઝિને નામે તેનો વિગેધ થાય તે બાજબી નથી.

દૂધના ભાવો ચરણીની ટકાવારી પર આપવામાં આવે છે. તાલુકામાં ચરણાનગી ખાવા માટે ચોખ્ખા દૂધનો ભાવ રૂ. ૦-૪-૦ આડનવ ટકાની ચરણીનો હોય છે. આણંદમાં રૂ. ૦-૫-૦ના ભાવે અપાય છે. સરકારે પણ એવા દૂધના ભાવ રૂ. ૦-૪-૬ થી ૦-૫-૬ આપવા ઇરાદા છે. એટલે અહીંના બજારભાવ કરતાં ખેડૂતને ઝોંઝા ભાવ આપવા સરકારે ઇરાદો નથી.

ખીછ એક હકીકત જનતા-સમક્ષ વહેંચી મુકવામાં આવી છે. સરકાર આ દૂધમાંથી નફો કરે છે. હકીકત તદ્દન સત્ય છે. ખાદિસા ભાવ મુજબ ખાનગી વહેપારીઓ તો ભાવ આપતા નથી. આ કિયતિમાં સરકાર છે તેથી પણ ભાવ વધારી આપે પણ તે નાણાં વહેપારીઓના ખિસ્સામાં જ જવાનાં અને તેથી વહેપારીઓ માલેતુગર અને એના કરતાં વધતો નફો સરકાર પાસે રહે તેમાં સરકારને શા માટે વગાયવામાં આવે છે, તે સમજાવું નથી. જતાં ૫ આ નફો સરકાર પાસે ન રહે અને ખેડૂતને પાછો મળે એ માટે 'ખેડા જિલ્લા સહકારી દૂધ ઉત્પાદક સંઘ' દરેક ગામેગામ સહકારી મંડળીઓ ખોલી તે નફો ભાવ વધારાની અથવા ખીછ કાંઈ રીતે દૂધ આપનાર ખેડૂતના જ દિનમાં વપરાય તે માટે પ્રયાસ ચલાવી રહી છે. પણ મુખ્ય સવાલ તો એ છે કે એ નફો પાછો આપવા કોને? એ નફો હાલના ધોરણે તો દૂધના પ્રમાણમાં જે જે કંપનીઓએ સરકારને દૂધ આપ્યું હોય તેને આપવા પડે. ફક્ત સહકારી મંડળીઓને આપે તો ખીછ કંપનીઓ દૂધ આપવું બંધ કરે. વહેંચાતો નફો તેના દૂધના પ્રમાણમાં સરકાર પાછો આપે. તો તે ખાનગી મૂડીવાદી લેકિના હાથમાં જ જાય, ને તે નફોનો ઉપયોગ લેકિનું વધુ શોષણ કરવાના ઉપયોગમાં થાય, આ કિયતિ છે. એ બધો જ નફો દૂધ આપનાર ખેડૂતને જ આપવો હોય તો સહકારી મંડળીઓને મજબૂત બનાવી ખીજાં જ્યાં તુરચેને કમાવી ફર ફેંકી દેવાં ભોલજો.

પરંતુ તેમ છતાં સમય લાગશે. હમુ જો સેનેરી દિવસો દર છે. પણ તે દરમિયાન શું? જો નફાનાં નાણાં દૂધ આપનાર ખેડૂતોમાં જ વપરાવાં જોઈએ એવી માગણી સરકાર પાસે મૂકવામાં આવી છે. જે મામોમાં ફૂંચો કે હવાડો ન હોય ત્યાં તે ઠરવાં, દોરને ઉનાળામાં લીધું ઘાસ મળે તે માટે આયાના કોડા કરાવી આપવા, બેંસની ગમાણો તથા તમેલા માટે સિમેન્ટ કે જોઈતાં સાધનો પૂરાં પાડવાં વગેરે માગણીઓ કરવામાં આવી છે. શ્રી. દિનકરરાય દેસાઈએ એસેમ્બલીમાં બોલાવ્યું છે કે ખેડા જિલ્લાના દૂધમાંથી થતો નફો ખેડા જિલ્લાના ખેડૂતોના હિનાર્યે જ વાપરવામાં આવશે.

સત્ય શું છે તે તો આ હકીકતો ઉપરથી જનતા વિચારે. છતાં કોઈને શંકા હોય તો આ ગંધી હકીકત જનતાના અને ખાસ કરીને ખેડૂતોના જ હિતચિંતક પૂ. રવિશંકર મહારાજ કે કોઈ પણ નરસ્ય વ્યક્તિ સમક્ષ મૂકી તેમની પાસેથી સાચો અભિપ્રાય લેવા ખેડા જિલ્લા સહકારી દૂધ ઉત્પાદક સંઘ હંમેશ તૈયાર છે.

‘સમૂળી કાન્તિ’

[પુસ્તક પરિચય]

મિત્ર ભાઈ,

થોડા વખત ઉપર મિ. જોડસનું ‘વત્રો સામે જંગવો’ વાંચવાની ખેં તને લક્ષ્યમણુ કરી હતી. આજે વળી એવું જ બીજું પુસ્તક ‘સમૂળી કાન્તિ’ વાંચી જવા - મનન કરવા - આ પત્ર લખું છું. અને સાથે સાથે હું જોનાથી એટલો મુગ્ધ થયો છું કે તને આ પત્રમાં જોની થોડી વાચનસામગ્રી પિરસવાની લાલચ જતી કરી શકતો નથી.

જોના લેખક છે, ગુજરાતના જાણીતા વિચારક શ્રી કિરોરલાલ ધ મશરૂવાળા. હવે તો એ આપણી ગુજરાતની જ મુડી નથી રહ્યા હરિજન પત્રોના તંત્રી યવથી એ આખા હિંદને હવે નિયમિત ચોતાની વિચારસમૃદ્ધિ પિરસવાના. એટલે આવની કાલે જો આપણે ફક્ત એમને ગુજરાતના જ વિચારક કહીશું તો બીજા પ્રાંતો એ સામે કળિયો કરશે. મહાત્માજી જેમ દેશ સમસ્તના હતા તેમ એમને પણ દેશ સમસ્તના જ આપણે ગાનવાની ટેવ પાડી દેવી એ જ ‘સમૂળી કાન્તિ’ને સમજવાનું એક ચિહ્ન ગણાશે.

મારું છે કે એક વિચારક તરીકે એ ઘણા જ પ્રતિષ્ઠિત પુરુષ છે. આટલી ઘાઈ જોણી જ્યોતિર્વાળાએ અત જ પુસ્તક લખ્યું હોત તો — સાફ ભુલિ નાહી — એ જ શિરપાવ એના લેખકને મળ્યો હોત!

ક્રાન્તિની વાતથી એ ન સતોષાયા હોઈ એમણે આ પુસ્તકમાં સમૂળી ક્રાન્તિનો જ ઝંડો ફરકાવ્યો છે. હિંદુ ધર્મમાંથી નીતનત, ઝંચનીય કે સ્પર્શસ્પર્શ કાઢવાની વાત કરી હોત ત્યાં સુધી તો કીક, પણ એમણે તો હિંદુ ધર્મ નિષ્પ્રાણ છે તેમ કહ્યું છે! ને આજે કેટલોને ગળે કીતરશે? પણ લોકોને એ ગળે કીતરે કે ન કીતરે, એમને ખાતરી થઈ જઈ છે કે આપણો રોગ દરે મરુમતના મક્કમપટ્ટાથી મટે જોવો નથી—મૂળગામી જોપરેશનની જરૂર છે. અને એ કહ્યું સત્ય લોકોને નહિ મળે તે માટે જ, નહું સત્ય લોકો આજળ મૂકવાથી એનું ‘શું’ પગિણામ આવે તે પણ ખસિલ જિજ્ઞાસના સમ્મો ટાંકી એમણે પ્રસ્તાવનામાં આજળથી દહી નાખ્યું છે.

‘જો તમે અને હું નહું’ સત્ય અને કેવળ સત્ય જ પાંચ મિનિટ સુધી કહીશું તો આપણા સમગ્રા મિત્રો આપણને છોડી જશે; જો દસ મિનિટ સુધી, તો આપણને દેશમાંથી દાંડી કાઢવામાં આપશે; જો પંદર મિનિટ સુધી, તો આપણને ફરીએ અમલશે.’

આમ, સત્ય કેટલું દેહોર છે એમ પ્રથમ જ દહી નાખી એમણે સમૂળી ક્રાન્તિના નામે દેહોર સત્યના અણેશ માંડ્યા છે, જાતિસંસ્થા નાખૂદ કરવી જોઈએ ત્યાંથી: ‘આપણા લોકોમાંથી જાતિભાવનાનો સંસ્કાર અને સમાજમાંથી જાતિસંસ્થા નાખૂદ કરવાની; અને સમગ્ર હિંદી જનતા પોતાને એક અને સમાન માનવજાતિ માનતી થાય અને તેથી રીતે વ્યવહાર કરતી થાય એવી ક્રાન્તિ નિર્માણ કરવાની.’

અને જો આપણે આ ક્રાન્તિ કરવા માગતા હોઈએ તો એ ક્યારે અને તે પણ એ પટ્ટીના પ્રકરણમાં એમણે દર્શાવ્યું છે: ‘હું માનું છું કે મનુષ્યના કે સમાજના છવન અને સંસ્થામાં સમૂળી ક્રાન્તિ આણવી હોય તો તેની ધાર્મિક માન્યતાઓમાં સૌથી પહેલું પરિવર્તન થવાની જરૂર રહે છે. . . . જૂના સંનાતન ધર્મ વિશે જેટલી આપણી પોતાની અજ્ઞા થઈ છે, તેટલા જ પ્રમાણમાં આપણે એ અસ્પૃશ્યતાનિવારણ, સદ્બોજન, આંતરજાતિય કે પ્રાંતિય કે ધાર્મિક વિવાદ વગેરે માટે તૈયાર થઈ શક્યા છીએ. અને જેટલે અંશે તે જ ધરેડમાં આપણી માન્યતાઓ ચાલે છે, તેટલે અંશે આપણે કોમીએકના ઉત્પત્ત કરવા વગેરેની આજ્ઞામાં તથા બીજા ધર્મો

સામાજિક તથા આર્થિક ફેરફારો કરવા જાગૃતમાં જાગવાન પગલાં લઇ શકતા નથી.’

રોમનું આ નિદાન કયા પછી ધર્મમાં કાન્તિ કરવી હોય તો આપણે કેવી માન્યતાવાળા ચઇએ તો એ શક્ય છે, એ અંગે એ નીચેનાં મુદ્દાન કરે છે.

“એ આપણે હિંદુ સમાજને અને જનતાને ઊંચે ચઢાવવી હોય તો નીચેના સિદ્ધાંતો સ્વીકારવાની આપણે હિંમત કરવી જ લેઇએ.

“૧. એક સર્વવ્યાપક, સર્વનિર્ગતા પરમેશ્વર સિવાય બીજાન સર્વ...નો નિષેધ.

“૨. કોઇ પણ શાસ્ત્ર... ઇશ્વરપ્રણીત કે ઇશ્વરવાણી નથી. વિવેકશુદ્ધિ પર જેના વચનોની કસોટી કરી શકાય નહિ, એવું કોઇનું પ્રામાણ્ય સ્વીકારવું કે જતાવવું નહિ.

“૩. કોઇ મનુષ્યને પરમેશ્વર કે પેગંબરની દ્રાષ્ટિમાં મૂકવો નહિ.

“૪. કેવટ તે જ સમાજ અને તે જ કુટુંબો પેઢી દર પેઢી ઉત્કર્ષ અને સુખ પામે છે, જે નિરલસ અને કંચનકામિનીની જાગૃતમાં સંવમ— નિવતાચારને સેવે છે અને આદાર તથા ગૌરવના નિયમો પાળે છે. એ ગુણોને પોષક નિયમો, સંસ્થાઓ અને સંલેગો નિર્માણ કરવા, એને લગતાં સત્યોને યોગવાં એ જ સર્વ પ્રવૃત્તિઓનું ધ્યેય હોવું જોઇએ.

“૫. . . . એક પરમેશ્વરનો આશ્રય (વિશ્વાસ) રાખવો, ધર્મનો આશ્રય (સેવન) કરવો, અને અન્ય મનુષ્યોના સદાચાર — ધર્મયુક્ત કર્મો — નો આશ્રય (આધાર-પ્રમાણ) લેવો.”

આ વસ્તુ દેખાય કે તેટલી આવરવી સહેલી નથી. ‘પોતાને દાઢે પોતાની ચામડી ઉતરડી કાઢવા જવી આ કંઇ વસ્તુ છે.’ પરંતુ, ‘જ્યારે માણસની ધર્માન્તરમાં થકા ચાલે, ત્યારે તેમ કરવાની તેનામાં શક્તિ આવી જાય છે.’

પોતાની આ સમૂળી કાન્તિથી હિંદુ ધર્મના આજના સ્વરૂપનું શું થશે તેવો કોઇ વિચાર લેખક કરતા નથી. હિંદુ ધર્મનો કે બીજા કોઇ ધર્મનો, એમને ધર્મ જાનર કોઇ મોદ — મમત્વ નથી. એમણે તો આ વિચારના પાયમાં નીચેનું માપ રાખ્યું છે. એ માપના આધારે જેટલો ભાગ હિંદુ ધર્મનો રાખવા જેવો હોય તે બસે રહે, નાશ કરવા જેવો હોય તે બસે નાશ પામે.

‘સદાચાર કહો, શિષ્ટાચાર કહો, નીતિ કહો, કે માનવધર્મ કહો, સમાજ અને વ્યક્તિનાં ધારણ-પોષણ અને સર્વશુદ્ધિ માટે નિયમો અથવા શરતો છે.’

અને આ માપથી માપતાં કોઇ પણ ધર્મ સંપૂર્ણ રીતે સ્વીકારતાં એ પ્રણિયમ લાવી શકે તેમ રહ્યો નથી એમ એમનું માનવું છે.

“ધણું વળેશી હું કહેનો આઓ છું, અને મારી-માનતા વધારે ને વધારે દહેશની જન્ય છે કે આજનો એક પણ ધર્મ — હિંદુ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી, શીખ, જૈન વગેરે — માનવસમાજના વર્તમાન કાયડાઓનો ઉદ્ધવ લાવી શક્યાને લાયક રહ્યો નથી. જધા નિષ્પ્રાણ ગયેલા છે, અંતે કાષ્ઠનોયે તેના મૂળ કુખમાં ફરીથી છોડીદાર કરવામાં આવે તોયે આજના પ્રશ્નોને તે ઉદ્ધવી શકે એમ નથી. અને, આ જાગતમાં હિંદુ ધર્મ સૌથી વધારે નિષ્પ્રાણ છે અને જાગેનો ઉન્નત કરવા માટે અયોગ્ય છે.”

અને એ કાગળે જ ઉપર મૂચવ્યા પ્રમાણે એમણે પાંચ સિદ્ધાંતો હિંદુ સમાજને કાન્તિ માટે મૂચવ્યાં છે. અને પાંચ સિદ્ધાંતોની પુસ્તકમાં એમણે વિગતથી જુદાં જુદાં પ્રકરણોમાં ચર્ચા કરી છે.

આ પત્ર લખાઈ ન જાય માટે મેં ફક્ત એ પુસ્તકમાંથી આપણી ધાર્મિક અને સામાજિક દૃષ્ટિનાં જ અવતરણો ટાંક્યાં છે. જાકી, એવી જ રીતે આર્થિક, રાજકીય અને કેળવણી એમ ત્રીજાં ક્ષેત્રોમાં પણ એમણે એવા સમૂળી કાન્તિના વિચારો રજૂ કર્યાં છે.

એ જધા વિષયમાંથી હું અહીં અવતરણો ટાંકું તો મને ખાતરી છે કે તને કંટાળો ન જ આવે. એટલે તારું આપવાનું કામ વ્હ કરી દઉં એટલે તું આજાર પછી માને.

પરંતુ એમ કરી મારે તને અપ્રેમ કરી દેવો નથી, કે પુસ્તકની વિચારસમૃદ્ધિ ખુલ્લી કરી નાખી એ વાંચવાની જિજ્ઞાસા ધરી જન્ય તેમ પણ કરવું નથી.

આ પુસ્તક અમુક એક જ વિષયના અભિપ્રાયોને જ મનન કરવા જેવું છે એમ રજો તું માની લેતો. હિંદમાં આજે આપણે કાંઈ હિંદી નથી — હિંદુ છીએ, મુસલમાન છીએ, ખાદીદાર છીએ, જ્ઞાતિજ્ઞ છીએ, યુગરાતી છીએ, જંગમી છીએ, કુળવાન છીએ, અકુળવાન છીએ, સ્પર્શ છીએ અસ્પર્શ છીએ — એ કૃપામાંના દેહકામાંથી નીકળી હિંદી સાગરના સ્વપ્ન અને મુક્ત પ્રજાજનન થવા માગતા દરેકને એ પુસ્તક મનન કરવા યોગ્ય છે. તું એ વહેલી તક મેળવી તારા પુસ્તકાલયમાં વસાવી લેજે.

સિ., તારો નમ્ર ભાઈ,

ઈશ્વર પેટલીકર

ગં થ સ્વીકાર

[૧] કર્મચોગી રાજેશ્વર: લેખક - ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ. પ્રાપ્તિસ્થાન - ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, અમર, રૂ. ૪૫, બીજી આવૃત્તિ.

શ્રી ચુ. વ શાહ એ ગુજરાતના પ્રતિષ્ઠિત નવલકથાકાર છે, અને તેમની આ નવલકથાનો મહેલી આશ્રિત વળતે પ્રતિષ્ઠિત વિષેયકે શ્રી વિજયરાય વેલ્લે મુકનકંઠે 'માનસી' પત્રમાં વખાણ કર્યા છે. એથી વિશેષ આ લોકપ્રિય નવલકથા માટે વાચકોને શું કહેવાનું હોય?

[૨] મહાવીરવામીના આચાર્યશ્રી: સંપાદક - ગોપાલદાસ છાલાલા પટેલ, પ્રાપ્તિસ્થાન - નવચંપન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, રૂ. ૧૫૫, આશ્રિત બીજી.

'શ્રી આચાર્યશ્રી'નો અવાનુવાદ છે. જૈન સાહિત્યનો અને ધર્મનો અભ્યાસ કરનારને ખાસ ઉપયોગી છે. બીજા વાચકને પણ એનું જ્ઞાન જરૂર વિચારદષ્ટિ આપશે.

[૩] દિલ્હી ડાયરી: લેખક - મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી, પ્રકાશક - નવચંપન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, રૂ. ૩.

મહાત્માજીના તા. ૧૦-૯-'૪૭ થી ૩૦-૧-'૪૮ મુધીના દિલ્હીના વસંતકાલ સમયનાં પ્રાર્થના પત્રીનાં પ્રવચનો આ ડાયરીમાં સંઘર્ષાં છે. એ પ્રવચનોની રેકર્ડ પણ દરરોજ એ દિવસોમાં દિલ્હી રેડિયો સ્ટેશનેથી રીલે કરવામાં આવતી હતી.

[૪] પ્રહલાદ નાટક તથા સહુનવીરનાં ગીતો: લેખક - જુગતરામ દવે, પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે, રૂ. ૦-૧૦-૦, બીજી આવૃત્તિ.

વેડંટી સ્વરાજ્ય આશ્રમનાં જાળકાને નાટક લેખવવાનું મન થયું તેથી લેખકે ૨૦ વર્ષ પહેલાં જાળકાની એ વૃત્તિ સંતોષવા આ નાટક લખ્યું હતું. બીજા વિદ્યાર્થીઓની એ વૃત્તિ પણ સારા પ્રમાણમાં સંતોષાઈ છે અને વધુ માગણીને લીધે એની આ બીજી આવૃત્તિ થઈ છે.

[૫] અર્થશાસ્ત્રની પરિભાષા: સંયોજક - વિદુલદાસ મગનલાલ કાઠારી, પ્રકાશક - નવચંપન દાર્શનિક, અમદાવાદ, રૂ. ૦-૧૪-૦.

માતૃભાષામાં અર્થશાસ્ત્રનું શિક્ષણ આપવાના પ્રશ્ન વળતે એની પરિભાષા આગળથી તૈયાર હોય તે કીક માની એ શિક્ષણ આપવાના અનુભવમાંથી આ પરિભાષા તૈયાર કરી છે.

★ નરસંજાના જનણીતા સમાજસુધારક શ્રી વેણીલાલ પ્રભુદાસ પટેલના નાના પુત્ર શ્રી જાણુભાઈએ તા. ૨૮-૪-૪૮નાં રોજ વાઘોડિયાના શ્રી કુલાભાઈ આર્યનાં પુત્રો શ્રી શારદાજીદેન સાથે વૈદિકવિધિથી લગ્ન કર્યાં છે. લગ્નપ્રસંગે શ્રી જાણુભાઈ અને એમના એક મિત્ર ઝોગ જે જણ્યુ ગયા હતા. શ્રી કુલાભાઈ જેણ પાટીદાર એટલે પીંગણપરથી હતા, તેમણે એ પંચ મોડી હિન્દુ ધર્મનો સન ૧૯૨૬માં અંગિકાર કર્યો હતો. સમસ્ત પાટીદાર સરખા છે એ લાવના મુંગદ સંમેલને ફાવ કરી સ્વીકારી છે. એનો અમલ સખ્યો કરે ત્યારે ખરો પણ શ્રી જાણુભાઈએ કરી બતાવ્યો છે. અને એ ગદ્ય એ અભિનંદનના અધિકારી છે.

★ કલકત્તા બોમ્બે ફોટો સ્ટોર્સના માલિક શ્રી જશભાઈ મોટાભાઈ પટેલ લંડનમાં પોતાની ઓફિસ ખોલવા માટે કુટુંબ સાથે વિમાનદ્વારા ઉપડી ગયા છે.

★ અસારવાનાં શ્રી શશીજીદેન પટેલે વિરમગામ હરિજન આશ્રમમાં કામ કરતા શ્રી જયશંકર જોષી સાથે આંતરજાતિય લગ્ન કર્યું છે.

★ સાવલીના શ્રી ગોવિંદભાઈ પટેલ અમેરિકામાં ફેલિફોર્નિયાની યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કરે છે. તે યુનિ. તરફથી તેમને સને ૧૯૪૮-૪૯ની ૧૨૦૦ ડોલર (ચાર હજાર રૂપિયા)ની ફેલોશીપ મળી છે. તે ઉપરાંત ૩૦૦ ડોલરની ફીશીપ મળી છે. એમ. એસસી.નો અભ્યાસ પૂરા કરી પી. એચડીનો અભ્યાસ હાલમાં કરે છે.

★ મુંગદ પાટીદાર યુવક સંઘ (મફતજાલ જાગ, કેન્દ્ર પુત્ર, મુંગદ-૭) તરફથી મુંગદની કોલેજમાં બહુતાં વિદ્યાર્થી ભાઈજીદેનોને વાર્ષિક રૂ. ૧૨૦ની વીસેક સ્ટોલરશીપો આપવાની છે. ચાર આનાની પોસ્ટની ટિકિટો મોકલનારને અરજીપત્ર મોકલી આપવામાં આવશે.

★ વડોદરા રાજ્યનાં ગામોનો આધુનિક દળે વિકાસ સાધવા તથા તેના સમાસેલને રહેવાનાં આધુનિક ઢગનાં મકાનો મેળવી આપવાના ઉદ્દેશથી 'વડોદરા સહકારી વસાહત મંડળ લિ.'ની સંરચા સ્થાપનામાં આવી છે. એના પ્રમુખ શ્રી મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલ, મંત્રી શ્રી ચુનીભાઈ જયજીભાઈ પટેલ. જેઓ આ જાગતમાં રસ ધરાવતા હોય તેમણે મંડળને શિરનામે, સીનાગમ ભુવાનો વાડો, રાગપુરા, વડોદરા, પચગ્યેવહાર કરવા.

મુંબઈ પટ્ટીદાર સંમેલનની ઉત્પત્તિ

આફ. માસ પહેલાં, ગયા જુલાઈ માસમાં, મુંબઈ યુવકસંઘના મંત્રી શ્રી જશભાઈ મોમાભાઈ પટેલે મુંબઈમાં સમસ્ત પટ્ટીદાર પરિષદ સંઘના આશ્રયે ભરવાનો વિચાર સમાજ આગળ મૂક્યો. એને ઘણાંજો વધાવી લીધો. એ અંગેના પોતપોતાના વિચારો ઘણાંજો વિવિધ જાતિમાસિકામાં છૂટથી ચર્ચાયા. પરંતુ પરિષદ કોમિશનરમાં લેવાની હતી. તે સમય સુધી એને જે નાનનો સક્રિય સહકાર જણાવતી મળતો નોંધજો તે મળતો નહિ. એટલે કાર્યકરોએ તેને આગળ ડેલી. પછી શ્રી જશભાઈ પોતે આક્રિશ વિદ્યાર્થીયા એટલે રિયનિ સાય એટલી ગઈ આ રિયનિમાં હવે શું કરવું? સાચી વાત તો એ હતી કે સંમેલન પ્રત્યે સમાજને સક્રિય રસ નથી એમ ખાતરી થતાં એ પરિષદ ગઈ રાખવી જોઈતી હતી. પરંતુ હજી આપણામાં વ્યક્તિગત કે સમૂહગત એવી ઝીંઘાદિલી આવી નથી. કામ ઉપાડ્યા પછી મૂકી દેવાથી કોટામાં હાંસી થશે એ ખીંક મોટે ભાગે આપણે સૌ એ હાંસીની પગોને નિષ્ક્રિયતાની મોટી હાંસી થાય ત્યાં સુધી લંગાવીએ છીએ! એવું કંઈક આમાં પણ થયું. સમસ્ત પરિષદ નહિ તો ફક્ત એની પારાશીરી. જેમ મુંબઈ પૂરતું સંમેલન એના કાર્યકરોએ ના. ૧-૨ મેના રોજ મહત્ત્વાકાંક્ષામાં રાખ્યું.

મુંબઈ સંમેલન મારી દૃષ્ટિએ

એ સંમેલન વખતે તેમાં હાજરી આપવા જાતિમાસિકાના તંત્રીઓ અને ખીજન કાર્યકરોને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું. તા. ૩૦-૪-'૪૮ના રોજ, સંમેલનના એ દિવસ અગાઉ, હું મહત્ત્વાકાંક્ષામાં ગયો ત્યારે મંડપ ગંધાતો હતો. રથૂલ દૃષ્ટિએ જે કામ, જેકકકક મારે થવું જોઈએ તે, 'ભાડૂતી' માણસો પાસેથી દામના જદલામાં લેવાનું હતું એટલે વખતસર થશે એમ જોતાં ખાતરી થઈ. પરંતુ સુક્ષ્મ દૃષ્ટિનું કામ, સંમેલન સમાજને ઉપયોગી થાય તે, કંગાલ હતું. એ દિવસોમાં, કાર્યકરો રોજ સાંજે બેઠા થતા હતા. એટલે એ દિવસે, તા. ૩૦-૪-'૪૮ના રોજ, જે સલા થઈ તેમાં આવેલા હગવો ઉપર વિચાર કરવાનો હતો. એમાં ભાગ લેનાર પંદરેક ભાઈઓ અને એક ગહેન હતાં. હગવો ઉપર જે ચર્ચા થઈ એ જોતાં લાગ્યું કે સંમેલન જોલાવનાર સભ્યોમાંથી મોટા ભાગના કોઈ ચોક્કસ વિચારસરણી ધરાવતા ન હતા. દાખલા તરીકે, કુરિવાજોના હગવ અંગે ચર્ચામાં એક આયેડ અને હગલ સભ્ય, ગંભીરતાથી અને એને એ સુરિવાજ માનતા

હોય તેમ શ્રદ્ધાથી પહેરામણીનો જ્યાવ કરતા હતા—પરંતુ લેવી એ અગત્ય નહિ, પણ પહેરામણી લેવી અગત્ય નથી, કાચુ કે રામે પણ એ લીધેલી!

એવો જ વિચારનો ગૂંચવાડો સંમેલન વખતે

સંમેલન વખતે જે દિવસનો જે દાર્પક્રમ ગણ્યો હતો તેમાં પણ સરખાપણું ન હતું. તા. ૧લીએ ખુદ્દા સભા ન હતી. મુંગધના જે સભ્યો સ્વાગત સભ્યો થયા હોય તેમાંથી વિષયવિચારણી સમિતિની ચૂંટણી કરવાનું દાર્પ તે દિવસે હતું. એ દાર્પ ખુદ્દા સંમેલનનું નહિ, પણ સયોજક સમિતિ પૂરતું મર્યાદિત હતું. પછી તેમાં સયોજક સમિતિના પ્રમુખનું ભાષણ અને વરણલા પ્રમુખનું ભાષણ, જે ખુદ્દા અધિવેશનનો દાર્પક્રમ ગણાય, તે પણ રાંખી ગૂંચવાડો ઊભો કર્યો હતો. પરિણામ એ આવ્યું કે ગતે પ્રમુખોએ ગતે દિવસે એક જ વાત કરી કરીને કરી!

ખુદ્દા અધિવેશનને દિવસે

પહેલા દિવસે મોદોરસોની સંખ્યા હતી. ગતે રંગન દાર્પક્રમમાં પાંચસો પ્રેક્ષકો હતા. અને ગીતે દિવસે ખુદ્દા અધિવેશન વખતે બસોબસોની સંખ્યા હતી. સંખ્યા થોડી વધતીની વાત ગામ્તુએ મૂકીએ, પણ જે અદ્ય સંખ્યા હતી તે પણ, કોઇ સક્રિય દાર્પ કરવાની ગંભીરતાવાળી ન હતી, તેમ જ વિચારોની કોઇ ચોક્કસ ક્ષેત્રી એના મંચ ઉપર બોલનારમાં હોય નેવું પણ ન હતું! સયોજક સમિતિના પ્રમુખ શ્રી. પ્રમુખલાલ પટેલને તો કંઈ કહેવાનું હોય તેવું એમનું વ્યાખ્યાન સાંભળતાં જણાયું જ નહિ.

શ્રી. કુંવરજીભાઈનું જોરદાર પણ સાર વગરનું ભાષણ

સુરત જિલ્લાના જાણીતા દાર્પકર શ્રી. કુંવરજીભાઈ પ્રમુખનો પરિચય આપતાં કહ્યું થયા એ નિમિત્તે એમણે મનનો ઉશરો સારો કાલવ્યો. સમજને પકડ્યા વગર એના ભાવને પકડીએ તો તાતિમુધારણા માટે એમના દિલમાં ધગસ કે એમ લાગે, એથી જ એ જુરસાંથી બોલતા હતા એમ પણ ચોખ્ખું વરતાઈ આવતું હતું. પરંતુ એમની વિચારસરણી કોઇ એક ધ્યેય તરફ હોય તેમ એ ભાષણ સાંભળનારને નહિ લાગે. મંડપમાં દાજરી ઘણી થોડી હતી, અને તેમાં ૫ મુંગધનો જાણીતો ઉપસો વર્ગ જિલ્લાજી ગેરહાજર હતો, એ જ વાતે એમને ઘણું-દુઃખ થયું હતું. એમાં પ્રમુખનું અપમાન થયું હોય, અને એ મુગધપૂર્વક ઉપસા વર્ગે અસહકાર કર્યો હોય તેમ માની લેઈને એમણે ગેરહાજર રહેલા એ ઉપસા વર્ગને કડવાં વેણુ સંભળાવ્યાં :
'વિલાયતની ડિમીથી મોટા માનતા હો તો એ ખુમારી શકી નાખો. નાતમાં

જો તમે ન માનતા હો, અને તેથી તમને આવાં સંમેલનોમાં રસ ન હોય તો, તમે કેટલા બહારથી કન્યા લાવ્યા? ચાલ રાખજો કે તમારો નાત વગર કંઈ છૂટકો નથી. વાણિયો એ વાણિયો રહેવાનો છે, પાટીદાર એ પાટીદાર રહેવાનો છે અને નાગર એ નાગર રહેવાનો છે. સાતિને કોમી વાડો માંની એથી અગગા રહેના હો તો, કાંચેસ પણ એક મંડળ છે—વાડો છે. એજ પ્રમાણે અમુક સ્થિતિ ન આવે ત્યાં સુધી સાતિનો વાંછ રહેવાનો. ઉપલા વર્ગની સ્થિતિ નહિ ત્રણમાં, નહિ તેરમાં, નહિ છપ્પના મેળમાં ચવાની છે. જે માણસ કામ કે સાતિની સેવા નથી કરતો તેનો દેશની સેવા કરવાનો ધમંડ છે. આમ ઉપલા વર્ગ માટે શબ્દો ઉચ્ચારવાની સાથે મનમાં જે અગતર છે તે પણ એ વ્યક્ત કરે છે : 'બીજન કશા ખાતર નહિ તો ડો. ભારદ્વાજ-અમુખ છે તો એમની પ્રતિષ્ઠા ખાતર તો આવો!' છેવટ પોતે કામ કાર્યમાં પડતા નથી તેનો ખુલાસો કરતાં કહે છે, 'હું બહાર જીવનમાં પડતો નથી તેનું કાગળ એવી પ્રેરણા મને થતી નથી. અને પ્રેરણા વગર તેમાં પડીને ફંદા કરવા માગતો નથી.'

આ શબ્દોમાં છે કોઈ સ્પષ્ટ વિચારસરણી?

શ્રી કુંવરજીભાઈએ ઉપલા વર્ગ ઉપર બળાપો કાઢ્યો તે એકતરફી નથી? સંમેલનમાં રપન્ની સંખ્યા હતી તેનું કારણ ઉપલો વર્ગ ગેરહાજર હતો એટલુંજ નહિ પણ મધ્યમ વર્ગ પણ ગેરહાજર હતો. અને જો વર્ગની ગેરહાજરીનાં કારણો પણ છે. ઉપલા વર્ગને સાતિ જેવું કંઈ છેજ નહિ, એની તો એક જુદી જ, ઉપલા વર્ગની સાતિ જની ગાંધ છે. છતાં એ ઉપલો વર્ગ, બીકનો માર્ગો દીકરીકરીને નાતમાં પરણાવે છે. અને તે જ જનતા સુધી પોતાના જેવા સાતિના ઉપલા વર્ગ સાથે. એ માટે એને જે આર્થિક રીતે સહન કરવું પડે તે તેટલો વખત સહન કરી એ બીજને બધો સમય સાતિની કંઈ ચિંતા કરતો નથી. આ વર્ગને સાતિમાં લાવવા બળાપો કરવો નિરર્થક છે. સાતિ તોડવાની એની બીક નહિ જાય ત્યાં સુધી એ લગ્ન પૂરતો પાટીદાર છે, બાકી એ બીક જતાં પાટીદારનું એટલું વળગણુ પણ એ ક્યાંથી દેવાનો છે. મધ્યમ વર્ગ સાતિમાં મારે છે, પરંતુ પરિષદો અને સંમેલનો, સાતિનાં જે દુઃખ છે તે ફેડી શકવાનાં નથી, એનો એને જૂતકાળમાં અનુભવ થઈ ગયો છે. એટલે પોતાના રાગની દવા મળવાની નથી તેવા વૈદને ઘેર જઈ ખાલી ફેર ખાવાની એને ઇચ્છા નથી. એટલે પરિષદો, સંમેલનો કે

મંડળો, ત્યાં સુધી સક્રિય કામ ન કરી ગતાયે ત્યાં સુધી જો વર્ગ ઉપેક્ષા
ગતાયે એમાં એનો દોષ છે? એ વર્ગ પૂછે કે આ સંમેલન શું કાર્ય
કર્યું, તો આપણી પાસે શો જવાબ છે? વળી પાટીદાર જો કાયમ
પાટીદાર-રહેવાનો છે એમ કહેવું અને તરત પાછળ અમુક સ્થિતિ ન આવે
ત્યાં સુધી જાતિનો વાડો રહેવાનો, એમ એથી વિરુદ્ધ એણે, એ ગતાયે છે કે
આખ્યાનમાં ચોક્કસ વિચારસરણી નથી. વળી કાંગ્રેસને પણ એક પક્ષ -
વાડા - સાથે સરખાવી જાતિના વાડાનો જવાબ કરવો, જો વિચારસરણી
માટે તો કહેવું જ શું? એવી જ રીતે, જે માણસ કામ કે જાતિની સેવા
નથી કરતો તેનો દેશની સેવા કરવાનો ધર્મ કે, એ વાત પણ જોડતી જ
જોડતી છે. અને આ જથ્થા કરતાં ઉપજા વર્ગને કોઈ કાર્ય ખાતર નહિ, પણ
હેવટ ડો. ભારતર પ્રમુખ છે, તો તેમની શોભામાં અભિવૃદ્ધિ કરવા સંમેલનમાં
આવે, એમ કહેવાથી લગભગ વાદવાદ દરાવવાનો પાટીદારિયા સ્વભાવ જ
સ્પષ્ટ થાય છે. અને હેવટના એમના શબ્દો એમની જ વિરુદ્ધ જાય છે.
જો કહે છે, મને પ્રેરણા થતી નથી માટે જાહેર જીવનમાં પડીને દંભ કરવા
માગતો નથી. તો ઉપરો વર્ગ એ જ કુવંચીભાઈને સામે પૂછે કે, જામને
પ્રેરણા ન થતી હોય તો અમને ગેરફાળ રહેવાનો અધિકાર નહિ? તો
એમની પાસે શો જવાબ છે?

પ્રમુખ ડૉ. ભાસ્કર પટેલ

સંમેલનના પ્રમુખ ડૉ. ભાસ્કર પટેલ જાહેર જીવનમાં એક જાણીતી
વ્યક્તિ છે. જૂતકાળમાં ત્યારે પરિવહો જાહેરજાણીથી ભરાતી ત્યારે છટોલા
પરિવહના પ્રમુખ તરીકે જો ચૂંટાયેલા. એ રીતે મુળે પૂરતા નાના સંમેલન
માટે, જો પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારે ત્યારે આપણને આશા જણાય કે જો જરૂર
સારી દોરવણી આપશે. પરંતુ એમના ભાષણમાંથી એવી કોઈ દોરવણી ન
મળી. અને એનું કારણ, કદાચ એમણે ભાષણની રાજધાનમાં કહેલ શબ્દો
હશે એમ માની લેવાનું દિલ થાય છે—મને પ્રમુખ તરીકે દોષી બેસાડવામાં
આગ્યો છે. દોષી બેસાડવાનો અર્થ જ એ કે એમની પોતાની ઇચ્છા નહોતી,
પરંતુ અત્યામદને લીધે ના પાડી શકાઈ નહિ. અને એમ અનેજાએ
સ્વીકારેલા કામને લીધે એમની પાસેથી ગમેથી ઇચ્છા સફળ ન થઈ એમ
માનવું રહ્યું. એ રીતે મન મનાવીએ એ હીક છે, પરંતુ ડૉક્ટર ભાસ્કર
જેવા મીઠા માણસ પોતાની જાતને અનેજાએ દોષી બેસાડવા દે એમાં બલે
સત્યજનતા હોય, પરંતુ એ સત્યજનતા ગતાવ્યા પછી એમાં એકાએક તેટલો

ઉંસાદ ન ખતાવે, એ સત્કર્મતાને શરમાવા જેવું કહેવાય. એમ પણ અન્યું હોય કે છટાકા પરિવર્તનો મહેરામણ મદાલેકા એ પ્રમુખને આ ખાઓચિયું જોતાં રસ જ ઊડી-ગયો હોય, અને એથી એમની વાણી જે સદાજ ખીલતી જોઈએ તે ન ખીલી હોય, જોલવા ખાતરજ એ શુદ્ધો બોલ્યા હોય. એ ભાષણમાંની, ખાદી અને બીછ ચર્ચા દ્રઢી નાખી, નાતિસંમેલનને સીધા સ્પર્શતા વિચારો જોઈએ તો એમાં જ વિચારની સમૃદ્ધિ જોઈતી ને એમ સ્વીકારવું પડે છે.

પ્રમુખનું ભાષણ

“સામાજિક મુદ્દાએ એ મદન વિષય છે. ૧૯૧૨માં જે વિચારો કહેલા તે વિચારો ને વિચારો જ રહ્યા. ક્યો દેર ન પડ્યો. કેમ ઉકેલે? જવાબદારી કુરુક્ષે ઉપર છે, એમની નિર્જાળતા છે. જ્યાં સુધી જુવાન માણસ વિચાર ન કરે ત્યાં સુધી કંઈ ઉદ્દેશ ન આવે. વરવિક્રય અને ફરજિયાત વૈધવ્ય ચાલુ છે. છતાં સમાજમાં આજે શ્રી જયભાઈ જેવા માણસનાં દર્શન ધર્તા આનંદ ધર્યો. સામે પક્ષે હોદ્દરીના ગાપનાં પણ જોવાં દર્શન ધર્યાં. મોતીભાઈ સાહેબે વિધુરના કન્યા સાથેના લગ્નમાં ભાગ લેવાનું બંધ કરેલું. આવાં લગ્નોમાં જલ્દનોએ ખાસ અટકી જવું જોઈએ. એવાં લગ્નમાં શિલકુલ ભાગ ન લેવો જોઈએ. બાળકનું મર્યા—મર્યા છે. લગ્નમાં કનડગત થતી હોય તો આપણે તેનો સામનો કરવો. હજુ ૬ માનું છું—પોતે જ્યાં કન્યા આપતા ન હોઈએ ત્યાંથી કન્યા કાપતી ન જોઈએ. એ સંકુચિત દષ્ટિ છે, પણ એ એક મર્યાદા છે. વિશાળ દષ્ટિએ જોતાં એ જોટું નથી. સમસ્ત સમાજમાં કન્યા આપવાલેવાની છૂટ ચાલે તો સારું. પણ જ્યાં સુધી છૂટ ન ચાલે ત્યાં સુધી એવાં લગ્નોમાં ભાગ ન લેવો.”

સર્વાતુમતે પસાર થયેલા મુવારવધારા સાથેના બાર હંમચો

(૧) પૂજ્ય ગાંધીજીના કચ્છ અવસાનનો ખેદ વ્યક્ત કરતો, (૨) સદ્ગત શેઠશ્રી મફતલાલ ગણલબાઈની શાંતિની લાગણી અને સેવાની નોંધ લેતો, (૩) શાંતિશૌરવ સરદારશ્રી વડલબાઈ પટેલની મહાન સેવાઓ માટે અભિનંદન આપતો, (૪) દરગાહશ્રી જોષાગદાસ દેસાઈને અભિનંદન આપતો, (૫) વૈધવ્યની કુદિ તોડી લગ્ન કરનાર શ્રી જયભાઈ—જવાબદાર અને તેમાં પૂરતી વીરતા ખતાવનાર શ્રી રણમેડલાઈ મો. દેસાઈને અભિનંદન આપતો, (૬) શાંતિના ઝોંચનીચના બેઠ અગ્રે કડવા—લેઉવાના વર્ગ ન ગ્રામનાં સૌ જાનિજનોની સમાનતાનો સ્વીકાર કરતો (૭) મુંબઈની શાંતિની જુદી જુદી

સંસ્થાનું એકીકરણ કરવાને લગતો, (૮) જ્ઞાતિનું સાર્વજનિક મકાન બેબું કરવાને લગતો, (૯) કુરિયાન્નેને વખોડી કાઢતો, (૧૦) મુંબઈ પારીદાર કન્ગ્રુમર્સ ડા. ઓ. મોસાયટી લિને ઉત્તેજન આપવાને લગતો, (૧૧) મુંબઈ પારીદાર સ્ત્રીસમાજના કાર્યને વેગ આપવામાં મદદ કરવાને લગતો, અને (૧૨) વધુ અનાજ ગિરાડવાની વાત. આ બધા દરાવ વિના વિરોધે અને જ્યાં જ્યાં સુધારા સૂચવાયા ત્યાં તે સ્વીકારીને પસાર થયા. દરાવ ૬ ઉપર શ્રી. હોટાલાઈ ઉમેદભાઈ પટેલે એવો સુધારો મૂક્યો કે દરાવમાં ભલામણ કે વિનંતિ કરવાનો અર્થ નથી, નિદાન તેના સભ્યોએ તે પાળવા પ્રતિજ્ઞા લેવી એમ ઉમેરવું જોઈએ. અને તે ઉમેરીને દરાવ પસાર થયો. જાણે 'વિનંતિ' અને 'પ્રતિજ્ઞા' ફક્ત એક સજ્જા નિર્ણય શબ્દ જ હોય અને તેથી કોઈની કંઈ જવાબદારી વધતી જ ન હોય! આમ વિના વિરોધે દરાવો પસાર થાય છે તેના મુળમાં છે, દરાવ કાને પાળવા છે એ મનોવ્રતિ, સંમેલનનો મોધપાઠ

અગત્યના દમરના ખર્ચે સંમેલને બધાને જે મોધપાઠ આપ્યો તે એ કે હવે જૂની રીતે સંમેલનો ભરવાનો સમય પૂરો થયો છે. તા. ૧૬મીના મેજ સંમેલન થયેલું અગાઉ આગામી સમસ્ત પારીદાર પરિષદ ભરવાના અંગે વિચાર કરવા તંત્રીઓની નાની સભા થઈ હતી. તેણે પ્રથમ એમ વિચાર્યું હતું કે, જોવી પરિષદ ભરતા અગાઉ મુંબઈના સંમેલનને પાગરાશીશ ન ગણતાં, પ્રથમ ગુજરાતના કાર્યકર્તાઓની એક સભા કરવી. વળી એ અંગે છેવટનો નિર્ણય સંમેલન પૂરું થયે જે હાથ પડે તે ઉપરથી કરવો એમ વિચાર્યું હતું. પરંતુ જે હાથ પડી તે જોવી કંઈ જુની કે ન કોઈ પરિષદની વાત કરવા ફરી બેબું થયું! આશા છે કે, આટલે ખર્ચે જે અનુભવ મળ્યો તેનો મોધપાઠ લેઈ ફરી કોઈ પરિષદ યહી પુરાણી રીતે ભરવાની વાત નહિ કરે તો પણ એટલે અરે આ સંમેલન સફળ ગણાયે

શ્રી સંસારરામ્ની સાચા પડ્યા, હું ખોટો પડ્યો !

મયા જુલાઈમાં પરિષદ ભરવાની દરખાસ્ત આવી ત્યારે મેં 'પ્રસંગકથા'માં પરિષદ ભરવાનો પક્ષ કરતાં લખ્યું હતું કે, 'સક્રિયશાળી અને ધમશયાળા મેંકો દરેક ક્ષેત્રને જોડાવતા પ્રમાણમાં મળી રહ્યા છે. ફક્ત એનો જિલકસ અભાવ હોય તો જ્ઞાતિના ક્ષેત્રમાં. પંડી જ્ઞાતિમાં સડો દિવસે દિવસે ન વધે તો શું થાય? એટલે જ્ઞાતિઓ ન હોવી જોઈએ એ સિદ્ધાંતમાં આપણે માનતા હોઈએ, જ્યાં એ પ્રમાણે આચરણ કરવાની આપણી તૈયારી ન હોય

ત્યાં સુધી જાતિઓને, એ ધ્યેય તરફ પ્રગતિ કરે એ દૃષ્ટિએ પણ સુધારવાની જરૂર છે. જાતિને સિદ્ધાંત તરીકે ન માનવી, એની પ્રગતિ તરફ સાવ એકરુદ્ધાર રહેવું અને આચરણ જાતિની ફરિયાદો પ્રમાણે કરવું, એવી વ્યક્તિઓ કરતાં જાતિની સુધારણા માટે ધમશપૂર્વક કામ કરનાર 'કાઈ' રીતે સંકુચિત જૂતિઓને ગોમે છે એમ માનવાનું નથી. ફક્ત જાતિઓમાં કામ કરનારનો ફલક વિશાળ જોઈએ જોઈએ; અને જોઈ એ રીતે કામ કરવાનું કે જે વ્યવસ્થાની નાતવનતની દિશાએ દૂર કંવામાં જ નેના કાર્યની કૃત્ય જઈ પહોંચે. એ વિશાળ ધ્યેયને વલ્લમાં રાખી જાતિની પરિપક્વ ભરાય તેમાં કંઈ અગોચર નથી." મોટી વિચારસરણીના જવાબમાં 'પ્રવચન'માં શ્રી સંસારશાસ્ત્રીએ નીચેના જવાબ વાલ્યો હતો. "જે પ્રવચન કે તે આ છે કે કામ કરવા માગતો માણસ 'વિશાળ ફલક' ગમે, એટલે એ સમાજહિતની વ્યાપક ભાવનાથી પ્રવૃત્ત થાય તો જાતિને કાર્યક્ષેત્ર તરફ એ પસંદ કરી શકે જ શી રીતે? એ કામ પસંદ કરે, કામનો હતો પસંદ કરે, અતનન વેશગેલી જાતિને શી રીતે પસંદ કરી શકે? અને એમાં એને કરવાનું શું? જો કામ કરવું હોય તો પોતે પસંદ કરેલા ક્ષેત્રની વ્યક્તિએ વ્યક્તિને પહોંચે એવું જ એ કામ હોય ને! જાતિમાં એવા કામને મુદ્દલ અવકાશ નથી. બીજાં જ્યાં ક્ષેત્રોને શક્તિશાળી અને ધમશવાળા કાર્યકરો મળે છે અને જાતિને જ નથી મળતા એમ જે ફરિયાદ 'પાટીદાર'ના તંત્રીએ કરી છે તેનું પણ દારણ એમણે વિચારવું ધટવું હતું. સમાજ વિશેની દૃષ્ટના વિશાળ જનતાં જાતિ જેવા સંકુચિત અને હવે કૃત્રિમ ક્ષામતા ક્ષેત્ર પ્રત્યેની ઉદાસીનતા વધ્યાનું એ પરિણામ છે. લોકો ટેવથી જાતિને વળગી રહ્યા છે પણ એ વળગવામાં કાઈ હવનાદર્શની ભૂમિકા રહી નથી." અને શ્રી સંસારશાસ્ત્રીના એ સંદેહ મુજબ સંમેલન પ્રત્યે ઉપસા, મધ્યમ અને નીચલા યથે જે ગિલકુલ ઉપેક્ષા ગતાવી કે તેણે સાચા પાડ્યા છે. અને જાતિસુધારણા માટે પરિપક્વ ભરાય તે મોટી વિચારસરણી આ સંમેલને ખોટી પાડી છે!

જોઈએ છે

આફિકામાં પોતાનો સ્વતંત્ર વેપાર કરતા, માસિક ૮૦૦ સિલિંગની આવકવાળા ચરોતરના સત્તાવીસ ગામના જ્ઞાનદાન કુટુંબના પાટીદાર યુવકને, કાઈ પણ ગોળની ૨૦ થી ૩૦ વર્ષની પાટીદાર આજિવધના જોઈએ છે.

લખો:— સી, C/o પાટીદાર કાર્યાલય, આણંદ

ચારુતર વિદ્યામંડળ વલ્લભ વિદ્યાનગરના પ્લોટની વહેંચણી

વલ્લભ વિદ્યાનગરના નક્શાને સરકારની મંજૂરી મળી ગઈ છે અને પ્લોટ ગ્રામીને પ્લોટની વહેંચણી ના. ૧-૬-૪૮ના રોજ મંડળની ઓફિસ આગળ અપોર પછી બે વાગે થશે. મંડળને દરમસદ અને આણંદની દરની જમીન આપનાર અને તે સ્થળોના વિદ્યાનગરના પ્લોટ ખરીદનાર સર્વ ભાઈપણેનો આ વખતે હાજર રહેવા વિનંતિ છે. ગાફરોલની દરના પ્લોટની વહેંચણીની તારીખ ૬૧ે પછી બંદર કરવામાં આવશે.

જમીન આપનારને પ્લોટ

૧. મંડળને એક વીધુ જમીન આપનારને ૫૦૦ ચો. વા.ના બે પ્લોટ મળી કુલ ૧૦૦૦ ચો. વા. પ્લોટના ૩૫મા પાછા આપવામાં આવશે. પ્લોટ નાનામોટા હશે પણ જમીન વધારેઓછી હશે તે એક મુદ્દા જમીન બદલ ૪૦.૬ ચો. વા.ને દિસાને કુલ ક્ષેત્રફળના પ્રમાણમાં પ્લોટ આપવામાં આવશે અને તે દિસાને વધવાઓછાં નાણાં આપવાલેવામાં આવશે.

૨. પાણીના નળ, મેલા પાણીની મુદરો, રસ્તા, વગેરે પ્રાથમિક ખર્ચ માટે પ્લોટના ક્ષેત્રફળના વાર દાઃ રૂ. ૧૫ લેખે મુધારણા ખર્ચ પેટે જમીનમાલિકે વહેલામાં વહેલા મંડળની ઓફિસમાં નાણાં ભરી દેવાં જોઈશે.

૩. જમીન આપનાર ખાસે મુધારણા માટે આપવાનાં ટેકડાં નાણાં નહિ હોય તો તેમની પાસેથી મંડળ નાણાં માટે જરૂર પ્લોટ વેચાતા લેશે અને મુધારણા માટે નાણાં ભરવાની સગવડ કરી આપશે.

૪. જે જમીનમાલિકે મુધારણાનાં નાણાં જપો નહિ હોય તેમના પ્લોટ એક ગાલુએ કદાહી આપવામાં આવશે અને તેમાં પાણીના નળ, મુદરો, રસ્તા વગેરેની અવરજા મંડળ કરશે નહિ. (પોષળ)

ખહેતો, પ્રદર, લોહીયા, અનિયમિત અટકાવ, અટકાવ વખતે પેટ કે ધેડમાં થતી પીડા, પેશાબમાં અત્યંત કે ક્યારેક, ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહીને શ્રવી જવો-કુસુવાવડ, સગર્ભા અવસ્થામાં અત્યંત ઉપર અભાવ, ઉલ્ટી, ઉબકા, છાતીમાં દાહ, અમુંઝાણ, કોઈ રતવા પ્રસવ સમયે પીડાવું, સુવધાવડની નબળાઈ, મુવારોગ, ધાવણની અછત, ઊંઘ ન આવવી, હીસ્ટેરીયા વિગેરે માટે જોમેશ્રી વાપરો. બીજા નિષ્કેષ બનાવટોથી શાવધાન રહેજો.

જ્યાં દવાવાળા વસે છે

જોગંદો:-કંચનલાલ વાડીલાલની ડું. મંગળદાસ રોડ, મુંબઈ ૨.

લગ્નસરંની ધામધૂમમાં સરસ્વતી પાપડ

લોકપ્રિય અને પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યા છે.

આપના આઈરો જલદી નોંધાવો.

શ્રી સરસ્વતી પાપડ લડાર

જૂના રામજી મંદિર પાસે.

આણંદ (બી. બી. રી. આઈ. ર.)

જોડ્યો છે : આકિશ માટે જોગંદો

આ માસનાં અમારાં નવાં પ્રકાશનો

૧. પારકા જાણ્યાં હિમાશંકર જોષી ૩-૦-૦
૨. નિશીથ ૩-૦-૦
૩. રૂપકલા [સીતે ઝળતની નવવ્રજયા] અધિકારી ૧-૪-૦
૪. અપંગ માનવતા કન્દુલાલ ગાંધી ૩-૦-૦
૫. યુવતી સાથે : દાંપત્ય જીવન સોપાન ૦-૬-૦
(સંસારચક્ર અંધારામાં આંધું પુસ્તક)
૬. કૃષ્ણલાલનું વીલ બંકીમખાણુ ૨-૪-૦
૭. કલાને ચરણે ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ ૨-૮-૦
૮. માતાનું હૃદય નવલકથા ૨-૧૨-૦
૯. અથડાતા વાયરા ૩-૪-૦
૧૦. પંથરનાં પારેવાં કન્દુલાલ ગાંધી ૨-૧૨-૦

૨. બા. જુહુ : વી. પી. માટે પુસ્તક દીઠ ૦-૭-૦ આના
સામગ્રી આદર્શમાં પુસ્તક દીઠ વી. પી.ના ૦-૬-૦ ગ્રોજા મળેલા.

જીવન સાહિત્ય મંદિર

કાલ્યાણવી રોડ, મુંબઈ ૨ : ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

અમારું વિસ્તૃત સૂચિપત્ર મંગાવો :

અમારે ત્યાંથી તમામ શુભશક્તી પ્રકાશનો મળી શકશે.

વિધાનગરમાં પ્લોટ જોઈએ છે?

- * ચારતર વિધાનગર-આણંદ, દરમસદ અને આકરોલની સીમમાં વસતલ વિધાનગર આંધે છે, જે હવે સૌ જાણે છે.
- * આ વસતલ વિધાનગરમાં હિસ્સ ફળવણીની કોલેજને માટેનાં મકાનો તૈયાર થયાં છે. આર્ટસ્ અને સાયન્સ કોલેજને આ વર્ષે શરૂ થઈ ગઈ છે. અને આવના જૂનમાં જોગિનિયરોંગ કોલેજ શરૂ થશે.
- * આ રથજે ફેસલી દુબનાં મકાનોવાળું ૧૦૦૦-૧૫૦૦ પ્લોટનું નગર તૈયાર થવાનું છે. ૫૦૦ ચો. વારના પ્લોટની કિંમત રૂ. છે. પ્લોટ ખરીદનારને આટલી જગ્યા ચોખ્ખી મળવાની છે. તેમાંથી રસ્તા કે ગેરી કાઢ જગ્યા કપાવાની નથી.
- * પ્લોટ રાખનારે ચારતર મંડળને રૂ. ૩૦૦ ચોર માટે અને રૂ. ૨૦૦ રસ્તા ખર્ચના મળી કુલ રૂપિયા ૫૦૦ જુદા આપવાના રહેશે.

મનોરભાઈ જીજીભાઈ પટેલ,

કે. ચ. પ્ર. આર્યસમાજ, આણંદ

ઈશ્વર પેટલીકરનાં પુસ્તકો

નવસંસ્કૃતિ

નવલિંગ

જનમટીપ	રૂ. ૩	તાજાવાણા	રૂ. ૩
લખ્યાલેખ	રૂ. ૩૫૫	માનતા	રૂ. ૨૫૫
ધરતીનો અવતાર	રૂ. ૨૫૫	પટલાઈના પેચ ભા. ૧	રૂ. ૦૫૫
પ્રાણીનો મેજો	રૂ. ૨૫૫	પટલાઈના પેચ ભા. ૨	રૂ. ૦૫૫
પાતાળ દુનિયા	રૂ. ૩	રેખાચિત્ર	
કમિયુગ ભા. ૧-૨	રૂ. ૬	ગ્રામચિત્રો	રૂ. ૨૫૫

દરેક બુકસેલરને ત્યાં મળે છે.

મુખ્ય પ્રાપ્તિસ્થાન

ભારતી સાહિત્ય સંઘ, લિ.

અમદાવાદ : મુંબઈ

પાત્રીકા

સ્થાપક : સ્વ. જીવસિંહભાઈ દેવરતાઈ પટેલ

[૨૦૦૪]

જૂન-૭૪૮

[અષાઢ]

હું યોક્ત્ર માનું છું કે વિવાદ નહિ કરીને ન માગ
છવનને અને પ્રદર્શિતે પૂર્ણપણે વિદ્યુત્તવા દીધાં નથી.
પિતૃત્વ પવિત્ર ગૌરવ જિંદગીવાર મારાથી સમગ્ર શક્તિ
નહિ અને એ એટલે જોવી લેવી નથી. અધિવાસિત
શ્રીપુરોષો અગાધાવિદ્ અને આમાન્ય છવન છવવાને બદલે
અદુરસ્તી અને અસામાન્ય છવન છવવાને વધારાં માટે એ.

—દીનમંદુ એન્ડુઝ

આ અંકની સામગ્રી

નસીબ	નારાયણ	૧
સગવતી મીલુનતી	શ્રી માતાજી	૨
લગ્નપ્રમંગલી વિજવણી	નાનુભાઈ દવે	૭
જય હિંદ	મણિભાઈ પટેલ	૧૦
ગ્રામ વિદ્યાપીઠ	ગોવંદનાભાઈ પટેલ	૧૫
વરપક્ષ વિચારે	ચિત્રનભાઈ મ. અમીન	૨૦
અનેકરંગી દુનિયા	અરવિંદ પટેલ	૨૨
વીરસદ સંવર્દન સમાજ	સુભનભાઈ અમીન	૨૭
નવાં પુસ્તકો		૨૮
શેડ બીજાભાઈ શિશ્યવ્રતિજી	મનુભાઈ પટેલ	૩૨
સમાચાર		૩૩
પ્રસંગકથા		૩૪

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૩ : પરદેશમાં શિલિંગ ૬
છૂટક નકલ પાંચ આના.

‘પાટીદાર’ કાર્યાલય-આણંદ

- + દર મહિનાની ૨૫મી તારીખે માસિક નિયમિત પ્રગટ થાય છે.
- + અંક ન મળવાની ફરિયાદ આપર તારીખ સુધીમાં જણાવી દેવી. તે પહેલાં પોસ્ટમાં તપાસ કરવી.
- + કાર્તક અને વૈશાખ, એમ બે હપ્તે વાર્ષિક ગ્રાહક નધાય છે. વચ્ચે ગ્રાહક ચનારને શિલક હોય ત્યાં સુધી પાછલા અંક મોકલાય છે.
- + નવા ગ્રાહક ચનારને વૈશાખના અંકથી માસિક મળશે. પાછલા અંકો ખલાસ થયા છે.
- + નનામા પત્રો કે લેખ ઉપર ધ્યાન આપવામાં નથી આવતું. ન સ્વીકારાયેલ લેખ પોસ્ટની ટિકિટ જીડી હશે તો જ પરત કરાશે.

આ માસિક આણંદ ચરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શ્રી. આશાભાઈ ગોરધનભાઈ પટેલે ઈશ્વરભાઈ મોતીભાઈ પટેલ માટે છપ્યું. તા. ૨૫-૬-૪૪

કૃપા કરી ઉજાગરો કરવાની સવડ હોય
ત્યારેજ આ નવલો વાંચવી શરૂ કરજો—
ન અન્યથા!

ઇન્દ્રજાળ

તમે નવલકથાઓ ઘણી વાંચી હશે તેમાંની અનંક તમને ઘણી રસાળ અને ખૂબજ મનોરંજક લાગી હશે પણ આ ઇન્દ્રજાળ વાંચ્યા પછીજ તમે આગલી ગાંધીની રસાળતા વિષેના આંકડાંઓ એવી ખાસ ભલામણ છે. આ નવલકથા તમને હિન્દુસ્તાનમાંથી ઉપાડી વાયુવેગે તદ્દન નવાજ વાતાવરણમાં લઈ જશે તે એવાં એવાં અફળુત સ્થાનોમાં ફેરવશે કે તમે અકિત થઈ જશો. અનં જ્યાં સુધી તેને પૂરેપૂરી વાંચો ત્યાં સુધી એન નહિ પડે.

કિંમત રૂ. ૩-૦-૦ ટ. ખ. જુહું.

શકારિ

(વિક્રમાદિત્ય)

વિક્રમ મહાન હતા, પરંતુ:ખલંજન હતા, પરાક્રમી હતા એવું તા જાણા કહે છે પણ તેનો નક્કી ઇતિહાસ કેટલા બાજે છે? તમારાં જાણકો પૂછે તો તેને તમે શો જવાબ દેશો?

આ નવલકથા તમને ૨૦૦૦ વર્ષ પરનો નો ઇતિહાસ અતિ રસાળ રીતે સીખવી દેશે અનં તમારા પરાક્રમી વડવા મારે ગૌરવ લેવાનો ખરેખરો હક પ્રાપ્ત કરાવશે

કિં. રૂ. ૨૫૫ ટ. ખ. જુહું.

જાણકોને ભેર આપવા લાયક ગાંધીવનાં, રૂપાણાં ઉંમરવાર પડીકાંને લગતી યાદી અંગાવો.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર: સુરત

પાટીદારના વાચકો માટે

આ માસનાં અમારાં નવાં પ્રકાશનો

૧. પારકા જાણ્યાં : દિમાશંકર જોષી ૩-૦-૦
૨. નિશીથ " ૩-૦-૦
૩. રૂપકલા [સીને જ્યોતની નવલકથા] અધિકારી ૧-૪-૦
૪. અપંગ માનવતા કન્હુલાલ ગાંધી ૩-૦-૦
૫. યુવતી સાથે : દાંપત્ય જીવન સોપાન ૦-૬-૦
(સંસારચક્ર પ્રયાવલિનું આદ્ય પુસ્તક)
૬. કૃષ્ણલાલનું વીલ બંદીબખાણુ ૨-૪-૦
૭. કલાને ચરણે : ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ ૨-૮-૦
૮. માતાનું હૃદય નવલકથા ૨-૧૨-૦
૯. અથડાતા વાયરા " ૩-૪-૦
૧૦. પથ્થરનાં પારેવાં કન્હુલાલ ગાંધી ૨-૧૨-૦

૧૧. ય. જૂહ : વી. પી. માટે પુસ્તક દીઠ : ૦-૭-૦ આના સામગ્રી ઓર્ડરમાં પુસ્તક દીઠ વી. પી. ના ૦-૩-૦ ચોજા ગણવા.

જીવન સાહિત્ય મંદિર :

કાલ્યાણેવી રોડ, મુખર્ગ ૨ : ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

અમારું વિસ્તૃત સચિપત્ર મેંગાવો :

જો પોતે ગાંધી નંબર યુનિવર્સિટી પ્રકાશનો ખાતે પાઠ્ય

૨જી.નં. ૨૦૦૦

જાણી

બાહેનો, પ્રદર, લોહીવા, અનિયમિત અટકાવ, અટકાવ વખતે
પેટ કે પેડુમાં થતી પીડા, પેશાબમાં બગાટરા કે કુળાતર, ગર્ભ ન
રહેવો, ગર્ભ રહીને શ્રવી જ્યો-કસુવાવડ, સગભાં અવસ્થામાં અજ
ઉપર અભાવ, ઉલ્ટી, દિબકા, છાતીમાં દાહ, અમુઝણ, કોડે રતવા,
પ્રસવ સમયે પીડાણું, મુવાવડની નબળાઈ, મુવારોગ, શ્રાવણની
અછત, લોંબ ન આવવી, હીરડીરીઆ વિગેરે માટે જોમેસ્ટ્રી વાપરો.
બીજી નિષ્કેશ બનાવોટોથી સાવધાન રહેજો.

જ્યાં સ્વાવાળા વેચે છે

ગોનન્ટો -કંચનલાલ વાડીલાલની ડું. મુગળાસ ગોડ મુખર્ષ ૨.

અનંક રોગોની અંકજ દવા

જાપન ધારા

રજીસ્ટર્ડ - ટ્રેડમાર્ક "જેનસ" નં. ૩૦૨.

[આણંદની બે લગ્ન દુકાનો]

પુરુષોત્તમ, સોમાભાઈ એન્ડ કંપની

[૧] તારુ શિરનાથ "હાઉસ" [૨]

ફેન્સી કાપડની દુકાન

ગરમ — બનારસી,
રેશમી અને ફેન્સી
સુતર હાથકાપડ,
ગંજશરક — મોખા

બાદર — દુવાલ — શેમંજી,
બુશ કોટનું ફેન્સી કાપડ,
અવરનવર છેલ્લી ડીઝાઈનના
માલ આપતા જ રહે છે.

સ્થળ : ગોપાલ ટોપીઝ સામે

હાઉસેર અને મશીનરી,
એન્જીનને લગતો સામાન
પુલી, પટ્ટા, શાફ્ટીંગ, બોલ્ટ,
નટ, બોલ્ટમેશીંગ, બારાં વગેરે.
હક્કર, થંડીતથા તેનો સામાન,
મકાન બાંધકામ સામાન,
રંગ, બળી, સ્ક્રૂ, વગેરે.

સ્થળ : નાવલીવાળા દવાખાના સામે

આણંદ

આ અને એને લગતી નાની મોટી તમામ ચીજો
ખરીદવા માટે અમારી બંને દુકાનોની મુલાકાત
લેવાથી ફાયદો થશે.

એન્જીન, પંપ, વગેરે મશીનરી રાખનારાઓને
સંકટ સમયે સાંકળ ખેંચવાનું સ્થળ

શ્રી અંખિકા વિજય એન્જીનિયરીંગ વર્ક્સ

આણંદ

[સ્ટેશન ગેઝ, રીંગલ ટોપીઝની બાજુમાં]

અમારે ત્યાં એન્જીનરીફીંગ બખંતસર, સંતોષકારક અને
કિંદાયત દરે કરી આપવામાં આવે છે. તેમ જ એન્જીનને
લગતો બધો સામાન — પંપ, પાર્ષિ વગેરે વ્યાજબી દરે મળશે.

એક વખત અમારી સાથે કામ પાડવાથી
તે અંગે આપને પૂરેપૂરી ખાત્રી થશે.

પાટીદાર

જનસમાજને વિચારગ્રેસ્ત વાચન વિસ્તરવાના અભિદાય થેવતું માનિકંપન

અપાઠ
મં. ૨૦૦૪]

જૂન-૪૮

[વર્ષ - ૨૫
અંક - ૯]

નસીબ

દેવાભાઈનાં પત્નીને છ છ દીકરીઓના જન્મ અને મરણ પછી, મોટી ઉમરે દીકરા જન્મ્યો. પાટીદારી કાસીભાઈ કહે. 'નમે જાડુ નસીબદાર, દેવાભાઈ.'

એ દીકરા મોટા થતાં દાકરિયો નીકળ્યો. ઘરે ઘડપણ દેવાભાઈનાં ધોળામાં ધૂળ ભરી એમ સૌની જેમ કાસીભાઈ પણ મોનવા લાગ્યા. 'આવા દીકરા કરતાં વાઝિયા મરી જાયું સારું' ગિચારા દેવાભાઈનું કમનસીબ જીનું શું ?

કાકાઈ આવનાં કાળુજનર? જીભું ચયું. દારૂની લતને લીધે દાકરિયા અમલદારોની જે જોળખાણુ થયેલી એનો લાભ લેઈને દીકરાએ ગામમાંથી અનાજ કંઈ કાળાજનરમાં વેચવા માણું. દીકરા સાગ પેસા કમાયો. કાસીભાઈ પાછા કહેવા લાગ્યા: 'દેવાભાઈ નસીબદાર તો પૂર. દાકરિયા છોકરા બધી ગિજકલ મેલાડી દેશે એમ માનતા હતા તેને જાહેરે એ ત્રે માલદાર ચઈ ગયો ! દાક તો આ જગાનામાં કાણ નથી પીતું ?'

એક અમલદારની જોળખાણુને લીધે દીકરા અમનવાદ ગયો. ત્યાં પેપાર સારો જમાવ્યો. પરંતુ હિંદુમુસલમાનનું હુલ્લુ કાટી નીકળતાં એક શુગન્દી છડનો બોગ ચઈ પડ્યો. કાસીભાઈએ સૌના વિચારનો પરચો પાંજો: 'દેવાભાઈનું' કમનસીબ તે આનુ નામ. પેસો તો મળ્યો, પણ ઘરે ઘડપણુ સાન્નેમાટે પાણી પાનાર દીકરા ગયો તે જોણું કમનસીબ કહેવાય ?'

જીનું મહિને કાસીભાઈના ઘર ઉપર ધાડ આવી. તેમના એકના એક દીકરાને ધાડપાડુંએ જોળાંથી બીધી નાખ્યો. કાસીભાઈને ચયું: 'ગમે તેમ પણ દેવાભાઈ મોટા નસીબદાર. દીકરા ગયો પણ છોકરાનો છોકરા નાનો જે તે કામે મોટો થશે. પેસા છે એટલે સાન્નેમદિ આકરી કરનાર ગમે તે મળી રહેશે. પણ મારો તો વંશ જ કપાઈ ગયો !' ગિચારું નસીબ !

નારાયણ

સગગતી મીશુખત્તી

શ્રી માતાજી

અનુ — નટવરલાલ દવે

શ્રી માતાજી માના સંદર્ભ પ્રેમથી ગર્ભાવસ્થા વિવર્ણને વાર્તારૂપે, દૃષ્ટાંત સાથે એવો પ્રવાહી બનાવી દે છે કે, કદવી કવીનાશન ઉપર ખાંડ હોવાને લીધે બાળક હોસે ગળી જાય, તેમ એમના ગર્ભાવસ્થા સેષો પણ વાયક મજાથી વર્ણવે છે અને સાથે સાથે જ્ઞાન પ્રેરણે છે. કાર્તિકના અંકમાં શ્રી નટવરલાલે એક લેખનો અનુવાદ કરીને આપણને રસાસ્વાદ અપાડ્યો હતો, આ બીજો લેખ પણ એ પિરસે છે. શ્રી નટવરલાલ બહુશ્રુત અને પાંચ છ ભાષાના જ્ઞાતકાર હોઈ એમના વિશાળ વાચનમાંથી વિવિધ રસપ્રાપ્તિ આપણને અવારનવાર આપે એમ મારી જેમ આપ સૌ પણ કંઈક એમ માનુ છું. તરંગી

તમે સૂઈ રહ્યા હતા અને ઝોચિતા 'આગ' 'આગ'ના અવાજોએ જાગૃત, ચોંટાળી દીધા. તમે પધારીમાંથી ફૂટી પડો છો; અને તમારી સામે તમને લાક્ષ્ણિક દેખાય છે. તમે એવા શ્રાવક બન્યો ત્રાસ પામતા નથી. ધુમ્મસ, તથુખા અને એનોની વચ્ચેથી તમે લાગી નીકળો છો અને પોતાની જાતને જાણવા છો. આ સાદસનું પ્રાપ્ત છે.

તમે ક્રોધે જાગવાને સારુ આમની ઝોળામાં ઘસીને પસાર થવા હતા? પોતાની જાતને જાણવાને સારુ. પોતાના છત્રનું રક્ષણ કરવું અને તેને જાણવાને સારુ વીરતા હોવી એ સર્વથા જિજ્ઞાસુ છે.

હું તમને માધવની એ વાત સંભળાવું છું કે જે લક્ષ્મણીએ લખી હતી. માધવ, મદિરની જહાર ઘૂંટણુ ટેકવીને એકા દત્તા એટલામાં તેજે દુઃખકારી ચીસ સાંભળી.

અંતઃ શૂંસવાને માટે એજે રસ્તો એળવી લીધો અને આમુખાં દેવીની પામે પડવું મંડવું.

એ લાવાનક દેવીને જલિ ચલાવવાને માટે એક યુવતીને ત્યાં આગળ તૈયાર રાખવામાં આવી હતી. એનું નામ માધવની હતું. એ યુવતીને સેતેલી અવસ્થામાં જ ત્યાં લાવવામાં આવી હતી. પૂજારી અને પૂજારણુ પાંચે તે તદ્દત એકત્રી જ હતી. પૂજારીએ જે વખતે પોતાનો હથેલી ઉઘાડ્યો, ત્યારે તે જ વડીએ તે પોતાના ત્રિવ માધવનું ખાન ધરી રહી હતી—“માધવ,

હૃદયમાં અવિરોધે આફો જમાવ્યો લાગે છે. કારણ કે જે તમને ગદસદાદ આપે છે તેની વાત તમે કાન ઉપર લ્યો છો, એ તમારા સાચા મિત્ર નથી.”

એટલું કહીને તે ચૂપ થઈ ગયા અને પોતાની ગદાદ શ્વીકરવાની વિનંતિ કરતાં ફરી રાગને પગે પડ્યા.

ગવણે ત્રાક પાડી: “દુષ્ટ! તું પણ મારા શત્રુઓમાંનો જ એક છે! ગસ, આવા મૂર્ખતાભર્યા શબ્દ બોલીશ નહિ. આવા શબ્દો તું એવા સાધુસંન્યાસીઓને સંભળાવજો કે જે જંગલોમાં રહેતા હોય. મારા જેવાને કે જેણે શત્રુઓની સાથે યુદ્ધ કર્યું હોય અને એ સાદુની ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હોય, એને ના કહીશ.” એમ કહેતાં કહેતાં એણે પોતાના વીર લાઇ વિભીષણને એક લાત મારી.

મનમાં દુઃખી થઈને વિભીષણ એકા યથા અને રાગનું ઘર છોડીને ચાલી નીકળ્યા.

મનમાં સહેજ પણ ગીક ગાળ્યા સિવાય એણે સર્વ કંઈ ગવણને સાફ સાફ શબ્દોમાં સંભળાવી દીધું હતું અને જ્યારે એ દશ માથાગાળાએ એની વાત સંભળવાને ઇચ્છા ન બતાવી ત્યારે એ ચાલી નીકળ્યા સિવાય કંઈ પણ શું?

વિભીષણનું આ કામ એ શારીરિક સાહસનું કામ હતું, કારણ કે એણે એના લાઇની દોકરોની ખીક નંગળી, પણ સાથેસાથ એક અત્મનિર્ભરતાનું પણ કામ હતું એણે રાગને કહેવામાં જરાય સંકાપ ન રાખ્યો. એ મનનું સાહસ છે કે જે આપણે નૈતિકગત ક્ષતિઓ છોડીએ.

આપણે હમણાં સાહસની ત્રણ શ્રેણીઓ અને ત્રણ માત્રાઓનું નિરૂપણ કર્યું છે.

શારીરિક સાહસ કે જે પોતાની રક્ષાને મારે કામમાં આવે છે. એનું સાહસ કે જે મિત્ર, પડોશી કે કપટમાં આવે પહેલી માળોમને સારુ બતાવવામાં આવે છે.

કેવળે પેલું નૈતિક સાહસ આવે છે કે જે અન્યાયી માણસોનો સામનો કરવાનું શીખવે છે—પછી એ ગમે તેવો બળવાન હોય—સમ્બાધ અને ન્યાયનો અવાજ એના કાન સુધી પહોંચાડે છે.

મન ૧૯૧૦ના માર્ચ મહિનાના અન્તમાં રહેલ લેન્ડનું એક વહાણ ઓસ્ટ્રેલિયાના ત્રાણાણુઓને ભરીને આવતું હતું આ ૧૩માં ગાદગાન નાગનિશાન હતું અમુક નીચરગી અને શાન્ન રનો

અચાનક ઓસ્ટ્રેલિયાના પશ્ચિમ કિનારેથી ૭ માઇલ દૂર એ વહાણ એક મોટી પત્થરની છાંટ સાથે જોરથી અડગાયું.

વહાણના બધા કામદારો એકદમ અહીંતહીં નાસવા લાગ્યા. સહુ કોઇ પોતપોતાના કામમાં મશગુલ હતા. સીડી ઉપર સીડીનો અવાજ સંભળાવા લાગ્યો. પરંતુ આ હલચલનું કારણ કોઇ ગેરવ્યવસ્થા કે ભય ન હતું.

એક હુકમ ગુંછ ગોઠ્યો—

“બચાવની હોડીઓ ઉપર ચડી આવ.”

નત્રાણુઓએ બચાવની પેટી ચઢાવી લીધી.

એક અંધ માણસ પોતાના નોકરનો હાથ પકડીને કેક ઉપર આગ્યો. સહુએ એને રસ્તો આપ્યો. એ દુર્ગંધ હતો. સહુ ઈચ્છતા હતા કે સૌથી પહેલાં એને મદદ મળે.

થોડી ઘણી પછીનો જ વહાણ ખાલી રાઇ ગયું, અને પછી તરત જ તે નીચે ખેસી ગયું.

પેલી બચાવની હોડીમાંથી એક સ્ત્રીએ ગાવાનું શરૂ કર્યું. મોઝાના અવાજમાં વચ્ચે વચ્ચે ગાવાંના અવાજ દગ્ગાઇ જતો હતો. પાણી વળી પાછી એકાદ કડી માછીમારોના કાને અચડાતી કે જેથી એમના હાથને ગળ મળી રહેતું હતું.

“કિનારેફી ઓર વઢો, નાવિકો,

કિનારેફી ઓર વઢો.”

એક પથુ નત્રાણુનો પ્રાણ મળે નહિ આ રીતે ચારમાં પચાસ માણસોએ પોતાના શાન્ત અને સંયમી સ્વભાવ પર પોતાનું રક્ષણ કરી લીધું.

ગીતમ છુદ્ધે પોતાના શિબોને કહ્યું હતું કે તમે તમારી જાતે પૂરો પ્રયત્ન કરો, અને પછીથી એના ઉપર વિશ્વાસ રાખો કે એ પ્રયત્નોનું ફળ તમને મળશે જ મળશે.

એમણે એમને કહ્યું, ગરબી જે પ્રમાણે ઈંડાં ચૂકાને એને રોવે છે પણ એ તે પાતળી જરાય ચિન્તા નથી કરતી કે રાખેને એનાં જમ્યાં પોતાની ગાંધો પર ઈંડાં ફેડીને દિવસના પ્રકાશમાં આવવાને સમર્થ યશે કે નહિ. તમને હવે વધુ કંઈ રહેશે ના જોડો. જો તમે સત્ય માર્ગ ઉપર દૃઢ રહેશો તો તમે પ્રકાશ સુધી જરૂર પહોંચશો.

હીઠ રસ્તા ઉપર ચાલવું, આવેગો, મૂઠ નિચારો અને કષ્ટોનો સામનો કરવો, સદાય આગળ, પ્રકાશની તરફ વળવાના પ્રયત્નોમાં લાગ્યા રહેવું એ જ

સાચું સાહસ છે.

આખૂ સૈયદ એક વાર તાવથી પીડતા હતા. મિત્રો એમની તળિયતના સમાચાર જાણ્યા એમને ઘેર ગયા. કવિના પુત્રે તે સહુનું આંગણમાં સ્વાગત કર્યું. એમના હોદ્દા ઉપર હાથ હતું કારણ કે દરદી પહેલાના કરતાં સારા હતા. એ લોકો દરદીના ઓરડામાં પહોંચ્યા અને ખેસી ગયા. તેમના હંમેશના હસમુખા સ્વભાવ પ્રમાણે એમને બોલતા સાંભળીને સહુને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું. ગરમી વધતી જતી હતી એટલે તેમને ઉંઘ આવી ગઈ. અને લોકપણુ બધા જાંઘી ગયા.

સાંજ સુધીમાં બધા ઊઠ્યા. આખૂ સૈયદે સહુનું પાણીથી સ્વાગત કર્યું અને ઓરડાને સુવાસિત કરવાને માટે ધૂપ કર્યો.

પછી આખૂ સૈયદે પ્રાર્થના કરી, પછી એમણે પોતે રમેલી કવિતા વાંચવા શરૂ કરી—

“કુખની વેળાએ નિગમ ના મધ્ય, કારણ કે પ્રસન્નતા એક ધડી તારા બધાં કુખદર્દને ભગાડી દાદશે.

“મરુજૂમિની તેજ ગરમ હવા વહી રહી છે, પણ એને કંડા સમીરમાં બદલી શકાય છે.

“કાળાં વાદળ ઊભરાવા લાગ્યાં છે, પણ તે જળપ્રલય કરતા પહેલાં પણ હાલી શકાય છે.

“આગ લાગી શકે છે, પરંતુ તમારા અસખાબને અડચાસિવાય બોલવાઈ જશે.

“રોક આવે છે, પણ ચાલ્યો જાય છે. એટલા માટે ત્યારે વિપત્તિ વૃદ્ધી પડે ત્યારે ચૈર્વવાન બનો.

“સહુ અમત્કારો કરતાં સમય એ મોટો અમત્કાર છે. ઈશ્વરની કૃપાથી તમારે સદાય પોતાના કલ્યાણની આશા કરવી જોઈએ.”

આવી આશાભરી સુંદર કવિના સાંભળીને સહુ પ્રસન્નતા અને બળનો અનુભવ કરતા કરતા પોતપોતાને ઘેર પાછા ફર્યા. આ પ્રમાણે એક રોગી મિત્રે પોતાના તંદુરસ્ત મિત્રોને મદદ કરી.

એ નિશ્ચય જાણવું કે જે લોક જાને આહસી હોય છે તેજ બીજાને સાહસ આપી શકે છે, જેવી રીતે એક સજગતી મીથુનતો પોતાની શમથી બીજી મીથુનતોને ચેતાવી શકે છે.

ચન્દ્રકાન્તના લગ્નની વાત હતી. ન્યાતિલાલ સમજીને જે કાંઈ તૈયારી કરી નોંધ્યો એ કરાવતા હતા. પણ ચન્દ્રકાન્ત કોઈની નોંડે કહેવડાવતો કે 'એની ખટપટની કંઈ જરૂર નથી. રહેવા દો.' લગ્ન એની પસંદગીનું જ હતું એટલે આમ ના પાડવામાં રીસનું કારણ મનાય એવું નહોતું. જે ચાર ગળત આમ બની ગયું એટલે ન્યાતિલાલે ચન્દ્રકાન્ત સાથે વાત ઉપાડી. એમને ઓકરાના મનની વાત સમજવી હતી.

પરન્તુ, ચન્દ્રકાન્ત આવા સવાલ માટે તૈયાર ન હતો. એણે તો એટલું જ ધારેલું કે કેટલીક બાબતો કસેસકજિયાનું કારણ બની રહે છે માટે એ ના થી નોંધ્યો. કેટલાક રિવાજોમાં પ્રદર્શન જેવું થતું હતું તે પણ એને રુચતું ન હતું. એટલે એણે જે વાત ના રુચે તેની ના પાડવા માંડી હતી. પરન્તુ, શું શું થતું નોંધ્યો એ વિષે સવાલ થતાં એનું મન ચગડોળે ચડ્યું.

'એમાં કરી તૈયારી કરવાનો સવાલ જ નથી,' એણે કહેતાં કહી નાખ્યું. 'કેમ નથી? હજાર ચીજો નોંધ્યો, એ બધી એક રાતમાં બંદુ કરવાથી આવી જશે? સગાંઓને, ન્યાતિલાલોને, ઝાળખાણુવાળાઓને, મિત્રોને—એ બધાને સંભારી જોલાવવાં, એમની ખાતરખરદાસ કરી, લગ્ન જેવા ગોટા પ્રસંગને અનુરૂપ ખુશીઆનન્દ માણવો એ બધા માટે પહેલેથી તૈયારી ના કરીએ તો ડેવટે ગોટાજોજ ચાલ ને?'

'પણ આટલું બધું કરવાની જરૂર જ હતું નોંધ્યો નથી.' ચન્દ્રકાન્તે ફરીથી 'ના'ની દિશામાં જ પગલાં માંડ્યાં.

'આમાં એકલી તારી રુચિ નોંધવાની નથી. કુટુંબનો મોઝો સાચવવાનો છે ઘેર ટાણું આપ્યું છે — કાંઈ શોક નથી આવ્યો.' ન્યાતિલાલે કહ્યું.

'એ મોઝો તો જળવાયો—આપણે જેવાં કામ કરીશું તેનાથી. આ ટાણું મેં ખરું, ખુશી પણ ખરી — પણ મોજાની વાત એમાં જોવાયી નથી. ઝાળખાણુ. લાભવંશ, પ્રતિષ્ઠા, ખાનદાની એ બધું ન્યાંચી મળ્યું હોય તેના મૂળ તપાસવાનું કામ કોઈ કરે તો લગ્ન જેવા પવિત્ર પ્રસંગને એની સાથે કાંઈ નહિ બેગવં ' 'પૂર્વજોની પ્રતિષ્ઠા, કુટુંબનો મોઝો, પડીતનું માન—એની તુલના જ નથી કે શું?'

'મેં જે કહ્યું તે તુલના કર્યાથી જ કહ્યું હતું.' ચન્દ્રકાન્ત અચ્ચે ચાલ ઇચ્છતો હતો. 'આપણે માનમરતબાના આજમાં છપીએ એવું તો તમે નથી ઇચ્છતા ને! એકના માનમાં બીજા હિસ્સો માગતા આવે એ પણ તમે શેના

પસંદ કરે? માનમેળો એ અંગત રહે તે જ સારું.’

‘તમે એમ માનો, પણ તારું લગ્ન એ જેમ તારે માટે મોટો પ્રસંગ તેમ અમારે માટે—કુટુંબનો અવસર ખરો કે નહિ?’ જ્યન્તિલાલ ચર્ચામાં ઉતર્યા.

‘અવસર તો ખરો—પણ કુટુંબનો. તમારા જાહેર જીવન સાથે આ પ્રસંગને કશી નિરૂપણ ના હોવી જોઈએ. તમે વ્રજા આગેવાનો સાથે કામ કરે અને એમની સાથે તમારે મીઠા સંબંધ પણ જાંધાય પણ એથી મારા લગ્નને તમે એ જાંધાને સામેલ કરી જાહેર પ્રસંગ ના બનાવી શકો. એ સહુને જણાવવા હું કેની સાથે અને ક્યારે પરણ્યો એનાં ટોલ વગાડવાની મને જરૂર નથી લાગતી.’

‘આમંત્રણ પણ નહિ? કંઠાતરી સુદ્ધાં જયે!’

‘એમાં નવાઈ શેની? નહિ આવે એમ માનીને નિમંત્રણો મોકલવાં, એમાં પાછો આગ્રહ કરવો, ભેટ-ચાંદલાઓની આશા રાખવી, આશીર્વાદો માગવા—એમાં વિવેક જરૂર હશે, સમ્યક્તા તો નથી દેખાતી. પરંપરાના સંબંધોનું જીવનમાં જે પ્રમાણ જળવાવું જોઈએ તેના તો મૂકાજ બિડી નવ્ય છે. લગ્ન જેવા અંગત પ્રસંગને મોટા વર્તુળમાં પસડી જઈ ઝેક જાહેર ઉત્સવ મનાવવા જેવી ધૂંટતા કરી એસીએ એ આપણી રોગી મનોદશાનું સૂચન છે. અને એથી જ તો થોડાંજ છાપેલાં આમંત્રણો, બુલંદ પરચંદા ફેલાવવું જેન્ડ, લાચીયાડા, આનાં, મોટરમાં સવારી, મોટું સાજન, મોટા રંગમંડપો, મોટી મિજગાનીઓ, કપડાંધરણાંના કોરા, જુદા જુદા પ્રકારની લેવડદેવડ વગેરે આપણે નિભાવી રહ્યા છીએ.’

જ્યન્તિલાલે સ્મિત કરી કબૂલાત ગતાવી : ‘હું તો પહેલેથી જ પૂછું છું કે શું ના કરવું અને કેમ ના કરવું એ વાત પડતી મૂકી, કેટલું અને કેમ કરવું છે એનો જ વિચાર કરીએ.’

‘હા, તે પણ કહું.’ ચન્દ્રકાન્ત એની ખુરશીમાં જરાક આગળ વધ્યો, જરીક થોડો અને ઝડપથી વિચારોને ગોઠવી એણે અવાજ ધીરે પણ મક્કમ બનાવી કહેવા માંડ્યું : ‘હું જે કહું છું તે મારા તેમ જ જીમનાં લગ્નને સરખી રીતે લાગુ પડે છે. એટલે તમે એને સામાન્ય રૂપમાં જ સમજાવો—માત્ર મારા સંબંધમાં જ કહું છું એમ ના માનશો.’

‘મુદ્દત જોવાડવીએ અને સમય નક્કી કરાવીએ તમે. પણ નક્કી કર્યા પછી એ સમય જળવવાનો, બીજાં કારણે મુલતવી નહિ રાખવાનું, કંઠાતરી લખવાની, પણ તે મારા કે વડીલનાં હાથે. સજાગારેલા હેન્ડબીલ જેવી છાપેલી પત્રિકાથી નહિ. ખાસ માણસોને જોલાવવાનાં, તે સિવાય ભરતી કરવાની નહિ.

‘લગ્નને ગ્રાણે ઘેર રંગાનોગે નદિ કે આંગણે માંડવો રોપાવીગે નદિ. ઘરની મરાગન કે શોભા લગ્ન કારણે દેલાવો ના જોઈએ. આંગણાની શોભાને હું જાહેરાત ગણું છું. ‘આને અર્ધો લગ્ન’ છે’ એવો દેખાવ કરવાની છૂટ માગવી તે ઘટિત નથી.

‘જો તો તમે સમજ્યા જ દશો કે લગ્નમાં પરસ્પરની ઇચ્છા અને સંમતિ હોયજ અને લેવડદેવડના કોઈ ક્યાર નાજ હોય.

‘લગ્નના જુદા પોપાક અનાવવાના ના હોય, ખાસ એતબૂજો ઘડાવાના ના હોય, પીડી અદાવવાની ના હોય, કે કાજળ આંગળાનું ના હોય. દેગિંદા અપદારમાં નવીનતા લાવવાના કૃત્રિમ ઉપાયો ના જોઈએ.

‘મંત્રોચ્ચાર અને જોતે લગ્નની વિધિ બહે શાય, જો કે તે જાણુ જરૂરી નથી. મંત્રોચ્ચાર માટે કોઈ રચના, કોઈ ગુરુ કે કોઈ મિત્ર હોય તો વધારે સારું. જે મંત્રોતો ઉપયોગ થવાનો હોય તેના અર્થ પરિચયી અગાઉ જાણેજો સમગ્ર લેવા જોઈએ અને જે ક્રિયાઓમાં સાક્ષી થઈએ તોતો મર્મ અંગે પ્રહસ્ય કરેલો હોવો જોઈએ. સાંસાગિક રમતો જેવી ગોણું નિધિજો જાંચી મૂકવી જોઈએ. સમજણ ના પડે અથવા રૂપબદ ના જાણારી શકાય ત્યાં મંત્રો ગુજરાતીમાં પણ જોલી શકાય. મંત્રોનું ગૂઢ નીકળી જવું જોઈએ અને જોતો મદિગા જોના ભાવને લીધે અંદાવો જોઈએ.

‘પરસ્પરા પહેલા કે પછી સાજના માંજના સાથેના વરધોડાની જરૂર નથી, વાજનાં શોરની કે ફટાકડાની ધામધૂમની જરૂર નથી. સંગીતનો કે ભોજનનો આસ્વાદ જોઈએ કોઈ સારા નહેનારને દિવસે લઈ શકાતો હોય તેટલા પ્રમાણમાં તે દિવસે લઈ શકાય.

‘લગ્નનું રચન જનનાં સુખી અને પક્ષમાંથી કાઢને ઘેર ના રાખવું. કોઈ બંદેર સંસ્થાનું, મંદિરનું કે ગમીરાનું રક્ષણ નિર્માણ કરવું. લગ્નની પવિત્રતા અને અખંડિતતાનું પૂરું જ્ઞાન શાય એવી રીતે લગ્નનું રચન જોઈએ : આકર્ષક નદિ પણ લાવલોતક.

‘આવા લગ્નમાં નિહટતા કુટુંબીઓની હાજરી હોય, વૈધવ્ય પાળતી સ્ત્રીઓ પણ હાજર હોય. ઘરના નોકરોને પણ સમાનવાર્થે નોતરવા; આ નિમિત્તે બંદેર સંસ્થાઓને સદાય કરવી.’

જાણે નિર્ણય વાત કરતી ના હોય નેમ આટલું કંપી ચન્દ્રાન્ત જોતો લઈ ગયો જ્યન્તિસાલ પણ જાણું કમલ હોય જોમ નિરાંતે બેઠ્યા.

પરદેશી સરકાર હતી ત્યારે તો રાજ્યવહીવટમાં આપણે કંઈ હિસ્સો ન હતો. પરંતુ સ્વરાજ્ય આવતાં દેશના જુદા જુદા પક્ષો પ્રજાના હિતને નામે સત્તા કબજે કરવા આપણને જુદું જુદું કહેશે. એમાં કોણ 'સ્વાયંત્રી' વાત કરે છે અને કોણ નિઃસ્વાયંત્રી વાત કરે છે, તે જો આપણને પક્ષોની માહિતી નહિ હોય તો ખબર નહિ પડે. એટલે સ્વતંત્ર હિંદના નાગરિક તરીકે આપણે રાજકારણના માહિતગાર રહેવાની ફરજ છે. વીસ વર્ષના ફેજવાળીના અને રાજકારણના સ્વાનુભવી શ્રી મણિભાઈ એ વિષય અંગે આ લેખમાં શરૂઆત કરી, હવે પછીના અંકમાં એ ક્ષેત્રે વધુ પ્રકાશ પાડશે. તમંચી

બ્રિટિશરોએ હિંદી પ્રજાને પરાધીનતાની પકડમાં લાંબા સમયથી જકડેલી હતી. એ સખત પકડમાંથી છૂટવાને માટે સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિના માર્ગે આરંભાયેલી કૂચનો અંત ઇ. સ. ૧૯૪૭ના એપ્રિલની ૧૫મીએ આવ્યો. સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિની સિદ્ધિ અર્થે અનેક વિધિવિધ કાર્યક્રમો સ્વીકારાયા અને અજમાવાયા, પણ એ લાંબી મજલમાં રાષ્ટ્રીય પોકારો હમેશાં પ્રજાજનોને સ્પર્શતા રહ્યા છે. કૂચના આરંભથી તે અંત સુધી જુદા જુદા પોકારો એટલા જ મહત્વના, લોકપ્રિય અને પ્રાણવાન રહ્યા છે. વેદમાતૃત્વ, એ પોકાર યા તો મંત્ર એ પરાધીનતાનો પ્રથમ પોકાર ગણીએ તો, જય હિંદને સ્વાધીનતાનો પ્રથમ પોકાર કહી શકાય. ઇન્કિલાબ જિંદગાદ અને કરેંગે યા મરેંગે એ બે પોકારો પણ એટલા જ રાષ્ટ્રજીવન સાથે ગાંઠપ્રોત થયેલા હતા. રાષ્ટ્રના સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિના લાંબા પથ પર 'અવરચાસચક રત્નો' તરીકે એ પોકારોએ અમરત્વ પ્રાપ્ત કર્યું છે.

હિંદ દેશ એક 'વિશાળ ખંડ' છે, જુદા જુદા પ્રાન્તો અને ભાષા બોલનારાઓ વચ્ચે વહેંચાયેલા હોય. બ્રિટિશ રાજ અને દેશી રાજ્યના સીમાડાઓ આવેલા હતા. ભૌગોલિક સરહદો પણ હતી અને હિંદુ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી અને અન્ય નાના સંપ્રદાયોથી પ્રજા વિભક્ત રચાયેલી હતી. સમગ્ર રાષ્ટ્રમાં એક ખૂણેથી બીજા ખૂણા સુધી એક જ પ્રકારનો પોકાર સંભળાયો, ત્યારે તેને પહેલવહેલું 'રાષ્ટ્રની એકતા'નું ભાન થયું. રાષ્ટ્રની એકતાને સર્જવામાં અને ધરવામાં આ પોકારોએ ઘણો ભાગ ભજવ્યો. ઇ. આ પોકારો સપાટાખંધ હિંદને એક ખૂણેથી બીજા ખૂણે વીજળીવેગે ફરી વળ્યા. નાના બાળકથી માંડીને વૃદ્ધવને કિનારે પહેંચેલ જર્જરિત કોશીમા મુદ્દાં સહેલાઈથી આ પોકારો કરી શકતાં હતાં. ભણેલાં અને અભણ, ગરીબ અને લિબારી-

જેવાને પણ એ સ્પર્શીતો હતો. લોકમનને હૈથે એ પોકારો જડાઈ ગયા હતા. અને આવી જ હિંદની એકતા, રાષ્ટ્રીય એકતા અને રાજકીય સુમિદ્યા પેદા કરવામાં અને ધડવામાં આ પોકારોએ મહત્વનો ફાળો નોંધાવ્યો છે.

ગગનભેદી પોકારો પ્રાણની પ્રચંડ છાજો ઉઠાળતા હતા અને એ પ્રચંડતાની પ્રમાણિતા આખા રાષ્ટ્ર પર ફરી વળતી હતી. એ પ્રાણનાં અદશ્ય મોલ્ન હિંદની ચારે બાજુની ધરતીને સ્પર્શીને પાછાં આવતાં હતાં. પ્રજામાં રાજકીય જીવનની જોડ આવવા છતાં જ ગગનભેદી પોકારોને કદી આંચ આવી નથી. લોકનાં ટોળેટોળાં પ્રોત્સાહથી પોકારો પાડતાં હતાં અને ફરી એક વખત રાજકીય ક્ષેત્રમાં પ્રાણની ભરતી ચડતી હતી. પોકારોમાંથી અખૂટ પ્રાણ વહેતો હતો. આ પોકારોએ પ્રજાજીવનને હમેશાં પ્રફુલ્લ, તાજગીભર્યું અને સુવાસિત રાખેલું હતું. આખા રાષ્ટ્રને, જનસમુદાયને આ પોકારો જળાવી પ્રેરણા આપતા હતા, તેવી જ રીતે રાષ્ટ્રના સંઘ્રામમાં ઉતરેલી વ્યક્તિને એ પોકાર જળ આપતા હતા.

માનવીઓ પર આવી પડનાં ભૌતિક અને આધિભૌતિક દુઃખો દૂર કરવા માટે હજીયે બ્રાહ્મણો જન જનપવાની સત્તાહ આપે છે. રાજયોગમાં જનસિદ્ધિનો પણ એક પ્રયોગ છે. મંત્રનું રટણ, મંત્રનો વારંવાર પુનરાચ્ચાર કરીને મેળવેલી સિદ્ધિ—આ બધું સહેજે સમજી શકાય એમ છે. પ્રજ્ઞમાનસ ઉપર આવી જનના પોકારોથી કેવી અમમ્મ અસર થાય છે, તેનો દાખલો છેલ્લું મહાયુદ્ધ છે. 'V' for 'Victory' એ જ્યારે ચર્ચિત્તે હતું અને દેર દેર તેનો ઉચ્ચેષ થયો, પ્રચાર થયો અને પરિણામે 'V' for 'Victory' સિદ્ધ થયેલી આપણે જોઈ. મંત્રોમાં એવું અપાર બળ રહ્યું છે, અશક્ય અને અસંભવિત હાજતાને શક્ય અને સિદ્ધ બનાવે છે અને તેથી જ તેને અમમ્મ કહેવામાં આવે છે. જો આમ જ હોય, અને ખરેખર છે જ, તો આપણા રાષ્ટ્રે મેળવેલી સિદ્ધિમાં આપણા આ પોકારોનું, આપણા આ રાષ્ટ્રના મંત્રોનું કેટલું જળ છે તેની કલ્પના આવી શકશે.

રાષ્ટ્રે ગોત્રેલા વિધવિધ કાર્યક્રમો જોઈ ગગનભેદો ઊભા થયા હશે, કાર્યક્રમોને સ્વીકારવા હશે અને પ્રયોગ પછી ફેંકી દેવાયા હશે, વળી નવા કાર્યક્રમોને અજમાવ્યા હશે, જો કાર્યક્રમોને કેટલાક વળગી રહેતા હશે, અને કેટલાકે છોડી દીધા હશે. સૌ લોકોને એ સમજના હશે એમ પણ નહિ. એ સૌની સરખામણીમાં આ પોકારોને તમે જરાજર કસી લુંચો. જરાજર ક્રમોદીગે ગાલી જુટો અને એ પોકારો મોટાંનું મોનું સિદ્ધ થયાં છે.

પ્રજ્ઞાને એ પોદારો માટે કશા વાદવિવાદ કે ચર્ચા કર્યા વિના પોતાના હૈયા સાથે જડી દીધા છે. ગમે તેવા વિષય પ્રસંગો ઊભા થતાં આ પોદારોએ તો ઊલટું જળ આપ્યું છે, પ્રાણની ભગતી રેલાવી છે. અને સૌએ સૌ ટાણે એને હરખભેર વધાવ્યા જ છે પોદારો કરતાં કરતાં - જનહૈયું હમેશાં હેંલે ચશું છે.

હિંદની રાજ્યદારી મુકિત પછી દેશમાં રચાતા જતા જુદા જુદા રાજકીય પક્ષોને હજીયે એ પોદારો પહેલાના જેટલી જ સર્વમાન્યતાથી સ્વીકારવા પડે તેટલા એ વિશાળ છે. એ પોદારો કાંઈ એક પક્ષ કે કાંઈ અકિતના સ્વયં નથી, પણ આખા રાષ્ટ્રને આવરી લેતા જેટલી વિશાળતા નેમાં રહેલી છે અને તેથી જ તેનું અગત્ય અગાધિત રહે છે.

મહે માતરમ્ : 'હું મારી માતૃશ્રમિને નમન કરું છું.' આવા સાદા અર્થનો પોદાર છે. આ માત્ર પોદાર નહીં પણ એક પ્રકારનો મંત્ર છે. રાષ્ટ્રનો પ્રાણ જતોયે અને જંગેલા પ્રાણે સૌથી પ્રથમ આ મંત્રનું રક્ષણ શરૂ કર્યું. નવજન્મ પામેલા જાગૃકનો સૌથી પ્રથમ ઉચ્ચાર 'મા' હોય છે, અને જંગલમાં તેને મન મા એ સર્વ કંઈક છે. તેવી જ રીતે દેશમાં જન્મ પામેલી રાષ્ટ્રીય ભાવનાને મન આ મંત્ર સર્વ કંઈક હતો. દેશના તમામ લોકોની ભાવના, ભક્તિ દેશ પ્રત્યે વાળવાને માટે દેશને 'મા'નું સ્વરૂપ અર્પવામાં આવ્યું અને વખતોવખત 'ભારત માતા' 'ભારત ભૂમિ' એ શબ્દોનો પ્રયોગ થતો હતો લોકોની કલ્પનાને, ભાવનાને વધારે ઉત્તેજિત કરવા માટે તાદરૂપ ચિન્હાર આપવાની વૃત્તિમાંથી જ હિંદ દેશના નકશામાં 'ભારત માતા'નું ચિત્ર હાથેપગે બેઝીઓ સાથે મૂકવામાં આવતું હતું. પરાધીનતામાં સપડાયેલી ભારત માતા, બેઝીઓમાં જઈડાયેલી ભારત માતા, એમ એક પ્રકારની લાગણીવિવશતા આવા ચિત્રાથી પેન થતી હતી. લોકલાગણીના વહેણને માતા પ્રત્યે વાળવાના કાર્યનો આરંભ આ મંત્રથી કરવામાં આવતો હતો. સૌનો હૈયાપ્રવાહ દુઃખમાં પડેલી માતા પ્રત્યે વહેતો કરવાનું કાર્ય આ મંત્રે ખૂબ ખૂબ કર્યું.

આ મંત્ર એક તરફ હિંદી પ્રજાજનોને ભારત માતાની બેઝી તોડવાને ઉશ્કેરતો હતો. બીજી તરફ આ મંત્ર બ્રિટિશ સત્તાનતના મૃત્યુ પાંદતા પ્રથમ ટકારા સમો હતો આવો સાદો અર્થ ધરાવતા મંત્રમાં સરકારને 'રાજ્યદ્રોહ'ની બેધ આવતી હતી, કારણ કે એ મંત્રની સાથે બેઝાયેલી રાજકીય મૂલ્યકામી બ્રિટિશરો અન્યથા ન હતા

‘દિનિક્લાય સિંદાવાદ: ‘ક્રાન્તિ-ધણુ’ છવો’. જવાહરલાલ નંદેર ‘સાહોર કોંગ્રેસના પ્રમુખ હતા. એ કોંગ્રેસના પ્રમુખ તરીકેના પોતાના ભાવણના અંતે દિનિક્લાય સિંદાવાદ નો પોષક કર્યો. એ જ કોંગ્રેસમાં બ્રિટિશ સત્તનતને એક વર્ષનું અસ્ટીમેટમ્ (મહેતલ) અપાયું. એ અસ્ટીમેટમને બ્રિટિશ સરકારે ગણુધાયું નહિ એટલે ઇ. સ. ૧૯૩૦ ની કાયદા ભંગની ચળવળ શરૂ થઈ. આ અસ્ટીમેટમ અને લડતના સચક્ષેપે જવાદરનો દિનિક્લાય સિંદાવાદ નો પોષક હતો. એ પોષકમાં જુરમો હતો, આવેશ હતો અને લડત લડી લેવાનો નિશ્ચય હતો. આખી યે મદાસલાના જુરસાનું પ્રતીક જવાદર હતો, ધગશનું પ્રતીક જવાદર હતો, આ પોષક એ જુરમો અને ધગશનું પ્રતીક છે.

જવાદરે આપેલા આ નવા પોષક સામે કહેવાતા ગાંધીવાદી અર્ધિસંકો ખાનગીમાં થોડો થોડો ગણુગણાટ શરૂઆતમાં કરના હતા. ક્રાન્તિ એ શબ્દ રશિયાની લોહીભીની ક્રાન્તિ સાથે સંકળાયેલો હતો અને જેના વંશમાં આયું આગળપાછળ ‘લોહી’ સંકળાયેલું હોય એવો પોષક ‘અર્ધિસંક’ પોષકની-ખાનગીની-નાતમાં જેસીને કદાચ ગધું અભડાવી મારશે એવી કંઈક ખીક હતી. પણ લોકનાં ટોળાંમાં આ નવપોષક એટલી પ્રચંડતાથી પ્રસરી ગયો કે એવા ચોખ્ખા ગાંધીવાદીઓ પોતાની ધરપકડ વખતે એ પ્રચંડ પોષકોના પૂરમાં જ્ઞાન કરનાં કરતાં દર્પ અનુભવતા હતા.

બ્રિટિશ સત્તનતના વર્ગોના રાજ્યકારોજારની સામે હિંદી પ્રજાએ ઉપાડેલી સક્રિય લડતનો એ પ્રગમ પોષક હતો. એ એક પ્રકારનો સંખ્યાદ હતો. યુદ્ધ શરૂ કરતાં પહેલાંની ઘોષણા હતી.

વદે માતરમ્ના પોષકે દેશ પ્રત્યે લલિત પેદા કરાવી, તે ઇન્દિલાય જિંદગાદે એ પેદા થયેલી લલિતને સક્રિય લડતને રસ્તે બાળી. વદે માતરમ્ને બ્રિટિશ સત્તનતના મૃત્યુ ઘંટનો પ્રથમ ટકારો હોય, તે ઇન્દિલાય જિંદગાદે એ મૃત્યુ ઘંટનો બીજો ટકારો હતો અને એ ટકારામાંથી એટલી બધો ધબુધણાટ વહ્યુયો હતો કે એ ધબુધણાટ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના પાયાઓ સુધી પહોંચાડામગી ગઈયા.

કેરેમ યા મોરેમ રાષ્ટ્રપિતા મહાત્માજીએ ૧૯૪૨ની હેવડની ‘ધરપકડ’ પહેલાં આ આખરી મંત્ર પ્રજાને આપી દીધો. એક અભાજ દૂરી ગયા પછી પાછું વાળી શકાતું નથી, તેમ આ મંત્ર તેમની પાસેથી છૂટી ગયો. યુદ્ધની ઘોષણાનો મંત્ર જવાદરે આપ્યો નો આ મંત્ર રાષ્ટ્રના પિતા ગાંધીજીએ

આપ્યો અને પિતાપુત્રે મળીને આ આપેલા મંત્રોથી રાષ્ટ્રની આઝાદીની સિદ્ધિ ફળી.

આ મંત્રની પાછળ રહેલું મગલિયાપણું હિંદની પ્રજાઓ જોઈ લીધું અને પોતાનો નાડીના ધમધમાડો તેની સાથે મિલાવ્યા. લોકોને બહાર થઈ ગયું કે આઝાદીને સિદ્ધ કરી બનાવો, નહિ તો લડતાં લડતાં ખતમ થઈ જાઓ. રાષ્ટ્રની લડતનો આ આખરી અંતમ છે. હાં રાષ્ટ્ર છવે હાં સત્તાનત છવે.

ધણીક વસ્તુઓમાં જોકે બે અને ત્રણ આવે છે. અને ત્રણ આવનાં એ પૂરું થઈ જાય છે. બ્રિટિશ સત્તાનતના મૃત્યુ ઘંટના બે ટકોરા તો પડી ચૂક્યા હતા. આ ટકોરો આખરી હતો અને આખરી ટકોરાએ બ્રિટિશ સત્તાનતને દિ-દુસ્તાનમાંથી બૂંસી નાખી.

વંદે માતરમ્ અને ઇન્દિલાય ઝિંદાબાદ એ બન્ને પોદારો સુદ્ધ ચરેલી પ્રજાવસ્થાના મૂચક છે.

જ્ય હિંદ : વંદે માતરમ્ જોવોજ સાદો અને સીધો—હિંદનો જય થાઓ. દેશ આઝાદ થયો છે અને હવે તેનો જય થાઓ. હિંદમાં પ્રસરેલા બુદ્ધ બુદ્ધ સંપ્રદાયોમાં પણ આવાં જ સંબોધન હોય છે. જય શ્રી કૃષ્ણ, જય સ્વામીનારાયણ, રામકૃષ્ણીર, સતશ્રી અક્ષય એ દરેકે દરેક સંપ્રદાયના લોકો પોતાના ઇષ્ટ દેવનું સ્મરણ એકબીજાને કરાવે છે.

‘વંદે માતરમ્’ પરાધીન અવસ્થાનો પ્રથમ પોદાર હતો. તેમ ‘જય હિંદ’ સ્વાધીન અવસ્થાનો પ્રથમ પોદાર છે. સ્વાધીન થયેલા રાષ્ટ્રને નવેસરથી રચવાનું છે. એ રચના માટે ખંત, મહેનત, ધીરજ, રિચરતા અને શાંતિ જરૂરનાં છે. એને સ્થાપિત કરવાનાં છે. એ સ્થાપિત થયા પછીથી જ રાષ્ટ્રનું ચણતર નવેસરથી કરીને તેને વિજયી બનાવવાનું છે. ‘જય હિંદ’ એ સર્વનો મૂચક છે.

વ્યક્તિગત પોદારો અને સંસ્થાગત પોદારો આજ પહેલાં હતા અને હજીયે ચાલે છે. કોંગ્રેસ ઝિંદાબાદ, સરદારકી જય, પાકીસ્તાન ઝિંદાબાદ,

આજકાલ આપણી સાતિમાં ઉજવાતા લગ્નપ્રસંગો ખાખત ઝીણવટથી વિચાર કરીશું તો આપણને ભારે નિરાશા થશે. નરી આંખે તરી આવતી ફેટલીક જાગતો આપણે વિચારીએ.

લગ્નમાં બે પક્ષ છે. વંરપક્ષ અને કન્યાપક્ષ. ખરી રીતે વિચારીએ તો વરપક્ષ તથા કન્યાપક્ષ—બંને પક્ષને આ લગ્નનો પ્રસંગ આનંદથી ઉજવવાનો હક્ક છે. પરંતુ આજે તો વરપક્ષને જ લગ્નનો આનંદ માણવાની સત્તા હોય અને કન્યાપક્ષને તો વરપક્ષની વેડ જ કરવાની ફરજ હોય એ રીતે વ્યવહાર અને વર્તન ચાલે છે. આમાં બંને પક્ષનો દોષ છે. વરપક્ષ એમ માને છે કે લગ્નપ્રસંગે વર તથા તેની સાથેની જનની બધી જાતની સુખસવડ સ્થાયની એ કન્યાપક્ષની ફરજ છે. પરંતુ એ બૂલી જાય છે કે સામે ઘેર પણ કન્યાનું લગ્ન છે અને એ લગ્નનો આનંદ માણવાનો કન્યાપક્ષને પણ અધિકાર છે. એટલે લગ્નપ્રસંગે અનેક જાતની સુખસવડની માગણી અધિકારપૂર્વક કરે છે. બીજી તરફ કન્યાપક્ષ એમ માને છે કે પોતાની દીકરી સાથે પરણવા આવનાર વર તથા તેની સાથે આવતા જનન્યા તેની ઉપર ભારે ઉપકાર કરે છે. એટલે અનેક રીતે એની ખુશામત કરી રાહ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. પરિણામે એક પક્ષ લગ્ન પૂરું થતાં પૈસે, ચરીરે અને મનથી થાકી જાય છે. અને કન્યાનું લગ્ન આવતાં લોકો મૂંઝાળે છે. કન્યાના જાપ થવાનું અકારુ લાગે છે. સ્ત્રીપુરુષ સમાનતાની વાતોના આ જમાનામાં આ બંને તે વ્યાજબી નથી. ખાસ કરીને સ્ત્રીસન્માનમાં માનનીય સુવધર્મો આ દશા ટાળવા શું કરવું જોઈએ તે ખાસ વિચારવા જોઈએ. આમ કરવામાં દરેક સુવધ પોતાની જાહેનનેજ માન આપે છે. ઉપલક્ષ દૃષ્ટિએ વિચારતાં ફેટલીક જાગતો ખાસ વિચારવા જોઈએ. દાખલા તરીકે:—

૧. જનમાં બંને એટલા જોગ માણસો લઈ જવા અને કન્યાપક્ષને બંને એટલી સરજતા આપવી.

૨. લગ્ન નિમિત્તે કન્યાનાં માથાપ વગર કાગળે લૂગડાં અને દાગેનીના કરાવી ભારે મોંઘવારીમાં ભારે ખર્ચના જોગમાં આવી જાય છે. એના કરતાં તે પોતાની દીકરીને ખપ પૂરતાં જ કપડાંદાગેનીના કરાવે ને જાકીની રકમ પોતાની દીકરીને જરૂર પડે તે વખતે વાપરવા આપે એવો આગ્રહ રાખવા.

૩. જનને તેડવા સ્ટેશન ઉપર વાહન મોકલવાની પદ્ધતિ પેડી છે તે વધુ પડતી છે. વર અને સરસામાન માટે એકાદ વાહન રહે તો જસ અણાપ.

૪. સવારે હાજરીમાં હદ ઉપરાંતનો વ્યય થાય છે. એને બદલે દાબલાતનું જમણું રાખી રાત્રે એક જ વર્ણત જમવાનું રખાવવું જોઈએ.

૫. જે વખત ચા સિવાય-આઈસક્રીમ-સોડા, લેમન કે સિગારેટ વગેરે પૂરું પાડવાનું શરૂ થયું છે તે જિનજરૂરી છે.

૬. લખપ્રસંગે વરના મિત્રો મંડપ પાસે જેસવાનો મોહ રાખે છે તે જિનજરૂરી છે. કંઈક અસબ્ય પાણી લાગે છે. કારણ કે લખના વિધિનો અભ્યાસ કરવા આવી રીતે કાંઈ જેસવું જણાતું નથી. કન્યાપક્ષને માટે આ માગણી અડચણકર્તા જણાઈ છે.

૭. કન્યાને વળાવતી વખતે પડી, પાપડ અને ખાવું મોકલવામાં આવે છે. એ બંધ થાય તે દરે છે. મહુ તો થોડી મીઠાઈ મોકલે તે બુદ્ધિ છે. પાકીનો સામાજિક વ્યવજ છે.

૮. કન્યાપક્ષે પણ વરપક્ષની બધી માગણીઓ ગુલામીજાવે પૂરી પાડવી એ અયોગ્ય છે. કન્યાપક્ષની ગુલામી મનોદશાને લીધે જ જનત જાનની સવડો આપવાની ખુશામત જ્ઞાતિમાં વધી ગઈ છે. અને એને લીધે કન્યાપક્ષના કામ કરનાર માણસો લગ્ન પૂરું થતાં ચાકીને લોચ ગઈ જાય છે. અને કન્યાપક્ષને લગ્નનો આનંદ મળતો નથી.

૯. જમવાના તથા બીજા કાર્યક્રમો મોડા મોકવાય છે. ફોજ ઘેર જમવા વગેરેના ટાઇમ પ્રમાણે બધા કાર્યક્રમો મોકવાય તે જરૂરી છે.

આપણે આજના યુવકો સ્ત્રીસન્માનની ખૂબ વાતો કરીએ છીએ. પરંતુ આપણે પરણવાના અગર કાંઈની જાનમાં જવાના પ્રસંગે જૂલી જઈએ છીએ કે લગ્નના પ્રસંગે વર તથા કન્યા-બંને પક્ષને આનંદ માણવાનો અધિકાર છે. અને તેથી કન્યાપક્ષ કન્યાના લગ્નથી કંટાળી જાય-એવું વર્ણન કરીએ છીએ.

સ્ત્રીસન્માનમાં માનનાર યુવક ભાઈઓએ એ ખાખત વિચારી યોગ્ય વર્તન કરના જેવું છે. આમ કરવામાં આપણે આપણી બહેનોને જ માન આપ્યું ગણાશે.

દેશના જે ભાઈબહેનોનાં આ વરસનાં લવાજમ પાકી છે તેમને આવતો અંક વી. પી. થશે. તો વી. પી. ન ઇચ્છતાં ભાઈબહેન તે પહેલાં મ. એસ. થી લવાજમ મોકલે. અને જે આહક રહેતા ન ઇચ્છતાં હોય તે કોર્ડ લખી જણાવે. જેથી વી. પી.ના નાહક ખર્ચમાં ઉતરવું ન પડે. કાંઈ કાંઈ આવી ખચર આપતાં નથી, તેમજ વી. પી. સ્વીકારતાં નથી, તો એ રીક ન કહેવાય.

ગુજરાતને ચોતાની જુદી વિદ્યાપીઠ હોવી જોઈએ એ જાણી માગણીને ડોકાળે લેતે તો ગુજરાતમાં એક કરતાં વધુ વિદ્યાપીઠ હોવી જોઈએ, એ માગણી જેટલે પડે છે. અમદાવાદ ગુજરાત વિદ્યાપીઠ કરે છે. વડોદરા રાજ્ય પણ ચોતાની વિદ્યાપીઠ કરે છે. સૌરાષ્ટ્રનો પણ દાવો છે કે અમારી પણ જુદી વિદ્યાપીઠ હોવી જોઈએ. એ પ્રમાણે આજુબાજુમાં પણ ગ્રામજીવનના વિકાસ માટે વલ્લભવિદ્યાનગરના સંચાલકો ગ્રામ વિદ્યાપીઠ કરવાનાં પગલાં લેઈ રહ્યા છે. મુંબઈ યુનિવર્સિટીની સેનેટ અને સિન્ડિકેટના સભ્ય શ્રી ગોરધનભાઈ ગ્રામ વિદ્યાપીઠની જરૂરિયાત અને તેના કોડ સેવનાર વિદ્યાનગરની પ્રગતિનો આ લેખમાં ખ્યાલ આપે છે.—તંત્રી.

મહાત્મા ગાંધીજીએ આપેલી પ્રેરણા અને માર્ગદર્શનને પરિણામે ગુજરાતી જનતામાં એક એવો ગણનાયાત્ર વર્ગ જોવા મળે છે, જેને ઉચ્ચ જીવલક્ષીના પ્રવાહોને ગામડાંની જનતાની સેવાના માર્ગ તરફ વાળવાની જરૂર સમજાઈ ગઈ છે. ખરી રીતે તો ગુજરાતમાં ગ્રામ વિદ્યાપીઠની સ્થાપના કરવી એ મહાત્મા ગાંધીજીની એક અણુપૂરાપેલી આકાંક્ષા છે. ઉદ્યોગની દૃષ્ટિએ પણ શહેર અને ગામડાંનાં દિન જુદાં છે. શહેરને મોટા ગ્રહસી ઉદ્યોગોમાં રસ છે. અને ગામડાં નાના નાના ગૃહઉદ્યોગોમાં રસ ધરાવે છે. ગામડાંની જરૂરિયાતો અર્થાર્થ રીતે સમજવા માટે તથા ગામડાંના પ્રદેશોમાં જે સાધનો મળે છે તેને વિકસાવવા માટે સાહિત્ય અને વિજ્ઞાન તરફનાં આપણાં દૃષ્ટિગિન્દુ પણ દેરવવાં પડશે. આપણા વિદ્વાનો અને વૈજ્ઞાનિકો ઉચ્ચ શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં જે સિદ્ધાન્તો અને માનવતાઓ પરંપરાથી રસીકારાઈને આવ્યા આપે છે તેમાં પૂરેપૂરો પલટો લાવી શકશે તો તેઓ દેશની સાચી સેવા બજાવી શકશે એ નિઃશંક છે.

આ દિશામાં ગુજરાતની સ્થિતિ સફળાએ સારી છે. મહાત્મા ગાંધીજીએ જેની યોજના વિચારી હતી એવું એક ગ્રામજનતાનું વિદ્યાપીઠનું જીજ્ઞ આજુબાજુમાં વલ્લભવિદ્યાનગરમાં સંપાદિત થયું છે. આને સારા સિંચનનો લાવા મળતાં એ જીજ્ઞમાંથી વૃક્ષ થવાનો વિકાસ શરૂ થઈ ગયો છે. સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલના પ્રમુખપદે ચાલુતર વિદ્યામંડળે ગામડાંના પુનરુદ્ધારની અને પુનર્વર્ધનની વિશાળ યોજના હાથ ધરી છે. એ યોજના સિદ્ધ થતાં ગામડાંની જનતાના સાંસ્કૃતિક અને આર્થિક જીવનમાં અગ્રણ્ય ક્રાન્તિ પ્રગટ થતી દેખાશે. એ વિદ્યામંડળની પાસે આજે ૭૦૦ એકર જમીન છે. તેમના અનેક આશયોમાં

તેક આશય વિદ્યાર્થીઓને ત્યાં વસાવી તેમને ઉચ્ચ શિક્ષણ આપનારું વિદ્યાપીઠ
આપવાનો છે; અને સંસ્કારવિકાસની બધી સગવડો પૂરી પાડતું ઑક્સફર્ડ
અને કેમ્બ્રિજ જેવું એક વિદ્યાપીઠનગર ત્યાં બાબુ. કરવું એ ધ્યેય તેમણે
સહેલેથી જ રાખ્યું છે. જે વરસના દૂંધા ગાળામાં તેમણે મોટું કારખાનું,
કાંકડાં વહેરવાની મિલ, સુતારકામનું ખાનું, ઈંટ બનાવવાના ભટ્ટા,
સિમેન્ટની પાઇપો બનાવવાનું કારખાનું વગેરે અનેક પ્રવૃત્તિઓ સુબળા
ખર્ચ કરીને બાબી, કરી દીધી છે. પોતાના દાર્થ માટે જોઈતી બધી જ
વસ્તુઓ અને ત્યાં સુધી ત્યાં જ ઉત્પન્ન કરવી તથા તે બધી વસ્તુઓ
ગામડાંની જનતાને સહકારી ધોરણે પૂરી પાડવી એ તેમનો શુભ
આશય છે. તેઓ ગામડાંની જનતાને એ દર્શાવવા માગે છે કે વિદ્યાનની
આધુનિક શોધોની મદદ અને સહકારથી ગામડાંના જીવનને પૂરેપૂરું સ્વાધીન
અને સ્વસંપૂર્ણ કેમ બનાવી શકાય છે તથા તે સાથે જ સંસ્કારી અને સંતોષી
જીવન બનાવવા માટે જે આધુનિક વિચારો પ્રવર્તે છે તે અનુસાર ગામડાંનાં
જીવનની પુનર્ધટના કેવી રીતે કરી શકાય છે. ગેરાઈ આ એક વિરાટ દાર્થ છે.
પંરંતુ જે રીતે તેમણે ગામડાંની પુનર્ધટનાના પ્રયત્નોનું નિરાકરણ કર્યું છે,
જે પ્રગતિશીલ અને નવીન દૃષ્ટિગિન્દુ સ્વીકાર્યું છે તથા આ દિશામાં
આટલા થોડા સમયમાં જે સિદ્ધિઓ મેળવી છે તે જોતાં સુજ્ઞાતવી
આમજનનાતું કાવિ ચોક્કસ ઉત્તમત્વળ અને ઉત્સાહપ્રેરક દેખાય છે.
કોહેરીજીવનથી ભિન્ન એવા ગ્રામજીવનમાં પ્રાણ પૂરનારી જે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ છે
તે બધીના આત્મા તરીકે મંડળે શિક્ષણનો સ્વીકાર કર્યો છે. શિક્ષણ દ્વારા જ
લોકોમાં એક નવું ચાતાવરણ પેદા કરવાનો તેમનો આશય છે કે જેને
પરિણામે ગામડાંની જનતા સ્વતંત્ર રીતે અને સુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરતી થાય,
તેમનામાં સુખસગવડની આશાઓ અને આત્મવિશ્વાસની નાશત પ્રગટે.

મંડળે મેળવેલી વિશાળ જમીન આજે અનેક માનવપ્રવૃત્તિથી ગાજતી
થઈ છે અને એ દરેક પ્રવૃત્તિનો હેતુ મંડળના અંતિમ ધ્યેયને પહોંચવાનો છે.
જેને સ્થાપાને ૬૭ માન એક વર્ષ થયું છે તે વિકસભાષ પટેલ કોલેજ
(આર્ટ્સ અને સાયન્સ) ત્યાં ખડી થઈ ગઈ છે, જેમાં શરૂઆતને પહેલે જ
વરસે ૬૦૦ વિદ્યાર્થીઓ દાખલ થયા હતા અને તેમાંના ૪૫૦ તો કોલેજના
છાત્રાલયોમાં વસવાટ કરનારા જ હતા. એક વખત બૂલાઈ ગયેલી ગુજરાતની
ડાંની જનતાની ઉચ્ચ શિક્ષણના ક્ષેત્રની વિવિધ જરૂરિયાનો પૂરી પાડવા
માટે સર્જનાર ખીલ અનેક મહાન શિક્ષણસંસ્થાઓનું આ કોલેજ તો માત્ર

મંગળાચરણ છે. અત્યારના મુંગદની હાઈકોર્ટનાં વડા ન્યાયમૂર્તિ અને તે વખતના મુંગદની વિદ્યાપીઠના વાઇસ ચાન્સેલર શ્રી. એમ. રી. ચાગલાએ ઇ. સ. ૧૯૪૭માં વિકુલભાઈ પટેલ કોલેજમાં માંગલિક પ્રવચન કરતાં હતું હતું કે શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં હું આજે એક મુંગી કાન્તિનું પ્રત્યક્ષ દર્શન કરી રહ્યો છું. આ પ્રવાસને એમણે કાન્તિનું દર્શન એટલા માટે કર્યું કે આજ સુધી ગામડાંઓનો ઉચ્છેદ કરીને આમજનતાને ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે શહેરોમાં ઘસડી લાવવામાં આવતી, ત્યારે આજે અનેક મુસ્લિમોનો સામનો કરીને ચારુતર વિદ્યામંડળે ઉચ્ચ શિક્ષણની ગંગાનું આમજનતાને ગારણે અવતરણ કર્યું છે. મુંગદના અત્યારના ગવર્નર સર મહારાજસિંહે પણ હતું કે આની શિક્ષણસંસ્થાઓ મેં પૂર્વે કદી જોઈ નથી. મુંગદના માછ ગવર્નર સર જહોન કોલવીલે મડળનો ઝડપભર ચયેલો વિકાસ જોઈને હતું હતું કે આ મંડળના સંચાલકો અમેરિકનો કરતા પણ વધારે ઝડપથી કાર્ય કરનારા છે.

આ વરસે મુસ્લિમ ગણાતી એક સિદ્ધિ પણ મંડળે મેળવી અને તે ગિરલા એ'ઇનિયરિંગ કોલેજની સ્થાપના. આ માસમાં આ સંસ્થા મૂર્તિ સ્વરૂપે કાર્ય કરતી થઈ ગઈ છે. કોલેજલવન, ઇન્ડસ્ટ્રી અને અધ્યાપકોનાં નિવાસસ્થાનો એટલી ઝડપથી ગંધારી રહ્યાં છે કે જોનારને તો આજે પણ એમ લાગે કે જેનું નામ વલ્લભવિદ્યાનગર પાડવામાં આવ્યું છે તે ભવિષ્યનું વિદ્યાપીઠનગર જાણે કે ત્યાં ખડું થઈ રહ્યું છે. દાકતરી શિક્ષણની, વેપારી શિક્ષણની અને શિક્ષકો તૈયાર કરનારી કોલેજો તો ધારે તે સગથે જોબી કરી શકાય તેવી છે. આ બધી સિદ્ધિઓ મેળવવા માટે મંડળના સંસ્થાપકો અને સંચાલકો પાંચ વરસનો ગાળો નક્કી કર્યો છે. અને આ કાંઈ આગમુ માણસોનાં સ્વપ્નો નથી, પણ સિદ્ધિ તરફ પગલાં માંડતા કિવાશીલ માણસોના મનોરથો છે. તેમની આકાંક્ષા ઉચ્ચ દેખવણી અને સંશોધનનું કાર્ય કરતી બધી જાતની શિક્ષણસંસ્થાઓ સ્થાપવાની છે અને તે પણ પરંપરા પ્રાપ્ત દિગ્દિગ્ધિથી નહિ પણ ગામડાંની જનતાની જરૂરિયાતો અને સંસ્કારસમૃદ્ધિ લક્ષમાં રાખીને. તેમજ અંતિમ ધ્યેય એનું રાખ્યું છે કે વિદ્યાર્થીઓને ત્યાં જ વસાવીને શિક્ષણ આપનારું વિદ્યાપીઠ વલ્લભવિદ્યાનગરમાં સ્થાપવું અને એ વિદ્યાપીઠનગરનું તંત્ર એક કુશળ અને સંસ્કારી કુશલિતને હસ્તક સોંપવું.

કોંગ્રેસે સ્વીકારેલા આ સિદ્ધાન્તોનો લાભ તો આજ સુધી ગામડાંની જનતાને લાગ્યે જ મળ્યો છે. આજે સુધી તો ઘોડાકે શહેરોઓના ક્ષિપ્ર લાજ માટે જ એ પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરાઈ છે. મંડળનાં સંચાલકો

અને કાર્યકરોએ અત્યારના સમયમાં કે જુદાંરે ડગલે ને પગલે માલંગી અજીત, સરકારી નિયમોને માપબંધીઓ તથા તુમારોને અંગે થતી દીક્ષ વગેરે મુશ્કેલીઓ નડે છે ત્યારે બહુ ટૂંકા સમયમાં આવી અગ્નિ સિદ્ધિ ને સંજ્ઞતા મેળવી છે એ તેમના ઉત્સાહ અને શક્તિનો અચૂક પુરાવો છે. આખા મુંગઈ ઇલાકાના સમજદાર અને પ્રગતિશીલ સમાજસેવકોમાં મંડળની આ સિદ્ધિઓએ ગાન અને પ્રસંસાની લાગણી જન્માવી છે. દેશની આમજનતાની સેવાની દીક્ષાને લઈને તથા નિઃસ્વાર્થ કાર્ય કરીને મંડળના સંચાલકોએ આજે એવું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે કે માત્ર સરકારને જ નહિ પણ બીજી શિક્ષણસંસ્થાઓને પણ એમનું કહેવું સાંભળવા થોભવું પડે. એ પ્રદેશની જનતા તો મંડળના આદર્શોથી મુગ્ધ જતી છે ને મંડળના સંચાલકોની કાર્યદક્ષતા તથા શક્તિથી પ્રેરાયેલી સાચી અને અચૂક શ્રદ્ધાને આધારે તેણે રૂપિયા વીસ (૨૦) લાખથી વધારેની કિંમતની પોતાની જમીન (જેના ઉપર તેઓ નજતા અને હવતા) તથા બીજું રોકડ નાણું મંડળને હસ્તક મૂક્યું છે. કારણ કે મંડળની પ્રમોશનની પ્રવૃત્તિઓની સફરતા અને કિંમતની તેમને ખાતરી થઈ ચૂકી છે. અને આ ગધું સમર્પણ કરનારા આ લોકો કાંઈ આજ્ઞાસુ કે બેદરકાર નથી. બેલડું પોતે હૃદયથી કરેલા નિશ્ચયને આખી મીચીને દૃઢતાથી વજગી રહેવાની તથા એ નિશ્ચયની સિદ્ધિ આડે આવતાં વિધેને ઉખેડીને ફેંકી દેવાની એમની ખાસિયત જાણીતી છે.

વિદ્યાર્થીઓને ત્યાં જ વસાવીને શિક્ષણ આપનારું વિદ્યાપીઠ સ્થાપવાના મંડળના આશયને મુંગઈ વિદ્યાપીઠના આશીર્વાદ પણ મળ્યા છે. તા. ૩-૪-૧૯૪૮ની મુંગઈ વિદ્યાપીઠની સેનેટની સભાએ એ જાગતમાં નીચે પ્રમાણેનો ભલામણનો કાયદો સરકાર તરફ રવાના કર્યો છે :—

“મુંગઈ પ્રાન્તના જુદા જુદા પ્રદેશોમાં અલગ વિદ્યાપીઠ સ્થાપવાની મુંગઈ સરકારની નીતિની નોંધ લેવાની સાથે સેનેટ એવો અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે ઉચ્ચ શિક્ષણના દિતમાં વિદ્યાર્થીઓ મારેનાં વસતિગૃહયુક્ત શિક્ષણ આપનારાં સ્વાયત્ત વિદ્યાપીઠો એક કે વધારે એક સમૂહ જ સ્થાપવામાં આવે તો તેને ઉનેજન આપવું ઈચ્છનીય છે.

“વળી ચારુતર વિદ્યામંડળ એવી ગાંઠિધરી આપે છે કે આ જાતનું વિદ્યાપીઠ એમનાં પોતાનાં સાધનોમાંથી જ તેઓ પાંચ વરસના ગાળામાં બેલું કરશે અને નભાવશે તથા ત્યાં જોજાગ્યાં જોજા એક હબાર વિદ્યાર્થીઓ તથા તેમના અધ્યાપકોને વસાવી શિક્ષણ તથા સંશોધનની જમી સગવડો પૂરી પાડશે.

અને તે વિદ્યાપીઠને કાયદેમરની સંસ્થા ગનાવવા ધારે થડી કાઢવા તેઓ સરકારને વિનંતિ કરશે. તેથી સેનેટ એવી ભલામણ કરે કે જે ઉપર દર્શાવેલું નિર્દેશવાળું, સ્થાપત અને શિક્ષણકાર્ય કરનારું વિદ્યાપીઠ આબુદમાં સ્થપાય તે સમય દરમ્યાન, ગુજરાતમાં અન્ય વિદ્યાપીઠ સ્થાપવામાં આવે તો પણ મંડળની બધી કોલેજોનું જોડણું મુંબઈ વિદ્યાપીઠ સાથે ચાલુ રાખવાની સંમતિ આપવી."

ગુજરાતમાં ગણકના ભવિષ્યમાં જ આમજનતાનું વિદ્યાપીઠ સ્થાપવાના વિચારની સિદ્ધિને દસી કાઢનારાઓના તથા શંકાકુશંકા કરનારાઓની પ્રવૃત્તિઓને કારણે દેશ સેનેટ જેવી પ્રતિષ્ઠિત સંસ્થાઓ આ અભિપ્રાય દર્શાવે છે તેજસ થવા જોઈએ. આ પ્રમાણે થોડા દૃષ્ટિગિદ્ધથી વિચાર કરતાં ચારુતર વિદ્યામંડળે સ્થાપેલી શિક્ષણસંસ્થાઓનું ગુજરાત પ્રદેશ માટે આપનારાં અલગ વિદ્યાપીઠ સાથે જગજગરીથી જોડાયું કરવું એ પ્રશ્ન અવકાશ કે સ્થાન જ રહેતું નથી. આ સંસ્થાઓ જે દૃષ્ટિગિદ્ધથી સ્વતંત્ર વિકાસ સાધી રહી છે તેવાથી જુદા જ હેતુ ખાતર એ સંસ્થાઓને વિભાગો દોરવી કે નેમના વિકાસને અટકાવવા એ તો ગુજરાતના ભાવિને ગૂંચળાવી નાખવા જેવું જ થશે. આ સંસ્થાઓ તો ગામડાંની ધનતીમાંથી જન્મી છે તે જો ધરતીના ધાવણથી જ એ પોપણ પામશે. અને જેઓએ આ સંસ્થાઓના વિચાર અને મોજના ઘંઘાં છે તેઓ જ એ નિર્ણય કરી શકશે કે આરોગ્યમય અને સંપૂર્ણ વિકસિત જીવન પ્રગટાવવા માટે તેમને માટે કયી સ્થિતિ ઉત્તમ છે. અધિકારીઓનાં કે કાયદાનાં કૃત્યો આ સંસ્થાઓમાં પ્રાણ નહિ પ્રગટાવી શકે. એથી તો જાણું તેમનો જુસ્સો અને ઉત્સાહ મરી ગયારશે અને સંચાલકોએ નજર સામે રાખેલું અનિમ ધ્યેય છિન્નભિન્ન થઈ જશે. સરકાર અને સમજદાર જનતા કેવળ કૌણિકક્રિયત અને શુલ્કલાભ ખાતર ગુજરાતની આ ધનસમૃદ્ધિને વેંચી મારવાનું કાર્ય કરશે? કે પછી જે શિક્ષણના માટે બધાએ આટલી વિચારણા અને ચિન્તા દર્શાવી છે તે શિક્ષણના ક્ષેત્રની સેવા ખાતર આ બધાં બધોને ઉત્તેજ પધારે મજબૂત ગનાવશે? મુંબઈની સરકાર અને જનતાનો પ્રગતિશીલ તથા સમજદાર વર્ગ આ સંસ્થાઓને મરી જવા કે અધાણે કરમાઈ જવા દેશે? કે પછી આ બધી આમસંસ્થાઓના સંસ્થાપકો અને સંચાલકોને ઉત્સાહ આપી આમજનતાનું વિદ્યાપીઠ સ્થાપવાના મહાત્મા ગાંધીજીના સ્વપ્નને મૂર્તિમંત કરવામાં મદદ કરશે? આ પ્રશ્નો એક જ જવાબ હોઈ શકે અને તે સાફ સમજી શકે એવો છે.

અનેકરંગી દુનિયા

અંરવિદ પટેલ

ગરતામાં ઘણે દિવસે ઊંટાલાઇ મળી ગયા. મેં પૂછ્યું: 'કેમ કંઈ બાદ
ધમાલમાં પડી ગયા લાગે છે?'

ઊંટાલાઇ ઊભા રહેતાં બોલ્યા: 'પાટીદારને દીકરી ઉમર લાયક થઈ
ઝોટલે એના વિવાદની રેટલી ધમાલ દેવા છે તે, તમે એ પાંજરામાં ઊભા
રહેશે ત્યારે સમજ પડશે.'

મેં નવાઈ પામતાં કહ્યું: 'સવિતાને અત્યારથી પરજીવવાની વાત કંઈ
કે? પંદર વર્ષે એ છોકરી મેટ્રિક થશે. સારી હોશિયાર છે, પછી એને
આગળ લાણીવાની પૂકી પરજીવવાની તમારા જેવા સમજૂ બાપ વિચાર
કરે એ કંઈ' કહેવાય!'

ઊંટાલાઇ: 'એ બધું હું કંઈ નથી સમજતો? પરંતુ અમારાં નાનાં
બાપોનો બોળ ફેળવણીમાં ઘણો પડતો છે. જ્યાં ઇંગ્લેન્ડનો જ લાગે
કોલેજમાં જતા હોય, અને તે પૂછવારે તો હોય પણ નહિ, ત્યાં સવિતાને
જોધું ધાલીને લાણીવાની એ મળે કંઈ લાવવા જેવી વાત થાય. ઝોટલે જો
કાંઈ લણેલો છોકરો મળે તો એક વખત લગ્ન પતાવી દેવું પછી એની
છત્તા હોય તો દીકરીને આગળ લાણીવાની.'

મનમાં દુઃખ થયું જે સમાજમાં આવી દરુણ સ્થિતિ હોય ત્યાં છોકરીઓનો
વિકાસ શી રીતે થાય! એનો અબ્બામ પણ એના વગની રચિ ઉપર
અવલોકે, એ સમાજવ્યવસ્થા ક્યારે નારા પામશે! પરંતુ એ આદર્શભિમની
વાત ન કરતા, વ્યવહારભૂમિ ઉપર પચ માંડતાં મેં કહ્યું: 'તમારા બોળમાં
ફેળવણી ઝોટલી છે ઝોટલે કાંઈ લણેલો છોકરો મળી જાય તો એ સવિતાને
રાજ થઈને સ્વીકારી લે. એને આવી લણેલી છોકરી બોળમાંથી ક્યાં
મળવાની હતી!'

ઊંટાલાઇએ તાજે અનુભવ એ અંગેનો કહ્યો: 'આખા બોળમાં, કુવારો
એક જ છોકરો સિનિયર બી. એ.માં છે. એ જેને હોય તેને ના પાડે છે.
મેં માન્યું કે મને એ ના પાડશે સવિતા જેવી લણેલી છોકરી એને બીજો
ક્યાં મળવાની હતી!'

મેં અધિરાઈ ગતાવતાં વચ્ચે પૂછ્યું: 'તે એણે શું કહ્યું?'

'પરમ દિવસે જ એને મળી આવ્યો. એની વાત સાંભળીને હું તો
દગડી ગયો.'

'કેમ, ના કહ્યું એણે?'

‘ના તો શું કામ કરે? પણ એણે જે મનોદશા જાનાવી તે જાણી હું ક્ષમાઈ ગયો.’ સહેજ અટકીને એમણે કહ્યું: ‘ભણેલા છોકરા પાસે આપણે સુધારાની આશા રાખીએ તે સ્થિતિ તો જાણે જવા દેઈએ, પણ નાતમાં કાષ્ટએ જેટલું નહિ મામ્યું હોય તેટલું એણે લાંબું ગણાવ્યું.’

‘કારણ?’ મેં સામું પૂછ્યું.

છોટાભાઈ મોં કટાણું કરીને જોડયા: ‘મેં નાનમાં કાષ્ટ ન જાણ્યે તેટલું છોકરીને ભણાવી તે ગુના જન્મ!’

મને કંઈ સમજ ન પડી એટલે હું મોં કાઢીને તાકી રહ્યો.

એમણે સ્પષ્ટતા કરતાં કહ્યું: ‘જે છોકરાએ એની નિર્લજ્જ મનોદશા ખુશી રીતે સ્પષ્ટ સંજ્ઞામાં કહી અજાણી ત્વારે મને ધરતીનો છેડો આવી ગયેલો લાગ્યો. એણે કહ્યું: ‘તમને આમાં મારી માગણી વધારે લાગે છે, પરંતુ બીજી રીતે જો જોયો તો તમને મારી માગણી આવ જોઈ લાગશે. નાતમાં આવે કાંઈ ગ્રેન્યુએટ છોકરો કુવારો નથી તે તો તમે દીકરીના બાપ છે. એટલે જાણતા હશે. તમારી દીકરી મેટ્રિક છે એટલે જોખમાં જોઈએ એને ગ્રેન્યુએટ વર તો જોઈએ. એથી જોખ તો દીકરી જ ના પાડશે. પરિણામે હું ના પાડું તો તમારે જોખ બહાર જવું પડશે. બહાર તો દરેક મારા કરતાં વધારે માગશે એ તો આજ્ઞી વાત છે. પછી હું મામ્યું છું. એ કથી રીતે વધારે છે?’

જનાર્દન અને હું એકબીજાના કુટુંબ અંગેના સાન્નિધ્યભાવને પૂછવાના વ્યવહારિક ધર્મમાં પડી ગયા, તેમાંથી મેં પૂછ્યું: ‘તમારા નાનાભાઈ પ્રજાકર, હાલ શું કરે છે?’

જનાર્દનને કહ્યું: ‘કંઈ નહિ. આજાપ જોડે ઘેર વતનમાં જ રહે છે.’

‘પણ વતનમાં જ કંઈ ધંધો તો કરતા હશે ને?’

‘કશો જ નહિ.’

મને કંઈ વાદ આવતાં હું જોડ્યો: ‘અરે! હું તો જૂદી જ ગયો હતો. એને તો સાસરીની કંઈ લાખ-દોઢ લાખની મિલકત મળવાની છે, પછી એ શું કામ ધંધો કરે?’

‘એની એ પત્ની તો-ગુજરી ગઈ. એણે તો ફરી લગ્ન કર્યાં છે. પહેલી પત્નીની ફક્ત એ દીકરીઓ છે.’

‘એ ખરું. પણ એથી મિલકત મળવામાં શું વાંધો આવવાનો છે?’

‘જો મિલકતમાંથી એક પાઈ પણ જો લેવાનો નથી. કહે છે જો મિલકત તો જો દીકરીઓની ગણાય. હું તો જોનો દ્રુટી છું.’

‘શું કહે છે, તું જનું! પ્રભાકર એટલો ગધેા નિર્ભીખી છે? પાટીદારે યુવકો મોટેભાગે સાસરીને ફોલી ખાનારા કોડાઓ છે જો રિયનિમાં પ્રભાકર જેવો યુવક પણ એજ જ્ઞાતિમાં કંઈ જો ઉમદા દર્પદાંત કહેવાય.’ મેં મારી ખુશાલી વ્યક્ત કરતાં કહ્યું.

જનાર્દને જોનો જાકાર કરતાં કહ્યું: ‘અર્ધિદ! જો ખાતમમાં તો પ્રભાકર આજળ મારું માથું નમે છે. જો પત્નીનાં કપડાં, જાણીશો વગેરે આ મોંઘા ભાવમાં વેચી જોજો દ્રુટી તરીકે જો મિલકતને સહિસક્ષામત રચજો મૂકી છે. મિત્રોએ જોને ઘણું કહ્યું કે, ભને તું જોનો દ્રુટી તરીકે વહીવટ કરે, પરંતુ આ લગાઈના વખતમાં જો રકમને કોઈ ધધામાં ફોડી તું વેપાર કરે તો સારું કમાઈ શકે, જોમ હોય તો તું જો રકમનું વ્યાજ મળેરે આપજો. પ્રભાકરે જોકજ દારણસર જો વ્યવહારિક દલીલ સ્વીકારી ન હતી— જોમ કરવા વડતાં જો ખાટ જાય તો પોતે આજે દંડ મનોજળવાજો પોતાને માનતો હોય, તો પણ જોવં પ્રસંગે જો દીલો પડી ન જાય તેની ફો ખાત્રી? એટલે જોવો ખતગતર્થો અખતરો પોતે દ્રુટી તરીકે નજ કરે જો ધર્મ કહેવાય’

જો શખ્દો જનાર્દન જોલી ગ્લો ત્યારે મારી દષ્ટિ સન્મુખ પ્રભાકરની ઉજ્જવળ મૂર્તિ આકાશ લેઈ ગઈ હતી.

ભગવાનદાસ કુળવાન ધરનો વડો મેળા સક્તા ન હતા એટલે દીકરી ખાસરી મોટી થઈ હતી. અને સામાન્ય રીતે જોના જેટલી ઉમરનો જોવો વર મેળવવો વરમે વરસે મુશ્કેલ જનતો હતો. એટલે સ્વાભાવિક કોઈની સાથે લગનની વાત થતી ત્યારે જો વરની જે ઉમર હોય તેથી એકાદ જો વરસ દીકરીનાં જોઈ કહેતા બીજી બાજુ દીકરીનો દેખાવ જોવો હતો કે ઉમર કાંઈ રહે તેમ ન હતું. એટલે જોવું ઉઘાડું જૂઠાણું જોલતાં મન પાછું પડતું એટલે જો સવાલના જવાબસમા સહેજ ખમચીને જો જોલતા.

જોવા એક ઝાકરા અજે જોમણે દરખાસ્ત મૂકી ત્યારે સામા વડીને પ્રશ્ન પડ્યો કર્યો: ‘દન્યાની ઉમર કેટલી છે?’

ભગવાનદાસ જાણુના હતા કે ઝાકરો જોનીસ વર્ષનો છે, એટલે દીકરીની ઉમર જાનીસ વર્ષની હતી હતાં જોમણે સહેજ અટકોને કહ્યું: ‘ભગભગ જોનીસ થયાં હશે.’

ઝાકરાના પિતાએ જો ખાધાને પારખી જતાં હતાં : ‘તમારા જેવાં પરદેશ ફરેલા, આગળ પડતાં વિચારે દર્શાવતા કન્યાપિતા દીકરીની ઉમર ચોક્કસ ન જાણે, અને લગ્નલગ્નથી વાન કરે જો નવાઈ કહેવાય.’

આ જવાબથી લગવાનદાસને નવાઈ લાગી હોય તેમ એમણે કહ્યું : ‘આપણે ત્યાં ઉમરને આટલું ગધું મહત્ત્વ અપાય છે, જો લેંછ મને આશ્ચર્ય થાય છે. વર-કન્યામાં કંઈ જોવા જેવું હોય તો એમનો અભ્યાસ, રમવાનું, રુચિ અને પરખનાર પોતે રૂપરંગ જુઓ. લગ્નની સફળતામાં ઝોકાદ એ વર્ગે ‘નાનું મોટું’ હોય તેનું કંઈ મહત્ત્વ નથી.’

આમી વ્યક્તિએ હસતાં હસતાં આ કમન સાંભળી લીધું એટલે લગવાનદાસ આગળ બોલ્યા : ‘તમારા જેવા પરદેશ રહેલા પણ અહીંના લોકોની જેમ કન્યાની ઉમરને મહત્ત્વ આપે જો નવાઈ જેવું કહેવાય. પશ્ચિમમાં તો કન્યા ઘણા પ્રસંગમાં ગાય પાંગવર્ષ મોરી હોય છે. જો લોકો છત્તનને સમજ્યા છે. લગ્નની એમની રીત આપણે નહિ સ્વીકારીએ ત્યાં સુધી આપણે સુખી થવાના નથી.’

‘ખરું છે, તમારું કહેવું. આપણે લગ્નક્ષેત્રે મૂળજૂત સુધારો કરવાની જરૂર છે. સમજાએ છીએ તો ગધું, પણ જૂના સંસ્કાર પડેલા એટલે જૂની આંખે નવો નખાસો નહીં અમતો. બાકી વગર કરતા કન્યા મોટી હોય તો વધી ન જ રહેતો જોઈએ.’ આટલી લગવાનદાસની રમૂર વાન કર્યા પછી એમની ગેરહાજરીમાં ઝાકરાના વડીલ બોલ્યા તે તો જુદું જ : ‘શું મારો જોગ આપણને જાનિ કરવા ફરે છે! પોતે કુળના મોહને લીધે કન્યાને આટલી મોટી કરી ત્યાં સુધી પરણ્યા નથી, પશ્ચિમ પેઢે યોગ્ય ઝાકરો મળતાં ગમે તેને કન્યા આપી નથી. અને કુળવાન ઝાકરો નાનો હોય ત્યારે પશ્ચિમની વાતો કરીને કસાવવા ફરે છે! પણ આ તળાવોલાઈ એમ કંઈ પશ્ચિમની વાતોથી ઉતરાય એવા નથી!’

‘અરવિંદ! તું બહેલી વહુઓનાં ગુણગાન ગાય છે, પણ જો આ અમારી સુધાનાં કારકુનાન!’ આમ કહેતાં મુરજકાકીએ મારા સામે એક પરખીડિયું ધકલ્યું.

મેં એને હાથમાં લીધા વગર પૂછ્યું : ‘શું છે એમાં?’

‘તું તારી મેજે જીતે. હું વચર બતાવે કહું તો ફળિયાનાં ગાયકીઓ વાતો કરે કે ખાલી ખાલી વહુનું વગોણું કરે છે.’

સૂરજઘાડીએ ઝોટલો આગ્રહ કર્યો કે મારે એ પરજીડિયાની અંદર નજર નાખવી જ પડી. અંદર કાગળ જોતાં, અને ઉપર જોના પતિતું શિરનામું જોતાં મેં કહ્યું : 'સુમન ઉપરનો અંગન પત્ર માગમી શી રીતે વંચાય ?'

'વાંચીશ નહિ, પણ જહાઝ તો કાઢ'

મેં જહાઝ કાઢ્યો ઝોટલે અંદર ચોખાના બે દાણા પડી રહ્યા હતા. સૂરજઘાડી જોડ્યાં : 'સમજ પડે કે એ શું કંઈ ?'

'ચોખાના દાણા છે.'

'પણ એ શું કામ મર્યા હશે ?'

'એ તો ગેઢ પતિપત્ની બન્ને એમની મરકરી કરવાની એ રીત હોય, કે બીજી કાંઈ વાતની સદા હોય તેની આપણને શી ખબર પડે ? વળી ખરું પૂછો તો એવી વાતમાં તમારે મુરબ્બી થઈને માથું ન માગવું જોઈએ'

'હવે તને ત્યારે એ બિંકારથી ખબર નામી.'

'શી ?'

'એ ચોખા કંકુવાળા છે તે તો નેં જોયું ને ?'

'હા.'

'છતાં તું અરથ ના સમજ્યો ?'

'ના'

'એમાં તમારું અગ્રેષ્ઠ લણતર કામ ન આવે એમાં તો અમારું ચૈતંશસ્તર જોઈએ. એ ચોખા મતરેલા છે.'

'ઝોટલે ?'

'ધણીને વશ કરવાનું વહુનું એ કારસ્તાન છે.'

હું હસ્યો.

સૂરજઘાડી જોડ્યાં : 'તમે અગ્રેષ્ઠ લણેલા ગઈ અમારી વાત હસ્યામાં કાઢી નાખો જો, પણ એના ગોદા ખાવ ત્યારે સમજ પડે.'

ઘરમાં સાસુવહુ વચ્ચે ખટરાખ ચાલતો હતો. વાંક સૂરજઘાડીનો હતો એમ ખબા માનતા, છતાં સુમન માનો પક્ષ કરતો. ઝોટલે આ સ્થિતિમાં સૂરજઘાડીએ ચોખાનો આ અર્થ કર્યો હતો.

અકવાડિયા પછી હું સુધાના પિયરમાં ગયો ત્યારે એણે જે ખુલાસો કર્યો તે આ હતો : 'ઘરમાં લગ્નપ્રસંગે કંકુજ્વળ ગોખલામાં હતા, તેમાં ગોસ્થી પરજીડિયું લાવીને એ ગોખલામાં નાખેલું ઝોટલે કદાચ એવા બેકાક ચોખા અંદર ઘૂસી ગયા હશે !'

વીરસદ્ સર્વોદય સમાજ

સુમનસાદ્ય અમીન

સામાન્ય રીતે યશનરનાં ગામોમાં મિત્રમંડળ, પ્રગતિ મંડળ, સંસ્કાર મંડળ એમ જુદા જુદા નામે પ્રગતિશીલ પ્રવૃત્તિઓ ચલાવનાં યુવક મંડળો છે. વીરસદ્માં પણ આનું એક યુવક મંડળ હતું, જે સમયાનુકૂળ સર્વ કાર્યો કરતું. પરંતુ આગળ પડી કામ કરનાર યુવાનો વધુ વધે વ્યવસ્થાિત ગામચલોમાં ગૂંથાતા ગયા તેમ તેમને એ કાર્ય પાછળનાઓને સોંપાતું ગયું. કોઈ એક વર્ષ તો કોઈ બે-ત્રણ વર્ષ આવી પ્રવૃત્તિઓમાં રોકાયેલા રહેતા. એમ આ મંડળમાં અનેક લહેરો આવતી અને સમી જતી.

ગામના વડીલ આગેવાનો પાસે કેળવણી છે, છુદ્ધિ છે, સ્વચ્છ છે, શક્તિ છે, વ્યવસ્થા છે. એમ વિવિધ મતની અનેક શક્તિઓ હોવા છતાં એ બધાનિગત રૂપાર્થ પૂરતી જ વિદ્યાર્થી છે ને ખીલી છે. સમાજ દષ્ટિથી આમુદાયિક દિન માટે કામ કરવાને સપ અને સદગતીલતા પૂરતા પ્રમાણમાં નથી. વીરસદની આધુનિક પરિસ્થિતિ તેનો પ્રત્યક્ષ પુરાવા છે. યુવાનો આ કુટેવથી પર રહી પોતાનું દિન ખીલ રીતે વિચારતા થાય એ જરૂરી છે.

આધુનિક પરિસ્થિતિ વિચારતાં કેટલાક યુવાનોને લાગ્યું કે અત્યારે યુવાનોને જગતા રવાનો સમય છે. નવાનૂલી અને સુખદુઃખની આ ઘડી છે. કાળના કપરા પ્રહારોથી ટીપાઈને ઢીલી થયેલી આ સમાજની કડીઓ જેટલી સરળતાથી અત્યારે સંધારો તેટલી સરળતા લવિષ્યમાં સાંપડવાની નથી. માટે અત્યારે વડીલોના વળ, મિચ્છા દલ, અને જૂનાં વેરઝેર બૂલી, સમાજ દષ્ટિથી ગામનું દિન વિચારી કામ કરવા તૈયાર થવું જોઈએ. વર્તમાન પરિસ્થિતિને ણી લઈ યુવાનોએ પોતપોતાની રચિ અનુકૂળ કામ કરવાની તૈયારી ગતાવી અને એ રીતે લગભગ માસ પહેલાં 'શ્રી વીરસદ સર્વોદય સમાજ' નામનું સદાચાર, સંસ્કૃતિ અને સામાજિક પ્રવૃત્તિઓનો સુમેળ સાધતું યુવક મંડળ રચાયું.

વીરસદની જનતા સદાચાર, સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિમાં પ્રગતિશીલ પ્રવૃત્તિઓથી પાછળ ન રહે એવી આ મંડળની નિશાસા છે.

સામાજિક જીવનમાં સ્વધર્મનું પાલન સરળ અને અનાસક્ત છુદ્ધિથી થાય એવા આદર્શ અને ધ્યેય મિષ્ટે આ મંડળ અત્યંત ઉત્સુક છે.

અત્યારની આર્થિક અને સામાજિક પરિસ્થિતિ નપાસતાં જીવન સહકારથી સંકળાયેલી કોઈ આદર્શ પ્રવૃત્તિ નથી તો એવી યોજના માટે આ સંસ્થાનો

તટસ્થભાવે આપાં ચિંતનપ્રધાન લખાણોની છલના કરું છું ત્યારે મને નિઃશંકપણે એમ લાગે છે કે આટલો અને આવો કાન્તિકારી, સચોટ અને મૌલિક વિચાર કરનાર કદાચ ભારતમાં વિરલ છે.

‘પ્રાદીદારોના ઉદ્ધારક વીર વસનદાસનું વીરસદ’ પુસ્તકમાં અશુદ્ધિઓ આંખને કહે એટલી છે. બીજું વીરસદનો ઇતિહાસ સંઘરવાનો દાવો કરી આ પુસ્તક બહાર પાડ્યું છે, ત્યારે વીર વસનદાસ, જે ઐતિહાસિક પુરુષ ને, તેનું કાલ્પનિક ચિત્ર દોરી, તેના ઉપર જન્મ અને મૃત્યુની સાલ લખી, બંને સાચે જ એ વીર વસનદાસનો ફોટો હોય તેમ ક્યું છે તે ઇષ્ટ ગણાય ? આને જે બાણીતી હકીકત છે તે અંગે પણ ચોક્કસાઈ બતાવી નથી. ઐતિહાસિક કેમિકલ વર્ક્સના આઘરથાપક પ્રો. મન્નર હતા. જે તાજે ઇતિહાસ છે છતાં પુસ્તકમાં આઘરથાપક તરીકે શ્રી બી. ડી. અમીનને એમના ફોટાનો પરિચય આપતાં ગણાવ્યા છે. શ્રી ભક્તિયા માટે વાપરેલ શબ્દ ‘મહારાત્રી’ અને ‘વિદુષી’ અરથાને છે. વીરસદના અમીનોની વંશાવળી, જે એમના વારસાને કાંઈ પ્રસંગે ઉપયોગી થઈ પડે, તે પણ ચોક્કસ હોવાની સંપાદક ખાતરી આપી શકતા નથી. મિલકત વહેંચણી જેવાં કામો અંગે આ વંશવૃક્ષને પ્રમાણભૂત ગણવું નહિ એમ જણાવાયું છે તો પછી આનો ઉપયોગ શો ? આમ ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ એમાં શૂંસો ત્રોષ જતાં એ સહેજે લાગે છે, પરંતુ બીજી આવૃત્તિ વખતે એ સુધારી લેવાય તેમ છે એટલે સંપાદક એ જરૂર કરે એમ હચ્છીએ.

‘મારું આમસ્વરાજ’ પણ એક કાવ્ય પ્રકાશન છે. લેખક પોતે નિવેદનમાં જણાવે છે કે, ‘ગામડામાં જન્મી, ગામડામાં રહી, તેમાં વેકવી પડતી મુશ્કેલીઓ... ઉપરથી... ગામડાંની પ્રજા પોતાની રીતે પોતે સળવડભરી રીતે રહી શકે તેવી જાતની આમડાંની વ્યવસ્થા કેમ ગોઠવી શકાય તે માટેના વિચારો વારંવાર આવ્યા કરતા.’ તેમાંથી લેખકે ગામડાંની રચના, વ્યવસ્થા, ગંધારણ કેવું હોતું જોઈએ તે અંગે આ પુસ્તક લખ્યું છે. લેખકને એટલું જ કહેવાનું કે નર્મ અનુભવથી જ ગંધારણ નથી ધરાવતું. એમ તો વર્ષોનો દર્દી હોય તે હકતરજ બની જાય, એવી એ વાત થઈ! લેખક લખે છે કે, ‘આ પુસ્તક આમસ્વરાજની દૃષ્ટિવાળા કાર્યકરોએ તપાસી આપ્યું. છપાવવાની કેટલાકે સત્તાહ આપી, કેટલાકે સારું છે એમ સંતોષ બતાવ્યો.’ જો કાંઈએ એને ન છપાવવાની સત્તાહ ન આપી હોય-તો એ

દાર્શનિકો દોં તો આમંદૃષ્ટિવાળા નથી એમ માનવું રહ્યું, કે દોં તો અગ્રિય સત્ય જોણવા કરતાં પ્રિય અસત્ય જોણીને એમણે લેણકની કુસેવા કરી છે.

ગજકાટથી શ્રી અંબાલાલ પટેલે સૌરાષ્ટ્ર ખેડૂત મંથમાળા શરૂ કરી છે. 'પુસ્તકનું' નામ નથી. 'સૌરાષ્ટ્ર ખેડૂત મંથમાળા' એ મથાળું છે અને વર્ષ પહેલું, પુસ્તક બીજું, એમ જોળાળ આપી છે. લેણકમાં સૌરાષ્ટ્રના ખેડૂતને ઉપયોગી થવાની ધગશ છે, પ્રેમ પણ દેખાય છે. પરંતુ અસાન મા જેમ જાગક પ્રત્યેના પ્રેમને દોષે એની છવાને ગમતું, પરંતુ હોજરીને અપર્ય જ્ઞાનપાન આપીને નુકસાન કરે છે, તેવું જ કંઈક લેખકે કાલ્પિય ગ્રજકીય પરિવર ઉપર ખેડૂતોના દિલને નામે ટીકાઓ કરીને પરિણામ આપ્યું છે. આજે ગુજરાતમાં કોંગ્રેસ ઉપર જે જાંતની જવાબદારી વિનાની ટીકાઓ થાય છે તેવી ટીકાઓ, જે જનતાના જિનજવાંજદાર વર્ગોનાં પડધો હશે, સો પાનના પુસ્તકના અર્ધા ભાગમાં કરી છે. સ્વરાજ્યમાં જરૂર કંઈ બધું સારું નથી, સંતોષ થાય તેટલો જ સુધારો નજરે પડતો નથી, પરંતુ એનાં મૂળને જલ્પવા વગર, સામાન્ય જનતાની જેમ લેણક વર્ગ પણ ટીકાઓ કરવા ખેતી જાય તો સરવાળે એ જેના ભાલાં માટે કરવા જાય છે તે જનતાને જ નુકસાન થશે. એટલે લેણકને એટલું જ કહેવાનું કે આવી મંથમાળાની જનતાને જરૂર છે, પરંતુ તેમાં લાંબી અને નિર્મળ દૃષ્ટિ હોય તો જ.

એ દૃષ્ટિના દૃષ્ટાંત તરીકે 'ખેડૂતપોથી' સચવી શકાય. ખેડૂતને પુસ્તક દ્વારા કેમ ઉપયોગી થઈ શકાય તે જ્ઞાનમાં રાખી સંપાદકએ પુસ્તકને ચાર ખંડમાં વહેંચી નાખ્યું છે—ખેતીચાડી, કાપકાળો, દોરઉછેર અને ગૃહઉદ્યોગ. આપણી ખેતી વર્ષો થયાં એ જ જૂની રીતે, વિકાસ સાધ્યા વગર ચાલે છે, તેમાં ગરીબાઈ મોટો ભાગ ભજવે છે. પરંતુ દૃષ્ટિ મળતાં વગર ખર્ચે જે સુધારો થઈ શકે તેવો છે તે આવાં પુસ્તકોના વાચનથી જરૂર ખેડૂત કરી શકે. આવાં પુસ્તકોનાં પ્રકાશનો જદા જુદા ભાગમાં થાય તો સારું. એક રચાયેલો ભાગ, અને બીજો જેમાં વારંવાર ફેરફાર થતા હોય છે તે કાંપકાનૂન વિજ્ઞાન. ખેડૂતને ઉપયોગી કાંપકાનૂન એણે જાણવા જોઈએ. એ જાણતા રહેવાના એટલે એ પ્રકાશનશ્રેણીના અલગ ભાગ હોય તો એ સરવું, સુલભ અને ક્રમિક મળાય.

શેઠ ભીખાભાઈ જીવાભાઈ શિષ્યવૃત્તિઓ

ચરેતરના શૈક્ષણિક વિદ્યાર્થીઓને ઉત્તમ આપવાના આશયથી અને સાધનના અભાવે ઉચ્ચ કેળવણીયા વચ્ચે રહેતા ચરેતરના લાલક પારીદાર વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવાના હેતુથી પ્રેરણા સને ૧૯૪૮-૪૯ ના શૈક્ષણિક વર્ષ માટે અનુક્રમે (અ) ને (ચ) પ્રકારની કુલ સોળ શિષ્યવૃત્તિઓ શેઠ ભીખાભાઈ જીવાભાઈ તરફથી આપવાનું ચાલુ સાલે કર્યું છે. તે લાગતા વળગતા વિદ્યાર્થીઓએ નીચેના શીરનામેથી અરજીપત્ર મંગાવી તે અરજીપત્ર તેજ શીરનામે માંગેલી પરી દફતર સાથે તા. ૧૫ મી જુલાઈ ૧૯૪૮ પહેલાં મોકલી આપવાં.

(અ) ચરેતર (ખેડા જિલ્લો, પેટલાદ તથા લાદરણ મહાલ) ના નતની એવા વિદ્યાર્થીમાંથી સને ૧૯૪૮ ની મેટ્રિકની પરીક્ષામાં સૌથી વધુ મુલ્ય મેળવનાર પહેલાં બે વિદ્યાર્થીઓ માટે નાતમતના બેદ સિવાય અનુક્રમે રૂ. ૧૫૦ અને રૂ. ૧૦૦ માસિક શિષ્યવૃત્તિઓ.

(ચ) સાધન વિનાના લાલક ચરેતરના પારીદાર વિદ્યાર્થીઓ માટે નીચેની વિગતે ચૌદ માસિક શિષ્યવૃત્તિઓ:—

કૌમર્સ	સાયન્સ	એન્જિનીયરીંગ	એમ. બી. બી. એસ.
રૂ. ૧૫૦	રૂ. ૧૫૦	રૂ. ૧૫૦	રૂ. ૧૫૦
રૂ. ૧૦૦	રૂ. ૧૦૦	રૂ. ૧૦૦	રૂ. ૧૦૦
રૂ. ૧૦૦	રૂ. ૧૦૦	રૂ. ૧૦૦	

એગ્રીકલ્ચર	ટેકનીકલ (કલા લવન વગેરે)	આયુર્વેદ
રૂ. ૧૦૦	રૂ. ૧૦૦	રૂ. ૧૦૦

લખો : મનુભાઈ ભીખાભાઈ પટેલ, ધી ન્યુ રાજપુર મીન્સ કું. લી.
ગોમતીપુર રોડ, -અમદાવાદ

વિના-ઓછા-લવાજમ ફંડ ખાતે મદદ

દારેસલામથી ડૉ. એમ. એસ. પટેલ રૂ. ૭, ઉત્તરસંજાના કિલાલે રહેતા શ્રી પુરુષોત્તમ કવેરજીભાઈ તરફથી રૂ. ૬, ગિરમગાથી મેસર્સ પટેલ એન્ડ કા. તરફથી રૂ. ૬, અને ખાંડેચી શ્રી સાન્તિલાલ એસ પટેલ તરફથી રૂ. ૫, મળ્યા છે. જે સાબાર સ્વીકારી શકે ખાતે જમા કર્યા છે.

સમાચાર

★ કાચલાના વતની અને આણંદ ચરોતર એન્જીનિયરિંગ સોસાયટીની દા. નં. હાઇ સ્કૂલમાં લાગુતા, પંદર વર્ષના વિદ્યાર્થી શ્રી મહેન્દ્રકુમાર નરસિંહભાઈ પટેલ આણંદ સાથે લેવાયેલ મેટ્રિકની પરીક્ષામાં આખી યુનિવર્સિટીમાં પહેલું માર્ક્સ સાથે ત્રીજે નંબરે પાસ થયા છે. અને મેથેમેટિક્સના ૨૦૦ના વિષયમાં ૧૯૯ માર્ક્સ મેળવી એ વિષય પૂરતા પહેલા નંબરે આપ્યા છે. અભિનંદન !

★ વસોનાં શ્રી વીણાળહેન આપાછ અમીન એમ એ.ની પરીક્ષામાં પાસ થયાં છે. વીરસદનાં શ્રી ઇન્દુજીએન અમીન, પહેલા વર્ગમાં બી. એસસી.ની પરીક્ષામાં પાસ થયાં છે. આણંદનાં શ્રીમતી વિદ્યાળહેન લાઇલાલભાઈ પટેલ (બાંધણીના શ્રી જ્ઞાનલાલ બાપુજીભાઈ પટેલનાં દીકરી) અને ચાંગાનાં શ્રી સારદાળહેન સુરેન્દ્રભાઈ પટેલ (પીપળાવના શ્રી શંકરભાઈ સોગાલાઈ પટેલનાં દીકરી) બીજા વર્ગમાં છ. એ.ની પરીક્ષામાં પાસ થયાં છે. અભિનંદન !

★ 'પારીદાર'ના એપ્રિલ અંકમાં ચાંગામાં હાઇસ્કૂલ બંધાવવા માટે શ્રી લાઇલાલભાઈ અમલાલાઈ પટેલના પુત્રોએ રૂ. ૨૫૦૦૦ અને તેના નિવાસ માટે રૂ. ૩૫૦૦૦નું દાન જાહેર કર્યું છે, એમ સમાચાર છે. પરંતુ એમાં ભૂલ છે. મૂળ રૂ. ૨૫૦૦૦નું દાન જાહેર કરેલ. તેમાં રૂ. ૧૦૦૦૦ વખતી કુલ રૂ. ૩૫૦૦૦નું જાહેર કરેલું છે.

★ તાગપુરમાં હાઇ સ્કૂલનું મકાન બંધાવાનું છે તેમાં શ્રી સુનીલાઈ અમીને રૂ. ૪૩૦૦૦ આપવાનું જાહેર કર્યું છે. અને દવાખાનું બાંધવામાં થી. કુલાભાઈ અમીને રૂ. ૨૫૦૦૦ આપવાનું જાહેર કર્યું છે.

★ આજની આપણી કોલેજોમાં કન્યાજાત્રાલય લાગે કાંઈ કોલેજમાં નથી. વલ્લભવિદ્યાનગર આણંદમાં કન્યાજાત્રાલયની પહેલેથી વ્યવસ્થા ગાળવામાં આવી છે. એ જાત્રાલયની ઉદ્ઘાટનવિધિ તા ૧૪-૬-'૪૮ના રોજ લેડી ગાઉન્ટએટનના હસ્તે કરવામાં આવી છે.

★ સરકારે નેશનલ સેવિંગ સર્ટિફિકેટ્સ વેચવા માટે પોસ્ટ ઓફિસ ઉપગ્રાંથ સપ્લાયર એજન્ટો નીમ્યા હતા. પરંતુ તા. ૧-૬-'૪૮થી એવા એજન્ટો રદ કરવામાં આવ્યા છે. એટલે જનતાએ હવેથી પોસ્ટ ઓફિસ સિવાય બીજી ખાનગી વ્યક્તિઓ પાસેથી એવાં સર્ટિફિકેટ ખરીદવાં નહિ.

★ વિદ્યાનગરના પ્લોટની વહેંચણી ને તા. ૧-૬-'૪૮ના રોજ થવાની હતી, પણ પ્લોટને ખૂટ નાજેલ નહિ હોવાથી એ તારીખે મળેલ સભામાં વહેંચણી મુલતવી રહી છે.

મને કે કંમને સમાજની પકડ લીલી થાય છે

વિધવાવિવાહમાં અધર્મ નથી એમ સૌ સ્વીકારતા છતાં સમાજમાં એ વિવાહ થઈ થતો નથી એનું કારણ લોકોને બીક છે કે એ પગલું ભરવાથી સાત પેઢીની આગર જશે. આ આગર એટલે અપકીર્તિ નહિ, પણ પોતાનાં દીકરાદીકરીને ઘાઈ સારા ધરતું પરણશે નહિ, તે બીક. પરંતુ એ બીક ખોટી છે એમ શ્રી ઇન્દુભાઈ દેસાઈનાં તા. '૨૫-૫-'૪૮ ના રાજ ભાદરણનાં શ્રી જશુમતીજીંદનું પટેલ સાથે થયેલાં સગ્ન સાગિની આપે છે. શ્રી જશભાઈ અને શ્રી જયાજહેનના લગ્નને હજુ પૂરું વરસ પણ ચંચું નથી, ત્યાં એ જ લગ્નમાં સક્રિય ભાગ લઈવનાર શ્રી જયાજહેનના બાઈ શ્રી ઇન્દુભાઈને ભાદરણના શ્રી પ્રભાભાઈ શંકરભાઈ પટેલ કન્યા આપે છે. નડિયાદના એમના પિત્રાઈઓ જ્યારે પોતાની આગર જયાની માની એ ધરને કુટુંબજવાર મૂકે છે ત્યારે જવારનો સમાજ એવી આગરની બીક રાખ્યા વગર કન્યા આપે છે. આ બનાવે છે કે આપણી પુનર્લગ્ન અંગેની આગરની બીક ખોટી છે, સમાજ ગદસાયો છે.

દાદીમાને બીક ગઈ તેમ પિત્રાઈઓને બીક જશે ?

જેમને શ્રી જયાજહેનના લગ્નની હકીકત ખ્યાલમાં હશે તેમને ખબર છે કે એ લગ્નમાં મોટામાં મોટો વિરોધ એમનાં દાદીમાએ કર્યો હતો. એ વૃદ્ધ દાદીમા કંઈ ધર્મ રસાતાળ જતો હતો એ માટે વિરોધ કરતાં ન હતાં. પરંતુ નાતમાં કોઈએ નથી ક્યું નેતું દીકરી કરે છે એટલે મારી સાત પેઢીની આગર જશે દીકરા દીકરીને કોઈ પરણશે નહિ એ બીક હતી. અને તેથી લગ્ન પછી ૫ શ્રી જયાજહેનને પોતાને ઘેર ન આવવા જણાવી દીધું હતું. પણ દીકરીએ આવું પગલું લઈું છતાં તરત નાતમાંથી, પોતે જેને સારાં ધર માને છે ત્યાંથી પોતાના દીકરાને કન્યા આપનાર મળ્યો, ત્યાં એમની બીક દૂર થઈ ગઈ. એ જ જયાજહેનને પહેલાંની માફક ધરમાં લીધાં. જે દીકરીને ગઈ કાલે તરછોડી હતી તેને પાછી સ્વીકારી. શ્રી જશભાઈને પણ અંતરના વહાલથી બોલાવ્યા, જમાવ્યા, પોતાના તરફથી જમાઈ તરીકે છેવટ એક વખત કંઈ રકમ લેવી જોઈએ તેવો ખાસ આગ્રહ કરીને પાંચ રૂપિયા આપ્યા! આ પ્રસંગથી દાદીમાની આગરની ખોટી બીક જેમ દૂર થઈ તેમ કુટુંબીઓની બીક પણ દૂર થઈ હશે. જે ધરની આગરને લીધે કુટુંબીઓ પોતાને છાંટા ભડ્યા તેમ માનતા હતા, એ ધરને કન્યા મળતાં હવે ખાત્રી થઈ જ હશે કે એ છાંટા કાઢવના નહિ પણ કુંમકુંમના હતા.

ફક્ત હવે એક જ નેવાનું રહે છે કે ઘરમાં દાદીમાએ બીક જતાં જો બુદ્ધિ જતાની તે બુદ્ધિ, જો ઘરને કુટુંબજદાર મૂકવાનું પગલું રદ કરી, કુટુંબીઓ ગતાવે છે કે નહિ? જો કે જો પગલું આ લેખન પહેલાં કુટુંબે લગવું નોંધવું હતું. છતાં હવે ભરીને પોતોની ચાલી દાંસી ગઈ કરે તો હીક. બાકી એથી જો ઘરને કંઈ ગુમાવવું પડ્યું નથી જો તો આ પ્રસંગે જતાવી આપ્યું છે. હ ગામના કિલ્લામાં ગાળ્યું પડે છે

હ ગામમાં કન્યાઓ બદારથી પરણ્યાના લોકો આવતી હોઈ, વરને અભાવે ઘણી કન્યાઓ ૨૫-૨૫ વર્ષની કુંવારી છે. જો આ કિલ્લો તૂટે નહિ તો એના બીજો કંઈ રસ્તો નથી. કાંઈ કાંઈ છોકરી પોતે બહાર પરણે છે, પણ અપવાદ જેવા દાખલા હોય છે. હવે મુશ્કેલીનો ઘડો લગાઇ ગયો છે, લેવડદેવડની રકમ એટલે જોયે ગઈ છે કે સામાન્ય માણસનું જોમાં મળું નથી ચાલતું. આમ વરની તંગી, અને આર્થિક મુશ્કેલી, એમ બંને જાણુની બીંસગાં જો કિલ્લો બધા ગોળમાં પહેલો પડવાનો છે જો ગણિત જેવો મોખ્ખો દિસાઈ છે. જો કિલ્લો છોકરીઓ પોતે તોડવાની છે, જો એનું ભાવિ છે. એવા દાખલા જાને છે પણ ખરા. પરંતુ આ વખતે જો જણુ લગ્ન બહાર ચલાં જોની વિશિષ્ટતા જો છે કે જોમાં માળાપની સંમતિ છે, અને જાતે બહાર વિવાહ કરે છે. તા. ૨૨-૫-૪૮ના રોજ ધર્મજનાં શ્રી સા-તાંગેન પટેલ આજુબં આર્થ સમાજમાં તારાપુરના શ્રી વિનોબાજી અમીન સાથે પરણ્યાં. આમાં કન્યાપિતા શ્રી શિવાભાઈ પટેલ પોતે વિવાહ કરે છે, પણ કુટુંબ અને પોતાના દીકરા શ્રી વિઠ્ઠલભાઈને પણ વિરૂધ્ધ એટલે લગ્ન આર્થસમાજ આજંદમા કરવું પડે છે. કુટુંબીઓ હજુ નહિઆદના શ્રી રણછોડભાઈ મો દેસાઈના કુટુંબીઓનાં મનસના દેખાય છે. એમને ત્યારે આ લગ્નથી આખરે જતી લાગે છે ત્યારે એવા ગોળબહારના લગ્નમાં કરમસદ અને બાદરણના કુટુંબીઓની આખરે જતી નથી, જો નાણી એમની જોડી બીક નીકળી જતાં જોઈએ. અને શ્રી વિઠ્ઠલભાઈ ગહેલીના ભાઈ ચાંને, જુવાનપેલીનાં યુવાન હોવા છતાં બહેનીના આ લગ્નનો વિરોધ કરે છે. પિતા કહે છે કે શક્તિ હોય નો પૈસા ખર્ચાને બહેનને ગોળમાં પરણાવે ત્યારે જો શક્તિ વગરના ભાઈને એટલું જ કહેવાનું કે કરમસદના તમારા જેવા યુવક શ્રી ડાહ્યાભાઈ પટેલ તરફ જરા જુઓ. જો ભાઈ પોતાની બહેનને પૈસા ખર્ચાને ગોળમાં પરણાવી શક્યા હોત, પરંતુ ગોળ તોડવાની ભાવના, અને લેવડદેવડ ન

કરવાની વૃત્તિને લીધે પોતાનાં બહેન શ્રી શાન્તાબહેનને તા. ૧-૬-૪૮ના રોજ તારાપુરના શ્રી નરેશભાઈ અમીન સાથે પરણાવે છે અને એ લગ્નમાં કુટુંબીઓનો વિરોધ નથી. અને તા. ૧-૬-૪૮ના રોજ ભાદરણનાં શ્રી શાન્તાબહેન તારાપુરના શ્રી ઈન્દુભાઈ અમીન સાથે પરણે છે.

આવાં ગામડાં કિલ્લો તૂટવાની મિશાની છે

આવાં એકલદોકલ ગામડાં પડે તેથી સમાજને જે મુશ્કેલી છે તે દર ચવાની નથી. એ મુશ્કેલી તો જોળના વાડા શૂંસાઈ જાય, અને લાવકીને ધોરણે લગ્નસંગંધ બંધાય ત્યારે જ અને. પરંતુ એવું એક જ રાતમાં બનતું નથી. આવાં નાનાં નાનાં ગામડાંમાંથી જ એક દિવસ કિલ્લો જમીનદોસ્ત થાય છે. અને આર્થિક મુશ્કેલીને લીધે જ આપણે મરણિયા થઈ કિલ્લા ઉપર દક્કો લેઈ જઈશું એટલે નવાં ગામડાં પડવાનાં છે. તારાપુરનો રોજ પણ બીજાં ગામ જેવો છે. પરંતુ આજે એને જ ગામની કન્યા મળે છે એટલે મોટાઈ મેળવવાના સ્વાર્થને લીધે ઘડીભર વાઘ વેણુવ થયો છે. ગામી બધાં જ ગામની કન્યા પંદર પીસ ત્યાં આવી કે દાઢ દાખી ગમેલી લેવડદેવડની શિકારવૃત્તિ એનામાં જનવાની છે. અને એટલે આર્થિક મુશ્કેલીવાળાને તારાપુરને બદલે બીજા ગામમાં જઈને નવું ગામડું પાડવું પડશે. આમ આર્થિક મુશ્કેલી માંગાય પાસે નવાં ગામડાં પડાવશે, અને કન્યાકેળવણી છોકરીઓ પાસે પરિચયમાંથી પસંદગી કરાવીને કિલ્લાને જમીનદોસ્ત કરશે. આ એવું ભવિષ્ય રાતોરાત સફળ થવાનું નથી, પરંતુ એ તરફ આંખણી ગતિ થઈ રહી છે તેનું ઉપરના દાખલાઓ દર્શાવે છે.

પંડસી-હિંદુ લગ્ન

આવા અપવાદ જેવા થોડા દાખલા બને તેથી જોળ કદી નાતૂરે એમ અંધશ્રદ્ધા રાખી રહેલા વર્ગને કહેવાનું કે જોળ તૂટવાના છે એટલેથી વાત અટકવાની નથી, નાતો પણ તૂટે, અને લગ્ન માટે ધર્મના પણ બેદ રહેવાનાં નથી. થોડા મહિના ઉપર સેકશી અંગ્લાલ સારાભાઈનાં પુત્રી શ્રી ભારતીબહેનનાં લગ્ન એક અંગ્રેજ સાથે થયાં હતાં એ બધાની જાણમાં છે. એવું આંતરધર્મી બીજું લગ્ન તા. ૧૩-૬-૪૮ના રોજ અમદાવાદમાં થયું છે. ‘ગુજરાત સમાચાર’ દૈનિકપત્ર અને ‘પ્રજાગંધુ’ અકવાડિક પત્રના જાણીતા તંત્રી શ્રી ઈન્દ્રવદન દાકરનાં લગ્ન એડવોકેટ પારસી બેહેમ શ્રી ખુરશીદ મેડારા સાથે ઉપરની તારીખે થયાં છે. આમ ગુજરાત ખાતે દૃષ્ટિ દોડાવીએ તો, આંતરધર્મી-આંતરરાષ્ટ્રીય લગ્નના દાખલા બને છે. ચાલિ

તરીકે જોઈએ તો, ગોળની અંદરના કુટુંબની મર્યાદાના વાડા હતા તે તો ઝડપથી તૂટવા માંડ્યા હતા, ગોળની બહારના પણ અપવાદ શરૂ થયા છે. આ બધા પ્રસંગો નવા લાગેલી આગાહી છે. એને સમજીએ, એને અનુરૂપ થઈ જે આલશે તે જમાના સાથે ક્યારેય ને નહિ ચાલે તે દેશાઈ જશે. દેશાઈ જનારા પણ પડ્યા છે.

આમ જ્યાં નવાં ચક્ષુ દામ કરી રહ્યાં હોય ત્યાં ધસાઈને તૂટી ગયેલાં ચક્ષુ પોતાની સ્થિતિ સમજ્યા વગર જૂનું સ્થાન ટકાવી રાખવા કરે એ શી રીતે બને? આજે લગ્નના પ્રસંગમાં માકરો કે ડોકરી માથાપની સંમતિની વિરુદ્ધ જાહેર લગ્ન કરે ને કાંજો દાસ, મામા કે પિત્રાઈ પોતાનો હક્ક ખાલી રાખવા જાય એ હાંસીપાત્ર જનવાનાં લક્ષણ કે બીજું? સોહરાના અને વડોદરા રહેતા શ્રી અરવિંદભાઈ પટેલનો વિવાહ ધર્મજનોં શ્રી લીલાવતીજીને પટેલ સાથે થયો. એમાં વરઉપરાંત પિતા શ્રી જેઠાભાઈ પટેલ અને મોટા ભાઈ શ્રી દુનુભાઈ પટેલ સંમત, ત્યારે વરના કાકા શ્રી નગીનભાઈ પટેલ એ લગ્નનો વિરોધ કરે છે! ગોળની કન્યા છે, કુટુંબ પણ એ કુળવાનોની આગર જાય તેવું ઉતરતું નથી! અને છતાં એ કાકાના વિરોધ સાથે કુટુંબીજો પણ લગ્ન થાય તેમ કાઈ લગ્નમાં જતું નથી! છતાં તા. ૩-૧-૪૮ના રોજ લગ્ન તો થયાં. શ્રી જેઠાભાઈ પટેલ વડોદરાથી પોતાના પરચીસ રનેહીજીને લેઈને દીકરાને પરણાવી આપ્યા. વિરોધ કરનાર પિત્રાઈજીને કહેવાનું કે, કાઈ કાગળો વિરોધ કરવા માટે, નામંજૂરી આપવા માટે અને પોતાનું ધાકું કરાવવા માટે. ફક્ત પિત્રાઈ થયું બંસ નથી, એના રનેહી થયું પડે છે. અને રનેહીજીને એ બધા હક્ક સ્વયં મળી રહે છે. એક દિવસ કુટુંબીજીનો વિરોધ ચાલતો દારણ કે એ કુટુંબીજો હતા તેટલા રનેહીજી પણ હતા. આજે ધંધાની લિન્નતાને લીધે, બહારના વસવાટને લીધે, સુચિની લિન્નતાને લીધે પિત્રાઈજીના અને રનેહીજીના બે જુદા વર્ગ પડી ગયા છે. એટલે ગઈ કાલે જે માણસને પિત્રાઈ વગર નહોતું ચાલતું એને આજે ચાલે છે દારણ કે માણસ સામાજિક પ્રાણી છે એટલે સમાજ વગર મ ચાલે એ ખરું, પરંતુ રનેહીજીનો સમાજ એને મળી રહ્યો છે. એટલે ગોળ કે નાનનો દિલ્લો, અને માની લીધેલી આગરનો લાય નાજૂદ ન થાય ત્યાં સુધી પિત્રાઈદિવે કંઈ જમવાનો, ચઢાલવાનો કે મોટાઈનો લાલ ભોગવાય તેટલો ભોગવી દ્યો. આજી રનેહીજી બીજા જન્યા પછી એનો હક્ક ભોગવાનો ખાસી આગ્રહ રાખશે તો ઉપરનો લાલ પણ જોશે!

વિદ્યાનગરને આંગણે લઘ્ય પ્રસંગ

ચરોતરમાં એ વર્ષ પહેલાં સમજાવા પૂરતી વ હોલેજ ન હતી, એને બદલે મુંબઈ પ્રાંતમાં ફક્ત એક જ હોલેજ પૂતામાં હતી, તેવી એન્જિનિયરિંગ હોલેજ આશુદમાં, આ સાલે શરૂ થાય એ લઘ્ય પ્રસંગ છે. દર સાલ સાચે જ ચરોતરના પાંચ વિદ્યાર્થીઓ પૂનાની હોલેજમાં દાખલ થઈ શકતા, તેને બદલે વિદ્યાનગરમાં આ વર્ષે જ દોઢો વિદ્યાર્થીઓને લાલ મળે તેવી વ્યવસ્થા થઈ છે. તેમાં પચાસેક ચરોતર બહારના ગણી લેઈએ તો પણ સો વિદ્યાર્થી ચરોતરના એ વિષયમાં નિષ્ણાંત થશે. એ કુતરકોગના વિદાસની દૃષ્ટિએ આ પ્રદેશને માટે આ હોલેજની શરૂઆત અગત્યનો પ્રસંગ છે. અને તેવા પ્રસંગે, ભવર્ત જનરલ લોર્ડ માઉન્ટબેટન તેનું ઉદ્ઘાટન કરવા પધારે એ પ્રસંગ પણ ઝોઝો લઘ્ય નથી. તા. ૧૪-૬-૪૮ના રોજ હિંદના વિદાયે ચતા મેક્લે ગવર્નર જનરલ લોર્ડ માઉન્ટબેટન અને લેડી માઉન્ટબેટન, જેમના દાનને આભારી છે તે શેઠશ્રી ધનસ્યાગ બીરલા, શ્રી મણિયજેન પટેલ, શ્રી ડાહ્યાભાઈ પટેલ, વડોદરાના યુવરાજશ્રી કૃત્તેહસિંદગ્રાવ, ખંભાતના નવાજ સાહેબ, ગૃહપ્રધાન શ્રી મોનાનુભાઈ દેસાઈ વગેરે મહેમાનોએ પધારીને એ લઘ્ય પ્રસંગને શોભાવ્યો હતો.

સરદારશ્રીનો સદેશો

નાદુરરત તણિયતને લીધે સરદારશ્રી વલ્લભભાઈ પટેલ હાજર રહી શક્યા ન હતા એટલે સભાની શરૂઆતમાં તેમનો સદેશો વંચાયો હતો: ‘દેશમાં વિનાશાત્મક તર્તવા ઘણા છે અને એ સૌની સામે સફળ થવાનો ઉત્તમ રસ્તો જનતાના અબાણુ વર્ગમાં રચનાત્મક કાર્યમાં લાગી જવું’ એ છે. અને એનો મોટો અખતરો વિદ્યાનગરમાં આજે થઈ રહ્યો છે. એ અખતરાનો સૂત્રોતો ખ્યાલ, એ અગે મહાત્માજીના મળેલા આશીર્વાદ અને એમાં થયેલી પ્રગતિ, એ સૌ માટે જરૂર શ્રી લાઇલાસભાઈ અભિનંદનના અધિકારી છે. ગામડાની ગરીબ, અચાન અને ભોળા પ્રજાને કે નવયુવાન કાર્યકરોની પેઢીને જતાવવા અત્યારે હિન્દુસ્તાનની સામે પડેલો બૈયી મોટામાં મોટો પ્રશ્ન ગામડાંઓના પુનરુદ્ધારનો છે. સુખ્યત્વે આ દૃષ્ટિગિંદુથી અમે સહકાર, સ્વાશ્રય અને અવપૂર્ણતાના સિદ્ધાંત ઉપર અને ગ્રામજનતાના હિત માટે રસાયેલી ગ્રામ વિદ્યાપીઠ જિબી કરવાના કામ પ્રાણ લાગી ગયા છીએ.

શ્રી ભાષલાલભાઈ પટેલ યોજનાનો ખ્યાલ આપે છે

શ્રી ખીરલા વિશ્વકર્મા વિશ્વવિદ્યાલય ખુલ્લું મૂકવાની લોડ માઉન્ટબેનને વિનંતિ કરતાં, સંસ્થાના વિશ્વકર્મા શ્રી ભાષલાલભાઈ પટેલ પોતાની યોજનાનો આજો ખ્યાલ આપતાં કહે છે: 'આ વિશ્વવિદ્યાલય એ તો વિશાળ ભાવિ યોજનાનો એક ભાગ છે. જે યોજનાનું ખેય આ પ્રદેશના લોકોના આર્થિક, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક સવાલો ઉકેલવાનું છે.' આથી શરૂઆત રૂપે જ ગાય અને દરગામાં વોટર વર્ક્સ અને મટર કંડેન્સની યોજના તૈયાર થઈ છે અને જેને સરકારે મંજૂરી પણ આપી છે. મહાનના બાંધકામમાં જરૂરી એવો સામાનનો માટો ભાગ અહીંના વહીવટીઓ તૈયાર થાય છે. અને અમારી યોજના છે કે વીજળી મારફત ગામડાંના ઉદ્યોગો સજીવન કરવા માટેની જરૂરી મશીનરી અહીં ખનાવવી. કેળવણીના ક્ષેત્રે આર્ટ્સ અને સાયન્સ કોલેજ ગઈ સાલ શરૂ થઈ છે અને તેમાં પ્રથમ વર્ષે ૬૦૦ વિદ્યાર્થીઓએ લાભ લીધો હતો — આ સામે ૧૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓ લાભ લેશે તેવી ગણતરી છે. હોસ્ટેલ ખપાટાગ્રામ તૈયાર થાય છે. અને અમારું ખેય રચાનિક વિદ્યાર્થીઃ જીભી કરવાનું છે. સવિધ્યમા ગેડીકાં, ક્રામર્સ અને ખીછ કોલેજો ઉદ્યાગવાની યોજના વિચારેલી છે. આખી યોજના જનતાનો જે રીતે આજે સહકાર મળે છે તે આજુ રહેતાં દસ વર્ષમાં પૂર્ણ કરવાની અમારી મહેનજ છે.'

લોડ માઉન્ટબેન પોતાની શુભેચ્છા વ્યક્ત કરે છે

શ્રી ભાષલાલભાઈની વિનંતિ સ્વીકારીને વિશ્વવિદ્યાલય ખુલ્લું મુકેર કરતા અગાઉ લોડ માઉન્ટબેન પોતાની શુભેચ્છા વ્યક્ત કરે છે: 'સંસ્કાર પટેલ પાસેથી સંસ્થા અંગે ઘણું ઘણું સાંભળ્યું હતું, એને નજરેાનંદર જોઈને મને મજો આનંદ થયો છે મહાત્માજીની ઘણી ઇચ્છાઓમાંની એક, ગ્રામ વિદ્યાર્થીઃ સ્થાપવાની ઇચ્છા પણ હતી. ગામડાં અને શહેરોની વચ્ચેની ભિન્નતા વગેરે જોતાં જનેની વિદ્યાર્થીઃ જુદી હોય એ સ્વાભાવિક છે. સંસ્કાર પટેલની આ અંગેની દૃષ્ટિ સર્જતા હિન્દ માટે ઘણી અગત્યની છે. અને મને આશા છે કે અહીંનો પ્રયોગ સફળ થતાં હિન્દના ગ્રામજનોમાં પેણ આ પદ્ધતિએ કાર્ય શરૂ થશે. કેળવણીનું મુખ્ય ખેય આરિયેવંશતર છે. વિદ્યાર્થીઓને એવી કેળવણી મળવી જોઈએ કે એમી એનામાં પ્રામાણિકતા, જુદિપૂર્વકની કાર્યશક્તિ અને દરેક વસ્તુની જને આજુને જોઈને જુલના કરી શકે એવી તોલનશક્તિ કે જેથી પૂર્વગ્રહનો ભોગ ને જને હિન્દને જે

જોતના નાગરિકો જોઈએ છે તે જાનની કેળવણી નેવી વિદ્યાપીઠોએ આપવી જોઈએ. એ રીતે ભવિષ્યની પ્રજા સરદારના આ કાર્યને આશીર્વાદસમ ગણશે. આજે જેનું ઉદ્ઘાટન હું કરું છું તેનો ધરા મિ. ગિરલાને ફાળે જાય છે કે જેમના ગોટા દાનથી આ વિશ્વવિદ્યાલય કિલું થયું છે.'
આમ વિદ્યાપીઠ તરફ દૃષ્ટિ.

કોઈ પણ પ્રજાના વિકાસ માટે કેળવણી એ એક જ લાંબો પણ સાચો રસ્તો છે. એ માટે દરેક પ્રાંત પોતાની વિદ્યાપીઠ ગણતો હતો. પરંતુ હવે એથી આગળ વધી એક પ્રાંતમાં જુદી જુદી વિદ્યાપીઠ સ્થાપવાના પ્રયત્ન ચાલે છે. વિદ્યાનગર વિદ્યાપીઠ સ્થાપવા માટે જે તે અંજોની માહિતી આપતો લેખ શ્રી ગોરધનભાઈ પટેલનો આ અંકમાં જ પ્રસિદ્ધ થયો છે. આવી જાનનાં વિદ્યાપીઠ આપણા દેશમાં નવીન છે, પરંતુ પશ્ચિમમાં તો સહેર સહેરનાં વિદ્યાપીઠ છે. એટલે એ દષ્ટિએ જુદી જુદી વિદ્યાપીઠ હોય તેમાં નવીન કંઈ નથી. પરંતુ થોડાં સારાંક રહે છે એનું કારણ વિદ્યાપીઠના ધનરૂપી નિષ્ણાત અધ્યાપકો હાલમાં દરેકને મળી રહેશે કે કેમ? એટલે એ વર્ગનું કહેવું એમ છે કે એવી મૂડી તૈયાર થાય ત્યાં સુધી ગુજરાતમાં એક જ વિદ્યાપીઠ હોય તો સમૃદ્ધ અને અને સમૃદ્ધિ પિઠસતાં જુદાં જુદાં વિદ્યાપીઠ થાય તો એ વ સમૃદ્ધ અને. બાકી મૂળ સમૃદ્ધિ વગર એ પ્રયોગ કરવા જતાં નિષ્ફળતા તો નહિ પણ વિદ્યાર્થીનીની ફાલ ઉત્તમ નહિ ઉતરે. વંષારોએ અને વિચારકો ગણુનરીયાજ હોય છે, સાહસિકો અને પ્રયોગકર્તાઓ સ્વખદર્શીઓ હોય છે. કોઈ વંષત પહેલો વર્ગ સાચો પડે છે, કોઈ વંષત બીજો વર્ગ એ ગણુતરી કીધી પાડીને સફળતા મેળવે છે. આશા રાખીએ કે અંતરને આંગણે કેળવણીની ભાગિરથિ ઉતારવાના કોડ સેવના વિદ્યાનગરના ભગોરથ શ્રી ભાઈલાલભાઈ સફળ થાય અને પ્રજા વિદ્યામૃતનું પાન કરે.

વીર વસનદાસના ચિત્રનો અનાવરણવિધિ

પીપળાવમાં થઈ ગયેલા વીર વસનદાસ પાટીદારો માટે એક ઐતિહાસિક પુરુષ છે. એમના જીવનની આછી રૂપરેખા આપતી એક પુસ્તિકા એ વર્ષ ઉપર શ્રી. શંકરભાઈ સો પટેલે લખી હતી. એ વીર વસનદાસની ટૂંકી રેખા અને તેમના વંશને જે વીરસદના અમીનો છે તેમની વંશાવળી, વીરસદની હાલની સાર્વજનિક સંસ્થાઓ, ત્યાંના દિગ્રીધારી પુરુષોની યાદી, થઈ ગયેલા અને આજુ થોડા પુરુષોની ટૂંકી રૂપરેખા; વગેરે વિષયને આવરી લેઈ એક પુસ્તક 'વીર વસનદાસનું વીરસદ' પીપળાવના શ્રી. યોગાનંદજીએ

સંપાદનકર્તા છે. અને 'વીરવસનદાસનું ચિત્ર દોરીને તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે. એ ચિત્રનો અનાવરણવિધિ, અને પુસ્તક જેમને અર્પણ કર્યું છે તે વીરવસનદાસના વંશજો, ને તેમાં ખાસ શ્રી બી. ડી. અમીન અને શ્રી સંકરભાઈ જોરાવાઈ અમીનને એ પુસ્તક અર્પણ કરવાનો વિધિ તા. ૧૮-૬-૪૮ના રોજ શ્રી વીરસદ સર્વોદય સમાજ નરહથી પીપળાવ મુકામે જાણીતા લોકસાહિત્યકાર શ્રી ગોકુળદાસ ગાયચુરાના પ્રમુખપદે શાખવામાં આવ્યો હતો.

નાનકું સંગેહસંમેલન

આ પ્રસંગે વીરસદ, પીપળાવ, સંગવા અને જાકડોલના વીર વસનદાસના વંશજોનું નાનકું સંગેહસંમેલન યોજાયું. નવાં મિલનો, પરિચય અને ઓળખાણપિછાનનો એ દ્વારા લાભ થાય એ એનું જમા પાસું રચીકારી લેધએ. પરંતુ ઐતિહાસિક રીતે વીર વસનદાસના જે વંશજો ત્યાં મળ્યા તેમને ઓશી વિશેષ શો લાભ? આવાં સંગેહનથી ઉપર જે ફાયદા મળ્યાં તો તે કાંઈ પણ નિમિત્તે સંમેલન ભરવામાં આવે તો ૫ થાય. એક જ વંશના હોવા છતાં, જુદાં જુદાં માગ, જુદી જુદી પરિસ્થિતિને લીધે જે ભિન્નતા ગદ્યામાં પડી ગઈ છે, તેમાંથી આપણે જ્યાં એક છીએ, એવો એ સંગેહને કેટલાંતા ફાયદામાં પડ્યો પાડ્યો? એ સંગેહન નિમિત્તે જેનો નવો પરિચય થયો તે જો દરેક તપાસશે તો એમાં વંશજ તરીકે એ પરિચય થયો એનું નહિ દેખાય, પણ જોની સરખી રચિને લીધે થયેલો દેખાશે. એટલે સંગેહનને ઐતિહાસિક રૂપ આપવાનો કંઈ અર્થ રહેતો નથી.

ઐતિહાસિક પુરૂષના કલ્પિત ચિત્રને ઐતિહાસિક કહેવાય?

વીર વસનદાસના ફોટાને અભાવે, એમના દોરેલા ચિત્રનો અનાવરણવિધિ કરવો, એને સંધરવો, એમાં કશી દૃષ્ટિ છે? ઇતિહાસનું જો કંઈ કામ હોય તો એમાંથી ભાવધનની પ્રેરણા લેવી. વીર વસનદાસને ઇતિહાસ પ્રેરણાજનક છે. જો પ્રજા પ્રેરણા કીલે એવી શક્તિશાળી હશે તો એ ઇતિહાસ પ્રેરણા આપશે. જો અસકર્ત હશે તો અનાવડી ચિત્ર પણ કંઈ પ્રેરણા નહિ આપી શકે. જુદી જુદી રચિની ભિન્ન ભિન્ન પ્રજા હોય છે એટલે દરેક પોતાની શ્રદ્ધા-અધ્યક્ષ પ્રમાણેની માન્યતા અનુસાર વર્તન કરવાની. પરંતુ આ બધી વિધિ કાંગ્રેસના સર્વોદય સમાજ, પ્રમાણે કામ કરવા માગતા વીરસદ સર્વોદય સમાજના આશરે નીચે થાય ત્યારે એ જુવાન મિત્રોને એટલું જ કહેવાનું કે જે કંઈ કાર્ય કરે તે તમારી જીવિતો દર્શાવે.

તદન નવું જ ચિત્રમય

બાલ સાહિત્ય

★

૧ મળેરી	૬ હંસા	૧૧ લીલાવતી	૧૬ જમાઇરાજ
૨ અંલાદીન	૭ વાલિયો	૧૨ અલીબાબા	૧૭ દોરડાંવાળો
૩ સુદામો	૮ વામનજી	૧૩ મીનીમાશી	૧૮ સિંદબાદ
૪ વડોદરા	૯ રત્નાદે	૧૪ સારંગીવાળો	૧૯ દીંગલો
૫ હીરામણ	૧૦ લાખો	૧૫ તડાકિયો	૨૦ ગુલીવર

અને ૨૧ અખુલસન

નંબર ૧ થી ૨૦ સુધીના દરેકના ચાર આના નંબર ૨૧ ના આઠ આના. ઉપરનાં ૨૧ પુસ્તકો વિવિધરંગી સચિત્ર પૃષ્ઠામાં, બાલવિનોદ માળાના નવા અને છેલ્લા ત્રીજા સેટમાં આપવામાં આવેલ છે. જેમાં એક દર ૭૫૦ પાનનું વાચન ૨૭૫ સુંદર ચિત્રો સાથે છે. મજબૂત ઝાકસમાં પેક કરેલા આ સેટની કિંમત રૂ. ૫-૧૨-૦ અને વી. પી. ખર્ચ બાર આના છે.

આખો પેકબંધ સેટ અથવા ઉપરમાંનાં કોઈ પણ મનપસંદ છૂટક પુસ્તકો મંગાવો. આવાં જ રસિક બીજાં ૪૨ પુસ્તકોના ૧૫૦૦ પાનના વાચનના ૬૦૦ ચિત્રોવાળા બે સેટ પણ સાથે સાથે વસાવો.

બાલવિનોદમાળાના નવું સેટ, એક દર ૬૩ પુસ્તકોના

રૂ. ૧૭-૪-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૧-૧૨-૦

તમારા બુકસેલર પાસે માગો અથવા બલાસ થાય તે પહેલાં મંગાવવા માટે લખો:-

બાલવિનોદ કાર્યાલય : ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

પાત્રીકા

સ્થાપક મહાશય જીવનસિંહભાઈ પંચવરભાઈ પુલક

૨૦૦૪]

જુલાઈ-૧૯૮૮

સાચા મિત્રોની ફરજ છે કે જેમણે લોકસેવા કરી છે અને કરે છે તેમની દિલ્લથી કદર કરવા છતાં તેમની ખુશામત ન કરે અને તેમનો મદિમા એવા રીતે ન વધારે કે જેથી તેમની અધોગતિ થાય. ખાસ કરીને જેઓ જુવાન છે અને દરજી નીચડવાના છે તેમની જાહેરમાં વાલવાદ કરવામાં સંયમ રાખવો જરૂરી છે. તેઓ પોતે એવી વાલવાદ કરતા હોય તો કોઈને મળતે પણ તેમને રોકવા જોઈએ. એમાં જ મિત્રાચારી છે.

‘દરિદ્રતા બંધ’ }
તા. ૧૧-૭-૧૯૮૮ }

દિગ્ગજરાલ મશરૂવાળા

નંદી

ઈશ્વર ચેહલીકર

મુખ	માસિક	૧
નાતમત નામદ દેમ માર્ગ	સ્વામી આનંદ	૨
અંગસ્ત્રીકાર	...	૬
અગામીઓ વિષય	ઈશ્વર પેટલીકર	૭
દામે લાગી વ્યવ	વિગનભાઈ મ. અમીન	૧૨
દેશના ગવર્નરીય પદો	મનિભાઈ પટેલ	૧૪
ગોરેયાં ગમેશ	ઈશ્વર પેટલીકર	૧૬
નાને મોટે મોટાની વાનો	અલ્પન નિરંજન	૨૩
હાર્યાવની ટપાલ	...	૨૬
ખેડૂતના હિતનો કાયદો	...	૩૧
અમરેશ્વર	...	૩૨

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૩ : પરદેશમાં શિલિંગ ૬

છૂટક નકલ પાંચ આના.

‘પાટીકાર’ કાર્યાલય-આણંદ

- + દર મહિનાની ૨૫મી તારીખે માસિક નિયમિત પ્રગટ થાય છે.
- + અંક ન મળ્યાની કિસ્મત આખર તારીખ સુધીમાં જણાવી દેલી. તે પહેલાં પોસ્ટમાં તપાસ કરવી.
- + કાર્તિક અને વૈશાખ, એમ બે હપ્તે વાર્ષિક આદક નધાય છે. વચ્ચે આદક ચનારને શિલક હોય ત્યાં સુધી પાછલા અંક માંડવાય છે.
- + નવા આદક ચનારને વૈશાખના અંકથી માસિક મળશે. પાછલા અંક ખલાસ થયા છે.
- + નનામા પત્રો કે લેખ ઉપર ધ્યાન આપવામાં નથી આવતું. ન સ્વીકારાયેલ લેખ પોસ્ટની ટિકિટ જોડી હશે તો જ પરત કરાશે.

આ માસિક આણંદ ચરેતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શ્રી. આશાભાઈ ગોરખનભાઈ પટેલ ઈશ્વરભાઈ મોતીભાઈ પટેલ માટે છાપ્યું, તા. ૨૫-૫-૪૮

વિધાનગરમાં પ્લોટ જોઈએ છે?

- * ચારુતર વિદ્યામંડળ આણંદ, કુરમસદ અને બાકરાલની સીમમાં વસતી વિધાનગર બાંધે છે, એ હવે સૌ જાણે છે.
- * આ વસતી વિધાનગરમાં ઉચ્ચ કેળવણીની કોલેજો માટેનાં મકાનો તૈયાર થયાં છે. આર્ટ્સ અને સાયન્સ કોલેજો ગયે વર્ષે શરૂ થઈ ગઈ છે. અને આ જૂનમાં એન્જિનિયરીંગ કોલેજ શરૂ થઈ છે.
- * આ રંગે છેલ્લી હબનાં મકાનોનાં ૧૦૦૦-૧૫૦૦ પ્લોટનું નગર તૈયાર થવાનું છે. ૫૦૦ ચો. વારના પ્લોટની કિંમત રૂ. છે. પ્લોટ ખરીદનારને આલ્લી જગ્યા ચોખ્ખી મળવાની છે. તેમાંથી રસ્તા કે એવી કોઈ જગ્યા કાઢવાની નથી.
- * પ્લોટ રાખનારે ચારુતર મંડળને રૂ. ૩૦૦ શેર માટે અને રૂ. ૨૦૦ રસ્તા ખર્ચના મળી કુલ રૂપિયા ૫૦૦ જુદા આપવાના રહેશે.

મનો રભાઈ જીજીભાઈ પટેલ,

કે. સ્ક. પ્ર. આર્યસમાજ, આણંદ

ઈશ્વર પેટલીકરનાં પુસ્તકો

નવલકથા		નવલિકા	
જનમટીપ	રૂ. ૩	તાણાવાણા	રૂ. ૩
લખ્યાલેખ	રૂ. ૩૫૫	માનતા	રૂ. ૨૫
ધરતીનો અવતાર	રૂ. ૨૫	પટલાઈના પેચ ભા. ૧	રૂ. ૦૫૫
પંખીનો મેળો	રૂ. ૨૫	પટલાઈના પેચ ભા. ૨	રૂ. ૦૫૫
પ્રાતાળ કૂવો	રૂ. ૩	રેખાચિત્ર	
કળિયુગ ભા. ૧-૨	રૂ. ૬	ગ્રામચિત્રો	રૂ. ૨૫

દરેક બુકમેલરને ત્યાં મળે છે.

મુખ્ય પ્રાપ્તિસ્થાન

ભારતી સાહિત્ય સંઘ, લિ.

અમદાવાદ : મુખ્ય

કૃપા કરી ઉજાગરો કરવાની સવડ હોય.
ત્યારે જ આ નવલો વાંચવી શરૂ કરજો—
ન અન્યથા!

ઇન્દ્રજાળ

તમે નવલકથાઓ ઘણી વાંચી હશે. તેમાંની અનેક તમને ઘણી રસાળ અને ખૂબ જ મનોરંજક લાગી હશે. પણ આ ઇન્દ્રજાળ વાંચ્યા પછી જ તમે આગલી ગદીની રસાળતા વિષેનો આંક ગાંધો એવી ખાસ લલામણુ છે. આ નવલકથા તમને હિન્દુસ્તાનમાંથી ઉપાડી વાયુવેગે તદ્દન નવા જ વાતાવરણમાં લઈ જશે ને એવાં એવાં અદ્ભુત સ્થાનોમાં ફેરવશે કે તમે અકિત થઈ જશો. અને જ્યાં સુધી તેને પૂરેપૂરી વાચો ત્યાં સુધી એન નહિ પડે.

કિંમત રૂ. ૩-૦-૦ ૮. ખ. જુહુ.

શકારિ

(વિક્રમાદિત્ય)

વિક્રમ મહાન હતો, પરદુઃખલંબન હતો, પરાક્રમી હતો એવું તો ગદા કહે છે પણ તેનો નક્કી ઇતિહાસ કેટલા જાણે છે? તમારાં જાણકો પૂછે તો તેને તમે શો જવાબ દેશો?

આ નવલકથા તમને ૨૦૦૦ વરસ પરનો તે ઇતિહાસ અતિ રસાળ રીતે શીખવી દેશે અને તમારા પરાક્રમી વડવા માટે ગૌરવ લેવાનો ખરેખરો હક પ્રાપ્ત કરાવશે.

કિં. રૂ. ૨-૦-૦ ૮. ખ. જુહુ.

જાણકોને ભેટ આપવા લાચક ગાંડીવનો રૂપાળો ઉમરવાર પડીકાંને સગતી યાદી મંગાવો.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર: સુરત

[આણંદની બે લવ્ય દુકાનો]

પુરુષોત્તમ, સોમાભાઈ એન્ડ કંપની

[૧] તારુ ધિનાયુ "હાર્ડવેર" [૨]

ફેન્સી કાપડની દુકાન

ગરમ — બનારસી,
ફરમા અને ફેન્સી
સુન ના ઉ કા પ ડ,
ગોલ્ડરોડ — મોતી

ચાદર — દુવાલ — શેવ'લ,
પુશ હોટનું ફેન્સી કાપડ,
અવરનવર છેલ્લી ડીઝાઈનના
મોતી આવતા જ રહે છે.

સ્થળ : ગોપાલ ટોપીઝ સામે

હાર્ડવેર અને મશીનરી,
એન્ટીનને લગતો સામાન
પુલી, પટ્ટા, સાઈટીંગ, બોલ્ટ,
નટ, બોલ્ટપેરીંગ, ખાસ વગેરે.
હતર, થીટી તથા તેનો સામાન,
મકાન બાંધકામ સામાન,
રંગ, બાળી, રૂઢ, વગેરે.

સ્થળ : નાવલીવાળા દવાખાના સામે

આણંદ

આ અને એને લગતી નાની મોટી તમામ ચીજો
ખરીદવા માટે અમારી બંને દુકાનોની મુલાકાત
લેવાથી ફાયદો થશે.

એન્ટીન, પંપ, વગેરે મશીનરી રાખનારાઓને

સંકટ સમયે સંકળ 'ખેંચવાનું' સ્થળ

શ્રી અંબિકા વિજય એન્ટીનિયરીંગ વર્ક્સ

આણંદ

[રીસન રોડ, રીંગ ટોપીઝની બાજુમાં]

અમારે ત્યાં એન્ટીનરીપેરીંગ વખતસર, સંતોષકારક અને
ફિડાયત દરેકરી આપવામાં આવે છે. તેમ જ એન્ટીનને
લગતો બધો સામાન — પંપ, પાર્કિંગ વગેરે વ્યાજબી દરે મળશે.

એક વખત અમારી સાથે ફામ પાડવાથી

તે અગે ગ્રહણને પૂરેપૂરી ખાતરી થશે.

તદન નવું જ ચિત્રમય

બાલ સાહિત્ય

૧ મંજરી	૬ હંસા	૧૧ લીલાવતી	૧૬ જમાધરાજ
૨ અલાદીન	૭ વાલિયો	૧૨ અલીબાબા	૧૭ દોરડાંવાળો
૩ સુદામો	૮ વામનજી	૧૩ મીનીમાથી	૧૮ સિંદબાદ
૪ વડોદરા	૯ રત્નાંદે	૧૪ સારંગીવાળો	૧૯ ઢીંગલો
૫ હીરામાણુ	૧૦ લાળો	૧૫ તડાકિયો	૨૦ ગુલીવર

અને ૨૧ અબુહસન

નંબર ૧ થી ૨૦ સુધીના દરેકના ચાર આના નંબર ૨૧ ના આઠ આના. ઉપરનાં ૨૧ પુસ્તકો વિવિધરંગી સચિત્ર પૃષ્ઠામાં, બાલવિનોદ માળાના નવા અને છેલ્લા ત્રીજા સેટમાં અપવામાં આવેલ છે. જેમાં એકદર ૭૫૦ પાનનું વાચન રૂબરૂ સુંદર ચિત્રો સાથે છે. મજબૂત ઝાકસમાં પેક કરેલા આ સેટની કિંમત રૂ. ૫-૧૨-૦ અને વી. પી. ખર્ચ ૧૧૨ આના છે.

આજો પેકબંધ સેટ અથવા ઉપરનાં કોઈ પણ મનપસંદ છૂટક પુસ્તકો મંગાવો. આનાં જ રસિક બીજાં ૪૨ પુસ્તકોના ૧૫૦૦ પાનના વાચનના ૬૦૦ ચિત્રોવાળા બે સેટ પણ સાથે સાથે વસાવો.

બાલવિનોદમાળાના ત્રણ સેટ, એકદર ૬૩ પુસ્તકોના

રૂ. ૧૭-૪-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૧-૧૨-૦

તમારા બુકસેલર પાસે માગો અથવા બલાસ થાય તે પહેલાં મંગાવવા માટે લખો:-

બાલવિનોદ કાર્યાલય : ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

પાત્રોદાર

જનસમાજને વિચારપ્રેરક વાચન વિરસવાના અભિલાષ સેવતું માસિકપત્ર

આવૃત્તિ
સં. ૨૦૦૪]

જુલાઈ-૧૯૮૮

[વર્ષ . ૨૫
અંક . ૧૦]

સુખ

ધનિકને આપણે કહેતા સાંભળીએ છીએ કે, મારે શું સુખ છે તે મારું મન જાણે છે, કશું કામ નહિ, અને કામનો પાર નહિ એટલી પંચાત.

ગરીબના દુઃખનો તો પાર જ નથી. એ તો કહે છે, હીક છે, ફતગ-ગિલાડાંની જેમ ગમે ત્યાંથી એકુંબૂકું બાઈને ફાટી દાઢીએ એના જોડું અમારું જીવન છે.

મધ્યમ માણસ વળી એનું દુઃખ રડનાં કહે છે, દુઃખ નોવા જાય તો વચલા વર્જીને જ છે. સુખ છે કાં તો નાગાને અને કાં તો જાગાને. દુઃખ છે ત્યારે મધ્યમ વર્જીને.

ત્યારે સમાજમાં સુખી કાણ? તો શું સાચે જ કોઈ સુખી નથી? ના, સમાજમાં જ્યાં દુઃખી હોય તેમ જ્યાં જ નહિ. સમાજમાં સુખી અને દુઃખી જાને વર્ગ છે. જેને લક્ષ્મીને લીધે જીવનમાં કંઈ પુરુષાર્થ કરવાનો નથી તે દુઃખી છે. જેની અતિ ગરીબાઈને લીધે પુરુષાર્થ કરવાની શક્તિ હજીય નથી, તે પણ દુઃખી છે. પણ જે ધનિક નથી, તેમજ ગરીબ પણ નથી, અને પુરુષાર્થ કરીને જીવનને ચેલે છે તે સુખી છે.

એટલે જ સુખી થવા માગતો હોય તેનો આદર્શ, ધનવાન થવાનો ન હોવો જોઈએ, તેમજ સતોષ માની કંગાલિયતમાં પડી રહેવાનો પણ ન હોવો જોઈએ, પરંતુ પુરુષાર્થને ખીલવે તેવી મધ્યમક્ષાએ જીવવાનો હોવો જોઈએ.

નાતજ્ઞતા નાબૂદ કેમ થાય

સ્વામી આનંદ

જન્મના પાયા ઉપર રચાયેલી નાતજ્ઞતા અને જોડનીયની ભાવનાએ હિંદુઓમાં જ્ઞાનજ્ઞાન, રાષ્ટ્રીયતા, હજારોજીવો, વગેરે વહેવારમાં જે વાડાવંડીઓ, અંતરંગો અને પ્રતિજ્ઞાઓ જોવા મળે છે તેમજ હિંદુઓના સામાજિક જીવનને સંદર્ભ ગૂંચળાવી નાખ્યું છે. જોડાદલક્ષની આ ભાવનાને પાપે જધા હિંદુઓમાં, અને વિશેષે દરી દહેવાના જોડા વર્ણોમાં, માણસ જેવા માણસ પ્રત્યે જે સ્વયં અને તિરસ્કારના સંસ્કાર ઘર દરી ગયા છે તે મનોદશા જ આજનાં આપણાં ઘણાંજગત સામાજિક, રાજકીય, આર્થિક તેમજ નૈતિક અનિયોના મળમાં રહેલી છે. જો જિનાની કામી સાગિનીઓ હેલ્લા એકમે દાયકામાં અને ખાસ કરીને છેલ્લાં એકમે વરસોમાં આપણને મળી છે.

સેવાશ્રમ-વર્ધા ખાતે તાજેતરમાં મળેલા રચનાત્મક કાર્યકર્તાઓના સંમેલને નાતજ્ઞતા અને જોડણી વિનાના લોકસમાજની આ દેશમાં સ્થાપના કરવાના આંધીછના સ્વપ્નને સાચું કરવા પાછળ પોતાની તમામ શક્તિ કેન્દ્રિત કરવાની હાકલ કરી છે.

એમ તો નાતજ્ઞતાનાં જધેનોનું ઉલ્લંઘન રોજિંદા વહેવારોમાં આપણે જોએ તે પગલે કરીએ જ છીએ. શહેરોમાં કે મુસાફરીમાં સમવડને ખાતર, મળાવડ કે સભાસમારોનો પ્રસંગે માનગોટાછતે ખાતર અને માંદગી વખતે જીવવા ખાતર આપણે હરજોજ પેરે પેરે નાતજ્ઞતાના પ્રતિજ્ઞાની અવગણના કરીએ છીએ. જો રીતે એ તે નાતજ્ઞતા કે કામવાળા જોડે જોના જોસી ખાતાંખીતાં ને અ-જાજ જ્ઞાનાં પણ હવે ઘણાને સંદાય રહી નથી. બચકે, તખિયતને કાગળે ધીંગાં, મદગાસ, લીવર આંકડોટ્ટ, મરઘીનો સેરવો વગેરેનું સેવન અને અભક્ષ્યલક્ષણુ દેડ સુધીના સનાતની વૈષ્ણવજોડોમાં પણ આજે ક્યાં જોણું થાય છે? પણ એમ સમવડ, માનગોટાછ કે ગરજબવના માર્યા હેલ્લા પ્રજ્ઞાલિધાનું કે ઉલ્લંઘનોની નૈતિક કિંમત દરી જ નથી જો દેખીતું છે.

શ્રી દિશોગ્લાલભાઈ એમની તાજી કૃતિ સમૂહી જ્ઞાન્તિમાં હેલ્લે છે તેમ નાતજ્ઞતાનો સંસ્કાર હજારો વર્ષથી આપણા લોકોમાં પડેલો છે. આજે અલભલા સુધારકો અને રાષ્ટ્રવાદીઓના વહેવારોને પણ જરાક ખારીકાથી તપાસીશું તો તેમાં ઘણી વાર આ નાતજ્ઞતાનું માનસ પેરે પેરે કામ કરી રહેલું માલૂમ પડશે. સારા વિચારશીલ સુશિક્ષિતોને પણ જો વાતની ભાજ

નથી હોતી કે આહે તેવા મુદ્દમ કે સોદામણા રૂપમાં પણ નાતમતની ભાવના રાષ્ટ્રભાવનાની અને રાષ્ટ્રીય સંગઠન કે એકીકરણની સંદર્ભ વિરોધી અને ધાતક છે. પણ આજે તો દુર્ભાગ્યે આપણી સામાજિક રીતભાત, આપણા લગ્નાદિ વહેવાર, આપણી સખાવતો, અરે, આપણી ચૂંટણીઓ પાછળ પણ એ જ નાતમત, ગોળ, ફિરકા અને સંઘાડઓનું તંગ શાનસ જડશે. ભલભલા ભણેલા ને હમેશ સુધાગ્રની વાત કરનારા લોકો પણ છોકરાછોકરીની લેવદેવની વાત આવતાં જ રાંકડા બની જઈ વૃદ્ધ માળાપ, પત્ની કે કુટુંબીઓ તરફના વાંધા આગળ કરી નાતમતનાં ખાડખાઓચિયાંમાં પોતાનાં ફરજદારો દુશાડી મારવાનું પસંદ કરે છે.

સખાવતના ક્ષેત્રમાં પણ એ જ સ્થિતિ દેખાશે. આપણા શ્રીમતોની ૬૦ ટકા સખાવતો નાતમત અને કામી રૂપરંગવાળી અને કામ, નાત કે પેટાનાતના લેનક પર જ ચાલતી હોય છે અને એવી સખાવતોના પ્રમાણમાં રાષ્ટ્રીય રૂપરંગવાળી મિનકોમી સખાવતો નૂજ અને નહીં માલૂમ પડશે. આપણા પ્રાંત કે જિલ્લાનાં મયક સમ શહેરોમાં ચાલતા વિદ્યાર્થીનૃંદો, જાગલો, કેળવણીની સંઘાઓ કે ખીછા ધર્માંદા સરમાઓ જુઓ તો જુદી જુદી નાતમતો ને પેટાન્યાતોનાં જ લેખલોથી ખડખડની માલૂમ પડશે. આ વરતુ રાષ્ટ્રભાવનાની હાંડિહાડ વિધાતક છે એ તો ખુશુ છે. છતાં આપણે ત્યાં તો પોતાને હાંડિહાડ રાષ્ટ્રવાદી ઠહેવડાવનારાં જાપાઓ પણ આવાં જાગલો વગેરે કાઢનારા અને આખી સખાવતો કરનારાઓની નિર્ભર્સના કરવાને ખદલે તેમને મહેર જુરમાવાળા સેવાભાવી દાનચર આજેવાનો તરીકે જોળખાવી પ્રગ્ન સમક્ષ રજૂ કરે છે અને તેમના ફાટા અને રેખાચિત્રો જાપે ઇ! આમ પ્રગ્નને કેવી કેળવણી મળે?

સો ટકા રાષ્ટ્રીય માનસ ધરાવવાનો દાંવા કરનારાઓના વહેવાર પણ આથી ખદ જુદા જોવામાં નહીં આવે. રાષ્ટ્રવાદી, કેમિસવાદી, અરે, સમાજવાદી કેડવડાવનારા પણ સત્તા અને ચૂંટણીઓની ઝુંગેશમાં અમુક નાત, પેટાન્યાત કે કામના મતો એકસમટા મેળવી લેવાની ખાતર તે નાતમતના આજેવાનોની મદદ નાતમતની સગાઇ કાઢીને કે મોટપ આપીને સિદ્ધતથી માગવામાં ઠથું અજુગતું ગણ્યો નહીં. નિર્ભેળ રાષ્ટ્રીય ભૂમિકા પર જિજ્ઞાસુ રહી જાહેર જીવનમાં અને જાહેર ક્ષમકાઓમાં પોતાનું રમાન મેળવવામાં નાસીપાસ થનારા કેંઈક સુશિક્ષિત દાર્ષકતાઓ કામી વર્ણમાં પોતાની શક્તિ જ પ્રયોસોને વીળી દઈ ત્યાંના ગર્વોદિત ક્ષેત્રમાં સહેજે મળનાં.

આગેવાનીની પ્રતિષ્ઠાથી સંતોષ માનતા જોવામાં આવશે. આવા લોકો સામાન્યપણે જોવો ખુલાસો આપતા હોય છે કે પોતે સંપૂર્ણ રાષ્ટ્રવાદી માનસવાળા છે પણ નાતજાતના ફિરકામાં રહી પોતાના પ્રગતિશીલ માનસ અને ધનશક્તિ નાતવાળાઓને એક જગાડી તેમની પાસે સુધારા કરાવવાનો રસ્તો ધાડી રહ્યા છે. આવા લોકો મોટે ભાગે પ્રામાણિકપણે પોતાની તે પોતાના મિત્રોની વચ્ચેની કરતા હોય છે.

આ બધી આળખાળા નિરર્થક જ નહીં, ખમ્મસ બુલાવો ખવડાવનારી છે. નાતજાતનાં મૂળ જોમ આંગણાંથી જોતરે જાખડવાનાં નથી. જોકેજોકે વહેવારમાં અને જોકેજોકે રંગરૂપમાં તેનો ઇન્કાર કરવો અને બચાવનીતિ ન આવરતાં મહાત્માજીએ અસ્પૃશ્યતા સામે જેહાદ ચલાવી તેમ ઠેર ઠેર સાથે ચાલીને તેને પડકાર આપવો એ એક જ એના મૃત્યુનો ઉપાય છે. 'અસ્પૃશ્યતા ટકે તો હિંદુ ધર્મનો નાશ છે' એ સૂત્ર પોધારી પોધારીને ગાંધીજીએ પ્રગતિ ઉઘાટ કરી તેમ હવે 'કાષ્ટ પણ રૂપમાં નાતજાતને સાંખવી એમાં હિંદુઓનો નિશ્ચિત નાશ છે,' એ સૂત્ર દરેક વિચારવાન હિંદુએ સ્વીકારવું રહ્યું છે.

અમેરિકામાં રંગરૂપના પાયા પર ચાલતી ગોરાશાહીથી કક્ષણ સુમાઈ ઊઠનારા થોડાક માનવતાપ્રેમી અમેરિકનો પોતાનાં ગોરાં ડુળ-જોત્રના શરમિદા, બની સ્વેચ્છાપૂર્વક તેનો ત્યાગ કરવા લાગ્યા છે. હબસીઓ તેમ જ રંગીન જાતિઓ પ્રત્યે ગોરાઓનો હલકટ, અમાનુષ વર્તાવ તેમનાં માનવપ્રેમી અંતરને વલોવી મૂકે છે. આથી જ ગાંધીજીએ સ્વેચ્છાએ હરિજનનો અને લંગીતો દરજ્જો સ્વીકાર્યો અને લંગી તરીકે જ પોતાને ઓળખાવવામાં ઇચ્છત માની તેમ આ અમેરિકન વીરલાઓ પોતાને ગોરા તરીકે ઓળખાવવામાં અપમાન ગણી સરકારી રજિસ્ટ્રાર કચેરીઓમાં જઈ પોતાના ગૌરવનો ઇન્કાર કરે છે અને ખરા કે માતેલા આધારે રજૂ કરી આગ્રહપૂર્વક પોતાને રંગીન જાતિના માનવી તરીકે તોંધાવવામાં ઇચ્છત સમજવા લાગ્યા છે.

હિંદુઓએ, ખાસ કરીને કહેવાતા ઝિચ વર્ણનાં સ્ત્રીપુરુષોએ એ જ રીતે હિંદુ ક્રમમાં પ્રવર્તતા નાતજાતના તમામ ભેદોનો ઇન્કાર કરી પોતાને નર્વા હિંદુ કે હિંદી તરીકે જ ઓળખાવવાનો અને એવો જ વર્તાવ રાખવારખાવવાનો આગ્રહ ધરવાનો વખત આવી લાગ્યો છે.

આ રહી એ અંગેની થોડીક અમલી સૂચનાઓ :

૧. નાતજાતના ભેદો માનવાનો ઇન્કાર કરનારું પ્રતિષ્ઠાપત્ર લાગતાવળગતા સરકારી અગત્યદાર તથા પોતપોતાની ન્યાતના પંચ પર મોકલી આપવું.

૨. રૂપસારૂપસ, જ્ઞાનપાન તેમજ તમામ રોગિન્દ્ર વહેવારમાં જીવનીય, હિંદુમુસલમાન, પારસી, ખ્રિસ્તી, હરિજન, આદિવાસી, દેશીપરદેશી કાષ્ઠ વાતનો બેદ ન માનતાં સૌ જોડે જોડેએક એક સમાન ભાઈચારાનો વર્તાવ રાખવો અને જીવનને તેમ કરવાનું ઔચિત્ય અને અગત્ય સમજવવાં.

ખુદ્દી રીતે અને વગરસંક્રાએ કરેલો આવો વહેવાર પંચપટેલો કે લાગતાવળગતાઓના ખમૂસ ધ્યાન પર લાવવા ખાસ પ્રસંગે રીતસરના કાગળો લખીને તેમને આ રીતે કરેલા વહેવારની જાણ કરવી અને પરન્યાતો અને પરક્રાઓ સાથે મેળમેળ ચઢીને કરેલાં ગ્રંધણુ તેમજ જ્ઞાનપાનના ફોટા સંકળ હોય ત્યારે લઈને અગર જાપાંઓમાં જપતીને પૂરાં નામદામ સાંધે ન્યાતપંચો તથા ન્યાનના આગેવાનો કે લાગતાવળગતાઓને મોકલવાં.

૩. ન્યાતોને માન્યતા મૂલ્યવત્તા કાષ્ઠ પણ લાગા, લવાજમ, લહાણાં, રીતસરૂરી આપવાં, લેવાં કે માનવાં નહીં. ન્યાતના પંચપટેલો, ગોરખગૃહિત વગેરે ન્યાતને નાતે કશું લેવા, આપવા કે દહેવા આવે ત્યારે વિનયપૂર્વક પણ દહપણે તેમને નકાર આપવો.

૪. મરણ, પરણ, જમણ વગેરે પ્રસંગે ન્યાતના દાયરાને જ પોતીકું ફૂંડાણું ન ગણતારી પોતાના તમામ લાગતાવળગતા ઇશ્તમિત્ર કે પાડોશીનો સહકાર દરેક જરૂરી કામ, ક્રિયા કે વિધિમાં બતિ કે કામના દશા જ બેદલાવ માન્યા વગર લેવોદેવો અને રૂઢ લોકાચાર છોડી પોતાને માન્ય હોય તેવા ધાર્મિક વિધિ તેમજ ક્રિયાઓ ગમે તે નાતના કે કામના ગણુકાર પાસે, જરૂર પડ્યે પુરતક્રાની મદદથી, વગર સંક્રાએ કરવાં કરાવવાં.

૫. મરણપ્રસંગે નનામીને ખાંધ આપવામાં કે મૃતદેહના અંત્ય સંસ્કાર કરવામાં પણ તેવો જ અભેદ વહેવાર રાખવો. ચળને લઈ જવા હળવી હાથગાડીનો ઉપયોગ બધે સર્વસામાન્ય કરી દેવો.

૬. લગ્નવહેવાર કેવળ વરકન્યાના સગાન ગુણુશીલ, રહેણીકરણી અને શ્રેયકથાણુને હિસાબે સદંતર આગ્રહ માનસથી કરવા ટેવાયું અને આવો વર્તાવ સંમાજમાં સાચા વ્યાભાવિક ન જની જ્ય ત્યાં મુઠ્ઠી, જૂના લોકામાં જેમ સગોત્ર વિવાહ ન થાય એ સ્વીકૃત છે તેમ, આજકાલ વરકન્યાની પસંદગી દહેવાની સ્વચ્છાતિમાંથી તો તજ શાય એવો આગ્રહ રાખવોરખાવવો.

૭. દહેવાતા ઊંચ વર્ણના સ્થિતિપાત્ર લોકોએ—બ્રાહ્મણ, વૈષ્ણવ, બાટિયા, લુહાણા, જૈન વગેરેએ—ઘંટમાં રસોઈયા તરીકે પ્રોહિણુને જ રખાય એ વહેમમાંથી છટકું અને નિર્જાસની તથા ચોખ્ખી રેવોવાળા દરિજનોને જ

રાખવાનો અગર ખીજી નીચ વચ્ચે લેખાતી કામોના તેજ માણસોને રસોઈવા તરીકે રોકવાનો આગ્રહ રાખવો.

૮. સરકારી દફતરે, કારગરચેરીઓમાં તેમજ તમામ જાહેર વહેવારમાં સાદા 'હિંદુ' કે 'હિંદી' ઉપરાંત કશી નાતજાત લખાવવાનો ઇન્કાર કરવો અને સરકારી દફતરો તથા પત્રકોમાં તેવી નાતજાત-દર્શાવનારાં ખાનાંઓ રખાય છે તે મજબૂત બિડાપોહ કરી તાજડતોળ ઠાઠી નંખાવવાં.

૯. ન્યાતજાત અને કોમી ધોરણે ચાલતી સખાવતો, સંસ્થાઓ, ઇતિહાસિકો, વર્તમાનપત્રો, માનઅકરામ ચત કે પદાધિકાર લેવાદેવાનો ઇન્કાર કરવો અને તેવે નાતે મળનારા તમામ લાભ જતા કરવા. આવી સંસ્થાઓ જોડે કોઈ જાતનો માનદ કે પગારી સંબંધ રાખવો નહીં.

૧૦. ન્યાતજાત કે કોમી ધોરણે કોઈ પણ જાતનું રાજદ્વારી, સામાજિક, ધાર્મિક કે આર્થિક સંબંધન કરવું, કરાવવું કે સાંખવું નહીં.

['હરિજન જાંઘ']

અંતરવીકાર

(૧) સત્યાગ્રહાશ્રમનો ઇતિહાસ : લેખક-મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી, પ્રકાશક-નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, રૂ. ૧.

(૨) પ્રેમ પાઠ્ય - ૧ : યોગેશ્વરેસાહેબ વાલજી ગોવિન્દજી, પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે, આર.આના.

(૩) લગ્ન પ્રેમ : લેખક-અંબાલાલ નૃ. શાહ, પ્રકાશક-નવચેતન સાહિત્ય મંદિર, અમદાવાદ, રૂ. ૩૫૫ (નવલકથા).

(૪) નવનીતા : લેખક-ઈંદ્ર વસાજી, પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે, રૂ. ૨૫૫ (નવલિકાઓ).

(૫) પ્રાથમિક શિક્ષણ : લેખક-પ્રકાશક - સોમાભાઈ કૃષ્ણભાઈ પટેલ, સુભાવ (વા. આણંદ), રૂ. ૧૫ (શિખવવાની પદ્ધતિ)

(૬) આરુપર વિદ્યામંડળ - વલ્લભવિદ્યાનગર-સન ૧૯૪૬-૪૭-૪૮નો અહેવાલ.

(૭) ગુજરાત પ્રાન્તીય રાષ્ટ્રભાષા પ્રચારસમિતિ કાર્ય-વિચરણ (૧૯૪૪-૪૭).

(૮) પ્રજાશક્તિ : અડવાડિક : તંત્રી-જયંતી હાકર, કાર્યાલય, ભારતરજીવન, ખાડિયા, અમદાવાદ, વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫.

અળખામણો વિષય

ઈશ્વર પેટલીકર

સમાજસુધારો એ વિષય આજે એટલો જધો. અળખામણો થઈ ગયો છે કે એની વાત નીકળતાં જ ધણાખરા ચડાડી કોડે છે - સુધારાને અંદરે કુધારો તો થઈ રહ્યો છે! આટલાં વેરસથી 'પાટીદાર' લખ્ય લખ્ય કયું તોય શો સુધારો થયો?

આ ચડાડાટ ઉપર વિચાર કરીશું તો એ દિવસે દિવસે વધતો જતો દેખાય છે. ગઈ ઘણી મુઠી ને ચડાડાટ કરનાર અમલુ અને રૂઢિઅંધ હતા. પરંતુ આજે એવો મૂર પૂરાવનાર વર્ગ ભણેલો અને રૂઢિમાંથી થકા કોડી ગયેલ સમજી છે.

વળી સ્થિતિ આટલે જ આવીને અટકી નથી ગઈ, પરંતુ કાંઈ દોષી રાગથી હતાશ થઈ જાય અને પછી ક્યાં કે સારવાર મૂકી દેઈ, હરમ ઉપર પોતાની જાતને છોડી દે; તેના નિરાશાવાદી આગળે સુધારાની ગાળનમાં થઈ ગયા છીએ. કાંઈ એ અંગે વાત કરે કે તરત દરેક જોતી ગઈ છે, અરે! એ બધું પહેલું કરી જોયું છે. કાંઈ અગલમાં મૂકવું નથી અને ભાષણો અને કરાવો કરનાર જ એને પાળતા નથી એટલે સુધારાનું નામ જ ના લેશો!

વાત પણ સાચી છે. જો એ કરાવોમાં માનનારાઓએ ઘોરોપે પણ અમલ ક્યો હોત તો કંઈ પરિણામ આપ્યું હોત. પરંતુ એ ન કાંઈ શકે એવું પરિણામ એ આપ્યું કે લોકોને એવી સુધારાની વાતો કરનારમ થકા કોડી ગઈ. નવા કામ કરનારની પણ એ રીતે કામ કરવાની થકા કોડી ગઈ. ઉદાહરણ તરીકે ડોહરીલરી સ્થિતિ હોવા છતાં સમાજમાંની લેવડદેવડ અને કાળાં જાતરામાંની લાખીને છૂપા થતા જમણવારે આપણને ડહાળી નાખ્યા અને લાખે કાળે અશીલિયાને અશીલુનું જેર માફત આવી જાય, કોતર તેને એ જેર નિયમિત ન મળે તો નુકસાન થાય, તેમ આપણને પણ લેવડદેવડની ટાંચે ચડેલી રૂઢિ, અને ચોરીછીપીથી જમણવાર કરવાની અને જમતાની રૂઢિ માફત આવી ગઈ! આ સ્થિતિમાં કાંઈ પણ મંડળ, પણ કે સંઘ એ સામે જુએશ કોડાવવા ન નીકળ્યું તેનું મુખ્ય કારણ ભૂતકાળની સંસ્કારો જ નહીં અથવા છે.

શીશ્વર પણ નાનાંમોટા દાગળો છે. ધંધાને દારણે સહેરો અને પહેલમાં એમં જુદે જુદે રંગે શક્તિનો જુવાન અને શક્તિશાળી વર્ગ વગર એમં

અને દરેક વિશેષ વેરાતો નથી છે. એટલે ગઈ પેઢીમાં જે જુવાનવર્ગ સમાજસુધારાની ઝુંબેશ લેવાતો હતો એ રચાનિક વર્ગ, આ પેઢીનો મોટો વર્ગ બહાર જવાથી આપોઆપ ક્ષીણ થઈ ગયો છે. અને એ ક્ષીણ નાના વર્ગમાં એવી શક્તિ નથી રહી કે જે સમાજના ફરિયાદ સામે માથું ઝેંચે. અને બહાર રહેતા સમજી શક્તિશાળી વર્ગમાં ગઈ કાલ જેવી એને જાતિ માટે શ્રદ્ધા નથી રહી. જ્ઞાતિનો નાશ થવો જોઈએ એમ એ માને છે. એ રસ્તે એકલા ડગ બરવાની બીકને લીધે આજે એ વર્ગ જ્ઞાતિમાં દોડરાદોડરી પરણાવે છે એટલું જ. આજે જ્ઞાતિમાં શ્રદ્ધા બિંદી ગયેલો વર્ગ એને સુધારવામાં રસ ન લે એ પણ સમન્વય એવું છે.

એ સિવાય કાંઈ કાંઈ એ અંજે ધમશ ધમવાનાર અને દાર્પ ઉપાડવા તૈયાર થનાર નીકળે તો કપી રીતે દામ લેવું એ એને સમજતું નથી. એટલે ગઈ પેઢીવાળા જે ચીલે ચાલીને નિષ્કળ ગયા છે તે મંડળ રચવાની વાત, પરિષદ બરવાની વાત અને કરાવો પસાર કરવાની યદી પુરાણી રીતની વાત કરવા નથી. અને એ રીતથી લોકો એવા નિરાશ થઈ ગયા છે કે એ રીતે દામ થાય એમાં શ્રદ્ધા રાખવા કે સદકાર આપવા તૈયાર થતા નથી.

આથી રીયલિટીમાં છેલ્લાં દસપંદર વર્ષથી સમાજસુધારા અંગે સામુદાયિક રીતે કંઈ દાર્પ થયું નથી. ફક્ત એ વાતો કેજ સાંભળવી ન ગમે તોય 'પાટીદાર' અભિજ્ઞાપનું આગ્યું છે. અને હવે તેમાં અક નવ પત્રોનો વધારો થયો છે, એ વિશેષ. એટલે સુધારો ઈચ્છે છે, પણ થતો નથી એનો ગેપ કે અસંતોષ સ્વાભાવિક કાંઈ કાંઈ 'પાટીદાર' માસિક ઉપર કાઢે છે - આટલા વરસથી લખે છે પણ શો સુધારો થયો !

આ જાતના રોષ કે અસંતોષ પાછળની વૃત્તિતપાસીશું તો એ તંદુરસ્તીની નિશાની છે. એમાં કોઈ કે કચવાટ છે, પણ એની પાછળનું માનસ સુધારો ઝંખે છે એ સ્પષ્ટ વાત છે. અને એ સુધારો નથી થતો એની દેશાળગનના જ એને એ શબ્દો બોલાવે છે. આ દેશાળગનના મોટો વર્ગ વ્યક્ત કરે છે. એ પુત્રી થવા જેવી વાત. એ જ રિયલિટી. અત્રાવે છે કે આપણે સુધારો ઈચ્છીએ છીએ. અને એ માર્ગે આપણને લેઈ જવામાં આવે તો આપણે જવા આપુર છીએ.

પરંતુ નવો સવાલ એ થશે કે જો આપણે આપુર છીએ તો એ સુધારાના રસ્તે જતા કેમ નથી ? એ રસ્તાના આપણે અગ્નિયા પણ નથી. એ રસ્તો ખતાવવા સુધારકો સંજ દાંડી પીટે છે !

એનો જવાબ એ હોય શકે કે, આપણે હજુ શેખઅલી જેવાં સુધારાનાં સ્વપ્ન સેવીએ છીએ. માથે ઘીનો ગાડવો લેતાં જેમ શેખઅલી સંસારી યવાનાં, સુખદ સ્વપ્નાં સેવવા લાગી ગયો તેમ આપણા વિદ્વાનોએ, સુધારકોએ અને 'પારીકાર' જેવાં માસિકોએ સુધારાની આપણે કાને વાત નાખી કે તરત સમાજસુધારાનાં સ્વપ્ન સેવવા લાગ્યા. અને અત્યાર સુધીનાં આપણાં સ્વપ્નાં પણ શેખઅલીનાં ઘીનો ગાડવો લાગી જતાં ધૂળ મળ્યાં હતો તેમ ધૂળમાં મળ્યાં છે.

પરંતુ હું સ્વભાવે વાર્તાકાર હોવાથી શેખઅલીની વાર્તા સહેજ આગળ લખાવીને વિચારું છું ત્યારે મને માન છે કે, આપણે શેખઅલીનો ઉપદાસ કરીને જરૂર એને અન્યાય કર્યો છે. કોઈ પણ કાર્યનું માણસ પ્રથમ સ્વપ્ન ન સેવે તો એ કરવાની એને પ્રેરણા શી રીતે ઉદ્ભવે? કોઈ પણ કાર્ય અંગે પ્રથમ સ્વપ્ન સેવવું એ જ ક્ષમની રીત હશે એમ હું માનું છું. એ રીતે સંસારી જની મુખી યવાનું શેખઅલીએ સ્વપ્ન સેવ્યું. પરંતુ સ્વપ્નમાં એ એવો તક્ષીન થઈ ગયો હતો કે એણે માથે ગાડવો હતો છતાં માથું ધુણાવ્યું અને ગાડવો ભોળે પડી ગયો, ઘી ટાળાઈ ગયું અને તેનું સ્વપ્ન વેરાઈ ગયું.

પરંતુ આ ઉપરથી શેખઅલીએ બીજી વખત કોઈનો ગાડવો નહિ ઉપાડ્યો હોય એમ આપણે કેમ માની લઈએ? સ્વપ્ન સેવ્યાં, કાર્યમાં નિષ્ફળતા મળવી, ને છતાં એમાં મંડ્યા રહેવું એ સફળ યવાનાં ક્રમિક પગથિયાં નથી શું? એ રીતે શેખઅલીએ ફરી ગાડવો ઉપાડ્યો હશે; માથું ધુણાવવાની બૂઝ નહિ કરી હોય અને એ રીતે મહેનતના મેળાવેલા પૈસામાંથી એ સંસારી નહિ થયો હોય એમ માનવાનું કંઈ કારણ નથી.

એ રીતે આપણે પણ શેખઅલીની જેમ સુધારા માટે સ્વપ્ન સેવ્યાં, એ સ્વપ્નાં ધ્રુવજ્યાં એટલા ન ફળ્યાં એટલે આપણે પણ આપણો સુધારાનો ગાડવો ઢળી ગયો એવી કતાશ થવા છીએ - કચવાટ કરીએ છીએ.

પરંતુ હું તો માનું છું કે આપણે કતાશ થવાની કંઈ જરૂર નથી. સફળતાને માર્ગે જ આપણે ક્રમિક જઈ રહ્યા છીએ. પ્રથમ આપણે સ્વપ્ન સેવ્યાં, એ અંગે આપણે કામ કર્યું. નિષ્ફળતા મળી. અને નરી નિષ્ફળતા મળી એમ પણ આપણે શી રીતે કહી શકીએ? આપણને સફળતા પણ મળી છે. પરંતુ મનુષ્યસ્વભાવ એવો છે કે જે મજા એનો એને ખ્યાલ રહેતો નથી, એનું મદસ્તવ ગોસરી જાય છે અને જે નથી પાર કરી શકાયું એની જ એ સતત ચિંતા કરે છે. આ મનુષ્યસ્વભાવ પણ પ્રગતિની નિશાની છે. જે

માણસ જે વસ્તુ મળે એટલાથી સંતોષાઈ જાય તો એ આગળ ન વધી શકે. એટલે જે આપણે ગ્રેજ્યુએટ થી આપણને સંતોષ નથી એ પણ આપણે આગળ જવા માગીએ છીએ એની જ નિશાની છે. એટલે સંતોષ ખાતર નહિ, પણ આપણે સાવ નિષ્ફળ નથી નીવડ્યા એની ખાતરી માટે થોડા સુધારા અંગે ઉપલક્ષ્ય ધ્યાન ખેંચું છું.

પ્રેતભોજન એ આપણી કુશલિતામાંની મનવતાને લાંચીત રૂપ એક કુપ્રથા છે. પરંતુ એ આજે નાશ પામી રહી છે. એ હાલે હાલ હયાત હોય, પરંતુ એનું મહત્ત્વ બિનકુલ રહ્યું નથી. એક પ્રેતભોજન કરે અને ખીન્ને ન ન કરે, તેથી હવે એકની પ્રતિષ્ઠામાં વધારો થતો નથી, ખીજાનીમાં ઘટાડો થતો નથી. એટલે એ રૂઢિ છૂટતી છે છતાં એનો તેજોવધ થઈ ગયો છે. પ્રતિષ્ઠિત અંકિત માટે તેજોવધ એ મોત કરતાં બૂંડો રિથિતિ છે. પ્રતિષ્ઠા મુમાર્ષીને છવતાર છવતે મૂંઝોલો છે. એનું જ ટિવાળે વિષે. અને એવી પ્રેતભોજનની રૂઢિ હાલે આજે છૂટતી દેખાય પણ એનું મોત નીમી ચૂક્યું છે.

રૂઢાકૂટવાના ટિવાળનું પણ એવું થયું છે. જાળલગ્ન મોટેભાગે ગંધ થઈ જાય છે. છોકરીને ક્યાં નોકરી કરવા જવું છે? એમ કહી આજે કન્યાને ફેળવણી ન આપવાની મનોદ્દશા અસોપ થઈ છે. સામાન્ય રીતે જે સમાજમાં છોકરાઓ જોટલી ફેળવણી લેઈ શકે છે, તેના પ્રમાણમાં થોડી ઓછી પણ ફરક કન્યાને ફેળવણી મળતી થઈ છે. જમણવારો આજે અટકવા નથી, છતાં જનની સંખ્યામાં ઘટાડો થયો છે. ત્રણના બે દિવસ જનના કરતાં જે લડાઈ ગઈ પેલીમાં સુધારકોને આગવી પડી હતી. તેવી લડાઈ આખા વગર ધમ્મી જનના હવે એક દિવસ રહેતી થઈ ગઈ છે. ગોળ તૂટ્યા નથી એ વાત સાચી, પરંતુ અંદરોઅંદર જે ઊંચનીચના બેઠ કન્યા આપવાલેવામાં હતા, તે હવે તૂટતા જાય છે. ગઈ કાલે જે કુટુંબમાં કન્યા આપવા જતાં પિત્રાધરો અધિષ્ઠાર કરતા, જાળજળગી કરતા એ ગંધ થતું જાય છે. એનો ફાંફો ગળનાર પણ હવે એવાં કુટુંબોમાં જવા જોઈએ નામતું નેજે છે. કન્યા આપવામાં અર્થની મોટી મુશ્કેલી અને વરની તંગીની હાડમાની વેડા છતાં કન્યાને દૂધપીતી કરવાના પ્રસંગો નથી જનતા. ઝોકોનો જન્મ હાલે ક્ષણિક માગ્યાપને ક્યવાટગનક લાગતો હોય, પરંતુ ઊંડરમાં છોકરાછોકરી વચ્ચેનો લેડ બૂંચાતો જાય છે. ઉગરને લીધે વિચારની બિનતાને અંગે સાસુવહુની અગડામણ ચાલે છે, ચાલ્યા કરશે એમ દેખાય છે, છતાં સરખામણીમાં સાસુનો વાસ ઘરનો-જે. ગઈ કાલના મિલિંગા મુલક, હવે એકતરફી નથી રહ્યો, પરંતુ માનો

કચવાટ વહોરી પત્નીનો પક્ષ લેતો થયો છે. મઈ કાલની વંદુ, મુરખીને દેખતાં, દિવસકે પ્રાણીથી બચવા દોડે તેમ ઘૂમટો તાણીને કુળવતી તરીકે છુપાઈ જતી તે સ્થિતિ આજે રહી નથી. ઘૂમટો થોડા ક્ષેત્રમાંથી ગયો છે અને જ્યાં છે ત્યાં પણ પહેલાં જેટલી પકડ નથી રહી; આ અને બીજા નાનામોટા સુધારા બન્યા છે. એ સંપૂર્ણ છે કે સંતોષજનક છે એમ કહેવાનો મારો આશય નથી. પરંતુ આપણે સાવ નિષ્કળ ગયા નથી એ જતાવવાનો જ મારો આશય છે.

પરંતુ હું જાણું છું કે આ સુધારાથી આપણને કાંઈ સંતોષ નથી. જે જવાબાઓ આપણા હૈયામાં સળગી રહી છે તે આ અને બીજા જોવા સુધારાથી હોશવાય તેથી નથી. જે સુધારો કરવા જ્યો છે તેમાં દિવસે દિવસે બગાડો થતો જાય છે, એ ખૂબ સૌના મનમાં પ્રવળાઈ છે. પરંતુના ભાવ ચડતા જાય છે, કન્યાને કેટલી જણુરો કરશે એ સ્થિતિ વલ્લસીને વરને મંગળમાં કેટલી જણુરો આપશે ત્યાં સુધી પહોંચી છે. માટલીમાં ખાવું બે મણુ સુધી પહોંચ્યું ને સોનાનો અછોડો દસ તોલા સુધી વધ્યો છતાં સંતોષ ન થયો એટલે લંગર (જેડે બીજી માટલી) માટલી સહ મઈ ૨૦ વર્ગે છોકરી પરણે છતાં ગોળારોની માટલી આજુ છે. એ માટલીના વાસણમાં પાણીનો જાંબો વેવાઈ માગતાં સરમાતો નથી. એટલે માટલીનું મહત્ત્વ નથી રહ્યું, આ ક્ષેત્ર કે તે ક્ષેત્ર, એમ વરપક્ષ વરુપક્ષ બન્યો છે !

આમ, લંગની લેવડદેવડ દિવસે દિવસે વધતી જાય છે અને ક્યાં જઈને અટકશે તેનો કાપો નથી. આ વસ્તુતિમાં ના જણાયો લાગેલો કે ના જણાયો સુધારક ! વિદ્યાપીઠનો રનાતક હોય કે સુધારાની પરિપક્વતા પ્રમુખ હોય, ધૈર્યો નિષ્ઠ મુનિવર ચળે તેમ અપવાદરૂપ લખવા જતા કરતાં સૌ ચળ્યા છે. તેમાંય લાગેલા સુધારો તો આજે પોતાના લાચરના અને મોટી ઉમર સુધી ના પરણ્યા તેના, એમ બને રીતે વધુ દામ માગે છે !

આ સ્થિતિ સુધરે તો જ સમાજ સુધર્યો કહેવાય, જાણી બીજા નાના મોટા સુધારા થયા હોય કે યાવ, એ તો આજને થીંગડાં મારવા જેવી વાત કહેવાય. એનાં થીંગડાં માર્યે આજ કાલજુ છે તે સંધાવાનું નથી. માટે સમાજસુધારો થયો તો ત્યારે જ કહેવાય કે, જ્યારે પરંતુની કે એવી લગ્નને નાગે બીજી લેવડદેવડ બંધ થાય.

આ વિષય ઉપર આવતાં આપણને સહેજે બે સવાલો અનુક્રમે થાય છે. આ લેવડદેવડ બંધ થશે ? અને એ કરવાનો સહેલો રસ્તો કયો ?

એ અંગે હવે પંડી નોંદરું.

કામે લાગી જાયો

ચિમનભાઈ મુ. અમીન

આપણા દેશમાંથી પરદેશી સત્તાનો અંત આવ્યો છે. અને દેશની ઉન્નતિ સાધવામાંનું મોટામાં મોટું વિદ્ય હર થયું છે. આ તકનો લાભ લઈ હિંદની મધ્યસ્થ સરકારના પ્રધાનો ખૂબ ઝડપથી દેશની ઉન્નતિ સાધવાની યોજનાઓ હાથ ઉપર લઈ રહ્યા છે. અને મનૂરો, ખેડૂતોના લાભની અનેક યોજનાઓ વિચારી રહ્યા છે. પરંતુ મળેલી તકનો ઉપયોગ કરી આપણા પાછળ પડી ગયેલા અને કેટલીક દિશામાં જોડી રીતે આગળ વધી ગયેલા દેશની સાચી ઉન્નતિ ઝડપી રીતે સાધવી હશે તો મધ્યસ્થ સરકારના પ્રધાનો ઉપર આધાર રાખીને ખેતી રહી ચાલવાનું નથી. પ્રાન્તિક નવા ર્યાનિક સરકારો તથા સરકારી તેમજ ગિનસરકારી બીજી સંસ્થાઓએ પણ પ્રવૃત્તિમય થવું પડશે. જે યોજનાઓ નિચારવા મધ્યસ્થ સરકાર પાસે સમય નથી તેવી યોજનાઓ આ સંસ્થાઓએ વિચારવી જોઈશે. આમ કરવા માટે આપણાં છવનનું દર્શન - અભ્યાસ - કરવો પડશે. અને પ્રગતમાં શી શક્તિઓ છે, તેનો દુરુપયોગ કેવી રીતે થઈ રહ્યો છે અને તેનો સદુપયોગ કરવા શું કરવું જોઈએ તે વિચારવું જોઈશે. હાજલા તરીકે—

૧. આજે ગામડાંના લોકોને પૂરતા ઉદ્યોગો નથી. એટલે તેમનો સમય સારી રીતે જતો નથી. ગામડાંનું છવન જોઈએ તો નિર્મોહ્ય લાગશે. મકાનોનું દેકાણું નથી, ધૂળ અને ગંદવાદોનો પાર નથી, પાણીની કે બીજી સવડો નથી. અભ્યાસ કે તંદુરસ્તી સુધારવાનાં સાધનો નથી. બધાં ગામડાંમાં આ બધાં સાધનો બિલાં કરવાનું અશક્ય છે. એટલે સૌથી પ્રથમ ગામડાં, અને શહેરને જોડવા રસ્તા કરવા પડશે. ગામડાંના બધા લોકોને - શહેરમાં કામ મળવાનું નથી. એટલે ગામડાંમાં ખેતીવાડી, હાથવણાટ તથા હેરી વગેરે ઉદ્યોગો ચાલુ કરવા પડશે. ઉદ્યોગો તથા ખેતી માટે નાણાંની જરૂર પડશે. એટલે દરેક ગામદીક અથવા અમુક ગામડાંના જુથવાર ધીરધાર કરનાર તથા માલ ખરીદવેચાણની સહકારી મંડળીઓ કાઢવી પડશે.

૨. અમુક મોટાં શહેરોમાં જ બધા ઉદ્યોગો બિલા થાય છે, એમાં નથી શહેરનું છવન સુખી થવું, બિલકુલ ગામડાં લાગી જાય છે. એટલે ઉદ્યોગો જુદા જુદા સ્થળે બિલા થાય તે માટે સરકારે મોકલણ કરવી પડશે. એ જ રીતે કાગપેરી, દવાખાનાં અને શાળા; કોલેજો અમુક સ્થળે જ વધુ પ્રમાણમાં

જાગી થાય છે એટલે જે રચણે આવી સવડો થાય છે ત્યાં જરૂર કરતાં વધુ જીડ થઈ જાય છે અને ત્યાં આવી સવડો નથી થતી ત્યાંની વસ્તી લાગતી થાય છે. એટલે આ જાતની સવડો પણ કિસ્સામાં-જુદાં જુદાં કેન્દ્રો ઉપર થવી જોઈએ.

૩. આજે રૂબરૂથી માટે દેર દેર મોટી મોટી ક્ષેત્રો નીકળે છે. દેશની ઉત્પત્તિ માટે આ જરૂરનું છે જ. પરંતુ કોલેજોની પાછળ જ બંધી શક્તિ સરકારે ખર્ચે તે કરતાં જાન જાતની મન્દ આપી જુદે જુદે રચણે નાના ઉદ્યોગો કે હુવરો શીખવવાની સંસ્થાઓ જાણી થાય તે માટે જરૂરી યોજનાઓ કરવી એ ખાસ આવશ્યક છે. રૂબરૂથીની દિશામાં હાથ મૂકો અને ક્ષેત્રો તરફ જ ધ્યાન આપાય છે. પરંતુ મેટ્રિક ચતા અગાઉ અભ્યાસ સોડી દેનાર દળોનાં ભુવીતોનાં જીવન નોખા થઈ જાય છે. નોન મેટ્રિક વિદ્યાર્થી ગોદરીનાં કામોનાં નથી રહેતો. મજૂરીનું કે કપડાંને કામ પડે તેવું કામ કરતાં તે શરમાય છે. એટલે તે બેકાર રખાડે છે. જુવાનીને લીધે તેનામાં શક્તિ અને ચંચળતા છે. પરંતુ તેને ગમતું કામ મળતું નથી એટલે તે આમતેમ રખડી પોતાનું અને ગામનું જીવન જગાડી રહ્યો છે. દેશનું ઘણું માનવધન આ રીતે જગડી જતું અટકાવવા તેમને નાના ઉદ્યોગો શીખવવાની સંસ્થાઓ દેર દેર સ્થાપવી જોઈશે.

૪. કેટલાક ધનિદાના છેલ્લાઓને પણ કંઈ જ કામ હોતું નથી. એટલે તે જુગાર, વ્યભિચાર અને જાણ જાતની કુટુંબોમાં પોતાનો સમય વ્યતિત કરે છે. એમ કરીને તેઓ પોતાનું જીવન - ધનદોષત - વેડી, રણા છે એટલું જ નહિ, પરંતુ સમાજમાં દુર્ગંધનો અને કુટુંબોના રોગ ફેલાવનાર જંતુઓ બની તેઓ સમાજના ઘણા માણસોને જગાડે છે. એમને ફરજિયાત રીતે કામઘણે લગાડવા જોઈએ; તેમ જ સમાજસેવાની કાંઈ પ્રવૃત્તિ કે સંસ્થામાં અમુક સમય કામ લેવું જોઈએ.

૫. સમાજમાં દારૂ, જુગાર વગેરે અનેક બીજીઓ ચાલે છે. એનો નાશ થયા વગર પ્રજાની ઉત્પત્તિ નથી. એનો નાશ કરવા સરકાર તો શક્ય તે પ્રયાસ કરશે જ. પરંતુ પ્રજાના સહકાર વગર એમાં ઝાઝી સફળતા મળવી શક્ય નથી. પ્રજાજીવનની શુદ્ધિ માટે દેર દેર યુવકમંડળો કાઢવાં જોઈશે. આવાં મંડળોને સરકાર સક્રિય રીતે ઉત્તેજન આપવું જોઈશે.

સ્વતંત્રતાનો લાભ કાઢ આપણા દેશને દુનિયાના મોજારાના દેશોની હરોળમાં આણવો હશે તો આપણે સરકારી પ્રયત્નો ઉપર જ આધાર રાખી બેસી રહે નહિ પાલવે: પ્રજાએ સ્વાધીનતા ધોરણે આગળ વધવાની ધૂણી પ્રવૃત્તિ આદરવી પડશે અને સરકારે તેને સારી રીતે ઉત્તેજન આપવું પડશે.

દેશના રાજકીય પક્ષો

મણિભાઈ પટેલ

પ્રજાતંત્રવાદ અને સ્વાતંત્ર્યવાદે હિંદના લોકોમાં ફેલાવેલી જનગૃતિને કારણે સ્વરાજ્યની ધોપણા મહાસભાએ કરી. અને એ ધોપણાના જન્મ સાથે હિંદની અંદર બ્રિટિશ સરકારની સામે એક સંસ્થાનો જન્મ યથો. દરેક રાજકીય પક્ષ પોતાનું જળ એ રીતે પ્રાપ્ત કરી રહ્યું છે. પ્રજાનો સંપર્ક સાધીને, પ્રજાને જનગૃત કરીને, પોતાનો હેતુ અને કાર્યક્રમ હાથે પોતાનું જળ પ્રાપ્ત કરે એ એક રીત છે. આ રીતે જળ પ્રાપ્ત કરવાની પદ્ધતિ ઉત્તમોત્તમ છે. ધાર્મિક વખત જીજી રીત પણ અજમાવવામાં આવે છે. પક્ષ શરૂઆતમાં સ્થાપિત સરકારને આશ્રયે પોતાનું સંવર્ધન અને પોપણુ મેળવે છે અને એમ જરા મોટા થતાં થતાં લોકોની પાસે પહોંચી જઈને પોતાનાં મૂળ નાખવા પ્રયત્ન કરે છે. મુસ્લીમ લીગે આવી જ જાતની પદ્ધતિ અજમાવેલી હતી શકાય. પક્ષ તરફે તેને સ્થાપિત થયેલી અંગ્રેજ સરકારે પોપણુ આપ્યું, એ પ્રજાના સિદ્ધાંત ઉપર ચૂંટણીઓમાં મુસલમાનો મારે અલગ મતદાર મંડળો આપ્યાં, ધારાસભામાં જુદી એકઠા આપી. મુસ્લીમ લીગે ધીરે ધીરે પાકિસ્તાનની વાત મુસલમાનોના મગજમાં દસાવી દીધી. બ્રિટિશ સરકારનો ટકા અને લીગનો એરી પ્રચાર એ બે તરફોએ પાકિસ્તાનની સિદ્ધિ અર્પાં દીધી.

મહાસભાનો દાવો હતો કે જે દેશમાં જે પ્રજા હોય તેનું રાજ્ય હોવું જોઈએ, એ દાવો છતવા મહાસભાએ, વખતોવખત બ્રિટિશ સરકારને લડતો આપી અને પ્રજાને વધારે ને વધારે જનગૃત કરતી ગઈ.

મુસ્લીમ લીગે ઉપરના સિદ્ધાંતને ખૂબ સંકુચિત સ્વરૂપે રજૂ કર્યો. અને કોમવાદનો પાયો પકડી લીધો. કોમવાદના પાયો ઉપર આખું હિંદુસ્તાનનાં બે ભાગલા, અને છેવટે પાકિસ્તાનની માગણી. આ કોમવાદ એક તરફ બ્રિટિશ સરકારની હિંદના કારણે, જીજી જાણુ એરીલા પ્રચારના કારણે અને ત્રીજી જાણુએ મહાસભા પોતે હિંદુમુસ્લીમ એકતાના સિદ્ધાંતને વરેલી હાવાથી તેનાં પોતાના મોલ્લાદાર સ્થાન પરથી નીચે નહિ ઉતરવાની નીતિને કારણે, મુસ્લીમ લીગ આગળ વધતી ગાલી. આમાંથી કોમવાદના પાયો ઉપર એક નવો પક્ષ સ્થપાયો અને તે હિંદુમહાસભાનો પક્ષ. મુસ્લીમ લીગ પક્ષ જેમ મુસલમાનોના હિતોની વાત કરવા લગ્યો, તેવી જ રીતે હિંદુ મહાસભા

પક્ષ હિંદુઓના હિતોની - વાત કરવા લાગ્યો અને મુસ્લીમ લીગ અને હિંદુ મહાસભા એક દોરડાને બે છેડે જોડવાના જુદા જુદા પક્ષો બની ગયા. મુસ્લીમ લીગના આગાતના પરિણામ રૂપે હિંદુ મહાસભાનો પક્ષ લોકાગમાં રચાતો પામવા લાગ્યો.

બ્રિટિશ સરકારે હિંદુસ્તાન ખાલી કરવાનું નંકરી કરી દીધું. ધણી વખત અંગ્રેજોને કહેવામાં આવેલું કે તમે ખરી જાગ્યો અમે અંદર અંદર સમજી લઈશું. પણ કામવાદના કાયમના ઉકેલ માટે પાકિસ્તાનને કોંગ્રેસે સ્વીકારી લીધું ત્યારે સૌના આશ્ચર્યના પાર ગ્હો નહિ અને ધણી માણસો વિચારમાં પડી ગયા. પાકિસ્તાન મુસ્લીમ લીગને આપ્યા પછી આજ મુઘીમાં જે જે બનાવો બનતા ગયા છે, દહાડા જન્યે જન્ય છે તે જોતાં જોમ કદી સહાય કે પાકિસ્તાન આપીને કામવાદનો ઉકેલ થઈ ગયો જોઈ સ્વીકારેલી માન્યતા જો ફેટલી બધી જોખમરૂપ બીપડી છે! ખરી રીતે કામવાદની ખોટી માંડેલી ઉકેલ ન હતો, પણ કામવાદના ઝડપે ઉઠેલાં આપ્યું હતું. અને તરત જ બીજા નવા કૃષ્ણગાઓ ફરી નીકળ્યા અને અતંત્ર દિવંતા પડેલી દક્ષાના નેનાઓ દહાડા તેમાંથી શ્વાસ ખાવા પણ નવરા પડ્યા નથી.

હિંદની નવી સરકાર જે દરે પછી નવા બંધારણ પ્રમાણે અસ્તિત્વમાં આવશે, તે સરકારમાં અલગ મતદાર મંડળો નથી, અલગ બેઠકો નથી એટલે 'કામવાદનું' ભાવિ પાંગળું છે. ઉપરાંત મુસલમાનોમાંથી કામવાદને પોપણું ન મળે જોવી જતનતા સતત પ્રવાસો ચલાવે છે તે રાજકીય પક્ષ તરીકે મુસ્લીમ લીગ યા તો મુસલમાન પક્ષ આચમી ગયો છે જોમ સમજવું જોઈએ. તેને માટે મંદારે પોતે અને લોકોએ પણ સજા રહેવું જોઈએ.

હિંદુ મહાસભાનો પક્ષ ૧૫ ઓગસ્ટ પછી દિવસે દિવસે વધારે જોર પકડતો હતો. રાષ્ટ્રીય સેવા સંઘ નામની તેમની અર્ધ લશ્કરી સંસ્થા લોકોમાં વધારે લોકપ્રિય થતી હતી. આનું કારણ તો એ જ હતું કે કોંગ્રેસે મત્તપકારનાર દાથ ધર્યા પછી તેના તંત્રની દીલાશથી, લાંચરૂપતાથી પ્રવર્તેલી અસંતોષ વધતો જતો હતો. હિંદુઓને પાકિસ્તાનમાં જે વાયદેર વાતનાઓ વેકલી પડતી હતી, તેની પ્રત્યે સરકારની નિઃસહાયતા લોકોથી વેકલી ન હતી. જોના અંગ્રેજોમાં હિંદુ મહાસભાની ભગવા ઝંડાની વાતો સામાન્ય લોકોને પસંદ પડતી હતી અને પોતાનો રોષ આ રીતે પ્રગટ થતો જોઈને આનંદ પામતા હતા. પણ આ રોષ એક વાંઝેલા મુરસા સિવાય બીજું કશું જ ન હતું. હિંદુ રાજની સ્થાપના જો એક મધ્યસ્થલીન અને પ્રત્યાધાતી

વિચાર હતો અને છે. તેનો નશો પીને ઘણું ચક્રવૃત્ત રહેતો અને એ નશો એટલી હદ સુધી આગળ વધ્યો કે અતિ મહાત્માજીના ખૂનમાં પરિણમ્યો.

આ ખૂન થવાથી જાહેર જનતાની જે કંઈ સહાનુભૂતિ હતી એ બધી ખતમ થઈ ગઈ છે. અને હિંદુ મહાસભાએ પોતાના ઉદ્દેશ વિશે ઠરાવ કરી દીધો છે તથા પોતાની રાજકીય મહત્વાકાંક્ષાને દાખી દીધી છે. જેવી રીતે મુસ્લીમ લીગ પ્રત્યે એકસ પ્રકારની વલણ સરકારને રાખવી પડશે, એવા જ પ્રકારની વલણ હિંદુ મહાસભા પ્રત્યે પણ રાખવી પડશે. લોકો પછી હિંદુ હોય કે મુસ્લમાન હોય તો પણ મુસ્લીમ લીગવાદી વિચારો અને હિંદુ મહાસભાવાદી વિચારો પ્રત્યે એકધારી વલણ રાખવી પડશે. જનને વિચારો, કોમવાદના પાયા પર છે, પ્રત્યાધાતી છે અને દેશને ડગાવનારા છે તેમજ જનતાની પ્રગતિ આરગી હીલુપત આપે તેવા છે. એટલે કોમવાદનાં બીજ સમૂહોની નીકળી જવાનો આધાર હિંદની સરકાર અને હિંદના લોકો, રાજકીય રીતે જનજન થઈને જેટલા પ્રમાણમાં તંદુરસ્ત રીતે વિચાર કરતા થશે, તેના ઉપર રહેવાનો છે.

હિંદુસ્તાનમાં જ નહિ પણ આખાએ જગતના દેશોમાં એક પક્ષ છે તે કમ્યુનિસ્ટ પક્ષ ન સામ્યવાદી પક્ષ.

હિંદની મહાસભા ઉપર થઈ, ત્યારે ૧૯૦૫ પછી ક્રાન્તિકારક ચળવળ ફાટી નીકળી. તેને પરિણામે કેટલાક નવલોદિયા હિંદની બહાર જતા રહ્યા. હિંદમાં મહાત્માજી આઝાદ પછી મહાસભાને અહિંસાને રૂઝતે ધાળી. મહાસભા આ રૂઝતે વળી તેમ છતાં કેટલાક જ્ઞાનંત્રવાદી સાચા હિંદના જીવાનોને એ મહાસભામાં અને અહિંસામાં શ્રદ્ધા બેસી નહિ અને તેનાથી અસંતોષ આવશે એમ પણ લાગ્યું નહિ. અને તેમને રશિયાની ક્રાન્તિએ આકર્ષી લીધા અને તેમના સંસર્ગને લઈને ઈ. સ. ૧૯૨૪ના અરસામાં હિંદુસ્તાનમાં પણ સામ્યવાદી પક્ષ રચાયો. મહાસભાની ૧૯૩૦ની લડત ચાલી તે વેળાએ મીરત કાવતરા કેસ, લાહોર કાવતરા કેસ અને દિલ્હી કાવતરા કેસ સામ્યવાદીઓ ઉપર ચાલવા લાગ્યા. આ ખંટલાઓને લીધે જાગેલો જીવાન વર્ગ તેમના નગ્ન વધારે આકર્ષાયો, અને પક્ષમાં ઘણી ભરતી થવા લાગી. છેક ૧૯૪૨ની આઝાદીની ચળવળ આવી પહોંચી ત્યાં સુધી આ સામ્યવાદીઓ પ્રત્યે હિંદી જનતાની અને હિંદી વેળાઓની સહાનુભૂતિ અને મીઠી નજર હતી અને એમ માનવામાં આવતું હતું કે હિંદની અસંતોષની લડત સુધી તો તે સર્વ સાથે જ પંથ કાપનારા હશે.

પણ ઈ. સ. ૧૯૪૨ની ચળવળ શરૂ થવાની હતી. એ આખરી મેળવ હતી. તેજ વખતે પક્ષના મંત્રીની સાથે વૉઈસરોયે વાટાઘાટો કરીને બધા સામ્યવાદીઓને જેલમાંથી બહાર દોડ્યા અને આઝાદીની આરંભગેલી છેલ્લી લડતને તેમણે ફૂટકાઓ આપ્યા જ ક્યાં અને દેશપ્રીતીઓની ગરજ સારી. પીઠ પાછળ ખંજરના ધા કરે. તેવા ધા સામ્યવાદી પક્ષે એ લડતને ક્યાં બચારથી આ બન્યું ત્યારથી તેમના દેશપ્રેમ વિશે કાઈને વિશ્વાસ રહ્યો નથી. અને રશિયાથી તૈયાર થઈ આવતી નીતિને એ અનુસરનારા છે એની ખાતરી થઈ છે. દેશના બોએ, દેશની સ્વતંત્રતાના બોએ તેઓ એ પક્ષની નીતિને અમલમાં મૂકનારા છે.

આ પક્ષ ઉપર ઘણા પ્રાન્તોએ પ્રતિજ્ઞા મૂક્યો છે. પણ માત્ર પ્રતિજ્ઞાથી આ પક્ષનો નાશ થવાનો નથી. કારણ કે એ પોતાની પ્રેરણા રશિયા પાસેથી મેળવે છે અને તેના બંધુ પક્ષો જગતના એકેએક દેશમાં પથરાયેલા છે એટલે જ્યાં મુખી રશિયાની પ્રેરણા અટકે નહિ અને બીજા બંધુ પક્ષો નિર્મૂળ ન થાય ત્યાં સુધી હિંદનો સામ્યવાદી પક્ષ નિર્મૂળ થઈ શકે નહિ. રશિયાની મહત્ત્વાકાંક્ષા જગત પર સામ્યવાદ પ્રસારવાની છે. એ રશિયા પોતાની પ્રેરણા શા માટે અટકાવે ? આ એક વિચારપ્રવાહ છે. એટલે અવહાર. રીતે વિચારતાં એમ લાગે છે કે હિંદની સરકાર પાસે એક અવસ્થિત ચોગના અને નીતિ હોવી એમણે કે હિંદમાં પ ને જળ મેળવતા હોય એથી બળપ્રોપ્તિના પ્રવાસે ક્ષીણ તથા જન્ય. લોકોને રાજકીય રીતે દેખવા નેમણે કે પોતાનું હિત ક્યાં છે તે સમજે અને એ પક્ષને સફાય આપતાં એટલે જો આ પ્રમાણે ગ્રાંથે તે આ પક્ષને હમેશાં નિર્જળ ને નિર્જળ ગણી રાખે, જે પક્ષનો સમજો વિનાસ નુ થઈ શકે, તે પક્ષને નિર્જળ કરવો એ એક ઉત્તમ રાજકીય નીતિ ગણી સકાય.

મહાસભાની અંદર જનમ્યો, તેની જગલાયા નીચે ઉછર્યો, તેની એકેએક લડતમાં સાથે રહ્યો અને અરસપરસ વિચારોનાં ધર્ષણો સહ્યા ક્યાં એવો પક્ષ તે સમાજવાદી પક્ષ. આ પક્ષને અત્યારની હિંદી સરકાર (કોંગ્રેસ) સામે કેટલુંક દહેતાનું છે. આજના મહામહાના કાર્તિકાગ્રી સામે કેટલીક ફરિયાદો કરવાની છે. અને એ બધો વિચાર કરીને તે પક્ષ મહાસભાથી છૂટો પડ્યો છે. આવતી નવી ચૂંટણીઓમાં તે પક્ષ તરીકે, જો એ રહેવાનો છે અને નહીન. ધારાસભાઓમાં વિરોધ પક્ષ તરીકે મહાસભાની સામે પડવાનો છે અને લોકોનાં લાભમાં અસરદારક અનવાનાં સ્વપ્નાં મેલે છે.

મહાત્માજી જુઓ ત્યાં મુઢી આ પક્ષને મહાસભાની સાથે રાખી શક્યા. જેવાદરનું વિશાળ વ્યક્તિત્વ તેમને સમાવી શકતું નથી. આજની સરકારની આર્થિક નીતિથી તેમને સંતોષ નથી. આવતી ચૂંટણીઓમાં જિભા રહીને ધારાસભામાં અસરદારક પ્રેરણ પક્ષ તરીકે સફળ થવાની તેમની ઉમેદ છે.

આજ મુઢી મહાસભાની અંદર હોવાથી તેમના રવતંત્ર જળની આંકણી કદી થઈ નથી. આ ચૂંટણીઓથી તેમના જળનું માપ નીકળશે, રાજકીય સેતા માટે હોકા અને તેમની વચ્ચેનો સંગ્રામ હજી સમગ્ર દિંદમાં રચાયો નથી. ફેટલાક શહેરોમાં મજૂર મંડળો અને નોકરિયાત મંડળો દારા દાર્ય શરૂ થયું છે.

પણ અત્યારના દેશના વાતાવરણમાં જુદા જુદા રાજકીય પક્ષોની તુલનામાં આ પક્ષ વધારે આરોગ્યદાયક અને પ્રાગાણિક પક્ષ ગણી શકાય.

આ સિવાય દિંદની મજકારણની જૂગિમાં ફેટલાક પક્ષો જે ખરા, પણ તેમાંના ફેટલાક પ્રાદેશિક ધોરણે ઉપર છે, ફેટલાક વ્યક્તિઓની આસપાસ જિભા થયેલા છે અને સમગ્ર દિંદ ઉપર વ્યાપક નથી. એવા પક્ષો ઉદ્ભવનીય ગણી શકાય નહિ.

વિના - જોષા - લવાજમ ફંડમાં મદદ

આજુદના અને થોડા વખત ઉપર જ આફ્રિકા (જુસીઆ) ગયેલ લાવનાશાળી યુવક શ્રી જશભાઈ ચતુરભાઈ પટેલે, દેશમાં એમનાં બહેન શ્રી લલિતાબહેનનાં લગ્ન થયાં એ શુભ પ્રસંગના નિમિત્તે, 'પાટીદાર'નું વાચન બહેનોને ઉપયોગી છે એમ વિચારી તે ફંડમાં શિ. ૧૦૧ તેમનાં માતૃશ્રી શ્રી ડહીબહેન તરફથી બેટ તરીકે રજીકારવા મોકલી આપ્યા ને. જીવવાયોગી મેસર્સ એસ. જે. પટેલ એન્ડ કંપની તરફથી શિ. ૧૫, આકરેલના કવાન્ડા રહેતા શ્રી મણિભાઈ ચિવાભાઈ પટેલ તરફથી શિ. ૧૦ અને મોખ્યાસાથી એક ભાઈ તરફથી શિ. ૨, મળ્યા છે. તે સાભાર સ્વીકાર ફંડમાં જમા કર્યાં છે.

ભાઈશ્રી જશભાઈની માફક જે ભાઈઓ 'પાટીદાર'નું વાચન બહેનોમાં જનપ્રતિ લાવવા ઉપયોગી છે તેમ માનતા હોય તે પોતાને ઘેર શુભ પ્રસંગ હોય ત્યારે મોટી નહિ તો નાની રકમ પણ આ ફંડમાં મોકલી આપે તો જરૂર એથી વધુ બહેનોને લાભ મળી શકે. આશા છે કે આ વિનંતિ ઉપર એ દષ્ટિવાળા ભાઈઓ વિચાર કરશે.

ગોરૈયા રામૈયા

[સત્ય પ્રસંગ]

ધધિર પેટસીકર

તા. ૩-૧-૪૮ના રોજ આણંદના ઝોડ ગામુ સોમાએ પોલીસમાં ફરિયાદ નોંધાવી કે મારાં છ ગધેડાં, કિંમત રૂપિયા સાતસોનાં હું ચારવા ગયેલ ત્યાંથી આ રજૂ કરેલ દસમ, જે નામ કહેતો નથી, ચોરી જવા હાંકી જતો હતો. આમ ફરિયાદીએ ચોરાયેલા મુદ્દા અને એક આધેડ ઉમરના આરોપી સાથે પોલીસમાં કેસ રજૂ કર્યો.

ગામુ સોમા, જે લુચાન ઉમરનો ઠોકરો હતો, તેનું કહેવું હતું કે એ તા. ૩-૧-૪૮ના રોજ પોલસન ડેરીથી થોડે દૂર આવેલા ગોરંલા નામના રાયળે પરચાસ ગધેડાં લઈને ચારવા ગયો હતો. તેમાંનાં ત્રીસ એનાં હતાં, અને વીસ એના દાકાનાં હતાં. એ જ્યાં ચરામાં આડાંઅવળાં ચરતાં હતાં. એ વખતે જે આરોપીને અડી રજૂ કર્યો છે તેને મેં થોડે દૂર જાડે કરવા જેડેલો જોયો હતો. તે વખતે મને એવો વહેમ પડેલો નહિ કે એ ગધેડાં હાંકી જવાનો લાગ શોધતો ત્યાં ફરતો હતો. સાંજે ઘેર ગધેડાં લઈ જવાનો વખત થયો ત્યારે મેં જ્યાં ગધેડાંને હાંકીને ભેગાં કર્યાં. તે વખતે છ ગધેડાં ઝોઈ થયાં.

ગામુ સોમાએ એ ખૂટતાં ગધેડાં શોધવા નીકળે તો બીજાં ગધેડાં પાછાં ભેગાં થયેલાં વિખરાઈ ગયા. એટલે એણે પ્રથમ બોલાયેલાં ગધેડાંને શોધવાનું કામ ન કરતાં, જે ચુત્તાલીસ ગધેડાં હતાં તેને ઘેર હાંકી લાગ્યો. તે પછી બીજાં જે જણ સાથે એ ગધેડાંની શોધમાં નીકળ્યો.

પછી એનું કહેવું એમ હતું કે, એ જ્યાં પગલું કાઢતા ચારવાપરાં બાણી જતા હતા ત્યારે રજૂ કરેલ આરોપીને એમણે ગધેડાંને હાંકી જતો દેખી જોયો. અને જોતાંજોતાં એ જ્યાં આરોપીને પકડવા દોડ્યા. એમને દોડનાં જોઈ આરોપી પણ નારી છૂટવા ગધેડાંને પડતાં મૂકી દોડ્યો. પરંતુ એ દોડીને નારી છૂટે તે પહેલાં એને પકડી લેવામાં આવ્યો. અને એ રીતે એ આરોપીને ચોરી જતાં છ ગધેડાંના મુદ્દા સાથે પોલીસને હવાલે કર્યો.

દવે જે આધેડ ઉમરનો, ગરીબ જેવો આરોપી હતો, તેને ખૂટતાં એ જે લાંબા બોલતો તે સમજાવું ન હતું. કદાહું નિર્દોષ છું, હું ચોરી નહોતો જતો, એમ એના મોં ઉપરનો જાન, અને હાથની ધક્કારતની લાવા લાગી ગયેલાં હતાં એ જે જોયો તે જોયો.

તે સિવાય બીજી ભાષા એને આવડતી ન હતી - અગર આવડતી હોય અને જાણીને ન, જોણતા હોય, એમ તેમ પણ ફરિયાદી પક્ષ જે પૂરાવા અને સાક્ષી રજૂ કરતો હતો, એને જૂઠું કરાવે એવું કાંઈ ચિહ્ન આરોપી તરફથી દેખાતું ન હતું. ફક્ત એ ગરીબ યધને કરગરતો હતો કે, હું નિર્દોષ છું. ફક્ત એટલા જ કારણે પોલીસ એ નિર્દોષ છે એમ શી રીતે માને? ફરિયાદીએ પોતે એને ગધેડાં હાંકી જતાં જોયા હતા, એ ન જાણ ચડ્યા હોત તો હાંકી જન એમાં એને શંકા ન હતી, એટલે એવા ગુનેગારને પોતાનો માલ હાથ આગળે છતાં જતો કરવાનું મન ન થાય, તો એમાં ફરિયાદીનો પણ હોય શી રીતે દ્વાય? વળી જનને કાંઈ જાતનું જાળખાણ નથી, પછી અદાવત તો હોય જ શાની, એવા પરદેશી માણસ ઉપર ખોટી ફરિયાદ કરવાનું કાંઈ કારણ પણ જણાતું ન હતું. એ સ્થિતિમાં એ ગુનેગાર પરદેશી છે, રાંક છે, એમ માની કાંઈ શી રીતે જતો કરે? વળી ગુનેગારે ટેંગ કરવા કેવા રાંક અને ગરીબ અને છે, તે પોલીસખાતાનો રોજનો અનુભવ હોય છે. એટલે એ સ્થિતિમાં ગુનેગાર ન સમજાય એવી ભાષા બોલે એટલા કારણે એને છોડી મૂકવાનું પોલીસ પાસે કાંઈ કારણ ન હતું.

પરિણામે આરોપીને આણંદની કચી જેલમાં દાખલ કરી એના ઉપર પોલીસ કેસ રેસીડેન્ટની મેજિસ્ટ્રેટ કોર્ટમાં દાખલ કર્યો. પરંતુ એની ઉપર કોર્ટમાં મેજિસ્ટ્રેટ કેસ ચલાવે શી રીતે? એની ભાષા તો સમજાતી ન હતી. ફક્ત એ તેલુગુ ભાષા બોલે છે એટલું સમજાયું હતું. એટલે કોર્ટ કાયદાના નિયમ પ્રમાણે આરોપીની ભાષા જાણનાર દુભાષિયાની ડિસ્ટ્રિક્ટ મેજિસ્ટ્રેટ પાસે માગણી કરી. અને દુભાષિયા સરકાર તરફથી ન આવે ત્યાં સુધી એ કેસની મુદત પડી. આરોપીને એટલા દિવસ જેલમાં રહેવું રહ્યું. એ પોતે સાવ અભણ હતો એટલે કાંઈને એના પસંદી બોલાવવું હોય તો એ જાતે પત્ર લખી શકે તેમ ન હતું. જેલમાં પૂરાયા વગર એનો બીજો હિસાબ ન હતો.

જેવટ તા. ૨૧-૪-૪૮ના રોજ આણંદની રેસીડેન્ટ મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં કેસ નીકળ્યો. ડી. એસ. પી.નો ઓફિસના કલાર્ક મિ. એમ. જી. દીનાલુ દુભાષિયા તરીકે સરકાર તરફથી આવ્યા હતા. આરોપી પોતે ગરીબ હતો, એ ગુનેગાર છે કે નિર્દોષ એની કાંઈને ખબર ન હતી, પરંતુ એના પસંદી કાંઈ વકીલ નહિ હોય તો, વકીલોની શુદ્ધિ ન્યાયાન્યાય તોળતી આજની કોર્ટમાં એ પરદેશી કનાય નિર્દોષ હશે તો પણ માર્યો જશે એ બીજું, અગત્યના ગરીબ તરફની સહાનુભૂતિ ખાતર મેજિસ્ટ્રેટ એક વકીલને જોવા

રહેવા ભલામણ કરી. વકીલ સેવાભાવે આરોપીના વકીલ તરીકે જિલા રહ્યા.

‘કેસ શરૂ થયો. ફરિયાદને શું કહેવાનું છે તે તો ઉપર આવી ગયું છે. ફક્ત આરોપી અંગે સાવે અધારું હતું. એની હકીકત જાણ્યા વગર વકીલ કેસ શી રીતે ચલાવે? એટલે દુલાપિયાએ આરોપીને મળી તમામ હકીકત જાણી વકીલને વારંદા કર્યા. વકીલ સવાલ કરે છે, દુલાપિયો એનું ભાષાન્તર તેજુમાં કરી આરોપીને કહે છે. આરોપી એનો જવાબ તેજુમાં આપે છે. દુલાપિયો એનું ભાષાન્તર કરી કોર્ટને કહે છે.’

‘નામ શું?’

‘ગોરૂયા રામૈયા.’

‘બતે?’

‘કણ્ણી.’

‘ઉમર?’

‘પચાસ વર્ષ.’

‘ધંધો?’

‘એની.’

‘ગામ?’

‘મીતિયાલા.’

‘તાલુકો?’

‘જેલુગંડા.’

‘કયો પ્રાંત?’

‘નિઝામ રાજ્ય.’

મિ. દીનાલુએ આરોપીને એને પોતાને જે કહેવું હોય તે જણાવવા કહ્યું.

આરોપીએ પોતાની જે કહિયત કહી તે આ પ્રમાણે હતી - હું મારા ગામથી અમદાવાદ જવા નીકળ્યો હતો. મારા દીકરા ત્યાં મિલમાં નોકરી કરે છે. હું આ અગાઉ અમદાવાદ ગયો ન હતો. વધી ભણેલો પણ નથી. એટલે અમદાવાદ આવે છતાં મને ખબર ન પડે, અને હું આગળ ન જતો રહું તે માટે, ગાડી જામી રહે એટલે હું સ્ટેશને સ્ટેશને પૂછતો કે કયું સ્ટેશન આનું.

આ સ્ટેશને ગાડી ઉભી રહી ત્યારે એણે એ પ્રમાણે બોલેલાને પૂછ્યું :
‘અમદાવાદ આનું?’

પેલો ઉચ્ચાર બેદને હીધે બુદ્ધ સમજ્યો કે આણુંદ આગ્યું એમ પૂછે છે, એટલે એણે હા પાડી. આણુંદને ગોરૈયા રામૈયા અમદાવાદ સમજીને ઉતરી પડ્યો. રેશનની બહાર આવીને એણે ‘ગિરણી’ની તપાસ કરવા માંડી. ગિરણી એટલે મિલ. એને તો ખ્યાલ પણ નથી કે અમદાવાદમાં કેટલી ગિરણીઓ છે! રેશન ઉપર આઘાપાછા થતાં કાંઈ વળી ‘ગિરણી’ એટલે મિલ સમજ્યું હશે, અને આણુંદમાં મિલ તો છે નહિ, એટલે પોલસનમાં કાંઈ નોકરી કરતું હશે તેની આ પરદેશી શૈલમાં હશે માની એને પોલસન ડેરી તરફ કાંઈએ ધકેલ્યો.

પણ એ ડેરી આગળ પૂછવા છતાં એના કંઈ પતો ખાધો નહિ. બપોરે બારની લોકલમાં ઉતરેલો એ ખાધાપીધા વગર રખડ્યો હશે, છેવટ થાકીને થાક ખાવા ‘ચૌટરી’ની પૂછપરછ કરવા માંડી. ચૌટરી એટલે ધર્મશાળા, મુસાફરને ઉતરવાનું રમળ. ચૌટરીનો અર્થ વળી કાંઈએ ચોતરો કર્યો અને ગધેડાં સાથે એ પકડાયો તે તરફ કાંઈએ એને ધકેલ્યો. ત્યાં ચોતરો જોઈ એ ગિયારો નિગંતે થાક ખાવા લાગ્યો. નિગંતે તો ન જ કહેવાય, પણ ભૂખોતરંગો લોચો ચાંઈને પડ્યો હશે. એને હજુ એ તો ખગર નથી કે આ અમદાવાદ નહિ પણ આણુંદ છે, એટલે થાક ખાંઈને એ કીડ્યો. તે વખતે સાંજ પડી હતી.

એ ચોતરેથી ઉતરીને ચાલવાનો વિચાર કરે છે ત્યાં એની આગળથી જે ચોરોથેલાં ગધેડાં તરીકે રજૂ કર્યા હતાં, તે ગધેડાં નીકળ્યાં. ગધેડાં આગળ અને એ પાછળ એમ દશ જે ફરિયાદીઓ જોયું એ બરાબર હતું. આરોપી અગણ્યો, અને બૂલો પડેલો હતો. ફરિયાદી પક્ષને એણે પોતાને જોઈ દોડતા દોડા એટલે ગ્રાણીમાત્રની સ્વાભાવિક લાયતો ખીકને વશ થઈ આરોપી પોતે પણ દોડ્યો, અને પકડાયો.

બરાબર ત્રણ માસ અને અઢાર દિવસે નિર્દોષ ગોરૈયા રામૈયા અમદાવાદ જતાં આણુંદ બૂલો પડ્યો તે જગ્યામાંથી છૂટ્યો!

આ તો કર્ણુ ઘટનાની એક બાબત ચર્ચ. પરંતુ આજના અસાંતિના વાતાવરણમાં એટલા વખત એ અલોપ ચર્ચ ગયો તેથી અમદાવાદ અને માંતિવાલા એનાં કુટુંબોનું શું થયું હશે? તોફાનમાં એ કંઈ માર્યો ગયેલો માની એમણે આશા છોડી દીધી હશે તેની પણ શી ખગર? એ ચિત્તની કર્ણુતા કદપતાં જ કંપારી આને છે!

નાને મોઢે મોટાંની વાતો

અલખ નિરંજન

ઝીણાબાઈ કહે, કેમ કંઈ દમલાંના અલખ જગાવતા નથી ? મોટાંની વાતો હવે કરવા જેવી નથી હોતી કે શું ?

મેં કહ્યું, અલખ ન જગાવવાનાં એ કારણ હોય. એક તમે કહ્યું તેમ, મોટાંની જેવી વાતો જ ન હોય કે અલખ જગાવી શકાય. બીજું એ પૂછ્યું હોય શકે કે, એટલી બધી વાતો હોય કે કવી કવી તે કવી ન કરવી એની જ મોટી મુશ્કેલી ઊભી થાય અને અલખ જગાવવાનું મન ન થાય. એમાં સાચું ક્યું કારણ હતું એ ઝીણાબાઈ તરફ સમજ થશે. મેં મલકાવ્યું અને કહ્યું : 'એમ મન ન થાય એટલે અલખ જગાવવાનું માંડી વાળો એ કેમ ચાલે ? થોડી થોડી ધૂણી ધીકની ગાખતા રહો.'

અમે ધોરી રસ્તા ઉપર મળી જતાં. ઊભા રહીને વાત કરતા હતા. અમારી સામે જે તોતિંગ મકાન ચણાઈ ગયું હતું એ તરફ આંગળી સીધી મેં ત્યાં જ ધૂણી ધીકાવનાં કહ્યું :

'ત્યાં ત્યાં નગર મારી કરું ત્યાં ત્યાં વાદી ભરી એમની'.

હવાપિત્તી કાન્યપ્રક્રિયામાં 'આપની'ને બદલે 'એમની' એટલે મુધાદો મૂચવીને મેં અલાવ્યું : 'આ રોડ ઉપર ફેટલાં મકાન નવાં મવાં, અન્યારે ફેટલાં ચાકુ થઈ રૂલાં છે તે જુઓ. આરંભાળનું આ તોતિંગ મકાન સિમેન્ટના મોલિસંભવું ચણાઈ ગયું છે તે હું ને તમે, જેહ અન્યારે મત્તક સગી આંખે જોઈએ છીએ. સિમેન્ટ ખેતીવાડીના કામ સિવાય મકાન બાંધવાના કામમાં જૂઠ્ઠા અપાતો હોય છે એ આપણું મોણીએ છીએ. તો આ બધાં મકાન બધાય છે તે સિમેન્ટ ક્યાંના આળો ? કાળા બજારની નાનીમોટી ચોળેની ધરખાંબગી થતી લેવકદેવડ ન્હામ સન્કારની આંખે ન ચડે, પણ ધોરી રસ્તા ઉપર ચતાં આવાં મકાન પણ સન્કારની આંખે ન દેખાય, એટલી એ આંધળી છે એમ આપણે શું માનવું ?'

ઝીણાબાઈ મોઢ્યા : 'સરકારમાં કેમ સાચ આર. ચાલતું દશે ?'

મેં કહ્યું : 'સરકારનું કામ નાજેદુઆ અને દરવાજા ખુલ્લા, એના જેવું છે. એણે એક કાવો ક્યો કે, સિમેન્ટ ખેતીના કામ સિવાય બીજે વધુ ન આપેવો. કાલોએ પછી ખેતીના કામે ન જરૂર હોય છતાં માળવા માંડ્યો. અને એના માગણીએને વ્યાગળી માની સિમેન્ટ ખેતીને અપારા લાગ્યો. પરંતુ એથી

આગળ સરકારને કંઈ જોવાનું જ નહિ. એ માગણી પ્રમાણે જોતીનું બાંધકામ ચલુ કે સિમેન્ટ બીજા કામે વધરાઈ ગયો ! કે પછી એનાં કાળાં જાનર ચયાં ! આવી બંધાતાં મકાનને પૂછવાની કામની ફરજ જ નહિ !

એ વાત ઉપરથી સામે હાડવેરની દુકાન હતી એ તરફ નજર જતાં હું બોલ્યો : ‘લોખંડની સળી ઉપર કન્ટ્રોલ છે. કવોટા પ્રમાણે મળે છે. જ્યાં જાનરમાં એ કાળા જાનરમાં વેચાતી હોય છે. તો એવી કવોટા વિના આવી ક્યાંથી ? એવું પૂછે એને ભગવાન પૂછે !’

આ હેવાળજતરા મારી ચાલુ છે ત્યાં મોટરલોરી અગારી આગળ ઘડને ગઇ એ ઉપરથી રેલ્વેનાં વેગન અને પેટ્રોલ એ બે અગે મને વિચાર આવ્યો - હથેલી : ‘જેમ જેમ વરસ જાય છે તેમ તેમ મોત્ર લાવવા લેઈ જવા માટે બુદ્ધિગતી હાડમારી વધતી જાય છે મહિનાઓના મહિના બુદ્ધિગ બંધ રહે છે. સરકાર ઉપરથી દેખાવ ફરે છે બપરંથા સુધારવાનો, પણ પરિસ્થિતિ અવ્યવસ્થા જ ચાલી હોય છે. બુદ્ધિગતાતી અગત્ય પ્રેમાણે માત્ર ચક્રવર્તી માટે પ્રાયોગિકી આપવાની પ્રથા જે છે, તે જોઈ કારંસ છે કે પીનું ? જ્યાં અચોક્કસ મુદત સુધી બુદ્ધિગ બંધ હોય ત્યાં ચોક્કસ તારીખમાં માલ ચડાવી દેવો, ન ચડે તો પણ એ પ્રાયોગિકી તે પછીની મુદતમાં કામ ન લાગે એવી એ વાંઝગી પ્રાયોગિકીનો અર્થ પણ શો ? મુદત જાય અને ફરી ફરી નવેસરથી પ્રાયોગિકીઓ મેળવવા માટેનો આ રસ્તો લોકોની સમજ માટે છે કે એ ટેંગલ ઉપર બેસનાર પામે લોકોને જાહેર દેરાન શું પડે તે માટે છે ?’

પણ વળી થાય છે કે આ જાસ કચવાટમાં સરકાર તરફે કંઈ જવાળ તો હતી. એટલે મુશ્કેલીને સહી લેતાં શીખવું જોઈએ. પણ વળી ન.સંઘવાતાં બોલ્યા વગર પણ રહેવા જ નથી. એ રીતે પેટ્રોલનો વિચાર આવતાં હું બોલ્યો : ‘પેટ્રોલનો કવોટા દેશને જે મળતો હતો એ કપાઈ ગયો. હંદ્રાબાદ અને કાશ્મીરના પ્રંતોને લીધે મોટો જથ્થો સરકારને સંધરવો પડે છે. એટલે પેટ્રોલનો કાપ સમજાય એવો છે. પરંતુ એ કાપ મુકવામાં જે એક અસ્તરે બંધાતે મુકવામાં આવે છે તે નથી સમજાવતું પ્રજા માટે ચાલતી વાંદનઅવહાર અંગેની મોટરો ઉપર ઝોજમાં ઝોડો કાપ મૂકવો જોઈએ, જ્યારે ખાનગી મોટરો ઉપર વધારે મૂકવો જોઈએ. એક જગલામાં ત્રણ મોટરો હોય તો શું એને ઝોજી ન કરી શકાય ? આવા કપરા કાળમાં

ખાનગી મોઢરો રાખનારનો ધધો શો છે, એ ધધા અંગે એને મોઢરની જરૂર છે કે કેમ, અને હોય તો કેટલી જરૂર છે એ જોધને લાયસન્સ આજી ન કરી શકાય? શેકાણીઓને ફર્યા માટે વપરાતી મોઢરોને અને એક મોઢરમાં મો સુધી પેમેન્ટર લેધને જતી લાહુતી મોઢરનું મદત્ત્ય પ્રમુદીન સરકાર આગળ સરખું છે! અનામતની અને ખાંડની તંગી વખતે સૌને સરખા ગેણી એકસરખું રેશન રાખવામાં સરકારને જીય-નીય કે પૈસાદાર-ગેરીયાના જોધની જરૂર નહોતી દેખાઈ, તો પેટ્રોલમાં એવા ભેદભેદ શા માટે? એવા વખત હોય તો પૈસાદારોને પણ લાડની મોઢરમાં, ટ્રામ કે ટ્રેનમાં જવાની સરકારે પેટ્રોલ ગંધ કરીને ફરજ ન પાડવી જોઈએ? આમ ચાલ તો કાળા બબરમાં વેચાતું પેટ્રોલ આપોઆપ ઝોલું ચાલે.

સહેજ વાતગઈની એ 'કેટલું' વરાડું કરી દીધું તેનો ખ્યાલ આવતાં, 'ચાલો સાહેબજી!' કરીને એ વાત કાપી નાખી, અમે છટા પડ્યા. પણ એમ છટા પડવાથી વાત બંધ થઈ, પણ કંઈ મગજમાં શરૂ થયેલો વિચારપ્રવાહ ઝોહો બંધ થાય છે?

એ વિચારનાં વમળ ચાલુ હતી અને ઘેર જઈ એ તાલુ આવેલું સરકારી માસિક 'મિનિયન ઈન્ફર્મેશન'નો જૂનનો અંક જોવા માંડ્યો. પાન ૬૬૭ ઉપર વડા પ્રધાન પડિત જવાદરલાલે બર્માના માછ (ખૂનથી માર્યા ગયા તે) જનરલ ઑંગ સાનનાં પત્નીના આવધાર માટે છમ્પીરિયલ હોટલ, ન્યુ દિલ્હીમાં યોજેલ સત્કારસમારંભનો ફોટો જોયો. ફેરલા પૂઠા ઉપર સરદાર પટેલે રાજ્યજોના મનમાં આપેલ પાર્ટીનાં લુગાં લુગાં દર્શ્યો જોયાં. અને મુંબઈ સરકારે જમણવારનો ક્યદો કડક દર્શો તે વાદ આવ્યું!

પાર્ટીઓ આપવી, સત્કારસમારંભ યોજવા એમાં કંઈ જોડું નથી? ગવર્નીય કારણોસર, એ જરૂરી પણ હોય છે. એટલે પંડિતજીના કે સરદારનાં વખતોને વખોડવાનો આશય નથી પણ એ દુઃખ થાય છે તે એટલું જ કે જો પાર્ટીઓ જરૂરી હોય તો, સામાન્ય માણસને એના દીકગદીકરીના લગ્નપ્રસંગે નિઃશીમાં એવાંય વખત મેળવતી જમણવાર-પાર્ટી શું જરૂરી નથી? મોટા લોકો જાશવારે પાર્ટીઓ આપતા હોય, કે એટલે સંખ્યાનો ફરકો આંકડો પાળીને લુદે લુદે વખતે લુદા લુદા ઝોગખીના પારખીતાઓને મોક્ષાતીને એ લોકો દરેક સાથે વ્યવહાર સાચવી શકે છે. પરંતુ સામાન્ય માણસોને એવી વારંવાર પાર્ટીઓના રૂપે જમણવાર કરવાની રિથિતિ નથી. એને તો લગ્ન એ જ ફરજિયાત. પાર્ટી આપવાનો પ્રસંગ છે. એટલે એ

વળતે જો પોતાના બધા સ્નેહીસંબંધીઓને આમત્રે જો સ્વાભાવિક છે. અને તેથી જમણવાર અંગેની રપની સંખ્યા પાળવી તેને માટે કાંઈ રીતે શક્ય નથી. અને સિદ્ધાંત ખાતર હવેરમાં કાંઈ એકાદે પાળી હોય તો એથી સમાજને જો અનુકરણીય બની નથી.

જો રિયલિટીમાં બધાંએ મોટે ભાગે જમણવારનો કાયદો, જેમ આજે બીજા કાયદાઓનો ભંગ થાય છે, તેમ ભંગ કર્યો છે. કાંઈએ લાગવગથી જો પતાવ્યું હશે, કાંઈએ લાંચ આપીને કે કાંઈએ ચોરીદુષ્ટીથી. પણ જમણવારનો કાયદો અભિરામજો જ મૂક્યો છે.

તેમાં ય આ વરસે તો કાયદો બહુ ન હોય તેમ જ પાછલાં વરસ કરતાં વધારે જમણવાર થયા છે. છતાં નથી પોલીસે પકડવા પ્રયત્ન કર્યો, નથી કાયદા ધરનારની જમાતે જોની માહિતી પૂરી પાડી જો અટકાવવાનો ધર્મ માન્યો. અરે, ખુદ પ્રધાનો અને ગવર્નરે આવે છે તે નિમિત્તે એનો ભંગ થાય એટલી રસોઈ થવાની વાતો કાને આવે છે. જો જવાબદાર લોકો જો રથજોએ જમ્યા નથી હોતા જો વસ્તુ સાચી છે, તો પણ એમના નિમિત્તે કાયદાનો થતો ભંગ, જો એમનો નૈતિક ગુનો નથી શું? છતાં જો જમણવારનો કારસ યઈ પડેલો કાયદો, કાઢી નાખવાની વાત તો ક્યાં બધ, સુધારવાની વાત ક્યાં બધ, પણ એમાં સરદારે કુધારો કર્યો. અત્યાર સુધી પચ્ચીસ કરતાં વધારે માણસો જમાડનાર ગુનેગાર ગણાતો. હવેથી જોવા જમણવારમાં જમનાર પણ ગુનેગાર ગણાશે!

સુન્દેશાન ગાસ્લી હાંકે રાખે તેમ આપણી સરકાર, જોની કાયદાની ગાસ્લી હાંકે જ રાખે કે! ખાજી મોં ફેરવી જો બેતી નથી કે જો કાયદા પોથીમાં ને પોથીમાં રહે છે. નાદક, લોકાની નજરમાં કાયદાની કિંમત દિનસે દિવસે ઘટીતી થતી જાય છે, જો પરિણામ વધારામાં આવે છે.

સાચે જ, આ બધો વિચાર કરતાં એક વસ્તુ મને સમજતી ન હતી કે શું પ્રધાનો, આપણા જવાબદાર અંગેવાનો, કાયદાની યઈ રહેલી આ વિટંબણા નહિ સમજતા હોય? ન સમજે જોવા જો મુરખ માણસ હોય તેમ બે હું માની લઉં તો માગ જોવા કાંઈ મુરખનો સરદાર ન કહેવાય. શાક લેવા બંધ હું ત્યાં પણ હું કોતરાઈને આવું છું, એવો વેદિયો હું પાણું જો સરકારની આ ભૂલો કાઢી શકતો હોઉં, તો જે રાજ્યતંત્રનો રથ હાંકી રહ્યા કે તે આ બધું ન જાણતા હોય, ન સમજતા હોય, એમ અને જ કેમ?

તો પાછો બીજો વિચાર મને થતો, શું ત્યારે જો બધું બંધાવે આવવા

દે છે? અને જો એ જાણીને ચાલવા દેતા હોય તો એથી એમને ક્યાંદો શો? પ્રજાની દૃષ્ટિએ તો જાહેર એથી એમની કિંમત ઘટે છે!

એને કાંઈ રસ્તો જડતો ન હતો. સરકાર આ બધું નથી જાણતી એમ પણ મનાવું ન હતું અને જાણીને કેમ ચાલવા દે છે, એ પણ સમજાવવું ન હતું!

કાંઈ વિદ્યાની એની શોધમાં તલ્લીન થઈ જાય, કાંઈ ગણિતની એના આંકડામાં મશગૂલ થઈ જાય, તેમ હું આ અગમ્ય કાવડો ઉઠેલા વિચારસાગરમાં ડૂબી જઈ મારવા લાગ્યો. છેવટ, ઘણી ઘણી વિચારડૂબીઓ પછી, મોતી હાથ લાગ્યું ખરું.

હું સમજી ગયો કે સરકારના તંત્રચાલકો જ દીર્ઘ દૃષ્ટિવાળા છે, અને મારી જેમ જળડોટ કરનારાઓ સાવ ટૂંકી દૃષ્ટિના છે. મારા જેવા ટીકા કરનારાઓ સ્થળની પરિમિત સીમામાં વિચારે છે. સરકાર કાળની અપરિમિત સીમાથી વિચારે છે.

આ હાડમોરી, આ કાચાઓ અને આ જળડોટ ગમે તેટલા ચાલે તો પણ થોડા વખતમાં આ માથા અલોપ થવાની છે એમ આપણે સૌ ચોક્કસ જાણીએ છીએ. એટલે એવી કૃત્રિમ કીર્તિનો લોભ ન રાખતા, સરકાર કાપમતી કીર્તિનો જરા મેળવવા માગે છે. ઇતિહાસના કાંજબળ આગળ કાંઈ ટકવાનું હશે તો લોકોનો જળડોટ કે દુઃખ નહિ, પણ કાચાઓ. ભવિષ્યના લોકો કાંઈસ સરકારમાં લોકો કેવા સુખી હતા, સરકાર કેવી જામત હતી, એનું માપ કદશે કાચાઓના આધારે. એ વખતના લોકો જોશે તો એમને સરકાર દક્ષ દેખાશે.

અનાજની નંગીને લીધે સરકારે કાચા દારા એનો દુર્બંધ થતો અટકાવ્યો હતો! સિમેન્ટ, લોખંડ, વગેરે વસ્તુઓ એકૂતને જ આપી જેતીને પોપણ આપ્યું હતું! વાદનઅવધારના રેલ્વેમાં મુશ્કેલી હતી ત્યારે લોકોની મૂળમૂલ જરૂરિયાતોને ખાનગાં લેઈ પ્રાયોગિકી આપવામાં આવી હતી!

આનાં આવાં કંઈ કંઈ વિધાનો ભવિષ્યની પ્રજા સરકાર માટે તારવશે. જેમ આજે આપણે મૌર્યયુગ અને ચંદ્રગુપ્તના સમયની વાતો કરતાં ચીનના જે પ્રવાસીઓ - હુએનસંગ અને ફાહિયાને કરેલી નેધા-ઉપરથી કદવના કરીએ છીએ તેમ! આજે જેમ આપણો ખાસે એ યુગને સુવર્ણયુગ ન ઠેરવવા માટે ખીલું સાધન નથી, તેમ ભવિષ્યના ઇતિહાસકારને માટે કાચાઓનો અગત્ય કેટલો થશે તે જોવાનું કંઈ સાધન હશે તો એનો ત્રાસ કરવાનું એક કામ સરકારે આજે કરવા જેવું કહેવાય ખરું.

એટલે પ્રજાએ સમજી લેવું જોઈએ કે હાલમાં કંઈ અમલ કરાવવા માટે કે વ્યવસ્થા જાળવવા માટે ચતા નથી, પરંતુ લવિષ્યમાં ઇતિહાસ લખનારને ઉપયોગી થાય તે માટે લડાઈ છે.

અને એમાં તો જેમ સરકારને કાળગની કીર્તિ મળવાની છે, તેમ આપણને પણ ગૌરવ મળવાનું છે. એ લોકો ગાંધીયુગમાં છવી ગયેલી પ્રજાની અદેખાઈ દરેકે એ આપણે માટે જોઈની મદદતા છે? છવતાં હાથે પતિની પત્નીએ સેવાગકરી ન કરી હોય, પણ એના મરતાં 'હાથ રાજવી! હાથ!' એમ જે પુરુષને રાજવી બનવાનું કાણુમોદાણુ હયાત છે ત્યાં સુધી સદ્ગામ્ય મળે છે, તેમ ગાંધીયુગની સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરનાર શક્તિશાળી અને સમૃદ્ધ સરકારની સમૃદ્ધ પ્રજા તરીકે આપણા મર્વા પછી અવિધ્યનો ઇતિહાસકાર આપણાં ઇન્જિયાં (ખરી રીતે એ વખાણુ છે પણ સુધારકોએ એ શબ્દને વળોડી દાક્યો છે) લેશે એ શું આપણા માટે જોઈ જોઈ ગૌરવની ણિના છે?

એ સાથે જો છેલ્લો વિચાર મને સૂઝ્યો તે આપ સૌ વધાવી લેશો માની અહીં રજૂ કરવાની લાગણ્ય જતી કરી શકતો નથી :-ત્યાં સુધી પ્રજાની છવતાં કંઈ કિંમત ન થાય ત્યાં સુધી કાણુમોદાણુ કાઢી નાખવાની મૂર્ખાઈ ન કરવી જોઈએ. દારણુ કે કાણુમોદાણુથી એક મોટા લાભ તો થાય છે જ કે જેની છવતાં કંઈ કિંમત નથી હોતી તે મરતાં 'રાજવી' કે 'લાડણી' એમ ગૌરવ પામે છે.

એટલે જો દેશની પ્રજાનું છવતાં ગૌરવ જાળવવાનું હોય તે દેશો ભલે મરણ પાળ્યા રકવાકૂટવામાં ગૌરવ ન માને, પરંતુ હિંદમાં, નિદાન, આ એક જ ગૌરવ પ્રજાના મોટા ભાગના કરમમાં જે તે કાણુમોદાણુ કાઢી નાખી, કાઢીનું મોત બચાડીનું ન જોઈએ!

આકિંદાના જે આહુકલાપ્રત્યાય પોતાનાં લવાજમ ન ભર્યા હોય તે હવે ભરી દે તેવી વિનંતિ છે. નિયમિત લવાજમ ન આવવાથી માસિકને આર્થિક મુશ્કેલીમાં મૂકવું પડે છે. તેથી વર્ષ આખરે જેમનાં લવાજમ બાકી પડે છે તેમને માસિક બંધ કરવાં પડે છે, અને માસિકને આર્થિક મોટા ખમતી પડે છે. એટલે આગસ ન કરતાં દરેક પોતાનું લવાજમ વખતસર ભરી દેઈ આ મુશ્કેલી ટાળશે તેવી આશા છે. જેમનાં લવાજમ બાકી પડે છે તેમને માસિકમાં કાપલી મૂકી ઉચ્ચરણી કરવામાં આવે છે. તો દરેક જે બાકીના લવાજમ વસૂલ કરે છે તેમને પોતાની રકમ કદ આપી દે અગર તેની સગવડ ન હોય તો પો. જો. થી મોકલી આવે.

કાર્યાલયની ટપાલ

[૧] યુવકનો પત્ર

તા. ૧૮-૩-૪૮

તંત્રી મહાશય,

આપનો નવેમ્બર માસનો અંક વાંચ્યો. '૩ કોઈ જશભાઈ' ઉપર આજ આટલા મોસ વિચાર કર્યા બાદ મનને વિધવા સાથે લગ્ન કરવાને તૈયાર કરી શક્યો. હું છ માસનો (.....) યુવાન છું. મોરી ઉંમર ૨૦મું વર્ષ હાલ એમે. છે. આપનાથી જની સંકેતો હું, લગ્ન બાદ એક બે વા પાંચ વર્ષે વિધવા થયેલ સાથે લગ્ન કરવાને માગું છું. તેને માટે હું સમાજનો કોઈ પણ જાતનો લાભ રાખતો નથી. તો આપ આને માટે યોગ્ય જવાબ આપશો. આમ 'માટીદાર'માં આ પેઢીએ '.....' ના નામથી આપશો. આ કાર્ય કરતાં કુટુંબ તથા સમાજ કોઈએ પડે તેને માટે તૈયાર છું. તકલીફ માફ કરશો.

ધિ.,.....

[૨] તંત્રીનો જવાબ

૮

તા. ૨૯-૩-૪૮

શ્રી. ભાઈશ્રી,

તમારો પત્ર મળ્યો. વિધવા જાહેન સાથે લગ્ન કરવાની તમારી ઇચ્છા બહુ અલિનદન. લગ્ન માટે સામાન્ય રીતે તમારી ઉંમર પુખ્ત ન હોવાનું. આ કાળ હજુ તમારો વિદ્યાભ્યાસનો હોવાય. છતાં સંજોગો પ્રમાણે તમે ધર્મે વળગી ગયાં છો. કમાના પણ હશે. એટલે જો સ્થિતિમાં વીસ વર્ષે યુવક લગ્ન કરે તો એમાં જોડું કંઈ નથી. પરંતુ જાણી રીતે તમે જ્યારે કુટુંબની ઇચ્છા વિરુદ્ધ લગ્ન કરવા તૈયાર રહ્યા હો ત્યારે નિર્ણય કરવાની તમારી હુદ્દિ કાળી ગણાય. કુટુંબનો, સંજોગોનો, મનની મક્કમતાનો વગેરે ગણતોનો તમારે પુખ્ત વિચાર કરવો જોઈએ. આજે દેશ તમને લાગે કે મેં પુખ્ત વિચાર કર્યો છે. પરંતુ કામ્ર આવેગના માર્યાં જો નિર્ણય થયો હોય અને પાછળથી જો નિર્ણય જોડો હતો એમ સામે તો દુ:ખી હોવાનું નીવડે. એવું લગ્ન કરી તમે જે યુખી ચવાની દરખાસ કરી હોય તેવું સુખ જીવનમાં ન મળે ત્યારે આવો નિર્ણય હું કર્યા કરી એકાં, એમ પરતાવો થાય. એટલે તમારો આ નિર્ણય પાકો હોય, એમાં સમાજનું દિલ તો છે,

છતાં થોડો વખત થોલી જઈ તમે એ નિર્ણયને વધુ મજબૂત થવા દો તો એમાં ખોટું કંઈ નથી.

શું વિચારો છો તેનો જવાબ આપશો. પછી આગળ જે તપાસ કે પૂછપરછ કરવા જેવી હશે તે કરીશ. સમાજમાં આપના જેવા યુવકો આ પ્રશ્ન ઉપર આટલો વિચાર કરે છે એ પણ શુભચિહ્ન છે.

તંત્રીના વં. મા.

[આ પત્રની નકલ નહિ હોવાથી સ્મૃતિને આધારે અહીં થકીને મૂક્યો છે.]

[૩] યુવકનું માનસ જણાવતો ત્રાહિતનો પત્ર

તા. ૨૧-૪-'૪૮

શા. શા. લાઘશ્રી,

આપની ઉપર થી નો એક પત્ર તા. ૧૮-૩-'૪૮ના રોજનો આવેલો. તેનો જવાબ આપે તા. ૨૬ મીના રોજ આપેલો. તે તેમાં લાઘ ને આપે કુટુંબનો, સંબંધોનો, મનની મુશ્કેલીઓ વગેરે જાણતોનો પુખ્ત વિચાર કરીને જે પગલું ભરવું હોય તે ભરવાની સલાહ આપેલી, તે યોગ્ય જ છે.

આપે જે વિગત પામે પૂછાવી છે તેનો એમના તરફથી મને તે જવાબ આપે, એ આવેશમાં લખાયેલો ને ઉતાવળીયો જ હોય.

ખરી વસ્તુસ્થિતિ એમ જાની છે કે એમને સાધારણ કૌટુંબિક ઝઘડા દરમિયાન એમ કહેવામાં આવેલું કે કોઈ કન્યા પણ નહિ આપે. એટલે એને એ મહેલું સમજી બેઠા ને વડીલોને માનસિક દુઃખનગતિ કરાવવા જ ગમે ત્યાં પરણીશ—હેવટે વિધવાને પરણીશ—વગેરે તૂટ ગેલાં કહેવા લાગ્યા છે. આપને વિચારણા માટે એટલું જ લખવાનું કે આ કોઈ આદર્શવાદીની ઇચ્છા નથી, પણ આવેશની ધૂનવાળા યુવકની પરપોટા જેવી અર્થહીન વાતો જ છે. એટલે એને ફેટલું મહત્ત્વ આપવું એ તો આપ સમજી જ સકશો. જે કાર્ય જતાવી આપવાની વૃત્તિથી ગાય છે તે આવકારદાયી પણ ન હોય તે ઉરોજવા લાયક પણ ન હોય, એમ હું માનું છું. છતાં તમે વધુ અનુભવી છો. જવાબ આપશો. એ જ,

લિ.

હજુ સુધી પેલા યુવક લાઘએ કંઈ જવાબ નથી આપ્યો. માની લાઈએ કે એમનો આવેશ ઉતરી ગયો હશે અને ઘરવાળાંને જતાવી આપવાની વૃત્તિ સગી ગઈ હશે!

ખેડૂતોના હિતનો કાયદો

ખેતીવાડીના હિતપત્રની ખરીદી અને વેચાણમાં ખેડૂતને કંતરામણી ના. મા. માટે સરકારે જનર. નિયમન કાયદો કર્યો છે. અને તે કાયદો ખેડા નિલ્દલાનાં કપડવંજ, દહાલ, દાસરા અને ડાકોરનાં જનરને લાગુ પાડ્યો છે. સપ્ટેમ્બરથી નવિયાદ, ઊમરેદ, આખુંદ અને વાસદને લાગુ પાડ્યાનો છે. આ ગામોના જનરનાં કેન્દ્રોના પાંચ માઇલના વિસ્તારને જનર તરીકે ગણવામાં આવશે. એટલે એટલા વિસ્તારમાં ફરેલા પીદા વગર જીન રથલે કાઈ વેપારી માણનું ખરીદવેચાણ કરે શકે નહિ.

દરેક જનરમાં, ખેડૂતોને પોતાનો માલ વેચવા માટે લાવવા એક 'પીકુ' ઊભું કરવામાં આવશે. અને તે જગાએ વેચાણખરીદી થશે બહાર કરનાર ગુનેગાર ગણાશે. અને જનરમાં કામ કરનાર વેપારી, દલાલ, તોલાટ, મજૂર વગેરેને લાયકાત-સ લેવાં પડશે.

આ પીકાની જગામાં ખેડૂતને ગમે તે વખતે દાખલ કરવામાં આવશે. પરંતુ વેપારનો સમય સવારના ૮:૦૦ થી ૧૨:૦૦ અને જપોર પછી ૨ થી ૬ રહેશે. જનરનું કામ રાત્રી પહેલાં ખેડૂતોને મુંગઈના જનરભાવથી માહિતગાર કરવા માટે દરરોજ મુંગઈથી લાવનો તાર મંગાવવામાં આવશે. અને તે ભાવ પાટિયા ઉપર દાખવામાં આવશે. દરેક ગાડાનો માલ તપાસવા પછી ગાડા દીઠ હરાજ કરાશે અને જે માણસ જાંચામાં જાંચો લાવ આપશે તેણે તે ગાડું ખરીદું ગણાશે. જ્યાં જે લાવમાં ખેડૂત વેચવા નહિ માગતો હોય તો ના પાડી શકશે અને સારા ભાવ સુધી રાહ જોઈ શકશે.

આમ ખરીદી થવા પછી ખેડૂતનો માલ લાયકાત-સવાળા તોલાટ મારફતે જોખાશે. તોલની રસીદ ખેડૂતને અપાશે. અને જે પ્રમાણે વેચેલા ભાવે, વજન પ્રમાણે થતાં હિસાબે, તોલાટ, આડત, ખર્ચેટ ફી વગેરે ક્યાન કેરી રોકડા પૈસા ખેડૂતને મળી જશે.

આ કાયદાથી ખેડૂતોને નીચેના કાયદા થશે. (૧) દલાલીનો નકકી દર, (૨) હિસાબ ચોખ્ખો, (૩) રોકડ પૈસા, (૪) ચોખ્ખા ભાવ, (૫) કડકો (છૂટછાટ) બંધ, (૬) સરકારની દેખરેખ, (૭) પાણી, ગાડાં કાઢવાની વગેરે સગવડ (૮) જનર કમિટીમાં ખેડૂતનું પ્રતિનિધિત્વ, (૯) ફરિયાદનો ચોખ્ખા નિકાલ, (૧૦) ચાલીસો તોલ.

વાઘરી - પાટીદારનું આંતરજ્ઞાતિય લગ્ન

તા. ૨૭-૬-'૪૮ ના રોજ અમદાવાદના કાંકરિયા રોડ આર્યસમાજમાં શ્રી. ચિનુલાલ સપેતરાય વાઘરી અને શ્રી. કપિલાળદેવ અંબાલાલ પટેલ વૈદિક વિધિથી લગ્નદ્વારા જોડાયાં. શ્રી ચિનુલાલ ૨૬ વર્ષની ઉંમરના છે. અભ્યાસ ગુજરાતી ૭ ધોરણનો છે. સાદપુરમાં જોતમ પોળની સામે વાઘરીવાડ છે ત્યાં રહે છે. શ્રી. કપિલાળદેવ ૧૮ વર્ષની ઉંમરનાં છે. અભ્યાસ દ્વાદશ પાસ કરી છે. મૂળ પતન મોટા વડોદરા, પણ હાલ સાદપુરમાં જોતમ પોળના નાકે રહે છે. લગ્નના રોટ્ટો-ટમાં જોળદેને પોતે, કુણા પાટીદાર હોવાનું જણાવ્યું છે.

આવાં લગ્નોમાં પૂરતો વિચાર કરવો જોઈએ

ઉપર જણાવેલી હકીકત સિવાય વિશેષ માહિતી જાણમાં નથી. પરંતુ માની લેવાનું સહેજે મન થાય છે કે જો જાનેનું રહેવાનું નશ્કમાં છે એટલે જો રીતે જાને જોઈખીજના પદ્ધતિમાં આવ્યાં હશે અને જો પરિચય લગ્નમાં આમ પરિણમ્યો. આંતરજ્ઞાતિય લગ્ન થાય જોમાં આ જમાનામાં હવે કોઈનો વાંધો હોવો ન જોઈએ. મહાત્માજીએ તો આગળ વધી હરિજન બાળાઓ સવર્ણને પરણે જો કરતાં. સવર્ણ બાળાઓ હરિજનને પરણે, જોવી-સ્થિતિ ધચ્છી હતી. અને પોતે જોવાં લગ્ન સિવાય બીજાં લગ્ન કમળી આપવામાં હાજરી નહિ આપે જોમ પણ જણાવ્યાનું ખ્યાલમાં છે. એટલે સિદ્ધાંત તરીકે સવર્ણ-હરિજન લગ્ન પણ થવાં જોઈએ જો સ્વીકારાયું છે. ત્યાં વાઘરી જેવી પજાત કામ સાથે લગ્ન થાય જોમાં વજોડવાનું કશું નથી. પરંતુ જ્યાં સુધી આવાં લગ્ન સમાજને માન્ય ન હોય. જોથી જ્યારે કોઈને પોતાનું કુટુંબ અને સમાજ હોડવો પડે જોવી રિયતિ હોય, ત્યાં સુધી પાસ કરીને જો-જાનિજો વચ્ચે સંસ્કારનું મોટું અંતર છે તેવી પજાત જ્ઞાતિજો સાથે લગ્ન સંગ્રધધી જોડાવામાં પૂરતો વિચાર કરીને પગલું ભરાવું જોઈએ.

આવાં લગ્નોનાં ભયસ્થાનો

જ્ઞાતિજોનાં બંધન ન રાખતાં ગમે તે જ્ઞાતિમાં લગ્ન થવાં જોઈએ જો ખરું. પરંતુ જ્ઞાતિજોના લગ્નમાં સંસ્કાર, રહેણીકરણી, આચારવિચારનું જે સરખાપણું આપોઆપ મળી રહેતું - રહે છે - જો આંતરજ્ઞાતિના લગ્ન વળતે પણ

મળી રહેતું - હોય અને લગ્ન થાય તો વધી નથી. જાતિઓ પ્રમાણે આજે
ધંધા નથી રહ્યા, અને ધંધા પ્રમાણે અમુક સત્તામાં રહેલા નથી રહ્યા.
વળી કેળવણી એ અમુક જાતિ કે વર્ગનો ઇજ્જત નથી રહ્યો. એટલે આજની
સ્થિતિમાં નાગર કન્યા અને પછાત જાતિના યુવકના સંસ્કાર એક હોવાનો
સંભવ છે. પરંતુ લગ્ન જેવા સંબંધમાં નર્સ યુવકના સંસ્કારથી પત્ની જતું
નથી. યુવકના કુટુંબીઓના સંસ્કાર સાથે પણ લેવાદેવા છે. આ લગ્નનો જ
દાખલો લેઈએ જ ને. બધું સરખું બણેલાં છે. જન્મથી શ્રી. ચિત્રલાલ
અમદાવાદ ઉછરીને મોટા થયા છે. એ બાણતરનો પાટીદાર યુવક જેવી
નોકરી કે ધંધો કરે, તેવા એ કરતા હશે એમ માની લેઈએ. એટલે એ
જાને લાગેવળે ત્યાં સુધી જાનેના સંસ્કાર સરખા હોઈ વધી ન આવે.
પરંતુ એ બાધ રહે છે વાધરીવાડમાં એટલે એ જાહેનને ત્યાં જ રહેવા જવાનું ને ?
આજુબાજુના પાટોશીઓના સંસ્કાર, ધરમાં સાસુસસરા હશે તેના સંસ્કાર
નણુંદોળાઈ હોય તો તેના સંસ્કાર, આ બધાંના સ્વાભાવિક છે કે
જોડેવતે અંશે પછાત વર્ગ પ્રમાણે જ સંસ્કાર હોય. એટલે કોચનીચના ભેદને
ન ગણીએ તો પણ સંસ્કારભેદને લીધે મન.દુ.ખ જીભુ થાય એ સ્વાભાવિક છે.
અને એમાંથી અગડામણ જીવી શાય. પરિણામે માની લઈએ કે જાને
એ હતો ઈંદી દેહ જુદાં રહ્યાં પરંતુ એમનો અભ્યાસ, ધંધો એવાં જોવાં
નથી કે, જે વર્ગ નાતજાતમાં નથી માનતો અને તેમને વગર મૂળે સ્વીકારો
લે તેમના જોવાં એ રહી શકે. એટલે જાહુ તો એ જાતમ પોણ મુકીને ગલા
ગાંધીની પોણમાં રહેવા જાય. જો કે અમદાવાદની પોણો ૫ હજુ એવી છે કે
એમને ધર ભાડે આપતાં નવતેજ દગરે. માની લેઈએ કે આપે, છતાં એ
જોણના લોકો એમને અપનાવો લેવાના નહિ. જે દગરનાં એલિસાબીજની
સોસાયટીઓમાં રહેવાનું હોય તો વાનો ન આવે પરંતુ એટલે પૈસો ક્યાંથી
લાવે ? અને જાતિના કોચનીચના ભેદ જેમ પોણોમાં છે તેમ એ જોઈ
સોસાયટીઓમાં કેળવણીના જગજગ ભેદ છે. એટલે પૈસો હોય છતાં એમને
એલિસાબીજના નાતજાત ન માનનાર વર્ગમાં પણ અભ્યાસને અગાવે આવકાર,
તેમ મળે, એમ જાનવા સંભવ બહુાય. પરિણામે એ જુદાં રહે છતાં અટ્ટલાં
જાની જાય. જે જગ મોદને લીધે ચથું હાય તો એ મોદ કોતરી જતાં જાને
વચ્ચે ખટરાગ ઝમે શાય તો જાણી દુઃખનો પાર ન રહે. તેમાંય પુરખો નો
એના કુટુંબમાં જાવાનો રસ્તો ખુલ્લો છે, સ્વદી જાય એમાં સ્વી !
અર્થમાં દારવાઈ જાય તેવી સ્થિતિ

ઉપર જણાવેલાં ભવચાનો આ લગ્નમાં આવશે એનું કાવિન્ય કંઈ જાને

ભાગતા નથી. પરંતુ એ જ્યાં એમાં ભયરથાનો ખરાં. કુશળ નાવિક હોય તો એ જ્યાં ખડકા વટાવી લગ્નનાય સહીસક્ષામત દંકારી જાય. પરંતુ આવા લગ્ન મટે શ્રી. કપિલાજહેનની ઉમર અને અભ્યાસ પુખ્ત ન કહેવાય. એમના સંજોગોમાં ગેરમાર્ગે દોરવાઈ જવાની શક્યતાઓ વિશેષ છે. પરિચય પછી લગ્ન થાય એમ સ્વીકારીએ, પણ અદાર વર્ષનાં એ જહેનનો પરિચય એત્રણ વર્ષનો હોય તો પણ એ ૧૫-૨૮ વર્ષની ઉમર એ મુઠ્ઠાવરથા છે. એમાં તટસ્થ વિવેકશુદ્ધિ કરતાં ધસકાઈ જવાનો આવેશ-ચંચળતા-હોવાનો જ સંભવ છે. વળી એમનો એવા કોઈ અભ્યાસ પણ નથી કે નાની ઉમરમાં ધણુ એ કોંચા જ્ઞાનથી નિર્ભય કરી શકે. એટલે આ પગલું એ ઉમરની ચંચળતા અને આવેશનું હોવાની વધુ શક્યતા છે. એવા આવેશનો એક દાખલો આ અંકની 'કાર્યોલ્લખની ટપાલ' એ લેખમાં જોવા મળશે.

આવાં લગ્નો આવકારવા લાયક નથી

એટલે આંતરજાતિય લગ્નમાં માનવા છતાં, જિંમનીચના ભેદને ન માનવા છતાં, આવાં લગ્ન આવકારી શકાય નહિ. માળાપોતી લગ્નમાં ડબલગ્રીની ન હોવી જોઈએ, છતાં લગ્નની જવાબદારી યુવકયુવતી સ્વતંત્ર રીતે શ્રેયા માગતાં હોય ત્યારે એમની ઉમર, અભ્યાસ અંત અનુભવ એ જવાબદારી ઉપાડી શકે એવાં હોવાં જોઈએ. તેમાં ય આવાં લગ્નોમાં સ્ત્રીની જવાબદારી અનેકગણી વધી જાય છે. એટલે સુધારાનો મુદ્દારા ખાતર મોહ હોવો ન જોઈએ. કાન્તિનો કાન્તિ ખાતર મોહ હોવો ન જોઈએ. સુધારો, કાન્તિ, પ્રગતિ કે કોઈ નવો ગીલો એ ત્રમાજ અને વ્યક્તિના બક્ષા માટે છે. અને એવું બહુ જો ન સધાતું હોય તો એ રસ્તો સુધારાનો, કાન્તિનો હોય તો પણ એને આવકારાય નહિ. ગલ્ફ, એ ગતો સુધારાનો કે કાન્તિનો નથી પણ માર્ગ-શૂદ્ધા અગ્નિજ્વાલો જોષો રસ્તો છે.

ખટકી એવાં લગ્નોથી કુટુંબની આમરને ધોડો નહિ આવે

આવાં લગ્ન થાય ત્યારે માળાપની આગર જાય એવી આપણને ખીકર. અને તેથી ખીજાં દીકરાદીકરીના લગ્નમાં મુશ્કેલી આવે એમ માનીએ છીએ. પરંતુ એ ખીક કાલ સુધી હશે આજે નથી. એ વર્ષ ઉપર નારનાં શ્રી. સુશીલાજહેન દરિજન યુવક સાથે લગ્ન કરેલ એની નોંધ પ્રસંગકથામાં લેવાઈ હતી. એ લગ્નમાં ધણુ ઉપર જણાવ્યાં તેવાં બયરથાનો કહેવાય. છતાં એ લગ્નમાં શ્રી સુશીલાજહેનની ઉમર ૨૫-૨૬ વર્ષ હતી. સારો અનુભવ હતો. એટલે એ ઉમરે એ પોતે દુરુખ થાય તેવું પગલું ભરતાં

હોય તો એમને એવવવા જેવો ગણાય. પરંતુ એ દુરમ્મ ગમનવાર એથી વિશેષ ન કરી શકે. તેમ છતાં એ પમણું ભરે તો એમાં દાખને વાંધો ન હોયો નોંધજો. પુખ્ત ઉમરનાને દુઃખી થવાનો હક પણ મળે છે. એટલે શ્રી. કપિલાગહેનનો અને શ્રી. મુશીલાગહેનનો કેસ જુદો હતો. એ બંનેનું લગ્ન નાતિ માટે પ્રથમ પ્રસંગ હતો. બીજાને તો કીક, પણ માળાપ માટે એ મોટી ચિંતા કહેવાય. પોતાનાં દીકરાદીકરીનું શું થશે? પરંતુ એ બીક પણ જોટી છે એમ એમનાં નાનાં બહેન શ્રી લીલાવતીબહેન ગયે મહિને નાતિમાં-ગાળમાં-પીગળા શ્રી. મનુભાઈ પટેલ સાથે પરણ્યાં તે પ્રસંગે સાબિત કરી આપ્યું. દસ દિવર વર્ષ પહેલાં આ પ્રસંગ બન્યો હોત તો વ્યવહારમાં આટલી સરળતા ન થઈ હોત. એટલે લેવકદેવડમાં આપણું ગાનસંભગડતું જાય છે, પરંતુ બીજી ગામડાં વળગણ છૂટતાં જાય છે તે શ્રી. લીલાવતીબહેન પરણ્યાં તે બતાવે છે. એટલે આંતરજાનિય લગ્નોથી કુટુંબની આગરુ જશે એવા બીક ગ્રામવાસી કે એવી ડરવાસી હવે નહર નથી. લીલા તોરણેથી પાછા

શ્રી. કપિલાગહેન જેવી અઢાર વર્ષની બહેન આવેશ કે આવેગમાં કંઈ કરી બેસે એ જોટું હોય છતાં માફ કરવા લાયક ગણાય. પરંતુ જે માળાપ પોતાની ૧૬-૧૮ વર્ષની દીકરીઓને ૬૦-૬૫ વર્ષની ઉમરના જૂદો સાથે પરણાવવા જેટલી નીચતા બતાવે એમને શી રીતે માફ કરવા જોઈએ? તા. ૨ ના અંગેસામાં ધર્મજના એ જુદું — લગ્નજ ૬૨ અને ૬૫ વર્ષની ઉમરના — વરરાજાઓ સોહન ૧૬ અને ૧૮ વર્ષની કિશોરીઓને પરણવા બધા પોતાની એવી કુમળી બે દીકરીઓને લવ બાળવા તૈયાર થયેલાં વડીલને તો કહેવું જ શું? પરંતુ ગામના યુવકોને આ લગ્નની બાજર પડતાં તેમજે ભારે વિરોધ જાણ્યો અને કાઈ પણ દિસાએ એ લગ્ન અટકાવવાનો મક્કમ નિર્ણય કર્યો. અને પરિણામે લોલે તોરણેથી એ મૂરતિયાઓ પરણ્યા બાજર પાછા ગયા. આ કાર્ય માટે યુવકો નહર ધન્યવાદના અધિકારી છે.

• મહુતો આપવાન, હાઈફેલ કે ખૂન ?
ગયે મહિને ચિળોદગમાં એક કહેવાતા કુળવાન ધરની વહુ મરી ગઈ. બધી મંદ. અને જળજળી ગયું. પરંતુ તે પછી એ બહેનનાં પિયરિયાંએ પોલીસને ફરિયાદ આપવાનું કહેવાય છે અને એનું સાક્ષરિયાં ખૂન હતું કે એમ જણાવ્યું છે. એ ઉપરથી પોલીસે ખૂનનો મુલો દાખલ કરી એ મરનાર બહેનના ધણી, સોમુ, દીગેર અને બાબી વિરુદ્ધ ફરિયાદ કરી છે. બુદ્ધી

બુદ્ધી 'ત્રાંતો' એ મરણની ચાલ છે. એક કારણ એ આપઘાત કરીને મરી ગઈ એમ પણ કહેવાય છે. પરંતુ એમ કહેતાં પોલીસ મથકને ચૂંચાચૂંચ કરે માટે હાર્ટફેલ થયું એમ ત્રહેર ક્યું છે એવી પણ વાતો કહેવાય છે. અને ક્રિયાદ થઈ છે તેમાં સાસરિયાંએ ખૂન કર્યું એમ વળી કહેવાય છે. શું સાચું એ તો શું કહેવાય ? બધું મરી ટળી ગયું અને સાળિત કરવાનું સાધન પતી ગયા. પછી જે સાચું છે તે સાળિત થશે કે જેનું સાળિત કરવું હશે તે સાચું થશે, એ તો શું કહેવાય ? મોત ઘણાં થાય છે, પરંતુ જ્યારે આનું ચૂંચાય છે ત્યારે સત્ય મમે તે હો પણ લોકોને શંકા જન્ય છે. શંકા જન્યામાં મોટાં ધગતી ચાલી આવતી આગર પણ વધુ શંકા ધણી વખત લાવે છે. એ ઘેર, કહે છે કે, મરનારની એક ભાભી જે સારસાની છે તેને તેડવામાં આવતી નથી. એટલે વહુઓને કુળવાન ઘરમાં જુદાં જુદાં દુઃખ હોય છે એટલે લોકો વહેમાય તેમાં કાઢતો દોષ નથી. એટલે શ્રી કપિલા જેવી હાકરીઓ પૂછતી હોય છે કે અમે બહાર જઈને દુઃખી થઈશું એ ભય સાચો દશે તો પણ અંદર ગીને સુખી થવાના કોડ સેવતી બહેનોને શું મુખ્ય છે ?

અનેક પત્ની પ્રતિબંધક કાયદો કાયદેસર છે

મુંબઈ સરકારે કરેલ આ કાયદો ખામીવાળો છે. પોલીસ કેસ કરી શકે એવો ક્રાઈમિનેલ ગુનો એ ન ગણાય. ફક્ત લગ્ન કરનારની પ્રથમ પત્ની ક્રિયાદ કરી શકે વળી એવાં મુદ્દો પણ ગરૂ કરવામાં આવે છે કે પ્રાંતિક ધારાસભાને એમ કાયદો કરવાનો દર નથી. વધીલોની આવી જુદા જુદા કાયદાગ્રાહી એ કાયદો પોસ્ટો છે એમ માની એ ન મુધરે ત્યાં સુધી એનો લાભ લેઈ લેવાની મનોદશા પણ સમાજમાં પ્રવર્તે છે. ચાણા નિલલાના શ્રી આત્માગમ નાગવણ પટેલે પહેલી વારની પત્ની દયાંત હોવા છતાં બીજી વાર લગ્ન કર્યું. પોલીસે એને ક્રાઈમિનેલ ગુનો મણી ચાણાના ઓરિશનલ રેસિડેન્ટ મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં કેસ દાખલ કર્યો. ચુદાદામાં એક દિવસની સાદી કેદ અને દસ રૂપિયા દંડ થયો. શ્રી આત્માગમે હાઈ કોર્ટમાં રિવિઝનની અરજી કરી અને એમાં એવો મુદ્દો આજળ કર્યો કે મુંબઈ પ્રાન્તનો હિંદુ અનેક પત્ની પ્રતિબંધક કાયદો પોને જ કાયદેસર નથી. વરિષ્ઠ ન્યાયાધીશ શ્રી ચાગલાગે આ કેસનો ચુદાદો આપતાં જણાવ્યું કે ૧૯૩૫ના હિંદુ શાસન ધારા અનુસાર લગ્ન અને હુદાહોને વિષય પ્રતિની દફૂમરનો ગણાયો હોવાથી પ્રાંતિક ધારાસભાઓ આ પ્રકારનો ધારો ધડવાનો અધિકાર ધરાવે છે. એને તેથી

અગિલ હિંદ મહિલા પરિષદની માગણીનો કેસ રાજકુમારી અમૃતકૌરે સરકાર સમક્ષ મજબૂત રીતે રજૂ કર્યો હતો. અને તે કારણે સ્ત્રીઓ માટે વિશાળ નોકરીનું ક્ષેત્ર ખુલ્લું થયું છે.

એ અંગેના વિવિધ કથવાદ

એક વર્ગ તો સ્ત્રી નોકરી કરે એ ઇચ્છતો જ નથી. એને તો સ્ત્રીઓ જહાદ નોકરી કરવા જાય તેમાં અનાચાર વધ્યાની ખીક રહે છે. આ વર્ગ તો જ્યારે જ્યારે કંઈ ચાલુ ચીલામાંથી નવે ચીલે જવાની વાત આવે છે કે અનાચારનો ભય સામો ધરે છે. જાળલગ્નો અટકાવી મોટી ઉંમરે લગ્ન કરવાની વાતમાં પણ એ વર્ગ એ જ ખીક જતાવતો હતો. કન્યાઓને લણ્યાવવાની વાત આવી ત્યારે પણ એ જ જાળડાટ. પરંતુ એ બધાં પગલાં ભરાતા છતાં એ ભય દૂરનો દૂર રહ્યો છે એ જાણ્યા છતાં એ ભ્રમમાંથી એ વર્ગ મુક્ત થતો નથી. એટલે એમનો એ ભ્રમ તો દલીલ કર્યો નહિ લાગે, પ્રત્યક્ષ જોશે ત્યારે લાગશે. બીજો વર્ગ સ્ત્રી નોકરી કરે એમાં કંઈ વાંધો જોતો નથી, પરંતુ તેનું એ કહેવું છે કે એથી કુટુંબની બાવરથા હણાશે. એની એ ગણતરી ગણગણ છે. જેટલો સમય સ્ત્રી નોકરી કરવા જહાદ જાય તેટલો વખત એને ઘર અંગે જોડો મળે જાળકો માટે પણ માનો એટલો સહવાસ જોડો થાય. પણ એ વર્ગને એટલું જ કરેવાનું કે, કુટુંબના આ બધા લોક સ્ત્રીના ભોગે પુરુષ લેતો આચ્છે છે. એનું પરિણામ એ આવ્યું કે સ્ત્રી શુદ્ધામ બની ગઈ. એ શુદ્ધામીમાંથી સ્ત્રીને મુક્ત કરવી હોય તો એ ત્યારે જ બને — સ્ત્રી જહાદનું કામ કરતી થાય. આમ સ્ત્રી એનો સ્વતંત્ર દરજ્જો સાબિત કરે, પછી પુરુષ માનસ એનો સરખો દરજ્જો સ્વીકારતો થશે ત્યારે એ પોતે સ્વચ્છાએ ધરનું ક્ષેત્ર પસંદ કરે. એમ જનશે પરંતુ એના જહાદ નીડળવાયા જે થોડો ગેરલાભ કુટુંબન્યરથાને પડશે, તેને જદલે સ્ત્રીને મોટો લાભ થશે એ પણ એના જમા પાસામાં જોવું જોઈએ. સ્ત્રીને કુદરતી રીતે ધરનું કામ વધુ અનુકૂળ હોય અને તે એની પાસે લેવું હોય તો એ સ્વચ્છાએ સ્વીકારે, આજની જેમ દુર્બિચાત નહિ. તેવી પુરુષ વર્ગ પોતાની વર્તણૂક કરવાની જરૂર છે. ત્રીજો વર્ગ એમ વાત કરે છે કે, આજે ફક્ત પુરુષો એકલા છે છતાં નોકરીઓ મેળવવામાં હાડમારી પડે છે ત્યાં સ્ત્રીઓ ઉમેરાતાં પુરુષો માટે એકારી વધશે. નોકરીઓ વધવાની નથી, એટલે સ્ત્રીઓનો એમાં ઉમેરો થતાં એટલા પુરુષો જોડા પોપાશે એ ઉધારો

ગણિતનો દાખલો છે. પરંતુ એથી એકાદી વધશે એ બાબ ખોટી છે. દેશ હવે સ્વતંત્ર થયો છે, એટલે નવા નવા ઉદ્યોગો, ધંધાઓ વધશે એટલે સરકારી નોકરી નહિ તો ખીછ નોકરીઓનાં ક્ષેત્ર વધવાનાં છે. આજે દેશમાં એકેએક ધંધામાં, ખેતીથી માંડી એર સર્વિસ સુધી માણસો જોઈએ છે. પરદેશથી જે માલ આવે છે તે પ્રવાસ અટકાવવો હોય તો એ બધી ચીજો ઉત્પન્ન કરવા માણસો અસંખ્ય જોઈશે. આપણો દેશ ઉત્પન્નમાં જતરાણો નથી, પણ અછતવાળો છે એટલે એકાદી વધી પડવાનો બાય રાખવો અકામ્ય છે. હા, એવું જાને કે ખુરશીમાં બેસવાનું કામ ન મળતો, કારીગરનું કામ મળે, ખેતીનું મળે. એ કરવાની તૈયારી ન હોય અને એકાદી બોગવે તો એમાં કાંઈનો દોષ ન ગણાય. અને કદાચ એવું કોઈ કામ ન કરી શકે એવો લાપક પુરુષ ન હોય તો સ્ત્રીનું ધરકામ કરશે તો એથી કંઈ આલ કાટી નહિ પડે! કોઈ પણ કાર્યમાં કેવળ લાલ હોતો નથી

આમ સ્ત્રી ઘર છોડી બહાર નીકળે એનો પક્ષ કરતાં એમાં કંઈનુકસાન નથી. એવું માની લેવાનું કોઈ કારણ નથી. કોઈ પણ કાર્ય લાગ્યે એવું દેખાશે કે એમાં કંઈ ને કંઈ ગેરલાભ ન હોય. જો એવા નાના નાના ગેરલાભો જોઈએ તો કશું મહત્ત્વ નહિ. એટલે લાભ અને ગેરલાભનો વિચાર કરી સરવાળે જોતાં દિવ દેખાય તે કરવું રહે. આજે સ્ત્રી ઘર સંભાળે છે તેમાં જરૂર લાભ છે. પરંતુ એમાંથી ધીમે ધીમે એવા સ્ત્રી પક્ષે ગેરલાભ વધતો ગયો કે એ પાંજરામાં પુરાયેલ પક્ષી જેમ મુક્તિ મેળવે. આજે એને બહાર કાઢો તો પણ એની પાંખો જંધાઈ જઈ છે એટલે જીડી શકતી નથી. પરિણામ આશુ છે અપ્રધાત, ખૂન, અર્બાપાતો, રોગનો ભોગ થવો, પ્રાણીની જેમ નિર્દય અત્યાચાર સહેવા, ઘરના જોડે કે રૂખાત જનારે તેના શોક-ઉત્કર્ષના લગ્નનો ભોગ જનવો. સમાજમાં સ્ત્રીની જે સ્થિતિ છે એનો વિચાર કરતાં ઘરમાં બેસી રહેવું એ એને માટે લાભાચક રત્નું નથી. એટલે થોડા દહાડાં કુટુંબસંસ્થાને તુકસાન થતું હોય તો એ વેડીને પણ એણે બહાર નીકળવું એ એના લાભની વાત છે. એ આજના દેખાતા લાભની સ્થિતિ કાંઈ કાળે એની પણ આવે કે સ્ત્રીને લાભ કરતાં ગેરલાભ વધુ થાય તો એ કાળે એણે નવી પરિસ્થિતિ પ્રમાણે પોતાનું સર્વજેવ નક્કી કરવું જોઈએ. એટલે સ્ત્રીઓ માટે નોકરીના ઉદ્દેશ્ય દરવાજા એમની મુલામીદસ્તાને કંડવામાં મંદ્ર કરશે એમ લાગે છે.

જમણવારનો કડક બનેલો કાયદો

સુંઘઈ પ્રાંતમાં સમારંભ કે ગેજાવતમાં મજમાન કે મંદમાનો સહિત

પરચીસ અથવા તેથી વધુ માણસોના એક સાથે ભોજન લેવા સામે પ્રતિજ્ઞા મૂકેલો છે. હવે તા. ૨૨મી જૂનથી એ કાયદો કડક બનાવી એવો કોર્મો છે કે આ નવા હુકમ મુજબ ભોજન આપનારાઓ ઉપરાંત ભોજન લેનારાઓ પણ ગુનેગાર ગણાશે આ જ પ્રમાણે કોઈ પણ સમારંભ સંબંધમાં ૨૪ થી વધુ માણસોની રસોઈ કરવી તે પણ ગુનેા ગણાશે.

પ્રજાકીય સરકાર પ્રજામાં વસે છે કે સ્વર્ગમાં?

આજે સરકારનાં આસનો ઉપર બેઠેલા પ્રધાનો અને ખીજા કાર્યકર્તાઓની અનેકવિધ મુશ્કેલીઓને વિચાર કરતાં નાનીમોટી વહીવટી ફરિયાદ અંગે ખૂબ ને પાડતાં સહી લેવું જોઈએ એમ કબૂલ કરવા છતાં કોઈકોઈ પગલાં સરકાર એવાં ભરે છે કે ચૂપ રહેવું સક્ય જનતું નથી. રેશનિંગ કાઢી નાખ્યું ત્યારે આશા રાખેલી કે જમણુવારનો ફારસરૂપ કાયદો પણ નીકળી જશે. પરંતુ સરકારે એ ન કાઢ્યો, તેમ જ સંખ્યાતી યત્તા પણ ન વધારી. પરિણામે આ સામે જમણુવારો ચોરીછપીને બદલે ઉધાડે હોગે થયા. દર.સાલ તો થોડા પોલીસ ડેસ થતા, આ સાથે એવી સંખ્યા પણ હશે તો પણ એક આંગળીના વેદા જેટલી તો તાલુકા દીક નહિ હોય. તો શું જમણુવાર નથી થયા એમ? કોઈ કંઈ ન જોઈયું ત્યારે એમ થયું કે એ કાયદો છવતાં મર્થા જેવો છે. ત્યાં તો સરકારે એને વધુ કડક બનાવ્યો. સરકાર એનો આશય ગમે તે માનવી હોય, પ્રજા પાળી શકે તેવો એ વ્યવહારિક નથી. અને છતાં આવાં પગલાં ભગપ છે એ બતાવે છે કે પ્રજાકીય સરકાર હોવા છતાં કાયદા ધડનાર પ્રજામાં વસના નથી, પણ કોઈ ખીજે - સ્વર્ગ કે સેક્રેટરિયેટમાં - વસે છે!

આવ રે મેહુલિયા અપાડના!

આજે આ નોંધ લખાય છે તે તા. ૧૭મી સુધી વરસાદ આવશે એ હજુ આશા જ રહી છે એને આકાશમાં સૌ નજર માંડી રહ્યા છે. વીંદળાં આવે છે, વેગાય છે, ધામ રાય છે. આવશે આવશે એમ આશા બધાય છે, પણ એ આશામાંથી ટીપુ પડતું નથી. અજની મોંઘવારી, કાળાગજરની રિયતિ, નાણાંની અજત, રાજદારોએ હૈદ્રાબાદ અને કાશ્મીરનું અયોધ્યસ ભાવિ, નિરાશિતોનો મુશ્કેલ પ્રશ્ન; આમ અનેકવિધ મુશ્કેલીમાં જે વરસાદ ન આવે તો ... વિચાર કરતાં કંપારી છૂટે છે. આટલી આફતોમાં પરાણે ટકી રહેલી પ્રજા દુકાળનો ફટકો પડે તો કેવી લાલહવાલ થઈ જાય? પરંતુ આશા રાખીએ કે પ્રભુ આપણને એ કપડી રસોટીમાં નહિ મૂકે. થઈને નિર્વવીએ કે - આવ રે મેહુલિયા અપાડના!

આફ્રિકામાં 'પાદીદાર'નું લેવાજમ ભરવાનાં સ્થળ

(૧) મોમ્બાસા—શ્રી. રણછોડભાઈ એમ. દેસાઈ, વંનરથ પોસ્ટ ઓફિસ

(૨) નાઈરોબી—શ્રી. મયંતકુમાર કે. પટેલ, પો. બો. ૬૪૦

(૩) કંપાલા—શ્રી. સોમાભાઈ આર. પટેલ,

C/o એલ. એન્ડ એ. લિ., પો. બો. ૩૨૪

(૪) દારેસલામ—શ્રી. ડાલાભાઈ એમ. પટેલ, કસ્ટમ્સ ઓફિસ

(૫) નકુર—શ્રી. નારણભાઈ એમ. પટેલ,

C/o કોલોનિયલ સ્ટોર્સ, પો. બો. ૧૦૨

(૬) જિંજા—શ્રી. રાવજીભાઈ સી. પટેલ, પો. બો. ૧૪૩

(૭) ટાન્ગા—શ્રી. મલીજીભાઈ કે. પટેલ, પો. બો. ૧૩૨

(૮) કેરીયા—શ્રી. રણછોડભાઈ જી. પટેલ, પો. બો. ૪૦

(૯) કિગુમુ—શ્રી. નારણભાઈ બી. પટેલ,

C/o સનસાઇન રટુડિઓ, પો. બો. ૧૭૦

(૧૦) મ્બાલે—શ્રી. ધનજીભાઈ એલ. પટેલ પો. બો. ૧૧૧

(૧૧) થીકા—શ્રી. અંબાલાલ એસ. પટેલ, પો. બો. ૩૬

(૧૨) મસાકા—શ્રી. ધર્મજીભાઈ એસ. પટેલ, પો. બો. ૩૩

આખા હિંદુસ્તાનમાં પ્રખ્યાત પામેલી અમારી
અગરબત્તી વાપરો

દિવ્ય અગરબત્તી

દિવ્ય સેન્ટ બત્તી

શાન્તિ અગરબત્તી

[સળી વગરની મુખાડની બનાવેલી અગરબત્તી]

સીંગાપુર, આફ્રિકા, ફ્રીઝી, રંગૂન વગેરે સ્થળોએ એજન્ટ્સી
આપવાની છે. લખો:

ધી નડિયાદ અગરબત્તી વર્ક્સ

એથન રોડ, નડિયાદ (ગુજરાત)

રજ.નં: 2000

જોડણી

બંદોનો, પ્રદર, લોહીવા, અનિયમિત અટકાવ, અટકાવ વખતે પેટ કે પેડુમાં થતી પીડા, પેશાબમાં બળતરા કે કળતર, ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહીને થતી જ્યો-ક્રમવાચક, સગર્ભા અવસ્થામાં અત્ર ઉપર અભાવ, ઉલ્ટી, ઉબકા, છાતીમાં દાહ, અમુઝા, કોઈ રતવા, પ્રસવ સમયે પીડાવું, મુલાવણી નળણાક, મુવારોગ, ધાવણની અછત, ઊંઘ ન આવવી, હીસ્ટીરીઆ વિગેરે માટે જોમેસી વાપરો. ખીસ નિષ્ફળ બનાવટોથી સાવધાન રહેજો.

અમા દવાવાળા વંચે છે

એન-ટો-કંચનલાલ વાડીલાલની કું. મંગળદાસ રાડ, મુંબઈ ૨.

અનેક રાગાની એકજ દવા

જીવનધારા

રજસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક "જેનસ" નં. 302.

કોલેરા, સંગ્રહણી, રાત્રી, હાથ, પગ, માથું તથા જાનનો દુઃખાવો, પાણી વિકાર, સંધિવા અરાક્ષિત, સોજા, અટકાવ, અપચો, ખારી, શ્વાસ, દમ, દાંત-દાંડમાં કળતર, એડી ડંખ, પ્રદર, પ્રમેહ, મોઢાની ફર્જ ધ, પેટની ચૂક, શૂળ, પેટ-પેડનો દુઃખાવો, અમુઝા, દરેક ભતના તાવ, ધા પડવો, લોહી નીકળવું છત્યાદિ અનેક ભતના દરેકોમાં તેમ જ રહેવે, સ્ત્રીમર ચા મોઢાની મુસાફરીમાં તાત્કાલિક ઉપચોગી યઈ પડનારી અમુલ્ય ઔષધિ. ડિ. મોટી બાટલી ૩. 111, વચલી બાટલી ૩. 11 અને નાની બાટલી ૩. 111. (દરેક ડેકાએ વેચાય છે)

જે. એન. શેહના-છવનધારા ઓફિસ, નડિયાદ.

પાલોદાર

સ્થાપક: સ્વ. નરસિંહભાઈ કૃષ્ણવરમાઈ ગરલ

૨૦૦૪]

આગસ્ટ-૧૪૮

આપણે આ સપ્તમા દિનને ઉજવવા નોંધણી કરી રીતે જાણે
 ઉજવીએ, પરંતુ આપણે ઉત્સવ ખોટા આડંબર કે મિથ્યા ભાવણો-
 વર્ષો ન હોવા નોંધણી. એ આત્મ-નિરીક્ષણ અને આપણા ધ્યેય
 પ્રત્યેના નવેસરના સમર્પણનો અનેકો હોવા નોંધણી. આપણે શું
 કર્યું છે એનો જાણ ન કરીએ. આપણે કેટલું કરવાનું પાટી
 રાખ્યું છે તથા કેટલું ખોટું કર્યું છે તે વિચારીએ. આપણી
 સ્વાધીનતાની આ સંવત્સરી પ્રસંગે આપણે અંતઃકાર દિવસ અને
 તેની જનતાને માટેના મદદન કર્મ પ્રત્યે આપણી જનતાને
 નવેસરથી સમર્પણીએ, આપણે એ માટે સુપાન નીચડીએ. જય દિવસ.
 (સ્વાનંદ્ય દિનના સંદેશમાંથી) — જવાહરલાલ નેહરુ

તંત્રી

અશ્વર ચેટલીકર

આ અંકની સામગ્રી

સ્ત્રી	નામચળ	૧
સ્વામીની મા	સાને સુરેશ	૨
સાહેબો રૂનો	ઈશ્વર પેટલીદર	૮
અતિ ધન લાલભા	ગિમનભાઈ મ. અમીન	૧૩
૧૫ મો ઓગસ્ટ	અરવિંદ પટેલ	૧૫
મઝાના પ્રસંગો	મહાદેવ દેસાઈ	૨૧
સમાજવાદી પક્ષ	મણિભાઈ પટેલ	૨૫
નવાં પુસ્તકો	...	૩૧
સમાચાર	...	૩૪
પ્રસંગકથા	...	૩૫

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂા. ૩ : પરદેશમાં ગિલિંગ ૬

છૂટક નકલ પાંચ આના.

‘ખાદીદાર’ કાર્યાલય - આણંદ

- + દર મહિનાની ૨૫મી તારીખે માસિક નિયમિત પ્રગટ થાય છે.
- + અંક ન મળ્યાની ફરિયાદ આખર તારીખ સુધીમાં જણાવી દેવી. તે પહેલાં પોસ્ટમાં તપાસ કરવી.
- + કાર્તિક અને વૈશાખ, એમ બે હપ્તે વાર્ષિક ગ્રાહક નંધાય છે. વચ્ચે ગ્રાહક ચનારને શિલક હોય ત્યાં સુધી પાછલા અંક મોકલાય છે.
- + નવા ગ્રાહક ચનારને વૈશાખના અંકથી માસિક મળશે. પાછલા અંક ખલાસ થયા છે.
- + નનામા પત્રો કે લેખ ઉપર ધ્યાન આપવામાં નથી આવતું. ન સ્વીકારાયેલ લેખ પોસ્ટની ટિકિટો બીડી હશે તો જ પરત કરાશે.

સુદ્રક : આશાભાઈ ગોરધનભાઈ પટેલ, ચરોતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, આણંદ

પ્રકાશક : ઈશ્વરભાઈ ગોતીભાઈ પટેલ, ખાદીદાર કાર્યાલય, આણંદ

‘પાટીદાર’ના વાચકો જરૂર વસાવે

રૂ. ૧૪માં ૧૩ પુસ્તકો અને ૨૪ અંકો

[પરદેશમાં—રૂ. ૧૮માં] દપાલખર્ચ સહિત
પ્રતિમા

આ માસિકમાં મોટી સાધકનાં લગભગ પોણા સાતસો પાનાં (આલુ પુસ્તક સાધકનાં સાડી તેરસો પાનાં) અને લવાજમ ભરે તેની સાથે જ પાઠ પૂરવું, જેકેટ સાથેનું મુંદર બેટપુસ્તક મળે છે. લવાજમ ફક્ત રૂ. પાંચ જ છે. (પરદેશમાં રૂ. સાત) ઘરની પ્રત્યેક વ્યક્તિને ખૂબ ઉપયોગી એવું ગુજરાતનું આ એક જ માસિક આ પ્રકારનાં લખાણ આપે છે.

પુખ્ત

ખાલકન—જી. ખારીનું મુળપત્ર. જીજ્ઞાસુ પોતાનું માસિક આ માસિક અખિલ ભારત ખાળક સંઘના મુળપત્ર રૂપે ચાલે છે. પ્રત્યેક અંકમાં એક ચિત્રવાર્તા, જીવનચરિત્ર, સચિત્ર મુંદર રસભરી વાર્તાઓ, વિજ્ઞાન, હાસ્ય, કવિતાઓથી ભરેલું આ માસિક ગુજરાતનાં ઘરે ઘરે ખાળકોના હાથમાં રહે છે. તમારા ખાળકના વિકાસ માટે આ માસિક જરૂર વસાવવું પડશે—

—તે કેટલું સસ્તું? વર્ષે ફક્ત રૂ. ત્રણ મોઢસવાના હોય છે. પરદેશ માટે રૂ. સાડા ચાર.

સંસારચક્ર અંથાવલિ

ખાર પુસ્તકના આ સંપુટના લેખક શ્રી. સોપાન છે. પુસ્તકોનાં નામ જ એની ઉપયોગીતા પૂરવાર કરે તેવાં છે.

(૧) કુમાર સાથે, જીવનચર્યા (૨) લગ્નચર્યા (૩) દન્યા સાથે જીવનચર્યા, (૪) લગ્નચર્યા (૫) યુવક સાથે—કર્તાવ્ય ક્ષેત્ર (૬) લગ્નજીવન (૭) યુવતી સાથે—કર્તાવ્ય ક્ષેત્ર (૮) દાંપત્યજીવન (૯) શ્રીમાંન સાથે—સમાજ જીવન (૧૦) કુટુંબ જીવન (૧૧) વીમતી સાથે—સમાજ જીવન (૧૨) કુટુંબ જીવન

ખાસેનું લવાજમ ફક્ત રૂ. છ. પરદેશ રૂ. સાડા સાત.

જીવન સાહિત્ય મંદિર

કાલજાદેવી રોડ, મુંબઈ ૨૨, અમદાવાદ

જેનસ

રજ.નં. 2000

બહેનો, પ્રદર, લોહીવા, અનિયમિત અરકાવ, અરકાવ વખતે
પેટ કે પેડુમાં થતી પીડા, પેશાબમાં બળતરા કે કળતર, ગર્ભ ન
રહેવો, ગર્ભ રહીને શ્રવી જવો-કસુવાવડ, સગર્ભા અવસ્થામાં અન્ન
ઉપર અભાવ, ઉલ્ટી, ઉબકા, છાતીમાં દાહ, અમુંબાણ, કોડે રેતવા,
પ્રસવ સમયે પીડાવું, મુવાવડની નખખાણ, મુવારોગ, શ્રાવણની
અછત, ઊંઘ ન આવવી, હીરદીરીઆ વિગેરે માટે જેમેસી વાપરે.
ખીજ નિષ્ફળ બનાવેથી સાવધાન રહેજો.

અથવા દવાવાળા વેચે છે

એન્ટો-કંચનલાલ વાડીલાલની કું. મંગળદાસ રોડ, મુંબઈ ૨.

અનેક રોગોની અંકજ દવા

જાપન ધારા

રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક "જેનસ" નં. 302.

કોલેરા, સગ્રહણી, શરદી, હાથ, પગ, માથુ તથા બાઈનનો દુઃખાવો, પાણી વિકાર,
શધિવા, અરાગિત, સોળ, અછળ, અપચો, ખાંસી, શ્વાસ, દર્દ, દાંત દાઢમાં
કળતર, ઝેરી ડંખ, પ્રદર, પ્રમેહ, મોઢાની દુર્ગંધ, પેટની ચૂક, શૂળ, પેટ-પેડુનો
દુઃખાવો, અસુચ્છ, દરેક ભત્તની તાવ. ધા પડેલ, લોહી નીકળતુ હત્યાદિ અનેક
ભત્તના દરદોમાં તેમ જ રૂલ્લે, સ્ટીમર થા ફોટરની મુસાફરીમાં કોસ્મોલિક ઉપચારી
ચઈ પડનારી અમુલ્ય ઔષધિ. ડિ. મીટી બારલી ૨. 1111. વગરની બારલી ૨. 11
અને નાની બારલી ૨. બાન્ પો. લુહુ. (દરેક ડોકાણે લેવાય છે)

જે. એન. શેઠના-છવનધાગ ઓફિસ, નડિયાદ.

અગ્રમણ્ય સાહિત્યકારો, કવિઓ, લોકસેવકો, અને ધર્મિય પ્રવચના સંપૂર્ણ
સાહકારથી ઉત્તમ લેખો, વાર્તાઓ, કાવ્યો, નાટકો, છવનચરિત્રો, તેમજ
ધર્મકથાઓથી ભરપૂર સાહિત્ય પીરસવું શુન્દતત્ત્વની આમલનતાનો ચાહના પામેલું
અને શુન્દતત્ત્વની આપાતું સરતું છતાં સમૃદ્ધ એક અને અન્યેક સામયિક

‘અખંડ આનંદ’

તંત્રી : સોપાન

શુન્દરાતનાં હૃદયે કુટુંબોમાં આખાલવૃદ્ધને એકધારું
વિશિષ્ટ વાચન પીરસી ઉચ્ચ સંસ્કારો રેડી રહેલ છે.
વર્ષે દિવસે ૬૫૫×૧૦ના કદનાં લગભગ ૧૬૦૦ પાનાનું
વિવિધ સામગ્રીથી ભરપૂર વાચન આપવામાં આવે છે.

લેવાજમ : દેશમાં રૂ. ૬-૮-૦, છુટક ૧-૦-૦;
પરદેશ રૂ. ૧૦-૦-૦ અથવા શિલિંગ ૧૫

માર્ચ માસ સુધીના તમામ અંકો ખતાસ થયા
હોવાથી એમિત માસથી આડક થઈ શકશે.

લોકલોગણીને માન આપીને ફરી શરૂ થાય છે

વિવિધ ગ્રંથસાખા

વાર્ષિક ૬-૮-૦ના લેવાજમમાં કાઉન્ટ સોળપેહ
૧૬૦૦ પાનાનું વાચન ઘેરબેઠાં મળશે.

— વિશેષ માહિતી માટે મુચીપત્ર મંગાવો —

સરતું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

કે. ભંડ્ર, પો. ગો. નં. ૫૭, અમદાવાદ : કાલગોદરા રોડ, મુંબઈ-૧

કૃપા કરી ઉભગરો કરવાની સવડ હોય
ત્યારેજ આ નવલો વાંચવી શરૂ કરજો—
ન અન્યથા!

ઇન્દ્રજાળ

તમે નવલકથાઓ ઘણી વાંચી હશે. તેમાંની અનેક તમને ઘણી રસાળ અને ખૂબજ મનોરંજક લાગી હશે. પણ આ ઇન્દ્રજાળ વાંચ્યા પછીજ તમે આગલી બધીની રસાળતા વિષેનો આંક બાંધી એવી ખાસ લાલામણુ છે. આ નવલકથા તમને હિન્દુસ્તાનમાંથી ઉપાડી વાયુવેગે તદ્દન નવાજ વાતાવરણમાં લઈ જશે ને એવાં એવાં અદ્ભુત સ્થાનોમાં ફેરવશે કે તમે ચકિત થઈ જશો. અને ન્યાં સુધી તેને પૂરેપૂરી વાંચો ત્યાં સુધી એન નહિ પડે.

કિંમત રૂ. ૩-૦-૦ ટ. ખ. જુહુ.

શકારિ

(વિક્રમાદિત્ય)

વેકમ મહાન હતો, પરદુઃખલંબન હતો, પરાક્રમી હતો એવું તો બધા કહે છે પણ તેનો નક્કી ઇતિહાસ કેટલા જાણે છે? તમારાં જાણકો પૂરે તો તેને તમે શો જવાબ દેશો?

આ નવલકથા તમને ૨૦૦૦ વરસ પરનો તે ઇતિહાસ અતિ રસાળ રીતે શીખવી દેશે અને તમારા પરાક્રમી વડવા માટે ગૌરવ લેવાનો ખરેખરો હક પ્રાપ્ત કરાવશે.

કિં. રૂ. ૨૫૫ ટ. ખ. જુહુ.

બાળકોને ભેટ આપવા લાયક ગાંડીવાનાં રૂપાળાં ઉંમરવાર પડીકાંને લગતી યાદી અંગાવો.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર: સુરત

પાત્રોદાર

જનસમાજને વિચારપ્રેરક વાચન વિદ્યસંવાના અંબિકાપ સેવતું માસિકપત્ર

ભાદરવો
સં. ૨૦૦૪]

ઓગસ્ટ-૪૮

[વર્ષ. ૨૫
અંક. ૧૧]

સ્ત્રી

અલ્પાગ્રે સદગ સૃષ્ટિ સર્જ્યા પછી પુરુષ સર્જ્યા છેવટ એના સાથીદાર તરીકે સ્ત્રી સર્જવાનું હેતુ કાર્ષ લીધું. પોતે સ્ત્રી સદગ સૃષ્ટિનાં સર્વોત્તમ સ્ત્રીમાં સુયોગ કરવા, પુણ્યોમાંથી સૌંદર્ય લીધું, પક્ષીઓમાંથી સંગીત લીધું, મેઘધનુષ્યમાંથી સ્વરંગો લીધા, દરિયાની મીઠી લહેરોમાંથી સુગંધ લીધું, ઉજળતાં મોત્તમાંથી દારૂ લીધું, મેટાંમાંથી ત્રાસ લીધી, શિયાળમાંથી લુચ્ચાઈ લીધી, વાદળોમાંથી સ્વચ્છતા લીધી વગરનાં કાપડોમાંથી ચમકતા લીધી અને અલ્પાગ્રે એક કલાપૂર્ણ સ્ત્રી સર્જી પુરુષને સાથીદાર તરીકે આપી.

પુરુષ દરખાતો દરખાતો સ્ત્રી સાથે પુરુષ ઉપર ગયો. પરંતુ થોડા જ દિવસમાં જો સ્ત્રીની કંટાળા ગયો. એને પાછી આપવા અલ્પા પાસે ગયો. હેતુ : 'ત્યો દેવ, તમારી આ બેટ પાછી. હું એનાથી તો આ પોદારી ગયો !'

એટલે રહેતાં જ પુરુષ પાંચ થોડા વખતમાં કંટાળ્યો. અલ્પા પાસે જઈ વિનંતિ કરી : 'દેવ ! મને સ્ત્રી પાછી આપે. હું એના વગર નહિ રહી શકું.'

અલ્પા હવે એને આજણી ગયા હતા. આ વખત એમણે વચન લીધું : 'તારે એની સાથે જ રહીને મુજમાં કે દુઃખમાં કાળમ પાનાં પાડવાં પડશે.'

આદિ પુરુષ આ વચન આપી સ્ત્રી પાછી લેઈ આવ્યો તે વચન આજે પણ પુરુષ પાળી સ્ત્રી સાથે પાનાં પાડી રહે છે. વચન લીધે અલ્પાએ જો સ્ત્રી પાછી આપી આવ્યો ત્યાં એટલું જ, બાકી આદિ પુરુષની જેમ આજે પણ પુરુષને સ્ત્રી સાથે રહેતાં વેરાગ અલ્પી વચ છે, અતિ નિમોગમાં છળ અલ્પાની વચ છે !

અનુ.-નરવરસાસ દવે

ગુજરાતમાં પવિત્ર પુસ્તક અને મૂળ સેવક તરીકે પૂજ્ય સ્વિશંકર મહારાજનું ને સ્થાન છે, તેવું મહારાષ્ટ્રમાં શ્રી. સાને ગુરુજીનું સ્થાન છે. વળી એ હિતમ લેખક છે. મહારાષ્ટ્ર એમનાં પુસ્તકો ઉપર ગાંડું છે. 'શ્યામની મા' માં એમણે પોતાની માત્રા અનુભવો આલેખ્યા છે. મેઝાડીમાં એ પુસ્તકની વ્યાક આવૃત્તિ થઈ, ઘેર ઘેર વંચાઈ પડ્યું છે. શ્રી નરવરસાસ દવેએ એને ગુજરાતીમાં હિતારી અપાણને ઉપદેશ કર્યો છે. મહારાષ્ટ્રની જેમ ગુજરાતીમાં પણ એની અનેક આવૃત્તિઓ થઈ ઘેર ઘેર વંચાય તેથી મહેશ્વર છે. એમાંથી ત્રણ પ્રસંગો અહીં હિતાર્યો છે.

મા સાવિત્રીનું વ્રત કરતી દરેક વરસે જેઠી પુનેમ આવવાને એ દિવસ પહેલેથી તે ઉપવાસ શરૂ કરતી. લીધેલું વ્રત કદાપિ છોડવાનું નહિ. આ વ્રતમાં વડતી પૂજા કરવાનું હોય છે. આકાશને ગ્રાથ બીડીને જોનાર ચિરંજીવ અક્ષય વડતી પૂજા કરીને અક્ષય સૌભાગ્ય મેળવવાનું. વડ પ્રમાણે કુળ વંશો ને જગતને છાયા આપે, આધાર આપે; વડ જીએ ઉપર જઈને જાણે પોતાના શરીરથી દેવતા ચરણને સ્પર્શ કરતો હોય, તે પ્રમાણે કુળને પણ સદૈવ જીએ જવાની, ઉત્તમ ખનવાની સદૈવ ઈચ્છા હોય; વડમાંથી અનંક મૂળીઓ ફૂટે છે, તેજ પ્રમાણે કુળનો વિસ્તાર થાય અને કુળને શક્તિ મળે, આ અને આવી મેકડો કાવનાઓ વડની પૂજા કરતાં, જાણે કે જાનણે સ્ત્રીઓના હૃદયમાં જાગે છે.

વડસાવિત્રી-વનના દિવસ જેમ જેમ પાસે આવતા જતા તેમ તેમ મારી મા ચંદ્રીર ખનતી જતી. તે સંગ્રામીનું એક રમણ કહેનાર જુનું અત્યાર મુર્ખી તો આ પ્રત્યાવના જ હતી. તે વખતે હું આઠ નવ વર્ષનો હોઈશ. સાવિત્રી-વતની શરૂઆત જવાની હતી. મારી મા મદિયા લાંબથી ગિમાર દંબી. દાદિયો તાલ જોતી ખાજી જ પઠ્યો હોય. આ વ્રતમાં ત્રણ દિવસ વડને ૧૦૮ પ્રદક્ષિણા કરાવતી હતી. મા જરા સાવતી ત્યાં તો ચકરી આવતી હતી.

માએ 'શ્યામ' એમ કહીને મને હાંક મારી. હું માતી પાસે ગયો અને પૂછ્યું, "શું છે મા ? શું હવું ? પગ દગ્ગનું ?"

ધોડા હાંકતા, ધર્મશાળના ઘરની છાંડ ઉડાવતા—દામ કરતા. પ્રદક્ષિણા કરતાં તને શરમ આવે છે એમ? તું નથી જવાનું તો હું જઈશ, જા. આવતાંજતાં શું થશે, હું ચક્રી ખાઈને પડીશ. મરીશ તો છૂટીશ અહીંથી; તો ઈશ્વરની પાસે પહોંચીશ. પરંતુ સ્વામ? તમારે માટે જ છત્તું છું—” એમ કહીને માજી પોતાની આંખે પાલવ હાંક્યો.

માના શબ્દો મારા મનમાં ઊંડા ઊતરી ગયા. મારું હૃદય પીગળ્યું. દવીભૂત બન્યું. “ભગવાનનું દામ કરતાં શરમાઈશ નહિ, પાપ-કરવામાં શરમાજો”—મહાન શબ્દો! આજ પછી તે શબ્દો મને સાંભરે છે. આજકાલ આ શબ્દોની કેટલી જરૂર છે? ઈશ્વરના દામની, દેશના દામની, ભારતમાતાના દામની અમને શરમ આવે છે, પરંતુ ખરાગ પુરતકો વાંચવાની, ખરાગ સિનેમા જોવાની, તમાકુ સૂંઘવાની, બીડીસિગારેટ પીવાની, સોપારી ખાવાની, ચેનળાછ ઉડાડવાની અમને શરમ આવતી નથી. પુણ્યકર્મ, સૂત્રકર્મ કરવાની શરમ આવે છે અને અસત્કર્મ કરવામાં ઔદતા અને સંસ્કૃતિ સમાયેલી છે! આ સ્થિતિ તદ્દન ખરાબ છે.

હું માને પગે પડ્યો અને બોલ્યો, “મા, જઈશ હાં. ગમે તે મને હસો, જોને જો કહેવું હોય તે કહો. હું જઈશ. પુંડલીક માતાપિતાની સેવા કરીને મોટો થયો, દેવને બાંધીને આણ્યતો થયો. તારું દામ કરીને મને તારો અને દેવનો લાડકો થવા દે. નિશાળમાં ભારતગ્રીહીતો, તે મને મારજો તેક પછી પછી ચાલશે. મા! તને મારા ઉપર ક્રોધ આજ્યો છે? તને ખરાગ લાગ્યું?”

તમ દવાપાત્ર ધરને પૂછ્યું.

મા બોલી, “ના બેટા. હું તારા ઉપર શા માટે ચીડાઉં? મને તમારા ઉપર ચીડાતાં આવડતું નથી હાં સ્વામ!”

૨

એક દિવસ હમેશ પ્રમાણે હું રમીને ઘેર આવ્યો. પહેરણ દાદયું, ચોટલીને તેલની આંગળી લગાડી અને નાવણિયા ઉપર જઈને બેઠો. નાવાને માટે એક મોટો પથરો હતો. નાવાનું પાણી ધિરોડીના ખામણામાં જતું હતું, સંધ્યાકાળનું સ્નાન; જોને-જહુ પાણી જોઈતું નથી. માજી ઘસીને શરીર યોગી આપ્યું. વધેલા પાણીને હું શરીર ઉપર રેડવા લાગ્યો. પાણી પૂરું થયું અને હું માને જૂમ મારવા લાગ્યો.

“મા! મારું શરીર લૂછી આપ;” જહુ પાણી યઈ રહ્યું. મને ટાક વાવ છે. જલદી મારું શરીર લેટ્ટી આપ.” હું ખરાડા પાડવા લાગ્યો. મારા

નાનપણમાં ટાવેલ, પંચિયાં પગેરે અમારા ગામમાં બહુ આત્મા ન હતાં. ઘરના મોટા પુરુષો ધોતિયાને નીચોળીને તેના વડે જ શરીર લૂછતા. એકાદ જૂનો કકડો હોદરાનાં શરીર લૂછવાને માટે હોય. સંધ્યાકાળે મા પોતાના સાદલાના છેડા વડે ક્યારેક ક્યારેક મારું શરીર લૂછતી.

મા આવી, તેણે મારું શરીર સાદલાનાં છેડા વડે લૂછ્યું અને કહ્યું, “જા દેવનાં ફૂલ ઉતારી નાખ.”

મેં કહ્યું, “મારાં તળિયાં ભીનાં છે; એને માટી ચોંટશે, મારાં તળિયાં લૂછી નાખ.”

“તળિયાં ભીનાં છે તેથી શું થયું? શાના વડે લૂછું?” માએ કહ્યું.

“તારો છેડો નાવણિયા ઉપર પાથર, એની ઉપર હું પણ મૂકીશ. તેના ઉપર પણ લૂછી નાખીશ અને પછી કૂદકો મારીશ. મને ભીનાં પગે માટી ચોંટ એ નથી ગમતું. પાથરને તારો છેડો.” હું હક પકડીને જોડ્યો.

“તું” તો તદ્દન હરીસો છે, શ્યામ. એકેક મૂખાંધ ક્યાંથી શીખી લાવે છે, મને ગળર? હાં, લે પણ મૂક.” માએ પોતાનો છેડો નાવણિયા ઉપર પાથર્યો. મેં મારા પગ તેની ઉપર મૂક્યા, ગરાગર ચોખ્ખાં ક્યાં અને કૂદકો માર્યો. માનો સાદલો ભીનો ગયો, તેની મને પરવા ન હતી. તેને થોડો જ તે તે વખતે બદલવાનો હતો? પણ બાળકના પગને માટી ચોંટ નહિ, તેની હોંશ પૂરી કરવી જોટલા માટે તેણે પોતાનો સાદલો ભીનો કર્યો. તે ગાળક માટે શું ન કરે, શું કષ્ટ સહન ન કરે, શું ન આપે?

હું ઘરમાં ગયો ને દેવનાં ફૂલ ઉતારવા લાગ્યો. મા આગળ લાંબને આવી ને જોડી, “શ્યામ! પગને માટી લાગે નહિ જોટલા માટે ચીવટ રાખું. હું તે જ પ્રમાણે મનને મેલ ન લાગે તેટલા માટે ચીવટ રાખજે. દેવને પ્રાર્થના કર કે શુદ્ધ બુદ્ધિ આપે.”

૩

એક જમણેવારમાંથી નળીને હું ઘેર આવ્યો. માએ પૂછ્યું, “શું જમવાનું હતું? શાક શાનું હતું?” મેં બધી હકીકત કહી. માએ પૂછ્યું, “શ્લોક જોડ્યો કે નહિ?”

હવે જવાબ શો આપવો? એક જૂઠું જોટલે બીજું જૂઠું. એક જોડું પગનું માંડયું તો તેને ઠાંકવાને બીજું જોડું પગનું માંડયું પડે છે. પાપ પાપને વધારે છે, દરમૂળ જનાવે છે. માને મેં જોડું જ કહ્યું, “શ્લોક જોડ્યો.”

માએ ફરીથી પૂછ્યું, “ક્યો જોડ્યો? અને જોડ્યો તે બધાંને ગમ્યો કે?”

ફરીથી મેં જૂઠું કહ્યું, “‘નેત્રોં લોન હિર પ્રકાશ પ્રસરે’”

હું માને આમ સાચું ખોટું કહેતો હતો, એટલામાં પાટોશનાં છોકરાં આવ્યાં. એકબીજાની જોડ બતાવતી, એકબીજાની ઊણપ જોવી, એકબીજાને માર ખવડાવવો આંખો છોકરાંઓનો સ્વભાવ હોય છે. પાટોશનો કિશન, બહુ, વાસુ વગેરે આવ્યા અને માને કહ્યું, “યશોદા કાકી ! તમારો સ્થામ આજ શ્લોક ન ખોલ્યો. બધા તેને, બોલ બોલ એમ કહેતા હતા; પણ એ ખોલ્યો જ નહિ.”

“સ્થામે જ મને શીખવેલો ‘ભરી ગળનતાટે શુદ્ધ નક્ષત્રનો...’ એ હું ખોલ્યો અને મને શાળાશી મળી.” એમ વાસુએ કહ્યું.

ગોવિંદ ખોલ્યો, “‘હસા ચેતાં દેવેં રથ નિઃસ્ટ તો શ્યામલ હરિ...’ આ હું ખોલ્યો અને નરસંક્રાંતાએ મને શાળાશી આપી.”

માએ મને કહ્યું, “સ્થામ ! મને છેતરી જૂઠું ખોલ્યો. શ્લોક ખોલ્યો એમ મને કહ્યું.”

વાસુ ખોલ્યો, “સ્થામ ક્યારે ખોલ્યો ?”

બહુએ કહ્યું, “ઘરે તે મનમાં ખોલ્યો હશે, તે આપણાથી શી રીતે સંભળાય ?”

કિશન ખોલ્યો, “પણ ભગવાને તો સાંભળ્યો હશે.” છોકરાંઓ મારી તકરી કરીને જતાં રહ્યાં. છોકરાં એટલે ગામમાં ન્યાયાધીશ જ હોય છે. કાંઈને કંઈ છુપાવા દેવાતાં જ નહિ. ગામમાં બધાનાં ઊંઘોને ચારા ઉપર આણનારાં વર્તમાનપત્રો જ જોઈ લેા.

માએ મને કહ્યું, “સ્થામ, તું શ્લોક ન ખોલ્યો એ એક બૂલ, અને જૂઠું ખોલ્યો એ પાછી ખૂબ ભયંકર બૂલ. દેવને પહે પડ અને કહે કે હું આણું જૂઠું ફરીથી ખોલીશ નહિ.” હું તો મૂંઝો જનીને ઊભો રહ્યો. માએ ફરીથી કહ્યું, “જા દેવને પહે લાગ. નહિ તો એમને ઘેર આવવા દે, એમને કહીશ; પછી માર પડશે; બોલ સાંભળવા પડશે.” હું ત્યાંથી દાલ્યો નહિ. મને કાચું કે મા પિતાજીને કહેનાર નથી. તે બૂલી જશે, આજનો તેનો કોષ કાલે ઝાડો થઈ જશે. માએ ફરીથી કહ્યું, “સાંભળતો નથી ને ? કીક, હું હવે નથી ખોલવાની.”

પિતાજી રાત્રે પરગામથી આવ્યા હતા. રાજની માફક તે પગલિયે ઉઠાડવા આવ્યા. તેમણે બૂપાળી કહી અને અમે બોલ્યા. પિતાએ મને પૂછ્યું, “કાલે કયો શ્લોક ખોલ્યો હતો ?”

મા વશોણું કરતી હતી. તેનો પડખો બીંત ઉપર નાચતો હતો. જાના

રહીને હાથ ધરવી પડતી. મોટી ગાળા હતી. એનું મોટું પંજુ મોટું હતું. માએ વસોવવાનું એકદમ બંધ કર્યું અને તે બોલી, “શ્યામ કાસે શ્લોક બોલ્યો નહિ અને આવીને અને માન પોટું જ કર્યું કે બોલ્યો. પાડોશીનાં લોકરોએ બધી ખરી વાત કહી. હું તેને કહેતી હતી કે દેવને પગે લાગ અને ફરીથી જુઠું બોલીશ નહિ, એમ કહે. પરંતુ ફરતું જ કર્યું તો પંજુ સાંભળ્યું જ નહિ.”

પિતાછત્રે સાંભળ્યું અને રીસમાં બોલ્યા, “એમ કર્યું કે? બી, બીનો ચાથ છે કે નહિ? પેલી ભીંત આગળ બેઠો રહે. શ્લોક બોલ્યો તો કે કાસે? પિતાછત્રે ક્રોધ લેઈને હું મલાગ્યો. હું રડતો રડતો બોલ્યો, “નથી બોલ્યો.”

“ત્યારે જુઠું કેમ બોલ્યો? મો વખત તને કર્યું કે જુઠું ના બોલીશ.”

પિતાછત્રે ક્રોધ અને અવાજ વધતા જતા હતા. હું ધ્રુવતો ધ્રુવતો બોલ્યો, “હવે હું ફરીથી જુઠું નહિ બોલું.”

“અને એ દેવને પગે પડવાનું કહેતી હતી તે સાંભળ્યું નહિ, માળાપતું કર્યું સાંભળ્યું એ તને ખગર નથી એમ જણાય છે, ફાટી ગયો લાગે છે?” પિતાછત્રે હવે ઊંડીને મને મારશે એમ લાગ્યું.

હું રડતો રડતો મા પાસે ગયો અને માના પગ ઉપર માથું મૂક્યું. મારાં બેનાં બેનાં આંસુ તેના પગ ઉપર પડ્યાં. “મા! મારી ભૂલ સંધ, મને માફ કર.” એમ મેં કર્યું.

માથી બોલાય નહિ. તે વાતસહ્યતી મૂર્તિ હતી. ઝોગળી ગયેલા દેહ પ્રમાણે મારો સ્થિતિ ‘ચયેલી’ લેઈને તેને ખગર લાગ્યું. પંજુ પોતાની બાવના છપાવીને તે બોલી, “દેવને પગે લાગ. ફરીથી જુઠું બોલવાની શુદ્ધિ આપશે નહિ એવી તેમને પ્રાર્થના કર.”

આ પુસ્તક વિશે થી સાને ચુરછ પોતે પ્રસ્તાવનામાં લખે છે—શ્યામની મા, ‘એ પુસ્તક પવિત્ર છે એમ હું વિનયપૂર્વક કહી શકું છું. હૃદયનો જ્યાં પ્રેમ આવી ગઈલો છે. આ વાત લખતાં સેંકડો વખત મારી આંખો આંસુથી ભરી રહી હતી. મારા હૃદયમાં માના મોટે લેઈનાં પ્રેમ, વકિત ને કૃતસત્તાની અપાર બાવના આ પુસ્તક વાંચીને જે વાચકોના હૃદયમાં ઉત્પન્ન થશે તો આ પુસ્તક કૃતાર્થ થયું એમ કહેવાશે.

શ્યામની મા : લેખક—સાને ચુરછ, અનુ.—નરવરસાત્ર દવે, પ્રકાશક—ચિત્રસાગર પ્રેસ, ૧૫૫-૨, ૨૧ રા.

સહેલો રસ્તો

ઈશ્વર પેટલીકર

લગ્નની લેવડદેવડના વિષય અંગે અહીં આપણે એ પ્રશ્ન વિચારીશું. આ લેવડદેવડ બધે થશે? અને એ કરવાનો સહેલો રસ્તો કયો?

પહેલા સવાલ ને નકારમાં હોય તો પછી બીજો સવાલ વિચારવાનો રહેતો નથી. અને આપોઆપ એ પ્રશ્નમાંથી એક જ પ્રશ્ન વિચારવાનો રહે. પરંતુ મનુષ્યમાં જેને અખૂટ શ્રદ્ધા છે એવો કોઈ પણ વિચારક કે અદ્વૈતો માણસ સમાજમાં ચાલી રહેલી કોઈ અનિષ્ટ પ્રથા નાખૂદ નહિ થાય એમ કદી કહી શકે નહિ. મનુષ્ય ઉપર અખૂટ શ્રદ્ધા મૂકવામાં અધે શ્રદ્ધા જેવું પણ નથી. એ શ્રદ્ધા રાખવા માટે પૂરતાં કારણો છે. જૂતકાળમાં જે અનિષ્ટ પ્રથા ગણાતી તે સમયના વહેલુ સાથે મનુષ્ય નાખૂદ કરતો આગળ વધ્યો છે, એ આપણને શ્રદ્ધા મૂકવા પ્રેરે છે.

મનુષ્ય જેવા મનુષ્યને ગુલામ તરીકે વેચવાનો વેપાર ચાલતો, એનો વિચાર કરતાં લગ્ન અંગેની લેવડદેવડ કંઈ વિચારમાં નથી. સ્ત્રી જેવી સ્ત્રીને પતિ મરી જતાં છવતી સગાણીને જાણી દેવામાં આવતી! આવા બીજા દાખલા ગણાવવા હોય તો ગણારી શકાય તેવા ઘણા મળે. મનલગ્ન કે, મનુષ્ય કોઈ કાળે એવો તો નથી જ રહ્યો કે એણે અનિષ્ટ પ્રથાને તહેલી મોડી ન છોડી હોય.

અહીં કોઈ એક પ્રશ્ન એમ કરશે કે, તમે આખા જગતના મનુષ્ય સમાજના દાખલા લ્યો છો, અને વિષય કે પાટીદાર સમાજને લગતો. પાટીદારિયા માનસ જ સાવ એવું છે કે, બીજા બધા સુધરશે પણ એ નહિ સુધરે! આવી જાતના પ્રશ્નો સામાન્ય વર્ગમાં ઘણાંને કરતા મેં સાંભળ્યા છે એટલે એ અહીં મૂક્યા છે. સાચી રીતે, મનુષ્ય સ્વભાવ જગતમાં એક જ છે. એમાં દેશ જેવા પણ વિભાગ મૂલિત છે. -પછી પાટીદારિયો સ્વભાવ-માનસ-એમ વિચારવું એ, વિચારસરણીની ગેરરીત છે. મનુષ્ય સ્વભાવમાં જ્યાં દેશદેશના ભેદ નથી, તો પાટીદારિયા, બ્રાહ્મણિયા, દરિજાનિયા, એવા કોમ કોમના જુદા સ્વભાવ સાંભળે જ નહિ. આ થઈ મૂળભૂત વાત.

હવે એવા જે જુદા જુદા સ્વભાવ આપણને વર્તુલકમાં દેખાય છે; તે વાસ્તવિક જૂમિકાનો વિચાર કરીએ. માણસ એ સામાજિક પ્રાણી છે, એટલે સ્વાભાવિક રીતે એ જે સમાજમાં રહેતો હોય તેવો ઘરાય છે. તેથી મૂળભૂત એ એક જ

પ્રકૃતિનો હોવા છતાં, જુદા જુદા સમાજમાં વસવાટને લીધે એનું ઘડતર—
માનસ—જુદું ઘડાય છે. અને તેથી આપણને હિંદી, અંગ્રેજ, અમેરિકન,
ગાંધી, ચીની, આરબ, વગેરેમાં ભિન્નતા દેખાય છે. એ જ રીતે ખાલાણ,
વાણિયા, પાટીદાર, હરિજનમાં બેદ દેખાય છે.

એટલે તત્વતઃ આપણને જે પાટીદારિયા ગુણ ન જાણ્યા તેવો
લાગે છે, તે વાસ્તવમાં સમગ્ર મનુષ્ય સમાજથી જુદો પડતો કાંઈ વિશિષ્ટ ગુણ
નથી, પરંતુ સમાજના અમુક વર્ગમાં રહેણીકરણી હોવાથી ઘડાયેલો ગુણ છે.
અને એ ગુણ હવે પોતાના સમાજમાંથી રહેણીકરણ દરેકનાં અલગ થવાથી
છિન્નભિન્ન થઈ રહ્યો છે.

પાટીદાર એટલે ખેડૂત, બહુ ખાતુ, એક ધા અને એ કટકા, ખાતલ,
ભોજો, ઉદાર, આવા આવા કંઈક વિશિષ્ટ ગુણો એના માટે હતા. છતાં આજે
આપણે જોઈએ છીએ કે પાટીદાર દરેક ક્ષેત્રમાં પોતાની શક્તિ સાબિત કરી
શક્યો છે, ધંધા અને કેળવણીને લીધે બહુ ખાતાની જગાએ સુધરતા,
શિષ્ટતા આવી છે, એક ધા અને એ કટકાની જગાએ વાણિયાની નમ્રતા પણ
દેખાય છે, ખાતલને જાહેર નાજુકતા ય આવી છે, ઉદારતાની જગાએ
મણતરીઆઇ પણ આવી છે !

એટલે પાટીદારિયા કાંઈ વિશેષ ગુણ અમુક સમાજમાં કુદરતી અને કાયમ
છે, એ માનવું ભૂલ ભરેલું છે. અને પરિસ્થિતિ જાહેલાતાં પાટીદાર એના
અનિષ્ટ ગુણોમાંથી નહિ છૂટે એમ એના ઉપર અચકા રાંખવી, એ ખોટી
મણતરી છે. કહેવાનું કે લેવડદેવડની પ્રથા જરોજ.

હવે બીજા પ્રશ્ન ઉપર આવીએ. એ પ્રથા બંધ કરવાનો સહેલો રસ્તો કયો ?

સહેલો રસ્તો તો એ કે, વરગણ વાચ જાઓ છો તે વૈષ્ણવ બની જાય !
કાંઈ કન્યાનો જાપ પરાણે લાડ જની મોંમાં આવીને પડે તો ય એ લાડ ન
જનતાં અલિસક જની, એની દિસા કરવાનો ઇન્કાર કરે !

આ સહેલો રસ્તો ગઈ પેઢીએ અજમાયો. ગઈ પચ્ચીસીના સુધારકોએ
દિવ દ્રવી જાય તેવાં પરણતી અનિષ્ટ પ્રથા ઉપર ભાવણો કર્યાં, લેણો
લખ્યા, દરારો કર્યાં, પ્રચાર કર્યો, અને જન્યું હશે તો વિશેષી સામનો પણ
કર્યો. પરિણામે, લોકોને એટલું વણી મળ્યું કે એ લેવડદેવડ ખરાબ છે, કંઈક
સમજાવ્યોએ સ્વેચ્છાએ એનો ત્યાગ પણ કર્યો, પરંતુ બીજા બાબતોએ આજો
સમુદ્ર એટલો જ ખારો રહ્યો — કોલ્ટ દિવસે દિવસે ખારાશ વધતી જાય છે.
લોકોની લેવડદેવડની રૂઢિ, અને બીજા ધારાધૂમનું ખર્ચ વધીને આસમાને
ગયાનું આપણે નજરોનજર જોઈએ છીએ !

એનું દારણું! આપણી ગદલામેલી પરિસ્થિતિ.

પચ્ચીસ વર્ષ, પહેલાંનો વિચાર કરીએ તો ગંધા ભાઈઓની આર્થિક સ્થિતિમાં આજગમીનની - આજે - દેખાતી અસમાનતા ન હતી. કાંઈના ઘરમાં પાંચ મણુ કાદરા વધારે હશે એટલું જ. ભાઉ સાહેબ, તાતા સાહેબ જેવાંની જુદી પડતી દબેલીઓ ગણી ગાંડી હતી. એ જેઠીમાં અસમાનતા એક વિષયમાં હતી. આર્થિક સ્થિતિએ ઝાઝો ફેર ન હોવા છતાં કુળવાન અકુળવાનના ભેદ હતા. એ સામાજિક અસમાનતાએ આ પેઢીમાં લેવડદેવડના ભાવ વધારી દીધા. દારણુ કે, ધંધાનાં ક્ષેત્ર સર્જને માટે ખુલ્લાં થયાં એટલે ગામેગામથી કંઈક માણસો લાણીગણીને, સાદસ કરીને, પરદેશ વેંકીને, કળાં ગળતર કરીને કમાયા. એમણે પોતાની સામાજિક સ્થિતિ જામી લાવવા, મોટે ઘેર કન્યા આપવા હરીફાઈ આદરી. પૈસો તો હતો, પછી એ શું કામ મોટાં ઘવા પ્રયત્ન ન કરે?

માણસમાં જાંએ જવાની સ્વાભાવિક વૃત્તિ હોય છે. એ માટે એને અનુકૂળતા મળે એટલે પછી શી રીતે ઝાલ્યો રહે? એટલેજે લોકો રાતિમાં સામાજિક ફરજને નીચા ગણાતા હતા તેમણે મેળવેલા પૈસાનો લેવડદેવડ વધારવામાં સદુપયોગ કર્યો!

આ સિવાય બીજાં એક પક્ષ છે. એ કુળવાન છે, એને કંઈ એનું ખરચ મોટા ઘવા કરવાની જરૂર પણ નથી, છતાં એ રાજપુત્રીથી મોટી લેવડદેવડ કરે છે. આ ઉનાળામાંજ, એવા એક લગ્નમાં કન્યાપક્ષે ૧૫૦ તોલા જણથો રવેન્જાએ દીકરીને આપ્યાનો પ્રસંગ જુન્યો છે. એવી જ રીતે બીજું ખર્ચ થયું છે. એ માનસના લોહા એમ કહે છે કે, અમારો પાસે પૈસો છે, અમે રોજ રહીએ છીએ પણ વૈલગમાં, અમારી ગહેનદીકરીઓને આડે દહાડે પેણ કોઈ બીજની મતાઈ નથી, તો પછી અમારે ઘેર લગ્ન હોય તો અમે અમારી રહેણી પ્રમાણે કાકાકાકાથી કેમ લગ્ન ન ઉગવોએ? શું કરવાં દીકરીને આપતાં પાછા પડીએ?

એમને દીકરીએ છીએ કે, તમારા પિત્રાઈનો તો વિચાર કરો. તમને મળે છે માટે આપો છો, પણ એથી તમારા પિત્રાઈને મળતું નથી, છતાં તંણાઈને કરવું પડે છે.

એ કહે છે, પિત્રાઈ અમારો વાદ ખાલી શું કરવા કરે છે? રોજનો છુવનમાં એ અમારો વાદ નથી કરતો પછી લગ્નમાં વાદ કરવાનું શું કારણ છે? ગાંમમાં અમારો જોવા જુગલો એને છે? અમારા જેવાં છોકરાં એને

ભણેલાં-ગળેલાં-દેખાવાં અને ધધે વળેલાં છે? અમારા જેવાં જોને મુશ્કેલી-અગદાવાદ કે આક્રમકતામાં ધધે છે? આપકે છે? જો આ બધામાં જો અમારો સંગોપડિયો નથી, તો એણે લગ્નમાં સંગોપડિયો ચલા માટે, લાંબા જોડે દ્રુષ્ટા નવ્ય થરે નંદિ અને મદિ ચાય, એવો ધધે શા માટે કરવો જોઈએ? અમને અમારો ધોરણથી નીચે ઉતરવાની અવગણી વાત-કરો છો, જોને બદલે જોને જોના ધોરણથી ઊંચે ન ચડવાની, સીધી વાત કરો ને!

આપણે સામી દલીલ કરીએ છીએ કે, જો પ્રભુએ તમને પૈસા આપ્યા તો જોટા ખર્ચ કર્યા કરતાં જોનો સદુપયોગ થાય તેવા ગ્રાંથ જાહેર કાર્યમાં વાપરો તો કેવું સારું?

તો જો જવાબ આપે તે, આવો જોન આપનારા પહેલાં પૈસા કમાવ અને પછી વાત કરે તો સારું. શું પરદેશ વંડી, વાંદરાનું મૂતર પી; કેડે કાંકરો મૂકી અને પરસેવો પાડતા હોઈશું તે એમ લોકોને આપી દેવાં! તો પછી જાનામાના ઘેર નિરાંતે બેસી ન રહીએ? અમે સુખી થઈએ, અમારાં હોકરાં સુખી થાય, સમાજમાં આગર મળી શકે, એ માટે પૈસો કમાઈએ છીએ. પછી જો પૈસો અમે લઈને જેવા પ્રસંગે હોય છતાં ન વાપરીએ અને ધર્માદ આપીએ, એવી મુજબ સમાન આશા સુધારણા રાખે છે જો જ એમની ભૂલ છે! શાકી, આગર મળે એવી રીતે ધર્માદ પણ અમે નથી કરતાં જોવું ક્યાં છે?

આ જવાબો આપનારને આપણે તરત કહેવું હશે, તો, નફિટ કંઠી ચરીશું, પિતામહો! મારે લાગણીથીન યાદ ગયા છે એમ કહી સમીશું. પણ એમ કહેવાથી ભલે આપણને સંતોષ વળે, પણ જે પ્રશ્ન ઉઠેલો માગીએ છીએ તે નહિ ઉઠે. એ પ્રશ્ન ઉઠેલો હશે તો પંસાદારોનું ઉપર જે માનસ રજૂ કર્યું છે તે સમજીને ચાલવું પડશે. વાધ સાથે કામ લેવું. હોય તો જો વૈજલ્ય જનશે એવી આશા રાખી ગાંધેલ રહેવું જો મુશ્કેલી છે, પણ એ દિશકે પ્રાણી છે. કપાટમાં આવી ગયા તો એક જ પાંચે પૂરા કરી નાખે, જો જોની શક્તિ સીધારીને ચાલવું જોઈએ. એ જ રીતે, પંસાદારો પોતાની મોટાઈ પોષવાનું જુદી સાધનતિ મેળે એવી રીતે આશા રાખી લેવડેવડની પ્રથા બંધ કરવા રસ્તો શોધવો એ સહેલો હશે, પણ સફળતા લાભી એ નહિ લેઈ નવ્ય. મનુષ્ય રચનાવતે પારખે, માણસ પાંચે પંસા આપે જોડેલ અહમ પોષવાની જોની વાધરતિને સીધારી લેઈને જ આપણે ચાલવું જોઈએ. ક્રમ આપણે

એમાંથી જે રસ્તો કાઢવાનો તે એ વાઘવૃત્તિનો ભોગ સમાજ કેમ ન થાય તે, નહિ કે વાઘમાંથી એ દિસાવૃત્તિ કાઢવાનો.

આપણે અત્યાર સુધી જોયું કે, ખર્ચ ન કરવાની શિખામણ હેઠળ પચ્ચીસ વર્ષમાં અરણ્યરુદ્ધન સમાન નીવડી છે. અને એ શિખામણ પાછળ આપણી પાસે એક જ દલીલ મુખ્ય છે — મળે એ કરે એમાં વાંધો એ છે કે એથી પિત્રાધઓને તણાવું પડે છે.

પરંતુ એ પિત્રાધઓની લાગણી આજ સુધી કોઈએ ખતાવવાની દરકાર કરી નથી. અને તેમાં મુખ્ય કારણ એ છે કે, આજે પિત્રાઈ ભણે રહ્યા હોય, પણ પિત્રાઈ પ્રત્યેની લાગણી નથી રહી. એનું કારણ એ છે કે, માણસના બહારના વસવાટથી એને વતનના ભાઈપિત્રાઈ સાથે રોજનો કોઈ સંબંધ નથી. પરિણામ એ આવ્યું કે, બહાર વસનારના રોજીઓ અને પિત્રાઈઓ, એમ બે જુદા વર્ગ પડી ગયા. પહેલાં વતનમાં રહેનાર માટે પિત્રાઈ એ જ મોટે ભાગે રોજી હોતા, અને એથી એને સ્વાભાવિક પિત્રાઈ પ્રત્યે લાગણી રહેતી. બહારના વસવાટને લીધે કુદરતી લાગણી મનુષ્યમાં જે છે તે પેલા સાથેના રોજીઓ પ્રત્યે આજે જોવામાં આવે છે, દૂર પડેલા પિત્રાઈઓ સાથે ફક્ત એક લગ્ન જેવા પ્રસંગે જ મર્તાજમારવાનો તાંતણો રહ્યો છે. એ છલ્લું થયેલા તાંતણામાં પિત્રાઈઓ પ્રત્યે લાગણી જન્મે અને એથી પૈસા મેળવેલ પરદેશી પૈસાદાર ગોણું ખર્ચ કરે એવી કોઈ શક્તિ નથી. અને એ શક્તિ આવે તેવો એ તાંતણો ભવિષ્યમાં મજબૂત બને તેવી કોઈ શક્યતા તૂટતી જતા સમાજજીવનને નીરખતાં દેખાતી નથી.

જો પૈસાદાર કન્યાપક્ષ પૈસા ન ખર્ચવાની વાત નથી સ્વીકારતો, તો પછી વરપક્ષ પૈસા ન લે એવી આસા તો રાખવાની જ ક્યાં રહી? મક્કતનું મળતું હોય તો કોઈ જતું ન કરે એ તો મનુષ્ય સ્વભાવ છે.

એટલે લેવડદેવડ બંધ કરવાનો સહેલો રસ્તો—પૈસાદાર પિત્રાઈને લીધે ખર્ચ ન કરે, વરપક્ષ વૈજ્યવ બને—પડતો મૂકી દેવો જોઈએ. મતલબ કે, એની ઉપર મોટી મદાર ગાંધ્યે નહિ પાલવે.

તો પછી ક્યો રસ્તો લેવો તે પ્રશ્ન આવીને ઊભો રહે છે. જવાબ એ છે કે, સહેલો રસ્તો નહિ, પણ અસરકારક રસ્તો લેવાનો જોઈએ. અસરકારક રસ્તો ક્યો તે હવે પછી.

અતિ ધન લાલસા

શ્રિમતભાઈ મૂ. અમીન

આપણો દેશ સ્વતંત્ર થયો છે. જે સ્વતંત્રતા માટે દેશનાં લાખો બુધ્ધિમાન સ્ત્રીપુરુષોએ પોતાનાં જીવનનો ભોગ આપ્યો છે. તે સ્વતંત્રતા આપણને આજે પ્રાપ્ત થઈ છે. આ સિદ્ધિ માટે લોકો પાસે લોગ ભાગતાં પૂજ્ય મહાત્માજી અને બીજા નેતાઓ આપણને કહેતા હતા કે હિંદ સ્વતંત્ર થશે ત્યારે તેની પ્રગતી ગરીબાઈ અને બેકારી નષ્ટ થશે. નાનામોટાં સૌ સુખી હશે. પરંતુ સ્વતંત્રતા મળ્યે લગભગ એક વર્ષ થયા છતાં આપણે સુખી નથી થયા વધુ દુઃખી થયા છીએ. આ કોઈ કેટલાક લોકો પરદેશી રાજસત્તા સારી હતી એમ કહેતા સંભળાવ છે.

પરંતુ આ વાત ખરોખર નથી. દેશ સ્વતંત્ર થયો એનો અર્થ એ કે આપણા દેશનું ભાવિ ધરવાતી આપણને સંપૂર્ણ સત્તા મળી. પરંતુ એ સત્તાનો ઉપયોગ યોગ્ય રીતે ન થઈ શકે તો પ્રગત સખળ થવાને બદલે નિર્જન જ બને. એટલા માટે જ પૂજ્ય મહાત્માજી સ્વતંત્રતા મેળવવાના સંગ્રામ માટે પણ નીતિ અને ન્યાયનાં ઉચ્ચ ધોરણો પકડી રાજવાતો ખૂબ આગ્રહ ટાળતા. અને શાન્તિથી આપણે વિચારશું તો આજે દેખાતાં આપણાં દુઃખ મળેલી સ્વતંત્રતાને લીધે નથી પરંતુ એ સ્વતંત્રતાનો ઉપયોગ સમગ્ર દેશના હિતની દૃષ્ટિએ થાય તેવી પ્રવૃત્તિઓ તરફ આપણી બેદરકારી અને વ્યક્તિગત લાલ-ભોજ્યોગ-વૈભવ વગેરે ભોગવવાની લાલસાઓ પૂરી કરવા માટે જ થાય છે. એને લીધે જ આપણી આ મહાન સિદ્ધિ પણ આપણને અકારી થઈ પડી છે.

દાખલા તરીકે આજે દરેકની સૌથી મોટી આકાંક્ષા ધનવાન થવાની છે. ગમે તે રસ્તે ધન કમાવું એ જ જીવનનું ખ્યેષ મોટાં વર્ગના માણસોનું થઈ પડ્યું છે. અને ધનવાન થવા જેની પાસે પૈસા છે તે ધનનો ઉપયોગ કરી કાળાં બજાર કરી-લાંચરૂસ્વત આપી વધુ ને વધુ ધન પેદા કરવા મથી રહ્યા છે. જેની પાસે ઓછું ધન છે તે બુમાર, લૂંટ વગેરે રસ્તે ધન મેળવવા પતન કરી રહ્યા છે. પરિણામે પ્રામાણિકપણે જેને જીવનનિર્વાહ માટે કમાઈને જીવવું છે તેને જીવવાનું અતિ મુશ્કેલ બની ગયું છે. અને જીવનમાં સત્ય, ન્યાય, પ્રામાણિકતા વગેરે સિદ્ધાન્તો રાખવામાં જ રુખ છે એવી માન્યતામાંથી ધણાં છોડી જતાં એવામાં આવે છે.

આપણા સામાજિક ક્ષેત્રમાં જોઈશું તો પણ સામાજિક પ્રસંગોએ જ મોટા ખર્ચ કરે તેને જ મોંઘો અને આખર મળે છે. પરિણામે દરેકને જેને રીતે ધન કમાવું અને લેણેની વાહવાહ કહેવડાવવા સારા પ્રમાણમાં ભગવાને ખર્ચવું એ જ મોટા વર્ગના માણસોનું જીવનધ્યેય બની રહ્યું છે. આને લીધે પ્રગતિનાં સંસ્કાર અને ચારિત્રનાં ધોરણ હલકાં પડતાં જાય છે. પરંતુ આજે તો દરેકને પોતાપોતાની જ પડી છે.

દેશમાં આજે ચાલતા વહેપાર, ઉજવાતા સામાજિક પ્રસંગો અને રીતિમાં જીવનનો જોડો અભ્યાસ કરતાં આપણને એમ જ લાગે છે કે પ્રગતિનું અધઃપતન કરનાર સમાજમાં ચાલતી અનેક પ્રવૃત્તિઓના મૂળમાં લેણેની ધન લાલસા અને અમુક રથને એકઠો થતો વધુ પડતો પૈસો એ જ મુખ્ય કારણ છે.

મહાત્મા ગાંધીજીના દેશમાં આ સ્થિતિ ઝાંઝો વખત ચાલશે નહિ. ગાંધીજીના સાથીદારો હતા તેવા દેશનેતાઓ આજે બીજા અગત્યના પ્રશ્નોમાં પરોવાઈ ગયા છે. પરંતુ તેમાંથી છૂટા થયે દેશને ખાડામાં લઈ જતા આ ધનલોભી માણસોની પ્રવૃત્તિઓ અટકાવવા જનત જાનની પ્રવૃત્તિઓ આદરશે જ. પરંતુ એમ લાગે છે કે ધનિક વર્ગ એ પ્રવૃત્તિઓ નિષ્ફળ બતાવવા જ પ્રયત્ન કરશે. પૈસાની ગરમી-અભિમાન-એવું છે કે પૈસાવાળાને કાઈની પડી નથી. કોઈ પૈસાદાર ભાઈ પોતાના ભાઈની સ્થિતિને માફક આવે તેવી રીતે સામાજિક પ્રસંગ ઉજવતો નથી. જાહુ જ થોડા પૈસાદાર ભાઈઓ દેશના ગરીબોના વિચાર કરી વહેપાર કે વર્તન કરે છે. એટલું જ નહિ પરંતુ આજે તો પૈસાપાત્ર વર્ગમાં જુગાર અને દારૂની કેશન થતી જાય છે. સરકારના કાયદા કે નેતાઓના બોધને વેદિયાવેડા ગણવામાં આવે છે !

પૈસાદાર વર્ગે એક વાન વિચારી લેવી જોઈશે. તેમણે પ્રગતિની ઉત્પત્તિ થાય તે રીતે જીવવું જ પડશે. પોતાના ધનનો ઉપયોગ પ્રગતિના હિત માટે કરવો એમાં જ હડાપણ અને લાંબો વખત ધનવાન રહેવાની શક્યતા છે એ વાત સમજવી પડશે. ગાંધીજીનાં શબ્દોમાં પૈસાનો ઉપયોગ - ટ્રસ્ટી તરીકે - કરવાનું શીખવું પડશે. ગાંધીજીનો રસ્તો નહિ લેવાય તો પ્રગતિ દિસાને રસ્તે તેમનું ધન છીનવી લેશે. પ્રગતિને સારે રસ્તે દોરવાનું કામ નેતાઓ કરી રહ્યા છે. ધનિકોએ નેતાઓને સહકાર આપી ધનનો સદુપયોગ કરતાં શીખવું પડશે. એમ નહિ થાય તો આ દેશમાં આંતરિક ક્રાન્તિ અનિવાર્ય બનશે. પ્રગતિમાં ફેલાતી જતી ધન લાલસા સમજપૂર્વક સારા રસ્તા લેશે કે દેશમાં લોહીલુહાણ ક્રાન્તિનું મોજું લાવશે તે તો ભગવાન જાણે. ધનિકો કંઈક વિચારશે !

ગાંધીવાદીઓ બેગા થયને આઝાદી દિન કેમ ઉજવવો તેનો વિચાર કરે છે.

ખંડુભાઈ—આપણે અખંડ સમૃદ્ધ કાંતણુ રાખીએ તો કેમ?

મોતીભાઈ—કેટલા કલાક રાખીશું?

ખંડુભાઈ—ચૌદમીની રાત્રે બાર પૂરા થાય, કે રાત્ર કરીએ તે પંદરમી રાત્રે બાર પૂરા થાય, તેટલા ચોવીસ કલાક રાખીએ.

હાથીભાઈ—ના, ના, નો સમૃદ્ધ કાંતણુ રાખવું હોય તો આઝાદી સભાદ આખું રાખવું જોઈએ.

ખંડુભાઈ—સપ્તાહ રાખો તો ૫ મને કાંઈ વાંધો નથી. પણ લોખિ જોટલા દિવસ રસ નહિ લે. પહેલાંના અનુભવે આપણને સમજાયું છે કે પાંચલા દિવસોમાં એક રંટિયો ચાલુ રાખવા પણ માણસ શોધવો પડે છે!

મોતીભાઈ—ગરાબર છે. એની મૂર્ખાઈ નથી કરવી. બહુ બહુ તો ચોવીસને બદલે અડતાલીસ કલાક રાખો.

નાચાભાઈ—ક્યાં રાખીશું?

ખંડુભાઈ—આઝાદ ચોકમાં જ રાખીએ. જાહેર રથને રાખવાનું કારણ એ છે કે લોખિમાં તેનો પ્રચાર થાય.

હાથીભાઈ—પંદરમીએ ઉપવાસનું વ્રત રાખીએ તો?

ખંડુભાઈ (મેં બગાડીને)—એ દરેકનો વ્યક્તિગત સવાલ છે. એ અંગે કાર્યક્રમ ન થકી શકાય.

જેવટ અડતાલીસ કલાકનું સમૃદ્ધ કાંતણુ આઝાદ ચોકમાં રાખી પંદરમી ઑગસ્ટ ઉજવવાનું ગાંધીવાદીઓની એ સભાએ નક્કી કર્યું.

ત્રિવંગી જડો ચડાવવા શો કાર્યક્રમ રાખવો તે માટે જુદા જુદા હોદ્દાવાર બેગા થયા છે.

મામલતદાર—તાલુકાની કચેરીના જડો સૌથી મોટા હોવા જોઈએ. તાલુકાની એ સૌથી મોટી કચેરી છે. જોટલે ૬-૬ ના માપનો મોટો જડો ફક્ત તાલુકામાં અમારી કચેરીએ હોવો જોઈએ.

કોંગ્રેસ સમિતિના પ્રમુખ—તાલુકા સમિતિ ઉપર સૌથી મોટા ધ્વજ હોવો જોઈએ. મામલતદાર કચેરી એ ગમે. તેમ, પણ પ્રગતિ પ્રતિનિધિત્વ રજૂ કરતી નથી. એ સરકારી કચેરી છે. તાલુકામાં સૌથી મોટું સ્થાન સમિતિનું છે. એટલે એનો ધ્વજ સૌથી મોટો હોવો જોઈએ.

મ્યુનિસિપાલિટીના પ્રમુખ—આજના ગંધારણમાં મ્યુનિસિપાલિટીને વિશાળ હકો નથી એટલે એનું સ્થાન નાનું લાગે છે, બાકી દીર્ઘ દૃષ્ટિયા ભેટાં કચેરી કે સમિતિ કરતાં, સૌથી મોટી પ્રગતીય સંસ્થા હોય તો એ મ્યુનિસિપાલિટી છે.

સમિતિના પ્રમુખ (વચ્ચે પડતાં)—સમિતિ કરતાં મ્યુનિસિપાલિટી મોટી શી રીતે?

મ્યુનિ. પ્રમુખ—કચેરી એ સરકારની છે. સરકાર એ પ્રગતીય હોય તો પણ, અમુક વર્ગની હોય છે, જેમ કે આજે કોંગ્રેસ સરકાર છે એટલે તે મોટા પક્ષનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે છે એમ કહેવાય. સમિતિ તો કોંગ્રેસની છે, એટલે એ આખી પ્રજાની ન કહેવાય—કોંગ્રેસવાદીઓની કહેવાય. બ્યારે મ્યુનિ. એ સમાજ પ્રગતી છે. પ્રગતિના બધા વર્ગો એમાં સમાયે ચૂકીને મોકલ્યા છે. એટલે જો કોઈ સાચું પ્રગતિ પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી હોય તો એ કચેરી નહિ, સમિતિ નહિ, પણ મ્યુનિ. છે!

આ શાદિવિવાદને અંતે એવું ક્યું કે આ ત્રણે સંસ્થાએ ૧૫મી ઓગસ્ટે ૯-૬ તો ધ્વજ ખોતપોતાનાં મંદિરોએ ચઢાવે અને બીજી સંસ્થાઓએ અને વ્યક્તિગત લોકોએ એથી નાનો ધ્વજ ચડાવે!

મહાજન ભેગું ચર્ચા વિચાર કરે છે.

ઝગડુશા—ખોલો ભાઈજો, આપણે પદરમીએ જાનર શી રીતે શણગારીશું?

મગનલાલ—ગઈ વખતે આપણે જો રીતે શણગાર્યું હતું તેમ કરીએ તો?

રવજીભાઈ—અમારા મગન, તારી ગતિ મારી ગઈ છે કે શું? ગઈવખત

તો આઝાદીનો પહેલો દિવસ હતો એટલે મોટું ખર્ચ કરીને દરવાજા, રોશની, ઓધડિયાં, લંબણવાર વગેરે ક્યું. પણ હવે તો આ લપ દર વર્ષે આવવાની તે કંઈ કાયમ એવું ખર્ચ ન પે. પાવ.

ઝગડુશા—રવજીનું કહેવું સોજા નાલ અંતે એ રીત છે. એવું ખર્ચ કરવાના દહાડા હવે ગયા. કાળા જાનર ઉપર દહારો જાગે ને સરકાર અને લોકો જાગિયાં લે છે. હવે વેપારમાં કાળો રસ રહેવાનો નહિ. સરકાર હજી

ગિનઅનુભવી છે ત્યાં સુધી એના કાવદા આપણે ઘોળાને પી જઈએ છીએ. પણ એ દહાડે દહાડે ખાટી થતી જાય છે. આ કાપડનો કંટોલ...

નયુ શેઠ—ખરૂં પૂછો તો વેપારીઓને આઝાદી આપી નથી, ગરીબ લોકોને આપી છે. જસ, જેમાં હોય તેમાં પૈસાદારને લૂંટો, વેપારીઓને લૂંટો એ વાત છે. એટલે આપણને ૧૫મી ઑગસ્ટ ઉજવવાનો ઉમંગેય શો હોય? શાંતિલાલ—નયુ શેઠની વાત સાવ સાચી છે.

ઝગડુશા—અરુણ તમે જાણ નવા નવા વેપારીઓ થયા, કાળા બંગ્લરમાં કમાયા પણ ખરા, પણ મહાજનની ગત સમજતા ન થયા. -મિયાંના-બેગા રહેવાનું થાય તો એની સાથે હાલિસોય હાલિસોય કરવા મંડવું પડે! એમ જેવી-સરકાર તેવો દંડ કરતાં મહાજનને આવડવું જોઈએ.

છેવટ ઝગડુશાની અનુભવી સલાહ રાખી, દરેક વેપારીએ પોતાની દુકાને, અને એને લગતો રસ્તો ચણુગારવાની જવાબદારી લેવી તેમ નક્કી કરી મહાજનને વેરાયું.

મૂડીવાદીઓ બેગા થયા છે.

શેઠ નવનીતલાલ—તે આપણે નાટક લગવડું હોય તો અ સુઅવસર છે.

શેઠ પાંચડીવાળા—શી રીતે?

શેઠ નવનીતલાલ—કાપડનો તમે કંટોલ મૂકી, વેપાર ખાતાના પ્રધાને આપણને નાલાયક દેખ્યા છે. પ્રજા આપણને દેશદ્રોહી ગણે છે.....

શેઠ પ્રિન્સિપાલ—સરકાર અને પ્રજા ગમે તેમ બળડે તેમાં આપણે શું? આપણે તો આપણું પેટ પૂરેપૂરું કરી લીધું છે.

શેઠ નવનીતલાલ—પેટ બપું તેથી સંતોષ ન માનતા. હવે અંગ્રેજ સરકારની આપણને ગેામ નથી. આ સરકાર આપણું પેટ ચીસો ખાધેલું કાઢી ધેલે.

શેઠ પાંચડીવાળા—હૈં!

શેઠ પ્રિન્સિપાલ—સરકાર શું કહેવાય?

શેઠ નવનીતલાલ—યશો નહિ, શેષ રહી છે. બ્રિટિશ, તામ્ર, કસ્તૂરભાષા જેવું કા.ની લાગવગ ગોસડી રહી છે. લાલાને પ્રધાનપદેથી જતું પડ્યું. નાણાં પ્રધાન એટલી જાય તો આપણું ગરવી બન્યું.

શેઠ નવનીતલાલના મોંમાં લેબડે મૂકેલ આ સળે. પ્રજા એ ભાવિની આગાહી હોય તેમ એવીને સહનાયુ આપવું પડ્યું છે! તમા.

શેઠ પાઘડીવાળા—તો હરે?

શેઠ નવનીતલાલ—૧૫મી ઓગસ્ટના દિવસે નાટક પૂરેપૂરું લાજવી લાઈએ.

શેઠ કચ્છભૂજવાળા—શી રીતે?

શેઠ નવનીતલાલ—સરસ મોકા છે. મહાત્માજીના સ્મારક ફંડનો ફિરાકો થઈ રહ્યો છે. . . .

શેઠ સ્થિતિશીર—એટલે?

શેઠ નવનીતલાલ—રાષ્ટ્રપતિએ દરેક હિંદીને એના દસ દિવસની આવક ફંડમાં આપવા હાકલ કરી હતી. કેએસીએ આપણા જેવા વેપારીઓ નહિ, એટલે એ ફંડ બેથું કરવાની તક ચૂકી ગયા. જાપુના કરુણ અવસાન વખતે, એ બારનેર દફાડાની ને એમણે તક ઝડપી લીધી હોત તો ફંડમાં રૂપિયા, ચાંદી, સોનું અને ઝરેરાતનો વરસાદ વર્ષો મયો હોત. પણ એ તક ગઈ-સલાની ગઈ. આજે હવે પ્રગ્નનો કેએસ પ્રત્યે એટલો કચવાટ વધ્યો છે કે જાપુને નામે ફંડ લેવા જનતા પાર્ટી જતાં કોઈ કાર્યકરની દિમતે ચાલતી નથી. ફંડની મુદત-ગાંધી જયંતી-તછુક આવી રહી છે. હવે શું કરવું તેની વિમાસણમાં કાર્યકરો પડ્યા છે. ને મોટું ફંડ ન થાય તો એમની આબરૂ જાય. એટલે એ તક આપણે ઝડપી લેવાની જરૂર છે.

શેઠ કચ્છભૂજવાળા—તમે કહો તેમ કરીએ.

શેઠ નવનીતલાલ—એ ફંડ આપણે સાળ-ત્રાક ઉગર અમુક રકમ નક્કી કરીને આપીએ તો જીતકાર્ધ જાય.

શેઠ પાઘડીવાળા—એની ના નથી, પણ સાળ-ત્રાકનો હિસાબે નહિ જે મિલે જેટલો નકો કર્યો હોય તે હિસાબે તે રકમ દરેક મિલ માટે ફાળવીએ.

છેવટે જે તક કેએસીએ ફંડ અંગે ન ઝડપી શક્યા, તે તક મૂડીવાદીઓએ ઝડપી લીધી. દેશદોહના મોટા ગુનામાંથી જમ્ની જવા, શેઠ નવનીતલાલ જે રરતો કહે તે સૌએ કળુલ કરી ફંડમાં માટી-લાંચ ૧૫મી ઓગસ્ટે આપવી તેવા નિર્ણય ઉપર આવી એ સલા જરૂરપાત્ર થઈ!

‘રાષ્ટ્ર’ વર્તમાનપત્રના તંત્રીએ પોતાના હાથ-નીચેનાઓને ભેગા કરી ૧૫મી ઓગસ્ટના આઝાદી અંકની તૈયારી માટે સૂચનાઓ આપવા માંડી છે.

તંત્રી—શુઓ મુકુંદલાલ, તમે જાણીતા જધા લેખકોને તાજડોત્રાજ આમંત્રણ આપી છો. લગ્નો કે, આઝાદી અંકને અનુરૂપ લેખનસામગ્રી મોકલી આપે.

પોતાની નોંધમાં આ ચિત્ર વેધક અસરકારક બનશે એવી ઉત્સુકતાથી એ પ્રતિનિધિ એ સ્ત્રી પાસે ગયો. પૂછ્યું: ‘બહેન, તમે કાણ છો? કેમ રડો છો?’ સ્ત્રીએ ઊંચું જોયું, એને કહ્યું: ‘હું તને સારી રીતે જાણ્યું છું.’ પ્રતિનિધિએ પૂછ્યું: ‘હું કાણ છું, કહો જો.’

સ્ત્રી: ‘૧૫ મી ઑગસ્ટની વાહ વાહ કરવાનું લખાણ વસ્તુ શોધવાની કમેલો બારોટ!’

પ્રતિનિધિ: ‘હું બારોટ છું એમ શા ઉપરથી?’

સ્ત્રી: ‘તારી નોંધમાં શું લખ્યું છે તે જો.’

પ્રતિનિધિ: ‘તમે જ કહેાને, શું લખ્યું હતું?’

સ્ત્રી: ‘એ કહેવા હું અહીં રડતી બેઠી નથી. હું પણ તારી જેમ બધે જોતી જોતી અહીં આવી છું. તું અપાનો પ્રતિનિધિ છે એટલે તને કહું છું તે વાત બધાને પહોંચાડશે.’

પ્રતિનિધિને એ જ જોઈતું હતું. ઉત્સુકતાથી બોલ્યો: ‘શું?’

સ્ત્રી: ‘ગાંધીવાદીઓને કહેજે કે અખંડ દાંતણની કથા મૂઝી, ૧૫મી ઑગસ્ટથી સરકારી વહીવટમાં હજાર ન કરવાની પ્રતિજ્ઞ લેઈ આઝાદી ઉજવી હોત તો એ લેખે લાગત. હોદ્દાદોને કહેજે કે અખંડો નાના મોટા મારે લડાલડ કર્યા વગર જે ફરજ બજાવવા તમે હોદ્દા ઉપર આવ્યા છો તે બરાબર બજાવવાની પ્રતિજ્ઞ લેઈ આઝાદી ઉજવી હોત તો લેખે લાગત. મહાબળને કહેજે કે અખંડ શત્રુશત્રુ વગર કાળાંબળ ન કરવાનું નક્કી કર્યું હોત તો આઝાદી ઉજવી લેખે લાગત. મૂઝીવાદીઓને કહેજે કે ફંડમાં મોટી રકમ આપવાની લાંચ કરતાં મૂઝીના ટ્રસ્ટી બનવાની લાવળા બતાવી હોત તો આઝાદી ઉજવી લેખે લાગત. અખંડાઓને કહેજે કે લોકોને ગમે તેવું, પણ તંદુરસ્તી માટે નુકસાનકારક લખાણ ન આપવાનો નિયમ કરી આઝાદી ઉજવી હોત તો લેખે લાગત. તને કહું છું કે મલકાલ્યા. રિપોર્ટ લેવાને બદલે, સાચા રિપોર્ટ લેવાનું જો આજથી નક્કી કરીશ તો આઝાદી તારી ઉજવી લેખે લાગશે. અને હેલ્થો જોલ બધી પ્રગતિ દેવાનો કે સંકેદા સ્વાર્થને બદલે વિશાળ નિઃસ્વાર્થની રીતે છવવાનો પ્રયત્ન કરશે તો આઝાદી ઉજવી ગણાશે— આવેલી આઝાદી ટકશે ને સુખી કરશે.’

પ્રતિનિધિએ સ્ત્રીને જાણખી. એ કાઈ સામાન્ય સ્ત્રી ન હતી, પરંતુ હિંદુમાતા હતી, અને સંતાનોના કાર્યો માટે આંસુ સાગતી હતી. પ્રતિનિધિ એને પગે પડ્યો. બોલ્યો — મા! જરૂર તારો સદેશો હું સર્વને સંભળાવીશ.

તા. ૧૫ મી ઓગસ્ટ એ આઝાદ દિન છે, તેમ સ્વ. મહાદેવભાઈની મૃત્યુતિથિ પણ છે. એ દિવસે 'મહાદેવભાઈની રાયરી - પુસ્તક પહેલું' બહાર પડ્યું છે. તા. ૧૦-૩-'૩૨ થી ૪-૬-'૩૨ સુધી ચરવણ જેલમાં એ, રાજદારશ્રી અને બાપુ ત્રણ રાયરીદાર હતા, એ વખતની એ રાયરી છે. વિશેષ એ પુસ્તક અંગે 'નવાં પુસ્તકો' લેખમાં જણાવ્યું છે. અહીં ફક્ત મીઠી મળ જેવા વાનગી રૂપે થોડા વાર્તાલાપ ઉતાર્યા છે.

૧-૪-૩૨

બાપુ કહે: "મેં તો જીજે દિવસે સાત્રી, દેવધર, આપ્ટે બધાને કહ્યું - હું તમને દુઃખ આપીશ એવી મને દ્રષ્ટના નહોતી. મેં માફી માગી એની એ લોશના ઉપર સારી અસર થઈ. પછી તો અમને બની મધું."

વલ્લભભાઈ: "તમને તો બધાની સાથે બની જ નયને. તમારે શું? વાણિયા મૂઝ નીચો."

બાપુ કહે: "જુઓની જોટલે જ કતરાવી નાખું છું ના?"

૬-૪-૩૨

આવતી ઘણે સત્યાગ્રહ સંપ્તાદ શરૂ થાય છે. જોટલે પીંગળાનું શરૂ કરવાનું છે. બાપુએ પૂછતો હતો કે "પીંગળાની તાંત કેવી છે? તમારાથી કેટલી વાર તૂટતી હતી?"

બાપુ કહે: "જતન કરતાં આવડે તો કાંઈ એ ન તૂટે. શંકરલાલ મારી પાસેથી લે કે તૂટે. ઘણા મારી પાસેથી લે કે તૂટે. પણ મારી તો દહાડાના દહાડા સુધી ચાલતી. એ તો જતનનું કામ છે. જુઓની આ લગોટ પહેરું છું. તે મળતીને પહેર્યાં કરું છું. બીજા પાસે તે હોય તો ક્યારનો ફાડી નાખ."

વલ્લભભાઈ કહે: "એ તો પહેરતા જ ન શકે, અને ખીટી ઉપર સંબોળીને રાખી મૂકે હોય એવું લાગે છે."

બાપુ કહે: "કાંઈ જ છે."

૮-૪-૩૨

મુંબઈમાં બેરિસ્ટર તરીકે ધંધો ચાલશે એવી ખાતરી નહીં. જોટલે કાંઈ શાળામાં ૭૫ રૂપિયાની સિદ્ધક તરીકે નોકરી માટે અરજી કરેલી. એ શાળાનો

શિક્ષક પણ કેવો દુશે કે એણે બાપુને મળવા બોલાવેલા અને વાતો કરીને એમને એ તોફારીને માટે નાલાયક માનેલા !

વસ્ત્રલભાષણે આ વાત સાંભળી ત્યારે પોતાની એક રમુજ વાત કહી : “મારા મામા મ્યુનિસિપાલિટીમાં બોવરસિદ્ધ” હતા. તેમના મનમાં કે આ છોકરો શું લાલુશે ? લાલો દેકાણે પાડીએ. એટલે એ ઘણી વાર મને કહે કે અધ્યા, તું આવી જા, તને મુકરદમની જગા અપાવી દેઈશ. એટલે કાલથી જ કમાતો થઈ જઈશ !”

૧૩-૫-૩૨

બાપુ કેટલીક સામાન્ય બાબતો વિશે એટલે જેમાં વિચારની જરૂર છે એવી બાબતો વિશે અતિશય સક્ષમ જ્ઞાન ધરાવે, એની કાર્યપ્રણાલી સમજાવે, અને તેમાં સુધારાવધારા સૂચવી શકે. પણ કેટલીક સામાન્ય બાબતો વિષે બાપુનું અજ્ઞાન રમુજ હતું. આજે પૂછે : “કાચલતું અંગ્રેજી શું ? કાચર અને કાચલની વચ્ચે શો ફેર ? Sparrow (સ્પેરો) અને swallow (સ્વોલો) વચ્ચે ? અને lark (લાર્ક) એ પક્ષી આપણે જેને સમડી કહીએ છીએ એ તો ન હોય ?”

૨૫-૫-૩૨

વસ્ત્રલભાષણે પાકીટો બનાવતા, અનેક વસ્તુઓ સંઘરતા અને ખીજા અનેક કિસ્સાઓ કરતા બોધને બાપુ કહે છે : “સ્વરાજ્યમાં તમને શેનું દક્તર આપશું ?”

વસ્ત્રલભાષણ કહે : “સ્વરાજ્યમાં હું લઈશ ચીપિયો અને તૂમડી !”

બાપુ કહે : “દાસ અને માતીલાલજી પોતાના હોદ્દા ગણતા અને મહમદઅલીએ અને શૌકતઅલીએ પોતાને કેળવણી મંત્રી અને સર સેનાપતિ તરીકે ગણાવ્યા હતા. લાજમાં નહા લાજમાં કે સ્વરાજ્ય ન આવ્યું અને કશું ન થયું.”

૨૮-૫-૩૨

સરનારનું કેટલીક બાબતોનું અજ્ઞાન વિરમવં પમાડે છે. ‘લીડર’માં એક નોંધમાં સુલાષતો કાગળ આવ્યો હતો. તેમાં એણે પોતાના આદર્શ પુરુષ તરીકે વિવેકાનંદને વર્ણવ્યા હતા. એટલે સરદાર મને પૂછે કે વિવેકાનંદ કોણ હતા ? અને કયાંના હતા ? એ જાણી હતા એમ જાણ્યું ત્યારે આજે વિશેષ રૂપકીકરણ કર્યું કે રામકૃષ્ણ અને એ જાને જાણામાં જન્મેલા ?

૩૧-૫-૩૨

આજે આવેલી ટપાલમાં કેટલાક નાદાન અને ખાલિસ પ્રશ્નોમાં એક એ કે આપણું ત્રણ મણનું રાગીર લેઈને આપણે ધરતી ઉપર ચાલીએ અને ક કાઠીઓ ચગદાઈ જાય એ વિસા શી રીતે અટકાવીએ ?

વડલભાઈએ તરત કહ્યું : “એને લગોની કે પગ માથા ઉપર ગાળીને ચાલે.”

૫-૬-૩૨

આજે આપુની કામા હાથની કાણી ઉપર લાકડાનાં પાટિયાં બાંધવામાં આવ્યાં. (ડોક્ટર કહેતા હતા કે કાંતવાને કારણે પ્રથમ અંગૂઠો અને હવે કાણી દુઃખતી હતી) ડોક્ટર વાતુડિયા છે. દેશના ભિખારીઓની વાત નીકળી. ડોક્ટર કહે : “અશક્ત માણસોને બીજા માગતા બંધ કરવા જોઈએ, એમ તમે પણ માનો છો ને ગંધીજી ?”

આપુ કહે : “જરૂર.”

ડોક્ટર કહે : “કાપદો કરો ખરા ?”

આપુ કહે : “કાપદો જરૂર કરું, પણ મારા જેવાને બીજા માગવાની છૂટ રાખવાની હોં કે !”

ડોક્ટર કહે : “લોડ રિડિંગનો અંદાજ છે કે આપણે રાજનાં ૧૬ લાખ રૂપિયા આ ભિખારીઓ ઉપર ખર્ચાએ છીએ—એટલે દાનમાં આપીએ છીએ. એનો ખીલો ઉપયોગ ન થાય ?”

વડલભાઈ : “હા, પણ એના કરતાંય વધારે ધાડપાડુઓ ઉપર ખર્ચાએ છીએ.”

ડોક્ટર કહે : “હું સમજ્યો નહીં.”

વડલભાઈ : “અરે શું ? મારા સાહેબ, વિજ્ઞાપતથી આ ખપા ધાડપાડુ જ આવેલા છે ને !”

૧૧-૬-૩૨

વડલભાઈ : “આ અંગૂઠા ઉપરથી કાણી સુધી પહોંચું, એ કાણી ઉપરથી કાંધે ચડશે. હવે રહેવા દોની, બહુ કાંત્યું.”

આપુ : “કાંક દિવસ તો કાંકની કાંધે ચડવું પડશે જ ના ?”

વડલભાઈ : “ના રે, એમ ના થાય દેશને અધવચ મૂકીને ન જવાય. એક વાર વહાણ દિનારે લાવો, પછી જવું હોય ત્યાં જલો. હું સાથે આવીશ.”

૨૩-૬-૩૨

એક બહુતી સ્ત્રી વિધવા હોઈ એક બહુતી સંજ્ઞાનતે પરણી હતી. તે સંજ્ઞાનના મંરણ પછી, મેં સહેજે પૂછ્યું—એ પાછી પરણશે કે?

વલ્લભભાઈ કહે : “હવે એ થોડા ટાણે થેર જાશે? એને તો સૌ કાઈ જાણજો. અને એની ઉંમર થઈ. હવે એ પરણવા ઇચ્છે પણ નહીં.”

બાપુ : “એક ૬૪ વરસની બાઈએ ફરીથી લગ્ન કરેલું મને યાદ છે. મિસિસ જો. ફરીને બાઈ હતી. હું એને જાણતો હતો. એણે લગ્ન કીધા પછી મને લખેલું : હું હવે મિસિસ જો. નથી પણ મિસિસ પી. છું. હું મારે ત્યાં આવીશ ત્યારે મારા પતિને જાણખીશ. એ બાઈ કેવળ એક સાચી મેળવવાની ખાતર પરણેલી.”

મેં કહ્યું : “ગેટ (જર્મન દ્રવિ) એ ૭૩ વર્ષની ઉંમરે એક ૧૮ વર્ષની છોકરી સાથે પરણવાની માગણી કરેલી. એનાં માળાપતે આઘાત પહોંચ્યો અને ના પાડેલી.”

વલ્લભભાઈ : “ગેટ (દ્રવિ) થયો એટલે આઘાત પહોંચ્યો. હું હોઉં તો એને ડામ દઉં. એને કહું કે તારી જીવિ નાહી છે, અને તે ડામ દીધે જ દેકાણે આવશે.”

૨૩-૮-૩૨

રાત્રે કોઈ વાર વરસાદ આવે ત્યારે ખાટલો જોડાવીને વરંડામાં લાવેલો ભારે પડે છે, એટલે બાપુએ મેજર પાસે દલકો ખાટલો માગ્યો. એ કહે કે, “કાચાની દોરીની ચારપાઈ ઇ, ચાલશે?”

બાપુ કહે : “હા.”

સાંજે ખાટલો આવ્યો. બાપુ કહે : “એ મને ગમ્યો, આના ઉપર પાટી અંધાવવાની કરી જરૂર નથી.”

વલ્લભભાઈ કહે : “અરે શું? એના ઉપર તે સુવાતું હશે? ગાદલમાં કાપાના વાળ જોઈએ છે જે કાચાની મેજી ઉપર ચૂકું છે?”

બાપુ : “હું તો એના ઉપર જ ચૂકું મારે ત્યાં બાંધપણમાં આવ્યા જ ખાટલા વપરાતા એ યાદ છે. અરી જા તો એના ઉપર બાદુ ધસતી.”

હું : “એ શું? એ તો હું ન સમજતો.”

બાપુ : “આદુનાં અથાણાં કરવાં હોય ત્યારે આદુને છત્રીએ સાફ ન કરતાં આના ઉપર ઝમે એટલે ઝાતરાં બધાં સાફ થઈ જાય.”

વલ્લભભાઈ : “તેમ જ આ મૂડી દાડકોં ઉપરની ચામડી જાપડી જશે. એટલે જ કહું છું કે પાટી લગાવો.”

સમાજવાદી પક્ષ

મહિલાધ પટેલ

મહાસભાને વફાદારીપૂર્વક સેવા આપનાર, લડતમાં ભાગ લેનાર યુવાન બુદ્ધિસાળી એક વર્ગ હતો. એ વર્ગ પ્રામાણિક, સરળ અને સહૃદય હતો, સત્ય શોધનની ઝંખના પણ હતી. તેમની બુદ્ધિ અશ્વો ઉડાવતી હતી અને પ્રૌઢ મહાસભાવાદીઓ પાસેથી જવાબો માગતી હતી. સ્વરાજ્ય મળ્યાં પછી હિંદ ઉપર કેવા પ્રકારની સરકાર ચાલે ચલાવશે? મહાસભાનું ધ્યેય શુદ્ધ અને શાંતિમય માર્ગે સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરવાનું હતું એટલે પ્રૌઢ મહાસભાવાદીઓએ શુદ્ધ અને શાંતિમય માર્ગે સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિનો જોડો વિચાર કર્યો હતો, એટલે વિચાર તે પછીના પ્રશ્નો માટે કર્યો ન હતો. એટલે પ્રૌઢ મહાસભાવાદીઓના જવાબોથી સમાજવાદી વર્ગ સંતોષ પામતો નહિ.

રામરાજ્યની વાત તેમના કાકા બુદ્ધિવાદ આગળ ટકી શકતી નહિ. રામરાજ્ય એટલે બ્યક્તિગત શાસન. પ્રજાશાસનના જમાનામાં બ્યક્તિગત શાસનનો વિચાર જ એને અરુચિત જણાતો. એની બુદ્ધિને કાલે માકસનો સમાજવાદના સિદ્ધાંતો ગળે ઉતરવા લાગ્યા. ઇ. સ. ૧૯૩૪ના ઝાકટોનરમાં મુંબઈમાં પ્રથમ સમાજવાદી પરિષદ ભરાઈ અને એ રીતે 'મહાસભા સમાજવાદી પક્ષ' વિધિપૂર્વક અસ્તિત્વમાં આવ્યો.

તે વખતે મહાસભાનો તાજ જવાહરને શિરે પહેરાવાયો. તેમણે પ્રમુખ તરીકેના પોતાના સળોધનમાં સમાજવાદનો જુલેખ કર્યો અને રાષ્ટ્રવાદ તથા સમાજવાદ એક જ જાવણીના સિપાઈઓ છે એમ જણાવ્યું. સમાજવાદ પોતાના જીવનના સ્વાસોચ્છવાસ છે એમ પણ કહ્યું. વર્ષ દરમિયાન પોતાના પ્રવાસોમાં સમાજવાદની વાત ઠંડતા રહ્યા. સમાજવાદી પક્ષને આ રીતે સારા પ્રમાણમાં ઉત્તેજન મળ્યું અને લોકોનું ધ્યાન તે તરફ ખેંચાયું. જવાહર પોતાના મંત્રી મંડળમાં આચાર્ય નરેન્દ્રદેવ, જયપ્રકાશ, અને અન્યુત પટવર્ધન જેવા સમાજવાદીઓને આમંત્ર્યા.

મહાસભાનાં ચાર આનાના સભ્ય ચમેલા હોય તે જ સમાજવાદી પક્ષના સભ્ય થઈ શકે એવી એક ક્લમ પક્ષના નિધારણમાં હતી. એ ક્લમથી પક્ષ પોતાની વફાદારી પોતાની સંસ્થા પ્રત્યે દાવમ કરેલી હતી. પ્રસે હિંદના જુલ જુલ પ્રાંતોમાં શાખાઓ સ્થાપીને પોતાનું કાર્ય આમંબ્યું હતું. પ્રચાર સભાઓ, સભ્યોની નોંધણી, અભ્યાસમર્ગો અને ઉનાળાની જાવણીઓ દ્વારા

પક્ષ પોતાનું સંગઠન વધાર્યે જતો હતો. પક્ષનાં મંત્ર્યોની અસર મહાસમિતિ અને કારોબારી ઉપર પડતી હતી. એમ. એન. રાય રશિયાથી પાંછા કર્યા બાદ તેમની લાગણી નીચે આવેલા કેટલાક યુવાનો પણ આ પક્ષમાં જોડાયેલા હતા અને હિંદુસ્તાનના કમ્યુનિસ્ટો પણ હતા. કંઈક ભિન્ન પ્રકારનાં ત્રણ જુદાં જુદાં રાજકીય વહેણ આ પક્ષમાં એકઠાં થયાં હતાં. રોયવાદીઓ મતજેદના કારણે રાજીનામાં આપી ખસી ગયા. કમ્યુનિસ્ટો તેમનો પગદોડો આગળ જમાવતા ગયા, કેટલાક પ્રાન્તોમાં જવાબદારી લેવાનાં સ્થાનોએ જોડેલા હતા અને કોઈ કોઈ વખત પક્ષની નીતિથી અસંગત વર્તન દાખવતા હતા. વળી કમ્યુનિસ્ટો વધારે પ્રમાણમાં ઘૂસી જઈને આખા પક્ષને આખો ને આખો ગળી પણ ગયો એવી બીજી પણ રહેલી હતી. આ સંજોગોમાં પક્ષનું અસ્તિત્વ ટકાવી રાખવાનો પ્રયત્ન લાહોરની જેકમાં ખૂબ ઉચ્ચ અને ગંભીર બની ગયો. જયપ્રકાશના પ્રયાસો છતાં પક્ષમાં કમ્યુનિસ્ટો સામે જિજ્ઞાસેથી વિરોધ શમ્યો નહિ અને મીનુ મસાણી અને અશોક મહેતા જેવાએ પક્ષની કારોબારીના સભ્યો તરીકે રાજીનામાં આપી પક્ષના સામાન્ય સભ્ય રહેવાનું પસંદ કર્યું. ડેવટે પક્ષે પ્રાન્તની શાખાઓને વિખેરી નાખી અને પક્ષનું સંગઠન ચાતુ રહે એ હેતુથી પ્રાન્ત દીક એક એક બ્યવસ્થાપક તીમો દીધો. પક્ષનું અંકવાડિક છાપું ‘કેએસ સોશ્યાલિસ્ટ’ પણ બંધ થયું. આ રીતે પક્ષને એક ધક્કો લાગ્યો અને તેની વિકાસગતિ થોડો સમય રુંધાઈ.

ઇ. સ. ૧૯૪૨ની આખરી લડતમાં લાંગરેલા કાર્યકર્મની નેતાગીરીને વશ સમાજવાદી પક્ષને મળ્યો છે. અને એવી કરીને પણ લોકોની સમજાવના તેણે મેળવી છે.

મહાસભાએ સ્થિતિશરો સાથે મંત્રણાઓ શરૂ કરી, પાકિસ્તાનનો સ્વીકાર કર્યો, કામચલાઉ મધ્યસ્થ સરકારની રૂચના થઈ, બંધારણ માટે લોકપ્રતિનિધિ સભા ચૂંટણી એ બધા પ્રત્યે સમાજવાદી પક્ષની એક પ્રકારના નકારાત્મક વલણથી મહાસભાના પ્રથમ કક્ષાના કોઈ કોઈ નેતા તેમના પ્રત્યે અકળાતા અને એ અકળાટમાંથી કડવાશ પણ નીકળતી. આ રીતે છેલ્લા દોઢ જે વર્ષના ગાળામાં સામા સામા ટીકાઓને કારણે એ કડવાશ વધતી ચાલી અને અરસપરસ સમજાવભરેલું ‘વાતાવરણ વટવું’ ચાલ્યું. એટલે આ દુઃખદ સંજોગોમાં પક્ષે નિર્ણય લીધો તે પહેલાં મહાસભાવાદીઓ અને સમાજવાદીઓ અરસપરસ મનથી તો છૂટા પડી ગયા હતા, માત્ર વિધિપૂર્વક જાહેરાત કરવાની બાકી હતી. એ જાહેરાત નાશિકની પરિષદમાં કરવામાં આવી. દેશને માટે, કેએસને

માટે અને પક્ષને પોતાને માટે આ નિર્ણય સૌએ વધારી લેવા જોવો પડે.

સમાજવાદીપક્ષ કોંગ્રેસમાં જન્મ્યો, કોંગ્રેસમાંજ રહીને પોષાયો, ઉછર્યો અને મોટો થયો. 'કોંગ્રેસનાં અન્ય નેતાઓને જેમ ગાંધીજીનું જીવ અને મમતા મળતાં હતાં તેમ સમાજવાદી પક્ષના નેતાઓને પણ ગાંધીજીનું. જીવ અને મમતા મળતાં હતાં. આજે કોંગ્રેસથી છૂટા પડવા માટે એ પક્ષ પોતે પ્રાગાણિક મતજોદો ધરાવે છે, તેમ જતાં કોંગ્રેસની વધારેમાં વધારે નહીં એ પક્ષ છે. ધણીક મુદ્દાઓ પરત્વે જન્મે પક્ષોની વચ્ચે વધુ સામ્ય છે. એ પક્ષ કમ્યુનિસ્ટ જેટલા સંખ્યાગણમાં મોટો નથી, તેટલો સંગઠિત નથી, તેટલો જૂનો નથી, તેટલો વીરગાથાઓ તેની સાથે સંકળાયેલો નથી, જતાં સમાજવાદી વિચાર ધીજીને દિલ્લી ભૂમિમાં વારીને અહીંનું જ પાણી, ખાતર અને પોતાની મહેનત પરે ઉગાડીને યુદ્ધને ફાટું ફાટું જોવાની ખાહેસ ધરાવે છે. ગુણદષ્ટિએ દેશમાં કોંગ્રેસ પક્ષી એ પક્ષનું સ્થાન છે. આજ પહેલાં માતૃસંસ્થાની નીતિને અનુસરી બ્રિટિશરો સામેની લડાઈમાં એ હમેશાં સાથે રહ્યો હતો, પણ હવે પક્ષી કોંગ્રેસ સામે અસરકારક વિરોધપક્ષ થવા માગે છે. દિલ્હીમાં અસરલા કામવાદ અને પંદેચર્યા આપાત થયેલ કમ્યુનીઝમના ઉદ્વેગમાં મદાસજા અને સરકારની સાથે તત્પરતાથી હાથ મિલાવવા તૈયાર છે. રાજકીય વિચારસરણીની દષ્ટિએ પ્રગતિવાદક ગણાય તેવો છે. બ્રિટિશ સરકારની વારસદાર કોંગ્રેસ સરકાર ફરી, તેવીજ રીતે કોંગ્રેસ સરકારનો વારસો સમાજવાદીપક્ષને લાગે આવે તો નવાઈ જોવું નહિ ગણાય. આવી શ્રાણ્ણિકતાવાળો આ પક્ષ છે.

સમાજવાદી પક્ષની એક અભિલાષા છે. પોતાના પક્ષનો એક વિશેષ આદર્શ છે. દેશમાં સમાજવાદી ધારણે સરકારની સ્થાપના કરવી એ તેમનો ઉદ્દેશ છે. 'સમાજવાદી રાજ્ય' એ એમના મનોરથ છે. સરકારી તંત્ર શિથિલ છે અને સામાન્ય જનતાની સ્થિતિ બ્રિટિશરાજમાં હતી, તેથી જે બદલર થતી જાય છે. મદાસજાનો રાજ્ય લોકો પરથી એસરતો જતો હોય એમ પણ દેખાય છે. મદાસજા ઉપર ધારાસભાવાદીઓનું વર્ચસ્વ વધતું જાય છે અને 'મદાસજાવાદી સરકાર' અને 'મદાસજા' એ એમાં મદાસજા નિરતેજ પડતી જણાય છે અને મદાસજાને સરકાર તરફ દષ્ટિ કરવી પડે છે. આ એક જાતની જ પરિસ્થિતિ સર્જાની જાય છે. મદાસજાની અંદર એક એવો તંદુર નિરપૂર્વ લોકોનો વર્ગ છે, એ વર્ગ માત્ર લોકોની સેવા જ કરે છે, એવા લોકો—ગાંધીવાદી સેવકો—પણ આજના સરકારી વલણથી સંતુષ્ટ નથી. એના લોકોની સાથે હાથમાં હાથ મિલાવીને સમાજવાદી પક્ષ મદાસજાની

અંદર રહે તો પણ મહાસભા આજે જે બિલટ માર્ગે ઘસડાતી જાય છે તેને અટકાવી શકાશે નહિ એની એમને ખાત્રી થઈ અને સાથે રહેવા જતાં પોતાના હેતુની સિદ્ધિનું કાર્ય બાબતે રહી જવાનો ભય પણ લાગ્યો. એટલે પક્ષે છૂટા રહેવાનું યોગ્ય માન્યું.

સમાજ ધાય ખરો કે સમાજવાદી સ્વપ્નદર્શી નહેરૂ આજે - કોંગ્રેસ સરકારના વડાપ્રધાન છે, છતાં સમાજવાદીઓ શા માટે છૂટા પડે છે? 'સમાજવાદી સ્વપ્નદર્શી નહેરૂ' અને 'વડાપ્રધાન નહેરૂ' એ બંને જુદા જુદા છે એ વાદ ગ્રાખવાની જરૂર છે. નહેરૂ આજે કોંગ્રેસ સરકારના વડાપ્રધાન છે. કોંગ્રેસમાં જુદા જુદા લોકોનું પ્રતિનિધિત્વ છે. આજ પહેલાં નીચલા ચર કરતાં મધ્યમ ચર વધારે પ્રમાણમાં હતો અને તાજેતરમાં ઉપલોં ચર પોતાનાં દિન સાધવાની દૃષ્ટિએ ફીક ફીક પેરી ગયો છે. વળી સ્વપ્નદર્શી નહેરૂને વારતવર્શી થવું પડે છે. દેશનું અર્થતંત્ર સળગતાથી આજુ રહે, ઉત્પાદનમાં ઘટાડો ન થાય, દેશના નવા ઉદ્યોગો માટે મૂડી આવતી અટકી ન જાય એ બધા વિચારો વડાપ્રધાન નહેરૂને ઠરવા પડે છે. તેની નજર આગળ મૂડીવાળો વર્ગ અને મજૂર બંને આવીને ખડા રહે છે અને બન્નેને સાથે રાખીને દેશનું અર્થતંત્ર અને રાજ્યતંત્ર ચલાવવાની અને રિયર કરવાની યોજનાઓ ઘડવી પડે છે. આ કરવા જતાં સમાધાનના માર્ગો અખત્યાર કરવા પડે છે.

નહેરૂ સરકાર સમાજવાદના કેટલાક કાર્યક્રમો અપનાવશે. ઉદ્યોગોનું રાષ્ટ્રીયકરણ કરશે, સહકારી ખેતી દાખલ કરશે, મૃત્યુ કર અને વારસાઈ કરો નાખીને એકઠી થયેલી સંપત્તિનું સપ્રમાણ વહેંચણી કરવા પ્રયત્નો કરશે. આવા 'સમાજવાદી કાર્યક્રમો' અપનાવવા અને 'સમાજવાદી સરકાર' સ્થાપવી એ બન્ને એકબીજાથી જુદાં છે. કોંગ્રેસનો હેતુ 'સ્વરાજ્ય સરકાર'નો છે, સમાજવાદીઓનો હેતુ 'સમાજવાદી સરકાર'નો છે. એ બંને વચ્ચે ધરમળના ભેદ છે. આ ધરમૂળના ભેદ એકે દાખલાથી સ્પષ્ટ થશે. દેશી રાજ્યોના હાથમાંથી રાજ્યસત્તા લઈને તે લાગણી પ્રગટના હાથમાં સત્તા સોંપવાનું 'પગલું' કોંગ્રેસની દૃષ્ટિએ મહાન છે પણ તેમને બારે સાલિયાણાં બાંધી આપવાનો નિર્ણય સમાજવાદીઓને માન્ય નથી અને તેમની રાજ્યવ્યવસ્થામાં આવાં સાલિયાણાંને અવકાશ નથી. નહેરૂ સરકારના કોઈ કોઈ સખ્ય 'સમાજવાદી માનમ' ધરાવતા લોક પણ 'સમાજવાદ સરકાર'ની સ્થાપના કરવાનો તેમને હેતુ નથી.

દેશમાં સમાજવાદી સરકાર સ્થાપવી તેના બધા આધાર લોકો અને પક્ષના સંબંધ ઉપર છે. દરેક પક્ષ પોતાનું બળ લોકોમાંથી જ મેળવે છે. મહાસભાએ પોતાનું બળ—ખ્રિસ્તિય સરકાર સામે લડવા જેટલું બળ—લોકોમાંથી પેદા કરેલું હતું. તે પ્રમાણે સમાજવાદી પક્ષે પોતાના કાર્યક્રમથી, પોતાની મહેનત અને તમનાથી, લોકોની સાથે જીવંત સંપર્ક સાધીને, લોકોમાં જોતપ્રોત ચઢીને લોકોને જીતી લેવા પડશે. સમાજવાદી કાર્યક્રમ, સમાજવાદી સરકાર, સમાજવાદી સમાજરચનામાં રોજગરોજ જીવવાનું જીવન—એ બધું લોકોમાં જીવંત કરીને, જાગૃત કરીને લોકોને પોતાને પક્ષે મેળવી લેશે, તે દિવસે પક્ષની સરકાર સ્થપાઈ દશે. ચૂંટણીઓમાં મત મેળવવાનો પાયો મજબૂત નાખ્યો હશે, તેટલા પ્રમાણમાં ચૂંટણીઓમાં તેને વિજય મળશે જ.

સમાજવાદીઓએ પક્ષ સ્થાપીને પોતાને માથે એક મહાન જવાબદારી વહોરી લીધી છે. મહાસભા ઓળે ગમે તેટલી નબળી પડેલી દેખાતી હોય છતાં સમાજવાદી પક્ષ કરતાં તે ક્યાંય બળવાન છે. મહાસભાને પક્ષે મહાત્મા ગાંધીજીનું ધર્મબળ આજ સુધી હતું. હજીયે દબ્બા જવાહરલાલ નહેરૂ, મહાન મુત્સદ્દી અને પહોંચડી સરકાર પટેલનું બળ છે. મૌલાના આઝાદ જેવી સંસ્કાર પ્રતિભા તેને પક્ષે છે. મહાસભા સંસ્થાકે વધારે સંગઠિત છે. સરકાર—અવસ્થિત રાજતંત્ર—ઓળે તેના હાથેમાં છે. ગાંધી સેવાસંઘ, જે હવે અખિલ ભારત સેવાસંઘ રૂપે અવતરશે, તેના તમામ કાર્યકરો રાજકીય સત્તાની સ્પૃહા વિનાના છે, ધર્મ સમજીને કામ કરનારા છે. એ બધાનું ધર્મબળ એકત્રી કરતાં ગાંધીજી જેટલું ધર્મબળ તો ન થાય, છતાં જેટલું ધર્મબળ થશે, તે બધું મહાસભાના પક્ષમાં પડશે. કારણ કે ગાંધીજી કહી ગયા છે કે ‘મારો રાજકીય વારસદાર જવાહર છે.’ મહાત્માજીના પરમશિષ્યોમાંના એક શ્રી. કિશોરલાલ મશરવાળા છે. જવાહર પ્રત્યેની તેમની નિષ્ઠા કેટલા ઉચ્ચ પ્રકારની છે તે સમૂળી ક્રાંતિમાં પ્રગટ થયેલાં નીચેનાં વાક્યો પરથી સમજી શકાય અને એ ઉપરથી સૌને ખાતરી થશે કે એ બધાનું ધર્મબળ જવાહરને પક્ષે જ જશે. જવાહર એટલે કોંગ્રેસ.

“ગાંધીજી પછી પં. જવાહરલાલ તરફ આખું જગત આદર અને આશાની નજરે જુઓ છે તે કાંઈ નિષ્કારણ નથી. એમની દષ્ટિ સમગ્ર માનવકુળ પ્રત્યે આર્યા અને સદ્ભાવથી ભરેલી છે અને તેજ એમની ઉચ્ચતમ આધ્યાત્મિકતા છે.” ઉપરાંત સંભવ છે કે બે ત્રણ વર્ષમાં સરકાર પોતાના રાજ્યતંત્રની શિથિલતા દૂર કરી નોકરરાહીને પ્રજાના સાચા સેવક બનાવે,

વહીવટને કાંઈ સાધક બનાવી લોકોમાં પ્રસારેલો અજ્ઞતાપ દૂર કરે, મજદૂર કોંગ્રેસ દ્વારા મજૂરો અને ઉત્પાદનના પ્રતિનિધો સંતોષકારક ઉદ્દેશ લાવી શકે, તો મહાસભાનું બળ ઓછરતું બન્યા છે તે ફરીથી પાછું બરતીએ ચડે ખરું. અને જો એમ થયું તો લોક સમાજવાદી પક્ષને ઘણી ઘણી મહેનતે સરસાઈ પ્રાપ્ત થાય.

સમાજવાદી પક્ષનો ઉદ્દેશ ઉત્તમ જો, રાષ્ટ્રીય પ્રગતિદાયક રાજકીય વિચારસરણી છે. ગાંધીજી અને જવાહર આઝાદ રાજે એવી વ્યક્તિઓ પક્ષમાં છે. જો પક્ષમાં હજી તો લુદ્ધિશાળી વર્ગ છે—ચળવળખોર વિશેષ છે. તેમની ચળવળ હજી સપાટી ઉપર જ છે. પક્ષના સભ્યોમાં સત્તાપ્રાપ્તિનું માનસ છે ખરું, પણ તેને દાખમાં રાખવાની આવશ્યકતા પક્ષના નેતા સ્વીકારે છે અને સહ્યોને ચેતાવે છે. પક્ષમાં કાર્યકરોની હજી વિશેષ જરૂર છે. જો કાર્યકરો જ સમાજવાદને લોકોમાં ઊંડે સુધી પ્રસારશે. આવા કાર્યકરોનું જૂથ પક્ષે તૈયાર કરવાનું છે, આ એક અગત્યનું અને મહાન કાર્ય છે. આજે સપાટી પર રહેલો સમાજવાદ સમાજના છેક તળેના થર સુધી પહોંચશે અને સમાજ તેને આવકારશે, તે દિવસે પક્ષની મહાન આશંકા - સમાજવાદી સરકાર સ્થાપવાની - સિદ્ધ થશે.

૧ વિના - ઓછા - લવાજમ ફંડમાં મદદ

નકુરુથી શ્રી. મંગુભાઈ કે. પટેલ તરફથી સિ. ૪ અને અગ્રસના ત્રિમુરુ રહેતા શ્રી મનુભાઈ લ. પટેલ તરફથી સિ. ૪, મળ્યા છે. જે સાંભાર સ્વીકારી તે ખાતે જમા કર્યા છે.

આફ્રિકાના જે ગ્રાહકભાઈઓએ પોતાનાં લવાજમ ન ભર્યા હોય તે હવે ભરી દે તેવી વિનંતિ કરું. નિયમિત લવાજમ ન આવવાથી માસિકને આર્થિક મુશ્કેલીમાં મૂકાવું પડે છે તેથી વર્ષ આખરે જેમનાં લવાજમ બાકી પડે છે તેમને માસિક બધા કરવાં પડે છે, અને માસિકને આર્થિક જોટ ખમવી પડે છે. એટલે આજસ ન કરતાં દરેક પોતાનું લવાજમ વખતસર ભરી દેઈ આ મુશ્કેલી ટાળશે તેવી આશા છે. જેમનાં લવાજમ બાકી પડે છે તેમને માસિકમાં કાપલી મૂકી ઉધરાણી કરવામાં આવે છે. તો જે ભાઈઓ લવાજમ વસૂલ કરે છે તેમને પોતાની રકમ દરેક ઋદ આપી દે અગર તેવી સજવડ ન હોય તે પો. ઓ. થી મોકલી આપે.

નવાં પુસ્તકો

મહાદેવભાઈની ડાયરી-પુસ્તક પહેલું : સંપાદક-નરદરિ પરીખ,
પ્રકાશક-નવચંદ્રન પ્રકાશન મંદિર, અમદાવાદ, રૂ. ૪૧.

દુમ્પરેર : લેખક-ગુલામદાસ ઓઝર, ધનમુંબલાલ મહેતા, પ્રકાશક-ગતિ
પ્રકાશન લિ., મુખ્ય વિકેતા-ભારતી સાહિત્ય સંઘ, લિ., અમદાવાદ, રૂ. ૧.

માતી : લેખક-જ્ઞેન રટાઈતમેક, અનુ.-જમનની દલાલ, પ્રકાશક,
વિકેતા ઉપર પ્રમાણે, રૂ. ૧૧૧.

ભગવાનની લીલા : લેખક-ડોલરરાવ માંકડ, વાણી પ્રકાશન, આણંદ,
રૂ. ૧૧.

ફળખાઈની વાડી : લેખક-પ્રકાશક-સોમાલાલ કીશાલાલ પટેલ, મુખ્ય
વિકેતા-ગૂર્જર ગ્રંથગ્રાન કાર્યાલય, અમદાવાદ, રૂ. ૨૧.

‘મહાદેવભાઈની ડાયરી’ એ ગુજરાતી સાહિત્યનું કીમતી પુસ્તક છે-
ધણી ધણી રીતે. ડાયરી સાહિત્યની રાજ્યાત ગુજરાતમાં આ પુસ્તકથી થાય છે.
બાપુને સાવ નજીક જઈને-અંગત જન બનીને-જોવાનું સદ્ભાગ્ય આ
પુસ્તકથી મળે છે. વળી નિરાંતે જોવાનું મળે છે. તા. ૧૦-૩-૩૨થી
તા. ૪-૬-૩૨ની આ ડાયરી છે. એ કાળ યરુવડા જેલનો છે. ત્રણ સાથી
છે-મહાદેવ, સરદાર અને બાપુ. એટલે એમાં નથી બહારના જેવી અનેક
પ્રવૃત્તિઓ-એ રાજકારી પ્રવૃત્તિઓથી આપણે એમને મોટે ભાગે જોયા છે.
અને છતાં પ્રવૃત્તિઓ તો છે-કાંતવાનું, ચર્ચા કરવાની, મજાક કરવાની,
અપતરા કરવાની અને સૌથી મોટી પત્રોના જવાબો આપવાની. આ ડાયરી છે
મહાદેવભાઈની એટલું જ, બાકી બધી પ્રવૃત્તિઓની નોંધ છે બાપુની.
મહાદેવભાઈની અંગત કડકીત તો ૪૦૦ પાનમાં ચાર પાન આવેતો હશે.
કે કેમ એ રાંકા છે! એ બતાવે છે એમની બાપુ પ્રત્યેની ભક્તિ. એ બાપુમાં
સમાધાનગયા હતા. હનુમાનની જેમ એમના હૃદયમાં બાપુ જ હતા. ડાયરી
એ આત્મકથા કરતાં પણ, વિશેષ મહત્ત્વનું સાહિત્ય છે. આત્મકથામાં અગત્યના
પ્રશ્નો હોય છે, ડાયરીમાં નાનામોટા બધા પ્રશ્નો આવે છે. એથી માણસને
સાવ નજીકથી જોઈ શકાય છે. આ ડાયરીના મોટા ભાગ પત્રસાહિત્યમાં
જાય તેવો છે. જેલમાંથી લખેલા પત્રોના ઉતારાઓએ મોટા ભાગ રાક્યો છે.
વળી એ પત્રોમાં રાજકારણ ચર્ચા નહિ, એટલે એમાં આવે છે

અંગન વસ્તુઓ, સામાજિક અને મોટે ભાગે ધાર્મિક. અહીં જાણુ મનેહીજત તરીકે, પિતા તરીકે, પતિ તરીકે, સસરા તરીકે, મિત્ર તરીકે, ઉપદેશક તરીકે, એમ વિવિધરૂપે વિલસે છે. વચ્ચે વચ્ચે સરદારશ્રીની મઝાકા આવે છે. જાણે એ ત્રણના નાટકમાં હાર્યનટનો એ ભાગ ભજવતા ન હોય! થોડા નમૂના આ અંકમાં જુદા લેખ રૂપે મૂક્યા છે તે વાંચતાં એની ખાતરી થશે. મહાદેવભાઈ સન ૧૯૧૭ના આખરમાં જાણુ પાસે ગયા ત્યારથી તે દેક સન ૧૯૪૨ના ઓગસ્ટમાં તે ફર્ગરથ થયા ત્યાં સુધીની એમણે ડાયરી લખી છે, એ સંપાદકના નિવંદનમાંના શબ્દો, આ ડાયરી વાંચ્યા પછી દરેકને ઉત્સુક કરશે કે, હવે ખીજાં એનાં પુસ્તકો કયારે જહાર પાઠા છે?

‘ધૂમ્રસેર’ એ સાત દશ્યોનું એક મઝાનું અને પ્રેરણાદાયી નાટક છે. મૂળ ‘ધૂમ્રસેર’ નીકળી ગુલાબદાસની દૂંકી વાર્તારૂપે. વર્ષની એ ઉત્તમ વાર્તા ગણાઈ અને તેને મહિડાચંદ્ર મળ્યો. માનવાનું મન થાય છે કે એ નશાથી પ્રેરાઈને સરસ દૂંકી વાર્તાને લંગાવીને એનું નાટક રચવાનું ગુલાબદાસને દિલ થયું હશે. અને એમાં લખ્યા ધનસુખલાલ—નાટ્યકાર, વાર્તાકાર અને મૃતિ સાચી હોય તો નટ પણ. પછી તો કહેવાનું શું? મૂળે નાગરની કન્યા અને એને શણગાર સગવળા! સાત દશ્યોના આ દૂંકા નાટકમાં વિવિધ રસનો સુયોગ પણ સંધાયેલ છે. હસાવે છે, આંખ બીની કરે છે, અને કંઈય થંભાવી પણ દે છે. અને દેશ માટે કુરખાનીની પ્રેરણા પાપ છે. વચ્ચે જો આવી છાપ પડી છે તો એ કુશળ નરોથી સંજવાણું જોવાનું મળે તો!

‘મોતી’ મેક્સિકાનો દંતકથા ઉપરથી લખેલ લઘુ નવલકથા છે અને એનો વળી લઘુ અનુવાદ દલાલે કર્યો છે. ભાષા! એ લઘુ નં કરતાં વધુ કર્યો હોત તો? ગુજરાતી વાચકને એ વિગતમાં રસ નહિ પડે એ ખીક છે? ખીક સાચી કે, પણ તમે હમણાં હમણાં જે અનુવાદો આપવા માંડ્યા છે—મિ. આદમ, પશુરાજ્ય—જે જોતાં લાગે છે કે તમે એ પ્રવૃત્તિ આણુ રાખશો તો જરૂર ગુજરાત અગ્રેષ્ઠ સાહિત્યની જગ્યા કૃતિઓમાં રસ બેળું થશે. દંતકથાનું વસ્તુ એવું કે આજેય એજૂનું નથી થયું. લક્ષ્મી શું કરાવે છે તે એનું વસ્તુ છે. શરીરોંધની કરુણતા પણ ઉપસાધી છે. એ લક્ષ્મીને ગરલે સંતા શું કરાવે કે તેમ ઘટાવીએ તો રાજકારણની રીતે પણ વાર્તા જોવાય. કદાચ કોઈ ધર્મદષ્ટિએ જુએ તો એને એ રીતે પણ દર્શન થાય! વાત મઝાની છે.

ઉપરની કૃતિની જેમ, 'લગવાનની લીલા' લોકશ્યા નાનપણમાં સાંભળેલ તે ઉપરથી આચાર્ય માંહે રચેલ અનુષ્ટુપની ૧૨૭૩ લીટીનું સુંદર કાવ્ય છે. કાવ્યમાં ત્રણ ખંડ છે, પહેલામાં અને ત્રીજામાં સ્થળ ગામડું હોઈ એને અનુરૂપ સાદી ભાષા છે, બીજામાં નગર અને રાજમહેલ હોઈ તેને અનુરૂપ આલંકારિક ઊંચી ભાષા છે. કાંઈ રસપૂર્ણ વાર્તા વાંચતા હોઈએ તેમ એક બેકેટ કાવ્ય પૂરું કરી નાંખાય છે. ભાષાનો પ્રવાહ, કૌતુકલયુક્ત વસ્તુ અને ઊંડો અર્થ, એમ ત્રણે રીતે કાવ્ય સુંદર છે. ગરીબાઈ-વૈભવ, દિંસા-અદિંસા માયા-જ્ઞાન વગેરે વિવિધ પાસાં જતાંવી સુખ માટે, અનાસક્ત રહી પ્રાજ્ઞ, સ્વકર્મે મગ્ન રહેવાનું, કાવ્ય બોધે છે. સુદામાને કૃષ્ણે જતાવેલ લીલાની જેમ, એકે ગરીબ આદાણને લગવાનની લીલા જતાવવામાં આવે છે. બાળપણમાં સાંભળેલી લીલા, ગોટપણમાં આપણને એવી લીલા સકલ નથી એમ લાગવાથી, વાંચી રહ્યા પછી રસની આવેલી ભરતીમાં ગોટ લાવે છે ગોટનું એની વિરહમાં ભય છે.

કુળઝાડની ખેતી કરનારને અને તે સગંધી જાણવા ઇચ્છનારને માટે 'કુળઝાડની વાડી' મંદરવની માદિની પૂરી પાડે છે. પુસ્તકના બે વિભાગ છે. પહેલા વિભાગમાં સામાન્ય ઉપયોગી હકીકતો છે. બીજા વિભાગમાં ૪૦ કુળઝાડ સંબંધી હકીકતો છે. જેઓ વાડીમાં દરેકે તથા જેમને જમીન છે તે સૌ આને વાંચી એમાંની એકાદ સૂચનાનો પણ અમલ કરશે તે જરૂર લાગે.

સામાર સ્વીકાર

કૃષિશાસ્ત્રિયા (એવી જાણનું શાસ્ત્ર) ત્રણી-પાંચ. મગનલાલ શ્રી. ખેત, સંચાલક - કૃષિશાસ્ત્રિયા લેખન, આશ્રય, વાર્ષિક લેખાનુસાર ડા. ૩, ૫, ૧૯૨૬માં ડા. ૫. લેખ લખ્યો (જે પ્રોફેસર સિદ્ધાન્ત લેખ તેમને માટેનું પારિતોષિક) ડા. ૩ - મહિલાઈ રેસાઈ, પ્રદાન - નવજીવન મુદ્રણાલય, આગરાવાદ, વાર્ષિક લેખાનુસાર ડા. ૩, ૫, ૧૯૨૬માં ડા. ૫. અનુભવ (આશ્રયને મળે તેવી, કૃષિશાસ્ત્રિયા એનાં કાળાં કાળાં) લેખક - લાલજી તારણ પટેલ, પ્રાપ્તિસ્થાન - પંચમ વિદ્યાથી આશ્રમ, અમરેલી, ડા. ૩. બી વિદ્યાલય - નંદિયાદતો અમર્યાસકેમ. બી વિદ્યાલય - નંદિયાદતો મંડળનું ૪૭-૪૮ નું નિવેદન.

સ * મા * યા * ર

★ તા. ૧૫મી ઓગસ્ટના આઝાદ દિને, આણંદમાં તાલુકા કોંગ્રેસ સમિતિએ પ્રીતિભોજન ગોઠવ્યું હતું. જેમાં સર્વ કોમનાં—દિલ્હીઓ, હરિજનો, મુસલમાનો, ખ્રિસ્તિયો—અસો સ્ત્રી-પુરુષ-બાળકોએ ભાગ લીધો હતો. શ્રી અંબાલાલ કસનદાસ પટેલે ખર્ચ ઉપાડી લેધને પ્રીતિભોજન યોજવાની સમિતિને તક આપી તે બદલ એ અભિનંદનના અધિકારી છે. સ્પર્શસ્પર્શ અને હાંચનીચના બેદલાવે દૂર કરવામાં આવા સમારંભો જરૂર સમાજમાં અસર જન્માવશે.

★ અષાઢતા અંકની પ્રસંગિકયામાં ધર્મજનાં શ્રી શાન્તાબેન તાગાપુર પરણ્યા તેમાં એમના લાઇનો વિરોધ છે એમ હકીકત છે. એ અંગે મીરજથી શ્રી વિઠ્ઠલભાઈ શિવાભાઈ પટેલ લખી જણાવે છે કે, ભાઈ તેરીકે પોતાનો એમાં કોઈ વિરોધ ન હતો. પોતે ક્ષયથી પીડાતા હોઈ ડોક્ટર એટલી લાંબી મુસાફરી કરવાની છૂટ ન આપી એટલે લખુમાં હાજર રહ્યા ન હતા. એ લખમાં એમની સંમતિ હતી, અભિનંદન! ઉપાયેલ હકીકત કૌંસ બદલ દિલગીર.

★ વડોદરા સમસ્ત પાટીદાર કે. મંડળની વાર્ષિક સભા તા. ૧૭-૭-'૪૮ના રોજ પાટીદાર ડાનાલયમાં મળી હતી. જેમાં બાંધકામના દોઢ લાખનો વિગતવાર હિસાબ રજૂ થઈ મંજૂર થયો હતો. અને નવાનવરસના હોદ્દેદારોની ચૂંટણી ચતાં વાંદી પ્રમાણે નિવૃત્ત ચતા શ્રી બાઈલાલભાઈ દા. અમીન, શ્રી મગનભાઈ ધ. પટેલ, શ્રી ચિમનભાઈ હ. અમીન તથા શ્રી ચિમનભાઈ મ. અમીન ફરીથી ત્રણ વર્ષ માટે ચૂંટાયા હતા. ખાસી પટેલી જગાએ શ્રી પ્રભુદાસ ખુ. પટેલ ચૂંટાયા હતા.

★ વડોદરામાં પાટીદાર સમાજ સ્થાપવાની પ્રવૃત્તિ અંગે તા. ૧૩-૮-'૪૮ના રોજ શ્રી મગનભાઈ શંકરભાઈ પટેલના પ્રમુખપણા નીચે કોમર્સ-કોલેજના હોલમાં ત્રણસો જણની સભા મળી હતી. ચર્ચાને અંતે સમાજ સ્થાપનાનું નક્કી થયું હતું. અને જયારણ મડવા સમિતિ રચાઈ હતી. તેના પ્રમુખ શ્રી મગનભાઈ સં. પટેલ, મંત્રીઓ શ્રી ચિમનભાઈ હ. અમીન અને શ્રી રમણલાલ સો. પટેલ નીમાયા હતા.

★ સુણાંવના શ્રી અંદુભાઈ ભીખાભાઈ પટેલ બી. એસસી. થઈ ભૂતર વિતાનના વધુ અભ્યાસ માટે તા. ૬-૮-'૪૮ ના રોજ અમેરિકા ગયા છે.

★ ઝોડના શ્રી હિપેન્દ્રકુમાર મગનભાઈ પટેલ બી. એસસી. થઈ વેપારી વકીવટનો અભ્યાસ કરવાં તો. ૨૨-૮-'૪૮ના રોજ અમેરિકા ગયા છે.

એક આંખ રડે છે!

તાં. ૧૫ મી-ઓગસ્ટે આઝાદીનું એક વર્ષ પૂરું થયું. એ વરસ સામે નજર ફરીએ છીએ તો, બાણે હિંદમાતાની એક આંખ હસે છે, તો બીજી રડે છે! દેશ ખુવાર ન થાય તે માટે કષ્ટતા હૈયે, વિષનો ઘૂંટડો પી જઈને, દેશના ભાગલા આગેવાનોએ સ્વીકાર્યા. આપણા સૌ કરતાં બાપુને તે વખતે ફટકું દુઃખ થયું હશે? એ ભાગલા પછી, બંગાળ, સિંધ, પંજાબમાં જે લોહી રેડાયું, બદેન-દીકરીઓનાં અપહરણ થયાં, જમતે હદી ન જોયેલ તેવી લાખોની સંખ્યામાં દિવરત થઈ! એ ગધાનું વર્ણન કરવાની અહીં જરૂર નથી. ફરન, વસોપાત, ધિક્કાર, વગ, જેમ વિવિધ વિષ એ સમુદ્ર મંથનમાંથી નીકળ્યું. અને એવી હિંદમાતા એક આંખે રડી ઊઠી!

બીજી આંખે હસે છે!

આટઆટલું એક વરસમાં વીતી ગયું છતાં મા એક આંખે જ કેમ રડી? બીજી આંખે હસે છે કેમ? ગાંધે બિચારીએ ધાયું હશે કે, ખલાસ! આટલી આકૃતમાં મારાં બાળકો અંદગેઅંદગે વાદોલી પેડે કપાંછ મરશે. હું સ્વાધીન થઈ, પણ બાળકોને પોતાને હાથે કપાંછ મરતાં જોવાને માટે! કલકતામાં સરઆત પણ થઈ ગઈ. પણ બાપુ તે દિવસે આપણા નસીબે હાજર હતા. અપવાસ કર્યા અને જનરૂઝ મંત્રની જેમ દેવતાકાંડ ચાલકી ગયો. ત્યાં પંજાબમાં સંગઠ્યું. બાપુ દિલ્હી આવ્યા. લાખોની સંખ્યામાં દિવરતીઓ આવી રહ્યા હતા. દિલ્હી દીવાલખાં અધિ ને ઊડી જાય તેનું ઘરોળાની વખાર જની ગયું. બાપુએ સૌનિનું મિસન ત્યાં શરૂ કર્યું. એણે સરહદની અગ્નિજ્વાળાઓ દેશમાં ફેલાતી રાખી. દિલ્હીના બાપુના ઉપવાસ હેમજેમ પતી ગયા ત્યારે સાચું કે હાં જેમની ગળા. પણ ત્યાં દેશ માટે માટો આશ્વાત આવ્યો-બાપુની હત્યા થઈ. માએ કપાંછ ફટકું. એણે જનપુત્ર કે દેશ ખલાસ થયો. જનવારથળા જામવાની. પણ આજે વરસ પૂરું થયું ત્યારે મા એક આંખે હસે છે!

કેમ ન હસે?

એનાં પંખ લાખ બાળકોએ દેશ માટે ચરખાર, માનસિકકૃત, અને વતનનો ત્યાગ કર્યો. માને બીજી હતી કે ફરજિયાત કરવા પડેલા ત્યાગથી આ બાળકો દેશમાં જળનો દેશવજો પંજુ ના, એ ગધાએ ગમે તેવો દુઃખ બોગવ્યા-

ભાગવે છે, પણ દેશમાં અસાંતિ ન જન્મી. ત્યાંને એમણે હીપાઓ. એવો ત્યાં રાજાઓએ ગતાઓ. એ પરિસ્થિતિને આભારી બાલે હો, પરંતુ વર્ષોથી લોકોમાં રાજાશાહી હોવા છતાં લોકશાહીને તાળે ચર્તા કલ્પનામાં ન આવે તેટલી તત્પરતા ગતાવી. બાપુના ધાર્મી હતાશ ચયા વગર નેતાઓએ દેશની ધાંટી સાચવી લીધી. જગતના કોઈ પણ દેશને સ્વંતંત્રતા મળતાંની સાથે જ એ ભય ધેરી વળ્યો ન હતો, તેવા વિકટ સંસ્થામાં જવાહર અને સરદારનું પ્રધાનમંડળ સહીસલામત નાવ હંધારી રહ્યું. પછી મા કેમ ન હસે? પણ હવે?

પણ જૂનકાળની વાતો કરી વખત જગાડવાનો આપણને હવે પાલવે તેમ નથી. જૂનકાળનો મોઢપાઠ લેઈ આપણે નવા વરસમાં કૂચ કરવાની છે. આઝાદીનું બીજું વર્ષ પૂરું થાય ત્યારે મા બેઠે આંખે હસતી હશે, કે રડતી હશે, એનો આધાર આપણી કૂચ ઉપર છે. એટલે આપણી કૂચ નવા વરસે ક્યે માર્ગે હોવી જોઈએ તે અંગે આપણે વિચાર કરીશું.

સ્વરાજ્ય શી રીતે લીધું?

પ્રજાકીય સરકાર આવતાં દેશમાં જે વિરોધનો સૂર સંભળાય છે, સમાજવાદીઓ જુદા પડ્યા તેમનો મુખ્ય વિરોધ જોઈએ તો, એમનું એ કહેવું છે કે કોંગ્રેસ સરકાર મૂડીવાદીઓને પોષી રહી છે, જમીનદારોને યાજડી રહી છે, અને રાજાઓને મોટાં વર્ણસેના જાંધી આપી એને નાદક છવાડી રહી છે. એમનું કહેવું છે કે સ્વરાજ્ય મળતાં ક્રાંતિ થવી જોઈતી હતી. પ્રજા અને સરકારે સ્થાપિત હિતોને ઉખાડી નાખવાં જોઈતાં હતાં. રાજાઓનાં રાજ્ય ખૂંટતી લેવાં જોઈએ, જમીનદારોની જમીન, મૂડીવાદીઓના ઉદ્યોગો, અને ફક્ત એ લોકો હાથેપગે જીવતા રહે એટલું જ, એમને માટે નસ. આપણે બધું લૂટી લીધાં પછી, એમને જીવતા રાખીએ એ જ એમનું ધનભાગ્ય! આવો ક્રાંતિ બીજા દેશોમાં નથી થઈ એનું નહિ. ત્યાં થઈ છે ત્યાં એના વર્ગને બાળી દેવામાં આવ્યો છે. રશિયાની ક્રાંતિ એ મોટો દાખલો છે. પરંતુ એવી ક્રાંતિ ઈચ્છનાર વર્ગ જૂલી જાપ છે કે આપણે સ્વરાજ્ય ક્રાંતિ દ્વારા નથી મેળવ્યું, હિંદ-પાકિસ્તાનના ભાગલા પાડવાનું સમાધાન કરીને મેળવ્યું છે. એ સાદું ચુકું છે કે જોડું, એની અહીં ચર્ચા કરવાનો અર્થ નથી. પરંતુ કહેવાનું એટલું જ કે, નેતાઓએ જે સમાધાનનો માર્ગ સ્વાતંત્ર્ય મેળવવા લીધો, જેને દેશી સ્વીકારી લીધો, તેજ સમાધાનનો માર્ગ દેશમાં સુરાજ્ય સ્થાપવા સરકાર લઈ રહી છે.

સર્વોદય એ બાપુનું ધ્યેય હતું

વળી ખીજ દેશોની દૃષ્ટિમાં અને આપણી દૃષ્ટિમાં—એટલે સત્તાસાને એકેલ બાપુના અનુયાયીઓની દૃષ્ટિમાં મોટો ફરક છે. પશ્ચિમમાં, જ્યાં બહુમતીના લોકશાસનનો જન્મ થયો, વિદ્વાસ થયો તેનું ધ્યેય છે—લોકશાસન એટલે વધારેમાં વધારે લોકોનું રાજ્ય. ખીજા અર્થમાં કહેવું હોય તો બળિયાના બે ભાગ કરતાં વધીને બળિયાનો જમો ભાગ! લોકશાસનમાં જે બહુમતી મેળવે તે જે કરે તે કબૂલ! આપણે એ જ લોકશાસન સ્વીકાર્યું છે—બધારણની રીતે. પણ બાપુની લોકશાસનની કલ્પના હતી સર્વોદય. વધારેમાં વધારેનું કલ્યાણ નહિ, પણ સર્વનું કલ્યાણ. અને એ રીતે ક્રાન્તિ કરતાં સમાધાનનો રસ્તો સર્વોદય માટે વધુ હિતાવહ છે એમ સ્વીકારી કેએસ સરકાર એ રસ્તે જતી હોય તો ખોટું શું છે?

સ્વરાજ્ય મળ્યું એટલે આપણી જવાબદારી વધે છે

સ્વરાજ્ય મળ્યું એટલે આપણું ધામ પતી ગયું નથી. સ્વરાજ્યનાં શોકાં ફળ દેશની શાંતિ અને આખાદી ઉપર આધાર રાખે છે. ચીન સ્વરાજ્ય ભોગવતું હોવા છતાં આંતરવિગ્રહને લીધે શાંતિ કે આખાદીનાં ફળ એને મળ્યાં નથી. આપણો પિત્રાઈ દેશ—પૌડાં વર્ષો ઉપર આપણે એક જ હતા— તે બ્રહ્મદેશ આપણી સાથે આજાદ થયો છે. પણ ક્રાન્તિને માર્ગે જઈને એ લાયમાં મૂકાઈ ગયો છે. એટલે ક્રાન્તિની વાતો કરી, એ માટે લેક્ષિને ઉરેંદ્રી મૂકવા, અંદર અંદર વર્ગવિગ્રહ કરાવવો, એ સહેલું ધામ છે. અમુક સંલેગેમાં કપરું પણ હશે; છતાં એક વરસનો બાળક માટે એ દવા ખતરનાક છે. માટે સ્વરાજ્યને મુગ્ધજનમાં સ્થાપરા માટે આપણી જવાબદારી વધે છે. એ જવાબદારી અદા કરવી એ આપણી સૌની ફરજ છે. એ ફરજ ન અદા કરીએ ત્યાં સુધી દેશ આપણને માફ કરે, પણ એમાં આપણાથી ખતરા કેમ ન આવે? એટલે આજે આપણી મોટી જવાબદારી એ છે કે સંપૂર્ણ દેશ આપી સરકારના હાથપગ મજબૂત બનાવવા. રાજ્યજાએ, જવાબદાર અને સરદાર એમના સંદેશોઓમાં આપણને આ જ વાત કરી છે.

આપણે ભૂતકાળ ભૂલી જવો જોઈએ

સમાધાન સફળ બનાવવાની મુખ્ય ફરજ એ છે કે, તે પહેલાંની કલ્યાણ ભૂલનો એકજો. રાજ્યજાએ સ્વરાજ્યને જાને તેટલું દૂર દેલવામાં જ અવલન કર્યો છે, એ હવે આપણે યાદ ન કરીએ. એમણે સત્તાનું ચતાં સંદેશાભિમાન

ખતાવ્યું છે તેની કદર કરીએ. એવો જ પ્રશ્ન મુસલમાનો માટે છે. પાકિસ્તાન મળ્યું એટલે હવે મુસલમાનોનું અહીં શું છે? એમને હવે હિંદે શું કરવા પંખાળવા જોઈએ? એવું આપણામાંના અમુકના દિલમાં થતું લાગે છે. પણ એ વાત ખરાબ નથી. આપણે કદી સ્વરાજ્ય એટલે હિંદુઓનું રાજ્ય એમ ઇચ્છ્યું નથી. એટલે હિંદમાં કાંઈ પણ કામ, એને પોતાનો દેશ માંની રહેવા - વર્તાવા તૈયાર હોય તે સર્વનું હિંદ સરખું છે. અને એથી સર્વ કામની જેમ મુસલમાનો સાથે આગ્રહ હિંદના નાગરિક જેવો સરખાપણાનો વર્તાવ રાખવો એ આપણા સર્વનો નાગરિક ધર્મ છે. એમાં પંખાળવાપણું નથી, તેમજ ચડાવવા જેવું નથી. એવું વર્તન ન રાખનાર નાગરિક ધર્મ અંકે છે. જે મુસલમાનો હિંદમાં રહ્યા છે અને પોતાનું વતન માને છે, તેને પાકિસ્તાનનું મહેણું 'મારી ભૂતકાળ યાદ કરાવવો એ નાગરિકપણું નથી. આપણે સમાધાન કર્યું છે, અને સમાધાનમાં ગંધ ગુજરી બૂલી જમી જોઈએ. જે તરફો વિરુદ્ધ હોય તેની આંખે લડીએ

આજે મોટે ભાગે જે તરફે પ્રગ્નના હિતમાં ન વર્તતાં, પોતાના સ્વાર્થ પ્રમાણે વર્તી રહ્યાં છે. એક જમીનદાર અને ખીજો મૂડીદાર. સરકારે દેશનાં જુદાં જુદાં હિતો ધરાવતા વર્ગો વચ્ચે સમાધાનભર્યો માર્ગ દાઢ્યો છે. ક્ષાન્તિનો રસ્તો લીધો નથી. છતાં જમીનદારો અને મૂડીદારો એ સમાધાનનો રસ્તો ન સ્વીકારતાં પોતાના જૂને ચીલે ચાલવા પ્રયત્ન કરે છે. ગણેશદારો અમલમાં આવ્યા છતાં અમુક જમીનદારો એ કાયદાને તાબે ન થતાં ચોરી કરે છે. મૂડીદારોએ તો પ્રજા ઉપર અત્યાચાર કરવામાં બાકી રાખ્યો નથી, એ ફરી મૂકવો પડેલો કાપડ કટ્ટોલ ખતાવે છે. આ અને આવાં ખીજાં જે તરફો સરકારનો સમાધાનભર્યો રસ્તો સ્વીકારવા તૈયાર ન હોય તેની સામે લડી લેવાની ફરજ ઊભી થાય છે. સરકારે કાંઈ દાંત્રે એ લોકો જોડે કામ લેવું જોઈએ, પ્રજાએ એમાં પૂરો સહકાર આપવો જોઈએ. પણ વાડ ચિલાડાં ગળતી હોય તેનું શું?

આ બધા પ્રશ્નોમાં, આજે પ્રગ્નમાં સરકાર અંગે જે વિરોધ છે તે દિવસે દિવસે જોર પકડતો જાય છે રાજ્યજો, જમીનદારો અને મૂડીદારોને સીધા કરવા કરતાં સરકારીતંત્ર સીધું કરવાની જરૂર સૌ પહેલી છે એમ લોકોની મોટી ખૂમ છે. આ ખૂમ અમુક અંગે ખોટી પણ નથી. અનોખતા ભાવ ધતે અનાજે લોકો ભૂખ્યે મરે તેટલા ઊંચા ચડ્યા છે, કાપડે દાંડ વાળ્યો, સરકારી કચેરીઓએ એના એ જ ધક્કા ખાઈને નાંદક હેનન થવું

પડે છે, રેલ્વેની હાડમારીઓ પથ્થુ છે. સ્થાપિત હિતોને નાબૂદ કરી પ્રજાનું છવનધોરણ જીતું સાવતાં કાંઈ વખત થોડો જળ, પણ લોકોને સડાપાડા જે રાટલો ટકે મળતો હોય તે નિરાંતે ખાવા જોડાઈ સરકારી તંત્ર તો વ્યવસ્થિત હોવું જોઈએ ને? એ તંત્ર જ, પાડ ચિલાઈ ગયે તેમ, પ્રજાને ગળાવું હોય તેનું શું? કશું સ્થિતિ

આ એક કડુણ સ્થિતિ છે. એનો કાંઈ બચાવ નથી. જૂનું તંત્ર વારસામાં મળ્યું છે, તે તરત આખું ને આખું બદલી ન શકાય એ પણ સાચું, પરંતુ એ તંત્રને આજે હજુ પણ એમને પ્રજાનો કાંઈ બેલી પૂછનાર છે એવું વસ્તું નથી. લીલટ, કાર્યક્ષિત ધરીને વધુ અવ્યવસ્થા વ્યાપી હોય તેમ અમુક દાખલાઓ જોતાં લાગે છે. પ્રજાના સેવક તરીકે ન વર્તતા હોય તેવા અમલદારોને શિક્ષા કે સરપેન્ડ કરી, બીજાઓ ઉપર ધડો મેસે તેવા દાખલા બન્યા લાગતા નથી. અને સ્થિતિ એટલે આવીને ચાટકી છે કે અતિશય અમલ કરતાં આજેનો અમલ વધુ રેલિયાજ બન્યો છે!

એનાં કારણો

સરકારી તંત્ર જે અમલદારો ચલાવે છે તેઓ ક્યારેય પ્રજાના સેવકો હતા નહિ. એમને એ હજુ પણ હૈયામાં વસ્તું હોય તેમ લાગતું નથી. અને કોંગ્રેસી જે સત્તાસ્થાને આવ્યા તે બધા સરકારી તંત્ર ચલાવવાની શક્તિ ધરાવે છે એમ પણ ન હોય. સરકારી વહીવટ કર્યો એ કોંગ્રેસને માટે, કે બીજા પક્ષના આગેવાનો માટે નવીન છે. દેશ માટે જે જે આગેવાનોએ જોગ આપ્યો હોય, સદન ધર્યું હોય, જેલ વેરી હોય, તેમનામાં વહીવટી કુશળતા હોય જ એમ માની લેવાનું નથી. એ બધા સ્વરાજ્યની લડતના સૈનિકો - નાયકો - હતાં. એમાંથી જે વહીવટી કુશળતાવાળા હોય તેમની તંત્રસંચાલનમાં ભરતી થાય એ સામે કોઈનો વાંધો હોયો ન જોઈએ. પરંતુ જે એવી કુશળતા ન દેખાડી શકે, તેમને એવું સ્થાન મળ્યું હોય તો એનો પ્રજાને વિરોધ કરવાનો સંપૂર્ણ અધિકાર છે. આજે સત્તાસ્થાને બેઠેલા બધા કુશળ વહીવટી હોય તેમ માનવાનું કાંઈ કારણ નથી. એટલે તંત્રમાં વ્યવસ્થાની ખામી જણાય છે. બીજું એ કહેવાય છે કે, દરેક લાગવગ ધરાવનાર કોંગ્રેસી, જાણે પોતાની કાંઈ માલિકીની ચેટ્ટી હોય તેમ સરકારને માને છે, અને તેથી કાયદાની ઉપરવટ થઈ મનસ્વી વહીવટમાં રૂબરૂ કરે છે! વળી વગવસીલો પણ વધી જઈ મામા-માસીનાઓને લાભ મળી રહ્યો છે. ગણ કાલ સુધી લડતમાં કુશળાની કરનાર, આજે સ્વાર્થો જાની ગયા છે! આ સ્થિતિમાં જૂના

માનસના અમલદારો પ્રજાને સતોપવાને બદલે, પોતાનું સ્થાન સલામત રાખવા, ક્રાંતિસીઓની ખુશામત કરતા થઈ ગયા છે. આવા વિવિધ સાચા-ખોટા સૂરો પ્રજામાંથી નીકળે છે. આવી ખામીઓ હોય તો વહીવટીતંત્ર સિધ્ધિ અને એ સ્વાભાવિક છે.

આ સ્થિતિમાં પ્રજાનો ધર્મ

આ કારણો અમુક અંશે સાચાં પણ હશે. સહજ પણ છે. ગઈ કાલે સુધીના, વર્ષો સુધી સેવા કરનાર, નિઃસ્વાર્થી ક્રાંતિસીઓ આવા કેમ બની ગયા? એમ પણ ચણાંને સવાલ માય છે. એમને કહેવાનું કે વિશ્વામિત્રનું ૬૦ હજાર વર્ષનું તપ મેનકા આગળ ચળી ગયું હતું, તો ૧૦, ૨૦ કે ૩૦ વર્ષની સેવા સત્તા કે લેક્ષ્મી દેખતાં નો કોઈ ક્રાંતિસીની ચળી ગઈ હોય તો એમાં આશ્ચર્ય કંઈ નથી. ફક્ત પ્રજાએ એટલું જ કરવાનું કે એવા સેવકને વિનવવું કે કહી દેવાનું કે તમે સત્તાસ્થાનેથી ખસી જાઓ. પણ એવા થોડા ક્રાંતિસીઓના તપલંગને કારણે પ્રજા નો ક્રાંતિસને ટેકો આપતી અટકી જશે, વિરોધીઓનો દાથો બની ક્રાંતિસને તરછોડશે તો, એકસામટાં સોનાનાં ઈંડાં લેવા જતાં મરઘી છોરી નાખનારે કરોજ મળતું એક ઈંડું ચુમાવ્યું હતું તેના જેવી આપણો દસા ધશે.

નવી ચૂંટણી આવે છે તેમાં સાચું રહીએ

આપણે આઝાદીનું ખીનું ખર્ પૂરું કરીએ તે પહેલાં નવી ચૂંટણી આવવાની છે, એની હાલ ગણતરી છે. આપણે હાલ સરકારી સિધ્ધિ તંત્રને હીધે ક્રાંતિસથી કંટાળી ગયા હોઈએ તેવું દેખાય છે. પણ નો એમ આજે ક્રાંતિસથી કંટાળીને, એને પૂરતો વખત આપવાની ધીરજ બતાવ્યા બંધાર, બીજો પક્ષે દોડી જઈશું, તો એ પેશના કાર્યકરો સત્તા દેખતાં નહિ ચળી જાય તેની ખાતરી છે? હિંદમાં આજે સમાજવાદો પક્ષ આઝાદીનું છે. ખરો, પણ એની ખાસે રેકનો નહીંતર સુખચરિત અવાને એવા પૂરતા માણસો છે? કવ્ય બોલેલોથી દોરવાઈ જવાનું કંઈ બરણ નથી. ક્રાંતિસ પક્ષે દેશના કોઈ પણ હિંદુમ તરફેને ચક્રી જાય તેવા આદર્શો ક્યાં છે; પણ આજે એકએ છીએ કે એ આદર્શો ફોડે ત્યારે ખમ, ફક્ત મહીમટીલન જ અનસ્મિત અવ નથી! એટલે નવા વરસે આપણે ટેકા ક્રાંતિસ સરકારને જ આપવાનો છે, ફક્ત એમાં જ તપસગ સવા દોય, નહીંતરી કુલજાંત્ર ન બતાવી શક્યા હોય તેમને સત્તાસ્થાને ન ચૂંટવા બેઠાં, ન ચૂંટાવા દેવા બેઠાં, કે આપણી ફરજ છે. ક્રાંતિસને કહી દેવું નોઈએ કે અમે તમારી પડને બીજી,

પણ ગમે તેવાં હોય. મતે આપના જેવા અંધ પણ નથી. અમારે સુરાન્ય રંગાપત્રું છે, અને તેના વહીવટ કરે. તેના કોમિસીને ચૂંટવા છે.

કોમિસી આપણું સાંભળશે?

આ રીતે કોમિસી આપણું સાંભળતી હોય તો શું જોઈએ છે? જો તો સત્તા મળી છે, જોની બહુમતી પૂરતી છે, એટલે પ્રજાનું આંશર્થવાની દરકાર કરતી નથી, એમ લોકોનું માનવું છે. એટલે કોમિસી સાથે જાલા રહેવાની આ દલીલ કરતાં આ જ સવાલ સૌ કોઈને કરવાનું મન થાય છે કે, 'કોમિસી આપણું સાંભળશે? આપણામાં શક્તિ હશે તો કોમિસીને સાંભળ્યા વગર ફરિયાદ નથી. અને જો શક્તિ નહિ હોય તો, જેમ કોમિસી નહિ સાંભળે તેમ જીતે કોઈ પણ. સત્તારથાને આત્મા પછી નહિ સાંભળે. એટલે જો પ્રજા આપણે જો કોઈને પૂછવાનો હોય તો આપણી જાતને પૂછવાનો છે. આપણામાં એટલી શક્તિ કે? સ્વતંત્ર નાગરિક તરીકે આપણે મત વર્ષ પૂરું થયું તેમાં ફરજ પામવી છે?

પ્રથમ આપણે જાત સુધારીએ

સરકારના વહીવટ પ્રત્યે આપણે ભલે ફરિયાદ કરવાની હોય, એ ફરિયાદ આપણે મક્કમ રીતે મૂકવા તૈયાર પણ પડીએ. પરંતુ એ સાથે આપણી સામે સરકારને કંઈ ફરિયાદ કરવાની ન હોય, તેનું આપણું વર્તન પણ હોય જોઈએ કે નહિ? સરકાર નથી કે, અને પ્રજા પણ નથી નવા જાલા થાય છે, એટલે જો અજાતરા કરતી હોય છે. જીતું કરે પણ શું? કંટ્રોલ કાઢી નાખ્યા, આપણે માગણી કરી, બાપુએ ફરજ પાડી, એટલે. આજે ફરી કાપડનો કંટ્રોલ મૂકવા પડ્યો. સરકાર આપણને કહે છે કે, હમણું કાપડ ન ખરીદશો—નવા કંટ્રોલમાં જઈને જોઈ કિંમતે મળી રહેશે. પણ આપણે સરકાર ઉપર અદા રાખ્યા વગર દોડ્યા—ઝીણું નહિ મળે એ ખીકે. અને પછી વેપારીઓ કાળુંગજર કરે છે એવી સાથે સાથે જૂઠા પણ મારવા લાગ્યા! તો શું સરકારની ફરજિયાત દેવગવતા આપણે આપણી કોઈ ફરજ અદા કરવાની જ નહિ! અને આવી સ્થિતિમાં કોમિસી કે જીજી સરકાર આપણને સી રીતે સુખી કરી શકશે?

જય હિંદ!

આઝાદીના આ સર્વ મથેલા જીવ વર્ષમાં આપણે સૌ નાગરિક તરીકેની ફરજ પામવી, સરકારને તેની ફરજ અદા કરવામાં મદદ કરી, માની જે એક આંખ હવે રહે છે તેને જીતું વર્ષ પૂરું થતાં આપણે કસતી કરીએ. જય હિંદ!

તદન નવું જ ચિત્રમય

બાલ સાહિત્ય

★

૧ મંજરી	૬ હંસા	૧૧ લીલાવતી	૧૬ જંમાધરાજ
૨ અલાદીન	૭ વાલિયો	૧૨ અલીબાબા	૧૭ દોરડાંવાળો
૩ મુદામો	૮ વામનજી	૧૩ મીનીમારી	૧૮ સિંદબાદ
૪ વડોદરા	૯ રત્નાંદે	૧૪ સારંગીવાળો	૧૯ લીંગલો
૫ હીરામણ	૧૦ લાખો	૧૫ તડાકિયો	૨૦ ગુલીવર

અને ૨૧ અબુહસન

નંબર ૧ થી ૨૦ સુધીના ફરેકના ચાર આનાં નંબર ૨૧ ના આઠ આનાં ઉપરનાં ૨૧ પુસ્તકો વિવિધરંગી સચિત્ર પૃષ્ઠામાં, બાલવિનોદ માળાના નવા અને છેલ્લા ત્રીજા સેટમાં આપવામાં આવેલ છે. જેમાં એકદર ૭૫૦ પાનનું વાચન રજુપ સુંદર ચિત્રો સાથે છે. મજબૂત પૃષ્ઠિકામાં પેક કરેલા આ સેટની કિંમત રૂ. ૫-૧૨-૦ અને વી. પી. ખર્ચ બાર આના છે.

આખો પેકબંધ સેટ અથવા ઉપરમાંનાં કોઈ પણ મનપસંદ છોટક પુસ્તકો મંગાવો. આવાં જ રસિક બીજાં ૪૨ પુસ્તકોના ૧૫૦૦ પાનના વાચનના ૬૦૦ ચિત્રોવાળા બે સેટ પણ સાથે સાથે વસાવો.

બાલવિનોદમાળાના ત્રણ સેટ, એકદર ૬૩ પુસ્તકોના રૂ. ૧૭-૪-૧ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૧-૧૨-૦

તમારા બુકસેલર પાસે માગો અથવા ખલાસ થાય તે પહેલાં મંગાવવા માટે લખો:-

બાલવિનોદ કાર્યાલય : ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

પાત્રતા

સ્થાપક : શ્રી રામચંદ્રભાઈ કાશીભાઈ પટેલ

૨૦૦૪]

સપ્ટેમ્બર-૧૪૮

[આસો]

જગતના એક મહાન ફિલસફે ઓરિસ્ટોટલે કહ્યું છે કે, સફળતા
 બે ગુણોનું મધ્યસ્થિતિ છે. અને એક તરફ જાતી પડવાથી તે દુર્ગુણ
 બની જવાનો ભય રહે છે. ઉદાહરણ તરીકે, દિંમતની એક જાણ
 ખીલણપણું વસે છે અને ખીલ જાણ અધિરાપણું (rashness)
 વસે છે. તેમાં દિંમતને અધિરાપણા સાથે જાણ ભાષામાંથી હોઈ
 એમાં જાણ જવાનો સંભવ છે. તે જ પ્રમાણે સ્વતંત્રતાથી ઊલટી
 પરતંત્રતા, પણ સ્વતંત્રતાનું દુષ્ટ રૂપ સ્વચ્છંદતા. આથી
 સ્વતંત્રતાનો પૂરેપૂરો અને ખરેખરો અર્થ સમજી લેવો જોઈએ.
 — આનંદરાંકર ધ્રુ

તંત્રી
 ઈશ્વર પેટલીકર

સૌંદર્ય	નારાયણ	૧
જેઠમાં મહારાજ	ગંગાલાલ મહેતા	૨
અસરકાંઠે રરતો	ઈશ્વર પેટલીકર	૮
મૃત કે દલીલ ?	અસાદશાસ્ત્રી	૧૩
ભરત	ઈશ્વર પેટલીકર	૧૮
સગાઈનાં પત્રો	નાનુભાઈ દવે	૨૩
અહંનો સાથે વાર્તાલાપ	ઈશ્વર પેટલીકર	૨૫
નવાં પુસ્તકો	...	૩૦
પ્રસંગકથા	...	૩૩

વાર્ષિક સવાજમ દેશમાં રૂ. ૩ : પચ્ચેશમાં શિલિંગ ૬
છટક નક્કલ પાંચ આના.

‘પાટીદાર’ કાર્યાલય-આણંદ

+ દર મહિનાની ૨૫મી તારીખે માસિક નિયમિત પ્રગટ થાય છે.

+ અંક ન મળ્યાની ક્રિયાદ આખર તારીખ સુધીમાં જણાવી દેવી. તે પહેલાં પોસ્ટમાં તપાસ કરવી.

+ કાર્ટક અને વૈજ્ઞાનિક, જેમ બે હપ્તે વાર્ષિક ગ્રાહક નોંધાય છે. વચ્ચે ગ્રાહક ચનારને શિલક હોય ત્યાં સુધી પાછલા અંક માફવાય છે.

+ નવામા પત્રો કે લેખ ઉપર ધ્યાન આપવામાં નથી આવતું. ન સ્વીકારાયેલ લેખ પાંચરની ટિકિટો જીડી હશે તો જ પરત કરાશે.

મુદ્રક : આશાભાઈ ગેરખનભાઈ પટેલ, અરેતર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, આણંદ

પ્રકાશક : ઈશ્વરભાઈ મોનીભાઈ પટેલ, પાટીદાર કાર્યાલય, આણંદ

ફાન નવું જ ચિત્રમય

માલ સાહિત્ય

★

૧ મંજરી ૬ હંસા ૧૧ લીલાવતી ૧૬ જમાદરાજ
૨ અક્ષાદીન ૭ વાલિયો ૧૨ અલીબાબા ૧૭ દોરઠાંવાળો
૩ સુદામો ૮ વામનજી ૧૩ મીનીમાશી ૧૮ સિંદખાંદ
૪ વડોદરા ૯ રત્નાંદે ૧૪ સારંગીવાળો ૧૯ લીંગલો
૫ હીરામણ ૧૦ લાળો ૧૫ તડાકિયો ૨૦ ગુલીવર

અને ૨૧ અણુહસન

નંબર ૧ થી ૨૦ સુધીના દરેકના ચાર આના નંબર ૨૧ ના
આઠ આના. ઉપરનાં ૨૧ પુસ્તકો વિવિધરંગી સચિત્ર પૃષ્ઠમાં,
ખાલવિનોદ માળાના નવા અને છેલ્લા ત્રીજા સેટમાં આપવોમાં
આવેલ છે. જેમાં એક દર ૭૫૦ પાનનું વાચન ૨૭૫ સુંદર ચિત્રો
સાથે છે. મજબૂત બોક્સમાં પેક કરેલા આ સેટની કિંમત
રૂ. ૫-૧૨-૦ અને વી. પી. ખર્ચ બાર આના છે.

આખો પેકબંધ સેટ અથવા ઉપરમાંનાં કોઈ પણ મનપસંદ
છટક પુસ્તકો મંગાવો. આવાં જ રસિક બીજાં ૪૨ પુસ્તકોના
૧૫૦૦ પાનનો વાચનના ૬૦૦ ચિત્રોવાળા બે સેટ પણ સાથે સાથે
વસાવો.

ખાલવિનોદમાળાના ત્રણ સેટ, એક દર ૬૩ પુસ્તકોના

રૂ. ૧૭-૪-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૧-૧૨-૦

તમારા બુકસેલર પાસે મંગો અથવા અક્ષાસ થાય
તે પહેલાં મંગાવવા માટે લખો:-

ખાલવિનોદ કાર્યાલય : ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

વિધાનગરમાં પ્લોટ ભેદ એ છે?

- * ચારતર વિધાનગર આણંદ, દુર્ગમચંદ અને આદિવાસી સીમમાં વસલેલ વિધાનગર બાધે છે, એ હવે સૌ જાણે છે.
- * આ વસલેલ વિધાનગરમાં ઉચ્ચ કચ્છવણીની કોલેજો માટેનાં મકાનો તૈયાર થયાં છે. આર્ટસ્ અને સાયન્સ કોલેજો ગમે વર્મે શરૂ થઈ ગઈ છે. અને આ જૂનમાં એન્જિનિયરીંગ કોલેજ શરૂ થઈ છે.
- * આ સ્થળે છેલ્લી ઢળનાં મકાનોવાળું ૧૦૦૦-૧૫૦૦ પ્લોટનું નગર તૈયાર થવાનું છે. ૩૦૦ એ. વારના પ્લોટની કિંમત રૂ. છે. પ્લોટ ખરીદનારને આટલી જગ્યા એખી મળવાની છે. તેમાંથી રસ્તા કે એવી કોઈ જગ્યા કપાવાની નથી.
- * પ્લોટ રાખનારે ચારતર મંડળને રૂ. ૩૦૦ શેર માટે અને રૂ. ૨૦૦ રસ્તા ખર્ચના મળી કુલ રૂપિયા ૫૦૦ જુદા આપવાના રહેશે.

મનોરભાઈ જીજીભાઈ પટેલ,

કે. ચ. મ. આર્યસમાજ, આણંદ

[આણંદની બે. ભવ્ય દુકાનો]

પુરુષોત્તમ, સોમાભાઈ એન્ડ કંપની

[૧] તારતુ સિરનામું "હાઈવેર" [૨]

ફેન્સી કાપડની દુકાન

ગરમ — ખનારસી,
ફેશન અને ફેન્સી
સુતર: ઉ કા પ ડ,
ગંજીરાક — મોજા

ચાદર — દુવાલ — શેવજી,
ખુશ કોટનું ફેન્સી કાપડ,
અતરનવર છેલ્લી ડીઝાઇનના
માસ આવતા જ રહે છે.

સ્થળ : ગોપાલ ટોપીઝ સામે

હાઈવેર અને મશીનરી,
એન્જીનને લગતો સામાન
પુલી, પટ્ટા, શાફ્ટીંગ, બોલ્ટ,
નટ, બોલ્ટગ્રેડીંગ, બારાં વગેરે.
હાતર, ધંટી તથા તેનો સામાન,
મકાન બાંધકામ સામાન,
રંગ, જાળી, સ્ક્રૂ, વગેરે.

સ્થળ : નાવલીવાળા દવાખાના સામે

આણંદ

આ અને એને લગતી નાની મોટી તમામ ચીજો
ખરીદવા માટે અમારી બંને દુકાનોની મુલાકાત
લેવાથી ફાયદો થશે.

આખા હિંદુસ્તાનમાં પ્રખ્યાત પામેલી અમારી
અગરબત્તી વાપરો

દિવ્ય અગરબત્તી

દિવ્ય સેન્ટ બત્તી

શાન્તિ અગરબત્તી

[સળી વગરની મુખડની બનાવેલી અગરબત્તી]

સીંગાપુર, આફ્રિકા, ફીઝી, રંગૂન વગેરે સ્થળોએ એજન્સી
આપવાની છે. લખો:

ધી નડિયાદ અગરબત્તી વર્ક્સ

સ્ટેશન રોડ, નડિયાદ (ગુજરાત)

“દેશ અને વિદેશમાં વસતા તમામ પાટીદાર બંધુઓને
મદદ માટે અપીલ”

દાહોદના પાટીદાર સમાજ તરફથી

દાહોદમાં વસતી ગરીબ પ્રજા માટે

સરના દવાખાના ફંડમાં

મદદ કરો.

વિશેષ નિમિત્ત માટે પણ લખો પંચાલ મંજાની સંસ્થા.

તાબાં મોઢાનું સ્થળ :

અમીન દાદુભાઈ આપાભાઈ

પ્રમુખ: શ્રી પાટીદાર સમાજ

હનુમાન ખમર, દાહોદ.

‘પાટીદાર’ના ગ્રોહકો જરૂર વાંચે

આ અંકે માસિકનું આમાન્ય વર્ષ પૂરું થાય છે. અને આવતા અંકે નવા વરસનો પહેલો અંક હશે એટલે જે લાઘ્યહેતોનું લવાજમ આ માસે પૂરું થતું હોય તે તા ૨૫-૨૦-૪૮ સુધીમાં લવાજમના રૂબિયા ત્રણ મ. ઓ. થી મોકલી આપે. જેમનું લવાજમ એ તારીખ સુધીમાં કાર્યાલયને નહિ મળ્યું હોય તેમને કાર્તિકનો અંક વી. પી. થી રવાના કરવામાં આવશે.

જે લાઘ્યહેત નવા વર્ષે ગ્રાહક તરીકે આવું રહેવા ન ઇચ્છતાં હોય તે પોસ્ટ કાર્ડ લખી તેમની એ ઇચ્છા જરૂર કાર્યાલયને જણાવે. કાંઈકાંઈ લાઘ્યહેત આ પ્રમાણે જણાવતાં નથી અને વી. પી. દરેલ અંક પરત ફરે છે, એ સારું ગણાય નહિ. જે પૈસાનું પોસ્ટ કાર્ડ લખવાની આગસમાં એથી કાર્યાલયને વી. પી. દ્વારાના આર આના યોગી રીતે ખર્ચવા પડે છે, વળી પોસ્ટ ઓફિસને અકારણ કામનો બોલો વધે છે. આશા છે કે ‘પાટીદાર’ના ગ્રાહકોમાંથી એક પણ લાઘ્યહેત આવી આગસ નહિ ફરે.

નડિયાદના ગ્રાહકોને વિનંતિ કે, દર સાત ત્યાંનું લવાજમ શ્રી. મોમાભાઈ દેસાઈભાઈ પોલ ઉધગવતા હતા. પરંતુ જેમની અશક્તિને લીધે હવેથી તે કામ કરી શકે તેમ નથી. એટલે નડિયાદનાં ગ્રાહક લાઘ્યહેત પણ મ. ઓ થી પોતાનું લવાજમ ઉપરની તારીખ સુધીમાં મોકલી આપે. અગર દેશની સામાન્ય વ્યવસ્થા પ્રમાણે તેમની ઉપર પણ અંક વી. પી. થી રવાના કરવામાં આવશે.

પોસ્ટ ઓફિસ દરગંજ ૨૫-૩૦ની સખ્યાથી વિશેષ વી. પી. લેની નહિ હોવાથી વી. પી. થી અંક મેળવનારને કમ પ્રમાણે વાગે આવતાં વી. પી. થાય છે એટલે અંક માંડ મળવા સંભવ રહે છે. એવો મોકલે અંક મેળવવાની જેમની ઇચ્છા ન હોય તે મ. ઓ. ફરે એ જરૂરી છે. બાકી કમ પ્રમાણે દરેકને વી. પી. થી અંક મળશે.

ઓછા લવાજમમાં બહેતોને, વિદ્યાર્થીઓને તથા ગુજરાતી શાળાના શિક્ષકોને ડા. રુના લવાજમે માસિક આપવાનું ચાલુ છે.

આફિકાના ગ્રાહક લાઘ્યો પણ પોતાનું લવાજમ ત્યાં ભરી દે, અને તેવી સગવડ ન હોય તે પો. ઓ. થી અહીં મોકલી આપે.

ખાતોવાર

જનસમાજને વિચારપ્રેરક વાચન વિસ્તારવાના અભિલાષ સેવતું માસિકપત્ર

આગે
સં. ૨૦૦૪]

સપ્ટેમ્બર-૧૯૮૮

[વર્ષ - ૨૫
અંક - ૧૨]

સૌંદર્ય

ગોર કળાકરીને પોતાના સૌંદર્ય ઉપર વારી નય છે. પરંતુ ખીછ કણે એની નજર પણ ઉપર પડે છે ત્યારે એને થાય છે—મારા પણ ને ભગવાને ક્રુપા ન કર્યા હોત તો કેવું સારું ?

જો ગોર જેવી દશા મનુષ્યસમાજની પણ છે. પશ્ચિમની ગોરી પ્રજા—ગોરી લલના—ને પોતાના જંથા અને મજબૂત ગૌર વર્ણ પ્રત્યે સૌંદર્યનું અભિમાન છે, પણ માંજરી આંખો અને બખરા વાળ પ્રત્યે એટલો જ ગળાપો છે. એને સ્વામ પ્રજાની સ્ત્રી નેષ્ટને થાય છે કે મને એના જેવો કાળો દેશકલાપ અને નમણી કાળી ભમ્બર આંખો આપી હોત તો ?

એશિયાની સ્વામ લલનાને ગોરી લલના એના જે જાંબની દર્પા કરે છે એથી સંતોષ નથી. એને નેષ્ટજો છે ગોરી લલનાનો ગૌર વર્ણ અને ગુલાબી લાલી !

આ બંનેનો અસંતોષ સમગ્ર ભગવાને મધ્યમ રસ્તો કાઢ્યો—વિશાળ એશિયાની એક પ્રજાને પીળી થરી. એનામાં પશ્ચિમનું ફિક્કું ગોગપણું મૂક્યું અને સ્વામ પ્રજાનું નમણું કાગળપણું મૂક્યું. છતાં એને વ સંતોષ ન થયો. એને ખૂટું નાક અને પીળાશપણું દે છે.

દક્ષી લલના ભગવાને શું કહેવી દશે એ તો એની કાષા નાણુનાર સમજે !

ભગવાન આ ગધો તાલ નેષ્ટ ખેડખડ દસે છે. કહે છે—તમે મારી પાસે સૌંદર્ય માગો છો એમાં જ તમારી ખૂલ છે. સૌંદર્ય એ તમારી દરખામાં છે. અને એ દરખાને હું તો શું પણ મારા જેવા ગમે તેટલા ભગવાન પણ પહોંચી વળે તેમ નથી !

જેલમાં મહારાજ

બખ્ષલસાથ મહેતા

પૂજ્ય રવિશંકર મહારાજ એ સુમરાતની અમૂલ્ય ખાણ છે. એ ખાણમાંથી કોઈ કોઈ લેખક-ખાણિયાએ અમુક અમુક અનુભવરત્ન એમરાત આગળ મૂક્યાં છે. પણ શ્રી બખ્ષલસાથ મહેતાએ ‘રવિશંકર મહારાજ’ એ પુસ્તક લખીને એ આખી ખાણ આપણા આગળ એકસામઠી રજૂ કરી છે. જેલના અનુભવીઓ કહે છે કે, માણસની સાચી પરીક્ષા જેલમાં થાય છે. લાખખોની મિલકતનો ત્યાગ કરનાર જેલમાં સહેજ સાક માટે લડે છે. વિશાળ સૃષ્ટિની વાત કરનાર વિદ્વાન સૂવાની વેંત જગા માટે મારામારી કરે છે. માણસને એના નબળ સ્વભાવમાં રજૂ કરતા એવા જેલ જીવનમાંથી પૂ. મહારાજને પારખવા અહીં ત્રણ જેલ પ્રસંગો નમૂના તરીકે રજૂ કર્યાં છે.

[૧]

પ્રથમ જેલ-૧૯૨૩ : નાગપુર ઝંડા-સત્યાગ્રહ

નાગપુર જેલમાં પૂરા સ્થિર થાય એ પહેલાં મહારાજ અને એમના સાથીઓની ત્યાંથી ઉપાડીને અંકેશની જેલમાં જાદલી કરવામાં આવી.

નવી જેલમાં જાદલી કરવા પાછળ અગલદારોનો હેતુ નાગપુર-જેલ ઊભરાવા ન દેવી એ હતો, પણ સત્યાગ્રહીઓને ત્રાસ આપીને સત્યાગ્રહ કરવાનું ભૂલાવવાનો પણ હતો.

મહારાજ કહે છે કે, ‘આ જેલની પદ્ધતિજ એવી હતી કે નાની નાની ખાખતમાં પણ એ માણસને દે. પહેલેથી મનની તૈયારી ન કરી હોય એવાને બહુ આકરું લાગે. સદ્ભાગ્યે મને પણ ચક્કો માટે પસંદ કરવામાં આવ્યો હતો. અમને દરેકને એક એક અલગ ઓરડીમાં લઈ ગયા. ત્યાં ઘંટી મારી ગાંઠ જોઈને ખેડી હતી. વોર્ડરે મારાં કપડાં ઉતારાવ્યાં, કેડે-રૂમાલ વીરળાવ્યો અને સવા મણુ જુવાર દળવાનું મોંપીને ઓરડી બહાર તાણું માર્યું. આમ મોરું દળવાનું કામ શરૂ થયું.

‘પહેલે દિવસે મેં ૨૫ શેર દહણું. જ્યોરે મને ખાવા માટે બહાર કાઢ્યો. યાક ખૂજ લાગ્યો હતો. સાંજે મેં કામ ન કર્યું. પણ પહેલો દિવસ હોવાથી કોઈ કશું જોઈયું નહિ. રાત્રે મૂતાં પહેલાં મારો જીવ બળવા લાગ્યો કે ગાંધીજીએ તો ગરબ મન ચોર્ધા વિતા જેલમાં કામ કરવાનું કહ્યું છે, અને મેં તો પચ્ચીસ શેર જ દહણું. એ જ વખતે મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે કાલથી આવી ગફલત નહિ કરવી.’

‘ખીજો દિવસે નાહીને સંધ્યા કરી. પછી દળવા જનારને સવારમાં નાસ્તા ગાટે એક રોટલો આપે છે એ રોટલો આવ્યો. એ ખાઈને હું કામ પર ચડી ગયો. દળવાની ઝોરડીમાં જઈને મેં ખરા હૃદયથી પ્રાર્થના કરી. ‘આહુવામ્ વશ્રાબલ્લ કસ્તલ-કસ્તુરિ’ વગેરે મંત્રો ગોઠવ્યો, અને પ્રભુ પાસે માગણી કરી કે આ દળાણું દળાઈ જાય એવું મારામાં જળ આવે. પા કલાકની પ્રાર્થના પછી મેં ઘંટીનો ખીસડો પકડ્યો. મન સાથે નિશ્ચય થઈ ગયો કે બધું કામ પૂરું થવા વિના કામ છોડવાનું નથી. હાથ ચાકે કે તૂટે પણ કામ બંધ કરવાનું નથી. જમીન ઉપર પગ ગોઠવીને મેં દળવાનું શરૂ કર્યું. એ વખતે મારામાં કોણ જાણે ક્યાંથી એ નવું જળ આવ્યું એની સમજ મને આજે પણ પડતી નથી. સવારે છ વાગે મેં કામ શરૂ કર્યું અને નવ પહેલાં ૧૧ મણ દળાણું દળી નાખ્યું!

પરસેવો તો શરીરમાંથી એટલો નીકળ્યો કે એના રેલા ઝોરડીના ઉંજરે પહોંચ્યા. ઢોટ ઉડવાથી શરીર બાવા જેવું થઈ ગયું હતું. કામ પૂરું થયું ત્યારે મારા શરીર સામે જોઈને હું ખડખડાટ હસી પડ્યો. થોડી વારે ઝોરડીનું ખારણું ઊઘડ્યું. જોવા આવેલો વોર્ડર તો ૭૬ જ થઈ ગયો. જેમણે જેમણે સાંભળ્યું એ આશ્ચર્ય પામ્યા.

‘ખીજો દિવસે પણ એ જ પ્રમાણે મારું કામ પૂરું થઈ ગયું. વરધી પૂરી થઈ ગયા પછી કોઈ મારું નામ-સરખું લેવું નહિ. હાથ તો પાકી ગયા હોમ’ એવા થઈ ગયા હતા. મારા હાથ દળાય અને ચાક ઊતરી જાય એટલા મરિ હું હાથ દળાય એ રીતે પર્યટ ઉપર મૂકને આલોટતો. એથી મને ઠીક આરામ રહેતો.’

એક દિવસ મહારાજ ચક્કી ચલ્લવતા હતા એટલામાં સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ રોને પર આવ્યા. પરસેવે રેળજેય થઈ ગયેલા મહારાજને જોઈને એમણે પૂછ્યું કે, કાંઈ કરવાનું છે? મહારાજે કહ્યું કે જોવારે હું નવરો રહું છું એ વખતે મને વધારાનું સાદડી ચૂંથવાનું કામ આપશે તો ખુશીથી કરીશ. એ વખતે તો એમણે વધારાનું કામ આપવાની ના પાડી અને આગળ ચાલ્યા. પણ ખીજો દિવસથી મહારાજના હાથમાંથી ચક્કી ખૂંચતી લેવામાં આવી અને એમને પણ બંધા સાથે પર્યટ ફોડવા મોકલી આપવામાં આવ્યા.

પર્યટ ફોડવાની વરધી એવી હતી કે દરેક કેદીએ રોજ આઠ ઘનફુટ પર્યટ ફોડીને જે ફૂલોનું દૂર દગલો કરી આવવો. પર્યટ ફોડતી વખતે પર્યટની કરચો એવી ઊડતી કે એ વડે રોજ જે ચોર જણા ધવાતા, આંખ ફૂટી ન

જાય એ માટે દરેક કેદીને આંખે બાંધવા માટે પતરાંની બળાંતો બેશમાં (ડાળવા) આપવામાં આવ્યાં હતાં.

પહેલે જ દિવસે મહારાજે સાત ધનકૂટ પથ્થર ફેંક્યા. વોર્ડરે કહ્યું, વરધીમાં એક ધનકૂટ ઝોંછા થયા.

મહારાજે કહ્યું, આન શા માટે ૭ ધનકૂટ જ વળતે.

નિયમ એવો હતો કે નવા આવનારે ત્રણ દિવસ મુધીમાં પૂરી વરધી કરતો થઈ જવું જોઈએ. મહારાજે બીજા દિવસથી જ આઠ ધનકૂટનો ઢગલો કરવા માંડ્યો. ત્યાં ઘણીનું કામ પણ કેદી પાસે ફરાવવામાં આવતું હતું. એકદમ મહિના પછી મહારાજે જેલર પાસે એ ઘણીકામની માગણી કરી પણ જેલરે એવું સખત કામ આપવાની ના પાડી. થોડા વખત પછી એમને વણાટકામમાં મૂકવામાં આવ્યા. મહારાજ વણાટની ૧૩ વારની વરધી રોજ પૂરી કરી દેતા.

[૨]

બીજા વખત-૧૯૨૮: ખારોડી સત્યાગ્રહ

સરત સમય જેલમાંથી મહારાજને આજરમતી ખસેડ્યા ત્યારે એમના સાથીદાર તરીકે એમને ભાઈ ચિનાઈ મળી ગયા હતા.

આઠ દિવસ પછી મહારાજનો ચહેરો થયો. એટલે એમનું કામ નક્કી થયું. મહારાજને ચક્કી આપવામાં આવી અને છોટા ચક્કર. નંબર ૩ માં રાખવામાં આવ્યા.

મહારાજને એમની બોલીમાં ૩૮ ગેર અનાજ દળવા આપવામાં આવતું. પૂરાં પાંચ અડવાડિયાં મુધી આ કામ ચાલ્યો. ભાઈ ચિનાઈનું શરીર ઝુંવાળું હતું છતાં એમને ૪ એટલું જ દળણું આપવામાં આવતું. અનેની જોરડીઓ એક બેરેકના બે હેડે અલગ અલગ રાખવામાં આવી હતી. એક જ વોર્ડમાં અને એક જ હારમાં રહેવા છતાં એમને મળવા દેવામાં નહોતા આવતા.

ભાઈ ચિનાઈથી પૂરું દળાવું નહિ એટલે એમને રોજ સાહેબ પાસે રજૂ કરવામાં આવતા. રજૂ કરવા લઈ જાય એટલે વખત જાહેરે તેથી બીજા દિવસે પહેલા દિવસ કરતાં પણ ઓછું કામ થાય. સાહેબ રોજ રોજ ચેતવણી આપ્યા કરે.

મહારાજને આનું મનમાં બહુ દુઃખ રહ્યા કરતું. એમને ફળીય આપવાનું મન થઈ જતું. પણ ત્યાં જ્યાં જ ફાળુ દે? એક દિવસ મહારાજ એમનું ૩૮ ગેર દળણું ફળીને છાનોમાના ચિનાઈની જોરડીમાં પેસી ગયો અને દળાવવા મંડી પડ્યા. પણ તાકડે તે જ દિવસે એવું જન્યું કે શ્રી ડાહ્યાભાઈ

દેરાસરી અમદાવાદ શહેરમાંથી જેલની મુલાકાતે આવ્યા હતા. એ જેલ કમિટીના એમ્બર હતા અને અકવાડિએ એક દિવસ કેદીઓને ધાર્મિક ઉપદેશ આપવા આવતા હતા. મહારાજ જેલમાં આવ્યા છે એ જાણીને એમને મહારાજને મળવાનું મન થયું. જમાદાર સાથે એ મહારાજની ખોલીએ એવા પણ ત્યાં તો ફોઈ હતું નહિ. તપાસ કરતાં મહારાજ ચિનાઈની ઝોરડીમાં દળાવતા મળી આવ્યા. એથી પોલીસ તો એમના ઉપર ખૂબ ચિડાઈ ગયો પણ મહેમાનની રૂબરૂમાં એ કશું બોલ્યો નહિ.

લંડોની પોપાકમાં મહારાજને જેલને ભાષ દેરાસરીને શુ થયું હતું એ તો પ્રશ્ન જાણે. પણ મહારાજે એમને જોયા એટલે તરત થોડા વખત પહેલાં એમના દોદરા જલમભાઈ મુળગરી ગયા હતા એમને વાદ કરીને આશ્વાસનના જે સખ્તો દેવા લાગ્યા. ભાષ દેરાસરીને લાગણી થઈ આવી અને આંખમાંથી આંસુ નીકળી પડ્યાં. એમણે ભાષ ચિનાઈને પણ જોળખ્યા. ત્યાંથી છૂટા પડતાં પહેલાં એમણે કાંઈ તકલીફ તો નથી ને એવું પૂછ્યું. એના જવાબમાં મહારાજે કહ્યું કે જોઈ તો કરી તકલીફ નથી પણ આ ભાઈ ચિનાઈથી દળાય એમ નથી. એમની દળવાની વરધી નીકળી ગયે તો સારું. ખીજે દિવસથી ભાષ ચિનાઈની ચક્રી બંધ થઈ એથી મહારાજને ખુબ આનંદ થયો. પણ એમની ચક્રી બંધ થઈ એની સાથે એમની બદલી પણ ચક્રમાં થઈ. એટલે એ મહારાજથી છૂટા પડ્યા.

મહારાજ તો રાજ એમની દળવાની વરધી પૂરી કરે છે અને સારી રીતે જેલના દિવસ પસાર કરે છે. હર અકવાડિએ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ રાજ ઉપર આવે એ વખતે પણ એ તો એમનું કામ કર્યા જ કરે. ન મળે કરી ફરિયાદ કે ન કરે ખીજ કાંઈ વાતચીત. એક દિવસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટે એની એજ મહારાજની હિરદયી ટિકિટ માગી અને એમાં ધંટીને બદલે નાકાપાટીનો એકો દરજો. એ જાણીને ત્યાંનો વોર્ડર તો મોટો મોટો થઈ ગયો.

[૩]

મોજ વખત - ૧૯૩૦ : સીદા સત્યાગ્રહ

ખીજાં બધાં જેલખાનાંઓંથી બુંદું પડે એવું નાસીકનું જેલખાનું હતું. એ તાજેતરમાં જ કંઈકાં દબ પ્રમાણે બંધનોમાં આવ્યું હતું. એખી જેલમાં બહુ ગોંડાંની હતી. પરદેશી દંડની કૃત્રિમ જાગૃતિ. તથા મતંડીઓ ગોંડાંની હતી અને ત્યાંનાં હયાપાણી તો સારાં હતાં જ.

જેલની પાછળ જ મહારાજ વગેરેનો રેલવે ડબ્બો લાવવામાં આવ્યો. અને બધા કેદીઓને નવી જેલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા. જેલના સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ મિ. ભંડારી તથા જેલર મિ. દોશીએ અગાઉથી આ નવા આવનાર કેદીઓ માટે જેલની ઓરડીઓ વાળીઓળીને રચ્ચ કરાવી રાખી હતી. દરેક ઓરડીમાં ગાદલું, પાચદણું. પુસ્તકની ઘોડી, ચાળી, વાટકા, ખાલો તથા લોટા આટલી ચીજો ગોઠવી રાખી હતી. એ વાર્ડમાં ૩૦ ઓરડીઓ હતી. એટલે આજો વાર્ડ આ નવા કેદીઓ માટે રોકવામાં આવ્યો.

મહારાજ કહે છે કે, 'આ નવી જેલનો કાક જોઈને મને તો એમજ લાગ્યું કે, આ વખતે સરકારે અમને મહેમાન તરીકે જ જેલમાં બોલાવ્યા છે. અહીં પણ અમે કાચો સામાન મેળવીને રમોઈ હાથે જનાવવાનું નક્કી કર્યું'. શ્રી. છાટાલાલ વ્યાસ અમારા રસોડાના અવરગાપક બન્યા. અમને દરેકને રોજ ૧ શેર ફળ, ૫ તોલા ઘી, તેલ, શાક, ઘઉંનો લોટ વગેરે 'બી' કક્ષાસગો ખોરાક આપવામાં આવતો અને એમાંથી ઘરના જેવી જ રમોઈ જનાવવામાં આવતી.'

મહારાજ ઉમરે સાથીઓમાં સૌથી મોટા હતા અને પહેલાં જેલમાં આવી ગયા હતા એટલે કેદીઓ અંગેની જેલ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાથે કાંઈ પણ વાત કરવાની આવતી ત્યારે એમને આજળ ધરવામાં આવતા. શરૂ શરૂમાં સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સમગ્ર અગવડની પૂછપરછ કરતા હતા તે વખતે નીચેની વાતચીત થઈ.

સુપરિ.—તમારા બધા ભાઈઓની હજમત માટે શું કરીશું?

મહારાજ—કોઈ સારો હજમત નિયમિત આવે એવું ગોઠવજો.

સુપરિ.—સારું. પરંતુ એ હજમ ક્યારે આવે?

મહારાજ—દર રવિવારે મોકલજો.

સુપરિન્ટેન્ડેન્ટે કહ્યું, 'જહુ સારું. એમણે તરત જ જેલરને એ જાતનો બદોલત કરવાની સૂચના કરી દીધી.

મહારાજે જેલઝોડિસેથી આવીને સાથીઓ પાસે હજમતની વ્યવસ્થા થઈ ગઈ છે, એ જાતની વધાઈ ખાધી. પણ એમની વ્યવસ્થા વિષે સાંભળીને સાથીઓ રાજ થવાને બદલે બિઠળી બિઠ્યા.

એક સાથી—તમે અફવાડિયે એક વાર હજમતનું ગોઠવી આવ્યા. એ શી રીતે ચાલે? અમારે તો રોજ હજમત કરવા જોઈશે.

આ સાંભળીને મહારાજને નલાઇ લાગી. શરૂમાં તો એમને એવું લાગ્યું કે આ બધા જુવાનિયા એમનાં ગોમડિયાપણાની મસકરી કરે છે. પણ વેડછી

આશ્રમવાળા શ્રી ચિમનભાઈ પણ આંતરે દહાડે તો હજમત કરાવવી જ લેઈએ એવું કહેવા લાગ્યા ત્યારે મહારાજને થયું કે સુપરિન્ટેન્ડેન્ટને ફરી મળવું લેઈએ. એ ફરી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ પાસે ગયા.

મહારાજ—અમારા ભાઈએને અડવાડિએ હજમત થાય એ તો બહુ લાંબું પડે છે.

સુપરિ.—તમે કહેા ત્યારે હજમતને બોલાવીએ.

મહારાજ—ત્યારે અડવાડિયામાં બે વખત બોલાવજો.

સુપરિ.—સારું એમ બોલીએ.

મહારાજે એમની આ નવી દરખાસ્ત સારીએા પાસે મૂકી, પણ એથી એમને શાનો સંતોષ થાય?

એક ભાઈ—મહારાજ, તમારે ગામડામાં અડવાડિયે હજમત કરવાની હોય એટલે તમને અમારી મુશ્કેલી નહિ સમજાય.

બીજા ભાઈ—આવું બધું ક્યાં કરતાં અમારા ગિસ્તામાં અમારે હજમતનો સાગાન છે એ કદાચી આપે તો બધી પંચાત મટી જાય.

મહારાજ—તમારી જવાની પાસે હજમતનો સામગ છે ?

મહારાજને આશ્ચર્ય થયું પણ વારંવાર મુદત જાદલયા કરતાં મહારાજને આ હેઠલી સૂચના વધારે વાળગી લાગી અને એમણે એ વ્યવસ્થા કરાવી.

વાળ હોળવાના દાંતિયા વિશે પણ આવું જ રમણ પ્રકરણ જાન્યું.

સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ પાસે વાળ હોળવાની ફરિયાદ મઈ એટલે તેમણે મહારાજને પૂછ્યું કે વાળ હોળવવા માટે કેવી વ્યવસ્થા કરીશું ?

મહારાજ—શહેરમાંથી રીસમના ઠાંસકા મંગાવશે તો ચાલશે.

સુપરિન્ટેન્ડેન્ટે મહારાજના કહ્યા મેમણે રીસમના ઠાંસકા મંગાવ્યા પણ ત્યારે મહારાજે એ ઠાંસકા એમના સારીએના દાગમાં મૂક્યા ત્યારે દેટલાકે તો ચિતાઈને એ ફેંકી જ દીધા. અને વધારામાં ફરિયાદ કરી કે આવા ઠાંસકાથી તે વાળ હોળાતા દશે ?

મહારાજ—અમારે ત્યાંનાં ઐરાંએના લાંગા તાળ હોળાય પણ તમારા વાળ દૂંધા રહ્યા એટલે શાના હોળાય ?

તેવટે દાંતિયા પણ એમના ગિસ્તામાંથી દાદવાનું નહીં થયું.

દાંતિયા દાદવા માટે એમને ગિસ્તા આગવામાં આગ્યા એટલે એમણે તો ગિસ્તામાંથી ચંપેલા દાદયાં, ચમચા દાદયાં, ટૂંચણશ અને પેઈન્ટો દાદી. મહારાજ તો આ બધું જોઈ જ રહ્યા !

લગ્ન મળેલા લેવાદેવડ જન્મ કુળવા માટે અસરકારક રસ્તો કયો, તે મુદ્દો રજૂ કરવાનું આ લેખમાં વિચાર્યું છે.

પ્રથમ તો આપણે ડૉ. દેવદેવડ જોખી જવાનું મૂળ કારણ શું તે વિચારવું જોઈએ. પરંતુ, પદ્માવળી દાયજો, વાંકડો વગેરે જુદા જુદા રૂપે હિન્દુ સમાજમાં દન્ય તો કમપ્રસંગે દેવદેવડ જોવામાં આવે છે. માનગો કુંવરી । લગ્ન વખતે મગજનાહર આપતા એટલું જ નહિ પણ લેરામણી પેટે અમુક ગામો. હામી, ઘોડા અને દાસદારીઓ પણ આપતા.

એટલે આજે આપણે લેવાદેવડનો પ્રશ્ન વિચારીએ છીએ ત્યારે આ એક પાટીદાર જ્ઞાતિ જ એમાં ફસાયેલી છે, ચૂરતના અનાવિલમાં કે બંગાળના અમુક સમાજમાં જ આ રીતે છે એવું નથી. એનાં મૂળ હિન્દુસમાજના દેવક વર્ગમાં મોજૂદ છે. ઉપરાંત નાને મોટે અંશે બીજા ધર્મોમાં પણ છે.

આજે આપણે જે જ્ઞાતિઓને પછાત માનીએ છીએ તે બારૈયા, પાટણવાડિયા, કુંભાર, દરજી કે અરુપૃથક હરિજન જ્ઞાતિમાં પણ દીકરીને કંઈ ને કંઈ આપવાની પ્રથા છે. એ વર્ગ લલ્લે પરંતુ તરીકે વરને રોકડ નહિ આપતો હોય, પણ જમાઈ આવે ત્યારે થેપાકું જોડાડવાનો (આપવાનો) રિવાજ બારૈયા-પાટણવાડિયામાં ગરીબ થેર પણ જોવાનો મળશે. સોંધવારીમાં બ્યારે થેપાકું રૂપિયે સવા રૂપિયે મળતું ત્યારે એટલી નછવી રકમ માટે પણ એને મુશ્કેલીમાં મુકાવું પડતું. વેપારી ઉધાર ન આપે તો તે મટે એ કરગરતો કાઠજી એને ટહી જોયું હશે કે, 'નથી' સવડ ત્યારે જવા દે ને. જમાઈ કંઈ નવો આવ્યો છે કે આપવું જ પડે. ફરી વખત આપજે,' ત્યારે એ અલણ અને ગરીબ માણસે એ જ જવાગ સંભળાવ્યો હશે—'કીધું, જમાઈ દીકરીને તેડવા આવ્યો ને થેપાકું જોડાડ્યા વગર આવે? માનું નાક કપાય !'

એટલે દીકરીને આપવું, જમાઈને આપવું, એ કેવળ પાટીદાર જ્ઞાતિમાં કે અનાવિલ જ્ઞાતિમાં જ છે એવું નહિ, પરંતુ સર્વ હિન્દુ જ્ઞાતિમાં છે. અરે ! જે વર્ગ કન્યાવિક્રય કરે છે, તે પણ મનમાં તો સમજે છે કે પોતે જોડું કરે છે. દીકરીને આપવું એ ધર્મ છે, લેવું એ અધર્મ છે ! જેમ ચોર ચોરી કરે છે છતાં એ શાહુકારી એ ધર્મ છે અને ચોરી એ અધર્મ છે એમ સમજે છે. એટલે ચોર કાઠ ને કાઠ દારણે ચોરીનો અધર્મ કરે છે,

તેમ ગરીબાઇ કે ખીન કાંઈ કારણે અમુક વર્ગ કેનાવિક્ય કરે છે. એટલે એ વર્ગ પણ કન્યાને આપવામાં સિદ્ધાંત તરીકે માને છે. સમાજમાં નાના મોટા દરેક અમુક અંશે ચોર તો છે, પરંતુ પાટણવાડિયા કે વાઘરી એની હેઠલી દ્રક્ષાને હીધે ગુનેગાર-ચોર ક્રામ ગણાઈ, એ અર્થમાં વરપક્ષને આપવાનું સમાજના દરેક વર્ગમાં નાને મોટે અંશે છે, પણ એની માઝ પાટીદાર કે અનાવિલ માતિએ મૂકી હોઈ, એ રાગ એ માતિમાં છે એમ આપણને લાગે છે.

વળી એ રાગ આ માતિઓમાં એટલો બધો વ્યાપ્યો છે કે દહીંને શ્વાસ લેવાં પણ ભારે થઈ પડ્યો છે! અને તેથી એની દવા માટે સૌ કરતાં પાટીદાર માતિ વધુ દોડાદોડ કરે છે. પરંતુ એમ કરવા છતાં દિવસે દિવસે પરિસ્થિતિ બગડતી જાય છે!

આ કારણે આપણને એમ વસી ગયું છે કે લેવડદેવડની પ્રથા ફક્ત પાટીદારમાં છે અને તે એનો એક માત્ર દુર્ગુણ છે!

જ્યારે આપણે એ વૃત્તિનાં મૂળ સુધી જઈશું તો આપણને નવાઈ લાગશે કે જે આપણને આજે દુર્ગુણ લાગે છે તે આજે છે સદ્ગુણમાંથી-ધર્મમાંથી! કાંઈ પણ સદ્ગુણ કે ધર્મ, એ સમાજને ધારણ કરવા વિકસાવેલો મનુષ્ય ગણ્ય છે. પરંતુ એ જ્યારે વિકૃત રૂપ લે છે ત્યારે એ ધર્મને બદલે અધર્મ બની રહે છે, સદ્ગુણને બદલે દુર્ગુણ બની રહે છે અને એનો મોજૂદ નાખમો આપણી લેવડદેવડની પ્રથા છે.

આ વ્યાપક લેવડદેવડની પ્રથાનું મૂળ હિંદુ ધર્મમાં છે. આપણું હિંદુ લગ્ન એ કરાર નથી, સરકાર છે — ધર્મ છે. માળાપ કન્યાને પરગાવનાં કન્યાનું દાન કરે છે. કન્યાદાન એ એક જ શબ્દના મૂળમાંથી લેવડદેવડની પ્રથા હિંદુ ધર્મમાં સર્વે વ્યાપક છે. અને જ્યાં દાન કરવાની વાત આવી ત્યાં દરેક પોતાની શ્રદ્ધા પ્રમાણે, શક્તિ પ્રમાણે આપવા પ્રયત્ન કરે, એ એટલું જ સ્વાભાવિક છે. આજે ખીન-સેવે કાંઈ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે પુણ્યદાન કરે છે ત્યારે આપણે એની વાહ વાહ કરીએ છીએ. અને એવું કાંઈ જરૂર કદરો પાત્ર છે. એટલે એમાં દાન કરનાર અને કદર કરનાર કંઈ જોડું કરતા નથી.

આજે પણ, લેવડદેવડ ન હોવી જોઈએ એ ગિરાજમાં માનનાર મુધારક વર્ગને દલીલ કરતો સાંભળીશું તો એ સાંભળવા મળશે કે, દરેક પોતાની શ્રદ્ધા-સંપત્તિ પ્રમાણે રવેચ્છાએ દીકરીને જે કંઈ આપે તેમાં કંઈ વાંધો

નથી. પરંતુ આજે એ ફરજિયાત થઈ પડ્યું છે અને તેને લીધે ન મળતું હોય તેવા લાઘવિતરાઈગોને પણ ખેંચાઈને — દેવું કરીને — તણાવું પડે છે, માટે એવી ફરજિયાત લેવડદેવડની પ્રથા ન હોવી જોઈએ.

ઝોટલે આજનો સુધારક વર્ગ પણ સ્વેચ્છાની લેવડદેવડમાં કંઈ જોડું જોતો નથી. બદ્દે, એ વર્ગ લગ્ન વખતે કન્યાપિતા સાથે કાંઈ શરત કરતો નથી એટલું જ. બાકી સ્વેચ્છાએ કન્યાપિતા દીકરીને આપે તે સ્વીકારવામાં એને વાંધો આવતો નથી. એમાં એ જોડું જોતો નથી. બીજા પણ એના સુધારકપણાને આંચ આગ્વાનું માનતા નથી!

આ વર્ગ આમ કરી દંભ કરે છે, એવો કાંઈ આશય આ મુદ્દો રજૂ કરવામાં નથી. સુધારક વર્ગમાં પણ હિંદુ સમાજના એ રૂઢ સંસ્કાર-કન્યાદાન-એટલા જોડા છે કે સ્વેચ્છાએ અપાતી વસ્તુ પણ ન લેવાવી જોઈએ એ ખ્યાલ હજી વર્યો નથી. બાકી, અણહક્રતું કંઈ પણ ન લેવાય એમ કેમ ન લાગતું જોઈએ? વળી સ્વેચ્છાએ કાંઈને કંઈ પણ આપવાનું મન થાય છે? અને એવું જે કાંઈ આપે છે તે દાન તરીકે જ આપે છે, એ પણ ચોખ્ખું છે. ઝોટલે કન્યાપિતા સ્વેચ્છાએ આપતો દેખાતો હોય તો પંચ એ કન્યાને આપવામાં ધર્મ છે એમ માનીને આપે છે. લેનાર સ્વેચ્છાએ થતા દાનમાં અધર્મ નથી એમ માની સ્વીકારે છે.

આ સ્વેચ્છામાંથી અનેચ્છાનો જન્મ થાય છે-કન્યાદાનમાં જ નહિ પણ દરેક ક્ષેત્રમાં. આપણે આજે જે દાન-દુડો ઉધરાવવા જઈએ છીએ તેમાં શું દરેક સ્વેચ્છાએ આપે છે? અને જે એ અનેચ્છા બતાવે તો આપણે આગ્રહ નથી કરતા? દામના સારાખોટા પ્રમાણે દાન નથી મળતું, પણ ઉધરાવવા જનાર વ્યક્તિના વજન પ્રમાણે મળે છે, એ આપણો રોજનો અનુભવ છે. આપણે આમ દાન લેવા સ્વેચ્છા ઉપર દગાણ કરીએ છીએ. એનું છેલ્લું રૂપ કાંઈ બાવો-ફીર તાણું કરે છે તે! જાણે ઘેર જમા મૂકી ગયો હોય તેમ લહેણું વસૂલ કરવા જેટલી પડાણની દાદાગીરી કરે છે અને ઉપરથી પેતાના શરીરમાં ચપ્પુ કે છરાનો ઘા કરી સામાની લાગણી ઉપર ઘાતકીપણું આવરે છે!

સામાન્ય દાનતા. એ રૂપ જેવું કન્યાદાન વખતે ફરજિયાત પરકણ જોડાવવાની રીતને પણ છૂટી સકાય. બાવો-ફીર જે દાદાગીરી-ઘાતકીપણું આવરે છે, તેવું વરપક્ષ પણ આજે આવરે છે. છતાં જનેનાં મૂળ દાનવૃત્તિમાં છે.

ઝોટલે લેવડદેવડનાં મૂળ એટલાં જોડાં છે કે એ નીકળવાં સાવ સહેલાં નથી. નીકળવાનાં તો છે જ, પણ એ વખત લેશે. સમાજમાં આજો

માનસપલટો થાય ત્યારે જ એ બને. કન્યા એ દાન આપવાની વસ્તુ નથી. કન્યાનું દાન થઈ શકે નહિ. અને એ પ્રસંગે સંવેચાએ આપવાનું પણ ન હોય. લગ્ન એ જરૂર આનંદનો પ્રસંગ છે એટલે જમણવાર થાય. સ્નેહીજનને આમંત્રણ આપાય. પણ એ આનંદ પ્રસંગે કાંઈને કંઈ આપવાનું કે દાન કરવાનું ન હોય.

એટલે લેવડદેવડની રૂઢિ ઉપર આપણે જો ધ્યાન કરવો હોય તો હિંદુ ધર્મના 'કન્યાદાન' એ સંસ્કાર ઉપર પણ ધ્યાન કરવો જોઈએ. કાંઈને યશ કે રૂઢિ ઉપર ધ્યાન થાય ત્યાં સુધી દીક, પણ સંસ્કાર ઉપર ધ્યાન થાય તો હિંદુ ધર્મના શા પામે એ તો સુધારાને બદલે કુધારો થાય.

દેખીતી રીતે આવી દલીલ બાજબી લાગે. પણ જાંડાણથી જોતાં એ ગેરસમજભરી છે. હિંદુ ધર્મનાં ગંડાણ ધર્મ ત્યારે જ કંઈ ભાવનાઓ સ્વીકારી લીધેલી, તેમાંની અમુકનો આજે નાશ થયો છે. સૂર્ય દૂર છે માત્ર એના સોળ થોડા અને સારથિની કાબજીયા ભાવના હિંદુ ધર્મમાં છે. પણ વિનાતે સાળિત ક્યું? પૃથ્વી દૂર છે એટલે જો ભાવના આપોઆપ લોપ થઈ.

તેમ સ્ત્રીને જો યુગમાં પુરુષની છત્રછાયા નીચે રહેવા સર્જાયેલી માની લીધી હતી, તે યુગમાં જો ભાવના-સંસ્કાર સ્ત્રી અને પુરુષના દરજ્જાની સમાન ગણતરી થવા છોડે. એ રીતે જ હવે સ્ત્રીને કેળવણી અપાય છે. બહારના યુગમાં સ્ત્રીને પ્રવેશ મળે છે. પછી જો પુરુષદાન એ શબ્દ લગ્ન સંસ્કારમાં ન હોય, તો કન્યાદાન એ સંસ્કાર કેમ ટકે? આપણે એનું પણ માનતા કે કન્યા ઋતુકાળમાં આવે તે પહેલાં એનું લગ્ન કરવું જોઈએ; બાકી માથાપને કન્યાદાનનું પુણ્ય મળતું નથી! એ પણ આજે સ્વીકારતા નથી.

એટલે જો રીતે સંવેચાએ પણ કન્યાના લગ્નપ્રસંગે કંઈ આપવાનું હોય નહિ, એમ આપણા માનસમાં પલટો થાય, હાકરી પોતે પણ ગરીબ બ્રાહ્મણની જેમ દાન સ્વીકારવાની શુદ્ધિ હોય, અને એના હક્કની રૂએ જો દરજ્જા કે મિલકત મળતી હોય તે પ્રાપ્ત કરવામાં જ પોતાનું સ્ત્રીપણ માને ત્યારે જ સાચી રીતે લેવડદેવડના મૂળમાં મોટામાં મોટો ધ્યાન પડે. એ મૂળ કપાતાં રૂઢિને મળતું ઇચ્છા-અનેચ્છાનું જગસિયન આપોઆપ બાધ થશે અને ત્યારે જ લેવડદેવડની પ્રથા જરૂરથી બાધ પડશે. બાકી જો મૂળ કાળા વગર ફક્ત રૂઢિનાં કાળાંપાંખડાં આપણે ઘાટઘાટ કરીશું તો થોડો

વખત રાહત લાગશે, પણ વળી થોડા વખતમાં એ ફરીને બગણાં ખીલવા માંડશે!

આ અસરકારક અને સંસ્કારના સુગ્રને ઊંચેડી નાખવાની રીત, કાંઈને અગત્યના વાયદા જેવી દૃઢી સિદ્ધ ન થાય તેવી લાગશે. જે 'કે એવું' નથી, એ સિદ્ધ થશે, પણ એને વખત લાગશે. આપણે એ રસ્તે પગલાં માંડવાં જોઈએ, અને સાથે સાથે ધીરજ પણ રાખવી જોઈએ. આપણો અવભાવ સુધારાની બાબતમાં મોટે ભાગે દર્દી જેવો છે. જે વૈદ્ય-દાક્તર લાંબી દવા કરવી પડશે, રોગ ઝટ ગાય તેવો નથી, એમ કહે છે તેની દવા કરાવવી દર્દીને ગમતી નથી. અને કાંઈ ડટાકિયો વૈદ્ય કે ઊંટવૈદ્ય, ડંડાસ મારતાં કહે છે, જોત જોતામાં રોગ મટાડી દઉં, તો એ ઝટ ત્યાં દોડી ગય છે! સુધારાની બાબતમાં પણ કાંઈ એક વરસમાં, બે વરસમાં, ત્રણ વરસમાં નાખૂંડ કરી નાખવાની વાત કરે છે ત્યારે એ કાર્યક્રમ રીત આપણને ગમે છે. કાંઈની લાંબી વાત કરે છે ત્યારે મોં ચડાવીએ છીએ- લાંબે ગાળે ફેરફાર થાય તેમાં શું વળ્યું? અમને તાત્કાલિક દુઃખ છે એમાં શો દહાડો વળ્યો?

એ વાત સાચી, પણ સમાજહવન એ મનુષ્યહવન જેવું ક્ષણિક નથી. અને એટલે જોતો રોગ પણ મનુષ્યહવનની ઝડપે ન મટે એ આપણે સમજવું જોઈએ. સમાજહવન એ બ્રહ્માના દિવસ, વર્ષ, જેવું છે. પુરાણોમાં આવે છે કે બ્રહ્માનો એક દિવસ તે આપણા કેટલાય વર્ષ જેવડો છે, અને એનું એક વર્ષ આપણા કેટલાય સૈકા જેવડું છે. એ બ્રહ્માના દિવસ, વર્ષની પુરાણની વાત ભલે આપણે ન માનીએ, પણ આપણું સમાજહવન એ બ્રહ્માના દિવસ, વર્ષ જેવું લાંબું છે. એમાં મનુષ્યહવનનાં ૨૦-૨૫ વર્ષથી જે રોગ ન ગયો, જે રિવાજ ન વૂટ્યો તે ભવિષ્યમાં નહિ તૂટે એમ પણ નથી. આપણે સુધારવા માગીએ છીએ સમાજ, અને તે અંગે વખતનું માપ કાઢીએ છીએ મનુષ્યના આયુષ્ય સાથે. મનુષ્યને કેળવવા, સુધારવા, મનુષ્યનું આયુષ્ય વિચારવું જોઈએ, અને સમાજને સુધારવા—અમુક રિવાજને સુધારવા એનું બ્રહ્મા જેવું લાંબું આયુષ્ય વિચારી તે પ્રમાણે તેની ગણતરી કરવી જોઈએ. અને તે ગણતરીએ જોતાં સમાજ બદલાય છે તેમ જરૂર લાગશે.

હવે પછી અગત્યના વાયદા જેવો લાગતો અસરકારક રસ્તો કેમ સફળ થવાનો છે તે વિશે વિચારીશું.

તા. ૨૭ જૂન ૧૯૪૮ને રોજ અમદાવાદમાં એક નોંધપાત્ર વર્ણનાંતર લગ્ન થયું. શ્રી. દ્વિપાગહેન અંગાલાલ પટેલ કરીને કડવા પાટીદારની નાતનાં એક ગહેને શ્રી. ચિતુલાલ સંપતરાય કરીને વાઘરીની નાતના એક બાઈ સાથે કાંકરિયા રોડ આર્ચસમાજમાં વૈદિક વિધિથી લગ્ન કર્યા. દ્વિપાગહેનની ઉંમર ૧૮ વર્ષની અને ચિતુલાલની ૨૬ વર્ષની છે. ચિતુલાલ શાહપુર જોતમપોળની સામે વાઘરીવાડ છે ત્યાં રહેતા. હતા અને દ્વિપાગહેન જે અસલ તો વડોદરાનાં છે તે છેલ્લાં છેલ્લાં જોતમપોળને નાકે રહેતાં હતાં. એકિનું લણુતર લગ્નના સરખું જ છે, એટલે કે ચિતુલાલ યુવરાની ૭ ધોરણ સુધી ભણ્યા છે, ત્યારે દ્વિપાગહેન વર્નાકુલર કાઈનાલ પાસ છે.

આ લગ્ન સંબંધી ' પાટીદાર ' માસિકના લુલાઈ અંકમાં સંપાદકીય નોંધ લેવાઈ છે. તેમાંની અનુમાનપરંપરા અને દલીલપરંપરા ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. સંપાદકે એ સર્વને અન્તે નિર્ણય આ પ્રમાણે આપ્યો છે :
" આંતરજાતિય લગ્નમાં માનવા છતાં, ઉચ્ચનીચના ભેદને ન માનવા છતાં, આવાં લગ્ન આવકારી સહાય નહિ." ઉપર આપી છે તે કરતાં વિશેષ હકીકતો સંપાદક પાસે નથી એમ નોંધને આરભે જ એમણે કહી દીધું છે, એટલે અનુમાનોથી એમણે કામ લીધું છે.

એમણે કહ્યું છે : આવાં લગ્નોમાં સ્ત્રીની જવાબદારી અનેકગણી વધી જાય છે. એટલે સુધારાનો સુધારા ખાતર મોહ હોવો ન જોઈએ. ક્રાન્તિનો ક્રાન્તિ ખાતર મોહ હોવો ન જોઈએ. સુધારો, ક્રાન્તિ, પ્રગતિ કે કોઈ નવો ચીજો એ સમાજ અને વ્યક્તિના બચા માટે છે. અને એવું બહુ જો ન સંજાવું હોય તો એ રસ્તો સુધારાનો, ક્રાન્તિનો હોય તો પણ એને આવકારાય નહિ, બલકે એ રસ્તો સુધારાનો કે ક્રાન્તિનો નથી પણ માર્ગ ભૂલ્યા અજાણ્યનો જોઈએ રસ્તો છે." પ્રસ્તુત પ્રસંગ માટે આ વિધાન જો અપ્રસ્તુત ન હોય તો આપણે એમજ માનવું પડે કે સુધારો કે ક્રાન્તિ કરવાના શોખથી દ્વિપાગહેન અને ચિતુલાલ પરણ્યાં છે. પણ હકીકત આ પ્રમાણે છે એમ તો સંપાદક કહી શકે એમ નથી એટલે એ પણ એક અનુમાન જ થયું, અને તે પણ એવું જે કેસની વિગતોમાંથી ગણગણ ફક્ત થાય નહીં. સંપાદકનું પોતાનું એક જીલું અનુમાન જેની સાબિત્રાવતા સહેજે સીકારાય એવી છે-એની-જોડાઓ-મૂકતાં આ ગણગણ સમગ્રાઈ

રહેશે. સંપાદકે લખ્યું છે : “અદાર વર્ષનાં એ બહેનનો પરિચય બેત્રણ વર્ષનો હોય તો પણ ૧૫-૧૮ વર્ષની ઉંમર એ મુધાવસ્થા છે. એમાં તટસ્થ વિવેકબુદ્ધિ કરતાં ઘસડાઈ જવાનો આવેગ-અંચળતા-હોવાનો જ સંભવ છે. વળી એમનો એવો કોઈ અભાસ પણ નથી કે નાની ઉંમરમાં પણ એ જોયા સાનથી નિર્ચય કરી શકે. એટલે આ પગલું એ ઉંમરની અંચળતા અને આવેગનું હોવાની વધુ શક્યતા છે.” સુધારા કે ક્રાન્તિના મોહસંગ્રામી તર્કનો આ તર્કથી છેદ જોડી જતો નથી?

આ લગ્નની અનિષ્ટતા ઘટાવવા યીજન પણ ઘણા સંભળો લેખકે કહ્યા છે: સ્ત્રી કેવળ એના વરને જ પરણતી નથી પણ ઘરને ય પરણતી હોય છે એટલે પરણીને કપિલાગહેનને રહેવા નો વાધરીવાડમાં જ જવાનું ને? સંપાદકને જ ટાંકું: “આબુમાઝુના પાંડેશીગાના સંસ્કાર, ઘરમાં સાસુસસરા હશે તેના સંસ્કાર, નણ્યદબોઝઈ હોય તો તેના સંસ્કાર, આ બધાના સ્વાભાવિક છે કે ઝાછેવને અંશે પછાત વર્ગ પ્રમાણે જ સંસ્કાર હોય, એટલે જીંચનીચના ભેદને ન ગણીએ તો પણ સંસ્કારભેદને લીધે મનદુઃખ જીભું થાય એ સ્વાભાવિક છે. એમાંથી અથડામણ જીભી થાય. પરિણામે માની લઈએ કે જુને એ લત્તો ઊડી દઈ ભુલ રહ્યા.” અને પછી તો, પોળોવાળા એમને ધર ભાડે નહિ આપે, સોસાવટીવાળા આપે તો એમનું ભણતર ઓછું હોવાથી એમની સાથે ભજો નહિ, પરિણામે એ લોકો એકલાં પડી જાય, મોહને લીધે લગ્ન થયું હોય તો (આની પણ સંપાદકને ખાતરી નથી) મોહ જીતરી જતાં જેડ વચ્ચે ખટરાગ થાય, દુઃખનો પાર ના રહે, પુરુષ તો એના કુટુંબમાં પાછો જાય પણ સ્ત્રી રવડી મરે, ત્યાં સુધી તર્કપરંપરા એમણે વિસ્તારી છે.

પણ પછી ચાથી જીતરી ગઈ છે. લખે છે: “ઉપર જણાવેલાં ભયસ્થાનો આ લગ્નમાં આવશે એવું ભવિષ્ય કંઈ ગમે ભાખતા નથી. પરંતુ એ બધાં એમાં ભયસ્થાનો ખરાં.” આશ્ચર્યની વાત છે કે સૈદ્ધાન્તિક દૃષ્ટિએ જેઓને આ પ્રકારનાં લગ્નો સામે વિરોધ નથી તેઓ કેવળ ભયસ્થાનોની કલ્પના કરીને સમાજને બીવડાવે છે. જો કલ્પના જ કરવી હોય તો એમ પણ ન કલ્પી શકાય કે એ બહેન વાધરીવાડમાં રહેવા જતાં એમનાં સાસરિયાં એમનો સત્કાર કરશે, એમના સંસ્કારો ઝીલશે, અને આસપાસનું વાતાવરણ વિશેષ સંસ્કારી યશે? ગાંધીજીએ સર્વજ્ઞ પુરુષો હરિજન બાળાઓને પરણે તે કરતાં સર્વજ્ઞ બાળાઓ હરિજન પુરુષોને પરણે એને વધારે ઈષ્ટ શા કારણે ગણ્યું

હવે એનો વિચાર થવાની જરૂર છે. 'જેમી' વરણુનો પુરુષ પછાત વર્ગની કન્યા માટે તો એથી એક એ કન્યાનું જ જીવનધોરણ જોડું આવે; પણ 'જેમી' વરણુની સ્ત્રી જો પછાત સમાજમાં જાય તો એક આખા સમાજનું જીવનધોરણ જોડું આવે. આવો ફરફાર સાધવાની દૃષ્ટિ કે હેતુ ન હોય તો પણ અનાયાસે આટલો ફરફાર સધાય. પ્રસ્તુત લગ્ન મોહનનિત હોવાનો પૂરતો સંભવ છે. એ વગર વિચારે આધારિયા કરીને થયું હોય તો એથી લગ્નનું ગૌરવ ઘટે એ પણ નક્કી છે. તેમ જ્યાં પાટીદાર કન્યા વાધરી યુવકને પરણે એ અત્યારે તો એથી અસાધારણ ઘટના છે કે પોતાને ક્યાં ને કેવી પરિસ્થિતિમાં મુકાવાનું થશે તેનો પૂર્વવિચાર એ બહેનને આત્મા વિના રહે જ નહિ, એ બહેનની ઉમર 'પુખ્ત' નથી, તો છેક કાચો પણ નથી. એટલે આ લગ્ન છેક જ વિચારહીન રીતે થયું હોય એમ માનવાને ભાગ્યે જ કારણ છે. ઊલટું, મુશ્કેલીઓને પહોંચી વળવાનું પોતાનું મશ્તુ વિચારીને જ એ બહેને લગ્ન કપું હોવાનું જોઈએ, એ અનુમાન વધારે સમુકિત છે.

એકલી પાટીદાર નાતની કન્યાના મુખની દૃષ્ટિથી જ સંપાદકે આજો પ્રશ્ન વિચાર્યો હોવાથી એમને સર્વજ્ઞ ભયો જ દેખાયા ક્યાં છે. પાછા ફરવાનો એ બહેનને માટે રસ્તો નથી એ એમની મુખ્ય ચિંતા છે. આ રહી એમની દલીલ : "વાધરી જેવી પછાત ક્ષેત્ર સાથે લગ્ન થાય એમાં વખોડવાનું કશું નથી. પરંતુ જ્યાં સુધી આવાં લગ્ન સમાજને માન્ય ન હોય, એથી જ્યારે ભાઈને પોતાનું કુટુંબ અને સમાજ જોડે પડે એવી સ્થિતિ હોય, ત્યાં સુધી ખાસ કરીને જે જ્ઞાતિઓ વચ્ચે સંસ્કારનું મોટું અંતર છે તેવી પછાત જ્ઞાતિઓ સાથે લગ્નસંબંધથી જોડાવામાં પૂરતો વિચાર કરીને પગલું ભરવું જોઈએ." પછાત જ્ઞાતિઓ સાથેના લગ્નસંબંધમાં જ શા માટે, કાર્ષ્ણ પણ લગ્નસંબંધમાં પૂરતો વિચાર કરીને પગલું ભરવું જોઈએ એમ અમે માનીએ છીએ પેલાં બહેને 'પૂરતો વિચાર' ક્યો નથી (એ વાધરી સાથે પરણ્યાં એ જ શું અર્થાત્ છે ?) એવો આપણા સંપાદક મહાશયને સંદેહ છે, પણ એ સંબંધી તો ઉપર કહેવાઈ ગયું છે. અને સમાજ આવાં લગ્નને માન્યતા આપે ત્યાં સુધી આવાં લગ્નો થવાં ન જોઈએ એવું તો એમને નથી કહેવું ને? સમાજ જાતે સમજીને આવાં લગ્નને માન્યતા આપે તો થાય એટલે કે અવાં લગ્નો નિષ્કળ નીવડતાં સમાજ અને કુટુંબ કન્યાને પાછી ફાટારવાના મતનો થાય એ સ્થિતિ આવા અનેક લગ્નો થઈ ગયા પછી જ આવે. એ સમાજ વચ્ચે આચારવિચારનું જે અંતર તે પણ ત્યારે જ ઘટે, પછાત

વર્ગ માટેની જેવી સૂચ આપણા સંપાદક મહારાજને છે તે પણ સંપર્કથી જ જાય. આમાં ભૂતો પણ થશે, યોગાદિક અજાતરા નિષ્ક્રમ. પણ જરૂર, છતાં માર્ગ તો આ જ છે. પછાત વર્ગો પ્રથમ સંસ્કારી અને, એમના વિશેની સૂચ જાય, પછી આવા સંગ્રહો થાય એમ જો એ ઈચ્છતા હોય તો એનો તાર્કિક અર્થ ઉપાય એ જ છે કે પરિસ્થિતિ છે તેમની તેમ જ રહે. બાકી આઘાત એ જ આમાં છે.

એમની ખીછ દલીલ આ પ્રમાણે છે : “સાતિઓનાં યથેન ન રાજતાં ગમે તે સાતિમાં લગ્ન થવાં જોઈએ એ ખરું પરંતુ સાતિઓના લગ્નમાં સંસ્કાર, રહેણીકરણી, આચારવિચારનું જે સરખાપણું આપોઆપ મળી રહેતું-રહે છે-એ આંતરસાતિના લગ્ન વખતે પણ મળી રહેતું હોય અને લગ્ન થાય તો વધી નથી.” પણ આ તો સાતિઓને ટકાવવાની જ દલીલ ઘટ. અને સંસ્કાર, રહેણીકરણી, આચારવિચારનું સરખાપણું તો કપિલાળહેન બ્રાહ્મણને પરપૂર્ણ હોત તો પણ ન મળત. કુટુંબકુટુંબ વચ્ચે પણ સંસ્કાર, આચાર અને વિચારના ભેદ હોય છે. સાતિ સાતિમાં પણ કુળવાનશાહી આવા ભેદની દલીલ ઉપર જ નબી રહે છે. એ વાત સાચી કે ભેદની માત્રા આ પ્રકરણમાં વિશેષ છે. આદારભેદ, આચારભેદ, ઉચ્ચારભેદ વગેરે ભેદો આમાં વિચારવા પડે. પણ એ ભેદો ગોણ છે. કેટલાક ભણેલા વાઘરીભાઈઓને આ લખનાર જોખમે છે. એમણે કહ્યું નહોતું ત્યાં સુધી એ વાઘરી પ્રમના છે એ હું જાણી શક્યો નહોતો એટલા ગંધા શુદ્ધ એમના ઉચ્ચારો હતા અને સભ્ય એમનું વર્તન હતું. પોશાક અને સામાન્ય દેખાવમાં પણ ‘ગેજળા’ વરણના લોકોથી એ ગિતારતા હોય એમ નહોતું લાગ્યું. સારું ભણતર અને સારી આવક હોય તો વાઘરી શું કાંઈ પણ સમાજ નેનનેતામાં ગિયા આંધ્ર. જેને સંપાદક સંસ્કારભેદો દહે છે તે છવનરીતિના ભેદો છે. છવનદંષ્ટિના નહીં અને દંષ્ટિના ભેદો પણ જો ધસાય એવા હોય છે તો રીતિના ભેદોને ધસાતા ઝાઝી વાર લાગે નહીં. જો પ્રેમ હોય, સહનશીલતા હોય, સમજદારી હોય, તો આવા ભેદોને વટાવી શકાય, એટલું જ નહીં, ભેદોના સમ-વયથી છવનમાં જળ અને વૈવિધ્ય પામુ આવે.

અતે ‘શુદ્ધિપ્રકાશ’ ત્રમાસિકના એપ્રિલ - જૂન અંકમાંથી શ્રી કાશસાહેબ કલેલકરના ‘તારી-ઝોડ સમસ્યા’ એ લેખમાંથી એ મનનીય વાક્યખંડ ટાંકી આ પ્રકરણ પૂરું કરીશું.

“સમાજમાં સૌથી મોટી મુશ્કેલી લગ્નવિધિ નિયમોમાં ભેદ હોવાને કારણે ઉત્પન્ન થાય છે કયા કયા લોકો વચ્ચે લગ્ન થઈ શકે અને કયા કયા

વચ્ચે ન ચાલ શકે એ વિષે દરેક સમાજના પોતાના નિયમ હોય છે. એ નિયમોની પાછળ એ તરવો-હે તેની સમાજના લોકોને ખબર સુધાં હોતી નથી. પછી એ તરવોની સામાજિક અથવા સાંસ્કૃતિક દૃષ્ટિએ શા કિંમત છે, તેની તો સમજપૂર્વકની જાણ હોય જ ક્યાંથી? દરેક સમાજના સામાજિક નિયમો જ્યાં સુધી અલગ છે ત્યાં સુધી કેટલોક ભેદ તો રહેવાનો જ. પરંતુ જેમ જેમ આંતરજાતીય, વર્ણાન્તર અને ધર્માન્તર લગ્નો સમાજમાં પ્રચલિત થતાં જશે તથા આન્તરપ્રાંતીય લગ્નો વધશે તેમ તેમ નિયમોમાં પણ સર્વામાન્ય એકતા આવતી જશે.”

“કોઈ પણ કુટુંબ કે સમાજમાં લગ્નવિષયક નિયમોને અનુરૂપ સંસ્કૃતિ ઉત્પન્ન થાય છે. એ નિયમો વારંવાર બદલવા કીક નથી, એ વાત જોટલી સાચી છે, એટલી જ એ વાત પણ સાચી છે કે બી માનવજીવનની પરિસ્થિતિ અને આદર્શની વર્તમાન પરિસ્થિતિ અનુસાર એ નિયમો બદલવામાં નહિ આવે તો સમાજ એને સહન નહિ કરી શકે. કાલઝરૂન નિયમો બદલવા ભ્રષ્ટ્રો. લગ્ન-સંસ્થાનો ઇતિહાસ એ જ શીખવે છે.”

[‘પ્રજ્ઞાપદ’]

લગ્ન એ મનુષ્ય સમાજનો સનાતન છતાં નિન નવીન પ્રશ્ન છે. જોટલેએમાં વિવિધ મતભેદો રહેવાના. ઉપરાંત લગ્ન અંગેનું અમુક ધ્યેય સ્વીકારનારમાં પણ અમુક મુદ્દા ઉપર પ્રામાણિક મતભેદ રહેવાના. એ રીતે અમારા દૃષ્ટિબિંદુથી વિરોધી મુદ્દા શ્રી સંસારશાસ્ત્રીએ રજૂ કર્યા છે, તેને પ્રામાણિક મતભેદ તરીકે અમે કદર કરી આવકારીએ છીએ.

ફક્ત અહીં શ્રી સંસારશાસ્ત્રીને અમારી પ્રામાણિકતા ઉપર જાણેઅજાણે શંકા દેખાઈ છે, તેનો ઉકેલેબ કરવો યોગ્ય ગણાયો. ‘સૂચક દલીલ ?’ એમ મથાણું કરીને એમણે અમારી એ દલીલમાં બેઠે બેઠે હલકી વર્ણ પ્રત્યેના લગ્ન અંગે અમને સૂચ હોવાની શંકાનો આભાસ બતાવ્યો છે. એ અંગે જોટર્જુ જ કહેવાનું કે એ નોંધમાં જ અગાઉ ચર્ચા ગયેલ પાટીદાર-હરિજન લગ્નનો અંગે ઉકેલેબ કર્યો છે. એનો વિરોધ અંગે ક્યો નથી એથી ખાતરી થશે કે એવી સૂચ અમને નથી.

વળી અમે જોટલી પાટીદાર નાતની કન્યાના સુખની દૃષ્ટિથી જ પ્રશ્ન વિચાર્યો છે, એમ પણ નથી. ફક્ત આજની લગ્નવ્યવસ્થામાં સ્ત્રીને અન્યાય અને દુઃખ છે જોટલે નવી લગ્નવ્યવસ્થામાં કે પગલામાં સ્ત્રી દુઃખી ન થાય એ રીતે જ પ્રશ્ન વિચારાયો છે, તાંત્રી

ભરતને જ્યાં સુધી મુંબઈની હવા નહોતી લાગી ત્યાં સુધી પત્ની મેટ્રિક સુધી ભણેલી હોય તો સારું, એટલે એનો આદર્શ હતો. પરંતુ એમ. એ. થઈ એ મુંબઈની એક વેપારી પેઢીમાં જોડાયો અને જેમ જેમ મુંબઈની ચોપાટી, જૂહુ અને ચર્ચગેટની હવા સ્પર્શતી ગઈ તેમ તેમ પત્ની અંગેની એની કલ્પના બદલાવા લાગી. ઓફિસની ટાઈપીસ્ટ ગર્લ મિસ ખનાશ અને મિસ ખોઝ, એમ એ ખે, પારસી અને ખ્રિસ્તી છોકરીઓ, સાત સાત કલાક એની નજર આગળ રહેવાથી એને ભાવિ પત્નીની કલ્પના એ મૂર્તિઓથી સ્પર્શતી થઈ.

પરંતુ ભરત હજુ સાવ મુંબઈવાસી કે પશ્ચિમી માનસનો નહોતો થઈ ગયો એટલે એ ક્રોધ પહેરતી, ખોળક હેરવાળી છોકરીઓ નજરમાં વસી જતી છતાં પત્ની તરીકે એ ધોળો દાઢી આર્થિક રીતે ન પોષાય અને સાથે સાથે પશ્ચિમના સંસ્કારથી રંગાયેલી એવી છોકરીઓ ગૃહછવન મુખી ન કરી શકે, એમ એ માનતો હતો. છતાં મિસ ખોઝની જગાએ જ્યારે ઓફિસમાં એક દક્ષિણી છોકરી મિસ આથવલે ટાઈપીસ્ટ ગર્લ તરીકે આવી ત્યારે ભરતને એનો પરિચય થતાં વસી ગયું કે 'જસ, આવી પત્ની હોય તો છવનમાં સ્વર્ગ' ખડું થાય.

મિસ આથવલે ઇન્ટર પાસ થઈ કોલેજમાં આગળ અભ્યાસ કરતી હતી અને પાર્ટ ટાઈમ ટાઈપીસ્ટ તરીકે નોકરી કરતી હતી. ગરીબ ઘરની હતી અને કુટુંબમાં એક વિધવા માતા એકલી જ હતી એટલે કમાવાની જવાબદારી પણ એની ઉપર હતી. આમ એ ભણતી હતી, કમાતી હતી અને માને પોષતી હતી. વળી એણે ભાવિ પતિની પસંદગી કરી લીધી હતી. એ પણ એના જેવો ગરીબ ઘરનો હતો અને જતે કમાઈ એલએલ. બી.નો અભ્યાસ કરતો હતો. વકીલ થઈને એ સમાજવાદી પક્ષમાં જોડાવા માગતો હતો. પેસાદાર થવાની એને મહત્ત્વાકાંક્ષા ન હતી, ખાવા જેટલું કમાઈને બીજે વખત એ ગરીબોને મદદ કરવામાં ગાળવા ઇચ્છતો હતો.

મિસ આથવલે પણ એ વિચારતી હતી. જાને રાજકીય ક્ષેત્રે કામ કરવાની સરખી ઉત્કંઠા હતી. એટલે એનો ભાવિ પતિ એલએલ. બી. થઈ મન્ય પછી જાને લગ્ન કરવાનું નક્કી થયું હતું. મા પણ એની સાથે રહેવાની હતી. મિસ આથવલે લગ્ન પછી અભ્યાસ ચાલુ રાખવા ઇચ્છતી હતી અને તેની હિમેદ પણ એલએલ. બી. થવાની હતી.

મિત્ર આયવલેની સુઘડતા, નમ્રતા અને વિનયભરી મીઠાશ સાથે જ દરેકને એના તરફ માન ઉપજાવે તેવી હતી. લાલિ પત્નીનાં સ્વપ્નાં સેવવામાં ભરતને તો એ આદર્શ મૂર્તિ જાણી રહી. અને એ જેમ જેમ એના પરિચયમાં વધુ આવતો ગયો તેમ તેમ પત્ની ઝોઝામાં ઝોઝી જી. એ. થયેલી હોવાની જોઈએ એમ ભરતને વસી ગયું. વળી એ દાંડરમાં રહેતો હતો એટલે એને ગુજરાતી કરતાં દક્ષિણી કુટુંબોનો અનુભવ વધુ થતો હતો. એ જેના પરિચયમાં આવતો એ કુટુંબની સ્ત્રી શૈલ્યુએટ છે એમ એ જાણતો ત્યારે એને અચ્છો લાગતો, કારણ કે, એટલી કેળવણી લીધા છતાં એ સ્ત્રીમાં કસો દેખાતો નહિ, પરદામ પ્રેમથી દરતી લાગતી અને મોટે ભાગે ગોદરી પણ દરતી હોય!

ભરતના મનમાં 'જય જય ગંગી ગુજરાત' કરતાં 'જય જય મહારાષ્ટ્ર' વધુ રમવા લાગ્યું. એને ગુજરાતની સ્ત્રીકળવણી ઉપર તિરસ્કાર છૂટ્યો. શહેરોના ઉપક્ષા વર્ગ સિવાય ક્યાંય કોલેજની ઉચ્ચ કેળવણી જેવું એને ગુજરાતમાં દેખાતું ન હતું. ને તેમાંય એ જે ગામોમાંથી આવતો હતો ત્યાં હાઈસ્કૂલનું શિક્ષણ પણ હોકરાગોર પૂરું નહોતા લેતા ત્યાં કન્યાઓનું શું?

ભરતે મન સાથે વિચાર કર્યો કે નાત, જાતની પરવા ન કરવી, સંસ્કારી અને કેળવાયેલી કન્યા જ્યાંથી મળે ત્યાંથી સ્વીકારવી, એટલે એ પચ્ચીસ વર્ષનો હતો છતાં ગામડેથી માળાપતો, મોટા ભાઈનો આગ્રહ થતો છતાં લગ્નને દેખ્યા કરતો, એને જી. એ. થયેલી પત્ની જોઈતી હતી ત્યાં થેરથી જે દરખાસ્ત આવતી તે અંગ્રિજને માથે મોઢું મીડું હોતું! જે વર્ષ મુંગઈ વહી ગયાં, પણ એ મોઢમયી મુંગઈમાંય એને એવો કાઢતો પરિચય ન થયો કે નાતજાત કે પ્રાંતજોડની પરવા કરી પ્રેમલગ્ન કરી શકે. ઉંવટ દાંડરમાં રહેતા એક ગુજરાતી વેપારીની કન્યાનું ઈન્ટરનું ટ્યુશન એને મળ્યું, તેમાંથી એ કુટુંબના પરિચયમાં એ આવ્યો. લતા, જેને એ ટ્યુશન આપતો, એનો જાનેવી ભરતનો મિત્ર હતો અને એ કારણે જ એને ટ્યુશન મળ્યું હતું.

એક વર્ષના એ પરિચય પછી લતા ઉપર એનું મન ધ્યુ. એનો મિત્ર, લતાનો જાનેવી, સુરેશ સુધારક હતો. જાને એક જ સાતિના હંતા, પરંતુ રૂઢિ-વ્યવહારને લીધે એ લોકો ભરતને કન્યા ન આપે એમ હતું. ભરતે સુરેશ આગળ દિલ જોડ્યું. સુરેશે કહ્યું — લતા અને તમે જોને લગ્નથી જોડાય તેમાં મને વાંધો નથી. પણ ભરત એ શક્ય નથી.

ભરતે પૂછ્યું: 'કારણ?'

સુરેશ : 'તને માહું નહિ લાગે ને?'

ભરતે એના પોતાની રીતે અર્થ કરતાં કહ્યું : 'મને એ લોકો ગોળની રીતે કન્યા ન આપી શકે એ જ ને?'

સુરેશ : 'ના, એ કારણ નથી. નગીનભાઈ (લતાના પિતા) એવી ગોળની પરવા કરે એવા નથી. અને લતા તો આઝાદ-છોકરી છે. એ તો નાતગતની ૫ પરવા કરે એવી નથી'

ભરતનું હૈયું હંમેશાં ચચું હતું. લતા સાથે આઝાદતરી રીતે લગ્ન એંગે એણે વિચાર જાણી લીધા હતા. સુરેશ પણ એ જ કહેતો હતો. એને થતું હતું કે જો આવું વિચાર એ ધરાવતાં હોય તો પછી લગ્નમાં વાંધો શો આવે? પોતે મજબૂત બાંધાનો, દેખાવડો અને મજાના સ્વભાવનો યુવક હતો. કેવો બુદ્ધિશાળી હતો એની પરિક્ષા તો રોજ લતા કરી રહી હતી. કાંઈકાંઈ વખત લતા જ વજુમાઓ અલિપ્રાય આપતી હતી કે, તમારાં જેવું અભ્યાસનું જીંડણ અમારા પ્રોફેસર પણ ધરાવતા નથી !

એટલે સુરેશને વચ્ચે રોકાને ભરતે પૂછ્યું : 'તો પછી વાંધો ક્યાં આવે તેવો છે?'

સુરેશ : 'તું એક વાત કબૂલ કરશે ને કે જો માણસ જે રીતે જન્મથી ટવાઈ ગયું હોય છે તેથી જુદી રીતે એ છવવાનું પસંદ કરતું નથી?'

ભરત : 'મને સમજ ન પડી.'

સુરેશે હસીને કહ્યું : 'લમ કરવા નીકળેલા યુવકો આ નથી સમજતા તેથી જ મોટી મુશ્કેલી આવે છે ને! તેથી જ પ્રેમ કરવા જતાં નિરાશ થાય છે!'

ભરત : 'સુરેશ ! મારી મશ્કરી કરવા મેં તારા આગળ દિલ જોડ્યું છે?'

સુરેશ : 'હું તારી મશ્કરી નથી કરતો, પણ આવી દરખાસ્ત કરવા જતાં તારી મશ્કરી ન થાય તે માટે કહું છું.' સરેજ અટકાવે ઉમેર્યું : 'લગ્નની પસંદગી કરતી વખતે આજના માનસવાળાં કુટુંબો, હાલે કુળાકુળ ન જોતાં હોય પણ મોભો અને લક્ષ્મી જુઓ છે. ભાગ્યે કાંઈ અપવાદરૂપ ધનિક માથાપની છોકરી ગરીબને પરણવા તૈયાર થશે - એને એ બધી રીતે યોગ્ય લાગતો હશે તો પણ!'

ભરતની દ્રષ્ટિમાં આર્થિક રીતે જાને વચ્ચે પડેલો વિશાળ દરિયો ઉછળી રહ્યો. ક્યાં પોતાની માસિક રૂ. ૩૦૦-૩૫૦ની આવક ને ક્યાં નગીનભાઈની લાગોની આવક !

છતાં એ મૂંઝા ન રહી શક્યો. પૂછ્યું : 'સુરેશ ! તું શું એમ માને છે કે માથુસને સુખી થવા લક્ષ્મી જ જોઈએ ?'

સુરેશ : 'હું અંત રીતે ગમે તે માનતો હોઉં, પણ આપણી શુદ્ધતા પ્રત્યેના લોકોમાં એ સંસ્કાર છે. હજોલો વર્ગ, પછી એ પુરુષ હોય કે સ્ત્રી એવું માને છે; આગર ને પણ.'

ભરત બોલ્યો : 'દક્ષિણી કુટુંબોમાં મને જે અનુભવ છે તે આપો જુદો છે. ગાંધી કમળાનીમાં પણ સંસ્કારને લીધે એ કુટુંબો એટલાં મંત્રી રીતે હવે એ પ્રત્યે જ મને આપણાં ધનિક કુટુંબો કવતાં ને ભેદાની છર્પી આવે છે.'

સુરેશ : 'મદારાષ્ટ્ર અને શુદ્ધતાનું સ્વરૂપ એ. મુળમુલ નેક છે, મુળગત છે. પ્રધાન છે - એ વિદ્યાપ્રધાન છે. શુદ્ધતાનું પોતાની લક્ષ્મીનું અભિમાન છે. અંતે નેથી એ ગરીબ પ્રતિભા તુચ્છ દષ્ટિએ લુપ્ત છે. મદારાષ્ટ્રને પોતાની વિદ્યાનું - સંસ્કારનું અભિમાન છે. અને તે અકબચ્ચ-અસંસ્કારી પ્રતિભા તરફ તુચ્છ દષ્ટિએ લુપ્ત છે. મદારાષ્ટ્ર સંસ્કાર-કેળવણીને પોતાનો આદર્શ માને છે. શુદ્ધતાનું લક્ષ્મીને. મુળમુલના છવે મને મોટેભાગે આ જાપ મળ્યું જ કરી છે.'

ભરત ખિન્નતાં બોલ્યો : 'તે શુદ્ધતા આ જૂની દષ્ટિ નહિ ત્યજે તો એની કમનસીબી કહેવાશે !'

સુરેશ લક્ષ્મીને બોલ્યો : 'આપણે એ પંચાત કરવા નથી બેઠા. મારામાં પણ એ રોગ જોડેલો અંશે છે. કુમુદિની (પત્ની) માં ભારેભાર છે, અને એ જ લોકો એની બહેન લતામાં પણ છે !'

ભરતને છતાં સંતોષ ન થયો, એણે કહ્યું : 'મારા મનના સમાધાન પાતર એ વાત, આડકતરી રીતે, લતાને તમે ન પૂછી શ્યો ?'

સુરેશ સંમત થતાં બોલ્યો : 'જુશીયી. એ મળશે એટલે વાતવાતમાં પૂછી લેઈશ. પણ જવાબ મેં કહ્યો છે તે આવે તો મને શું ઇનામ આપીશ ?'

ભરત : 'ઇનામ આનંદના બનાવમાં હોય કે દુઃખના પ્રસંગમાં ?'

સુરેશને પણ દુઃખનું. એ વાત ત્યાં અટકી. જોને છટા પડ્યા. રવિવારે લતા સુરેશને ઘેર આવી ત્યારે આ વખતે એ પ્રશ્ન હવે એણે વિચારી લીધું.

આનો ઘૂંટ ભરતાં ખાંડ સહેજ વધારે લાગતાં સુરેશે કહ્યું : 'લતા ! રામની ગેરહાજરીમાં આ બનાવતાં પણ ન આવડે તેવું સાચું નિરુપયોગી પ્રાણી (પત્ની) મારાં સિવાય કોઈ પાળે તેમ હું નથી માનતો !'

લતા હજોડાં જતાં બોલી : 'સુરેશ ! તમે લોકો પત્નીને શું ઉપહાસનું

પાત્ર માનો છે? એટલો બધો ચાનો જાંચો ટેસ્ટ હોય તો હાથે જનાવી લેવી હતી ને?’

સુરેશ : ‘તું પરણ્યા પછી ચતિને કેવી નથી જનાવી આપતી તે હું જોઈશ ને?’

લતા : ‘મારે પરણવું જ નથી ત્યાં પછી એ દિવસનું ગોંમાં પાણી જ ન લાવતા!’

સુરેશ : ‘મેં તો તારા માટે વર પણ શોધી રાખ્યો છે. હવે તું ના પરણવાનું કહે એ કેમ ચાલે?’

લતા અંગૂઠો અને આંગળી ભેગી કરી મટકો કરતાં બોલી : ‘વાદ રે વાદ! કુમુદિનીગઢેન ઉપર આધિપત્ય ભોગવતાં ન સંતોષાયા તે મારા સુધી વડીલનો અધિકાર ભોગવવાની ફરજ લાંબાવવી પડી, એમ ને?’

સુરેશ હસતાં હસતાં કહ્યું : ‘મેં ધાયું કે દોલેજમાં તું જાણે એટલે તારું તું ફેડી લેઈશ. પણ ઇન્ટર પતવા આવી તો ય કાંઈ છોકરાને શોધી ન કાઢ્યો એટલે મેં માન્યું કે મારે તને મદદ કરવી જોઈશે!’

સુરેશ ચટક્યો. લતા બોલી : ‘હં! પછી?’

કુમુદિની તરફ જોઈ સુરેશ કહ્યું : ‘જોઈ તારી ગઢેન! કેવી લુચ્ચી છે! થડી પહેલાં પરણવું નથી એમ કહેતી હતી અને હવે વરની વાત કરી એટલે કેવી પૂછડી પટપટાવવા લાગી?’

લતા ગંભીર મોં કરીને બોલી : ‘હું તો કંઈ પૂછડી પટપટાવતી નથી, મારે એ જાણવું છે કે કોણ મારી પાછળ પૂછડી પટપટાવે છે! એ જિયારો ખાલી મોંમાં પાણી ન લાવે તે માટે એને તમારી દ્વારા ના પણ સુણાવી દઉં!’

- સુરેશ પણ ગંભીર ચતાં બોલ્યો : ‘ચાલ હવે મજાક જવા દે. તારી પાછળ કાંઈ ઝૂરે છે એમ ન માનતી. હું જેની વાત કરવા માગું છું તે પણ તારી જેમ કંઈ જાણતો નથી. પણ મને વિચાર આવ્યો છે કે તમે બંને જોડાવ તો ખોટું નથી.’

લતા : ‘તમારા દિલમાં વસી જનાર એ કોણ છે?’

સુરેશ : ‘મજાક માનતી હોય તો મારે વાત નથી કરવી.’

લતા : ‘તમે ગંભીર વાત કરતા હશે તો હું ગંભીર વાત કરીશ. તમે મજાક કરતા હશે તો હું ય મજાક કરીશ.’

• સુરેશ : ‘હું નામ આપું પણ તારે એવું નહિ માની લેવાનું કે એ આ વાત જાણે છે. એ જિયારો આમાં કંઈ જાણતો નથી અને તું એની સાથે તોછડો વર્તાવ કરે તો મિત્ર તરીકે મેં દુરમનની ગરજ સારી એવું થાય.’

લતા : ‘શું તમે એમ માનો છો કે હું એનું અપમાન કરીશ? તમે લોકો છો છો છો વિશે કેવો પૂર્વગ્રહણો વિચાર એવો છો?’

સુરેશ : ‘એ ઈ - તું’ રોજ જેના પરિચયમાં આવે છે તે ભરત.’

લતા કંઈ ન જાણી.

સુરેશે કહ્યું : ‘મારો એ વર્ષોનો મિત્ર છે. મેં ટ્યુટર તરીકે એનું નામ આપ્યું’ ત્યારે મને એવો કંઈ ખ્યાલ ન હતો. પરંતુ મને અડતાલિયે જ તારી વાત - અભ્યાસ અંગે નીકળતાં - મને ઝૂંપું’ કે તમારી જાનેની જોડી ફીક છે.’

લતાએ વિચાર કરી લીધો હતો. એણે કહ્યું : ‘તમારા પુરોષોનું આ જ દુઃખ છે! કંઈ પરિચયમાં આવીએ, હમીને વાત કરીએ, ટ્યુશન લેવાં જોશીએ, કે હવેટ આજ વાત આપીને વહેલી માંડી જોવી નહીં છે!’

સુરેશ શાહુદાર ચતાં જોડ્યો : ‘એની ઉપર એવા લહેમ ન લાવતી....’

લતા : ‘હું કંઈ નાનો કીકલી નથી કે એ જાણુ’ ન સમજું. મને એમાં રોષ પસુ નથી. એમના મનનો લાવ અમત દ્યો એમાં જોડું પસુ નથી. ફક્ત એમને એટલું કહેવને કે, લતાએ એવો કાંઈ વિચાર દ્યો નથી. અને એવા કાંઈ વિચારમાં એ ફસાઈને દુઃખી ન થાય.

ભરતે એ વાત કરી નથી એમ સુરેશે જવાબ કરી લીધો, પસુ લતા કંઈ એવી જાણક ન હતી કે માની જાય છતાં એણે કહ્યું : ‘હું તો પૂર્વવત્ એમની પાસેથી એ જ લાવે ટ્યુશન લેઈશ. મારો વર્તોય નહિ બદલાય તેની ખાતરી આપું છું.’

સુરેશ એ વાત ભરતને કરી ત્યારે એને કેટલો આઘાત લાગ્યો હશે?

(ભરતનું લગ્નછવન આગતા અંકે)

સમાજનાં પાત્રો

નાનુલાઈ દવે

સાત પાત્રોનો આપણો સમાજ છે.

૧. જે અલખી વાણી ઉચ્ચારે છે, મર્જના કરે છે, ખીજને કરાંદે છે. એનાથી પાછળ જ દેખાય છે, અજવાળું સદન થતું નથી. એ અંદરથી ગમે છે, અને એનું આંતરે તો સાડું કાર્ય અટકાવવા એ જાણું કરી છૂટે છે. વિદ્વો એમાં દરવાનો એને સતોષ ઈ.

૨. જે તદ્દન ઉઝાસ છે. ‘આંતરે કે એમ આલવા દો’ એટલી જ એમની નીતિ છે. એ કાંઈના વિરોધ કરતા નથી. કાંઈમાં વિદ્વ નાખતા નથી. ચીંતો માંડતા નથી, સર્ચા કરતા નથી. પૂર્વજોની પ્રતિમાઓ ઉપર ફક્ત ચાંચે છે

એમણે જે કાંઈ ક્યું હોય તેનાથી અધિક કરી દેખાડવામાં કૃતાર્થ બને છે. નવો પ્રકાશ દેખાય છે પણ એમને જોવો નથી.

૩. જે નવો ચીલો પાડવાની વાત કરે છે, પણ પોતાનો માર્ગ બદલતા નથી. જેમનો ઉપદેશ બીજાઓ માટે જ છે. જેઓ વખત આવ્યે સરકી જાય છે, સાચીદારોને દગો દે છે, સંજોગોને દોષ દે છે. એમને નવો પ્રકાશ દેખાય છે, જોવો છે, પણ આંખો ખોલવાની હિંમત નથી. પાત્ર છીછરું છે, વિચારનો દોષ નથી.

૪. જે પ્રવાહમાં તણાઈને બીજાનું કહેલું કહે અને છતાં એ મુજબ કરે. જે વિચારો બીજાને માટે પ્રગટ કર્યા હોય તેને વખત આવ્યે અમલમાં મૂકે. એ વિચારને દીપાવે છે. એનામાં શ્રદ્ધા બગી છે. એ પ્રકાશ જુઓ છે અને ઝીલે છે. ફટલીક વાર એની ધગશમાં પોતાના કાર્યની ગાંઠરાત કરે છે. પોતાની દુરબલતા એ ત્યાં મનાવે છે. અગર ભગીરથ પરાક્રમ કર્યાનો સંતોષ પ્રગટ કરે છે, અને બીજાઓ પાસે તે મંજૂર કરાવે છે.

૫. જે આગળ પગલું ભરે છે પણ એનો જગા યે ઊઠાપોઠ કરતો નથી. કાંઈની સહાય ઇચ્છતો નથી. કાંઈનાં અભિનંદન વાંછતો નથી એના પગલામાં એને માણસાઈ દેખાય છે, સ્વાભાવિકતા જુઓ છે. એણે જે પગલું ભર્યું છે એમાં એનો દૃઢ વિશ્વાસ થયો છે. એનામાં સૌમ્યભાવ છે અને અટલ સંકલ્પ છે.

૬. જે પોતાના આચરણથી જ અટકતો નથી પણ બીજાને તેમ કરવા પ્રેરણા આપે છે. વિનંતિથી, દલીલોથી, પોતાનો સાચો આપોતે તે બીજાને સનત હોતો જાય છે. એ નવા વિચારનાં પાણી વહેતાં ગણે છે અને એ પ્રવાહ દેગેર ખેંચી જાય છે. એને તાલાવેલી લાગી છે. એને જૂએશ મચાવેલી છે.

૭ જે બીજાને ટેકા આપનાં સદન કરે છે. એ જોખધારી છે. એ ક્રાંતિવીર છે. એ ડરતો નથી. એને જોખમ હાવવું છે. એનો સ્વભાવ સાહસપ્રિય છે. એનામાં ચિનગારો પ્રગટેલી છે. એને અંપમાન, તેજોવધ, ડરામણી-કશાની તમા નથી. એના કાર્યમાં અવિશ્વાસ કરનારાં કે વિધન નાખનારાં તરફ પણ એ સહાનુભૂતિ-ગણે છે, મમતા-દાખવે છે. એ ધૂમનો રહે છે. એને જાંપ નથી જ્યાંથી હાકલ પડી, જ્યાંથી ચીસ સંભળાઈ, જ્યાં અન્યાય થયો ત્યાં એ પહોંચી જાય છે. એ વિચારની ગરીબોઈ ગણતો નથી. એ સિદ્ધાંતનાં સમાધાન કરતો નથી. એને તો સમાનતા અને માનવતાના ધોરણે સમાજની મુખ્યવસ્થા સ્થાપવી-છે અને તે માટે સર્વ કાંઈ સમર્પણ કરવું છે.

૮. કાંઈ જોઈ લે-કે પોતે ક્યું પાત્ર ભજવી રહ્યા છે.

બહેનો સાથે વાર્તાલાપ

ધ્વિર પેટલીકર

તા. ૧૩મીએ, એક પ્રસંગ નિમિત્તે, જેનો ઉદ્દેશ પ્રસંગકથામાં આવે છે, હું વસો ગયો હતો. તા. ૧૪મીએ વસો છાંઈ રજૂના આચાર્ય મુરખ્ખીશ્રી રામભાઈ સોલેને વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ મારે વાર્તાલાપ ગોઠવી દિશાર-યુવક પેદીને મળવાનો લાભ મને આપ્યો. સાળાઓમાં લાગણુ કે વાર્તાલાપ અંગે મોટી મુશ્કેલી એ હોય છે કે જુદી જુદી કક્ષાના વિદ્યાર્થીઓને એકી સાથે સંતોષી શકતા નથી. અનુભવી આચાર્યશ્રીએ એ માટે જુદી જુદી ગોઠવણ કરી હતી. જૂદા અને સાતમા ધોરણના વર્ગો સાથે એક વાર્તાલાપ, બીજાં કર્વે કાર્સનો અભ્યાસ કરતી બહેનો સાથે અને ત્રીજા શિક્ષક સાથે.

આવા વાર્તાલાપોમાં જે પ્રશ્નોત્તરી શાય છે તે મંબીર હોય છે એનું પણ નથી. કાંઈ કાંઈ પ્રશ્નો વિચારપૂર્વક પુછાય છે, કાંઈ કાંઈ કુતૂહલપૂર્વક પુછાય છે, કાંઈ કાંઈ ગમ્મત ખાતર પણ પુછાય છે. પરંતુ એ સર્વનું તારણ એક તો છે જ કે પૂછનાર જે વિચાર, નરંગ અને સ્વપ્નાં સેવે છે તેનું પ્રતિબિંબ એ વાર્તાલાપમાં પડે છે.

એ ત્રણ વાર્તાલાપોમાંથી બહેનો સાથે થયેલ વાર્તાલાપનો અહીં ઉદ્દેશ કરવા માગું છું. એનું દારણ, પુરુષ માનસ અંગે સામાન્ય રીતે સમાજ પરિચિત છે એટલે જો એક વાર્તાલાપ માટે જગા કરવી હોય તો બહેનોનું માનસ કેવા વિચારો, તરંગો અને સ્વપ્નો સેવે છે તે જાણવું જરૂરી છે. વર્ગોથી ગુલામીમાં જકડાયેલ, —જ્ઞાનથી વંચિત એ સમાજમાં હવે કેવા કેવા ખ્યાલ શરૂ થયા છે તે આથી જાણવા મળે છે. વળી આ બહેનો નીચલા વર્ગોની, દિશોરાવરયાની જે, એટલે આ નાની ઉંમરમાં પણ એ કેવા સ્વપ્નાં સેવે છે એ ખાસ અગત્યનું છે. એ વિચારે કાંઈને શેખચક્ષી જેવા પણ લાગે. પરંતુ જગતમાં એવા શેખચક્ષીઓએ એ તરંગોમાંથી કાંઈ કર્યા છે; નિષ્ક્રમના મગ્નતા છતાં નિરાશ ન થતાં, ફરી ફરી પ્રયત્નો કર્યા છે, અને પોતાનાં સ્વપ્નાં-સિદ્ધ કર્યાં છે. એટલે બધા સ્વપ્નાં સેવનાર—એક વખત ધાકનો લાંબી જતાં નિરાશ થનાર શેખચક્ષી જેવા હોતા નથી, પણ ફરી ફરી મંજા રહેનાર હોય છે. એટલે એ તરંગો, સ્વપ્નાં પણ અગત્યનાં છે, એટલે નાની બહેનોએ પૂરેલ્લા એ પ્રશ્નો એ રીતે પણ મારે મન અગત્યના છે.

આ વાર્તાલાપ થયો ત્યારે મને ખ્યાલ ન હતો કે એના હું આમ એક શેખ લખીશ, એટલે એ પ્રશ્નો અને ઉત્તરોની નોંધ મેં લીધી નથી. આથી

નીચે ૨૦૦ થયેલા પ્રશ્નો નમૂના તરીકે થોડા જ મુદ્દાયા છે. કોઈ અગત્યનો પ્રશ્ન રહી જેવા પછી સંભવ છે. વળી જોડવામાં વખતની છૂટ હોય છે તેમ લખવામાં જગતની છૂટ હોતી નથી એટલે અહીં એના જવાબદારીયા પછી પડ્યા છે. વળી તે ઘડીએ તાત્કાલિક જે વિચાર ન સૂઝ્યો હોય તે લખતાં સૂઝવાને ઠારણે ઉમેરાવા પછી સંભવ છે.

જહેનો છોકરાઓ કરતાં સામાન્ય રીતે વધુ શરમાળ હોય છે તેમ આપણી છાપ છે, અનુભવ પછી છે. પરંતુ આ વાર્તાલાપમાં મારી એ છાપ ખોટી પડી. પ્રથમ ઉપસા વર્ગોના વિદ્યાર્થીઓનો વાર્તાલાપ હતો. શરમને લીધે કોઈએ પ્રશ્ન ન કર્યો એટલે મેં શરમ આવતી હોય તો કાગળમાં લખીને આપવા કહ્યું. છોકરાઓએ તે સ્વીકારી લેઈ પોતાનો શરમાળ સ્વભાવ સ્વીકારી લીધો! એ વાર્તાલાપ પછી જહેનો આવી. એમણે પછી સવાલ તરત ન કર્યા. મુરખનીત્રી રામલાઈ સાહેબે ટોચ કરતાં કહ્યું : 'તમારું પછી છોકરાઓ જેવું જ છે કે શું?'

મેં કહ્યું : 'એમ હોય તો બંને કાગળમાં જવાબ લખે.'

પછી પોતાની વિદ્યાર્થીનીઓ શરમાળપણાનો સ્વીકાર કરી લે તે સાથે બેઠેલાં ત્રણ શિક્ષિકાબહેનો કેમ સહી લે? તેમણે બાળાઓ સામે નમ્ર કરી, એમાં ભાવ હતો - ને ને કાગળમાં લખીને શરમાળપણાનો જહેનોનો દોષ સ્વીકારી ન લેતાં!

અને સામે જ, વિદ્યાર્થીઓની જેમ એનો સ્વીકાર ન કરતાં, આગળની હરોળમાં બેઠેલી એક નાની જહેને પ્રશ્ન કર્યો.

પ્રશ્ન : કુંવારી રહેવા ઇચ્છનાર જહેનોએ કેવી કેળવણી લેવી જોઈએ?

જવાબ : સમાજમાં સ્ત્રીકેળવણી ગિલકુલ નહોતી અને શરૂઆત થઈ ત્યારે એનો વિરોધ દેખાતો એ કારણે કહેલો કે, છોડીને ક્યાં નોકરી કરવા જવું છે? કન્યાકેળવણીની તરફથી કન્યાર એ ફલીલ કરતા કે, કન્યાને કેળવણી મળે તો એ ઉત્તમ ગૃહિણી થશે, ઉત્તમ માતા થશે. સામાન્ય રીતે આ માન્યતા પ્રમાણે કન્યાકેળવણીનો અભ્યાસ પછી તે વખતે વિચારેલો. આજે એ માન્યતાને સ્વીકારી મોટો ભાગ કેળવણી આપે છે. સ્ત્રીકેળવણી માટે ઇલાયદી સમય ન હોય ત્યાં બંને છોકરાઓ સાથે આજે છોકરીઓ લાલુતી હોય. પછી એ કેળવણી આપવા પાછળ માથાપની વૃત્તિ છોકરી સંસ્કારી થાય, લગ્નના ગળતરમાં ઉપયોગી થશે એવું પછી હશે, એ વૃત્તિ છે. આર્થિક ક્ષેત્રે હમાની થાય તેવો હિંદુશ ભાગ્યે કોઈ માથાપનો હશે. છોકરીઓમાં પછી

મોટે ભાગે નથી. આ રિયલિટી આજની છે. 'હવે જો કુટુંબનું જીવનધોરણ જાંચુ' લાવવું હોય તો સ્ત્રીએ પણ કમાણીના ક્ષેત્રમાં પડવું જોઈએ. અને આ કંઈ નવી વાત નથી. હિંદના દહેવાતા નીચલા વર્ગોમાં સ્ત્રી એ ક્ષેત્રે જોના પતિને મદદ કરે છે. દહેવાતો ઉપસો વર્ગ અને લાલેલા વર્ગનો જ આ સવાલ છે—જે વર્ગ દેશની વસ્તીમાં નાનો છે. એટલે લાલેલી સ્ત્રીઓ નોકરી કરે કે ધંધો કરે એમાં કંઈ નવાઈ પામવા જેવું નથી. જો લાલેલી સ્ત્રી માટે પણ કમાણી કરવી જરૂરી હોય તો કુંવારી રહેવા ઇચ્છતી અહેનો માટે એ અતિ જરૂરી ગણાય. દરેક સ્ત્રીએ જો આર્થિક ક્ષેત્રે કમાઈને સ્વતંત્ર જીવી શકે તેવી, એની સ્ત્રિ અનુસાર કાંઈ વિધવની, કેળવણી લેવી જોઈએ.

પ્રશ્ન: ધરદામ અહેનોએ સા માટે કરવું જોઈએ !

જવાબ: ત્યાં સુધી મનુષ્ય સમાજ બાંધીને રહે છે ત્યાં સુધી નાનું કે મોટું કુટુંબ રહેવાનું છે. ધર પણ રહેવાનું છે. અને ધર હોય ત્યાં સુધી ધરદામ પણ રહેવાનું છે. એ ધરદામ જૂજ પંસાદાર નોકર પાસે કરાવશે, પણ બાકીના મોટા ભાગને ધરદામ જનતે કરવું જ પડશે. એવું અનિવાર્ય ધરદામ અહેનોએ સા માટે કરવું જોઈએ, એ વિચાર અજાણ નથી. એને બદલે જોગ પૂછી શકાય કે, ધરદામ ફક્ત અહેનોએ જ સા માટે કરવું જોઈએ ? અને એ સવાલ પ્રિચારવા જેવો પણ ખરો. ધરદામ એ ધરમાં રહેનાર કાંઈ એક વ્યક્તિનું કામ નથી, પણ કુટુંબના દરેકનું કામ છે. અને દરેકે તે હાથોહાથ કરવું જોઈએ. પરંતુ આજે એ અહેનો ઉપર લદાયેલું છે. પુરુષ બહારનું કામ કરે છે, સ્ત્રી એમાંથી મુક્ત છે અને ધરમાં જ રહે છે એટલે ધરદામ એનું ગણાયું. અને કાંઈ કામ લાખો સમય અમુક વર્ગ કરે એટલે બીજો વર્ગ તે કરતાં શરમાય છે. એ શરમનું મૂળ અમુક કામને હલકું માનવામાં આવે છે તેમાં છે. ભંગીકામ પણ એવું છે. કામ કરવું એ જ આપણા માનસમાં હલકું ગણાય છે. પરંતુ બધો સમાજ કંઈ એમાં એકાં જોઈ ન શકે એટલે કામ તો ન છૂટકેય મોટા ભાગને કરવું પડે છે. એટલે કામના પાછા હલકા—સારા એવા ભાગ પડ્યા. ન્યારે સાચી રીતે કાંઈ કામ કરવું એ હલકું નથી એવું માનસ કેળવવાની જરૂર છે. સ્ત્રી લાલેલી, બહારનું કામ કરશે, એટલે ધરદામનો એને વધુ વખત નહિ મળે. તે લખતે પુરો પણ એમાં ભાગ લેઈ ધરદામ પતાવવું પડશે. અહેનો એવી ઇચ્છા મૂકે એ જરાબર છે, પણ ધરદામ પ્રત્યે પુરુષની જેમ મૂગ જતાવે એ જરાબર નથી.

પ્રશ્ન : વિધવાના અપશુકન માની સમાજ વિધવાનું અપમાન નથી કરતો ?

જવાબ : ફરજિયાત પુનર્જન્મનો હક વિધવાનો સમાજ ખૂંચતી લેઈ તેને હડહડતો અન્નાપૂર્યો છે ત્યાં અપશુકન જેવા નાનાં અપમાનની કોતે પડી છે? શુકનઅપશુકનમાં માનનાર પાસે એ માન્યતા ફેરવાવવા જવી એ શક્ય નથી. પરંતુ વિધવાએ જાતે અપશુકનિયાળ ગણાતો એનો વેશ હેડિવો જોઈએ. હાલ જેમ વિધવાએ માથેથી વાળ દાઢવાનું બંધ કર્યું છે, શેવું પહેરવાનું ત્યજ્યું છે, તેમ આજળ વધી કાચની બંગરી અને સાંદેસી કરવાનું વિધવા અવસ્થામાં પણ ચાલુ રાખવું. પુરુષ જેમ વિધુર શતાં એને કાંઈ જુદો વેશ પહેરેલા પડતો નથી, તેમ વિધવાએ પણ કાંઈ જુદો પહેરવેસ રાખવાનું ત્યજી પોતાનું અપમાન અટકાવવું જોઈએ. સ્ત્રીઓ શણગાર સજો, બંગરીઓ કાચમ ગાંધે, એવું કંઈ આ કહેતાં મારું કહેવાનું નથી. સમાજનો સ્વીકાર એ ન ત્યજે ત્યાં સુધી વિધવાએ એવો કાંઈ વેશ ફરજિયાત હોયો ન જોઈએ.

પ્રશ્ન : પરણવાની ગરજ શું એકલી ઠાકરીને જ છે અર્થે છોકરાને નથી, કે પરણવા બદલ એ પરણ્ય માગે છે ?

જવાબ : મતલબ બંનેને સરખી છે. કાંઈને સહેજ પણ વધતીઓછી નથી. પરંતુ લગ્નની પદ્ધતિ આજે એવી છે કે મતલબ ઠાકરીના બાપને આવી પડી હોય તેવી રિયલિટી છે આજે શતાં કાળાં બગ્નરમાં પણ શું છે? લેચવાની અને લેવાની, વેપારી અને આહરને સરખી મતલબ છે, છતાં માલની અછતને લીધે વેપારી ગજી જતાવતો નથી, ધરાકને મતલબ જતાવવી પડે છે અને તેથી કાળા બગ્નરના ભાવ આપવા પડે છે. લગ્નમાં પણ એવું છે કે વર શોધવા કન્યાના બાપને નીકળવું પડે છે, કન્યા શોધવા વરના બાપને નીકળવું પડતું નથી. વળી આજે ઝીલું અને મસરાઈજ કાપડનું વધુ કાળું બગ્નર થાય છે, કારણ કે લેક્ટીને એ પહેરવાનો વધુ મોહ છે, તેમ વર શોધવા નીકળનાર કન્યાપિતાને અમુક ગામ, કુટુંબ અને કુળનો મોહ છે, અને એનો ગેરલાભ વરપક્ષ ઉઠાવે છે. જ્યાં વરપક્ષને ગરજ છે ત્યાં કન્યાવિક્રય પણ થાય છે. એટલે લગ્નનો વ્યવહાર આજે ગરજ, માગ અને છતઅછતના વેપારી ભાવ ઉપર ચાલે છે. જે દિવસે એ પદ્ધતિ નાબૂદ થશે, માગાપ કે વડીલને પરણાવવાનું નહિ રહે, પણ સુવંકસુવતી જાતે પરણુતા થશે ત્યારે બંનેને સરખી ગરજ હશે. કાંઈ લેવડદેવડની ચરત એ લગ્નમાં નહિ હોય.

પ્રશ્ન : છોકરીએ પોતાનાં કપડાં પિયરથી શા માટે લેઈ જવા જોઈએ ?

જવાબ : ઉપર પ્રમાણે સરખી ગરજ થશે ત્યારે એવું કંઈ નહિ હોય.

પ્રશ્ન : બાપની મિલકતમાંથી લાઇને લાગે મળે તેમ બહેનને લાગ કેમ ને મળે ?

જવાબ : નવા હિન્દુ કોડમાં એ સુધારો થયો છે. પાર્લામેન્ટમાં એ બિલ પસાર થવાનો પૂરતો સંભવ છે. એમાં લાઇ સાથે બહેનને અર્ધા મિલકતનો વારસો મળવાનો હક છે. એવું બિલ ઠરાવ પાસ થશે તો એ માટે લવિષ્યમાં વહેલું મોકું નવું બિલ આવશે અને સરખા લાગ સ્વીકારાશે.

પ્રશ્ન : છોકરીને સાસરે જવાનું છે, તેના કરતાં છોકરાને સાસરે જવાનું હોય તો ?

જવાબ : એવો રિવાજ પ્રદેશમાં છે.

પ્રશ્ન : અહીં એ રિવાજ થવાની જરૂર છે !

જવાબ : એ રિવાજ કરવા ઇચ્છતી બહેનોએ સાસરે ન જવું, ગરજ હશે તે છોકરા યાકીને સાસરે આવશે !

છટ્ટા અને સાતમા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓના પ્રથમ વાર્તાલાપ વખતે એક બહેને પૂછ્યો સવાલ.

પ્રશ્ન : કોઈ બહેન લણવા માગતી હોય અને માથાપ ના પાડતાં હોય ત્યારે એ બહેને શું કરવું ?

જવાબ : જવાબ આપેલા સહેલો છે. પરંતુ એ માટે સમાજમાં કોઈ સંસ્થા આજે નથી કે જ્યાં એ બહેન જઈને લણી શકે. આ પ્રશ્ન હાઈસ્કૂલના ધોરણમાં ઊભો થાય અને માથાપ વિરોધ કરે તો માટે લાગે બહેનનું કંઈ નહિ લાલવાનું—એને નિશાળ છોડવી પડવાની. પરંતુ સાધ્યમિક કેળવણી પછી આ સંવાદ આવે તો બહેન પંચ મોટી ઉમરને લીધે સામનો કરે, માથાપનું ધર છોડવું પડે. એ સ્થિતિમાં કોઈ સંસ્થામાં—છાત્રાલયમાં રહી એ આગળ લણી શકે; પણ મુશ્કેલી આવે તે માટેના પૈસાની. આજે એવી કોઈ સંસ્થા નથી કે જે આવી બહેનોને રાખીને મફત લણાવી શકે. એટલે હિંમતવાળા બહેન પણ પાછી પડી જાય તેવી સ્થિતિ છે. પરંતુ કોઈ કોઈ એવી બહેન હોય અને જે માટે લખશે તો હું તે એવી કોઈ પાસે રક્ષ મેળવવા પ્રયત્ન કરી શકું. જનતાં સગી મદદપ થઈ શકું. પુણ્ય એ મોટી સંખ્યામાં સામંત્રી એવી બહેનો નીકળે તો મારું ગળું નહિ.

એ વાર્તાલાપ વખતે મુરખખી શ્રી આપણઃ આવાજ અમીન સાથે એકાદ હતા. એમણે જવાબ આપ્યો :—સામંત્રી જઈને બહેનો નીકળે તો એવી કોઈ વ્યવસ્થા કરવાની મુશ્કેલી જ નહિ પડે. આપોઆપ એકાદકો બેઠકો જોડીને

નવાં પુસ્તકો

રવિશંકર મહારાજ: લેખક— જગલલાલ મહેતા, પ્રકાશક—કમલ પ્રકાશન મંદિર, એલિસબિજ—અમદાવાદ, રા. પા. ૧.

અદૃશ્ય શત્રુ: લેખક—કાલિદાસ જાદવ, પ્રકાશક—આદર્શ પુસ્તક ભંડાર, રાયખડ રોડ—અમદાવાદ, રા. ગા.

માણસ વહાણું નથી પણ તેનું કામ વહાણું છે, એ કહેવતનો છવતો જાગતો નમ્રો ગુજરાતમાં પૂજ્ય રવિશંકર મહારાજ છે. મૂર્ખા સેવકનાં કાર્યો જ્યારે જોણવા માંડે છે ત્યારે પ્રગ્ન એનાથી કેવી ડોલી ઊઠે છે, એના ઉપર વારી જાય છે અને એને પૂજવા લાગે છે તે આજે પૂ. મહારાજના જીવનમાંથી આપણે જોઈએ છીએ. એમનાં કાર્યોથી જનતાનું કેટલું બહુ થયું છે, કેટલી પ્રેરણા મળી છે, કેટલાંતો હૃદયપટો યથો છે, એ હિસાબ કાંઈ પ્રખર ગણિતિ પણ કાઢી ન શકે. પરંતુ થોડાં વર્ષોથી પૂ. મહારાજ તરફ લેખકોની કલમનો કેમેરા જોડાયો છે. દરેક લેખક પોતાની શક્તિ પ્રમાણે જુદા જુદા પોઝ લઈ ગુજરાત સમક્ષ મૂકે જાય છે. કાંઈ એ પોઝને ફોટોગ્રાફીની કલાને વફાદાર રહી વાસ્તવિક રીતે મૂકે છે. કાંઈ ચિત્રકારની જેમ એ પોઝમાં દ્રશ્યના ઉમેરી વાસ્તવ અને આદર્શનો સુમેળ કરી પ્રેરણાજનક કલા-ચિત્ર રજૂ કરે છે. 'માણસાઈના દીવા' સ્વ. મેઘાણીનું પુસ્તક સૌમાં ઉત્તમ છે. પરંતુ અત્યાર સુધી એમના જીવન અંગે કે અનુભવ અંગે લખાયેલાં પુસ્તકો સળંગ ન હતાં, તૂટક તૂટક પોઝ હતા. પરંતુ હનુમાનજી જેમ આખો ગેરુ પર્વત ઉપાડી લાવ્યા હતા તેમ શ્રી જગલલાલ મહેતા 'રવિશંકર મહારાજ' પુસ્તકમાં પૂ. મહારાજનું સંવત ૧૯૪૦ ના જન્મથી માંડી ઠેક આજની ધડી સુધીનું સળંગ જીવનચરિત્ર આપણા સન્મુખ રજૂ કરે છે. લેખક પોતે પણ ગુજરાતના મૂળ સેવક છે. લવિંબમાં એમનાં કાર્યો પૂ. મહારાજની જેમ જોણવા માંડશે ત્યારે એમનું જીવન પણ લેખકોને ધણો ધણો મસાલો આપશે. એવા મૂળ સેવક જ્યારે લખવા બેસે ત્યારે લોકોને આનંદ આપવાના પ્રયોજને એ કામ હાથમાં ન લે, લોકોને એ લેખન ઉપયોગી થશે એ જ એમના દિલમાં હોય. એટલે આ જીવનચરિત્રમાં 'માણસાઈના દીવા'ની લલક નથી. પૂ. મહારાજના જીવન જેવી લખાણમાં સાદા છે—સીધાઈ છે. લાવાના રંગો, દ્રશ્યનાનાં ચિત્રો અને વાર્તાકાંતુ કુતૂહલ નથી. જીવનચરિત્રમાં જળ નિર્મળ છે, પીનારને પ્રેરણા આપે તેવાં છે, પણ એમાં મોજાં ઊછળતાં નથી, પ્રવાહનો

ધોધ નથી, સરેવરની સાંતિ છે. પૂજ્ય મહારાજ ગુજરાતનું એક અણુમોલ રત્ન છે. એ રત્નને અહીં લેખકે કહાની પોલિસ કર્યા વગર મૂક્યું છે. પોલિસની લામકને મોહનાર વાચક કદાચ પોતાની રચિને કારણે એની કિંમત ઓછી આંકશે તો એ ભૂલ ગણાશે. પૂ. મહારાજનું દસ્તાવેજી છત્રેન આમ સળંગ આવીને લેખકે ગુજરાતની મોટી સેવા કરી છે. લેખકનું આણું જીવન જ સેવામયી છે ત્યાં આ સેવાને બુદ્ધિ પાડી અભિનંદન આપ્યાં એનો કંઈ અર્થ નથી, એમને આપણાં કાયમનાં અભિનંદન હો!

ઉપરના પુસ્તકમાં વાસ્તવિકતાની નાકર ભૂમિ છે ત્યારે ‘અદૃશ્ય રાત્રી’ વૈજ્ઞાનિક વાર્તાસંગ્રહમાં દરખા છે. પશ્ચિમમાં વિજ્ઞાનની પ્રગતિ સાથે સાથે વૈજ્ઞાનિક વાર્તાઓ શરૂ થઈ છે. અને વાચકોનું એ સારી રીતે દિલ આકર્ષી શકી છે. હિંદુ વૈજ્ઞાનિક રીતે પછાત છે એટલે એ જાતનું સાદિત્ય આપણા દેશમાં ન હોય તે સ્વાભાવિક છે. શ્રી દાગિનાસ ભટ્ટે આ પુસ્તકમાં ગુજરાતમાં વૈજ્ઞાનિક વાર્તાઓ ગિલકુલ નથી તેની ખોટ પુગવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. પરંતુ વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ વાતોને કસોટીએ ચડાવીએ તો એ પ્રયત્ન સફળ થયેલો નથી લાગતો. વિજ્ઞાનની આણુ શોધને કે લવિષ્યની દૃષ્ટી લીધેલી શોધને પૃથ્વીની નાકર ભૂમિ ઉપર ન ગોઠવતાં લેખકે મોટા ભાગની વાર્તાઓ પૃથ્વી ઝાડી ખીજા અહો ઉપર ગોઠવી છે. પરી કથાઓમાં જેમ આકાશ અને પાનાળની વાતો આવે છે તેમ આ વાર્તાઓમાં શુક્ર, ચંદ્ર, એમ ખીજા અંદા સાથે વાર્તા જોડાય છે. આજની ભૂમિકા ઉપર રહી જોડાય તો તો કંઈક વાસ્તવિકતા લાગે. પણ પેલા અરો અને આપણી પૃથ્વીને લવિષ્યકાળમાં લેઈ જઈ વાર્તા જોડતી હોય છે એટલે વાચકને પણ કેવળ દરખા—વિજ્ઞાનને નામે દરખા—ની દવામાં જોડવાનું રહે છે.

વળી વિજ્ઞાનની ચોંટસાઈ પણ કંઈક કાંઈક સ્થળે વાર્તામાં જળવાઈ નથી. ‘પૃથ્વીલોક પર અકાશ’ એ વાર્તા લેખકે. ખાસચોડા જવા રંગનાથનું એટલો અધીગ છે કે મુંગઈચી અમદાવાદ રોડને ગુજરાત મેલમાં ઉતરતાં અનંત ઘેર જઈ (અમદાવાદમાં)ને આરામ લેઈને જવાની દરખાસ્ત કરે છે તે એ સીધારતો નથી અને જને રોડનેથી રીખા મોટર લઈને ઉપડી આવે છે. ઈ. સ. ૧૯૭૦માં આટલી ઉતાવળ હોય તો રંગનાથનું દેશમાં આને કે એશિયનમાં? પૃથ્વીલોક ઉપર અન્ય અદમાંથી રોકેટ

ઉત્તરની ખાશાધોડામાં પડ્યું છે. લંકરે એને ઘેરી લીધું છે. એ રોકેટના બેદ અંગે શોધ કરવા વધુ રોકાવું પડશે માની અનંત અમદાવાદ રોકાય છે. અને ખાનગી પ્રયોગ માટેનાં સધનો મુંબઈથી અમદાવાદ ગંગાવી નાતા બાંધના મહાનમાં પ્રયોગો કરવા માટે છે. એરોલેનના જમાનામાં મુંબઈ-અમદાવાદનું અંતર ૩૫૦ રહે છે? અને પ્રયોગશાળા-એ શું રમદાં જેવી છે કે ઝટપટ ફેવી શકાય છે? વળાંએ વિમાન વાપરતો તો બતાવ્યો જ છે! છેલ્લી વાર્તા 'ચંદ્રલોકમાં વસનારો સખીને પગો' આજે તો સાચાં વૈજ્ઞાનિક જ કહેવાય. ચંદ્ર ઉપર ત્યાં હવન નથી એમ વિજ્ઞાને સાંગિત કર્યું છે ત્યાં સખી વસે અને એને ઈ. સ. ૨૦૪૭માં પૃથ્વીનો 'આદમ' પત્રો લખે!

આટલું લખાણથી આ વાર્તાઓના વિરોધમાં કહ્યા છતાં, શુભરાતમાં વૈજ્ઞાનિક ભૂમિકા બિલકુલ નથી ત્યારે એની કલ્પના કરી મૌલિક વાર્તાઓ લખવાનો પ્રયોગ કરનાર લેખક જરૂર ભવિષ્યમાં સફળ વાર્તાઓ આપશે તેવી આશા આપી જાય છે. અને પ્રસ્તાવનામાં શ્રી અશોક હર્ષે આ વાર્તા અંગે જે કહ્યું છે—વાચક આ વાર્તાસંગ્રહ દ્વારા પ્રમાણબદ્ધ જગતમાંથી છટકવાનો એટલા સમય પૂરતો આનંદ લાંટવાની તક રખે જતી કરે—તેમ અમે પણ વાચકોને કહીએ છીએ કે આ વાર્તાઓ બલે વૈજ્ઞાનિક રીતે એતાં ક્ષતિવાળી લાગે, પણ એતું વાચન જગતમાંથી તમને એટલો વખત દૂર તો રાખશે જ! આનંદ પણ આપશે.

સાભાર સ્વીકાર

સત્યાગ્રહની મીમાંસા : લેખક-મગનભાઈ પ્રભુદાસ દેસાઈ, - પ્રકાશક- નવહવન કાર્યાલય, અમદાવાદ, ડા. ત્રણ, બીજી આવૃત્તિ. હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાનું પંચારણ : પ્રકાશક-ઉપર પ્રમાણે, ડા. ૦૧. છટાલાની વિવિધ કાર્યકારી સહકારી મંડળી લિ.નો ૧૯૪૭-૪૮નો અહેવાલ. લીલસેદરા : તંત્રી-આનુપ્રસાદ મોતીભાઈ ભગત, વાર્ષિક લવાજમ, ડા. ૪, ટીબી, પો. પ્રતાપનગર, વા. અંકલેશ્વર.

વિના-ઓછા-લવાજમ ફંડમાં મદદ

રાસના અને મોખાસા રહેતા શ્રી. પૂજનભાઈ જોસ. પટેલે આ ફંડમાં નોકરી ઉપર હોય ત્યાં મુધી વાર્ષિક સિ. ૩૦ આપવા જણાવેલ, તે અનુસાર સં. ૨૦૦૫ના વર્ષના રા. ૨૧ આપ્યા છે, અને મુદ્દોશનીથી શ્રી અંબાલાલ એન. પટેલ. સિ. ૮, જે સાભાર સ્વીકારી તે ખાતે જમા કર્યા છે.

વસોમાં પ્રીતિભોજન

ગરે મહિને આભૂંદમાં ચયેલ પ્રીતિભોજનના સમાચાર અપાઈ ગયા તે, વસોમાં 'તા. ૧૩ મીએ ચયેલ પ્રીતિભોજનનું' મહત્વ વિશે છે. આજે પ્રીતિભોજન જે વતનાં થાય છે. એક, કાઈ, સંસ્થાને આશ્રયે અને પીળું, વ્યક્તિને પોતાને ઘેર. અસ્પૃશ્યતાનિવારણમાં બને ફાળો આપે છે, છતાં વ્યક્તિ પોતાને ઘેર એવું ભોજન ગોઠવે એ તાતુ હોય છતાં એ સમાજ માટે વધુ અસરગ્રસ્ત છે. શ્રી જશભાઈએ શ્રી જવાહરેન સાથે કદિ તોડી જે લગ્ન થયું તેને સમાજે વધારી લીધું છે. અને તેથી એમના, એકીઓ-સંબંધીઓ પોતાને ઘેર જગવા તોતરે છે. શ્રી જશભાઈ પોતાનું 'મિશન લેખને બેડા છે-હરિજન સેવા. એટલે એ આવા પ્રસંગે હરિજન કન્યાછાત્રાલયની બહેનો સાથે લેખ જતી શક્ય હોય ત્યા પ્રીતિભોજન સ્વીકારે છે. વસોના શ્રી. મજભાઈ અમીને પોતાને ઘેર એ રીતે પ્રીતિભોજન ગોઠવવાની એમની ઇચ્છા સ્વીકારી હતી. અને તે પ્રમાણે તા ૧૩ મીના રાજ પૂજ્ય ગવિશંકર મદારાજની હાજરીમાં ઘડના કુટુંબીજનો, બદારથી આમત્રેલ મહેમાનો, અને મિત્રો સાથે એક નાનું પ્રીતિભોજન સમેલન થયું હતું.

હાઈસ્કૂલના યોગાનમાં સભા

આ તારીખ એવી રીતે પસંદ કરવામાં આવી હતી કે તેમાં ત્રિવિધ કાર્યક્રમ થાય, પ્રીતિભોજન, સામાજિક સુધારા આચરનારને અલિનંદન અને વસોમાં હિંદુ-મુસલમાન વચ્ચે ચયેલ સુખદ સમાધાન જાણે અમામિલન. તે દારણે પૂજ્ય દગ્ગર સાહેબ પણ આવવાના હતા. આવો કાર્યોમાં પૂજ્ય ગવિશંકર મદારાજની હાજરી સૌ ઇચ્છે એટલે એમને પણ વિનંતિ કરવામાં આવી હતી. પરંતુ કારણવશાત્ પૂ. દગ્ગર સાહેબ આવી ન શક્યા એટલે હિંદુ-મુસલમાનના સુખદ સમાધાન અંગે જે સભા-અહેસાત કરવા ધારેલ તે મુલતવી રહી હતી. પરંતુ સાંજે ચાર વાગે પૂજ્ય મદારાજના પ્રમુખપણા નીચે હાઈસ્કૂલના યોગાનમાં વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકો અને વસોનાં નાગરિક લાઈનહેતોની એક સભા થઈ હતી. સંસ્થાતમાં હરિજન છાત્રાલયની બહેનોએ ભજન ગાયું હતું હાઈસ્કૂલના આચાર્ય શ્રી ગમભાઈ પટેલે પૂ. મદારાજનો દૂકમા પરિચય કરાવ્યો હતો. શ્રી આપાછા આવ્યા અમીને શ્રી જશભાઈની લાખો પરિચય આપી તેમણે કરેલ સુધારક લગ્ન અંગે ધન્યવાદ આપ્યો હતો. શ્રી જવાહરેન પણ સભામાં હાજર હતાં

અને તેમનો ખ્યાલ પણ આપો હતો. છેવટ પૂ. મહારાજે આજના દેશના વાતાવરણનો ખ્યાલ આપી સ્વતંત્ર હિંદના નાગરિક તરીકે સૌને પોતપોતાની ફરજ જાગવવાનો બોધ આપ્યો હતો. અને વસોના થયેલ સુખદ કેમો સમાધાન અંગે આનંદ વ્યક્ત કરી, ભૂતકાળ બહી જઈ સૌને સંપીને રહેવા વિનંતિ કરી હતી.

નાની સભાનું મોટું દૃશ્ય

સભામાંની સંખ્યાની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો લાખોની મેદની જમા થતા આજના જમાનામાં ૨૦૦-૫૦૦ માથુસોની સભા નાની જ લાગે. પરંતુ સંખ્યાને નહિ, પણ થયેલા ફેફારને ધ્યાનમાં લેતાં એ જરૂર મોટું દૃશ્ય હતું. વસો જોટલે પાટીદારોના કહેવાતા કુળવાનોનો એક મઠ. પૂર્વ મોતીભાઈ સાહેબ દીર્ઘાયુષી હોત તો હળુ આપણી વચ્ચે હોત. એમના સહાધ્યાયીઓ આજે પણ વસોમાં છે જ. સ્વ. મોતીભાઈ સાહેબે રૂશને જતી આવતી વખતે બહેનો દગ્ગાતી હતી મારે નોડાની પરગ કાટેલી એ ચિત્ર સાથે આજની સભામાં બેઠેલ બહેનોનું દૃશ્ય જોતાં, સૌને ગજગનાક ફેફાર દેખાયા વગર નહિ રહે. તે દિવસે મજાગને લીધે સ્ત્રી ઉઘાડે મોંએ ફરી ન શકે એટલું તો નહિ, પણ પગમાં સપાટ પણ ન પહેરી શકે! જ્યારે આજે સભામાં આવેલ સર્વ બહેનોને હું જોળખતો નથી, પણ જેમને જોળખતો હતો તેમનો જ વિચાર કરું છું તો એ નાની સભાનું મોટું દૃશ્ય મારા હૈયામાં આનંદ પ્રેરે છે—આશા જન્માવે છે કે નિરાશા અનુભવવાનું કોઈ કારણ નથી, બહેનો કૃત્ય કરી રહી છે.

ચાર બહેનોનાં ચતુર્વિધ ચિત્રો

એ નાની સભામાં બહેનોના પક્ષ લાણી નજર નાખનાર સૌનું ધ્યાન એક બહેન તરફ પડેલી ક્ષણે ગયા વગર ન રહે. માથે બોબ્ક વાળ છે, હાથે બંગડીઓ નથી, સાડી ગુજરાતી રીતે પહેરેલી નથી પણ પર પ્રાંતીય રીતે પહેરેલી છે. એ વેશ જોતાં એમને પાટીદાર બહેન તો શું, પણ ગુજરાતી પણ કોઈ ન ધારે. પર પ્રાંતમાં જ ખપો જન્ય તેવાં એ બહેન. વસોનાં જ હીકરી છે. શ્રી. આપાછ બાવાછ અગીનનાં પુત્રી બહેન કાન્તાબહેન, જેમણે પર પ્રાંતીય રજપૂત યુવક સાથે લગ્ન કરેલ છે અને પતિપત્ની મુંબઈમાં ડોક્ટરનું કામ કરે છે. નોડાની પરગના જમાનામાં એ આનું લગ્ન કોઈ બહેને કર્યું હોત તો એ વસોમાં પગ જ ન મૂકી શકત. પછી આવી બહેન સભામાં આવવાની વાત જ ક્યાંથી હોય! બીજાં હતાં, એમનાં નાનાં

જાહેન કુ. વીણાજાહેન. એમ. એ. શબ્દ એ પચ્ચીસ વર્ષનાં જાહેન હજી કુંવારાં છે અને વસોની હાથ રફામાં શિક્ષિત તરીકે હાલ કામ કરે છે. નીચાં જાહેન ભાદરજાનાં દીકરી છે અને વસો પરજોઈ છે. શ્રી. વગભાઈ અમીનનાં પુત્રવધૂ થાય છે, એમનું નામ શ્રી મૃદુલાજાહેન. બી. એ. શબ્દનાં છે અને જાહેર સેવા કરવાનો સમય પણ છે એટલે વેનન હીધાં વગર એ પણ વસોની હાથ રફામાં શિક્ષિત તરીકે કામ કરે છે.

ચોથાં જાહેન શ્રી કુસુમજાહેન

અને ચોથાં જાહેન શ્રી કુસુમજાહેન, ત્રણ કરતા ઉગરમાં નાનાં છે. ત્યાંની હાથ રફામાં મેટ્રિકનો અભ્યાસ કરે છે. ધર્મજનાં દીકરી છે, કરમસદ પરજાનેલાં છે અને પિતા વસોમાં શિક્ષક હોઈ ત્યાં જો લાગે છે. એમના બાળવા પાછળ જાહેનોની જગતિની પ્રજા નિશાની છે. ૧૬ વર્ષની ઉંમરે 'જાની સાલમાં એમનું લગ્ન થયેલ. લગ્ન પછી દસ માસમાં એમણે જોઈ લીધું કે ધરમાં વડીલ તરીકે સારા નથી એટલે પતિને માથે નાના બાઈજાહેનોની અને માતાની જવાબદારી છે. ધરની આર્થિક મિતિ એવી છે કે કમાનાર ન હોય તો દુઃખદાયક હાલ થાય. ધુવડ પતિ નાની નોકરીમાં આ અમલ ગોંધવારીમાં ધરની જવાબદારી અદા કરી શકે તેવી શક્તિમાં નથી. આ મિતિમાં એક નિઃસહાય પ્રાણીનો સાસરે જઈ પોતે વધારો કરવા, તે કરતાં આગળ લાણીને આર્થિક ક્ષેત્રે ઉપયોગી થઈ શકાય માટે અભ્યાસ કેમ કરીથી શરૂ ન કરવો? અને એ કારણે જો જાહેને, અગ્રેજ ચોથાથી નિશાળ છોડી દીધેલી હતી છતાં લગ્ન પછી દસમે મહિને અભ્યાસ શરૂ કર્યો. આ વર્ષે જો મેટ્રિકમાં છે! લમણે હાથ દેખે, લખ્યાલેખ, કે પિતાનો દોષ ન ગડતાં જો જાહેને જે પગલું લેયું છે એ જીજ્ઞાસુ જાહેનો માટે જોણું પ્રેરણાજનક નથી. આ ચાર જાહેનોનાં ચિત્ર એક જાણુ અને જીજ્ઞાસુ જોડાની પરજાનુ ચિત્ર ત્યારે માગે દષ્ટિ સમક્ષ લટકતું હું 'જોઈ' છું, ત્યારે જો એ વચ્ચે પડેલું લાંબું અંતર મને હર્ષ ઉપજાવે છે. સૌને હર્ષ ઉપજાવશે.

એ સૌ કરતાં જોડું ચિત્ર સલા પોતે છે

સજામાં મુખ્ય મહેમાન છે શ્રી જશભાઈ અને શ્રી જવાબજાહેન. જે કુળવાન ગદની વિધવા પુનર્લગ્ન કરી શકતી નહિ, આજે પણ જો કરે છે એ સ્થિતિ તો નથી, છતાં જો મદ આવી એક સજામાં પુનર્લગ્ન કરનાર વિધવાજાહેનનું જાહેમાન કરે, એ સૌથી જોડું ચિત્ર છે. વ્યક્તિગત માણસો

તમારી પડખે છું પછી આપણે વિશેષ શું કરીએ? હરિજન ભાઈઓનું કહેવું હતું કે, એ તો કહે છે, એ પોતે અમારી સાથે સ્પર્શસ્પર્શનો બેદ પણ નથી રાખતા. પણ દૂરામાં ધણી લાગીદાર છે એટલે અમને ખીક રહે છે. ગામડામાં ગરનાર હરિજન ભાઈઓની આ ખીક પણ સમજાય તેવી છે. અંદર અંદર અસ્પૃશ્યતા!

એ હતું—જાતી યોજના દ્વારા પાણી કે તો ત્યાં જવાના ને ત્યાં પાણી એ, સાંસ્કૃતિક એ ભાઈઓ ભણતા! જાતીને અને એ પાણી ભરી ન શકે! અંદર અંદર વળી અસ્પૃશ્યતાની રૂઝ 'ભગવાન પ્રત્યે નહિ, પણ એમને 'હરિજન' શબ્દ પ્રત્યે પણ રાગ છે' હરિજન એટલે ભગી એટલે જ, તે નહિ! ટેક તો પણ કર—હરિજન નહિ! કે. જુનું દિલ્લો હરિજનને, આ મુદ્દો પકડી એમની દલીલો સમજાવવાને ટકા ના મળે છે—એમને ભાંગીને નથી અડધું, પછી આપણને એ જ્ઞાના અંક? વકીલની દૃષ્ટિએ એ ખગમર છે—માનવતાની દૃષ્ટિએ એ દલીલ નીચ ગણાય એ કળ્યાયેલ ઊંચ હિંદુ વર્ગમાંથી પણ અસ્પૃશ્યતાની સૂગ ન મળે હોય તો, અભાગ્ય અને પછાત એ વર્ગમાં એવી મૂગ હોય તે સ્વાભાવિક છે. મોટે ભાગે દૈવ મનુષ્ય પોતાનો સ્વાર્થ રાખતો છે—સાધવા પ્રયત્ન કરે છે આજે હરિજનો હિંદુઓને અસ્પૃશ્યતા નાખૂદ કરવાની જે યાગણી કરે છે તે મોટે ભાગે સ્વાર્થપ્રેરિત છે—સમજપ્રેરિત નથી. સમજપ્રેરિત હોય તો એ ભગીને અસ્પૃશ્ય ન ગણે. પરંતુ ટાંક રૂઢિ અન્યાયકર્તા હોય તો સમજી વર્ગે દૂર કરવી જોઈએ, અને એ રીતે હરિજનો ભાંગીને ન્યાય ન કરે તો પણ એમની આગળ એ દલીલ ન કરવી જોઈએ. વળી સવર્ણ લોકો ભગીની સાથે સ્પર્શસ્પર્શનો બેદ દાદી નાખશે એટલે એ લોકો પ્રત્યેની વણકરની સૂગ આપોઆપ નીકળી જશે. પરંતુ ત્યાં આમ બધા પક્ષો ઉઠીને વળગી રહે એવા હોય અને સામે પક્ષે હરિજનો થોડાના સહકાર છતાં ખીક સેવતા હોય ત્યાં આવા પ્રશ્નો નિકટ અને છે. કંઈ રસ્તો નીકળતો નથી—લાંબે ગાળે રસ્તો ચાલ છે અને ત્યાં સુધી અમુક વર્ગ દુઃખ ભોગવે છે.

પ્રજાપતિની ચોરાની વેઠ

એ જ દિવસે, તા. ૧૫મીએ નું આણંદ જિલ્લા ત્રણની ગાડીએ મવાતજ સ્ટેશને આવું છું ત્યાં મુગ્ધ ગામને એક યુવક પ્રજાપતિ મળે છે. કહે છે—અમારે મોટી મુસ્કેલી આવવાની છે. શનિ—રવિવારે (તા. ૧૭-૧૮) ડોહાઉમાં અમારી નાતનું સંગેલન થવાનું છે. અત્યાર સુધી ખીજા પ્રજાપતિઓની સલા

યતી હતી પણ અમારી વળિયાની સભા થઈ ન હતી. જીજી વેડ બંધ કરવાના હરાવ થયા હં, હવે આ સભામાં અમારી નાત પણ ચોગની વેડ બંધ કરવાનો હરાવ કરવાની છે. જો વેડ કરીએ છીએ તો નાત નાતબદાર મૂકે છે, અને નથી કરતા તો ગામલોકોનું દુઃખ ઊભું થાય છે! તમે મુધાને કરવાનું લોકોને કહો છો તો અમને મદદ ન કરો ?

વેઠનો સવાલ સરકારનો છે

વેઠનો પ્રશ્ન સરકારનો છે. ગામલોકોને એમાં ખરી રીતે લાગતું વળગતું નથી. ચોરામાં સરકારી અમલદારોને પાણી જોઈએ છે અને વેડ તરીકે જો પ્રજાપતિ પાસે ભરાવે છે. વકીલી દલીલ કરનાર એને વેડ કહેવાની ના પાડે છે. સરકાર એ પેટે પગાર આપે છે, મફત કરાવે તો એને વેડ કહેવાય તેમ દલીલ કરે છે. પણ એ દલીલ ખોટી છે. સરકાર પોતે નક્કી કરે તેટલું મહેનતાણું આપે છે અને જેને કામ ન કરવું હોય તેને પણ તે કરવા ફરજ પાડે છે. આગ કોઈને કામ કરવાની ફરજ પાડવી-પગાર આપીને પણ-એને વેડ કહેવાય. અને એ રીતે એ વેડ સામે લડવાનો પ્રજાપતિને અધિકાર છે. સરકાર સાચી રીતે મહેનતની પૂરતી કિંમત આપવા માગતી હશે તો પ્રજાપતિ પાણી નહિ ભરે તો જીજી ભરનાર મળી રહેશે. દરેક ગામમાં લોકોનું ખાનગી પાણી ભોંઠ, રળારી ભરતા હોય છે. ચોરાના એ કામ પૂરતા પૈસા મળતા હશે તો શા માટે એ નહિ ભરે? અને નહિ ભરે તો પણ એ સરકારે જોવાનું છે, એમાં ગામલોકોને પડવાનું કંઈ કારણ નથી. ચોરાના મુખીએ સરકારી અમલદારોને કહી દેવું જોઈએ કે પ્રજાપતિ પાણી ભરવા ના પાડે છે. એ અંગે નવી ગોઠવણ કરો. આગ જો સીધી રીતે સવાલ હાથમાં ધગાય તો એ ઉકેલી જાય તેવો છે. આજે દેશ સ્વતંત્ર છે, વડોદરા રાજ્ય પણ હવે તો સ્વતંત્ર થયું છે, દાદ પ્રમુખીય સરકાર શી રીતે હુકમ કરવાની હતી કે ફરજિયાત પ્રજાપતિ પાસે વેડ કરાવો ?

પણ રુદેલમાં પાટીદારો હજી પાટીદારશાહીનાં સ્વપ્ન સેવે છે !

જો આમ પ્રજાપતિ અને સરકાર બંને લડી લે તો કશી મુશ્કેલી નથી. પ્રમુખીય સરકાર લડે તો એની હાજ જાય, એટલે વગર લડે પ્રજાપતિનો પ્રશ્ન ઉકેલી જાય. પણ કોઈકોઈ ગામનો લોકો વિના કારણ પ્રજાપતિને આ પ્રશ્નમાં હેરાન કરે છે. વાડેથી ઝરડાં (કોટા) લેવા દેતા નથી, બાવળામાંથી લેવા દેતા નથી, ખાણમાંથી માટી ખોદવા દેતા નથી, ઘર સામે ધધાને કારણે ખુસ્તી જમીન વાપરવા દેવામાં હેરાન કરે છે, ઘર ઉપર ઢેખાળા નાખે છે.

દેખીતી રીતે આમ પ્રગ્નને દરવાનું કાઢી કાઢણુ નથી. સરકારી જમીન કે ગીજ વાપરતાં ખાખનું હોય તો સરકાર ખાજે, એવો હુકમ અંગતદાર કરે અને મુખીતલાટી અમલખમતવણી કરે એ સમગ્રનય. પણ વેદ જ્યાં થતાં પાટીદારો વાંધો લે છે, વિરોધ કરે છે. તામને દાખલો ભાદરણ તાલુકાના રૂદેલ ગામનો છે. ને કે આવા પ્રસંગો ઘણી જગાએ બને છે, પણ એ પાછળનું માનસ જાણવા મળે છે રૂદેલના પાટીદારોના જવાબમાંથી. આજેવાનો કહે છે, એ પાણી ન ભરે તો અગે દરેજ ચોરામાં દાતાણુ કરીએ છીએ તે મોં ક્યાં ધોવા જઈએ? શું અગે ઘેર મોં ધોવા જઈએ? ઘેર દાનાણુ કરીએ? ગામ પરગામથી મહેમાન આગ્યા હોય ત્યારે અમારી એમો શી આગર!

પાટીદારોની મુત્સદ્દી દલીલ

આખાખોક્ષા પાટીદારો ઉપરની દલીલ કરે છે ત્યારે મુત્સદ્દી પાટીદારો બીછ દલીલ કરે છે. પાણી માટે પ્રગ્નપતિએ આવી લડ કરવી તે જોઈએ. ચોરો એ તો સાર્વજનિક છે-પ્રગ્નનો છે. એનું પાણી રસ્તે જનારઆવનાર પણ પીએ છે. એ પરજ કહેવાય. બોક્ષા પૈસા ખર્ચી પરજ મંડાવે છે, તો પ્રગ્નપતિને જાતમહેનત છે, વેદ શું કરવા માને, પરજ માંડી છે એમ સમજીને ના રહે! આ મુત્સદ્દીઓને એટલું જ કહેવાનું કે ચોરાની પરજ આણુ રાખવી હોય તો ગામમાંથી પૈસા બેગા કરી તે દારા પરજ આણુ રાખો. પ્રગ્નપતિને એ કંડમાં આપનું હશે તો આપશે. કાઢની પાસે પરાજે પરજ ન મંડાવાય. આની દલીલ કરનારાઓ જાને વિચારે કે એમણે આવી કેટલી પરજો મંડાવી છે! એટલે આ પ્રગ્નમાં ગામને કંઈ લાગનુંવળનું નથી, પ્રગ્નપતિ ગામનો માણસ છે, એની ગુલામી છૂટતી હોય તો એમાં મદદ કરવાની ગામલોકોની કરજ છે. એ ફરજ ન જામવે તે તટસ્થ રહે, પણ પ્રગ્નપતિને કનડીને અધર્મ ન આવરે એટલું અહીં કહેવાનું છે.

પૈસા પૂછનારે ભાડને જવાબ

આ તો મેં મોરા વિચાર એ પ્રશ્ન અંગે દર્શાવ્યા. એ અંગે વસોમાં પૂર્વે મંદારાજ સાથે મારે વાતચીત થઈ હતી. એમને તો કાઢ સેવા મારવા જાય ત્યારે આપવી એવો નિયમ નથી, પણ સેવાની જરૂર લાગતાં સામાન્ય તેવો ધર્મ છે. એમના નિવાસસ્થાન જોઆમણી જેવળુ ફલાંણ દૂરજ રહેલ છે એટલે વેદ અંગે કામ ઉપાડતા પહેલાં સરકારની નીતિ-પ્રગ્નકાય સરકારની નીતિ-એ જાણી લેવા માગે છે અને તેથી વસોથી બીજો દિવસ,

૨૭.૧૧.૨૦૦૦

જોડણી

બહેનો, પ્રદર, લોહીવા, અનિયમિત અટકાવ, અટકાવ વખતે પેટ કે પેડુમાં થતી પીડા, પેશાબમાં બળતરા કે કળતર, ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહીને શ્રવી જવો-કસુવાવડ, સગર્ભા અવસ્થામાં અત્ર ઉપર અભાવ, ઉલ્ટી, ઉબકા, છાતીમાં દાહ, અમુંબણ, કોઠે રતવા, પ્રસવ સમયે પીડાવું, સુવાવડની નબળાઈ, સુવારોગ, ધાવણની અછત, લોંબ ન આવવી, હીસ્તીરીઆ વિગેરે માટે જોમેસ્ટ્રી વાપરો. બીજી નિષ્કળ બનાવટોથી સાવધાન રહેજો.

જ્યાં દવાવાળા વેચે છે

એન્ટો:-કંચનલાલ વાડીલાલની કું. મંગળદાસ રોડ, મુંબઈ ૨.

અનેક રોગોની એક જ દવા

જાપન ધારા

રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક "જેનસ" નં. ૩૦૨.

કોલેરા, સ અહણી, શરતી, હાથ, પગ, માથું તથા જઠનનો દુઃખાવો, પાણી વિકાર, સંધિવા, અશક્તિ, સોજ, અહર્ણ, અપચો, ખાંસી, સ્વાસ, દમ, દાંત-દાદમાં કળતર, ઝેરી ડાબ, પ્રદર, પ્રમેહ, મોઢાની ફર્ગ, પેટની ચૂંક, શળ, પેટ-પેડુનો દુઃખાવો, અમુંબણ, દરેક જતના તાવ, ધા પડવો, લોહી નીકળવું છત્યાદિ અનેક જતના દરદોમાં તેમ જ રૂદેવે, સ્ત્રીમર મા મોટરની મુસાફરીમાં તાત્કાલિક ઉપચારી યથે પડનારી અમુલ્ય ઔષધિ. દિ. મોટી બાટલી રૂ. ૧૫૦, પચલી બાટલી રૂ. ૫૦ અને નાની બાટલી રૂ. ૧૦૦ થો. જુદું. (દરેક ડેકાણે વેચાય છે)

જે. એન. શેઠના-છવનધરા ઓફિસ, નડિયાદ.

અંગ્રેજી સાહિત્યકારો, કવિઓ, લોકસેવકો, અને ધર્મિષ્ઠ પુરોહિતો સંપૂર્ણ સહકારથી ઉત્તમ લેખો, વાર્તાઓ, કાવ્યો, વાટકો, અનુવાદો, તેમજ ધર્મિકવાઓથી ભરપૂર સાહિત્ય પોસ્ટલ ગુજરાતની આમંત્રવતાની સાહના પ્રાપ્ત અને ગુજરાતી ભાષાનું સરતુ છતાં સમૃદ્ધ એક અને અનંત સામયિક

‘અખંડ આનંદ’

તંત્રી : સોપાન

ગુજરાતનાં હૃદયો કુદ્દુખોમાં આળાલવૃદ્ધને એકધારું વિશિષ્ટ વાચન પીરમી ઉચ્ચ સંસ્કારો રેડી રહેલ છે. પરસે દિવસે દાંત્રીનું કદનાં લગભગ ૧૬૦૦ પાનાનું વિવિધ સામગ્રીથી ભરપૂર વાચન આપવામાં આવે છે

લવાજમ : દેશમાં રૂ. ૬-૮-૦, છુટક ૧-૦-૦;
પરદેશ રૂ. ૧૦-૦-૦ અથવા શિલિંગ ૧૫

આગળના માસના બધા અંકો ખસાસ થયા હોવાથી હવેથી નવેમ્બર માસથી નવા શાહુકો નોંધવામાં આવશે.

લોકલાગણીને મોંઘા આપીને ફરી રાફ થાય છે

વિવિધ ગ્રંથમાળા

વાર્ષિક ૬-૮-૦ના લવાજમમાં કાઉન સોળચેલ ૧૬૦૦ પાનાનું વાચન ઘેરબેઠાં માળશે.

— વિશેષ માહિતી માટે સંચીપત્ર મંગાવો —

સરતું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

૬, બ્રહ્મ, પો. બો. નં. ૫૦, અમદાવાદ :: કાલગણિત રોડ, મુંબઈ-૨

આ બે માસિકો તમારે ઘેર ન આવતાં હોય તો વસાવજો

ભિમિ અને નવરચના

સંપાદક : ઇશ્વરલાલ મોહનલાલ દવે

- * સાહિત્ય અને સમાજ જીવનનું નવી દૃષ્ટિએ આલોચના કરતું માસિક.
- * ગુજરાતના પ્રથમ પંક્તિના લેખકોના સહકાર સાથે પ્રગટ થાય છે.
- * ધૂમકેતુના જીવનસ્મરણોની કથા દરેક અંકે આવે છે.
- * તમારે જો કોઈ એક જ માસિક વાંચવું હોય તો ભિમિ-નવરચના વાંચજો.
- * દર મહિનાની પહેલી તારીખે પ્રગટ થાય છે.
- * છૂટકે નકલ ખાર આના.
- * વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૭-૮-૦ : પરદેશમાં લવાજમ રૂ. ૧૦-૮-૦

ભગિની

તંત્રી : પુષ્પાબહેન મહેતા

- * નવદષ્ટિવંતુ અને સમાજના પ્રશ્નોનો દિલસોજલરી રીતે વિચાર ને ચર્ચા કરતું નવું સામયિક પ્રગટ થાયું છે.
- * સ્ત્રીઓ અંગે જે માસિકો પ્રગટ થાય છે તે સૌમાં સાવ જુદી ભાત અને સ્થાન 'ભગિની'એ ઊભું કર્યું છે.
- * ઔગસ્ટથી નવું વરસ શરૂ થયું છે.
- * દર મહિનાની પહેલી તારીખે પ્રગટ થાય છે.
- * છૂટકે નકલ હસ આના.
- * લવાજમ દેશમાં રૂ. ૬-૦-૦ : પરદેશમાં લવાજમ રૂ. ૭-૮-૦

ભારતી સાહિત્ય સંઘ લિમિટેડ